
3 1761 07825463 8

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

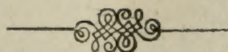
HISTORISKT-GEOGRAFISKT OCH STATISTISKT LEXIKON

ÖFVER

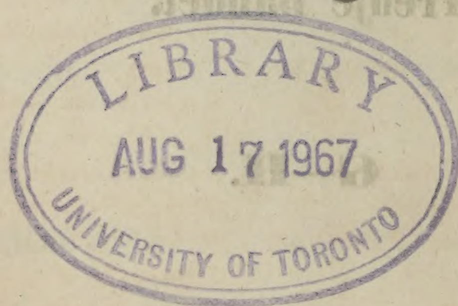
SVERIGE.

Tredje Bandet.

G—H.

STOCKHOLM,
ÅKE C. W. HAMMARS FÖRLAG.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN, 1862.

Med öfverlemnandet af detta band utaf **»Historiskt-Geografiskt och Statistiskt Lexikon öfver Sverige»** i allmänhetens händer, anser sig Utgifvaren äfven böra uppgifva källorna, hvarur uppgifterna äro hemtade, och finnas de till större delen uti nedanstående förteckning upptagna i alphabetisk ordning.

Aftonbladet år 1861.
Afzelius (Svenska Folkets Sagohäfder).
Ahlqvist (Beskrifning om Öland).
Ahlfort (Sveriges förnämsta helsobrunnar).
Allvin, (Westbo, Östbo, Mo, Wista, Norra och Södra Wedbo härader i Jönköpings län).
Anrep, Gabriel (Svenska adelns ättartaflor).
Berglund (Lindes, Ramsbergs och Nya Kopparbergs bergslager).
Bergskollegium (Jernbruken).
Bexell (Hallands län).
Biografiskt Lexikon öfver namnkunnige Svenske män.
Björkman (Wärmlands beskrifning).
Broocman (Östergötland).
Brunius (Resa i Bohuslän, Wärmland och Westergötland).
D:o Konstanteckningar under en resa år 1849.
Buchs, von (Resa genom Lappmarken).
Carlén (Statistik öfver Skaraborgs län).
Croelius (Tunaläns, Sefvedes och Aspelands härader i Kalmar län).
Cronholm (Skånes historia).
Djurberg (Geogr. Lexikon öfver Skandinavien).
Ekklesiastik-departementet (Skolväsendet).
Falkman (Upplysningar om Skåne, Halland och Blekinge).
Fernow (Wärmlands beskrifning).
Forssell (Statistik år 1839).
D:o d:o » 1845.
D:o Beskrifning öfver Mariestads län.
Fryxells Svenska historia.
Gillberg (Malmöhus och Christianstads län).
Grau (Westmanland).
Hammar (Sockenstatistik år 1859).
Holmberg (Bohuslän).
Hülphers (Beskrifning öfver Medelpad, Jemtland, Ångermanland och Gestrikland).
D:o Resa i Dalarne.
Kammarkollegium (Jordeboken).
Kammar-rätten (Räkenskaperna för åren 1857—1859).
Kommerskollegium (Sjöfarten och industriela inrättningar).
Lignell (Grefskapet Dal).
Liljegren (Run-urkunder).
Lindskog (Skara stift).
Rudbeck (Sveriges städer).
Schubert (Resa i Sverige, Finland och Norge).
Sjöborg (Blekinge).
Handlingar rörande Skandinaviens hist.
Socken-beskrifningar i Kongl. landtmäteri-kontoret.
Statistiska centralbyråns fem-års-berättelser åren 1850—55.
Svenskt Konversations-Lexikon år 1847.
Tham (Stockholms, Örebro, Uppsala, Linköpings och Nyköpings län).
Tollstorp, J. P. (Djurgården).
Tunelds Geografi, 8:de uppl., mellersta Sverige.
Widmark (Resa i Norrbotten år 1859).
Wieselgren (De la Gardieska archivet).
D:o Nya Smålands beskrifning.
Zettergren (Resa i Westerbotten).

De statistiska uppgifterna äro hemtade från embetsverken, och får han härmed utsäga sin varma tacksägelse till de embetsmän, som med välvilja hållit honom dessa uppgifter tillhanda, samt känner hån sig manad att härmed utsäga sin tacksamhet särskildt till Herr kamrer *C. Sandberg* uti kongl. kammar-archivet och Herr öfveringeniören *A. G. Ramsten* i Kongl. landtmäteri-kontoret, äfvensom till dem, hvilka bidragit med nyare enskilda uppgifter; det är i synnerhet med afseende på dessa senare han får vördsamligen bedja hvar och en, som intresserar sig för att få detta arbete så fullständigt som möjligt, att bisträcka honom med

upplysningar om kända förhållanden, inträffade under sednaste 30 åren (t. ex. om nya herregårdar etc.). Uppgifterna kunna sändas antingen till närmaste bokhandel, herr G. Thomée eller Åke C. W. Hammar, Stockholm.

För att inbespara utrymmet har petitstil blifvit begagnad till sista häftet, men till de följande kommer corpus-stil fortfarande att användas.

Till slut får utgifvaren utbedja sig allmänhetens öfverseende med detta bands brister; hoppet om något bättre för de efterföljande hyser åtminstone han sjelf,

Utgifvaren.

G.

Gaddaborg, eller, såsom det i orten kallas, **Gaggeborgs fästning,** har varit belägen i Walbo socken af Gestrikland, på Alborga bys egor, vid pass $^1/_2$ mil från Gefle, och finnas ännu lemningar derefter uti ett åkergärde. I ett på Gymnasii-bibliotheket i Gefle förvaradt pärmebref af den 15 Januari 1432 omtalas Gaddaborgs hus, såsom af rikets fiender uppfördt, men, efter endast 2 à 3 års bestånd, redan då förstördt. Man förmenar, att det blifvit uppbygdt af de Danska eller Norska vid något deras infall under kon. Albrechts tid. Det härintill liggande godset *Gaddö* blef år 1440 af kronan återgifvet åt Uppsala domkyrka, hvilken det tillhört af gammalt. Fästet, som sednare af ärkebiskoparna Nic. Ragwaldi och Jöns Bengtsson Oxenstjerna å nyo uppbyggdes, blef på 1520-talet åter raseradt.

Gaddarne. Så kallas några klippor eller stengrund söder om den i Vesterbottens skärgård liggande *Holmön* och tillhörande den grupp af öar och skär, som omgifver densamma. Vid deras yttersta udde är en fyrbåk.

Gaddstigen. Härads-allmänning, ligger i Oppeby och Kettilstads socknar, Kinds härad af Linköpings län, vid Kalmar länsgräns, omgifven af Fyllinge egor, Fagerdahls rusthåll, sjön Tolången, Galmsås hemman, Påwelsmåla utjord, Barsunda hemman, Röberget och Björkesbo samt utjordar till Drabo i Kinden. Oberäknad den skogsmark, hvilken, bestående af 454 tunnland 16 kappland, år 1776 afrösades att gagnas under Åtvidabergs kopparverk, utgör den för häradet behållna 841 tunnland 26 kappland stenbunden, med vacker tall- och granskog beväxt mark, hvaraf likväl den gröfsta skogen, omkring år 1804, för kronans och flottornas behof blifvit fälld. Allmänningen, som år 1795 blef charterad och rörlagd, ställdes 1849 under allmän vård och indelades 1852. Tillsyn hålles af skogsbetjening ensam.

Gafle eller **Gaflö, Stora.** Ett mantal säteri, beläget i Dannäs socken af Jönköpings län, söder om och i grannskapet af sjön Bolmen, skänktes år 1448 af en Carl Störkarson till Wadstena kloster, i hvars ego det förmodligen var till reformationstiden. En Erik Pedersson fick Gafle år 1568 i förläning. Egdes 1660 af Erik Andersson (Drake); sedermera af en Peder Drake. Efter dessa af ryttmästaren Harald Gyllensvärd, majoren Elias von Porath, jägmästaren C. F. Björnberg, hvars måg, fanjunkaren M. Ramberg, 1846 var innehafvare af gården; sedermera af major. Planting Gyllenbåga. De härunder fordom lydande egendomarna *Lilla Gafle* och *Svinanäs*, som på sednare tider blifvit frånskiljda, inköptes år 1850 af majoren och riddaren W. Planting Gyllenbåga, gift med Hedvig Sophia Ekelund. Så väl Stora som Lilla Gaflö egas nu af bönder. — Wieselgren i sin »Smålands Beskrifning» tror, att med detta Gafle, snarare än med det fordna Gafle i Gestrikland, menades den gård, som tillhörde »den rike Johan Helsing på Gafle», hvars son Carl år 1259 blef biskop i Westerås. Slägten förde i skölden Michaël med draken. Carl på

Gaflö i dåvarande Linköpings stift var kanik i Linköping, inan han blef biskop i Westerås. Han invigde öfver 20 nya kyrkor, anlade 4 nya stora vägar, var orsaken till ärkebiskopssätets flyttning från gamla till nya Uppsala, tog frivilligt afsked och dog 1283.

Gafle- eller **Gefle-Ån.** Vattendrag, hvarigenom Storsjön i Gestrikland, vid Forsbacka bruk i Wahlbo socken, har sitt utlopp, går i flera krökningar $1^1/_2$ mil genom socknen samt utfaller i Geflefjärden och Bottniska viken. Vid Mackmyra bruk formerar den en större holme, kallad *Ön*, midtför hvilken ett mindre vattendrag tillkommer, med ursprung från Lumsjön i Årsunda socken. Efter att hafva i nordostlig rigtning passerat Bäck och vidare kyrkan, emottager den från norr ytterligare bidrag af tvänne mindre åar, sist den, som utfaller vid Tolfforss bruk. Längre fram får den en ytterligare tillökning från söder, genom den s. k. *Kungsbäcken*, som uppkommer från Wålsjön och några andra mindre småsjöar inom socknen. Öfver ån gå flera broar: en vid Bäck, en annan vid Tolfforss; närmare Gefle, strax utom Vestertull, är en tredje bro, den s. k. *Gustafsbron*, ombyggd år 1772 på Gefle stads och Wahlbo sockens bekostnad för 20,000 daler kopparmynt; den är hvälfd öfver stenpelare och försedd med ledstänger af jern. Denna bro, som af gammalt kallats *Gaflebron* efter ett derinvid fordom beläget herregods, *Gafle*, hvaraf staden Gefle nu har sitt namn, fick genom Kongl. Resolution den 11 Maj 1773 sin nuvarande benämning. En derinvid uppsatt marmorpyramid har följande inskrift: »G. »III:s bro, uppå Gefle stads och Wahl»bo sockens kostnad sammanhvälfd den »19 Aug. 1772. Höfdingen öfver länet »Carl Sparre reste Runan dagen till »åminnelse.» Ån, som rinner genom staden efter dennas längd, är på de flesta ställen 24 à 30 alnar bred och 5 alnar djup, med ett stridt och till färgen mörkt vatten. Den delar sig inom staden i 3:ne armar, *Stor-ån*, *Österån* och *Islands-ån*, hvilka bilda tvänne holmar, *Alderholmen* och *Islandsholmen*, samt utfaller slutligen i Gefle-fjärden och hafvet. Under de 21 åren 1789—1809 är i Vetenskaps-Akademiens Handlingar antecknadt, att isens första uppbrytande i ån var den 24 Februari 1791 och sednast den 26 April 1809. Första isläggningen under samma tidrymd var 1795 och 1797, båda åren den 30 Oktober; sednaste den 2 December 1799.

Gafsele. By uti Åsele socken och Lappmark. Med anledning af Kongl. Maj:ts nådiga plakat om Lappmarkens bebyggande den 27 Sept. 1673, grundlades här, likasom samtidigt i *Hällan* här i församlingen, samt *Öhrträsk* i Lycksele, redan påföljande året de första nybyggena i Lappmarken. Gafsele är nu den största byn i denna socken, likasom Öhrträsk i Lycksele.

Gafvel. Egendom, bestående af 2 mantal säteri, belägen i Knutby socken af Stockholms län, norr om sjön Gafvellången, har på 1600-talet tillhört slägten Dusenschöld; Svinhufvud år 1685, von Philp från 1725, Hastfehr från 1744, Ulfhjelm, Martens, Sabelhjerta, Utter och Schaij m. fl. Sednare tillhörde egendomen egaren af Rånäs, grefve Löfwenhjelm, och innehafves nu af egaren till sistnämda egendom, baron A. Reuterskiöld. Taxeringsvärdet är 10,200 rdr rmt.

Gagnef, med **Mockfjärds Kapell.** Socken, belägen i Dalarne och Säters läns fögderi, omgifves af Tuna, Åhls, Leksands, Floda och Grangärdes socknar. Dess största längd är 3 och bredden $^1/_2$ mil. Jordvidden utgör 98,750 tunnland. Sedan socknen blifvit storskiftad, har erhållits den uppgift, att åkern utgör 6,425 tunnland 26 kappl. samt äng och slog 9,369 tunnl. $27^1/_2$ kappland. Denna mark indelades då i 600 besutenheter, hvaraf de minsta $5^1/_2$ tunnl. fullgod åker och äng. På dessa besutenheter voro fördelade 57,343 tunnland skog. Midt öfver socknens bredd löper i öster och vester Dalelfven, hvars bägge hufvudgrenar förena sig här i socknen, strax ofvan om Djurmo, vid Djurås by. Landsvägen följer norra stranden af denna elf, delande sig på

samma trakt der elfven grenar sig. Af sjöar äro störst *Tansen,* söder i socknen, $1/2$ mil lång, hvilken åt norr, genom den s. k. Tansån, utfaller i Vester-Dals-elfven, samt *Gimmen,* norr i socknen. Inalles räknar man här 64 större och mindre sjöar. I nordvestra hörnet af socknen, der Öster-Dalelfven följer gränsen af Leksand, bildar elfven de så kallade *Grådafallen,* utom hvilka båtfart vore öppen från Siljan till Båtstad i Stora Tuna. För att med farkoster kunna komma förbi dessa fall, har en kanal-anläggning med slussar år 1824 börjat anläggas; men arbetet afstadnade år 1828 och är ännu ej och blir troligen aldrig fullbordadt. Bland berg anmärkas: *Djurmoklack, Skogsholmen, Middagsberget, Trysjöklack, Rund-* eller *Floberget* och *Tansevägg* m. fl. Södra delen af socknen har god tillgång på skog; men trakten kring kyrkan är mera slät och odlad. Jordmånen är svag, bestående af sand och lera; på sina ställen wesa eller jäsjord. Hafra är nästan det enda sädes slag, som här odlas. Råg sås nästan ingen, utom af presterskapet vid dess boställen. Näringarne äro åkerbruk, boskapsskötsel, skogshandtering, körslor och slöjd. Industrien med förfärdigande af allehanda åkdon, som för hundra år sedan här påbegyntes, har nu betydligt utvidgat sig. Qvinnorna sysselsätta sig vintertiden med spånad och väfnad af lin, hvilken tillverkning försäljes i tillgränsande orter. Äfven hafva de någon biförtjenst med spånad af nöthår. I allmänhet är socknen den fattigaste i hela fögderiet, och man kan på Gagnefsbonden, likväl med undantag, märka den nedslagenhet i utseende och uppförande, som rådlöshet och fattigdom gemenligen bereda. Malm-anledningar finnas äfven; så anmärkas spår af jern och koppar på Djurmoklack samt sridda körtlar af jernmalm och svafvelkis i Glaunberget. I Skogsholmen har magnetsten blifvit bruten. I Björnberget hafva jerngrufvor och vid Fjäskärn koppargrufvor varit arbetade, men med förlust. Samtliga äro nu mera ödelagda. Vid Söderbjörke har af gammalt varit ett silfvermalmsbrott. I Kärrberget finnes anledning till hvit marmor, vid Rista by lemningar efter ett hyttställe, samt jernslagg. Socknen består af $78^1/_2$ mantal skatte. Folkmängden, som, kapellförsamlingen inräknad, år 1757 utgjorde 4,050 och 1810: 4,712 personer, hade år 1841 vuxit till 5,864 invånare och utgjorde 1858: 6,792 personer. Soldatrotar är 76, och socknens fastighetsvärde var år 1844: 259,170 rdr bko och upptages nu till rmt rdr 380,235. Barna-undervisningen, i hvilken år 1858 deltogo 442 gossar och 467 flickor, besörjdes under samma tid, i fast skola, af 1 examinerad och 19 oexaminerade lärare. I de flesta byarna finnas småskolor. En af de ordinarie lärarne har varit student och genomgått folkskollärare-seminarium; en annan har vitsord om insigt i vexelundervisnings-methoden. — Gagnefs socken utgör, tillika med Mockfjärds kapell, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, tillhörande Leksands kontrakt af Westerås stift. Den har i fordna tider, tillika med Ofvanbro delen i Tuna, räknats under Öster-Dalarne, men lades år 1671 till Säters län. Under Gagnef skall, någon tid, på 1600-talet, Åhl med Bjursås kapell legat såsom annex. Socken-sigillet föreställer tvänne elfver, Öster- och Vester-Dalelfverna. Moderkyrkan, belägen vid 60° 30′ polhöjd, är uppförd af sten, rymlig och ljus. När den först blifvit byggd är obekant; men år 1690 blef den utvidgad. I hvalfvet har förr stått årtalet 1530, då den lärer blifvit hvitlimmad. År 1751 den 17 Juli nedföll hvalfvet i sakristian, som då stod under byggnad, hvarvid muraren Kumlander omkom; men några minuter förr än olyckan skedde voro flera än 20 personer utgångna, som eljest undergått samma öde. Från tornets lanternin har man en god utsigt öfver trakten. Ortens namn har i fordna tider varit *Gangnäs* och *Gangnöö.* Pastorer nämnas från år 1444. — Minnesmärken inom socknen förekomma ej af särdeles anmärkningsvärdhet. Vid byn Svedjan är en stenhög, kallad *Hedningknös,* och vid Söderbjörke en brant klippa, som har namn af *Hedningaslott.* Der i berget skall vara en brant håla med trång ingång, och skola der ses fjät likasom efter menni-

skor och djur. En gammal sägen är, att här i äldsta tider bott Finnar på skogarna, som då lydt under Åhls församling. Ett stycke vester om kyrkan, vid stora vägen, skall fordom stått ett kapell, hvaraf inga lemningar nu återstå mera än namnet *Kapellsbacken.* — År 1858 var socknen skådeplats för sällsamma rörelser på det religiösa området, hvarom vidare se *art. Mockfjerd* (jemf. *Blåkulla).* — Större byar inom socknen äro: *Mockfjärd,* der kapellet är, *Gröntuf* och *Bäsna.* Den sistnämda byn hitlades från Tuna år 1600. *Tanså masugn,* anlagd af Falu Bergslag år 1821, 1/4 mil från kapellet, vid Tansån, har rostugn, bokverk, varmblåsnings-apparat samt vacker åbyggnad; den är taxerad till 10,230 rdr rmt. Vid *Osselfors* är en tullqvarn med 1 par stenar. Afståndet från Falun är 4 mil. — Adress: Gagnef. Postkontor finnes nämligen i socknen.

Gagnefs eller **Gråda Kanal.** I nordvestra delen af Gagnefs socken, der Dalelfven följer gränsen af Leksand, bildar elfven vid Gråda by de så kallade *Grådafallen.* Vore ej dessa, skulle båtfarten vara obehindrad från *Siljan* och den dermed sammanhängande *Orsasjön* till de större fallen i Stora Tuna och lastageplatsen vid Båtstad. För att unnanrödja hindren för en sådan oafbruten båtled, gjordes derföre 1824 början till en kanalbyggnad på sidan om nämde fall. Kanalen, hvars hela sträckning öfver land utgör 1/4 mil, består egentligen af 2:ne från hvarandra skiljda delar, af hvilka hvardera genomskär en i elfven utskjutande udde, den ena inom Leksands och den andra inom Gagnefs område. På förra stället är elfvens fall 9 fot och erfordrar en sluss; på det sednare är fallet 28 fot och 2:ne slussar äro här nödiga. Kanalbyggnaden besågs i Augusti 1827 af grefve von Platen, och kostnaden för arbetets fullbordan var vid denna tid beräknad till 98,000 rdr bko; men redan 1828 inställdes arbetet af brist på anslag, och har sedermera stått stilla. Kanalen förfaller år från år, och kan den nedlagda kostnaden anses såsom bortkastade penningar, då efter all anledning arbetet aldrig kommer att vinna fullbordan.

Gajtok. Sjö uti Wilhelmina socken af Åsele Lappmark. På dess venstra strand uppreser *Gajtokwardo* sin kala hjessa. Detta höga berg är början till *Stöttingsfjället.* Gajtoksjön sammandrager sig snart till en rad af mindre sjöar; derefter vidtager den smala, knappt 15 till 20 alnar breda *Gajtok-ån* med sitt aldrig upphörande strömdrag. Den har en fullkomligt zigzag-gång och de låga, gräsrika stränderna äro bevuxna med en otrolig mängd videbuskar *(Salix cinerea).* Vattenklöfver växer långt ut i vattnet samt har utbredt sig öfver den grunda ån till den myckenhet, att den är hinderlig för båtfarten. Åns lopp är genom den s. k. *Gajtokdalen,* som ligger mellan *Grapsen-* och *Ripfjällen,* samt har goda ängar och 2:ne nybyggen.

Galltorp. Ett mantal säteri, beläget i Gerdslösa socken på Öland, i det afseende anmärkningsvärdt, att det utgör den enda säteri-egendomen på nämda ö. Vid gården finnes vacker ekskog och en lund af björkar samt en större trädgård. Taxeringsvärdet är 2,990 rdr rmt. Egare år 1825 var kommissionslandtmätaren O. Wahlberg. Nuvarande egaren är Lars Andersson.

Galten. En af Mälarens större fjärdar, ligger nästan helt och hållet inom Westmanland; endast vid sydöstra hörnet skjuter en liten vinkel inåt Södermanland. Af vattendrag, som här hafva sitt utlopp, märkas i nordvest *Köpings-* och i sydvest *Arboga-ån.* Vid Kungsör tillflyter norrifrån *Kolbäcksån,* med hvilken segelleden genom en kanal är förenad. I sydost är Galten genom Qvicksund sammanbunden med en annan, inre fjärd af Mälaren, kallad *Blacken.* Bland märkliga ställen invid fjärden märkes *Dåwön* uti Munktorp socken, uppkallad efter Westmanlands första christna apostel, biskop David, som der på orten haft sin vistelse. År 1464 blef en flottilj, som konung Christian I, under Thure Thuressons befäl, skickat in i Mälaren, för

att beherrska Rekarne, i denna fjärd uppehållen med dagtingningar af biskop Kettil, tilldess denne fick förstärkning af folk, då han anföll fienden från landsidan och fråntog honom 7 jakter; de öfriga flydde till Stockholm. — Under en liten sjöresa, som konung Carl XI med sin gemål Ulr. Eleonora år 1680 gjorde till Kungsör, ombord å jakten »Carolus», stötte denna, under fulla segel, på ett blindskär; men de åtföljande fartygen blefvo oskadda.

Galtstigen. Kungspark i Kinda härad af Östergötland.

Galtström. Jernbruk, beläget i Njurunda socken, provinsen Medelpad af Vester-Norrlands län, $1^1/_2$ mil från sockenkyrkan, vid Armsjö-åns utlopp i Bottniska Viken, har 4 härdar, och var tillverkningen år 1857 af stång- och smidesjern 2,662 sk℔ 8 l℔ bergsvigt och af tackjern 2,214 sk℔ 6 l℔ tackjernsvigt. Ett här privilegieradt manufakturverk begagnas icke. Till smidet användes eget tackjern. Bruket anlades efter privilegier af år 1673 på skattegrund af lands-sekreteraren Blix, som uti interessentskap med hrr Gerdes och Ankarström först här uppbyggde en hammare och masugn; men, efter erhållet tillstånd, utvidgades verket åren 1695 och 1698 och sedan småningom, så att år 1758 med 2 hamrar och 3 härdar skattades för en tillverkning af 1,200 sk℔ smide. Masugnen var vid samma tid taxerad efter 13 l℔ om dygnet. Malm hemtas förnämligast från Utö grufvor. I början idkades här grytgjuteri af kallbräckt Alnö-malm, men blandningen af samma sort skämde tackjernet och bragte gamla stämpeln, som var ett svinhufvud, i misskredit, så att gjuteriet måste nedläggas och nya åtgärder vidtagas. Den tillgränsande krono-allmänningen är emot rekognition underlagd; för öfrigt lemnar socknens allmoge nödigt kolförråd. Belägenheten vid hafvet med beqväm hamn gifver bruket stor fördel. Detta läge vid hafvet hade likväl år 1721 för bruket en svår påföljd, då detsamma den 25 Maj af Ryssarna härjades och brändes. Egare voro år 1758 brukspatron Johan Smaræus till $^7/_{12}$ och en Ehrengren till $^5/_{12}$. År 1799 egdes bruket af J. C. Müller och 1845 af G. Ridderstolpe; nuvarande egare äro grosshandlarne W. Elfbrink och G. Luth i Gefle, hvardera till hälften. Vid bruket finnes en mjölqvarn. — *Brukskyrkan,* hvari hålles ständig gudstjenst, anlades år 1680 och afbrann 1721, men är sedermera åter iståndsatt. Den har egen kyrkogård och egen af bruket aflönad prest. Bruksförsamlingen hade år 1858: 301 invånare. Skolundervisning meddelades vid samma tid i fast skola, af brukspredikanten, åt 18 gossar och 20 flickor. — I de utanför bruket liggande *Galtskären* ligga tvänne klippor, *Björn* och *Galten,* af hvilken sistnämda bruket synes fått sitt namn.

Galtåsen. Berg i södra ändan af Tofteryd socken och Jönköpings län, utgjorde fordom gränsskilnad mellan Wexiö och Linköpings stift.

Galtön. En af de större odlade öarna i Tanums skärgård af Bohuslän.

Gamlabyn, eller **Gamla Westervik.** Socken, belägen i Södra Tjust härad af Kalmar län. Dess största längd är $1^3/_4$ och bredden $^3/_4$ mil. Arealen utgör 24,647 tunnland, af hvilka 930 äro sjöar och kärr. Inre delen af socknen är nästan att anse såsom en slättbygd, bestående af bördiga ängar och jemna åkerfält. Den yttre eller omgifvande kretsen deremot är oländig, uppfylld af kärr och mossar samt af små insjöar. Skog finnes å de i skogsbygden liggande hemmanen, tillräcklig både för eget behof och att aflåta till nödig vedbrand och byggnadsvirke åt de öfriga hemmanen. På Ramstads och Roma hemmans egor samt i skärgården finnas kopparmalms-anledningar. Vid Ramsta finnas äfven jerngrufvor, utur hvilka år 1858 uppfordrades 4,300 sk℔ malm. Rådande jordmånen på slättbygden är hård men bördig lera, i bergstrakterna god sandmylla. Likasom i allmänhet länets, så är äfven denna sockens hufvudsakliga näring jordbruket. Hemmantalet utgör $56^7/_8$ till $48^3/_8$ förmedlade mantal. Taxeringsvärdet är 353,330

rdr rmt. Folkmängden uppgick 1810 till 1,577, 1846 till 2,051 och 1858 till 2,169 personer. Undervisning meddelades sistnämda år i fast skola åt 37 gossar och 12 flickor samt i ambulatorisk åt 25 gossar och 11 flickor. I socknen finnes äfven en privat flickskola. — Socknen hörde i 13:de seklet under ett canonicat i Linköping. Kyrkoherdar omnämnas här från år 1340, då *curatus* var Birgerus Petri, död år 1350 i digerdöden. För närvarande utgör den ett regalt pastorat af 2:dra klassen, lydande under Södra Tjust prosteri i Linköpings stift. Kyrkan, af sten, är ny och invigdes den 27 Augusti 1837. Då till bestridande af kostnaden för dess uppbyggande församlingens kyrkobyggnadskassa var allt för otillräcklig, måste större delen af byggnadsmedlen insamlas genom stamböcker kring hela riket. Den gamla kyrkan låg alldeles vid gränsen emot Lofta, i ett träsk, och utgjorde en uråldrig, betydlig gråstensbyggnad, med tjocka murar och pelare. Mot slutet var den högst bristfällig, och redan på 1600-talet hade gaflarna lossnat från sidorna. — Inom socknen ligger *Gamleby Köping*, som har utseende af en liten stad, och hållas der årligen tvänne marknader. På samma ställe, der köpingen nu är belägen, har fordom legat en stad, som år 1421 af Erik XIII fått privilegier. Den flyttades sedan 2 mil längre ut mot hafsbandet, till det nuvarande Westervik. Gamleby köping, hvarest år 1847 funnos 190 invånare, hvaraf 3 burskapsegande köpmän, 4 provisionshandlande och 14 handtverkare, hör under Westervik. Vid sistnämda tid hade den ej några egna fartyg, och dess rörelse, som hufvudsakligen bestod i trävarors uppköp för Westerviks räkning, var icke särdeles betydlig. Uti inloppet till *Gammelby-viken*, vid hvars öfra ända köpingen ligger, hade vid stadens förflyttning sådana fyllningar blifvit gjorda, att det blott med smärre farkoster kunnat passeras, tilldess det på sednare tiden blifvit förstoradt till 32 fots bredd och 16 fots djup, så att nu äfven större fartyg kunna komma derigenom. Kostnaden för detta företag, 11,000 rdr banko, är till $^2/_3$ bestridd genom statsanslag, resten genom bidrag af ortens possessionater och affärsmän. — Bland större gårdar och egendomar i socknen märkas: *Casimirsborg*, fordom *Mem*, med behagligt läge vid Gamlebyviken, har i mer än 2:ne århundraden tillhört grefliga slägten Lewenhaupt. *Åbygård*, 1 mantal säteri, har tillhört slägterna Sture, Soop, Clerck, Sparre, Bonde och Lewenhaupt. *Skramstad*, boställe för öfverstlöjtnanten vid Kalmar regimente; *Lida*, 1 mantal säteri; *Sothem*, 1 mantal militie-, *Edslösa*, kronofogde- och *Erneberg* med *Rumelsrum*, kyrkoherde-bosällen; *Ramstad*, 2 mantal, hvarest arbetas en jerngrufva, tillhör G. Bergvik. — Socknens afstånd från kyrkan till närmaste stad, som är Westervik, utgör $2^1/_4$, till Linköping $8^1/_2$ och till Söderköping $8^1/_8$ mil. — Adress: Söderköping.

Gamla Kil, eller, såsom den i dagligt tal kallas, **Gammalkil,** socken, belägen i Walkebo härad af Linköpings län. Den omgifves i norr af Sjögestad, i nordvest af Wikingstad, i öster af Nykil, i söder af Ulrika och Nykil samt i vester af Vestra Harg och Östra Tollstad. Dess största längd är $2^1/_4$ och bredden $^3/_4$ mil. Arealen är 0,601 qvadratmil, hvaraf 0,018 vatten. Den delen af socknen, som omgifver kyrkan, till högst $^1/_4$ mils omkrets åt alla sidor, utgöres till större delen af bördig slättmark. Från detta slättland stryker en kil af nära 2 mils längd emot söder, hvilken belägenhet måhända gifvit anledning till socknens benämning, och som Nykils socken går i ungefär samma sträckning, är det troligt, att dessa båda socknar i äldsta tider utgjort *ett* pastorat och vid delningen fått sina särskilda namn. Denna mot söder gående kil är till det mesta uppfylld af skogsmark; dock har skogen på sednare tider varit mycket medtagen. Alla vattendragen höra till Lillåns och dermed till Svartåns dalgång, utgörande med sina smala dalar trenne i nästan bestämd rigtning mellan norr och söder gående förgreningar deraf. Ett kommer från Nykils nordliga slättbygd och går till Sjögestad; ett annat börjar i Nykils och Ulrika socknedelar,

mer rätt i söder och bildar Storsjön eller *Wikarn* och Lillsjön eller *Duseborgs-sjön,* af hvilka den förra upptager *Kalfven;* det tredje vattendraget följer vestra gränsen mot Harg och till en del äfven mot Tollstad. Alla tre äro obetydliga, äfvenså de mellan dem liggande höjderna. I norra delen af socknen förekommer en mindre sandås, kallad *Råberget,* mellan de två östligare vattnen, söder om kyrkan. Jordmånen är på slättlandet bördig, men styf lerjord; i skogsbygden sandmylla, ör och dungjord. Klimatet anses genom sednare tiders odlingar mildradt, vextligheten i allmänhet god. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel; binäringar hafva varit förfärdigande af trä-arbeten samt i skogsbygden läderberedning. Den af gammalt brukliga flåhackningen i mosslupna ängar har småningom lemnat rum för ändamålsenligare upplöjning och igenläggning med fodervexter. Sämre är förhållandet med de ängar, som icke kunna plöjas; på dem tilltager mossan, och slottern minskas årligen. En betydlig olägenhet vid åkerbruket har trakten fått vidkännas genom den i sednare åren mer eller mindre inrotade Landhafran (Avena fatua). Naturlig betesmark finnes föga. Inom socknen ligger *Släntums* allmänning, af $241^{3}/_{16}$ tunnlands areal. — I lefnadssättet hafva socknens invånare, under inflytande af nyare tiders bildning, i grunden bibehållit sina gamla seder: välmåga, redbarhet, måttlighet, ordning och nykterhet; hos ungdomen anmärkes likväl en stegrad vana vid öfverflöd i klädsel. — Hemmantalet är $66^{147}/_{180}$, till $45^{5}/_{8}$ förmedlade mantal, af hvilka sistnämda $28^{7}/_{8}$ äro skatte, $6^{1}/_{4}$ krono och $10^{1}/_{2}$ frälse, år 1852 taxerade tillsammans till 263,410 rdr bko. På slätten ligga hemmanen ej sällan i byar och äro för det mesta delade imellan få egare; mera styckade äro skogsbygdens hemman; båda delarna innehafvas till större delen af allmoge. År 1852 räknades här ett betydligt antal sjelfegande bönder, 10 arrendatorer, 67 jordtorpare, utom 19 lifgrenadierer, 18 gifta statdrängar, 11 ordinarie fattighjon och 45 andra understödstagande. Hela folkmängden var nämda år 1,475 personer, hvaraf 696 mankön. År 1790 var folkmängden 1,102, år 1810: 1,241, 1815: 1,256, 1830: 1,372, 1840: 1,428, 1845: 1,389, 1850: 1,468 och 1858: 1,469 personer. Under sistnämda år erhöllo 60 gossar och 49 flickor undervisning i fast samt 20 gossar och 23 flickor i ambulatorisk skola. — *Gamble Kyl* omnämnes redan år 1345, då en kyrkoherde härstädes, Dn. Halstanus, befinnes hafva underskrifvit ett bref. Socknen var en tid præbende under en canonicus vid Linköpings domkapitel. Den utgör nu ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande under Walkebo prosteri af Linköpings stift. Kyrkan, af sten, belägen på en långsluttande höjd vid socknens östra ända, nybyggdes åren 1799 och 1800 till $71^{1}/_{2}$ alnars längd och $23^{1}/_{2}$ alnars bredd. Den gamla kyrkan, af kalksten, var af hög ålder samt år 1734 till en del tillbyggd med trä. Nuvarande kyrkas orgelverk, predikstol, altartafla och andra målningar af Hörberg äro bekostade af åtskilliga församlingens medlemmar, äfvensom af flera utom församlingen boende förmögnare personer. Altartaflan föreställer Frälsarens samtal med Nicodemus om natten. Af fornsaker finnes i kyrkan förvarad en kalk, som, uti munkstil, omkring foten har följande inskription: *Maria gratia plena. Dominus tecum Benedicta tu in mulieribus,* och på handtaget, uti en sexuddig knapp, ordet *JHESVS.* I stora ingången till den gamla kyrkan låg såsom tröskel en runsten, hvilken nu förvaras vid prestgården, och hvarå man läser: *Haltan* : *Ris* : — — — — *Ulf* : *Fadr* : *sin* : *wasku.* — I Råberget finnes en s. k. domarering, der ting fordom lärer hållits. Nordvest om kyrkan är en björklund, troligen en gammal offerlund, hvarest 14 ättekullar finnas, af hvilka 8 äro belägna på en sluttande bergkulle, och de 2:ne största omlagda med stenar. Sex ligga nedanför kullen, och synes tydligt, att tvänne af dem varit öppnade. Vid anställda gräfningar äro anträffade en tämligen väl bibehållen urna samt flera jernstycken, hvaraf ett synts varit af en knif. — Af anteckningar i kyrkoboken öfver döda och

födda för åren 1710 och 1711 finnes, att pesten förstnämda år från Mjölby socken blifvit hitförd af en hustru i Fettjestad, hvilken sjelf varit den första som deraf bortryckts. Af denna smitta dogo inom socknen inalles 36 personer. — Större gårdar och byar i socknen äro: kyrkoherdebostället *Gamla Kil*, 1 hemman, som är väl bebygdt och har 28 tunnors årligt utsäde; — *Stillinge*, komministersboställe, $^1/_2$ hemman, med 6 à 8 tunnors utsäde; — *Fettjestad Ågården*, 1 hemman regim:ts-skrifvare-boställe; — *Fettjestad Profoss-gården*, 1 hemman, som i äldre tider varit boställe för profossen vid Östgöta Kavalleri, men i sednare åren nyttjas af någon officer vid 2:dra Lifgrenadier-regimentet såsom förbättring på lönen; — *Skränge*, 1 hemman regementstrumpetare- och *Stora Broby*, f. d. qvartermästare-boställe, eges nu af enkefru prostinnan Wistelius. Bland säterier märkas: *Duseborg*, fordom *Winäs*, har qvarn med 4 par stenar och grynverk samt tillhör, såväl som *Winäs* såg, öfverjägaren F. Forsbeck; — *Kapperstad*, i äldre tider *Kappstad* kalladt, har qvarn med 3 par stenar, och *Sixtorp*, 1 mantal frälse, m. fl. Tvänne af hemmanen i socknen äro helt och hållet belägna utom dess naturliga gräns, nämligen *Bäck*, som ligger mellan Ulrika och Nykils socknar, och *Häggebo*, som på alla sidor omgifves af sistnämda socken. — Afståndet från socknens kyrka till Wadstena är $3^1/_4$ mil, till Skenninge 2 och till Linköping $1^7/_8$ mil. — Adress: Linköping.

Gamleby. By i Persnäs socken på Öland, bestående af 2, till 1 förmedl. mantal, deraf $^1/_4$ kronoskatte och $^3/_4$ krono; har egor å ömse sidor om byn af mullblandad örjord på lerblandad grusbotten samt något mullblandad sand. Höfångsten är medelmåttig. Byn eger utmark i söder och öster af medelmåttig godhet. Egorna äro enskiftade, och hemmanets byggnader hafva för längre tid sedan varit på betydligt afstånd från hvarandra.

Gamleman eller **Bonden.** Så kallas en hög fyrkantig klippa af omkr. 400 alnars omkrets, liggande 2 mil nordost ut i sjön från Nordmaling och 6 mil söderut från Umeå. Den är mycket brant på trenne sidor, men något sluttande på den fjerde. Ingen båt kan ligga der i storm, utan måste då dragas upp på klippan. För sjöfarande utgör den en god landkänning.

Gammalrud. Ett mantal säteri uti Undenäs socken af Skaraborgs län, på de s. k. *Wikaskogar*, har fordom tillhört majoren J. E. Kornfelt, gift med M. S. Treffenfelt och död 1741. Egdes 1814 af öfverjägmästaren baron G. A. Fleetwood. Innehafves nu till hälften af f. d. qvartermästaren Winborgs arfvingar, resten af bönder.

Gammalsby. By i Gräsgård socken på Öland, bestående af 4, till 3 förmedlade hemman, hvaraf $2^1/_2$ skatte. Egorna ligga dels öster, dels vester om byn, som är byggd på sjelfva Landtborgsåsen. Omkring $^1/_4$ af egorymden upptages af mullblandad lerjord; det öfriga af mindre mullblandad örjord, som på flera ställen är mycket klapperbunden. Höfångsten är medelmåttig. Utmarks-anslaget vester och norr om byn gifver någorlunda bete, men är till vidden ganska inskränkt, emedan en större »horfva» derå finnes odlad. Egorna äro enskiftade.

Gammalstorp. Socken i Listers härad af Carlskrona län, vid gränsen af Skåne, hvarifrån den skiljes genom *Risa-* eller *Ryssberget*, en 3 mils lång bergsrygg. På en annan sida stöter den intill sin annex-socken, *Ysanna*. Arealen är 12,266 tunnland, mest bergig och skogig mark. Furuskog finnes icke, men väl ek-, bok- och björkskog. Imellan denna socken och Ysanna ligger sjön *Wesan*, som har tillopp från Örlången i Gemsjö socken; den är nu knappast $^1/_4$ mil lång och aftager synbart. En annan ganska djup sjö, som kallas *Grundsjön*, ligger imellan denna socken och Näsums socken i Skåne, midt i tjocka skogen. Jordmånen är på flera ställen sumpig; på andra är dock sanden mer rådande. De hufvudsakligaste näringarne utgöras af åker-

bruk och skogshandtering. Hemmanen utgöra 35⅝ mant., deraf 12⅛ frälse, 1 krono och 19½ skatte. Folkmängden var år 1805: 1,499, 1830: 2,340, 1845: 2,440 och 1858: 2,710 personer. Skolundervisning meddelades vid sistnämda tid i fast skola åt 208 gossar och 182 flickor samt i ambulatorisk åt 22 gossar och 16 flickor. Många försummade likväl af liknöjdhet sina barns skolgång. — Gammalstorp socken utgör, tillika med annexet Ysanna, ett 2:dra klassens regala pastorat, hörande till Listers och Bräkne förenade kontrakt af Lunds stift. Om anledningen till socknens namn kan ingenting med visshet uppgifvas. Kyrkan är, jemte prestgården, belägen ett stycke från byn, på ett ställe, som fordom varit en holme i Wesan och nu kallas *Prestholmen*. Hon är byggd af sten, men med klockstapel af trä, och säges från början vara uppförd af sjöfarande, som öfvervintrat i Wesan. I början af 1790-talet är hon ombyggd på pastors föranstaltande och församlingsboernas, särdeles egarnes till Gamla Ryadal, bekostnad. — I Ryssberget nära vid Gammalstorps by synas på några stenhallar spår liksom efter menniskofötter och hästhofvar, och sägnen berättar, att tvänne jättar här varit i strid, den ena till häst, den andra till fot. Äfven synes en hålighet i berget, som säges vara märke efter en rese, hvilken suttit der. *Lögetråget* kallas en liten, aflång urhålkning i berget, der jätteqvinnor sägas lögat sina barn. *Jättekitteln* är en rund urgröpning uti en stenhall vid Ryadal; dess öppning har öfver en aln i diameter; men djupleken är ännu större. Kitteln, som merändels är fylld af vatten, afsmalnar i konisk form och slutar sig i en spets, hvari befinnes ett ganska fint hål. Huru den uppkommit, vet man ej. — Af större gårdar och hemman inom socknen märkas: *Gamla* och *Nya Ryadal*, det sednare fordom kalladt Räfvaryd; *Sjörsmo*, som har mjöl- och sågqvarn; *Sandbäck; Kulla; Örlycke*, hvarest ännu skola finnas grundstenar till en kyrkobyggnad, som lärer varit tillämnad före den vid Prestholmen; *Gammalstorp*, der kyrkoherde-bostället är beläget; *Jockarp* och *Agerum* m. fl. *Möllebjörke*, ¾ mantal, är det bästa hemmanet i socknen. De flesta af dessa hemman hafva skog till afsalu; några hafva husbehofsqvarnar, och de, som gränsa intill Wesan, rörhöstnad till taktäckning. — Närmaste stad är Sölfvitsborg, på ½ mils afstånd. På denna stad är äfven socknens adress.

Gammalstorp. Ett mantal säteri, hvartill hörer *Åkatorp*, ¼, och *Lilla Bråten*, ¼ hemman, beläget i Forsby socken af Skaraborgs län, uti en behaglig trakt, invid stora landsvägen, mellan städerna Sköfde och Hjo, ¾ mil från den förra och 2 mil från den sednare. Egendomen är bebyggd för ståndspersoner och har sädesmagasin, mälthus, bränneri, mjölqvarn, såg m. m., allt förträffligt inrättadt. Rundtomkring ligga åkergärden och löfrika ängar samt närmast gården trädgårdar med drifbänkar, m. m. Åkerjorden består af lera och lermylla. Skogen af gran och furu är betydlig. Till egendomen hörer äfven en torfmosse. Egare var år 1812 kornetten Johan Gustaf Dalman, som ansenligen förbättrade egendomen. Nuvarande egaren är possessionaten A. G. Wedelin.

Gammalstorp. Ett mantal säteri i Thuns socken och Leckö fögderi, är välbebygdt samt har stor och vacker trädgård med många och goda fruktträd. Gården har nödig löfskog i s. k. Storängen och vacker barrskog vid Sågaretorpet i Friels socken; beteshagarna äro gräsrika och åkerjorden bördig. Under gården lyda *N. Olofstorp*, med flera andra hemmansdelar, tillsammans 3½ mantal. Kända egare äro: drabantkorporalen G. Zelow, landshöfdingen Melchior Friedenreich, kgl. gränskommissions-sekreteraren C. G. Friedenreich och år 1796 dennes son C. M. Friedenreich, gift med B. Lindsfelt. Vid 1812 och många år sednare tillhörde egendomen major Claës Virgin, 1833 konung Carl XIV Johan, och nu eges den af kapiten A. Westfeldt. Taxeringsvärdet är 25,950 rdr rmt.

Gammelbo. Bruksegendom i Ramsbergs socken uti Westmanland och Öre-

bro län, utgöres af 3 mantal säteri. Det härvarande jernbruket, eller de så kallade *Gammelboverken*, består af stångjernsverk och hytta, med underlydande frälsehamrar vid *Hagernäs*, beläget $^3/_8$ mil från gården, nedom sjön Norrmon, och *Nyhammar*, 1 mil från gården sydost ut, nedom sjön Södermon, samt *Bergshyttehammar*, ännu längre i söder, vid ån, som kommer från sistnämda sjö. Till bruket finnes god ström samt egen bruks-allmänning. Tillverkningen var 1857, då verket egdes af interessenter, 2,754 sk℔ 15 l℔ 10 ℔ stångjern och 39 sk℔ 3 l℔ 5 ℔ smidesjern. Vid masugnen, hvari äfven interessenter i de närliggande Granbultsverken hafva del, var under samma tid tillverkningen på Gammelboverkens interessenters andel 2,944 sk℔ 12 l℔ tackjern, 326 sk℔ 20 l℔ gjutgods och på Granhultinteressenternas 1,394 sk℔ tackjern. År 1845 tillverkades vid 4 härdar af eget tackjern 2,050 sk℔ 16 l℔ privilegieradt smide och 512 sk℔ 10 l℔ s. k. högre frälsesmide. Bruket, som af gammalt hetat *Fanthyttan*, fick genom Bergskollegii resolution den 20 Januari 1696 egen allmänning sig underlagd, emot rekognition af 77 daler 16 öre silfvermynt. Vid den tiden voro inom allmänningen belägna 11 skattlagda hemman, bestående af $^1/_2$-, $^1/_4$- och $^1/_8$-delar samt en skattlagd utjord, 6 stycken oskattlagda torp, men inga sågqvarnar. Skogen var då på norra sidan någorlunda behållen, bestående mest af ungskog; likväl funnos 20 stycken utmärkta storverksträd. Den nedra allmänningen var äfven mycket illa medtagen af resta hemmans hyttelag, och tvist mellan dessa och Gamlebo bruksegare om allmänningen var då anhängig vid domstol. — Egendomen, som i fordna tider tillhört riksrådet Christer Horn och sedermera dess son Claës Christersson, tillhörde 1798 till en hälft major Ad. Heykensköld och kapiten C. Heykensköld, till andra hälften fru Lagerhjelm och brukspatron Nortun; sedermera delvis Nortunska arfvingar, doktorinnan Bergsten och brukspatr. Nortun. Eges nu af interessenter. Brukets adress är: Lindesberg.

Gammelgarn. Socken, belägen uti Kräklinge Ting och Gotlands Norra fögderi, omgifves i nordost af Östergarn, i sydost af hafvet, i sydvest af Ardre samt i nordvest och norr af Kräklingbo socken. Af dess areal, 7,568 tunnland, utgöres 450 tunnl. af sjöar och kärr. I socknen finnes en större myr, kallad *Stormyr*. Dess hemmantal är $8^1/_4$ mantal, hvaraf $^1/_8$ krono och $8^1/_8$ skatte. Fastighetsvärdet: 44,040 rdr rmt. Folkmängden var 1805: 245, 1830: 328, 1845: 326 och 1858: 468 personer. Barna-undervisning meddelades sistnämda år i fast skola åt 38 gossar och 25 flickor. — Gammelgarn socken, som är annex till Östergarn, utgörande med detta och Ardre ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörer i ekklesiastikt afseende till Medelkontraktet. I kyrkan, som är gammal, finnes en grafsten med följande run-inskrift: + Gisus : Krist : naþi : Halvia : sial : bir : biþi : Patnostr : firi : Halvia : sial. — Socknens afstånd från Wisby är $4^1/_2$ mil sydost från staden. — Adress: Wisby.

Gammelhyttan. Bergsmanshytta uti Qvistbro socken af Örebro län, 4 mil från Örebro.

Gammelkroppa. Jernbruk i Kroppa socken af Wärmlands län, har 1 härd, puddlingsverk och vällugnar, med mera. Egendomen består af 1 mantal och är taxerad till 24,400 rdr rmt. Hit hör *Herrhultshyttan*, $^1/_2$ mantal, taxerad till 8,775 rdr rmt. Nuvarande egare äro baron Fleetwood samt herrar Röhss och Bresander.

Gammelstilla. Jernbruk, beläget i Thorsåkers socken af Gefleborgs län, invid ett mindre vattendrag, som upprinner från fyra småsjöar i trakten af Skomakarhytte masugn och sedermera utfaller i sjön Ottnaren. Bruket har för närvarande 2 härdar, vid hvilka smidesrätten emot särskild hammarskatt är oinskränkt, samt ett privilegieradt manufakturverk för eget behof. Konung Carl IX hade år 1609 lemnat tvänne bönder, Sven och Nils Perssöner, tillstånd att, efter besigtning af

konungens fogde, här upptaga ett torp på kronans mark med 6 års skattefrihet. År 1624, då socknens kyrkoherde Jonas Joh. Flur var egare, har konung Gustaf Adolf lemnat honom 6 års frihet på berörde torplägenhet, hvilken då legat öde, men 1626 blef rörlagd och 1633 skattlagd till $1^1/_2$ öresland. Derefter har äfven drottning Christina år 1648 förunnat bemälde kyrkoherde frihet från utskylder för dessa så kallade fäbodar. Af kyrkoherden Flur tillhandlade sig myntmästaren Isak Kock, adlad Cronström, stället. Han uppbyggde här med Bergs-kollegii tillstånd en hammare med 2:ne härdar, »alt till then »ändan, at han, myntmästeren, som råd »och medel hafver, för sitt interesse »måste opsökja nye eller optaga the »dugligaste af the gamle grufvor, hvar»uti sedan förbem:te Bergslag i propor»tion interessera kunna och af hans »brukssätt eller manér blifva så mycket »bättre, som ock af hans masmästare »och smeder samt andre handtlangare »och betiente underrättade.» År 1654 utfärdade drottning Christina donationsbref för Gammelstilla skattehemman, med befrielse från knektutskrifning och kronoutlagor, till brukets bättre drift och fortsättande. Det till verken begagnade vattendraget, fullt tjenligt för blåsningen, befanns likväl den tiden otillräckligt för hammarsmedjan, hvilken, så väl derföre, som till skogens besparande ansågs böra afskaffas. Bruket uppläts år 1670 af myntmästaren Kock till bergmästaren och assessorn Johan Funck, hvilken derefter, 1672, transporterade sin rätt på brukspatronen Isak Mackeij. Dennes arfvingar bortarrenderade 1707 och försålde 1724 verket till brukspatron Johan Uhr, hvars son N. Joach. Uhr 1764 deraf blef egare, och efter dennes död, år 1775, hans arfvingar, hvilka 1786 försålde det till brukspatron och riddaren A. Barchæus. Bruket tillhörde 1799 N. Nisson, 1845 G. L. Nisson och P. U. Gussander och 1857 f. d. underlöjtnanten A. F. Gussander och C. A. Rettig, hvardera till en hälft. Tillverkningen år 1845 var 1,202 sk℔ 10 l℔ privilegieradt årligt smide; 1857 var den vid bruket 1,187 sk℔ 7 l℔ stångjern och vid Skomakarhyttan 1,397 sk℔ 10 l℔ tackjern. År 1683 nämnes här endast 3 sk℔ hammarskatt; men 1742 var smidet 750 sk℔ och hammarskatten ökades sedan till 8 sk℔ $3^3/_4$ l℔. Tackjern hemtas från den under bruket lydande *Skomakarhytte* masugn, och kol har bruket dels af egna skogar och köp från Årsunda och Fernebo socknar, dels genom tillslagen rekognitions-allmänning. Stångjernet går på Gefle.

Gansviken. Hamn i Gröttlingbo socken på Gotland.

Ganthem. Socken på Gotland, i öns Norra fögderi, har en areal af 5,925 tunnland, af hvilka 750 äro sjöar och kärr. Hemmantalet består af $^1/_8$ mantal krono och $8^1/_2$ dito skatte. Fastighetsvärdet är 43,970 rdr rmt. Folkmängden var 1805: 190, 1810: 188, 1830: 216 och 1858: 298 personer. Barna-undervisning meddelades sistnämda år i fast skola åt 8 gossar och 4 flickor. — Ganthems socken är annex till Dalhems konsistoriela pastorat af 1:sta klassen i Medelkontraktet af Wisby stift. Kyrkan, byggd af sten vid år 1210, är belägen $^1/_2$ mil från Dalhem och $2^1/_2$ mil sydost från Wisby. — Adress: Wisby.

Garda Ting. Härad i Gotlands Södra fögderi, innefattar socknarna Alskog, Lye, Etelhem och Garde, utgörande tillsammans $42^3/_4$ mant. Folkmängden i häradet uppgick 1845 till 1,616 personer.

Garde. Socken, belägen uti Garde Ting af Gotlands Södra fögderi, gränsar i norr till Buttle och Ala, i öster till Alskogs, i söder och sydvest till Lau, i söder och sydost till Lye och i vester till Etelhems socknar. Af arealen, 6,318 tunnland, utgöra 550 sjöar och kärr. Marken är jemn och af medelmåttig bördighet. Af skog finnes hjelplig tillgång, men ej till afsalu. Jordmånen består hufvudsakligen af sand och lera, hvilka hvardera tyckas lika rådande. Socknen innehåller $11^3/_4$ mantal, hvaraf $1^1/_4$ krono och $10^1/_2$ skatte. Fastighetsvärdet är 63,190 rdr

rmt. Folkmängden var år 1805: 379, 1810: 413, 1830: 405, 1845: 453 och 1858: 456 personer. Vid sistnämda tid undervisades af en examinerad lärare, i fast skola, 24 gossar och 14 flickor. — Garde socken utgör, tillika med annexförsamlingen Etelhem, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wisby stifts Södra kontrakt. Kyrkan, belägen vid 57° 19′ polhöjd, är uppförd af huggen sten omkring år 1086, och finnes i densamma en grafsten med runskrift. — Här i socknen är uti en äng påträffad en s. k. skyddshäll, och år 1791 träffades i en hög en liten graf af resta stenar, innehållande menniskoben, öfvergjutna af ett svartaktigt ämne, hvilket, antändt, brann såsom olja och spridde en angenäm lukt, liksom af rökverk; i grafven hittades äfven stycken af en kruka samt en liten tunn messingsplåt eller beslag. — Af socknens gårdar och hemman anmärkes *Häguls* skattehemman, hvarå kyrkoherden här i socknen, Nils Larsson, år 1646 den 21 Mars af drottning Christina erhöll skattefrihet, hvilken 1652 af kon. Carl X bekräftades, då kyrkoherden, vid en resa genom denna till Nährs socken, åtföljde konungen i dennes egen vagn. — Afståndet från Wisby är $3^3/_4$ mil. — Adress: Wisby.

Gardfjällen. Så kallas nästan hela den fjällgrupp, som visar sig i vester vid Umenäs by af Stensele socken i Lappmarken. I sin längsträckning gå de ända till Norska fjällryggen. Detta bergsystem är till det mesta sammanhängande och har sällan isolerade fjällar. Likväl äro sänkningar derimellan, som stundom bilda djupa dalar; men omkring dessa dalar uppresa sig bergen än såsom pyramider, än såsom runda kullar, än såsom kuber, koner och i andra egna former. De hafva äfven sina särskilda namn. Den gren, som skjuter längst ut i öster, kallas *Bratiksfjället.* Detta fjäll, ett bland de högsta af Gardfjällen, har en höjd af 3,000 fot. Till dess topp leder en i vågiga linier gående brant gångstig af säkert öfver en mils längd. Man har derifrån en öfversigt af många bland de öfriga fjällen, det ena uppstigande högre bakom det andra, alla med snötoppar. Så kan man derifrån räkna *Ripfjället,* egentliga *Gardfjället, Haukafjället, Stålfjället,* de höga *Klippfjällen* och, långt i söder, *Grönfjället.* Endast 2:ne byar, Umenäs och Forsmark, synas härifrån, och detta ganska obetydligt, ehuru de ligga på föga afstånd. *Gardikforssen,* strax ofvan om Forsmark, ses också lik en hvit duk, utbredd öfver elfven. En myckenhet fjällvexter är här att finna. Vid vestra ändan af Gardfjällen upprinner den s. k. *Wapst-ån,* som går öfver Norska gränsen och lärer ha sitt utlopp åt Vesterhafvet.

Garg-ån. Biflod till Windel-elfven. Den har sitt ursprung i Arjeplogs socken samt utfaller, inom Sorsele socken, i Stora Windeln.

Garnshamn. God hamn på Gotland i Gröttlingbo socken. Norr om stenbrottet, på Gröttlingbo udde, midt för hamnen, är *Angantyrs hög,* hopkastad af stora kullerstenar, i omkrets vid pass 113 alnar, med en lagd stenring rundt omkring. I denna hög har man funnit ett litet kopparsvärd. Nära intill äro några mindre högar och ätteplatser.

Garpekärret. Ett kärr i Wist socken af Östergötland, om hvilket berättas, att det fått sitt namn efter Garpar eller Tyskar, som här i fordna tider blifvit slagna. Hufvudskallar, menniskoben och hästskor, som i sednare tider blifvit funna, gifva anledning till den förmodan, att härstädes ett fältslag stått. Detta kärr ligger invid några sandåsar imellan Cedersberg och Säby, der förskansningar synas varit anlagda.

Garpenberg. Socken, belägen i Näsgårds fögderi af Stora Kopparbergs län, omgifves i söder af Folkärna och Grytnäs, i vester af Hedemora, i norr af Husby och i öster af By socknar. Arealinnehållet är 32,400 tunnland, hvaraf 3,600 äro sjöar och kärr. Största längden i norr och söder är omkring 2 mil och bredden i öster och vester $1^3/_4$ mil; midt igenom socknen, i rigtning från norr till söder, går landsvägen från Hus-

by; vid Garpenbergs kyrka går en gren åt Hedemora, den andra följer östra sidan af Grufsjön, men delar sig åter söder om denna sjö i tvenne grenar, af hvilka den ena går sydvest åt Grytnäs, den andra sydost åt Folkärna. Den i socknens midt belägna *Grufsjön* håller i längd nära $^1/_2$ mil; norr om denna, på föga afstånd, ligger *Damsjön*, som genom en å utfaller i Grufsjön, hvilken sednare åter lemnar sitt vatten till Bäsingen i Folkärna. Utom dessa och *Pålsbenning-sjön*, äro de öfriga sjöarne föga betydliga. Berg finnas många, af hvilka de märkligaste äro *Snöberget* och *Helgeberget*; på det sednare har fordom varit en vårdkase. Flera malm-anledningar finnas, bland hvilka märkas: *Garpenbergs* och *Årängs* koppargrufvor, de sednare från äldre tider ödelagda; *Wiks* koppar- och jerngrufva, *Rylshytte* och *Christinæ* nya jerngrufvor, *Hummelbo* och *Rylshytte* silfvergrufvor. Vid *Finnhyttan* finnes ett kalkbrott på grå fjällig bergkalk i stående lager, blandade med glimmer, och vid *Rylshyttan* en ljusgrön, långtrådig asbest-arbetad tremolit. Jordmånen, till det mesta myrländig och sandig, består till en mindre del af lera. Åkerbruket gifver icke tillräckligt för socknens behof; men på skog är god tillgång, och kolning till bruken ger stor biförtjenst. Socknens hemmantal utgör tillsammans $16^5/_{12}$ mantal, deraf $3^1/_2$ mant. frälse, $^1/_6$ dito krono och $12^3/_4$ skatte; 3 soldatrotar finnas inom socknen, och uppskattade fastighetsvärdet uppgick 1841 till bko rdr 193,965; taxeringsvärdet utgör nu 673,515 rdr rmt. Folkmängden var år 1757: 1,500, 1805: 1,777, 1830: 2,067, 1841: 2,130 samt 1858: 2,287 personer. Fast skola fanns ej sistnämda år inom socknen; men i ambulatorisk undervisades af en examinerad och 2:ne oexaminerade lärare 189 gossar och 69 flickor. Denna undervisning var fördelad på 3:ne distrikter med 5 ambulatoriska rotar. — I ekklesiastikt afseende utgör Garpenbergs socken ett 3:dje klassens regala pastorat, hörande till Hedemora kontrakt af Westerås stift. Sitt namn har den fått af de till bergverkens upphjelpande införskrifna Tyska bergsmännen, som här i landet kallades *Garpar*. Socken-sigillet visar en elg samt en man, som karar malm på ett kimfat. Kyrkan, belägen mellan Gruf- och Damsjöarna, $2^1/_4$ mil från Hedemora stad, under 60^0 18′ polhöjd, är byggd år 1607 af trä, med ett litet torn. Den spånslogs 1748, och nya bänkar inreddes i densamma 1749. Ett gammalt dokument visar, att sammanskott skett 1607 till kyrkans uppbyggande; bland andra har ståthållaren Petter Kruse bidragit med 1,000 daler kopparmynt. Kyrkogårdsmuren, af sten, är uppsatt 1755 och utvidgad till $90^3/_4$ famnar. Klockstapeln är byggd år 1679. Inga fornlemningar finnas i kyrkan. I början utgjorde denna församling allenast ett kapellslag under Hedemora, bestående af byarna Finnhyttan, Åsundshyttan, Ravalshyttan och Rolfshyttan samt Backgården; men konung Carl IX, som ofta vistades på denna ort, utgaf här den 28 Oktober 1607 resolution, hvarigenom af dessa byar, med tillägg af flera andra, afsöndrade från Husby, Hedemora och Grytnäs, här bildades en egen församling, hvars första kyrkoherde blef Laurentius Johannis, af Carl IX hitförordnad år 1607 och 1624 drunknad i Grufsjön. — Inom socknen ligga *Garpenbergs* och *Dormsjö* gårdar och bruk; *Jönvik*, en större by vid Dalelfven eller en del deraf, kallad Håfran, som här stöter till, samt *Finnhyttan*, hvarest är gästgifveri. — Adress: Avesta.

Garpenberg. Jern- och kopparverk, beläget i Garpenbergs socken af Stora Kopparbergs län, $^1/_2$ mil från kyrkan och 2 mil från Avesta. Till bruket höra Dormsjö gård och bruk, $^{34}/_{67}$:delar i Åsgarns masugn och smedja samt andelar i Fors smedja och hytta. Enligt sednaste Bergmästar-berättelse utgjorde jerntillverkningen vid dessa verk året 1857: 3,916 sk℔ 22 l℔ tackjern, 16 sk℔ 24 l℔ 10 ℔ gröfre gjutgods, 2,377 sk℔ 19 l℔ 6 ℔ kupolugns-gjutgods, 4,832 sk℔ 16 l℔ stångjern och 228 sk℔ ämnesjern. I stångjernshammarskatt betalas 84 centner 93 ℔. Koppartillverkningen under samma år var 52 sk℔ 11 l℔ stapelstadsvigt och år 1858: 41 sk℔ 18 l℔ garkoppar. Un-

der bruket lyda $2^{3}/_{32}$ mantal frälse och $5^{19}/_{64}$ dito skatte. Det verk, som här först börjat drifvas, är kopparverket, hvilket är mycket gammalt och af okänd ålder. Redan i hednatiden hafva troligen grufvorna blifvit brutna, och synes det som skulle de 2:ne grufvor, hvilka ännu kallas *Stora* och *Lilla Hedninggrufvan*, häraf förvara namnet. Den första egare, hvars namn man med visshet känner, är biskopen i Westerås Israël Erlandsson Ängel, som genom sina Garpar här började arbeta. Må hända menas med någon af dessa grufvor den, hvilken omtalas i förordningen om Kopparberget år 1360 såsom uppfunnen af Thomas Litla Garp och Godsven Unge. Efter biskop Israëls död var biskopen i Westerås Nicolaus Michaëlis delegare i koppargrufvan. Sedan har äfven ärkebiskop Trolle någon tid egt den; men efter reformationen kom verket under kronan och blef upplåtet åt Gustaf I och hans efterkommande; likväl fortforo äfven sedermera allt intill 1638 bergsmän att der föra bruk. I ett bref af år 1540 förklarar konung Gustaf, att mycket malm erhölls från Garpenbergs koppargrufvor, då dagligen uppbragtes icke mindre än 60 bårar; men konungen beklagar, att smältningen gått illa, så att af samma 60 bårar ej kunnat fås mera än 2 sk℔ koppar; icke dess mindre hade konungen gjort den uträkning, att verket lemnade en årlig tillverkning af 400 sk℔. År 1579 utfärdade konung Johan III för sin kamrerare Ol. Knutsson fullmagt att hafva Garpenbergs bruk tillika med de andra bergverken i befallning. Genom någon vårdslöshet hos befallningsmannen i orten ödelades 1597 bruksdriften, och låg verket sedan nere till år 1601, då konung Carl åter lät börja arbeta i Latvindsgrufvan och malmen smältes i Kronohyttan. År 1613 utarrenderades Garpenbergs gård och kronogrufvor till Hans Christopher Steger från Falun; men någon tid derefter öfvertogs arrendet af en utländsk adelsman, vid namn Otto Heinrich Schmidt von Schuaben, på orten kallad »Junker Otto Hinric», och Jonas Rollenhagen, hvilka d. 31 Mars 1620 derpå erhöllo kon. Gustaf Adolfs konfirmation. »De »skola», heter det i brefvet derom, »er»hålla Wår och Cronones gård och bruk »Garpenberget samt med dess sochn och »allt dess tillbehör tillika med Iglö i »Folkärna, att sig till gagn, nytta och »fördeel niutha, bruka och behölla, al»deles som de det nu på en tijdh in»nehaft hafva; deremot skola de vara »förplichtade Oss åhrligen, Otta dagar »efter Fastelagz Söndag, Tryhundrade »Daler ovägerligen ehrläggia och betala »— — — — hålla gårdens hus och »byggningar vid macht, såsom ock åker »och äng, såsom och jernbruket det bä»sta möjligt är förbättra,» och alldenstund de på egen bekostnad upptagit en koppargrufva, erhöllo de derföre 3 års frihet från alla afgifter till kronan. För jernbruket deremot skulle samma ordning följas som för den öfriga jernbergslagen. Dessutom uppläts dem d. 22 Aug. 1622 arrendet af tiondejernet och kyrkotionden i socknen. För en skuldfordran hos Junker Otto Hinric öfvergick arrendet sednare på handelsmannen i Stockholm Thomas Funck, stamfader för adliga och friherrliga ätten Funck, hvilken, efter kontraktets exspirerande 1637, derpå af Bergskollegium erhöll 6 års förlängning. Honom blef ock efterlåtet, »emedan vägen »från Garpenberg till Säter att gårgjö»ras befants lång och besvärlig, vid »Garpenberg till then kopparns gårgjö»rande, som ther falla kunde, en går»ugn att inrätta; sammaledes, och till »att nå så mycket större tillverkning »af koppar», blef hela Garpenbergs socken af Kongl. Maj:t privilegierad att i Garpenbergs grufva antaga grufvedelar, »i den acht och mening, att bekomma »der *en hel Bergslag*, förplichtandes al»lenast sin Råkoppar till Arrendatorn »à 28 R:dr sk℔:det åt honom och in»gen annan försälja.» Detta försök att här bilda en egen bergslag slog likväl icke bättre ut, än att bönderna, som på sådant vilkor icke längre mägtade för egen räkning fortsätta grufdriften, sågo sig nödsakade att verkställa den för arrendatorns räkning, emot betalning. År 1639 privilegierades bruket af Kgl. Bergs-kollegium åt Funck och hans arfvingar, »för brukets så mycket »ordentligare och rigtigare drifvande

»skull, efter han var en man af god »vandel», hvilket privilegium af drottn. Christina stadfästes 1648. Funck hade ock all möda och omkostnad ospard till verkets förbättrande. Efter hans död tillföll det sonen, bergmästaren öfver Upplands och Gestriklands bergslager, Johan Funck, till $^3/_4$ och mågen, handlanden i Stockholm Petter Bohm, till $^1/_4$; men efter denne sednares cession tillföll hans fjerdepart kreditorerna. Verket förblef sedan länge i Funck'ska slägten, och baron Gustaf Funck, hvilken i början haft det såsom medinteressent, tillöste sig slutligen alltsammans; men sedan han, genom syskonens utlösande, användt icke allenast hela sin egen förmögenhet, utan äfven hvad han fått med giftet samt derjemte, i likhet med andra bergverks-egare, lidit betydlig förlust på 1767:års tillverkning genom det med vexelkursen nedsatta koppar-försäljningspriset, måste han i början af 1769 afstå verket och sin öfriga egendom till borgenärernas förnöjande. Baron Funck hembjöd då verket åt kronan; men efter Kammar- och Bergs-kollegiernas hörande, kunde anbudet ej tillstyrkas, utan förordnade Bergs-kollegium, efter kreditorernas hörande, för verkets fortfarande drift, att en af bergsbetjeningen skulle förestå detsamma, hvarvid fordringsegarne åtogo sig emot vissa vilkor bestå förlag m. m. Koppartillverkningen uppgick på 1750-talet till ungefärligen 200 sk℔ årligen. År 1770 var den betydligt minskad emot under de föregående åren, utgörande endast 102 sk℔ 6 l℔ 10 ℔, af den anledning, att starka vår- och höstflöden hindrat vattenkonsten. Under åren 1765—70 var medeltillverkningen 146 sk℔; 1833—37 hade den i medeltal uppgått till 400 sk℔, men år 1839 tillverkades endast 137 sk℔ 17 l℔. De frihetsår, som kopparverket åtnjutit, upphörde 1760, hvarföre ansökning ingafs 1767 om prolongation derpå, men blef afslagen, och beslöts af Bergs-kollegium en viss årlig afgift, som skulle af verket utgå från 1768:års början samt derefter årligen af hvart 20:de sk℔; detta blef äfven af Kongl. Maj:t fastställdt. På sednare tider har verket ytterligare njutit frihetsår. Tillverkningen har sedermera alltjemt aftagit, och då jerntillverkningen här fordom ansågs såsom en bisak och endast till understöd för koppartillverkningen, är förhållandet nu för tiden alldeles omvändt. Större delen af koppargrufvorna äro nu mer ödelagda. De förnämsta, som nu arbetas, äro: *Rålambs-*, *Stora Hedninge-*, *Funcks-* och *Eriks-grufvorna.* Följande grufvor omnämnas år 1666: *Stora grufvan,* 53 famnar djup och 34 famn. lång, vattensjuk af ådror och grundväta, hvarföre der ock är brändt *»till palls»*, som det kallas, och eljest försök gjorda att afleda vattnet förmedelst vindar och vattenkonst; *Junkergrufvan,* uppkallad efter Junker Otto Hinric, ödelagd 1666; *Hedengrufvan,* upptagen i hednatiden, af 400 famnars längd, ödelagd; *Biskopsgrufvan,* benämd efter någon af de fordna egarne, ödelagd sedan Gustaf I:s tid, men åter rengjord och upptagen år 1661, dock ringa malm deri bekommen; *Bondegrufvan,* upptagen först 1616 af Hans von Narwen, med Junker Ottos försträckning, men sedan brukad af sex bönder, deraf namnet; ödelagd; *Cathrinegrufvan,* äfven *Latins-* eller *Latvindsgrufvan* kallad, en mycket gammal grufva, i Carl IX:s tid åter upptagen af Roland Hagen; ödelagd; *Sperlingsgrufvan,* hvari finnes föga duglig blötmalm; ödelagd; *Lassegrufvan,* så kallad efter 2:ne personer som hetat Lars, hvilka omkommit här genom grufras; innehåller endast blötmalm; *Djuphalsen,* gammal grufva, sist upptagen af Junker Otto Hinric, dock för malmens oduglighet öfvergifven; *Åhrängen,* så kallad, — emedan den på Åhrängs egor i Carl IX:s tid är upptagen, — brukades först af Albrecht Funck; malmstrecket var litet och lärer ej lönat kostnaden, hvarföre det i Nov. 1655 ödelades. Jernbruk har äfven här från äldre tider idkats, och voro här tillförene flera små jernhyttor och hammarsmedjor, hvarefter sedan gammalt mångenstädes finnas lemningar af slaggvarp, till stor del öfvertäckta med jord. Jerngrufvor i Garpenberg omnämnas år 1666, deraf 2 brukliga och 14 ödelagda; masugnar voro vid samma tid 4 brukliga och 5 ödelagda; hamrar voro 5 brukliga och 4 ödelagda. Vid *Rylshyttefältet* och

Christinæ nya grufva brötos år 1839: 5,364 sk℔ jernmalm. En länge ödelagd grufva vid Jönvik har år 1818 åter blifvit upptagen och lemnat god tillgång. För jemnförelse med nuvarande tillverkningen kan uppgifvas den för åren 1773—1795, under hvilken tid jernverket årligen i medeltal lemnade 238 sk℔ 8 l℔; år 1818 var den 2,000 sk℔, hvaraf hälften manufakturerades; 1845 tillverkades vid 7 härdar 3,150 sk℔ stångjern och 149 sk℔ 18 l℔ frälsesmide. Till smidet begagnas eget tackjern; skeppningsorten är Stockholm.

Äfven silfvertillverkning har här i fordna dagar idkats, och ett bref af konung Erik XIV den 22 Nov. 1563 till Anders Gerpius rörande silfversmältning gifver anledning tro, att Rylshytte silfvergrufvor då varit arbetade. — Till bruket hör en betydlig egendom och ett d. 28 Maj 1818 privilegieradt Rödfärgsverk. Af tilliggande jernverk märkas: *Wiks-* eller *Olshyttan*, hvarest år 1845 tillverkades 450 sk℔ 10 l℔ smide. Under verket höra äfven *Brattfors*, *Finnhytte* och *Olshytte* qvarnar samt 3:ne brukssågar. Taxeringsvärdet är 467,388 rdr rmt. De vid herrgården eller s. k. *Kungsgården* befintliga vackra åbyggnaderna äro till det mesta uppförda af framl. bergsrådet Salomon von Stockenström och dess medinteressenter. Bruket egdes år 1799 af von Wahrendorff och von Stockenström, 1845 af kammarherren E. von Stockenström, 1856 af grosshandlaren i Stockholm Pontus Kleman och sedan af dess kreditorer.

Garphyttan. Jernbruk, beläget uti Tysslinge socken af Örebro län och den s. k. Lekebergslagen, 2 mil v. n. v. från Örebro, på en af Kihlsbergens nedra afsatser, utgöres med tillhörande egendom af $^3/_4$ mantal skatte. Tillverkningen vid 2 härdar, 2 hamrar, 3 spik- och 1 knipphammare, skär- och valsverk med flammugn utgjorde 1857: 869 sk℔ 12 l℔ 12 ℔ bandjern, 563 sk℔ 12 l℔ 9 ℔ skärjern; 177 sk℔ 0 l℔ 9 ℔ spik, 21 sk℔ 10 l℔ 11 ℔ knippjern, 5 sk℔ 13 l℔ 12 ℔ svartsmide samt 1,978 sk℔ 0 l℔ 10 ℔ tackjern. År 1845 var tillverkningen 800 sk℔ stångjerns- samt diverse manufaktursmide. Brukets första början var silfvertillverkning, hvarom grufskärpningar och varphögar i nejden ännu bära vittne. I ett bref, dateradt den 15 Nov. 1638, ifrån General-Bergs-Embetet till slottsfogden på Örebro, Erik Gustafsson, omnämnes redan det *»gamla Bokverket»*, hvaraf således kan slutas, att detta silfververk bör räknas bland de äldre i riket. Silfvertillverkningen, som vid sistnämda tid här bedrefs för kronans räkning, öfvertogs sedan af enskilde. Att vid den tiden stora förhoppningar varit fästa vid grufvan, torde kunna slutas af flera förnyade anstalter till dennas uppkomst och förbättring. Så förordnades år 1640 Christopher Petzel till grufstigare härstädes och försågs med instruktion, att i möjligaste måtto söka befordra verkets bästa och tillvext; men då detta ej ville bära sig, öfverlemnade General-Bergs-Embetet, på det verket icke skulle ödeläggas, detsamma åt borgrarne i Stockholm Simon Funck och Peter Bohm samt borgaren i Örebro Hans Mennichen att utan lösen detsamma upptaga, hvarvid de erhöllo alla dess inventarier och samma rättigheter och förmåner, som då kronan det innehade; men oaktadt allt understöd, som delegarne erhöllo af dåvarande presidenten i Kgl. Bergs-kollegium, grefve Carl Bonde, hvilken mycket gynnade företaget, lärer verket legat nere och icke drifvits förrän om sommaren 1649, då Johannes Funck ingick såsom medinteressent. Verket uppmuntrades med nya privilegier, hvaribland det, att Tysslinge och Winteråsa socknar, mot utgörande till verket af ved och dagsverken, skulle vara från utskrifning befriade, hvilket genom Kongl. Maj:ts utslag den 12 Febr. 1661 i nåder beviljades, men sedermera ej lär blifvit efterlefvadt. Huru länge silfvergrufvan arbetats och när den blifvit nedlagd, är ej med visshet kändt. Uti ingeniören Bergii chartebeskrifning öfver Lekebergslagen af år 1708 nämnes Garphytte silfvergrufva såsom *för några och trettio år sedan ödelagd*, och dess *allmänning* säges *stå i förbud* samt anses vara *för Bergslagen alldeles ofruktsam.* År 1678 var likväl grufvan ännu uti drift, men

ödelades förmodligen icke långt derefter, emedan Christian Geisler, som sedermera blef egare af Garphyttan, uti en ansökning till Kgl. Bergs-kollegium förklarade sig hogad, att på ett annat ställe, der goda tecken sig visa, upptaga arbetet. Ett påtänkt försök å samma silfverstreck, hvarå då varande bergmästaren Christiernin meddelat mutsedel, lärer icke ens hunnit till någon början. Kongl. Bergs kollegium afläi den 15 Aug. 1660 skrifvelse till landshöfdingen och assessoren Abraham Lejonhufvud om en skogs-indelning till silfververkets behof, och den skogstrakt, som gränsar intill grufvan, kallas ännu *Silfvergrufve-allmänning*, hvilken trakt på sednare tider upplåtits åt närgränsande bergsmän, emot rekognition till kronan, och nu är nästan alldeles uthuggen. Då interessenterna funno, att silfververket ej ville löna sig, voro de betänkta på att i en säkrare och mera lönande rörelse finna någon ersättning för hvad de på den förra förlorat, och anhöllo derföre om privilegium på s. k. *bleckmakeri*, hvilket äfven bifölls, och är första privilegium derpå dateradt d. 25 Nov. 1661 af kon. Carl XI:s förmyndare-regering och konfirmeradt den 25 Juli 1662. Sedermera, då nya egare öfvertogo verket, blef privilegiet å blecksmidet d. 20 Juli 1672 af förmyndare-regeringen samt ytterligare af Bergs-kollegium den 6 Mars 1678 förnyadt och ytterligare stadfästelse derå af kon. Carl XI den 9 November 1678 meddelad. Nämda konungs bekräftelsebref af den 25 Juli 1662 ändrade till en del det under föregående året af Kgl. Bergs-kollegium utfärdade privilegiet och innehöll hufvudsakligen, att Garphytteverket ej för andra förut inrättade bleckmanufakturier skulle göra något förfång; men af alla nya och förut okända inrättningar, som vid Garphyttan bragtes å bane, skulle tillverkningen och försäljningen vara monopolium för Garphytte interessenter; 50 sk℔ tenn skulle få tullfritt för verket införas, 150 sk℔ bleck årligen fritt utföras och det öfriga, vare sig förtennt eller svartbleck, ej beläggas med högre tull än vanligt jern.

Sådant var innehållet af de första privilegierna; men någon tid derefter nödgades disponenten Peter Bohm afstå verket till sina kreditorer i Stockholm, hvilka voro Georg Schuttelwort, Casper Robertz, Herman Clevorn samt Christian Geisler, och privilegierna öfverflyttades äfven på dessa samt konfirmerades af Kongl. Maj:t d. 11 Okt. 1675. Oaktadt allt understöd inkommo imellertid interessenterna till Bergs-kollegium med klagomål öfver dem genom eftersmide, knektehåll samt missvextår förorsakadt intrång och förluster. Kollegium utfärdade då, den 6 Mars 1678, nytt privilegium, innehållande: konfiskation och böter för eftersmide; förmånsrätt för qvarvarande interessenter ur afgångna, fallerade med-interessenters massor; vid interessents dödsfall kunde dess rättsinnehafvares andel icke till någon främmande utan interessenternas samtycke föryttras, likväl dessa sednare obetaget, att, om de önskade, förstärka verket med nya delegare; om interessenterna vore hogade på annan ort i riket anlägga dylikt verk, der Svenska lärlingar, som lärt hos Tyska mästaren Michel Märkel, kunde brukas, skulle privilegium derå meddelas, och slutligen tillades Christian Geisler direktionen öfver hela Garphyttan. Detta privilegium blef den 9 Nov. 1678 till alla delar fastställdt, och förhöjdes tullen på allt inkommande blecksmide till 3 rdr för svart och 6 rdr för hvarje fat hvitt bleck. Af blecksmidet utgick ingen hammarskatt, och stångjern smiddes endast för verkets behof. I bref från Kommers-kollegium till general-tullförvaltaren Brynte Cronsköld d. 22 Juli 1681 sägas Garphytte interessenter till den tiden ej hafva konsumerat mera än 8 à 10 sk℔ tenn, ej heller utskeppat mera än 60 à 70 sk℔ bleck årligen, oaktadt den meddelade tullfriheten. Icke desto mindre fingo de fortfarande tillgodonjuta sina privilegier. Afsättning på blecksmidet lärer ej trutit, emedan Geisler vid sistnämda tid fann sig befogad hos Kongl. Bergs-kollegium anhålla om tillstånd till anläggande af en ny bleckhammare, i anledning hvaraf Kollegium den 18 Januari 1682 lät afgå bref till bergmästaren Erik Snack rörande reglering af vattendrägten mellan bruket

och närliggande hyttor, hvarpå den 8 Oktober 1685 Kongl. Maj:ts tillståndsresolution följde. Redan tvänne dagar förut hade imellertid Kongl. bref afgått till bemälte Kollegium om privilegierande af flera blecksmiderier i riket, af den anledning, att Garphytteverket ej, enligt förbindelse, kunde fylla behofvet inom riket af sådant smide, än mindre verkställa någon betydande export. Denna författning torde väl synas hafva gjort verket betydligt afbräck; men blecksmidet fortgick icke desto mindre med framgång, och Bergs-kollegium utfärdade den 3 December 1696 privilegium på en urvälshammare, hvartill redan förut, år 1671, tillstånd varit meddeladt och hvars anläggning till och med var verkställd i förening med stångjernshammaren; men i brist på afsättning blef denna åter snart nedlagd. Den nya urvälshammaren skulle anläggas på annat ställe än den förra och der förut en mjölqvarn varit, som skulle nedrifvas. Den 3 Dec. 1696 meddelades äfven privilegium på en ny *stångjernshammare*, som skulle byggas på samma ställe, der den gamla urvälshammaren varit. Tio år sednare beviljade Bergskollegium tillstånd under 3 år för bruket att till afsalu på stället idka stångjernssmide till 500 och bleckplåtar till 200 sk℔ årligen. Hammarskatten var då 6 sk℔ pr år. Tillverkningen af plåtar och stångjern bedrefs sedan olika, allt efter omständigheterna. Efter år 1730 lärer plåtsmidet likväl kommit i sitt förra skick och var 1747, då bruket tillträddes af hofsekreter. Hulting, 400 sk℔ plåtar och 100 sk℔ bleck; år 1755, då post-inspekt. Löthman tillträdde bruket, utgjorde det 400 sk℔ plåtar och 100 sk℔ småbleck. Vid den värdering, som vid båda dessa tillträden förrättades, sades verket bestå af 3 stångjernshärdar och den 4:de utlagd, 4 plåthamrar, förtennarhus, Kanterbo hytta, hvari bruksegaren hade en del, qvarn med 2 par stenar samt såg i samma damm med hyttan. Bruket uppskattades vid den första af dessa värderingar till 100,000 och vid den sednare till 245,100 daler kopparmynt. Nyss före värderingen 1747, då bruket af dåvarande egarinnan, majorskan Sara Ehrenpreuss, afträddes till annan egare, har i samma damm med Kanterbo masugn en *kopparhytta* varit anlagd, som drifvits några år, och hvartill malmen hemtades från de $1^1/_4$ mil från bruket i Winteråsa socken belägna Hesselkulla grufvor. Tillverkningen af förtennta blecksorter upphörde sednare; men förtenningsverkstaden bibehölls ännu till 1760, då brukspatron Uggla tillträdde egendomen, hvarefter tillverkningen af de förtennta blecksorterna upphörde såsom mindre lönande. Från denna tid daterar sig en ny uppkomst för bruket. Brukspatronen och riddaren af Kongl. Wasa-Orden Carl Ulrik Uggla hade år 1759 tillhandlat sig verket, och med sina kunskaper och sin verksamhet uppbragte han det snart till ett af de förnämsta i riket. Han anlade vals- och skärverk efter Engelskt mönster och spiksmedja efter Tysk method, hvartill i synnerhet skulle användas stenkol eller, i brist deraf, torfkol, och tillverkningen utsattes till 800 sk℔ af köpt stångjern. Privilegiet utfärdades den 4 Juni 1761, och så väl skär- som valsverket, inrättadt af bergsrådet Sven Rinman, sattes snart i gång, äfvenså spikverkstaden, för hvilken utländskt arbetsfolk införskrefs. På framställning till Rikets Ständer erhöll bruksegaren af kronan ersättning för 2:ne införskrifna utländska mästare och 8 gesäller med 6,000 daler och för hvardera af 20 Svenska lärlingar 100 daler silfvermynt. Sökt och beviljadt tillstånd att af köpt skrot- och spilljern få tillverka garfstål efter Engelskt sätt blef aldrig begagnadt. Redan år 1760 voro 48 arbetare sysselsatta med så kalladt weissnagelsmide, och verkstaden bestod af 8 härdar. Vid samma tid anlades äfven en knipphammare, som smidde rundjern och andra knippjerns-sorter; men den begagnades äfven i sednare tider till spiksmide. Ännu 1766 fortfor sistnämda smide, men nedlades snart, och jerntillverkningen utträngdes af en annan ny näring, *aluntillverkning*. Jernförädlingen drefs, efter tillkomsten af denna nya näringsgren, mycket obetydligt, och verken förföllo, tilldess en sednare egare, direktören Abraham Grill, å nyo började sätta dem i gång. Imellertid vilja

vi nu i korthet uppdraga alunverkets historia. Vid samma tid som brukspatron Uggla var som mest sysselsatt med uppdrifvande af spiksmidet och jernförädlingen, hade en bonde från bergsmanshemmanet *Latorp* i Tysslinge socken, $^{1}/_{4}$ mil från Garphyttan, på sina egor upptäckt ett slags brunaktig skiffer, som han uppviste för brukspatron Uggla, i tanke, att det vore samma slags stenart, som han sett nyttjas vid spiksmedjan, eller stenkol. Skiffern befanns brännbar och af nästan samma beskaffenhet som stenkol; den undersöktes af bergsrådet Svab och befanns vara en god och rikhaltig alunskiffer. För att tillgodogöra denna, ingick derföre brukspatron Uggla vid 1765 års riksdag med ansökning om tillstånd att i nejden af Garphyttan få anlägga alunverk, och utfärdades den 11 November 1765 Kongl. Maj:ts nådiga skrifvelse till Bergs-kollegium om meddelande af privilegium. För verkets bedrifvande såg sig imellertid egaren nödsakad söka med-interessenter, bland hvilka förnämligast kommersrådet Mich. Grubbens, i början endast såsom förläggare, men sedan såsom delegare, med sina ansenliga kapitaler gaf lif och drift åt rörelsen. För sitt nit om detta verk och flera andra manufakturer blef Grubbens år 1768 upphöjd i adligt stånd. Bland andra biträden till verkets förkofran var i synnerhet bergsrådet Rinman behjelplig med anläggande af nya vattenverk och pannugnar. Efter hand utvidgades verket, och ett nytt anlades vid Latorp, af hvars hemman interessenterna inköpte någon del, och erhöll detta nya verk efter kommers-rådinnan af Grubbens namnet *Beatæ Christinæ alunverk.* Det erhöll sedermera flera förmåner och rätt att för brukets räkning inköpa åtskilliga tilliggande bergsmanshemman. Imellertid fattades förlager till verkets drift, så att interessenterna nödgades vid 1769 års riksdag göra ansökning om ett penningelån ur publik fond af minst 300,000 rdr, emot pant af verken, som vid i sådant ändamål uppgjord värdering uppskattades till 3,845,329 daler kopparmynt, Beatæ-Christinæ-verket särskildt till 300,000 rdr. Lånet beviljades; men ansökningen derom återtogs, och ett utländskt lån af 300,000 rdr Holl. courant upptogs i stället hos herrar Anthony Grill m. fl. i Amsterdam, mot hypothek af verken. Ej långt derefter togs ett annat lån af 130,000 rdr Holl. courant på det under byggnad varande Beatæ-Christinæ-verket, hvilket lån äfven negocierades af herrar Grill. Brukspatron Uggla lärer väl funnit, att verket icke bar sig, hvarför han gjorde sig af dermed till kommersrådet af Grubbens, som likväl ej heller länge dervid fann sin räkning, utan afstod på konditioner till de utländska kreditorerna så väl jern- som alunverket, hvilka nu på egna och med-interessenters vägnar öfvertogos af Abrah. Grill. Denne insåg snart, att verket icke kunde bära sig, och begärde derföre, efter halftannat års försök, ny värdering, hvarvid Garphytte- och Beatæ-Christinæverken tillsammans ej uppskattades till mer än 2,954,519 daler kopparmynt. Vid slutet af år 1777 fann sig Grill föranlåten att tills vidare inställa aluntillverkningen vid Garphyttan; men vid Beatæ-Christinæ-verket fortsattes den till 1781 års slut; då vid denna tid afsättningen började bli något bättre, upptogs åter, fastän i mindre skala, tillverkningen vid Garphyttan. Jordbruket upphjelptes vid samma tid, och åtskilliga mossar uppdikades, då öfver 30 tunnland upptogos af oländig mark. Af sedimentet efter alun-beredningen började tillverkning af *rödfärg* och *gulfärg, jernvitriol* samt en sorts fast *murtegel.* Vid Garphyttan räknades 1786: 700 invån. Ännu år 1799 egdes hela verket af Holländska interessenter, och disponent var Abrah. Grill. Der voro då vals och skärverk, 4 plåthamrar, 4 manufakturhamrar, 1 stångjernshammare och 2:ne härdar. Hyttan egdes af bergsmän. Bruket har sedermera innehafts af G. Westerberg, Holmqvist och Rålamb m. fl. Nuvarande egaren är P. Hinnersson.

Garphytte Klintar. Så kallas några invid Garphyttan i Tysslinge socken af Örebro län belägna högre berg. I dessa klintar, tillhörande den uråldriga hufvud-bergsryggen, är grön och hvit fältspat anträffad. De innehålla många

ihåliga rum, hvilka tros vara lemningar efter grufbrytning. Ett af naturen bildadt hål finnes äfven i berget och kallas *Guldhålet.* Från högsta spetsen är en bland de mest vidsträckta utsigter; man ser härifrån 30 kyrkor, flera bruk, egendomar, sjöar m. m., nämligen:

Ervalla kyrka, längst till venster, nordost från klinten; *Kihls dito,* tydligt och på nära håll; *Axbergs dito,* otydligt, i en skogsdunge; *Dylta bruk,* tydligt med tub; *Kåfve herrgård,* öfver Ekers-skogen; *Ekers kyrka,* inuti skogen, bortom sjön Tysslingen, synes ej alltid väl; *Hofsta dito; Glanshammars dito,* hitom skogen Käglan, tydligt; *Ringkarleby dito,* närmare Hjelmaren; *Myrö herrgård,* ännu närmare Hjelmaren; *Lillkyrka kyrka,* otydligt, rakt öfver Myrö herrgård; *sjön Hjelmaren; Örebro stad; sjön Tysslingen; Åkerby herrgård; Källtorp,* mer till höger om Tysslingen än förenämda; *Gräfve kyrka; Carlslund; Nasta herrgård,* långt till höger från Carlslund; ännu mer till höger ligger *Hyddan,* ett landtställe; *Hjelmarsbergs herrgård,* vid Hjelmaren; *Almby kyrka,* något till höger; *Tysslinge dito; Mellösa dito; Norbyås dito,* något till höger om Mellösa, ej alltid synlig; *Göksholm,* öfver skogen bortom Norbyås kyrka, till höger om Mellösa; *Sickelsjö herrgård,* strax till höger från Göksholm; *Lennäs kyrka,* halfva tornet synes endast; *Asker dito,* utan torn, synes tydligt till höger, något närmare Lennäs; *Sköllersta dito,* vester om Asker, synes blott med tub; *sjön Qvismaren,* omgifven af den stora slätten i Öster-Nerike; *Nynäs herrgård,* till höger om Qvismaren; *Gellersta kyrka,* för ändan på Qvismaren, rakt hitom, synes ej väl; *Ekeby dito,* tydligt, vester om Nynäs; *Mosås-sjön; Mosjö kyrka,* på kala fältet; *Säbylunds herrgård,* höger om Mosjön; *Kumla kyrka,* till höger om Mosjö; *Halsbergs dito,* något mer till höger, längre bort; *Täby dito,* hitom sistnämda kyrkor, å en stor slätt; *Wintrosa dito; Falkenå herrgård,* bortom Wintrosa-slätten, invid en massiv skog; *Skoftesta,* något söder om Falkenå; *Kräcklinge kyrka,* utan torn, synes ej med blotta ögat; en skogsdunge vester om den stora slätten skymmer den; *Hardemo dito,* mörk, rakt söder öfver slätten; *Hackwad dito,* tydligt, till höger om Hardemo; *Edsbergs dito,* tornet synes öfver en skogsbacke, något till höger från Hackwad; *Knista dito,* tydligt hitom Edsberg; *Hidinge dito; Sticklinge herrgård,* något till höger bortom Edsberg; *Trystorps dito,* mycket till höger från föregående; *Bolby dito,* ännu mer till höger; *Latorps alunverk* samt *Gymninge,* hitom Tysslingen.

Garpström. Jernbruk uti Arboga socken af Westmanland, tillhör de s. k. *Jäders-verken.*

Gataskog. Namnkunnig för det härstädes d. 4 Mars 1365 hållna fältslaget. Dess läge kan nu icke med visshet uppgifvas, men torde böra sökas i grannskapet af *Hofsta* by, nära Enköping. Här utropade den missnöjda Svenska adeln Albrecht af Meklenburg till konung i Sverige samt öfverrumplade och slog den afsatta Magnus Eriksson och hans son, Norska konungen Hakon, som med en här skyndat fadern till hjelp. Slaget på Gataskog befäste konung Albrecht på Svenska thronen.

Gate, fordom **Gafva** eller **Gatha.** Ett mantal frälse i Eriksbergs socken af Elfsborgs län, har i fordna tider varit kungsladugård, och anträffas der ännu lemningar efter vallar, grafvar och hustomter. I trakten häraf förlorade konung Knut Eriksson ett fältslag mot Carl Sverkersson, och visas ännu en sten, kallad *Kungsbotten,* under hvilken Knut skall hafva dolt sig, förrän han flyktade till Norige. Sedan Knut dödat Carl på Wisingsö, hade han här sin hofhållning, och, efter att till Sverker Carlsson hafva afstått Göta Rike, uppehöll han sig här sedermera till sin död. Eriksbergs kyrka skall af konung Knut vara uppförd till åminnelse efter hans fader, Erik IX.

Gategården. Säteri-egendom i Hangelösa socken af Westergötland, bestod från början allenast af 1 mantal; men sedermera äro härtill lagda $2^3/_4$ mantal andra hemman, så att egendomen nu består af $3^3/_4$ mantal. Åbyggnaderna

på de tillagda hemmanen hafva sedermera blifvit borttröjda. Egendomen, som har tillräckligt af åker, äng, mulbete och skog, är väl skött och, särdeles genom en af de förra egarne, vice-häradshöfdingen Samuel Lundström, mycket förbättrad. Flera tunnland småvext skogsmark, som förut varit ofruktbar, äro af honom uppodlade och en mängd torpställen inrättade, ladugård nybyggd, tröskmaschin anskaffad, trädgård med många sorter träd anlagd och en del af manshusen nybyggda. Taxeringsvärdet är 10,740 rdr rmt. Egendomen innehafves nu af bönder.

Gatekulla. Härads-allmänning i Nykils socken och Walkebo härad af Linköpings län, innehåller i areal $478^{5}/_{8}$ tunnland och står under allmän vård; indelad år 1842 på 120 år i ett block jemte Packebergs och Släntums allmänningar. Tillsynen hålles af skogsbetjening och häradskommitté.

Gefle. Stapelstad vid Gefle-åns utloppsvik i Bottniska Viken, $17^{5}/_{8}$ mil nordvest från Stockholm, är Norrlands äldsta och största stad, uppkommen af en på samma ställe fordom befintlig fiskarehamn och bytesplats, men småningom genom sitt fördelaktiga läge uppstigen till ansenlig betydenhet. Staden skall hafva fått privilegier af konung Erik af Pommern år 1419 och af kon. Christopher, åren 1442 och 1446; men dessa äro nu förkomna; stapelfrihet fick staden genom Sten Stures samt ärkebiskop Jakobs och biskoparne Carls i Strengnäs och Olofs i Westerås bref af år 1491, och dessa friheter stadfästes ytterligare af kon. Hans år 1499. Ända tilldess Hernösand anlades år 1580, var Gefle den enda staden i Norrland och hade sålunda den tiden det största handelsområdet i riket. Dess privilegier utvidgades af Gustaf Wasa och hans närmaste efterträdare, men inskränktes i afseende på seglationsfriheten år 1636, hvarigenom stadens handel icke så obetydligt minskades. Detta afhjelptes imellertid genom Carl XI, som 1673 vistades i staden och den 27 Jan. detta år förnyade stadens stapelrätt, och sedan denna tid har Gefles handel och sjöfart nästan oafbrutet varit i tilltagande. Från den äldre tiden känner man icke mycket om denna stad, som flera gånger varit hemsökt af svåra eldsvådor, t. ex. åren 1569, 1605, 1697, 1748 och 1776, hvilka alla, i synnerhet den sistnämda, till hög grad förändrat stadens utseende. Rhyzelius uppgifver, att staden utanför vestra tullen skall hafva haft ett Bernhardiner-kloster, hvilket dock blifvit förstördt redan före reformationen. Den vigtigaste tilldragelsen i sednare tider är den märkvärdiga riksdagen 1792, der alla Gustaf III:s planer strandade, så att han efter en månads förlopp måste afsluta riksdagen och begifva sig till Stockholm. Under riksdagen residerade konungen på Gefle slott från den 22 Januari till den 25 Februari, och invid slottet uppfördes för ständernas räkning en Rikssal af 86 alnars längd och 26 alnars bredd samt 19 alnars höjd, af resvirke och plankor. Hela byggnaden uppsattes på 3 veckors tid, och derjemte lades en särskild bro öfver ån ifrån slottet.

Efter den stora branden den 20 September 1776, som ödelade 106 gårdar i stadens bäst bebyggda del och anställde skada för 12 tunnor guld efter den tidens beräkningssätt, har Gefle helt och hållet förändrat sitt utseende. Staden är nu reguliert anlagd på ömse sidor om Gefle-ån, öfver hvilken en präktig stenbro leder; utom de publika byggnaderna har den talrika och ansenliga stenhus, tillhöriga enskilda, vackra torg, till större delen snörräta gator, med undantag af de äldre, utaf eldsvådorna förskonade delarna, vackra, af lummiga träd skuggade promenader utmed skeppsbron och vid vestra tullen, talrika fabriker, en ypperlig hamn i Gafvel-åns utlopp, som kan mottaga tremastade skepp, och har slutligen i sednaste tider blifvit med Falun sammanbunden genom en jernväg; — Gefle lofvar, med ett ord, att i en icke aflägsen framtid bli en stad af största vigt för Norrland. Den räknar också redan nu (1859) icke mindre än 11,591 invån.

Inan vi öfvergå till att skärskåda stadens närings-förhållanden, skola vi med få ord omnämna dess förnämsta byggnader. Dessa äro:

Gefle Slott, beläget på en höjd vid åns södra strand, uppfördt sedan det gamla Gefleborg förfallit, fulländadt under Gustaf den Stores regering, ehuru slottets nybyggande beslöts redan af Johan III, har varit landshöfdingsäte sedan 1637. Slottet hade i fordna dagar 6 torn och egen kyrka; men allt förstördes genom eldsvåda 1727, hvarefter landshöfdingen en tid bodde i förhyrd lokal uti sjelfva staden. På 1740-talet började man åter med uppförandet af det nuvarande slottet, som är fyrkantigt, af sten, med 3 våningar, och år 1751 kunde dåvarande landshöfdingen Gripenhjelm inflytta derstädes. År 1738 uppfördes en byggnad för landskansliet och år 1753 en stallflygel. Vid slottet är en trädgård, och emot ån vetter en parterr, anlagd 1765. Sjelfva hufvudbyggnadens öfra våning blef icke färdig förrän på 1760-talet.

Rådhuset, af sten, 3 våningar högt med torn och tornur samt koppartak, nybyggdes efter 1776:års brand, påbörjades 1784 och fulländades 1790. Det ligger fritt på stadens största torg och är må hända stadens prydligaste byggnad, som skulle med heder försvara sin plats i hvilken stad som helst. Det år 1776 nedbrunna rådhuset var likaledes en prydlig byggnad af sten med torn, grundlagd 1628, och derinvid låg det s. k. *Stadshuset,* bygdt 1640 och likaledes nedbrunnet 1776. Till nya rådhusets byggnad anslog Gustaf III ett halft års inkomst af Strömsbro bränneri, uppgående till vid pass 4,500 rdr, hvaremot den öfriga kostnaden bestriddes af stadens medel. Rådhussalen prydes med ett medaljong-porträtt af Gustaf III, hugget i marmor af Sergel; på rådhuset hade borgarståndet sitt sessionsrum vid 1792:års riksdag.

Storkyrkan eller *Helga Trefaldighets-kyrkan,* i stadens vestra del, är må hända den äldsta i Norrland, ehuru det af några påstås, att Walbo kyrka varit den äldsta moderkyrkan i Gestrikland, och att Gefle kyrka blifvit byggd först efter denna. Kyrkan, som lidit af eldsvådor och sedan blifvit reparerad samt utvidgad, har sedan år 1779 sitt höga torn med urverk, skänkt 1781 af grosshandlaren Sam. Valleij. Hon har låga hvalf, som uppbäras af 10 pelare, och prydes af åtskilliga epitaphier samt åtskilliga oljefärgsmålningar. Gefle pastorat, nu mer bestående af staden ensam, innefattade från år 1660 också Walbo socken, och i Gustaf Wasas tid påtänktes att i Gefle upprätta en biskopsstol, hvilket dock hindrades genom konungens död. Pastor i Gefle var fordom kontraktsprost i Gestrikland; nu mer höra endast Walbo och Hille socknar till kontraktet, tillika med Gefle stad. — Till Gefle stadsförsamling höra i kyrkligt afseende Hemlingby by af Walbo socken samt af Hille socken: Sätra by, Nynäs, Limön och Strömsbro fabrik.

Gefle elementarläroverks hus är en prydlig byggnad, hvars anläggande beslöts år 1791, sedan den gamla gymnasii-byggnaden förfallit. Denna äldre byggnad, af trä, med ett litet torn på taket och belägen öster om kyrkan, invigdes 1671 af ärkebiskop Stigzelius. Gymnasiet hade år 1668 blifvit hitflyttadt från Stockholm, der drottn. Christina år 1640 till gymnasium förvandlat det af Johan III upprättade s. k. Collegium. Gefle Trivialskola, som inrättades af drottning Christina, är sedan höstterminen år 1850 förenad med gymnasium till ett högre elementarläroverk.

Hospitalet, hvars hjon år 1839 flyttades till Centralhospitalet i Uppsala, är en gammal inrättning, som härleder sig redan från katholska tiden, och till hvilken konung Sigismund år 1594 anslog 6 pund spannmål om året; det kallades då *Gefle Sjukstufva.* Denna sjukstufva förvandlades till ett större hospital af konung Gustaf den Store, som år 1622 gaf detsamma ett årligt anslag af 24 tunnor spannmål af kronotionden, hvarefter det i en sednare tid förenades med lazarettet och stod under Seraphimer-Ordens-Gillets inseende. Hospitalets hus, som förut stod midt i staden, nybyggdes 1731 i östra delen af staden och blef 1760 ombygdt af sten samt innehåller en vacker kyrka med torn, invigd 1767 och kallad Sophia Magdalena efter dåvarande drottningen, som till byggnaden skänkte 6,000 daler kopparmynt. Under riks-

dagen 1792 var hospitalskyrkan inredd till riddarhus. — I hospitalskyrkan förrättas gudstjenst hvar söndag.

Gefle stad, som på 1600-talet hade 4,000 invånare, hvilkas antal år 1795 utgjorde 5,730, år 1825: 7,425, år 1855: 10,198 och år 1859: 11,591, har i alla tider till hufvudnäringar haft handel och sjöfart, skeppsbyggeri, handtverk och fabriker, fiske och jordbruk. Stadens förnämsta exportvaror äro stångjern, manufaktursmide, bräder, bjelkar, spiror och tjära. Stångjerns-exporten, som år 1790 steg till 35,000 sk℔, utgjorde åren 1846—1850 i medeltal 47,526 och 1850—1855 i medeltal 64,761 sk℔; derjemte utfördes under det sistnämda quinquenniet i medeltal årligen omkring 33,000 tolfter bräder, 318 stycken bjelkar, 243 stycken spiror och 727 tunnor tjära, allt till utrikes ort, medan utskeppningen till inrikes orter uppgick till omkring 40,000 sk℔ stångjern och 7,699 sk℔ manufaktursmide. De varor, som importeras, äro hufvudsakligen spannmål (omkring 10,000 tunnor), hampa, salt (30,000 tunnor), kaffe (104,000 ℔), vin, arrak, konjak och rumm, linfrö, sill, torr fisk och tobaksblad (116,000 ℔, allt 1850—1855), tillika med specerier och manufakturvaror. Tull-uppbörden uppgick under åren 1850—1855 i medeltal till 85,255 rdr bko. — Stadens handelsflotta, som 1755 bestod af 17 fartyg i utrikes fart och år 1790 räknade 54 större och 7 smärre, utom fiskerskapets 31 småfartyg, uppgick år 1795 till en drägtighet af 3,523 läster, men steg 1825 till 6,743 och 1857 till 13,709 läster, eller var detta år i det närmaste lika stor med hufvudstadens, hvars handelsflottas lästetal då uppgick till 14,961, medan Göteborgs utgjorde ända till 20,545. Vid 1855:års slut egde, enligt officiel uppgift, staden 35 skepp, 14 briggar, 20 skonertar, 1 galeas och 4 slupar samt 12 fiskarefartyg, om tillsammans 10,971 läster, af hvilka 10,633 begagnades till utrikes, 338 till inrikes sjöfart. Vid samma tid stodo under byggnad 11 större och mindre fartyg om tillsammans öfver 2,000 läster. År 1856 hade staden 78 fartyg om 12,137 läster, som gingo på utrikes ort, medan inrikes-sjöfarten sysselsatte 9 fartyg om 215 läster, utom båtar och jakter. På stadens bägge varf nybyggdes under åren 1851—1855 inalles 24 fartyg om 4,624 läster, utom ångfartyg. Till utrikes sjöfartens befrämjande erhöll staden 1850 ett statsbidrag af 28,210 rdr bko utan återbetalningsskyldighet, att utgå af Handels- och Sjöfarts-fonden samt användas till upprensning af segelleden till staden; denna sjöfart idkas hufvudsakligen på England, Frankrike, Spanien och Portugal, Norra och Södra Amerika samt Ost- och Vestindien. Efter handelskrisen inträffade imellertid, att handelsflottan fick ligga utan sysselsättning eller segla för otillräckliga frakter, hvilket föranledde, att åtskilliga större handelshus föllo. — Staden hade 1856 sammanräknadt 139 handlande och 198 handtverkare (med 174 gesäller, 151 lärlingar och 62 andra arbetare), hvilka i bevillning erlade, de handlande 3,086 och handtverkarne 677 rdr banko, medan manufakturisternas bevillning uppgick till 2,213 rdr bko.

Af *fabriks-* och *manufaktur-inrättningar* hade staden år 1859 ett vid Strömsbro anlagdt manufakturverk, tillhörigt ett bolag och tillverkande bomullsväfnader och garn, ett gjuteri med mechanisk verkstad, en klädesfabrik vid Stigslund, en större och en mindre tobaksfabrik, ett oljeslageri och risgrynsqvarn, flera garfverier och repslagerier, en segelduksfabrik, färgerier, en kortfabrik, en mössfabrik, chemiskt-techniska fabriker, en vagnsfabrik, en fayancefabrik, en spegelfabrik, en tändsticksfabrik, smidesfabriker, ljusfabrik m. m. och derjemte Baierskt ölbryggeri, flera tegelbruk och ett pappersbruk *(Gadöborg)* i närheten af staden, boktryckerier m. m. Medelbeloppet af tillverkningsvärdena vid stadens samtliga fabriker under åren 1850—1855 uppgick till 1,043,609 rdr banko, eller öfver 780,000 rdr banko mer än under det näst föregående quinquenniet. — *Fisket* består hufvudsakligast i strömmingsfångst och idkas till större delen i de norra provinsernas fiskehamnar samt i stadens skärgård af en särskild borgerlig societet, det s. k. Fiskerskapet, som

vid slutet af år 1855 räknade 93 medlemmar. Omkring 7,000 tunnor strömming uppgifvas hafva under de sednare åren blifvit årligen insaltade. Dessutom idkas laxfiske i Gefle-ån och i Testebo ström samt i den sistnämda äfven sillfiske, hvilket dock på de sednare åren varit af föga betydenhet. — *Jordbrukets* hufvudsakliga föremål är framfödandet af det för staden behöfliga antalet boskapskreatur och idkas med den framgång, att foder årligen kan aflåtas åt allmogen i stadens grannskap.

Stadens undervisningsverk bestå af det sedan år 1850 förenade elementarläroverket, en navigationsskola, en söndagsskola för handtverkslärlingar och en småbarnsskola; det här förut befintliga »medborgerliga undervisningsverket» eller »Gefle Athenæum» är nu upphäfdt. — Läkarevården bestrides af stadsläkare och stadschirurg, af hvilka den förre tillika är läkare vid det för staden och provinsen Gestrikland gemensamma lasarettet, utom hvilket ett nytt sjukhus är uppfördt; derjemte äro provincial-läkaren i Gestrikland och regimentsläkaren vid Helsinge regimente bosatta i staden. — Fattigvården kostar årligen omkring 17,000 rdr rmt, utom bidragen från de i staden befintliga välgörenhets-anstalterna, som bestå i en Barnhus-inrättning, hvilken eger en fond af omkring 26,000 rdr banko, deraf omkring 100 barn njuta årligt underhåll, — ett enkehus, — en enkehus- och sjömanskassa samt en af musik-amatörer stiftad kassa för »pauvres honteux» och en för välgörande ändamål stiftad Ordens-förening. — Staden har derjemte sparbank, inrättad 1824, och filialbank sedan 1852. — I Gefle finnas länshäkte, arbetshus m. m.

Gefle stad, som i äldre tider hade 3 till 4 af borgerskapet valda borgmästare, men sedan år 1646 två och från 1788 styres af blott en borgmästare, bestod år 1855 af 1,221 hus, tomter, verk och inrättningar, med 5,250 tunnland jord, af hvilka 100 voro åker, 2,060 äng, det öfriga skog och betesmark. På stadens jord utsåddes samma år 355 tunnor diverse säd och 700 tunnor potates, af hvilka skördades omkring 2,000 tunnor säd och 4,200 t:r potates; af kreatur underhöllos 200 hästar, 90 oxar, 750 kor, 150 stycken ungboskap, 200 får, 200 svin och 200 getter. Stadens hus och tomter voro uppskattade till 1,760,000 rdr banko, och hela uppskattningsvärdet, deri inberäknade bruk, manufakturier, qvarnar, fabriker m. m., uppgick till 2,496,113 rdr banko. Staden erlade samma år i bevillning 18,700 rdr. Kostnaden för stadens styrelse uppgick till 17,856, för kleresiet till 4,683, för fattigförsörjningen till 15,215 rdr bko, och statsbidragens hela summa steg till 93,707 rdr bko.

Gefle har årliga marknader i Januari, Juli och Oktober månader. Staden innehar vid riksdagarna 4:de nummern bland Sveriges städer.

Gefleborgs Län, 171 qvadratmil med 126,368 invånare (1855), består af de bägge landskaperna *Gestrikland* och *Helsingland,* af hvilka det förra kan betraktas som ett öfvergångsland från Upplands slättbygd till det öfriga i allmänhet mer skogiga, högländta och bergiga Norrland, medan det sednare redan mer deltager i den Norrländska naturen, är mer bergigt och af fem icke sammanhängande bergsryggar delas i fyra floddalar. I allmänhet är imellertid länet uppfyldt af skogar, kärr, mossar samt genomskuret af flera betydligare vattendrag. Gränsen mellan Gestrikland och Helsingland bildas till en del af den stora skogen *Ödmorden,* fordom *Eijskermork.* Flera åsar sträcka sig igenom länet, parallelt med de hufvudsakliga vattendragen, och af dessa är sannolikt en fortsättningen af den, som stryker genom vestra delen af Uppsala län ifrån Mälaren, medan en annan genom Gestrikland och Helsingland drager sig inåt Medelpad. I vestra Gestrikland samt södra och vestra Helsingland finnas jernmalmtrakter, medan koppar träffas i mellersta Helsingland samt blyglans i vestra Gestrikland. Bland högre berg nämnas *Söderåsen* och *Storberget* m. fl. i Gestrikland, *Jerfsöklack* i Helsingland. De vigtigaste vattendragen i Gestrikland äro: *Dalelfven* samt *Gefle-* eller *Gafvelåns* vattendrag, afloppet för Gestrik-

lands *Storsjö,* i hvilken flera vattendrag samla sig, deribland sjöarna *Ottnarns* och *Öjarns;* vidare höra hit *Testebo-ån,* likaledes utfallande i Gefle-fjärden, och *Hamrånge-ån.* I Helsingland märkas, utom *Voxna-* och *Ljusna-elfvar,* äfven *Dellens* vattendrag, d. v. s. de talrika små strömmar, som utgjuta sig i sjöarna *Norra* och *Södra Dellen* samt hafva sitt utlopp i Bottniska Viken, och *Bergsjövattnen,* som uppkomma på gränsen af Medelpad och likaledes falla i Bottniska Viken.

Befolkningen i länets bägge delar är, likasom dessa sjelfva, äfvenledes olika till lynne och seder. Gestriken kan betraktas som en öfvergång från slättboens tunga, men jemna och fromma lynne till lifligheten hos bergsbon; Helsingen är mindre lugn, i synnerhet i ungdomen trotsig och öfvermodig, men vid mognare ålder stadgad, medveten af sitt värde, alltid gästfri, höflig och redlig. Sedligheten hos befolkningen är i allmänhet god, och gröfre brott höra till sällsyntheterna. I ekonomiskt hänseende har länet på de sednare åren varit särdeles lyckligt lottadt, och befolkningens välstånd har stigit. Vanligtvis djupt religiös, är i synnerhet Helsingen gerna fallen för att reflektera i religiösa frågor och blir derföre lätt sekterisk; utom det vanliga s. k. läseriet frodas derföre här flera religiösa sekter, t. ex. Hedbergianismen och Baptismen; till och med Mormonismen har här haft apostlar, men dock på ett quinquennium (1851—1855) i hela länet icke vunnit mer än 12 anhängare, som alla flyttat ut till Danmark. Utom de Svenska inbyggarne, finner man i bägge landskaperna äfven *Finnar,* hvilka bebo de aflägsnare och oländigare trakterna, de s. k. *Finnmarkerna,* och bilda så till sägandes en kedja af nybyggare längs Helsinglands gräns mot Dalarne och Medelpad samt på ömse sidor om gränsen mellan Gestrikland och Helsingland, ehuru de till språk och lefnadssätt blifvit i det mesta försvenskade. De *Lapphushåll,* som träffas i de flesta socknar, bibehålla i dess ställe envist sitt språk och sina seder. — Hufvudnäringen är *jordbruk,* hvilket skötes på det gamla sättet; i Gestrikland är råg hufvudsädet, i Helsingland korn; trädgårdsväxter odlas endast till husbehof, likasom humla. I Gestrikland odlas också *lin* endast till husbehof; men i Helsingland idkas linodling i stort, och ehuru den under de sednaste åren något aftagit, lära ändock 30,000 l℔ lin årligen försäljas från sistnämda provins, sedan en större del blifvit använd till väfnader och garn. I Arbrå socken af Helsingland är en linberednings-anstalt efter Irländsk method anlagd. Årliga utsädet i länet är omkring 44,000 tunnor spannmål och 23,000 tunnor potates, hvaraf skördas respektive 225,000 och 138,000 tunnor. Länet har sedan år 1856 en landtbruksskola på Åby, $^5/_8$ mil från Gefle. — *Boskapsskötseln* idkas i Gestrikland endast för husbehofvet; i Helsingland egnas deremot åt densamma större omsorg; men blott om hästarna är man i allmänhet noga samt har sådana af stark och härdig race, medan hornboskapen är småväxt och af allmogen icke gerna födes väl. Kreaturens antal för 1855 uppgifves till 13,000 hästar, 16,000 oxar, 52,000 kor, 13,000 stycken ungboskap, 56,000 får, 11,000 svin och 33,000 getter. Till andra provinser afsättes smör, dock knappt mer än 6,000 l℔ om året; ull produceras föga. Nästan öfver allt i länet har allmogen sina *fäbodar,* i Helsingland kallade *boland,* 1 till 2 mil från hemmet; här vallas boskapen större delen af sommaren, och här vistas då likaledes en del af hushållet för att sköta kreaturen samt bereda ost och smör. — Af länets 3,950,000 tunnland upptagas 2,935,748 tunnland af *skog,* som i Gestrikland utgör ungefär $^2/_3$ och i Helsingland $^3/_4$ af hela rymden. I Gestrikland har bergsbruket gjort skogshushållningen redan från äldre tider till en hufvudsaklig näringskälla, och under sednare åren hafva derjemte mycket skogsprodukter blifvit exporterade; i Helsingland äro skogarne utmed hafskusten strängt medtagna; men under de sednaste åren har man börjat upprensa strömmarna, för att nedflotta timmer och bjelkar från skogarna i det inre, och idkat en lönande export af trävaror. Imellertid hafva dessa skogar i det inre blifvit under den föregående

tiden starkt medtagna genom svedjande och skogseldar; dock kan man hoppas på en bättre skogs-skötsel, sedan skogen stigit i värde. År 1855 funnos i länet 177 tull-sågqvarnar och 374 husbehofs-sågar; exporten af trävaror utgjorde i medeltal för året: från Gestrikland 33,000 tolfter bräder, från Helsingland 26,000 tolfter bräder, 16,000 stycken bjelkar, 5,700 stycken sparrar m. m. — *Bergsbruket* idkas med mycken fördel; under åren 1851—1855 upptogos elfva silfver- och sjutton kopparmalms-anledningar, hvilka dock blifvit öfvergifna; men af jernmalm brötos i Woxna socken i Helsingland samt Thorsåkers socken af Gestrikland 36,271 sk℔ T.V. år 1858 och tillverkades vid 45 masugnar 83,624 sk℔ tackjern samt smiddes vid 172 härdar 101,900 sk℔ B.V. stångjern. Flera nya manufakturverk hafva under de sednaste åren blifvit anlagda. — Bland *binäringarna* har *jagten* efter skogsfogel blifvit årligen minskad; men deremot fortfar *strömmingsfisket* i Bottniska Viken att vara lönande. Lax fångas i Ljusne-elf och Gefle-å till den mängd, att 3—4,000 l℔ kunna årligen afsättas. Andra binäringar äro *kolning* och *körslor* för bruken, tillredning af *pottaska* och *tjära*, nu ansenligt minskad, salpeter-tillverkning o. s. v. År 1856 idkade landtmän inrikes sjöfart med 33 fartyg om 1,017 läster. På landsbygden funnos samma år åtskilliga fabriks-anläggningar, t. ex. färgerier, garfverier, tegelbruk, en klädesfabrik, ett oljeslageri, 3 pappersbruk, 3 segelduksfabriker, 8 kakelugns- och stenkärls fabriker m. m. — Bland nyupptagna kommunikationer märkas: *Gefle-Dala-jernvägen,* nu alldeles färdig, — jernvägen mellan Söderhamn och sjön Bergviken samt jernvägen mellan Huddiksvall och Dellensjöarna.

Gefleborgs län består af 2,150 förmedlade mantal och 14,433 verk, lägenheter och inrättningar, alltsammans uppskattadt till 10,460,350 och erläggande i statsbidrag 556,234 rdr bko, hvaraf för fattigförsörjningen åtgå 24,233 rdr samma mynt. Städerna äro med sin jord uppskattade till 3,372,818 och erlägga i statsbidrag 115,657 rdr bko. I Gefle finnes ett högre elementarläroverk, och folkskolor äro inrättade i alla socknar. För helsovården finnas en provincial-läkare och tre lasaretter, ett i hvardera af länets städer, och derjemte äro distriktläkare förordnade i åtskilliga delar af länet. I länets brandstodsbolag är egendom försäkrad till ett värde af 12 millioner rdr bko.

Gefleborgs län är indeladt i tre fögderier och härader samt 4 domsagor; i ekklesiastikt afseende består det af 47 sockuar, indelade under 6 prosterier och hörande till Uppsala ärkestift. I militäriskt afseende underhåller det 1,405 rotar af Kongl. Helsinge regimente, 5 rusthållsnummer af Lifregimentets dragoner och 205 båtsmansrotar. Länets indelning åskådliggöres af följande tabell:

Domsaga.	Härader och Tingslag.	Socknar.	Prosterier.
Gestriklands domsaga.	Hille och Walbo tingslag; tingsställe i Sätra, Walbo socken.	Hille, Walbo, med Sätra och Hemlingby byar.	Gefle kontrakt (tillika med Gefle stad).
	Hedesunda och Öster-Fernebo tingslag; tingsst.: Rångsta.	Hedesunda, Öster-Fernebo.	
	Ofvansjö, Thorsåkers och Årsunda tingslag; tingsst.: Sandbacka.	Ofvansjö, Högbo kapell, Thorsåker, Årsunda ($^1/_4$ mant. af Hedesunda).	Gestriklands kontrakt.
	Ockelbo och Hamrånge tingsl.; tingsst.: Sundsbro, Berg.	Hamrånge, Ockelbo (eller Ugglebo) och Åmots kapell.	

Domsagor.	Härader och Tingslag.	Socknar.	Prosterier.
Norra Helsinglands domsaga.	Enångers tingslag; tingst. i Bro socken.	Enånger, Njutånger (3 mant. af Nianforss kapell).	Helsinglands Norra kontrakt (med Huddiksvalls stad.)
	Bergsjö tingsl.; tgst. i Bergvik.	Bergsjö, Hassela, Gnarp, Harmånger och Jättendal.	
	Delsbo tingsl.; tgst. i Näsbyn.	Norrbo, Bjuråker; Delsbo.	
	Forssa tingsl.; tingsställe i Sanna (Tuna socken.)	Rogsta, Ilsbo; Forssa, Hög; Tuna, Idenor (1 mant. af Nianforss.)	
Vestra Helsinglands domsaga.	Ljusdals tingslag; tingsst. i Hofsberg och Färila skolhus.	Ytter-Hogdal med Ångersjö kapell; Ljusdal och Ramsjö kapell; Färila med Kårböle kapell; Loos *).	Helsinglands Vestra Öfra kontrakt (tillika med Öfver-Hogdal i Jämtland).
	Arbrå tingsl.; tingsställe i Kurland.	Arbrå med Undersvik (4 mant. af Nianforss.)	Helsinglands Vestra Nedra kontrakt.
	Jerfsö tgsl.; tingsst.: Örje gästgifvargård.	Jerfsö.	Helsinglands Vestra Öfra kontrakt.
Södra Helsinglands domsaga.	Alfta tingsl.; tingsst. i Alfta kyrkby.	(En del af Loos), Ofvanåker, Alfta, Woxna.	Helsinglands Vestra Nedra kontrakt.
	Bollnäs tgsl.; tingsställe i Hedens gästgifvargård.	Bollnäs.	Helsinglands Vestra Nedra kontrakt.
	Hanebo tingsl.; tgst. i Hanebo kyrkby, Stråtjära.	Segersta och Hanebo; Skog med Lingbo kapell.	Helsinglands Östra kontrakt (tillika med Söderhamns stad).
	Norrala tingsl.; tgst. i Mo-Myskie.	Norrala och Trönö; Mo och Regnsjö; Söderala.	

*) Loos socken består af $6\frac{139}{192}$ egohemman och $3\frac{11}{32}$ nybyggen i Ljusdals tingslag, af åtskilliga torp i Ofvanåkers socken och Alfta tingslag af Gefleborgs län, samt af Fogelsjö by i Orsa tingslag af Dalarne, — allt i ekklesiastikt hänseende.

Fögderier: Gestriklands fögderi, lika med Gestriklands domsaga.
Södra Helsinglands fögderi: Arbrå, Jerfsö, Alfta, Bollnäs, Hanebo och Norrala tingslag.
Norra Helsinglands fögderi: Enångers, Bergsjö, Delsbo, Forssa och Ljusdals tingslag.

Gefle-Dala-Jernvägen, öppnad den 13 Juli 1859, går ut från Gefle stads skeppsbro utanför de nordliga qvarteren; den följer i vestlig riktning dalslättens norra rand till Storsjön samt kröker kring dess nordliga vikar till den rika bygden kring Ofvansjö och vidare åt sydvest till Storviks station i Thorsåker (den fjerde från Gefle). Så långt är jernvägen anlagd i bebyggda trakter, der någon trafik är att påräkna från båda sidor. Sedermera har den ännu till Robertsholm, i nordvestlig riktning, några jernverk i närheten. Men från denna station, ett par mil långt åt vester, går den mestadels genom ödsliga skogsmarker, förbi små sjöar, hvilkas stränder hittills knappt sett en menisklig bostad. Den når vid Robertsholm en höjd af omkring 570 fot öfver hafvet, vid sjön Ryggen ända till 705 fot, men sjunker sedan hastigare mot Korsnäs, som ligger vid sjön Runn, omkring 350 fot högt. Nära Korsnäs börjar åter odlad bygd och fortfar en half mil till Falun.

Sydöstra hörnet af Dalarne, innehållande flera af landets bättre bygder, har härmed i det närmaste gått misste om och gått förloradt för jernvägstrafiken. Men vägens anläggare hafva närmast afsett att finna den kortaste och minst kostsamma väg till den ort i Dalarne, som var eller förmodades blifva utgångspunkten för provinsens rörelse; och svårligen kunde någon annan sådan träffas än Falun med det närliggande Korsnäs. Jernvägen är 8 mil lång, omkring 2 mil kortare än de landsvägar, som föra från Gefle till Falun, deraf den längsta genom förut nämda bättre bygder. Den har kostat 6 millioner rdr rmt.

Gefle Kontrakt af ärkestiftet består af Gefle stadsförsamling med Hemlingby by af Walbo socken samt Sätra, Nynäs och Limön i Hille socken; — Walbo med Forsbacka bruk och Hille med Oslättfors kapell, de bägge förstnämda regala, det sistnämda præbende. Kontraktets befolkning uppgick 1856 till 17,056 personer. Om kontraktets fordna omfattning, se under Gefle stad. — Till kontraktet höra äfven fisklägena Bönan och Eggegrundet, der gudstjenst sommartiden förrättas söndagligen i särskilda kapellkyrkor.

Geijersholm. Jernbruk i Ekshärads socken af Carlstads län, hör till de så kallade *Uddeholms-verken*. Bruket hade 1845: 2:ne härdar, 7 sk℔ hammarskatt, 805 sk℔ privilegieradt och 105 sk℔ frälsesmide. Det anlades år 1731 af brukspatron Bengt Gustaf Geijer, efter hvilken det äfven fått sitt namn. Denne Geijer föddes 1682 på Stora Bähr i Westmanlands län. Föräldrarne voro skogs-inspektoren Christopher Geijer och Engel Carlberg. Stamfadern, af Tysk adlig ätt, inkom under kon. Gustaf II Adolfs tid och nedsatte sig i Eks och Råda socknar i Wärmland, der han snart i ödemarken anlade masugnar, stångjernshamrar samt manufakturverk och uppbragte sin tillverkning till 6,000 sk℔ smide. Han uppröjde dessutom från skogsroten många hemman samt anlade vid desamma torp och bostäder, så att slutligen årliga utsädet uppgick till 3 à 400 tunnor. Genom dessa anläggningar erhöllo 2 à 3,000 menniskor sin bergning, och åt kringliggande ort bereddes ny förtjenst genom körslor och andra arbeten. De bruks-egendomar, som sålunda genom denna driftiga mans försorg uppstodo från den förut varande ödemarken, förvandlades sedan till ett fideikommiss, som, under namn af Uddeholms Bolag, efter stiftarens död skulle i alla tider drifvas gemensamt af hans efterkommande med sednare giftet, och utgöra de nu den ansenligaste possessionen i Wärmland. Af honom uppbyggdes äfven i denna koloni en egen kyrka. Han var gift 1:o med Engelborg Strokierk, 2:o med Lovisa Tranæus; hade med förra giftet en son och en dotter; med det andra 7 söner och 3 döttrar. Uddeholms-bolaget existerar ännu och består för närvarande af herrar J. Wærn och C. G. R. Geijer.

Gelbo eller **Östrabo Kloster** har varit beläget i Wärend på Östrabo egor och det s. k. Gelbo- eller Gilbogaberget. Det anses såsom det äldsta klostret i Wexiö stift och tros vara uppbygdt år 1020 på föranstaltande af St. Sigfrid,

Götarikets första christna apostel, hvilkens syskonbarn här skola bott och blifvit mördade af en Gunnar Gruffason. Munkarne i klostret anses af somliga hafva varit Cluniacenser; andra deremot förmena, att de varit af Benediktiner-Orden, emedan dessa sednare varit de första, som hit inkommit. Huru länge klostret existerat, är obekant. Messenius tror, att katholska biskoparnas i Wexiö slott, *Biskopsberg*, som konung Gustaf I, sedan det afbrunnit, lät ombygga under namn af *Kronoberg*, varit anlagdt på det fordna klostrets grund. Sannolikare är, att det legat der Wexiö nu är, ej långt öster från domkyrkan, imellan denna och Östragård, dels emedan stället, der klostret legat, hetat Östrabo, hvilket namn Wexiö fordom skall hafva burit, och dels för de derstädes fordom funna lemningarna efter murar m. m.

Gellinge, — skrifves äfven **Gällinge.** Socken i Fjärås härad af Halland, gränsar i vester till Ölmevalla, i n. v. till Hanhals, i n. o. till Forlanda, i öster till Idala och i söder till Frillesås. Dess areal utgör 7,637 tunnland. Jordmånen anses i allmänhet mindre bördig, bestående för det mesta af sand, sandblandad mylla, örjord och något lera. På skog är brist. Socknen består af 1 mant. frälse, $7^1/_5$ mant. krono och $13^7/_8$ dito skatte, eller tillsammans $22^3/_{40}$ mantal, med uppskattadt fastighetsvärde af 63,020 rdr. Folknummern uppgick år 1805 till 483, 1831 till 595 och 1859 till 802 personer. I ambulatorisk skola meddelades sistnämda år af en examinerad lärare, som tillika är klockare eller organist, undervisning åt 40 gossar och 33 flickor. — Socknen, som är annex till Frillesås, utgör jemte denna och en annan annex-socken, Idala, ett regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Fjäre och Wiske kontrakt af Göteborgs stift. Kyrkan, belägen nära Bysjön, är 33 alnar lång, 10 alnar bred och täckt med tegel. Altartaflan, af bildhuggeri-arbete, föreställer Frälsaren med de tolf apostlarna. På predikstolen äro i målning afbildade de fyra evangelisterna. Uti tornet hänga tvänne klockor. Kyrkans silfver är af nyare tids arbete. Denna kyrka lärer först vara uppbyggd under Norska konungen Olof Haraldssons tid och efter honom kallad St. Olofs kyrka. Följande kyrkohemman skatta till kyrkan, nämligen: *№ 4 Olof Clemensgård* 2 ℔ smör och *Skår Per Olssons gård* 2 ℔ dito årligen. — I Pastors-archivet finnes följande gamla anteckning: »Inför »tröskelen vid vapenhusdörren ligger en »hall, hvarunder den olycklige dråparen »*Ebbe Skammesson* ligger begrafven. »Ebbe var adelsman, född på en vac»kert belägen herregård i Tiveden. När »han uppföddes, syntes han gifva godt »hopp om sig. Hvarje ädling, som ville »äga namn af en värdig riddare, skulle »under den tiden resa öfver till Rom. »Ebbe reser dit, blir der i 5 år. Nå»got förr än han reste dit, fäste han »sig en mö, som vid hans återkomst »skulle blifva hans ägta brud, den han »gaf i sin moders göm och vård. Un»der Ebbes långa bortovaro inblåstes i »hans moder en villoande, som ingaf »denna henne anförtrodda jungfru att »ägta sin yngre son, som het Peder, »med föregifvande att Ebbe var redan »död, hvilket olyckliga råd efterföljdes. »Bröllopet tillagades och förnäma gä»ster uppå bjudning kommo dit. Nå»got förut blef Ebbe uti en dröm detta »onda uti Rom uppenbaradt, hvarföre »han begaf sig på hemresan, och hvad »som var olyckligast, att då han kom »hem, var bröllopet bäst i sus. När »han då förnam hvad som var på fär»de, blef han häpen och bitter, steg »icke af sin häst, utan vände om och »sade sig aldrig mer vilja komma; men »hans moder, som hade fostrat detta »onda, tillika med 2:ne hans systrar, »öfvertalade honom att blifva qvar öf»ver natten, hvilket icke bättre aflopp, »än då bröllopsfolket var bäst i sin »glädje, framsköt den onda andan onda »ord, som förbittrade Ebbe, att han »hvarken skonade fader eller moder, »broder eller systrar, brud eller brud»gum, utan alla måste lifvet tillsätta. »Hvarföre han då för sitt onda förhål»lande blef af öfverheten omsmidd och »fängslad med 3:ne svåra jernband om »lifvet, med hvilka han såsom allmose»hjon vandrat öfver hela den då be-

»kanta verlden, tills dessa jernbojor af »rost och ålder förtärdes. Han var »spådd, att han icke kunde dö förr än »han fick höra sin öfverfart sjungas för »sig, hvilket ock skedde. Som han van»drade kom han in på ett ställe i Råg »i Forlanda socken, der Anders Bengts»son nu ibor, der satt en piga på en »väf och väfde lärft och sjöng hans digt. »Han gaf sig icke tillkänna. Han gaf »henne några styfver med begäran att »sjunga denna sången till ända, hvilket »hon ock gjorde, som hade den verkan, »att när han då utgick ur huset, föll »det ena jernbandet af honom. När »han då vandrade ifrån Råg till Bräcka »vid en liten bäck, som rinner deremel»lan, så föll det andra jernbandet af »honom. När han kom till Bräcka, »gick han in i stugan, der Börje nu »ibor, och om han der bad om allmo»sa, vet man icke, dock gaf han till»känna, att hans förvandling snart var »kommande. Han bad, att de skulle »besörja hans lekamen till hvila, och att »hans grafställe måtte blifva nära intill »kyrkodörren, der de inkommande sätta »fötterna, då de först inträda. När han »då gick ur detta huset och kom i för»stugudörren, föll det tredje jernbandet »af honom, då han straxt derpå föll »ned och antvardade sin ande i Åter»lösarens händer, och blef efter begäran »begrafven vid Gällinge kyrkodörr.» Ebbe Skammessons minne bevaras ännu i folkvisan, som dock något afviker från ofvanstående berättelse. Ebbes fader, Skammel, säges i densamma bott på Tidhöen. En annan tradition förlägger hans vistelseort till Tira eller Tiraholms säteri i Bolmsö socken på Unnaryds-landet, och hans fästmös till Husholmen i sjön Bolmen i Småland, samt hans begrafningsplats till Angelstads kyrkogård, hvarom förut är nämdt under artikeln *Angelstad.* — Flera fornlemningar finnas i socknen. Så qvarstå ännu på en höjd strax vid Gellinge några bautastenar, sista lemningen af en linie sådana stenar, ofta 5 à 6 tillsammans, som fordom sträckt sig från valplatsen Fjäråsbacka till kyrkan, och om hvilka sägnen berättar, att de blifvit uppresta efter kon. Frode V:s der fallna kämpar. Af ett i denna trakt ännu kändt fornqväde har man sökt draga den slutsats, att konung Gorm i Danmark bott i Gellinge och skulle ligga begrafven i Gellinge högar; imellertid är väl troligare, att det varit Jällinge på Jutland, som varit i fråga. En åttondels mil norr om kyrkan, invid vägen, ligga tvänne stenrör, om hvilka i Pastors-archivet funnits följande anteckning: »Under dessa stenrör »ligga stenade de tvänne förskapade »djur efter menniskor, som dråpo den »store och fridsamme konungen, hvars »like här i norden aldrig varit. Hans »regemenstid var, då den dyre Frälsa»ren Jesus Christus var uppenbarad i »köttet, och hans namn var konung »Frode Fredegode. Han var konung »öfver Danmark, Norge, Sverige, Fin»land, Wärmland, England, Irland, Po»len, Ryssland, Tartariet, Venden, Sa»xen och Frankrike. Han blef ihjäl»stångad af en galen ko. Han trodde, »att ingen tjuf fanns i hela hans land. »För att bepröfva folkets ärliga förhål»lande här i norden, lät han under en »resa genom Halland hänga ett stycke »guld på en grindstolpe, uti det s. k. »Dufveled, $^1/_4$ mil ifrån Torpa by i »Fjärås socken, norr ut. När då kon»ungen återkom och guldet var borta, »har han, för att finna och känna tjuf»ven, sammankallat alla menniskor både »unga och gamla af bägge könen i hela »Norra Halland, till det stället, der gul»det var bortstulet. Under denna sam»ling och detta förhör kom en förska»pad ko med ett horn i pannan, som »hade i sällskap en tjur af lika skap»nad, framrännande, och trängde sig »igenom folkhoparna och stångade ihjäl »konungen. Sedan detta händt, togo »dessa djur flygten åt Gellinge skog, »dit allmogen efterföljt och dessa djur »ej förr träffat än på nämda ställe på »Gellinge hallar, och dem der till döds »stenat, hvar på sitt ställe, som förut »är omnämdt. Vid dessas ändalyckt och »timade död fingo dessa förskapta djur »sin menskliga skapnad, hvarpå de kän»des, och var mor och son.» I några bergshallar vid Gellinge finnas åtskilliga drakbilder. Den ena af dessa har tvärtöfver en längd af 9 alnar; men om han mätes efter slingorna 25 alnar.

En annan, *Drakungen* kallad, är 6 alnar lång, och den tredje och största, kallad *Drakinnan*, håller i rät linie tvärtöfver 15 alnar, men dess slingerform är af 40 alnars längd. Om dessa figurer är den sägnen, att en bonde i Rosendahl gjort ett fynd af ansenliga skatter, men blifvit varsnad och förföljd af drakar, som skulle vårda skatten. Bonden hade då i sin ångest fallit på knä och gjort löfte om en betydlig gåfva till Olof den Heliges vid Gellinge belägna kyrka för sin räddning. Drakarna hade då från luften störtat emot klipporna och i fallet såsom märken efterlemnat de nuvarande afbildningarna. Längre i sydost, nära vägen, äro uti berget ytterligare 2:ne sådana bilder, den ena, afmätt efter slingorna, 11, och den andra $7^1/_2$ alnar lång. Åtskilliga jättegrytor finnas äfven, såsom i Svarthall, vid Breared och Skår. I Klefvedahl utvisas märken i berget efter skuldrorna af en jätte. Både i norr och söder om kyrkan äro stora ättehögar; å en af dessa funnos fordom 3 höga uppresta stenar. Bredvid vägen, ej långt från kyrkan, äro flera bautastenar, och här har man, utom en större stenkista, äfven funnit grafrör, det ena omgifvet af större stenar, likasom af en mur. — Inom socknen ligga följande större hemman, som till det mesta innehafvas af bönder: *Backa* 1 mantal, *Breared* $1^1/_2$, *Bräcka* 1, *Dugatorp* 1, *Gellinge* $2^1/_4$, *Gödatorp* 2, *Håforss* $^1/_2$ (har tillika 2:ne vattenmjölqvarnar), *Karshult* 1, *Röstorp* $1^1/_{12}$ och *Stockared* $3^1/_6$ mantal, alla hemmanen fördelade i mindre lotter. Kyrkans behållna tionde är 43 rdr 66 öre rmt. — Närmaste stad är Kongsbacka, och på denna stad är socknens adress.

Gellivare Lappmarks-socken i Luleå Lappmark af Norrbottens län, omgifves af Jockmock, Norska Riksgränsen, Juckasjärvi och Vesterbotten. Dess areal utgör 150 qvadratmil. Marken är här, likasom i allmänhet i det öfriga Lappland, uppfylld af skog, kärr och berg; likväl finnas här äfven slättmarker, större än i någon annan socken i Lappmarken, till flera mils vidd. Sjöar finnas väl till ansenligt antal, men endast en af betydligare storlek, nämligen *Kajtomjaur;* den största strömmen är *Kajtomjok,* en gren af Kalixelfven, utgörande gräns mellan denna socken och Juckasjärfvi. *Lina-* och *Råne-elfvarna* hafva ock här sitt ursprung. Gellivare utgör en stor vidd af berg och malmkullar, hvilka både ofvan och under jorden hysa malm af åtskilliga slag. Man har upptäckt silfvermalm på 9 à 10 ställen, förnämligast vid berget *Hjertawara,* som ligger i fjälltrakten, 5 mil från Riksgränsen. För kopparmalm äro redan på 1600-talet bekanta de 3:ne bergen *Magnowara, Woluwara* och *Råwawara,* belägna nära intill Kalix-elf, och hafva dessa någon tid varit arbetade, men sedermera ödelagts, enär de ej lönat arbetskostnaden. Den förnämsta malmtillgången utgöres likväl af en rikhaltig jernmalm, som håller mellan 60 à 70 procent jern, dels af Bispbergs-, dels af Norbergs-art, och hvaraf brytning hufvudsakligen verkställts för Meldersteins och Selets masugnar. Dessa jernmalmsgångar lära vara bland de största, som finnas, emedan de bestå af en ordentlig gång och sträcka sig på flera fjerdingsvägs längd, med en bredd af 3- à 400 famnar. Marienglas, svafvelkis, granater och bergkristaller anträffas på flera ställen, äfvensom alunskiffer. Socknen består af $22^3/_4$ oförmedlade mant. Folkmängden var år 1772: 1,019, vid början af 1800-talet: 1,272, år 1838: 1,318 och 1859: 2,350 personer. Barnundervisning meddelades sistnämda år af en examinerad lärare åt 37 gossar och 50 flickor. — Gellivare socken hör i ekklesiastikt afseende till Vesterbottens 3:dje kontrakt af Hernösands stift. Dess namn har fordom varit *Illuvaara.* — Socknen består af Lapp-distrikterna eller byarna Kajtom-wuoma, Tjusuwuoma och Vuollesita samt bebos till det mesta af Lappar, bland hvilka de af Kajtom-stammen utmärka sig för något högre vext än de andra Lapparne; men deras utseende har annars de för dem gemensamma dragen. — Afståndet från kyrkan till Luleå är, vintervägen, 18 mil, men om sommaren, då land- och båtväg ömsom måste begagnas, omkr. 20 à $22^1/_2$ mil; flera vägar finnas näm-

ligen att begagna. — Post adressen är på Luleå.

Gellivare Jernmalmsfält och Verk. Dessa malmfält, belägna vid midten af den stora landvidd, som tillhör Gellivare församling i Luleå Lappmark, $^1/_2$ mil från församlingens kyrka, 6 à 7 mil nordost från Luleå elf och på något mindre afstånd i söder och sydost från Kalix elf, äro ibland alla hittills kända och undersökta jernmalmsförråd inom Svenska Lappmarken otvifvelaktigt de, som förtjena största uppmärksamheten. Öster om bergets fot, på ett afstånd af endast omkring 1,000 alnar, framflyter *Lina-elfven,* som vid pass 5 mil o. n. o. härifrån uppkommen från ett träsk, benämdt *Tjerkojärwi,* 14 mil längre ned förenar sig med Kalix elf; 3 mil söder om berget upprinner *Råneå-elfven* och utfaller, efter $16^1/_2$ mils lopp, i Bottniska Viken. Dessa äro de betydligaste strömdrag, som omgifva Gellivare malmberg. Mindre betydliga vattendrag genomskära i mängd den låga landsträckan närmast omkring berget. Sådana äro på södra sidan *Wassera-ån,* som ifrån Abborträsk, genom Wasseraträsket, $^1/_2$ mil från berget, flyter förbi Gellivare kyrka och, efter bidrag af flera större och mindre bäckar, slutligen förenar sig med Lina elfven; *Wuoskobäcken,* som kröker sig nära omkring bergets södra fot och, under namn af *Rovijock,* utfaller i Lina-elfven; samt på norra sidan *Kuolla-* och *Niallojocki;* flera mindre vattendrag att förtiga. Ett lågt och föga bergigt land omsluter malmberget, till ansenlig vidd åt alla sidor, och, om man undantager *Gellivare Dunduri,* ett ansenligt fjällberg, $^3/_4$ mil i sydvest, af den höjd, att vid klart väder midnatts-solen derifrån kan ses flera veckor under sommaren, och på hvars spets snön förblifver osmält året om, finnes i hela trakten intet berg, som kan jemföras med malmberget. Jordmånen i dessa trakter är. i synnerhet på norra och vestra sidorna, hedland, hvarest renmossa växer i ymnighet. Skogarna äro också derstädes mindre betydliga, bestående till större delen af kort, glesväxt tall, omkring myrarna blandad med gran. På södra och östra sidorna åter, imellan berget och kyrkan, vid Wasseraträsket och berget af samma namn samt invid Lina-elfven, är skogen mer ymnig af grof tall, tjenlig till timmer och byggnadsvirke. Gräsväxten är här, liksom på de flesta trakter inom Norrbottens län, efter stränderna af en del åar och bäckar samt på en och annan myr, men i synnerhet efter Lina-elfven, ganska frodig. Malmfältet består egentligen af 2:ne bergsryggar, som i nordost sluta sig till hvarandra i rät vinkel och omfatta en däld, som, lik en vik, inskjuter i berget. Den ansenligaste af dessa bergsryggar sträcker sig 8- à 9,000 alnar från vester till öster. Den är tvärbrant på norra och nordöstra sidorna samt till en del äfven på den södra; dess bredd vid midten är 3,000 alnar. Den andra bergsryggen är mindre än den förra, långsluttande åt alla sidor, och utgör i längden 5,000 alnar. Hela bergshöjden synes bestå af rikhaltig och godartad jernmalm. På alla ställen, der berget visar sig i dagen och der man undanfört öfverliggande jord och sten, som för en del till tämligt djup betäcker berget, finnes ej annat än jernmalm och ingen hällebergsart, utan allenast lösa stenar af granit och andra arter. Ehuru malmberget ej är af någon särdeles höjd, är dock från öfra delen deraf vidsträckt utsigt till de höga fjällen nordvest vid Riksgränsen, hvilka synas på 10 à 15 mils afstånd, höjande sina snöbetäckta toppar i molnen. Berget är från dalen till midten betäckt med småskog af al och björk, hvarefter endast finnes renmossa och fjällvexter, och till och med dessa saknas på bergets nordvestra och högsta kulle, som är plattformig och af några hundra alnars diameter. Härifrån sluttar berget något mot nordöstra ändan, intill *Tingvalls kulle,* hvilken är af nära samma höjd som den förra och nästan lika kal. Utom de ställen, der malmlagret är betäckt med föga eller ingen jord, äro andra trakter uppfyllda med djup dammjord, hvit sjösand och stengrus samt en stor mängd lösa stenar, hvilka äro rundade och afnötta i hörnen. Dessa stenar bestå till det mesta af granit, sammansatt af ljusröd qvartz och fältspat

med svart glimmer; till en del af granatberg och qvartz med insprängda jernmalmskorn, äfven sandstens-stycken, och på norra sidan lösa stenar och derb jernmalm. Vid Wassera-åns stränder och vid Harrträsket finnes jernsand af 50 procents jernhalt. Nära malmberget, å sydvestra sidan, äro 2:ne små bergshöjder, *Parwawaara*, hvarest ej finnes något fast berg i dagen, utan endast lösa stenar af granit. Andra mindre berg omkring Gellivare, såsom vid *Nunnisware*, bestå af finkornig granit, rödaktig hvit fältspat, grå qvartz och ringa glimmerblandning. Man har trott, då malmen vid Gellivare ej går i strykande gångar och berget ej synes utgöras af någon hälleart, att detta malmberg vore en enformig massa af jernmalm. De gjorda brytningarne, ehuru ännu på ringa djup, synas dock gifva anledning, att malmen förhåller sig i ordentliga lager af 1 à 3 fots tjocklek, åtskiljda genom aflossningar, som på de flesta ställen stupa i 45 grader mot nordvest och sträcka sig till ansenlig vidd. Sådana jernmalmslager äro det ena under det andra, och äfven har man derimellan råkat lager af qvartz och andra bergarter, som blifvit genombrutna, hvarefter jernmalmslager derunder åter vidtagit. I malmen träffas äfven tvärskölar, hvarigenom den sönderfaller i snedrutiga stycken. Malmens halt är från några och 60 till några och 70 procent jern af välartad malm, hvaraf en del starkt drages af magneten, en del, som ej drages, är blågrå och blodstensartad. Malmfältet kan efter sina 2:ne utskjutande ryggar indelas i det vestra och det östra, och äro följ. malmbrott i vestra bergsryggen: *Bergmästaregrufvan*, *Robsahmsgrufvan*, *Baronsgrufvan* och *Wälkomman*. Dessa äro belägna på de jordegor, hvilka äro afmätta och fastställda till *Puoitak*, ett af den äldre baron Hermelin grundadt frälsenybygge, och nyttjas malmen från dessa brott dels för masugnar i Luleå socken, dels till de af bemälde Hermelin på *Wassera* frälse-nybygges inegor anlagda tvänne färskjerns-ugnar. Den östra malmtrakten består af *Kapitens-* (fordom *Kammarherre-*), *Fredrikas-*, *Johannes-*, *Ny-* och *Ridderstolpes* grufvor samt *Tingvalls kulle*. Utom dessa skärpningar finnas på åtskilliga andra ställen fasta malmklyftor i dagen, bland dessa några mindre kullar omkring 500 alnar i öster och nordost från Ridderstolpes grufva, der malmen öfver allt på ett ganska vidsträckt område ligger i öppen dag. Malmen härstädes, som sannolikt är en fortsättning af Tingvalls kulle och Ridderstolpes-grufvan, är en svartblå, attractorisk, finkornig, tät och derb jernmalm, som tyckes vara fullkomligt ren från all inblandning af annan bergart och synes särdeles lättbruten. Dessa kullar, som efter landshöfdingen, baron Koskull, erhållit namnet *Koskulls kullar*, ligga invid ett lågt och jemnt land, som utbreder sig ända till Lina-elfven och erbjuder med ringa kostnad tillfälle till anläggning af en körväg. Ifrån Gellivare till det bebodda landet och Bottniska Viken äro 3:ne särskilda vägar, som vintertiden blifvit nyttjade till malm- och andra varutransporter, men hvilka sommartiden endast af fotgängare kunna begagnas. Den ena vägen går förbi Gellivare kyrka och genom åtskilliga nybyggen, såsom Ripas, Nuortakano, Kilvo, Nattavara, Koskivare och Anutkaske, samt derifrån antingen direkte förbi Muorgiware till Storbacken, ett nybygge och lastageplats vid Luleå elf, eller åt Tjäruträsk och Bredträsk till lastageplatsen vid Edeforss, 2 1/2 mil längre ned vid elfven. Landvägen till Storbacken räknas till 10 mil och till Edeforss 12 1/2 mil; båtvägen utföre elfven till Luleå stad räknas från förstnämda ställe till 12 1/2 och från det sednare till 10 mil, så att hela denna väg till Luleå utgör 22 1/2 mil. En annan väg, som från första bruks-anläggningen blifvit nyttjad och till någon del bibehålles, är genom åtskilliga nybyggen, såsom Ripas, Kilvo, Nattavare, Solberg, Härkivare, Spiken, Grundträsk m. fl. till Meldersteins bruk och Strömsunds masugn vid hafvet. Denna väg räknas till 18 mil, vinterväg, men om sommaren 20 mil gångväg för resande, som likväl på några få ställen kunna begagna båtfart. Den tredje vägen följer nära stranden af Lina-elfven, genom Sackas, Dockas, Hackas och byn Skrofven samt

vidare efter Skrof-elfven till Landsjärf. Orrasjärf, Göljen och Öfver-Kalix, hvarifrån båtled kan begagnas utför Kalix elf till Räktforss nybygge och landsväg derifrån till Töreforss bruk vid Töreviken. Ifrån Gellivare till Öfver-Kalix kyrka räknas efter denna väg 14 mil samt imellan Öfver-Kalix och Töreforss $4^1/_2$ mil; inalles från Gellivare till Töreforss $18^1/_2$ mil, hvaraf $7^3/_4$ för närvarande möjligen kunna vara båtväg.

Gellivare malmberg var redan, som af 1704:års Bergmästare-relation kan inhemtas, vid början af 1700-talet bekant under namnet *Illuvaara.* Det var likväl ej närmare kändt eller undersökt, förr än det på 1730-talet angafs af en bonde från Råneå socken och kort derefter, först af kapitenen vid Kongl. Vesterbottens Infanteri Carl Tingvall och sedermera (1738) af kapitenen vid Fortifikationen, professoren i Uppsala, Jonas Meldercreutz, i kompagni med brukspatronen Abraham Steinholtz, började inmutas och arbetas samt gaf anledning till inrättande af *Meldersteins bruk*, uppkalladt efter begynnelse-stafvelserna af de båda bolagsmännens namn. Ifrån denna tid intill slutet af 1790-talet har nästan årligen något malm blifvit bruten och framförd till *Strömsunds* masugn, som är anlagd vid Bottniska Viken, $1^1/_4$ mil från Melderstein. Malmtransporten, som blifvit verkställd af Lappar med renar, har dock i allmänhet varit ringa och aldrig svarat emot blåsnings-behofvet vid masugnen, eller brukets tackjernsbehof, samt under sistnämda tid endast någon gång uppgått till 1,000 sk℔. År 1797, då bergshandteringen genom friberre Hermelins outtröttliga bemödanden och osparda uppoffringar började sättas i lifligare verksamhet, blefvo på dess anmodan och för dess räkning af bergsrådet Robsahm flera nya grufvor öppnade, såsom Robsahms-, Barons-, Ny- och Ridderstolpes-grufvorna, ifrån hvilka, tillika med Kapitens-grufvan, 2- à 3,000 sk℔ malm årligen de första åren uppbrötos och affördes till Strömsunds och Selets masugnar. Den rika tillgången på malm och det jemförelsevis billiga priset på kolskog hade här bort uppdrifva jernhandteringen till en betydlig höjd; likväl har hittills så icke varit förhållandet, och dertill hafva orsakerna varit flera, förnämligast den dryga transportkostnaden och det i allmänhet höga priset på dagsverken. Derföre uppfordrades vid dessa malmfält under år 1858 ej heller mer än 1,100 sk℔ tackjernsvigt. Gellivare malmfält med dertill hörande bruk, masugnar, sågverk, qvarnar, hemman och nybyggen, eller de så kallade *Gellivare-verken*, inköptes af konung Carl XIV Johan. År 1848 försålde konung Oskar till ryttmästaren C. W. Hammarsköld en del af desamma, de s. k. *Piteå-verken*, bestående af Alter, Borgforss och Hellesträm, mot en summa af 230,000 rdr banko, men fann sig vid början af år 1851 föranlåten återköpa dem från bemälde Hammarskölds konkursmassa. Några af ortens inbyggare tillkännagåfvo i November 1855 sin önskan att få inköpa Luleå- och Piteå-lotterna, eller $^2/_3$:delar af egendomarna; men hofstallmästaren Braunerhjelm, som hade uppdrag om egendomarnas försäljning, förklarade, att de endast i sammanhang kunde aflåtas och motverkade köpet. Några veckor sednare såldes verken till herr Pontus Kleman i Stockholm dels för dess egen räkning och dels i dess egenskap af ombud för ett bolag i Norge, bestående af Harald Meijer, generalkonsul Faye, Rosenberg, Th:s Lewell, Pettersson & Son, Peder Anker, 3:ne bönder Th:s, Nils och Ole Stang samt Viktor Kjellberg. Köpesumman för egendomen, med s. k. drifvande verk och inventarier, var En million rdr rgs.

Utom jernmalmsfälten och de inom Gellivare socken belägna hemmanen, eger bolaget inom åtskilliga andra socknar följande besittningar, nämligen: inom *Öfver-Luleå* socken: $37^{245}/_{384}$ hemman, taxerade till 148,151 rdr rmt; *Ljuså* såg, *Hedenforss* såg med 4 ramar och *Svartlå* såg och tullqvarn med 2 par stenar; dessa verk särskildt uppskattade till 27,375 rdr. Inom *Neder-Luleå* socken: *Selets* säteri, med bruk, masugn, husbehofs-såg med tvänne ramar samt en tullqvarn af frälse-natur med 2 par stenar; utgörande hemmantalet å alla bolagets egendomar inom denna socken $3^{38}/_{128}$ mantal, med verken ta-

xerade till 79,967 rdr. Inom *Piteå* socken: *Alters* bruk och såg, *Borgforss* såg med flera hemman, utgörande inalles $20^{73}/_{128}$ mantal samt frälseräntan af $2^{9}/_{64}$ mantal, alltsammans taxeradt till 256,660 rdr. Inom *Råneå* socken: *Meldersteins* bruk och såg med 2:ne ramar, *Råneå* tullqvarn med 3 par stenar, *Strömsunds* masugn, *Korp-* och *Rensundsforss* masugn och bruksanläggning, *Hvitåforss* stångjernsverk och såg med 2:ne ramar, *Afvaforss* masugn, $^{1}/_{3}$ i *Lassby* finbladiga såg samt flera andra hemmansdelar. Att dessa verk med outtömliga tillgångar på den utmärktaste jernmalm och med otroliga sträckor af odlingsbar jord likväl svårligen kunna bära sig, kan man finna endast deraf, att ett sk℔ malm i transport till bruken kostar $4^{1}/_{2}$ à 5 rdr. Sågverken betäcka dock till betydlig del de förluster, som göras på jernverken. Bolaget har derföre äfven hufvudsakligen drifvit sågverksrörelsen, men synes icke varit mänt om skogen och dennas bevarande för framtiden och har snart sagdt helt och hållet försummat jordbruket. Det är nämligen icke bolagets förtjenst, att några af dessa possessioner hafva så högt uppdrifvet jordbruk, att de skulle kunna bära sig endast såsom landtegendomar. Detta lärer åtminstone vara händelsen med Melderstein och Selet. Om det är sannt, som uppgifvits, att bolaget helt och hållet förbjudit alla nyodlingar, så synes det, som detsamma mer afsett en ögonblicklig vinst än verkens förkofran och uppkomst. Som dessa nu bedrifvits, vare sig af brist på kapitaler eller på omtanka, kunna de hvarken gifva sina egare någon vinst eller vara af någon väsendtlig nytta för länet och dess invånare.

För att kunna tillgodogöra de rika malmtillgångarna, fordras imellertid i främsta rummet transport-kostnadens förminskande genom en lättad kommunikation, och för detta ändamål blir här en *jernväg* nödvändig. Herr Pontus Kleman lät om sommaren 1857 på egen bekostnad göra undersökning för en sådan anläggning från Gellivare till kusten; men då herr Kleman, som varit den enda driftige af bolagsmännen, måste afgå från bolaget, afstadnade för tillfället frågan om jernvägen. Den har nu åter bragts å bane, och bolaget har till Kongl. Maj:t ingått med begäran om erhållande af vissa fördelar från statens sida för den tillämnade anläggningen, hvilket äfven blifvit beviljadt. slutet härom har likväl varit föremål för diskussion vid riksdagen detta år, men ej ledt till anmärkning.

Förhoppning är således, att snart få se denna jernvägs-anläggning satt i verket, och först då skola dessa outtömliga malmförråder blifva fruktbara för landet. Imellertid har man, då detta skrifves (Mars 1860), erfarit, att verken blifvit försålda till herr Kjellberg, såsom ombud för ett utländskt bolag. Önskligt vore, om detta med drift ville taga ihop med jernvägen, och att det vore förseddt med för detta företag tillräckliga kapitaler.

Gemjö. Socken i Östra härad af Blekinge län. Se *Jemjö*.

Gemla. Egendom i Öja socken och Kinnewalds härad af Wexiö län, bestående af 1 mantal säteri, omtalas i ett köpebref, dateradt Krakau 1588. Har fordom tillhört biskopen O. Osander, vice-presidenten P. O. Sanderskiöld och lektor J. Blomstrand. Den innehafves för närvarande af bönder, äfvenså tillydande hemman: $^{7}/_{8}$ mantal Norregården, $^{5}/_{8}$ dito Förridaregården, $^{3}/_{4}$ dito Svensgården och $^{3}/_{4}$ dito Söregården. Vid egendomen blef år 1745 anlagdt ett pappersbruk, som nu eges af pappersmästaren O. R. Bergengren, men drifves obetydligt. Vid egendomen upptages en hvitlera, som af professoren Gadd ansågs lika god med Maestrichtlerad, till begagnande vid alunverken, för att göra alun jernfri. Den sålunda luttrade alun höll samma prof som den Romerska. — En gissning, att detta Gemla varit Eddans *Gimle*, lemnas i sitt värde.

Gemmatorp. Ett mantal frälsesäteri i Lekaryd socken och Albo härad af Kronobergs län, är sannolikt det äldsta af socknens säterier, hvarifrån *Gåfvatorp* såsom gåfva blifvit afsöndradt. Det

egdes i 17:de seklet af slägten Sjöblad. Anders Sjöblad till Gemmatorp var gift med Brita, Olof Andersson Oxhufvuds dotter. Hans fader, Nils Persson, född 1519, † 1647 vid 128 års ålder, var gift med Maria Käse i 90 år; hon dog 1643, 111 år gammal. Nils Persson hade 1611 varit ståtbållare på Kronobergs slott och öfverste för allmogen i Sunnerbo härad. Anders Sjöblads son, Nils Andersson Sjöblad till Gemmatorp, var gift med Kerstin, dotter af Lindorm Persson Ulfsax till Osaby. Nils Lindegren, som sednare blef egare, var gift med Anna Andersdotter Sjöblad. I Sjöbladska grafven vid Lekaryd är fru Britas epitaphium, »prydt med 6 anor». Hon har gifvit till kyrkan en del af dennas äldre prydnader. Egendomen innehafves nu af bönder.

Gemshög. Socken i Listers härad af Blekinge län. Se *Jemshög*.

Genarp. Socken i Bara härad af Malmöhus län, håller i areal 12,985 tunnland. Marken är mycket ojemn, men utan berg; jordmånen mager och ofruktbar, bestående af sand och grusblandad lera med obetydlig mylla. Skog finnes, tämligen ansenlig. Den s. k. *Heckeberga-sjön*, en mindre insjö, är den enda i hela häradet, inom hvilket för öfrigt ej finnes några större åar eller strömmar. Socknen, som består af $35^{17}/_{40}$ mantal, har ett uppskattningsvärde af 397,980 rdr rmt. Folkmängden var år 1805: 1,256, 1830: 1,677 och 1859: 2,281 personer. I fast skola undervisades sistnämda år 253 gossar och 257 flickor af 6 examinerade lärare, och i ambulatorisk skola 22 gossar och 24 flickor af en oexaminerad lärare. — Församlingen utgör, med Lyngby och Göddelöf, ett 2:dra klassens patronela pastorat, tillhörande Bara kontrakt af Lunds stift. Jus patronatus till Genarp tillhör Heckeberga gård och utöfvas vid tillsättande af pastor vid ledighet inom någon af de förenade församlingarna alternerande med Assartorp. Kyrkan, uppförd 60 år efter Lutherska reformationen i Danmark på Danska riksmarsken Hack Ulfstands bekostnad, är af en stil, hvilken kan betraktas såsom ett bland de sista försöken att bibehålla våra förfäders byggnadssätt. Den är af ansenlig storlek och röjer ospard kostnad samt utgör ett aflångt fyrkantigt låghus, med vapenhus å södra sidan, i vester ett aflångt fyrkantigt torn, i öster ett tresidigt chor och i norr sakristia. Läget är nära östra ändan af den stora slätt, som sträcker sig imellan Lund och Malmö samt med några få höjder till Landskrona. Utvändigt är kyrkan till 4 fots höjd uppförd af grofhuggen gråsten; för öfrigt äro alla murar, pelare och hvalf af godt tegel. I tornets vestra ända äro 2:ne ringklockor af ungefär lika storlek, och finnas å dem i flera afseenden upplysande inskrifter. Å den ena klockan, som håller 3 fot $4^1/_2$ tum i tvärmått, läses följande: *Anno Domini MDXCI lod ærlig och vælburdig mandt Hack Wlfstandt till Hickaberg Danmarks riigis thilforordnit Regieringsraadt och Hofmester Hofvidzmandt paa Malmöhus stöbe thenne klocke och then forœret thil hans Sognekircke Giennerup, som hand self paa hans igen bekostning hafver ladet opbygge och ligger ther sammestes begrafvet met begge hans Hustrver thend första ærlig oc vælburdig Frw Pernille Göije Albrit Göijs datter thil Krenckerop thendt anden ærlig och vælburdig Frw Anna Parsberg Herr Werner Parsbergs datter thil Harresthedt och hafver han samme kircke Gvd thil ære och os thil woris lægersthedt ladet fuldferdig bygge och woris eftherkommere thil en ævig hukommelse. Verbum Domini manet in æternum. Borchadt Gelgeter me fecit. Frw Pernille Göije Hack Wlfstandt Frw Anna Parsberg.* Denna inskrift utgöres af 8 rader, som gå rundtomkring öfra delen af klockan, och inneslutes af 2:ne löfprydda båggesimser, af hvilka den öfra vetter nedåt, den andra uppåt. Mot midten af klockan finnes åt öster Göijeska, åt norr Ulfstandska och åt vester Parsbergska vapnet. Denna klocka är synnerligen väl gjuten. Den andra håller i tvärmått $3^1/_2$ och i lodrät höjd, med kronan inberäknad, $3^5/_{12}$ fot samt har följande inskrift: »*Anno 1630 lod ærlig oc vælburdige Frwe Annæ Skovgaard salig Holger Wlffstand til Hicke-*

berrig stöbe denne klocke til Gienerwps kürke. Samme aar war Söffren Christese Borgemester i Malmö Ridefoget thil Hiekebierrig. Stöbdt af Wilhelm Riebb borgare i Malmö 16XXX.» De Ulfstandska och Skovgaardska vapnen stå å klockan, jemte hvarandra; öfver det förra bokstäfverna H. W. samt öfver det sednare F. A. S. Predikstolen är fastsatt å norra radens näst sista pelare, åt öster. Kolonner pryda bröstningens hörn, och i rundbetäckta fält derimellan föreställas Evangelisterna, med Petrus till höger och Paulus till venster, alla med vanliga attributer. Öfver dessa figurer, som äro halfupphöjda, stå deras namn, och under dem äro vapen anbragta med följande underskrift: *»Anna Pasbergs m: Anna Pasberg. Hack Wlfstand. Pernel Göije. Hack Wlfstands m. Pernel Göijes m.»* Den östligaste bänken så väl i södra som norra raden åt tvärgången prydes med Göijeska, Ulfstandska och Pasbergska vapnen. Under hvarje af dessa står årtalet 1593 samt öfver det första F. P. G., öfver det andra H. W. och öfver det tredje F. A. P. Öfverst i kanten läses: *»Frv Pernel Göije. Hack Wlstand. Frv Anna Pasberg.»* Åt mellangången finnes å hvarje af dessa bänkar följande inskrift: *»Got beware dein ein vnd avsgang etz. 1593.»* Å södra stolsdörren åt mellangången föreställes Fides med kalk och kors samt å den norra Christus med 2:ne barn, väl måladt i olja. En läktare uppbyggdes år 1669 tvärtöfver kyrkans södra sidoskepp. På det öfver dervid varande fönsteröppningar anbragta listverket läses: *»Anno 1669 Lod Ærlig och welbyrdig frve frv Mette Rosenkrantz Salig Herr Niels Krabbis Dette Perlpitur opsette.»* På bröstningens krans läser man: *»S. H. Niels Krabbes 16 anner paa Hans Federne och Hans Möderne. Frv Mette Rosenkrantz 16 anner paa Hindis Federne och Hindis Möderne.»* Läktarens bröstning, så väl åt sido- som mellangången, siras med målade vapen och derunder läsas följande namn: *Kabel. Tornekrantz. Iwel. Gamle Skramme. Tott. Dötting. Rosenkrantz. Fris. Gyldenstiern. Grobe. Wlffstand. Wlfelt. Spare. Hardenberg. Knob. Wlffstand. Bille. Wlfelt. Krabe. Hardenberg. Hög. Skramme. Gyldenstiern. Hack. Skenckel.* I den nordöstligaste af chorets sträfpelare är en fyrkantig sandsten infattad, hvilken har följande inskrift: *»Aar »1670 d. 17 Mart. blef af en stor ild »som her i byenden och paa kirken war »optent taget öfver choret opbrent. Same »aar lod den ædle oc velbaarne Frve »frv Mette Rosenkrantz Sal. Herr Niels »Krabbis til Hekeberg det igien opbygge. »Gvd for sin Ære skyld dette sit hvs »bevare.»* I den fordna altartaflans ram är nu infattad en dålig oljemålning, föreställande Christus i Örtagården. Till venster om hufvud-ingången står en rund dopfunt af sandsten, $2^2/_3$ fot hög och $2^1/_6$ dito i tvärmått. Denna funt har förut tillhört Allhelgona kyrka i Lund, men är sedermera med kongligt tillstånd hitförd af fru Ingeborg Ulfstand. Kyrkogården är af ansenlig storlek och omgifves af en ringmur af gråsten i kalkbruk, betäckt med tegelpannor. Likasom uti flera af de andra kyrkorna i Skåne, ser man äfven här märken af vanvård för de dödas qvarlefvor. Hack Ulfstand och de öfriga af den ätten äro utflyttade ur den präktiga graf, som han sjelf låtit under choret anlägga, samt inpackade i ett litet hvalf under sakristian. Detta har förmodligen skett för att gifva rum åt fru Metta Rosenkrantz, som efter Ulfstandska ättens utgång blef egarinna af Heckeberga; men så har hon ock fått röna detsamma tillbaka, när hennes arfvingar af Silfverschöldska ätten behöft husrum hos döden. — I socknen finnas 2:ne frälsesäterier, *Heckeberga* och *Toppeladugård*, hvarom vidare på sina ställen. — Genarps kyrka ligger $1^3/_4$ mil sydost från Lund. — Adress: Lund.

Genneved. Fordom socken i Bjerke härad af Elfsborgs län; men den fordna kyrkan är raserad, och församlingen har nu mera upphört att i ekklesiastikt afseende utgöra egen församling samt är helt och hållet införlifvad med *Höreda* och *Mellby* socknar i Södra Wedbo kontrakt af Linköpings stift. Hemmantalet är $5^1/_2$ mantal. — De förnämsta byar i Genneved äro: *Stora Glassbo*, 1 mantal, skiftadt i $^1/_8$- och $^1/_{16}$:delar, samt *Lilla Glassbo*, $^1/_2$ mantal, deladt i 3:ne

$^1/_6$:delar. Af *Genneved Nohlgården.* 1 mantal med $^3/_{32}$ dito stom, uppbär en baron Silfverschöld frälseräntan för 1 mantal.

Gerahof. Två mantal säteri, beläget 3 mil från Jönköping i Byarums socken och Östbo härad af Jönköpings län, har vackert läge och är väl bebygdt. Åkern är bördig, och vid gården finnes såg, som går 4 månader. Under egendomen lyda $2^1/_2$ mant., och finnes vid det underlydande *Tokarp* qvarn med 2 par stenar och vid *Stora Svenningstorp* såg, som går 4 månader. Dessutom hörer för närvarande hit *Eckersholms* jernbruk med 1 hammare, 2:ne härdar och en masugn. Egendomen med underlydande, jemte en dithörande frälseränta af 1 mantal, är taxerad till 31,119 rdr; bruket och masugnen särskildt till 97,500 rdr. Fordna egare hafva varit slägterna Strömberg, Guntersbach, von Vicken, Cederström samt grefve Hampus Mörner och O. Odencrantz; nuvarande egare är grefve M. Hamilton. — I en äng vid gården är en domstensbana af 9 stenar med 5 vårdhållare.

Gerdhem. Annex-socken i Wäne härad af Elfsborgs län, belägen $1^3/_4$ mil söder från Wenersborg, vid Göta elf och Trollhättan, innehåller i areal 19,771 tunnland, med ett hemmantal af $21^1/_4$ mant. och fastighetsvärde af 407,800 rdr. Folknummern var 1805: 1,888, 1830: 2,380 och 1858: 2,124 personer. Under sistnämda året meddelades i fast skola af en examinerad lärare undervisning åt 70 gossar och 64 flickor samt i ambulatorisk af en oexaminerad lärare åt 30 gossar och 44 flickor. — Socknen utgör, jemte moderförsamlingen Tunhem och 2:ne andra annexer, Björke och Åsaka, ett konsistorielt 1:sta klassens pastorat, tillhörande Wäne härads kontrakt af Skara stift. Kyrkan, af okänd ålder, är byggd af sten och ligger på $^2/_3$ mils afstånd från Tunhems, vid sjelfva vägskedet, der vägen, som kommer söder från Göteborg och Kongelf, grenar sig åt tvänne håll, nordost åt Lidköpings-sidan och mer i norr åt Wenersborg. — På hemmanet Håijoms egor, $^1/_4$ mil söder från Trollhättan, äro 2:ne stora stenar uppresta, af hvilka den ena, som varit kullfallen, blifvit för mer än 100 år sedan åter upprest, hvarvid man derunder funnit en ovanligt stor mennisko-hufvudskål. I skogen vid Trollhättan finnes äfven en stor sten upprest; den kallas *Stasten* och skall vara minne efter en af Starkotter vunnen seger. I ett högt berg vid Göta elf, på hemmanet Slätthults egor, är en jättegryta. Hjulsjö by tros vara det Holasjö, som i Vestgöta-lagen räknas till Uppsala öde, och hvarunder lydt Ale, Bjerke, Flundre och Wäne härader. — Bland större egendomar inom socknen märkas: *Welanda,* 1 mantal säteri, med en grofbladig såg och qvarn med 2 par stenar, taxeradt till 33,000 rdr. Det eges af distriktchefen N. F. Nyblæus. Gården, med vacker belägenhet $^3/_{16}$ mil från stora landsvägen mellan Gerdhems och Forss gästgifvargårdar, 2 mil från Wenersborg, $1^3/_4$ mil från Lilla Edet och $1^1/_2$ mil från Trollhättan, har stort och prydligt tvåvånings-charaktershus med 2:ne flygelbyggnader samt omgifves af en vacker och rymlig trädgård, till hvilken stöter en vacker Engelsk park och en sjö med ett mindre vattenfall. Åkerjorden är sandblandad lermylla. Till egendomen hör en barrskog af 1,200 tunnland, genom hvilken löper en å, *Forss-ån,* som är flottbar till Göta elf. Egendomen tillhörde 1829 lagmannen Ahlberg. Nuvarande innehafvaren eger dessutom inom socknen *Trehörningen* eller *Sjölanda* med Sjötorpet $^1/_2$ och Kjetten $^1/_8$ mantal. *Lund,* 1 mantal säteri, beläget $^5/_4$ mil från Wenersborg och $^1/_2$ mil från Trollhättan, har åkerjord af ypperlig lera samt en större hage, beväxt med löfskog; charakters-huset omgifves af en större trädgård. Innehafvaren har rättighet till fiske i den närbelägna *Hjulsjön,* ehuru egorna ej sträcka sig dit. År 1825 egdes gården af kamrer. G. Sandberg, men eges nu, så väl som *Kåtened,* äfven 1 mant. säteri, af possessionaten C. J. Kopp på Lund, hvilken dessutom inom socknen eger $^5/_8$ i andra hemman; varande alla dessa hans egendomar taxerade till 28,200 rdr. *Slätthult,* 1 mantal, eges

af Aron Pettersson. *Baggården*, 1 mantal, med *Råglanna postgården*, 1 till $^1/_2$ förmedladt mant. kronoskatte, taxerade för ett fastighetsvärde af 12,100 rdr, tillhöra f. d. kapitenen vid Norra Skånska regementet och direktören vid Trollhätte slussverks bolag, baron Sebastian von Otter. Dessa hemman hafva förr innehafts af bönder, men äro af förra egarne från dem inlösta, Baggården från 4 och Råglanna från 3:ne, och utgör nu hemmanens areal uti inegorna 300 tunnland, hvaraf omkring 200 öppen jord i eget bruk och 73 tunnland skog å sockenskogen *Linveden.* På egorna finnes i ett flatt berg en fördjupning, kallad *Ögonvattenshålan*, hvarifrån ständigt rinner vatten, och skall den i fordna tider varit begagnad såsom bot för ögonsjukdomar och i vattnet offrats. Flera stridsklubbor och en spjutspets m. m. äro vid plöjning i sednare tider funna. Kyrkoherdebostället, 1 mantal, har vackert läge vid foten af Hunneberg; kapellansbostället *Råglanda kulle* är $^1/_2$ mantal. — Adress: Wenersborg.

Gerdsbo. Säteri uti Tväred socken och Kinds härad af Elfsborgs län, 1 mantal, med qvarn och såg samt underlydande *Kyrkås* $^7/_{16}$, *Ryet* $^1/_3$ och *Hösslarp* $^1/_4$ mant., tillhör komminister P. G. Slättengren.

Gerdslöf. Socken uti Wemmenhögs härad af Malmöhus län, har en areal af 5,693 tunnland och ett hemmantal af $29^5/_8$ mantal. Fastighetsvärdet utgör 202,200 rdr. I socknen finnas inga större sjöar. Den cirka 1,000 tunnland stora Näsbyholms-sjön ligger till $^9/_{16}$ inom socknen. Marken är slät och bördig i södra delen af socknen; men norra delen är backig. Ingen skog finnes, endast en liten park, hörande under Näsbyholm. Jordmånen består delvis af lera, sand och svartmylla. Invånarnes antal var 1805: 828, 1830: 963 och 1859: 1,259 personer. I församlingen finnes fast skola, vid hvilken under det sednare året af en examinerad och 2:ne oexaminerade lärare undervisning meddelades åt 78 gossar och 67 flickor. — Gerdslöfs socken utgör, tillika med annex-socknen Önnarp, ett patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wemmenhögs kontrakt af Lunds stift. Kyrkan är belägen vid 55° 8′ polhöjd, $3^1/_4$ mil o. s. o. från Malmö och $2^3/_4$ mil från Ystad. — Ett större säteri, *Näsbyholm*, $5^1/_2$ mantal, ligger här i socknen; det har väderqvarn och tegelbruk. Godset är fideikommiss till äldsta friherren inom Blixen-Finecke-slägten och eges nu af en baron Blixen-Finecke, hvilken för öfrigt eger hela Gerdslöfs socken. Prestgården utgör 1 mant. — Adress: Malmö.

Gerdslösa. Socken, belägen i Runstens härad af Ölands Norra Mot, gränsar i öster till hafvet, i norr till Egby, i söder till Långlöts och i vester till Köpings, Högsrums och Repplinge socknar. Den håller i areal 10,761 tunnland. Genom socknen i riktning från norr till söder går den s. k. *Landtborgsåsen.* De flesta hemmanen äro skoglösa; vid Störlinge finnes likväl en vacker granskog af omkr. 20 tunnlands rymd, kallad *Störlinge gran.* Skog till byggnadsvirke och vedbrand måste derföre anskaffas från Småland; men vedbristen afhjelpes till en del genom den uppväxande löfskogen på de infredade utmarks-anslagen. Rådande jordmånen är mullblandad dels sand-, dels lerjord samt en ringa del sand och örjord. Åkerbruket är socknens hufvudsakliga näringsfång, och hvete odlas här mera än i någon annan socken på ön samt utgör socknens förnämsta afyttrings-artikel; de andra sädes-slagen odlas mindre och endast för eget behof. Höfångsten är i allmänhet medelmåttig, vid somliga hemman till och med alldeles otillräcklig, och likaså äfven betet; vid Tjusby äro likväl båda delarna goda. Fisket är någorlunda lönande. Socknens hemmantal utgör $93^1/_4$ oförmedlade, till $44^3/_4$ förmedl. mant., och fastighetsvärdet är 196,070 rdr rmt. Folknummern var 1805: 1,317, 1810: 1,295, 1825: 1,343, 1830: 1,403 och 1859: 1,567 personer. Bland invånarne har man anmärkt en på sednare tider tilltagande lyx. Barn-undervisning meddelas i ambulatorisk skola af en examinerad lärare, och var lärjungarnas antal år 1858: 76 gossar och 46 flickor. — Till Gerds-

lösa hörer såsom annex Bredsättra socken i Slättebo härad, och utgöra dessa socknar tillsammans ett regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Ölands Medelkontrakt af Kalmar stift. Kyrkan är korskyrka, byggd af sten, med torn på vestra ändan. Så väl tornet som kyrkan äro täckta med spån. På södra sidan är kalkbod och på norra sakristia och redskapshus tillbyggda under skiffertak. Kyrkan är rymlig och vacker, men något mörk. Taket utgöres af tvänne vackra stenhvalf, hvilka i kors-utbyggnaderna hvila på 2:ne välmurade runda pelare af huggen sten. Hela kyrkans längd är invändigt $55^1/_4$ alnar och bredd 12 alnar; hvalfvets höjd 14 alnar. Tornet har 2:ne klockor. Altartaflan föreställer Christus, bedjande i örtagården och omgifven af sinnebilder i bildhuggare-arbete, såsom: Hoppet, Religionen m. fl. Inunder läsas några verser, författade af prosten Marin. På båda pelarnes postamenter vid altartaflan finnas inskrifter, upplysande, att den blifvit uppsatt år 1764, då prosten Magnus Marin var kyrkoherde, på kyrkans och församlingsboernas gemensamma bekostnad; att den är målad af provincial-målaren Anders Georg Wadsten, och att bildhuggeriet är förfärdigadt af provinciæ-bildhuggaren Jonas Berggren. Predikstolen är väl arbetad med fyra speglar, hvardera fördelad i 2:ne mindre; på hvarje ruta är målad en apostel, med namnet ofvanför. Öfver predikstolsdörren läses bibelspråket: Joh. 17: 17; uti predikstolen, öfver dörren: »Anno 1666 den 1 Junij ähr denne målningh förfärdigat med Ehreb:ne och Dygdesamma Madtrones H. Martha Jonsdotters och dess k. Sohns Ehrew:ge och Höglärde M. *Jonæ Gerdslovij* denne *p. t.* Pastoris egen och Bägges samptteIige bekostnat. *J. Bundi.*» Orgelverket, som har 8 stämmor och är bygdt år 1681 af M. Åhrman, har fordom tillhört Kalmar domkyrka och inköptes derifrån 1759. I taket hänga fyra messingsljuskronor. Kyrkan förvarar ett gammalt altarskåp sedan påfvetiden, förfärdigadt af ek med pålimmad väf och målning på deröfver anbragt kritgrund. Det är nu sönderfallet och multnadt. På yttersidan af den ena dörren föreställes, öfverst: Maria, som framhafver Jesus i templet; nedantill: Mariæ bebådelse; framför engeln läses med munkskrift: *Ave . Maria . gracia, plen* — — *inus* — — — Å insidan af samma dörr, öfverst, föreställes: Christus gisslas, bunden vid en pelare; nederst: Christus bär sitt kors. På andra dörrens yttersida, öfverst: törnekröningen, och under: Frälsaren i Getsemane. Inre sidan, öfverst: de vise männen, som tillbedja, och nedantill: Christus lärer på berget. Fem smärre bilder hafva fordom varit i detta skåp, men äro nu förstörda. Dessutom förvaras en större Mariebild med barnet på knät och en mindre dylik med barnet på armen, samt lemningar af ett större krucifix. På chorväggen är uppsatt en brunmålad tafla med epitaphium öfver befallningsmannen Lars Engenfelt. Norr om altaret hänger prosten Marins porträtt. I choret är en stympad grafsten, med följande inskrift af Latinsk munkstil: † *Anno* : *D:ni* : *M:o* : *CCC* . *XI* : *XVII* : *Klas* : *Octobris* : *Obiit* : *Ola (us Plerinus* : *Gerislösuve) Prepo(situs* : *Ö) land* : *Cui Ania in eterna Bendiccione* : *cum* : *Deo* : *Requiescat.* En annan vacker grafsten är äfven i choret öfver den s. k. Lindbygrafven, med randskrift, upplysande, att stenen är bekostad af Bernhart Hindriksons enka, Margaretha Rosenqvist. Chorväggarna voro fordom prydda med målningar sedan katholska tiden; på norra sidan var en qvinnobild med krona på hufvudet; ofvanför Christus. Under lästes med longobardisk munkstil: *S:ta Birgitta sponsa Xqi* : *ora pro nobis.* På södra sidan voro tvänne apostlar tecknade, imellan hvilka lästes: *Santus bartomeus ap.* Beklagligen hafva dessa målningar af en nyare tids vandalism rönt samma öde, som i så många andra af våra kyrkor träffat dylika dyrbara minnen af medeltidens konst. År 1781, under prosten Marins tid, då kyrkan reparerades, blef hon hvitlimmad och målningarna öfverströkos med kalkfärg. Å kyrkogården äro tvänne vackra grafstenar, den ena öfver prosten i församlingen Johan Gresilius och dess maka Anna Pontin; den andra öfver komministern Olof Reselius, död d.

28 April 1780, och dess hustru Magdalena Rossander, död s. å. den 31 December. Kyrkans vin- och byggnadssäd utgör 8 tunnor spannmål, som betalas efter markegångspris. — Socknen har många lemningar från forntiden. Norr om öfra Bägby bro, nära landsvägen, står en runsten med denna inskrift: **Austain : auk : Sahvatr : auk : AÞvatr : litu : raisa : stain : Þina : auk : bru : Þisa : aftR : Aüi : fathur : sin : — ut —.** På södra sidan om samma bro är en annan runsten, hvarå läses: **Svain × kiarÞi × aftiR × sin × fathur × Vik sun × ainiki × sialfR × rai × sti × stain.** Utom dessa finnas afteckningar af flera nu mer förstörda runstenar, af hvilka den ena haft följande inskrift: **Kudbratr . auk . Svain . raistu . staina . Þina . aftiR bruÞr . sin(a) . Kuth . ata . sial.** Dessa runformer vittna om en nyare tid. En annan, vid Gerdslösa Kyrkobro befintlig runsten, har endast en fragmentarisk inskrift: — **Þinsi staen iftir Swin . . .** — —. Likaså en tredje, tecknad med 2:ne slingor, hvarå man läser, på den yttre slingan: — — **auk : trege : auk : sihstin, Þirbo . ÞuÞr : ristu : stai . . . .;** innanför: — **Visastr** :, och på den inre slingan: **KuÞ : hialbi : ianut** · — — Strax öster om Tjusby finnes ett välhugget stenkors af 2 alnars 21 tums höjd och 15 tums bredd, på båda sidor pryddt med inhuggna cirklar. Traditionen förmäler om detsamma ingenting. På Norra Gerdslösa östra utmarkslott finnas tvänne ättehögar med fotkedjor af klumpformiga stenar. Den ena har tydlig ingång åt söder, med några resta vårdhållare. Imellan kyrkan och Störlinge, på sjelfva Landtborgshöjden, äro åtskilliga spridda bautastenar. I ett stenrör, som för flera år sedan borttogs, träffades en gjuten malmbild i form af en hund. På Störlinge östra utmark synes en ättehög, kallad *Tjushög,* om hvilken allmogen har åtskilligt vidskepligt att berätta. Strax söder om Gerdslösa prestgård äro flera spridda ättehögar och bautahällar. Då i början af 1820-talet en af högarna öppnades af kyrkoherden för anläggning af en källare, upptogos flera skeletter och en svärdsbalja af läder. I en annan, som vid samma tid öppnades, funnos äfven ett skelett, en ring af metall och en jernring, nästan förtärd af tiden. Vester om Bägby södra bro har varit en tingsplats, hvilken haft fyrkantig form. Strax invid kyrkan, å dess vestra sida, synas ruiner efter ett s. k. gilleshus. Af detsamma återstå nu endast alnshöga murar af $1^1/_2$ alns tjocklek. Husets östra gafvel är inmurad i sjelfva kyrkogårdsmuren. Dess längd inom murarna är 43 och bredden $10^3/_4$ alnar. Allmogen omtalar en nu mer borthuggen lund, kallad *Klosterskogen,* som legat längst i vester uti Norra Gerdslösas vestra gärde. På gården № 2 i sistnämda by var fordom ett stenhus, hvilket under åren 1632—1637 varit begagnadt till skolhus för den del af stiftets ungdom, som från Kalmar flyktade undan pesten. Rector scholæ var magister Nic. Holg. Catonius. Detta hus har småningom förfallit, och stenen är använd till en ladugårdsbyggnad. — Af socknens större gårdar och hemman märkas: *Galltorp,* 1 mantal, den enda säteriegendomen på Öland; *Öfra Bägby,* 2 förmedl. mant.; *Nedra Bägby,* $2^{13}/_{16}$ förmedl. mant., har väderqvarn; *Norra Gerdslösa,* $4^1/_2$ förmedl. mantal. Öster om byn är en förträfflig källa, kallad *Gallmarås,* efter begynnelse-stafvelserna i lektor E. Galles, prosten M. Marins och adjunkten Åhsboms namn. *Jämjö,* $3^1/_8$ mantal, har frälseräntor af tvänne fjerdedels mantal; *Lindby* $3^3/_8$, *Runsberga* $1^7/_8$, *Störlinge* $5^5/_8$ *Sättra* $3^5/_{54}$, *Sörby* $3^1/_2$ och *Tjusby* 2 förm. mantal. Pastors-bostället, något öfver $^1/_2$ fjerdingsväg söder om kyrkan, utgör ett helt mant. Pastors lön af de förenade församlingarna är taxerad till 5,116 rdr 94 öre; komministers, hvars boställe utgör $^5/_8$ mant. i Sörby, är taxerad till 691 rdr 22 öre. Skolläraren har anslagen lön af 242 och organisten af 180 rdr rmt. Kronofogden i orten har i socknen ett bohemman i Sörby af $^1/_2$ mantal; kronolänsmannen bohemmanslotter i Nedra Bägby af $^5/_{16}$ och i Styrlinge af $^3/_{16}$ mantal. — Kyrkans afstånd från Kalmar är $2^3/_4$ mil och postadressen är: Borgholm.

Gerekulla. Tre hela mantal med trenne torp i Lemnhult socken och Östra härad af Jönköpings län, har fordom varit säteri och från urminnes tider tillhört slägten Ulfsax, men utbyttes år 1804 till frälse emot Hällinge i Näs socken af lagman Hummelhjelm, hvarigenom säterifriheten öfverflyttades till sistnämda hemman. Gården har tillhört en Eklund, Linde, Habbe, Falkenberg, Hummelhjelm och v. Schantz. Vid egendomen finnas husbehofs-såg och qvarn.

Germundared. Regiments-qvartermästare-boställe vid Kongl. Elfsborgs regimente i Toarps socken och Åhs härad af Elfsborgs län, $^3/_8$ mantal, är märkvärdigt derigenom, att Ryska kejsarinnan Katharina I, czar Peter den Stores gemål, här anses vara född. En genealogisk anteckning, som finnes införd i domboken för Åhs härad den 15 September 1758 № 18, söker visa, att hon varit af den här på orten ännu existerande slägten Rabe. Reinhold Johansson Rabe, en Mecklenburgsk adelsman från Rostock, var den första af denna slägt, som blef Svensk undersåt. Han tjente sig upp till kapiten vid Elfsborgs regimente, blef skjuten vid Fredrikshall den 14 Januari 1660 och ligger begrafven i Toarps kyrka. Denna kapiten Rabe var gift med Karin Ravingia, dotter af kyrkoherden Paulus Ravingius i Rångedala, och hade i sitt äktenskap två söner och tre döttrar. Äldst af barnen var Maria, som blef gift med en handelsman i Borås, Per Larsson Holm, med hvilken hon hade flera barn, och hvars afkomlingar ännu lefva. Det andra bland kapiten Rabes barn var Joh. Rabe, som blef regements-qvartermästare vid Elfsborgs regimente och gifte sig med en sekreterares i Riga enka, vid namn Elisabeth Moritz. Med henne hade han 2:ne barn, sonen Sven Reinhold och dottern *Katharina.* Sedan han år 1684 aflidit på sitt boställe Germundared och blifvit, likasom fadern, begrafven i Toarps kyrka, flyttade enkan med sina 2:ne små barn åter till Liefland. Sonen Sven Reinhold tjente vid Svenska arméen och stupade uti en träffning i Polen, hvaremot dottern Katharina efter många öden slutligen uppnådde den lysande värdigheten af Rysslands herrskarinna. År 1701, från hvilken tid man först känner något närmare om hennes öden, var hon i tjenst uti prosten Glücks hus i Marienburg i Liefland, som då lydde under Sverige, och blef samma år gift med en korporal af Kongl. Svenska Lifregimentet till häst. Men just under det de sutto till bords, sjelfva bröllopps-aftonen, ropades, att Ryssarna voro infallna, och i samma stund blef brudgummen bortkommenderad, hvarefter de nygifta aldrig återsågo hvarandra. Då Ryssarne följande året, under general Bauer, intogo Marienburg, fick Bauer i prosten Glücks hus se Katharina och tog henne till sig, hvarefter hon under påföljande fälttåg förestod hans hushåll. Från honom kom hon till Furst Menschikoff, hos hvilken czar Peter gjorde hennes bekantskap och upptog henne år 1704 i sitt hof samt förmälde sig slutligen i hemlighet med henne. Hon följde czaren under dennes Turkiska fälttåg år 1711, och det var henne han hade att tacka för sin räddning, då han vid Pruth-strömmen var kringränd på alla sidor af Turkarne och med hela sin armé kunnat tagas till fånga. Af erkänsla förmälde han sig offentligen med henne 1712 och lät 1724 i Moskwa kröna henne till kejsarinna. Efter Peters död den 8 Februari 1725 blef hon utropad till hans efterträdare och dog den 17 Maj 1727, i sitt 45:te år. I fråga om Katharinas födelseort, finnas likväl flera andra orter, som vilja tillegna sig äran deraf. I Ryssland hålles före, att hon varit af Polska ätten Skavoronsky. Äfven Liefland, Estland och Litthauen äro hvar för sig uppgifna såsom hennes fädernesland. Mycket finnes dock, som talar till stöd för den uppgiften, att hon varit född på Germundared. Vid början af 1700-talet har generalen, frih. Carl Gust. Creutz, som var ryttmästare vid Lifregimentet och varit väl bekant med Katharinas både fader och brudgum, bekräftat den uppgiften, att här varit hennes födelseort; äfven var på denna ort allmänt så ansedt redan under Katharinas lifstid, och det säges, att sockenboerna

under ett missvextår fått någon utdelning af spannmål från Ryska hofvet. Måhända skall det vara framtiden förbehållet att lyfta den slöja, som hvilat öfver Katharinas härkomst, hvilken hon likväl sjelf önskade förhemliga genom påbud i Ryssland, att ingen der, vid strängt straff, skulle tillåta sig tala något om detta ämne.

Gersjöbo. Bergsmanshammare och hytta i Söderbärkes socken och Vesterbergslags fögderi af Stora Kopparbergs län. Hyttan är anlagd år 1589 och hammaren 1632 samt år 1689 stadfästad. Vid hammarsmedjan tillverkades 1858, vid 2 härdar och 1 hammare, 298 sk℔ 4 l℔ stångjern.

Gerstaberg. Säteri-egendom, bestående af 2 mantal, med underlydande *Glia* 1 mant., belägen i Ytterjerna socken och Öknebo härad af Stockholms län. Till egendomen, som är väl bebyggd med en stor och ansenlig charaktersbyggning af trä med 2:ne flyglar, hör en vidsträckt skog. Dess fordna namn har varit *Gerestad.* På egorna finnes en runsten med så kallade vänderunor, å hvilken läses: **Slakvi × auk × ſan × Þirſi × riſtu × ſtain × at bønta × auk at × bruÞur ſin.** Egendomen innehafves nu af grefve Löwen på Kallforss.

Gerstorp. Ett mantal berustadt säteri i Kaga socken och Hanekinds härad af Linköpings län, $^1/_3$ mil från sockenkyrkan, är väl bebygdt. Egendomen skattlades år 1795. Till densamma höra några torp. Skog finnes icke. Har innehafts i donation af H. Garfwe från år 1648 och 1683 af hans måg Harald Ridderberg med säterifrihet; tillerkändes den sednare vid reduktionen; tillhörde derpå N. Gyllenram, öfversten friherre W. Leijonhjelm och öfversten grefve E. Brahe, allt genom köp; år 1740 den sistnämdes enka C. Piper; sedermera genom återköp friherre Leijonhjelm och genom köp enkefru-grefvinnan Douglas, född Dohna, hvars yngsta son, majoren grefve Gustaf Otto Douglas, sedan tillträdde egendomen och innehade den 1817. Egdes 1830 af grefve C. J. W. Douglas, som ännu är innehafvare. Taxeringsvärdet är 12,770 rdr. Under godset lyda *Olstorp,* 1 mantal augment, och *Allguvi,* 1 mantal frälse, äfvensom $3^1/_4$ mantal skatte i Kärnå och 1 mantal frälse i St. Lars socknar. Olstorp har fordom lydt under Eskilstuna kloster, men sedermera varit krono. Allguvi tillhörde grefve Axel Lilje år 1686, fröken C. L. Lilje 1700 och fru C. B. Sack, född Lilje.

Gerum. Annex-socken, belägen uti Skånings härad af Skaraborgs län, håller i areal 1,435 tunnland. Jordmånen är sand samt något ler- och sandmylla. Socknens hemmantal är $12^7/_8$ mantal och dess taxeringsvärde 118,710 rdr, hvaraf 99,660 för fastighet och 19,050 rdr för qvarnar och sågverk. Folknummern utgjorde 1805: 323, 1830: 414, 1852: 443 och 1859: 470 personer. I socknen finnes endast ambulatorisk skola, hvari 1858 undervisning lemnades åt 27 gossar och 23 flickor. — Tillika med moderförsamlingen Synnerby och ett annat annex, Skalmeja, utgör Gerum socken ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, lydande under domprosteriet af Skara stift. Kyrkan, af sten, är ombyggd år 1740 och har torn med tvänne klockor. I sydöstra kyrkmuren sitter en inmurad runsten, hvarå läses: **Ali : lakÞi : ſtin : Þanſi : eftiR : uÞu : kunu** : . . . — . . . . : **ÿarÞa . kuÞa.** — Af större egendomar märkas: *Stora Kålltorp,* fordom *Kulletorp,* 1 mantal säteri med qvarn och såg samt underlydande $3^1/_4$ mantal inom socknen och en qvarn vid Lilla Kålltorp; tillhör för närvarande öfverstlöjtnant Kuylenstjerna. *Lilla Kålltorp,* 1 mant. säteri med underlydande *Herreslätt* 1 mant. och *Tåstorp* 1 mantal, eges af löjtnant N. von Hofsten. Stora och Lilla Kålltorp tillhörde fordom Skara domkyrka, tilldess de efter reformationen, på grund af Westerås recess, blefvo till Kronan indragna, hvarefter de mot gods i Östergötland utbyttes till en adelsman, Arvid Drake (se vidare art. *Kålltorp*). *Karstorp,* f. d. stabsryttmästarboställe, 1 mant., med qvarn, tillhör kapitenen grefve W. Creutz. Vid

Lilla Flata är qvarn och gästgifveri. I *Ardala-Jon-Nilsgården* är $^1/_2$ mantal pastors- och $^1/_2$ mantal komministers-boställe. Komminister aflönas af pastor med $13^1/_2$ tunnor råg och $20^1/_2$ tunnor korn, hvarförutan han af församlingen har yste, matskott, dagsverken och sportler, alltsammans uppskattadt till 681 rdr 87 öre; inkomsten af komministersbostället räknas motsvara 70 rdr. — Socknen ligger $^3/_4$ mil v. s. v. från Skara. — Adress: Skara.

Gerum. Annex-socken i Wartofta härad af Skaraborgs län. I areal innehåller denna socken, tillika med Skjörstorp, 4,281 qvadratmil, hvaraf 125 äro sjöar och kärr. Skog finnes ej till hemmanen. Socknen består af $9^3/_4$ förmedlade mantal, och var folkmängden år 1805: 221, 1825: 233 och 1851 i hela pastoratet 913 personer. — Tillika med moderförsamlingen Hångsdala och ett annat annex, Skörstorp, utgör socknen ett regalt pastorat af 3:dje klassen i Wartofta kontrakt af Skara stift. Den har i äldre tider hetat *Gyrum, Gyrem* och *Girhem*. Kyrkan, uppförd af stora sand- och kalkstenar, har fordom haft en liten dörr åt norr, hvilken nu är igenmurad. Ingången åt södra sidan är hvälfd öfver flera pelarrader. Omgifven af skuggrika löfträd samt en väl lagd stenmur, ligger kyrkan sydvest vid byn, intill landsvägen imellan Skörstorp och Dimbo, i en dal imellan Hångsdala och Gerums bergen. Hon har fordom haft torn, intill 1722, då detta nedtogs och klockstapel uppbyggdes. Kyrkan, täckt med spån och väl underhållen, är inuti trång och något mörk. Bakom altaret är sakristian, der kyrkans silfver och skrud förvaras. Vapenhuset är uppfördt år 1734, sedan det gamla, som var af trä, blifvit nedtaget och försåldt för 1 daler 16 öre silfvermynt. Predikstolen, förfärdigad år 1699 och, tillika med läktaren, uppsatt på norra sidan, är för 30 dal. silfvermynt inköpt från Ettaks församling, i hvars kyrka den förut suttit, tills denna 1729 ödelades och dess socken lades till Welinge. Altartaflan är förfärdigad år 1715 och inköpt på kyrkans bekostnad för 40 dal. silfvermynt. En vacker kalk och patén af förgyldt silfver, vägande omkring 21 lod, samt kalk- och predikstolskläde äro år 1697 skänkta hit af skräddarmästarne Jan och Lars Swart, födda här i församlingen. Håfven är 1721 förärad af Reinhold Kruse på Orreholm. År 1687 har Gunilla Månsdotter i Skattewraksgård gifvit en duk till qvinno-altaret. I chorhvalfvet funnos fordom flera målningar från katholska tiden, föreställande, bland annat, helgonen Catharina, Barbara och Dorothea; men dessa öfvermålades 1773. En dopfunt finnes äfven i kyrkan. Uti klockstapeln hänga två små klockor; den större, inköpt från Wättak år 1748 för 80 daler silfvermynt, vägde då 7 l℔ viktualievigt, men $8^3/_4$ l℔ metallvigt; omgjöts 1801 af M. Fris i Jönköping och väger nu med tillsats 1 sk℔ $13^3/_4$ ℔. Den har följ. inskrift: »Fredric Mellin, Kyrkoh. och Prost. P. Almgren, Comminister; Jonas Nilsson i Källeg. och Johannes Börjesson i Skattewraksgård samt Sven Andersson i Stora Skattegården, Kyrkovärdar.» Gerum är ej i jordeboken upptaget såsom särskild socken, utan äro dess hemman sammanblandade med hemmanen i Skörstorp, och kallas socknen äfven i några äldre handlingar för kapell. Imellertid synes den i fordna tider hafva varit en egen socken, och dess kyrka är en bland de äldsta. I bihanget till Westgöta-lagen säges hon vara invigd af biskop Sigfrid och är troligen byggd omkring år 1020. Att med det Gerum, som här nämnes, icke kan menas den socken af samma namn, som är annex till Synnerby, kan slutas dels deraf, att det nämnes i sammanhang med de närbelägna kyrkorna i Friggesäter och Agnestad, dels emedan här talas om Gerumsberget (Geremäbiärg) och vid det andra Gerum ej är något berg. — I socknens gärden och utmarker finnas kummel och ättehögar; stenkistorna äro merändels i qvadrat, kringlagda med bautastenar. Man har i sednare tider uti dessa grafvar funnit mycket stora menniskoben, ett värjfäste och något, som liknat galoner. Äfven här i socknen går den gamla sagan om jättar och bergtroll. En gång hade dessa bergens invånare varit i byteslag

med folket på Hässlekärr och af dem lånt ett kar med färsk-öl; i stället för detta hade de sedermera lemnat ett annat, försedt med jernband, och dervid yttrat, att »allt var kommet från Bolum, kunde nu brännas till kohlum, så igenkände det ingen, och jernet hade större värde än det lånta karet.» En annan gång hade jättarne kastat glödheta jernstänger efter någon, som förorättat dem, hvaraf sedan gjorts gångjern, krokar och annat beslag till Gerums kyrkdörr. — Den tid Wartofta härad lydde under grefve Per Brahe den Yngres grefskap, skall af honom här grundlagts en koloni af Tattare eller Zigenare. Också har man här i socknen hos allmogen anmärkt en mörkare ansigtsfärg, än i de kringliggande socknarna, samt en synnerlig egenhet i seder. Då någon från de andra socknarna inflyttat, för att här bli åbo, har den nykomna måst undergå ett slags reception, för att med sockneboerna införlifvas. På hans hufvud och ansigte har då strötts aska och ordföranden dervid utropat: »Tattare jag! Tatter är du! Tattrar äro vi alla!» Denna sed var ännu i bruk år 1814. — Socknen består af en enda by, *Gerumsbyn.* — Adress: Falköping.

Gerum. Annex-socken i Fardhems Ting af Gotlands Södra Befallning, gränsar i öster till Lojsta, i sydost till Fardhem, i sydvest och vester till Lewide, i vester till Fröjel och i norr till Heide socknar. Yt-innehållet är 3,495 tunnland, hvaraf 50 upptagas af sjöar och kärr. Inga större sjöar eller vattendrag finnas här. Socknen består af $5^7/_8$ förmedlade mant., deraf $^1/_8$ krono och $5^3/_4$ skatte; dess fastighetsvärde är 33,390 rdr. Folknummern var 1805: 138, 1810: 142, 1830: 174 och 1859 i denna jemte Lewide socken 720. I en för båda dessa socknar gemensam fast skola undervisades sistnämda år af en examinerad lärare 34 gossar och 21 flickor. En inom Fardhems pastorat belägen s. k. Diakoniss-skola besökes äfven härifrån. — Socknen, som är annex till Lewide, tillhör Wisby stifts Södra kontrakt och utgör med moderförsamlingen ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen. Kyrkan, af sten, lär vara byggd år 1281. — Vid gården Kullands stod fordom, såsom stöd under ett hörn af spiselmuren, en jernstör, hvarå fanns inristad följande runskrift: × Botmuntr Kullans han lit gera hila murwerk ok sialfr gerde : trri werkstuwn ok sumarhus . ta war * Sunudahr oh ᚴ primstafr i tretando rado ok lügtades a Santa Sim Jude afton . Markit . hit hustrun. Stören blef sedan bortsåld och förd till Vestergötland. — Endast mindre byar och gårdar finnas i socknen, såsom: *Kullands, Högvalls, Eimunde, Bothes, Mickelbys* och *Uddwide*; vid den sednare finnes såg. — Afståndet från Wisby är $4^1/_4$ mil, och på denna stad är socknens adress.

Gessie. Socken, belägen i Gessie härad af Malmöhus län, håller i areal 1,342 tunnland, hvaraf endast 2 äro sjö och kärr. Socknen, som består af $9^7/_8$ mantal, deraf $2^1/_2$ mantal frälse, $4^3/_4$ dito krono och $2^5/_8$ skatte, är taxerad till 93,710 rdr och beboddes år 1805 af 252, 1830 af 299 och 1859 af 415 invånare. Undervisning meddelades sistnämda år i fast skola af 1 examinerad lärare åt 37 gossar och 31 flickor. — Gessie utgör, tillsammans med annex-socknen Eskilstorp, ett regalt pastorat af 2:dra klassen, tillhörande Oxie kontrakt i Lunds stift. Kyrkan ligger under 55^0 $30'$ polhöjd, omkring $1^1/_4$ mil sydost från Malmö. — Inga större gårdar och hemman finnas inom socknen. Rusthållet № 111 har en allmänning; rusthållen N:ris 113 och 116 hafva, det förra 3:ne, det sednare en dylik, *Strandbyängen* kallad. — Adress: Malmö.

Gestad. Annex-socken på Dal och i Sundals härad af Elfsborgs län, innehåller i areal 16,501 tunnland. Socknen har intet betydligt vattendrag eller sjö, utom Wenern, som är dess östra gräns. Ett mindre berg imellan Kärra i norr och Bön i söder kallas *Elgberget.* Socknens längd i norr och söder är $1^3/_8$ och bredden $^1/_2$ mil. En indelad väg går längs genom socknen. De flesta hemmanen äro skoglösa. Socknen

består af $30^7/_8$ förmedlade mant. samt har ett fastighetsvärde af 244,700 rdr. Folkmängden utgjorde år 1805: 1,234, 1830: 1,407, 1846: 1,864 och 1859: 2,402 personer. I socknen finnes endast ambulatorisk skola, i hvilken, sistnämda år, undervisning af en examinerad lärare meddelades åt 90 gossar och 62 flickor. — Gestad socken, som är annex till Bolstad, tillhör Sundals kontrakt af Carlstads stift och utgör med moderförsamlingen samt tvänne andra dithörande annex-socknar, Grinstad och Erikstad, ett regalt pastorat af 1:sta klassen. År 1449 finnes socknens namn skrifvet: *Geetzstada.* Enligt traditionen skall en småkonung, Geistiblind, haft sin boning vid kyrkan, hvilken af honom fått sitt namn, och säges han vara begrafven i en derinvid befintlig ättehög, kallad *Kungshögen.* Kyrkan omtalas långt före reformationen, då hon var af sten, mörk och liten. När hon förfallit, uppbyggdes den nuvarande, som är af gråsten och öfver vestra dörren har följande inskrift: »Genom kontraktsprosten E. M. Florelii försorg, ryttmästaren Axel Aminoffs kloka nit och församlingens endrägt på 4 år uppbyggd. Invigdes den 1 Jan. 1800.» I kyrkan förvaras en värja och tvänne stora, förgylda messings-sporrar, som tillhört den här begrafne landshöfdingen i Elfsborgs län Axel Erik Roos, hvilken dog den 14 December 1765, vid 81 års ålder. Det är samma man, som under kalabaliken i Bender så tappert kämpade vid Carl XII:s sida, och som förvärfvat det vitsord, att hans lefnadslopp var en kedja af dygd, ära och hjeltebedrifter. Ryttmästaren Axel Aminoff, egare till Löfås, har i lifstiden skänkt till socknens fattiga ett stående kapital af 100 rdr rmt, och en sednare egare till samma gods, herr Carl Engelke, skänkte den 24 Februari 1844: 80 tunnor hafra, som skola utlånas och årliga räntan deraf utdelas till de fattiga inom socknen, samt ytterligare den 25 Mars samma år ett parti hafra af 60 à 70 tunnor säsom stående fond för utlåning till såningssäd åt godsets torpare. — Inom socknen ligger säteriet *Löfås* (se denna artikel). *Bodane, Norra* och *Södra,* hvardera $^1/_2$ mantal frälse, gafs år 1449 af väpnaren Sven Jonsson på Dingelvik i morgongåfva till dess fru. Vid *Norra Timmervik* är gästgifveri, vid *Sikhall* lerkärlsfabrik och tegelbruk, vid *Torp* en landthandlande; *Lilla Ulleberg* är rustmästare-boställe vid Kongl. Westgöta-Dals regimente. — Socknen ligger $2^1/_4$ mil n. n. o. från Wenersborg. — Adr.: Åmål eller Wenersborg.

Gestilren. En slätt i Westergötland, der år 1210 ett slag stod imellan konungarne Sverker den Yngre och Erik Knutsson, hvarvid den förre, i spetsen för en Dansk här, sökte återtaga sitt rike, af hvilket Erik satt sig i besittning. Danskarne blefvo i grund slagna, och konung Sverker sjelf stupade, enligt sägnen, för sin egen mågs, den mägtige Folkungen Sunes hand. Folke jarl, en yngre broder till Birger jarl, stupade äfven i striden jemte en mängd Folkungar. Stället, der slaget stått, tros vara i grannskapet af nuvarande Hvarfs by, som förut hetat Gisslared, på en slätt, som sträcker sig imellan Dala och Kongslena. Minnet af detta slag torde ännu vara förvaradt i namnen *Kongsbron,* förut *Gisselbron,* der konung Sverker stupat, och *Kungshögen,* hvarifrån Danska konungen åsett striden. Talrika fynd af vapen äro här i trakten funna.

Gestrikland. Detta landskap, det sydligaste i Norrland (60^0 15′—61^0 5′ nordl. br.) och ett af de mindre i riket, gränsande i vester till Dalarne, i söder till Dal-elfven och Uppland, i öster till Bottniska Viken och i norr till Helsingland, mot hvilket skogen Ödmorden, fordom Eijskermork, till en del utgör gränsen, innefattar en areal af $37^1/_2$ qvadratmil och beboddes i slutet af förra århundradet af 27,000, år 1840 af 30,244 och 1856 af 35,682 invånare, oberäknadt befolkningen i staden Gefle. Landet räknades på 1300-talet till Tiundaland, som då sträckte sig till Ljusne-elfven. I likhet med det öfriga Norrland har landet blifvit småningom uppodladt, ifrån hafvet och inåt, och redan i äldre tider talas om utflyttningar derifrån till Nyland. Det

kallades äfven *Gestringialand* och anses hafva haft fylkeskonungar gemensamt med Helsingland, hvars lag länge var gällande i landet. I en sednare tid stod Gestrikland under s. k. konungsfogdar och befallningsmän, men kom, enligt Gustaf I:s regerings-ordning af år 1542, tillika med det öfriga Norrland, under ståthållare, af hvilka Johan Oxenstjerna år 1664 nämnes som »ståthållare öfver hela Norrland»; år 1634, då riket fördelades i län, kom Gestrikland under Norrlands landshöfdingdöme, som var det 17:de i ordningen; men år 1762 upprättades af Gestrikland, Helsingland och Herjedalen ett eget län, från hvilket Herjedalen sedan blifvit afskiljdt. Allt sedan år 1637 hafva landshöfdingarne haft sitt säte i Gefle. Landet utgör nu en domsaga och ett fögderi, delas i 2 prosterier, Gefle och Gestriklands, samt uppgifves bestå af 886,048 tunnland, af hvilka 116,450 äro sjöar och kärr. Hemmantalet uppgifves till $440^2/_3$ mantal. Se vidare *Gefleborgs län.*

Gestriklands Kontrakt består af följande pastorater: Ockelbo med Åmots kapell, konsistorielt; — Hedesunda, konsist.; — Öster-Fernebo, konsist.; — Årsunda, konsist.; — Thorsåker, konsist.; — Ofvansjö med Högbo kapell och Hamrånge, likaledes konsistoriela. Prosteriets hela befolkning steg 1856 till 28,213 personer.

Gesunden. Sjö uti Ragunda socken i Jämtland, genom hvilken sjö Ragundaelfven har sitt lopp, efter sjöns längd, från vester till öster. Vid sitt utfallande ungefär $^1/_4$ mil vester om Krångeds by bildar den ett större, präktigt fall, den s. k. *Krångedsforssen.*

Gesäter. Annex-socken på Dal och i Wedbo härad af Elfsborgs län. Dess största längd är $1^1/_2$ och bredden något öfver $^3/_4$ mil. Arealen utgör 0,481 qvadratmil, deraf 0,904 upptages af en del af *Marsjön* samt några små kärr. *Töftedals Östra-* eller *Örils-ån, Rölanda-ån* eller *Görjan* samt *Lerdals-ån* rinna genom socknen. Indelade vägar finnas flera: en från Bohuslän till Rölanda, en från kyrkan till Töftedaln, en till Råggerds och en till Lerdals socknar. De flesta hemmanen äro antingen alldeles skoglösa, eller ega de icke tillräcklig skog till husbehof. Marken är ojemn, bestående af djupa dalar och bergkullar; rådande jordmånen blandning af sand och lera. Socknen, hvars fastighetsvärde är taxeradt till 99,600 rdr, består af $19^1/_2$ förmedlade mantal. Invånarnes antal var 1805: 387, 1830: 528, 1846: 603 och 1859: 768. Fast skola finnes icke; men uti ambulatorisk undervisades år 1858 af en examinerad lärare 35 gossar och 43 flickor. — Tillika med Rölanda, hvartill den är annex, utgör socknen ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, tillhörande Vestra Dals kontrakt af Carlstads stift. I äldre tider skrefs socknens namn ömsom *Greshettr* och *Gräsäter.* Kyrka omtalas här långt före reformationen. Troligen har ombyggnad af densamma flera gånger skett. Den nuvarande, som nybyggdes 1795 och invigdes den 25 Oktober samma år af kontraktsprosten L. P. Ekelund, är korsbyggd af trä, liten och obetydlig. År 1694 den 1 Januari förspordes här i socknen en jordbäfning, hvarvid hördes ett trenne gånger upprepadt starkt dån, likasom af en aflägsen åska. Denna jordskakning hade varit så stark öster om en förbi Ringstad flytande elf, att man märkt husen och sjelfva bergen darra på en sträcka af 2:ne mil. Jorden kastades 200 alnar öfver elfven och fyllde den, så att den måste taga sig nytt utlopp. Vattnet stod så högt, att, sedan det undanföll, folket hemtade fisk på torra landet. Märkvärdigt var, att man vid den närbelägna Ringstad gård hade så liten känning deraf, att dess invånare först sednare på dagen derom genom grannarna erhöllo underrättelse. Till inköp af boställe åt en blifvande pastors-adjunkt har bonden Ol. Jönsson i Eklanda den 24 Oktober 1841 gifvit 1,000 rdr rgs, att efter dess död utbetalas; han är född 1779. Likaledes har bonden Ol. Hansson i V. Fjälla den 10 Januari 1844 gifvit tillkänna, att han till boställe åt adjunkten i Rölanda och Gesäter ville afstå fjerdedelen af detta sitt hemman, likväl vill-

korligt, nämligen om sonen Johannes Olsson aflede utan bröstarfvingar. Gifvaren dog den 27 April 1844 och sonen, utan bröstarfvingar, den 17 Jan. 1848. Genom rättegång fick denne sednare före sin död testamentet upphäfdt, men förklarade sig likväl skyldig och villig att gifva 5,000 rdr banko, antingen till det uppgifna ändamålet eller till folkskolans befrämjande; allt såsom församlingsboerna funne för godt. Härpå aflemnade han sin förbindelse, som vid häradsrätten intecknades; men arfvingarne började rättegång, för att få behålla summan, och tvist derom var anhängig vid högsta domstolen 1850. — Af hemman och gårdar i socknen märkas: *Kålsäter, Södra, Vestra* och *Östra,* hvardera 1 mantal skatte. Här slöts fred mellan kon. Birger och hans bröder Erik och Waldemar den 15 Februari 1305. *Berg,* 1 mantal frälse, *Bräken* $^1/_8$ och *Solberg* $^1/_4$ mantal, militieboställen; vid *Gesäter* finnas qvarn och såg, samt en qvarn vid hvardera af *Näs, Ringelanda* och *Deleforss;* vid sistnämda ställe är äfven garfveri, vid *Stommen* såg, vid *V. Fjälla* qvarn och landthandel. Pastors-adjunkten har eget boställe, $^1/_8$ mantal i Gesäter, samt i ordinarie lön 27 tunnor råg, 18 dito hafra, $1^1/_4$ dito korn och 2 ℔ smör. — Adress: Wenersborg.

Getaryggarna. Så kallas de många åsar, som skilja Småland från Skåne.

Getaryggen. En större kulle af småsten på skogen Tiveden. Utgör nästan gränsskilnad imellan Nerike och Westmanland.

Getinge. Socken i Halmstads härad och län. Af socknens areal, 8,470 tunnland, utgöras 145 af sjöar och kärr. Flera sjöar finnas här: på Getinge berg ligga *Krok-* och *Kål-*sjöarna, på Uppnora skog *Iglasjön* och *Käringesjön,* på Fröllinge skog äro *Kärrsjön, Vagersjön* och 3:ne sjöar, *Wallsjöarna* kallade. Från dessa sistnämda sjöar kommer *Walla-ån,* som går förbi Fröllinge och skär landsvägen nedanför Nobistorpen. *Mostorps-* och *Eskiltorps-åarna* genomskära dessutom socknen. Bland högre berg räknas *Bratter* eller *Brattaböke* på Lassareds egor och berget vid prestgården. Åtskilliga hemman äro skoglösa. Rådande jordmånen är mylla, dels ren svartmylla, dels mer eller mindre blandad med sand, grus och klapper eller lera. Hufvudsakliga näringsfånget är åkerbruk. Socknen innehåller $29^2/_3$ förmedlade mantal och är taxerad i värde till 168,449 rdr. Folkmängden var år 1805: 651, 1830: 632 och 1858: 977 personer, och undervisades sistnämda år af en examinerad lärare 67 gossar och 24 flickor i fast skola. — Getinge socken, med Räfvinge till annex, tillhör Göteborgs stift och utgör ett regalt pastorat af 2:dra klassen, tillhörande Halmstads kontrakt. Om uppkomsten till socknens namn är följande fornsägen förvarad uti en i Pastors-archivet befintlig gammal anteckning: »Några sjömän »ifrån Getinge blefvo på hafvet af stor»marna förda emot en okänd ö; omgif»na af mörker, uppstiga de der. De »blefvo varse en på afstånd upptänd eld »och skynda dit. Framför elden ligger »en ovanligt lång man, som var blind. »En annan af lika jättestorlek står bred»vid honom och rör i elden med en »jernstång. Den gamle blinde mannen »reser sig upp och frågar de ankomna »främlingarna, hvarifrån de voro. De »svara: ifrån Halland och Getinge soc»ken; hvarpå den blinde frågar: lefver »ännu den hvita qvinnan? De svarade »ja, fast de ej visste hvad han härmed »menade. Åter sporde han: månne mitt »Gethus står ännu qvar? De svarade »återigen ja, ehuru de äfven voro okun»niga om hvad han menade. Då sade »han: jag fick ej hafva mitt gethus i »fred för den kyrkan, som byggdes på »den platsen. Viljen J komma lyckligt »hem — välan — jag lemnar er der»till tvänne villkor. De lofva, och den »gamle blinde fortfor: tagen detta sölf»bälte, och när J kommen hem, så spän»nen det på den hvita qvinnan, och »denna ask, sätten den på altaret i »mitt gethus. Lyckligen återkomna till »hembygden, rådfråga sig sjömännen, »huru de skulle efterkomma den gamle »blinde mannens begäran. Man beslöt »att spänna bältet omkring en björk,

»och björken for i luften, och att sätta »asken på en kulle, och strax står kul»len i ljusan låga. Men efter det kyr»kan är byggd, der den blinde mannen »hade sitt gethus, har hon fått namnet »Getinge.» Efter det vidunderliga i denna saga följer berättelsen om kyrkans byggnad; huruledes hon först var ämnad att byggas på »en hög utom Risarp, hvarest många stenar stå», men att anvisningen på det ställe, der hon sedan uppfördes och nu står, gafs, på det den tiden öfliga sättet, af ett par tvillingoxar, spända för ett timmerlass. De stannade dermed nära intill der en viss Jon Get bodde, efter hvilken kyrkan fick sitt namn. Denna man skall hafva varit af adelig slägt, troligen slägten Ged i Danmark. Kyrkan, belägen imellan Halmstad och Falkenberg, är byggd af sten, har en längd af 47 och bredd af 18 alnar samt är täckt med bly. Tornet uppbyggdes år 1712, sedan åskan samma år den 16 Juli slagit ned i sjelfva spiran på det gamla. Altartaflan föreställer Frälsaren på korset, med denna underskrift: »Jesu Christi Guds Sons blodh renar oss af alla våra synder.» På predikstolen föreställas de fyra evangelisterna. Under Marcus läses: »*Ut Leo præ reliquis animis et viribus ardet, sic servens Christi dogmata tutor ego;*» under Lucas: »*Instar firma bovis fidei vestigia figo, et per me Christum terra fretumque legit;*» under Johannes: »*Quanta aquilæ est acies adversus Lumina Solis, tantus ego Scrutor Mystica Sacra Dei.*» På läktaren stå åtskilliga bibelspråk och namnen: »Hans Sperling Pastor och Samuel Paulin Pastor.» Orgelverket är förfärdigadt år 1787. Kyrkans silfver har en gång genom inbrott blifvit bortstulet. Uti tornet hänga tvänne klockor med inskrift om gjutnings-åren, som för den större är 1808 och för den mindre 1768. I södra kyrkväggen finnes en runsten inmurad med följande inskrift: — **Fori . Heiþ vina kunu . Roir leti raita þan ifun a kirþi a SallaR biarki a ut** — Denna sten, som för tillfället uttogs, då, på 1750-talet, muren för en reparation var nedtagen, hade äfven på inre sidan en runristning, som aftecknades af då varande pastor Lindhult; men denna afteckning är förkommen. Stenen har flera teckningar af kors och andra märken. Under kriget med de Danska, då konung Carl XI år 1676 tågade från Halmstad till Syllinge i Weddige pastorat, lät han här på kyrkogården uppslå sina tält och tillbragte här nära tvänne dagar. Kyrkan, såsom den ännu befanns år 1735 med den lund af träd, hvaraf hon är omgifven, i hvars skygd konung Carl XI haft sin lägerplats, samt runstenen i kyrkmuren, finnes allt aftecknadt i Richardssons Hallandia. Getinge kyrka innehar № 4 Djeknebohl, № 5 Hörsås, № 2 Mostorp och № 10 Öpnora, det första med gammal rätt, de öfriga med en i sednare tider förvärfvad, i gamla handlingar ej grundad, vidare än hvad angår årligt landgille. Sistnämda hemman voro fordom kronans, hvilket äfven var händelsen med det nu skatteköpta № 1 Eskelstorp, deraf kyrkans gamla rätt är, för ett henne tillhörigt tunnland jord, 1 ℔ smör hvart 4:de år, som dock nu utgår med $1/2$ ℔ årligen. — Vid Skylegården äro åtskilliga ättehögar. *Tingshögen* på Wearps inegor, imellan åkrarna, nära landsvägen, har vid odlingstillfällen blifvit rubbad. Den har nu endast 10 alnars sluttningshöjd, och af domkretsen finner man nu blott några få nedvältrade, i oordning liggande, domstensformiga stenar. Det genom traditionen bibehållna namnet är således snart sagdt det enda, som af högen bibehåller minnet. Ett sällsamt stenblock ligger på Getinge berg och Windelsås, öster från prestgården. Det har en tjocklek af $23\frac{1}{2}$ alnar och hvilar endast på 2:ne punkter. Om detta block, som har namn af »Gubben», förmäler sägnen, att det fordom blifvit ditvältradt af folk från Lassared, som dermed velat visa sin styrka. Nära landsvägen imellan Getinge och Wegbro stå en mängd bautastenar, som synas utvisa en valplats från fordna dagar. Dessa bautastenar voro fordom uppsatta i halfcirkel och omgåfvos af några dels runda, dels ovalformiga stensättningar samt af några fotanglar; men de äro nu mycket rubbade. På Frostorpa skog finnas några stensättningar,

af allmogen kallade »Konung Frodes Slott.» — I socknen ligger *Frölinge,* $1^3/_4$ mantal säteri med en skattlagd tullmjölqvarn, husbehofs-sigt och såg samt underlydande $4^1/_2$ mantal inom socknen och $5^5/_6$ dito i Refvinge samt frälseränta, motsvarande 6 rdr 28 öre; eges af kapitenen F. Brummer. *Mostorp,* 1 mant., med underlydande $1^{29}/_{264}$ mantal, tillhör Ludv. von Segebaden, som dessutom arrenderar Mostorp № 2, $^1/_2$ mantal med qvarn. *Uppnora,* $1^1/_2$ mantal, tillhör kronoläusman S. O. Bengtsson m. fl.; *Waggarp* № 1, 1 mantal, tillhör H. och M. Hamilton på Sperlingsholm. Kyrkoherde-boställe är № 1 Getinge, 1 mantal; klockare- och organistboställe № 4 Getinge, $^1/_6$ mantal. — Adress: Halmstad.

Geutajaur. Större sjö uti Lycksele Lappmark om 2 mils längd. Den mottager sitt vatten från Ume-elf och Tärna-ån, hvilka, efter att förut hafva förenat sig, här infalla. Vid sydligaste ändan utfaller den genom en fortsättning af Ume-elfven, som vidare fullföljer sitt lopp till Gardokjaur. Vid Geutasjön ligger Tärna kapell, dit pastor i Stensele reser tvänne gånger hvarje sommar att förrätta gudstjenst.

Gideå. Socken i Norra Ångermanlands fögderi af Vester-Norrlands län. Genom socknen flyter *Gid-elfven,* passerande efter dess längd den inom socknen belägna *Norra Gissjö-sjön.* Socknen, med ett hemmantal af $14^{19}/_{144}$ mantal skatte och $^{25}/_{27}$ dito krono, är taxerad för fastighet till 93,380, för 179 stycken lägenheter 28,380 och för ett bruk till 108,500, summa 230,260 rdr. Folknummern var år 1818: 962, 1822 närmare 1,000, 1838: 1,476 och 1859 med kapellförsamlingen 1,317 personer. Fast skola finnes här, gemensam för kapellet, och meddelades i densamma under sistnämda år af en examinerad lärare, som tillika är klockare, undervisning åt 69 gossar och 53 flickor. — Tillika med Trehörningssjö, der kapellkyrka finnes, utgör Gideå socken, som tillhör Hernösands stift och Norra Ångermanlands kontrakt, ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen. Församlingen, som förut varit bruks- och kapellförsamling samt annex till Arnäs, är sedan d. 3 Okt. 1822 egen socken. Socknemännen hade hos Kongl. Maj:t beklagat sig deröfver att de, såsom boende från 2 till 6 mil aflägset från moderkyrkan, saknade jemnare presterligt biträde, men, detta oaktadt, måste deltaga i Arnäs kyrkobyggnad och underhållet af dess pastorsboställe; och anhöllo de derföre att få bilda egen församling, särdeles som de redan på egen bekostnad, utan understöd, åt sig uppbyggt egen kyrka, och moderkyrkan i alla fall ej var mer än tillräckligt stor för moderförsamlingens egna invånare. Denna ansökning blef af Kongl. Maj:t i nåder beviljad, äfvensom deras tillkännagifna önskan, att till pastor få sin komminister O. Hasselhuhn, som då redan i 12 år hos dem besörjt själavården. Åtskilliga byar lades hit ifrån Arnäs, nämligen: Getingsta, Bodom, Djupkärn, Grundsjö, Kantsjö, Långvattnet, Trehörningssjö och Önskanäset, likväl under några af byamännen gjorda förbehåll. Kyrkotiondespannmål, levererad från Landträuteriet, utgjorde år 1858: 6 tunnor 25 kappar råg, 25 t:r 23 kpr korn, och folkskole-afgiften 298 rdr 91 öre. Pastors ordinarie lön utgår med 20 kappar råg, 41 tunnor korn, 90 ℔ smör, 18 stycken tiondefår och 7 ℔ lin. Skollärare- och klockar-sysslorna äro förenade, och uppbäres för den förra 8 tunnor korn, som lösas efter markegång, 4 tunnor dito in natura och 4 tunnor råg; för den sednare 8 tunnor korn, utgående af 128 rökar, med 2 kappar på hvarje rök. — Socknens hemman äro delade i s. k. »Seland» eller sädesland, hvaraf 24 gå på ett helt hemman. Utom *Gideå* inom socknen belägna jernbruk (se denna art.), märkas bland hemman *Norra Gissjö* 42, *Getingsta* 17 och *Böhlen* 15 seland. Kyrkoherde-bostället, N:ris 3 och 4 i N. Gissjö, är $5^5/_8$ seland. Till Hernösand är afståndet $13^1/_2$ mil. — Adress: Bjästa för Södra och Nordmaling för norra delen af socknen.

Gideå, äfven **Gidå** kalladt. Jernbruk, beläget i Gideå socken och Norra Ångermanlands fögderi af Vester-Norrlands

län. Det är grundlagdt först på sednare tider. Bruket, hvars sednaste privilegii-resolution är af den 14 November 1831, har 5 härdar och är privilegieradt för 1,800 sk℔ hammarskatts-smide och 300 sk℔ ämnesjerns-smide. Vid bruket finnes äfven spiksmedja. Hammarskatten är 21 sk℔. Tillverkningen var 1845: 2,100 sk℔ smide och 1857: stång- och ämnesjern 1,781 sk℔ 18 l℔, svartsmide 40 sk℔ 13 l℔ 9 ℔ och spik 74 sk℔ 2 l℔ 17 ℔. Under den tid bruket innehades af brukspatron Classon och interessenter, var tillverkningen endast 900 sk℔. Tackjernet, som för tillverkningen begagnas, är dels eget, dels köpt. Bruket har inom socknen andelar i följande hemman: Norra Gissjö $10^1/_2$ seland, Södra Gissjö $9^1/_2$ d:o, Hötjern $5^1/_2$, Bodum $1^3/_8$, Önskanäset 6 och Byviken $1^7/_8$, tillsammans $34^1/_4$ seland. Dessutom eger det inom Grundsunda socken $36^7/_{12}$ och i Björna socken 3 seland. En ångsåg med tvänne ramar är här anlagd 1850. Bruket är taxeradt till 108,500 och sågen särskildt till 7,500 rdr. Egare i början af 1840-talet var herr Eckhoff, 1845 dess konkursmassa, nu herrar James Dickson & C:o i Göteborg.

Gideå- eller **Gid-elfven.** Ett större vattendrag, som upprinner ur några småsjöar i Wilhelmina socken af Åsele Lappmark, imellan Ångerman-elfven och Stöttingsfjället. Under namn af *Gigån* har den sitt lopp omkring 9 mil genom detta landskap, hvarifrån den infaller i Ångermanland. Ungefär 1 mil ofvanom Täfra by är öfver den steniga och fradgande elfven en bro slagen, den högsta bro, som finnes i Norrland. Vid Borgsjö-sjöns södra ända utfaller Gigån, såsom den ännu kallas, och fortgår sedan genom Fredrika socken. Längre ned brusar den fram förbi Dombäck i Grundsunda socken, och en half fjerdingsväg längre söderut är öfver densamma åter en högspänd bro slagen. Elfven utfaller slutligen vid Gideåbacke i hafvet och den s. k. Dombäcksviken. Under sitt lopp ökas den småningom af flera vattendrag, förnämligast tillflytande från vester, hvaribland den uti Åsele Lappmark upprunna *Lexa-ån*. Vid mynningen mot hafvet är en liten holme, som åt elfven bildar tvänne utlopp; det mindre är i medelmåttig flod 1 famn djupt, det större, som är rätta farleden, 2 famnar. Strax ofvanom utloppet är elfven något grundare, vid pass $1^1/_2$ famn.; men 250 alnar längre upp vidtager ett djup af 2 till $2^1/_2$ famnar, hvilket varar omkring 230 alnar nära emot en forss. Derifrån omkring 600 alnar längre upp är en laxbyggnad. Bredden af spaka elfven kan här vara 40 à 45 alnar; men sedan finnes intet strömfall, förrän ungefär 2 mil från yttersta mynnet. Elfven störtar der öfver en brant bergvägg. Uppföre detta fall har likväl laxen kunnat arbeta sig och ännu flera mil längre upp. Fisket i elfven, som fordom varit godt, har nu för tiden betydligt aftagit. De fiskslag, som här fångas, äro lax, harr, stäm, stenbit och nejonögon. Perlfiske har äfven förr varit ymnigt i elfven, men anses nu icke lönande. En och annan mussla kan imellertid ännu träffas närmare elfvens källa.

Gidsholm eller **Gedsholm.** Frälsesäteri, $3^3/_8$ mantal, beläget uti Ekeby socken och Luggude härad af Malmöhus län, har vidsträckta egor, fruktbar åker och äng, mycken bok-, ek- och surskog samt tillräcklig torfjord. Vid gården finnes ett stuteri, hvilket kan räknas till ett bland de större i länet, hvarest uppfödas en mängd unghästar af ganska god race, så väl full- som halfblods-. Under godset lyda inom socknen: *Ekby* $4^7/_8$ mantal, *Elestorp* $4^1/_4$ dito, *Stora* och *Lilla Vestregård* $^4/_5$, *Walleberga* $^4/_5$ och *Backahus* $^1/_4$ mantal. Vid sistnämda ställe finnes en Holländsk väderqvarn med 3 par stenar, och dessutom hörer under godset en annan qvarn, *Hästhagsmöllan.* Riddaren Nils Gedde var 1506 herre till Geddeholm, som egendomens namn då skrefs. Detta herresäte hade ett län med egen birk eller domsrätt. Herrgården har legat på en fyrkantig plats, vid pass 125 steg å hvarje sida, och omgafs af våta grafvar. På midten af denna plats höjer sig en aflång, tämligen hög kulle, som består af tegelstybb, kalkbruk och gråsten, — lemningar efter en slotts-

byggnad. Midtemot märkas spår efter en brygga, och derutanför ligger en ladugård, hvartill en allé af åldriga träd leder. Ett drifhus intager nu kullen, och ett nytt boningshus har under sednare åren blifvit uppfördt på en höjd några hundra steg derifrån. Godset eges för närvarande af ryttmästaren R. W. Tornerbjelm. Egaren till Gidsholm har turvis patronatsrätt till Frillestads och Ekeby regala och patronela pastorat på det sätt, att han utnämner pastor 2 gånger och konungen den tredje.

Gikanäs eller **Dikanäs.** By i Wilhelmina socken af Åsele Lappmark, belägen på norra sidan om den med Wojmsjön sammanbundna Gikasjön. Byn består af eländiga kojor; men dess egor hafva en utsträckning af $^3/_4$ mil. Nere i landet skulle väl detta anses för en betydlig possession; men här är den knappt tillräcklig att föda några få personer. Också har man endast begagnat en smal jordremsa å ömse sidor om elfven. För det stora afståndet af omkring 10 mil från sockenkyrkan upptimrades här 1832 en kyrka eller bönehus, till det mesta på invånarnes egen bekostnad. Kyrkan är uppförd på en vild och stenig backe samt öfverskuggad af tallar.

Gillanda, fordom kalladt **Gillan.** Ett mantal säteri, beläget på Dal i Rölanda socken och Wedbo härad af Elfsborgs län, egdes år 1563 af Christopher Torstensson på Bryggum, gift med Brita, dotter af Erik Amundsson Stake till Hörsäter och Wättungen, slottslofven på Läckö; 1610 af Michel Pedersson, landshöfding öfver Dal och ståthållare på Läckö; 1626 af ryttmästaren Gust. Stake; 1681 af dennes dotter Holmfrid, enka efter Bengt Claësson Hård, och benämnes Gillanda då för gammal sätesgård; 1783 af Blankenfjell, 1809 af kapiten Fittinghoff, 1612 af kapiten Belfrage, 1822 af kronofogden Almqvist och 1836 af bonden Petter Pettersson, som ännu 1851 var innehafvare; är nu deladt i $^1/_7$:delar imellan bönder. Taxeringsvärdet är 10,500 rdr.

Gillberg. Härad i provinsen Wärmland, Carlstads län och Södra Sysslets fögderi, tillhör det så kallade »slättlandet kring Wenern» samt är beläget omkring nedra och större delen af Glafsfjolen samt omkring Gillbergs-elfven. Häradet, som i areal innehåller 245,871 tunnland, består af 7 socknar, hvilka till hemmantal, folkmängd m. m. år 1858 förhöllo sig som följer:

Socknens namn.	Förmedlade mant.	Folkmängd.			Utskrifn.-manskap.	Bränvinspannor.
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
Gillberga ..	44	1,820	1,869	3,689	139	12
Långserud .	27$\frac{23}{24}$	1,442	1,490	2,932	113	40
Stafnäs	35$\frac{7}{24}$	1,638	1,707	3,345	141	65
Högerud...	8$\frac{1}{3}$	489	493	982	61	17
Glafva	23$\frac{1}{12}$	1,448	1,358	2,806	142	39
Wermskog .	19$\frac{1}{6}$	1,014	1,076	2,090	82	25
Svanskog ..	19$\frac{5}{12}$	751	761	1,512	78	16
Summa	177$\frac{1}{4}$	8,602	8,754	17,356	756	214

År 1805 utgjorde häradets folkmängd endast 10,443, år 1830: 13,639 och 1842: 15,343 invånare. I Gillbergs härad träffas en bördig jordmån, ehuru den mot höjderna blir stenbunden. Här finnas stora fält af djup lera, innehållande en för åkerbruket fördelaktig sammansättning med andra jordarter. Detta härad, som ligger omkring ett af provinsens största och skönaste vattendrag, är utan tvifvel den herrligaste trakten i Wärmland, och dess hufvudnäringar, åkerbruk, boskapsskötsel och bruksrörelse, äro tämligen jemnt sinsimellan fördelade. Spannmål produceras utöfver det egna behofvet, och de i Glafva socken på sednare tider upptäckta mergelbäddarne skola med tiden åt ortens åkerbruk gifva ökad förkofran. Enligt närmare och ungefärliga bestämmelser, är rådande jordmånen af följande beskaffenhet: i Stafnäs: lera och svartmylla; i Glafva: lera; i Högerud: sandmylla; i Wermskog: lermylla; i Gillberga: lera, svartmylla och sand; i Långserud: lera och sand; i Svanskog: svartmylla. Skogstillgången är i Stafnäs och Glafva tillräcklig, för en del hemman ymnig, men merändels afläg-

sen och svårtillgänglig; i Högerud: ymnig; i Wermskog: tillräcklig för husbehof, men ej till afsalu; i Gillberga hafva en del hemman skog till afyttring, men några lida brist; i Långserud: till husbehof och något till afsalu samt i Svanskog: öfver husbehof. Af bergarter äro vid Rud i Glafva och vid Rolfsbol i Wermskog anmärkta kopparskärpningar, hvilka någon tid varit arbetade, men snart åter blifvit nedlagda såsom icke lönande. I Glafva socken, vid hemmanen Bråne och Qvisle, förekommer ett stort skifferbrott, hvarest årligen flera hundratusen takskiffer brytas samt hallar huggas, tjenliga till bord, skorstenar, golf, grafvårdar, m. m. — Flera vägar gå genom häradet: en vesterut från Carlstad till Håns tull och Norska gränsen; en nordvest ut från nämda stad till Kongsvinger i Norge, m. fl. — I Glafva socken ligger *Glasforss*, ett större jernbruk.

Gillberg. Kontrakt i Carlstads stift, utgöres af 8 socknar, fördelade på 3:ne pastorater, alla konsistoriela och af 2:dra klassen, näml.: 1) Gillberga och Långserud; — 2) Kila, Tveta och Svanskog; — 3) Stafnäs, Glafva, Wermskog och Högerud. Af dessa socknar tillhöra Kila och Tveta Näs härad, de andra Gillbergs. Svanskog ligger till en del inom Tössbo härad af Elfsborgs län.

Gillberga. Socken, belägen i Gillbergs härad af Wärmlands län, på ömse sidor om den s. k. *Gillbergs-elfven* och den deruti infallande sjön *Björneflon*, innehåller i areal 42,213 tunnl. Närmast till nämda vattendrag är marken jemn och slät, men ju längre derifrån, desto mer blir den skogbeväxt, bergig och backig. Rådande jordmånen är lera, mylla och sand, hvilka på några hemman äro blandade om hvarandra. Öfver hufvud finnes skog till husbehof; men den är ojemnt fördelad på hemmanen, så att somliga derpå lida brist, under det andra hafva till afsalu deraf. Socknen består af $26^{13}/_{24}$ mant. skatte, $1^{5}/_{6}$ dito krono och $15^{5}/_{8}$ frälse, eller tillsammans 44 hemman, och har folkmängden på 54 år ökats med omkring $66^{2}/_{3}$ procent; den utgjorde nämligen år 1805: 2,311, 1810: 2,369, 1830: 3,042, 1857: 3,689, deraf 1,820 man- och 1,869 qvinkön, samt 1859: 3,849 personer. Utskrifningsmanskapets antal var år 1857: 139. För barn-undervisning finnes endast ambulatorisk skola, som är delad i 7 rotar, af hvilka en hvarje år måste sakna undervisning; men då den nyvalda klockaren år 1862 tillträder tjensten, kommer han att bestrida lärarekallet i en rote, så att derefter hvarje rote erhåller 13 veckors undervisning om året. Fem skol-lokaler, socknestugan inberäknad, finnas redan; ett skolhus är under byggnad, och ännu ett kommer att uppföras. Af de 2:ne examinerade lärare, som år 1859 förestodo skolan, meddelades detta år undervisning åt 207 gossar och 137 flickor. — Gillberga moderförsamling utgör, tillika med annexet Långserud, ett konsistorielt 2:dra klassens pastorat uti Gillbergs kontrakt af Carlstads stift. Pastoratet var fordom vidsträcktare än nu, ty hit hörde åtminstone större delen af Silleruds socken samt Burviks gård i Grums härad. Både för sin ålder och för sin vidd har det varit ett af de ansenligaste pastoraterna och fordom äfven någon tid kanonicat. Kyrkan, som skall vara byggd af konung Olof Skötkonung, i samma form och af samma huggna tälgsten, som Husaby kyrka i Vestergötland, har varit den första Christna kyrka i Wärmland. Vid ett de Norskes infall här i landet år 1565, då prestgården afbrändes, blef kyrkan likväl skonad. Ej mycket aflägset från densamma ligger en stenhög, lemningar efter det fordna kanikehuset och ännu bibehållande namnet *Kanikekullen.* Flera ättehögar och stenkummel finnas i socknen; särdeles vid Sannebohls och Skogs gårdar anträffas en myckenhet deraf; äfven vid Nysätersbron finnes en ansenlig ättehög. På några höga bergklintar vid Gillberga by finnas äfven 2:ne anseliga kummel. I elfven midtför sistnämda by skall vara en holme, hvarå ännu 1690 funnits lemningar efter ett, såsom det tros, derstädes fordom beläget slott. En helsobrunn finnes inom socknen. — Bland gårdar och hemman märkas: *Blixbohl*, 1 mant. kronoskatte med Möl-

nerud $^1/_{24}$ mantal dito och *Emilsdals* jernbruk, med 400 sk℔ privilegieradt årligt spik-, bult- och bandjerns-smide för 1 knipp- och 6 spikhamrar, eges, jemte Blixbohls såg med 2 ramar och qvarn med 3 par stenar, af brukspatron K. R. Gyzander. *Björnö,* 1 mantal säteri, med underlydande $1^3/_{16}$ mantal, Björnö och Skäggsböble skattlagda tullmjölqvarnar, hvardera med 2 par stenar, samt Björnö skattlagda salusåg på säteriets grund; är taxeradt till rdr 44,305. Godset, som har 32 torpare, tillhör herr J. W. Wennerlöf. *Hälsbäck,* 1 mantal säteri, med 10 underlydande torpare, tillhör Nils Nilsson; här bor för närvarande distriktläkaren. *Odenstad,* 1 mantal säteri, med 9 torpare, eges af majoren Fredrik Gustaf Liljehöök, gift med Augusta Fredrika Charlotta Johanna von Nolcken. *Södra* och *Norra Aspsäter,* det förra 1 mant. frälse, det sednare 1 mant. kronoskatte, egas af kronolänsmannen P. Eriksson. *Gårdsjö,* 1 mant. frälse, med Gunnerud $^1/_3$ och Käckerud $^1/_3$ mantal dito, brukas under namn af »Gårdsjö Bolag» af arrendatorn Otto Elof Stenström, hvilken tillika är föreståndare för en här anlagd landtbruksskola. *Kisterud,* 1 mantal frälse, tillhör, jemte Skeplanda, $^1/_3$ mantal dito, öfverstlöjtnanten och riddaren Pontus Uggla, gift med Th. C. Uggla. *Norra Elfvik* eges af f. d. kapitenen, riddaren af Kongl. Svärds-Orden m. m., And. Sam. Lilljenstjerna. *Råda,* 1 mantal kronoskatte, tillhör Aug. Almqvist på Borgviks bruk. *Gillberga,* 1 mantal krono, och stomhemmanet *Sandbohls,* $^1/_3$ mant. d:o med qvarn, utgöra pastorsboställe; det förra är utarrenderadt till kapiten C. Blidberg; men det sednare brukas af pastor sjelf. *Ökne,* kungsgård, $^1/_2$ mantal, är häradsskrifvareboställe och *Haget* klockarebol. Vid Ökne är landthandel och post-expedition, och vid Sågbacka finnes tullmjölqvarn med 3 par stenar. — Pastors lön, enligt konvention, utgör 25 tunnor 13 kappar råg, 23 t:r 23 kpr korn, 94 t:r 28 kpr hafra, 20 l℔ lin, 62 l℔ 14 ℔ smör, 6 tolfter bräder, 2 sk℔ stångjern, dagsverkspenningar 50 rdr och vederlag 15 tunnor 30 kpr kronstridt. Klockarens lön utgör 25 à 30 tunnor hafra, och af folkskollärarne har den ena 375 och den andra 400 rdr. — Till Carlstad är $4^3/_4$ mils afstånd. — Adress: Ökne.

Gillberga. Socken i Vester-Rekarne härad af Nyköpings län, belägen till större delen norr och vester om Hyndewads ström, till ringa del söder derom, omgifves af Forss socken i n. n. o., Husby i sydost, Näshulta och Hjelmarens östra ända i sydvest, Lista i vester och Råby i norr. Socknens längd från norr till söder är 1 och bredden $^1/_4$ till 1 mil. Af arealen, 0,466 qvadr.-mil, utgöra 0,020 vatten. Strömmen går först åt öster, omgifven i söder af bergland, i norr af sidländ bygd med mera enstaka berg och kullar; den utgör sedermera, under nordostligt och slutligen åter ostligt lopp, gräns mot Husby, äfven här på venstra sidan omgifven af lågländа och sanka, dock med bergkullar omvexlande trakter, sist likväl af mera bergiga intill den lilla *Borsökna-sjön* i norr; derifrån vesterut till och förbi *Hörnings-sjön,* som utfaller till *Hyndewads ström,* är mest bergig eller kärrig skogsmark utefter norra gränsen, med höjder af omkring 150 fot öfver hafvet och 50 till 60 fot öfver sjöarna. Vid vestra gränsen, der *Apalsjöns* utlopp går sydligt fram mot Hjelmaren, taga kärren mer öfverhand. Skogen är i allmänhet klen; en del hemman hafva blott nödigt gårdfång, andra äro rent af skoglösa. Rådande jordmånen är dels lera, dels mojord; näringar: åkerbruk, ängs-skötsel, fiske, och för afsättningen är närheten af Eskilstuna stad särdeles gynnande. Landsvägen från Eskilstuna utefter Hjelmarens norra sida går här från Forss åt sydvest och vester förbi Albro gästgifvargård, belägen 1 mil från nämda stad, till Lista. Smärre vägar utgå åt söder förbi kyrkan, omkring $1^1/_2$ mil från Eskilstuna. Socknens hemmantal utgör $31^5/_{16}$ mantal, och dess taxeringsvärde uppgår till 185,653 rdr, deraf för hemman 180,369, lägenheter 1,015, manufakturverk, fabriker och inrättningar 2,754 samt qvarn och sågverk 1,515 rdr. Folkmängden var år 1805: 861, 1810: 918, 1815: 955, 1830: 944,

1840: 1,024 på 179 hushåll, 1845: 1,022, 1850: 1,039 och 1859: 1,074 personer. I socknen finnes fast skola, och af en examinerad lärare, som tillika är klockare, meddelas der undervisning. Sistnämda år var lärjungarnas antal 66, deraf 36 gossar och 30 flickor. — Gillberga utgör, tillika med Lista socken, ett patronelt pastorat af 2:dra klassen, lydande under Vester-Rekarne kontrakt af Strengnäs stift. *Gylbergha in præpositura Strengnensi* omnämnes år 1374. Socknen hörde fordom till det s. k. Eskilstuna län och lifgedinget. Kyrkan, gammal, af gråsten och byggd på kronans grund, är belägen vid 59° 18′ polhöjd. Tornet nedblåste år 1635, återuppbyggdes på bekostnad af Claës Stjernsköld, men nedtogs år 1822. Högchoret har varit Stjernsköldska slägtens grafchor, och der ligga begrafna Jöran Classon Stjernschiöld till Byby och Tuna, Sv. Rikes råd och f. d. hofmarskalk, död på Tunagård den 22 Maj 1611, samt den tappre Nils Stjernsköld, skjuten i sjöslaget utanför Danzig den 18 Nov. 1627, öfver hvilken finnes en minnesvård. Egarne till Biby hafva under särskilda tider skänkt till kyrkan dess flesta dyrbarheter och i sednare tider bidragit till skol-inrättningen. — *Biby* frälsesäteri här i socknen, 2 mantal, med *Hvarsta* säteri, 2 mantal, $2^3/_4$ d:o rå- och rörshemman, $3^7/_3$ dito frälse, 2 skattetorp, tegelbruk, mjölqvarn och såg, tillhör brukspatron von Celsing. För öfrigt märkas bland hemman och gårdar inom socknen: *Närsjö*, 1 mant. frälse, med Bergstorp $^1/_4$ mant., tillhörigt herr N. Horneman; *Borsökna*, 1 mantal frälse, och *Hyndewad*, 2 mant., egas af J. M. Stenbäck; *Stenby*, 1 mantal krono, prestgård; *Öfvernäs*, 1 mant. dito, jemte *Krusbäcken*, $^1/_{16}$ mant., löjtnantsboställe. Vid Öfvernäs har fordom arbetats en koppargrufva, som nu tillhör Biby, men är nedlagd. Kyrkoherdens lön utgöres, sedan 8 tunnor till komminister afdragits, af 136 tunnor spannmål, 15 ℔ smör samt i penningar af församlingen 150 rdr. Klockaren och orgelnisten, hvilkas sysslor nu äro förenade, uppbära i lön 25 tunnor, hälften råg och hälften korn, samt kontant 80 rdr rmt, hvarförutan orgelnisten disponerar 2:ne vretar. — Socknens afstånd från Eskilstuna är $1^1/_2$, från Strengnäs $4^3/_4$ och från Nyköping $9^3/_8$ mil. — Adress: Eskilstuna.

Gillberga. Säteri-egendom i Fasterna socken och Sjuhundra härad af Stockholms län, bestående af 1 mant. Denna egendom tillbytte sig Thideka Späkin och hans hustru Ragne Birgersdotter år 1383 af St. Clara kloster mot 6 öresland jord i Kumla och Balingsta socknar. År 1610 egdes gården af Malin Sture, gift med den sedermera landsförvista Erik Gustafsson Stenbock. Sonen, Svante Stenbock, sålde gården år 1622 till Gabriel Bengtsson Oxenstjerna; den egdes sedan af lifmedikus Zachris Wattrang, som 1681 sålde den till guvernören Olivecrantz, ifrån hvilkens arfvingar den åter öfvergick till Stenbockska slägten, genom försäljning till grefve Magnus Stenbock år 1715. Godset kom sedan i riksrådet grefve Arvid Horns ego, derefter i grefve Arvid Stenbocks och försåldes af den sistnämde år 1764 till direktören J. H. Lefebure; hade 1805 samma egare som Rånäs och Mörby, nämligen bergsrådet Jean Lefebure Liljenberg.

Gillberga. Säteri uti Dingtuna socken och Tuhundra härad af Westerås län, strax söder om kyrkan, består af 1 mantal gammalt odalsäteri. Biskopen i Westerås Carl Carlsson, stamfader för slägten Cederström, lärer af konung Carl XI erhållit denna gård och gjort den till säteri med underlydande *Westjerde*, 2 mantal gammalt skatte. Dessa hemman hafva sedan genom köp tillhört slägten von Bysing. Egdes på 1750-talet af kornetten von Greiff. Brukspatron Hisinger försålde egendomen 1812 till f. d. öfverjägmästaren G. A. Fabritius. Flera af uthusen äro uppförda af gråsten; en trädgård af omkring 3 tunnlands vidd omgifver manbyggnaden på alla sidor; en större humlegård finnes nu äfven. Åkerjorden består af stark lera. Till hemmanet finnes ingen skog.

Gillberga Gryte. Så kallas ett namnkunnigt berg i Edbo socken uti Upp-

land, beläget på Gillberga bys egor, omkring $^1/_2$ mil från kyrkan. Genom en trång ingång, några alnar öfver marken, kommer man till en håla af 23 alnars längd, 5 till 8 alnars bredd och 2 till 8 alnars höjd. Åt sidorna äro flera mindre håligheter. En obetydlig dager inkommer genom sprickor i berget. Hällearten är fältspatrådande granit. I denna håla skall i fordna dagar varit ett röfvarenäste. Under Ryssarnas härjningar 1719 tjente den till gömställe.

Gillesnoule. Kapell i Lappmarken, beläget vid Windel-elfven, under 65° 44′ 40″, dit pastor i Sorsele begifver sig 2:ne gånger hvarje sommar, för att fira Böndagar bland Lapparna. Stället är icke ständigt bebodt.

Gillesta. Annex-socken i Kållands härad af Mariestads län, håller i areal 1,990 tunnland jord. Folkmängden var 1810: 297 och 1845: 356 personer. Socknen är annex till Örslösa och utgör, jemte ett annat annex till samma pastorat, Wäla, $16^3/_5$ mantal. Pastoratet, hvartill denna socken hörer, är regalt af 2:dra klassen, tillhörande Kållands kontrakt af Skara stift. Afståndet är $1^1/_2$ mil v. s. v. från Lidköping och $^3/_4$ mil från Wenern. — Adress: Lidköping.

Gimm-elfven. Vattendrag i Medelpad, uppkommer från sjön Leringen och utfaller, efter lopp från norr till söder, i *Ljungan*. Vid utloppet bildar den ett ansenligt fall i flera grenar. I elfven fångas lax, öring och ål; äfven perlmusslor äro funna.

Gimmened. Sätesgård, belägen uti Hvalstad socken af Vestergörland, har utmärkt vackert läge och är väl bebyggd. Egendomen består af 2 mant säteri, hvarunder lyda frälsehemmanet *Djurarp* 1 mantal, *Assmundsqvarn* $^1/_2$ dito, *Yfvekulla* $^1/_3$, *Bronan* $^1/_4$, *Lilla Byåsen* $^1/_4$ och *Stora Byåsen* $^1/_4$ mantal, tillsammans $4^3/_4$ mantal; dessutom höra till gården *Norka* och *Tibro* qvarnar samt ett tegelbruk, taxeradt sammantaget till 27,975 rdr rmt. Egare hafva varit ryttmästar Dellvig och brukspatron Flach. För närvarande är herr A. Pettersson på Måseberg innehafvare af godset.

Gimmersta. Frälsesäteri om 4 mantal, beläget i Juleta socken och Oppunda härad af Nyköpings län, $8^1/_4$ mil från Nyköping, med vacker belägenhet vid sjön Öljaren, har bördig jordmån, stor trädgård och orangeri. Åbyggnaden är uppförd af presidenten i Bergskollegium, friherre Conrad Ribbing, död 1736. Vid densamma finnas qvarn med 3 par stenar och grynverk, väderqvarn med 2 par stenar, såg med 2:ne ramar, kalkugn och tegelbruk. Under godset lyda $15^{47}/_{72}$ mantal inom socknen samt en frälseränta af $2^5/_8$ mant.; alltsammans taxeradt till 146,865 rdr. Till godset lyda äfven dessutom i Floda socken 9 mantal. Här har varit ett gammalt herresäte. År 1463 den 9 Januari gaf riksrådet och riddaren Magnus Green godset med 24 underliggande landtbönder till morgongåfva åt sin sednare fru, Gertrud, dotter af Narfve Jeppesson till Gimmersta. Greens dotter Philippa var gift med Bengt Ryning, en förtjenstfull man i Svante Stures tid. Ryningska slägten innehade sedan godset till år 1623, såsom synes af en förliknings-skrift imellan Nils Ryning till Hällbonäs och Erik Ryning till Lagmansö, å deras brorsdotters, Kerstin Ryning, och hennes moders, fru Elsa Soop, vägnar. Kerstin Ryning blef gift med riksrådet friherre Per Ribbing. I den sistnämdes slägt förblef sedan egendomen i nära 200 år; 1768 egdes den af presidentskan Ebba Charlotta Douglas, född d. 13 Febr. 1606, död d. 12 Okt. 1773 här vid gården, enka efter presidenten friherre Conr. Ribbing af Zernava, till Gimmersta, Staringe, Stenhammar och Håberg. År 1788 var öfver-ceremonimästaren Ribbing egare. År 1805 försåldes godset till David Gotthard Hildebrand, hvilken 1808 deraf stiftade ett fideikommiss för sin systerson, hans exc. friherre Carl Carlsson Bonde och dess arfvingar. Nuvarande innehafvare är öfverste kammarjunkaren och kommendören baron Carl Bonde. På säte

riets egor ligger Juleta kyrka, och har egaren till Gimmersta full patronatsrätt till utnämnande af pastor, komminister och kyrkobetjening.

Gimo. Jernbruk, beläget i Skefthammar socken och Olands härad af Uppsala län, vid Gimo damms utlopp, har en hammare och 2:ne härdar samt tillverkade år 1857: 1,930 sk℔ 19 l℔ stångjern och vid den här äfven varande masugnen för malm från Dannemora 2,470 sk℔ 8 l℔ tackjern. Bruket, som är frälse och anlagdt på säterigrund, grundlades år 1615 af Hans Ivarsson för kronans räkning. Det köptes 1643 af Louis de Geer; egdes sedan af Stephan och J. Jakob de Geer och var i denna slägts ego till sednare hälften af 1700-talet. Omkring 1770 och ännu 1779, då här funnos en större och en mindre spikhammare för en stock med ässja, likväl endast för användande till brukets eget behof, var I. B. Lefebure egare; men sedermera har bruket jemte egendomen tillhört Reuterskölдska slägten, och eges nu af kammarherren C. L. Reutersköld. Brukets medeltillverkning är 1,500 sk℔ och hammarskattssmidet 375 sk℔, men smidesrätten oinskränkt, emot rekognitionsafgift af 200 rdr. Tillverkningen är allt af eget tackjern, och jernet skeppas på Stockholm öfver lastageplats vid Husbacka i Börstil socken. — Gården är väl bebyggd med stenhusbyggnader och har ansenlig trädgård. Den till bruket hörande egendomen utgöres af 2 mantal frälsesäteri, 3 mant. rå och rör, $^1/_8$ d:o akademihemman samt dessutom underlydande inom socknen $12^5/_8$ och i Hökhufvud socken $28^{19}/_{28}$ samt frälseräntor af $15^1/_8$ mant. Vid Gimo finnas 2:ne mjölqvarnar och tegelbruk, äfvenså vid Walde finnes qvarn. Ensamt bruket för sig är taxeradt till 617,904 rdr. — På bruksegorna finnes en runsten med följande inskrift: Liutr uk . Þrøti . uk . Oþviþr uk . þair liþu rita . istiR † (faþur sin) Biarn . Fastiþi : møþur . sina . Oþmøntr . risti. runaR.

Gimån. Vattendrag, som uppkommer från några mindre sjöar i Almunge socken uti Uppland, *Testen* och *Norrsjön*, hvilka sedan genom hvar sin å förena sig i sjön *Korfven*, som äfven från söder genom en å får bidrag från *Kålsjön* i Knutby socken. Korfven utfaller sedan i öster genom en å, som söderifrån får ytterligare tillopp; ån fortgår derefter i nordlig riktning till sjön Giningen; sedermera genom denna sjö efter dess längd från söder till norr, med utlopp vid nordliga ändan; kröker sig derefter litet åt öster och sedan åter norrut förbi Gimo bruk, der *Gimodammen* tillflyter. Efter att under sitt lopp genom Hökhufvud socken hafva passerat sjön *Rönmaren* och några mindre sjöar, utfaller elfven slutligen i en vik af Öregrundsgrepen. Landsvägen går på flera ställen öfver densamma, såsom vid Walde, söder om Skefthammars kyrka, vid Hökhufvuds kyrka och vid utloppet i hafvet.

Gingrid. Annex-socken till Borås stadsförsamling och belägen i Åhs härad af Elfsborgs län, 1 mil o.n.o. från Borås, omfattar en areal af 3,610 tunnland, deraf 110 äro vatten. Marken är bergaktig, och på skog lider socknen brist. Jordmånen är sandmylla. På ett hemmantal af $12^3/_4$ mantal utgjordes år 1859 befolkningen här af 570 invånare. Sedan år 1805, då den endast var 435, har den således småningom betydligt tillvext; år 1830 var den 489 och 1845: 528 personer. — Kyrkan, byggd af gråsten, är urgammal, mörk och trång samt har åren 1732 och 1818 undergått reparationer. — Hemmanen, delade i $^1/_4$-, $^1/_8$- och $^1/_{16}$:delar, egas af allmoge. Bland dem märkas: *Bredgården*, fordom klosterhemman; *Hjortsered Storegården*, $^3/_8$ mantal, är sergeantsboställe, och *Bredgården Storegården* anslaget till boställe åt en 3:dje predikant, som dessutom af församlingen i kontant lön åtnjuter 200 rdr. Flera qvarnar och sågverk finnas inom socknen, såsom vid *Krökeslunda*, qvarn och såg; vid *Risbro*, qvarn; vid *Tåsseryd*, såg; vid *Espered Vestergården*, såg; vid *Hackebacka* eller *Nygården*, qvarn med 2 par stenar och såg, samt vid *Öfra Bossgården*, qvarn. Socknens taxeringsvärde är 8,390 rdr. — Adress: Borås, till hvilken stad afståndet från kyrkan är $^4/_5$ mil.

Giresta. Socken i Lagunda härad af Uppsala län, imellan Fittja i öster, Hjelsta i sydost, Litslena i söder, Fröslunda i vester samt Örsunds-ån och Låstaviken i norr, innehåller i areal 3,055 tunnland, af hvilka endast 40 utgöra sjöar och kärr. Socknen sträcker sig tvärtöfver häradets hela bredd, är något bergländig i norr inemot nyssnämda å, men närmast till densamma sidländ. Södra delen är en skoglös slätt med enstaka bergkullar. Genom södra hörnet af socknen går landsvägen imellan Stockholm och Sala; mindre vägar från Hjelsta och Fittja mötas i sydost och andra från Fittja och Fröslunda tillstöta i norr vid kyrkan. Rådande jordmånen är god lermylla; åkerbruk hufvudnäringen. På ett hemmantal af $33^7/_8$ förmedlade mantal, med ett taxeringsvärde af 252,350 rdr, hade socknen 1859 en folknummer af 484; år 1805 utgjorde den 494, 1830: 514, 1840: 604 på 107 hushåll och 1848: 577 personer. I församlingen finnes fast skola med en examinerad lärare, hvilken år 1859 meddelade undervisning åt 19 gossar och 13 flickor. — Till socknen hörer såsom annex Gryta i Hagunda härad, och utgöra båda dessa till Lagunda kontrakt af Uppsala stift hörande socknar tillsammans ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen. *Girista* omnämnes 1278 och 1314 såsom hörande till Laghund, och kyrkoherdarnes namn äro kända från 1270-talet. År 1322 den 13 September pantsätter marsken Erengisle Näskonungsson 10 öresland 2 örtugland jord i Girista vid Örsundsbro till ärkebiskop Olof. Drottning Christina säljer till riksrådet Matth. Soop den 22 November 1642 Girista gård i Girista socken, och 1672 den 11 Maj bortbyter kammarherren Gabr. Falkenberg 2:ne hemman i Girista socken till riksrådet friherre Carl Soops döttrar, å hvilket byte Häradsrätten d. 16 Nov. 1674 meddelar fasta. Kyrkan, byggd på kronogrund, är belägen under 59° 42′ polhöjd. Hon är ursprungligen mycket gammal och ombyggdes åren 1784 och 1785, till stor del på bekostnad af presidenten von Post, som vid den tiden synes haft egendom i socknen. I kyrkan ligger begrafven »Hans Kongelig Maj:ts Troman och General-Major af Cavalleriet Ädel och Välbördig Herr Erik Planting till Mälby och Vij, född 1603 på siön emellan Stockholm och Finnland och död på Mälby år 1679.» En runsten lärer finnas här i socknen på Finstad utmarks egor. — Af större gods inom socknen märkas: *Bjelkesta*, 1 mant. säteri, med underlydande $9^1/_2$ mant. frälse och väderqvarn vid Wista, alltsammans taxeradt till 65,040 rdr och tillhörigt vice-häradshöfdingen Carl von Heijne; *Stora Bärby*, med 3 mantal i Giresta by och $1^1/_4$ mant. *Mälby*, taxeradt till 60,000 rdr, eges af fabrikören C. Edström; *Staby*, $1^1/_2$ mantal frälsesäteri; *Skälby*, 1 mantal, tillhör J. C. Dalén. — Socknen ligger $2^1/_4$ mil v. s. v. från Uppsala, och dess adress är: Ekolsund.

Giresta. Egendom i Rytterne socken och Snäfringe härad af Westmanlands län, lyder under Fiholms fideikommiss i samma socken och utgöres af 1 mant. frälseskatte samt $^1/_2$ mant. kronoskatte. Årliga utsädet är 50 à 55 tunnor med en afkastning af 400 à 450 tunnor diverse spannmål. Vid egendomen födas omkring 40 stycken nötkreatur, 4 hästar och 15 à 20 får. Underlydande äro *Wiby*, 1 mant. frälse, och *Lundby №* 2 om $^1/_2$ mantal dito. Fideikommissarie till Fiholm är för närvarande grefve Beckfriis.

Gisetorp. Frälse-egendom i Vester-Ljung socken och Hölebo härad af Nyköpings län, består af 5 mantal, hvaraf sjelfva hufvudgården endast utgör $^1/_4$ mantal, Listeby 1 dito, Nyckelby 2, Ogensjö 1, Qvarnby $^1/_2$ och Stensäter $^1/_4$ mantal. Vid Qvarnby är Carlforss qvarn med 3 par stenar och grynverk. Egendomen är taxerad till 25,250 rdr och eges af statsrådet J. A. Gripenstedt.

Gislarbo, Norra och **Södra.** Jernbruk, beläget i Malma socken och Åkerbo härad af Westmanlands län. År 1621 byggdes nedra eller södra hammaren vid stora Hedströmmen, och år 1627 den öfra eller norra vid ån, som kommer från sjöarna Lillsvan och Långsvan i Hed socken, och privilegium

meddelades 1664 för båda hamrarna. Öfra hammaren med 2:ne härdar tillhörde år 1726 öfverjägmästaren Mårten Renstjernas arfvingar. Samma år nedlades ena härden, och vid den bibehållna var årliga smidet faststäldt till 300 sk℔, hvartill likväl egna kol funnos endast för en tillverkning af 143 sk℔. Likaledes blef samtidigt vid nedra hammaren, som då egdes af hustru Maria Sträng, en härd nedlagd, och vid den andra var tillverkningen per år 825 sk℔, med egna kol för allenast 239 sk℔. Hvad som fattades i kolåtgången måste köpas. På 1750-talet tillhörde Södra Gislarbo brukspatron Jakob Robert Strang, Norra Gislarbo assessoren Petter Schönströms arfvingar; år 1799 egdes båda bruken förenade af F. O. Hassel, sedermera af brukspatron F. O. Lorichs och 1818 af dennes sterbhus, gemensamt med hofjunkaren Malmerfeldt och brukspatr. Orræus. Vid Norra hammaren tillverkades då 1,000 och vid den Södra 775 sk℔ stångjern. År 1849 voro åter olika egare till bruken; det Södra med 2:ne härdar och $1,079^3/_{20}$ sk℔ stångjernssmide, qvarn och såg, egdes då af en Westré m. fl.; Norra hammaren med två härdar och $977^4/_5$ sk℔ privilegieradt årligt stångjernssmide, utom 700 sk℔ rekognitions-smide, qvarn, såg och tillsammans 1 mant. af Gislarbo och Kolsva m. m., af en Tengman. Båda bruken äro nu åter förenade under en egare, brukspatron C. J. Larsson på Riddarhyttan. Smidesrätten är oinskränkt, och var tillverkningen år 1857 vid Norra bruket med 3 Lancashire-smälthärdar och vällugn: 5,207 sk℔ stång- och ämnesjern; vid det Södra, med en manufakturhammare och en ässja, är smidet tills vidare nedlagdt. Under brukets egare lyder en hälft uti det i samma socken belägna *Östra Kolsva* bruk, med en hammare och en härd, hvarest smidet nu är nedlagdt och flyttadt till Norra Gislarbo; Gislarbo qvarn med 3 par stenar; hälften i Östra Kolswa såg; $^1/_2$ hemman Gislarbo rusthåll № 9; $^1/_4$ dito Krokbyn; $^1/_2$ dito Östra Kolsva med allmännings-ängarna; $^1/_4$ dito Södra Gislarbo, hvarförutom i Odensvi socken underlyda $6^{51}/_{72}$ mantal. För tillverkningen begagnas köpetackjern. Afsändningsorten för jernet är Köping.

Gislöf. Annex-socken i Skytts härad af Malmöhus län, innehåller i areal 2,731 tunnland jord och består af 18 mantal, hvaraf $2^1/_2$ under boställsrätt. Dess taxeringsvärde är 217,890 rdr. Marken är jemn; åker och äng mycket goda samt höhöstnaden tillräcklig. Folknummern utgjorde 1805: 444, 1830: 592, 1840: 627 och 1859: 954 personer. I fast skola undervisades sistnämda år af en examinerad lärare 28 gossar och 39 flickor samt i ambulatorisk skola af en oexaminerad lärare 18 gossar och 23 flickor. — Gislöf utgör med moderförsamlingen Dalköpinge ett regalt pastorat af 2:dra klassen, tillhörande Skytts kontrakt af Lunds stift. I socknen finnas åtskilliga stenkummel eller, såsom de på orten kallas, *»stendössar»*. På vägen till Dalköpinge finnes en sådan, bestående af 13 understenar och 3 öfverstenar, af hvilka de tvänne, som ligga utmed sidorna, ljuda som malm, när man med en sten slår på dem, men den mellersta har nästan ett sådant ljud, som när man slår på en tom kista, samt har ett hål af en brickas storlek och ett fingers djup. Denna stenhop kallas *»Gjelles dös»* och berättas om honom följande historia: »Det bodde en gång i Gislöf en väldig »trollkarl, som hette Gjelle. Han var »mycket gammal och hade kunnat ut»härda mycket i sina dagar; men när »kyrkan blef byggd i Gislöf och torn»klockorna började gå, kunde han ej »uthärda deras ljud, utan reste bort »derifrån, och ingen visste hvart han »tagit vägen. Lång tid derefter skulle »ett skepp gå från Skåne till Österlan»det. Sedan det mycket länge seglat, »råkade det in i ett haf, som kallades »Lefverhafvet, emedan vattnet såg ut »som lefradt blod. Der stannade skep»pet vid en ö, och fastän det ej stod »på grund, och fast de satte alla segel »till, kunde de ändock icke komma ur »stället. Under natten visade sig för »skeppsfolket ett spöke i en sjömans »skepnad, som frågade dem, hvart de »ärnade sig och hvar de hade hemma. »En af båtsmännen, som var en behjer-

»tad Blekingsbo, svarade, att de olyck-»ligtvis blifvit drifna dit af stormen »och att de hade hemma i Skåne. Rätt »väl, svarade spöket, kom då för all »del och följ mig till min husbonde, »som ligger här på ön, ty han har län-»ge väntat att få tala med någon, som »vore från Skåne. Vill du följa med »mig till honom, så kan du vara viss »på att du aldrig skall komma att ån-»gra den resan. Båtsmannen betänkte »sig icke länge, utan följde strax med »honom. Länge hade de icke gått, när »de kommo till en stor, förfärlig jätte, »gammal, blind och med långt grått »skägg, hvilken frågade båtsmannen, hvar »han hade hemma. Då han svarade, »som förr, »i Skåne», frågade jätten ho-»nom vidare, om han vore något bekant »i Gislöf och om han kände till Sven »Dyrings döttrar och särdeles en af dem, »som hette Märtha; om han ock ville »gå till henne och helsa från gamla »Gjelle och lemna henne några saker från honom, hvarå båtsmannen svarade: »Ja! Allt skall blifva väl uträttadt, en-»dast vi äro så lyckliga att med vårt »skepp komma väl ifrån ön.» — Tvifla »icke derpå, svarade jätten; j skolen »alla komma välbehållna till Skåne; al-»lenast tag denna asken och lemna den »till Sven Dyrings dotter; men vakta »dig, att du icke öppnar den och ser »hvad deruti ligger. Vill du vara tro-»gen och uträtta detta ärende väl, skall »du få så mycket, att du aldrig i dina »lefnadsdagar skall komma i behof. När »du kommer hem till Gislöf och har »lefvererat asken ifrån dig, så gack till »en stor sten, som ligger nere uti ån »vester om Gjelles dös vid Gislöf; sök »derstädes upp ett hål, så varder du »deruti finnande en nyckel. Tag den »och gack till mellersta öfverstenen i »Gjelles dös och sätt nyckeln i det hål, »som du ser i den, och säg: *»Mach upp, »Gjelles dös!»* Strax skall stenen upp-»låtas för dig; men det råder jag dig »till, att du icke ser dig tillbaka. — »Båtsmannen tackade honom för detta »rådet, lofvade villigt sin tjenst och »tänkte på att nu taga afsked från jät-»ten och gå sina färde till skeppet. »Men jätten sade än ytterligare: »Vänta, »jag har ännu mer att tala med dig. »Säg, hur står det till i Gislöf? Äro de »nu så starka som i min tid? Kom, »låt mig taga dig i hand.» Båtsman-»nen höll på att räcka honom handen, »då följeslagarne hviskade till honom: »Gör dig inte galen! Tag denna här!» »hvarpå de räckte honom en femuddig »dynggrep af jern, hvilken jätten, tro-»ende, att det var båtsmannens hand, »kramade samman och sade: »Å jo, de »äro lofligt starka; men i gamla dagar »voro de långt starkare.» Derpå fråga-»de han vidare: »Fån j bra säd i Gis-»löf nu för tiden?» Båtsmannen sva-»rade: »Ja». — »Huru mycket fån j »efter en skäppas utsäde?» Båtsman-»mannen svarade: »Fyra tunnor i det »ringaste.» — »Det går då ändtligen »an», svarade jätten; »men i min tid »fick jag mycket mera, ty jag plöjde »alnsdjupt och sådde qvarterstjockt; då »skolen j tro växte säd på Gislöfs mar-»ker. I min tid hade jag en liten flic-»ka, som gick ut och samlade i sitt »förkläde både plog, oxar, hästar, plog-»män samt körsvenner och kom med »dem bärande till mig och sade: Far, »hvad är detta för småsaker? Jag sva-»rade: Släpp dem, min dotter, de äro »de, som skola komma efter oss, låt »dem gå sina färde. Eljest lyftade jag »i min styrkas tid så häftigt på de ste-»narna vestan om Gislöf, att jag blef »blind deraf. Jag hade väl ock der »lagt elfva minnestecken efter mig, om »jag hade längre fått blifva der qvar; »men sedan de hvita klockemännen kom-»mo till Gislöf, så kunde jag icke län-»gre trifvas der, utan måste förfoga mig »hit. När du kommer till Gislöf, så »kan du helsa dem från gamla Gjelle. »Han lefver ännu, fastän han är blind; »men, för all del, glöm inte asken till »Sven Dyrings dotter. Om du det ej »gör, kan du vara förvissad om, att du »och ditt medfölje skola blifva väl be-»hållna.» Båtsmannen tog afsked af »jätten och gick tillbaka till skeppet. »Knappast var han kommen på däck, »förrän skeppet fördes af den gynnsam-»maste vind från ön. Efter en lycklig »resa kommo de alla oskadda i land »vid Helsingborg. Derifrån gick båts-»mannen mot Gislöf, för att aflemna »asken; men då han kom i söder skog

»och var så nära, att han såg Gislöfs »tornspira, tänkte han, att ingen fara »vore mer och ville nödvändigt se, hvad »som var i asken. Han öppnade den »och såg deri ett stort kostligt, gyllne »bälte. Då han länge beskådat detsam- »ma, föll det honom in att försöka, om »det kunde nå om en stor der bredvid »stående ek. Han sträckte ut det och »spände det om eken, gick derpå bort »för att på afstånd se, huru herrligt det »glindrade mot solen; men bäst han »stod och såg derpå, började eken lyfta »sig ur jorden och for med rötter och »krona derifrån öfver berg och dal, så »att snart hvarken ek eller bälte syntes »mera, och det var lätt att förstå, huru »det gått med Sven Dyrings Märtha, »i händelse hon spänt bältet om sig. »Båtsmannen blef häröfver mycket sorg- »sen och nedslagen. Han tviflade nu »mera på att han skulle få den utlof- »vade belöningen. »Dock, — tänkte »han vid sig sjelf, — oförsökt duger »ej! Jag måste försöka att göra som »mig är föresagdt; ho vet, om det ej »lyckas.» Derpå gick han till Gislöf »och till den stenen, som ligger nere i »ån, der han fann hålet och nyckeln; »kom sedan upp till Gjelles dös; fann »hålet på den mellersta af öfverstenar- »na; satte nyckeln deri och sade: »Mach »upp, Gjelles dös!» Dörren öppnades, »och han såg derinom en sådan hög af »silfver, guld och penningar, att han »svårligen förskräcktes och utropade: »Kors i Christi namn, så mycket silfver »här är!» och som han, i detsamma han »ämnade taga sig något deraf, såg sig »tillbaka, om ingen var när, som kun- »de se hans förehafvande, försvann allt- »sammans, och när han vände sig om, »för att med ens blifva mäktig och gri- »pa, som man säger, guld med göpnar, »såg han ej annat än hålet på den mel- »lersta stenen, hvilket liknade ett nyc- »kelhål. Men Sven Dyrings dotter, som »ej fick det sköna bältet, blef, sedan »det vardt kunnigt, huru dermed till- »gått, liksom ursinnig, och har af sam- »ma slägt, som ännu lär vara till i för- »samlingen, gemenligen någon varit sin- »nessvag. — Jätten Gjelles hustru skall ligga begrafven under *Torbergs dös*, som är belägen i Gislöfs östra vång, och hans barn under en stenhop på Gislöfs ängar, vid stranden, och kallas denna stenhög *Modes dös*. Om denna sistnämda berättas, »att under heden- »domen varit i Gislöf en namnkunnig »trollqvinna, som ville med trollkonst »mana under Gjelles dös, för att för- »störa den; men då hon var i manan- »det och skulle nämna sista ordet: »Gjelles dös», förvillade Gjelle, som var »starkare trollkarl, henne, så att hon i »stället för Gjelles dös sade Modes dös, »som strax ramlade ned och stenarna »slogos sönder, hvilket ännu kan ses. »En gång hände det sig, att en stor »del af Gislöfs byamän togo stenhug- »gare med sig och ville pröfva att än »ytterligare slå dessa stenar sönder, »hvarefter hål ännu i dag kan ses i »stenarna här och der; men bäst de »voro i arbete dermed, syntes dem hela »byn stå i ljusan låga, hvarför de skyn- »dade hem för att släcka elden och »rädda hvad de kunde. Vid hemkom- »sten mötte de en liten karl, ridande »på en hvit gåse. På hufvudet hade »han röd mössa, på hälarna sporrar, »och gåsen, som hade betsel i munnen, »reds i full sträckning. Han skrattade »åt bönderna och de åt honom; men »när de kommo hem, funno de ingen »fara vara på färde. Vid denna dösen »förmärktes eljest mycket spökeri. Vä- »gen der förbi är mycket villsam för »resande, och man hör här understund- »om ett underligt läte liksom från ett »spädt barn, hvilket ännu lefvande kun- »na intyga.» — Utom *Gislöfs by*, som är delad i många smålotter, ända till $^1/_{144}$:delar, och *Gislöfs fiskläge*, märkas i socknen: *Åkarps by*, $^1/_2$ mant. krono och $2^3/_4$ mantal skatte, med tillräcklig och god åker, men ringa höbol, samt *Serresjö gård*, $^3/_8$ mantal skatte, med sandig åker och mager äng. — Socknens afstånd från Malmö är 3 mil. — Adress: Trelleborg.

Gisslaved. By i Båraryds socken och Westbo härad af Jönköpings län, bestående af *Storegården* 1 mant. frälse, *Södergården* 1 mant. skatte, *Buskgården* 1 till $^3/_4$ förmedl. mant., posthemman, *Lillegården* $^1/_2$ till $^1/_4$ och *Hullegården* 1 till $^3/_4$ förmedl. mantal.

Vid Gisslaved Storegården är gästgifveri. I byn finnas dessutom postkontor, läderfabrik och ett bolagsmagasin. Marknader hållas här årligen i Juni och September. — Ett litet stycke norr om gästgifvargården, vid stället der en biväg afviker åt marknadsplatsen, finnes en stensättning, bestående af 2:ne rundlar med 5 stenar i hvarje; den mellersta är lagd af en alns höga flis-stenar; de andra 2:ne, en på hvardera sidan i öster och vester, äro af kullersten. Söder om byn ligger en skogstrakt, kallad *Rasten*, hvarom en 100:årig rättegång varit med Nennesmo i Refteled socken, afdömd vid riddaresyn år 1822 till den sednare byns förmån.

Gistad. Socken, belägen till en del i Skärkinds, till en del i Bankekinds och till en del i Åkerbo härader af Linköpings län, mellan Skärkinds socken i nordost, Lillkyrka i nordvest, Törnevalla i vester och Örtomta i sydvest, håller i längd $^{3}/_{4}$ och i bredd högst $^{1}/_{2}$ mil. I kyrkligt afseende sträcker den sig på midten mer emot Askeby socken. Denna dess vestligaste del, utgörande 0,027 qvadratmil, hörer till Bankekinds härad; den öfriga, 0,181 qvadratmil, till Skärkinds. Norra och östra trakterna mot Skärkinds socken upptagas mest af sidländа marker med bergkullar och smärre slätter; i mellersta delen kring kyrkan och åt vester och sydvest ligga större slätter med smärre runda kullar; längst i söder är landet åter mera kärrigt och ej utan bergbackar. *Hallebyån* bildar här gräns mot Bankekinds och Åkerbo härader, under lopp mot v. n. n. och n. n. v. till Lillkyrka. Rådande jordmånen är lera. På äng och betesmark är hjelplig tillgång, men på skog högst ringa. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel. Hemmantalet inom Skärkinds härad utgör $26^{5}/_{8}$ förmedlade mantal, taxerade till 150,720 rdr. Ett och ett halft hemman ligger i Åkerbo härad och tvänne i Bankekinds. Utom dessa sistnämda 2:ne förmedl. hemman *Gerstad*, finnes i samma by ett förmedladt hemman, hvarom pastorerna i Gistad och Törnevalla fordom tvistat. År 1697 träffades derom dem imellan den öfverenskommelse, att detta hemman skulle *qua omnem curam et jura ecclesiæ* höra till Gistad och pastor derstädes njuta pastoralier deraf allenast hvart 3:dje år, men pastor i Törnevalla 2:ne år å rad. Detta hemman röstar ock för ett helt vid kyrkoherdeval i Gistad. Hälften af hemmanen i socknen tillhör allmoge, en del eges af ståndspersoner, och en del hörer under gods i andra socknar. Folkmängden var på 1750-talet 620, 1799: 682, 1805: 709, 1810: 688, 1815: 663, 1830: 701, 1840: 769, 1850: 750, 1852: 772 och 1859: 769 personer. Under sistnämda år meddelades undervisning vid socknens fasta skola af en examinerad lärare åt 18 gossar och 13 flickor. — *Gislestad* förekommer år 1377 samt omkring år 1500, och man har velat härleda namnet från biskop Gislo på 1100-talet. Socknen har redan förstnämda år haft egen kyrkoherde. För närvarande utgör Gistad ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, tillhörande Skärkinds kontrakt af Linköpings stift. Kyrkan, belägen vid 58° 27′ polhöjd, lärer vara byggd i 12:te seklet, af tälgsten, under biskop Gislos ämbetstid; choret anses vara tillbygdt år 1310. Vid biskopsvisitation 1804 beslöts hennes nybyggnad, och sedan 1818 hafva medel samlats till byggnadsfond. Altartaflan är af Hörberg. — Socknen har åtskilliga kassor, hvaribland skolkassan, grundad genom donation af kyrkoherden Carlström år 1780. — I katholska tiden hörde 5 gårdar under kyrkliga stiftelser och 2 under kloster. På 1600-talet innehades de flesta af adel. Slägten Wennerstedts stamfader var prestson från Gistad. — Af gårdar och byar i socknen märkas: *Gistad*, $^{1}/_{2}$ mantal, kyrkoherdeboställe, med *Brånestad*, $^{1}/_{2}$ mantal stom; det sednare skänkt den 20 December 1645 af drottning Christina och donationen bekräftad af kon. Carl XI den 29 Oktober 1678. *Gärdeby*, 1 mantal krono, militieboställe, synes före reduktionen innehafts af slägten Sperling; *Kulla*, 1 mantal krono, med *Tuna*, öfversteboställe, har innehafts af slägterna Posse och von Scheiding intill reduktionen; *Kumla* med *Uggeltorp*, 1 mantal frälse, med qvarn

af 3 par stenar och grynverk, tillhör egaren af Adelsnäs i Åtvid socken, baron E. S. Adelsvärd. Uggeltorp förekommer år 1636 såsom gammalt säteri, tillhörigt riksdrotset Gabr. Oxenstjerna. Vid Kumla är tingsställe för Skärkinds och Åkerbo härader. *Hällebyle*, 1 mantal, och *Öfverby*, 2 mant. frälse, egdes år 1687 af G. Bondes arfvingar, hörde åren 1700 och 1726 under Sörby uti Örtomta socken och likaledes år 1853. *Aleby*, Östergården, 1 mantal, deladt mellan bönder; Vester- och Mellangården, 2 mantal, eges af Per Juberg. Har i slutet af 16- och början af 1700-talet tillhört Rålambska slägten. *Harstad*, 2 mantal frälse, egdes omkr. år 1700 af slägten Reutercrantz och 1853 af ryttmästar Rosenstjerna på Ekhult i Björsäter. *Hennebjörke*, 2 mant. frälse, egdes omkring år 1700 dels af Rålamb, dels af Reutercrantz; tillhör nu handlanden M. Lind i Stockholm. *Markeby*, 1 mantal skatte och 2 d:o frälse, har dels varit doneradt till von Scheiding, sedermera genom köp kommit till Natt och Dag till Säby och Ekenäs, men reducerats; dels tillhört slägten Gyllenklou, sednare handlanden Isak Briant, en af egarne till Ekenäs, 1689; egdes i början af 1700-talet, tillika med Gestad och Särstad, af M. Wellingk till Ekenäs. *Fogeltorp*, $^1/_4$ mantal frälse, egdes år 1687 af E. Rosenstråle, 1726 af dess arfvingar och tillhör nu C. O. Sparre på Halleby. — Pastors ordinarie inkomst utgöres af 48 tunnor råg, 35 dito korn och 12 ℔ smör; skollärarens af 9 tunnor råg, 1 tunna korn och kontant 170 rdr 96 öre; orgelnistens af $14^3/_4$ tunnor råg och $^1/_2$ tunna korn. — Socknens afstånd från kyrkan till Norrköping är $2^5/_8$ mil, till Söderköping $2^5/_8$ och till Linköping $1^1/_8$ mil. — Adress: Linköping.

Gisäter. Allmänning i Hammarkinds härad och Drothems samt Vestra Husby socknar af Linköpings län, innehåller i areal $160^3/_3$ tunnland och står under allmän vård. Den är indelad och afverkas efter provisionel plan på 150 år. Tillsyn hålles af skogsbetjening och härads-kommitté. Afkastningen försäljes till fördelning imellan häradsboerna.

Gladdinge. Frälse-egendom i Ripsa socken och Rönö härad af Nyköpings län, $1^1/_2$ mantal, med *Norrsätter* $^1/_8$ och *Gullringsdal* $^1/_4$ mantal frälse, taxerad till 9,690 rdr, tillhör grefve Gustaf Trolle Bonde på Wibyholm i Ardala socken. Till gården finnes husbehofs-såg med ett blad. — I ett bytesbref af år 1424, »næxta tingxdagen epther tiwgonde dag jula», förekommer gårdens namn, då Niclis i Öknom, domhafvande i Rönö härad, gifver fasta å ett byte mellan Pædher Anundzson i Sæby (Säby i Råby socken) och Sylfwaster i Lyone angående *Gladhunge* uti Ripsa m. fl. hemman i samma socken.

Gladhammar. Socken i Södra Tjust härad af Kalmar län. Marken är i allmänhet bergig och ojemn. Öfver allt finnas små sjöar och gölar med besvärliga körvägar. Rådande jordmånen är dels styf och bördig lera, dels sandjord. Skogen, som fordom varit hjelplig, på sina ställen till och med ymnig, är på sednare tider betydligt uthuggen. Socknen består af $25^1/_2$ förmedlade mantal, med ett uppskattningsvärde af 125,375 rdr. Folknummern var 1805: 1,063, 1810: 1,048, 1830: 1,240 och 1859: 1,748 personer. I socknen finnes både fast och ambulatorisk skola; i den förra meddelades sistnämda år af en examinerad lärare undervisning åt 30 gossar och 16 flickor; i den sednare, bestående af 3:ne rotskolor, åtnjöto under samma år 41 gossar och 26 flickor undervisning; lärarekallet i dessa skolor bestriddes af läraren i den fasta skolan, 2 månader på hvarje ställe. Socknen, till hvilken Westerum såsom annex hörer, sorterar såsom ett 2:dra klassens konsistoriela pastorat under Tjust kontrakt af Linköpings stift. — Följande egendomar ligga inom socknen: *Sundsholm* eller *Maråcker*, $1^1/_2$ mant. kronoskatte säteri rusthåll med underlydande $^3/_4$ mantal frälse, $1^1/_4$ dito kronoskatte samt qvarn med 2 par stenar, tillhör kongl. sekreteraren E. Keij. *Hvalstad*, 1 mantal frälsesäteri, med *Äspebo*, $^1/_4$ mant. rå och rör, frälsehemmanet *Gran-*

hult $^1/_2$ mant., med skattlagd sågqvarn, och kronoskattehemmanet *Ringsbo*, $^5/_{32}$ mantal, alltsammans taxeradt till 20,650 rdr, tillhör grosshandlar Tenger. *Hörtingerum*, 1 mant. frälseskatte och $^{13}/_{44}$ kronoskatte, med frälsemjölqvarn af 4 par stenar, en skatteqvarn med 1 par dito, privilegierad spik- och manufaktursmedja samt en nyligen anlagd husbehofs-såg. *Samsvik*, 1 mant. frälse med *Bergsbo*, $^1/_8$ mantal, tillhör herr Carl Teurnell; *Kilmare*, 1 mantal № 1, tillhör J. F. och J. O. Sjögren; d:o № 2 eges af P. E. Gobom. *Gunnebo* manufakturverk, med Lilla och Stora Gunnebo, tillsammans $^3/_4$ mantal och såg, samt Hofgården $^1/_2$ mantal med qvarn och såg, taxeradt till 21,250 rdr, eges af herr Carl Jæde. *Thorsfalls koboltverk* eges af brukspatron Jansson. I socknen finnas koppargrufvor; men de äro för närvarande nedlagda. — Adr.: Westervik.

Gladsax. Socken i Järrestads härad af Christianstads län, innehåller i areal 4,837 tunnland, hvaraf 155 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn och bergaktig och jorden till större delen stenbunden. Rådande jordmånen är till en del sandmylla på lera, till en del jäsjord, här och der blandad med grus och sand. Bergarten är hvit qvartsig sandsten med lager af konglomerat, som utgör grunden i alla öfvergångsbergen på Skånes sydöstra sida. Att denna sandsten varit betäckt med skifferlager, synes af de små kåpor och beläggningar af skiffer, som finnas anlupna på sandstenen. I denna bergart förekomma i berget *Horsehall* vid Gladsax by flera smärre gångar eller fyllda sprickor, hvilkas fyllnings-ämne består af fluss-spat, kalkspat, qvartskristall och blyglans. Tillgången på fluss-spat är större än på något annat ställe i Sverige. Den finnes derb, hvit, mer och mindre halfklar, ljusgrön och sjögrön, violett och mörkblå, kristalliserad, i kuber och oktaedrer; qvartskristaller, dels ofärgade, dels gula. På Gladsax bys egor har fordom varit arbetadt i silfver- och blyglansbrott och dermed fortsattes till år 1740, men arbetet nedlades sedan. Blyglansen är dels groftärnig, dels kristalliserad i kuber med afhuggna hörn. Socknen består af 16 mantal och dess taxeringsvärde är 165,380 rdr. Folknummern var år 1805: 738, 1830: 915, 1840: 1,025 och 1859: 1,323 personer. I socknens fasta skola undervisades sistnämda år af 2:ne examinerade lärare 110 gossar och 78 flickor. — Med Gladsax annecterades år 1578 Tomerup och dessa båda förenade församlingar utgöra nu tillsammans ett regalt pastorat af 1:sta klassen, tillhörande Albo och Järrestads kontrakt af Lunds stift. Kyrkan, belägen under 55° 34′ polhöjd, är från början helgad St. Jacobus, och blefvo år 1322 af biskop Esger åtskilliga dess inkomster anslagna till ett vid den tiden grundlagdt Premonstratenser-kloster i Tummatorp eller Tomerup, hvaraf synes, att kyrkan är vida äldre än detta kloster, ett förhållande, som jemväl ådagalägges af byggnadssättet. — I socknen har fordom ett frälsesäteri varit beläget, hvaraf lemningar ännu äro synliga; vid år 1380 har Torkel Nilsson till Gladsax deraf varit egare. En fru Ida Falk Boesdotter, enka efter hr Johan Snackenborg och sedermera omgift med hr Torkel Nilsson, hvilken skänkt åtskilliga hemman till Lunds domkyrka, har år 1396 i Gladsax stiftat ett jungfrukloster af Benediktiner- eller Cisterciensor-orden, och stiftelsen blef af påfve Bonifacius IX stadfäst år 1398; men 2:ne år derefter blefvo nunnorna med påfvens och stiftarinnans samtycke af drottning Margaretha, som mot vederlag tillbytt sig klostret, förflyttade till Gabnö kloster på Seland. Gården och godset kommo härigenom under kronan, och blef gården någon tid derefter kungsgård, hvilket styrkes af Tomerups af konung Christian I stadfästa stadsprivilegier, daterade å Gladsax slott år 1449. Sedermera har godset kommit i enskild hand och egts af slägterna Bilde, Spiell, Sinckler och Beckfriis, från hvilken sistnämda det återkom till kronan, tilldes majoren Corfitz Ludvig Beckfriis vid 1756:års riksdag återvann någon del deraf, som allt sedan förblifvit i dess slägt. Utom *Gladsax by*, hvartill ingen skog finnes, men torfjord till husbehof, märkas inom socknen by-

arna Grödstorp, delad i 10 nummer, Baskemölla i 11 nummer, Carlsby i 22 nummer. — Adress: Cimbrishamn.

Gladåker. Jernbruk i Carlanda socken, Nordmarks härad i Wärmland, bestående af 2 tyskhärdar med 1 hammare för årligt privilegieradt smide af 900 sk℔; af manufakturverk för 300 sk℔ förädling m. m., 2:ne stockar med 1 räck- och 4 spikhamrar. Under bruket lyda Mortnäs såg för 125 tolfter blockars försågning, $^1/_{32}$ mantal kronoskatte Mortnäs i Carlanda socken, $^1/_{128}$ mantal kronoskatte Westra Skyberg, $^{391}/_{6144}$ mantal d:o Glasnäs i Elgå socken samt $^1/_{160}$ mantal frälse Ulfhudama i Jernskogs socken. Under smidesåret 1858 tillverkades 375$^1/_4$ sk℔ stång- och smidesjern, 261$^3/_4$ sk℔ ämnesjern, förädladt till 195 sk℔ 8 l℔ 7 ℔ diverse spik; hela tillverkningsvärdet för smide och under bruket lydande gårdar och verk utgjorde 82,112 rdr rmt; egare brukspatron J. N. Nordströms arfvingar.

Gladö. Sätesgård i Huddinge socken af Svartlösa härad och Stockholms län, 2 mil från Stockholm. I början af 1500-talet skrefvo sig riksrådet Johan Jonsson och slägten Svart till denna gård, som 1772 tillhörde kanslirådet Ekestubbe; sednast egdes den af advokatfiskal Sandebergs på Sundby arfvingar, består af 1 mantal och är jemte 1 mjölqvarn med 3 par stenar, 1 sågqvarn med 1 ram, taxerad till 26,250 rdr rmt.

Glafsfjolen. En af de största sjöarna i Wärmland, hörande till By-elfvens vattendrag. Sjön har olika namn efter de orter, som han stryker förbi under sin sträckning af 4 mil mellan Jösseforsen och Gillbergs elf vid Odenstads säteri. Så heter han *Elgåfjord* der Jösseforsen infaller, *Glafsfjord* midtför Glafva socken, der sjön är en god mil bred; vid Stafnäs kyrka, skiljd från den förra genom ett sund, får den namn af *Stafnäsfjord,* hvilken åter genom ett annat sund förenas med *Björnöfjorden,* som faller ut i Gillbergs-elfven och vidare genom *Harefjorden* och By-elfven ledes ut i Wenern medelst en år 1837 färdig kanal med en sluss, kallad Olof Trätäljas Sluss. På sjöns vestra strand ligga, norrifrån söderut, Elgå, Glafva, Stafnäs, Gillbergs och Kila kyrkor, på den östra Arvika köping samt Arvika och By socknars kyrkor. De ställen, som ligga häromkring, hafva ett särdeles vackert läge, isynnerhet Hildingsbergs säteri i Glafva socken, Björnö vid Björnöfjorden och Odenstad vid sjöns utlopp. Till Elgån är segelled ur Wenern för skutor, som lasta 200 sk℔.

Glafsfors (Glasfors). Jernbruk i Glafva socken af Gillbergs härad och Wärmlands län, anlagdt 1692, hade år 1842 5 härdar; för närvarande eger det 3 hamrar för 3 härdar, med oinskränkt smidesrätt. År 1858 var tillverkningen 831 sk℔ 2 l℔ 5 ℔. Bruket hörer till Öfre Ås, som eges af brukspatron C. C. Rhodins arfvingar, herr J. N. Nordström på Sölje och presidenten af Billbergs sterbhus, hvardera $^1/_3$:del.

Glafva. Socken i Gillbergs härad af Carlstads län, 7$^1/_4$ mil från Carlstad, har en areal af 60,426 tunnland, af hvilka 16,670 äro sjöar och kärr. Socknen består af 22$^1/_{12}$ mantal, sjelfegande, taxerade år 1859 till 581,981 rdr, samt af 1 mantal, som innehafves under boställsrätt, taxeradt till 8,100 rdr; har en leraktig jordmån; sand finnes här icke, utan måste hemtas från nästgränsande socknar. Socknen beboddes år 1805 af 1,634, 1858 af 2,806 personer, deraf 1,479 voro skattskrifna och 1,313 skattfria. Den hade år 1856 en ambulatorisk skola, der 1 examinerad och 1 oexaminerad lärare undervisade 203 gossar och 185 flickor. Glafva är annex till Stafnäs pastorat. Fordom skrefs namnet Gladvalla, hvars kyrka förmäles hafva varit Wärmlands moderkyrka; den nuvarande kyrkan är belägen 1$^3/_{10}$ mil från Stafnäs kyrka. De betydligare gårdarne i socknen heta Hildingsberg och Westra Forss; dessutom finnas 3 lägenheter, 6 bergverk, 4 manufakturverk, 9 qvarnar och sågar. — Adres: Carlstad.

Glan. Sjö uti Östergötland, som jemte Boren och Roxen skiljer slättbygden

från skogsbygden, håller 0,7 qv.mil i areal, ligger 70 fot öfver Östersjön, och genomflytes af Motala ström, som sammanbinder sjön med Bråviken. I Glan infalla norrifrån Finspongs- eller Emma-ån samt Haddebo- eller Ysinge-ån.

Glanshammar. Härad af Nerikes östra fögderi, beläget vid Hjelmarens norra strand och på Käglan, intill Westerås och Nyköpings läns gränser, 150 fot öfver hafvet, omfattar en areal af 66,188 tunnland, af hvilka 5,120 äro sjöar och kärr. År 1571 förlänades det af konung Johan den III åt dennes syster Cecilia, gift med markgrefve Christopher af Baden. Häradet innehåller $200^{41}/_{48}$ mantal, som år 1857 bestodo af $100^{7}/_{12}$ mantal skatte, $5^{25}/_{48}$ mantal krono, $95^{1}/_{2}$ mantal frälse, voro år 1858 taxerade till 1,149,070 rdr rmt och indelas i 5 socknar: Glanshammar, Ringkarleby, Göthlunda, Lillkyrka och Ödeby, alla hörande till Glanshammars prosteri af Strengnäs stift. Detta härad utgör, tillsammans med Örebro, Asker och Skyllerstads härader, Öster-Nerikes domsaga, som har sitt tingsställe på Glanshammars gästgifvaregård. Folkmängden, som var år 1810: 5,301 personer, har på 50 år stigit till 7,209 personer.

Glanshammar. Socken mellan Ringkarleby i vester, Axberg och Ödeby i norr, Lillkyrka i öster och Hjelmaren i söder, har en areal af 12,682 tunnland och omfattar $75^{1}/_{2}$ förmedlade mantal, deraf $46^{7}/_{8}$ skatte, $2^{5}/_{8}$ krono och 26 frälse, taxerade år 1857 till 217,722 rdr bko. Norra delen genomstrykes af Käglan och dess sydliga utskott, den södra af några sandåsar, utefter smärre vattendrag, som gå söderut; den betydligaste åsen skjuter upp i Ess-ön; denna del af landet är dock i allmänhet jemn och bördig, med lerhaltig jordmån; här äro en stor mängd byar och socknens kyrka belägna. Socknen lärer från uråldriga tider hafva varit odlad och bebyggd, emedan här på flera ställen finnas ättehögar, runstenar och gamla domaresäten; af runristningar träffas en i en afhuggen sten i kyrkodörren, en i sakristiedörren och en i kyrkomurshörnet. *Glænzhammar* nämnes om kring 1314, och kyrkoherdelängden går äfven bortom reformationen; här föddes Johannes Nicolai Ofeg, biskop i Westerås år 1563. Socknen beboddes år 1805 af 1,416 och 1856 af 2,075 personer, hvilkas hufvudnäring är åkerbruk, som ger afkastning utöfver eget behof. Silfver- och blymalms-anledningar, dels nära kyrkan, dels vid Skala, hafva tidtals gifvit anledning till något bergsbruk; ännu begagnas några kalkstensbrott. Barn-undervisningen bestriddes år 1856 både i fast skola af 1 examinerad lärare för 72 gossar och 40 flickor, och i ambulatorisk skola för 16 gossar och 9 flickor. För närvarande utgör socknen tillsammans med Ringkarleby ett regalt pastorat af 1:sta klassen. Landsvägen från Örebro till Stockholm går genom socknen i nordostlig rigtning; tvenne mindre vägar utgå till Axberg och Ödeby, och en söderut till häradsvägen. Vid landsvägen ligger Glanshammars gästgifvaregård, $1^{1}/_{2}$ mil från Örebro. Blott få gårdar af någon betydenhet finnas här. — Adr.: Örebro.

Glasberga. Sätesgård uti Södertelge socken, Öknebo härad af Stockholms län, egdes 1772 af hofrättsrådet J. G. Anrepp (Tuneld), år 1825 af baron Löwen. Gården, 1 mantal, är taxerad till 30,000 rdr rmt och eges för närvarande af kammarrådinnan Charlotta Stuart, som äfven är egarinna af Gärtuna med St. Skröfsta, 2 mantal frälse.

Glasås. Jernbruk i Husby socken af Stora Kopparbergs län, privilegierades år 1821 under namn af Engelfors bruk, då det egdes af justitierådet Sam. Noræus m. fl. Se Engelfors.

Glemminge (Glämminge). Socken i Ingelstads härad af Christianstads län, $1^{5}/_{8}$ mil o.n.o. från Ystad, $^{3}/_{4}$ mil från hafvet, har en areal af 3,587 tunnland, af hvilka blott 25 äro sjöar och kärr. Socknen, som består af 252 mantal sjelfegande och $4^{1}/_{3}$ mantal krono, var år 1855, jemte 15 lägenheter, 1 manufakturverk och 3 qvarnar, taxerad till 206,280 rdr rmt, bebodde år 1805 af 654, år 1858 af 1,142 personer, hvaraf 545 voro skattskrifna och 597 skatt-

fria, inberäknadt 8 backstugusittare. Utskrifnings-manskapet utgjordes af 44 man. — Marken är i allmänhet jemn; sandblandad mylla och lera de mest rådande jordarterna; föga torfjord finnes. År 1856 hade socknen en fast skola med 2 examinerade lärare, som undervisade 41 gossar och 64 flickor. Glemminge moderförsamling utgör tillika med Tosterups socken ett regalt och patronelt pastorat af 1:sta klassen i Lunds stift, hvars patronus är egaren af Tosterups gård. Af större gårdar finnas: Glemminge i 7 nummer, uppskattadt 1858 till 61,650 rdr rmt, häribland 1 tegelbruk, der samma år brändes tegel för 2,000 rdr; eges af hr Claus Svensson; — Glemminge Tågarp i 3 nummer, $2^1/_2$ mantal skatte, uppskattad till 22,460 rdr, eges af grefve Ehrensvärd; — Glemminge Södra Spjutstorp, $^1/_2$ mtl skatte, värdt 4,050 rdr, eges af lagman Sylvan; $1^1/_8$ mantal krono eges af häradshöfding Nibelius; $2^5/_8$ mantal krono utgöra prestgården; det öfriga af socknen eges af bönder. — Adr.: Ystad.

Glifså. Stångjernshammare med 1 härd i Skinnskattebergs socken af Westerås län, $^1/_2$ mil norr om Allmänningbo, uppbyggdes 1629 på skatteegor och drifves med kol af egen skog. Hammaren jemte tackjernshytta och mjölqvarn har år 1758 tillhört bergsmän; år 1825 egdes den af brukspatronen och grosshandlaren Bohnstedt; för närvarande hörer den till Riddarhytte bruksegare, och är, jemte hemmanet, 1 mtl, taxerad till 9,400 rdr bko.

Glifsö (Glyfsån). Hytta och hammare i Ramsbergs socken af Westerås län, $^1/_2$ mil o.n.o. från Gammelbo, äro ödelagda och smidet flyttadt till Forss bruk, sedan hela Glifså egendom, 1 mantal, taxeradt 1857 till 8,550 rdr bko, blifvit inlöst till Riddarhytte kopparverk i Skinnskattebergs socken; de egas nu af brukspatron C. J. Ohlsson.

Glimminge (Glömminge). Sätesgård uti Solberga socken och Södra Wedbo härad af Jönköpings län, med 3 mantal, har goda egor och är väl bebyggd. Gården egdes i början af 1700:talet af en Oxhufvud, 1687 af två fröknar von Gerdten, troligen systrar eller döttrar till majoren Magnus von Gerdten, hvars vapensköld hänger i kyrkan; den innehafves nu af bonden Carl Anders Andersson.

Glimminge. Sätesgård af $5^1/_2$ mantal frälse i Wallby socken och Järestads härad af Christianstads län, ligger nära vid kyrkan på en holme i en liten insjö, som uppbär den gamla Ulfstandska byggnad, hvilken på en sten på norra sidan af kyrkomuren (se Wallby) kallas Glimminge fasta stenhus och med rätta bär detta namn af sina murar, som äro $3^1/_2$ alnar tjocka. De besynnerliga hål, som finnas både i murarna och trapporna, äfvensom hela husets inrättning, gifva tydligen tillkänna, att det blifvit uppfördt icke blott till boningshus och för beqvämlighet, utan äfven till försvar och säkerhet. Huset består af 3 våningar, af hvilka den nedersta är murad till källrar, skafferi, bakstuga och smedja m. m.; i mellersta våningen har fordom gudstjenst varit hållen i ett rum, som ännu kallas kyrkan. På östra sidan af borggården står en uthuggen stenbild insatt i muren, föreställande en naken menniska med yfvigt skägg, hållande i venstra handen en trästubbe och i den högra ett djur, liknande en hare, hvarom en saga (för oss okänd) förtäljes i orten. Öfver ingången sitter en annan huggen sten, som föreställer Jöns Holgerson Ulfstand uti hjelm och harnesk med sitt sköldemärke i handen, och öfver hans hufvud läsas i otydlig munkstil orden: »Anno 1499 tå lade jag Jöns Holgerson första stenen i grundvalen af detta hus.» På hans högra sida står en bild af hans första fru, hållande ett vapen, som visar, att hon varit af Braheska familjen, med öfverskrift: »Anno 1495 tå dödde jag Holger Axelsdotter på Wisborg och ligger i Tommarp kloster.» På hans venstra sida föreställes hans sednare fru, hållande Trolleska vapnet med öfverskrift: »Anno 1498 tå gjorde Jöns Holgerson sitt bröllop med Margareta Arveds dotter på Wisborg.» Uti öfversta våningen är en stor sal, hvarifrån man kom-

mer in uti en kammare, der jungfru Maria med barnet finnes afbildad i sten på väggen, jemte åtkilliga adliga vapen i fönstermurarna, dock nu till större delen utbrutna, undantagandes en åttkantig sten uti ena fönstret, hvarpå finnes en mansbild, klädd i hjelm och harnesk, stödjande sig med venstra armen uppå sitt svärd, hållande i högra handen Ulfstandska samt i venstra handen Braheska vapnet med öfverskrift: »Jag är en kämpe stark och stor, från Gylland jag till Skåne for. Anno 1487.» Glimminge gård har varit bebodd af följande: Holger Henrikson Ulfstand, död 1485; Jöns Holgersson Ulfstand, död 1523; Björn Ulfstand, har 1531 varit på riddaresyn å egorna mellan Gylleboa och Tommerups kloster, vid hvilken förrättning han nämnes såsom herre till Glimminge. Efter honom har Eric Rosencrantz fått gården med sin fru, Margaretha Ulfstand, med hvilken han hade flera barn, ibland dem Axel Rosencrantz, som hade en Grubbe till fru. Holger Rosencrantz Axelsson egde gården 1640; Måns Rosencrantz Holgersson omkring år 1656; Holger Rosencrantz Månsson, död 1715. Holger Rosencrantz, den förre Holgers brorsson och efterträdare, sålde gården till grefvinnan Christina Piper, född Törnflycht, som emot Östra Torup bortbytte Glimminge gård till öfverste-löjtnanten Jockum Beckfriis, efter hvars död godset tillträddes af hans broder, majoren och riddaren Corfitz Ludvig Beckfriis; efter honom tillföll godset 2:ne af hans söner, landshöfdingen och kapitenen Beckfriis. För närvarande eges Glimminge af lagman T. Sylvan; vid gården äro 46 skattskrifna och 28 skattfria personer; utskrifningsmanskapet utgöres här af 4 man. Gårdens uppskattningsvärde är 60,000 rdr rmt. Härunder lyda 2 väderqvarnar, delar af Glifarp, Salarp och Wallby, till ett uppskattningsvärde af 38,320 rdr rmt. Blott № 38 Wallby, $^{7}/_{2048}$ mantal, eges af en grefve Beckfriis, och åtskilliga delar af Glimminge i Bollshögs socken, $4^{1}/_{4}$ mantal, uppskattade till 22,650 rdr rmt, tillhöra fröken Rosencrantz' arfvingar.

Glimåkra. Socken i Östra Göinge härad af Christianstads län, $3^{1}/_{2}$ mil från Christianstad, har en areal af 31,937 tunnland, af hvilka 596 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig. Rådande jordmånen är stenblandad sandmylla, med i allmänhet tillräcklig skog af bok, ek eller furu, utom vid några gårdar, som hafva betydliga furuskogar; fiske finnes på några gårdar. Socknen består af $32^{1}/_{3}$ mant. skatte, $1^{7}/_{8}$ mantal krono, $9^{7}/_{8}$ mantal frälse, och uppskattades år 1858, jemte annexet Örkened, till 574,300 rdr rmt, inberäknadt värdet af 2 lägenheter, 6 manufakturverk, 34 qvarnar och sågar samt 3 fabriker; den beboddes 1805 af 1,961, 1858 af 3,347 personer, af hvilka 1,655 voro skattskrifna och 1,692 skattfria, inberäknadt 25 man gemenskap utaf indelta arméen och 26 backstugusittare; utskrifningsmanskapet utgjordes af 127 man. År 1856 hade socknen fast skola, med 1 examinerad lärare, som undervisade 35 gossar och 50 flickor, och ambulatorisk skola med 2 examinerade samt 1 oexaminerad lärare, som undervisade 203 gossar och 204 flickor. Glimåkra utgör med ofvannämnda annexet Örkened ett regalt pastorat af 1:sta klassen i Lunds stift. — Adress: Christianstad.

Glimåkra. Läderfabrik i ofvanämnde socken, egdes 1858 af herr J. Petterson. Inkomsten för vid fabriken beredt läder utgjorde samma år 1,110 rdr rmt.

Glostorp. Socken och by uti Oxie härad af Malmöhus län, 1 mil från Malmö, har en areal af 2,268 tunnland, hvaraf endast 3 äro sjöar och kärr, ganska god och mycken åker, tillräcklig höböstnad samt någon torfjord; rådande jordarten är lermylla. Socknen, som består af $14^{1}/_{3}$ mantal, taxerade år 1857 till 144,620 rdr bko, inberäknadt värdet för 31 lägenheter samt 2 qvarnar, beboddes år 1805 af 316, 1858 af 693 personer, af hvilka 334 voro skattskrifna, 359 skattfria, inberäknadt 8 man gemenskap af indelta arméen och 6 backstugusittare. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 32 man. År 1856 hade socknen 1 fast skola med 2 examinerade och 1 oexaminerad lä-

rare, som undervisade 58 gossar och 72 flickor. Glostorp har kyrka, annex till Kjärrstorp; något söder från byn ligger den så kallade Bastorpsjorden, som förut skall hafva utgjort en särskild by och församling, hvilken haft egen kyrka, gemensam med Käglinge by; denna kyrka är förstörd och jorden anslagen till Glostorps by. Här finnes dessutom Fjerdingslöfs by, hvaraf 1 mantal tillhör Malmö hospital. — Adress: Malmö.

Glumserud. Jernbruk i Wäsehärads socken och Wäse härad i Wärmland; skrifves af några Glumseryd, af andra åter Glåmserud; anlades år 1644, har en knipphammare med 1 härd, spik- och manufaktur-smide af 35 skeppund eget stångjern. Här hafva äfven masugnar blifvit anlagda på egen malmtägt. Hemmanet Glumserud, $1^1/_4$ mantal, är skiftadt i 15 delar; hela taxeringsvärdet är 30,000 rdr riksmynt.

Glumshammar. Lägenhet i Wäse socken, med såg med 1 blad, har 35 sk℔ manufaktursmide af köpt ämnesjern vid Glumshammaren; hela taxeringsvärdet är 10,208 rdr rmt; egare Lars Pettersson.

Glumslöf. Socken i Rönnebergs härad af Malmöhus län, annex till Qvistofta, $^3/_4$ mil från Landskrona, $1^1/_4$ mil från Helsingborg, har en areal af 2,175 tunnl. Socknen, som består af $8^1/_3$ mtl skatte, $4^1/_5$ mtl krono, $^1/_3$ mtl frälse, har god och tillräcklig åker och äng, någon torfjord samt 2 ålfisken; i Nedra Glumslöfs by idkas äfven fiske i den nära belägna saltsjön. Folkmängden, som år 1805 var 590, utgöres för närvarande af 851 personer, hvaraf 419 äro skattskrifna, 432 skattfria, inberäknadt 11 man gemenskap af indelta arméen och 4 backstugusittare; utskrifningsmanskapet utgöres af 38 man. År 1856 hade socknen fast skola med 1 examinerad lärare, som undervisade 51 gossar och 27 flickor. I socknen ligger gården Sireköping, $^1/_3$ mantal frälse. Tingshuset för Rönnebergs, Onsjö och Harjagers häraders domsaga är beläget härstädes. — Adress: Landskrona.

Glyttinge. Gård i Kärna socken af Linköpings län, 2 mantal frälse, hvaraf åtminstone 1 synes hafva lydt under Tolarp (Tham); på 1600:talet hafva fru Anna Kyle, fru Kotulinskys arfvingar och erkebiskop Svebilius haft delar deri; på 1700:talet S. Adlerberg, C. Hadorph och Stjerna; år 1850 tillhörde gården grefve J. H. Sinclaire, och 1852 Lundgren (Tham).

Glåppen. Sjö i Sura socken af Westmanland, hvarje år hösttiden ett tillhåll för sjöfoglar (dref-fogel), som drifva en mäng små fisk till stränderna; dessa foglar lägga sig då i sjön, i form af en not med tvenne armar, hvarigenom de bekomma en mängd fisk, som deraf kallas fösfisk; sådan fogel finnes ock i sjöar uti Fläckebo och Frövi socknar samt i Westlanda sjöar i Lilla Schedevi socken. (Grau, Westmanl. Beskr. och Tuneld.)

Gläborg, Öster. Boställe af 1 mantal krono, i Håby socken och Tunge härad af Bohus län, med 1 torp, kalladt Myhren och 2:ne backstugor, innehafves för närvarande af mönsterskrifvaren P. Ruth. På gårdens egor utsås årligen 30 à 36 tunnor, och afkastningen är i allmänhet 5:te à 6:te kornet. Landsvägen går igenom inegorna och vidare till köpingen Lysekihl.

Glänås. Sätesgård af 1 mant. skatte i Svanhals socken af Östergötlands län, $^1/_{16}$ mil från kyrkan, har innehafts af And. Bernfelt som säteri från 1653, förlorade 1680 säterifriheten, blef under assessor Baltz. Lejonsteens ego åter säteri (enl. Tham); innehades 1700 af dess arfvingar, derpå af lagman Stjernclou, friherrinnan v. d. Pahlen, på 1750-talet af ryttmästaren J. J. Boy, 1853 af Petter Jonsson; för närvarande upptages denna gård i taxeringslängden för $1^1/_4$ mantal, taxeradt till 5,407 rdr rmt och som egare patron Dickson.

Glänås. Gård i samma socken på $^7/_8$ mantal skatte, $^1/_2$ mantal frälse, eges nu af 4 bönder; men frälset har tillhört grefve Axel Lilje 1687, C. Sack 1700, dess enka, född Lilja, 1726.

Glättestorp (Glettestorp) Sätesgård i Wånga socken, Skånings härad af Marietads län, $^1/_2$ mantal, sammanslaget med Carlsgården 1 mantal, vid en liten å, har corps de logis med 2:ne flyglar, 2:ne ladugårdar och tröskverk af tackjern. Löfskog till gårdens behof och betydliga torfmossar finnas här. Jordmånen består af lera och lermylla. Egendomen tillhörde omkring år 1830 löjtnant Paco Hårleman.

Glömminge. Socken i Ölands Södra Mots härad af Kalmar län, $1^1/_2$ mil från Kalmar, med en areal af 6,755 tunnland, innehåller $21^3/_4$ förmedl. mantal, deraf $18^7/_{16}$ mantal skatte, $2^5/_{16}$ mantal krono, uppskattade år 1858 till 64,940 rdr bko. Socknen beboddes år 1810 af 748, 1858 af 1,037 personer, af dem 448 skattskrifna, 589 skattfria, inberäknadt 70 backstugusittare. Utskrifnings-manskapet utgjordes af 31 man. År 1856 hade socknen ambulatorisk skola med 1 examinerad lärare, som undervisade 124 gossar och 54 flickor. Glömminge moderförsamling utgör med annexet Algutsrum ett konsistorielt pastorat af 2:a klassen i Kalmar stift, med en folkmängd af 2,156 personer. Pastoratets längd utgör 1 och bredden $^1/_2$ mil. Kyrkan, liggande i en djup dal, är byggd af sten år 1819; den äldre kyrkan uppbrändes af Danskarna år 1677. I Glömminge socken ligger för öfrigt Röhälla, öfverfartsort till Kalmar. En källa, grifthögar och hällar finnas på flera ställen. — Adress: Borgholm.

Glömminge. Gård på $1^1/_2$ mantal i Arby socken af Kalmar län, är skiftad emellan 3 egare, hvardera egande $^1/_2$ mantal; gården var 1858 taxerad till 7,035 rdr bko. Från äldre tider är endast kändt att gården skänktes 1402 af fru Catharina Glysingsdotter till Johannes Döparens eller Dominikanernunneklostret i Kalmar (Tuneld.).

Glömsjö. Två mantal skatte, $^1/_2$ mantal krono i Näfvelsjö socken af Jönköpings län. Om gårdens fordna historia erfar man ett och annat af de runristningar, som finnas här; på den gamla, nu obrukbara Glömsjöbro, som varit en kort farväg, i stället för den omväg af 3 mil, man nu måste färdas (blott några ekpålar omvexlande med en forntida broanläggning af stenar), står ännu qvar en runsten (N:o 1,231. Lilj. R.U.) med följande inskrift: **þurþr : auk : þur biourn : karþu : bru : þas : eftiR : Verskulf : faþur : sin.** Och vid ett vattendrag mellan Näfvelsjön och Glömsjö finnes å v. sidan en spång, der runstenen N:o 1,232 Lilj. R. står med inskrift: **þorkar × let × kiara × bro þesa × eftiR × Saksa × sun × sin × Kuþ × hialbi × ont × hans × vel × .** Således har den stora bron blifvit byggd till fadren Verskulfs åminnelse af sönerna Thord och Thorbjörn, boende öster om vattendraget; spången af Thorkar, boende vester derom, till sonen Sakses åminnelse. Wieselgren yttrar härom: »Då en dylik byggnad blott kunde utföras af en rik slägt, och Thord var det äldsta namnet i Bondeslägten, och dennes son var häradshöfding i Njudung, är ej osannolikt, att vi här se ruiner af denna äfven på svenska thronen upphöjda ätts äldsta storverk.» — Efter 1858 års taxeringslängd är detta hemman skiftadt i 4 st. à $^1/_4$ mantal krono och 4 st. à $^3/_{16}$ mantal Carlsg. samt 3 st. à $^1/_4$ mantal och 2 st. à $^1/_8$, Jonsg.

Glömsta. Ett mantal fräse-säteri i Huddinge socken, Svartlösa härad af Stockholms län, taxeradt till 37,500 rdr rmt, eges af herr Pettersson på Fullersta.

Gnarp. Socken af Norra Helsinglands fögderi i Gefleborgs län, gränsar i S. till Jättendal, i V. till Bergsjö, i N. till Attmar och Njurunda socknar i Medelpad, i Ö. till Bottniska viken, ligger $4^1/_2$ mil från Hudiksvall, vid 130 fots höjd öfver hafvet och innehåller, oberäknadt ett skär, Gran, 1 mil från land, en areal af 67,516 tunnland, hvaraf åker 384 tunnland 3 kappland, sval- eller cirkulationsjord 2,055 tunnl. 6 kappl., äng 2,063 tunnl. 21 kappl., odlingsjord 1,478 tunnl. 25 kappl., skogsmark 50,931 tunnl. 9 kappl., bete och mossmyrar 4,460 tunnl. 24 kappl., kala berg 1,593 tunnl., sjöar och vattendrag 2,550

tunnland, vägar etc. 312 tunnland 20 kappl., samt 1,686 tunnland, som höra till Njurunda och Attmar socknar i Medelpad. Socknen beboddes år 1805 af 1,534, år 1858 af 2,490 personer, deraf 1,271 skattskrifna och 1,219 skattfria, inberäknade 12 man gemenskap af indelta arméen. Socknen består af $31^{277}/_{384}$ mantal skatte, taxerade till 149,390 rdr rmt, inberäknadt värdet af 2 lägenheter, 12 qvarnar, samt af $^{2}/_{3}$ mantal krono, taxerade till 2,940 rdr. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 79 man. Jordbruket var tillförne på ganska låg ståndpunkt; men sedan skiftet för siggått (det fastställdes d. 5 April 1822 och kostade hemmansegarne 17,244 rdr, men kronan 3,331 rdr, allt bko), torde man få antaga jordens afkastning tillökad med minst $^{1}/_{4}$:del; ännu är dock jordbruket icke på den ståndpunkt, att dess afkastning öfverstiger de dermed sysselsatta personernas behof, utan för brukens arbetare, strandfiskare, husmän och backstugusittare måste spannmål uppköpas, i medeltal till 6 à 800 tunnor årligen. Åt boskapsskötseln egnar allmänheten mindre uppmärksamhet än i Helsinglands öfriga socknar, och ladugården lemnar derföre föga större afkastning än till socknens eget behof. På skog hafva alla hemmanen tillräcklig, många till och med ymnig tillgång; men på många ställen är skogen skadad och afverkad genom svedjefällen och kolningar, i synnerhet i trakten omkring Gnarps masugn och Galtströms bruk. Det lin, som odlas inom socknen, användes och förbrukas för det mesta till buldan, hvaraf årligen försäljas omkring 70,000 alnar, som, efter 12 rdr för 100, inbringa 8,400 rdr bko. Redan år 1316 hade Gnarp sin egen pastor; men år 1481 var Gnarp förenadt med Bergsjö, skiljdes åter derifrån 1653 och erhöll egen kyrkoherde, som stadfästes genom kongl. bref af d. 28 Mars 1685 till erkebiskop och Upsala konsistorium (Widmark); Gnarp utgör nu ett eget konsistorielt pastorat af 3:dje klassen. Grunden till Gnarps kyrka, uppförd på högsta ryggen af den sandås, som genomstryker Gnarpsdalen, så att hon är synlig till nästan alla byar i socknen, lades år 1770; men med byggnaden måste upphöras till följd af missväxt och rödsot, som borttog hvar 25:te man. År 1785 fortsattes med byggnaden under byggmästar Chr. Loells ledning; den fullbordades med fasta grundstensmurar och tegel 1786; i kyrkan finnes ett utmärkt vackert orgelverk med 16 stämmor, färdigbygdt år 1845. Gnarp hade år 1856 både fast skola med 1 examinerad lärare, som undervisade 56 gossar, 36 flickor, och 1 ambulatorisk med 1 oexaminerad lärare, undervisande 61 gossar och 50 flickor. — Adress: Hudiksvall. I denna socken ligger

Gnarps Masugn, nära Gnarp-åns utlopp i hafvet, anlades på 1690:talet af faktorn Hans Behm, har sedermera haft samma egare som Ströms bruk i Harmånger och utgör tillsammans med Franchammar i Hassela en enda bruksegendom med namn Strömsverken. Vid Gnarps masugn tillverkades år 1857 3,950 sk℔ 19 l℔ 10 ℔ tackjern af malmer, hemtade sjöledes från grufvor i Roslagen. Taxeringsvärdet för egendomen upptages år 1858 till 7,200 rdr rmt; tillverkningsvärdet upptages under Ströms bruk, och närvarande egaren är friherre W. T. Tersmeden.

Gnosjö. Socken i Westbo härad af Jönköpings län, gränsande i öster till Käfsjö, i söder till Kulltorp, i vester och sydvest till Kalleryd och Anderstorp, i norr till Åsenhöga, $6^{3}/_{4}$ mil från Jönköping, vid 680 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 12,821 tunnland, af hvilka 820 äro sjöar och kärr, samt består af $5^{1}/_{8}$ mantal skatte, $^{3}/_{8}$ mant. krono, $7^{3}/_{4}$ mantal frälse, uppskattade år 1858 till 45,860 rdr rmt, inberäknadt värdet af socknens 15 lägenheter och 4 qvarnar. Socknen beboddes år 1810 af 475, år 1858 af 689 personer, af dem 383 skattskrifna och 306 skattfria, inberäknadt 7 man gemenskap af indelta arméen och 20 backstugusittare; jordmånen är bergig och grusig, bergsyra gör åkerjorden svag, så att jorden ger i de ymnigaste åren ej mer än 4:de kornet; men kommministersbostället har under förståndig behandling i sednare tider blifvit upp-

drifvet till dubbel produktion; betydlig skog finnes i socknen. Allmogen arbetar som förr helst som ståltrådsdragare, notbindare o. d. (år 1815 gaf Kongl. Maj:t en hedersmadalj, att i Wasaordensbandet bäras på bröstet, åt 3:ne åboer för uppfinningen att draga ståltråd vid vattnet), eller som stockhuggare åt gevärsfaktoriet i Jönköping. Denna allmogens hufvudsakliga sysselsättning att hugga stockar anses af några hafva gifvit socknen dess namn; *Knok* i fornsvenskan utmärkte nämligen en på marken liggande stock, öfver hvilken andra kunde huggas. Sednare tiders folketymologi, skrifver Wieselgren, har härledt socknens namn deraf, att man härstädes gned tråd. I sjön Hären, $^1/_4$ mil lång, $^1/_8$ mil bred, är malmtägt för Åminne bruk. År 1856 funnos här både fast skola med 1 examinerad lärare, som undervisade 56 gossar och 36 flickor, och ambulatorisk skola med 1 oexaminerad lärare, undervisande 61 gossar och 50 flickor. Utskrifningsmanskapet utgjordes 1858 af 33 man. Socknen är annex till Kulltorp, har kyrka, som efter en vådeld 1717 åter uppbyggdes 1718 på kronogrund, täckt med spån och ligger 1 mil från Kulltorp; vägen dit är den mest backiga i Westbo. Stackabolid är derjemte full af källsprång, så att det påförda gruset förmås att ligga qvar endast genom kaflar, lagda tätt intill hvarandra. Bland större gårdar nämnas: Grimhult $^3/_4$ mantal skatte, fordom krono- och kapellansboställe, Stockebo 1 mantal skatte, Sunnerbo 1 mantal frälse, Töllstorp 1 mantal frälse-säteri. — Adress: Qvarsebo.

Gobo. Jernbruk i Yxnerums socken och Skärkinds härad af Östergötlands län, med 1 ämnesjernshärd och 1 hammare; hade år 1852 en tillverkning af 3,144 sk℔ tackjern, 2,053 sk℔ stång- och ämnesjern, 107 sk℔ manufaktur. Spiksmedjan upprättades här med Bergskollegii tillstånd d. 19 Oktober 1686. Gobo m. fl. underlydande hemman köptes 1629 från kronan af pfalzgrefve Johan Casimir och tillhörde på 1680-talet hertig Adolph Johan, men innehades genom förpantning af fru grefvinnan Mörner ännu 1700; Borkhult och Gobo utbyttes 1790 af generallöjtnant Jacob Burensköld (död 1738), som 1725 grundade Borkhults bruk och 1711 förändrade det redan privilegierade smidet vid Gobo till manufakturverk. Godset tillhörde på 1750-talet Burenskölds dotter Maria Johanna (död 1774), enka efter generalmajor Cl. Ph. Schwerin, och eges för närvarande af hofmarskalken grefve A. H. von Schwerin med fideikommissrätt. Under bruket lyda: Goby 1 mantal frälse, Hästnäs $^1/_2$, Berg $^1/_4$, Odensgöl 1, Ekhammar $^1/_8$, Åketorp $^1/_4$ mant. frälse; Wegalla 1, Salvedal $^1/_2$, Såntorp $^1/_2$ mant. skatte; skogar af 1,600 tunnland, och utgör det hela med några hemmansdelar i Bankekind en egendom af 120,000 rdr bkos taxeringsvärde för år 1853, inom Yxnerum. (Tham.)

Godgård. Socken i Finspongs härad af Linköpings län, ligger vid 320 fots höjd öfver hafvet längst i vester af häradet och längst i nordvest af hela länet; den gränsar i söder till Krigsberg, i öster till Tjellmo, i vester till Hammar och i norr till Lerbäck, de två sistnämnda i Nerikes län; har 2 mils längd och 1 à $1^1/_2$ mils bredd, med en areal af 42,855 tunnland 28 kappland, hvaraf 71 tunnl. 17 kappl. äro byggnadstomter, 161 tunnl. 8 kappl. vägar, 789 tunnl. 11 kappl. åker, 9,746 tunnl. 7 kappl. äng, 5,214 tunnl. 7 kappland bete, 21,157 tunnl. 13 kappl. skog, 577 tunnl. 31 kappl. kärr, 3,416 tunnl. 27 kappl. mossar och 1,727 tunnl. 4 kappl. sjöar. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,003, 1856 af 2,820 personer, utgöres af $10^3/_4$ mantal skatte, $2^5/_6$ mant. krono, $33^1/_2$ mant. frälse, och taxerades år 1858, med verk och lägenheter, till 550,350 rdr rmt. Godgård är den högst belägna delen af länets norra skogsbygd och tillika den till jordmån minst lyckligt lottade. Flera åsar eller rader af bergshöjder genomstryka socknen i rigtning mot nordost; mellan dessa åsar gå vattendragen, mest åt söder och öster till Tjellmo, men äfven åt norr till Nerike. Sjelfva Godgårds-ån upprinner ur en mängd sjöar eller gölar vid södra randen af Fjäll-

mossen på länsgränsen, dessa vatten förenas i Årsjön (335 tunnland), som sträcker sig mot sydvest och faller ut med Godgårds ström; efter det flera vattendrag tillflutit, fortgår ån åt söder förbi Godgårds kyrka till De Geersforss. Från fallen vid De Geersforss vänder sig ån slutligen åt ostsydost ända till gränsen af Tjellmo. I allt räknas öfver hundrade gölar och sjöar, af hvilka de fem betydligaste upptaga mera utrymme tillsammans än de hundrade öfriga. De högsta bergen, eller åtminstone de öfver närmaste dalar som högst uppstigande höjderna, följa hufvuddalens tvenne källarmar och dess sydliga lopp till kyrkan. En del af bergen äro kala, såsom Teghälls-bergen på Wishults egor; men de flesta hafva en tums mylla på grus- och mobotten; lera finnes nästan icke. Grunden är mestadels granit, med många, ehuru ej gifvande spår till jernmalm. Kalkberg finnas å prestgårdens egor och vid torpet Näset söder om Hökesjön. Klimatet är märkbart kallare än på slättbygden, vintern tidigare och långvarigare, snöfallet betydligare och varaktigare. Ortens näringar äro åker- och ängsbruk, med boskapsskötsel och bränvinsbränning; ängsbruket och boskapsskötseln äro till följd af vidsträckta ängar och betesmarker mer lönande än åkerbruket, som, emedan åkern är mager och otillräcklig, å högre ställen besvärad med sten och behäftad med syra, oaktadt sednare tiders odlingar, ej fyller socknens eget behof; vanligaste sädet är råg, af spånadsvexter sås ej litet lin; skogsbruk idkas till kolning för socknens egna jernverk samt de närmast liggande i Tjellmo och i Nerike; skogen utgöres hufvudsakligen af gran, tall, björk, al och en; härtill kommer stångjernstillverkning af eget tackjern från Lerbäcks bergslag och manufaktursmide till afsalu i orten och till utförsel på Stockholm och Göteborg; i ringa mån brytes här jernmalm till egen förbrukning samt zinkmalm nära Knarkebo, till utförsel på Stockholm. En tämligen allmän och nära nog väsendtlig näring för allmogen är spiksmide för hand af jern, uppköpt vid bruken; fiske och jagt äro obetydliga; handel i öppen bod idkas här af en person. År 1856 hade socknen 1 ambulatorisk skola med 2 examinerade lärare, som undervisade 108 gossar och 97 flickor. Godgårds socken nämnes på 1300-talet och har varit bergslag från 1282, då all bergslag lades under kronan och konung Magnus Ladulås lät författa en jernbergsordning; ännu 1687 förekommer den som sådan, omfattande äfven en del hemman i Tjellmo, Krigsberg och Svennevad, två hyttor vid Godgård och Tybble och 2 hamrar vid Godgård, nästan alltsammans tillhörigt De Geerska slägten. År 1691 upphörde socknen att hafva bergslags-privilegier, men kallas dock bergslag ännu i 1725 års jordebok. Vid 1535 räknas Godgård till Skenninge prosteri, vid 1558 till en del åtminstone till Skobo fjerding af Aska härad. För närvarande är socknen ensam ett patronelt pastorat af 3:dje klassen, i Bergslags kontrakt af Linköpings stift, med egaren af Godgård till patronus, alltsedan 1723 och 1777. Kyrkan, 6 mil från Linköping och 3 mil från Motala, är till en del gammal, helgad åt S:t Sigfrid och invigd af biskop Laurentius år 1251, men tillbyggd 1724 på brukspatron Joh. De Geers bekostnad; har altartafla af Hörberg och några andra oljemålningar, en gammal monstrans och en graf för De Geerska slägten m. m. I socknen äro ett fattig- och ett sockenmagasin. Af fornlemningar finnas högar och stensättningar å prestgårdens och Jacobshytte egor, en stenristning å Båsbergs egor m. m. — Adress Tjellmo. I socknen ligger *De Geersforss'* manufakturverk med vals- och skärverk från år 1811, 1 räck- och 2 spikhamrar, med en manufakturtillverkning år 1858 af $1{,}064^1/_2$ sk℔, taxeradt med underliggande gårdar till 110,000 rdr rmt, samt

Godgård, nära Årsjöns utlopp, 1 mtl frälse-säteri, f. d. Thorshyttan, nu Godgårds stångjernsbruk med 2 Franche-Comté-härdar samt 2 hamrar med oinskränkt tillverkning. Tillverkningen var år 1858 $1{,}753^1/_2$ sk℔. Härtill komma manufakturverk med stålugn och 1 räckhammare; qvarn med 3 par stenar, kalkugn; alltsammans med ett taxeringsvärde för år

1858 af 236,510 rdr rmt. Med underliggande gårdar och De Geersforss utgör egendomen $39^3/_4$ mant. utom vattenverk m. m. tillika med $4^7/_{16}$ mant. samt masugn och Getabo qvarn i Lerbecks socken af Örebro län samt $4^1/_2$ mtl i Tjellmo, allts. taxeradt år 1858 till 504,350 rdr rmt. Bruket bestod före Louis De Geers tid af en kronomasugn samt 2 härdar och 2 hamrar, men köptes af honom med nästan alla hemmanen på 1640-talet (en del togs i anspråk af kronan vid reduktionen); bruket tillökades af De Geer med 2 hamrar och 4 härdar samt privilegierades åter 1690; manufakturen på stället grundlades år 1725. Egare var efter Louis De Geer hans son Johan (död 1696); år 1725 hade Johan De Geer (död 1740) hufvudgården och en del underlydande samt grefve Claes Bonde (död 1726) större delen af hemmanen, som hans fru Märtha, född Sparre, fått i vederlag af kronan; på 1750-talet och framgent hade De Geerska arfvingarna egendomen, tills den af majorerna Carl Gustaf och Alexander De Geer pantsattes i Rikets Ständers Bank och såldes på bankoauktion 1775 till brukspatronen sedermera direktören i Ostindiska kompagniet Joh. Abr. Grill Abrahamsson; gården tillhörde sedermera hans enka Ulr. Lov. Lynning, 1825 hennes arfvingar, af hvilka protokolls-sekreter. F. W. Grill småningom utlöste de öfriga. Här är en betydlig trädgård med 2:ne orangerier, park i engelsk smak prydd med kanaler och chinesiska paviljoner; den utgör tillsammans med trädgården $21^6/_{11}$ tunnland. (Tuneld.)

Gonäs. Hytta i Grangärdes socken i Dalarna, anlades 1609 och konfirmerades 1689, taxerades 1858 med skattehemmanet Gonäs till 6,645 rdr rmt och hörde då till Fredriksbergs bruksegare.

Gopen eller **Gopan.** Sjö i Leksands socken i Dalarna; i denna så väl som i flera andra sjöar i socknen uppehålla sig höstetiden en myckenhet svanor, som om vintren flytta emellan Insjön i Åhl och Leksands kyrka, hvarest elfven icke fryser.

Gophusberget, i Mora socken i Dalarna, ganska högt och tvärbrant, har blifvit namnkunnigt derigenom, att Morakarlarna i ofredstider begagnat det till att försvara vägarna till Evertsberg och Särna.

Gorfveda. Skattehemman i Gottfridsdals eller Gorfveda socken af Aspelands härad och Kalmar län, $1^3/_8$ mtl, var fordom (Tuneld) säteri-rusthåll, utgörande 5 mtl och 1 mtl säteri frälse, har tillhört slägten Stråle, på 1770-talet öfverjägmästaren C. A. Braun och år 1799 kapiten N. G. Hagendorn. För närvarande lyder det under Botesgård 1 mantal frälsesäteri, som med Gorfveda och öfriga underlydande gårdar och verk, Basgärde $^3/_8$ mantal, Ljungby $^1/_6$ mant., 1 tullmjölqvarn och 1 sågqvarn, taxerade år 1858 till 18,970 rdr rmt, eges af löjtnant Fr. Carleson.

Gothem. Socken i norra fögderiet af Wisby län, har en areal af 14,279 tunnland, af hvilka 420 är sjöar och kärr.; Gothems-ån är den största på Gotland; socknen, som år 1810 beboddes af 497, år 1856 af 689 personer, består af $23^1/_4$ mantal skatte, $^3/_4$ mtl krono, taxerade år 1858 jemte socknens 6 lägenheter, 2 bergverk och 5 qvarnar till 128,650 rdr rmt. Båtsmansroten utgjordes af 6 man, och 1 backstugusittare fanns i socknen. År 1856 fanns här 1 skola med 1 examirad lärare, som undervisade 40 gossar och 39 flickor. Gothem utgör med Norrlanda ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen. Kyrkan är byggd af sten år 1052 (Tuneld) och ligger $2^3/_4$ mil från Wisby. Här är en liksten med runor. — Adress: Wisby.

Gotland. Den största bland de till Sverige hörande Östersjö-öarna, belägen emellan 56 gr. 50 min. och 58 gr. latitud samt emellan 35 gr. 45 min. och 37 gr. longitud, håller i längd $12^1/_2$ mil, i största bredd $4^1/_2$ mil och i vidd 27 qv.mil samt består, enligt från provins-landtmäterikontoret hemtade uppgifter, med undantag af Wisby område, af 56,439 tunnland odlad jord, 10,392 tunnl. naturlig äng, 10,000 tunnl. ut-

dikad, till en del odlad myr, 37,000 tunnl. outdikad myr, 190,000 tunnl. hag- och betesmark, i flesta fall skogbeväxt och ungefär till hälften odlingsbar, 139,219 tunnl. utmark eller egentlig skogsmark, hvaraf dock spridda delar kunna odlas, 104,046 tunnl. skoglösa kalkberg och ofruktbara träsk, som ej kunna utdikas, eller tillsammans 638,000 tunnland. Ön ligger midt emellan Kalmar län i vester och Kurland i öster, 10 mil från land, och kallas med rätta Östersjöns Öga för sitt förmånliga läge i hafvet. Man förmodar, att den fått sitt namn deraf, att då Göterna foro i härnad och sjöröfveri, så hade de här sitt tillhåll; ön har alltså blifvit kallad Gaut-ö, Gutland, Götland och Gotland (Gottland). En sägen var ibland folket, att ön om dagen sjönk och om natten uppflöt, allt eftersom landet öfversköljdes af vågorna. En Tielvar från Östergötland blef dit drifven med sitt fartyg. Från den stund han der uppslog sin boning och tände eld, räknar Gotland sin begynnelse. Hans son Hafdi och dennes hustru Hvitastjerna upptogo först detta nyfödda land, och deras 3 söner, Gote eller Guter, Graier och Gunfin delade det mellan sig i 3 lotter. Deras efterkommande blefvo talrikare än landet kunde föda, och de vandrade då ut först till Fårön, så till Dagö vid Estland och derifrån uppför Dünafloden genom Ryssland till Grekland. Uti Ingiald Illrådas tid skall äldsta offersätet eller afgudahuset varit i Wi, der nu Wisby ligger. Ättehögar, runstenar, förfallna skansar och stenhusmurar förekomma mångenstädes. Runstenar äro ristade sedan christna lärans införande på Gotland och stå på kyrkogårdarna eller i kyrkomurarna. Gotland har ifrån äldsta tider hört under Östergötlands fylkeskonungar, fastän en och annan viking der gjort sig stundom sjelfständig. Då Olof Skötkonung regerade, skola Gotlänningarne, som då vunnit sin frihet, antagit konungen i Sverige till sin skyddsherre emot de härfärder, som då oroade dem och deras handel, samt förbundit sig, för detta försvars skull, att årligen i ledungslama betala 60 mark silfver till Svea konung samt att på härfärder följa honom med 7 snäckor, förutan den årliga skatten af 40 mark silfver, som de sedan långt tillbaka erlade. Christendomen, predikad 936 af Unne, efter hvilken Wineseller Unneshus i Klinte socken blifvit uppkalladt, antogs dock icke öfver hela ön, förrän Norska konungen Olof Haraldsson besegrat Gotländningarne på Lekarehed i Läderbro socken uti öns norra del. Hertig Henrik i Bayern och Sachsen stadfäste år 1163 d. 18 Okt. Gotländningarnes af kejsar Lotharius erhållna fri- och rättigheter. Påfven Gregorius IX befallde genom bref, dateradt Perugia d. 16 Febr. 1229, biskopen i Linköping och Cistercienserabboten på Gotland samt prosten i Wisby att förbjuda köpmännen på Gotland att drifva handel med Finska hedningar eller på något sätt göra dem bistånd. Året derpå, den 21 och 23 Jan., stadfäste ofvannämnde påfve Gotlands gamla tiondefördelning. Konung Henrik III i England utfärdade d. 21 Mars 1237 i Westminster privilegier för Gotlands innevånare på fri handel i England. Konung Waldemar bortskänkte d. 8 September 1277 Gotland åt markgrefvarne i Brandenburg för att de skulle hjelpa honom till att återfå sina förlorade rättigheter till Sveriges thron. År 1285 d. 7 Okt. utfärdade konung Magnus I på Borgholm ett öppet bref rörande ledungslamas utgörande af Gotland och från Sverige landsförvista personers behandling derstädes, jemte tillgift för hvad emot konungen hittills kunde vara brutet, stadfästelse på Gotländningarnes förut erhållna privilegier och tillstånd att fritt handla på Karelen med varor, som då voro förbjudna. Året 1300 hemsöktes Gotland af både boskapssjukdom, som ej lemnade orörda mer än 40 lamm på hela södra delen af ön, och en svår torka. Året 1319 anfölls ön af Svenska riksföreståndaren Matts Kettilmundsson, som var högligen förtörnad att, innan hans ankomst, konung Birger undkommit derifrån; han rensade landet ifrån Birgers anhang, tog af ön ny trohetsed och befriade den från de skatter Birger pålagt. När Magn. Smek icke kunde komma till rätta med de stolta Gotländningarne, uppmanade han Waldemar III Atter-

dag i Danmark att näpsa dem, och denne eröfrade 1361 Wisby, utplundrade staden (vid Ubiholm, strax vester om staden, sjönk det skepp, hvarpå han ville bortföra Gotländningarnes skatter) och tillsatte Danska fogdar, hvilka dock ihjälslogos af Gotländningarne, som åter gåfvo sig under Sverige. År 1363 ankom hertig Albrecht af Meklenburg med sina anhängare till Gotland och blef der så väl af borgare som bönder hyllad till Sveriges konung. År 1398 kom stormästaren för Preussiska riddarne, åt hvilka Albrecht förut pantsatt ön för 20,000 Engelska nobler, och bortjagade de s. k. *Fetaliebröderna* samt underlade sig hela landet. Det blef åter inlöst i Kalmar den 22 Nov. 1428 för 9,000 nobler, hvilka voro utpressade genom hårda pålagor, kallade Gotlands lösen. Då konung Erik af Pommern blef afsatt från thronen, begaf han sig med sina rikens skatter och klenoder till Gotland, der han 1410 anlade Wisborgs slott, som han innehade i 10 år, under hvilken tid han genom sjöröfverier mycket oroade Sveriges sjöstäder och de handlande. Svenskarnes försök att återtaga ön misslyckades, ehuru de nästan alltid voro segervinnare i striden, men ej i underhandling. Om dessa strider har man författat den s. k. Gotlands-visan, som börjar sålunda:

»Vi klaghe thet alle, för herrahvälde
Och för utlendske städer,
Hvad Sverge är skedt med svek och falskhet,
Som Däner fara medh,
Svenska män, J akte thet än,
När J hören thet qväder», m. m.

Sedan Christian II blifvit stött från Svenska thronen, intog hans amiral Norrby Gotland, som han ansåg för sin egendom, och herrskade deröfver med så oinskränkt välde, att han uti Wisby lät slå mynt med sitt namn och Gotlands vapen. På riksdagen i Wadstena år 1524 ansågo Ständerna högst nödigt, att Gotland återvanns från Severin Norrby; biskop Brask i Linköping var för saken mest nitisk, emedan ön hörde under hans stift, äfven då danska konungarne innehade den, och lofvade göra bistånd med folk och med penningar. Hansestäderna pådrefvo denna sak genom sitt sändebud Herman Israel och lofvade goda vilkor i anseende till krigsomkostnaderna; allmänheten, häraf uppeldad, ropade högt på krig och yttrade: »Skulle ej konungen, som utdrifvit den mäktige konung Christiern, kunna dämpa en Severin Norrby? Sturarne läto aldrig skräma sig.» Gustaf lät nu sammandraga 8,000 man af sina bästa soldater, hvilka ifrån Kalmar öfverfördes på krigsskepp och ankommo till Gotland Pingstafton eller i Maj månad sistnämnde år under befäl af Berndt von Melen; men denne var i hemligt förstånd med Norrby och afspisade under Wisby belägring Svenska soldaterna, som med knäfall bådo om att få slåss, med falska löften, att staden och slottet inan kort skulle tillhöra Sverige, upphäfde belägringen och for till Kalmar, medan Norrby några veckor derefter gaf sig under Danmark, som hemligen beskyddade honom. Gotland lydde sedan under detta rike intill år 1645, under drottning Christinas regering, då det, genom freden i Brömsebro, återställdes till Sveriges rike, hvarunder det med rätta hört. I Maj månad 1671 blef Gotland oförutsedt anfallet och intaget af Danska amiralen Juel och förblef under Danmark till 1679. Ryssarne landstego här 1720, men blefvo af innevånarne under befäl af friherre G. A. Psilander tillbakadrifna. F. d. konungen Gustaf IV Adolf skall haft för afsigt att afträda ön Gotland till Maltheser-Orden, och en underhandling var verkligen började härom med denna Ordens styrelse. Den 22 April 1808 landstego åter 2,500 Ryssar på Gotland, under befäl af amiral Bodisco, men måste den 14 Maj ingå en kapitulation med Svenska flottans befälhafvare, contre-amiralen friherre Rudolf Cederström. — Gotland består af sandstensberg, öfverdragna till olika höjd med en kalkmassa, som på de flesta ställen betäckes med jord af omvexlande beskaffenhet. Uti myrtrakterna, som ligga spridda mest öfver hela ön samt uti midten af ön, träffas med ganska få undantag djup och bördig lera och mylljord; närmast stränderna åter kalkstensklapper, sand, och på några ställen lera. De största myrarna äro Martebo Myr och Mäster Myr, de största träsken Lumme-

lundsträsket, $^3/_4$ mil långt, och Bogeviksträsk nära Slitö, som faller ut i hafvet genom sju kanaler af blott 15 alnars längd, kallade »sju strömmar». Landet är mest öfver allt beväxt med skog, som omvexlar med åkrar och ängar, på en jordmån, som är öfver allt jemn, med undantag af ganska få backar, höjder och berg. Skogen består mest af tall och gran; dock finnes löfskog af ek, björk, hassel och ask m. m., ehuru till mindre utsträckning, mest öfver allt. Här äro ansenliga stenbrott i Bursvik och på Gröttlingebo udde, hvarest den bekanta Gotlands-stenen, en blöt gråaktig sandsten, hemtas, hvaraf årligen ansenligt utskeppas såväl till Stockholm som främmande orter; den är af lösare art än Ölands-stenen. I Hoborgs tingslag blefvo år 1760 tvenne vackra röda marmor-arter funna, så goda som den Norska och den på Kolmorden i Östergötland; de ligga intill hafsstranden landet uppåt, under gräsvallen; det mest röda slaget finnes ock ofvan jord. I fordna tider hafva här också varit marmorbrott. Märkvärdiga berg äro: Thorsborg, $^1/_8$ mil från Kräcklingbo, ett stort, högt och bart berg (202 Sv. fot öfver hafsytan), på östra, vestra och norra sidan ganska brant; har ofvanpå ett fält af 2,000 alnar i längd och bredd, hvarpå är ständigt vatten; här var fordom kämpen Thores borg; Hoberg, på yttersta södra udden (Refsudden) uppnår 124 Sv. fot; det är ett på alla sidor brant och perpendikulärt berg, med ett fält ofvanpå af 297 alnar i norr och söder och 145 alnar i öster och vester. Åtskilliga grottor äro här: norrut, i ett litet berg, är den största grottan, som en hvälfd kammare, kallad Hobergsgubbens sängkammare, och skall det, som sagan om Hobergsgubben berättar, hafva händt här vid detta Hoberg. Äfven finnas på Gotland sällsynta stenarter, såsom stenkoraller, karneoler, agater och vackra petrifikater, så att, om man tillika tager i betraktande öns milda klimat (här växer valnöt och mullbärsträd på kall jord), den är lika märkvärdig i botaniskt som i geognostiskt hänseende. Egentliga strömmar och sjöar finnas ej på Gotland; den 3 mil långa Gothems-ån är öns största rinnande vatten. — Befolkningen är liflig osh rask, hyfsad och belefvad; ehuru fallen för vällefnad och en viss beqvämlighet, underkastar sig dock Gotländningen utan knot ansträngningar, mödor och faror, såsom man finner af de talrika berättelserna om de Gotländska postförarnes mod och försakelser såsom oförskräckta och ypperliga sjömän. Lätthet att fatta och mekanisk fyndighet utmärka derjemte öns befolkning, som bibehåller en mängd egna sedvanor, roar sig med urgamla folknöjen samt talar sin egen dialekt, i hvilken talrika ord ur det gamla Nordiska språket finnas oförändrade qvar, uppblandade med ord ur främmande språk. Öns förnämsta inkomstkälla utgöres af *skogarna*, hvilka bestå till större delen af furu, blandad med något gran. Äfven finnes betydlig tillgång på löfskog, såsom ek, björk, alm, ask och hassel. Genom jordens starkt drifvande kalkblandning får skogen här en starkare växtlighet och mognad än i rikets andra landskap. Gotlands furuvirke är tillika berömdt för sin täthet och fasthet; men eken skall icke vara i samma förhållande god till skeppsvirke, och än mindre pålitligt är virket af de andra löfträden. Gotlands enda bergsbruksgren, *kalktillverkningen*, utgör ett betydligt näringsfång och idkas vid 31 privilegierade kalkugnar, hvarförutan allmogen begagnar till husbehof så kallade kalkmilor. — *Jordbruket*, i allmänhet inrättadt i treskifte, på en del gårdar i fyrskifte, men på kalkstensklappern i tvåskifte, står i allmänhet på en låg ståndpunkt. Oaktadt den ypperliga jordmånen samt allmogens tilltagande både uppmärksamhet vid jordens brukning och hog för nyodling, får man likväl säga, att det ofta betydliga spannmåls-öfverskott, som äfven vanliga år här gifva, mindre är jordbrukarens förtjenst än den fruktbara jordmånens, i förening med det gynnsamma klimatet. I ordning efter utsädets myckenhet sås här potates, råg, korn, hvete, hafra, ärter och något blandsäd; afkastningen, sedan utsädet är afdraget, beräknas vanligen till något mer än 5:te kornet af potates och hvete samt af de andra sädesslagen till

 Gotland.

omkring $4^{1}/_{2}$. Spannmåls-exporten går till 20 à 50,000 tunnor årligen. Ofta klagas öfver bristande omsorg vid sädens rengöring, så att Gotlands råg och korn, till vigt och öfriga beskaffenhet eljest jemngoda med de bästa slagen i andra landskap, ofta finnas mindre väl befriade från svingel, tranärter och åkerlök. Lin och hampa odlas på långt när icke till öns behof, blott i Södra fögderiet skola cirka 1,200 l℔ af hvartdera slaget hafva blifvit år 1858 införskrifna, utom det, som vid strandningstillfällen inkommit; priset på god vara varierade samma år mellan 7 à 10 rdr pr 20 ℔. Humle skördas vanligen tillräckligt för egna behofvet; rofvor, eljest, liksom Gotlands potates, kända för sin goda beskaffenhet, börja blifva allt mer sällsynta. Senap odlas till öns behof och anses vara den bästa som växer i Sverige; men både rapsat och weide odlas ganska obetydligt, ehuru begge här växa vildt. Silkesodlingen, som icke utan framgång idkas på ön, har i år gifvit $211^{1}/_{2}$ ℔ silkeshylsor, det lyckligaste resultatet af denna odling. År 1857 gaf den 105 ℔. Trädgårdsskötseln är allmän och gifver äfven god afkastning; få hemmansdelar eller bebyggda lägenheter finnas, som icke ha sin lilla trädgård med grönsaker, bärbuskar och fruktträd samt prydd med mångfaldiga blommor. I Stenkumla socken har ett försök att odla sockerrör blifvit gjordt i April förlidet år, af kapten Adolf von Post på hans gård Kube; han utsådde ett litet qvantum kinesiska sockerrörsfrön (med framgång odlade i Norra Amerika under olika latituder) i trälådor, hvarifrån de i Maj månad utplanterades på ett litet trädgårdsland af 120 qvadratalnars areal; sedan rören i Oktober blifvit nedskurna och pressade emellan tvenne rörliga valsar af trä, erhölls något öfver 6 kannor utmärkt söt saft, som gaf 3 ℔ brun sirup, nyttjad till matredning. Fodret förtärdes med begärlighet så väl af hästar som andra kreatur. (Aftonbl. $^{1}/_{2}$1860.) — Ön har en landtbruksskola på Nygård, $^{3}/_{4}$ mil söderut från Wisby. *Boskapsskötseln* är icke hvad den borde och kunde vara. Orsakerna äro den mindre väl vårdade ängsskötseln och betesmarkernas mindre tjenliga beskaffenhet för hornboskapen — emedan de äro nog torra och hafva för kort gräsväxt — samt inbyggarnes ringa hog för denna hushållningsgren. Hästarna äro väl härdiga, men små. Oaktadt ringa fodertillgång, men öfverflöd på spannmål, består Gotlands-bonden aldrig hästen någon säd; för honom är båten kärare än hästen. I orten omkring Thorsborgen finnas ännu qvar s. k. skogshästar eller Russ, ett det bästa och starkaste hästslag; de fasttagas och tämjas ej, förr än de skola säljas; men med tilltagande inhägnad af utmarken minskas denna hästafvel. Det allmänna Gotländska fårslaget är tämligen stort, men grof-ulligt, och har den egenskapen att kunna föda sig ute äfven under vintern, hvarför de ock föredragas af allmogen framför den blandade racen i närheten af Wisborg, der ett schäferi om 100 får af Soutdowns-race, tillhörigt Kongl. Maj:t och Kronan, är förlagdt; i allmänhet underhålles ej större antal får, än som motsvarar behofvet, utom på Fårön och i de sydligare trakterna, ehuru landet har skönt bete och är särdeles tjenligt till fårskötsel och schäferiers inrättande. I synnerhet växer der i mängd ett slags tåtel, som gerna må kallas fårgräs (*Festuca ovina*), emedan fåren äta det gerna och trifvas väl deraf. I trakten omkring Burs finnes Svenskt höfrö eller *Medicago falcata*, som är ett födande gräs för boskapen; det kan rotas på de magraste ängar och backar, växer till 2 alnars höjd och så frodigt, att af en enda rot kunna uppgå så många buskar och grenar, att en menniskofamn deraf fylles. Priset på fin ull var 1858 67 öre och för den grofva 58 öre. Samma år voro på ön 2 färgerier, 2 garfverier, 1 oljeslageri, 1 pappersbruk med tillverkningsvärde af 636 rdr rmt, 1 skeppsbyggeri vid Klintehamn, 11 diverse fabriker och manufakturverk. Samma år voro här 21 handlande med öppna bodar, 185 skomakare, 162 skräddare, 28 smeder, 25 snickare, 4 kakelugnsmakare, 4 garfvare, 4 målare, 3 färgare, 1 urmakare, 1 repslagare, 4 tunnbindare. — Främst bland binäringarne står fisket efter strömming, torsk, flundror och id samt mindre s. k. fjell-

fisk. Sjöfogelsjagten idkas ganska mycket vid de flesta stränder, förnämligast vid´ utanför belägna holmar, hvarest finnes en myckenhet Eider-foglar, som lemna de kostbara eiderdunen. Den öfriga jagten idkas mest som nöje, ehuru den här kunde bli en binäring, blott med litet villigare iaktagande af jagtstadgan och mer hog att utrota räf, som här i myckenhet finnes samt både årligen och icke så obetydligt skattar fårbjordarna. — Vadmal tillverkas i allmänhet endast för ortens behof, utom på Fårön, hvarifrån årligen föryttras omkring 10,000 alnar, och der priset 1858 utgjorde för ovalkad vara 67 à 75 öre. Linneväfnaden motsvarar ej behofvet, hvaremot betydliga partier fabrikspunnet gröfre bomullsgarn begagnas dels till lärft och dels till s. k. verken eller halfylletyg, som af allmogen nu mer mycket begagnas. Blott i Södra fögderiet kan med visshet antagas, att det införes årligen 15 à 20,000 fot linne- och bomullsväfnader från 16 till 30 öres värde pr fot, samt 2 à 3,000 st. halfylle- och bomullsdukar från 1 till 6 à 7 rdr värde pr st. (uppgift till Kommerskolleg.) I Öja socken finnas sandstensbrott, hvarifrån goda slipstenar utskeppas från Burgsvikshamn, från hvilken, likasom från några öns öfriga hamnar (Slitö, Wallvik, Fårösund och Lutterhorn), allmogen idkar sjöfart (1858 med 9 fartyg om 232 läster) och utskeppar spannmål, salt fårkött, skälspäck och vadmal samt kalk. I 13:de och 14:de seklerna var Gotlands-öl en betydande exportartikel. Af öfriga hamnar må nämnas: Klintehamn på vestra kusten, Rohnehamn, Bursvik, Ljugarn, Sandhamn, Katthammarsvik på den östra, Kappelshamn på den norra. På Fårön ligger Ejkevik. Omkring Gotland ligga åtskilliga vackra öar, öfver 20 till antalet, hvaraf de märkligaste äro: på vestra sidan Stora och Lilla Karlsön, hvarest Erik XIII led skeppsbrott år 1433; på östra sidan Östergarnsholm, Furilen och Skeneholmen, Eneholmen, utanför Slitö hamn, der Carl den XI anlade fästet Carlssvärd, och som nu återigen är befäst; på nordöstra sidan Fårön och $5^1/_2$ mil derifrån *Gotska Sandön,* omkring 6 mil från Gotland, tillhörande Fårö pastorat och på $^1/_2$ qvadratmil innehållande 6,000 tunnl. skog samt 400 tunnland åker, äng och beteshagar, allt af mager beskaffenhet. Ljung och rehnmossa växa ymnigt, och skogen ensam skyddar ön från att blifva öfversvämmad af flygsand från stränderna. — Gotlands vapen är ett hvitt lamm, som bär en med korstecknet utmärkt fana i rödt fält. Ön, fordom grefskap, nu hertigdöme, utgöres af ett län, hvars indelning (Wisby stad oberäknad) åskådliggöres af följande tabell:

Wisby Stift 92 Socknar och 44 Pastorater.	20 Ting.	3 Prosterier.	Göta hofrätt 2 Domsagor.
Endre och Heideby 1 p.; Barlingbo och Ekeby 1 p., Wisby 1 p.	Endre.		
Roma och Björke 1 p.; Follingbo och Akebäck 1 p.	Dede.		
Fohlö och Lokrumme 1 p.; Weskinde och Bro 1 p.	Bro.	Norra.	Norra härad.
Martebo och Lummelunda 1 p.; Stenkyrka och Tingstäde 1 p.	Lummelunda		
Othem och Boge 1 p.; Hangvar och Hall 1 p.; Lärbro och Hellvik 1 p.	Forssa.		
Ruthe, Fleringe och Bunge 1 p.; Fårö 1 p.	Ruthe.		

Wisby Stift 92 Socknar och 44 Pastorater.	20 Ting.	3 Prosterier.	Göta hofrätt 2 Domsagor.
Heinum och Båhl 1 p.; Källunge och Wallstena 1 p.	Båhls.	Norra.	Norra härad.
Gothem och Norrlanda 1 p.; Hörsne 1 p.	Lina.	Medel.	
Dalhem, Ganthem, Halla 1 p.; Sjonhem och Wiklau 1 p.; Wenge, Butle och Guldrupe 1 p.	Halla.		
Östergarn, Ardre och Gammelgarn 1 p.; Kräklingbo, Ahle och Anga 1 p,	Kräklingbo.		
Wall och Hogren 1 p.; Attlingbo 1 p.; Stenkumla, Westerhejde och Träkumla 1 p.	Stenkumla.		
Eskelhem och Tofta 1 p.; Sanda, Mästerby och Westergarn 1 p.	Banda.		
Hejde och Wätö 1 p.; Klinte och Fröjel 1 p.	Heide.		
Habblingbo och Slitö 1 p.; Eista och Sproge 1 p.	Hablinge.	Södra.	Södra härad.
Öja och Hamra 1 p.; Wamlingbo och Sundre 1 p.	Hoborgs.		
Hafdhem och Näs 1 p.; Gröttlingebo och Fide 1 p.	Grötlinge.		
Rohne och Eke 1 p.; Alfva och Hemse 1 p.	Hemse.		
Fardhem, Linde och Lojsta 1 p.; Levide och Gerum 1 p.	Fardhems.		
Nähr och Lau 1 p.; Burgs och Stånga 1 p.	Burgs.		
Alskog och Lye 1 p.; Garde och Etelhem 1 p.	Garde.		

Länet består af 1,098 förmedlade mantal, hvaraf $103^5/_{64}$ mantal äro skatte och $67^5/_{48}$ krono, eller

$1{,}033^{31}/_{54}$ sjelfegande hemmantal,	taxerade 1858 till		rmt rdr	5,475,170: —
$58^{19}/_{108}$ mantal boställen,	d:o	d:o	»	283,355: —
$9^1/_4$ mantal kungsgård,	d:o	d:o	»	56,250: —
261 lägenheter	d:o	d:o	»	130,430: —
56 bergverk	d:o	d:o	»	103,900: —
274 qvarnar och sågar, 1 fabrik	d:o	d:o	»	167,270: —
		S:m	rmt rdr	6,216,375: —
Wisby stad uppskattades till			»	1,651,456: —
Hela länets uppskattningsvärde			rmt rdr	7,867,831: —

Folkmängden var 1805 29,169 och 1858 42,326 personer, utom Wisby stads; skattskrifna voro 21,497 och skattfria 20,829, inberäknade 210 backstugusittare. Bevillningen för landet utgjorde 14,749 rdr 77 öre, statsbidraget, inberäknadt Wisby stads, 189,234 rdr 18 öre rmt. Gotland hör till 8:de bergmästare-distriktet. I militäriskt hänseende underhåller provinsen 2 båtsmans-kompagnier af tillsammans 260 man; men till öns försvar är den s. k. nationalbeväringen upprättad 1810, bestående med några få undantag af alla manspersoner mellan 20 och 40 år, samt indelad i artilleri, jägare, infanteri och pikförare, utgörande (1860) en sammanräknad styrka af 8,237 man. Ön är delad i 6 strandbevaknings-inspektorater och 4 strandbevaknings-uppsyningsmansdistrikter. Länet har, utom ett högre läroverk i Wisby, ordnad folkskoleundervisning, ett hospital, lazarett och kurhus samt arbetshus i Wisby, brandstodsföreningar m. m. Intet säteri eller frälsehemman finnes här; två kungsgårdar finnas: Roma kloster och Wisborgs kungsladugård.

Gottenvik. Två mantal frälse-säteri i Jonsbergs kapell af Östergötlands län, förut kalladt Gåtnavik, ligger nära en vik af Saltsjön, $^3/_4$ mil från kyrkan, och har haft följande kände äldre egare: Fröken Maria Gyllenstjerna år 1579, Sv. Lilja år 1609, en Olof Olofsson till Gottnevi, som var i konung Sigismunds tjenst och dog 1615; han är begrafven jemte sin fru i Häradshammars kyrka; Iwar Nilsson Sture; vice presidenten Arv. Iwarsson Natt och Dag och, genom hans dotter Christina, hennes man kongl. rådet och öfverståthållaren grefve Knut Posse; presidenten i Göta hofrätt grefve Arv. E. Posse; år 1828 egdes det af hans söner. Åbyggnaden är ansenlig och består af 3:ne stenhus af 3 våningars höjd och en stor stallbyggnad af sten; på egorna är ett fattighus uppfördt för de nödlidande af godsets folk (Tuneld). Under egendomen, som år 1858 uppskattades till 92,450 rdr rmt, hörer 1 husbehofs-kalkbränneri, 1 jord, 1 hage, 1 äng, 1 tegelbruk för afsalu (uppskattningsvärde 12,500 rdr rmt) 1 vatten-tullmjölqvarn med 2 par stenar (1,200 rdr), 1 finbladig oskattlagd saluså g (3,000 rdr), f. d. kopparverket och jerngrufvan, som nu äro nedlagda; åbyggnadernas värde inberäknadt i egendomens, dessutom flera hemman. Godset egdes 1858 af justitie-kansleren och riddaren N. S. v. Koch i Stockholm och majoren Henric von Koch.

Gottfridsdal (Gårdveda eller Gorfveda). Socken i Aspelands härad af Kalmar län, $3^1/_2$ mil från Wimmerby, har en areal af 12,983 tunnl., af hvilka 1,220 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 587 och år 1856 af 3,031 personer, består af $9^1/_6$ mantal skatte, 3 mantal krono, $1^3/_4$ mant. frälse, och taxerades år 1858 med 3 qvarnar och sågar samt 1 fabrik till 81,721 rdr bko. En del af socknen är bergaktig och skogrik, den andra åter har mera jemn mark. Jordmånen består af sand och svartmylla. Gottfridsdal är annex till Molilja, hvilka socknar år 1856 hade 1 ambulatorisk skola, hvari 95 gossar och 76 flickor fingo undervisning. I socknen ligga följande gårdar: Kristineberg $1^{11}/_{12}$ mtl, Botesgård 1 mant., Gårdveda $1^3/_8$ mant. — Adress: Wimmerby.

Gotthardsberg. Två mantal frälsesäteri, vid Telgaren i Lerbo socken af Nyköpings län, f. d. Ökna och Kårbol; båda gårdarna tillhörde 1435 Strengnäs domkyrka, indrogos troligen vid reformationen, donerades 1638 till R. R. Joh. Berndes, ärfdes af dottren Märtha (död 1717); såldes af en fru Ulfsparre, född Berndes, 1727 till Gestrin, af denne till Edelfelt, och af dess enka 1751 till G. W. Marcks v. Würtemberg, som ombytte gårdens namn; innehades sedermera af hans enka och arfvingar, tills den 1818 köptes af friherre Louis De Geer (Tham), och tillhörde 1858 dess måg, grefve G. Wachtmeister, med underlydande Byringe 1 mantal frälse, Bröttjebohl 1 mantal, Hvassingstorp $^1/_2$ mantal och Krutgården $^1/_4$ mant.; alltsammans uppskattades samma år till 34,029 rdr rmt.

Gottorps slott. Så benämnas lem-

ningar efter en gammal borg på en hög kulle uti en äng inom ett sumpigt kärr i Ljungs socken af Nyköpings län. Uti dess murar sutto ännu år 1745 qvar jernhakar. Stället är nu alldeles öfverväxt med löfskog. Man förmodar att det varit ett af de slott, som uppbyggdes under Unionstiden till landets förtryck och af Engelbrekt år 1434 förstördes (Tuneld).

Gottorp. Tre mantal frälse i Svanhals socken af Nyköpings län; år 1636 var det under Sätra; från 1726 under Rehnstad, se detta.

Gottröra. Socken i Långhundra härad af Stockholms län, $3\frac{1}{2}$ mil från Uppsala, vid 200 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 10,461 tunnland, af hvilka 230 äro sjöar och kärr. Socknen, som består af $36\frac{3}{4}$ mantal, hvaraf $10\frac{1}{2}$ mantal skatte, $4\frac{3}{8}$ mant. krono, $21\frac{7}{8}$ mant. frälse, taxerades år 1858 jemte 4 lägenheter, 1 inrättning, 2 qvarnar och 4 mantal frälseräntor till 235,000 rdr rmt, och beboddes år 1856 af 829, 1805 af 860 och 1858 af 584 (mant.lgd) personer. Gemenskapen af indelta arméen består af 6 och utskrifningsmanskapet af 28 man; 14 backstugusittare finnas i socknen. Marken är någorlunda jemn, rådande jordmånen är lera; på skog lider socknen brist. År 1856 fanns här en fast skola med 1 examinerad lärare, som undervisade 29 gossar och 14 flickor. Gottröra socken, som i fordna tider kallades Gullarör eller Gutkisrör, är annex till Närtuna och är märkvärdig af det märke, hvilket till skilnad emellan Roslagen och Uppland här finnes uthugget i ett berg. Vid östra ändan af Frö- eller Fyris-ängen har man anmärkt tjocka och massiva jernringar, som förmodligen varit insatta att fästa skepp eller fartyg uti, då i fordna tider här varit öppen segelled, som, enligt de i Närtuna kyrka befintliga gamla handlingarna, gått från Östersjön igenom ån i Åkers socken samt träsken in uti Starrsjön, nu en äng, förbi kyrkan och till slut genom Fahle- eller Före-ån intill Uppsala stad, hvilka trakter nu för det mesta äro igenväxta (Tuneld). Kyrkan är mycket gammal, byggd af gråsten och för längre tid tillbaka jernbandad; der märkes den af riksdrotset grefve Axel Banér år 1735 för sig och sin familj uppförda ansenliga mausolé. En runsten är anmärkt vid Lilla Gottröra (N:o 1,825 i Liljeg. run.), med ett kors utan inskrift. Af större gårdar finnas här: Johannisberg, Öster-Ruckeby, Gottröra 1 mantal, Wångsjöberg och Hagby. — Adress: Uppsala.

Gottsunda. Två mantal frälse-säteri, vid Läby-ån i Bondkyrka socken af Uppsala län, har tillhört slägterna Oxenstjerna och Rosenborg; Sahlman 1825; för närvarande eges gården af professor Rabenius i Lund och uppskattas, jemte en utjord, till 18,800 rdr rmt.

Gottsunda, Lilla, uppskattadt till 1,500 rdr rmt, jemte Gottsunda äng, tillhör Upsala akademi.

Gottåsa. Kakelugnsfabrik i Kronobergs län, egdes år 1858 af H. S. Hagström. Tillverkningsvärdet var samma år 800 rdr rmt, och 2 arbetare sysselsattes vid fabriken.

Graf, Norra. Ett halft mantal frälse i Malmbäcks socken af Jönköpings län, eges, jemte Thohult $\frac{1}{2}$ mantal, bägge taxerade år 1858 till 4,120 rdr rmt, af assessor C. Qveckfelt. Vid denna gård voro s. å. 8 mantalsskrifna och 10 skattfria; utskrifningsmanskapet utgöres här af 3 man.

Graf, Södra. Ett halft mantal frälse i samma socken, taxerades år 1858 till 2,100 rdr rmt och eges, jemte Wiresjö och Söndrarp, alltsammans uppskattadt till 20,160 rdr rmt, af löjtnant Falkenberg.

Grafby eller **Graby.** 2 mant. frälsesäteri i Sunds socken af Linköpings län, beläget nära korsvägen från Arby, $\frac{1}{4}$ mil från kyrkan; är gammalt säteri, uppbygdt, heter det i 1687 års jordebok, på 2 gårdar, Söder- och Norrgården, och satt i mantal 1707; det kallas gammalt redan 1636, då det, jemte Forssnäs med tillhörande 5 gamla frälse-

hemman och Tomta samt Äng, egdes af Knut Drake, hvilken slägt det tillhört till 1730, då det egdes af hr Johan Rääf; 1818 af frälse-kamreraren M. Hellström och 1829 af major A. F. Rothlieb. För närvarande eges Grafby jemte Oppred $1^1/_2$ mantal frälse och Tomta $^1/_4$ mantal frälse, alltsammans uppskattadt till 23,900 rdr rmt, af häradshöfding A. Åstrand.

Grafsjöhult. Ett mant. säteri i Marbäcks socken af Jönköpings län, har vackra och väl underhållna åbyggnader, belägna vid en liten sjö bredvid en vacker trädgård. I förra århundradet innehades det af en major von Hartmansdorff och i början af detta århundrade af majoren Jon Rosenqvist, hvilken utvidgade trädgården, hvarest icke mindre än 30 särskilda sorter körsbärsträd skola hafva funnits på hans tid. Det innehades derefter någon tid af majoren Henrik Rosenqvist, sedermera, såsom fideikommissarius till Westanå, af Gyllenswahn. År 1811 nedbrann byggnaden af vådeld. Skattlagd mjölqvarn och såg finnas på gårdens egor (Tuneld). För närvarande eges den af bonden Sam. Håkansson. Taxeringsvärdet 5,900 rdr.

Grafva. Socken i Carlstads tingslag af Carlstads län, $1^1/_4$ mil från Carlstad, vid 190 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 35,594 tunnl., af hvilka 2,800 är sjöar och kärr. Socknen, som fördelas i $33^5/_6$ mantal, betalande egorättsafgift, taxerade år 1857 till 376,475 rdr bko, samt $7^1/_4$ mantal kronogods, taxerade till 67,250 rdr bko, beboddes år 1805 af 2,164 och år 1856, enl. Tabellkommiss. ber., af 4,015 personer. År 1858 funnos här 320 backstugusittare; samma år utgjordes utskrifningsmanskapet af 156 man och gemenskapen af indelta arméen af 20 man. År 1856 fanns i socknen en ambulatorisk skola med 2 examinerade lärare, som undervisade 190 gossar och 134 flickor. Grafva utgör för närvarande ensamt ett præbende-pastorat; Grafva Redkyrka, af sten, har på 1400-talet lydt under kyrkoherden i dåvarande Tingvalla, och var i början byggd af trä, men sedan af sten och flyttad ett stycke mer åt söder, är trång och mörk; här är en klocka från påfvetiden, med en påskrift af åtskilliga svårlästa munkbokstäfver. Grafva gjordes 1584 till eget pastorat, men lades 1596 tillbaka till Carlstad (Fernow). År 1770 omnämnes Grafva som præbendepastorat. Af ättehögar finnas en vid kyrkan samt 3 vid Linnkjärn på Botorps skog, en vester om elfven invid Skifveds laxeforss eller nu Forsshaga hemman på 1 mantal. Af större gårdar och inrättningar finnas dessutom: Färjestad 1 mtl, baierskt ölbryggeri, Stora Hertzöga 1 mantal, Grossbohl 1 mantal, krutbruket Rud 1 mantal, Öjenäs 1 mantal, N:a Wåhla 1 mantal; Stora Grafva 1 mantal, taxeradt till 5,000 rdr bko, egdes jemte underlydande för ett sammanlagdt värde af 26,667 rdr bko, af hr A. Fröding; Löfved 1 mant. — Adress: Carlstad.

Grafvenforss. Jernmanufakturverk i Seglora socken af Elfsborgs län, anlades 1757 med ett privilegieradt knippsmide af 150 sk℔ af rådman And. Graf i Borås. Hammaren byggdes på 1750-talet och blef 1758 försedd med kongl. Bergskollegii privilegium (Tuneld). År 1857 uppskattades bruket till 10,000 rdr bko, klensmedjan till 1,000 rdr, valkstampen till 1,375 rdr bko; det hela egdes af brukspatron S. Eriksson på Rydboholm i Kinnarum socken. 1857 års tillverkning utgjorde 36 sk℔ knippjern och 16 sk℔ spik.

Grafven. Ett mantal frälse i Adelöfs socken af Norra Wedbo härad, är skiftadt i $^1/_{12}$ och $^{11}/_{12}$ mantal.

Gramsborg (Granmarsborg). Så kallas af de i orten boende de murar, hvilka finnas på en bergskulle ännu qvar ute på Skofta-skogen, $^1/_4$ mil från staden Köping i Westmanland, och som förmenas hafva varit en af kon. Granmars borgar omkring 760 efter Christi födelse.

Gran, Ytter-. Socken i Håbo härad af Uppsala län, 3 mil från Uppsala, vid 60 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 4,073 tunnland, hvaraf blott 30 äro

sjöar och kärr; har tämligen jemn mark-särdeles i midten och på gränsen mellan Öfver- och Ytter-Gran, men utefter sjökusterna bergaktig och sandig skogsmark med ringa skog. Jordmånen är dels sandblandad lera, dels mojord. Socknen, som består af $96^1/_4$ mantal skatte, $2^5/_8$ mantal krono, 1 mantal frälse, taxerades år 1858, jemte 5 lägenheter, 2 qvarnar och sågar, till 56,160 rdr rmt, beboddes år 1805 af 248, 1856 af 280 personer. Gemenskapen af indelta arméen utgöres af 3, utskrifningsmanskapet äfvenledes af 3 man. Åkerbruk är hufvudnäringen; dertill kommer något ängs- och skogsbruk, fiske samt äfven skjuts vid Grans gästgifvaregård. Landsvägen från Stockholm går norrut utefter sandåsen, förbi nämda gästgifvaregård, som ligger 5 mil från hufvudstaden, och den i närheten belägna Ytter-Grans kyrka, och vidare i samma rigtning till moderkyrkan, $^1/_2$ mil längre i norr, der vägen vänder sig åt vester, öfver Ekolsunds bro till Husbysjutolfts socken. Vid Båhlsta gästgifvaregård är tingsställe för Uppsala läns södra, eller Trögds, Åsunda, Håbo och Bro häraders domsaga. Här i socknen finnas flera runstenar; i Liljeg. R. upptagas 6 st., af hvilka vi må anföra den vid Lundby med inskriften: **Usnikin . lit rita stin þinoata bruþr sino Osvin. ... ... hialbi ont þi.** samt den under Ekala bro, med inskriften: **Anvitr : auk . Kiti : auk . Kar : auk . Ulifr auk : Tiarfr.** På andra slingan: **þair . raistu . stain þina . iftiR . Kunlaif . faþur sin . Han for . austr : miþ : Ikvari . Kuþ . hialbi . salin.** Ytter-Gran är annex till Öfver-Gran och har gammal kyrka, försedd med torn, till en del reparerad efter en år 1723 timad eldsvåda; kyrkobyn består af kapellansboställe $^3/_8$ mant. krono, gästgifvaregård och andra lägenheter. För öfrigt finnas i socknen följande gårdar: Ahlby $^3/_4$ mantal med Brunsta $^1/_8$ mant., Båhlsta 1 mtl, Båhlsta N:o 2, 1 mant. med väderqvarn och såg. — Adr.: Ekolsund.

Gran, Öfver-. Moderförsamling till ofvannämnda socken i Håbo härad af Uppsala län, $2^1/_4$ mil från Enköping, har en areal af 8,563 tunnland, hvaraf 40 äro sjöar och kärr, samt består af $22^1/_8$ mantal skatte, $8^3/_8$ mantal krono, 13 mantal frälse, uppskattade år 1858 jemte 8 lägenheter, 1 manufakturverk, 3 qvarnar och sågar, till 343,510 rdr rmt. Socknen, som beboddes år 1805 af 928, år 1858 af 1,048 personer, 571 skattskrifna, 477 skattfria, inberäknade 33 backstugusittare, har bergaktig mark; rådande jordmånen är sand och sandblandad lera; hufvudnäringarne desamma som i Ytter-Gran, och dertill kommer äfven sjöfart med en storbåt. Gemenskapen af indelta arméen utgöres af 12 och utskrifningsmanskapet af 41 man. — *Grenæum annexa* förekommer 1314 bland kyrkor i Habohundæri; samtidigt Yfragren och Ytragren hvar för sig 1316, och ännu tidigare, 1292, Superior Garn och Yttro Garn. Kyrkoherdar äro kända från slutet af 1200-talet, kaplaner från 1593. Kyrkan är gammal, byggd af gråsten, och har ett nyligen ombygdt prydligt torn. Pastoratet är regalt af 2:dra klassen; från 1777 till 1787 innehades det såsom præbende af domprosten Låstbom och derpå till 1799 af professor Christiernin. Ifrån Öfver-Grans kyrka går en väg åt nordvest öfver Warpsund, hvarest finnes en af socknens många runstenar med inskriften: **Arielr : auk : Kar . uk . Kiti : auk : Ulifi · auk : Tiarfr : ristu : stain : þina : aftir : Kunlif. faþur sin.** På en annan slinga: **Is . vas . austr . miþ . Ikvari . trabin . Kuþ . hialbi : an : þaira :** På samma slinga, började från andra ändan: **Aþken . raistik . runar :** På särskild slinga ned från stenen: **Is . kuni . ren . knari stur.** Utom ofvannämnde runstenar finnas här en stensättning vid Wi, vid gränsen emellan socknarna; nära Arnö förekomma Ryssudden och Ryssviken, hvilka namn skola enligt sägnen datera sig från Esternas härjningståg i Mälaren; dessutom finnas här af större gårdar: Högsta, Nyckelby, Cathrinedahl, Eneby, Säby, Krägga med tegelbruk, Fiskbrunna, Segersta och Hällby. — Adress: Ekolsund.

Gran. Kungsladugård uti Umeå socken af Westerbottens län, har ett an-

genämt läge vid Umeå-elfven, något öfver $^1/_8$ mil från kyrkan, består af 1 mantal och är anslagen på lön åt landshöfdingen i nämnde län. År 1858 uppskattades gården till 6,000 rdr rmt och innehades af landshöfdingen och riddaren G. L. Munthe. Gården är ganska välbyggd och har haft den största och vackraste trädgård i länet (Djurberg).

Gran. Öfverste-boställe i Piteå socken af Westerbottens län, har vacker belägenhet på en halfö vid elfven, nedanför kyrkan; skall i fordna tider varit väl bebygdt, men afbrunnit, och sedan på 1700-talet fått sin nuvarande åbyggnad; gården består af $1^1/_{64}$ mant. krono, med väl uppodlade egor, uppskattad 1858 till 13,125 rdr rmt.

Graneberg. Två och ett halft mantal frälse-säteri i Gryths socken i Södermanland, 5 mil från Nyköping, för detta Husqvarna, med ett vackert läge på en af löfskog omgifven höjd, upplåts 1596 åt H. von Masenbach genom köp och donation; genom arf kom det till H. H. von Siegroth, som skref sig till Graneberg och dog år 1676; enkan behöll gården för sig och barnen, men förlorade den till stor del genom reduktionen. Den utbyttes åter till frälse dels af friherre A. Hummerhjelm, Anna Siegroths andra man, dels af landshöfding E. Lovisin 1690, kom med den sednares dotter till landshöfding grefve C. Frölich; såldes efter 1740 till H. Herdhjelms arfvingar, tillhörde 1760 Gripenmark, 1770 dennes söner, derpå Salonius; 1788 Ant. Grell; Habr, dennes enka, född Rothstein, omkring 1795 och 1825, kort derefter kommendörkapten frih. Axel Klinkowström, i hvilken slägt det blef fideikommiss och eges nu jemte Byängen $^1/_4$ mantal och Hellesta $^1/_4$ mant., alltsammans uppskattadt till 28,460 rdr rmt, af fanjunkaren friherre O. Klinkowström.

Granebo, se Jonsberg.

Granfjärden. Störst af de många fjärdar, som skjuta ut från Mälaren in i Westmanland, håller denna fjärd ifrån holmen Löfsärken ut till Engsön och Aspön, hvilken sednare ligger i Södermanland, nära 2 mil, samt mellan norr och söder, från Kungsåra socken ofvanför Engsön ut till den s. k. Söderfjärden emellan Fogdö kyrka och Tosterön i Södermanland, $1^5/_8$ mil.

Grangärde. Socken i Wester-Bergslags fögderi af Stora Kopparbergs län, äfven kallad Gränge, utgör jemte Ludvika kapell ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, med en areal, provisoriskt beräknad, af 188,036 tunnland, af hvilka 25,000 äro sjöar och kärr. Socknen ligger 9 mil från Falun och gränsar mot Näs, Floda, Gagnef, Tuna och Norrberke socknar i Dalarna samt Nya Kopparbergs socken i Örebro län. Hela pastoratet, som är $5^1/_2$ mil långt och nästan lika bredt, består af $62^{15}/_{16}$ mtl skatte, $^3/_8$ mantal krono, taxerade år 1858, jemte 189 lägenheter, 5 bergverk, 3 manufakturverk och 10 qvarnar, till 1,910,995 rdr rmt. Folkmängden var år 1810: 5,112 och 1858: 8,623 personer, hvaraf voro skattskrifna af allmoge 3,464, af ståndspersoner 855, skattfria af allmoge 3,537, af ståndspersoner 767; ibland de skattfria funnos 122 backstugusittare. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 291 och gemenskapen af indelta arméen af 4 man. Den största sjön i socknen är Wessman (462 fot öfver hafvet), som begynner $^1/_4$ mil från kyrkan och bildar flera stora vikar, genom hvilka sjön på vissa ställen räknas till 1 mil i bredd och vid Ludvika till $1^1/_2$ mil i längd; här faller den ström ut, som är Wessmans enda utlopp; af öfriga sjöar märkas: Byssjön, Saxen, Öfra Hillen m. fl. Af åar är Paris-ån den förnämsta; denna å kommer från Säfsen och rinner ut i Wessman, men upptager förut under sitt lopp flera smärre åar. I norra, vestra och södra delarna af socknen förekomma betydliga landthöjder och bergsträckor, hvilka mot socknens mellersta delar sänka sig mot Wessmans vattendrag, som faller ut åt öster, der alltså landet är lägst. Jordmånen är stenbunden, sandig och har på sina ställen veslera; socknen eger betydliga skogar,

Åkerbruket fyller socknens spannmålsbehof, hufvudnäringen är dock bergshandtering, på grund af socknens ansenliga tillgång på malm och vattenfall. Grängesberget, en stor bergshöjd vid gränsen af N. Kopparbergs socken, är en stor malmtrakt, som har flera märkliga höga punkter, såsom Risberget, Sandberget, Norra och Södra Grängesberget eller Sjustjernberget, hvilket är det högsta, samt Östra och Vestra Ormesberget. Genom detta malmfält och äfven det på norra sidan liggande Gudmundsberget stryka många malmgångar, som föra rik jernmalm. Grängesbergets malm har i början af förra seklet stått bar i bergets öfra sluttning, och har ännu brott ofvan dag eller på sidan af berget. Malmgången sträcker sig till 12 famnars djup och förer den renaste malm. Under bruks-året 1859 brötos inom Grangärdes socken i Vestra Norberget (44,841 sk℔), Östra Norberget, Södra och Norra Grängesberget, Fredmundsberget, Finnäs- och Blyberget, Gräsberget (32,956 sk℔) med flera inalles 227,596 sk℔ t.v. jernmalm. Rostberg, $^1/_4$ mil från kyrkan, lemnar blyglans och svafvelkis, Rödsjöberget har varit arbetadt på blyglans o. s. v. Flera bruk och bergsmanshyttor finnas i sockenen, såsom Westansjö, Norhyttan, Sunnersjö, Gonäs, Räfsåla, Björnhyttan, Saxhyttan, nästan alla anlagda på 1600-talet. Dessutom finnas flera ödelagda. Af jernbruk märkas: Ludvika vid sjön Wessmans utlopp, der kapellkyrkan ligger, Nyhammar eller Sunnersjö, $^1/_2$ mil från Gränges kyrka; bergsmanshamrar äro Norså, Sunnansjö m. fl. Redan på 1820-talet uppstod fråga om anläggning af en jernväg emellan Hillen och Leren; men först riksdagen 1853—1854 anvisade låneunderstöd till jernvägar i denna ort, der nu Grängesberget och sjön Hörken äro förenade medelst jernväg, hvarjemte Strömsholms kanal fortsättes genom en jernväg mellan Smedjebacken och sjön Wessman, till hvars utförande staten anslagit en lånesumma af 400,000 rdr rmt. Vid den förr brukliga transporten af brukens tillverkningar och förnödenheter togs vägen öfver Orsasjön och Siljan samt derifrån på elfven till Båtstad i Tuna socken; men härvid befanns den svårigheten, att 2:ne forssar mötte vid Gräda by nära Gagnefs kyrka, så att alla effekter der måste urlastas samt föras $^1/_4$ mil öfver land.

Tuna, Säter och Gränge voro fordom en enda socken, men blefvo år 1555 delade i tvänne. Hertig Gustaf Adolf erhöll i förläning Gränge socken år 1610. I 1743 års oroligheter deltog äfven allmogen i denna socken. — År 1856 funnos i denna socken såväl fast skola med 2 examinerade lärare, som undervisade 103 gossar och 106 flickor, som ambulatorisk skola med 5 examinerade och 8 oexaminerade lärare, som undervisade 300 gossar och 302 flickor. Kyrkan är belägen 5 mil från Falun vid stora landsvägen emellan Bysjön och Björken; efter åskeld år 1593 uppbyggdes hon af sten med torn. Af fornlemningar må anföras, att man på tvänne näs vid Wessman, Askevik och Grönö, samt vid Korsnäs vid sjön Björken funnit åtskilliga stenhögar, i trakten kallade *Jätte-* eller *Hedningeskansar*. Öfver en källa i Grytänge skall fordom hafva stått offerhus. — I Grangärde socken är Finnmark, der Finnarne till en del bo i pörten och tala bruten Finska. Wester-Bergslags och Wester-Dalarnas domsaga har sitt tingsställe i Grangärdes kyrkoby. Utom redan anförda bruk och masugnar märkas Björnhytte masugn, Nya Presthyttan; pastorsbostället utgör $^1/_4$ mantal krono. — Adress: Smedjebacken.

Granhammar. Ett mant. frälsesäteri uti Westra Ryds socken och Bro härad af Uppsala län, beläget vid den derefter uppkallade viken. Första kända egare uppgifves vara Peder Eriksson, riksråd omkring 1480; sedan tillhörde gården slägten Örnflycht på 1600-talet, derpå Rosenkrantz och, 1724, v. Fersen; 1849 gen.-majoren grefve Lantingshausen, som dessutom egde $4^3/_4$ mantal. Gården har ett vackert stenhus med fruktträdgård och orangeri samt park. Vid förstugudörren finnes en runsten, N:o 323 i Lilj. R., med inskrift: . . . . ti : stin : þana : ift : Askut : sun sin : trik : h . . . — För närvarande eges säteriet jemte Tibble

2 mantal, Brunna $^7/_8$, Garpeboda $^1/_2$, Lerberga $1^1/_2$, Lilleboda $^1/_2$, Tång $^1/_2$ och Wiby $1^1/_2$ mantal, allsammans uppskattadt till 92,310 rdr rmt, af baron Erik Rålamb.

Granhult. Socken i Uppvidinge härad af Kronobergs län, $3^1/_2$ mil från Wexiö, med högsta landthöjden i länet, 820 fot öfver hafvet, gränsar i norr till Nottebäck, i öster till Lenhofda, i söder och vester till Dädesjö, är $^3/_8$ mil lång och $^1/_2$ mil bred. Socknens areal är 14,557 tunnland, af hvilka 1,580 äro sjöar och kärr; den består af $8^1/_2$ mantal skatte och $^5/_8$ mantal krono, taxerade år 1857 till 16,190 rdr bko, och beboddes år 1805 af 214, år 1858 af 353 personer, af hvilka 144 voro skattskrifna, 209 skattfria, inberäknade 4 backstugusittare. Utskrifningsmanskapet utgjordes af 11 och indelta arméen tillhörig gemenskap af 6 man. Af sjöar finnas här Hortesjö, $^1/_4$ mil lång; Träholmen är nästan trekantig. Granhult är annex till Nottebäck, med hvilken socken hon har gemensam kyrka sedan 1846, nyligen uppbyggd och invigd d. 3 Juni 1842; den gamla, byggd af trä, ansågs 1757 vara »den kanske äldsta i stiftet»; hon var 16 alnar lång, 12 alnar bred. På Lyretorps så väl som på Kyrkotorps egor äro märken efter flera källrar samt 7 à 8 brunnar m. m., med anledning hvaraf man trott, att en stad eller åtminstone en större by funnits här; en ganska väl murad, djup och med godt vatten försedd brunn är nyligen funnen i skogen vid uppbyggandet af en backstuga. I socknen anmärkas följande gårdar: Marhult Wester-, Norr- och Södergården $1^1/_2$ mant., Glosäng 1 mantal, Elmerhult $1^1/_4$ mtl. Adress: Wexiö.

Granhult. Gods och bruk i Ramsberg socken, Lindes bergslag af Örebro län, har utgjort med Gammelbo en enda egendom under namn af Fanthytte säteri och var i äldre tider det enda herregodset i häradet. Kände egare äro: fältherren frih. Clas Christersson Horn, som skref sig till Gammelbo, och hans son Christer Classon Horn. Hans son Clas, öfverste vid Upplands regimente och år 1634 riksråd, bibehöll äfven godset; men sonen Christer, generalguvernör öfver Finland, sålde Gammelbo Granhult jemte de från Hornska familjen inköpta Bergshyttan, Morskoga, Sundbo och Ytterbyn, tillsammans $5^1/_2$ mantal säteri och frälse, för 130,000 daler k.m. till assessoren D. Tilas. Genom dennes enkas, fru Greta Tilas, sednare gifte, öfvergick godset till slägten Heijke, inom hvilken det delades efter 1771, så att den i adligt stånd, under namn af Heijkensköld upphöjda grenen erhöll nuvarande Granhult, hvaremot den ofrälse grenen bibehöll den gamla sätesgården Gammelbo; men masugnen jemte några mindre verk hafva förblifvit gemensam egendom. Granhult, som har sin egentliga tackjernsblåsning vid Kloten och Norra Bresjön, har äfven kolhus, men blott af smärre dimensioner. Blåsningen vid denna hytta uppgifves år 1852 för Gammelbo till 3,000 sk℔ för Granhult till 1,560 sk℔; år 1858 tillverkades här 8,093 sk℔ tackjern, en tillverkning, som öfversteg alla andra masugnars i riket. Malmen hemtas dels från Strossa och Blanka i Korsbergstrakten, dels från de österut vid Skinnskattebergs gräns belägna Glittra och Finngrufvorna m. fl. Godset utgöres af $1^4/_5$ mantal skatte, $1^4/_5$ mantal krono, med en areal, som torde, sedan Resta, Grymsjö och Björk tillkommit, uppgå till 14 à 15,000 tunnl., och eges jemte Kloten af intressenter: $^{35}/_{72}$ af disponenten brukspatron Selim Heijkensköld, Thor och W. Heijkensköld hvardera $^1/_9$, bergsrådet C. W. Heijkensköld $^1/_8$, baron J. A. Posse $^1/_{18}$, m. fl.

Graninge. Bruk i södra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, med en församling, hörande till Sollefteå pastorat, som räknar $3^1/_2$ mil i längd och $1^1/_4$ mil i bredd, belägen $1^1/_2$ till 2 mil ifrån Sollefteå och moderkyrkan, gränsande i S.V. till Forss socken i Jämtland, i N.V. till Helgom, i N. till Långsele, i N.O. till Sollefteå och i Ö. mot Ytter-Lennäs; har sitt namn efter Graninge sjö, som är $1^1/_2$ mil lång. Folkmängden, som omkring 1780 var 478, 1805: 567, hade år 1856 ökat sig till 1,270 personer, hvilka, jemte

kolning, ortens hufvudnäring, sysselsätta sig med åkerbruk, boskapsskötsel och fiske. Kyrkan är af trä, uppbyggd på bruksegarnes bekostnad och invigd den 5 April 1761; tillförne lydde trakten under Långsele, då predikan hölls vissa tider om året i en sal vid bruksgården; men nu finnes här pastor, åt hvilken boställe blifvit anslaget. Barnundervisningen bestriddes här år 1856 af 1 examinerad lärare för 34 gossar och 45 flickor. Orten har åtskilliga gånger varit utsatt för fiendtliga infall, hvaribland må nämnas Ryssarnes år 1721 och Norrmännens 1640 och 1677, särdeles sistnämnda år, då fienden uppbrände bruket, men efter hvilken bragd han såg sig af innevånarnes tappra motstånd föranlåten att vända tillbaka härifrån. Graninge jernverk, det äldsta i länet, skall hafva blifvit uppbygdt 1673 af generalguvernören Carl Sparre, vid vestra ändan af Graningen, som genom en å här utflyter i Ledinge-sjön. Sedan privilegier blifvit meddelade 1683, 1695 och 1736, funnos här (efter Hülphers) 2 hamrar och 4 härdar med 1,000 sk℔ stångjernssmide, jemte manufakturverk af 1 plåthammare samt 1 råstålshammare och 1 härd, hvartill tackjern dels togs från Bållsta masugn, dels från andra bergslager. Efter Sparre kom verket under kongl. rådet Lars Fleming, hvars arfvingar sålde det till grosshandl. Johan Classon i Stockholm; sedan egdes det jemte Sollefteå verk af dennes efterkommande; dessa bruk hafva ock samma stämpel: ett dubbelt inbundet G. Emellan dessa verk är sommarvägen genom Långsele 3 mil, men öfver skogen direkt om vintern $2^1/_4$ mil, hvarföre ock de mesta körslor dem imellan då göras; begge nyttja samma nederlags- och lastageplats vid elfven. Utom god tillgång på vatten, har bruket äfven den fördelen, att kolen föras dit på pråmar ifrån de omkring sjön belägna hemmanen. Skogen är vidsträckt, både skatte- och rekognitions-allmänning, hvarpå öfver 30 nybyggen och torp blifvit anlagda; af dessa hemman njuta några bergsfrälse-rätt. Landet är häromkring mer jemnt, och stället har en behaglig belägenhet. För närvarande eges bruket af ett aktiebolag; enkefru M. Nordenfalk och vice häradshöfding A. Ulrich uppgåfvos som egare år 1857, då tillverkningen var af stång- och ämnesjern 4,094 sk℔ 11 l℔ 10 ℔, af råstål 130 sk℔ 5 l℔, af diverse manufakturjern 418 sk℔ 9 l℔ 7 ℔, af spik 119 sk℔ 1 l℔ 7 ℔, af garfstål 87 sk℔ 17 l℔ 9 ℔. — Adress: Sollefteå.

Gransholm. Pappersbruk och oljeslageri i Bergunda socken af Kronobergs län; vid det förra, som 1858 egdes af hr N. Wahlqvist, tillverkades för ett värde af 25,583 rdr rmt; bruket sysselsatte 24 arbetare. Det sednare egdes samma år af herr A. W. Wahlqvist och sysselsatte 2 arbetare; uppgifna tillverkningsvärdet var 1,087 rdr rmt.

Gransjö. Ett mantal frälse i Algutsboda socken af Jönköpings län, är deladt i 6 lotter med ett sammanlagdt uppskattningvärde år 1858 af 11,120 rdr rmt och egdes då af bönder. Gransjö lädergarfveri, taxeradt till 150 rdr rmt och qvarn med 2 par stenar jemte såg med 1 blad, uppskattade till 2,640 rdr rmt, egas af garfvaren Granlund.

Granvik. Masugn i Undenäs socken af Elfsborgs län, anlagd i slutet af 1600-talet af bruksförvaltaren Anthoni v. Boije, är belägen utmed Wetterns strand, 1 mil landvägen och 2 mil sjövägen från Forsviks bruk; tillverkar mellan 600 à 1,000 sk℔ tackjern. Till denna egendom höra 1 skattlagd qvarn med 1 par stenar, 1 skattesåg; dessutom höra härunder flera hemman och torp, 8,339 tunnland egna frälse- och skatteskogar samt 13,208 tunnl. rekognitionsskog, graderad till 5,781 tunnl. fullgod skog. Jordmånen består af sandmylla, lera och lermylla. För masugnens behof har egaren obegränsad rättighet och tillgång till malm från Tabergs grufvor i Jönköpings län, 2 lotter i Hesselkulla, $^1/_2$ lott i Sanna grufvor i Lekebergslagen och en del i Bunka grufva i Lerbäcks bergslag. Ett stort magasin är uppbygdt nära Forsviks sluss, så att 10 fot djupgående fartyg kunna lägga intill dörren för af- och

pålastning. Ar 1826 egdes possessionen af brukspatron Wollr. Tham; från 1 Nov. 1856 af bruksegaren And. Andersson, som äfven innehade underlydande Böhlet 1 mantal, Hult $1/2$ mantal, Hohnefjell $1/4$ mantal, Gäddurkan och Dammen 2 mantal, Granviks qvarn och tegelbruk, det sednare uppskattadt till 7,500 rdr bko; gården Granvik är blott $1/8$ mantal; alltsammans är uppskattadt till 23,975 rdr bko.

Gravendal. Jernbruk i Säfsnäs socken i Dalarna, inrättadt år 1721 af brukspatron Seb. Grave, har 4 härdar och 2 hamrar, 1 plåthammare, 2 råståls- och en garfstålshärd; tillverkningen vid detta jemte Thyforss bruk, anlagdt äfven af Grave vid sjön Thyn, uppgick år 1858 till 7,815 sk℔ 1 l℔ 10 ℔ stångjernsmide, 115 sk℔ 10 ℔ garfstål, 123 sk℔ 14 l℔ spiksmide. Bruksegendomarne uppsk. till $3,037^1/_2$ rdr, Gravendals bruksgård med underlydande skattehemman till 12,882 rdr, extra roterade torp utan mantal till $12,337^1/_2$ rdr; hela uppskattningsvärdet är 574,900 rdr rmt. Hit hörer äfven Strömsdals masugn, anlagd år 1727 af Grave. Brukens tillverkning går öfver Wärmland och Wenern till Göteborg. Dessa verk äro delade i 2,880 lotter, hvaraf följande ega:

Fru S. Arfvidsson	270	delar.
Brukspatron L. Arfvidsson	270	»
D:o R. Arfvidsson	270	»
Fru L. Berggren	270	»
Brukspatron B. Berggren	192	»
D:o M. Berggren	180	»
Kammarherre Wattrang	180	»
Brukspatron Enström	180	»
Generalmajor E. A. Peyron	135	»
Mag:r Wahlström	102	»
Häradshöfding Hörnstein	90	»
Fröken v. Hofsten	90	»
A. Arfvidsson	60	»
Löjtnant Arfvidsson	60	»
Fröken A. Nauckhoff	60	»
Assessorskan Geijer	90	»
Kongl. Sekt. Geijer	60	»
Brukspatron Lennartson	60	»
N. Arfvidsson	48	»
C. Arfvidsson	48	»
Trpt	2,715	delar.
Sköldebrand	45	»
Fru A. Kjellberg	30	»
Mamsell A. Geijer	30	»
Hofrättsrådet J. Geijer	30	»
Fru Westfält	15	»
Löjtnant, kapten och fröken Wahlfelt hvardera 5	15	»
S:a	2,880	delar.

Grebbestad (rättare Grebystad). Handelsplats i Bohus län, en knapp $1/2$ mil s.v. från Tanums kyrka, vid stranden, på gården Grebys mark, $1^1/_2$ mantal i 14 delar, drifver betydlig handel med kringliggande orter, äfvensom sjöfart med fartyg om 913 läster; de flesta af invånarne äro sjöfarande och spannmålshandlare. Här är en hafsbadsinrättning, anlagd af herr Lundbom. År 1847 var folkmängden 206, år 1858: 441 personer; antalet af husen är 89, och orten, som i jordboken kallas Grebbestads Strand, uppskattas till 30,733 rdr rmt. Nära derintill ligger den märkvärdiga valplatsen vid Greby, som står i nära sammanhang med en af Bohusläns vigtigaste fornsägner. Denna berättar, att i forntiden en hop Skottar landstigit vid Grebbestad och derifrån företagit ett plundringståg upp mot Bullarens härad. Men der blefvo de vid Nafverstads kyrka angripna af ortens småkonungar samt med förlust tillbakadrifna mot stranden, der de i närheten af Tanums kyrka genskötos af andra ortens höfdingar och ledo ett sådant nederlag, att en förbiflytande bäck skummade af blod och deraf ännu i dag kallas Blodbäcken. De härifrån undkomna Skottarne blefvo sedan mangrannt nedhuggna vid Greby, och om denna händelse erinrar valplatsen, som har att uppvisa icke mindre än 117 ättehögar, af hvilka 27 äro försedda med bautastenar. Traditionen bestyrkes vidare af andra fornlemningar, deribland högarna vid Nafverstads kyrka samt de Skottska höfdingarne Walbrets och Kusens grafställen.

Grebo. Socken uti Bankekinds härad af Linköpings län, $2^1/_4$ mil från staden Linköping, fordom benämd Grepa-

bo, ligger mellan Svinstad i nordvest, Wist i sydvest, Åtved i söder, Wärna i nordvest, har 1 mils längd och i största bredden $^1/_2$ mil samt upptager i areal 11,965 tunnland, af hvilka 1,520 äro sjöar och kärr. Här finnas flera insjöar, af hvilka de största äro Örn och Wihn samt Erlången, öfver hvilken man har en vacker utsigt från den rymliga, med många skuggrika träd planterade kyrkogården. Jordmånen består af lera och sand; åkern är i allmänhet icke stor till omfång, äng och betesmark ringa och mager; hufvudnäringen är åkerbruk och bränvinsbränning; en del hemman hafva ej obetydlig skog; fordom har här drifvits bergbruk under Åtvidabergs bergslag, och spår finnas ännu efter grufvor och hyttor. Socknen, som består af $12^5/_8$ mantal skatte, $2^1/_4$ mantal krono, $7^7/_8$ mantal frälse (häraf ligger 1 mantal i Hanekinds härad) med 1 lägenhet, uppskattad till 186,220 rdr rmt, beboddes år 1805 af 946, år 1858 af 1,267 personer, hvaraf 641 voro skattskrifna och 626 skattfria, inberäknade 10 man af indelta arméens gemenskap och 41 backstugusittare; socknen hade år 1856 fast skola med en examinerad lärare, som undervisade 55 gossar och 46 flickor. Grebo socken har åtminstone från reformationstiden utgjort med annexet Wärna ett pastorat, nu regalt af 3:dje klassen, i Linköpings stift och Bankekinds prosteri. Grepabo socken nämnes 1369, en kyrkoherde 1385. Kyrkan har varit af hög ålder, men är ombyggd 1772, har torn, sakristia på norra sidan, en äldre och en nyare altartafla m. m. Socknen har åtskilliga kassor, magasin, en donation af prosten Scharff från år 1843 till fattiga barns uppfostran samt en mindre dylik af slägten Bjelke. Af fornlemningar omtalas grafhögar vid Örkälla nära prestgården. Åtskilliga af sockens gårdar nämnas i äldre tiders handlingar; de större gårdarne äro: Lundby, Norrby, Redinge, bostället Rödsten; Dahla med Hemmingstorps frälse-säteri, Wiggebyholm, Stockö. —Adr.: Linköping.

Grecksåsar eller **Grexåsar.** Gästgifvaregård i Nora socken af Örebro län, $1^3/_4$ mil från Nora, $^1/_4$ mantal, Grecks Stadra $^1/_4$ mantal, Grecksskog $^1/_4$ mtl, Grecksjöhöjden $^1/_4$ mtl, Finnån $1^1/_2$ mtl, Skärhyttan 2 mtl, med ett sammanlagdt taxeringsvärde af 37,470 rdr rmt, $^{19}/_{40}$ af Grecksåsars masugn, der år 1857 tillverkades 119 sk℔ tackjern, eges af bruksintressenter: $^3/_4$ af hofrättsrådet J. F. Hedblads sterbhus och $^1/_4$ af brukspatron C. Carlsson i Grythyttehed. Grecksåsars hemman på $5^3/_4$ mant. eges af bönder.

Grefbäck. Socken i Kåkinds härad af Skaraborgs län, $^5/_8$ mil från Hjo, vid Wetterns vestra strand, som här är beklädd med löfskog af alla slag, har en areal af 9,072 tunnland, af hvilka 85 äro sjöar och kärr, och består af $35^5/_{16}$ mantal, taxerade år 1858 till 115,243 rdr bko. Folkmängden, som 1805 var 621 personer, utgjorde 1858: 1,102; af backstugusittare funnos här 67, och gemenskap af indelta arméen 6 man. Jordmånen består mest af sand och mylla samt är mycket gynnande för fruktträd, hvaraf utvalda slag odlas här i den s. k. *Guldkroken.* Såsom en särskild binäring för allmogen uppgifves den mycket lönande transporten af köpmansvaror. Skogar af ek, björk, al, ask, lind, asp m. m. finnas öfver allt i församlingen. År 1856 fanns i socknen fast skola med en examinerad lärare, som undervisade 46 gossar och 29 flickor. Kyrkan ligger utmed stora landsvägen, mellan Hjo och Wanäs, är byggd af sten, ganska vacker och rymlig; åldern är obekant; men hon har blifvit tillbyggd i sednare tider. Här hvilar, uti en präktig graf af huggen sten, R. R. grefve Sv. Lagerberg, hvars vapen, rikt förgyldt och af förträffligt arbete, finnes i kyrkan. Att denna socken fordom benämdes *Grydebäck,* finnes af ett bref af Magnus Ladulås, dateradt Warnhem den 25 Nov. 1277, hvarmedelst han öfverlät till Gudhems kloster åtskillig afgäld af Grydebäcks socken. Grefbäck är jemte annexet Brevik ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Kåkinds kontrakt af Skara stift. Af större gårdar finnas i socknen: Munkeberg och Munkebo 2 mantal, Ulfhult $1^1/_2$ mantal, Ekhammar och Fagerberg $2^3/_4$ mantal. — Adress: Hjo.

Grefvie. Socken i Bjäre härad af Christianstads län, $1^1/_4$ mil från Engelholm, belägen vid hafvet, har en areal af 8,933 tunnland, af hvilka 25 äro sjöar och kärr. Här finnes tillräcklig skog; utom åkerbruk, som är befolkningens hufvudnäring, idkas här saltsjöfiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,333 och 1856 af 2,063 personer, består af $23^{13}/_{72}$ mantal skatte, $1^{23}/_{72}$ mantal krono, $3^{11}/_{12}$ mant. frälse. Grefvie är annex till Förslöf, och ligger $^1/_5$ mil från moderkyrkan. Af större hemman märkas här: Öllöf, Killeröd, Bjärröd, Bäckestorp. — Adress: Engelholm.

Grefvie, Östra. Socken i Oxie härad af Malmöhus län, $1^3/_4$ mil från Malmö, innehåller 1,296 tunnland, af hvilka blott 2 äro sjöar och kärr; består af $8^{15}/_{16}$ mantal skatte och uppskattades år 1857, jemte 43 lägenheter och 1 qvarn, till 114,960 rdr bko. Folkmängden, som 1805 var 399, uppgick 1859 till 790 personer; häraf voro 359 skattskrifna och 431 skattfria, inberäknadt 17 backstugusittare; gemenskapen af indelta arméen utgjordes samma år af 9, och utskrifningsmanskapet af 24 man. Socknen har god och tillräcklig åker och äng samt mycken torfjord. Undervisningen bestreds år 1856 af en examinerad lärare i fast skola med 76 gossar och 55 flickor. Östra Grefvie är annex till Ingelstads pastorat i Oxie kontrakt af Lunds stift; kyrkan ligger $^1/_4$ mil från moderkyrkan. I socknen ligger Månstorps kungsgård. Af större gårdar finnas: Östra Grefvie $^3/_4$ mtl, uppskattadt till 10,000 rdr rmt, eges af Per Christensson, 1 mantal hörande till Malmö hospital; af Glostorp $1^3/_{32}$ mantal, uppskattadt till 8,500 rdr rmt, eges af And. Hansson. — Adress: Malmö.

Grefvie, Mellan-. Socken i samma härad som ofvanstående, 2 mil från Malmö, har en areal af 995 tunnland, uppskattades 1857 till 111,690 rdr. Socknen, som består af $9^1/_6$ mtl skatte, 1 mantal krono, beboddes år 1805 af 242, 1856 af 463 personer; sistnämda år bestreds undervisningen i fast skola af en examinerad lärare, som undervisade 43 gossar och 30 flickor. År 1680 indrogs patronatsrättigheten, som då innehades af hofkansleren Örnstedt; för närvarande utgör Mellan-Grefvie tillsammans med Åkarps socken ett regalt pastorat af 2:dra klassen i Oxie kontrakt af Lunds stift. — Adress: Malmö.

Grenabol. Ett mantal frälse-säteri i Hjo landsförsamling, Mariestads län, har, med i sambruk varande Kopparhult 1 mant. och Gathe 1 mant., haft af kända egare löjtnant J. Klingstedt år 1814 och öfverste-löjtnant Wærnstedt 1857. Denna egendom är i anseende till sitt vackra läge, förtjent af en närmare beskrifning. Den är belägen i den s. k. Guldkroken vid Wettern, med hufvudbyggnaden på en höjd, som omgifves af åldriga lindar och lönnar; härifrån ser man sköna alléer och parker sträcka sig, så långt ögat når, och rundtomkring åkrar, ängar och lundar nedemot sjön; öfver allt mötes ögat af den rikaste vegetation, och derimellan har man Wettern med dess ångbåtar och segelfartyg samt Omberget i fonden. På endast $^1/_4$ mils afstånd har man den lilla trefliga staden Hjo vid dess skogbekransade vik; vidare synas Wisingsö, Grenna, Westanå och Brahehus, flera kyrkor i Östergötland; i klart väder och vid hägringar kan man till och med upptäcka tornspetsarna å Wadstena slott. Egendomen har omkring 250 tunnl. åkerjord i cirkulation, 150 tunnl. äng, 300 tunnl. med vacker löfskog bevuxna beteshagar och 300 tunnland barrskog samt 2 à 300 tunnland diverse jord till bönder och torpare; utom detta, beläget i Hjo landsförsamling, höra dessutom till egendomen angränsande $^{11}/_{32}$ mantal Stekarekärret, beläget i Grefbäcks församling. Grenabol jemte Gathe 1 mantal, Kopparhult $^{17}/_{18}$ mantal, alltsammans uppskattadt till 14,200 rdr rmt, eges af fabrikör C. Fagert.

Grenna. Socken i Wista härad af Jönköpings län, är belägen i häradets nordvestra hörn och omslutes i vester af sjön Wettern, i norr af Ödeshögs socken i Östergötland, i öster af Norra

Wedbo härad och i söder af Ölmstads socken, har en höjd af 440 fot öfver hafvet och en areal om 27,540 tunnl., hvaraf 4,220 äro sjöar och kärr. Sockneu håller i största längd 2 mil, i största bredd $1^1/_2$ mil; den innehåller $91^1/_4$ förmedlade mantal, taxerade år 1858, jemte 4 lägenheter, 5 manufakturverk, 9 qvarnar och sågar, till 531,275 rdr rmt. Denna stora sockens (näst Säby den största i länet) jordmån är af olika beskaffenhet: Grenna-platåen, eller det på en skifferbildning lägrade flodlandet, som egentligen sträcker sig från Röttle ström till Östgöta-gränsen och har i öster den förbi Grenna löpande bergväggen och i vester sjön Wettern till gräns, består af lerjord samt till någon mindre del af sand- och svartmylla och har otvifvelaktigt en bland de bästa jordmånerna i Sverige. På denna platå ligga inegorna till Grenna stad, Wretaholm, Mellby och Uppgrenna byar samt hemmanen Boeryd och Getingeryd, tillsammans $32^3/_8$ mantal, hvilka hemman dock hafva den olägenheten, att skogar och betesmarker till desamma ligga omkring och till en del ofvanför bergväggen samt äro bergiga och stenbundnn, stundom ock långt bort belägna. Höglandet, som det kallas i anseende till den stora slätten mellan sjön och bergväggen, ligger norr om sjön Bunnen, med en dalsänkning från denna sjö till Wettern mellan Jordtorps och Rafvelsmarks byar; egande en viss vildhet i sin naturdaning, har det en jordmån af mer och mindre djup, lägrad på grusbotten; den är ock merändels djup och god, så att intill och emellan de vilda skogarna finner man ganska goda hemman, bland hvilka må nämnas: Åsa, det högst uppskattade hemmanet i häradet, Anneberg, Kabbarp, Långliden, Isgården, Qvatarp, Dotte och Högemåhlen m. fl. Den del af socknen åter, som ligger söder om förutnämnda dalsänkning, har ock ett helt annat skaplynne än densamma. Denna del intager väl åtskilligt af så väl den östra som vestra bergskedjan, men saknar den vildhet, som utmärker socknens nordöstra del, och utgör de båda Reabo- och Rafvelsmarksdalarna, som hafva goda, fastän små inegor och ringa betesmark. Inom denna del af socknen äro de båda natursköna säterierna Östanå och Westanå belägna. År 1805 utgjorde socknens folkmängd 2,332 och 1856: 3,360 personer; tillökningen på ett halft sekel har alltså varit 44 proc; 102 backstugusittare funnos här 1858; samma år utgjordes utskrifningsmanskapet af 138 och indelta arméens gemenskap af 38 man. För den i äldre tider här i församlingen försummade barnundervisningen (år 1733 funnos här hvarken skol- eller fattighus) har först under nuvarande pastors tid blifvit sörjdt genom uppbyggandet af ett större skolhus med rymlig lokal i staden Grenna, hvarest äfven de närmast boende af socknens barn få undervisning, medan de längre bort boende barnen undervisas af en examinerad lärare rotvis ambulatoriskt; deras antal uppgick 1856 till 88 gossar och 85 flickor. Socknen lyder under Tveta, Wista och Mo häraders domsaga och begagnar till tingshus rådhuset i Grenna. Uti socknen ligga 2 ne gästgifvaregårdar: 1:o Grenna, hvarifrån är till Råby $1^3/_4$, till Sjöberga $1^1/_4$, till Örserum $1^1/_4$ och till Kumla på Wisingsö 1 mil; 2:o Örserum, på vägen åt Eksjö, hvarifrån är till Grenna $1^1/_4$, till Råby $2^1/_2$, till Hult $1^1/_4$ och till Fruktnöte 1 mil. Kyrkan, som socknen har gemensam med staden, hvarest den är belägen, beskrifves under Grenna stad. Af fornlemningar finnas ej många, en hällekista eller jättegraf har blifvit anträffad vid Grenna prestgårds egor, men blef för några få år sedan vid anställd odling helt och hållet borttagen, hvilket lärer vara fallet med de flesta deromkring befintliga dylika fornlemningar. Den märkligaste af de på Uppgrenna egor träffade lemningarna är runstenen vid det ställe, der fordna kapellet var beläget, omkring 1,000 fot i norr från gamla byn. Stenen är 5 fot hög och $2^1/_2$ fot bred; den finnes antecknad under N:o 1,202 i Liljegrens urkunder och inskriften är: Svin : risti : stina : þensi : iftir : Oslak : Auk : iftir : Kuta : sun : hans : an Oslak : vas : bruþur : hans : På Rafvelsmarks egor, vid pass 400 fot i vester, ligger en i denna trakt ovanligt väl bibehållen ättekulle af 150 fots omkrets och

6 fots höjd, sammansatt af jord och sten; den öppnades 1855 af skattsökande, som funno blott tvänne vackra väl gjorda stridsyxor af sten och 2 pikspetsar af flinta, hvilket fynd blifvit öfverlemnadt till antiqvitets-akademiens museum. Såsom tillhörande Grenna sockens fornminnen få vi till slut omnämna den 300 fot öfver Wettern och på en bergsklippa, 172 fot högt öfver Uppgrenna by, liggande ruinen efter *Brahehus slott.* Genom en vådeld, som år 1708 lade Uppgrenna by i aska, antändes äfven slottet, som också nedbrann, föga öfver ett halft århundrade gammalt. Hufvudbyggnadens murar stå ännu qvar till hela sin höjd; men inre murarne äro nedrasade och utgöra blott en grushög. Af det, som återstår efter de tvänne husen i östra hörnen af borggården, kan man skönja de derunder varande skott- eller kanongluggarna. — Grenna socken skänktes år 1569 den 9 Juli af konung Johan III till grefve Peder Brahe d. Ä. och bestod, enligt år 1647 af grefve Per d. Y. upprättad ordentlig jordbok, af $22^{11}/_{12}$ mtl skatte, $74^{3}/_{8}$ mant. krono och $24^{5}/_{8}$ mant. frälse, eller tillsammans $127^{1}/_{8}$ mant.; men genom förmedlingar, nya skatteläggningar och andra förändringar, har den olikhet i hemmanens naturer uppkommit, att för närvarande finnas $48^{7}/_{24}$ mantal skatte, $7^{1}/_{2}$ mant. krono, $35^{11}/_{24}$ mant. frälse. Utom förut nämda gårdar finnas här: Bohult 2 mantal, innehafves af sergeant Östergrens sterbhus, Westanå säteri, Röttle pappersbruk, eges af fideikommissarien f. d. löjtnant A. Gyllensvan.

Grenna. Uppstad i Wista härad och Jönköpings län, vid Wettern, anlagd af grefve Per Brahe d. Ä. på byn Husabys egor, mellan sjön och den utmed densamma framstrykande bergåsen, på hvilken ruinerna af Brahehus resa sig, samt privilegierad af grefven år 1652, hvarefter dessa privilegier af konungen stadfästes år 1680, samma år grefve Per afled, och på särskild anhållan af borgerskapet. Grefven öfverlemnade till staden $7^{1}/_{4}$ mantal af sina i Husaby by egande hemman, och på de i byn liggande Preste-, Ribba- och Klockaregårdarnas egor utstakades stadsplanen. Hufvudgatan, kallad Brahegatan, icke mindre än 66 fot bred, sträckte sig i nära nog rät linie, sannolikt efter den förbi kyrkan löpande landsvägen, till en längd af 4,000 fot; på bägge sidor om Brahegatan utstakades rektangelformiga tomter om 160 fots längd, men olika bredd, och likaledes blefvo tomter utstakade mellan Östra gatan (nu Berga-gatan) och bergskedjan, dock af oregelbunden storlek i anseende till bergskedjans bugtningar. Tomternas antal uppgick till 146; vestra tomtraden afskars från de nedanför liggande åkergärdena genom en gata; men nedanför denna utstakades inga tomter, hvilket dock sedan skett, ehuru ingen af tomterna vid denna s. k. Sjögata blifvit bebygd, utom med en eller annan ladugård. Man har berättat, att grefve Per befolkade sin nya stad med Ziguenare eller s. k. Tattare; men detta förklaras af Allvin för grundlöst; ehuru han icke nekar, att en eller annan Ziguenarfamilj (de första lära hafva inkommit till Sverige först 1512) sedan kunnat sätta sig ned i staden. Under de första åren lydde den nya staden troligen under grefvens kanslirätt på Wisingsborgs slott; men 1659 blef Lars Svensson, förut kansliskrifvare på Wisingsborg, borgmästare i Grenna, eller Brahe-Grenna, som staden skulle heta. Imellertid dröjde det icke länge, inan reduktionen gjorde slut på grefskapet Wisingsborg, och staden erhöll d. 28 Jan. 1693 af konungen nya privilegier, i hvilka det redan heter, att »staden afsigkommen är», ett öde, som synes hafva varit Grenna stads alltifrån dess första bebyggande, ända tilldess de sednare åren gifvit den lilla staden tillfälle att mer utveckla sig. »Vid slutet af 18:de århundradet», säger Allvin, »var Grenna nästan mera by än stad. Borgrarnes hustrur klädde sig i bindmössa, likaså deras döttrar. De förra kallades madamer och de sednare jungfrur. De sutto vid sin slända, i sin väfstol, vid sitt sybord, sin knyppeldyna, eller sysslade i kök och visthusbod, och så hela veckan igenom. Döttrarnas täflan i lyx var att om Söndagarna kunna framträda i den vackraste af dem sjelfva tillverkade klädningen.

Endast rådmännens hustrur samt prest- och borgmästarfruar — några qvinliga notabiliteter funnos icke i staden — fingo epithetet fru; de buro uppsatta mössor och gjorde kaffekalaser sins imellan; också hade sqvallret denna tid ganska ringa fart i staden. Något rikt borgarehus fanns icke, men åtskilliga, som kunde kallas välmående efter den tidens mått derpå.» — »Styresmännen, pastor och borgmästare, voro utlefvade och följaktligen mindre verksamma personer; stadens styrelse var väl således icke i allra bästa skick; men allt gick sin vanliga gång, tyst och stilla. Torget var, likasom ännu i dag, icke stensatt, och stadens »fyrfotingar» hade sitt tillhåll på detsamma. Här funnos icke en gång så kallade torgdagar. Men hvarje hushåll måste hafva sin kund, som om Söndagen från landet medförde hvad det för veckan behöfde, och knappast kunde man, sedan de bägge Rödingska handelshusen gått öfver ända, säga, att en handelsbod fanns, som med fog uppbar namn deraf.»

Sedermera, alltifrån 1810, har Grenna fått ett annat utseende. Nya och vackra tvåvåningshus hafva blifvit uppförda, de gamla hafva blifvit påbyggda, och öppnandet af Göta Kanal har icke obetydligt inverkat till stadens framåtskridande, hvilket dock icke tagit några jättesteg, enär Grenna, som nu räknar en ålder af 200 år, ännu icke hunnit få sitt torg stensatt. Staden har nu vid Wettern en hamnbrygga, vid hvilken både segel- och ångfartyg lägga till (år 1855 inlastades här icke mindre än 11,000 tunnor spannmål af alla slag), och en ansenlig vagnsfabrik, som sysselsätter omkring 50 personer. I äldre tider fanns här ett år 1752 inrättadt bomullsspinneri och på 1760-talet en tapetfabrik och en finsnickareverkstad; men allt detta har upphört, likasom det på 1600-talet i Grenna befintliga tobaksspinneriet samt verkstaden för finare jern- och stålarbeten. År 1859 var en cigarrfabrik under anläggning i Grenna, som dessutom hade boktryckeri, färgerier, garfverier samt 10 handlande och 29 handtverksmästare. År 1855 bestod Grenna af 112 hus och tomter, uppskattade till 133,201 rdr bko. I statsbidrag erlade staden sistnämda år 2,005 rdr bko.

Först år 1675 upprättade grefve Per i Grenna en skola, som ännu finnes qvar, ehuru utvidgad och egande 2 lärare. Gemensamt med landsförsamlingen har staden också en folkskola.

Grennas förnämsta byggnad är stadens *kyrka*, byggd blott 200 fot från den bergvägg, invid hvilken staden ligger, och sannolikt en af de äldsta kyrkor i landet, med tornbyggnad af 126 fots höjd sedan 1673 och ytterligare utvidgad 1689—1696, hvarigenom hon blifvit förvandlad till korskyrka. Till det yttre vacker och vördnadsbjudande, är likväl kyrkan i det inre tämligen skröplig, med ful predikstol och alltför litet rymligt chor, men tämligen vacker altartafla. I taket finnas åtskilliga målningar, som dock till en del äro utplånade; de, som kunna urskiljas, föreställa Adam och Eva i paradiset, — en ängel, med en tafla i högra handen och i den venstra en svamp, medan på taflan läses inskriften: jag utstryker alla thina synder, vore the än 10,000, — helvetet afbildadt som ett chaotiskt mörker, hvari hemska menniskofigurer ligga bundna med kedjor, o. s. v. Dessa målningar förfärdigades 1719 af Edvard Orm och hafva kostat 790 daler s.m. Orgelverket är af år 1771 och ganska dåligt. I socknen hafva fordom funnits 2 kapeller, ett, kalladt S:t Hans kapell, på en liten höjd norr om Uppgrenna by, med en offerkälla, nu begagnad blott till husbehof, och ett vid Bråxvik, det n. v. Östanå. — Vid vestra ändan af staden ligger den s. k. Kungshagen, der Carl X:s lik stod tvänne dagar under färden från Göteborg till Stockholm. Under dessa dagar bodde enkedrottningen i prestgården.

Stadens gamla rådhus uppbyggdes vid torget år 1665 och försågs 10 år derefter med urverk, allt på grefve Pers bekostnad; det nedtogs år 1800, och staden inköpte då ett större hus vid Brahegatan, der nu rådhusrätten och gästgifvaregården äro inrymda.

Grenna stad räknade år 1842: 690, 1845: 727, 1847: 807 och 1850: 841 inv.; för 1859 uppgifves invånarnes antal till 1,102.

Grenome. Tre mantal frälse i Stafby socken och Olands härad af Uppsala län, har tillhört slägterna Gyllenklou 1655, Silfverstedt, Lagerkrona 1740, Brauner 1772, Silfverstolpe 1825 och 1849; för närvarande eges det, jemte Lydinge säteri och underlydande $4^1/_8$ mantal, af brukspatron P. A. Tamms arfvingar; Grenome uppskattas till 17,790 rdr rmt.

Grensholm. Ett mantal gammalt frälse-säteri i Wånga socken och Åkerbo härad af Linköpings län, 3 mil från Norrköping, har ett större boningshus af trä med flygelbyggnader och ladugård af sten; säteriet har i forntiden hetat Aal eller Ål. Ännu finnas lemningar af den fordna byggnaden i den s. k. Slottshagen på ett högt berg. Inom de ännu qvarstående murarna hafva träd uppvuxit, som vittna, att huset fordom varit befäst. Här finnas tegelbruk och husbehofssåg; gården har underlydande Blacknäs $^1/_4$ mant., Brinck $^1/_4$, Bränstorp $^1/_4$, Grindtorp $^1/_8$, Puketorp $^1/_4$, Rosendal $^1/_4$, Rotekälla $^1/_8$, Ströja, Stubbetorp $^1/_4$, Östra Sätra $^1/_4$, tillsammans $2^1/_4$ mantal rå och rör, allt uppskattadt till 23,310 rdr bko, inom fordna Skrukeby sockendel, samt inom egentliga Wånga: Thorslunda 4 mantal frälsesäteri-ladugård, Ödesrödja $^1/_4$ mant. frälse, räntor af 2 mant. Balderum och Träsäter samt Orga qvarn med 3 par stenar, äfven 2 mantal och ränta af $^1/_2$ mantal i Skrukeby, söder om Roxen. Äldsta kände egaren är riksrådet och amiralen Måns Stensson (Green), bekant för sina förrädiska och politiska vinglerier, och han säges efter sin återkomst från landsflykten (1421—57) hafva bebyggt stället; han gick i Eskilstuna kloster och dog på 1470-talet. Gården lär efter honom hafva fått sitt namn; sedan har den tillhört följande: riksrådet och riddaren Iwar Magnusson Green; dennes son riksrådet och väpnaren Magnus, död år 1520; sedan riksrådet Jakob Thuresson (Rosengren, död 1571), naturlig son af riksrådet Thure Jönsson (Roos); år 1558 utbyttes Thorslunda af honom från kronan till frälse; år 1683 tillhörde godset lagmannen Sven Thuresson Ribbing, då det redan kallades gammalt säteri; det såldes af honom, år 1706, till kongl. rådet Jacob Spens, död 1721, tillhörde sedan dennes enka Beata Bonde (död 1729); derefter sönerna, generalen grefve Axel Spens till 1745 och hofmarskalken grefve Carl Gustaf till 1751; — generalen grefve Axel förbättrade isynnerhet egendomen och anlade trädgården; stenhus uppbyggdes åt torprarne, under det att han sjelf bebodde blott 2:ne rum i träbyggningen. Han hade varit konung Carl XII:s drabant och blef fången vid Pultava. Vidare kammarherren grefve Jakob till 1755, lagmannen grefve Carl Gustaf till 1816, dennes yngre son major Carl Gustaf till 1844 och hans barn till 1851; boningshuset ombyggdes 1852, efter en eldsvåda, af löjtnant Gustaf Harald, som egde godset 1857, sedan han utlöst sina syskon. Godset har god jordmån och skog.

Grestorp eller **Kylehof.** Ett mantal frälse-säteri i Hångers socken och Östbo härad af Jönköpings län, ligger vid Widöstern, bebyggdes af öfverste-löjtnant Kyhle, innehades 1730 af Lena Stake, 1740 af L. von Roxendorff; sedan bodde här öfverste-löjtnantskan Sandberg, derpå vice-presidenten i Göta hofrätt P. von Schaeij, död 1761; sedan sonen, hofrättsrådet J. W. Schaeij, och efter honom mågen, baron Knut Sparre, som bortpantade det till B. Bergvall såsom kom:st. i Tännö; är nu bondgård.

Grimethon. Socken i Himle härad af Halmstads län, 1 mil från Warberg, har en areal af 7,521 tunnl., af hvilka 480 äro sjöar och kärr. Marken är öfver allt mer eller mindre bergaktig, åkerfälten mellan bergen äro steniga; rådande jordmånen är sand; af skog ega Grimethons och Thorstorps byar ännu till husbehof, men den öfriga delen af socknen nästan ingen. Socknen, som år 1805 beboddes af 562 och 1858 af 717 personer, hvaraf 390 voro skattskrifna och 317 skattfria, inberäknade 7 backstugusittare, består af $31^1/_6$ mantal skatte, $2^3/_{16}$ mantal krono och uppskattas till 129,600 rdr rmt. År 1856 bestreds undervisnin-

gen för 50 gossar och 40 flickor uti ambulatorisk skola af en examinerad lärare. Grimethons moderförsamling utgör jemte annexet Rolfstorp ett patronelt pastorat af 2:dra klassen i Warbergs kontrakt af Göteborgs stift; patronus är egaren af Thorstorps gård. Kyrkan är belägen $5^3/_{10}$ mil från Halmstad; hon nybyggdes år 1800; men af den äldre, som är uppförd af kanslern Wolfrath, qvarstår ännu mycket och utgör den nya kyrkans nedra del. Kyrkans altare utgöres af ett stycke ur en hednisk offerhäll, hvaraf det öfriga ligger på Grimethons skog nära Dagsås. Den betydligaste gården i socknen är Thorstorp; af Grimethons by utgöra N:ris 1, 2, 4, 6—8 $5^1/_4$ mantal frälse och egas af kammarherre Wolfraths arfvingar; här finnas dessutom gårdarna: Brogård 1 mantal frälse, Tjärby $^3/_4$ mant., Backagård $^3/_4$ mantal, Korndal 1 mantal frälse, Hjörnet, Tolften m. fl. Inom socknen ligga tvänne af Hallands högre berg, *Elmberget* och *Nackhällarna*, bägge begagnade vid triangelmätningar inom landskapet. Från det förra har man en vidsträckt utsigt, i klart väder ända till Danska ön Anholt, och skall man derifrån kunna räkna 14 kyrkor; Nackhällarna äro sjömärke för seglare i Kattegat, och af atmosferens utseende omkring dem spår allmogen i trakten väder. »Det svartnar i Nackhällarna och blir regn», heter det. Bland fornlemningar nämnas det s. k. *Göthriks ting*, en forntida domplats på Grimethons utmark, med dertill hörande stenkretsar, samt den s. k. *Fagras graf*, likaledes på samma utmark. Sagan förtäljer, att jättinnan Fagra varit gemål till konung Göthrik, och att hon på den efter henne uppnämda Fagras slätt åskådat ett envig mellan Göthrik och en Hune samt der blifvit jordad med en dyrbar guldkedja om halsen och armband af guld. Den öfver jordytan upphöjda grafven har form efter en utsträckt liggande menniska, ehuru denna form blifvit rubbad af skattgräfvare, som gräft efter guldkedjan. — På Thorstorps gärde hvilar kämpen Grimulf af Grimultuna (Grimethons äldsta namn) i den s. k. *Grimhögen.* Nära nämda gård ligger en grotta, kallad *Frue-* eller *Frodestugan*, och i en liten kulle vid Thorstorps gård, kallad *Bruarör*, skall en brud vara jordad och stundom vid klart väder visa sig i sin praktfulla brudskrud på kullen. — Adress: Warberg.

Grimmared. Socken i Marks härad af Wenersborgs län, 3 mil från Warberg, vid 270 fots höjd öfver hafvet, innehåller 7,591 tunnl., af hvilka 565 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 456 och 1858 af 811 personer, hvaraf 387 voro skattskrifna och 424 skattfria, inberäknadt 46 backstugusittare, består af $14^1/_2$ mtl, uppskattade år 1858 till 64,700 rdr rmt. Jordmånen består till större delen af s. k. mjäle eller mojord och sandblandad mylla, som i allmänhet gifver mindre lönande skördar; tillverkningen för hand af ylle-, linne- och bomullsväfnader antingen af hemspunnet eller inköpt garn är derföre en högst vigtig näringsgren för befolkningen uti dessa merändels ofruktbara trakter. I socknen fanns år 1856 en ambulatorisk skola med en examinerad lärare, som undervisade 34 gossar och 30 flickor. Kyrkan är af okänd ålder, byggd af sten samt tillbyggd år 1803; tornet är uppfördt 1813. Af gårdar finnas: Grimmared $1^3/_4$ mantal skatte, $1^1/_4$ mantal frälse, skiftadt i 9 delar, Ljunga, Östra och Vestra Langaröd 2 mant,, Räfvekulla $^3/_8$ mant., Unnebo $^3/_8$ mant. krono, Hult 1 mant., Rud 1 mant. frälse, Melltorp 1 mant., Sjörred 1 mant. frälse. Grimmared är annex till Kungsäter. — Adress: Borås.

Grimsbohl. Fordom säteri uti Glafva socken af Gillbergs härad i Wärmland, skänkt af Carl XI till jägmästaren Anders Molithæus, som ofta deltog i konungens jagter vid Kungsör och en gång var nära att bli dödad af en stor björn, men lyckligt fällde skadedjuret.

Grimsgjöl. Ett mantal krono-säteri i Långasjö socken och Konga härad af Kronobergs län, har hört till slägten Ulfsax. Lennart Persson Ulfsax till Osaby och Stenshult, gift med Kath. Andersdotter Stråhle till Eknaholm, lem-

nade det till sin dotter Maria, gift med Claude de la Wall, född i Frankrike, öfverste-löjtnant vid Smålands kavalleri, adlad 1646. Sonen I. de la Wall till Grimsgjöhl »slog P. Stråhle till Kråkesjö ett dödligt sår» 1669. Efter den tiden har det tillhört bönder, tills på 1700-talet det inköptes af kapiten Ehrenborg; 1800 egdes det af kapitenen vid Göta artilleri-regimente Mårten Gustaf Stenfelt. För närvarande tillhör det kapten-löjtnant L. Hedenstjerna.

Grimshus, se **Brömsehus.**

Grims Hög. Ättehög på Thorstorps egor i Grimethons socken och Halland. I högen hvilar, enligt sägnen, Grim eller Grimulf af Grimultuna, nämd bland de fullmägtige, som i 10:de århundradet uppgingo gränsskilnaden mellan Sverige och Danmark.

Grimskär. Holme med en befäst skans uti sundet mellan Kalmar och Öland, uppkallad efter Danska fogden Jöns Grim, som härstädes uppbyggde ett blockhus. År 1611 uppfördes här en skans på konung Carl IX:s befallning; Danskarna anföllo densamma d. 19 Juli, men blefvo med förlust tillbakadrifna; vid detta tillfälle besökte konungen sina soldater på slottet och flottan samt uppmanade dem att tappert strida för fäderneslandet. Denna skans öfvergafs af Svenskarna sedan de förlorat ett skepp och kanonerna blifvit bortförda. År 1623 anlades den nyare skansen, som reparerades år 1699, men är nu förfallen; här finnes en brunn med sött och färskt vatten, oaktadt läget på ett litet skär midt i segelleden. Skansen är i form af en fyruddig stjerna. År 1679 i Juni månad måste Svenska flottan draga sig under Grimskär, för att undvika ett slag med den Danska, anförd af amiralerna Juel och Span. Amiral Span följde efter, men uträttade intet, utan förlorade stormasten samt fick några döda och sårade. Juel sökte att sätta brännare på de Svenska skeppen, men lyckades ej; han lät då sänka ett gammalt fartyg, för att instänga Svenska flottan; infarten på norra sidan blef likväl öppen. Den 19 Juli ankommo 6 Svenska skepp, som ämnade sig till Kalmar. Juel lät då eftersätta dem; men de Svenska kommo lyckligt in i Kalmar Sund. Dagen derefter ankom Svenska skeppet Nyckeln med 4 andra örlogsskepp, som strax anföllos af Danska flottan. En häftig strid uppstod, så att man knappt hört någon skarpare mellan flottor. Fastän Danskarna angripit 5 skepp med 8, hade de likväl ej någon fördel. Klockan 12 på dagen kom Nyckeln på grund, och de 3 Svenska fartygen fortsatte färden till Kalmar. Span fördubblade sitt anfall på de tvänne öfriga skeppen med 4 af sina. Svenskarna försvarade sig tappert, och Danskarne ledsnade vid träffningen; men i detsamma flög Nyckeln i luften; huru vida detta skedde genom något fiendtligt skott eller af någon annan händelse, är ej kändt. Elden fattade äfven i det andra Svenska skeppet; men den släcktes, och skeppet kom oskadadt till Kalmar. Danskarna bergade 40 personer från det förolyckade fartyget, deribland en båtsmanshustru med ett 18 veckor gammalt barn, i hvilken räddning man tydligt skådar Guds försyn; hon satt under däcket och flög i luften tilllika med barnet samt föll sedan ned i sjön, hvarifrån bägge blefvo alldeles oskadda upptagna. — På Grimskär finnes ett sjömärke af trä.

Grims slott, se Borgås.

Grimstad. Två mantal skatte-säteri i Östra Skrukeby socken och Åkerbo härad af Linköpings län, $^3/_8$ mil från kyrkan, har vacker åbyggnad af trä med en trädgård. Före Gustaf I:s tid har det tillhört Posse-slägten, sedan har det hört under Förråd, såsom doneradt till ståthållaren Lars Bengtsson Skytte 1623; vidare nämnes såsom innehafvare: landsh. H. Strijk; gen.-majoren Cl. G. Delwig; presidenten B. Cederholm; fabrikören W. Langmeyrs enka A. C. Malmberg; major H. G. de Besche löste det 1799 till skatte; professor E. O. Grenander och dess fru C. Trozelli; O. Lundqvist 1852. En Matts Eriksson Ulf till Lostad och Grimstad gifte sig andra gången 1640 med Maria

Geete, dotter af presidenten E. Geete, egare af Grimstad i Drothems socken, $1^1/_2$ mantal skatte, 1 mantal frälse, som nu med utjord tillhör Drothem sockens fattigvård; vid detta bröllopp hade alla tillstädesvarande personerna namn af djur, såsom förr var brukligt efter sköldemärket: brudens far E. Geete, hennes moder Märtha Bock, hennes morbror B. Bock, dennes fru A. Uggla, bröllopsmarskalken A. Rääf, förridaren Björn Gyllenmärs, Måns Drake och hans halfbröder Orrhaner, kyrkoherden i Adelöf Björn Gudmundsson, landshöfding B. Bagge samt Torkel Griis.

Grimsten. Härad i Westra Nerikes fögderi af Örebro län, på Nerikes-slätten och inåt, Tiveden, innehåller Öja fjerding samt 3 socknar: Wiby, Bodarne och Hackvad, alla af Edsbergs prosteri; dock ligger en del af Bodarne inom Sundbo härad. I detta härad, den bördigaste trakten i länet, upprinner Telge-ån från skogsbygden vid Tiveden, löper genom Wester-Nerike och faller ut i Hjelmaren. Häradet, bestående af $68^{21}/_{22}$ mtl skatte, $13^3/_4$ mantal krono, 85 mantal frälse, beboddes år 1805 af 3,705 och 1856 af 5,104 personer; uppskattningsvärdet var 1857: 808,870 rdr bko.

Grimstorp. Två mantal säteri i Sandhems socken i Westergötland, uppskattade år 1858 till 16,485 rdr bko med underlydande Ingarp 1 mantal, Kylia $^1/_2$ mantal, Wimbla $^1/_2$ mantal, Sandhem Skatteg. och Boag. $^3/_4$ mant. samt torpen Tåen och Björkemoden, egdes samma år af doktor Nordstedts sterbhus. Fordom skall det varit kungsgård, der en konung Grim bott och finnes upptaget bland Sveriges slott och län i konung Erik XIII:s jordebok. År 1816 tillhörde gården öfversten m. m. baron M. Palmstjernas arfvingar.

Grinda. Ett mantal frälse- och 1 mantal skatte-säteri, beläget nära Malma sjö i Malma socken och Willåttinge härad af Nyköpings län, har qvarn, såg och tegelbruk. Frälsehemmanet har tillhört pfalzgrefven Johan Casimir, derpå riksrådet Ryning 1644; skattehemmanet köptes 1639 från kronan af rikskansleren grefve Axel Oxenstjerna och kom genom byte till E. Ryning 1640; båda hemmanen innehades af E. Kruse 1655, af dess måg F. Rosenhane 1685, då skattehemmanet blef berustadt och förblef i slägten till 1770-talet; köptes då af fru grefvinnan C. M. Creutz, tillhörde 1795 friherre Banér, 1804 dennes arfvingar; 1816—25 friherre Wachtmeister; 1851 friherre Lovisin jemte ränta af $3^3/_4$ mantal.

Grindberga. Gård af $^1/_4$ mantal skatte och 1 mantal frälse i Arboga socken af Westerås län, eges jemte Grindtorps qvarn söder om Arboga-ån med 3 par stenar, fordom tillhörig ryttmästaren Jak. Dankw. Liljeström, af löjtnant P. R. Tottie; hela uppskattningsvärdet var år 1858: 25,910 rdr rmt.

Grinds Skans eller **Grima Skans.** Skans utanför Stockholm, vid den n. v. Skans Tull, anlades 1650 af major Gerner, der Hammarbysjön och Åhrstaviken sammanstöta, och var ämnad till Stockholms försvar, ehuru detta ändamål måste förfelas, eftersom skansen beherrskas af ansenliga höjder utanför staden. Skansen lär också aldrig hafva varit bestyckad.

Grindtorp. Gästgifvaregård $^1/_4$ mtl skatte i Östra Ny socken och Björkekinds härad af Linköpings län, med lägenheter uppskattad till 1,400 rdr bko. Härifrån skjutsas till Fjerdingssta norrut 1 mil, till Sjögerum söderut $1^1/_2$ mil.

Grinneröd. Socken i Fräkne härad af Bohuslän, innefattar sydöstra hörnet af häradet och omslutes i öster af Hjertums, i söder af Ucklums samt i norr af Ljungs socknar; är alltså stängd ifrån hafvet och ligger 80 fot öfver detta. Arealen utgör 8,586 tunnland, hvaraf 285 äro sjöar och kärr. Sockneus område upptages af fjellet, som här med terrasslika afsättningar sänker sig mot stranden. Genom denna och Ljungs socken sträcker sig kronoallmänningen Brefjellet, bestående af endast mossar, ljungbedar och andra oländiga marker. Socknen, som år 1805

beboddes af 397 och 1858 af 832 personer, hvaraf 406 skattskrifna och 426 skattfria, inberäknadt 25 backstugusittare, består af $10^7/_8$ mantal skatte och uppskattas till $69,913^1/_2$ rdr rmt. Jordmånen är af svag beskaffenhet och består af sand- och myrjord; den enda förmån de skrala gårdarne ega är god skogstillgång. Den bäst uppbrukade hemmansdel i socknen är $^1/_2$ mantal Åsen, uppskattadt år 1858 till 8,700 rdr rmt, och hvars årliga utsäde uppgår till nära 30 tunnor. Grinneröds (socknens namn är en förändring af det äldsta Gryndariods) prestgård, kommministersbostället, är så svagt, att det icke eger hemmantal, utan anses alltsedan 1686 för ett kronotorp. Kyrkan, fordom helgad S:t Olof, är af hög ålder, hvilket bestyrkes så väl af byggnadssättet, som af traditionen. Ännu qvarstår i mellanmuren, som afdelar skeppet och choret, den urgamla jernsmidda offerstocken, försedd med en särskild ombyggnad af sten. Byggnaden består af skepp och ett fyrkantigt chor, som är mindre än det förra. Nedra rummet af det 32 alnar höga stentornet utgör en fortsättning af kyrkan, som på norra sidan saknar fönster, men på den södra har 4 sådana, hvilka insläppa en sparsam dager. Vid tornets vestra sida är tillbygdt ett vapenhus af sten. Predikstol och altartafla äro sedan 17:de seklet, den förra hitskaffad 1675 af en rektor Arendt du Boyes och prydd med evangelisternas bilder; den sednare skänkt af en Maria Brat 1672 och föreställande i upphöjdt arbete Frälsaren och den spetälske mannen. Här förvaras en utmärkt väl arbetad dopfunt af tälgsten, till en del förgyld och utsirad med cherubimshufvud (A. E. Holmbergs beskrifning). Allmogen berättar, att under »den stora mannadöden» denna kyrka fallit i glömska och blifvit öfvervuxen med timmerskog samt först lång tid efteråt blifvit upptäckt af några vallhjon, som varseblifvit den ur skogssnåret uppstickande tornspiran. Grinneröd är annex till Forshälla i Elfsyssels norra kontrakt af Göteborgs stift. Barnundervisningen bestrides af en ambulatorisk skolmästare, som år 1856 undervisade 40 gossar och 39 flickor. Af forntidsminnen finner man på branten af den ås, som reser sig strax vester om kyrkan, en vacker bautasten af $4^1/_2$ alnars höjd och en annan mindre ansenlig. Deromkring äro hopförda öfver sextio ättehögar af omvexlande storlek, och af hvilka två hafva uppstående stenar. En mängd grafkullar äro på detta ställe borttagna genom odlingar. På gården Myröds mark stå några stenvårdar af föga betydenhet, och ovanligt många och stora kiströr ligga på Skallebreds skog. Här i socknen ligger Bohusläns regimentes mötesplats Backamo, som är den vackraste högslätt i detta län och, i anseende till sin jemnhet och torrhet, troligen en af de bästa exercisplatser i riket, se vidare härom *Backamo*. Gemenskapen af indelta arméen utgöres af 7 man. Socknens kyrka ligger $^1/_2$ mil från Ljungs. — Adress: Uddevalla.

Grinstad. Skrefs 1380 Grimstadha. Socken i Sundals härad af Elfsborgs län, i östra delen af Dal, omgifven på norra och östra sidan af Wenern, på den södra af Bolstads socken och Dalbergs-ån samt i vester af Walbo härad, vid 190 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 9,188 tunnland, af hvilka blott 45 äro sjöar och kärr; största längden är $1^1/_4$, bredden $^3/_4$ mil. Socknen, som 1857 bestod af $18^1/_8$ mantal skatte, $1^1/_4$ mantal krono, $11^1/_2$ mantal frälse, uppskattades samma år, jemte lägenheter och verk, till 155,963 rdr bko, beboddes 1805 af 1,119 och 1856 af 2,237 personer. Några hemman nära sjön, vid den s. k. Klöfve udde, hafva skog till husbehof, de öfriga och flesta litet eller allsintet. För undervisningen finnes 1 ambulatorisk skola med 1 examinerad lärare, som under året 1856 lemnade undervisning åt 65 gossar och 51 flickor. Kyrkan, $3^1/_4$ mil från Wenersborg, är af sten och tillbyggd på sednare tiden vid östra och vestra gafveln, vid den sednare med ett litet vapenhus. Hon är murad af groft tegel på yttre och inre ytorna. Grinstad är annex till Bolstad i Södra Dals kontrakt af Carlstads stift. En from stiftelse har socknen efter aflidne hemmansegaren i Ö. Ödetorp Johan Dahl-

borg. Här finnes en mineralkälla vid Rud. Af hela hemman finnas i socknen: Bergane, Bäcken, Hagen Södre, Häljerud, Jern Östre med stora bränntorfmossar, Rådane Norr, Östeby Vestra och Östra, alla skatte, Ekebro, Hagen Södra, Jakobsbyen, Södra Måsen, Näs och Säby, frälse. — Adress: Wenersborg.

Gripenberg. Säteri om 4 förmedlade mantal i Säby socken och Norra Wedbo härad af Jönköpings län, är, med den underlydande ladugården Mörbylund om $4^3/_4$ f.m. mantal, belägen i Svartådalen och till jordmånen en af häradets bästa gårdar. Jordbruket och boskapsskötseln hafva under de sednaste egarne blifvit förbättrade i stor skala, och stora sträckor af de fordom vattendränkta mader, af hvilka hufvudgårdens åbyggnader omgifvas, hafva blifvit uppodlade. År 1857 underhölls här ett schäferi af 400 merinosfår. Det var fältherren Carl Gust. Wrangel, gift med Anna Margareta Haugvitz, som vid år 1660 här köpte en på åns högra sida belägen by, kallad Åby, till sätesgård, bebyggde densamma och kallade gården Gripenberg, efter sin mor, född Grip. Här uppfördes en kolossal slottsbyggnad af trä, med paviljonger och fyra torn, hvaraf en modell ännu finnes på Skokloster. Den mycket förfallna byggnaden restaurerades 1831 med bibehållande af sin gamla stil. Efter Wrangel egdes Gripenberg af öfverste, sedan fältmarskalk, Rutger von Ascheberg, af generalmajoren baron Rehbinder samt major G. A. Witting, gift med Rehbinders dotter. Den midtemot Gripenberg, på åns venstra sida, belägna ladugården Mörbylund är ett gammalt säteri, som tillhört slägten Ulfsparre, men år 1717, då det tillhörde öfverste Otto Sperling, köptes af Rehbinder, hvarefter det sedan förvandlades till ladugård under Gripenberg. Från Witting köptes egendomen af kommerserådet Söderling, hvilken som fideikommiss öfverlemnade densamma åt sin dotterson, Joh. August Söderling Hermelin, son till den oförgätlige Samuel Hermelin, hvilken för fäderneslandets gagn uppoffrade sina krafter samt en furstlig förmögenhet, samt gift med Ebba Ribbing. Utom af Gripenberg och Mörbylund består fideikommisset af 16 mant. frälse, qvarnverk med 5 par stenar och 2 enbladiga sågar i Säby socken samt 6 mantal frälse i Linderås, alltsammans taxeradt till 97,000 rdr bko.

Gripsholm. Kongl. slott och kungsgård i Kernbo socken och Selebo härad af Nyköpings län, är beläget på en med fasta landet i norr numera sammanhängande holme, sydvest från den strax invid belägna staden Mariefred, 7 mil från Stockholm. Slottets hvälfda portar och tornens tjocka murar vittna om att det härstammar från en tid, då ett så fast byggnadssätt var nödigt. Det äldsta minnet efter en af denna trakts invånare ligger i grundmuren vid det östliga tornet, en bautasten, med denna runskrift: »Tolla reste denna sten åt sin son Harvad, Jedvards broder, som for på sjön vida åt öster, vändande sig sedan mot söder och till Afrikas kuster.» Om denna viking är dock ingenting vidare bekant. Historien känner gården på 1200-talet under namnet Åhl, och som dess första kända egare nämnes Harald Thorsson 1280. En Sten Haraldsson (Green), Svea rikes Råd omkring år 1307, skref sig till Åhl. Hans ätt räknas bland konung Gustaf I:s förfäder på mödernet. Den mäktige riksdrotset Bo Jonsson Grip, som dog 1361, i hvars ego Åhl sedan kommit, lärer varit den, som först anlagt eller fullbordat slottets befästande och som gifvit det namnet Gripsholm efter sitt vapen. Ännu kallas vestra tornet, hvars murar äro 7 alnar tjocka, Gripetornet, och här var det som Bo Jonsson höll herredag 1383 och föreskref konung Albrecht lagar. Bo Jonssons Grips enka, fru Margareta Dufva, och sonen Knut måste afstå slottet emot en ringa ersättning till drottning Margareta, som gjorde det (1404) till kungsgård. Det hotades under konung Eriks af Pommern tid med belägring af Rekarnes allmoge under Engelbrechts anförande; men konung Eriks fogde, Hartwig Flög, tände eld på fästet och flydde derifrån; vestra rundeln synes ännu påminna om denna händelse, emedan

den har spår af eldens härjningar. Slottet torde sedermera hafva varit förlänadt åt Knut Bosons enkas andra man, Hans von Eberstein, hvars barn 1446 bekräftades i besittningen deraf genom konung Christopher. Under kon. Carl VIII Knutssons regering förlänades Gripsholm 2:ne gånger med hela Selebo härad till biskopen i Strengnäs Sigge Ulfsson, men fortfor till 1472 att vara kronans. Sistnämda år utbyttes Näsbo bolstad, der Gripsholm ligger, jemte en del gårdar i nejden, från kronan till Sten Sture den Äldre; han återuppbyggde Gripsholm, ökade antalet af dess underlydande gods och inrymde 1491 och följande år både gård och gods åt Karthusianermunkar, Jungfru Maria till ära, samt lade grund till Mariefreds kloster, hvarest Sten Stures lik jordfästes af Jak. Ulfson 1504. Klostret upphäfdes af konung Gustaf I, som 1526 tog Gripsholm med allt underlydande i anspråk såsom möderne-arf. Han lät nedrifva klostret, men började år 1537 uppbygga slottet, utmed det qvarstående s. k. Gripetornet, och gjorde det till ett af rikets starkaste fästen. Han firade här slottets invigningsfest samt uppgjorde planen till arfföreningen och förlänandet af furstendömen åt sina söner. Här höllos i fängsligt förvar Gustafs söner Erik och Johan, hvilkas fängelser ännu visas, den förres i den s. k. Fateburen i nordvestra rundeln, i ett rum med vaktrum omkring, den sednares i samma rundel, men under Eriks; i den sydvestra finnes den s. k. Sigismunds kammare, der Johans gemål födde sedermera konung Sigismund. Uti slottets underjordiska hvalf voro de fyra riksråd insperrade, som halshöggos i Linköping 1600, och här hölls, bland många andra, äfven ärkebiskop Abrah. Angermannus i fängsligt förvar samt dog här och blef hebegrafven i Kernbo kyrka. Gripsholm är ett Wasastammens slott, ett dess minnestempel af både godt och ondt. Inom dess murar erhöll den förste Wasa kunskap om Stockholms blodbad och fattade beslutet att fördrifva tyrannen; här steg den siste, fängslad, från thronen på fartyget, som förde honom i landsflykt. Vid arfskiftet efter konung Gustaf hade Gripsholm tillfallit Carl; hans gemåler fingo det hvar efter annan till morgongåfva jemte en del af hans hertigdöme, nämligen Selebo och Daga härader med Räfsnäs och Tynnelsö; derefter hade Carl Philip slottet såsom län, Maria Eleonora såsom morgongåfva från 1628, sedermera såsom enkesäte, hvarifrån hon 1640 verkställde sin flykt ur riket öfver Trosa-trakten; vidare innehades det från 1649 af Carl Gustaf, jemte Åker, Öknebo och Daga härader samt Rekarne, och af Hedvig Eleonora såsom morgongåfva och lifgeding till 1715. Från konung Gustafs tid till 1654 räknas 21 särskilda fogdar eller ståthållare på Gripsholm, derpå än ståthållare, än guvernörer öfver lifgedinget, hvilket sistnämda hade egna lagmän allt till 1719. Från 1744 till 1772 var Gripsholm åter anslaget åt drottning Lovisa Ulrika, som afstod det åt Gustaf III i utbyte mot Svartsjö. Under denna konungs tid blef slottet ansenligen förbättradt och tillökt med nya byggnader; äfven under Carl Johans regeringstid har det yttre blifvit förbättradt och restaureradt. Slottet består nu af en femkantig, på ett par sidor något afrundad hufvudbyggnad kring en borggård och försedd med 4 runda hörntorn, som fordom kallades Gripe-, Wasa-, Kork- och konung Eriks-torn; en flygel går ut åt söder, och åt norr ligga flera med hvarandra sammanhängande byggnader, den ena uppförd 1770, der förut en skansmur stått, och alla tillsammans inneslutande en yttre borggård; utanför stora porten i nordvest äro lemningar af en skans; åt öster och söder ned mot sjön är trädgård, i midten af holmen fanns från 1776 till 1792 en ridbana. På yttre borggården ligga två ifrån Iwanogorod år 1581 af Pontus De la Gardie tagna metallkanoner af 8 à 9 alnars längd, $7^3/_8$ tums kaliber, kallade Galten och Suggan (enligt den Ryska inskriften på dessa »bössor» heta de egentligen »Wargen»); en mängd smärre kanoner blefvo under frihetstiden förda till Stockholm och uppsmälta. Husen kring yttre borggården äro till största delen upplåtna till kök, åt betjeningen m. m. Man behöfver flera timmar för att genomvandra slottets

vidlyftiga salar och rum, hvaraf finnas 300, och genom den mängd korridorer och gallerier, som leda ifrån en sida af slottet till en annan. Hela följden af Svenska konungars porträtter finnes i audienssalen. Under porträtterna stå originalernas valspråk eller någon antydning på deras regering. Gustaf III har låtit måla de flesta. Äfven konung Oscar, som bland regenternas porträtter låtit uppsätta konung Gustaf IV Adolfs, har med sitt och många andra porträtter riktat Gripsholms stora porträttsamling, den rikaste i Sverige, öfver 1,800 stycken, till hälften samlad sedan 1822 och till en del ordnad i grupper af riksmarskalken grefve Fleming och öfverkammarherren m. m. baron Stjerneld; denna samling är egen i sitt slag, hvars motstycke hvarken England eller Frankrike torde kunna uppvisa. I det inre af slottet äro bilderna historiskt ordnade, och många deribland äro från de äldsta tider. Erik den Helige, Birger Jarl, Margareta, Sturarne och deras familjer, den tappra Christina Gyllenstjerna med sitt fina, bleka anlete, ses alla här tillsammans. Bilden af den ädla, beslutsamma frun, gift med Sten Sture den Yngre, är aftagen på en kopparplåt i guld och färger, som bär årtalet 1506. Nära henne finner man den sköna Ebba Brahe, hvars blonda lockar hvila mot Gust. Adolfs stolta hufvud. Konungarnes bilder återfinnas på flera ställen i slottet. Erik XIV har målat sig sjelf och sin far. I ett hörn af ett fönster hänger en liten bild, målad på trä, ett fruntimmersansigte, till hälften doldt under en sammetsmössa. Detta ansigte, icke egentligen skönt, har något dystert, stilla, nunnelikt; det är Katarina Månsdotter, soldatbarnet, på hvars hufvud Erik satte den gyllene kronan, kort inan den föll från hans eget. Midt emot ingången till konung Eriks fängelse inrättade Gustaf III en theater, hvars brokiga herrlighet bildar en ryslig kontrast mot den ödsliga cellen, som befinner sig under hvalfvet af den tjocka muren. Nu är plågorummet halft förstördt:, och endast de nakna väggarna och en kamin återstå. Efter berättelse skall en urhålkning vid ett af de små fönstren uppkommit af Eriks arm, hvilken han långa timmar stödde mot fönsterbågen, för att trängtande blicka ut i det fria genom det trånga jerngallret. Är det sannt, att Erik låtit bygga detta fängelse för att deruti insperra Johan, så blef han straffad härför, då han sjelf måste bebo det; men hans straff blef än hårdare genom den barbariska grymheten, att icke allenast fråntaga honom maka och barn, utan äfven hans böcker och zittra; men om äfven det på papper skrifna Guds Ord fråntogs honom, tycks dock icke det i hans oroliga, af namnlösa qval under det ödsliga långa fängelselifvet plågade hjerta af Gud sjelf skrifna tröstens ord, som han uttalar i 373 psalmen, 3 och 5 verserna, blifvit honom frånryckt, utan att han dött i frid, och att sålunda ej någon grund finnes till Eriks af många trodda fridlösa själavandring i de öde salarna. Arndt har dock i sin »Resa i Sverige» utförligt beskrifvit ett »spökeri», som här tilldrog sig första natten Gustaf IV tillbragte här med gemål och barn som fånge, och som injagade hos hoffolket en sådan förskräckelse, att de flyktade ut i nattkläderna och blefvo åter om morgonen uppdragna ur en gyttjig damm. — I ett af praktrummen visas äfven det bord, vid hvilket Gustaf IV undertecknade sin afsättningsakt. Ibland mängden af salar och gallerier är rådssalen en af de märkvärdigaste; denna sals väggar äro tätt behängda med porträtter af Svenska rikets rådsherrar och biskopar, hvilkas frejdade namn igenfinnas i historien. Alla de gamla, mäktiga familjerna äro här representerade, alla hjeltarna från Finska, Danska, Tyska, Polska och Ryska krigen bilda långa rader af gestalter i harnesk, i kanslers- och prelatskrud och ett halft årtusendes hofdrägter. Af lärda, konstnärer, borgare och bönder från äldre och nyare tid har detta galleri dock föga att uppvisa. Gustaf III gjorde början dermed och har, bland andra, försett samlingen med Olof Dalins, Leopolds, Bellmans, Linnés och Olof Rudbecks porträtter. På Gripsholm saknas en samling af Sveriges vetenskapliga och konstnärliga celebriteter, som borde ordnas jemte de för han-

den varande. — Under slottet höra trädgården och djurgården, som ligga öster om Mariefreds stad; Kungshagens skogspark ligger bortom fjärden åt söder. Ståthållare öfver slottet är för närvarande intendenten och borgmästaren i Mariefred Sturnegh. Åt vester från slottet, på andra sidan om en vik, i den gamla Tegelhagen, der teglet till slottsbyggnaden varit slaget, är f. d. kongl. brännerlet, som på sin tid var betydande, från 1771, då årsbränningen steg till 18,000 tunnor spannmål; i en sednare tid fanns här en kemisk fabrik, förstörd af vådeld 1825; qvarvarande byggnader användas till boställsrum, stall m. m.; i nyaste tid är anlagd en mullbärsplantage för silkesmasks-afvel. På fasta landet norrut ligger vid landsvägen

Gripsholms Kungsladugård, 9 mant. krono med Tegelhagen, uppskattad 1858 till 43,600 rdr rmt, bortarrenderad till grosshandlaren Erdmann på Sundby; år 1763 arrenderades den af öfverste-löjtnant baron Duvall. Under kungs-ladugården hör 3 ängar, öarna Ahlsön, Hernön med flera, holmarna Lisholm, Thorsholmen och torpet Sörtorp.

Gripslund. Två mant. säteri i Carlstorps socken, Östra härad af Jönköpings län, har vacker belägenhet, hette fordom Ugglekärr, egdes 1730 af S. Silfverbrand, gift med Christ. Orrbane; 1773 af ryttmästaren Gripensköld, som kallade det efter sitt namn. Säteriet jemte $^1/_2$ mantal Ugglekärr uppskattadt jemte qvarn till 12,785 rdr bko, egdes sednast af amiral friherre O. H. Nordensköld.

Grisebäck, se Brömsebro.

Grisselhamn, Gamla, i Wäddö socken, vid det s. k. Ålands Haf, $3^1/_2$ mil från Norrtelge, har haft kongl. postkontor; härifrån var förut öfverfartsorten till Åland; men hamnen var farlig att segla till, hvarför det allmänna poststället för postfarten mellan Stockholm och Finnland nu är flyttadt 2 mil längre norr upp till Byholmarna och nu kallas *Grisslehamn,* $11^1/_8$ mil från Stockholm, och hvarest finnes ett ansenligt stenhus för postkontoret och de resandes beqvämlighet. Postkontoret flyttades hit 1757. Wäddö socken är skyldig att öfverföra posten och de resande och håller derför 6 större båtar och 1 mindre. Hemmanen äro indelta i 21 rotar, hvardera af 4 mantal, som hålla 8 man till resan. Tre rotar äro fria från hafsresor, men deltaga i båtarnes utredning. För detta besvär har allmogen erhållit åtskilliga friheter af konung Christopher år 1444, konung Christian I 1457, Sten Sture 1516, konung Gustaf I 1527, konung Erik XIV 1563, och kon. Johan III tillade dem 8 mark för en båt och vid isföre 20 öre för hästen. Telegraf upprättades här 1798 på ett högt berg nära postkontoret. Afståndet från telegrafen på Signilskär är $3^1/_4$ mil. Folkmängden är 65 personer. Närvarande kommendant är J. F. Ekenstjerna.

Grissla Hamn, uti Själevad socken i Norra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, har länge varit ansedt för kronoskär, tilldess Wåge byamän med säkra bevis styrkte, att samma lägenhet blifvit skattlagd under deras by, hvarföre de nu innehafva den som sin skattejord och uppbära arrende af dem, som der idka fiske; tillförne gjorde Gefle borgerskap utfarter hit för att fiska.

Grofvared. Annexsocken i Åhs härad af Wenersborgs län, $2^1/_4$ mil från Ulricehamn, vid 550 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 2,916 tunnl., af hvilka 160 äro sjöar och kärr, hvaribland må nämnas en liten sjö, hvarifrån Lida-ån har sitt ursprung. Rådande jordarten är s. k. mjäle eller mojord och sandblandad mylla. Socknen, som år 1805 beboddes af 224 och 1856 af 340 personer, består af 2 mantal skatte, $^3/_8$ mantal krono, $5^5/_8$ mantal frälse, uppskattade 1857 till 23,900 rdr bko. År 1856 bestreds undervisningen för 19 gossar och 8 flickor af en examinerad lärare, gemensam för Fenneslunda. Kyrkan, liten och gammal, är belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan Wing. Den betydligaste gården

i socknen heter Sjögården. — Adress: Ulricehamn.

Grofveda. Ett mantal frälse i Tjärstads socken och Kinda härad af Linköpings län, köptes 1647 af Kirstin Drake, tillhörde 1686 som skatte fru Margareta Drake, född Klingspor, 1715 fru Christina Drake, 1786 Rudin, 1852 fru Ringström.

Grolanda. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Mariestads län, består af socknarna Grolanda och Jäla samt omfattar $40^5/_8$ mantal, hvaraf 19 mant. i Frökinds härad, $21^5/_8$ mantal i Wilska härad, och har en areal af 13,909 tunnland, af hvilka 150 äro sjöar och kärr. Pastoratet, som beboddes år 1810 af 902 och 1856 af 1,403 personer, kan väl icke räknas bland de bergiga orterna, men har en jordmån, som för det mesta består af bättre sandmylla och är öfver allt besvärad af en mängd små stenar. Här finnas många mossar, hvaraf några äro tjenliga till torftägt, andra till mulbete. I allmänhet är här brist på skog; blott några få hemman hafva uti inegorna löfbuskar. Ängarna äro stenbundna, de sidländta magra. Mulbetet är någorlunda godt uti en mark, som består af höjder och dälder; jemna trakter finnas endast vid åbräddarna och på mossarna. Undervisningen i detta pastorat bestreds 1856 af en examinerad lärare (klockaren) uti fast skola med 108 gossar och 85 flickor. Grolanda socken, moderförsamlingen, belägen $1^1/_2$ mil från Falköping, gränsar i söder och öster till Sörby och Brismene socknar, i norr och vester till Wilska härad och har en areal af 8,077 tunnland i Frökinds härad och 1,643 tunnland i Wilska härad. Folkmängden som år 1805 var 522, var 1856: 877 personer. Socknen, som består af $5^3/_4$ mantal skatte, $2^5/_8$ mantal krono, $10^5/_8$ mantal frälse inom Frökinds härad och $6^1/_2$ mantal i Wilska härad, uppskattades 1857 till 61,070 rdr bko. Grolanda kyrka, 7 mil från Mariestad, är en af de vackraste landskyrkor, stor och rymlig, tillbyggdes 3:ne gånger före reformationen, men blef 1759, då Skerfvums socken förenades med Grolanda, helt och hållet ombyggd. Skerfvums kyrka, fordom offerställe, hade år 1757 blifvit raserad, dock qvarstå ännu murar och kyrkogården med en inhägnad. I denna socken ligga säterierna Olofstorp och Simontorp. Två runskrifter finnas här, den ena på gärdet vid Skånum: **Kuþmuntr : risþi : ſtin : þinſi : eftir : Eſkil : faþur : ſin : trek : harþu : kuþan : Nef iuk.** — Adress: Falköping.

Grude. Annex-socken i Gäseneds härad af Wenersborgs län, 3 mil från Alingsås, har en areal af 4,976 tunnland, af hvilka 35 äro sjöar och kärr. År 1856 var folkmängden 311, år 1805: 227 personer. Socknen, som består af $5^1/_2$ mantal skatte, $2^3/_8$ mantal krono, $1^3/_4$ mantal frälse, uppskattades 1857 till 27,500 rdr bko. Grude har gemensam skola med Hjellby, och var antalet af barn, som år 1856 här erhöllo undervisning, 33 gossar och 27 flickor. Grude är annex till Björke; kyrkan är af okänd ålder och byggd af gråsten. I socknen märkas: Grude Östergård och Bregård, boställen. — Adress: Skara.

Grufveryd, nu **Göransberg.** Två mantal frälse-säteri i Hakarps socken och Tveta härad af Jönköpings län. Sedan general-löjtnanten friherre Georg Fleetwood inköpt det ena skattehemmanet Grufveryd till frälse 1651 och det andra 1666, kallas det Göransberg. Säterifribet erhölls 1662. Fru A. C. Fleetwood sålde godset till Nils Hägerflycht, hvarefter sonen Arvid egde detsamma. Göransberg blef fideikommiss 1742; men denna dess natur öfverflyttades 1825 på Fredriksdal i Nyköpings län. År 1857 egdes Göransberg, uppskattadt till 5,150 rdr bko, jemte 1 mantal Tokarp och $^1/_2$ mantal Höggärdet, af direktör Lundström.

Grums. Härad i Mellan-Sysslets fögderi af Carlstads län, består af 5 socknar: Nor, Segerstad, Grums, Borgvik, Ed, innehållande $108^{61}/_{78}$ mant. skatte, $8^5/_{18}$ mantal krono. Igenom häradet rinner *Fryks-* eller *Nors-elfven;* bland sjöar märkas, utom Wenern med dess vikar, Borgvik och Skansvik, äfven *Wer-*

melen, Lagern, Lyngen och *Emsen.* Grums härad, fordom Gromers Hundari, har fått namn af Gromer, som skall hafva varit en af Olof Trätäljas mest betydande män, fastän man icke med visshet kan uppgifva, huru vida han är den Gromer Vermicus, som nämnes af Saxo såsom deltagande i Bråvalla slag. Grums sockenkyrka anses hafva varit moderkyrka i pastoratet, hvilket omfattar hela häradet; men efter digerdöden blef Nor moderkyrka. År 1805 steg folkmängden i häradet till 6,677 och 1856 till 9,573 personer; hela arealen uppgifves till 99,446 tunnland, hvaraf 6,345 äro sjöar och kärr. De hemman, som betala eganderätts-afgift, uppskattades år 1857 till 1,233,336 rdr bko, hemmantalen under boställsrätt till 64,008 rdr, 15 lägenheter till 5,437 rdr, 5 bergverk till 476,220 rdr, 1 manufakturverk till 15,000 rdr, 16 qvarnar och sågar till 157,667 rdr. Af allmänna medel har häradet erhållit under åren 1844—1847 anslag till dammanläggning och vattenaftappning å säteriet Agnhammars egor för 53 tunnl. odling. Häradet har sitt tingshus vid Hammarsten i Grums socken och utgör jemte Carlstads och Kihls härader Mellan-Sysslets domsaga. Inom häradet ligga *Borgviks* och *Edvalla* jernbruk samt säterierna *Agnhammar* och *Segermon.*

Grums. Socken i förenämda härad, $2^1/_2$ mil från Carlstad, vid 180 fots höjd öfver hafvet, har jemte Borgvik en uppgifven areal af 46,332 tunnl., hvaraf 4,120 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig; rådande jordmånen är lera. Af skog finnes tillräckligt till socknens eget behof, då man undantager några få hemman vid stora landsvägen, som för det mesta äro skoglösa. I början af detta århundrade var utsädet om hösten 280 tunnor och om våren 2,126 tunnor. Socknen, som består af $33^7/_{18}$ mantal skatte, $^{13}/_{16}$ mant. krono och år 1857 uppskattades till 384,294 rdr bko, beboddes år 1805 af 2,833, år 1856 af 3,245 personer. Undervisning meddelas af 2 examinerade lärare i ambulatorisk skola; år 1856 var skolbarnens antal 198 gossar och 173 flickor. Grums är annex till Nor. De betydligaste gårdar i socknen heta: Lång, Carlberg, Hammarsten, hvarest lokal hyres till häradets tingsställe, samt Agnhammar. — Adress: Carlstad.

Grundsjön. Jernhytta i Nordmarks socken och Philipstads bergslag af Carlstads län, anlades 1624. Egendomen är $^1/_2$ mantal, uppskattadt år 1857 till 15,000 rdr bko och skiftadt i 27 delar, hvaraf $^{11}/_{64}$, värda 5,157 rdr, höra under Uddeholms bruksbolag, $^1/_{64}$ under Nordmarks hytta, det öfriga eges af bönder.

Grundsund. Fiskläge med egen kapellförsamling uti Orousts Vestra härad af Göteborgs län, $3^3/_4$ mil från Uddevalla, är belägen på Skaftölandets sydvestra udde, med en höjd af endast 40 fot öfver hafvet, på gården Löndals egor och kallades fordom Wärbo; fiskläget bebos endast af fiskare, ibland hvilka råder en allmän torftighet. I slutet af 1600-talet funnos här blott 3 strandsittare, men år 1856: 549 personer. Storfisket idkas flitigt med ett större antal sjöbåtar. Rättigheten att begagna egen kyrka grundar sig på kungabrefvet af den 20 Febr. 1798. Presten åtnjuter icke samma rättigheter som öfriga kapellpredikanter, utan är att betrakta som adjunkt till pastor i Morlanda, till hvilket pastorat Grundsunds kapell hörer. Uti församlingens fasta skola undervisades år 1856 af en examinerad lärare 44 gossar och 41 flickor. — Adress: Oroust.

Grundsunda. Socken i Norra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, 14 mil från Hernösand, gränsar till hafvet på östra och södra sidorna, till Arnäs i sydvest och till Nordmaling i nordost, är en smal kuststräcka af 4 mils längd och 1 mils bredd samt har en areal af 67,146 tunnland, af hvilka 2,500 uppgifvas vara sjöar och kärr. Jordmånen, bestående till det mesta af sand och mo, är dock på flera ställen blandad med lera eller klappersten med mylla; till följd af åkrarnas sluttande eller höglända läge äro dikningskostnaderna ej höga. Utsädet är mest korn och vår-råg; här finnes min-

dre tillgång på skog än i de öfriga socknarna i länet. Till följd af läget vid hafvet, gifves här god lägenhet till fiske, som är en vigtig näringsgren och idkas äfven i strömmar och insjöar, hvaraf nämnas Högs, Lång-, Tvär-, Konsa-, Prest-, Lokamarks- Degers-, Dombäcksmarks- samt Stensätterssjön; strömmingsfiske idkas hela sommaren af alla jordegare. Af socknens tre större strömmar är *Gideå* störst, dernäst *Önska-* eller *Husums-ån*, och den minsta är *Salu-ån*, som faller ut i Norrfälingen vid Drifön. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,075 och 1856 af 2,268 personer, består af $22^{43}/_{48}$ mant. skatte, $1^{5}/_{16}$ mant. krono och uppskattades år 1857 till 221,950 rdr bko. Genom kongl. bref den 20 Dec. 1853 afskiljdes från Grundsunda och förlades till Nordmalings socken af Westerbottens län byarne Afva, Rönnholm och Öresund, utgörande $3^{3}/_{4}$ mantal, hvilka dock erlägga sin kronotionde till pastor i Grundsunda och intill 1863 der skola deltaga i kyrklig byggnads-skyldighet. Folket är i allmänhet af ett mer sträft och trotsigt sinnelag. Redan 1316 nämnes Grundasund som socken; vid samma tid anföres ock en presbyter. Grundsunda är nu ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen; ibland sednare tidens kyrkoherdar omnämnes Johan Kalling, som hitkom 1728 och efter 2 år uppsade tjensten, köpte sig in med hustru och barn på Danviks hospital, men följde arméen 1741 till Finland, blef der regimentspastor och afled 1743; kyrkoherden Hans Jonsson Tunæus, som tillträdde pastoratet 1766 och dog 1778, har gjort sig särdeles bekant genom Hernösands stifts prestkrönika. Kyrkan af sten, utan torn, ligger vid stora vägen på en udde mot hafvet, $2^{1}/_{2}$ mil norr om Arnäs, 10 mil från Hernösand, är 33 alnar lång och 15 alnar bred och i anseende till församlingens ringa folkmängd den rymligaste i orten; hon är en af de först byggda kyrkorna här i landet. Undervisning meddelas i både fast och ambulatorisk skola af 1 examinerad och 1 oexaminerad lärare; år 1856 var skolbarnens antal 60 gossar och 22 flickor. Utom det att många hamnar och sund i sednare tider blifvit grundare än förr (orten har sannolikt sitt namn af de talrika grunda sunden och vikarne), så att en del ej kan begagnas till sjöfart, äro på Malings-skogen 2:ne ställen, som tyckas utmärka, att hafvet fordom gått upp öfver landsvägen, emedan stora högar samt runda och af vatten slätade stenar finnas der på ömse sidor ett godt stenkast från sjön. Flera berg vid hafsstranden visa ock tecken efter fordna vattenhöjden, likasom afsättningar med jemngående strandryggar. Helsobrunnar finnas vid Gideåbacka och Utannäs; den förstnämda skall först hafva blifvit upptäckt 1699 af doktor Skragge, då han följde Svenska ambassaden härigenom till Ryssland. Uti socknen finnes ett betydligt sågverk, kalladt Husum. Inom socknen ligger *Skagens* fiskläge, fordom med ypperlig hamn, nu uppgrundad, likasom *Fanbyviken*. På Skags udde, $2^{1}/_{2}$ mil från kyrkan, ligger ett kapell, der gudstjenst hålles 2 gånger om sommarn för de Norrländska städernas fiskerskap. — Adress: Nordmaling.

Grunnevad. Tre mantal frälse-säteri uti Walstads socken och Wartofta härad af Skaraborgs län, eges jemte $^{1}/_{4}$ mantal Kärr och $^{1}/_{4}$ mantal Röråsen, alltsammans uppskattadt till 13,200 rdr bko, och 1 qvarn, uppskattad till 2,000 rdr, af Gustaf Eurenius. Åkern uppgifves utgöra 60 tunnland och bestå af sand- och lermylla; ängen är 108 tunnl., 6 beteshagar intaga 187 tunnl., barrskogen intager 271 tunnland och lemnar gårdens fulla behof både af sågoch byggnadsvirke; löfskog finnes å egorna. Till gården hörer en trädgård om c:a $7^{1}/_{2}$ tunnland, innehållande öfver 300 fruktträd, och 2 fiskrika sjöar.

Grycksbo. Pappersbruk i Falu landsförsamling af Stora Kopparbergs fögderi i Dalarna, $1^{1}/_{4}$ mil från Falun, anlades 1740 af direktör J. Munktell, efter den tidens sätt med 15 stampar och 2 valsar. År 1836 byggdes här machin-pappersbruk, hvartill machiner förfärdigades af Donkin i London. Stället, som har utmärkt vacker belägenhet, har af egarne blifvit allt mer

och mer förskönadt genom nya byggnader och planteringar, hvarförutan sjelfva jordegendomen blifvit utvidgad genom betydliga odlingar; år 1841 hade gården omkring 200 tunnland odlad jord, godt bete, ymnig skog, qvarn, såg och spikhammare. Fordom kallas den Grekesboda och omnämnes 1317. Tillverkningen, hvars värde uppgifves för år 1825 till 39,457 rdr 32 sk. bko, uppgick år 1858 till 145,357 rdr rmt, då bruket sysselsatte 61 arbetare; till bruket höra äfven 91 spannland bergfrälsejord (ej fullt 10 mantal), uppskattade till 18,068 rdr; här är äfven tegelbruk, uppskattadt till 1,500 rdr; hela uppskattningsvärdet är 221,305 rdr rmt och nuvarande egare hr J. H. Munktell.

Grymsjö. Fordom Grimsö by, i Ramsbergs socken och Lindes bergslag, Örebro härad, $8^1/_4$ mil från Örebro, nära Södra Mogen, består af $^{17}/_{32}$ mtl med 3,942 tunnlands areal, deraf 3 tunnland åker, 242 tunnland äng, 428 tunnland impedimenta samt 3,161 tunnland skog, från hvilken sednare 172 tunnland blifvit tilldelade Grymsjö bodar och Nordankärrstorp, i ersättning för dessa sednare hemman frånkänd mulbetesrätt på Grymsjö skog. Arealen är den största i häradet, och sägnen förmäler, att den blifvit upplåten åt en, benämd Grimer, som på skidor kringlupit denna vidsträckta egorymd. En masugn qvarstår som ett gammalt minne, utan att hafva erhållit någon af de förbättringar, som nyare tider infört. Sista blåsningen verkställdes 1851, då under 56 dygn 811 sk℔ tackjern tillverkades. Pipan lär sedan dess vara i förfall. Endast bergsmannarätten har skyddat denna hytta från fullkomlig rasering. Fordom har här funnits stångjernssmedja; men smidesrätten bortsåldes till Ramshytte bruk. Vid *Grymsjöbodar* är af nämndemannen Ström år 1840 upphittad en treflätad guldstång, 4 tum lång, sannolikt en forntida armring, och lär densamma vara det enda antiqvariska fynd, som blifvit gjordt i dessa bergslager, hvilket antiqvitetsakademien dock vägrade att inlösa.

Gryt. Socken i Daga härad af Nyköpings län, 2 mil från Malmköping, är belägen mellan Björnlunda och Gåsinge socknar i öster, Åker i norr, Dunker i vester, Hyltinge med Båfvens nordöstra vikar i sydvest; upptager med 2 mils längd och från $^1/_4$ till $^3/_4$ mils bredd eller mera en areal af 26,059 tunnland, af hvilka 4,450 äro sjöar och kärr, och består af $7^1/_2$ mantal skatte, $^7/_8$ mantal krono, $24^1/_4$ mantal frälse, hvaraf $4^1/_4$ mantal höra till Willåttinge härad. Hela taxeringsvärdet uppgick år 1857 till 165,491 rdr bko. Södra hälften utgöres af omvexlande slätter, dalgångar och sjöar, berg och skogar kring nedra loppet af Dunkers-ån, som går från Dunkern i sydöstlig rigtning genom Misteln, Kyrksjön, som upptar Rickaren från vester, och Naten, som upptar Malsnaren från norr, slutligen till Båfven. Norra hälften är mer bergländig, med trängre dalar och högre samt mer söndersplittrade höjder, omkring Dunkerns nordliga tillflöde från Härbergssjön och de östligare, till Skeppsta-ån hörande Svarf-, Holm- och Högsjöarna, Långviken och Gällringen, allt på stora landthöjdens södra sluttning. Rådande jordmånen är dels bättre eller sämre lera, dels mojord; näringar äro åker-, ängs- och skogs-bruk samt fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,106 och 1856 af 1,409 personer, nämnes såsom tillhörande prepos. Nicopensi 1314 och utgör nu ensam ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Daga kontrakt af Strengnäs stift. Kyrkan är gammal, tillbyggd 1777—78, och har grafminnen efter adliga slägterna Slatte, Bagghufvud, Benenberg o. s. v.; 2:ne runhällar befinnas, på och vid vapenhusdörren, en på sakristidörren. Af fornlemningar finnas dessutom i socknen ruiner efter borgar vid Nesselsta, Jättna och Ånhammar. Sockenskolan är grundad af inspektor Weller på Graneberg och besöktes år 1856 af 32 gossar och 18 flickor; undervisningen meddelades af tvänne examinerade lärare. Blott socknens södra och mer bebyggda del har vägar af någon betydenhet; den största kommer från Björnlunda och går nordvest förbi kyrkan. Af större gårdar finnas i socknen: Graneberg, Nässelsta, Jälund, Odensberga prestgård 1

mantal krono, Jättna, Herrökna, Ånhammar samt *Grytsberg* vid Kyrksjön, $5^3/_8$ mil från Nyköping, 1 mant. frälsesäteri, uppskattadt till 7,920 rdr rmt, lyder under Åkers styckebruk; donerades 1630 till G. G. Krail, innehades som säteri af sonen Johan, reducerades, men förläntes till dennes son Göran, utbyttes till frälse af dennes systerson, landshöfding P. Danckwardt, egdes af honom ännu 1735, af enkan 1740, af borgmäst. Kjerrman 1760, lydde 1768 och allt framgent under Åkers styckebruk och var 1849 utarrenderadt jemte tillhörande 6 torp. — Adress: Malmköping.

Gryt. Socken i Östra Göinge härad af Christianstads län, $2^1/_4$ mil n.n.v. från Christianstad, har en areal af 6,225 tunnland, af hvilka 156 äro sjöar och kärr. Utmarken är bergaktig och stenig; rådande jordmånen är grusblandad mylla; skog finnes ymnigt. Socknen, som år 1805 beboddes af 551 och 1858 af 812 personer, består af $^7/_{16}$ mantal skatte, $1^1/_6$ mantal krono, $16^3/_8$ mant. frälse och uppskattades år 1857, jemte moderförsaml. Qvidinge, till 160,500 rdr bko. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i både fast skola, som 1856 besöktes af 62 gossar och 73 flickor, och i ambulatorisk, som samma år besöktes af 30 gossar och 28 flickor. Den största gården i socknen är *Wanås*, med underlydande Vestra Olinge, Solberga, Grästorp 1 mantal, Gryt $1^5/_{16}$ mantal m. fl., alltsammans taxeradt till 91,640 rdr rmt och tillhörigt kammarherren grefve Wachtmeister. — Adress: Christianstad.

Gryt. Socken i Hammarkinds härad af Linköpings län, belägen i häradets sydöstra hörn mot hafvet och Kalmar län, $4^1/_2$ mil s.o. från Söderköping, begränsas i nordvest af Ringarum och omgifves för öfrigt af vatten, har en areal af 33,187 tunnland, hvaraf 1,250 tunnl. upptagas af vatten inom fasta landet, och består dels af en från nämda socken mot sydost utskjutande halfö af 1 mils bredd och $1^1/_2$ mils längd, mellan Orr- och Gråholms-fjärdarna i nordost, en mängd sund och vikar i öster, Waldemarsviken i sydvest mot Tryserums socken; dels af en otalig mängd öar, holmar och skär, nämligen Andrakö, Idö, den med Finnön sammanhängande Getterön m. fl. norr om Orrfjärden, Bondkrok, Emtö, Håskö, Armnö, Kråkmarö; Gräsmarö, Harsten o. a. längre öster ut mot hafvet; Kettilö, Fångö, söder om Barsundet; St. Åbo längst i sydost m. fl., allt till nära 2 mils sträckning mot öster från land. Hela socknens längd mot nordost kan beräknas till nära 3 mil, bredden mot sydost föga mindre, och båda delarne ännu 1 mil längre, om de yttersta skären räknas. Fasta landet är hufvudsakligen ett bergland, med smärre bergåsar i rigtning mot söder eller sydost, berggrupper, trånga dalgångar, små slätter, talrika bäckar och sjöar, ängar och kärr; hufvudsakliga lutningen är mot de norra och östra hafsvikarna. Till Gropviken utfaller ett vattendrag från de små Grund-, Mört- och Hemsjöarna genom den något större, långa och smala Gåsen och Trehörningen, som upptar Bosjön samt har nordligt utlopp; Gråholmsfjärden upptager en sjö i trakten af Koppetorp; i Gryts kyrkvik utlöper Danebo- eller Högvedsjön, sydligare Hulösjön, bägge östligt. Skärgården är också bergländig, något mer än den nordligare i S:t Annæ socken, har mindre vidsträckta öar, dock några sammansatta af flera holmar, mellan hvilka sunden blifvit igenvallade; utåt hafvet bli skären vildare. Klimatet är i allmänhet sundt, utom i mer instängda hafsvikar. Jordmånen är mestadels svag lera, här och der bättre, i allmänhet af blandad art. Åkern är till utrymme i allmänhet ringa, äfven på fasta landet, der äng och betesmark äro betydligare och tämligen tillräckliga, likasom skogen; en del skärboer hafva nästan ingen åker och äng, ej heller skog. Socknen, som består af $22^{23}/_{24}$ mant. skatte, $1^3/_8$ mantal krono, $50^3/_8$ mantal frälse (häraf höra 22 mantal till Stegeborgs skärgårds tingslag), uppskattades år 1857 till 383,578 rdr bko. De till landtbygden hörande mantalen bestå dels i säterier eller andra af ståndspersoner besutna gårdar, med ej betydligt underlydande, dels och mest af bondhemman,

vanligen ej litet styckade; skärhemmanen innehafvas nästan endast af allmoge, några lyda dock under Engelholm i S:t Annæ socken. År 1850 räknades 103 bönder å egna hemman, 16 arrendatorer, 100 jordtorpare, 9 stat-torpare, 92 fattighjon. Hela folkmängden var år 1750: 2,260, år 1805: 2,097 och 1856: 2,942 personer, som sysselsätta sig å landsbygden med åkerbruk, boskapsskötsel, något skogsbruk; i skärgården med fiske och handel med fisk, mest strömming, från Gräsmarö äfven ål, samt med jagt af skälar, särdeles på Harstensö och Gräsmarö egor och klippor, samt mer allmänt af sjöfogel. Härtill kommer en för socknens båda delar gemensam sjöfart med omkring 40 båtar af c:a 700 läster från åtskilliga lastplatser vid hafsvikarna. På Fångö egor upptogs en koppargrufva år 1720, och der brytes ännu kopparmalm. Slutligen finnas flera qvarnar och sågar. Jordbruket idkas på flera ställen med omsorg; sädesslag och foderväxter äro de vanliga. Ladugårdsskötseln omfattas äfven af allmogen med omsorg; bränvin brännes på få ställen i större skala och i allmänhet mindre än förr. En tämligen jemnt fördelad välmåga eller bergning är rådande till följd af folkets sparsamma lefnadssätt. Folkets lynne är i allmänhet allvarligt och godt. Gryta socken nämnes under katolska tiden, åtminstone omkring 1500; den har varit och utgör ensam ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Hammarkinds kontrakt af Linköpings stift. Kyrkan har ett behagligt läge på en liten höjd; hon ombyggdes 1798, har torn, altartafla af Hörberg m. m.; på kyrkogården är en minnesvård af porphyr öfver kyrkoherden Hörling (död 1819). Socknen har fast skola, sedan 1850 förenad med arbetsskola för flickor, och i den förra undervisar en examinerad lärare; år 1856 var barnens antal 80 gossar och 80 flickor; derjemte finnes en ambulatorisk skola för skärgården sedan 1849, med en oexaminerad lärare; år 1856 var barnens antal 51 gossar och 41 flickor; socknen eger också sparbank från 1852, såsom filialafdelning af Söderköpings stads. Af fornlemningar omtalas spår efter en befästning å Strömmens egor invid hafvet; en vik nära prestgården kallas Drottningviken, en holme vid Kettilön Drottningholmen; Ols- eller Olofsöarne, Olssundet och Olofsviken, allt nära Breviksnäs, förmenas hafva sitt namn af S:t Olof, hvars bild funnits i gamla kyrkan; man har ock vid Baresund sökt den Barvikshamn, dit Svenska konungen Anund Jakob och Norska konungen Olof den Helige omkring 1025 eller 27 seglade efter slaget vid Helgeån emot konung Knut i Danmark; men detta ställe torde snarare vara att finna på Blekinges kust. Den 17 Aug. 1598 kom konung Sigismund på resa från Kalmar, då en svår storm blåste upp, med lifsfara till Baresund, der han måste ligga qvar för motvind; här emottog han 2:ne bref från hertig Carl, som han lemnade obesvarade, men skref härifrån till krigsbefälet i riket och anbefallde detsamma att vara sig troget och stå emot hertigen. På Kettilön äfvensom vid prestgården finnas jättegrytor. På Kettilöns östra sida mot Fångön, 1 mil öster ut från Snäckvarps gästgifvaregård, är Baresunds sjötullskammare för inloppet från söder till Söderköping och Norrköping; längre i sydost, 2 mil från land, vid Häradskärs fiskläge, finnes fyrbåk af trä, uppbyggd år 1741, den synes 6 à 7 mil ut i hafvet; här är station för 4 lotsar; andra 15 lotsar bo på Kettilö, Bokö, som har ett sjömärke af trä, och Håskö. — Under katolska tiden hafva här $4^5/_8$ gårdar hört under kyrkliga stiftelser; på 1600-talet har en stor del lydt under Stegeborg, en annan del tillhört adeln. Af större gårdar å landtbygden märkas: Fredriksnäs, Åbäcksnäs, Breviksnäs, Carlskog, f. d. Gåsebäck, Dräg, Stora Syltvik, Dala, Danebo, kyrkoherde-boställshemmanet Forsshem, Strömmen, komministers-boställe; — i skärgården: Andrakö, Fångö, Gräsmarö $^7/_8$ mantal frälse; Grytö 1 mant. frälse har tillhört slägten Gyllenstjerna, men 1726 grefvinnan Horn. Fångö koppargrufva tillhör bergmästaren Bredberg, och malmen smältes vid en honom tillhörig hytta vid Waldemarsvik, men inom Kalmar län. — Adr.: Waldemarsvik.

Gryt. Jernbruk. Tillverkningen härstädes år 1857 var i jemna tal 7,060 sk℔ stångjern, 4,500 sk℔ stål, 990 sk℔ skärjern, 422 sk℔ spik, 1,224 sk℔ tackjern. Se vidare under Bo.

Gryt. Ett mantal frälse i Blacksta socken och Oppunda härad af Nyköpings län, vid Långhalsen, tillhörde 1686 Nils Liljehök, 1849 Klingstedt.

Gryta. Socken i Hagunda härad af Uppsala län, 2 mil från Uppsala, ligger mellan Alstasjön, Örsunds-ån och Låstaviken i söder, mot Fröslunda, Girista och Fittja socknar vid Säfva-ån i öster, mot Balingsta, Hagby i nordost, Tibble i nordvest, Nysätra i vester, och upptager en areal af 7,059 tunnland, af hvilka 150 äro sjöar och kärr. Marken är någorlunda jemn, blott i det inre landet finnes berg- och skogsmark, ej alldeles utan skog. Rådande jordmånen är lera. Socknen, som består af $10^3/_4$ mantal skatte, 12 mantal krono, $13^7/_8$ mantal frälse, beboddes år 1805 af 743 och 1856 af 724 personer. Jemte åkerbruk, såsom hufvudnäring, idkas något fiske. Gryta nämnes 1314 såsom hörande till Hagunda, kallas ock Grøta år 1317. Socknen är nu annex till Girista i Lagunda härad. Kyrkan, ej långt från Örsunds-å, är ursprungligen gammal, byggd af gråsten med torn, nedbrunnen, men genom understöd af konung Johan III åter uppbyggd 1578, reparerad 1837, och har åtskilliga adliga epitaphier, hvaribland ett öfver öfverste C. G. Grisbach (död 1728). Man har i socknen upptäckt 4 runstenar, en inåt landet vid Björnamo, en vid Gryta herregård, en vid Ohlsta och Örsunds by. År 1856 undervisades 29 gossar och 19 flickor af en examinerad lärare i socknens fasta skola; här finnes dessutom Söndagsskola. Landsvägen från Uppsala till Westerås går här från Säfva gästgifvaregård, tillika häradets tingsställe, $1^3/_4$ mil från Uppsala, åt sydvest till Örsunds bro; en mindre väg går från Säfva åt söder och öster och till Balingsta. Af större gårdar märkas: *Grytagården*, nära kyrkan, 4 mantal krono-säteri, uppskattade 1858 till 17,000 rdr rmt, med en utjord, uppskattad till 5,000 rdr rmt; innehafves af majoren och öfverste-löjtnanten C. G. Bergenstråhle; vidare Salnecke, Höija, Örsunda, — Adress: Uppsala.

Grytebäck, se Lämneå.

Gryteryd. Socken i Westbo härad af Jönköpings län, $9^1/_2$ mil från Jönköping, gränsar i öster till Hestra, i norr till Sandvik, i söder och vester till Gunnarp, Drengsered, Torup och Kinnared i Halland; sjön Fegen går in till södra gränsen af Gryteryd. Med $^1/_2$ mil i längd och nära lika långt i bredd, har socknen en areal af 10,275 tunnland, af hvilka 420 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig; jordmånen är bättre här än i moderförsamlingen Hestra samt har mer svartmylla; här är ock bättre tillgång på skog; utsädet är mest hafra. Socknen, som år 1805 beboddes af 293 och 1858 af 411 personer (212 skattskrifna och 199 skattfria), består af $3^1/_8$ mantal skatte, $^1/_4$ mant. krono, 6 mantal frälse och uppskattades sistnämde år till 25,345 rdr rmt, inberäknadt värdet af 3 lägenheter, 1 manufakturverk och 3 qvarnar. Kyrkan är uppbyggd af sten 1763 och 64 och försedd med stentorn 1822; Johan Gyllenhammar skänkte år 1769 ett orgelverk åt kyrkan, som är belägen $^7/_{10}$ mil från Hestra. Undervisningen bestrides af en examinerad lärare i fast skola, år 1856 med 25 gossar och 23 flickor. De betydligaste gårdarna i socknen äro Boijeryd och Röshult. — Adr.: Qvarsebo.

Grytgöl. Jernbruk i Hällesta socken och Finspongs härad af Linköpings län, är beläget nära sjön Grytgölen, 5 mil från Norrköping. Stångjernsbruket skall vara från 1630 och kallas 1687 Tobias de Gomses hammare; manufakturverket är privilegieradt år 1718 och 1778; egare voro på 1700-talet Ahltins eller Ahltings sterbhus, Adolf Burén 1825, juris doktor Axel Burén 1850 och 58. — Här finnas 2 härdar och 1 hammare; manufakturverket har 1 räck- och 3 spikhamrar; år 1858 var tillverkningen 1,399 sk℔ stång- och ämnesjernsmide, 561 sk℔ manufaktur-smide; hela tillverkningen

uppskattades till 166,400 rdr rmt. Till godset hörer $^7/_{12}$ mantal Göl med en äng, uppskattad till 3,370 rdr mt, en tullqvarn med 3 par stenar och grynverk, uppskattadt till 11,810 rdr, i Svarfvaretorps allmänning lotterna 4 och 7, uppskattade till 3,500 rdr, frälseräntor 3,830 rdr. — *Grytgöl* $^1/_8$, $^1/_6$, $^5/_{24}$, $^5/_{16}$, $^3/_{16}$ mantal skatte med ett uppskattningsvärde af 6,950 rdr rmt, eges af bönder.

Grythytta. Socken i Grythytte Bergslag af Örebro län, mellan Nora, Jernboås och Hjulsjö socknar i öster, Helleforss i norr, Kroppa och Fernebo af Carlstads län i vester samt Carlskoga i söder, $4^1/_4$ mil från Nora, har en areal af 85,398 tunnl., hvaraf omkring $^1/_4$:del, eller 20,200, äro sjöar och kärr, det öfriga är mestadels berg, skog och moras. Af bergsträckningarna, som äro sönderdelade af tvärdalar, äro de nordligare mindre höga än vidsträckta och sandiga eller sanka; dock stöter den 1,175 fot höga *Saxeknuten* hit. Åt vester, söder och öster har landet på flera ställen en höjd af omkring 800 fot och är här mer brant och oländigt. Af vattendrag är *Svartelfven,* som allt ifrån Halfvarsnorens utlopp utgör gräns emot Nora socken, det förnämsta; denna elf bildar *Torrvarpen,* hvari utfalla *Sax-ån* från Saxen i nordvest och *Grythytte-ån* från Halftron och Söder-Elgen i nordost; i Halfvarsnoren utfalla i vester några mindre sjöar, Limningen o. a., i öster Lilla Grecken, Stora Malen och Lundsfjärden, Skärjen, m. fl. sjöar. Ett mindre vattendrag från de långsmala Loka-sjöarna i vester bildar *Trösan,* som går söderut till Carlskoga. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,801 och 1856 af 4,000 personer, består af $24^1/_{40}$ mantal skatte, $3^3/_{80}$ mantal krono, $7^3/_8$ mantal frälse och år 1857 uppskattades till 438,468 rdr bko, skiljer sig både till jordmån och näringsfång från de flesta socknarna i länet. Marken är öfver allt bergaktig och stenbunden; när man undantager en liten kil, som på nordvestra sidan skjuter in från Hellefors och består af sandmo, samt ett näs i Torrvarpen, som har kalkblandad jordmån, består det öfriga af grusblandad jäslera, tjenlig till skogväxt, men icke särdeles till åkerbruk, som ej på långt när fyller ortens behof. Bergsbruk har derför varit, är och lärer äfven komma att förblifva invånarnes rätta och egentliga yrke, så länge tillgång på skog finnes; men många ställen, som fordom hade öfverflöd deraf, hafva nu brist, så att få ega det behöfliga till sina tackjernsblåsningar, och ingen nu eger ymnigt deraf. Åkern brukas i cirkulation, för det hufvudsakliga ändamålet att erhålla foder åt boskap och i synnerhet åt hästar till det tunga bergsbruket. Af jernverk finnas i socknen flera, bland hvilka vi här upptaga: *Kjerfvingeborns* bruk, *Rockesholm, Ullnäs, Flosjö* och *Finnhytte* jernbruk; masugnarna *Saxhyttan, Södra Ekeberg, Sundshyttan, Finnhyttan* och *Grythytte* by, den sistnämda mer än en gång ämnad till stad (under namnet *Grythem*) och dertill privilegierad 1641, 1649 och 1660; äfven på 1770-talet upplifvades samma förslag, men strandade alltid mot städerna Noras och Lindes intresse. Här finnes, utom masugn och gästgifvaregård, Grythytte och Hellefors bergslagers tingsställe och derjemte äfven flera gårdar, mest tillhöriga bergsmän; prestgården 1 mantal krono, äfvensom kyrkan, byggd af trä 1632, $5^7/_{10}$ mil från Örebro, äro här belägna; — vidare *Finnbergs* jerngrufvor, *Högborns* jerngrufvefält samt *Skathöjdeviks* silfvermalmfält. Grythytte pastorat bildades år 1633 af delar utaf Nora, Fernebo och Carlskoga socknar; det omfattade äfven Hellefors ända till år 1802. Det är nu ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Nora kontrakt af Westerås stift. Här finnes både fast och ambulatorisk skola, i den förra erhöllo år 1856: 50 gossar och 42 flickor undervisning af 1 examinerad lärare, i den sednare 130 gossar och 119 flickor af 3 examinerade lärare. Förnämsta vägen i socknen är den, som går från Nora till Hellefors och Wärmland, förbi Kjerfvingeborns och Grythytte gästgifvaregårdar, den förra $2^7/_8$, den sednare 4 mil från Nora. En mindre väg går söder ut förbi helsobrunnen *Loka* till Carlskoga. De betydligaste gårdarne heta *Warnäs* och *Elfstorp.* Grythytte $^1/_3$ mantal, upp-

skattas till $2,354\frac{1}{2}$ rdr rmt, har qvarn med 2 par stenar, som är under ombyggnad. Grythyttebed $\frac{1}{8}$ mant. innehafves af klockaren, $\frac{1}{16}$ mant. af skolläraren. — Adress: Grythyttehed.

Grythytte Bergslag. Härad i Nora domsaga af Örebro län, beläget hufvudsakligen omkring Svartelfvens öfra lopp, omfattar Grythytte och Hellefors socknar och består af $53\frac{1}{2}$ mantal skatte, $3\frac{3}{80}$ mantal krono, $7\frac{3}{8}$ mantal frälse, uppskattade 1857 till 1,172,546 rdr rmt. Inom häradet ligger en del af Linde socken. Folkmängden, som 1805 var 4,777, hade 1856 uppgått till 7,109 personer. Silfvermalmsuppfordringen utgjorde år 1847 i Grythytte och Hellefors bergslag 700 sk℔; jernmalmsuppfordringen samma år 10,630 sk℔; år 1842 var den 14,346 sk℔; af tackjern tillverkades år 1847 20,479 sk℔, år 1842 endast 6,455 sk℔.

Grytnäs. Socken i Näsgårds fögderi i Dalarna, $1\frac{3}{4}$ mil från Hedemora, omgifves af Hedemora, Garpenberg, Folkärna och Norbergs socknar, håller i längden $1\frac{1}{4}$ och i bredden 1 mil samt har en areal af 23,154 tunnland, af hvilka 2,550 äro sjöar och kärr. Genom socknen stryker i nordvest och sydost en sandås, och parallelt med densamma rinner Dalelfven på södra sidan om åsen; på norra sidan af åsen löper ett mindre vattendrag, som går genom den största sjön i socknen, *Näfden*, och genom Folkärna socken faller ut i Dalelfven. Från de första byarna på norra sidan om kyrkan upp till Garpenbergs och Hedemora råskilnader är trakten bergaktig; det största berget i socknen är *Klackboklint;* i Gåsmyreberget, Ålvareklint och Kjällsjöberget har man anmärkt djupa hålor. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,430 och 1856 af 1,700 personer, består, jemte annexet Avesta, af $35\frac{1}{11}$ mtl skatte, $1\frac{11}{52}$ mtl krono och uppskattades 1858, jemte 6 lägenheter, 1 bergverk, 3 manufakturverk, 7 qvarnar samt sågar till 546,337 rdr rmt. Marken är dels bergaktig, dels jemn; på östra sidan af sjön Näfden, der den är som mest bergig, kunna svårligen några odlingar med framgång påräknas. Midt igenom socknen, der Bergslagsvägen framstryker, är marken jemn och består af sandjord; på bägge sidorna om Dal-elfven består jordmånen af fin mojord; öfver hufvud består åkerjorden till trefjerdedelar af lera och en fjerdedel af mojord. Socknen har någorlunda tillgång på skog, utom i några få byar, som lida brist derpå. Utom åkerbruk och boskapsskötsel, idkar allmogen kolning samt har till biförtjenst forssling af spannmål och köpmansvaror till Gefle och Westerås. Grytnäs moderförsamling utgör, jemte annexet Avesta, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Hedemora kontrakt af Westerås stift och har en folkmängd af 2,600 personer. Kyrkan, af sten, ligger i södra delen af socknen, 5 mil från Falun. Här finnes både fast och ambulatorisk skola; i den förra undervisades år 1856: 49 gossar och 29 flickor af 1 examinerad lärare; i den ambulatoriska 55 gossar och 32 flickor af 1 examinerad lärare. — År 1383 försålde Thorder, biskop i Strengnäs, jord i Aghasta i Grytnäs socken åt drotset Bo Jonsson. I socknen ligger koppar- och jernverket Avesta; de betydligaste gårdarne äro Isaksbo med Månsboqvarn samt Skarfven. — Adress: Avesta.

Gryttjom. Såg, med Husby qvarn, i Tierp socken och Örbyhus härad af Uppsala län, uppskattades år 1858 till 28,000 rdr rmt och eges, jemte gårdarna N:ris 1, 2, 4 Gryttjom $\frac{3}{4}$ mtl, uppskattade till 4,490 rdr rmt, af herrar Fant. N:o 2, $\frac{1}{4}$ mant., eges af fru Nyström i Bro.

Grytö. Ett mantal frälsehemman i Gryts socken, Hammarkinds härad af Linköpings län, ligger i Stegeborgs skärgård, har tillhört slägten Gyllenstjerna, men 1726 fru grefvinnan Horn.

Gråda. Gästgifvaregård i Hedemora socken, Näsgårds fögderi i Dalarna, $\frac{1}{2}$ mil från Hedemora. Härifrån skjutsas till Säter 2, Uppbo 2, Smedby 2, Lund $2\frac{1}{4}$, Brunbäck $1\frac{3}{4}$, Avesta $1\frac{1}{2}$, Finnhytta i Garpenberg $1\frac{3}{4}$, Ingelsbenning i Norberg $1\frac{1}{2}$ mil. Egaren af gäst-

gifvaregården har att vidmakthålla den här nära bredvid varande Elfbron. Vid Wika by underhålles pråm för dem, som vilja resa öfver elfven till Garpenberg.

Gråda Kanal. Ofulländad kanalanläggning i Dalarna, påbörjad redan 1824 och beräknad till en kostnad af 98,000 rdr bko, hvaraf 93,000 redan blifvit använda. Uti nordvestra delen af Gagnefs socken, der Östra Dalelfven följer Leksands socknegräns, bildar elfven de s. k. Grådafallen, utom hvilka båtled skulle vara öppen från Siljan till Båstads lastplats i Stora Tuna socken. Till undvikande af dessa fall började kanalanläggningen. Ena delen af kanalen afskär en udde, som från Leksand skjuter ut i elfven, och vid det här befintliga fallet fordras en sluss. Andra delen af kanalen genomskär deremot en från Gagnef utskjutande udde, och vid den här befintliga sänkningen af 28 fot erfordras 2 slussar.

Gråmanstorp. Socken i Norra Åsbo härad af Christianstads län, $2^1/_4$ mil s.o. från Engelholm, gränsar i söder till Qvidinge och Sönnarslöf, i öster till Wedby och i norr till Kellna och Östra Ljungby socknar samt har en areal af 8,031 tunnland, af hvilka 240 äro sjöar och kärr. Marken är här utan berg, mer jemn, dock något stenbunden i de öfra hemmanen och lägenheterna; öfver hufvud är åkern god; på skog har socknen ej mycken tillgång; men bristen ersättes till stor del af tillgång på torfmossar. Socknen, som år 1805 beboddes af 899 och år 1858 af 1,492 personer, deraf 744 skattskrifna och 738 skattfria, inberäknade 22 backstugusittare, består af 6 mantal skatte, $1^1/_4$ mantal krono, $25^7/_{48}$ mantal frälse och uppskattas med 14 lägenheter, 1 pappersbruk, två qvarnar och sågar till 180,120 rdr rmt. Gråmanstorp moderförsamling utgör jemte annexet Wedby ett regalt pastorat af 2:dra klassen i Norra Åsbo kontrakt af Lunds stift; pastoratet har en folkmängd af 2,796 personer. Kyrkan är belägen $6^3/_{10}$ mil från Christianstad. I socknen finnas både fast och ambulatorisk skola; i den förra undervisades år 1856: 135 gossar och 115 flickor af 1 examinerad lärare; i den sednare 54 gossar och 51 flickor af 2 oexaminerade lärare. Den största gården i socknen är Bjersgård; här ligger dessutom pappersbruket *Klippan.* — Adress: Åby.

Gråträsk. By vid Lappmarksgränsen i Piteå socken af Norrbottens län, 10 mil från kyrkan. Ett kapell uppbyggdes der år 1602, men begagnades icke länge; på den tid, då Silbojocks- eller Nasafjells silfververk drefs, hade bönder, som forslade dit, här sin gudstjenst. Kapellet blef sedan obrukligt, men har stått qvar i många år; begrafningsplatsen är likväl bibehållen af de närmast boende, i anseende till aflägsenheten från moderkyrkan; eljest är det blott 4 mil från Gråträsk till Arwidsjaurs kyrka i Lappmarken, så att en del nybyggare bivista gudstjensten der. Gråträsk N:ris 1 och 2, $^1/_4$ mant. skatte, N:ris 1 och 2, $^1/_4$ mant. krono, uppskattas till 5,964 rdr rmt; här i byn är fiske, hvilket begagnas af byamänner emot en taxa af 1 ℔ 13 ℔ torr gädda.

Gräflunda. By i Hvitaby socken, Albo härad och Christianstads län, skall, som det berättas i orten, hafva fått sitt namn af en gård, hvarefter ännu finnas qvarlefvor, och som blifvit byggd af en grefve, vid namn Lund, hvilken äfven skall ligga begrafven i en kulle ej långt ifrån gården, der en stor sten till åminnelse häraf blifvit upprest. Byn, som har nödtorftigt utsäde och höbol, med någon skog, består af 2 mantal skatte, $^5/_8$ mantal krono, $1^1/_{12}$ mantal frälse i 24 nummer och skiftade i 64 delar; hela byn uppskattas till 28,700 rdr rmt.

Gräfsnäs. Två mantal berustadt säteri med underlydande $6^1/_8$ mant., hvaribland äro Erska Landtbog. 1 mantal, Antenstorp $^3/_8$, Mjölsered $^3/_8$, Mjölsered frälseg. $^1/_2$, Saxebo $^1/_2$, Trolltorp $^1/_4$, Hulskog $^1/_4$, Bäckeholmen $^1/_4$, Dammen $^1/_8$ mantal m. fl., uppskattade till 69,900 rdr rmt, allt i Erska socken, Bjerke härad och Elfsborgs län, eges af hertig Christian af Augustenburg. Gräfsnäs är beläget vid sjön Anten, $5^1/_2$ mil

från Göteborg, och har ett ganska vackert läge; det omgifves af ovanligt höga löfträd med vatten på tre sidor, och på längre afstånd af bördiga åkrar och ängar i en vidsträckt dal mellan höga berg. Fordom var gården befäst med djupa grafvar och höga vallar, lemningar finnas ännu efter 4 torn; byggnaden har bestått af fyra sidor med hvälfd inkörsport inanför en djup graf, öfver hvilken för 100 år sedan ledde en vindbrygga, som nu är förändrad till bro. En byggnad uppfördes här bredvid i modern stil af sista fideikommissarien, öfverste Th. Gripenstedt, men uppbrann snart, då en mängd samlingar af märkvärdiga dokumenter äfven gingo förlorade. Under sprängningen vid den nya byggnaden påträffades i muren en åldrig pansarskjorta och ett benrangel af ett barn; man har sedan uti ett hvalf under ett af de borttagna tornen upptäckt flera menniskoben. Gräfsnäs gård skall hafva blifvit flyttad från en ö uti den fiskrika sjön Anten, vid namn *Loholmen,* der den legat före konung Gustaf I:s tid, och hvarest grundmurar efter en lika beskaffad byggning ännu finnas; denna ö har tillika med en mängd gårdar och säterier i orten fordom lydt under Gräfsnäs. Af ställets historiska minnen hafva vi att omnämna följande: Här vigdes, enligt sägnen, Gustaf I vid sin andra gemål, Margareta Lejonhufvud, sannolikt i den s. k. »Kungssalen», hvilken deraf förmodas hafva sitt namn. Då Johan III, år 1590, var missnöjd med flera af herrarne i riket, hvilka misstänktes för att hafva underhållit agget mellan honom och hertig Carl, togos de anklagade här kraftigt i försvar af grefve Axel Lejonhufvud, son till riksrådet Sten Eriksson och Ebba Liljehök, hvilken dame för sitt tilltagsna och karlavulna uppförande vanligen kallades Grefve Ebba. De sökte då att på Gräfsnäs samla och uppreta Westgöta-adeln. Samma grefve Axel Lejonhufvud, grefve till Raseborg, friherre till Kegleholm, riksråd och lagman, missnöjd med hertig Carl, oaktadt den vänlighet han rönt vid dennes hof, hade strax efter konung Johan III:s död förmanat allmogen till trohet mot konung Sigismund, hvilket hertigen illa upptagit. Lejonhufvud ansåg honom derföre som sin vederdeloman och befäste Gräfsnäs. Han skall der varit belägrad i 7 veckor och försvarade sig, tilldess vinter och is gjorde befästningen onyttig, då han drog sig till Bohus. År 1612 uppbrändes Gräfsnäs slott af Danska konungen Christian IV, emedan det var beläget i det öppna och oförsvarade landet. Grefve Sten flydde då med sin grefvinna härifrån till Östergötland och sedan ur riket, men kom snart åter till Gräfsnäs 1614, oaktadt konung Gustaf Adolfs förbud och befallning till ståthållaren i Westergötland, riksrådet grefve Gustaf Stenbock, att låta gripa och föra honom till Stockholm. Han undgick likväl fångenskapen genom flykten och lyckades undkomma på en båt till Kunghäll, som då låg inom Norska gränsen. Konung Gustaf II Adolf besökte Gräfsnäs år 1618. Under kriget år 1677 hade kon. Carl XI här ett tyg- och förrådshus. — Första kända egare till Loholm eller Gräfsnäs är Gudmar Månsson (Hjorthufvud) till Ulfåsa och Loo, lagman i Westergötland år 1312, gift med ett fruntimmer af Folkunga-slägten; sedan Magnus Gudmarsson (Hjorthufvud) till Loholm, S. R. R. lagman i Westergötland 1346, gift med Kath. Brahe; Erik Abrahamsson (Lejonhufvud) S. R., 1513 gift med Ebba Wase, död 1520; Gräfsnäs förblef inom slägten Lejonhufvud till 1707, hvarefter Sparre-slägten skall egt det till 1720, då det tillföll baron Thom. Fehman, justitie-kansler, gift med Catharina Tham, död 1734, hvarefter hans hustru testamenterade gården åt sin enda son (med sin förste man) hofjunkaren Joh. Gripenstedt, gift med M. Barchia, egare 1767. Dåvarande kronprinsen Gustaf och kronprinsessan Sofia Magdalena besökte Gräfsnäs och buro till dopet den 19 Oktober sistnämde år hofjunkarens son, som erhöll namnet Gustaf. Slägten Gripenstedt var egare af godset till år 1824, då Kongl. Maj:t genom utslag upphäfde fideikommiss-naturen, och hela egendomen delades mellan aflidne öfverste Th. Gripenstedts syskon, då majoren Jakob Gripenstedt blef egare till Gräfsnäs och ett mindre antal ströhemman, hvilka

han till en del särskildt afyttrade, hvarefter år 1827 sjelfva säteriet med nödigt arbetsgods, tillsammans $13^1/_2$ hemman, såldes till häradshöfdingen Hofstén, som år 1830 sålde egendomen till brukspatron Selander. Parken innehåller 20 tunnl. Här äro äfven trädgård med orangeri och qvarn. Åkerjorden innehåller 300 tunnland; ängarne äro betydliga, betet ovanligt godt och skogen ansenlig.

Gräfsten. Fyra mantal frälse-säteri i Svinstad socken, Bankekinds härad af Linköpings län, med ett derunder afbyst frälsehemman Gräfva, taxerade år 1858 till 37,160 rdr rmt, utgöra blott återstoden af ett fordom vida större gods. Det har till en del varit klostergods men alltsammans derefter krono samt till en del räknadt bland hertig Johans arfvegods; köptes 1626 af Erik Jöransson, tillhörde sednare riksrådet skattm. friherre Gustaf Bonde (död 1667) och kongl rådet Carl Bonde, som hade det som säteri 1683 och utbytte det från reduktionen; 1700 tillhörde godset hans enka, 1726 riksrådet grefve G. A. Taube och hans son, kammarrådet J. Steuch (död 1769), sonen J. H. Steuch och hans syster; från 1780-talet genom köp general-löjtnanten grefve Axel Löwen (död 1802), derpå hans enka ännu 1825 och sonen, grefve J. Löwen, såsom fideikommissarie; från 1834 brukspatron Didr. Reder; 1847 tillhörde gården öfveringeniören Anders Alreich i Stockholm. Sätesbyggnaden är af trä, på sin tid vacker, nu oansenlig, ladugården nyligen och väl ombyggd, trädgården betydlig, underlydande torp mestadels byggda af sten under grefve A. Löwens tid. Enligt kongl. resolution af den 6 Augusti 1760 har egaren af Gräfsten jus patronatus till Svinstads församling. Gården ligger $1^1/_2$ mil från kyrkan.

Gräfsäter eller **Grefvesäter.** Ett mantal frälse-säteri i Hannäs socken och Norra Tjusts härad af Kalmar län, har tillhört slägterna Ribbing och Silfversparre, tills det 1820 köptes af kabinettskammarherren baron A. C. Adelsvärd, hvars arfvingar nu ega det; till gården höra 1 mjölqvarn med 3 par stenar och 1 sågqvarn med 1 ram; alltsammans uppskattades 1856 till 16,500 rdr bko.

Gräfve. Socken i Örebro län och härad, ligger mellan Långbro och Eker i öster, Kihl i norr, Tysslinge i vester, med Tysslingesjön till gräns, Winteråsa i sydvest med Svartån till gräns, och har en areal af 3,772 tunnl., af hvilka 880 äro sjöar och kärr. Tysslingesjöns strand åtföljes af en ås, utefter hvars andra sida den mest bebyggda trakten är belägen, omkring socknens enda väg, mellan Örebro och Kihl; längre öster ut ligger Bredmossen, hvarifrån en bäck går till Svartån, hvars strand är sumpig. Rådande jordmånen är lera; på skog är klen tillgång. Socknen, som består af 12 mantal skatte, 1 mantal krono, $5^1/_2$ mantal frälse, beboddes år 1805 af 248 och 1856 af 428 personer samt taxerades 1857 till 62,092 rdr bko. Hufvudnäringen är åkerbruk, med afkastning utöfver eget behof. Namnet på socknen förekommer omkring 1314, och den är annex till Kihl alltsedan reformationens tid. Kyrkan ligger i söder vid vägen, $^3/_4$ mil från Örebro; den antages vara från 1600-talet, ombyggd 1764. Bland gårdar märkas: *Åkerby* i norr och *Källtorp* i söder, 1 mantal skatte rusthåll. Adress: Örebro.

Grängshammar. Sätesgård med dertill hörande jernbruk i Stora Tuna socken och Säters fögderi af Stora Kopparbergs län, 1 mil från kyrkan samt 3 från Falun, i början ett hytteställe under namn af *Grängshyttan*, som vid medlet af 15:de århundradet egdes af Anders Bugge och Tord, hvilka sålde det till konung Gustaf I. Konung Johan III lemnade på detta bruk d. 6 Maj 1573 till M. Helsing och dess hustru besittningsrätt för deras lifstid, och den 21 Maj 1582 för evärdeliga tider samma rätt åt dåvarande kyrkoherden i St. Tuna O. Canuti och hans arfvingar, emot förbehåll af räntans och utskyldernas erläggande. Kyrkoherden Canuti söner, Erik, Israel och Daniel Olssöner, försålde år 1624 till ståthållaren Petter Kruse denna ärfda besittnings-

rätt. Samma ståthållare inköpte år 1626 af kronan eganderätten till Grängshyttan tillika med flera hemmansdelar, hvilket köp 1646 blef af drottning Christina bekräftadt. Om, vid den tiden då ståthållaren Kruse inköpte Grängshyttan, densamma bestod af jern- eller silfverhytta, är icke kändt; troligast är, att den förut varit en *silfverhytta*, under den tid Silfbergs silfvergrufva ($^1/_2$ mil från bruket) arbetades och var gifvande; men vid samma tid Grängshyttan såldes från kronan, var redan grufvan i stort aftagande. Ståthållaren Kruse kan således sägas vara första anläggaren af det vid Grängshammar befintliga jernverket, och detsamma anses hafva tagit sin början 1626. Efter Kruse egdes bruket af dennes son Krusbjörn, på 1670-talet af landsdomaren P. Durell och sedan af hans enkefru Helena Silfverstjerna, hvilken 1681 försålde bruket till assessoren Utterklou och dennes fru Ing. Boij. Det har sedermera på 1750-talet tillhört Silfverstråhle-slägten, generalmajoren baron Stjerneld och löjtnant Frank. Egare 1828 voro framl. presidenten grefve Wirséns sterbhus, lagmannen och komm. af Kongl. Wasa-Orden samt ridd. af Kongl. Nordstjerne-Orden J. Noreus, enkefru Bucht och kapten mekanikus Forsgren samt brukspatron Hartman. — Gården, $^{448}/_{832}$ mtl säteri, $1^{448}/_{832}$ mtl frälse, uppskattad 1858 till 20,580 rdr rmt, har ett ansenligt jordbruk, som i goda år förser verket med spannmåls-förlaget. Under Grängshammar lyder Knutehytte tullmjölqvarn med 6 par stenar, taxerad till 18,000 rdr. Bruket, med 4 hamrar och 4 härdar, hade år 1858 en tillverkning af $292^{47}/_{80}$ sk℔ stångjernssmide, $4,988^{59}/_{80}$ sk℔ smältjern, $172^{33}/_{80}$ sk℔ spik; hela uppskattningsvärdet för egendomen och bruket är 390,201 rdr rmt. För närvarande eges det af ett bolag med grefve Wirsén till disponent. Härtill hörer äfven Bråfalls masugn 1 mil från bruket, belägen på en höjd, skattlagd 1688. En fjerdingsväg från gården, uti sjön Ulfsjön, ligger en odlad holme, kallad Elseholm, hvilken är inrättad till lustpark.

Grängs hytta, i Nora socken af Örebro län, eges af handl. L. H. Helander och bergsmän, hade år 1857 en tillverkning af 3,779 sk℔ tackjern.

Gränshyttan. Jernhytta i Lindes socken, Lindes Bergslags härad af Örebro län, nu nedlagd. Malm erhålles från å Gränshytte mark belägna Glittra grufva, 110 alnar djup, år 1858 med en uppgifven brytning af 2,000 sk℔, och Stora Morsgrufvan, 140 alnar djup, år 1858: 3,426 sk℔; dessa grufvor ega vattenkonst, deraf den förras hjul har 30 fots fall och den sednares 92 fots. Gränshytte by består af $3^7/_{16}$ hemman under Rockhammars bruk; $^1/_2$ mantal under Danshyttan tillhör sexman Per Ersson, $^1/_{16}$ mantal med ett torp tillhör Er. Ersson.

Gränsjön. Hemman i Gunnarskogs socken, Jösse härad, Wester-Sysslets fögderi af Carlstads län, består af $^1/_4$ mtl skatte, uppskattadt 1857 till 2,550 rdr bko. Under kriget med Norge 1677 hade allmogen på gränsen flyttat sin boskap och öfriga egendom hit för att hafva den i säkerhet; men Norrmännen, som dock icke utgjorde någon ordentlig trupp krigsfolk, utan en ströfvande hop af bönder eller husmän, funno tillfälle att smyga sig förbi gränsposteringen och till Gränsjön. Der gjorde de sig ett gladt gästabud, och när de drogo sig tillbaka, drefvo de med sig 140 st. stor boskap, togo med sig all mat, spannmål och kläder. På återfärden genom Bortans gård, der bönderna, som icke väntade dylika besök, voro borta att berga hö, ihjälsköto de Norska ströfrarne bonden Per Håkansson, som af en händelse var hemma, samt sönderslogo fönster, dörrar och skåp. För allt detta fingo bönderna ingen annan hämd, än att en Finne sköt en Norrman till döds, hvilket ställe ännu uppvisas i gården, — berättar Fernow.

Gräsbosjö. Hytta och masugn i Fernebo socken, Philipstads bergslag, Öster-Sysslets fögderi af Carlstads län, troligen anlagd 1637, har 2 smälthärdar och oinskränkt smidesrätt. Tillverkningen här under året 1857 var 5,462

skT tackjern. Gården består af $^1/_2$ mantal skatte, uppskattadt år 1855 till 37,657 rdr rmt, med tullmjölqvarn med 2 par stenar, uppskattad till 1,200 rdr; hela taxerade värdet af bruket och egendomen var 142,058 rdr rmt och egare brukspatron H. G. Geijer på Brattfors, utom $^3/_{64}$ mantal, som eges af bönder. År 1821 egdes bruket af handl. N. O. Otterdahl i Göteborg.

Gräsgård. Socken i Ölands Södra Mots fögderi af Kalmar län, $4^3/_4$ mil från Kalmar, håller i längd $^3/_4$ och i bredd $^1/_2$ mil samt har en areal af 6,758 tunnland, hvaraf endast 6 äro sjöar och kärr. Marken är ganska jemn, rådande jordmånen är svartmylla; på skog är total brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 670, år 1856 af 874 personer, hvaraf 384 voro skattskrifna och 490 skattfria, inberäknade 50 backstugusittare, består af $18^{11}/_{32}$ mantal skatte, $4^{19}/_{32}$ mantal krono, 2 mantal frälse och uppskattas till 65,024 rdr bko. Gräsgård utgör ensamt ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Ölands södra kontrakt af Kalmar stift. Kyrkan, af sten, är nybyggd 1823, sedan den gamla blifvit nedtagen. Fordom har i socknen också funnits ett kapell, invigdt åt S:t Stephan. Socknen har fast skola med en examinerad lärare, som år 1856 undervisade 66 gossar och 57 flickor. Af fornlemningar finnas i socknen: ruiner efter Eketorps borg på byn Ösbys utmark; flera grifthögar, hvaraf de flesta vid sjöstranden, en vid Solberga, kallad Tirör. Sydvest om häradsvägen är den s. k. Tingsten. Vid sjöstranden öster om Melstadby är en vall uppkastad år 1677; år 1815 hittades här af en fattig qvinna vid potatesupptagning en prydnad af guld om 15 lods vigt. Öster om kyrkan på Ölands södra udde är Gräsgårds hamn. I anseende till storm nödgades grefven af Lille (Ludvig XVIII) och hans brorson, hertigen af Angoulême, under namn af grefve af Chatelleraux, på sin resa från en Rysk hamn, att den 22 Sept. landstiga här i hamnen, hvarifrån öfverfarten ej kunde ske förrän den 25. I socknen ligger gården *Gräsgård*, 2 mtl skatte, uppskattad år 1856 till 5,696 rdr bko; egare landtbrukaren G. Segrell. — Adress: Borgholm.

Gräsgärde. Gård, bestående af 1 mantal, i Arby socken och Södra Möre härad af Kalmar län, har godt höbol och hjelplig skog. År 1542 bodde här Gudmund Slatte, en adelsman, känd för sin trohet mot konung Gustaf I; han hade legat sjuk i 2:ne års tid, då den upproriske Nils Dacke ankom med sin hop till gården. Fastän herr Gudmund då var så eländig, att man redan 4 gånger lemnat honom det ljus, som katolikerna sätta i handen på de aflidande, blef han af Dackens folk genomskjuten; de röfvade sedan allt hvad han och hans hustru egde. — Gräsgärde består af $4^3/_8$ mantal och 4 torp, delade i 8 nummer, som egas af bönder.

Gräshult. Två mant. skatte i Hagshults socken och Östbo härad af Jönköpings län. Redan 1259 är det kändt under namn af Gresolt, Greshylta, då fru Ranfrid bodde här, troligen gift med riddaren Birger, f. d. Skænkare; deras dotter, fröken Ingeborg, egde Græshulta 1314, då hon sålde det till Nydala. Det är för närvarande skiftadt i 2 nummer och 15 delar, som egas af bönder.

Gräsmark. Socken i Fryksdals härad af Carlstads län, $8^1/_4$ mil från Carlstad, har jemte moderförsamlingen Sunne en areal af 193,822 tunnland, af hvilka 25,500 äro sjöar och kärr, och består af $9^{17}/_{24}$ mantal skatte svenskjord, $2^5/_6$ mantal skatte finnejord, uppskattade, jemte 2 lägenheter, 2 bergverk, 5 manufakturverk, 4 qvarnar och sågar, till 559,348 rdr rmt. Socknens folkmängd har ökat sig från 3,531 år 1810 till 5,141 personer år 1856. Gräsmark kommer vid blifvande ledighet att utgöra ett eget pastorat; kyrkan, liggande $1^6/_{10}$ mil från Sunds eller Sunnes kyrka, kallades fordom Uddheds kapell af gården, bredvid hvilken hon är byggd, troligen på 1630-talet, eftersom det heter, då lektor Gyllenius predikade der om julen 1633: »det var första julhögtiden de haft i den nybyggda kyrkan, förut hade de haft den ganska långa

och svåra vägen till Sunds kyrka.» I socknen finnes ambulatorisk skola, hvari år 1856 undervisades 344 gossar och 268 flickor af 3 examinerade lärare. Ett minne från Hannibals-fejden 1644 finnes här uti namnet »Spanska Ryttare-backen», hvilket namn än i dag tillägges en backe söder om sjön Kymen, der Fryksdalingarne anlagt en skans, dit blott en ridväg gick fram från Gräsmarksorten och Uddheden öfver Finnskogen till Freskog i Gunnarskog. I socknen finnas gårdarna: *Gräsmarken* $^1/_2$ mantal skatte och *Granbäck* $^1/_2$ mant. skatte, uppskattade till 9,562 rdr rmt och skiftade i flera delar, samt jernbruket *Gustafsdal.* — Adress: Carlstad.

Gräsö. Socken i Frösåkers härad af Stockholms län, utgöres af en ö i hafvet, längst upp af alla i Upplands-skären, $^1/_4$ mil från staden Öregrund, som är moderförsamling sedan år 1846, efter det Börstil förut varit det. Ön, som är 3 mil lång och icke bredare än att, då man står midt på densamma, dånet af hafvets vågor höres ifrån bägge stränderna, har en areal af 23,398 tunnland, af hvilka 300 äro sjöar och kärr, med fruktbar jordmån och godt mulbete. Midt på ön är en insjö, hvari finnes ett fiskslag, som liknar rudor. Folkmängden, som år 1805 uppgick till 832, hade år 1858 stigit till 1,122 personer, här funnos då 11 backstugusittare; sjöfarten utgör en vigtig näringsgren för invånarne; socknen eger 2 fartyg. Hemmantalet är $16^3/_4$ skatte, $^3/_4$ krono, 1 frälse, uppskattade, jemte 11 lägenheter, till 89,019 rdr rmt. Gräsön blef år 1719 härjad af Ryssarne, då Gräsö kungsgård uppbrändes, men blef sedermera ånyo bebyggd; den egdes 1741 af presidenten frih. Strömfeldt. År 1683 besökte konung Carl XI ön och anslog boställe för prest och medel till kyrkobyggnad, som ligger $1^1/_5$ mil från Börstils kyrka. Här finnes både fast och ambulatorisk skola; i den förra undervisades år 1856: 19 gossar och 13 flickor af en examinerad lärare, i den sednare 30 gossar och 29 flickor af 3 oexaminerade lärare. Ett märkvärdigt fynd af ett hvalfiskskelett har utaf 3 yngre studerande blifvit gjordt under loppet af sommaren 1860 vid Norrboda by, 420 alnar från stranden och 40 fot öfver vattnet. Fyndet, bestående af hela skelettet komplett, med undantag af cranium och öfverkäken, kommer att tillhöra samlingarna i Uppsala. — I socknen ligga *Gräsö,* rekognitionshemman $^3/_4$ mantal, *Gräsö,* säteri 4 mantal, $^1/_4$ mantal Mårtensboda, $^1/_2$ mantal Westermortarö och Östermortarö utjord, alltsammans år 1858 uppskattadt till 25,540 rdr rmt, eges af öfverste-löjtnanten m. m. grefve L. af Ugglas på Forssmark. — Adress: Öregrund.

Grödinge. Socken i Svartlösa härad af Stockholms län, $3^1/_2$ mil från Stockholm, har en areal af 23,073 tunnland, af hvilka 1,320 äro sjöar och kärr, och består af $8^3/_4$ mantal skatte, 1 mantal krono, $46^5/_8$ mantal frälse, uppskattade år 1857 till 343,450 rdr bko. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,314 och 1856 af 1,608 personer, har mer bergaktig än jemn mark; rådande jordmånen är lera; af skog finnes tillräckligt för socknens behof. Socknen har talrika smärre insjöar, — den största är *Malmsjön,* — och ett ansenligt stycke af socknens östra del upptages af skogen *Hanveden,* nu kallad *Usingemalm,* på hvilken förekomma qvarlefvor af ett gammalt fäste, hvilket enligt allmogens utsago hetat *Risberga* och varit belagdt med koppartak. Grödinge utgör ensamt ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Södertörns kontrakt af Strengnäs stift. Kyrkan, belägen $2^1/_2$ mil från Stockholm, har vackra kyrkoprydnader, gifna af Wattrangska ätten. I socknen finnes både fast och ambulatorisk skola med 1 examinerad lärare, som år 1856 undervisade i den förra 44 gossar och 39 flickor och i den sednare 43 gossar och 35 flickor. Sedan konung Christian I år 1463 landstigit vid Fituna, lägrade han sig här samt intog sedan Stäket och Salestadborg. Sydligaste spetsen af det höga näs, som från socknens fasta land skjuter ut i Saltsjön, heter *Näslandet* och tillhör Mörkö socken. Grafkullar och stensättningar förekomma på flera

ställen i socknen. Bland gårdar märkas: *Sjöberg*, *Marieberg*, enligt uppgift fordom kloster under namnet *Mariad*, *Malmsjö*, *Löfstalund* och *Nolinge*. Afståndet till närmaste staden Södertelge är $1^1/_2$ mil, och denna stad är äfven adressorten.

Grönahög. Socken i Kinds härad af Wenersborgs län, $2^1/_4$ mil från Ulricehamn, har en areal af 13,145 tunnl., af hvilka 550 äro sjöar och kärr, och består af $6^{11}/_{16}$ mantal skatte, $2^5/_8$ mantal krono, $4^3/_4$ mantal frälse, uppskattade år 1857 till 33,904 rdr bko. Socknen, som år 1805 beboddes af 467 och 1856 af 656 personer, är en trakt, omvexlande med berg och dalar samt flera mossar, hvaribland jemväl räknas en del af Dumme-Mosse. Rådande jordmånen är sandmylla; skog finnes ymnigt. Grönahög är annex till Gällstads socken; afståndet mellan kyrkorna är 1 mil. Grönahögs kyrka är af trä, tillbyggd 1828, ljus och rymlig. Socknen har fast skola med en examinerad lärare, som under året 1856 undervisade 35 gossar och 36 flickor. Tvänne herregårdar finnas här: *Östentorp* och *Wränghult*. Adress: Ulricehamn.

Grönan Dal. Sägnen berättar, att den Hel. Staffan låtit längst upp vid Jämtländska gränsen, i en grön dal, uppresa en stor sten, hvari han ristat en runskrift om Sveriges blifvande öden; skriften skall lyda:

När Svenska män taga Ryska seder,
Kyrkor och kloster rifvas neder;
Än står Stenen i Grönan Dal.

När kyrkor varda fångahus,
Gudstjensten mister sitt fagra ljus;
Än står Stenen i Grönan Dal.

När skalkar och bofvar trifvas,
Och ärliga män fördrifvas;
Än står Stenen i Grönan Dal.

När prester varda bönder,
Och bönder blifva vidunder;
Då ligger Stenen i Grönan Dal.

Imellertid lärer ingen hafva sett Stenen i Grönan Dal, så att hela historien sannolikt är blott en dikt.

Grönbo. Jernbruk i Fellingsbro socken och härad af Westerås län, $5^3/_4$ mil från Örebro, med vacker belägenhet, har 2 stångjernshamrar och 1 knipphammare. Under året 1857 tillverkades här 1,465 sk℔ 13 l℔ stångjern och 138 sk℔ 13 l℔ 15 ℔ knippjern. Bruket har ymnig koltillgång af egna skogar. Grönbo och Sundbo bruk hafva på 1770-talet tillhört fru Cederborg, Fr. Waltz och diverse bergsmän; 1830 egdes Grönbo af assessor Sjöqvist och för närvarande af Gammelbo bruksegare. Afsändningsorten är Westerås och utskeppningsorterna England och Amsterdam.

Grönby. Socken i Wemmenhögs härad af Malmöhus län, $2^3/_4$ mil från Ystad och $1^1/_4$ mil från hafvet, har en areal af 3,101 tunnland, af hvilka 4 äro sjöar och kärr, samt består af $10^{19}/_{24}$ mantal skatte och 2 mantal krono, är 1857 uppskattade, med 43 lägenheter och 2 sågar, till 151,710 rdr bko. Socknen, som år 1805 beboddes af 573 och 1856 af 1,084 personer, deraf 7 backstugusittare, har jemn mark med mycken både åker, äng och torfjord, men deremot obetydlig skog; rådande jordmånen är lera. Grönby med annexet Anderslöf utgör ett patronelt pastorat af 2:dra klassen i Wemmenhögs kontrakt af Lunds stift; patronatsrätten tillhör den i församlingen liggande Markie gård. Kyrkan, belägen 3 mil från Malmö, har, enligt Truls Turesons bref af år 1532, legat under Dahlby kloster. Barnundervisningen bestriddes år 1856 af 2 examinerade lärare i fast skola för 65 gossar och 81 flickor samt af 1 oexaminerad lärare för 81 gossar och 25 flickor. I socknen finnas 2:ne byar: Grönby och Hönsinge. — Adress: Malmö.

Gröndalen. En däld i Ljusnedal, Herjeådalens fögderi i Jämtlands län, $3^1/_4$ mil i vester från Ljusnedals bruk, är $1^1/_4$ mil lång och $^1/_4$ mil bred; härigenom flyter Grön-ån ifrån gränsen till Ljusnan.

Gröneberg. Ett mant. frälse i Klefva socken och Kinne härad af Marie-

stads län, är beläget på en höjd, hvarifrån man har en vidsträckt utsigt åt Billingen, Ålle- och Mösseberg m. fl. Skog och enskild betesmark saknas. År 1700 har stället tillhört en major Soop, år 1813 hofjunkaren B. v. Hofsten; år 1825 innehades det af bönder, som gjorde dagsverken till Hönsäter. År 1858 egdes $^1/_2$ mantal af Per Svensson i Flyg och $^1/_2$ mantal af Sven Andersson.

Gröneborg. En mycket hög holme, $^1/_2$ mil från Enköping, vid Svingarnsfjärden i Mälaren mellan Näs- och Wallby-landet i Uppsala län. Fordom stod här ett slott och fäste, tillhörigt den mäktige Iwar Blå, som kunde »undan egen kappa framskaka en konung» och genom detta yttrande år 1250 afgjorde Waldemar Birgerssons val till Svenska thronen, oaktadt Waldemars fader, Birger Jarl, sjelf åstundade den. Holmen, hvarpå fästet legat, kallas Borgön och ligger i Hagaviken. Allmogen kallade herr Iwars hemvist Knapholmen och honom sjelf Blåknapen; muren är ännu på några ställen omkring 2 famnar hög. Dessutom förekomma, vid byn Åhl, äfven $^1/_2$ mil från staden, och på ängen vid Ulunda by, $^1/_4$ mil derifrån vester ut, lemningar efter borgar och vallar, som anses hafva år 1305 varit innehafda af Peder Ragvaldsson Fargalt, gift med Iwar Blå's dotter Brita, och 1319 af N. Björnsson Ferla, gift med dottern Karin. År 1466 vann Erik Axelsson Tott vid Gröneborg en seger öfver Erik Carlsson Wase och det Danska partiet, så att kon. Carl Knutsson kunde åter upphöjas på Svenska thronen. Slottet blef sedan förstördt.

Grönhög, Stora, i Furingstads socken, Lösings härad af Linköpings län, består af 2 mant. skatte, år 1858 uppskattade till 18,040 rdr, och af $3^3/_8$ mantal frälse, uppskattade till 25,510 rdr rmt. Grönhögs frälse tillhörde 1687 Erik Bagge och Joh. Holm, 1700 And. Stålarm och Cl. Ekeblad. En gård i Lilla Grönhög har varit donerad till N. Tungel, men reducerad.

Grönhögen. Så kallas Bohusläns största ättehög, belägen uti Skee socken, på gården Hedes egor, 3 fjerdingsväg norr om Strömstad. Högen håller 175 steg i omkrets och 36 i sluttningshöjd samt är omgifven af ett antal smärre griftkullar. Ingen sägen har någonting att förmäla om den märkvärdiga högen.

Gröninge. Gård i Hycklinge socken och Kinda härad af Linköpings län, består af 1 mantal frälse-säteri, $^1/_2$ mant. skatte, med ett par utjordar; har på 1600-talet tillhört major Anders Sölfverlod, död 1682; år 1686 Christina Gyllenstjerna, 1700 fru M. G. Gyllenstjerna, 1726 enkefru M. E. Gripenhjelm, född Bonde, 1754 friherre N. Gripenhjelm, 1783 qvartermästare Hellwegh, på 1820-talet friherre S. Duwall, 1828 och 1858 kapten Pauli på Fölingsö i Oppeby. Sistnämda års taxeringsvärde var 14,840 rdr rmt. Gröninge skatte har på 1600-talet tillhört slägten v. Scheding.

Grönkärr. Ett mant. frälse i Björkviks socken, Jönåkers härad och Nyköpings län, $3^1/_2$ mil från Nyköping, uppskattades år 1858 till 5,100 rdr rmt och egdes då under Daneby säteri af statsrådet grefve Henning Hamilton. Grönkärr bebyggdes till säteri af Axel Kruse på Daneby, innehades 1686 af hans döttrar, men kom sedermera åter till hufvudgodset; 1826 flyttades säterifriheten till 2 mantal af Daneby. Under Grönkärr hörde Laggarbol $^1/_2$ mtl redan 1686.

Grönlund och **Öfverbo.** Två mtl frälsesäteri i Åsbo socken, Göstrings härad och Linköpings län, vid kyrkan, nära Åsboåns utlopp, har godt höbol och mulbete med hjelplig skog samt ganska prydlig åbyggnad af trä; med underlydande Kårby $^1/_2$ mantal, Ekan eller Eke $^1/_2$ mantal, Wisäter $^1/_2$ mant., med tullsåg, Bensäter 2 mantal, Bergstorp $^1/_4$ mantal, Bemelsbo $^1/_4$ mantal, utgör det ett gods, uppskattadt till 36,420 rdr rmt, som eges af grefve Mauritz Klingsporr. Grönlunds säteri köptes 1640 af Per Andersson Törnsköld, egdes 1650 af mågen M. Ekegren, 1659 och 1687 af öfverste-löjtnant Jakob

Hilcken, gift med Ekegrens enka, Brita Törnsköld, kom sedan till slägten Mörner och tillhörde på 1750:talet generalmajor O. C. v. d. Pahlens enka Magd. Mörner; vidare presidenten Cederstam, öfverste Modéen, öfversten friherre G. A. Klingspor 1789 och 1800, hans enka Charl. v. Schwerin till hennes död 1823, mågen, hofmarskalken grefve G. Klingspor på Skörtinge, från 1842 sonen grefve Gustaf och från 1848 hans broder, nuvarande egaren. Egendomen är fideikommiss.

Grönskog. Ett mantal säteri-rusthåll, 1 mantal frälse, i Fliseryds socken och Handbörds härad af Kalmar län, har ett särdeles vackert läge vid en insjö, i hvilken Emm-ån har både in- och utlopp; gården har tillhört Rothliebska ätten, från hvilken egendomen genom gifte kom till den Ehrenstrahlska, samt egdes år 1799 af friherrinnan Ehrenstrahl, född Ådelberg, och 1831 af major Weijdenhjelm. År 1851 egdes Grönskog med såg, jemte Alsheda $^3/_4$ mant. och såg samt Gräskulla $^1/_6$ mtl och ett annat $^1/_4$ hemman, alltsammans uppskattadt till 10,600 rdr bko, af enkefru majorskan Weijdenhjelm.

Grönskulle. Höjd i Hjelmseryds socken, Jönköpings län, 1,000 fot öfver hafvet. På denna kulle firades fordom och firas må hända ännu midsommarsnatten på hedniskt vis. På höjden tändes en eld, kring hvilken gamla och unga dansa. I sednare tider hölls dansen i byarna nedanför kullen. Prosten Hjelmqvist yttrar: »Till styrka för prestinneväsendet vid och omkring Grönskullen kan anföras, att qvinnspersoner spela ännu hufvudrollen i trollhistorier från trakten. Det berättas, att man sett en stor gumma på kullen valla många, stora och feta kor, bära stora linbördor o. s. v. Då en man gick omkring på Hetseryds ås i denna socken, för att skära hasselkäppar, att deraf fläta såll, hörde han ett qvinnligt troll ryta: »syster, låna mig din potta, så skall jag koka denna sållkarlen!» Mannen flydde undan och bad Gud förbjuda, att sådant skulle få ske. Då mannen åkallade Guds namn, föll »pottan», som var en stor kittel, under farten i luften från Grönskulle till Hetseryds ås ned i Hetseryds göl (en liten sjö), der den ännu vid klart väder kan skådas genom vattnet; likväl har ingen sett henne.»

Grönsta. Två och $^1/_4$ mantal frälse i Klosters socken, Öster-Rekarnes härad och Nyköpings län, tillhörde 1858 professor Wallqvist och uppskattades till 16,632 rdr rmt. Gården anses hafva varit klostergods. På Grönsta gärde finnes en runsten, N:o 971 i Lilj. R.

Grönsö. Sätesgård i Kungs-Husby socken och Trögds härad af Uppsala län, bestående af $2^3/_4$ mantal frälse, ligger på ön af samma namn, en af de vackraste i Mälaren, har tillhört slägten Läma i flera sekler, derpå vid medeltidens slut ärkebiskoparne i Uppsala; i fjortonde seklet lät ärkebiskop Petrus Philippi uppföra ett stenhus af 80 alnars längd och två våningar högt och deruti inrätta ett Dominikaner-munkekloster. Gården innehades efter reformationen från 1600 af slägten Skytte, reducerades, men återställdes; egdes år 1741 af fröken M. E. Falkenberg, 1825 af Ehrenheim och Engeström och tillhör nu, jemte $2^3/_8$ mantal i denna socken, Utö midt öfver sundet $^1/_2$ mantal frälse, friherre von Ehrenheim. Gårdens vidsträckta egor inbegripa 15 större och mindre holmar i Grönsöfjärden; den har god trädgård och vacker skog; åbyggnaden reparerades 1738, då tornen borttogos. Här finnes äfven en god boksamling.

Grönviken. Hamn uti Hablingbo socken på Gotland.

Grönzinka. Masugn uti Fernebo socken, Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, belägen på gränsen till Stora Kopparbergs län och By socken, med $1^1/_4$ mil till Fernebo och $1^3/_4$ mil till By kyrka och vid ett stort vattendrag, som samlat sig genom uppdämning i Långsjön, Zinken och två Gålsjöar inom By rå på brukets enskilda skogsmark. Masugnen anlades af kammar-rådet Isak Cronström efter privilegier år 1679 och har länge tillhört Cronströmska slägten

i Holland. År 1792 försåldes den till brukspatronen och grosshandlaren B. M. Björkman i Stockholm; sedan den 26 Juli 1855 egas verken af B. M. Björkman och Edvard Björkman. Tillverkningen för år 1857 bestod af 3,722 sk℔ 15 l℔ 5 ℔ stångjern och 2,940 sk℔ 3 l℔ 10 ℔ tackjern; afsändningsorten är Gefle, hvarifrån utskeppningen sker till England och Holland. Malmen köpes från Norberg och Bispberg samt Bäsinge grufvor i Folkerna. By sockens väg, uppbruten på 1750-talet, går förbi bruksgården ungefär 500 alnar ifrån masugnen i öster till Opsjö hammare och vidare genom Årsunda till Gefle. Till bruket hörer hjelplig egen skog, men stor rekognitionsskog.

Grönö. Ett mant. skatte-säteri, fordom krono, i Björskog socken, Åkerbo härad af Westerås län, omkring $^{3}/_{8}$ mil från kyrkan, $^{1}/_{2}$ mil söder ut ifrån staden Köping, dit gården öfver den omgifvande slättmarken ganska väl synes. Denna gård skall i hednatiden hafva varit säte för konung Granmar, som enl. Ynglingasagan var samtida med Ingiald Illråda och regerade öfver Södermanland efter hvilken konung stället skall hafva erhållit namnet Granmarsö, sedan sammandraget till Grönö. Grönö har sedermera varit ladugård under kungsgården Köpingshus, som legat österut härifrån vid Köping och blifvit bortsåld 1350 från kronan af konung Magnus Smek till Westerås domkyrka, som då äfven köpte af konungen den härintill belägna Östuna gård; Wiresta, äfven här i socknen, och många flera hemman i andra socknar. Sedermera finner man, att Grönö blifvit pantsatt af Westerås domkyrka för 300 lödiga mark silfver till riddaren Gustaf Lecksson, som år 1385 återgaf gården jemte annan egendom till domkyrkan, hvarföre ock biskop Peder Ingevartsson i Westerås år 1407 förordnade, att årligen 13 själamessor skulle hållas i domkyrkan för riddaren Gustaf Lecksson, hans fader, riddaren och Uppsala-fogden i konung Albrechts tid, Leck Ofradsson och all hans slägt. Domkyrkan lärer sedermera egt gården till år 1527, då konung Gustaf I till kronan indrog kyrko- och kloster-godsen. På 1750-talet innehades gården af bergs-rådet Jak. Tersmeden, som på sin tid lät uppbygga ståtliga man- och ladugårdsbyggnader. Till gården hörer bördig åker, mycken äng, något mulbete samt ett godt fiske så väl vid stränderna af Mälaren, som ligger derintill ett stycke öster ifrån gården, som ock uti Hedströmmen, hvilken här löper ut i Mälaren; men af skog finnes knapp tillgång, förutom ek. Till gården hörer äfven en mjölqvarn, som ligger vester ut ifrån gården vid ån. För närvarande eges Grönö af apothekaren Gyllencreutz och uppskattades 1856 till 11,240 rdr bko; samma år voro vid gården 39 skattskrifna och 17 skattfria personer.

Gröttlinge. Ting i Södra Fögderiet af Wisby län, innefattar socknarna Hafdhem, Näs, Gröttlingbo och Fide, bestående af $51^{7}/_{8}$ mantal skatte, 2 mantal krono och bebodda år 1856 af 2,168 personer.

Gröttlingbo. Socken i Södra Fögderiet af Wisby län, 6 mil från Wisby, vid hafvet och 55 fots höjd öfver dettas yta, har en areal af 7,521 tunnland, af hvilka 180 äro sjöar och kärr. Hemmantalet är $12^{3}/_{4}$ mantal skatte, 1 mtl krono; folkmängden, som år 1805 var 464, var år 1856: 702 personer; taxeringsvärdet är 10,350 rdr bko. Båtsmansroten utgöres af 4 man; i socknen finnas 2 backstugusittare. Gröttlingbo utgör med annexet Fide ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Wisby stifts Södra Kontrakt, och hela församlingen har en folkmängd af 1,007 personer. Kyrkan, $5^{3}/_{10}$ mil från Wisby, uppbyggdes år 1090 af sandsten, som finnes i ymnighet inom hela pastoratets område; predikstolen, förfärdigad i Köpenhamn år 1548, har först stått i en kyrka uti Wisby och uppsattes här 1699. På predikstolen står Danska vapnet uthugget, tillika med bilder af kejsar Carl V och hans bror, kejsar Ferdinand, Luther och Melanchthon samt de furstar, som beskyddat Luther. Inom socknen träffas forntida grafplatser, stensättningar, en skeppsform af sten och tvänne runstenar, upptagna i

Liljegrens Runurkunder under N:o 1,785 och 6, hvaraf den ena har följande inskrift: Katrin : Ivans : husfüra : i Suntru · hun : lit : giara : þina : stain : üfir : moþur : sina : Botiauþu : Jakubs : kunu : Sih : laihs : arfa : Biþin : firi : hinar (H. 2 þairar M. 3) : sial : Pater : noster. Här i socknen träffas äfven midt för *Garnshamn*, som ligger norr om stenbrottet på Gröttlingebo udde, en stor hög, kallad *Angantyrs Hög*, hopkastad af stora kullerstenar, hållande i omkrets omkring 113 alnar, med en lagd stenring rundt omkring; i denna hög har man hittat ett litet kopparsvärd; här bredvid äro 2:ne mindre högar och andra fornlemningar. År 1827 funnos äfvenledes under en stenhop på åkern 7 Persiska och 23 Cufiska silfvermynt till $7^7/_8$ lods vigt. I historien är denna socken känd af Ryssarnas landstigning här med 2,000 man d. 22 April 1808. — Barnundervisningen bestreds 1856 af 1 examinerad lärare för 57 gossar och 39 flickor. Allmogen hugger här slipsten, som utföres både till Sverige och Danmark. Utanför socknen ligga Gröttlingboholm och Ytterboholm, tvänne stora holmar. — Adress: Wisby.

Gualöf. Annexsocken i Willands härad af Christianstads län, 2 mil från Christianstad, omgifves i norr af Ifö-sjön, i vester af Nymö, i söder af Ljungby och i öster af Ifvetofta socknar och har en areal af 4,420 tunnl., af hvilka 1,528 äro sjöar och kärr. Folkmängden, som 1805 utgjorde 410, uppgick 1858 till 270 skattskrifna och 347 skattfria personer, inberäknadt 70 backstugusittare. Socknen, som består af $2^5/_8$ mant. skatte, $1^1/_4$ mant. krono, $3^5/_{16}$ mant. frälse, taxerade jemte 4 lägenheter, 2 manufakturverk och 1 qvarn till 51,830 rdr rmt, har sandig åker, uppblandad med litet lera och föga äng; skog finnes icke, utom en ansenlig furuplantering. Gualöf är annex till Ljungby i Willands kontrakt af Lunds stift; afståndet mellan bägge kyrkorna är $^2/_5$ mil. Jus patronatus, öfverlåtet åt hofrådet Coyet, indrogs vid 1680:års reduktion. Här är nyligen uppfördt ett nytt skolhus, hvari år 1856 undervisades 47 gossar och 42 flickor af 1 exam. lärare. I Gualöfs by har i fordna tider varit en herregård, bebodd af en fru Brahe och ännu till hennes åminnelse kallad Fru-gården. — Adress: Christianstad.

Gudebo. Säteri uti Liareds socken, Redvägs härad af Elfsborgs län, bestående af $^3/_4$ mantal, är beläget i en vacker trakt vid Gullereds-sjön. På 1650-talet tillhörde det ståthållaren Pilefelt; 1816 v. häradshöfding J. Th. Tengzelius; för närvarande eges det af herr A. Brovall jemte Ingelsreds säteri $^3/_8$ mantal m. m., alltsammans uppskattadt till 9,220 rdr rmt.

Gudhammar. Två mantal säteri uti Hofva socken och Wadsbo härad af Skaraborgs län, har ett särdeles vackert läge på en udde i sjön Skagern, omgifves af park och större trädgård och är väl bebygdt. Med underlydande Kullen 1 mantal, Högesten $^1/_4$ mant. och Brushuset $^1/_4$ mantal, samt ett större tegelbruk med 2:ne ugnar, skattlagd qvarn med 2:ne par stenar, enbladig såg och kant-trissa, som drifves med turbin, benstamp samt ett af sten nybygdt ångbränneri, utgör gården ett gods, som år 1857 uppskattades till $31,683^1/_3$ rdr bko. Arealen utgör 1,846 tunnland, hvaraf öppen jord under eget bruk 346 tunnland, 764 tunnland skog, 736 tunnland betesmark och torparejord. Gudhammar, jemte Kroppfjäll 1 mantal säteri, tillhörde år 1814 öfverste-löjtnanten grefve Th. G. Rudensköld; nuvarande egaren af godset, utom Kroppfjäll, är possessionaten P. A. Zethræus. — Adress: Ramundaboda eller Mariestad.

Gudhem. Härad i Westergötland, Skaraborgs län och Höjentorps fögderi, omgifves i norr af Kåkinds och Walla, i öster af Wartofta, i söder af Wilske samt i vester af Skånings härader, har en areal af 63,991 tunnland, af hvilka 4,081 äro sjöar och kärr. Häradet består af 25 socknar, hvilka till hemmantal, folkmängd m. m. år 1858 förhöllo sig som följer:

Socknens namn.	Förmedl. mantal.	Folkmängd.		
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Bjerka	$16^5/_8$	137	150	287
Gudhem	$20^1/_2$	361	360	721
Tunhem	12	163	165	328
Ugglum	$15^1/_2$	221	221	442
Broddetorp	$6^7/_8$	96	105	201
Hornborga	$15^5/_8$	167	158	325
Sätuna	$11^7/_8$	120	135	255
Stenstorp	$16^1/_2$	243	226	469
Brunnhem	$12^3/_4$	196	192	388
Kyrketorp	$10^5/_8$	128	145	273
Dala	29	356	371	727
Borna	$38^3/_8$	415	448	863
Högstena	$14^5/_8$	193	194	387
Falköping	10	92	97	189
Mårby	$7^7/_8$	149	165	314
Sjögerstad	$19^3/_{16}$	335	345	680
Rådened	$17^3/_8$	217	209	426
Segerstad	19	325	331	656
Håkantorp	$6^5/_{16}$	137	147	284
Walltorp	$14^1/_2$	204	216	420
Bjurum (Hångers)	$8^3/_4$	114	114	228
Ljunghem	$9^1/_8$	139	128	267
Edåsa	5	142	140	282
Thorbjörntorp	$11^1/_8$	170	190	360
Friggeråker	$20^3/_4$	250	258	508
Summa	$362^7/_8$	5,071	5,210	10,281

År 1805 utgjorde häradets folkmängd endast 7,069, år 1850: 9,258 personer. Norra delen af häradet genomstrykes af Högstena och Borgunda bergsträckor, som tyckas vara fortsättningar af Billingen; i södra delen, på gränsen åt Wilske härad, ligger Mösseberg; af länets stora sjöar är Hornborgasjön belägen i detta härad. Vid stranden af denna sjö låg i hednatiden det stora tempel »med hundrade gudar», som gifvit häradet dess namn. Af näringar börjar ladugårdsskötseln på ett och annat ställe bli hufvudsak, såsom vid herregården Gudhem, hvarest kreatursantalet nu blifvit fördubbladt under några få år. En stor del af åkerjorden intages af klöfver- och timothej-vallar samt beten; rofvor odlas äfven betydligt; bränvinsbränningen i detta härad idkas företrädesvis i Dala och Borgunda socknar med 36 pannor på 50 hemman. Vid 1850 års slut hade $188^1/_8$ mantal undergått laga stadfäst skifte,

110 mantal ansågos komma att undergå skifte och 65 icke (N. Carlén). Wilske, Gudhems, Walle samt Kåkinds härader utgöra en domsaga; Wilske och Gudhem hafva sitt tingsställe i häradets enda stad Falköping. Gudhems härad innehades på 1300-talet under morgongåfvorätt af hertig Eriks enkehertiginna Ingeborg; år 1540 den 15 Juli fick Peder Bragde (Brahe) förläningsbref på häradet och Gudhems kloster af konung Gustaf I; år 1611 innehades häradet af hertig Johan, konung Johan III:s son. Af fornlemningar finnas en runhäll, 1 runstod, 2 runristade grafstenar, 1 grafsten med munkstil, 1 lagd griftsten, en vanlig grafsten med runskrift, 2 runristningar, den ena i Rådeneds kyrka och den andra på Segerstads kyrkoklocka. Warnhems och Gudhems kloster, det sednare beskrifvet under Gudhems socken, hafva varit belägna i häradet; för öfrigt märkes Dagsnäs vid södra ändan af Hornborga-sjön, märkvärdigt derigenom, att en af dess egare, hofintendenten Tham, låtit från flera håll ditsläpa och i parken uppställa en mängd bautastenar.

Gudhem. Socken i Gudhems härad af Skaraborgs län, 3/4 mil från Falköping, omgifves i norr af Håkantorp, i vester af annexerna Ugglum och Tunhem, i söder af Thorbjörntorp och i öster af Högstena socken och har en areal af 3,194 tunnland, af hvilka blott 10 äro sjöar och kärr. Marken är dels jemn, dels backig, besvärad af syra och mycket stenbunden. Rådande jordmånen är rödaktig mylla, blandad med sand, och på sina ställen underbäddad med rödaktig hällesten. Skog finnes nästan ingen i socknen. Hemmantalen äro 7 7/18 mantal skatte, 8 mantal krono, 2 mantal frälse, år 1857 uppskattade till 75,359 rdr bko; för öfrigt hänvisas till tabellen under Gudhems härad i fråga om det, som rörer folkmängden, med det tillägg, att denna sedan 1805 ökats med 37 proc. Gudhems moderförsamling utgör med ofvannämde annexer ett regalt pastorat af 2:dra klassen i Winköls kontrakt af Skara stift. Socknen har fast skola, hvari år 1856 undervisades 33 gossar och 37 flickor. Kyrkan ligger till höger från allmänna landsvägen på 1/4 mils afstånd derifrån; hon har ganska hög ålder och lärer för några årtionden sedan varit förtjent af fornforskarens uppmärksamhet. Chorbyggnaden nedrefs 1811, då äfven en grafbyggnad, hvari guvernören öfver Jönköping, Bengt Kafle, och fru Maria Soop hade sina hvilorum, delade samma öde, hvarpå kyrkan förlängdes. År 1612 skola Danskarne hafva plundrat Gudhems kyrka. Under fejden mellan konung Albrecht och drottning Margareta skola här några gårdar hafva blifvit ödelagda. Några lemningar finnas här vid kyrkan efter det märkvärdiga klosterhus, som här fordom legat och påstås vara anlagdt omkring år 1050 af drottning Gunhild, Svea konung Anund Jakobs dotter, konung Olof Skötkonungs sondotter, och hvars man var Danska konungen Sven Estridsson. Ehuru detta dock är mindre tillförlitligt, är det imellertid icke otroligt, att denna drottning, som sedan hon blifvit skild från sin man, för sin nära slägtskap med honom, flyttade till sina gods i Westergötland och förmodligen hit till Gudhem, sedan här lefvat som enka i ensligbet och haft hos sig några förnäma mäns döttrar, med hvilka hon tillbragte sitt lif, enligt tidens bruk, i andaktsöfningar och i förfärdigandet af kyrkoskrudar samt fått sitt hvilorum i det kloster, som efter hennes död i Gudhem inrättades för Benediktiner-nunnor. Gunhilds bild, uthuggen i kroppsstorlek å en stor sten, finnes i kyrkans mur. Enligt andra fornforskares tanke har Gudhems kloster icke blifvit anlagdt förrän i konung Inge den Yngres tid vid början af 12:te seklet och för Bernhardiner-nunnor; konung Carl Sverkersson skall 1161 och kon. Knut Eriksson 1173 hafva påskyndat klostrets uppförande. Klostret, förmodligen grundadt på ansenliga egor och inkomster, hvilka likväl under påföljande konungar betydligt förökades genom donationer, testamenten, köp och byten, förblef i välmagt ända till Westerås recess. År 1308 hade visserligen nunnorna med tillstånd af hertigarne Erik och Waldemar flyttat till Aranäs vid Wenern; men derifrån åter-

vände de till Gudhem, och fastän de återigen derifrån flyttade till Rackeby på Kållandsö (anledningen till flyttningen var brist på vedbrand och alltför stark gästning), hvilken gård samma hertigar skänkt åt klostret, återvände de dock derifrån återigen till Gudhem. Ändtligen, år 1529, förstördes klostret i grund af vådeld, sedan dock konung Gustaf I år 1527 tillåtit abbedissan och de nunnor, som ville det, att stadna qvar, men, då hon icke kunde infordra och förvalta klostrets inkomster, år 1528 förlänat det åt Nils Olofsson, som skulle erlägga en årlig afgift till kronan och derjemte underhålla nunnorna. Konung Johan III befallde guvernören öfver Westergötland, hr Seved Ribbing, att han skulle återuppbygga klostret; men tidernas oroligbet och konungens död kommo imellan, och det har sedan fått förfalla. Drottning Christina donerade år 1650 den 6 Juli af klostrets egor 4 bondgårdar, som lydde under Gudhems kungsgård, samt sjelfva klostret, hvars egor äfven blifvit lagda derunder, åt dåvarande öfversten för Westgöta regimente Lars Cruus, under länsrätt, hvarefter donationen följande året, då han upphöjdes till friherre, förvandlades till friherrskap för honom och hans bröstarfvingar. Friherrskapet tillföll kronan genom reduktionen år 1680, och godset anslogs till majorsboställe vid Westgöta kavalleri. För närvarande är det anslaget till Westgöta regimentes boställskassa och utgör $6\frac{1}{2}$ mant., uppskattade till 24,250 rdr rmt. En lagd griftsten finnes vid ruinerna, med runskriften: Aurio : cuk : þurk .... lakþu : stin : efr : Cusfa : faþur. För öfrigt märkas i socknen kyrkoherdebostället Kölfvastorp 1 mantal krono, Forentorp 1 mantal säteri, eges af landthandlaren Nylén, Stora och Lilla Åkatorp $1\frac{1}{4}$ mantal, eges af häradshöfding Hasselroth i Alingsås, samt Ingatorp, nu blott ett hemman augment, fordom kungsgård, uppkallad efter konung Inge den Äldre. — Adress: Skara.

Gudingen. Hafsvik uti Tjust i norra delen af Kalmar län; är icke oansenlig.

Gudmundrå. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Ångermanlands Södra kontrakt af Hernösands stift, beläget på högra sidan af Ångermanelfven, består af 2 socknar, Gudmundrå och Högsjö, med en areal af 84,287 tunnland, hvaraf 7,400 äro sjöar och kärr, och utgöres af $63\frac{23}{64}$ mantal. Folkmängden var 1856: 3,311 personer.

Gudmundrå. Moderförsamling, har i nordost Ångermanelfven till gräns emot Skog och Bjertrå socknar, i nordvest gränsar socknen till Ytter-Lännäs, i söder till annexet Högsjö, i vester går socknens allmänning emot Medelpad och i sydvest till Stigsjö Finnmark; socknen håller $3\frac{1}{4}$ mil i längd och $1\frac{5}{8}$ mil i bredd samt har en areal, som antages till 31,105 tunnland. Namnet anses betyda Gudmunds Råde (Råde efter gamla språket utmärker egendom), och påstås det, att Gumåsbyn, som i äldre jordeböcker kallas Gudmansås, samt 3 deromkring belägna byar skola vara de först bebyggda i socknen och anlagda af någon Gudmund. Ångermanelfven har som en stor sjö åt denna sidan låga stränder, hvaremot åtskilliga näs och uddar utskjuta med flera vikar, holmar och sund, hvaribland må nämnas: Lus och Ramö samt Svanön, holmar som äro af ganska ansenlig vidd och godhet; Gudmundrå-, Gumås-, Kramforss- och Sprängs-vikarna m. fl. Af flera små sjöar nämnas Stor- och Nästvattnen, hvilka genom Sjöby-ån utfalla i Hammarsfjärden och elfven $\frac{1}{8}$ mil norr om kyrkan, omkring hvilken de flesta byarna äro belägna. Orten har en myckenhet af berg, särdeles åt skogssidan (öfverst i skogsbygderna äro några Finnhemman belägna); några ligga byarna så nära, att middagssolen föga ses jultiden. Socknen, som innefattar $35\frac{1}{3}$ mantal skatte och $1\frac{2}{3}$ mtl krono, uppskattades 1857 till 185,350 rdr bko, beboddes år 1766 af 866, år 1805 af 1,196 samt år 1856 af 1,840 personer. Marken är öfver allt stenbunden. Rådande jordmånen på slättbygden är en stark mergel-lera med samma botten; i skogsbygden deremot sandaktig med lika lös botten. Der finnas stora skogar och ouppodlade trakter.

Åkern, som väl häfdas, har i sednare år här, som i öfriga socknar, blifvit förbättrad, särdeles genom storskifts-delning. Boskapsskötseln uti nedra delen af socknen är mindre fördelaktig i anseende till litet och magert mulbete, ehuru några hemman ega lönande skörd af sjöfoder; men bristen ersättes vid fäbodar och de i skogstrakterna belägna hemmanen. Af invånarnes öfriga inkomstkällor må nämnas: tegelbränning både till socknens behof och till utförsel; utom plantager af humle, kål, rofvor och rötter, odlas här äfven tobak. Vid skogssidan kolas till Utansjö och Bollsta bruk; ved försäljes till Hernösand, som tillhandahåller socknen med strömming; dessutom hålles marknad vid Kramforss två gånger om året med denna och nästgränsande allmoge; här uppköpes ortens afkastning af Hernösands handlande. I historien är denna socken känd ifrån Ryssarnes inbrott i Ångermanland 1721, då, utom det att deras flotta härjade många städer och socknar vid sjösidan, några galerer kommo till Hornöviken upp i elfven, hvarigenom flera gårdar och byar äfven i Gudmundrå socken uppbrändes. Vid 1743:års oroligheter befarades väl infall här; men fredsförklaringen kom imellan, så att för denna gången undslapp orten med blotta fruktan för krigets härjningar. Kyrkan är af sten och belägen vid en liten vik, som genom ett smalt sund skiljes från elfven; hon ligger $4^1/_2$ mil från Hernösand, är ibland de äldre kyrkorna och tämligen träng för den närvarande befolkningen. Utom vanliga prydnader finnes här en mycket gammal altartafla och en 1740 nybyggd klockstapel med 3 klockor. Socknen har fast skola, hvari år 1856 af 1 examinerad lärare undervisades 46 gossar och 23 flickor. Gudmundrå med Högsjö utgöra ett tingslag med tingshus i socknens skolhus. Af ålderdomsminnen finnas blott ättebackar vid Jättesta och Tränö; märkvärdig ort i socknen är Kramforss sågverk. — Adress: Hernösand.

Gudmundsskäret. Om detta vid Fjellbacka i Qville socken och Bohuslän belägna skär berättas följande: den sista katholska presten i Qville, Gudmund ville vid reformationen icke ombyta lära, utan nödsakades afstå sin plats åt en annan. Vid sin afresa från pastoratet skall han hafva uppmanat sina åhörare, hvilka följde honom till stranden, att troget vidhålla sina fäders lära, om hvars sanning han var så förvissad, att han önskade, det han måtte förgås vid närmaste klippa, i fall den lära, som han predikat, icke vore den rätta. Derpå afseglade han, men hade icke kommit ett par hundrade alnar ut i hamnen, förrän båten stötte mot ett förut okändt skär, och Gudmund drunknade. Härigenom blef församlingen benägen för att antaga den nya läran. Skäret är dessutom anmärkningsvärdt såsom ett säkert vattenmärke. När presten Gudmunds skeppsbrott timade der, omkring 1532, lärer (berättar Holmberg), så framt vi kunna tro traditionen, detta skär hafva stått under vatten. Enligt berättelse af en gubbe, skall i hans barndom, omkring 1670, deraf hafva synts blott så mycket, att man derpå kunde ställa en hatt; men år 1742 stod det en aln öfver vattenytan. Efter en under året 1843 företagen afvägning befanns dess öfversta topp nära 4 fot och 9 verktum öfver vattnets medelhöjd, och dess areal derofvan sistnämda år utgjorde 1,701 qvadratalnar. Detta skär har alltså höjt sig öfver 2 fot på ett århundrade och, hvad som ganska säkert kan antagas, öfver 5 fot på 3 sekler. Deremot omtalas ingen förändring i vattenytans förhållande till de öfriga kring Gudmundsskäret belägna klipporna; men väl 2 mil derifrån, på Gullholmen, omtalas en klippornas förhöjning, särdeles hvad Skifverskär och Gullskär beträffar, hvilket framtiden kan med bestämdhet afgöra, sedan nu på dem finnas vattenmärken; på Gullskär är insatt en beläggningsring, och punkten, der denna är fäst i klippan, är, enligt en mätning år 1834, 7 fot 5 tum öfver vattnet.

Gudmundstorp. Modersocken i Frosta härad af Malmöhus län, gränsar i norr till Ringsjön, i vester till Strö, i söder till Hurfva, i öster till Höxeröd och Lyby socknar och är belägen $2^1/_4$ mil

från Lund. Arealen är 5,647 tunnl., af hvilka blott 4 äro sjöar och kärr; hemmantalen, $25^{71}/_{96}$ mantal, uppskattades år 1857 till 301,500 rdr bko. Marken är skarp, mellan träd, buskar och stenrör, hvarken bergaktig eller jemn. Rådande jordmånen är sand och skogslera; af skog har en del af socknen tillräckligt, en annan åter till det nödiga behofvet. Socknen, som år 1805 beboddes af 828 och 1858 af 1,511 personer, har fast skola, hvari år 1856 undervisades 152 gossar och 144 flickor. Gudmundstorp moderförsamling utgör tillsammans med Hurfva ett alternativt konsistorielt och patronelt pastorat af 3:dje klassen i Frosta kontrakt af Lunds stift; patronus är egaren af Pugerup; folkmängden i pastoratet utgjordes år 1856 af 2,068 personer. Knut Ulfeld erhöll först, år 1654, jus patronatus härtill. Följande ställen märkas: landtbruks-institutet *Orup* $^1/_2$ mantal frälse, *Lillarp* $1^2/_2$ mantal, *Tofta* $1^1/_{12}$ mantal, *Ingvala* $1^1/_2$ mantal, *Snogeröd* $1^7/_{48}$ mantal, Brostorp $1^9/_{16}$ mantal, Munkarp $1^3/_4$ mant., Bo 1 mantal, allt frälse, samt *Pugerup* 2 mantal frälsesäteri. — Adr.: Hörby.

Gudmundstufva. En liten holme i Bjurbäcks-sjön i Bottnaryds socken af Jönköpings län, märklig endast derför, att den utgör skilnaden mellan Jönköpings, Skaraborgs och Elfsborgs län.

Gudsberg, namn på Husaby kloster i Dalarna, se *Husaby*.

Gudvalla, kloster; se Mariedal.

Guldkroken. Så benämnes östligaste delen af Kåkinds härad i Skaraborgs län, eller den staden Hjo omgifvande Foglås socken, en välmående och naturskön trakt, som skall hafva någon likhet med Bleking.

Guldsmedsboda. Jerngrufva i Qvisbro socken, Edsbergs härad af Örebro län, belägen söder om Svartå bruk. Hemmanet består af $^1/_4$ mantal, uppskattadt år 1856 till 1,730 rdr rmt, och lyder under Svartå.

Guldsmedsbäcken. En genom staden Wexiö rinnande å, som delar staden i två delar, af hvilka den ena ligger i Konga, den andra i Kinnevalds härad.

Guldsmedshyttan. Silfververk i Lindes socken, Lindes bergslag af Örebro län, $1^1/_2$ mil n.n.v. från Lindes stad, med härlig belägenhet och utsigt öfver Rossvalens stränder, nära Guldsmedshytte-åns utlopp, är den största egendomen i Guldsmedshytte by, och innehar här $3^{79}/_{96}$ mantal, uppskattade till 14,451 rdr rmt, tillika med en år 1856 nybyggd tullmjölqvarn med 3 par stenar, uppskattad till 4,500 rdr rmt, samt $^1/_4$:delen i Stripa jernmalmsgrufva. Anläggningarne, gynnade af en underskön natur, äro utmärkta; karaktersbyggningen, omgifven af park och trädgård vid den förbiströmmande ån, är uppförd i egen byggnadsstil samt har 2:ne större salonger, hvaraf den öfra är särdeles passande till musikrum. Verkstäderna, strax nedanom herregården, med frihets-år för tionde till kronan af tillverkningen t. o. m. år 1861, bestå af silfverhyttan med 2:ne smältugnar, 2:ne drifugnar och laboratorium med 1 fixerugn. Coaks äro sedan Juni 1857 till betydlig del använda vid smältningarna; $^1/_8$ tunna beräknas motsvara 1 tunna träkol. Längre i vester ligga grufvorna Erika, Peter Pers m. fl., alla nedanför Gammal- eller Storgrufvans fot; uti verkstäderna sysselsättas 11 och vid grufvorna 86 dels ständiga, dels tillfälliga arbetare. Beskrifningen om uppkomsten af detta bergverk skola vi inbegripa i den om den by, hvaruti det är beläget, *Guldsmedshyttan*, bergslagens märkvärdigaste by, ej allenast med anledning af den bergverksrörelse, som nu der idkas, utan äfven med afseende på fordna dagars industri, hvars blomstring eller tillvaro man numer ej ens kan uppspåra. Byn, eller rättare skifteslaget, innefattar hela norra, nordvestra och nordöstra stränderna af sjön Rossvalen och innehåller $13^1/_2$ bergsmanshemman, 4 stadgefjerdedelar samt afgärda-hemmanen Angaboda 1, Björnaboda 1, Stora Åboda 1, Grönboda $^1/_4$ m. fl. Den äldre silfvergrufvan på byns

egor, nordvest om den egentliga byn, af hvilken denna enligt all anledning erhållit sitt namn, visar tydliga spår af en brytning före krutets tid. Hennes ödeläggande antages hafva egt rum under digerdöden, då hela trakter blefvo blottade på invånare. Närmare underrättelse härom saknas, och man vet endast, att år 1551 verkställdes — sannolikt ur varpen af den då redan ödelagda grufvan — en probering, som skall hafva gifvit $13^1/_2$ lod silfver efter 20 halftunnor malm. Tvänne gånger ytterligare förnyades försöket: först i början af 1600-talet med lika klent resultat, sedan åren 1767—68, då man försökte att få grufvan ren, hvilket dock ej lyckades; hon tömdes likväl till 16 famnars djup från dagbandet; i ena gafveln erhöllos 12 à 14 centner malm, som, nedsmält vid Segerfors silfververk i Nya Kopparberget, lemnade $36^1/_2$ lod silver. Gustaf III lät deraf år 1770 slå 22 medaljer med påskrift: »Af Gustaf till Thess Med-Bergsmän, första silfver af Gamla Guldsmedshytte Silfvergrufva», hvilka utdelades till de 20 lottegarne; likväl upphörde samma år hela arbetet. En återstod af silfververkets fordna betydenhet var Kongl. Maj:ts och Kronans gård, 3 hela mtl, de första numren i byn. Den 8 Juni 1664, då alla in natura-prestationer upphörde, ansågs öfverflödigt att bibehålla en kronans egen gård med dess kostsamma förvaltning, hvarför gården utarrenderades. Sedermera äro N:ris 1 och 2 skatteköpta, blott N:o 3 står ännu som krono; i närheten häraf ligger Rossvardsgärde med sin herregårdslika karaktersbyggnad, goda uthus m. m. Gästgifvaregården i byn är en ganska betydlig egendom, $1^1/_2$ mantal, uppskattad till 9,570 rdr rmt, har vacker åbyggnad, goda uthus och ett tegelverk, der 20,000 st. murtegel fabriceras; nedanför denna gård är lastageplatsen, derifrån större lastbåtar, bogserade af ångbåt om 8 hästars kraft, bärande 200 à 250 sk℔, kunna afgå 2 gånger om dagen med jern och malm till Linde och Dalkarlshytte masugn. Arealen af inegorna uppmättes år 1822 för hela skifteslaget till 1,767 tunnland $3^5/_8$ kappl., beräknade i fullgradig mark till 934 tunnl. $21^{19}/_{40}$ kappland. Enligt hyttelängden skulle skogsmarken utgöra 2,671 tunnland 9 kappland, graderade till 2,367 tunnland. Skifteslagets delegare äro inalles 94, och det består af 18 nummer. Jordbruket i detta skifteslag är i allmänhet högt uppdrifvet. Silfververket brukar till större delen sin der belägna egendom utan landtbönder; täckdiken och nyare tiders förbättringar vittna om ett på rationela grunder idkadt åkerbruk. I denna på metaller rika by finnas äfven jerngrufvor, af hvilka de förnämsta nu arbetade äro belägna i det s. k. Stripgrufvefältet, som innehåller den bästa jernmalmen i Lindes bergslag. År 1761 synas dessa grufvor legat öde; men 1790 omtalas de af Mozelius, som anför, att Storgrufvan är 100 famnar lång och 20 famnar bred, med en vattenkonst af 218 famnar. Nu mer arbetas den närbelägna Ottesgrufvan med 12 ständiga och 40 tillfälliga arbetare. Malmuppfordringen sker medelst linspel, drifvet med turbin. Malmbrytningen uppgifves 1857 till 19,296 och 1858 till 15,390 sk℔. Denna grufva, delad i 42 lotter, deraf silfververket eger $10^1/_2$, är den andra i orten. Tackjernshyttan, som förut varit bergslagens förnämsta masugn, är nu af föga betydenhet; inga nyare inrättningar, med undantag af en ganska enkel blåsmachin, finnas der. Egentliga blåsningar hafva ej varit verkställda här sedan år 1845, och med silfververkets uppkomst synes denna masugn ohjelpligt sjunken, hvilket är så mycket anmärkningsvärdare, som Stripgrufvans närhet borde hafva uppmuntrat till tillverkning af tackjern, och som man för forslingen till Linde har det segelbara vattendraget. Efter det, såsom vi förut nämt, misslyckade försök blifvit gjorda för upparbetandet af silfvergrufvan, har den gamla silfvergrufvan flera gånger sedan varit inmutad; men ingen tilltrodde sig att tömma henne och der begynna grufdriften; alla ryggade tillbaka för den stora kostnaden, tills omsider år 1843 kommissions-landtmätaren i Stora Kopparbergs län Erik Elzvik anlände hit, der han skulle framkalla denna ej allenast för orten, utan äfven för hela riket vigtiga rikedom. Han inköpte sam-

ma år i Juni månad först jordegande-rätten af bergsmannen Anders Adamsson, inmutar-rätten af sexmannen And. Anderson och en mindre del af förre inspektoren A. Wigart. Arbetet började nu i skärpningar vid den gamla grufvans fot; en tanke, på hvilken förut ingen hade fallit. 320 sk℔ malm brötos nämda år. Verkstaden började anläggas 1844, och redan 1845 anmältes en tillverkning af 955 sk℔ 13 ℔ bly och $1,560^3/_8$ lödiga mark silfver. År 1858 var tillverkningen $1,081^3/_{16}$ lödiga mark silfver, 1,138 sk℔ bly och $85^3/_4$ sk℔ glete, och år 1859: 4,134 centner 30 ℔ bly, 158 centner 30 ℔ silfverglitt, 449 ℔ 75 ort silfver. Under de 15 år, som brytningen och smältningen fortgått, utgör tillverkningen 18,329 lödiga marker silfver, 14,758 sk℔ bly och glete, representerande ett kapital af en million rdr bko; detta verk har alltså varit af ofantlig nytta både för orten, deri att det bereder tillfälle till arbetsförtjenst och kolförsäljning, samt för riket, derigenom att bly, hvaraf år 1844 infördes 1,127 sk℔, blir i stället en exportvara; redan 1845 utfördes 368 sk℔, häraf 262 sk℔ till Ryssland. Hr Elzvik, som af ingenting bildat detta verk samt dertill inköpt de flesta underliggande egendomarna till uppdrifna priser, sålde först större delen och 1856 den ännu bibehållna sextondedelen. Guldsmedshytte silfververk tillhör nu ett bolag af 16 intressenter och uppskattas till 300,000 rdr rmt. Det lysande resultatet af detta silfververk föranledde många personer, att lemna kapitaler till silfvermalmsupptäckter, och i synnerhet Guldsmedshytte-trakten genomgräfdes i alla riktningar, mutsedlar togos och försöksarbeten verkställdes; men alla de grufvor, som icke Elzvik hade upptäckt eller bearbetat, slutades med intressenternas förlust. I byn finnas af egendomar dessutom Åboda, Ängaboda samt flera bergsmansgårdar, som ligga kring sjöstranden i spridda grupper, på en sträckning af nära $^3/_4$ mil, till större delen försedda med vackra rödmålade byggnader, omgifna af bördiga åkerfält. Bland ovanligare händelser anmärkes vattenflödet år 1804, som bortförde husen till Guldsmedshytte dåvarande gästgifvaregård och sönderskar landsvägen. Härads- och bergsting hafva fordom hållits vid denna plats, och de sednare åren hafva der jernvägsmöten och hushållsgillet haft sina sammanträden.

Gullarp. Socken i Onsjö härad af Malmöhus län, $2^1/_2$ mil från Lund, gränsar i norr till Nääs socken, i vester till Reslöfs, i söder och öster till Harjagers härad; innefattar en areal af 2,847 tunnland med $1^9/_{16}$ mantal skatte, $^1/_2$ mantal krono, $9^{39}/_{40}$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 42,920 rdr bko. Marken är jemn utan någon fälad och äng, stenbunden och svår att odla. Rådande jordmånen är lermylla. Skog finnes ingen; men denna brist ersättes af en god bränntorfmosse. Folkmängden, som 1805 var 378, uppgick 1858 till 937 personer, af hvilka 432 skattskrifna och 505 skattfria, inberäknadt 17 backstugusittare. Gemenskapen af indelta arméen utgjordes sistnämda år af 7, beväringsmanskapet af 35 man. Gullarp utgör tillsammans med annexet Nääs ett alternativt regalt och patronelt pastorat af 3:dje klassen i Onsjö kontrakt af Lunds stift; patronus är egaren af Trollenäs; hela församlingens folkmängd utgöres af 1,562 personer. Gullarps och Nääs nya gemensamma kyrka, åstadkommen genom baron N. Trolles frikostighet, invigdes d. 1 Jan. 1861 af biskop Thomander. Barnundervisningen bestriddes 1859 i församlingens fasta skola af 3 examinerade lärare för 125 gossar och 84 flickor. I socknen märkas: *Gullarps* by med $^1/_2$ mant. prestgård, $2^{19}/_{40}$ mant. utsockne frälse; *Asmundtorps* by $1^9/_{16}$ mant. krono, $2^1/_4$ mant. utsockne frälse, $3^1/_8$ mant. frälse; Görmentorp 1 mantal utsockne frälse; Stabbarp $1^1/_8$ mantal d:o. — Adress: Lund.

Gullarp. Ett mantal säteri i Flistad socken och Södra Wedbo härad af Jönköpings län, år 1856 uppskattadt till 2,000 rdr rmt, eges af fröknarna Hedvig och Ulla samt herrarne Johan, Arvid och Konrad Stjernspetz.

Gullaskruf, se Orrafors.

Gullberg. Härad i Linköpings län, är beläget mellan Hanekinds härad i söder, Walkebo i sydost, Wifolka i syd-

vest, Bobergs i vester, Finspongs i nordvest och Åkerbo samt sjön Roxen i öster, den sistnämda äfven i söder. Häradet ligger på båda sidorna om Motalaström, från Norrby-sjön utföre till Roxen; dels på den stora bergaktiga landthöjd, som skiljer nämda elfs dalgång från Hellestads-dalen, dels på den låga utplattade landthöjd med kringliggande slätter, som skiljer Motalaström från Svart-ån, dels ock vidare åt söder och sydvest på slätten, äfven bortom sistnämda å. Längden från norr till söder är 2 till 3 mil, största bredden är $1\frac{1}{2}$ till 2 mil, på ett ställe vid sjelfva Svart-ån ej fullt $\frac{1}{4}$ mil; arealen uppgår till 86,438 tunnland, hvaraf 7,440 äro sjöar och kärr. Häradet omfattar Wreta klosters, Ljungs och Björkebergs socknar, största delen af Stjernarp, $\frac{2}{3}$ af Flistad, hälften af Westerlösa och en mindre del af Krigsberg; alla af Gullbergs, Bobergs och Walkebo fögderi samt af Gullbergs och Bobergs prosteri; Gullbergs härads domsaga har tingsstället i Sjögestad i Wreta klosters socken. Hemmantalet och folkmängden efter 1858 års mantalslängder visa sig af nedanstående:

Socknens namn.	Förmedlade mantal.	Folkmängd.	Gemenskap af indelta arméen.	Backstugusittare.
Stjernarp ...	19	1,069	4	19
Wreta kloster	$65\frac{3}{8}$	2,442	29	59
Ljung	$32\frac{7}{8}$	1,947	12	20
Flistad	$14\frac{3}{8}$	429	9	8
Björkeberg ..	$15\frac{5}{8}$	417	8	5
Westerlösa ..	$22\frac{5}{8}$	625	9	2
Krigsberg ...	13	196	2	2
S:a	$173\frac{1}{8}$	7,125	73	115

Folkmängden, som 1805 var 5,936 personer, har alltså på ett halft sekel stigit med 20 procent.

I följd af läget har södra hälften nästan en enda näring af betydenhet, nämligen åkerbruk, men detta ganska fördelaktigt; norra hälften är häruti mindre lyckligt lottad; men deremot tillkomma här andra näringar, skogsbruk, något bergsbruk, fiske, sjöfart, hemslöjd o. s. v. Af fornminnen märkas i häradet 3 st. runhällar och 4 st. griftstenar. Genom konung Gustaf I:s testamente år 1560 erhöll hans son hertig Magnus detsamma.

Gullberg. Fordom ett fäste strax i norr från Göteborg, beläget på en bergshöjd vid Göta elf, skall hafva varit uppbygdt af konung Birger Magnusson i början af 1303, för att hindra hans bröders, hertigarne Eriks och Waldemars, fiendtliga ströfverier i Westergötland, sedan de erhållit förläningar af konung Håkan i Norge. Namnet är likväl äldre än 1303, ty det möte, som år 1283 utsattes mellan de Norska och Hansestädernas fullmägtiga, hölls på Gullbergs hed. Uti konung Carl Knutssons tid var fästet i stånd, och han gaf Engelsmännen fri hamn vid Gullberg; fästet förföll åter till konung Gustaf I:s regering samt iståndsattes ännu mer år 1568 af Erik XIV. Den 12 Maj 1565 blef, i en strid mot Danskarne på Gullbergs äng, grefve Erik Svantesson Sture skjuten i benet. På hösten samma år blefvo de Svenska fälthöfdingarne Mornay och Jakob Henriksson Hästesko vid en rekognoscering tillfångatagna af Danskarna. Axel Stenson Lejonhufvuds försök att år 1592 med adelns och allmogens tillhjelp eröfra Gullberg och Elfsborg, för att hålla dessa fästen konung Sigismund tillhanda, misslyckades; men samma år togs Gullberg dock af Sigismunds befälhafvare Brun Svensson. Konung Carl IX besökte Gullberg år 1609 och bestyrde om dess befästande, hvilket kom väl till pass 1611, då Christian IV anföll Gullberg, som dock försvarades först af den tappra kommendanten Mårten Krakou, och, då han fått benet afbrutet, af hans fru Emerentia Pauli, som lät, bland andra försvarsmedel, kasta lut öfver fienden, hvaraf de, såsom Krakous dotter i sin berättelse utlåter sig, »lågo i hvalfvet och omkring porten icke annorledes än som skollade svin». Gullberg intogs likväl sedermera af Danskarne år 1612, eller rättare uppgafs förrädiskt, inan något skott blifvit aflossadt, och förblef i deras våld till år 1613, då det tillika med Elfsborg igenlöstes mot Elfsborgs

lösen. Fästningsverket var då förstördt och blef ej iståndsatt förr än år 1643; men det förstördes åter 1687 på kon. Carl XI:s befallning, då den nuvarande skansen *Göta Lejon* uppfördes, som består af ett rundt torn, 3 våningar högt, med 24 fot tjocka murar och vid foten 4 hvälfda kasematter; ofvanpå taket har stått ett lejon med sköld och svärd; tornet kallas ännu af allmogen Gullbergs Skans. Nära härintill ligger Randängen, der Hannibal Sehested blef slagen af Svenskarne år 1644.

Gullbergs och **Bobergs Kontrakt** i Linköpings stift består af följande pastorater och socknar: *Wreta kloster* och *Stjernarp,* preb. 1 klassen; — *Westerlösa,* konsist. 2 kl.; — *Ljung* och *Flistad,* konsist. 3 kl.; — *Björkeberg* och *Ledberg,* konsist. 3 kl.; — *Fornås* och *Lönsås,* konsist. 3 kl.; — *Skeppsås* och *Älfvestad,* konsist. 2 kl.; — *Klockrike* och *Bruneby,* reg. 2 kl.; — *Krigsberg,* konsist. 3 kl.; — *Wallerstad* och *Järstad,* konsist. 1 kl. Kontraktet beboddes år 1855 af 17,229 personer.

Gullbo Borg. Fornlemning i Sevalla socken af Ytter-Tjurbo härad och Westerås län, vid hemmanet Gullbo, sannolikt fordom ett vikinganäste eller säte för någon fylkeskonung; ännu qvarstå deraf murar af ansenlig tjocklek. Grau på sin tid (1754) yttrar om dessa murar: »icke utan största förundran kan man dessa lemningar åskåda, och huru menniskjo krafter kunnat vara tillräckelige, at samman häfva och up i högden bringa så ofanteliga bärg, hällar, kuppor och stenar tilsammans, som der uppå hvarandra ligga hopvältade och sammanförda.» Det förmodas, att denna borg, likasom den gentemot belägna *Bejby Borg* (se denna artikel) i Tillberga socken, varit begagnad i oroligheterna under Erik XII:s och Albrechts tid samt i fejden mellan Carl Knutsson och riksdrotset Christer Nilsson, som hade Simtuna och Thorstuna härader till län.

Gullborg. Gammalt fäste, af hvilket några förfallna murar qvarstå på gränsen mellan Ljungs och Ödsmåls socknar i Bohuslän. Sägnen berättar, att en sjökonung Frakke här haft sitt tillhåll. Fästet är troligen ett bland dem, som på 1400-talet återuppbyggdes af Thord Bonde.

Gullbringa. Två mant. säteri i Hålta socken och Inlands Nordre härad af Bohus län, $^1/_4$ mil från stranden. Namnet skall stället hafva erhållit, då det skänktes af drottning Margareta åt den lycklige återbringaren af ett guldsmycke, hvilket hon förlorat vid Tjufkil. I början af 1600-talet egdes egendomen af Jöran Henriksson och var af krononatur till 1683, då öfverinspektoren E. Hallenberg genom byte erhöll säterifrihet derpå. Derefter kom den till friherrliga Köhlerska slägten; sedermera till: grosshandl. S. Schütz, Ostind. sjökapiten H. Claesson, en hr Wendel, grosshandl. B. Almfeldt och hr Johan Rafstedt, som för närvarande eger det. Uppskattningsvärdet är 33,333 rdr rmt. Säteriet är bebygdt med stora och goda åbyggnader af trä. Till gården hörer en stor trädgård om 3 tunnlands rymd, med flera hundrade fruktträd, god husbehofssåg, en torfmosse om 14 tunnl. rymd, som äfven begagnas till äng, en tullqvarn med 2 par stenar samt 7 goda torp, som hvartdera lemna 250 dagsverken om året. Dessutom finnas här ett tröskverk och ett bränneri med grundmurade hus.

Gulldrupe. Annex-socken till Wånga pastorat, Halla ting i Norra Fögderiet af Wisby län, 3 mil s.s.o. från Wisby, omfattar en areal af 3,425 tunnland, af hvilka 480 äro sjöar och kärr. Folkmängden, som år 1805 var 144, utgjordes år 1856 af 233 personer; hemmantalet är $3^3/_4$ skatte, $^7/_8$ krono och taxeringsvärdet för år 1858: 15,810 rdr rmt. Båtsmansroten utgöres af 1 man. Kyrkan, af sten och obekant ålder, ligger $^3/_5$ mil från moderförsamlingens. Barnundervisningen bestriddes år 1859, efter uppgift, af 2 examinerade lärare med 7 gossar och 2 flickor. Af fornminnen finnes ett runkors vid Bondarfve gård med inskriften: **Bidin : firi Jakaups : sial : Annyhanenkium : sum Nikulas : vaah.** På andra sidan finnes

tecknad en man, som hugger på ett bräde och öfverfalles bakifrån af en annan, som är beväpnad med en stör. — — Adress: Wisby.

Gullered. Annex-socken till Hösna pastorat i Redvägs härad af Elfsborgs län, har en areal af 9,998 tunnland, af hvilka 795 äro sjöar och kärr. Marken är jemn och rådande jordmånen sand; skog finnes tillräckligt. Utsädet var i början af detta sekel 260 tunnor. Socknen bebοddes år 1805 af 477 och 1856 af 554 personer samt består, jemte annexet Strengsered, af $9^3/_{16}$ mantal skatte, $1^7/_8$ mantal krono, $9^3/_4$ mantal frälse, uppskattade 1857 till 71,802 rdr bko. Kyrkan, af trä och obekant ålder, reparerad 1805 och 1818, ligger $^2/_5$ mil från Hösna kyrka. Vid Tisered här i socknen har förr varit en kyrka, men som utdömdes år 1554. Gullered och Strengsered hafva gemensam ambulatorisk skola, hvari år 1859 60 gossar och 56 flickor erhöllo undervisning. I denna socken märkes Sjögareds tullmjölqvarn. Afståndet till närmaste postkontoret, i Ulricehamn, är $1^1/_4$ mil.

Gullgrufva. Jernverk uti Skog socken och Södra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, består af 1 hammare och 2 härdar med 1,466 sk℔ 13 l℔ privilegieradt smide, har tillräcklig skog till kolning och byggnad, så på egna skogar som på allmänningen, som är dertill anslagen. År 1858 voro vid verket 48 mantalsskrifna och 53 skattfria personer. Härtill hörer ett $47^3/_{100}$ lästers fartyg. Omkostnaderna för tillverkningen af ofvanstående privilegierade smide upptogos 1857 till 26,508 rdr 16 sk. 5 rst bko och taxeringsvärdet till 66,270 rdr bko. Närvarande egare äro: bergsrådet A. Beskow, hofmarskalken m. m. friherre B. Beskow, grosshandlaren G. Beskow, expeditionssekreteraren H. Beskow och häradshöfding F. Beskow.

Gullholmen. Det fordna Gullög. Fiskläge på norra udden af Hermanön uti skärgården till Morlanda pastorat i Orousts vestra härad af Bohuslän, var fordom en lastplats; men sedan d. 8 Maj 1798 har det egen kapellförsamling. Detta fiskläge är veterligen det äldsta i Bohuslän. Sagan om Hakon Hakonsson uppräknar bland dennes förtjenster, att han lät bebygga Öckeröarna och »Gullö» med flera öde öar i Wiken, hvilket skedde mellan 1240 och 1260. För 170 år sedan bebοddes stället af 20 fiskarefamiljer. År 1840 var hushållens antal 76, med tillsammans 341 personer, hvilka drefvo storfiske med 5 sjöbåtar; der fanns då ock ett fraktfartyg af 42 läster; för närvarande utgör folkmängden 445 personer, och fartygens antal har stigit till 1 brigg, 2 skonertar och 1 slup om tillsammans 510 läster. Fylleri och fattigdom hafva en lång tid varit rådande på detta fiskläge mer än annorstädes i Morlanda skärgård. Kyrkan är en torftig träbyggning. Kapellpredikanten åligger det att ombesörja barnundervisningen i församlingens fasta skola, som 1859 besöktes af 24 gossar och 21 flickor. Söder om hamnen vid Gullholmen är af professor Ch. Lyell år 1834 inhugget ett vattenmärke uti strandklippan.

Gullmarsberg eller **Dyngö.** Två mtl skattesäteri i Skredsviks socken, Lane härad af Bohus län, donerades år 1772 med tilliggande $7^1/_2$ mantal skatte af framlidne grosshandl. i Uddevalla, Anders Knape, till den af honom stiftade barnhus-inrättningen vid Gustafsberg. Redan i början af 1300-talet förekommer detta ställe under namnet Dynge; af ett bref, dateradt 5:te dag jul år 1307, ses, att Svenska hertigen Erik Magnusson då vistades här. Namnet utbyttes mot det nuvarande (med anledning af ställets läge vid Gullmaren) af grefve R. von Ascheberg, hvilken ofta vistades på denna sin egendom. Gullmarsberg anses hafva af länets alla sätesgårdar det naturskönaste läget. Den prydliga, af trä uppförda manbyggnaden, med sina å ömse sidor utspringande flyglar och terrasslika borggårdar, uppfördes af Ascheberg år 1669 på en af Gullmarens strandklippor och har sedan blifvit förskönad med trädgårdsanläggningar. Ett af rummen bibehåller ännu sin äldsta tapetsering. Den s. k. kyrkosalen har varit godsets

kapell. I förstugan hänger en konstigt virkad tapet, med inväfda bibliska och symboliska föreställningar, hvilken, enligt berättelse, fordom skall hafva tillhört Dragsmarks kloster. Säteriet, som utarrenderas för Gustafsbergs räkning (på 1840-talet var arrendesumman omkring 1,900 rdr rgs, som utgick till en del in natura), har åker till 72 tunnland $25^1/_2$ kappland, äng till 92 tunnland 30 kappland, betesmark till 163 tunnland 9 kappland samt skog och utmark till 132 tunnland 4 kappland. Torpens antal är 16, hvilka, tillsammans med de 5, som tillhöra underliggande hemman, men af säteriets arrendator disponerades, utgjorde 2,754 dagsverken. Barrskog finnes till husbehof, äfvensom löfskog på inegorna och en park af resliga bokar, som är den ansenligaste i Bohuslän. Till egendomen höra ock ett tegelbruk och husbehofsqvarn. De underlydande hemmanen, hvilka voro särskildt utarrenderade, bestå af kronoskatte-rusthållen: $1^1/_2$ mant. Baggetorp, 1 Bön, 1 Bro, 1 Berga, 1 Finsland, $^3/_8$ Kåhlsbyn och $^1/_4$ Hede, samt båtsmanshållen $^1/_2$ mtl Skarnkälla, $^1/_2$ Hogen, $^1/_4$ Bräcke och $^1/_8$ Dalen. Sjelfva säteriet med tegelbruket uppskattades år 1858 till 21,000 rdr rmt, och var godsets dåvarande arrendator hr L. Wesslau.

Gullspångs-Elf. Så kallas det från sjön Skagern i Wenern utfallande vattendrag, genom hvilket Let- eller Svartelfven afbördar sig i den sistnämda stora sjön. I sjön *Skagern* (vid 232 Sv. fots höjd) utgjuter sig Letelfven från sjön *Möckeln* (303 Sv. fot), som från vester upptager *Alkvetterns, Ullvetterns* och *Öijevetterns* vattendrag, hvilka upptaga å ena sidan *Östersjöns, Yngens* och *Långbansjöns*, å den andra *Lungens, Daglösens* och *Siksjöns*. Österifrån infaller i Möckeln, genom den s. k. *Timselfven, Halfvardssjön* (550 Sv. fot), som med sig förenar *Greckens, Torrvarpens* och *Elgensjöarnas* (607 Sv. fot) vattendrag. (Se vidare: Let-Elfven.) Gullspångs-Elf utgör gränsen mellan Westergötland och Wärmland; den utgjuter sig i Wenern med ett fall af vid pass 80 fot. I elfven finnes godt laxfiske; der fångas också nejonögon och vid sjelfva utloppet den s. k. Amnehärads-sik, hvilken anses som en utmärkt läckerhet.

Gulltarp. Ett och $^1/_4$ mantal insockne frälsehemman i Ottarp socken och Luggude härad af Malmöhus län, hörde på 1770-talet under säteriet Bälteberga; för närvarande böra $^7/_{32}$ mantal under Wideröra säteri, $^3/_{32}$ mantal till kyrkoherdebostället, de öfriga $^{15}/_{16}$ mantalen egas af 10 diverse egare. Det helas taxeringsvärde var år 1857: 12,520 rdr bko.

Gullåkra. Hemman af två mantal skatte, $1^3/_4$ mantal utsockne frälse och $^1/_4$ mantal krono i Brågarps by och Bara härad af Malmöhus län, har god och tillräcklig både åker, äng och torfjord. Härtill hörer en i sednare åren (1833) funnen och privilegierad helsobrunn, hvilken är föga besökt; omgifningarne deromkring äro ej heller just synnerligen lockande, liksom beqvämligheterna för de sjuka äro ganska inskränkta. Efter 1856 års mantals- och taxeringslängd är hemmanet skiftadt i 7 nummer och 12 delar samt uppskattadt till 23,750 rdr bko. Häraf eges N:o 4, $^5/_8$ mtl frälse, af grefve Wachtmeister, N:o 7, $^1/_4$ mant. krono, hörer till Brågarps kyrka.

Gullö. En nu mer landfast holme i Göta-Elfs norra arm, märklig med anledning af den skans, som här anlades af Norrmännen under Hannibals-fejden, och hvilken eröfrades af Svenskarne under Lars Kagg i Augusti månad 1645. — *Gullö-fallet,* se *Trollhättan.*

Gumboda. Mötesplats för en del af Westerbottens fältjägare, belägen i Bygdeå socken, 7 mil från Umeå.

Gumlösa. Annex-socken till Sörby pastorat i Westra Göinge härad af Christianstads län, $2^1/_2$ mil n.n.v. från Christianstad, har en areal af 5,300 tunnland, af hvilka blott 30 äro sjöar och kärr, består af $20^1/_{16}$ mantal frälse och $^1/_4$ mantal krono och uppskattades gemensamt med Sörby till 177,050 rdr

rmt. Marken är af olika beskaffenhet i socknens 5 byar: i Gumlösa är den till det mesta jemn och sidländt, i Fjerlöf jemn, i Rommestorp bergaktig, i Båröd ganska sidländt och i Långaröd ojemn. Rådande jordmånen är sandmylla; någon skog finnes endast i byarna Rommestorp och Långaröd. Socknen, som år 1805 beboddes af 585 och 1858 af 732 personer, af hvilka 373 voro skattskrifna och 359 skattfria, inberäknadt 4 backstugusittare, har både fast och ambulatorisk skola; i den förra undervisade 1859 en examinerad lärare 43 gossar och 31 flickor, i den sednare en oexaminerad lärare 30 gossar och 20 flickor. Beväringsmanskapet utgöres af 34 och gemenskapen af indelta arméen af 5 man. Den betydligaste gården i socknen är *Sinclairsholm* med mjölqvarn, som eges, jemte Gumlösa 4 mantal (uppsk. till 13,440 rdr) och Helleberga 1 mantal, Rommestorp $1^7/_8$ mant., Fjerlöf $^1/_2$ mant., Långaröd 1 mantal, alltsammans uppskattadt till 52,260 rdr rmt, af baron Gyllenkrook. Kyrkan är belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan. — Adress: Christianstad.

Gumlösa. Två mantal i Theda socken och Åsunda härad af Uppsala län, är fideikommiss och innehades år 1849, jemte $1^1/_4$ mantal, af Kistner. För närvarande eges det, jemte Fullsta $^1/_4$ mtl, Kromsta 1 mantal, Skyttebo $^1/_4$ mant., alltsammans uppskattadt till 24,450 rdr rmt, af enkefru E. Kistner.

Gumpekulla-Backe, belägen nära vid Stångån och Linköping i St. Lars socken af Östergötland, har tillika med den derpå befintliga stenen en viss märkvärdighet såsom historiskt ställe. Sägnen berättar nämligen, att, då hertig Carl bröt upp i slaget vid Stångebro (1598), tog han från Wånga by i Wårdsbergs socken med sig en djerf och oförvägen bonde, vid namn Olof eller, som det heter i folkets mun, Jola, hvilken fullkomligt kände till trakten. Olof sprang upp på Gumpekulla-backe, ställde sig vid den der befintliga höga stenen, från hvilken han kunde se öfver den från ån uppstigande dimman, och bespejade granneligen kon. Sigismunds folk, så att han kunde för hertigen berätta, hur detta ryckte ut och uppställde sig i slagordning. Som ett minne häraf upprepas ännu i trakten följande rim:

> Vid stenen på Gumpekulla-backe,
> Der skylde Jola sin tjufvanacke.

Eller:

> Stenen på Gumpekulla-backe
> Fridde mång kula från Jolas nacke.

Gumskyrkan. Grotta i sluttningen af ett kalkberg på ön Oaxen i Hinmerfjärden, Mörkö socken af Södermanland. Grottan ligger tätt invid hafsstranden på södra uddens östra sida och har betydlig höjd samt håller 18 alnar i diameter. Midt framför öppningen ligger en större flat sten, som säges hafva varit begagnad till altare, och i södra hörnet är ett slags nisch med alldeles jemn botten, som förmenas hafva varit predikstol. Kring grottans väggar ligga stenar, sannolikt ditlagda af menniskohand, och hvilka uppgifvas hafva varit säten för åhörarne. Fordom skall nämligen gudstjenst hafva blifvit hållen i grottan, hvilken deraf fått benämningen kyrka. Allmogen hyser ännu en viss vördnad för stället, hvilket den tror vara bevakadt af en under altarstenen liggande stor orm. De på holmen betande fåren taga vid regn och oväder sin tillflykt i grottan, hvilken deraf fått sitt nuvarande namn.

Gundralöf, se *Rutsbo.*

Gunillaberg. Sätesgård om $1^1/_2$ mantal med underlydande Klerebo $^1/_2$ mantal uti Bottnaryds socken och Mo härad af Jönköpings län, har ett vackert läge $^1/_8$ mil från kyrkan, $^1/_{16}$ mil från landsvägen, som går imellan Jönköping och Göteborg. Åkerjorden består af sandblandad mylla; utsädet är mest hafra; gården har godt höbol, och hagarne äro beväxta med björk till öfverflöd samt med al, asp och ask. Barrskogen är tillräcklig. På egorna äro god jagt och fiske i den s. k. Dagsjön. Guvernören öfver provinsen Nya Sverige i Norra Amerika, sist landshöfding i Jönköpings län, Johan Björnsson Printz, död år 1663, egde och skref sig till

Gunillaberg. På 1760-talet innehades gården af lagmannen baron C. A. Liljecreutz och omkring år 1820 af S. L. Mörke. För närvarande eges $1^1/_8$ mtl samt $^3/_8$ mantal Klerebo af Sven Andersson, $^3/_8$ mantal jemte $^1/_8$ mantal Klerebo af Anders Larsson.

Gunnar Blå's Källa. Så benämnes en vid Djurgårdsbrunnsviken invid Stockholm uti sjelfva sjökanten befintlig källa med ovanligt friskt vatten, som blifvit upptäckt af riksrådet Gustaf Bonde och uppkallad efter det af honom begagnade författarenamnet *Gunnar Blå.* En annan af hans pseudonymer var *Gjöderich Björnsson.*

Gunnarp. Annexsocken, dels i Faurås, dels i Årstads härad af Halmstads län, $4^3/_4$ mil öster från Warberg, har en areal af 16,755 tunnland, hvaraf 9,558 ligga i Årstads härad, och 1,520 tunnl. äro sjöar och kärr. Hemmantalen äro $7^{17}/_{40}$ skatte, $2^3/_{40}$ krono, $11^1/_2$ frälse i Årstads härad och $3^{17}/_{48}$ skatte, $3^7/_{32}$ krono och 13 frälse i Faurås härad, utom $^5/_8$ mantal i Kinnevalds härad af Elfsborgs län, och uppskattningsvärdet 1857 uppgick till 49,785 rdr bko. Folkmängden uppgick 1805 till 767 och 1858 till 1,011 personer, häraf 652 i Årstad och 359 i Faurås härad. I socknen äro 25 backstugusittare; beväringsmanskapet utgöres af 24 och gemenskapen af indelta arméen af 2 man. Gunnarp, som är annex till Gällareds reg. pastorat af 3:dje klassen i Warbergs kontrakt af Göteborgs stift, är liksom moderförsamlingen till en del genomskuren af Etra-ån och har dessutom åtskilliga mindre strömdrag; ibland dess sjöar är *Fegen,* som sträcker sig både åt Småland och åt Westergötland, den största. Marken är mer bergaktig än jemn; jordmånen består af sandmylla, blandad med småsten. Af skog finnes någorlunda hjelpligt. Kyrkan, belägen vid landsvägen, $^4/_5$ mil från Gällareds, är byggd af trä 1753, då den förut befintliga nedbrann af åskeld; hon har två klockor, hvaraf den större har följande märkliga inskrift:

Vid denna klockas ljud,
Gack, knäfall för din Gud;
Låt dig till bättring väckas,
Att vid det stora slag,
Som sker på domedag,
Du icke må förskräckas.
Hör du, som hit med hopen vankar,
Och stämmer in i bön och psalm:
Var sjelf ej lik med denna malm,
Som ljuder kall förutan tankar.

Af kyrkans silfver, vägande 132 lod, är ett krucifix om 60 lod skänkt 1758 af enkepastorskan Liljekrona. Barnundervisningen bestriddes 1859 i ambulatorisk skola af 1 examinerad lärare, som undervisade 83 gossar och 75 flickor. Af fornlemningar visas på *Kornarpshed* en stenkrets i oval form, bestående af 8 stenar. Traditionen förmäler, att ett fältslag stått på heden, och att dessa stenar, hvilka hafva bautastensform, efter slaget blifvit uppresta. Af hemman finnas Forshult 1 mant., Esered 2 mtl, Ulabo $1^1/_4$ mtl, Denterhult 1 mtl, Ekängen 1 mtl, Ytterhult 1 mtl, Sotanäs 1 mtl. Tokalänga 1 mtl, allt skatte i Årstads härad, samt Thorsjö, Ågård, Öfrarp hvardera 1 mtl skatte, N:ris 5 och 6 af Gunnarp 1 mant. skatte. — Adress: Warberg.

Gunnarsjö. Annex-socken till Kungsäters pastorat i Marks härad af Elfsborgs län, $4^1/_4$ mil från Warberg, har en areal af 9,882 tunnland, af hvilka 675 äro sjöar och kärr, och består af $4^1/_4$ mantal skatte, $3^1/_4$ mantal krono, $2^7/_8$ mantal frälse, taxerade år 1857 till 27,800 rdr bko. Socknen beboddes år 1805 af 464 och 1856 af 680 personer och hade både fast och ambulatorisk skola; i den förra undervisades sistnämda år 16 gossar och 14 flickor, i den sednare 14 gossar och 17 flickor af en examinerad lärare, gemensam för bägge skolorna. Kyrkan, af gråsten och okänd ålder, belägen $^1/_2$ mil från Kungsäters, skall vara byggd af en Gunnar, sedan denne lyckligen blifvit räddad ur sjönöd. Koret är uppfördt 1797 och tornet 1821. I denna socken märkes *Fanhult,* en mindre herregård. — Adr.: Borås.

Gunnarskog. Annex-socken till Arvika pastorat i Jösse härad af Carlstads län, $11^1/_2$ mil nordvest från Carlstad, har en areal af 71,165 tunnland,

af hvilka 8,275 äro sjöar och kärr, och består af $22^{7}/_{12}$ mantal skatte, $^{1}/_{2}$ mantal krono, $1^{1}/_{8}$ mantal frälse. Socknen uppskattades 1858 till 1,112,761 rdr rmt, häraf 490,950 rdr för $23^{17}/_{24}$ hemmantal, 471,743 rdr för 4 bergverk, 131,391 rdr för 12 manufakturverk, 14,618 rdr för 11 sågar och qvarnar, 4,152 rdr för $^{1}/_{2}$ hemmantal, som innehafves under boställsrätt. Marken är till större delen bergaktig; rådande jordmånen i socknens södra del är lera och i den norra sand. Skog finnes tillräckligt, så att både sågblockar och timmer kunna afyttras. Folkmängden, som år 1805 var 3,503, uppgick år 1858 till 5,949 personer, af hvilka 3,025 voro skattskrifna och 2,924 skattfria, inberäknade 290 backstugusittare. Beväringsmanskapet utgöres af 269 man. Barnundervisningen bestriddes 1859 af 3 examinerade lärare för 195 gossar och 134 flickor uti ambulatorisk skola. Hvad som är kändt om Gunnarskog från äldre tider, är att under digerdödens härjningar blef orten så öde på menniskor, att folk fanns qvar blott på två hemman, Ingersbyn och Bortakan; två gårdar, Åmås och Skramle, hafva ifrån den tiden legat öde och äro ännu öfvervuxna med skog. Kyrkan, af trä, stod likaledes öde, och ny kyrka byggdes $1^{1}/_{4}$ mil längre mot sydvest. Men inan denna kom i bruk, blef hon så bristfällig, att hon måste ombyggas, hvarpå annan plats utsågs och arbetet började. Dock blef här ingen kyrkobyggnad fullbordad, ty, heter det, »hvad som byggdes om dagen, refs ned om natten», och kyrkan flyttades derföre till sitt gamla ställe samt ansågs länge som offerkyrka. Af gårdar och byar märkas dessutom: Stora Gårdsås 1 mtl, uppskattadt till 28,050 rdr rmt; häraf eges ett färgeri med vallmarsstamp, taxeradt till 5,250 rdr, af färgaren M. Olsson, det öfriga är skiftadt i 17 delar; Gröttsvåhl 1 mtl, uppskattadt till 24,000 rdr, häraf eges $^{929}/_{5760}$ mtl af Silboda bruksegare; af jernverk: *Fredros*, *Silboda*, *Rexed* och *Träskog*. — Adr.: Arvika.

Gunnarskär (Gummarskäl). Ett och ett halft mantal frälse-säteri i Tumba socken och Wester-Rekarnes härad af Nyköpings län, har varit Kronans och upplåtet åt innehafvarne af Carl Gustafs stads jernverk, såsom Rademacher, från hvars arfvingar det reducerades, fru Woinarowski och Rothoff; undantogs år 1812 vid bemälda verks försäljning, men såldes 1817 till prosten Wallqvist och egdes 1851 af professor Wallqvist; år 1856 af löjtnant Nyblom. Till egorna hörer någon löfskog samt en och annan ek.

Gunnarsnäs (fordom Gundersnäs, Gunderås, Gunnesness). Annex-socken i Nordals härad af Elfsborgs län, i det s. k. grefskapet Dal, näst Jern den minsta socknen i orten; längden från norr till söder är $^{3}/_{4}$ mil, bredden något öfver $^{1}/_{2}$ mil; arealen uppgår till 4,885 tunnland, af hvilka 625 uppgifvas vara sjöar och kärr, och socknen består af $8^{7}/_{8}$ mantal skatte, $3^{7}/_{8}$ mantal frälse, taxerade 1857, jemte verk och lägenheter, till 91,500 rdr bko. Marken är bergaktig och skogbevuxen i vestra delen af socknen; rådande jordmånen är lera. Socknen beboddes år 1805 af 541 och 1859 af 946 personer. Kyrkan, $^{7}/_{10}$ mil från moderkyrkan, Öhr, är af sten utan både torn och sakristia. En välgörenhetsanstalt finnes här under namn af Fryxell-Langensköldska stiftelsen, upprättad den 17 Juni 1827 af krigsrådet Daniel Fryxell och hans fru Margareta Langensköld. Till denna anstalt höra säterierna *Ekholmen* och *Stäkelund*, hvilkas afkastning utgår i pensioner åt fattiga enkor och fruntimmer i Elfsborgs och Wärmlands län samt i stipendier åt studerande i Carlstad, Uppsala och vid Marieberg. För barnundervisningen fanns här 1856 fast skola med en examinerad lärare, som undervisade 50 gossar och 37 flickor. Af fornlemningar finnas här en tingsbana vid Lättsbyn, bestående af en liggande och 7 resta stenar; mellan Ekholmen och Westerråda i Holms socken ligga 6 små grifthögar. Af hela hemman märkas: Backa, Bäckebol norra och södra, Hunnebyn, Hällan, hvarvid finnes den s. k. *Råstocks Brunn*, välbyggd och på sednare tider mycket begagnad, Ostvatten, alla skatte; Ekholmen och Kyrkobyn

säterier. Afståndet till Adressorten Wenersborg är $4^3/_4$ mil.

Gunnarstorp. Ett mantal säteri i Flakebergs socken och Wista härad af Mariestads län, tillhörde 1816 majoren baron Posse. För närvarande eges det, jemte Jesperåsen 1 mant., Sten $^1/_8$ mant., alltsammans uppskattadt till $11{,}471^1/_4$ rdr rmt, af major J. Lidbergs sterbhus.

Gunnarstorp, se Håberg.

Gunnarstorp. Sätesgård uti Allerums socken, Luggude härad af Malmöhus län, består af $1^3/_4$ mtl frälse, har ett utmärkt vackert läge vid sluttningen af bergsudden Kullen, $^3/_8$ mil från kyrkan nära hafvet, undangömdt i bok- och eklundar; eger, utom tillräcklig skog, stora torfmossar, mycken och god åker samt tillräckligt höbol; dertill höra $12^{11}/_{15}$ mantal under egendomen lydande in- och utsockne hemman, 13 torp, 2:ne mjölqvarnar, ett tegelbruk, alltsammans år 1857 taxeradt till 91,900 rdr bko; vidare godt fiske af hummer och saltsjöfisk vid 3:ne underliggande fisklägen samt jus patronatus till Allerums församling. Åbyggnaden består af ett tvåvånings stenhus med ett torn, bygdt år 1562 af herr Görgen Brahe. I huset finnes ett hvälfdt rum, inrättadt till kyrka, som blifvit invigd af biskop P. Winstrup; här finnes ock ett, väl icke stort, men utvaldt målningsgalleri, med ett förträffligt Christushufvud af Guido Reni. Borggården är omgifven af en djup graf, hvarintill i öster och vester en stor och vacker trädgård om 8 tunnland gränsar. Från parken har man sköna och vidsträckta utsigter åt Sundet, Helsingör med Kronoborgs slott samt norra Seland; här finnes äfven ett ovanligt högt springvatten och en präktig minnesvård af marmor öfver general-löjtnanten, grefve Pontus de la Gardies fru, som dog 1811. Kulla-Gunnarstorp, som stället kallas till skillnad från det nästföljande, är om sommaren mycket besökt af det närbelägna Helsingborgs invånare med dess bad- och brunnsgäster. Kände egare äro, utom slottets uppbyggare, Helge Rosencrantz 1699, grefvinnan Sparre 1825; h. exc. m. m. grefve Louis de Geer 1840. Se vidare *Allerum* socken.

Gunnarstorp, Wrams-. Herresäte i Norra Wram socken och Södra Åsbo härad af Christianstads län, beläget ungefär $^1/_8$ mil från prestgården, består af $3^3/_8$ mantal utsockne frälse-säteri, uppskattade 1858, jemte underlydande torp och lägenheter, till 76,250 rdr rmt, och eges af ryttmästaren Tornerhjelm, som dessutom eger i socknen hemman till ett uppskattadt värde af 176,750 rdr rmt. Till denna vackra gård hörer en park med rådjur och hjortar.

Gunnatorp. Ett mantal säteri-ladugård i Korsberga socken och Östra härad af Jönköpings län, tillhörde 1634, jemte säteriet Byestad, en ryttmästare J. Andersson; 1728 ryttmästaren Ad. Stålhammar; för närvarande eges gården af enkefru Betty Kuylenstjerna. Taxeringsvärdet är 2,550 rdr rmt.

Gunnebo. Ett mantal frälse i Fässbergs socken, Askims härad af Göteborgs län, $^3/_4$ mil från Göteborg; är beläget mellan 2:ne insjöar uti en vacker med löfskog bevuxen trakt. Stället har tillhört brukspatron John Hall, död 1830, (närvarande egaren är grosshandl. Barclay i Göteborg); det är bekant för den tillställning här gjordes af några Göteborgs-fruntimmer för f. d. Franska konungafamiljen, drottningen och hertiginnan af Angoulême, åtföljda af ärkebiskopen af Rheims, mr Talleyrand, farbror till den ryktbare ministern, biskopen af Boulogne m. fl. Boningshuset, af trä, är blott en obetydlighet mot hvad det varit; det är uppfördt efter architekten Carlbergs ritning.

Gunnebo. Frälsehemman i Gladhammars socken, Norra Tjust härad af Kalmar län, är beläget vid Werkebäcksviken, der det har egen lastageplats, $1^1/_4$ mil från Westervik vid landsvägen till Kalmar, har 5 vattenfall efter hvarandra med 75 fots fall, förr använda till stångjerns- och spiksmide, hvilka nu blifvit förändrade till manufakturverk för tillverkning af liar och hackelseknifvar, alla sorter polerade finare och gröfre kettingar, trådstift och trådspik samt skrufvar af jern och messing,

jemte tråd-drageri för jern- och ståltråd till de finaste dimensioner. Godset består af Lilla Gunnebo $^1/_4$ mantal och Stora Gunnebo $^1/_2$ mant. med sågqvarn, samt Hofgården $^1/_2$ mantal med mjölqvarn med 2 par stenar, sågqvarn med 1 ram och tegelbruk, alltsammans uppskattadt till 21,250 rdr bko; egendomen inköptes 1852 af ett bolag under firma Gunnebo manufakturverk, med hr Carl Jäde till disponent.

Gunneby. Ett hemman af 1 mant. med fordom en spikhammare, i Dalby socken, Elfdals härad af Carlstads län, är nu deladt i 11 delar, med ett uppskattningsvärde af 10,800 rdr rmt; härtill hörer en vallmarsstamp.

Gunnerud. Jernbruk i Alsters socken, Wäse härad af Carlstads län, med 1 smälthärd och ett privilegieradt smide af 590 sk℔. Koltillgången är svag i jemförelse med det privilegierade smidet. Bruket, anlagdt före 1628, eges nu af brukspatron Jan Fröding på Alster, jemte $^1/_4$ mantal Gunnerud med lego- och husbehofs-såg med 1 blad; 1 mantal Backa, 1 mantal Byen, $^1/_4$ mantal Högåsen, $^1/_2$ mantal Ringsåker, $^1/_2$ mantal Sunnanå, $^7/_8$ mantal Måsened, $^1/_3$ mantal Öjeväg, alltsammans utgörande ett gods, år 1857 taxeradt till 29,271 rdr bko. Stångjerns- och manufaktursmidet uppskattades till bko rdr 28,806.

Gunnilbo. Socken i Skinnskattebergs härad af Westerås län, $4^1/_2$ mil från Köping, ligger på östra sidan om Skinnskatteberg och gränsar i söder till Odensvi socken i Åkerbo härad, i öster till Ramnäs och Munketorps socknar i Snäfringe härad, och i norr till Wester-Wåhla och Westanfors socknar i Norbergs bergslag; har en areal af 46,633 tunnland, af hvilka 6,790 äro sjöar och kärr, samt består af $11^1/_4$ mantal skatte, $^1/_2$ mantal krono, och $4^3/_{16}$ mantal frälse; uppskattades år 1857 till 523,549 rdr bko. Socknen har i fordna tider hört till Odensvi socken, under namnet Odensvi Fjerding. Ifrån Odensvi skiljdes den uti konung Johan III:s tid och förblef derefter en särskild socken med sitt nuvarande namn, uppkallad efter konungens gemål, drottning Gunilla (Bjelke). Genom sednare tillökningar har socknen nu fått en sträckning af $2^1/_2$ mil i längd från norr till söder samt ungefär $^5/_8$ mil i bredd. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,249 och 1856 af 1,560 personer, är bergaktig och har mycket svag åkerjord, bestående af tallmo och jäsjord, så att befolkningen får årligen köpa spannmål; deremot har den bättre inkomst på kolning, körslor och dylika sysslor för brukens räkning. Äng finnes dock tillräckligt vid nästan alla hemman och boskapsskötseln drifves tämligen väl. Af skog finnes god tillgång. På sjöar är socknen särdeles rik, och af dessa sträcker sig *Stora Kedjen* från norr till söder omkring $^3/_4$ mil igenom socknen; vid södra ändan flyter en å i sjön *Lilla Kedjen;* ifrån denna går ån åt socknens kyrka och nedanför henne ut i Färna-Bruksdamm. Ifrån denna flyter sedan en å förbi Färna och sedan ned i sjöarna *Lång-Svan* och *Lill-Svan,* hvilka sträcka sig $1^1/_4$ mil; dessutom finnas många fler till större delen fiskrika sjöar. Kyrkan, 7 mil från Westerås, står nästan midt i socknen vid förutnämda å. Stora landsvägen ifrån Köpings stad stryker förbi henne upp åt Westanforss och Norberg; söder ut går samma landsväg genom Hed och Malma socknar åt Köping till. $^1/_8$ mil från kyrkan har på 1730-talet prosten G. Elvius upptäckt en mineralkälla, som sedan upptogs af kyrkoherden Kumelin m. fl. och var år 1750 mycket besökt. Gunnilbo utgör ensamt ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Köpings kontrakt af Westerås stift. I socknen finnes flera jernbruk, såsom: *Ferna, Kedjebo, Bockhammar, Killinghammar, Presthammaren;* af stångjernshamrar äro en vid Näla hemman söder i socknen och en vid Landforss ödelagda, bägge 1716. — Adress: Köping.

Gursten. Ett mantal säteri i Lofta socken och Norra Tjust härad af Kalmar län, med gammal åbyggnad; blef 1610 vederkändt från kronan till Iwar Christersson Ulfsparre; år 1662 såldes det af Kerstin Ulfsparre till kamreraren vid

Skånska general-guvernementet J. Forssman (adlad Örnecrantz), hvars mågar, von Gerdten, De Try och Nils Danielsson, ärfde det, jemte deras svärmoder, som blef omgift med assessor P. Gadelius (adlad Cedersköld); år 1726 sålde De Try hälften af säteriet till Nygård, och den andra hälften, hvilken tillhörde von Gerdtens måg, löjtnant E. G. Klöfversköld, kom äfven under Nygård genom byte år 1727, och har hela egendomen allt sedan hört dit. Här är en mjölqvarn med 3 par stenar (efter Tuneld). För närvarande eges gården af grefve P. A. d'Otrante på Nygård och uppskattades 1857 till 9,350 rdr bko.

Gussle Hytta. Hyttelag i Lindes socken, Lindes bergslag, Örebro län, $^3/_4$ mil norr om Linde stad, nära Aspasjön, är näst Guldsmedshyttan socknens största och folkrikaste by. Den eger på sina 12 mantal en befolkning af öfver 800 personer, fördelade på flera platser, som likna smärre byar, och uppskattas till 51,847 rdr rmt. Redan år 1549 funnos der 20 grannar; men Aspa och Hammaren förmodas hafva då hört dit. Hyttelängden upptager 98 hemmansegare i denna by; deraf äro 77 bosatta inom byns område och innehafva från helt mantal till $^1/_{128}$. De återstående hemmanslotterna tillhöra personer i främmande byar. Här märkes det täcka *Ahlbäcken*, med vacker trädgård och ett för orten stort jordbruk; *Nybro*, med ångbränneri samt slutligen tackjernsmasugnen, år 1541 den betydligaste i distriktet, hvilken plats den, i förhållande till delegarnes skogsarealer, 12,237 tunnland graderad mark, ännu borde bibehålla; men det är dock icke så. De flesta intressenterna sälja sina kol till andra verk. Hyttelaget, tillökt med de raserade hyttorna vid Aspa, Björkhyttan, Hammarn och Gusselby, har följt med sin tids förbättringar och har föregått de öfriga bergsmanshyttorna med sitt exempel. År 1840 insattes varmapparat och blåsmachin. År 1855 nybyggdes masugnen helt och hållet af byggmästaren Svanberg vid Björkhyttan med en kostnad af 32,000 rdr rmt. Den eger nu trenne formbröst, krossverk, gasrostugn och malmuppfordring. Efter denna nybyggnad hafva endast 8 tunnor fatade kol varit erforderliga för frambringande af 1 sk℔ tackjern (år 1817 åtgingo härtill 18 tunnor), och tillverkningen för hvarje dygn har från 14 sk℔ 1817 ökats till 30 sk℔ 1858. *Gusselby*, vid Rossvalens södra stränder, består af 7 hemman, uppskattade 1858 till 37,000 rdr rmt, egande i åker och äng 497 tunnland 30 kappland samt 508 tunnland 26 kappland utmark. Här märkes kyrkoherdebostället *Sandvik*, inköpt af församlingen år 1687, nu bortarrenderadt på 25 år från den 1 Maj 1853; *Gusselborg*, en betydlig landtegendom, har prydlig åbyggnad med stor trädgård, ypperliga uthus och ångbränneri. Vid den nedlagda masugnen äro såg och tullmjölqvarn för 3 par stenar. År 1558 nämnes der en stångjernssmedja, och både by och hytta äro urgamla. Jorden är ypperlig, och flera välbyggda gårdar, utom de uppräknade, finnas här.

Gustaf. Socken i Wemmenhögs härad af Malmöhus län, $2^3/_4$ mil o.s.o. från Malmö, vid 135 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 11,895 tunnl., af hvilka 640 äro sjöar och kärr, samt består af $30^{19}/_{24}$ mantal, uppskattade år 1857, jemte 20 lägenheter, 3 manufakturverk och 2 qvarnar, till 288,950 rdr bko. Socknen beboddes år 1805 af 1,027 och 1857 af 2,415 personer; af dessa voro 1,007 skattskrifna och 1,408 skattfria, inberäknadt 24 backstugusittare. Marken består af omvexlande backar och dalar, men inga berg, utan de flesta backar kunna odlas, och större delen, som icke är skogbevuxen, bär säd. Rådande jordmånen är lera, på några ställen mylla, men föga sand. Af skog finnes tillräckligt för socknens behof. Under Gustafs församling äro Börringe och Lemmeströ kyrkor förenade till ett patronelt pastorat af 3:dje klassen i Wemmenhögs kontrakt af Lunds stift, med jus patronatus för egaren till Börringe kloster; n. v. kyrkan grundlades den 12 Augusti 1783, byggdes på gränsen mellan de nämda bägge socknarna och erhöll namnet Gustafs kyrka. Barnundervisningen bestrides af 4 examinerade lärare uti fast

skola; 1856 var skolbarnens antal 278 gossar och 219 flickor. Församlingen har inlemnat ansökan om statsbidrag till inrättandet af 4 ambulatoriska skolrotar. Den betydligaste gården i socknen heter *Börringe*, dernäst *Hafgård*, med ruiner efter ett slott på en ö i den djupa Hafgårdssjön; vidare märkas: Sturup, Nötesjö, Näfstad, Odelryd, Håkanstorp, Julebäck, Julesjö m. fl. — Adress: Malmö.

Gustaf. Socken i Säters härad af St. Kopparbergs län, omgifves af Tuna, Säters, Schedvi och Thorsångs socknar. Den håller i längd $^3/_4$ mil och lika mycket i bredden. Arealinnehållet är 13,377 tunnland, af hvilka 1,500 äro sjöar och kärr. Efter nu mer förrättadt storskifte uppgifves arealen af egorna till 7,868 tunnland $2^1/_2$ kappland, dels åker och dels äng, som fördelas uti 325 besutenheter imellan 190 besutne och 343 obesutne åboer. Skogsmarken har ej undergått någon fördelning. Förnämsta vattendraget är *Dalelfven*, som flyter midt igenom socknen och delar den i tvänne lika stora delar, hvaraf den högra har sandig och den venstra leraktig jordmån. Elfven bildar här i socknen ett fall, den s. k. *Wåbäcks-forssen*. För att genom dennas upprensande förekomma de betydliga öfversvämningar, som Dalelfven vid flodtiderna gjort omkring sjön Runn, särdeles i Thorsångs socken, söktes och anvisades vid 1842 års riksdag, ett statsbidrag af 5,000 rdr bko, och åtogo sig Thorsångs och Wika sockneman, som insågo nyttan häraf, att, enligt fastställd plan, utföra och inom samma år fullborda arbetet. På flera ställen träffar man djupa dalar, utskurna af fordna vattendrag. Socknen lider brist på skog, och endast på den s. k. *Rösåsen* växer en ringa marskog. Mulbetet är också obetydligt. Marken är för det mesta jemn, norr om Dalelfven sandig, men på dess södra sida lerig. Allmogen har betydlig biförtjenst genom forsling af spannmål och köpmannavaror från Westerås och Gefle samt landtmannaprodukter dit. Folkmängden var 1810: 1,985, 1857: 2,485 personer. Soldatrotar finnas i socknen 31, och dess fastighetsvärde uppskattades år 1857 till 191,672 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i en fast skola med 1 examinerad lärare och i 12 ambulatoriska rotar af 12 oexaminerade lärare; år 1859 utgjorde barnens antal i fasta skolan 46 gossar och 42 flickor, i den ambulatoriska 103 gossar och 92 flickor. Pastoratet, som är regalt och af 2:dra klassen, tillhör St. Tuna kontrakt af Westerås stift. Socknen är uppkallad efter konung Gustaf III och har fordom, under namn af *Enebacka* kapellslag, hört under Tuna socken. Kyrkan, belägen under 60° 26′ polhöjd, är byggd af sten, med torn, samt har vackert läge vid Dalelfven. Altartaflan, af Hörberg, föreställer Christi himmelsfärd. Till ortens tidiga bebyggande sluter man af den år 1725 imellan Grufby och Naglarby öppnade ättehög, hvari fanns en kruka med öfverlagd stenhäll och fylld med benskärfvor och aska. I socknen finnes ingen herregård, endast bondbyar, hvaraf den betydligaste är Solfvarbo. Afståndet från Falun är $2^1/_2$ mil. — Adress: Säter.

Gustaf Adolf. Kapell i Ekshärad pastorat, Elfdals kontrakt af Carlstads stift och i Elfdals härad af Carlstads län, innehåller blott $^1/_8$ mantal skatte efter 1858 års mantalslängd och uppskattades samma år till 365,331 rdr rmt. Folkmängden, som 1830 uppgick till 1,327, utgjorde 1858: 1,879 personer, af hvilka 955 voro skattskrifna och 924 skattfria, inberäknadt 25 backstugusittare. Beväringsmanskapet utgöres af 67 och gemenskapen af indelta arméen af 11 man. Barnundervisningen bestrides af 2 examinerade lärare i ambulatorisk skola; under året 1856 erhöllo 87 gossar och 81 flickor undervisning. Hela socknen, med undantag af $^1/_{32}$ mant. Nain, lyder under Uddeholms bruk; här äro följande bruk och jernverk: *Geijersholms*, *Gustafsforss* och *Ufvanå* stångjernsbruk samt *Ulles* och *Uddeholms* hyttor. Afståndet till adressorten Carlstad är 10 mil.

Gustaf Adolf. Annex-socken, fordom kallad Wiby, i Willands härad af Christianstads län, 1 mil o.s.o. från Chri-

stianstad och lika långt från Åhus och hafvet, har en areal af 2,453 tunnland, af hvilka 949 äro sjöar och kärr, samt består af $5^{17}/_{24}$ mantal skatte, $2^{1}/_{6}$ mtl krono och $1^{7}/_{16}$ mantal frälse, uppskattade, jemte 8 lägenheter, 2 manufakturverk samt 1 qvarn, till 74,918 rdr rmt. Marken är jemn, och rådande jordmånen lera; på skog är brist. Socknen beboddes 1805 af 368 och 1858 af 619 personer, af hvilka 281 voro skattskrifna och 338 skattfria, inberäknadt 7 backstugusittare. Beväringsmanskapet utgöres af 10 man. Gustaf Adolf var fordom annex till Åhus pastorat; men till följd af Kongl. brefvet den 29 September 1854 utgöra det och modersocknen Rinkaby numer ett eget pastorat. Barnundervisningen bestriddes år 1859 i både fast och ambulatorisk skola af 1 examinerad och 1 oexaminerad lärare för 39 gossar och 45 flickor i fasta samt 10 gossar och 11 flickor i ambulatoriska skolan. De betydligaste gårdarna äro *Wiby* och *Häslöf*, den förra i 17 och den sednare i 33 lotter. — Adress: Christianstad.

Gustaf Adolfs Kapell. Annex-socken till Habo pastorat i Wartofta härad af Mariestads län, 2 mil n.n.v. från Jönköping, omgifves i n. och n.o. af Brandstorp, Wälinge och Härja socknar, i v. och s.v. af Utvängstorp, Sandhem och Nykyrka, i söder af Habo och i öster af sjön Wettern samt består af $13^{3}/_{8}$ mantal skatte, $2^{1}/_{2}$ mantal krono och $7^{1}/_{8}$ mantal frälse. Socknen beboddes 1839 af 1,256 och 1856 af 1,475 personer. Kyrkan, af trä, erhöll detta namn, då den år 1780 flyttades från Fiskebäck, ytterst vid östra gränsen af församlingen, till sin n. v. plats på hemmanet Lilla Flytteryds egor. I orten går en sägen, att anledningen till uppförandet af Fiskebäckskapellet varit ett löfte, gjordt af ett rikt och förnämt fruntimmer, som var i sjönöd på Wettern och lofvade, att, om hon undkomme med lifvet, bygga en kyrka på den strand, der hon blefve räddad. Detta skedde här, och hon lät uppbygga en kyrka af ektimmer. Denna nedbrann imellertid 1623 genom oförsigtighet af vallhjon, som brände rishögar alltför nära till kyrkan, och när sedan en ny kyrkobyggnad påbörjades ett stycke derifrån, »ville kyrkan icke upp derstädes», som allmogen uttrycker sig, hvarföre den gamla kyrkoplatsen åter bebyggdes. I denna församling äro 6 tull- samt 50 husbehofsqvarnar och 4 sågar, och af större gårdar finnas: Tumbäck 1 mant. säteri, Torsered, Flytteryd; *Nedre Starrbäck Nolgården*, 1 mantal krono donationshemman med ett dertill hörande laxfiske; detta hemman skall innehafvas af häradshöfding Edmans efterkommande inom qvinnolinien, som äro i torftiga omständigheter. — Adress: Jönköping.

Gustaf Adolfs Kyrka. Så kallas den sammanbyggda kyrka, som är gemensam för Wasenda och Naglems annexsocknar till Wenersborgs pastorat i Wäne härads kontrakt af Skara stift.

Gustafsberg. Badort och uppfostringsanstalt, belägen vid stranden af hafsviken Svanesund, $^{1}/_{4}$ mil från Uddevalla i Bohuslän, uti en nejd, rik på egendomliga naturskönheter; har redan för nittio år sedan varit känd åtminstone som badort, ehuru då inskränkt till ett badrum med dusch och besökt endast af de närboende. Först från 1804, sedan dåvarande kronprins Gustaf nyttjade härvarande saltsjöbad, kom stället år från år alltmer i rop, och det tillväxande antalet af besökande föranledde direktionen att uppföra tvänne större badhusbyggnader, hvilka blefvo färdiga 1814 och begagnades samma år af konung Carl XIII och hans drottning. Gustafsberg var den tiden nästan den enda dugliga badort, som fanns, och har alltifrån då och intill nu varit talrikt besökt. Hvad vattnets sälta och beskaffenhet vidkommer, står visserligen Gustafsberg efter länets bägge andra badorter; men ställets sköna natur och omgifningar samt andra egendomliga företräden skola säkerligen alltid bibehålla dess anseende såsom en ganska angenäm badort, i synnerhet för dem, som bada blott till att uppfriska och vederqvicka sig. Här finnes utom ofvannämda 2:ne badhus, försedda med 12 badrum och tjenligt möblerade

af- och påklädnings-rum, en för icke så länge sedan inrättad, flytande stor bassin med 3 duschar för dem, som vilja begagna kalla bad. De fattiga åtnjuta fri badning. — Härvarande uppfostrings-anstalt grundades genom grosshandlaren i Uddevalla Anders Knape (död 1786) och hans fru, Christina Hegardt, som d. 10 April 1772 testamenterade hela sin betydliga egendom till en barnhus-inrättning. Enligt stiftarnes förordnande och ett reglemente af den 18 Febr. 1782, uppfostras på Gustafsbergs barnhus 25 fattiga, i Bohuslän födda gossar, hvilket antal man dock genom inrättningens förökade tillgångar blifvit i stånd att öka med 20 och dervid utsträcka välgörenheten äfven till flickebarn. Barnen intagas vid 8 à 10 års ålder och utgå vanligen efter uppnådda 16 år (då den utträdandes plats genast intages af någon annan) såsom lärlingar i handel, sjöfart eller något handtverk. De, som bestämt sig för sjömansyrket, erhålla på inrättningens bekostnad undervisning uti navigationskonsten. Vid flyttningen från inrättningen förses de med fullständig ny beklädnad, en bibel och $12^1/_2$ rdr rmt i penningar; dessutom meddelar stiftelsen uti s. k. gratial en årlig uppfostringshjelp af 25 rdr rmt till 95 fattiga barn af båda könen, ifrån $^1/_2$ till 12 års ålder. Inrättningens fonder bestå af det förut beskrifna säteriet Gullmarsberg med underlydande hemman, länderiet Gustafsberg med dess egor, bad- och brunnsinrättningar, samt af räntebärande utlånta kapitaler, hvilka i början af 1844 utgjorde en summa af 76,461 rdr 5 sk. 4 rst. bko. Barnhusdirektionen bildas af Uddevalla stads 24 äldste, under ordförande af en direktör, hvilken af stadens borgerskap väljes hvart 3:dje år. Läraren på stället, hvilken måste vara prest, utses af direktionen och åtnjuter, utom fritt vivre, en årlig lön af 250 rdr rmt samt den besynnerliga rättigheten, att, efter 7 års tjenstgöring härstädes, blifva uppförd på förslag till pastorat, äfvensom han får begagna extra ansökningsrätt. På barnhus-direktionens bekostnad är stället förskönadt med en parkanläggning, uti hvilken det förenade brunns- och restaurations-huset, några mindre paviljonger samt ett vackert societetshus äro uppförda. Om antalet af boningshusen förökades, skulle säkert åt inrättningen derigenom beredas en förökad fördel. Helsokällan, belägen i nämda park, var känd och begagnad redan på 1780-talet och måhända densamma Baggetofta surbrunn, som Linné i sin »Westgötaresa», pag. 204, omtalar. Nu mer begagnas den föga, sedan en Carlsbader-inrättning derstädes blifvit inrättad. Läkarevården bestrides af Uddevalla stads bägge läkare.

Gustafsberg. Porslinsfabrik å Wermdön i Wermdö skeppslag och Stockholms län, $2^1/_4$ mil från Stockholm, anlades år 1827 af ett bolag, men öfverläts snart till ett annat bolag och innehafves för närvarande af handelsbolaget Godenius & komp. i Stockholm, som bibehållit för fabriken företrädarnes firma: »Gustafsbergs fabriks intressenter». Denna anläggning, som i många år drefs med ej obetydlig förlust, har af nuvarande egarne blifvit till största delen ombyggd och betydligt utvidgad, så att här finnas 9 brännugnar och 8 verkstäder. År 1858 voro här 292 arbetare sysselsatta, och tillverkningsvärdet hade uppgått till 405,800 rdr rmt, hvaraf 242,890 rdr för hvitt och 163,000 rdr för tryckt och måladt porslin; hufvudsakliga tillverkningen består af fayence eller, såsom det här kallas, oäkta porslin, till följd af den på sådant rådande större efterfrågan.

Gustafsbergs kopparverk, se *Carlberg.*

Gustafsborg. Skattegård uti Asarums socken, Bräkne härad och Carlskrona län, ligger helt nära till staden Carlshamn och egdes på 1820-talet af kommerserådet Duwell, hvars menniskoälskande verksamhet Carlshamn haft till stor del att tacka för sitt välstånd. På den tiden uppgifves egendomen hafva haft ett boningshus af trä, som varit stort och vackert samt omgifvet af en liten trädgård. Den midtemot liggande trädgården hade blifvit upparbetad ur ett kärr. Uti ett rum af boningshuset stod Gustaf III:s byst af Sergel. För närvarande utgöres gården af $^3/_8$ mant.

N:o 28 och $^1/_3$ mantal N:o 71, med bryggeri och qvarn samt hörer till socknens fattigvårds-styrelse.

Gustafsborg. Ett och $^1/_4$ mantal frälsesäteri i Perstorps socken och Norra Åsbo härad af Christianstads län, har varit glasbruk intill år 1762, då det undfick säterifrihet. Gården har vackert läge mellan 2:ne små sjöar, omgifna af skog. Utsädesjorden är stenig och skarp samt föga gifvande, men höbolet är tillräckligare; här finnes tillräcklig ek-, bok- och furu-skog samt torfmossar, 3:ne stycken hagar, planterade med ekskog, och fiske till nödtorft uti 9 stycken små insjöar, som äro belägna på egorna. Efter 1858 års taxeringslängd utgör gården $1^3/_{16}$ mant., är uppskattad till 13,800 rdr rmt och lyder under Ybbarp, som eges af grefvarne M. & H. Hamilton.

Gustafsborg, se Carlsten.

Gustafsbruk. Pappersbruk i Sköfde socken och Kåkinds härad af Mariestads län, $^3/_8$ mil från Sköfde, vid frälsehemmanet Kummiltorp, tillhörde 1816 fabrikör H. Malmberg. För närvarande eges det af Anders Svensson jemte $^1/_8$ mantal Kummiltorp, det hela uppskattadt till 3,500 rdr rmt; gården har hjelplig skogstillgång.

Gustafsdal. Jernbruk i Gräsmarks socken, Fryksdals härad af Carlstads län, har 2:ne härdar för en stångjernshammare och oinskränkt smidesrätt. Under år 1858 tillverkades 4,893 centner 33 ℔ = 1,223 sk℔ 7 l℔ 10 ℔, med ett taxeradt värde af 63,207 rdr 71 öre. Bruket ligger på Gräsmarksgårds grund och lyder under Högforss bruk.

Gustafsfors. Jernbruk i Torrskog socken, Wedbo härad på Dal, fick d. 4 Febr. 1747, då det egdes af rådmännen i Åmål Anders Amelsberg och Nils Kock (egare af Billingsfors bruk), privilegium på anläggande af en ämneshammare till 500 sk℔ smide, med 9 frihetsår; 1752 ökades smidet med 400 sk℔. År 1792 tilläts dåvarande egaren, borgmästaren i Åmål, Gustaf Åberg, att från Sverkersta i Fellingsbro socken hitflytta en nedlagd hammare utan förändring i förra dammbyggnaden. Den 8 December 1845 tillät Bergskollegium uppförandet af en ny stångjernshammare och 1 vällugn. Samma års hammarskattslängd utvisar 2 hamrar och 3 härdar. Samma år som privilegiet erhölls på 1 ämneshammare, privilegierades äfven 2 smärre och 1 dubbel stålugn, 6 knipphamrar, 1 slipverk, 1 tråddrageri; 1798 erhölls privilegium på 1 skärverk. Både bruket och manufakturverket egdes 1857 med Lennartsfors i Wärmland, af Uddeholms bolag, hvars disponent är J. Ekman i Göteborg. Tillverkningen uppgifves samma år till 4,119 sk. 14 ℔ stång- och ämnesjern, men efter 1858 års taxeringslängd till 2,070 skeppund.

Gustafsforss, se *Marianelund.*

Gustafsforss. Pappersbruk i Pjetteryds socken och Sunnerbo härad af Kronobergs län, anlades af kapten Gustaf Cavallius och egdes 1828 af kapten Cavalli och direktör Dufva. För närvarande eges det under Gåaryd 1 mtl af kronolänsman Blomgren och uppskattas till 3,500 rdr rmt. Hit höra dessutom färgeri, uppskattadt till 2,800 rdr, garfveri till 1,600 rdr, med vallmarsstamp till 150 rdr, mjölqvarn med 3 par stenar till 4,400 rdr, såg med 1 blad till 380 rdr samt 1 spikhammare med 18 sk℔ smide till 930 rdr rmt.

Gustafshäll. Jerngrufva i Jerfsö socken och Södra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, är belägen å byn Bondarps egor. Nyligen har ett bolag bildat sig, under benämning af Gustafshälls Aktiebolag, som under förlidet år erhållit Kongl. Maj:ts fastställelse, i ändamål ej allenast att öfvertaga och i större utsträckning bearbeta en af fabriksidkaren A. G. Hedenström inmutad jernmalmsanledning, utan ock att inom provinsen Helsingland anställa lagenliga malmskärpningar å der befintliga mineralfält samt uppföra de för mineraliernas uppfordring, transport och förädling erforderliga verk och byggnader.

Gustafs-Källa eller **Kallebäcks Källa,** belägen i Örgryte socken, $^1/_4$ mil från Göteborg, 100 alnar öfver vattenytan, är anmärkningsvärd derföre, att derifrån anlades på stadens bekostnad af herr Blackwood från Skottland år 1793 och fulländades 1797 en vattenledning till staden. Källan innehåller godt, klart och rinnande vatten samt lärer gifva om dygnet c:a 2,235 oxhufvud. Vid källan är en marmorsten med inskrift, i anledning af konung Gustaf III:s besök derstädes, och hvaraf hon erhöll sitt namn.

Gustafs-Slussar. Så kallas de i Naglums socken af Westergötland belägna slussarne i Carls Graf vid Brinkebergs Kulle. Se vidare *Brinkebergs Kulle* och *Carls Graf.*

Gustafström. Jernbruk i Gåsborns socken och Philipstads Bergslag af Carlstads län, med 2 härdar och oinskränkt smidesrätt, hade 1857 en tillverkning af 1,094 sk℔ 13 l℔ stångjernssmide, 275 sk℔ 16 l℔ 10 ℔ manufaktursmide och 1858: 7,359 centner = 1,839 sk℔. År 1840 egdes bruket af P. G. Berggren, 1857 af grefve G. Lewenhaupt på Hellefors; till bruket höra $^3/_8$ mtl Gustafström, $^1/_2$ mtl Eskilsberg, $^3/_8$ mtl Elfsjöhyttan, $^1/_2$ mtl Hvilklinten, $^1/_2$ mtl Månhöjden, $2^{15}/_{32}$ mant. skogshemman m. fl., till ett sammanlagdt uppskattningsvärde af 28,820 rdr bko. Uppskattningsvärdet för jerntillverkningen år 1857 var 63,202 rdr bko. År 1820 egdes bruket af brukspatron Heijkensköld på Hellefors, hos hvilken de underlydande torparne hufvudsakligen stå i förbindelse för sin välmåga. De hafva väl med egna medel och grannars tillhjelp byggt sina boningshus, men erhållit byggnadsvirke och åkerjord af husbonden, hvarför de mot någon ringare betalning fått göra karl- och, om de egde hästar, äfven öke-dagsverken.

Gustaf den Tredjes Silfververk, beläget invid staden Falun och Stora Kopparbergs grufva, utgör ett af de så kallade Stora Kopparbergs Bergslags Enskilda Verk och räknar sin uppkomst från den 20 September 1788, då konung Gustaf III vid ett besök i gamla rådsalen i Stora Kopparbergs grufva gaf sitt bifall till silfververkets inrättande och att det finge uppkallas efter honom, hvarefter privilegium utfärdades af samma konung den 12 November 1790, hvilket jemväl utsträcktes till en guld-amalgations-inrättning vid detta verk. År 1856 tillverkades här inalles 463 lödiga mark silfver; år 1825 utgjorde tillverkningen 3 löd. mark guld, 341 lödiga mark $6^1/_4$ lod silfver och $91^1/_{10}$ sk℔ bly. Materialet till detta verk hemtas från silfver- och blymalmerna i Falu grufva.

Gustafsvik eller **Westervik.** Sätesgård i Warnums socken, Ölme härad af Carlstads län, ligger, såsom fordna namnet utvisar, i nordvestra hörnet af Warnhems Vik, och »har så många förnäma märken efter hedendomen», — heter det hos gamle Fernow — »att man lätteligen skulle kunna komma på den tanken, det här varit sjelfva Warnhem. Här hafva varit och äro mångfaldiga ättehögar, hvilka till största delen äro upplagda midt uti med stenar pyramidvis, hvilket besvär man eljest på få ställen gjort sig, och ostridigt utmärker höga och förnäma lik. Vid uppgräfningar af desamma hafva funnits i dem hela eller sönderslagna urnor, med brända ben och hvad som mera hörer dertill. År 1771 träffades i en ättehög tänder af ofantlig storlek; år 1772 påträffades en välgjord stridshammare af gråsten, som öfverlemnades åt Gustaf III, då han spisade middag hos fru kammarrådinnan Sara Maria Linroth, född Stedt, den 14 November samma år, vid genomresan till Carlstad.» Westervik har i längre tid varit ett Sture-gods och antages vara det Westervik, som lagmannen Gustaf Tunasson (Sture) bebodde, då han daterade brefvet om Årås, Wärmland in manerio nostro, 1348. Gården har ock tillsammans med ladugården Östervik i äldsta tider burit namnet Wik; om fogden Claus Nigilsson omkr. 1380 varit en Sture eller ock fått godset genom gifte, är okändt; efter honom har man sig ingenting bekant om stället och dess egare. På

1600-talet egdes Westervik af kamreraren öfver Wärmland, Nerike, Nora och Dal, Arvid Pedersson, död 1655. Godset tillhörde i sednare tider grefve Georg Adlersparre, och n. v. egaren är löjtnant R. Adlersparre, som dessutom eger 1 mantal Uddeby, 1 mantal Östervik, $^1/_2$ mantal Olofsrud, $^1/_4$ mant. Fallet, $^1/_4$ mant. Motorp, $^1/_4$ mant. Buxerud m. fl. jemte husbehofsqvarn och såg samt 2 tegelbruk, alltsammans år 1857 uppskattadt till 46,650 rdr bko.

Gusum. Messings- och jernbruk uti Ringarums socken och Hammarkinds härad af Linköpings län, $2^3/_4$ mil från Söderköping, vackert beläget vid Gusums-ån. År 1653 köpte Henrik de Try och hans svåger, Hubert de Besche, skattegården Gusum af löjtnant Sven Thorsson och grundade der ett jernbruk och masugn till styckgjuteri; sedan de Try blifvit ensam egare, anlades ett messingsbruk, med privilegier af 1661 och 1663 för Hägerstjerna; bägge verken förföllo småningom; jernbruket ödelades redan 1665, messingsbruket afbrann 1677, återställdes och hade ifrån 1684 tvänne egare; ena hälften egdes af herr Steinhaus, Rikets Ständers Bank, Lovisinska sterbhuset, Georg Spalding och dennes svåger M. Westerberg; den andra hälften af Didr. Wittfogel och Joh. Schmidt; Spaldings och Westerbergs arfvingar kommo ändtligen i uteslutande besittning före medlet af 1700-talet. Nu anlades 1742 knappnålsfabrik, 1752 manufakturverk, 1757 nytt nålmakeri, 1760 knif-fabrik, som nedlades 6 år derefter, och sedermera 1821 stångjernsbruk för 900 sk℔, med tackjern från Westmanlands bergslager samt kol från egna och andra skogar i nejden. Sednare egare hafva varit utaf slägterna Spaldencreutz och Weterberg, från 1812 blott af den sednare; närvarande egaren är brukspatron Edvard Westerberg. Jernbruket består af 2:ne smälthärdar och 1 räckhärd för 2:ne hamrar; smidet, nu mer oinskränkt, utgjordes år 1858 af 1,323 sk℔ 9 l℔ 18 ℔ stångjern; häraf förädlades vid manufakturverket, som består af 2 knipp- och 3:ne spikhamrar, 250 sk℔ 9 l℔ 9 ℔; hela tillverkningen uppskattades till 81,320 rdr rmt; tillverkningen vid nålfabriken, förut betydlig, underhålles nu mer endast för att förskaffa ålderstigna och barn någon arbetsförtjenst samt utgjorde 1858: 30,006 bundtar knappnålar och 400 alnar messingsduk; den sysselsatte samma år 50 arbetare. År 1850 utgjordes samtliga arbetspersonalen af 400 personer. Gusums åbyggnad är uppförd 1750; derinvid finnes trädgård med orangeri; park, hvarifrån man på en kulle, prydd med en paviljong, har en vacker utsigt; djurgård, den största i länet. I anseende till brukets aflägsenhet från sockenkyrkan, erhölls år 1668 tillstånd att på stället bygga ett kapell, och år 1731 beviljades uppförandet af en kyrka, med rättighet att antaga en brukspræst. Kyrkan är af trä och har vackert läge på en halfö; hon har förr varit kallad Gudhems kyrka. Vid bruket finnas skola och sparbank. Stora Gusum med Gissletorp $1^1/_2$ mantal skatte, Alboga $^1/_2$ mantal, Åby 1 mantal kronoskatte rusthåll under eget bruk och $^1/_3$ mantal Åby kronoskatte gästgifvaregård samt 1 mantal Frörum och $^1/_2$ mantal augmentshemman Åketorp bortarrenderade, äfvensom 2 sågar och qvarnar samt tegelbruk, utgöra ett gods, hörande till bruket. Uppskattnings-värdet för den del, som begagnas af bruksegaren, var 1858: 31,400 rdr rmt. Af Lilla Gusum 1 mantal eges $^3/_8$ mantal af bönder och $^1/_8$ af handl. Odéen i Waldemarsvik. Gårdarna hafva hört under Stegeborg, men reducerades. Årliga utsädet vid Gusum utgör omkring 160 tunnor höst- och vårsäd, hvaraf produceras c:a 1,200 tunnor diverse säd utom potates och rotfrukter; ängarne lemna 550 lass hö. Bredvid landsvägen nära Kotebo torp på Frörums egor har framlidne lagmannen G. Spaldencreutz låtit uppresa en marmorsten på det ställe, der konung Gustaf III spisat middag d. 16 Sept. 1775.

Gyetorp. Ett frälsehemman af $^1/_3$ mantal, fordom ett mantal frälsesäteri i Ljungby socken, Willands härad af Christianstads län, kalladt Wietorp, har varit ladugård under Ljungby gård från år 1467, då åt hr Axel Bilde på Ljung-

by vid Willands häradsting tillerkändes eganderätten till detsamma. År 1760 egdes Gyetorp af öfverste-löjtnant Sten Coyets arfvingar. För närvarande eges det af f. d. landsfiskalen C. Bjerstedt och uppskattas, jemte ett härtill hörande skälskytteri, till 2,820 rdr rmt, enligt 1858 års taxeringslängd.

Gylla eller **Kila.** Gård i Tuna socken, Säters fögderi af Stora Kopparbergs län, har tillhört Ingel Hansson, som år 1531 blef, på kyrkoherdens i Tuna, herr Hans, råd, af konung Gustaf I satt till befallningsman i Dalarna; han var son af fogden Hans Jeppesson och blef, invecklad i upproret för kyrk-klockornas utlemnande, slutligen förd till Stockholm och afrättad 1533. Gården har en tid hört under Ornäs, men blifvit afsöndrad derifrån. För närvarande eges $^{27}/_{832}$ mantal frälsejord af Stora Kopparbergs Bergslag; det öfriga, utgörande $^{3}/_{832}$ mantal, är deladt i 6 lotter. Kungsgården Gylla är boställe för landshöfdingen och består af $1^{25}/_{64}$ mantal, uppskattadt till 9,750 rdr rmt.

Gylle. Socken i Skytts härad af Malmöhus län, $2^{1}/_{2}$ mil s.s.o. från Malmö och $^{3}/_{4}$ mil från hafvet, har en areal af 1,921 tunnland, af hvilka blott 2 äro sjöar och kärr, samt består af $11^{13}/_{16}$ mantal skatte, $1^{1}/_{2}$ mantal krono, uppskattade år 1857, jemte 24 lägenheter och 1 qvarn, till 141,820 rdr bko. Marken är merändels jemn och rådande jordmånen lera; hvarken skog eller torfmossar finnas. Socknen beboddes 1805 af 342 och 1857 af 601 personer, af hvilka 313 voro skattskrifna och 288 skattfria, inberäknade 7 backstugusittare. Beväringsmanskapet utgjordes s. å. af 27 och gemenskapen af indelta arméen af 5 man. Gylle, moderförsamling, utgör tillsammans med annexet Kyrkköping ett regalt pastorat af 2:dra klassen i Lunds stift, med en folkmängd år 1856 af 935 personer. Barnundervisningen bestriddes sistnämda år i fast skola af 1 examinerad lärare för 27 gossar och 33 flickor. — Adress: Trelleborg.

Gyllebo. Kronosäteri af $2^{3}/_{8}$ mantal, jemte en mindre klädesfabrik, uppskattadt år 1858 till 18,530 rdr rmt, utgör med under säterifrihet inbegripna rå- och rörs-lägenheterna i Wemmerlöfs socken Näbb N:o 1, $^{1}/_{16}$ mtl, Tryna N:o 1, $^{1}/_{16}$ mtl, Sörröd N:o 1, $^{3}/_{16}$ mtl, Munkerynga N:o 1, $^{3}/_{16}$ mtl, Skrädderöd N:o 1, $^{5}/_{16}$ mtl, Röla N:o 1, $^{1}/_{4}$ mtl; gatuhusen N:o 1 Svartebo, N:o 1 Jönstorp, N:o 1 Ljunggårdshus; gatuhusen N:o 1, 4, 8, 16, 21, 23, 22—27, tax. till 28,080 rdr, samt Wemmerlöfstorp N:o 4, $^{1}/_{3}$ mtl, N:o 8, $^{3}/_{16}$ mtl, N:o 12, $^{1}/_{4}$ mtl, N:o 13, $^{1}/_{4}$ mtl och gatuhusen N:o 5, 14 och 15 i Albo härad, S:t Olofs socken, säteri-skogen Måselycke, jemväl benämd Skånsbeck, gården *Gylleboa* i Wemmerlöfs socken af Christianstads län. Gården skall erhållit sitt namn efter familjen Gylte, hvilken i äldre tider innehaft denna gård; enligt andras åsigt härledes namnet af en göl, som skall befinna sig vid Wemmenhögs kyrka, $^{1}/_{4}$ mil från Gylleboa, och om hvilken berättas flera sägner, till ex. om dess bottenlösa djup, som blifvit utrönt medelst nedsänkandet af 18 sammanbundna hövålar med en plogknif i ändan. Men ingen botten fanns; deremot blef plogknifven qvar, och dess ställe intogs af ett bockhufvud med stora horn, på hvilket stod skrifvet:

»Måler du mina väggar,
Så måler jag dina läggar,
Så du skall sjunka ned öfver dig.»

I trots häraf har en pastor Kenorin, som lefde 1729, försökt att mäta djupet och öfverallt funnit botten på $1^{1}/_{2}$ famns djup. Huruledes denna sägen uppkommit, är det dock säkert, att i äldre tider skrefs gården Gjölebo. Den enda namngifne egaren af Gylte-ätten är Nils Gylte. Bertillus Canuti (född 1588) berättar, huruledes han hört, att i gamla dagar funnits på Gylleboa ett stort stenhus och deruti en sal, hvars väggar varit öfvermålade med adliga vapen och deribland Gylte-vapnet med denna underskrift: »Nils Gylte till Gylleboa, så længe Gud vill.» Detta stenhus har förmodligen varit äldre än den borg, hvaraf ruinerna ännu qvarstå, och som är färdigbygd 1554, samt hvarom det i

Ljunggrens »Skånska Herregårdar» heter: »Bakom boningshuset, som är uppfördt i modern stil (påbörjades 1813 af fru Schönström), beläget på en trädbevuxen holme tätt invid östra stranden af sjön, skymta fram mellan träden väldiga ruiner efter en gammal medeltids-borg, som med sina höga gaflar och tjocka gråstensmurar midt i denna, nu liksom fordom sköna, evigt unga natur, talar om vexlingarnas evighet, om allt menniskoverks förgänglighet, om svunna generationer, som fröjdades och ledo i dessa nu grusade salar och, stolta i känslan af sin magt och sin rikedom, icke anade den dag, då af all denna härlighet endast några remnade väggar skulle qvarstå. Lummiga träd beskugga nu ruinerna, och några af dem hafva till och med slagit sina rötter mellan stenhögarna och resa sig upp midt ibland dem; ja, deruppe på spetsen af den ännu qvarstående högsta gafveln vaggar för vinden en rönnbuske med sina fingerlika blad. Denna byggnad, uppförd 1538—1544 af Laurids Knob, en betydande herre och befallningsman öfver Ålholm och Gjedsörs län, var en af de ansenligaste och fastaste slottsbyggnader i Skåne; lemningarne deraf äro de största och vackraste borgruiner i provinsen. Det är icke underligt då, om de i denna natursköna nejd underbart stämma sinnet, om folket, då månen kastar sitt bleka dallrande sken öfver stenhoparna, tror sig se gestalter i kyller och harnesk vandra kring i ruinerna» etc. Detta slott skall flera gånger varit härjadt af elden; sista eldsvådan inträffade under fru Dagströms tid, dotter till landshöfding Göran Adlersten och Maria Ehrenberg, som åter var dotter till första privata egaren till Gylleboa efter att gården tillhört Bornholms vederlagsgods, burggrefven Gilius Ehrenberg, som på 1670-talet köpte af kronan nyttjanderätten till detta gods med skyldighet att utgöra den ålagda rustningen, hvilken fortfar för närvarande egare. Fru Dagström byggde på fasta landet, något sydost om det gamla huset, en simpel korsverksbyggnad, som ännu qvarstår och kallas »gammelgård». Från denna sista eldsvåda förföll borgen. Fru Hedv. Sophia Schönström, född Schantz, som fått sig tillerkändt Gylleboa som enkesäte efter sin man, öfverste-löjtnanten och riddaren Albrecht Schönström, hvilken åter fått gården i testamente efter sin syster fröken Beata Helena, som fått besittningsrättigheten till fastigheten af sin moster, ofvannämda fru Dagström (död 1754), lät, såsom förut är nämdt, uppföra nuvarande karaktersbyggnaden, lät ombygga ladugården, då det stora vårdtornet nedrefs, och det förtäljes, att nedrifvandet måste ske med »domkraft», samt att bönder från 3 gods voro ditkommenderade för att bortföra stenar. Nu återstå endast murarna af vestra flygeln, mer och mindre skadade, några delar af norra samt hälften af en mur utaf östra flygeln; jordhögar, som betäcka ruinerna, utvisa de andra murarnas fordna läge. Nuvarande egaren är sysselsatt med att uppgräfva och rensa dessa ruiner. Bland funna saker märkes en silfversked med Urneska och Ulfstandska vapnen samt inskriften: P. W. T. W. S. 1637; den har sålunda tillhört Palle Urne och Thale Ulfstand, egare af gården ifrån 1634, då Urnes fader, Johan Clausson Urne till Wåhlsjö, dog; denne hade fått Gylleboa med sin hustru Thale von Mehlen, dotter till förutnämde Laurids Knob. Palle Urne var kornett vid Skånska roteringen och förde en from och stilla vandel. På en kulle, »Korskullen» kallad, nära vid Gylleboa, har han låtit uppresa ett krucifix, framför hvilket han i enslighet skall hafva brukat förrätta sin andakt. De vapensköldar, tillhöriga framlidna egare till gården, hvilka länge hängde i Wemmerlöfs kyrka, voro af honom uppsatta, och han antages äfven hafva målat dem. Vid detta arbete understöddes han af sin hustru, som var känd för sina stora genealogiska insigter. Hon har bland annat upprättat öfver Skeel-slägten ett stamträd, som upphängdes i Wallö kyrka år 1659. Efter dem lär Gylleboa kommit ibland Bornholms Wederlagsgods. Vid de här verkställda gräfningarna har man ytterligare funnit en mindre silfvermatsked, gamla jernsporrar, betsel och silfvermynt från Christian IV:s tid. Förutnämda fru Schönström lät äfven uppföra badhuset samt

ett lustbus på »Winberget»; trädgårdarna och parkerna förbättrade hon och lät sätta dem i ordnadt skick. Redan under sin lifstid, d. 5 April 1842, öfverlät hon den henne förbehållna nyttjanderätten till säteriet och rusthållen åt sin dotter Ulrika och dog den 30 Mars 1853. Vid hennes död var Ulrika Schönström, förut gift med major Holger Rosencrantz till Örup, för andra gången enka. År 1848 hade hon efter sin bror ärft Gärsnäs och var nu således egarinna till Örup, Gärsnäs och Gylleboa. Efter hennes död delades Gylleboa, som vid arfskiftet d. 27 April 1858 uppskattades till 416,666 rdr 67 öre, i 5 lotter, af hvilka ryttmästaren Silfversparre, gift med dottern Engel Rosencrantz, uttog sin; de öfriga lotterna, med undantag af några fastigheter i S:t Olofs socken, tillföllo dels genom arf, dels mot lösen, löjtnant Börje Rosencrantz, som genom konungens befallningshafvandes resolution d. 29 Okt. 1859 blifvit tillerkänd skattemannarätt till säteriet. Han har låtit boningshuset undergå en grundlig reparation och lagt sig vinn om ställets ytterligare förskönande. Gårdens areal är 3,047 tunnland, hvaraf omkring 1,420 ligga under säteriet; öfriga hemman och lägenheter äro upplåtna mot arbete till säteriet. På egorna finnas betydliga skogar och torfmossar. Skogarna vårdas af en hejderidare och 3 skogvaktare, med hvar sitt torp. Jagten är ovanligt god. Nyligen upptäckta kalk- och mergel-lager låta hoppas en framtida ökad sädestillgång. En husbehofs- och en sågqvarn höra under gården.

Gylleby. Ett mantal säteri i Sunds socken, Fryksdals härad af Carlstads län, kändt redan i 13:de århundradet, anses hafva fått sitt namn af någon flyktig prins af Gylle-ätten i Norge. År 1600 egdes säteriet af Jonas Hansson Gyllenspets, som förut hette Spets och hade i Tyska och Polska krigen tjent sig upp till kapiten vid Fryksdals kompagni; sedan blef han öfverste, under hvilken tid han dock varit kommendant på Eda Skans; han blef general-major 1676, tog afsked 1678; var född 1610 och dog 1679; ligger begrafven i Sunne kyrka, hvilken han gifvit vackra föräringar; han uppgifves hafva varit en till alla delar hederlig karl, som ej förhäfde sig öfver sin lycka. För närvarande egas $^2/_3$ af kommissions-landtmätaren O. L. Bratten, $^1/_3$ af färgaren M. Olsson; hela uppskattningsvärdet är 13,425 rdr rmt. Till sistnämda del hörer ett färgeri, uppskattadt till 15,000 rdr rmt.

Gyllenforss. Jernverk i Anderstorps socken och Westbo härad af Jönköpings län, anlades år 1740 på rusthållet Hults egor vid Nissa-ån af kammarherren Gyllenhök och brukspatron Joh. Camitz; har sedermera egts af friherre G. O. Fleetwood, P. Dahlgren och N. P. Hallén, Joh. Schröder, öfverste-löjtnant Tornerhjelm, And. Dahlgren, landshöfding Gyllenborg, inspektor Löfgren, enkefru Dahlgren 1828, brukspatr. W. Åbjörnsson och assessor R. G. Dahlgren, sednast af ett bolag, bestående af 14 personer. Bruket har 2:ne gånger undergått eldsvåda, först 1819, då masugnen, som är belägen vid sjön Hären i Gnosjö socken, nedbrann, och hvarefter bruket lång tid varit i lägervall; sedan 1845, då husen, ej verken, nedbrändes. Bruket har 2:ne stångjernshärdar med 2 hamrar samt manufakturverk med en knipp-, en plåt- och en räckhammare; mjöl- och sågqvarn hafva, liksom samtliga verken, i sednare tider blifvit totalt ombyggda, äfvensom man dermed förenat ett glasbruk, som sysselsätter 28 arbetare. Här är alla tider öfverflödigt drifvatten från Nissan. I masugnen, som har obetydlig skog på egna egor, men ymnig på de derintill gränsande hemmanen, hvilka äro anslagna till kolning och belägna uti nästgränsande socknar, användes sjö- och myrmalm. Tillverkningen var år 1858: 606 sk℔ 11 l℔ 3 ℔ stångjernssmide, uppskattadt till 19,283 rdr; tackjernet köpes från Taberg; 220 sk℔ 18 l℔ 3 ℔ förädlades till manufaktur och uppskattades till 22,090 rdr; uppskattningsvärdet för glasbruket var 18,000 rdr, allt rmt. Under bruket lyda: $^3/_4$ mantal Hult, Hallaryd qvarn och såg, $^1/_8$ mantal Henja Österg, $^1/_4$ mantal Anderstorp med qvarn, $^1/_4$ mantal Anderstorp

Österg, 1/4 mantal Bohult, utgörande tillsammans en egendom, uppskattad till 64,865 rdr rmt.

Gyllerup. Sätesgård i Hörups socken och Ingelstads härad af Christianstads län, bestående af 1 1/3 mant., förvandlades år 1691 från utsockne-frälse till säteri genom kongl. resolution. Gyllerup egdes på 1760-talet af ceremonimästaren Burenskjölds arfvingar; för närvarande eges en del af gården, 1687/4608 mantal, af prosten Berzelii arfvingar samt 11 delar af bönder; det hela uppskattades år 1858 till 30,030 rdr rmt.

Gylltorp, se *Sonstorp.*

Gymninge. Ett mant. frälse i Tysslinge socken af Örebro härad och län, 2 mil från Örebro, är beläget nära vid sjön Tysslingen, 1/8 mil från kyrkan. År 1825 egdes det af brukspatron Hedberg. Närvarande egaren är Per Carlsson; under gården lyda: 1/4 mantal Egersta, 1/4 mantal Sjömärken, samt 1 kalkbränneri, uppskattadt till 2,000 rdr; det helas uppskattningsvärde är 16,020 rdr rmt.

Gysinge. Jernbruk och masugn i Fernebo socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, det största i Gestrikland, är beläget på en halfö, hvars tre sidor omgifvas af Dal-elfven, vid ett strömfall, kalladt Gysingen, på Kofversta egor och 1/8 mil nära Nora sockens och Westmanlands gräns; bruket har vacker belägenhet, och utsigten är behaglig genom flera holmar i elfven. Först anlades här ett gevärsfaktori år 1677 af inspektoren And. Larsson Hök, sedan 10 år förut en masugn blifvit anlagd nära det ställe, der nu bruket ligger; verket innehades en tid af Höks efterkommande och erhöll sitt första privilegium på stångjernssmide år 1701 till 1,300 sk℔. Efter året 1763, under det bruket innehades af landshöfding Insenstjerna, hade det privilegier på 3,200 sk℔; men sedan det 1769 blifvit inköpt af brukspatronen och riddaren Gust. Wittfoth, som nedlade 400 sk℔ och transporterade köp-tackjernsrättigheten på ett annat bruk i Westmanlands Bergslag, nedsattes smidet till 2,800 sk℔. För närvarande är smidet oinskränkt, och 1858 års tillverkning uppgick till 6,258 sk℔ 13 l℔ 15 ℔ af eget tackjern, tillverkadt af Dannemoramalm. Bruket har 2 stångjernshamrar med 4 härdar samt dessutom 2 knipp- och 2 spikhamrar, privilegierade för 50 sk℔ manufaktur af ämnesjern, uppköpt från Thorsåkers socken, och uppskattad till 2,460 rdr. Till bruket höra mjölqvarn med 3 par stenar, uppskattad till 9,000 rdr, 1 såg med 2 ramar, ett husbehofs-tegelbruk samt gården Ås, 6 öresland, uppskattad till 13,500 rdr, kungsgården, 8 öresland (= 1/2 mant.), uppskattad till 3,000 rdr, N:o 1 Gysinge 8 5/6 öresland, m. fl., allt inom Fernebo socken, och säteriet Aspnäs i Öster-Wåhla socken af Westerås län, om hvilket ännu handlingar finnas på bruket, daterade år 1357, som utvisa, att det varit S:t Brigittas bostad; hela egendomens taxeringsvärde uppgår till 754,132 rdr rmt. Den eges af brukspatron M. Benedicks' arfvingar med B. Benedicks till disponent. Karaktersbyggnaden består af en hufvudbyggnad af trä, med torn och slagur samt på hvardera sidan 2 flygelbyggnader, nedanom hvarandra, de öfra af sten, de nedra af trä. Till gården hörer en ansenlig trädgård med stort orangeri och 2:ne alléer, äfvensom förmånligt fiske. Afståndet till kyrkan är 1/2 mil, den enda väg som går till bruket; men öfverfart är med pråm 1/4 mil öfver elfven till Säfve qvarn på södra sidan, hvarifrån sedan räknas 5 1/4 mil till Sala. Brukseffekterna föras dels direkt om vintern till Stockholm, dels till Gefle; men sommartransporten sker vanligen först sjöledes till Hedesunda 1 1/2 mil och sedan 4 mil landvägen till Gefle.

Gåfvetorp. Två mantal frälse-säteri i Lekaryd socken och Albo härad af Kronobergs län, upptogs först af en utländning, hvars namn är obekant. Gården har blifvit som gåfva afsöndrad från säteriet Gemmatorp, och efter ätten Sjöblads tid blef den hufvudsätet. Mårten Cronstjerna sålde Gåfvetorp år 1723 till kommerserådet Steuch. Se-

dan egdes det af grefve C. G. Mörner, gift med Sophie Elis. Steuch; de erhöllo 1766 i testamente Gemmatorp och Humbleryd; öfverste-löjtnant C. G. Mörner och assessor Burman egde Gåfvetorp 1793; sedan friherrinnan S. L. Sprengtporten, född Mörner; öfverstekammarjunkaren Carl de Geer, och år 1828 hofmarskalken grefve Cl. E. Mörner; artisten löjtnant Uno Angerstein, känd för flera altartaflor och som utgifvare af ett poem om Blenda. Byggnaderna äro af trä och prydliga. Hit höra trädgård och ett tegelbruk, uppskattade till 1,500 rdr rmt. Nuvarande egaren, kapten Angerstein, eger äfven $4^{11}/_{16}$ mantal Dansjö, $^{5}/_{8}$ mantal Hökaryd, $^{5}/_{8}$ mantal Ååug med qvarn; det hela uppskattas till 46,410 rdr rmt. På egorna ligger *Kronobergs Hed*, Kronobergs regementes mötesplats, hvaröfver landsvägen går mellan Ör och Alfverstads gästgifvaregårdar.

Gåhlsjö. Jernbruk i Botheå socken och Södra Ångermanlands Fögderi af Wester-Norrlands län, ligger 1 mil n.o. från kyrkan, mellan Offer- och Gålsjöarna; bruket privilegierades 1694 med 1 hammare; år 1704 flyttades hit den af häradshöfding Lars Stridsberg vid Högfors-ån, $^{1}/_{2}$ mil längre ned, anlagda stångjernshammaren med 2 härdar. Redan 1734, då brukspatron Jak. Pollak tillträdde bruket, var större delen förfallet; men allt blef då nytt uppbygdt och tillökadt med 1 hammare. År 1744 anlades här äfven 1 spikhammare, hvarefter verket en tid hade 1,400 sk℔ smide; men 1761 erhölls tillstånd att flytta 600 sk℔ $1^{1}/_{2}$ mil härifrån till Björkå frälsehemman under Holm i Öfver-Lännäs, hvilket skedde genom revisions-sekreteraren Nordenfalk, då brukets smide nedsattes till 800 sk℔. För närvarande är det privilegieradt för 1,250 sk℔, och 1858:års tillverkning utgjorde 1,044 sk℔ 17 l℔ 15 ℔ bergsvigt, hvaraf 354 sk℔ hafva blifvit manufakturerade; brukets uppskattningsvärde, inberäknadt $12^{3}/_{4}$ mål Gåhlsjö, $50^{1}/_{2}$ mål Offersjö, 5 mål Åhm, 2 mål Leån och $2^{1}/_{2}$ mål Harasjön, utgjorde 84,080 rdr rmt; närvarande egaren är E. Rinman. Tackjern hemtas något från Westra Bergslagen, men det öfriga af egen tillverkning ifrån Bållsta masugn. Transporten sker först 1 mil landväg till Undroms upplagsplats och sedan derifrån i elfven med smärre farkoster, tills elfven blir mer segelbar vid Nyland, der brukets större fartyg har sitt lastningsställe; derifrån sker transporten till Stockholm. Trakten omkring bruket är föga bördig. Större delen af spannmålsförrådet fås från Holm; här finnes ock en såg. Brukskyrkan byggdes 1774 af dåvarande, egaren Nordenfalk, och har predikanten alltsedan blifvit underhållen af brukets egare. Folkmängden i bruksförsamlingen utgjorde 1850: 209 och 1856: 218 personer.

Gålsjö. Fordom bruk i Sunne socken och Fryksdals härad af Carlstads län, omnämdt år 1694. På Gålsjö egor, $^{3}/_{4}$ mil från Gillberga kyrka, visas en sten uti en mosse, hvarvid följande minne är fäst: En jätte, som bodde på en höjd, kallad Knutskallen, blef förtretad, då Gillberga kyrka byggdes, och ville förstöra byggnaden, hvarföre han kastade en sten mot kyrkan; men som gubben lär varit för mycket ifrig, har stenen halkat honom ur handen och icke hunnit längre än $^{1}/_{4}$ mil, då han stadnade på ofvannämda ställe.

Gålö. Egendom uti Öster-Haninge socken och Sotholms härad af Stockholms län, 3 mil från Stockholm och 1 mil från Dalarö, med naturskön och frisk belägenhet, består af $7^{11}/_{24}$ mant. med en areal af 3,497 tunnland, hvaraf omkring 800 äro åker och äng samt resten skog, fullt tillräcklig för egendomens behof och dessutom något till afsalu. Till egendomen, värderad till 250,000 rdr rmt, höra, jemte frälseräntan af $^{1}/_{4}$ mantal, 11 bondhemman, 9 torp och 1 utjord. Åkerjorden är af särdeles bördig beskaffenhet samt betesmarken ymnig och rik. Alla byggnaderna vid hufvudgården, Stegsholm, äro nybyggda under sednaste 6 åren. Hela egendomen utbjöds till salu i Juni 1860 för rådman J. H. Windrufvas konkursmassas räkning.

Gårdby. Annex-socken till Sandby

i Ölands Södra Mot af Kalmar län, $2^1/_2$ mil från Kalmar, har en areal af 3,981 tunnland, deraf blott 12 äro sjöar och kärr, och består af 12 mantal skatte, $2^1/_4$ mantal krono och $^1/_2$ mant. frälse; uppskattades 1857 till 36,050 rdr bko. Socknen, som 1805 beboddes af 377 och 1856 af 531 personer, har fast skola, hvari sistnämda år undervisades 24 gossar och 14 flickor af 1 examinerad lärare. I Ullebys gärde träffades den 5 och 6 April 1832, under gräfning, 44 Cufiska silfvermynt, slagna mellan åren 900 och 950. Här finnas äfven en runsten på kyrkogården och runristningar på en jernplåt å kyrkodörren. Bland grafminnen och stensättningar nämnas: *Kycklingehögen*, en större grifthög på Gårdby gärde, *Kyrkobacken*, en kulle nära kyrkan, samt *Stenringen*, på Torps utmark. — Adress: Borgholm.

Gårdeby. Socken i Skärkinds härad af Linköpings län, $1^7/_8$ mil från Söderköping, ligger mellan Skärkind i nordvest och vester, Örtomta i söder, Östra Ryd i sydvest, Vestra Husby i nordost, och har ungefär $^3/_4$ mils längd och $^3/_8$ mils bredd, omfattande en areal af 6,411 tunnland, af hvilka 220 äro sjöar och kärr. Socknen ligger i allmänhet något högt, särdeles mot söder (omkring 150 fot öfver hafvet), på skilnaden mellan små vattendrag, som gå åt olika håll, några till Hallebysjön i socknens sydvestra ända, andra till Hällerstadsjön vid dess östra gräns, andra åt norr genom Gåsmyran till Skärkind. Marken är bergaktig, skogbevuxen och ojemn; blott kring kyrkan finnas större slätter; bergen hafva en särskild form med lodräta väggar utan något stenras och se ut, liksom hade de vuxit upp ur jorden; många af dem torde innehålla malm utom de grufvor, som finnas vid Åkerby och som varit ödelagda en längre tid; jordmånen på slätterna består af god lera, på andra ställen af dungjord, sandmylla o. s. v.; äng och bete finnas tämligen tillräckliga, likaså skog; åkern är mindre vidsträckt än gifvande på den bättre jorden; näringar äro åkerbruk och boskapsskötsel, med ringa bränvinsbränning. På vestra, östra och södra gränserna ligga delar af fordna allmänningar, Allmänna Slätt, Sjöstuga och Pinken. Socknen, som år 1805 beboddes af 480 och 1856 af 500 personer, består af $1^1/_2$ mantal skatte, $1^3/_4$ mantal krono, $16^3/_4$ mant. frälse och taxerades 1857 till 77,434 rdr bko. Gardeby, Gårdeby förekommer under katholska tiden, men var åtminstone strax efter reformationen annex till Skärkind, tills det 1587 fick egen kyrkoherde, och utgör nu för sig ett pastorat, konsistorielt af 3:dje klassen i Skärkinds kontrakt af Linköpings stift. Kyrkan, belägen $2^7/_8$ mil från Linköping, antages vara af mycket hög ålder till vissa delar, deremot äro andra, såsom det större och bredare hufvudskeppet samt choret, från en sednare tid; det hela undergick reparation 1745. Socknen har fast skola, hvari år 1859: 39 gossar och 29 flickor erhöllo undervisning af 1 examinerad lärare. Af fornlemningar omtalas en runsten vid Åkerby, stensättningar på dess egor, och Folkungasätet Hermanshult i Skärkind. Under katholska tiden hafva 3 gårdar lydt under kyrkliga stiftelser, $2^1/_4$ under kloster, af $22^1/_4$. På 1690-talet har det mesta tillhört adel, bosatt eller besuten i närmast kringliggande socknar. Nu finnes här icke något säteri, men en välbyggd frälseegendom, *Åkerby;* under denna gård och andra utom socknen hör mer än halfva hemmantalet; en del andra hemman tillhöra bönder, vanligen helt hemman på hvar hand. Gästgifvaregården är på Göstorp, 1 mantal frälse. — Adress: Norrköping.

Gårdsby. Præbende-pastorat af 2:dra klassen i Norrvidinge kontrakt af Wexiö stift, beläget i Norrvidinge, Konga och Uppvidinge härader af Kronobergs län; utgöres af Gårdsby, Rottne eller Söraby socknar och hade 1857 en folkmängd af 2,526 personer. Gårdsby socken omfattar en areal af 19,255 tunnland, af hvilka 4,975 äro sjöar och kärr, håller 1 mil i längd och bredd samt består af $25^5/_6$ mantal i Norrvidinge, $5^7/_8$ mantal (Tveta Fjerding) i Konga och $1^1/_2$ förmedl. mantal i Uppvidinge härad. Här finnas 14 sjöar, hvaraf de

största äro Toftasjön, Helgasjön och Innaren. Marken är dels bergaktig, dels jemn. Rådande jordmånen är svartmylla. Socknen, som 1805 beboddes af 1,141 och 1857 af 1,537 personer, uppskattades sistnämda år till 125,080 rdr bko. Barnundervisningen bestriddes 1859 i ambulatoriska rotar för 124 gossar och 116 flickor; sedan den 26 April 1859 finnas här 2:ne småbarnsskolor. År 1830 lades grunden till kyrkan, på samma ställe der den gamla stått, jemt 1 mil från Wexiö. Biskop Boetius var förut, år 1315, sockenprest i Gårdsby och kanik vid domkyrkan i Wexiö. Af fornlemningar anmärkes här en runhäll (N:o 1,279 i Liljegrens Run-Urkunder). På Gårdsby säteris egor, en half mil från Gårdsby kyrka och lika långt från staden Wexiö, finnas å en stor höjd, kallad Gripeberg, ruiner efter murar, som inneslutit en fyrkant af 80 alnars sidor, med en ingångsport åt norr. Sjelfva höjden, omgifven af trenne smärre sjöar och kärr, är nästan otillgänglig. Enligt en fornsägen skola murarne hafva blifvit uppförda af Wexiö invånare, för att der försvara sig och sin egendom mot Danskarna, som på 1100-talet brände denna stad. På Gårdsby egor, ungefär $^3/_4$ mil från Wexiö, äro trenne högar nära intill hvarandra och till formen lika kolmilor, dock mycket större än de vanliga. Vid en tillfällig gräfning har befunnits, att dessa högar innehålla kol af ek, ett trädslag, som nu är sällsynt i orten. De betydligaste gårdarne äro Tveta, Kråkenäs och *Gårdsby* egendom, utgörande 4 mant. säteri med qvarn och såg, 1858 uppskattade till 38,720 rdr rmt och tillhöriga hofmarskalken grefve Gustaf Hamiltons arfvingar. Kaniken Henrik Carlsson skref sig till denna gård; han var af Stenstada- eller Lisa slägten. Egendomen tillhörde på 1600-talet familjen Bure, derefter Stråle och Strålenhjelm, var sedan under förpantning i Brantingska slägten och bebyggd på trenne ställen; egdes år 1770 af prosten P. Colliander; den inköptes år 1775 af majoren J. G. Rappe, hvars son, öfverste-löjtnanten m. m. C. Rappe tillträdde gården 1793. Egendomen skall före 1828 varit mindre betydlig, men blef vid den tiden sammandragen till ett helt, sedan 2:ne bebyggda gårdar blifvit borttagna. Nya byggnader uppfördes. Genom en lång vattenledning, sprängd år 1810 genom berg, blef vattenbristen afhjelpt, och flera ängsvattningar anbragtes, till stor fördel för växtligheten. Genom denna vattenledning drifvas äfven tullmjölqvarnar med 2 par stenar, tröskverk, linberedningsverk och mangel, allt nära vid gården, och längre bort en skattlagd sågqvarn. Äfven anlades vid den tiden en större trädgård med öfver 500 äkta fruktträd af alla slag. Till befrämjande af linkulturen i denna provins anlades år 1811 på Gårdsby af ofvannämde egare ett linberednings- och förädlings-institut, der den Norrländska metoden infördes och blef ganska fördelaktig för landet, i synnerhet sedan stiftaren erbjudit sig att från hvarje härad i Kronobergs län låta utan betalning årligen undervisa en person 4 eller 5 veckor och under denna tid äfven draga försorg för dennes uppehälle. Mot betalning mottogos äfven andra från alla orter. Institutet understöddes af Statens medel med 3,880 rdr bko årligen. I December 1817 räknade det 19 elever. Oktroyen för denna stiftelse var tilländalupen med år 1828, dock fortsattes den af öfverste-löjtnant Rappe till den 4 Juli 1829. Sedermera synes af landshöfdingens 5-års-Berättelse åter hogen för linkulturen hafva aftagit och denna odling vara inskränkt till husbehof. — Uti sjön Innaren ligger en ö, kallad *Arnö* och tillhörande Wexiö biskopsstol, till hvilken ön anses hafva blifvit skänkt af fordna andliga egare af Kråkenäs. — Gårdsby $^5/_8$ mantal är prestgård. — Adress: Wexiö.

Gårdsjö. Jernbruk i Öster-Emterviks socken och Fryksdals härad af Carlstads län, har 2:ne härdar, med oinskränkt smidesrätt. Tillverkningen under året 1856 uppgick till 825 sk℔ 10 ℔, uppskattade till 27,959 rdr bko. Till Gårdsjö höra en såg och qvarn samt tegelbruk, uppskattadt till 12,000 rdr rmt, och gården utgör, jemte mindre delar af Kosterud, Svenserud, Prestbohl, Norra Ås, ett gods af samman-

lagdt taxeringsvärde om 50,540 rdr rmt, som eges af brukspatron C. H. Walroth i Philipstad. År 1840 egdes det af B. Bredberg.

Gårdsjö. Landtbruks-institut i Gillbergs socken och härad af Carlstads län, består af 1 mantal med underlydande $^1/_3$ mantal Gunnerud, $^1/_3$ mant. Kackerud och uppskattades 1858 till 13,200 rdr rmt. Af »Stockholms Dagblad» för d. 6 Dec. 1860 ses, att föreståndaren för detta institut, O. E. Stenström, nyligen tillhandlat sig af de öfriga intressenterna deras andelar i egendomen med underlydande hemman.

Gårdsnäs. Ett mantal frälse i Nikolai socken och Jönåkers härad af Nyköpings län, har genom donation innehafts af C. C:son Gyllenhjelms moder, Katarina Nilsdotter, sednast gift med Peder Christersson Sjöblad till Flättna; från 1632 af Gyllenhjelm sjelf; sedermera af Drakenhjelm 1663; från 1644 af Carl Sjöblad till Flättna genom köp; reducerades, utbyttes åter till frälse, har derpå lydt under Flättna och med detta sedan nyare tid hört under Arnö fideikommiss; se sistnämda artikel.

Gårdspånga. Marknadsplats uti Locknevi socken, Södra Tjust härad af Kalmar län, hvarest årlig marknad hålles den 30 Sept.

Gårdstånga. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Ljunits och Herrestads kontrakt af Lunds stift, beläget i Frosta härad af Malmöhus län, består af moderförsamlingen Gårdstånga och annexet Holmby. Folkmängden utgjorde 1856: 1,938 personer. Gårdstånga socken, 1 mil från Lund, har en areal af 2,893 tunnland och består af $16^7/_{96}$ mantal, som betala eganderättsafgift, $1^3/_{16}$ mantal under boställsrätt i Frosta samt 4 mantal frälse i Torna härad, och uppskattades 1857 till 196,700 rdr bko. Utom den breda dal, hvarigenom Lydde-å flyter, är marken slät och jemn. Uti några trakter består jordmånen af mylla, uti andra af sand, största delen dock af lera. Gårdstånga har ingen skog på sina egor utom planteringar vid vägar och hus. Socknen, som år 1805 beboddes af 543 och 1859 af 964 personer, hade fast skola, hvari sistnämda år undervisades 67 gossar och 40 flickor af en examinerad lärare. Kyrkan, 3 mil från Malmö, framskjuter ganska täckt utur bakgrunden af en vacker allé, likasom ur en lund. Före reduktionen var detta pastorat patronelt. Den första, som erhållit patronatsrättigheten, var Warner Passbergh, och då denna rättighet förlorades, var Henr. Ramel egare af Gårdstånga. År 1619 inrättades här af riksrådinnan grefvinnan Anna Brahe ett hospital, bestående af ett grundmuradt hus, hvari flera fattiga hafva sitt underhåll, och hvilket i sednare åren blifvit betydligen tillökt och förbättradt. En kostbar och prydlig graf är likaledes på norra sidan af kyrkan uppförd af Danmarks rikes Råd, fältmarskalken Sten Maltesson och dess förut nämda fru, Anna Brahe. Af fornlemningar finnas: en runhäll med inskriften: **þulfR : auk : UlfR : riftu ſtino : þiſi : uftiR : Oskut : liba ſilaka ſin.** Många och stora ättehögar äro belägna i trakten omkring Getinge bro, och af dessa är i synnerhet en märkvärdig, allmänt kallad Konung Rolfs graf, hvarom berättas, att denna konung der blifvit slagen af en kämpe vid namn Gårdstång, efter hvilka Gårdstånga och Reslöfs byar, såsom nära derintill belägna, troligen hafva fått sina namn. Här i trakten lära i forntiden äfven flera betydliga fältslag hafva stått. Den betydligaste gården i socknen heter *Hviderup*; Gårdstånga N:ris 3, 6, 7 med vädermjölqvarn, uppskattad till 34,500 rdr rmt, eges af inspektor N. O. Krook. — Adress: Lund.

Gårstad eller **Rosenborg.** Gård, bestående af 2 mantal, belägen i Bro socken och Näs härad af Carlstads län; fordom säte för någon tjenare hos Olof Trätelja, hvilken konung bodde på den närbelägna Hjälleskata kungsgård. För närvarande eges gården med tullmjölqvarn, uppskattad till 33,100 rdr rmt, samt $^1/_3$ mantal Aggerud, $^1/_2$ mantal Gunnerud, $^1/_2$ mantal Rumpan eller Ekenäs, $^1/_4$ mantal Kalfön och frälseräntan af Bjurrud, alltsammans uppskattadt till 44,932 rdr rmt, af A. H. Ewers på Ström.

Gårö. Ett mantal kronoskatte i Torps socken och Oroust östra härad, tillhörde fordom Dragsmarks kloster, är för närvarande skiftadt i 11 lotter, som egas af bönder.

Gåsborn. Annex-socken till Philipstad i Nyeds kontrakt af Carlstads stift, ligger i Philipstads Bergslag af Carlstads län. Socknen är belägen $2^1/_4$ mil från Philipstad och består af $4^{11}/_{12}$ mantal skatte, taxerade år 1857 till 139,021 rdr bko. Arealen är okänd; men den, som upptages af sjöar och kärr, uppgifves till 4,880 tunnl. Socknen, som 1805 beboddes af 1,084 och 1859 af 1,492 personer, har både fast och ambulatorisk skola; i den förra undervisades sistnämda år 26 gossar och 30 flickor af 1 examinerad lärare, i den sednare 100 gossar och 96 flickor af 1 examinerad och 2 oexaminerade lärare Före 1600-talet begagnades Philipstads kyrka; men i medlet af nämda hundratal (1652) blef här en egen kyrka uppförd, 2 mil från Fernebo, och icke förr än 1693 fick socknen en egen predikant uti Pehr Fagrell, hvilken till boställe fick ett litet bergsmanshemman vid Gåsborns hytta. Uti denna socken finnas åtskilliga grufvor och hyttor, hvaribland må nämnas: *Gåsborns silfvergrufva*, på hvilken några bergsmän fingo privilegier år 1661; dito koppargrufva på Dahlskogen; Gåsborns hytta är belägen vid Långbans grufvor. Till hyttan hörer 1 mantal, uppskattadt 1858 till 41,250 rdr rmt och skiftadt i 19 delar, hvaraf en del, bestående af $^1/_2$ mantal, eges af Lessöforss bruksbolag och en del innehafves af komministern; vidare märkes Gustafströms jernbruk. — Adr.: Philipstad.

Gåsebäck eller **Grisebäck**, se Brömsebro.

Gåsevadholm. Ett och ett halft mtl säteri med 2 afhysta hemman i Tölö socken och Fjärås härad af Halmstads län, bebyggdes 1757 af dåvarande egaren, direktören vid Ostindiska Kompagniet Sahlgren, med boningshus af sten, två våningar högt, med 21 rum och kök utom vindsrummen. Här äro dessutom tvänne flygelbyggnader, äfven af sten. Dessa åbyggnader kringflytas af Rolfs-å, hvaröfver en bro går till trädgården och en till ladugården, bredvid hvilken finnes en tröskmaskin, som drifves med vatten, och en skattlagd qvarn med 3 par stenar. Rådande jordmånen är lera. Till denna egendom göra 13 hemman, belägna i samma socken, dagsverksarbeten. Första kända egaren är amiralen Sjöblad, efter honom öfverste Maclean, af hvars enkefru direktör Sahlgren köpte godset och gjorde det till fideikommiss, som tillföll hans dotter Sara, gift med kansliRådet friherre Claes Alströmer. Hon upplät dispositionen deraf åt friherre August Silfversköld, som för närvarande är egare af egendomen, till hvilken höra $2^3/_4$ mantal Asslöf, 1 mantal Kulla, 1 mantal Skårby, 3 mantal Arendal, $^1/_2$ mantal Bådegården, 3 mantal Forss, $^1/_2$ mant. Hagen, $^1/_2$ mantal Hambrö, 1 mantal Hvarla, $^1/_4$ mantal Sturte, alltsammans uppskattadt till 107,110 rdr rmt.

Gåsinge. Modersocken i Daga härad af Nyköpings län, mellan Dillnäs och Kattnäs i öster, Fröstuna och Björnlunda i söder och sydvest, Gryt i sydvest och nordvest, Åker i norr, har $1^1/_2$ mils längd från sydost till nordvest och $^1/_2$ mils bredd, högst 1 mil, uppåt landet; omfattar en areal af 18,746 tunnland, af hvilka 2,580 äro sjöar och kärr. Sluttningen är hufvudsakligen mot Storsjön och Nyckeln, mellan hvilka ett småkulligt näs går fram, utgörande socknens jemnaste del. Ett ännu smalare, äfven mestadels jemnt näs finnes mellan Nyckeln och den deri utfallande Aflebo- eller Lillsjön. Men redan på något afstånd från dessa sjöars nordvestra stränder finnas höjder af 145 till 165 fot öfver hafvet, 110 till 130 fot öfver sjöarna, och socknens hela norra större del är uppfylld af lika höga eller högre berg, med mellanliggande trånga dalar och smala sjöar, hvilka bilda Skeppsta-ån. Förnämsta grenen af detta vattendrag går genom Gällringen i böjning mot sydost och nordost genom Skylsjön, som från vester upptager Trynsjön, och genom Barsätersjön, som äfven förstärkes från norr, samt slutligen åt sydost till Nyckeln,

mottagande nytt tillopp från Mel- och Axsjöarna; allt på södra lutningen af stora landthöjden, som längst upp har toppar af 2 till 300 fot öfver hafvet. Längst i nordost skiljer blott ett smalt näs sjön Klämmingen från Marviken, som har utlopp i nordvest till Åker; och mellan bägge går en djup sänkning mellan höjder, nu använd som vinterväg, snart kanske till kanal. Marvikens omgifningar hafva 240 fots höjd, men 206 öfver sjöns. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,352 och 1858 af 1,443 personer, hvaraf 765 voro skattskrifna och 678 skattfria, inberäknadt 14 backstugusittare, består af $27^{15}/_{16}$ mantal skatte, $2^{5}/_{16}$ mantal krono och 14 mantal frälse, hvartill komma Skeppsta bruk och andra vattenverk, Skättvånga och Elgsjö grufvor m. m.; socknen uppskattades 1857 till 368,425 rdr bko. Rådande jordmånen i de bättre orterna är god lera, annars och mest jäslera eller sand; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, bergsbruk af flera slag, fiske m. m. Gasunge in prepos. Nicopensi förekommer omkring 1314 och oftare; det utgör nu med Dillnäs ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Daga kontrakt af Strengnäs stift, med en folkmängd af 1,865 personer. Kyrkan, belägen 6 mil från Nyköping, $2^{1}/_{2}$ från Mariefred, är gammal, byggd af gråsten, tillbyggd år 1780. Vid densamma är häradets tingsställe, äfvensom en för socknarna gemensam folkskola, hvari 1859 undervisades 23 gossar och 13 flickor af 1 examinerad lärare; samma år undervisades 25 gossar och 11 flickor i ambulatorisk skola af 1 oexaminerad lärare. Beväringsmanskapet utgöres af 54 man. Af fornlemningar omtalas högar vid Afla och Blacksta. En runsten sitter i vapenhusdörren. Ljunga by skall hafva varit hela provinsens mötesplats vid konungars hyllning. I socknen märkas följande gårdar: Närlunda, Heby, Näs och, utom förut nämda bruk, Åkers bruk. — Adress: Mariefred.

Gåsö. Ö, belägen vester om Skaftö, hörer till Morlanda pastorat i Orousts Vestra härad af Bohus län och synes egentligen vara en fortsättning af Bokenäset. Här finnes ett välbygdt hemman af $^{1}/_{4}$ mantal, för närvarande skiftadt i 17 lotter. Folkmängden på fiskläget här utgöres af 127 personer, hvaraf 75 skattskrifna och 52 skattfria; beväringsmanskapet utgöres af 7 man. Till fiskläget höra 13 fartyg om 733 läster.

Gäddeby. 1 mantal berustadt säteri i Glanshammars socken och Glanshammars härad af Örebro län, beläget invid Hjelmaren. Kända egare ha varit: Peter v. Wetzler, öfverste-löjtnant vid Lifregimentet till häst och dödskjuten vid Pultava d. 28 Juni 1709, tillika med sina 2:ne söner, hvarigenom ätten på manliga sidan upphörde. Sedan ärfdes gården af von Wetzlers dotter, gift med en von Boy, samt derefter af deras dotter, gift med fältprosten Axel Erik Liljeståhle, ännu känd i traditionen inom orten, och hvilken en Söndag, under det han predikade i Glanshammars kyrka, från predikstolen upptäckte den eldsvåda vid sin egendom, hvarigenom mangården lades i aska. Liljeståhle dog d. 2 Maj 1799, dagen efter sin födelsedag, 90 år gammal, hvarefter dottern Catharina Magdalena, gift med ryttmästaren Stjernflycht samt sedan med fabrikör Lindstedt på Schäfvesund, blef egarinna; och från den tiden har denna utmärkt goda och bördiga egendom hört under Schäfvesund.

Gäddegården. Ett mtl frälse säteri i Arboga socken och Åkerbo härad af Westerås län, är beläget strax utom Arboga stads östra tull, kallad Kungsörs- eller Sjö-tullen. Fordom hafva gårdens egor sträckt sig till Gäddebäcken i vester, der Södermanlands gräns då skall hafva vidtagit, och till ån, som rinner genom Arboga i norr. Sedermera hafva de vid ån belägna egorna blifvit bortbytta åt staden, som derför gifvit ersättning i Södra Herr-gärdet. Namnet skall härleda sig från en Carl Gädda, som lefvat i slutet af 1400-talet och anlagt gården; den egdes sedan af en Louis de Geer, af hvars testamentsexekutor öfver-guvernören grefve G. Soop år 1660 tillhandlade sig denna egendom jemte Finnåkers bruk. Egen-

domen ärfdes af sonen, öfverste-löjtnanten grefve Matth. Soop, hvilken afled utan bröstarfvingar, hvarigenom Gäddegården tillföll hans syskon, landshöfdingen C. G. Soop och grefvinnorna Anna Maria och Margareta Soop, hvilkas arfvingar innehade egendomen, intill dess, genom arf, börd, köp och föreningar, grefliga slägten von Fersen deraf blef egare år 1755; genom köp åren 1770 och 1776 blef riksrådet och fältmarskalken grefve Axel Fersen ensam egare. För närvarande eges säteriet af herr C. O. W. Hebbe och uppskattas till 3,330 rdr rmt.

Gäddeholm. se *Thureholm.*

Gäddeholm eller **Geddeholm** med Aggaro, fideikommiss-egendom, utgörande $2^3/_4$ mant. frälse-säteri Gäddeholm med Sylta och Odensholm, $1^3/_4$ mantal säteri, uti Ihrsta socken och Siende härad af Westerås län. Gården har ganska vacker belägenhet, $^1/_2$ mil från kyrkan vid Mälaren och ett litet sund, som går imellan den midt emot fasta landet belägna Björnön ut i Westerås-fjärden. Ifrån gården har man de vackraste utsigter åt vestra, norra och södra sidorna, der sjön och ön Björnön (fordom kronans, nu under gården), som är $^5/_8$ mil lång, men helt smal, med täcka stränder, beprydda med ekar och andra löfträd, visa sig; och öster ut mötes ögat af fruktbärande åkrar, vackra ängar och en gammal hög löfskog, som likt en hög mur omgifver marken på denna sidan omkring gården, der äfven tvänne vackra fruktträdgårdar ligga; på vestra sidan finnes en större köks-trädgård. Tvänne vackra planterade alléer af lönnar sträcka sig från gården genom åkrarna utmed vägarna härifrån åt landsidan till. Nere vid sjön finnes ett tegelbruk, uppskattadt 1858 till 6,000 rdr rmt; hela godset består, jemte underlydande, af $15^{31}/_{32}$ mantal och uppskattas till rmt rdr $95,962^1/_2$; årliga utsädet är c:a 55 tunnor. Egendomen eges af Carl G. Lewenhaupt. I äldre tider har godset tillhört Stureska och Bjelkeska slägterna och före år 1600 en herr Posse, då landsflyktig; det innehades sedan af hans arfvingar, herrar N. och C. Posse; vidare nämnes i kyrkans handlingar en herr Fägerstjerna, så tvänne svågrar Siegroth och Jernfeldt, som sålde hela egendomen till presidenten C. Cronstedt, hvilken gjorde denna egendom till fideikommiss åt två af sina söner; den tillhörde på 1750-talet öfverste-löjtnanten baron J. Cronstedt. På Dyboberget finnas lemningar efter en borg, hållande i omkrets 500 steg, med 2:ne ingångar. Folkmängden på denna egendom utgjorde 1856: 144 personer.

Gäddvik. Gästgifvaregård $^1/_2$ mil från staden Luleå, är den största i Norrland; här är äfven färjställe öfver Luleå-elf. Härifrån skjutsas till Ersnäs $1^1/_4$ mil, till Luleå landvägen 1 mil.

Gäfversnäs. Två mantal skatte i Helgesta socken och Willåttinge härad af Nyköpings län, är beläget nära vid Hyltingeviken, donerades 1611 till Bastian Donat, kom till dennes frände Paul Wudd, reducerades, lemnades till A. Heland 1685, tillhörde 1725 hans son, hvarefter det haft 5 olika egare till 1849, då det egdes af grefve Stackelberg på Skedevi i Forssa. För närvarande eges hemmanet af löjtnant G. A. Boheman och uppskattas till 13,680 rdr rmt.

Gäfverstad. Gård i Westra Husby socken och Hammarkinds härad af Linköpings län, består af $^1/_2$ mant. skatte, $^1/_2$ mantal frälse, har hört under Hylinge 1687, men synes hafva blifvit reduceradt 1691, medan en del utbyttes af Joh. Sabelfelt, egdes 1726 af major Jakob Steinhausen; 1850 och 53 egdes det hela af P. A. Engström. För närvarande eges det af professor Dahl i Skåne och uppskattas till 16,200 rdr riksmynt.

Gäfverstad. Gård af $^5/_8$ mtl skatte och $^1/_2$ mantal frälse i Borg och Löths socken, Memmings härad af Linköpings län, lyder under Borgs säteri. Skattehemmanet synes hafva varit doneradt till Per Månsson Utter, men reduceradt och anslaget till länsmansboställe; frälsegården tillhörde fru Märtha 1687, men assessor Lars Svanhals 1700 och 1726.

Gählstad. Ett mantal skatte i Sjö-

gestad socken och Walkebo härad af Linköpings län, med qvarn och såg, tillhörde 1818 J. P. Curman, 1852 Måns Danielsson, 1858 Jonas Månsson och uppskattades till 12,000 rdr rmt, jemte qvarn med 2 par stenar och 1 grynverk, uppskattadt till 5,250 rdr, och såg, uppskattad till 3,000 rdr rmt.

Gälared. Ett mantal säteri i Hillared socken, Kinds härad och Elfsborgs län, med qvarn och såg, utgör, jemte underlydande $^3/_8$ mantal Mostorp, $^3/_8$ mantal Olofshult, $^1/_2$ mant. Påtebo Ladugård m. fl., ett gods, uppskattadt till 11,030 rdr rmt. Enligt en i kyrkan förvarad sten med inskrift, har en jungfru Gyrid Gunnarsdotter Gylte eller Gylta, som för mer än 300 år sedan bott på Gälared, gifvit en äng utanför Kila till Hillareds kyrka, på det att vid alla de förnämsta högtiderna om året gudstjensten med ottesång och högmessa skulle i rättan tid ske vid Hillared; men försummades detta, skulle ängen återtagas under Gälared. Hennes far, Gunnar Gylta, lät bränna ett djupare utlopp för Sälta sjö genom berget vid Gälared, på det sätt, att han kastade 300 sidor fläsk i elden, att berget skulle dess bättre spricka sönder. Hans ofvannämda dotter hade dessutom gifvit många gärden och ängar till kyrkor och kloster. Denna anteckning skall, enligt Tuneld, hafva varit funnen i en gammal lagbok på Gälared. I skogen vid Hättenäs och Gälared är en jättegryta, uti hvilken vidskepelsen i tysthet ännu offrar.

Gällaqvist. Fordom en borg nära Skara, hvars läge man vill finna utmed den nuvarande gården Gällqvist. Borgen nämnes ofta uti historien; det tros också, att Skaraborg och Gällaqvist varit samma ställe, hvilket dock bestrides af Bruzelius, ehuru Lindskog i sin beskrifning om Skara Stift anser denna mening icke vara att alldeles förkasta. År 1278 eller 1280, då konung Magnus Birgerssons drottning Hedvig, beledsagad af konungens Danska gunstling Ingemar Nilsson, anlände till Skara, för att möta sin far, grefve Gerhard af Holstein, blef Ingemar ihjälslagen af de upproriska Folkungaherrarne, som togo grefve Gerhard till fånga på Gällaqvist och sedan insatte honom på Ymseborg. Folkungarne fingo sedan på Gällaqvist sin dom för detta brott af den der församlade konungens nämd. År 1583 lät Johan III på gården uppsätta en byggning, och år 1649 köptes gården från Kronan af Harald Stake, men återtogs genom reduktionen. Efter 1680 finnes gården icke längre omnämd som kungsgård. Det n. v. Gällaqvist är kronofogde-boställe.

Gällared. Regalt pastorat af 3:dje klassen i Warbergs kontrakt af Göteborgs stift. På en gång tillhörande tvänne särskilda härader, Fauräs och Årstad, och utgörande en gränsort för 3:ne län, Hallands, Jönköpings och Elfsborgs, består detta pastorat af 2 socknar: Gällared och Gunnarp, med en folkmängd år 1857 af 1,991 personer. Pastoratet gränsar i Halland till socknarna Fagered, Ullared, Okome, Krogsered; i Småland till Gryteryd och i Westergötland till Mårdaklef; det håller i längd $1^3/_4$ samt i bredd $1^5/_8$ mil. Den jordrymd, som pastoratet omfattar, är delad mellan berg, bland hvilka de mest betydande äro Hultåsen, Pukaberget och Eskåsen, och vidsträckta ljunghedar, kärr och mossar, så att åkerfälten till de här och der spridda hemmanen gifva föga lönande skördar. Spannmålsafkastningen har alltid varit otillräcklig för invånarnes behof, hvarföre det bristande måste anskaffas från andra trakter. Gällareds socken (namnet Gällared härleder Lagerbring ifrån Gyller, den tredje af Asarnes uti Edda uppräknade hästar) innefattar en areal af 13,423 tunnland, hvaraf 1,365 tunnland i Årstads härad (den s. k. Kila Rote), och består af $11^1/_{12}$ mant. skatte, $3^{67}/_{72}$ mant. krono, $13^{15}/_{16}$ mant. frälse i Fauräs samt $1^{13}/_{16}$ mant. skatte, $^1/_4$ mant. krono i Årstads härad; den uppskattades 1858 till 60,982 rdr rmt och beboddes samma år af 896, år 1805 af 627 personer. Beväringsmanskapet utgöres af 25, indelta arméens gemenskap af 6 man. Socknen genomskäres af Etra-ån, som vid hemmanet Berg störtar sig utför en höjd af klippor och formerar der det icke obetydliga vatten-

fallet Belleforss, af några kalladt Bergsforss. Ur Tjernsjön, som ligger vid Backa och Klackebo, rinner ett litet strömdrag, kalladt Flygån, förbi Haxered, Ekås och Spetsebo och faller vid Gällared i Etran midt för Kila. Rådande jordmånen är dels sand, dels äfven sandblandad mylla med klappersten på grusbotten; på skog lider socknen brist. Gällareds kyrka, belägen vid landsvägen mellan gästgifvaregårdarna Gunnarp och Normanstorp, är byggd af sten och täckt med spån, 25 alnar lång och 13 alnar bred; hon förmodas af inskriptionerna i kyrkan vara byggd år 1651, då Lars Halgerus var pastor. På altartaflan, der nattvardens instiftelse föreställes, stå Trons, Hoppets, Lagens och Evangelii sinnebilder. Uti en nisch i kyrkomuren befinnas tvänne helgonbilder, föreställande Maria med barnet och Joseph. I tornet finnas 2:ne klockor, hvaraf den större är gjuten i katholska tiden; den mindre är, enligt inskriptionen, från 1699. Barnundervisningen sker dels af anhöriga sjelfva, dels af en examinerad lärare uti ambulatoriska rotar, i hvilka år 1859: 61 gossar och 60 flickor undervisades. Af byar och hemman märkas i socknen: Gällared $2^3/_4$ mantal, Skog 2 mantal, Borg 1 mantal, Heljared 1 mantal, Skärshult 1 mantal, Stenstorp 1 mant., Spetsebo 1 mantal, alla skatte, m. fl. — Adress: Warberg.

Gällaryd. Annex-socken till Rydboholms pastorat i Östbo härad af Jönköpings län, $7^1/_4$ mil från Jönköping, gränsar i norr till Nydala, i vester till Wernamo och Woxtorp, i söder till Rydaholm, i öster till Slätthög; är $1^1/_2$ mil lång och $^3/_4$ mil bred. Arealen är 20,921 tunnland, af hvilka 2,460 äro sjöar och kärr. En bergsträcka börjar vid Ekbohult i norra delen af socknen och sträcker sig $^1/_2$ mil mot Gripenberg; ifrån densammas högsta höjd har man vidsträckt utsigt. Ett berg vid Bråten säges innehålla jernmalm. Af större sjöar märkas: Rusken (Roseken), liggande i Westra Härads Skate; Åreda-å går från Rusken till Lyen, en sjö, som är en half mil lång, en half mil bred och räcker till Strömhult i Mistelås socken. Vid ön Finahult sammanstöta Wärend, Finveden och Njudung (Slätthög, Hjelmseryd och Gällaryds socknar). Hulta-sjön är skiljd från Rymmen genom Aska sund, der Åka ö fordom tillhört Kronobergs län, men nu Jönköpings, lagd under Lilla Hult i Gällaryds socken; utanför ön ligger Åkasten, som nu utgör länsgränsmärke. Gällaryd, som år 1290 skrefs Gyelryth, 1299 Gellaryth, 1300 Gallurydt o. s. v., beboddes år 1805 af 884 och 1856 af 1,268 personer och består af $6^1/_4$ mantal skatte, 1 mantal krono, 10 mantal frälse (häraf 4 mant. i Westra härad), taxerade 1857 till 67,792 rdr bko. Jordmånen, i allmänhet bördig, består af svartmylla, stundom blandad med mjelljord. I Pressbo åkergärde äro 2 rör med fördjupningar midtuti, ett dylikt i hagen. Kyrkan, belägen $1^1/_2$ mil från moderkyrkan, är byggd 1782—85, 80 alnar i norr från den gamlas grund, på kaplans-bostället egor, 40 alnar lång, 20 alnar bred invänd. med 12 alnars murhöjd. Hans Georg Bråkenhjelms (född 1684, död 1737), herre till Moshult, vapen hänger här jemte L. J. Silfversparres (född 1700, död 1754) och G. J. Bethuns (född 1709, död på Hylteberg 1750). Barnundervisningen bestrides i fast skola af 1 examinerad och 1 oexaminerad lärare; år 1859 var barnens antal 55 gossar och 36 flickor. I socknen märkas: 1 mantal *Hult*, 1 mantal *Tuddabo*, skatte, *Andersfors* manufakturverk; 1 mantal *Sötåsa*, 1 mantal *Gripenberg*, 1 mantal *Hylte*, 1 mantal *Måsshult* samt 1 mantal *Gällaryd*, allt frälse; det sistnämda egdes af hofjägmästaren L. J. Silfversparre; hans enka sålde det 1809 till kapiten Muncktell; sedan v. kommminister J. G. Springer; så prosten Ljung; disponeras nu af possessionaten Springer; *Ohs* säteri i Westra Härads Skate. — Adress: Wernamo.

Gällersta. Annex-socken till Ekeby pastorat i Skyllersta härad af Örebro län, 1 mil från Örebro, mellan Almby och Ånnesta i norr, Mosås och Mosåssjön, hvaraf en del ligger inom denna socken, i vester, Ekeby och Attersta-å i söder samt Norrbyås socken i öster;

har en areal af 9,118 tunnl., af hvilka 2,520 äro sjöar och kärr. Norra trakten upptages af den ås, som skiljer Svart-åns vatten från Telge-åns, sydöstra hörnet åter af träsk; mellersta delen är en bördig slätt, blott genomstruken af några sandåsar utefter smärre vattendrag, som gå ned till Attersta-ån; rådande jordmånen är på slätten lera. Socknen, som år 1805 beboddes af 989 och 1856 af 1,247 personer, består af $32^5/_8$ mant. skatte, $1^1/_2$ mant. krono, $6^1/_8$ mant. frälse och uppskattades 1857 till 149,434 rdr bko. Hufvudnäringen är åkerbruk, med afkastning utöfver eget behof. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; barnens antal uppgick 1859 till 74 gossar och 45 flickor. Giellesta nämnes omkring 1314. Kyrkan, $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är till en del från medeltiden. Flera större byar finnas i socknen, men ingen gård af betydenhet, blott smärre: Almbro vid Attersta-ån 1 mantal skatte rusthåll, Bondsäter $^1/_2$ mantal skatte rusthåll. Af Attersta by, 3 mantal skatte rusthåll och 1 mantal krono, är det sistnämda kronofogde-boställe, det öfriga med tillhörande qvarnar och sågar lyder under Bysta i Asker, Säbylund i Kumla och Laxå i Bodarne. — Adress: Örebro.

Gällestad. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Kinds kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af 5 socknar: Semb, Grönahög, Finekumbla, Tverred och Marbäck, och hade år 1856 en folkmängd af 5,478 personer. *Gällestad,* modersocken i Kinds härad af Wenersborgs län, $1^1/_2$ mil från Ulricehamn, har en areal af 17,357 tunnl., af hvilka 1,265 äro sjöar och kärr, och består af $13^{37}/_{48}$ mantal skatte, $1^{13}/_{16}$ mantal krono, $11^1/_4$ mantal frälse, uppskattade år 1857 till 68,493 rdr bko. Marken är bergaktig, mer i norra, mindre i södra delen; rådande jordmånen är sandblandad mylla. Skogen är på många ställen, såsom på herregårdarna, tillräcklig för behofvet, hvaremot den på sednare tiden allt mer aftagit på de andra hemmanen. Socknen, som 1805 beboddes af 1,046 och 1856 af 1,466 personer, har fast skola, hvari sistnämda år 76 gossar och 92 flickor erhöllo undervisning af 1 examinerad lärare, som är gemensam med Semb socken, hvars kyrka sammanbyggdes med Gällstad 1824 på samma ställe, der den gamla kyrkan stått. Nya kyrkan, uppförd af sten, med ett vackert torn vid vestra gafveln, är ljus och rymlig; hon invigdes d. 26 Sept. samma år af stiftets då varande biskop, doktor C. F. af Wingård. Från landsvägen, som går tätt utmed ringmuren, är upp till torndörren anbragt en stentrappa i tvänne afdelningar. På kyrkogården ligger Knut Johansson Hand till Attorp begrafven; han stupade i slaget vid Svarterå den 20 Oktober 1565. Den gamla kyrkan var icke äldre än från 17[illegible]1, men var uppförd på så osäker grund, att detta vållat kyrkans tidiga förfall, så att nybyggnad måst företagas. Å hemmanet *Stenkulas* egor äro 12 i cirkelform uppresta stenar, som skola utvisa ett forntida domaresäte. För öfrigt märkas i socknen af större gårdar: *Intorp, Mölleby* och *Torsbo.* — Adress: Ulricehamn.

Gällstad. Ett mantal frälse och 1 mantal skatte i Törnevalla socken och Åkerbo härad af Linköpings län. Frälset utbyttes från kronan af grefve Axel Lillje 1651, tillhörde slägten 1686; friherre Carl Sack 1700, handlanden Dahlqvist 1852; uppskattnings-värdet för år 1858 var 5,960 rdr rmt. Skattehemmanet är deladt i 3 delar och uppskattadt till 9,720 rdr rmt.

Gällö. Fordom skans i Räfsunds socken af Jämtlands Norra Fögderi, var belägen vid vestra ändan af Gällö-bro, som går öfver ett sund mellan sjöarna Bräcke och Sundsjö $^1/_2$ mil från kyrkan. Denna skans eröfrades år 1644 af Danskarne, men sattes åter i stånd af Henr. Haneman, hvilken var förlagd der med ett kompagni dragoner; nu finnas endast lemningar qvar deraf. Sägnen omtalar, att i fordna tider jätten Arnliot af Gällö, eller som gammalt folk på 1700-talet nämde honom, Anun i Gällön, der haft sin hemvist; ännu går berättelsen, att der bott en stråtröfvare. (Arnliot Gellina, hvilken stupade i slaget vid Stiklarstad, var konung Olof Heliges

man, sedan han »tagit dop och christendom samt blifvit konungen kär».)

Gällöfsta eller **Jällöfsta.** Ett halft frälsehemman i Westra Ryd socken och Bro härad af Uppsala län, vid sjön Skarfven, med tegelbruk uppskattadt till 12,000 rdr rmt, utgör jemte Nibble 1 mantal, Sundby $1\frac{1}{2}$ mantal, Österöra 3 mantal, Wäsby $\frac{3}{8}$ mantal, Örsta $\frac{1}{2}$ mantal, ett gods, uppskattadt 1858 till 73,750 rdr rmt, och eges af baron Sigfrid Rålamb. Gällöfsta förekommer på 1300-talet under namn af Gieltaløsta, hörde 1631 under Sundby, har i sednare tider tillhört Iserhjelm omkring 1825, Ljunglöf, gener. Lantingshausen, 1849 friherre Rålamb.

Gäpplingby. Den äldsta byn i Ullångers socken, Norra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län. Här finnas grafhögar, i en af hvilka konung Gudmund berättas hafva sin lägerstad.

Gärde. By i Offerdals socken, Jämtlands Södra fögderi och Jämtlands län, belägen i vestra delen af socknen; här har fordom varit kristallbrott.

Gärdeby, se *Gistad.*

Gärdesta. Två mantal säteri i eget bruk samt $2\frac{1}{2}$ mtl frälse i Lästringe socken och Rönö härad af Nyköpings län, är beläget nära Fårsjön. Säteriet har varit krono eller tillhört Wasa-familjen, skänktes 1569 af hertig Carl till Sivert Kruse, kom genom gifte till slägten Lilje, egdes 1663 af enkefru Lilje, reducerades, utbyttes åter till frälse af presidenten Joh. Schönberg, med säterifrihet som förr; egdes 1716, genom gifte, af E. Ehrenheim, 1760 af landshöfding Olivecrona, 1770 af hans enka, köptes 1780 af kammarherren baron Axel Löwen, som bebyggde säteriet och gjorde det till fideikommiss åt sin yngre son, friherre Aug. Löwen, hvars son, Otto Trolle Löwen, är närvarande egaren. Till säteriet höra underlydande $6\frac{7}{8}$ mantal inom socknen, $\frac{1}{4}$ mantal i Sättersta, och taxerades godset 1857 till 57,890 rdr bko.

Gärds. Härad i Christianstads län, med en areal af 135,639 tunnland, af hvilka 4,012 äro sjöar och kärr, består af 19 socknar och hade år 1805 en folkmängd af 14,217 personer; 1859 års folkmängd äfvensom häradets hemmantal m. m. visar sig af följande:

Socknens namn.	Hemmantal.			Folkmängd.			Gemenskap.	Bevärings-manskap.	Backstugu-sittare.
	Skatte.	Krono.	Frälse.	Betalande.	Skattfria.	Summa			
Wä	$9\frac{139}{144}$	$10\frac{35}{36}$	$3\frac{5}{16}$	897	943	1,840	35	72	35
Åsum	$23\frac{5}{16}$	14	—	902	708	1,610	12	75	28
Skepparslöf	$15\frac{11}{12}$	$5\frac{1}{12}$	$3\frac{5}{12}$	675	613	1,288	14	53	17
Lyngsjö	7	$2\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{3}$	227	242	469	8	22	39
Köpinge	$16\frac{5}{12}$	$3\frac{3}{8}$	13	795	815	1,610	23	66	154
Träne	$4\frac{5}{16}$	$2\frac{11}{12}$	$27\frac{5}{48}$	752	749	1,501	11	45	94
Görröd	$5\frac{1}{12}$	$1\frac{19}{48}$	$8\frac{2}{3}$	496	533	1,029	7	32	45
Esphult	$9\frac{3}{4}$	$4\frac{5}{24}$	$1\frac{3}{4}$	609	588	1,197	4	38	62
Linneröd	$9\frac{5}{16}$	$\frac{3}{16}$	$2\frac{3}{8}$	447	434	881	7	23	21
Häglinge	$\frac{3}{4}$	—	—	23	34	57	—	3	—
Westra Wram	$13\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{3}$	$10\frac{5}{12}$	993	974	1,967	7	70	56
Efveröd	$8\frac{29}{48}$	$3\frac{13}{24}$	$6\frac{3}{4}$	527	505	1,032	14	48	16
Sönnarslöf	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{4}$	$24\frac{1}{4}$	484	606	1,090	7	43	14
Widtsköfle	1	$\frac{1}{4}$	$20\frac{7}{16}$	529	555	1,084	3	33	22
Degeberga	$6\frac{27}{32}$	$3\frac{37}{96}$	$7\frac{7}{12}$	660	629	1,289	6	36	22
Hörröd	$2\frac{3}{4}$	$1\frac{5}{6}$	$1\frac{4}{2}$	312	366	678	3	19	13
Maglehem	$6\frac{3}{16}$	$4\frac{13}{48}$	$4\frac{5}{12}$	587	619	1,206	6	45	32
Huaröd	$4\frac{3}{8}$	$2\frac{5}{24}$	$4\frac{31}{48}$	543	533	1,076	4	38	23
Svensköp	—	$\frac{11}{24}$	$\frac{5}{6}$	57	51	108	—	4	—
Östra Wram	$\frac{7}{8}$	$\frac{9}{16}$	$4\frac{3}{4}$	157	198	355	5	13	19
Summa	$147\frac{173}{288}$	$64\frac{7}{288}$	$146\frac{13}{24}$	10,672	10,695	21,376	176	778	712

Gärds härads domsaga har tingsställe i Nöbbelöf.

Gärds Kontrakt. Prosteri uti Lunds stift, bestående af samma socknar som Gärds härad, med undantag af Wä socken, som hör till Willands kontrakt. Af kontraktets 9 pastorat äro 3 regala af första klassen, 2 regala af andra klassen, 2 regala af tredje klassen, 1 patronelt af andra klassen (Widtsköfle och Degeberga) samt 1 alternerande regalt och patronelt af 1:sta klassen (Efveröd och Sönnarslöf). Kontraktets befolkning uppgick 1858 till 18,527 personer.

Gärdslösa. Fem och $^1/_4$ mtl skatte i Kumla socken och Lysings härad af Linköpings län; eges af bönder och är skiftadt i 17 delar. Fordom hafva häraf 2 mantal hört under Wreta kloster.

Gärdsjön, Neder-, eller Järdsjö by i Rättviks socken och Neder-Siljans fögderi af Dalarna, känd i historien deraf, att Gustaf Eriksson uppehöll sig någon tid undangömd i en källare, för att dölja sig för Danskarnes efterspaningar. Enligt 1858:års mantalslängd, der byn benämnes Neder-Gjersse, bo på dess område 313 personer.

Gärdsmyra. Frälse-säteri af $^3/_4$ mtl i Wendels socken, Örbyhus härad och Uppsala län, har tillhört slägterna Skytte och Bjelke, 1741 Malmer; 1849—58 under Löfsta bruk. Uppskattningsvärdet är 6,000 rdr rmt.

Gärdsrum eller **Gellersrum.** Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Norra Tjusts kontrakt och härad af Kalmar län, $4^1/_2$ mil från Linköping, omgifves i vester af delar af Kinds och Bankekinds härader i Linköpings län, i norr af Yxnerums Skate, i öster af Ukna socken och i söder af Dalhem; håller $1^3/_4$ mil i längd och $1^1/_4$ i bredd samt har en areal af 30,711 tunnland, af hvilka 3,850 äro sjöar och kärr. Marken är mycket ojemn samt består mest af berg och dälder, så att inga betydande slätter finnas; en stor del upptages af sjöar, hvaribland märkas Svalan i norra delen, Bålsjön, Hamarsjön och Bergsjön i midten af socknen. Rådande jordmånen är lera, men på åtskilliga ställen sand och svartmylla. Skog finnes tillräckligt, så att vinnandet af skogsprodukt utgör hufvudnäringen. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,339 och 1856 af 2,261 personer, består af $16^1/_2$ mantal skatte, $1^1/_4$ mantal krono och 10 mant. frälse, uppskattade år 1857 till 200,100 rdr bko. Gärdsrum var till 1583 annex till Ukna och räknades 1572 till Bankekinds härad. År 1651 lade drottning Christina $16^1/_2$ hemman af denna socken under grefskapet Westervik och Stegeholm. Kyrkan, af sten och af okänd ålder, är bekostad af en adlig jungfru, Agneta Ulfsdotter, men sedan tillbyggd af trä. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af 1 examinerad lärare; år 1859 var barnens antal 112 gossar och 68 flickor. I denna socken märkas: *Qvistrum,* 1 mtl säteri, *Forssaströms* jernbruk, *Cedersholms* pappersbruk; kyrkoherdeboställets Brandthäll $^1/_4$ mantal, helt nära kyrkan, är hjelpligt bebygdt, dess egor skänktes dels af ofvanbemälda fröken Agneta, dels af riksrådet Nils Gyllenstjerna till Fogelvik 1583; Götestorp 1 mantal, mönsterskrifvare-ställe. På rusthållet Tingstorps egor, ej långt från hemmanet, finnas vid ett gärde fyra uppresta tingsstenar, omkring två alnar höga samt stående i fyrkant. — Adress: Åtvidaberg.

Gäsened. Härad i Elfsborgs län, innehåller 131,729 tunnland, af hvilka 10,178 äro sjöar och kärr. Inom häradet upprinner ån *Nossan* och dess största sjö är *Sämbsjön.* Här förspordes natten mellan d. 29 och 30 September 1828 en jordskakning, som på vissa trakter af häradet var så betydlig, att husen hördes dallra och takpannorna bullrade af rörelsen. Häradet omfattar 22 socknar och beboddes år 1805 af 7,699 personer; dess närvarande hemmantal och folkmängd för hvarje socken visar sig af följande tabell:

Socken.	Hemmantal.			Folkmängd år 1859.		
	Skatte.	Krono.	Frälse.	Mantals-skrifna.	Befriade.	Summa.
Björke	$6^1/_4$	1	—	123	96	219
Wesened	$9^{25}/_{64}$	$^{63}/_{64}$	$^1/_6$	249	199	448
Grude	$5^1/_2$	$2^3/_8$	$1^3/_4$	157	141	298
Hjellby	4	—	—	120	107	227
Hudened	$19^{13}/_{16}$	$2^3/_8$	$3^1/_4$	557	529	1,086
Hällestad	$5^3/_8$	$1^1/_8$	$6^1/_4$	195	200	395
Skölfvened	$9^7/_8$	$1^9/_{16}$	$1^3/_4$	222	204	426
Hof	$6^1/_4$	$5^7/_8$	$4^3/_4$	314	278	592
Säm	$^3/_8$	—	8	90	88	178
Kjellunga	$7^7/_{16}$	$2^{11}/_{16}$	$^1/_2$	226	238	464
Eriksberg	$11^7/_{32}$	$2^3/_4$	3	326	339	665
Bråddarp	$5^1/_4$	1	3	136	115	251
Mjelldrunga	$8^{49}/_{96}$	$1^{17}/_{24}$	2	216	198	414
Odh	$20^1/_4$	$1^5/_8$	$3^7/_8$	544	462	1,006
Öra	$7^1/_8$	$^3/_8$	3	169	153	322
Alboga	$3^{17}/_{32}$	$1^3/_8$	$7^1/_4$	221	197	418
Mölla	$11^1/_{32}$	$2^{19}/_{32}$	$2^3/_8$	410	297	707
Närunga	$7^5/_8$	$^3/_4$	$^3/_4$	393	426	819
Ljur	$6^{11}/_{16}$	$^5/_8$	$2^1/_2$	272	295	567
Ornunga	9	$^{19}/_{32}$	$3^1/_2$	314	348	662
Qvinnestad	$8^1/_2$	$^3/_8$	$1^1/_4$	248	237	485
Asklanda	$5^9/_{16}$	$^1/_2$	$1^5/_{16}$	147	153	300
Summa	$178^{107}/_{192}$	$32^{41}/_{128}$	$60^{23}/_{48}$	5,649	5,300	10,949

I förening med Ahs och Kullings härader utgör Gäseneds härad en domsaga och ett fögderi. Tingsstället är i Lung.

Gäseneds Kontrakt, se *Kullings* och *Gäseneds Kontrakt.*

Gäsjö, Gesjö eller **Jäse.** Fordom stångjernsbruk i Norbergs socken och härad af Westerås län, beläget vester från Rabbalsbenning, 1 mil i norr från kyrkan, anlades i konung Carl X:s tid år 1658; stångjernshammaren är nu nedlagd. Under den blåsningstid, som började d. 31 Maj 1857 och slutade d. 14 Maj 1858, erhöllos vid Gäsjö masugn 5,976 sk℔ 10 l℔ tackjern. Hyttan uppskattades 1858 till 10,122 rdr rmt, och de dertill hörande jordegorna, bestående af 2 mantal Gäsjö med underlydande $^5/_8$ mant. jemte qvarn och såg, till 19,800 rdr rmt. Närvarande egare är handelshuset Schön & komp.

Gässhult, Stora och Lilla. Två mtl säteri i Misterhults socken och Tunaläns härad af Kalmar län, har tillhört slägten Stråle, på 1770-talet adjutanten A. v. Gardemien under Misterhults egendom och år 1799 ryttmästaren Freidenfelt. För närvarande eges Gässhult af landtbrukaren G. O. och ryttmästaren N. A. Frejdenfelt, med underlydande $^3/_{16}$ mantal Klemenstorp, $^1/_2$ mantal Späckemåla samt 1 tullmjöl- och en sågqvarn, alltsammans uppskattadt till 15,355 rdr rmt. Hit hörer äfven 1 pottaskebruk.

Göberg, Göberga eller **Göaberg.** Tre mantal frälse-säteri i Linderås socken och Norra Wedbo härad af Jönköpings län, ligger $^3/_8$ mil nordost om kyrkan, har vacker trädgård, mycken skog, godt fiske samt 22 större och mindre torp,

jemte qvarn och såg samt underlydande $^1/_4$ mantal Ekeberg, $^1/_2$ mantal Hulan, $^1/_4$ mantal Lilla Jordfällan och 2 mantal Botorp $^1/_4$ mil vester om kyrkan med underlydande $^1/_4$ mantal Wennersryd, $^1/_2$ mantal Tärenäs samt $^1/_2$ mant. Stora Jordfällan, alltsammans med ett uppskattningsvärde af 44,700 rdr rmt. Sätesbyggningen, en våning, med torn och tvänne paviljonger, är uppförd på 1750-talet af hofjunkaren Carl Johan Bogeman, äfvensom 2:ne mindre flygelbyggnader, alla af trä. Den namnkunniga familjen Some egde detta säteri uti Gustaf I:s tid; och Christer Some, som blef dömd från lif, ära och gods för uppgifvandet af Kalmar slott till Danskarne, var den sista af denna familj, som egde Göberg, hvilket likväl af gunst och nåd lemnades till hans enka, Maria Magdalena von Masenbach, dotter af ståthållaren Hans von Masenbach till Ökna. Enkan gifte sig med ståthållaren öfver Jönköpings län, Knut Arvid Drake; deras son, generalmajoren Erik Drake, blef 1673 ihjälskjuten i duell af öfversten Hans Åkesson Ulfsparre till Restad. Erik Drake var gift med enkan Anna Kath. Gürfelt; dessa öfverlemnade Göberg till sina kreditorer, hvilka sålde det till majoren Phil. Dan. Holmer, som derstädes dog 1676. Dennes enda dotter blef gift med Schoutbynachten N. J. Bogeman, hvilken sålunda kom i besittning af egendomen; hans son, hofjunkaren Carl Johan Bogeman, var derefter egare, och efter honom hans yngsta son, kapiten Adolf Bogeman, som egde stället 1829. För närvarande eges 1 mantal af fröken Ulla Bogeman och 2 mantal af häradshöfding C. Bogeman.

Göddelöf eller **Gödelöf.** Annex-socken till Lyngby pastorat i Bara härad, ligger i Torpa härad af Malmöhus län, $1^3/_4$ mil s.o. från Lund, har en areal af 4,166 tunnland, af hvilka blott 6 äro sjöar och kärr, samt består af $20^3/_{40}$ mantal, hvaraf $^7/_8$ äro krono och $19^1/_5$ frälse, uppskattade år 1857 till 157,175 rdr bko. Marken är till större delen jemn. I vestra delen af socknen är rådande jordmånen lera, men i den östra sand; socknen har god och mycken åker samt äng, men brist på skog. Inom denna socken ligger den s. k. *Romeleklint.* Folkmängden utgjordes år 1805 af 546 och 1856 af 738 personer; beväringsmanskapet utgöres af 27 och gemenskapen af indelta arméen af 3 man. Afståndet mellan bägge kyrkorna är $^2/_5$ mil. Socknen har fast skola, hvari år 1856: 67 gossar och 64 flickor erhöllo undervisning af 2 oexaminerade lärare jemte pastor. Största gården i socknen är *Björnstorps* säteri; vidare märkas Stubbarp 1 mantal frälse, Hylinge $1^3/_4$ mantal frälse. — Adress: Lund.

Gödestad. Annex-socken till Hunestads pastorat af Warbergs kontrakt i Göteborgs stift, ligger i Himble härad af Halmstads län och innefattar en areal af 1,319 tunnland, af hvilka 220 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 313 och 1858 af 355 personer, består af $15^{11}/_{12}$ mantal skatte, 1 mantal krono, uppskattade år 1857 till 52,359 rdr bko. Beväringsmanskapet utgöres af 24 man. Marken är ojemn, bestående af berg, dalar och slätter; rådande jordmånen är lera och täflar i allmänhet i godhet med de flesta i häradet. Icke långt från kyrkan flyter Himble-ån, som uppdrager med sitt slingrande lopp å ena sidan gränsen mellan Grimethon och å den andra mellan Hunestad; öfver denna å är nära Gödestads kyrka byggd en med hvalf försedd stenbro, likasom en annan dylik mellan Ljungstorp och Clastorp. Kyrkan, $^2/_5$ mil från moderförsamlingens, är af sten under tegeltak. Altartaflan, försedd med konung Carl XII:s namnchiffer, föreställer i bildhuggeriarbete Christi korsfästelse. Predikstolen föreställer i bildhuggeri evangelisterna och i målning de fyra större profeterna. I klockstapeln hänger endast en klocka, som antages vara af ganska hög ålder. Barnundervisningen bestrides uti ambulatoriska skolor. På fornlemningar är socknen rik; här har funnits en af Hallands högsta stenvårdar, den öfver 10 alnar långa *Slummesten* eller *Göthriksten;* monumentet syntes på betydligt afstånd, innan det föll omkull 1815, då det afbröts på flera ställen. Att döma af den plats det innehade på en ätte-

hög, kallad Konung Göthriks hög, nära Gödestads bro, var det en ätthäll, men antages äfven hafva varit begagnadt såsom skyddspelare. Af den här begrafna Göthrik torde socknen fått sitt namn. Den icke långt härifrån belägna *Göthriks* eller *Göthars Källa* besöktes åtminstone förr midsommarsaftonen hvarje år af stora hopar af bygdens ungdom. Här egnades några stunder åt nöjet; det vidskepliga förtroendet för källans underkurer offrade här sin skärf; här hölls likasom en marknad, der krögare och bagare ifrån det $^{3}/_{4}$ mil härifrån belägna Warberg alltid infunno sig. På det så kallade *Galgeberget* vid Gödestads by hafva för omkring ett halft sekel sedan synts tydliga lemningar af uppkastade vallar och murar, hvilket gifver anledning till förmodan, att här fordom funnits något slags befästning. Hvarken säteri eller boställe finnes i socknen. Afståndet är $^{3}/_{4}$ mil från adressorten Warberg.

Göhlstugu-Jerngrufvor i Floda socken och Oppunda härad af Nyköpings län, n.v. om Floden, lyda under Eriksberg. Vid dessa grufvor upptogos under åren 1843—47 pr medium 1,422 sk℔; 1849: 4,351 sk℔ jernmalm. Härifrån tages malmen till Forssjö bruk i Malm socken. Närvarande egare är öfverste-kammarjunkaren frih. Carl Bonde.

Göinge, Westra. Härad i Christianstads län, omgifves i nordost af Norra Åsbo härad, i norr af Sunnerbo i Kronobergs län och i öster af Östra Göinge härad, och har en areal af 297,523 tunnland, af hvilka 12,375 äro sjöar och kärr. Häradet, med tingsställe i Röinge, består af 23 socknar, som till hemmantal och folkmängd m. m. år 1859 förhöllo sig enligt nedanstående:

Socknarnas namn.	Hemmantal.			Folkmängd.			Gemenskap.	Beväringsmanskap.	Backstugusittare.
	Skatte.	Krono.	Frälse.	Betalande.	Skattfria.	Summa.			
Önnestad .	$19^{7}/_{12}$	$2^{7}/_{16}$	$6^{23}/_{48}$	1,043	999	2,042	22	80	15
Sörby.....	$2^{1}/_{4}$	$1^{5}/_{8}$	$10^{11}/_{48}$	278	263	541	2	22	7
Gumlösa ..	—	$^{1}/_{4}$	$20^{1}/_{16}$	373	259	732	5	34	4
Winslöf...	20	$5^{1}/_{4}$	$17^{3}/_{8}$	1,107	1,088	2,195	25	100	23
Näflinge ..	$5^{1}/_{2}$	$3^{5}/_{16}$	$2^{1}/_{8}$	350	446	796	6	35	3
Mellby....	$3^{5}/_{8}$	1	$31^{17}/_{48}$	781	792	1,573	14	19	10
Tjörnarp ..	$7^{1}/_{2}$	$^{3}/_{8}$	$10^{23}/_{48}$	411	395	806	9	32	9
Brönnestad	3	$1^{5}/_{8}$	$19^{1}/_{6}$	554	563	1,117	3	37	13
Matteröd..	$11^{9}/_{16}$	$^{5}/_{8}$	$3^{1}/_{16}$	589	575	1,164	9	34	9
Häglinge..	$5^{3}/_{4}$	$^{5}/_{8}$	$11^{43}/_{48}$	394	482	876	6	28	13
Stoby.....	$22^{1}/_{8}$	$3^{41}/_{48}$	$8^{19}/_{96}$	1,058	924	1,982	18	81	5
Sandby ...	$7^{3}/_{16}$	$4^{1}/_{4}$	$3^{3}/_{8}$	437	415	852	3	22	3
Wankifva .	$6^{1}/_{3}$	$1^{7}/_{8}$	$11^{35}/_{48}$	572	600	1,172	13	41	11
Ignaberga .	$9^{11}/_{96}$	$2^{3}/_{8}$	$4^{31}/_{48}$	547	490	1,037	12	42	13
Finja	$11^{23}/_{24}$	$7^{21}/_{32}$	—	652	696	1,348	12	39	19
Hörja.....	$14^{5}/_{24}$	$5^{13}/_{24}$	—	584	545	1,129	15	36	35
Röke	$15^{7}/_{80}$	$1^{119}/_{240}$	$^{7}/_{8}$	711	549	1,260	11	48	9
Torup	$7^{5}/_{16}$	$2^{1}/_{48}$	$2^{1}/_{8}$	351	376	727	7	26	16
Åkarp	$14^{17}/_{24}$	$1^{9}/_{16}$	$3^{1}/_{3}$	638	601	1,239	13	44	4
Wittsjö ...	$20^{11}/_{16}$	$^{15}/_{16}$	$7^{13}/_{16}$	1,181	1,162	2,343	7	80	29
Wisseltofta	$14^{1}/_{3}$	$2^{29}/_{48}$	$2^{35}/_{48}$	627	757	1,384	8	42	18
Werum ...	$1^{5}/_{6}$	$^{2}/_{3}$	$28^{1}/_{16}$	673	860	1,533	10	45	11
Farstorp ..	$21^{1}/_{3}$	$^{2}/_{3}$	$2^{3}/_{16}$	814	747	1,561	12	52	24
Summa	$245^{53}/_{120}$	$52^{121}/_{160}$	$207^{45}/_{96}$	14,725	14,684	29,409	242	1,019	303
	506								

År 1805 utgjorde häradets folkmängd 17,916, år 1830: 28,023 peroner. Göinge härader äro kända från Snapphanarnes tid under 1644 och 1659 års fälttåg; det var här som de egentliga Snapphane-partierna upprättades, hvilka hade sina tillhåll på Hallandsås och i Ystads-trakten, hvarifrån de förhärjade den värnlösa landsbygden, indrefvo gärder och kunskapade för Danskarne. Danska öfversten Sten Brahe beväpnade Göinge-bönderna, indelade dem i vissa trupper och ställde dem på vakt vid pass och broar. Då Carl XI tågade till Skåne i Okt. 1676, läto Danskarne sperra vägen med trädstammar, hvilka fälldes i de stora skogarna vid gamla gränsen, och dessa förhuggningar bevakades af Snapphanarne. Deras anförare voro, från detta härad, Ubbe på Frisholmen och Per Stensson. Lybecker, C. G. Skytte, Alex. Hummerhjelm och Rehbinder bekämpade med framgång dessa röfvarehorder, och konung Carl använde både stränghet och mildhet för att sätta en gräns för Snapphanarnas grymheter och fiendtliga företag. Då någon Svensk blifvit ombragt, ålades den socken, der detta föröfvats, att i böter erlägga 1,000 rdr; och stundom blef hvar tredje, stundom hvar tionde man af befolkningen nedskjuten. Gammal tillgifvenhet för Danmark, lystnad efter plundring och en önskan att draga fördel af laglösheterna under ett krig, voro de omständigheter, som föranledde, att detta krig kunde fortsättas så länge och urarta till en fullkomlig tygellöshet .Under åren 1746 och 47 hemsöktes dessa härader af ett annat plågoris, »boskapspesten», så att alla kreatur dogo i de socknar, der den utbröt. Sedermera synas invånarne fått ostörda skörda frukten af ett förbättradt jordbruk, hvilket förut legat i fullkomlig linda. Invånarne äro nu kända såsom skickliga snickare och smeder samt särdeles industriösa.

Göinge, Östra. Härad i Christianstads län, omgifves i vester af Westra Göinge härad, i norr och öster af Sunnerbo härad af Kronobergs län, åt sistnämda väderstreck äfven af Listers härad i Blekinge, i söder af Willands härad, och har en areal af 215,019 tunnland, af hvilka 11,638 äro sjöar och kärr. År 1828 omtalas ett manufakturverk för messing, stål och jern. Saltpetertillverkningen, fordom en lönande binäring, aftager med hvarje år i samma mån vedtillgång för lägre pris saknas. Häradet, med tingsställe i Broby, beboddes 1805 af 14,453 personer och består af 13 socknar; folkmängden för år 1859 äfvensom hemmantalen m. m. synes bäst af nedanstående:

Socknarnas namn.	Hemmantal.			Folkmängd.			Gemenskap.	Beväringsmanskap.	Backstugusittare.
	Skatte.	Krono.	Frälse.	Betalande.	Skattfria.	Summa.			
Hästveda..	$16^{5}/_{12}$	$2^{17}/_{176}$	$4^{115}/_{176}$	690	668	1,358	12	50	27
Ousby	$35^{23}/_{96}$	$1^{11}/_{12}$	$11^{19}/_{48}$	1,972	1,781	3,753	26	127	462
Loushult ..	$17^{7}/_{16}$	$2^{5}/_{16}$	—	921	940	1,861	9	65	41
Broby.....	$15^{1}/_{2}$	$1^{1}/_{8}$	$13^{7}/_{48}$	1,087	1,113	2,200	17	82	29
Emmitslöf.	8	$2^{3}/_{8}$	$2^{37}/_{48}$	519	534	1,053	13	28	17
Glimåkra..	$32^{1}/_{3}$	$1^{7}/_{8}$	$9^{7}/_{8}$	1,655	1,692	3,347	25	127	26
Örkened ..	$24^{11}/_{16}$	$8^{3}/_{16}$	—	1,811	2,111	3,922	22	129	32
Hjersås ...	$7^{7}/_{24}$	$1^{13}/_{24}$	$11^{3}/_{8}$	755	729	1,484	5	50	20
Knislinge .	8	$1^{1}/_{2}$	$14^{13}/_{16}$	499	513	1,012	5	36	11
Qviinge...	$4^{3}/_{8}$	$^{19}/_{24}$	$18^{7}/_{8}$	489	432	921	4	42	12
Gryt	$^{7}/_{16}$	$1^{1}/_{6}$	$16^{3}/_{8}$	380	432	812	6	34	3
Ströö	$8^{31}/_{48}$	$^{1}/_{8}$	—	455	457	912	10	53	36
Förslöf ...	—	$1^{3}/_{16}$	$41^{29}/_{32}$	914	791	1,705	12	64	40
Summa	$178^{1}/_{12}$	$26^{381}/_{528}$	$159^{65}/_{352}$	12,147	12,193	24,340	166	887	756
	$364^{95}/_{96}$								

Häradet tros, likasom Westra-Göinge, hafva fått sitt namn af en här bosatt Götisk folkstam, hvilket man anser bevisadt genom befolkningens ännu fortfarande krigiska lynne samt utmärkta kropps- och själsförmögenheter. Talrika minnesmärken från forntiden förekomma också i Göinge-häraderna, likasom åtskilliga gamla plägseder länge lefvat qvar derstädes. De största insjöarne i Göinge-häraderna äro Finja-sjön, Immelen, Lursjön, Ousbysjön, Tydingesjön, Wittsjön och Örsjön.

Gökhem. Modersocken i Wilske härad af Skaraborgs län i Westergötland, omgifven af Trävattna, Ullene, Marka och Sörby socknar, ligger $^3/_4$ mil från Falköping och har en areal af 6,225 tld, af hvilka 60 äro sjöar och kärr. Jormånen uppgifves af flera bestå af svart kalk, blandad mylla, äfven blandad med lera, men (efter Forsell) har genom Berzelii gjorda anlys på 3:ne profver jord från Westergötland, hvaraf den ena var tagen vid foten af Mösseberg på en åker under Gökhem, på sjelfva den s. k. Falbygden, visat sig, huru litet dessa jordarter kunna kallas ler- eller kalkhaltiga; analysen visade åkerjorden bestå af

0,63	delar	kolsyrad kalkjord,
0,28	»	talkjord,
5,35	»	jernoxid,
0,40	»	manganoxid,
2,60	»	lerjord,
9,26	delar;	

alltså blott $^1/_2$ proc. kalk och från $1^1/_2$ till $3^3/_4$ proc. lerjord; deremot öfver 5 proc. jernoxid, som verkar ofördelaktigt på vegetationen; den stora procenten af humus, ända till 9,7, berättigar den dock att få räknas till bördig åkerjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 690 personer, år 1856 af 912, består af $14^{11}/_{16}$ mantal skatte, $8^3/_8$ mantal krono samt $11^3/_4$ mantal frälse och uppskattades år 1857 till 120,850 rdr bko. — År 1859 hade socknen ambulatorisk skola med en examinerad lärare, som undervisade 30 gossar och 29 flickor. Gökhems moderförsamling utgör, jemte annexerna Marka och Sörby, ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Winköls kontrakt af Skara stift. Kyrkan är byggd af sten med fasta murar och hvalf och är från katholska tiden, hvilket en utbyggnad tillkännagifver, som fordom haft namn af Jungfru Mariæ chor, der den Hel. Jungfruns bild af trä varit upprest på ett litet stenaltare. Kyrkogården är omgifven af höga aspträd. I Gökhems socken ligger *Mösseberg* (se denna artikel). *Odenskulle,* $^1/_4$ mil från Mösseberg, är hög men icke vidsträckt, kal och slät med tvänne afsatser, kallade Piggen och Kronan. Man skall här fordom hafva dyrkat Oden, och i pesttider haft begrafningsplats. *Hålöga Kulle,* till skepnad och höjd lik de gamla Uppsala-högarna, samt åtskilliga andra kullar äro äfven belägna i denna socken. Domaresäten finnas på flera ställen. På Åsleberg skall fordom hafva stått en kyrka eller ett kloster; man har äfven i sednare tider funnit lemningar af en dylik invid Stommen Öfverkyrke, kallad *Ödekyrkan.* Flera källor finnas i församlingen, såsom *Dählaren* eller *Böse-källan,* Stärkelse-källan och Stallen. *S:t Livers-källan* är en offerkälla, som, enligt fornsägen, upprunnit genom bön af fylkeskonungen Liver, då han med sina krigare var plågad af törst. Vid Sörby finnes äfven en offerkälla. Vid St. Lexberg är en mineralkälla. På Hamra slätt skall fordom stått ett slott. Af större gårdar nämna vi här *Rödberga* och *Lunnagården.* — Adress; Falköping.

Göksholm. Tre och ett fjerdedels mantal frälse-säteri i Stora Mellösa socken, Askers härad af Örebro län, har ett särdeles vackert läge vid Hjelmarens södra strand och utgör för den resande, som på ångbåt färdas från Stockholm till Örebro, med sin af täta och lummiga löfträd omgifna åldriga byggnad, synnerligast då man från den s. k. Stora Hjelmaren passerat Björkösundet, ett särdeles vackert och intagande föremål. Enligt en å gården förvarad gammal handling skall karaktersbyggnaden hafva blifvit uppförd år 1320, hvilket, åtminstone hvad en del deraf angår, har mycken trovärdighet för sig. Sannolikt är, att denna del af byggnaden varit det s. k. tornet eller fästet, som, enligt uppgift, icke kunde förstöras af den stormande allmogen, då denna

ville utkräfva hämd för Engelbrekts mord. Murarna i denna del af byggnaden hafva en tjocklek af imellan 3 och 4 alnar. I närheten af gården, vid pass $^1/_4$ mil öster derifrån, ligger *Engelbrektsholmen,* bekant för mordet på Engelbrekt. Holmen är särdeles liten och obetydlig och bedrager derför troligen också mångens väntan, som trott sig der skola öfverraskas af en det stora minnet värdigare natur. Se vidare härom under artikeln Engelbrektsholmen.

Den första kända egaren till Göksholm var *Ambjörn Sixtensson Sparre,* som erhöll det genom sitt gifte 1297 med en dotter till riddaren Ulf Karlsson och enka efter riksrådet Knut Mattsson af gammal adlig slägt, som förde ett hjorthorn i vapnet; herr Ambjörn var lagman i Nerike vid år 1286 samt »advocatus paa Örabroo fäste». En dotter af detta första gifte, *Birgitta Knutsdotter,* som blef gift med riksrådet Magnus Bengtson, hvilken dog 1336, ärfde efter moderns död 1307 Göksholm enligt ett samma år hållet arfskifte mellan henne och barnen af sednare giftet. Derefter kom godset till den s. k. Göksholms-slägten (Natt och Dag), som innehade detsamma till och med år 1655.

Bland egare af denna slägt märkas: *Bo Nilsson,* hvars far antog namnet Natt och Dag. Sjelf var han böndernas anförare, då år 1319 Magnus Smek vid Mora Stenar utropades till konung.

Bengt Stensson, äldre son till riksrådet m. m. *Sten Bosson,* hvars yngre son Bo, som blef gift med en Karin Sture af Holsteinsk ätt, blef stamfader för Stureslägten i Sverige, i det deras son, Nils till Penningeby, upptog sin mors namn och kallade sig Sture.

Bengt Stensson, riksråd och lagman i Nerike, lefde omkring år 1434 och hade i sitt sednare gifte med Anna, dotter till lagmannen Magnus Finvidsson till Hånö, den för sitt deltagande i faderns våldsgerning mot Engelbrekt så olyckligt ryktbara sonen *Måns Bengtsson.*

Efter Engelbrekts mord fördes hans hustru, barn och tjenare fångna till Göksholm. Rummet, der den förstnämda suttit insperrad, tror man sig ännu kunna utvisa.

Sockneboerna i Mellösa, uppretade och bestörta vid underrättelsen om hvad som vederfarits Engelbrekt, skockade sig tillsammans, uppsökte den döda kroppen och förde den till Mellösa kyrka, derifrån den dock vidare fördes till Örebro.

Den åldrige Bengt Stensson och hans son flydde, när stormen nalkades, sedan de först gifvit fångarne fria, och begåfvo sig till biskop Knuts stift, hvarest de länge måste uppehålla sig på det vid Norrköping belägna gamla Bondegodset Ringstaholm. Om Bengt Stensson förmäles, att han allt detta oaktadt icke kunde afhålla sig från att äfven sedermera stämpla till Danskarnes förmån. Sonen Magnus deremot lärer snart blifvit träffad af den djupaste ånger öfver sitt brott och blef en afgjord fiende till Danska partiet. Till följd af samvetsförebråelser, hvilka alltjemt skola förbittrat hans lif, gjorde han ett testamente till Wreta kloster och lefde såsom innehafvare af Göksholm ännu år 1441. Måhända kan i dessa omständigheter någon förklaringsgrund finnas till den skonsamhet, hvarmed Karl Knutsson förfor mot Måns Bengtson, då han till och med förbjöd att anklaga honom för den begångna mordgerningen.

En något sednare medlem af slägten, riksrådet och lagmannen öfver Nerike *Åke Johansson,* erhöll af sin samtid med anledning af den kraft, hvarmed han skall hafva motarbetat Danska inflytandet i landet, benämningen »Danmarks gissel.»

Åke Axelsson, född 1593, friherre till Jää, herre till Göksholm, Finnsta, Sjögerås, Wärnsta, Arnö och Åkesberg, var af slägten den sista manliga innehafvaren af Göksholm, hvilket han betydligt ökade dels genom köp af nya hemman och gårdar, dels genom byten. Af hertig Carl Philip tillbytte han sig större delen af den i Hjelmaren belägna ön Hvalen jemte kringliggande holmar. Byteshandlingen finnes vid gården. Åke Axelsson lefde på sin tid i högt anseende och var vid 3 riksdagar landtmarskalk; dog 1655.

Hans dotter, *Barbro Åkesdotter,* gifte sig första gången med amiralen *Claes*

Bielkenstierna, med hvilken hon hade en son, sedermera öfverste-löjtnanten friherre *Axel Bielkenstierna,* som stupade i sjöslaget vid Öland 1676. Denne hade i sitt gifte med Margaretha Bonde en dotter, *Charlotta,* som efter faderns död ärfde Göksholm. Hon blef år 1691 gift med friherre *Johan Casimir Fleming,* Assessor i Kammarrevisionen (nu Kammar-rätten) samt år 1692 kammar- och kommerse-råd. Denne berättas hafv påkostat byggnaderna vid Sätra brunn. Sonen, friherre *Axel Johan,* sålde Göksholm år 1747 till general-majoren, brigad-generalen i Fransk tjenst, frih. *Carl Sparre* till Moholm. Efter hans död ärfdes Göksholm af hans dotter Beata, som blef gift med sedermera landshöfdingen i Skaraborgs län, grefve *Adam Otto Lagerberg,* hvars son, kapitenen grefve *Carl Lagerberg,* försålde Göksholm till kapitenen och riddaren *Lars Gustaf Tersmeden* och hans fru Hedvig Elisabeth Schön år 1799. År 1817 såldes Göksholm ånyo, nämligen till ministern vid Storbrittanniska hofvet, friherre *Gotthard Mauritz von Rehausen* och hans friherrinna, född Bulkeley. Efter deras död tillträddes det af sonen, sedermera ministern friherre *John Gotthard von Rehausen,* som år 1852 försålde det till sin syster, nuvarande egarinnan, friherrinnan *Malvina Leyonhufvud,* född von Rehausen, enka efter aflidne presidenten i Göta hofrätt, friherre Abraham Leyonhufvud.

Egendomen är till jordnaturen frälse, med undantag af $^1/_2$ hemman Wia, sednare tillköpt, som är kronoskatte. Å hufvudgården Göksholm, $3^1/_4$ mant., jemte Glugge och Björkön, hvardera $^1/_2$ hemman rå och rör, utsås årligen omkring 26 tunnor höstsäd och ungefär lika mycket vårsäd samt 30 à 40 tunnor potates, hvartill jorden, såsom varande lätt och i allmänhet sandblandad, är särdeles tjenlig. Jorden är för öfrigt starkt klapperblandad, hvarjemte på Björkön finnes god tillgång på kalksten. Afkastningen har i medelgoda år varit af höstråg något öfver 200 tunnor, af vårsäden något derunder. På Björkön har råg någon gång lemnat 22:dra kornet i afkastning. Af potatesen erhålles vanligen 10:de kornet. Å cirkulationsvallar erhållas årligen ungefär 200 lass klöfver och timothej. Såväl Göksholm som ofvannämda båda halfva hemman äro under eget bruk. Underlydande hemman äro: *Wahlnäs* 3 hemman, *Råby* 1 d:o, *Alm* 1 d:o, *Sandåker* 2 d:o, *Wia* $1^1/_2$ d:o, *Stånger* 1 d:o, alla, med undantag af ofvanomförmälda halfhemman i Wia, af frälsenatur och på arrende öfverlåtna dels mot dagsverksskyldighet, dels mot spannmåls- och penningearrende.

Gölberga. Två mantal frälse-säteri i Skirö socken och Östra härad af Jönköpings län, beläget ej långt från kyrka och sjö, skall fordom hafva hetat Göljeberg. Åbyggnaderna, med en år 1802 uppförd stor och prydlig sätesbyggning, ha vacker belägenhet å en höjd, med vidsträckt utsigt öfver flera socknar. Enligt äldsta jordböckerna har denna egendom år 1635 tillhört till hälften Erik Gris till Önnarp och till hälften Åke Hansson till Broxvik; år 1646 och 1651 har 1 mantal tillhört E. Hjertas utfrälse samt 1 mantal varit innehafdt af Åke Hansson Ulfsparre och Per Nilsson Ulfsax. Genom äktenskap den 10 Mars 1714 med fröken Agneta Ulfsax, blef ryttmästaren Per Fröberg egare dertill. Hans dotter, fru Anna B. Fröberg, som varit gift först med en major Bergström, andra gången med en kapiten Utterbom och tredje gången med öfverste-löjtnanten och riddaren v. Gerdten, dog barnlös d. 13 Juli 1785, då egendomen i arf tillföll hennes aflidna broders, löjtnant And. Leonhard Fröbergs, dotter, fru Andreetta Fredr. Fröberg, gift med hofrättsrådet, lagmannen Joh. Odencrantz, efter hvilkas frånfälle Gölberga egendom med $2^1/_2$ mantal Lillarp och Skirö jemte inventarier år 1805 såldes till hofjägmästaren baron F. A. Tilas för $10{,}466^2/_3$ rdr bko. Vid säteriet är af honom anlagd en vacker trädgård med park; baron Tilas dog härstädes år 1830. Derefter blef öfverste-löjtnanten C. Lagercrantz egare och efter honom löjtnant A. O. Påhlman 1833. Närvarande egaren är häradshöfding C. H. Friis. Till egendomen höra: $^1/_2$ mantal Lillarp, $1^1/_4$ mantal Skirö samt såg, det hela upp-

skattadt till 16,275 rdr rmt. Jordmånen består af svartmylla; egendomen har godt löfbrott och vattenfall, tjenliga till vattenverks-anläggning. På Gölberga egor är en gammal graf funnen år 1761.

Gölstorp eller **Görlstorp.** Ett kronohemman af $^1/_4$ mantal i Skedevi socken och Finspongs härad af Linköpings län, hörde före reduktionen under De Geerska huset, är nu militiæ-boställe och hörer till 1:sta lifgrenadier-regementets lönefond; uppskattas till 1,240 rdr riksmynt.

Gördslöfs-Kyrkoby. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Bara kontrakt af Lunds stift, hörande till Bara härad i Malmöhus län, består af 2:ne socknar, Gördslöf och Särslöf, och hade år 1856 en folkmängd af 546 personer. Gördslöfs-Kyrkoby, moderförsamlingen, belägen 1 mil från Malmö, har en areal af 1,087 tunnland, af hvilka blott 2 äro sjöar och kärr, samt består af $4^{217}/_{480}$ mantal skatte, $3^{303}/_{480}$ mantal krono, 1 mantal frälse, uppskattade år 1857 till 60,425 rdr bko. Marken är jemn och bördig; rådande jordmånen är lermylla; på skog är fullkomlig brist. Folkmängden, som år 1805 bestod af 193 personer, uppgick 1856 till 257, och beväringsmanskapet utgöres af 18 samt gemenskapen af indelta arméen af 1 man. I socknen finnes fast skola, hvari år 1859 12 gossar och 12 flickor erhöllo undervisning af 1 examinerad lärare. Här märkes *Nordanå by* $2^1/_{12}$ mantal kronoskatte, hvaraf 1 mantal år 1336 donerades till domkyrkan i Lund af ärkebiskop Peder. — Adr.: Malmö.

Görröd, se *Djurröd.*

Görts- eller **Jörts-ön.** belägen inom Hedesunda socken och Gestriklands fögderi af Gefleborgs län, 1 mil lång, en fjerdedels mil bred, är den största af de många öarna i socknen och kronoallmänning; har mycken äng och något skog. På östra ändan af ön ligger Söderforss ankarbruk; skilnaden mellan Gestrikland och Uppland går öfver en del af samma ö, och står läns-rå i bruksträdgården.

Görväln. Två och ett fjerdedels mtl frälse i Jerfälla socken, Sollentuna härad af Stockholms län, beläget vid sjön Görväln, en bugt af Mälaren, 2 mil från Stockholm. Stenhuset är bygdt af hertig Adolf Johan, konung Carl X:s bror, med tvänne flyglar, af hvilka dock den ena längesedan afbrunnit. Gården egdes 1741 af kammar-revisions-rådet Silfverstolpe och 1772 af grefvinnan Bjelke; eges för närvarande af enkefru A. Björkman. Vid gården voro 1858 33 skattskrifna och 20 skattfria personer, inberäknadt två backstugusittare. Sätesbyggnaden är aftecknad i grefve Dahlbergs Svecia Antiqua & Hodierna.

Göstad eller **Gölstad,** fordom *Göstada,* 2 mantal frälsesäteri i Wånga socken och Finspongs härad af Linköpings län, är beläget $^1/_4$ mil från kyrkan. Till säteriet höra såg och 2 lotter i Glansgrufva allmänning; gården utbyttes från kronan till frälse år 1558 af Jakob Thureson, tillhörde 1650 Helena Gyllenhorn, gift med Ingevald Krusbjörn, derpå friherre Baltzar Gyldenhoff 1683 och 1700 hans enka, Christ. von der Linde; 1725 M. Törnhjelm, gift med Christ. Gyldenhoff, derpå öfverste Joh. Cronhjelm samt 1760 och 70 öfverste C. Adlerfelt genom köp; 1829 borgmästaren Odelstjerna, 1850 och 53 D. Odelstjerna. År 1858 var vice-häradshöfding G. Odelstjerna egare af Göstad, som består af lotterna 13 och 14 i Glansgrufva allmänning, 1 mantal Storgård, 1 mant. Westra Torp, $^1/_2$ mant. Östra Torp, alltsammans uppskattadt till 41,760 rdr rmt.

Göstorp. Ett halft mantal skatte i Rystad socken och Åkerbo härad af Linköpings län, har till en del lydt under Tuna från 1622 och 41 och med detta blifvit reduceradt. För närvarande eges det af Nils Nilsson i Lida, Stjernarps socken, och uppskattas till 3,510 rdr rmt.

Göstrings härad i Östergötlands län ligger till en del öster, men mest vester

om Svartån intill sjön Tåkern, mellan Wifolka härad i öster, Bobergs i norr, Aska i nordvest, Dals och Lysings i vester, Jönköpings län och Ydre härad i söder, och har en längd af 4 mil mot en bredd af $1\frac{1}{2}$ mil samt upptager en areal af 107,035 tunnland, af hvilka 7,760 äro sjöar och kärr. Göstrings härad tillföll genom konung Gustaf I:s testamente år 1560 hans son hertig Magnus; från 1660 till 1715 tillhörde det drottning Hedvig Eleonoras lifgeding. Häradet omfattar socknarna Järstad, Högby, V. Skrukeby, Hogstad, ej fullt halfva Allhelgona, större delarne af Bjälbo och Hof, hela Appuna och Wäderstad samt halfva Harstad, alla norr ut på stora slätten kring Skenninge och å Hofsbygden vid Tåkern; vidare Rinna, Ekeby, Åsbo och halfva Malexander, söder ut på den landhöjd, som, genombruten af Svartån, i sin östra del begränsar Sommens norra sida, i den vestra hufvudsakligen bildar länsgränsen, såsom en del af Westra Holaveden; en gren af den sistnämda följer den här s. k. Lillåns båda sträuder åt norr och med ej oafbruten fortsättning på dess norra sida åt öster, till utloppet i Svart-ån, skiljande slätten från skogsbygden. Alla dessa socknar höra till Göstrings och Wifolka fögderi, och alla, utom Malexander, hafva sina kyrkor belägna inom häradet. På slätten, som innehåller ungefär en tredjedel af arealen, men den mest bebyggda, är åkerbruket nästan enda näringen; i skogsbygden tillkomma skogs- och bergsbruk. Af fornlemningar finnas en runhäll i Järstad socken och en runsten i Bjälbo. Folkmängden var 1805: 3,633, 1830: 9,811, 1855: 11,360; för år 1858 kunna vi meddela följande uppgifter:

Sockuens namn.	Hemmantal.			Folkmängd.		Gemenskap.	Bevärings-manskap.	Backstugu-sittare.
	Skatte.	Krono.	Frälse.	Betalande.	Skattfria.			
Ekeby	17	$5\frac{3}{8}$	$29\frac{3}{8}$	988	1,267	18	105	87
Rinna	$23\frac{1}{4}$	1	$10\frac{3}{8}$	718	847	14	57	79
Åsbo	$22\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$	$20\frac{1}{2}$	901	1,081	17	99	104
Malexander	$4\frac{3}{4}$	—	$4\frac{5}{8}$	319	389	4	33	24
Högby	22	$3\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	341	387	12	42	22
Skrukeby	14	4	2	244	304	10	18	29
Hogstad	$25\frac{1}{6}$	$6\frac{1}{12}$	$3\frac{1}{2}$	409	438	22	42	18
Järstad	$3\frac{79}{192}$	$3\frac{137}{192}$	$8\frac{1}{4}$	233	284	8	19	32
Helgona	$10\frac{1}{8}$	$1\frac{7}{8}$	6	245	270	7	28	13
Bjelbo	$21\frac{7}{16}$	$5\frac{11}{16}$	4	371	370	20	43	33
Wäderstad	$19\frac{15}{16}$	$3\frac{7}{16}$	$4\frac{1}{2}$	341	345	17	33	20
Harstad	$9\frac{7}{12}$	$\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{4}$	167	151	6	22	13
Hof	$19\frac{1}{8}$	$1\frac{3}{8}$	$\frac{1}{2}$	268	320	4	20	23
Appuna	$14\frac{1}{4}$	$1\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	199	240	10	22	20
Summa	$226\frac{151}{192}$	$38\frac{35}{64}$	$99\frac{7}{8}$	5,744	6,693	169	583	517
	$365\frac{5}{24}$			12,437				

Göstrings Kontrakt af Linköpings Stift innefattar följande pastorater: *Skeninge stad* med *Allhelgona* och *Bjälbo*, reg. af 1:sta klassen; *Ekeby* och *Rinna*, patronelt af 2:dra klassen; *Åsbo*, patronelt af 3:dje klassen; *Högby, Westra Skrukeby* och *Hogstad*, konsist. af 2:dra klassen; *Wäderstad* och *Harstad*, konsist. af 1:sta klassen, samt *Hof* och *Appuna*, reg. af 2:dra klassen. Kontraktets befolkning steg 1858 till 12,670 personer.

Götadalen. En djup däld på Fisketorps egor i Heda socken af Bohus län, hvilken skall hafva sitt namn deraf, att

en hop Göter, d. v. s. Svenskar, som någon gång i forntiden gjort ett inbrott i denna trakt, der blifvit nedhuggen och jordad. Sedan de dödades kroppar förmultnat, skola de vattenfyllda ådror uppkommit, som nu synas i dalen. Man tror, att det var på detta ställe, som Folkungen Carl Sunesson, Jarl i Westergötland, hvilken eftersträfvade Norska kronan, blef slagen af konung Inges länsherrar, Amund Gjurdson och Thiostolf Alason år 1153.

Göta Elf. Med detta namn betecknas den stora sjön Wenerns aflopp i Westerhafvet. Elfven är inalles 7 mil lång och i allmänhet 400 alnar bred, ehuru den ofvanför Trollhättan utvidgar sig till 1,000 och närmare utloppet till 3,000 alnar. Elfven är uppfylld med forssar och vattenfall, hvilka man kringgått medelst kanal-anläggningar. Redan en half mil från utloppet ur Wenern möter det 19 fot höga fallet vid *Rånnum*, hvilket undvikes genom den redan af Carl IX anlagda *Carls Graf* och *Gustafs Slussar* vid Brinkebergs Kulle. En annan liten kanal leder förbi fallet vid *Stallbacka*, och en half mil derifrån möter det verldsberömda *Trollhättefallet*, hvars alla afsatser tillsammans upptaga en sträcka af 600 famnars längd, hvilken floden genomströmmar, dervid kastande sig från en höjd af inalles 111 fot. Dessa fall undvikas genom *Trollätta-Kanal*, hvars sednaste ombyggnad fulländades åren 1838—44. (Se *Trollhättan.*) Nedanför Trollhättefallen möta ytterligare tvänne fall, ett vid *Åkersvass* om $3^1/_2$ fot och ett vid *Lilla Edet* om 10 fot, samt hvilka likaledes föranledt slussbyggnader. Vid Kongelfs stad delar sig elfven i två grenar, hvilka omfatta ön Hisingen; den kortare af dessa grenar, *Nordre Elf*, faller ut i *Elfve-fjord*, den längre i *Rivöfjord*. — I Göta Elfs utloppsvik utfalla den från sjöarna *Anten, Mjörn* och *Aspen* uppkommande *Lerjeån* samt *Mölndalsån*, som kommer från *Nedsjön*. Om *Klar-Elfven*, hvars inom Norge rinnande del kallas *Tryssild-Elf*, räknas med till Göta Elf, så blir, Wenerns längd med inberäknad, Göta Elfs hela längd från källorna till utloppet $55^1/_2$ Sv. mil. Se vidare *Klar-Elfven* och de här ofvan uppräknade namnen: *Rånnum, Carls Graf, Brinkebergs Kulle, Stallbacka, Åkersvass* och *Lilla Edet* samt *Trollhättan.*

Göta Kanal. Denna storartade kanal-anläggning förenar med Östersjön den stora insjön Wenern, hvilken förut genom Trollhätte Kanal stod i samband med Kattegatt, och sammanbinder på detta sätt Östersjön med Westerhafvet. En sådan inre vattenväg genom landets rikaste provinser hade länge varit påtänkt. Redan 1516 föreslog biskop Brask för Sten Sture den Yngre och Ständerna, att en båtled borde öppnas mellan Wettern och Östersjön; samma biskop började ock med gräfning af den så kallade Tväråu vid Nor. Äfven Gustaf I tänkte allvarsamt på en kanal-anläggning mellan Wettern och Wenern. Upphofsmannen till den egentliga Göta-Kanal, den största af menniskohänder åstadkomna vattenväg i Europa, är den med rätta namnkunnige Baltzar von Platen, som 1808 fick uppdraget att låta verkställa undersökningar för denna kanal; den, som lemnade honom detta uppdrag, var den olycklige konung Gustaf IV Adolf, hvilken Platen först genom sina skrifter vunnit för sitt mål. Platen kallade till sin hjelp den utmärkta Engelska mekanikern Thomas Telford, och inom 20 dagar var hela kanal-linien utstakad, till största delen i samma rigtning, som förut Daniel Thunberg följt 1780—83. Gust. Adolf afsattes, en tredjedel af riket var förlorad, och att dela det återstående af landet mellan Danmark och Ryssland var ett förslag, som hotade att gå i verkställighet; men icke desto mindre bildade sig Göta Kanal-Bolag den 11 April 1810, och på 8 dagar tecknades deri aktier till ett belopp af 3,148,600 rdr. Detta bolag erhöll privilegium på byggandet af och beständig eganderätt till kanalen. Hvarje aktie bestämdes till 100 rdr. Bolaget erhöll tillika rättighet att inrätta en provincial-lånebank (Göta-kanal-diskont). Blott aktieegare fingo deltaga i diskonten. Diskontens fond skulle bestå af 800,000 rdr, dem Rikets bank lemnade som lån, och

af de kapitaler, hvilka aktiegarne efter hand insatte. I direktionen blef Platen ordförande, och till verkets öfvermekanikus utnämdes major Bagge, som år 1814 efterträddes af öfver-direktören Hagström, efter hvilken öfverste-löjtnant Lagerheim fick detta uppdrag år 1818. Men företaget fick snart röna motstånd, man menade, att kanalen vore en graf, som till slut skulle uppsluka alla Sveriges tillgångar. Platen lyckades likväl genomdrifva sin plan; han lät börja arbetet på flera punkter på en gång, så att det icke kunde öfvergifvas; han förmådde Ständerna att lemna Kanalen ett lån af 300,000 rdr årligen från 1815 till 1820, och han hade den glädjen att se Westra Kanal-linien, som påbörjades 1810, och hvars första sluss, den vid Forsvik, öppnades 1813, färdig till segelfart den 23 September 1822, och 10 år derefter fullbordades Östra Kanal-linien, så att den 26 September 1832 voro de bägge Svenska hafven förenade och Göta kanal öppnad. Platen fick imellertid icke upplefva denna alla hans förhoppningar krönande dag, utan hade aflidit redan 1829; han ligger begrafven midt emot Motala mekaniska verkstad

»vid de böljor, sjelf han diktat,
vid den strand, han sjelf har byggt.»

Det var grefve Fr. Sparre, som fullbordade arbetet; detsamma har till större delen blifvit utfördt af Svenska arméen, och hela kostnaden uppgick till 9,142,231 rdr bko, ehuru första kostnadsförslaget upptagit blott 1,000,000 rdr. Af denna summa användes 8,924,000 rdr till byggnadsarbetet, omkring 120,000 rdr till fastigheter och inventarier samt vid pass 85,000 rdr till Motala verkstads anläggning. Göta kanal börjar vid Slätbaken nära Söderköping, går igenom Westra Husby och Kimsta socknar, sjöarna Asplången och Roxen, Wreta, Ljungs och Brunneby socknar, sjön Boren, Motala socken, sjön Wettern, sjöarna Bottensjön och Wiken, kanalens högsta punkt, Fägred, Fredsberg och Lyrestad socknar samt faller ut i Wenern $^1/_8$ mil norr om Mariestad vid Kullered i Lyrestad socken. Sammanbindningen sker således genom 1 stor och 5 smärre sjöar, som lemna erforderligt vatten till mellankanalerna. Sjöarna Wiken och Unden, hvilkas vatten kan nästan med lika lätthet ledas åt öster som vester, bilda dessutom de rikaste reservoirer. Äfven den öfriga traktn är gynnande. Wenerns och Wetterns stränder ega en ganska ymnig tillgång på kalk, äfvensom öfverallt, der slussar behöfvas, erforderlig granit och fast kalksten varit att tillgå nära i grannskapet. Likväl har kanalbyggnaden varit förenad med stora svårigheter; i Westergötland måste till och med en betydlig sträcka af kanalen sprängas genom klippor, och till följd af de många insjöarnas ej tillräckliga djup har kanalen måst fortsättas i sjelfva sjöarna efter konstens reglor, så att sjelfva kanalen är ett jätteverk, som blifvit af en fåtalig och med lyckans håfvor ingalunda frikostigt utrustad nation fullbordadt, till trots för alla hinder från både naturens och menniskornas sida och vid en tidpunkt, då det var tvifvel underkastadt, huruvida något sjelfständigt Sverige mer skulle finnas till. — Enligt Göta Kanals kamrerarekontors redogörelse, har under loppet af år 1860 kanalfarten, efter taxan för inre farten, begagnats af 2,307 seglande och 951 ångfartyg, hvilka i afgifter inbringat 270,166 rdr 2 öre, utvisande mot nästföregående året en minskning af 72 seglande, men deremot en ökning af 72 ångfartyg, och en tillökning i afgiftsbeloppet på det hela af 25,664 rdr 62 öre, och detta oaktadt att segelfarten 1860 öppnades en månad sednare och slutades omkring en half månad tidigare än året 1859. Se vidare sidan 38, 1 Band.

Götala. Kungsgård, bestående af 2 mantal, belägen i Skara landsförsamling, Skånings härad och Mariestads län, $^1/_4$ mil från Skara, uppskattas till 23,630 rdr rmt och innehafves för närvarande af öfverstelöjtnant U. Åkerhjelm. Här skola Westgöta-lagmännen hafva haft sin bostad i hedniska tiden, långt inan biskop Bengt den Gode år 1188 der byggde en kyrka. På Götala hölls fordom Allra-göta-ting, då någon skatt eller krigsrustning skulle utskrifvas. Man har föregifvit, att konung Erik Seger-

säll bodde här i 10:de seklet, på det han skulle vara närmare till Danmark och Norge, samt att hans son Olof Skötkonung ofta vistades här, emedan han på detta ställe var säkrare för dem, som i Uppsala voro missnöjda med gudstjenstens förändring. Konung Erik Läspe var här i November år 1245; i denna konungs tid var gården i godt stånd. Då konungarne innehade Skaraborg, var Götala ladugård derunder och och blef sedermera landshöfdinge-säte. Här skall äfven fordom hafva funnits en befäst borg, ehuru några lemningar deraf ej äro qvar. I början af 18:de seklet var gården anslagen åt öfversten för Westgöta kavalleri till ryttmästare-boställe, men blef år 1730 boställe för samma öfverste, nybyggdes 1735 och reparerades åren 1799 och 1800. Konung Carl XI mönstrade här d. 22—28 Sept. 1685 Westgöta regimente till häst.

Götala, Öfra. Två och $^{7}/_{8}$ mantal skatte i Styra socken, Aska härad af Linköpings län, är skiftadt i 4 nummer och 8 delar, uppskattade till rmt rdr 14,680, hvilka egas af bönder; häraf har en gård tillhört jungfru Cath. Bonde 1687 och Joh. Liljehök 1700.

Götala, Nedra. Två mantal krono i Styra socken och Aska härad af Linköpings län, militiæ-boställen för 1:sta och 2:dra lifgrenadier-regimenterna; häraf hafva två gårdar egts af G. Horn 1687, fru Cath. Liljehök 1700; en gård derstädes egdes 1687 af Henr. Horn, men blef derpå till kronan öfverlåten.

Götaland eller **Göta Rike.** Södra delen af riket, fordom *Gauthiod*, beläget mellan 55 gr. 20 min. och 59 gr. 20 min. polhöjd samt mellan 28 gr. 30 och 36 gr. 10 min. longitud. Det omgifves i norr af Svea Rike, i söder och öster af Östersjön, i vester af Öresund, Kattegatt och Norge; håller i längd 43 mil, i bredd 32, i omkrets 112 och i areal 843 qvadratmil. Götaland är af rikets hufvuddelar tätast bebodt; år 1751 var folkmängden 967,871, 1805: 1,364,583 och 1856: 2,156,841 inv. Landet innefattar 10 landskap, som redan vid rikets allmänna beskrifning äro omnämda, och indelas i 12 län: Linköpings, Jönköpings, Wexiö eller Kronobergs, Kalmar, Mariestads, Wenersborgs, Göteborgs och Bohus, Halmstads, Christianstads, Malmöhus, Carlskrona samt Wisby län, hvilka åter innefatta 57 fögderier med 155 härader. I ekklesiastikt hänseende delas landet uti 7 hela stift: Linköpings, Kalmar, Wexiö, Skara, Göteborgs, Lunds, Wisby samt en del af Carlstads, hvilka innehålla 95 prosterier med 1,694 församlingar; i juridiskt indelades det fordom i 7 lagsagor: Skånes, Hallands, Tio Härads, Kalmar, Östergötlands, Westgöta och Dals samt Bohusläns, hvilka innefattade 52 domsagor. Götaland har 49 städer och 11 köpingar. — Sedan Sverker Carlsson antog titeln Svea och Göta konung hafva Svea och Göta Rike alltid varit förenade.

Götarsvik. Ett mantal säteri i Lillkyrka socken, Glanshammars härad af Örebro län, beläget i sydöstra delen af socknen nära Hjelmaren, 3 mil från Örebro, har tillhört landshöfding von Schantz. Åbyggnaden är af sten och belägenheten vacker; 1825 egdes säteriet af protokolls-sekreteraren v. Schantz; år 1858 af J. A. von Schantz, jemte 1 mantal Brohammar, 1 mantal Kärsta, alltsammans uppskattadt till 15,240 rdr rmt.

Göteboda. Ett mantal frälse-säteri i Östra Wingåkers socken, Oppunda härad af Nyköpings län, är beläget vid Lassjön. Gården, som äfven varit kallad Jäteboda, köptes till frälse 1639 och 1641 af sekreteraren Joh. Silfverstjerna och landshöfding Carl Siggesson Rosendufva (död 1653), tillhörde den förres måg P. Dureel 1663; sedermera skall den hafva hetat Flemingsberg och troligen tillhört slägten Fleming; 1688 Hastfehr och 1709 grefve N. Stromberg, och allt framgent egarne af Claestorp; se samma art. Åbyggnaden är af trä, uppförd 1816, i stället för en större, som afbrunnit 1798.

Göteborg, rikets andra stad, stapelstad, vid Göta Elfs utlopp, den bäst och regelbundnast byggda i riket, 1860

bebodd, jemte sina förstäder, af 41,540 personer. De äldre handelsplatser på rikets vestra kust, som varit Göteborgs föregångare, äro, utom *Gamla Lödöse*, den efter raseringen af Gamla Elfsborgs fästning småningom utdöda staden *Elfsborg* samt *Nya Lödöse*, som, anlagdt under Karl Knutssons eller Sten Sture den Äldres tid, synnerligen omhuldades af Gustaf I, hvilken dock sedermera blef så missbelåten med detta Lödöse, att han år 1544 befallde invånarne afflytta till Elfsborg, ehuru Nya Lödöse åter bebyggdes af dem, efter det Elfsborg 1563 blifvit sköfladt af Danskarne. Gustaf Adolf befallde imellertid redan 1619 Nya Lödöses borgare att flytta till det af honom anlagda nya Göteborg, och på dess plats ligger nu den s. k. *Gamlestaden*. Gustaf Adolfs Göteborg var imellertid icke det ursprungliga, utan redan 1607 hade Carl IX på Hisingen, midt emot Gamla Elfsborg, anlagt en stad med namnet Göteborg, hvilken dock förstördes af Danskarne 1612, hvarpå, sedan freden blifvit sluten, Gustaf Adolf anlade en ny stad på det ställe, der Göteborg nu ligger. Den nya staden fick sina privilegier 1621, anlades efter Holländskt mönster och befolkades till stor del med utländningar, bland hvilka den rika Holländaren Abraham Cabeljou utöfvade ett synnerligen stort inflytande. Göteborg uppblomstrade snart, men var alltid en nagel i ögat på Danskarne, hvilka också under Christian IV förgäfves belägrade staden år 1644. Äfven de följande konungarne — Carl X dog i denna stad 1660 — omfattade Göteborg med synnerlig välvilja, och fastän Gyldenlöwe 1676 och 1678 hotade staden, likasom Tordenskiold år 1719, lyckades dock Göteborg alltid rädda sig undan deras fiendtliga angrepp, af hvilka det sista företogs år 1788, då Gustaf III genom sin personliga närvaro räddade staden. Sedan denna tid har Göteborg, ostörd af krigets oroligheter, alltjemt gått framåt, ehuru eldsvådor och farsoter (choleran) litet imellan hemsökt staden. Synnerligast under det Napoleoniska kontinentalsystemets tid inträffade en för Göteborgs handel lycklig konjunktur, hvilken dock icke länge fortfor. Imellertid dröjde det icke länge, inan handeln åter repade sig, och ända till handelskrisen 1857 befann den sig i högsta flor. År 1807 började raseringen af fästningsverken, som på landsidan bestodo af skansen *Kronan*, anlagd af Carl XI och sednast begagnad till straffängelse i stället för Carlstens fästning, ehuru de der förvarade fångarne år 1858 flyttades till Christianstad, Landskrona och Ny-Elfsborg, samt *Göta Lejon*, hvilken sistnämda skans är belägen på samma ställe som det fordna fasta slottet Gullberg, bekant genom Mårten Krakous och hans frus, Emerentia Paulis, tappra försvar mot Danskarne 1611; detta slott raserades 1686, då Göta Lejon anlades. Från sjösidan försvaras nu staden af *Ny-Elfsborg*, anlagdt mellan 1646 och 1654 i stället för det af Birger Jarl byggda gamla *Elfsborg*, som tvänne gånger måst inlösas ur Danskarnes händer, först efter Stettinska Fördraget 1570, sedan 1613, då dess lösen uppgick till 1 mill. rdr, hvilken dock snart blef återtagen med hundradubbel ränta. Utom af fästningen försvaras staden på sjösidan äfven af skansarna *Billingen* och *Rya Nabbe*.

Det n. v. Göteborg, sedan år 1700 säte för landshöfding och biskop, ligger på södra stranden af Göta Elf, intager en areal af $3^1/_2$ mill. qvadratalnar och omgifves i söder af de till en del fyllda fordna vallgrafvarna samt af en vacker dubbel alléplantering. I vester ligga utmed elfven bergen *Qvarnberget*, på hvilket en tillämnad ny byggnad för navigationsskolan kommer att uppföras, *Stora Otterhällan*, med telegraph, och *Lilla Otterhällan*, som uppbär ett nytt storartadt tyghus för Göta artilleri. I öster utbreder sig *Gullbergs Wass*, hvilken snart torde komma att bli bebyggd som en ny del af staden. I vester ligger förstaden *Masthugget* med dess fortsättning *Majorna* eller Carl Johans församling, som dock icke är förenad med Göteborg annorlunda än i afseende på polisen, och ännu längre bort *Nya Varfvet;* i söder från staden ligga *Vestra*, *Nya* och *Östra Haga*, medan i söder från Gullbergs Wass förstaden *Stampen* sträcker sig. Hela den areal, hvilken omfattas af Göteborg och dess förstä-

der, uppgår till 2,896 tunnland eller omkr. $^1/_8$ qvadratmil, och i sjelfva staden bodde 1860 (enl. mantalslängden) 28,727 personer, i Majorna 1859: 8,894 personer; sednare uppgifter lemna det ofvan anförda talet, 41,450 invånare, för staden och alla dess förstäder.

Staden genomskäres i öster och vester af en i Göta elf vid den s. k. *Stora Bommen* utlöpande kanal, *Stora Hamnkanalen,* som delar densamma i en nordlig och en sydlig hälft; vertikalt mot denna löper *Östra Hamnkanalen,* utgående från vallgrafven och likaledes utfallande i elfven vid *Lilla Bommen,* medan *Vestra Hamnkanalen* går parallelt med den sistnämda och faller ut i Stora Hamnkanalen. Vattnet till alla dessa kanaler och vallgrafven inledes genom Fattighus-ån från Mölndals å. — Öfver kanalerna leda tillsammans 20 broar, af hvilka de förnämsta äro *Lejonbron, Kämpebron* och *Tyska Bron,* de bägge förstnämda uppkallade efter de figurer, med hvilka de fordom voro prydda. Det förnämsta bland stadens torg är det ungefär midt i staden belägna *Gustaf Adolfs Torg,* med konungens af Fogelberg modellerade och år 1854 uppresta bildstod samt en brunnsbyggnad för afhemtande af det vatten, hvilket ledes till staden från Kallebäcks källor, — andra torg äro: *Kungstorget,* i stadens södra del, vid vallgrafven, försedt med bazarbyggnader, — *Fisktorget,* nära vallgrafvens utlopp i Pusterviken, — *Kaserntorget* m. fl. Utanför vallgrafven ligga i söder *Kungsparken* och *Trädgårdsföreningens lokal.* Göteborgs kyrkor äro: *Gustavi Domkyrka,* nära Vestra Hamnkanalen, anlagd samtidigt med staden, nedbrunnen 1802 och sedan återuppbyggd samt fulländad 1815; — *Christinæ* eller *Tyska kyrkan,* norr om Stora Hamnkanalen, invigd 1648 och inneslutande Rutger v. Aschebergs grift; — *Nya Kyrkan i Haga,* byggd i Engelsk-Götisk kyrkstil med bidrag bland annat af D. Carnegie, som dertill gifvit 56,000 rdr, invigd 1859; — *Engelska Kyrkan,* vid Kaserntorget, invigd 1857; — *Klippans Kapell,* uppfördt af D. Carnegie och invigdt 1857; — *Garnisons-* eller *Kronhuskyrkan,* i Kronhuset (se ned.); *Fattighuskyrkan,* grundlagd 1812, och *Mosaiska Kyrkan,* vid vallgrafven, midt emot Trädgårdsföreningen. — Bland staten tillhöriga byggnader märkas: *Residenset,* sannolikt bygdt af Lennart Torstenson, och der Carl X dog, — *Kronhuset,* hvars öfra del begagnas till tyghus, — *Nya Tyghuset,* på Lilla Otterhällan, — *Artillerikasernen,* vid Kaserntorget, — *Cellfängelset,* på S:t Eriks hörn utmed elfven, färdigt 1857, — *Bangården,* vid Drottningtorget, en praktfull byggnad i sammansatt rundbågs- och förenklad Götisk stil. Bland staden tillhörande byggnader kunna vi här anföra *Rådhuset,* vid Gustaf Adolfs Torg, bygdt efter ritning af Nicodemus Tessin 1670, sedan utvidgadt, — *Kommendantshuset,* nästintill det förra, fordom tillhörigt familjen Ascheberg, — *Tullkammarhuset,* nära Kämpebron, — *Nya Sjukhuset,* invid vallgrafven på stadens södra sida, färdigt 1855, — *Nya Arbetshuset,* på Stampen, färdigt 1855, äfven med lokaler för pantlåneinrättningen och telegraphen, — *Vattenreservoiren,* nära början af Östra Hamnkanalen, anlagd 1786 och upptagande det dit ledda vattnet från Kallebäcks källa, — *Nya Börsen,* vid Gustaf Adolfs Torg, — f. d. *Ostindiska Kompagniets hus* med *Göteborgs Naturhistoriska Museum,* vid Norra Hamngatan, bygdt efter ritning af Nic. Tessin, — *Nya Theaterhuset* i kungsparken, färdigt 1859, — *Stadens Barnhus,* i Stampen, färdigt 1857, — *Ångköket,* på Fisktorget, och *Arbetarbostäderna* i Haga-förstäderna, till hvilka Rob. Dickson skänkt 330,000 rdr rmt, af hvilka 110,000 rdr tillfallit Carl Johans församling; de arbetarebostäder, som för denna summa uppbyggas, utgöra *Rob. Dicksons Stiftelse.* — Staden upplyses med gas sedan 1857 och var den första Svenska stad, der gaslysning infördes; telegraph-förbindelsen mellan Stockholm och Göteborg öppnades d. 4 Juli 1854.

Bland undervisningsverken i Göteborg kunna vi här nämna följande: *Högre Elementar-läroverket,* vårterminen 1860 med 18 lärare och 312 lärjungar; för detsammas räkning kommer att uppföras en ny byggnad, hvartill staten anslagit 150,000 rdr rmt, — *Chalmerska Slöjdskolan,* stiftad af kansliårådet

W. Chalmers, med 9 lärare; — *Göteborgs Handels-Institut, Navigationsskolan, Real-gymnasium* (enskild anstalt, grundlagd 1844), — *Slöjdföreningens Skola*, stiftad 1848, — *Handtverks-skolan*, öppnad 1845, — *Folkskolor*, bland hvilka *Prins Oscars Skola* och *Willinska Fattigfriskolan* hafva egna styrelser, — *Göthilda-skolan, Folkskolelärare-Seminarium* m. fl. — *Sjukvårdsinrättningar* äro: *Göteborgs Hospital*, som har sin upprinnelse från det af Gustaf I 1526 från Gamla till Nya Lödöse flyttade hospitalet, — *Allmänna* och *Sahlgrenska sjukhuset*, grundadt på testamentarisk disposition af direktör Nils Sahlgren, som år 1772 dertill skänkte ett kapital af 50,000 d. s.m., jemte 4,000 dalers ränta, — *Stadens Sjukhus* (för syphilis-sjuka), — *Barnsjukhuset*, grundadt på gåfvor af D. Carnegie, fru Jane Dickson med flera.

Handel och *industri* utgöra stadens hufvudnäringar, den sistnämda med sitt hufvudsakliga stamhåll i den en half mil från staden belägna *Mölndals* by, hvars vattenfall erbjuda en förträfflig drifkraft. — Stadens hufvudsakligaste *exportvaror* äro jern, trävaror och spannmål (år 1859 utfördes 969,730 ctr jern och 2,358,080 kubikfot spannmål); deremot *importeras* hufvudsakligen bomull (år 1859: 8,973,000 ℔), kaffe (1859: 4,825,000 ℔), hudar (1859: 1,709,000 ℔), råsocker (1859: 15,357,000 ℔) samt tobak (1859: 1,646,000 ℔). Under år 1859 *inklarerade* från utrikes orter 1,645 fartyg om 108,026 läster och utklarerade 1,556 fartyg om 107,674 läster. Förhållandet med seglationen under de sednare åren upplyses närmare af följande:

	Inklarerade.	Utklarerade.
År 1859	1,645.	1,556.
» 1855	1,418.	1,358.
» 1850	1,166.	1,099.

Inrikes sjöfarten:

Inklarerade.

	Fartyg.	Lästetal.
År 1859	682	10,056.
» 1855	634	7,405.
» 1850	585	6,314.

Utklarerade.

	Fartyg.	Lästetal.
År 1859	1,471	17,545.
» 1855	1,254	14,166.
» 1850	1,122	10,599.

Tulluppbörden i Göteborg utgjorde, enligt Kommers-Kollegii Berättelser:

År 1850	2,515,908	rdr rmt.
» 1854	3,516,699	» »
» 1856	4,798,282	» »
» 1857	3,700,548	» »
» 1858	3,153,975	» »
» 1859	4,338,014	» » (enl.

Göt. Kal. för 1860.)

Göteborgs *fabriker*, hvilka år 1842 utgjorde ett antal af 73 med 755 arbetare och ett tillverknings-värde af 595,505 rdr bko, uppgifvas år 1858 hafva utgjort ett antal af 108, med 1,831 arbetare och 3,868,615 rdr rmt tillverkningsvärde; de vigtigaste bland dem voro följande:

	1850.	Rdr bko tillv.-v.	1858.	Rdr rmt tillv.-v.
Bomulls-, linne- och ylleväfnads-fabriker	8 fabr.	90,005.	6 fabr.	492,571.
Mekaniska bomullsspinnerier	1 »	835,024.	2 »	1,283,112.
Tobaksfabriker	24 »	225,853.	18 »	2,622,115.
Mekaniska verkstäder	1 »	120,000.	3 »	510,335.
Repslagerier	5 »	7,140.	5 »	82,605.
Strumpfabriker	1 »	21,889.	3 »	82,300.
Segelduksfabriker	2 »	34,407.	7 »	75,212.

På landet, hufvudsakligen i *Mölndal*, funnos 1855: 11 mekaniska bomulls-, linne- samt hampspinnerier och väfverier med 1,070 arbetare och 985,821 rdr bko tillverkning, — 1 oljeslageri, — 2 porterbryggerier, tillverkande för 290,900 rdr bko, — 3 skeppsbyggerier, 2 sockerbruk, tillverkande för 3,720,737 och 36 smärre fabriker med ett tillverkningsvärde af 580,463 rdr bko, inalles 58 fabriker med ett tillverkningsvärde af 6,727,304, medan hela antalet år 1841 uppgick till 45 med en tillverkning af 1,808,891 rdr bko.

Att dessa värden äro alltför lågt upptagna, bevisas af de tillverknings-

värden för år 1859, som blifvit uppgifna hos Göteborgs magistrat för vinnande af lån i Manufakturdiskonten, och af hvilka vi upptaga följande:

Lorentska porterbryggeriet vid Klippan	Rmt rdr	347,286.
Rosenlunds Bolags Bomullsspinneri	» »	1,496,394.
Dito Bomullsväfveri	» »	395,338.
Jonsereds fabriker ($1^1/_4$ mil från Göteborg):		
Bomullsspinneri.	» »	263,182.
Segelduk af bomull	» »	10,764.
Dito hampa och linne	» »	332,948.
Korndahls Pappersbruk	» »	769,832.
Bettyholms Spinneri uti Mölndal	» »	248,105.
Mölnlycke Bomullsväfveri	» »	268,542.
Keillers Mekaniska Verkstad	» »	400,267.
Lindholmens Mekaniska Verkstad (tillhör Motala Verkstads Bolag)	» »	157,066.
Carlsbergs Bomullsspinneri uti Mölndal	» »	258,518.

Stadens *handlande* utgjorde 1858 ett antal af 638, af hvilka 240 män och 6 qvinnor idkade grosshandel och 392 personer minuthandel. De handlandes betjening utgjorde ett antal af 432 personer. De handlande voro taxerade till 53,427 rdr bevillning. Stadens handtverkare utgjorde s. å. ett antal af 280 män och 22 qvinnor, med 415 gesäller, 445 lärlingar och 47 andra arbetare samt en bevillning af 6,539 rdr rmt, medan fabrikanter och manufakturister i bevillning erlade 6,814 rdr riksmynt.

Uti Göteborg finnas ett Riksens Ständers Banks Lånekontor, Enskild Bank, Sparbank samt Ränte- och Kapitalförsäkrings-anstalt, hvarjemte staden är säte för Elfsborgs Läns samt Göteborgs och Bohus Läns Hypotheksförening. — Stadens *handelsflotta* utgjorde år 1860 ett antal af 145 segel- och ångfartyg om tilsammans 21,601 läster.

Taxeringsvärdet af fastigheter i Göteborg uppgick 1859 till 26,170,040 rdr rmt.

Göteborgs Stadskassas inkomster för år 1858 stego till rmt rdr 474,093, hennes utgifter till 599,000, så att en brist af 125,000 rdr uppkom; stadskassans behållning till följande året upptogs till 1,108,243 rdr rmt. Afgifterna för fattigvården uppgå för 1860 till 46,000 rdr rmt, derjemte voro för detta år af stadens invånare uttaxerade 37,000 rdr rmt till Allmänna Folkskolestyrelsen, 12,345 rdr rmt till Kommittéen för uttorkningen af Gullbergs Wass, 29,151 rdr rmt till Allmänna och Sahlgrenska Sjukhuset o. s. v. — I Göteborg garnisonerar Göta artilleri-regemente.

Göteborgs och Bohus Län, se Bohus Län. — Till åskådliggörande af detta läns indelning torde följande tjena:

Domsagor.	Härader.	Socknar.
Inlands Torpe och Södre, Askims samt Vestra och Östra Hisings domsaga.	*Inlands Torpe Härad,* med tingsställe på Holmens gästgifvaregård.	*Hjertum,* Westerlanda.
	Inlands Södre Härad, med tingsställe i Kongelfs stad.	*Karreby,* Romelanda, 35 mantal af Ytterby, *Thorsby,* Lycke, Harestad.
	Askims Härad, med tingsställe på Kärra gästgifvaregård.	*Fässberg,* Råda, Frölunda, Askim, Kålleröd, *Styrsö.*

Domsagor.	Härader.	Socknar.
Inlands Torpe och Södre, Askims samt Vestra och Östra Hisings Domsaga.	*Vestra* och *Östra Hisings Härader*, ett tingslag, med tingsställe på Bärby gästgifvaregård.	Rödbo, 8 mantal af Nödinge [*]), en liten del af Ytterby, *Säfve*, Björlanda, Backa, *Thorslanda*, Öckerö. — *Lundby*, Tufve.
Inlands Nordre och Fräkne samt Orousts och Tjörns Häraders Domsaga.	*Inlands Nordre Härad*, med tingsställe i Smedseröd.	*Ödsmål*, Norum, *Spekeröd*, Ucklum, *Solberga*, Förlanda, Hålta.
	Orousts Östra och *Vestra* samt *Tjörns härad*, med tingsställe på Svanesunds gästgifvaregård.	*Myckleby*, Torp, Långelanda, Stala. *Tegneby*, Röra, *Morlanda* med kapellerna Fiskebäckskihl, Grundsund, Gullholmen, Käringön och Mollesund. — *Stenkyrka*, Walla, Klöfvedal samt kapellerna Klädesholm och Rönnäng.
	Inlands Fräkne Härad, med tingsst. på Groheds gästg.g.	*Forshälla*, Resteröd, Ljung, Grinneröd.
Norrvikens Domsaga.	*Qville, Tanums* och *Bullarens Härad*, med tgst. i Hede.	*Qville*, Svenneby, Bottna. — *Tanum*, Lur. — *Nafverstad*, Mo.
	Wette Härad, med tingsställe i Strömstad.	*Näsinge*, Lommeland, Hogdal, *Skee*, Tjernö.
Sunnervikens Domsaga.	*Lahne Härad*, med tingsställe i Uddevalla.	Norra Ryr, Bäfve, *Skredsvik*, Herrestad, Högås, *Bokenäs*, Dragsmark.
	Tunge, Stångenäs, Sotenäs och *Sörbygdens Härader*, med tingsställe å Qvistrums gästgifvaregård.	*Foss*, Svarteborg med Tose, Håby. — *Bro*, Brastad, Lyse och Lysekils köping. — *Tossene*, Berfendal, Askum och Kungshamns (Grafverna) kapell. — *Krokstad*, Sanne, Hed.
Säfvedals Härads Domsaga.	*Säfvedals Härad*, med tgst. på Landvetters gästg.-gård.	*Örgryte*, Carl Johans Församling, *Landvetter*, Partilled, Härryda.

Länets *fögderier* äro:

Göteborgs Fögderi: Askims, Vestra och Östra Hisings samt Säfvedals härader.

Inlands Fögderi: Inlands Torpe, Södre, Nordre och Fräkne härader.

Orousts och Tjörns Fögderi: Orousts Östra och Vestra samt Tjörns härader.

Sunnervikens Fögderi: Lahne, Tunge, Stångenäs, Sotenäs och Sörbygdens härader.

Norrvikens Fögderi: Qville, Tanums, Bullarens och Wette härader.

---

[*]) Rödbo socken, annex till Kongelf, ligger på Hisingen, vester om Göta Elf, och tillhör Göteborgs län; af Nödinge socken i Elfsborgs län höra deremot Skårdalen och Surte, 8 mantal, belägna på östra sidan af elfven, i civilt hänseende till Göteborgs län.

Hela länet tillhör i ekklesiastiskt hänseende Göteborgs stift.

Af länets härader tillhöra Säfvedals, Askims och Östra Hisings härader af Göteborgs fögderi Westergötland, medan det öfriga tillhör Bohuslän. »Under det Hisingen tillhörde Norge, lära Lundby och Tufve socknar hafva blifvit till Svenska kronan bortbytta mot de ofvan (i noten) nämda hemmanen i Skårdala och Surte, på det Svenska kronan icke skulle å dessa hemmans egor anlägga några befästningar till mehn för Bohus fästning. Lundby och Tufve socknar fingo dervid benämningen Svenska eller Östra Hisingen, hvilken del af ön sedan kallades Gamla Sverige och lades under Askims härad, men sedermera skiljdes derifrån och lades under Vestra Hisings häradsrätt. Vestra Hising kallas ock af gammalt Norska Hising eller Nya Sverige.» Länets Westgötaandel är en mot hafvet sluttande och i allmänhet bördig slättmark; om de stora industri-anläggningarna i närheten af staden Göteborg hafva vi redan talat i artikeln om denna stad. — Till Westgöta-andelen räknas öarna i den s. k. *Göteborgs Skärgård,* deribland *Brännö, Danaholm, Hamborgö, Hisingen, Styrsö, Winga* och *Wrångö.* Genom Westgötadelen rinna *Mölndals-* och *Lerje-åarne* samt framgår Vestra Jernvägs-stambanan till Alingsås. — Hela länets befolkning år 1856 uppgick till 196,665 personer.

Göteborgs Stift, först en superintendentia, inrättad af kon. Gustaf den Store efter anläggningen af Göteborgs stad, omfattar, utom en del af Westergötland, äfven Halland sedan 1646 och Bohuslän sedan 1658. År 1665 utnämdes doktor Z. Klingius till stiftets första biskop. Det innefattar 12 prosterier, 101 pastorater, 248 kyrkor och 8 kapell, 2 regiments-, 2 slotts-, 1 fattighus-, 1 kronohospitals- och 1 kyrka vid allmänna korrektions-inrättningen i Göteborg; komministers- och kapellpredikantsbeställningarne äro 69. Af pastoraterna ega 2 jus presentandi, 5 äro prebenden, 63 regala, 22 konsistoriela, 7 patronela, 1 alternativt regalt och patronelt och 1 (Wessige och Askome i Halmstads kontrakt) ärftligt (inom slägten Kjerrulf). Till 1:sta klassen höra 19 pastorater, till den 2:dra 55, till den 3:dje 27. — Stiftets befolkning uppgick år 1856 till 399,257 personer.

Göteneð. Prebende-pastorat af 1:sta klassen, hörande till Kinna kontrakt af Skara stift, ligger i Kinne härad af Mariestads län och utgöres af 4 socknar: Göteneð, Holmestad, Wättlösa och Ledsjö, samt hade 1856 en folkmängd af 2,867 personer. — *Göteneð,* moderförsamlingen, belägen $1^3/_4$ mil från Skara, omgifves i norr af Wedum, i vester af Sil, i söder af Wättlösa, i öster af Holmestad socknar och har en areal af 2,499 tunnland, af hvilka 10 äro sjöar och kärr. Marken är någorlunda jemn och rådande jordmånen är lera; på skog är brist. Socknen, som 1805 beboddes af 246 och 1856 af 279 personer, består af $3^1/_2$ mantal skatte, $1^1/_2$ mantal krono, 2 mantal frälse och uppskattades 1857 till 44,325 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i fast skola, som besöktes året 1856 af 13 gossar och 11 flickor. Kyrkan, belägen utmed landsvägen, $2^3/_5$ mil från Mariestad, skall vara byggd på 1100-talet; tornet är högt och spetsigt. Här förvaras ett gammalt aflatsbref, utfärdadt af biskop Brynolph 1480. Af fornminnen märkes ett domaresäte vid Göteneds by, som består af 12 stora stenar, uppresta i halfcirkel, medan den 13:de står ensam framför öppningen; vid Westerby är S:t Helenas offerkälla, S:t Helena har år 1164 blifvit införd ibland helgonens antal, sedan hon förut besökt Christi graf, hvarefter hon låtit uppbygga en stor del af Sköfde kyrka; misstänkt att hafva deltagit i mordet på sin måg, blef hon mördad 1160 af den dödes tjenare, då hon skulle fara till Göteneð kyrka. Källan, vid hvilken fordom stått ett träkors, har icke allenast varit ryktbar för underverk, utan ock namnkunnig derför, att de henne besökande blifvit försäkrade om aflat och syndernas förlåtelse. Biskop Lars i Wexiö har år 1462 gifvit 40 dagars förlåtelse åt dem, som besökt S:t Helenas källa och hennes dödsplats. Vid gården Gullhammar befinnes en ättestupa, kallad

Gyllingshammar. I socknen märkes kyrkoherde-bostället, vid kyrkan och stora landsvägen, 1 mantal krono, med mangårdsbyggnad af sten. — Adr.: Skara.

Göteryd. Två mant. skatte i Rinna socken, Göstrings härad af Linköpings län, lyder under Boxholm och uppskattas till 10,760 rdr rmt. Vid början af 1600:talet tillhörde Göteryd Sven Some; det reducerades från fru Rosenhane, född Ribbing, på Morsebo, men förlänades henne dock under lifstiden; sedan lades det under Wadstena slott.

Götevi. Tre och ett halft mantal skatte i Wallerstads socken, Bobergs härad af Linköpings län, är skiftadt i 3 nummer och 8 delar, uppskattade till 36,960 rdr rmt, och eges af bönder. Grefve Ludvig Leijonhufvud och hans arfvingar hafva haft gårdar här intill reduktionen.

Göthafors. Jernbruk i Byarums socken och Östbo härad af Jönköpings län, är beläget på hemmanet Götarps egor vid Laga-å och lyder under Bratteborgs fideikommis. År 1692 privilegierades bruket till 575 sk℔ smidesrättighet på eget tackjern och 1807 till 300 sk℔ ämnessmide, som blifvit obegagnadt till år 1827, då disponenten och förlagsgifvaren, A. Åkerlund, på egen bekostnad lät uppbygga en ämneshammare med 1 härd och 1 knipphammare med 1 härd samt å samma stock med knipphammaren anbragte 1 spikhammare, för hvilken sistnämda privilegium erhölls år 1827. Första kända egaren är fru Catharina Strömberg, född Törnsköld, år 1672, sedan hennes dotter, generalmajoren Günterberchs fru, som sålde bruket 1705 till sin halfbrors son, generalmajoren Alexander Strömberg, hvars son, kammarherren Ulrik Alexander, gift med friherrinnan Barbara Fleming, sålde bruket år 1741 till assessoren P. Brouver, från hvilken tid det innehafts af egaren till Bratteborg, för närvarande grefve Bror von Seth. År 1823 bortarrenderades bruket på 10 år till handl. A. Åkerlund på St. Elgebo i Åkers socken. Bruket, som afbrann 1774, har förfallen åbyggnad. För närvarande har det privilegier på 2 ämnes-, 1 spik- och 1 räckhammare, hvaraf endast spikhammaren drifves, samt masugn, och uppskattas till 72,170 rdr rmt, med privilegieradt årligt smide af 850 sk℔. — Till bruket hörer Götarps qvarn med 3 par stenar och såg, uppskattade till 2,850 rdr rmt.

Göthastorp. Gård uti Skrea socken och Årstads härad af Halmstads län, har till gräns på ena sidan Hedbergs bý och på den andra Ätran. Detta hemman, som har ett årligt utsäde af 28 tunnor i svartmylla på lerbotten, föder 40 kreatur och 10 hästar, har god utmark, tillräckligt husbehofsbränsle, torfmosse och del i Faurås laxfiske. Det har jemte Odgärde varit doneradt af drottning Christina till pastor Paulins i Halmstad och hans efterträdares disposition. För närvarande är gården delad i 2 nummer, hvaraf N:o 1 är skiftadt i 5 lotter, och N:o 2 i 4 lotter, hvilka alla egas af bönder.

Göthaström. Stångjernsbruk i Tofteryd socken af Östbo härad och Jönköpings län, anlagdt 1689 af kommissarien Peder Håkansson på skatterusthållet Bohults egor, har vacker belägenhet vid Lagaån, 4 mil från Jönköping och 3 mil från Wernamo. Bruket privilegierades 1690 till 300 sk℔ smidesrättighet, och lärer, efter anläggarens död, en brukspatron Isak Wetterhamn hafva blifvit egare deraf; dennes arfvingar sålde egendomen till brukspatron Chr. Schéele, född 1691 och död 1750; hans son, bergsrådet Christian Benjamin von Schéele, blef sedermera egare; han var född 1721, adlad 1768, gift först med Anna Charlotta Printzensköld och sedan med friherrinnan Conradina Laurentia Bildstein; bruket ärfdes af deras son, kammarjunkaren A. F. v. Schéele, född 1768, död år 1817, gift med Henrika Knorring, men såldes 1814 till assessoren och bergsfogden Sjögren, hvars enka egde bruket 1828, med mågen, bergmästaren Giessler, till disponent. År 1830 ombyggdes smedjan efter nya methoden med blåsmachin. År 1858 var brukspatron Brovall egare. Bruket består af 2:ne härdar med 2 hamrar,

uppskattade 1858 till 72,264 rdr rmt, samt med qvarn med 2 par stenar, såg, $^1/_8$ mantal Bohult, $^1/_2$ mantal Bårama till 79,870 rdr rmt. Tillverkningen var år 1857: 1,047 sk℔ 1 l℔ smide. Samma år arrenderades bruket af hr C. G. Ericksson. Det har ymnig vattentillgång alla tider om året. Södra jernbanan är utstakad att ledas i Lagaådalen genom brukets egor. Detta bruk är den 24 Maj 1860 annonseradt till försäljning. — Adress: Ulricehamn & Redvägsberg.

Götheryd. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörer till Sunnerbo kontrakt i Wexiö stift och ligger i Sunnerbo härad af Kronobergs län, består af två socknar: Götheryd och Traheryd, med en folkmängd år 1856 af 4,627 personer. — Götheryd socken, omgifven i vester af Traheryd, i norr af Hamneda, i öster af Pjetteryd och i söder af Hallaryd socknar, är $1^3/_4$ mil lång och $1^1/_4$ mil bred, har en areal af 38,811 tunnland, af hvilka 3,410 äro sjöar och kärr, samt består af $38^5/_8$ mant. skatte, $4^1/_2$ mantal krono, $10^1/_4$ mantal frälse, uppskattade år 1858, jemte 9 qvarnar och sågar, 4 manufakturverk och 7 lägenheter, till 286,440 rdr rmt. Här äro 14 sjöar, ibland hvilka Hånga-, Bråta- och Trolla-sjöarna äro de största; socknen genomflytes äfven af Helgeå, hvaraf en gren utgör till en del gränsskilnad mot Pjetteryd. Marken är på de flesta ställena stenbunden; dock finnas åkergärden, som äro till det mesta stenfria. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,840 och 1859 af 2,875 personer (häraf utgjorde 73 beväringsmanskapet och 16 indelta arméens gemenskap), har ambulatorisk skola, hvari sistnämda år 115 gossar och 97 flickor erhöllo undervisning af 1 examinerad lärare. Kyrkan, $7^1/_2$ mil från Wexiö, är byggd af sten, 29 alnar lång utom choret, som håller $13^3/_4$ alnar i längd; bredden är 20 alnar. Biskop Henrik i Linköping utfärdade ett aflatsbref af 1489, deri han intygar, att han på midsommarsdagen invigt in eccles. nostra parochiali Gotaridt ett beläte till Christi sårs heder, som äfven var sociata ipsius Ecclesiæ Piætaridt, lofvande 40 dagars aflat åt dem, som böjde knä, läste Pater noster, Ave Maria, Simbolum och andra vanliga böner så väl till den nya bildens heder, som Martini, Barbaræ, Brigittæ, Erici, Henrici och Sigfridi. Götarödt kallades af biskop Henr. Tidemanni uti Linköping denna »ecclesia nostra», hvars namn 1590 skrefs Götheröd, 1593 Götheryd. Namnet Götheryd anser Wieselgren vara Svenska uttalet af »Jödernas ryd eller uppröjning», Jödhult och Jöderyd, ehuru gården bibehöll Danska folkuttalet; »namnet så väl som en inflyttning af bönder under Unionstiden till Götheryd från N. Jutland synes antyda något samband mellan Jutar och denna socken i Finveden.» Wieselgren anmärker härom följande: »Då en ädling Dudde eller Duda bor här som sockenherre i början af 14:de seklet, månne spår ej möta af den Danska occupation, Knytlinga-Sagan uppgifver hafva skett af Finveden i 12:te seklets sednare hälft? Intogs Finveden, så blefvo väl Danska herrar insatta att bevara eröfringen, huru kort den än var. Och då en Dote stupade i den striden, och en Dudaslägt här har mycken egendom 170 år derefter, så tyckes man här få veta något om Grathes infall, som är rimligare, än att han, i *historien* framställd som segrare, i *verkligheten* skulle blifvit slagen af Blenda och en qvinnohär.» — I denna socken märkas: *Ryds* jernbruk, Askenäs, Foglanäs, Lillaryd, säterigårdar, Kölaboda majorsboställe vid Kronobergs regimente, Skateboda, Burhult och Prestbygd, militiæ-boställen. I Götheryds prestgård var Jon eller Jonas Palma, konung Carl IX:s hofpredikant och sedan superintendent öfver Jämtland och Härjeådalen, född; han var en son af kyrkoherden härstädes Germund Jonæ. Sonen tog sitt tillnamn af en sälg (Salix Pentandra), som stod strax vid prestgården och kallas der i orten Pal n. Han var på sin tid en synnerligen lärd och berest man samt har utgifvit flera små arbeten. Hans dotter Elisabeth blef stammoder för Cederhjelmska slägten, som i början kallade sig Palm. — På hemmanet Liavagnens egor skall hafva funnits ett kapell eller grafställe, efter hvilket en del af ringmurarna ännu

står qvar; äfven finnes der en offerkälla, som ännu eger förtroende hos de mindre upplysta. — Adress: Wexiö.

Götheved. Annex-socken till Floby pastorat i Wilske härad af Mariestads län, $1^1/_2$ mil från Falköping, omgifves i norr af Sörby, i vester af Floby, i söder af Grolanda i Frökinds härad och i öster af Luttra i Wartofta härad samt har en areal af 4,258 tunnland, af hvilka 1,820 äro sjöar och kärr. Marken är till det mesta jemn; rådande jordmånen är lermylla. På skog är fullkomlig brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 335 och 1856 af 499 personer, består af $5^1/_4$ mantal skatte, 1 mantal krono, $9^7/_8$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 47,925 rdr bko. Kyrkan, af sten, är belägen $^2/_5$ mil från moderförsamlingens. Den betydligaste gården i socknen heter *Rosenskog*, 1 mantal säteri. — Adress: Falköping.

Göthlunda. Annex-socken till Flistads pastorat, i Wadsbo härad och Mariestads län, $1^1/_4$ mil från Göta kanal, omgifves i norr af Wad, i vester af Flistad och Wäringe, i söder af Locketorp och i öster af Ransbergs socknar samt har en areal af 6,850 tunnland, af hvilka 70 äro sjöar och kärr. Tidan löper igenom en kant af socknen och bildar åtskilliga vattenfall vid Lunne qvarnar. Folkmängden, som år 1805 uppgick till 868, utgjordes år 1856 af 1,332 personer; hemmantalen äro $15^1/_{16}$ skatte, $3^1/_{16}$ krono och $9^3/_8$ frälse. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af 1 examinerad lärare jemte klockaren; barnens antal år 1856 var 53 gossar och 42 flickor i den fasta samt 22 gossar och 21 flickor i den ambulatoriska. Kyrkan, $^1/_3$ mil från moderkyrkan, är mycket gammal, byggd af gråsten, skall förr hafva stått vid byn Lunne vid Tidan i samma socken, der man äfven upptäckt lemningar. Enligt traditionen, skall en fru, vid namn Götha, först hafva byggt denna kyrka, hvaraf ordspråket uppkommit: »Fru Götha är mitt namn, Göthlunda är min ro», m. m. Kyrkan blef år 1670 afbränd, men följande året åter uppbyggd. På kyrkodörren är en runskrift. Af större gårdar märkas i socknen: *Rosenhaga*, 1 mantal säteri; Greby, som fordom hetat Grimby; *Gäddeberg*, $^1/_2$ mantal säteri, har fordom tillhört herr Ulf Bonde och hans fru Christ. Bjelkenstjerna, köptes sedan tillika med Waholm, af riksrådet grefve Sven Lagerberg och egdes derefter af dennes son, landshöfding A. O. Lagerberg. Egare 1814 voro hr Richert och sekreteraren Wahlberg. År 1858 egdes säteriet jemte $^1/_4$ mant. Stenatorp, uppskattade till 5,250 rdr rmt, af herr J. P. Otterborg. — Afståndet från adressorten Mariestad är $2^1/_2$ mil.

Göthlunda, fordom *Gothlunda.* Modersocken i Glanshammars härad af Örebro län, $1^1/_4$ mil från Arboga, ligger mellan socknarna Lillkyrka och Ödeby i vester, Fellingsbro i norr, Arboga i öster samt sjön Hjelmaren i söder och har en areal af 30,896 tunnland, af hvilka 2,240 äro sjöar och kärr. Norra gränsen utgöres af Oppboga-ström, vid hvars högra strand Käglan går fram och fyller en ej obetydlig del af landet med skog och hed. Derifrån utskjuter Lungers sandås åt söder till Hjelmaren och i Lungersudde; i öster ligga en mängd små sjöar, Högsjön, Tjurlången m. fl., och träsk, såsom Bredmyren och andra, hvilka alla hafva sitt aflopp i Hjelmaren. Landets bästa del är den sydvestra. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,870 och 1856 af 2,559 personer, består af $25^1/_8$ mantal skatte, 1 mantal krono, $23^1/_2$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 210,329 rdr bko. Hufvudnäringen är åkerbruk, äfven för afsalu; derjemte skogs- och bergsbruk. Gøtælunda nämnes omkring 1314, och dess kyrkoherdelängd går tillbaka till 1400-talet; nu är socknen ett regalt pastorat af 2:dra klassen i Glanshammars kontrakt af Strengnäs stift. Kyrkan ligger nästan i midten vid Lungersås, $3^1/_2$ mil från Örebro. Fornminnen finnas här många: Erik Göte af Bondeätten säges hafva byggt kyrkan; ruiner af fästet *Kolnehus* (om hvilket ett gammalt rim säger: »Jätten Mus bodde på Kolnehus») skola finnas på en udde i Sjömosjön vid Oppboga-ström, och jättegriften »Kägla kropp» befinnes på Käglan;

2:ne runstenar finnas vid Ramstigen nära Urvalla, och »Konung Sigges sten» står på Lungersås. På Slottsberget, å Hasta bys egor, $1/_8$ mil ö. om Göthlunda kyrka, har man funnit stora jernringar fästa, och bevisa de, i likhet med andra sådana ringar, som finnas i Skansberget vid sjön Tjurlången, hvilket har lemningar efter en skans, att sjön Hjelmaren gått ända hit, ehuru de nu ligga $3/_4$ mil från Hjelmarstranden. På Urvalla bys egor står en på bägge sidorna ristad runsten, rest af Ulfr och Anund efter en person, hvars namn är oläsligt, och med en derpå ristad krona. Helt nära norr om stenen ligger en stensättning, liknande en i bägge ändarna snipig båt och kallad »Grafven». De förnämsta gårdar och verk i socknen äro *Kåsäter* i vester, säteriet *Frötuna* med jernbruk i nordvest, *Sickelsjö* i öster. Vid Frötuna Bro, bredvid Frötuna gård, på vägen mellan Fellingsbro och Glanshammars gästgifvaregårdar, har under Engelbrekts tid ett fältslag stått mellan Svenskar och Danskar. Till minne af sitt mannamod vid detta tillfälle buro karlarne länge den drägt, som då var bruklig, och som bestod af en svart långrock med röd krage och röda uppslag, men hvilken drägt nu försvunnit, i Göthlunda redan för längre tid tillbaka, i Fellingsbro under de sednaste decennierna. Prestgården, nära kyrkan, 1 mtl krono. — Adress: Arboga.

Göthvik. Två mantal frälse-säteri i Ekeby socken och Göstrings härad af Linköpings län, beläget på en udde vid Svartån, snedt mot Ekeby kyrka, hade förr det om hög ålder vittnande namnet Giöthavij, och först uti innevarande sekel började man begagna det oegentliga namnet Göthvik. Före 1785, då n. v. bron öfver Svartån byggdes, fanns ingen bro åt kyrkan, utan nära $1/_4$ mil söder ut, åt den sidan der kumlen och högarne å Hagby egor finnas, befanns en bro, efter hvilken ännu lemningar synas. Säteriet, hvars åbyggnad i mangården nu är förfallen, har vacker belägenhet. Dess första kända egare var Peder Knutsson Lillie af Greger Mattssons ätt, höfvidsman för Upplandsfanan i slutet af 1500-talet, gift med Carin Pedersdotter Kyhl till Apelnäs. Knut Lillie till Holma och Gjötavi sålde den 20 Mars 1647 en ängsteg i Boxholm till riksrådet Per Ribbing. Peder Knutsson Lillie skref 1660 till domkapitlet i Linköping och omtalas 1673 såsom boende på Giötavij. Öfverste-kommendanten på Waxholm, Johan Lillie till Göthavi, öfverste-löjtnant, dog före 1681. Hans enka, Katharina Oljeqvist (dotter af biskopen i Strengnäs Johannes Matthiæ), och hennes barn innehade Göthavi 1683. Amiralen Erik Joh. Lillie och friherrinnan Katharina Ribbing på Boxholm innehade år 1708 hvar sin hälft af Göthavi. Dessa delar innehades 1731 af amiralen E. J. Lillies arfvingar och general-löjtnanten friherre G. A. Ribbing på Boxholm. Kammarherren friherre G. A. Ribbing egde hela Göthevi före år 1760. General-majoren och riddaren friherre Per Lennartsson Ribbing egde Göthevi åren 1762—1802; barnlös, gift med sin kusin Elsa Ebba Gabr. Ribbing från Boxholm. Det underlydande godset i Ekeby och Rinna var i hans och närmaste efterträdares tid ej obetydligt. Ryttmästaren grefve Gustaf Stellan Mörner från Björksund, gift med Anna Sophia Burenstam från Stjernsund, egde genom köp Göthvik 1803—1822. Öfversten och riddaren friherre Carl Lejonhjelm egde genom köp Göthvik 1822—1830, då egendomen såldes till ryttmästaren Geijer, som, utan att hafva tillträdt den, sålde Göthvik till brukspatronen Gustaf Burén på Boxholm. Död ogift på Göthvik 1848, hade den sistnämde genom testamente anordnat egendomen åt sin brorson, jur. dokt. Axel Burén på Grytgöl, hvars inspektor B. Scharin i alla afseenden förbättrat denna förut förfallna egendom. Den utgöres nu af Göthvik, 2 mantal säteri med $1\,1/_4$ mantal frälse i Ekeby, $3/_4$ mantal frälse i Rinna, Loggarp, 4 mantal säteri med $1/_2$ mantal frälse i Åsbo, $1/_2$ mantal frälse i Malexander, Sätra 1 mantal säteri med $1\,1/_4$ mantal frälse i Rök, tillsammans $11\,1/_4$ mantal.

H.

Habblinge Ting. Härad i Gotlands Södra Fögderi, innefattar socknarna Hablingbo, Silte, Eista och Sproge, utgörande tillsammans 54 mantal. Folkmängden i häradet uppgick 1856 till 2,060 personer.

Hablingbo. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Södra kontraktet af Wisby stift, består af två socknar, Hablingbo och Silte. Folkmängden var år 1856: 1,065 personer. *Hablingbo,* moderförsamling i Södra fögderiet af Wisby län, $5^1/_2$ mil från Wisby, omfattar en areal af 12,567 tunnland, af hvilka 1,100 äro sjöar och kärr. Rådande jordmånen är lera och vid stränderna ör och sand. Skog finnes hjelpligt till bränsle, men ej till byggnadsvirke. Socknen, som 1805 beboddes af 584 och 1859 af 700 personer, består af $19^3/_8$ mantal skatte, $1^1/_8$ mantal krono och uppskattades år 1857 till 69,233 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren för 25 gossar och 24 flickor; dessutom undervisades i hemmet 7 gossar och 9 flickor, tillsammans 32 gossar och 33 flickor. Kyrkan, af sten och okänd ålder, är prydd med uthuggna bilder och zirater, reparerad 1782; här finnes en lagd griftsten, med en längre runskrift. På kyrkogården finnes en runstod med följande inskrift: Hikair : auk Fruftin . . . at liþa . . . — . . . ari iftir : kiþakri. På ena sidan synes framför en rustad man till häst, med lans i handen, en stående person jemte en korg, i halfupphöjdt arbete. På andra sidan, i lika arbete, 3 personer på hvardera sidan om ett högt kors. Inga större gårdar finnas i socknen; här är en hamn, kallad Grönviken. — Adress: Wisby.

Habo. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Redvägs kontrakt och Skara stift, omfattar en areal af 52,789 tunnland, af hvilka 1,550 äro sjöar och kärr, och har en folkmängd af 4,101 personer. Pastoratet består af 2 socknar, Gustaf Adolfs kapell och *Habo,* moderförsamling i Wartofta härad af Skaraborgs län, som omgifves i vester af Nykyrka, i norr af Gustaf Adolfs kapell, i öster af Wettern, i söder af Bankeryd i Jönköpings län samt ligger $1^1/_4$ mil från Jönköping. Här märkes Knippsjön, hvarur flyta tvänne små bäckar. Marken är ganska ojemn, bergig, stenbunden och till en stor del oländig medelst mossar, små sjöar och gölar. Jordmånen är så olika, att nästan i hvarje gärde finnes ett stycke mager och torr så kallad björk- eller jäslera, ett annat af bottenlös sand och åter ett annat af örjord eller så kallad dyjord med flera källdrag. Här växer mycken barrskog och på åtskilliga trakter tillräcklig löfskog. Socknen, som år 1810 beboddes af 2,228 och 1856 af 2,475 personer, består af $35^{25}/_{32}$ mant. skatte, $3^1/_2$ mantal krono, $2^5/_8$ mantal frälse (häraf 4 mantal till Mo härad af Jönköpings län). Barnundervisningen bestrides af 4 examinerade lärare i både fast och ambulatorisk skola; i den förra var år 1859 barnens antal 60 gossar och 54 flickor, i den sednare 105 gossar och 70 flickor; dessutom undervisades ett stort antal enskildt och i hemmet, så att barnens antal utgjorde tillsammans 264 gossar och 277 flickor. Kyrkan är mycket gammal, men tillbyggd och förbättrad 1716. Af fornlemningar märkes här på en jemn höjd i skogen, kallad Tubberyds-moen, en mängd resta stenar af en till två alnars höjd, hvaraf några synas ordnade i rundlar med 5 till 7 stenar i hvarje;

äfvenledes stå vid landsvägen mellan Bränninge och Sved, omkring $^1/_8$ mil söder från hemmanet Dahlen, nedom en lid vid stranden af en liten insjö eller göl af om kring 100 famnars diameter, öster om vägen vid Tullskogen, 6 i dubbel rad resta stenar af omkring 5 qvarters höjd, och nederst vid sjöstranden ligger en jemn stensättning af rund form, lagd såsom vanlig stengata. Här har således varit ett offerställe och möjligen äfven domplats, ehuru nu mer blott få af de resta stenarna stå qvar. Bland andra märkvärdiga ställen må nämnas Dommeberg (se vidare härom under denna artikel). Af större gårdar och verk märkas: Stora Kjerr; kyrkoherdebostället; S. Hallebo, kapellansboställe; Starbäck's knipphammare, Setterfors manufakturvevk och kopparhammare. — Adress: Jönköping.

Habo, Stora och **Lilla.** Två och $^3/_4$ mantal säteri i Fjelie socken och Torna härad af Malmöhus län, belägna på slättbygden och uppskattade till 22,760 rdr rmt; egas med underlydande $^1/_2$ mant. Onnerup, $^3/_{16}$ mantal Ljunghus, $^1/_{16}$ mantal Brohus samt Lilla Habo qvarn, af L. J. Bayer; det hela uppskattas till 33,860 rdr rmt. Stora och Lilla Habo blefvo säterier d. 28 September 1762, då de innehades af generalen, grefve Hamilton.

Habohundæri. Under detta namn är Håbo härad först kändt. I sin fordna vidd omfattade häradet äfven St. Pehrs, Wassunda och Haga socknar öster om Skofjärden, och af några antages äfven Bro härad hafva hört hit. Det är kanske det äldsta, såsom det äfven i äldre jordböcker innehar främsta rummet, och genom sitt läge mellan vatten, fordom sannolikt på alla sidor, har det egnat sig väl för tidig kultur och tidigt vikingalif, hvarom de här fordom belägna vikingasätena Signildsberg och Håtuna m. fl. vittna.

Haborshytta. Fordom jernhytta i Nordmarks socken och Philipstads bergslag af Carlstads län, har med visshet varit begagnad på 13- och 1400-talet för Nordmarks grufvor. Hyttan skall hafva blifvit byggd af en Ulle Bondes broder Habor, som der bott, äfvensom Bohl- eller Bolgehyttan af Ulles son, sedan hans fader, en rik och mäktig man på Hollerud, som öfverlefvat digerdöden och hvars namn och minne än lefva i landet, drifvit honom från Hulteby nära vid Eds nuvarande prestgård, der gubben tyckte, att han bodde honom för nära. För närvarande höra till Haborshyttan $^3/_4$ mant. i Fernebo socken och $^7/_{64}$ mtl i Nordmarks socken, upppskattade till 11,340 rdr rmt och skiftade i 12 delar.

Habors- eller **Hagbarths-Ek** finnes i Ysane socken och Listers härad af Carlskrona län, strax till venster om vägen från Ysane by till Norje. Den äldsta Hagbarths ek skall länge sedan vara förgången och denna uppvuxen från dess rot. Ett litet stycke längre in i skogen finnes en höjd, på hvilken växa några små träd och buskar; här är det ställe, som kallas Signilds bur, och är det sällsamt nog, att ännu ingen försökt gräfva upp denna kulle. Att med visshet påstå dessa ställen vara de, hvarest Signilds slott stått och der Hagbarth blifvit hängd, är likväl icke möjligt, då uti Uppland ej långt från Sigtuna äro Signilds berg och Habors slott; uti Nerike och Lennäs socken befinnas Habors röse, Signilds källa och Sigars hög; uti Halland mellan Halmstad och Falkenberg visas Signilds bur, Signilds källa, Habors galge, Habors hög och Sigars berg eller Kungsberget; äfven på Seland förekomma Sigars stad, slott och hög, Signilds slott och Hagbarths hög. Messenius anförer, att Habors kärlekshändelse tilldragit sig i Uppland; men Worm uti »Mon. Dan.» s. 135 kallar Messenius en oförskämd menniska och påstår med största ifver, att detta händt på Seland. Floræus visar, att Sigar bott vid Sigtuna, men nämner dock, att Blekinge bibehåller åminnelsen af det unga parets kärlek och tro. Så mycket är visst, att dessa olyckligas öde upprört hela Norden, så att, som vi se, man tillegnat dem minnesvårdar på flera ställen. Suhm i sin Hist. D. 1, s. 160 och följande gifver om detta sorgespel en utförlig berättelse, af hvilken här

meddelas, efter Sjöborg i hans »Beskrifning om Blekinge», ett kort utdrag: »Hagbarth, en Trunhemsk prins och Amunds son, for i vårens tid vid år 358 ut på ett sjötåg. Snart råkade han Sigurds (Sigars) söner med en flotta af 100 skepp. Sedan de slagits ganska länge och blifvit trötta, ingingo de förbund med hvarannan, blefvo vänner och följdes åt till Seeland. Här fick Hagbarth se Sigurds dotter Signe. Han fattade till henne en häftig kärlek, och hon hviskade fram ett löfte om en oinskränkt trohet och tillgifvenhet. Hagbarth var, enligt den tidens furstliga plägsed, en sjöröfvare, och en vikingsfärd skilde honom från hans älskarinna. Imellertid skulle deras kärlek ännu vara en hemlighet. En dag hände det, att Signe under sin sång berömde en af Hagbarths bröder; strax gissade man, att, då hon sjöng den ena brodrens lof, hade hon den andra i sinnet. Äfven i äldre tider omgafs thronen af smickrare och tadlare; en af dem vållade, att Sigurds söner öfverföllo Hagbarths män och dödade hans bröder. Hagbarth hastade tillbaka, hans själ brann af hämd, och Sigurds söner föllo för hans svärd. Hafvets vågor och menniskors blod hade icke kunnat släcka den låga, som skönheten tändt och inbillningen underhållit. Hjeltens hjerta var lika varmt. Förklädd till qvinna, gjorde han Signe ett besök och utgaf sig för en sköldmö, som i något ärende vore ditsänd. Hon emottog honom och lemnade honom rum i pigkammaren. Då pigorna yttrade sin förundran öfver hans hårda händer och ludna ben, sade Signe, att en sköldmö, van vid krigsbragder, härdad af mycket gående, kunde icke vara annorlunda, hvarpå hon tog honom till sig i sin egen säng, hvarest de taltes mycket vid. Bland annat frågade han, om Signe, i händelse att hon skulle öfverlefva sin älskare, ville glömma honom och begifva sig till en annan älskog. »Nej», svarade hon, »dig, som jag funnit värdig min kärlek, dig, som gifvit mig den första kyss och som först lärt mig älska, dig vill jag följa, då den fega döden gömmer dig i högen. En och samma kärlek har sammanbundit oss; en och samma död skall äfven förena oss, antingen du omkommer med svärd, i hafvet eller på landet. Intet löfte skall vara heligare, så framt någonsin en qvinnomun sagt sanning». Hagbarth kände sin lycka och trotsade döden. Ögonblicken voro dem dyrbara. De väntade icke någon större sällhet i lifvet, ty det första är icke mer än ett. Men de misstänksamma och afundsjuka pigorna hade förrådt Hagbarth. Vid utgången blef han gripen af Sigurds drabanter, utförd på fältet och på öppet ting dömd till galgen. Nyss var han en lycklig älskare, och nu var lyckan färdig att komma honom om halsen. Sedan domen var afkunnad, steg drottningen fram, räckte honom ett horn, talte honom försmädligen till och bad honom dricka, förrän han kom till Hel. Hagbarth svarade henne, och sade bland annat: »Jag emottager den sista dryck. Ej ohämnad kommer jag till de lycksaligas boningar och till de andar, hvilka jag före mig ditsändt. Skamlösa, rasande qvinna! olycksaliga moder! ingen tid skall igengifva dig hvad du förlorat, hvar dag skall förnya din smärta», och derpå kastade han henne drycken i ansigtet. Signe och hennes nu mer sörjande pigor hade imellertid under bittra tårar kommit öfverens om att sätta eld på slottet och hänga sig sjelfva, så snart Hagbarth var aflifvad. Nu fördes Hagbarth till den hög, som sedan fick namn efter honom. Han ville försöka sin älskarinnas trohet, bad derföre drabanterna, att de ville först upphänga hans mantel, och föregaf, att han, vid denna bild af sitt förestående öde ville göra sina dödsbetraktelser. Detta skedde, och den, som på slottet var satt på vakt, gaf ett visst tecken, då Signe med sina pigor fullbordade sin föresats. När Hagbarth såg slottet brinna, upplifvades han af glädje, skyndade på sina bödlar och sade: »Lycksalig är jag, som icke ensam kommer till dödens gudar; jag har ett fast hopp att få förnya min kärlek, och snart skall döden blifva min vällust; hela Norden skall omtala vår enighet, vår kärlek!» — och nu dog han glad. — Hvilken likhet med de vilda Amerikaner! Hvilket trotsande mot döden, förakt och hämd mot fiender,

trohet mot vänner och oryggligt hopp om en evig lycksalighet!».

Hackefors. Ett mant. skatte i Landeryds socken och Bankekinds härad af Linköpings län, är beläget vid Stångån, har 2 qvarnar à 3 par stenar hvardera och uppskattas till 10,430 rdr rmt. Hemmanet och ena qvarnen egas af Nils Jonsson, den andra qvarnen af C. Degerholm i Närebro, Skönberga socken. Det här anlagda pappersbruket, uppskattadt till 3,000 rdr rmt, eges af Nils Hellström.

Hack-Hemar. Så kallas af allmogen de i Götlunda, Skyllersta och Svennevads socknar i Örebro län på åtskilliga ställen i stor mängd ihopkastade stenrösena. Traditionen förmäler, att i en drottnings tid skall här varit så stor hungersnöd, att hon dömt hvar tionde menniska till döden; en stor del af folket skall då hafva anhållit att få röja och upphacka dylika stenar och öde platser, då dessa stenkummel blifvit sammankastade; sådana finnas äfven på andra orter i riket och i synnerhet på höghöglända ställen.

Hacksta. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörer till Trögds kontrakt af Uppsala stift och består af moderförsamlingen Hacksta samt annexet Löth, innehållande 62 mantal. Folkmängden var 1856: 988 personer. *Hacksta* socken i Trögds härad af Uppsala län, $4^1/_4$ mil från Uppsala, ligger utmed Björkfjärdens vestra strand, mellan Hummelviken i nordost, Löths socken i norr samt Grytaviken och det deri utfallande vattendraget i sydvest mot Weckholm; socknen upptager blott 2,823 tunnl., af hvilka 20 äro sjöar och kärr. Marken är mestadels en skoglös slätt, sidländ mot sydvest, något kullig mot fjärden och i norr, der tätaste bygden är. Rådande jordmånen är lera, åkerbruk förnämsta näringen. Socknen, som år 1805 beboddes af 483 och 1859 af 468 personer, består af 12 mant. skatte, $1^5/_8$ mantal krono $10^1/_4$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 111,050 rdr bko. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i socknens fasta skola, som år 1859 besöktes af 24 gossar och 12 flickor; dessutom undervisades hemma 12 gosssar och 15 flickor, tillsammans 36 gossar och 27 flickor. Hakasta nämnes 1314 såsom hörande till Trøghd; kyrkoherdarnes namn äro kända från 1543. Kyrkan är mycket gammal, byggd af gråsten, ofta reparerad, sednast 1837. Af gårdar märkas: *Hacksta* 1 mant. frälsesäteri, 1 mtl skatte egdes 1849 och 59 af f. d. kronolänsman Grundström, uppskattningsvärdet var 21,750 rdr rmt; prestgården $1^1/_8$ mant. krono, båda nära kyrkan; Eneby $1^1/_2$ mantal frälse, hade år 1825 och 49 samma egare som Fånö i Löths socken; underlydande äro 5 mantal frälse, $1^1/_2$ mantal krono. — Adress: Ekolsund.

Hacksta. Ett hemman af 1 mantal skatte i Vestra Wingåkers socken och Oppunda härad af Nyköpings län, nära vid kyrkan, tillhör nu bönder på 8 lotter, men skall fordom, enligt sägnen, varit ett vikingasäte.

Hacksta. Ett hemman i Husby socken och Öster-Rekarne härad af Nyköpings län, är ofta omnämdt i gamla handlingar. Det har egts af Cruuska och Ryningska slägten, som på dess och Hälleby hemmans egor bebyggde Ryningsberg, hvarom vidare under denna artikel.

Hacksta. Ett mantal skatte-säteri i Ösby socken och Wallentuna härad af Stockholms län, reducerades från slägten Sabel, tillhörde derpå Svinhufvud, 1772 handl. Wegelin; från 1849 har det egts med Granby af G. Fredlund, och uppskattas godset för närvarande till 19,130 rdr rmt.

Hackvad. Socken i Grimstens härad af Örebro län, ligger mellan socknarna Hardemo i öster, Kräcklinge i nordost, Edsberg i vester, Wiby i söder, 3 mil från Örebro, innehåller blott 3,900 tunnland, af hvilka 220 äro sjöar och kärr, och är den minsta socknen i länet. Den är ock kanske den jemnaste af alla och bland de bördigaste, med hufvudsakligen lerhal-

tig jordmån, samt tätt bebyggd; blott i vester upptages någon del af träsk. Östra gränsen vid Hardemo utgöres af Skarbysjön och Wia-ån. En häradsväg kommer från Wiby i söder och delar sig längre ned i landet i tvänne grenar, som gå till Edsberg och Kräcklinge. Socknen, som år 1805 beboddes af 538 och 1859 af 675 personer, består af $18^1/_4$ mantal skatte, $2^3/_4$ mantal krono och 9 mantal frälse (häraf höra $4^9/_{30}$ mantal till Sundbo härad); uppskattningsvärdet 1857 var 83,880 rdr rmt. Hakuad nämnes omkring 1314; det är nu annex till Edsberg, der både kyrkoherde och komminister äro bosatta. Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderförsamlingen, ombyggdes 1782 och är både ljus och rymlig. Barnundervisningen bestrides i fast skola af 1 examinerad lärare jemte klockaren; år 1859 besöktes skolan af 21 gossar och 13 flickor; dessutom erhöllo 32 gossar och 25 flickor undervisning i hemmet. — Bland fornlemningar nämnas stensättningar nära Bärsta och högar på Lurbobacken. Enda gården af betydenhet är *Bärsta*, norr om kyrkan; Tjugesta, 1 mantal krono, är stomhemman för kyrkoherden i Edsberg; Wia by, hvarefter ån är uppnämd, ligger i norr. — Adr.: Örebro.

Hackås. Annex-socken till Ovikens pastorat, i Jämtlands Södra fögderi af Jämtlands län, $3^1/_2$ mil från Östersund, gränsar i norr till Sunne och Näs samt i söder till Bergs socken, i vester omgifves den af en vik af Storsjön och i öster af sjön Näkten; håller blott $^1/_4$ mil i bredd, men nära 5 mil i längd. Emot Rätans socken och Häfverö i Medelpad möta stora bergsryggar; men åt Sunne-sidan är landet jemnt med bärande mark. Åkerbruket skötes här väl, och invånarne hafva användt mycken flit med stenrösjors bortförande ur sina särdeles stenbundna åkrar, så att denna socken anses för en af de bästa sädesorter i länet. Boskapsskötseln är fördelaktig; godt fiske finnes, utom i ofvannämda tvänne sjöar, äfven i många små sjöar. Skog växer till socknens behof. Folkmängden, som år 1757 var endast 449, uppgick år 1810 till 634 och 1856 till 858 personer; hemmantalet är $23^1/_3$ mant. skatte, $1^1/_6$ mant. krono, uppskattade år 1857 till 50,870 rdr bko. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i fast skola, som år 1859 besöktes af 27 gossar och 16 flickor; dessutom undervisades hemma 16 gossar och 28 flickor, tillsammans 43 gossar och 44 flickor. Hackås socken, af några skrifven Hakås, tycks hafva fått sitt namn af sin belägenhet på en ås eller landsträckning af ungefär 2 mils längd och $^1/_4$ mils bredd, äfvensom af den hake eller krökning, som Billsta-ån bildar vid sitt utlopp i Storsjön; af några antages namnet komma af hackor, hvarmed de första inbyggare sägas uppbrutit den, såsom förut är nämdt, mycket stenbundna åkern. Efter blifvande ledighet i Oviken kommer socknen att bli annex till Näs, som från d. 1 Dec. 1857 utgjort eget pastorat, och blir derigenom en stor olägenhet häfd, som egde rum under förra indelningen, då sockneboarne uti Sunne sockens annexer Hallen och Marieby, som jemte Oviken ligga vester om Storsjön, och sockneboarne uti denna socken, som jemte Sunne ligger öster om Storsjön, voro nödsakade att färdas om hvarandra öfver Storsjöns vik till sina moderkyrkor. Se vidare härom Hallen socken. — Kyrkan, belägen 1 mil öster från Oviken gent öfver Storsjöviken, är af sten, utvidgad och förbättrad i förra seklet genom Per Olsson i Dillne, så att hon uppgifves nu vara en bland de prydligare i länet. Denna kyrka hade förut inuti öfver allt bibliska målningar med årtalet 1601. Här förvaras ännu ett rökelsekar af metall, äfvensom riddaren Skonks vapen, värja och ovanligt stora sporrar, samt en slida eller fodral af jern åt ett forntidens gevär, kalladt Punart. Tvänne grafstenar, tillhöriga samma familj och på hvilkadess vapen befunnits, blefvo sönderslagna vid tornets nedfallande under kyrkans ombyggnad. Denna riddar Skonke har varit boende nära kyrkan i Hof, som består af $2^1/_3$ mantal, der ännu bönder räkna sin härkomst från honom. Det säges, att han fordom varit en myndig man och höfding i orten, hvilket bevisas af gamla bref så väl till Danska som Svenska regeringen. Ett dylikt från en af

Sveriges konungar, hvilket förkommit genom eldsvåda, skall hafva börjat sålunda: »Vi bedje dig, Ridder Skonke» etc. Nils Skunck, landtdomare i Bleking, död 1676, adlad 1660, son till prosten Petrus Olai i Wadsunda, uppgifves hafva härstammat af de gamla adliga Skunckarnes slägt ifrån Hackås, men hvilken genom olyckor kommit af sig. Här förekomma några ättehögar vid de flesta byar, som hafva särdeles vacker belägenhet utmed Storsjön. Af gårdar nämnes Skjede, löjtnants-boställe. — Adress: Östersund.

Haddebo. Stångjernsbruk i Svennevads socken, Skyllersta härad af Örebro län, utgöres af 2 delar, Öfra och Nedra Haddebo, belägna 4½ mil från Örebro, hvaraf *Öfra Haddebo* anlades 1658 och *Nedra Haddebo* 1695. Bägge bruken hafva från sin anläggning tillhört slägten Wester till år 1821, då herr Ad. J. Broms köpte Nedra och herr J. C. Broms år 1826 Öfra Haddebo; närvarande egare till det förra, med underlydande ¼ mant. Haddebo kronoskatte, ⅜ mantal Baflinge, ¼ mantal Baggesund, ¼ mantal Glotterbäck, ¼ mant. Glottra, 3/16 mantal Östra Hjerta samt frälsehemmanet ¼ mantal Ingelsgård, ¼ mant. Lund, hälften i en mjölqvarn, allt beläget i Svennevads socken, är brukspatron P. F. Brandelius. Brukets tillverkning år 1857 uppgick till 1,593 sk℔ 12 l℔ 9 ℔; häraf smiddes till stångjern 1,231 sk℔ 19 l℔ 13 ℔ och manufakturerades 361 sk℔ 13 l℔ 6 ℔; brukets och godsets uppskattningsvärde var år 1858: 116,740 rdr rmt; — till Öfra Haddebo, med underlydande kronoskattehemmanen ¼ mantal Haddebo, ⅜ mantal Baflinge, ¼ mantal Bottorp, 3/16 mantal Ö. Hjerta samt frälsehemmanen ¼ mantal Ingelsgård, ⅛ mantal Krustorp, äfvensom hälften i en mjölqvarn, är brukspatron C. Flor egare; brukets tillverkning år 1857 uppgick till 1,188 sk℔ 4 l℔ 15 ℔ stångjern, 254 sk℔ 9 l℔ 4 ℔ ämnesjern till manufaktursmide; brukets och godsets uppskattningsvärde var år 1858: 98,240 rdr rmt. Hvartdera af bruken har 2:ne härdar med 3 hamrar, och de förbruka dels köpt tackjern, dels eget från Hjortqvarns masugn i Boo. Till bruken hörer 1 stålugn, hvaraf hvartdera eger hälften.

Haddorp. Säteri i Slaka socken och Walkebo härad af Linköpings län, beläget ¼ mil från kyrkan, med ansenlig åbyggnad, medelmåttig äng och tillräcklig skog, består af 1½ mantal frälse, uppskattades 1859 till 18,300 rdr rmt och tillhörde samma år Östgöta Hushållnings-sällskap. Öfversten J. v. d. Osten genannt Sacken (död 1667), som egde gården genom donation, erhöll först härpå frälsesäteri-frihet. Gården såldes sedan af hans arfvingar till antiqvitets-sekreteraren Joh. Hadorphs fader, Nils Johansson, som härstammade å fädernesidan från den gamla adliga Bro- eller Lindsbro-slägten i Wåla socken i Uppland; utbyttes af Hadorph från reduktionen; egdes af hans enka år 1700; af Knut Eneroth 1726; enkefru E. Drake, född Hadorph, 1760, omgift med kapiten Enander, och derpå hennes söner af detta sednare gifte; 1818 major v. Feilitzen; 1852 friherre G. J. Funck. Här vid gården, då en by, lägrade sig år 1542 300 upproriska Smålänningar af Dackens parti. De blefvo tidigt en morgon, under sin sömn, öfverraskade af Abraham Eriksson (Leyonhufvud) och Botvid Larsson (Anckar) samt innebrända i byn. En annan hop hade lägrat sig nära byn och gjort en förhuggning, men dessa blefvo på ladu-ängen dels nedhuggna, dels förjagade, och efterlemnade allt det byte, de röfvat i Westergötland.

Hafdhem. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Södra kontraktet af Wisby stift, består af två socknar: Hafdhem, moderförsamling, och Näs, annex. Folkmängden utgjorde år 1856: 1,161 personer. *Hafdhem,* moderförsamling i Gröttlinge Ting och Södra fögderiet af Wisby län, 5¾ mil från Wisby, omfattar en areal af 7,799 tunnland, af hvilka 750 äro sjöar och kärr. Marken är öfver allt jemn utan berg. Rådande jordmånen är ömsom lera och mylla. Socknen, som år 1805 beboddes af 585 och 1859 af 735 personer, består af 21¾ mantal skatte, 1 mant.

krono och uppskattades 1857 till 74,932 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 af en examinerad lärare i fast skola för 38 gossar och 45 flickor; dessutom voro i socknen 11 gossar och 15 flickor, hvilkas föräldrar voro baptister, och hvilka icke deltogo i den offentliga undervisningen. Kyrkan, byggd af sten 1040, skall varit helgad åt S:t Dionysius. Här äro tre lagda griftstenar och en på kyrkogården med runor, hvaraf den ena i kyrkan har följande inskrift: **akoþk : liat : kira . . . — . . nabu : þan : ſum : bi : þin : furir : imiana : ſtin : Þatir : noſtr : büna : atbik : Þotviþa : ſiuli : . . .** — Adress: Hafdhem.

Hafrida. Ett mant. frälse-säteri och ett mantal skatte i Bredaryd socken och Westbo härad af Jönköpings län, låg fordom under Schedingsnäs säteri i Forsheda socken, med hvilket egendomen haft gemensamma egare, intilldess kapitenen baron Knut Sparre försålde detsamma till lagman Danckwardt, egare af Eskilstorp, som 1815 försålde egendomen till bönder; för närvarande är gården skiftad i 7 delar af hvardera $^1/_4$ mantal, 1 del af $^1/_{32}$ mantal och 1 del af $^7/_{32}$ mantal. Hafrida Ågård af $^1/_2$ mantal rå och rör är inköpt af Bredaryds församling till komministerboställe. På Hafrida egor, eller i rågången mellan Hafrida och Bredaryd, utmärka en mängd grifthögar det ställe, som varit begrafningsplats under brännåldern.

Hafstorp. Hemman i Rolfstorps socken och Himble härad af Halmstads län, består af 2 mantal skatte, som äro skiftade i 8 delar och egas af allmoge. Gården är belägen vid foten af ett berg och har åkerfälten uti ett sluttande läge ner mot Himbleån. Jordmånen är dels lera, dels mer eller mindre grusblandad svartmylla på lerbotten; hemmanet saknar alldeles skog och till största delen torfmossar. Enligt ännu gängse tradition, har hafvet i fordna tider gått upp till Hafstorp uti de ifrån stranden ända hit fortsatta kärr-ängarna, hvilka hafva nästan ett horisontalt läge. Hafstorp skall häraf fått sin benämning, och uti dessa kärr hafva ofta skeppslemningar blifvit funna.

Hafverö. Socken i Medelpads fögderi af Wester-Norrlands län, 11 mil från Sundsvall, utgör nordvestra delen af Medelpad och omgifves i norr och öster af Jämtland, i vester af Herjeådalen och Helsingland, i söder af Torps pastorat och i sydost af Borgsjö; den håller $2^3/_4$ mil i längd, 3 mil i bredd och omfattar en areal af 167,278 tunnland, af hvilka omkring 25,000 äro sjöar och kärr. Ljunga-elfven infaller här i Medelpad och får betydlig tillökning af flera sjöar, hvilka här tillstöta och formera många näs och vikar, hvaruti flera små strömmar inflyta; de största sjöarne äro Hafvern, $2^1/_2$ mil lång, hvaraf socknen fått sitt namn, och bekant för sina gäddor, samt Holmsjön, $1^1/_2$ mil lång. Marken är i allmänhet stenig och mager. Höga berg innesluta socknen på alla kanter; häraf må nämnas Myrberg, som säges hålla kopparmalm, liksom Ensjöberget, hvilket utgör gränsen mot Helsingland. Stora skogar finnas uti de från elfven aflägsna trakterna. Socknen, som år 1750 beboddes af 238, 1805 af 458 och 1859 af 927 personer (inberäknadt folkmängden i byarne Lenstersjö, Kroknäs, Öfver- och Ytter-Turinge, belägna inom Rätans socken, Bergs tingslag och Jämtlands län, men egande kyrkorätt i Hafverö), består af $7^7/_{12}$ mtl skatte, $1^1/_5$ mant. krono, och uppskattades år 1857 till 31,150 rdr bko. Folket i orten uppgifves vara utmärkt för sin redlighet, hvarpå som exempel anföres, att under det hårda året 1812 en bonde, John Hindersson, ej sålde, utan blott gaf lån af sitt spannmålsförråd, och när han återfick sina förskotter i bättre säd, gjorde han af fri vilja ett betydligt afdrag på sin fordran. — Barnundervisningen bestreds år 1859 af en examinerad lärare uti ambulatorisk skola för 37 gossar och 48 flickor; 44 gossar och 32 flickor undervisades hemma, tillsammans 81 gossar och 80 flickor. Hafverö är ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Medelpads kontrakt af Hernösands stift. Kyrkan, 3 mil från Hogdals, belägen vid Ljungaelfven på en halfö, så att de flesta sockneboer hafva sjöväg dit, är af sten och mycket gammal, men förbättrad;

ingen körväg utan blott en rid- eller fotstig leder till henne från landsidan. Här finnas inga ålderdomsminnen. — Adress: Sundsvall.

Haga. Annex-socken till Wassunda pastorat, i Erlinghundra härad af Stockholms län, ligger mellan Skofjärden i vester, S:t Pehr i sydvest, S:t Olof i sydost, Garnsviken i öster, Wassunda i nordvest och norr och upptager en areal af 3,657 tunnland, af hvilka 25 äro sjöar och kärr. Marken är dels slät eller sidländ mot Garnsviken, dels bergkullig, med lera till rådande jordmån, men här och der mojord. Hufvudnäringen är åkerbruk, bland binäringar räknas fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 384 och 1859 af 370 personer, består af $10^1/_8$ mantal skatte, $6^3/_8$ mantal krono, 4 mantal frälse och uppskattades 1857 till 99,775 rdr bko. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare i fast skola, som besöktes 1859 af 23 gossar och 7 flickor, dessutom erhöllo 9 gossar och 15 flickor undervisning hemma. Kyrkan, belägen nära Garnsviken vid stora landsvägen, som går från Uppsala till Sigtuna, förmenas vara från slutet af 1300-talet; afståndet från kyrkan till Uppsala är $2^1/_2$ mil, till Stockholm 5 mil och till moderkyrkan $^2/_5$ mil. Haga förekommer 1314 såsom hörande till Habohundæri. Af fornminnen nämnas en runsten vid Thorslunda och en vid Skråmsta. Af gårdar märkas: *Haga*, nära kyrkan, 2 mantal kronosäteri, reduceradt från Palms arfvingar, nu majorsboställe från 1719; *Österby* s.s.v., $2^1/_2$ mantal skatte; *Thorslunda* v.n.v., $2^1/_4$ mantal skatte, $^1/_4$ mant. frälsesäteri. — Adress: Uppsala.

Haga. Kongligt lustslott i Solna socken och Danderyds Skeppslag af Stockholms län, är beläget en knapp $^1/_8$ mil från Stockholm utom Norrtull, till höger om landsvägen, vid Brunnsvikens vestra strand, uti en stilla, täck och behaglig trakt, der glada skogsdalar omvexla med vikar, klippor och skogsalléer. Slottet eller Nya Haga anlades 1786—87, sedan konung Gustaf III sjelf lagt grundstenen dertill den 19 Augusti förstnämda år. Inan konung Gustaf III emottog Haga, var det på 1760-talet ett torp, kalladt Prest- eller Prost-hagen, som arrenderades af lagmannen Palén, hvilken dock var egare af husen, dem konungen köpte af honom 1771. Efter hand tillköptes äfven af samma konung Brahelund, som tillhört slägten Brahe, och en liten landtgård, kallad Haga. Söder om slottet ligger Gamla Haga, der Gustaf III i början vistades äfven om vintern, tills Nya Haga blef färdigbygdt. Ett större slott uppe i skogen påbörjades också af konung Gustaf III i kolossal skala, men blef aldrig fullbordadt mer än till grundvalarna och ligger nu i ruiner, här och der bevuxna med träd. Af det nya lustslottet antog konungen på sina utländska resor namnet Grefve af Haga. Det är omgifvet af park, blomsterparterrer och vattendammar, allt anlagdt efter konungens egen anordning. Främst står dock parken i skönhet och smak; ibland anläggningarna här utmärka sig i synnerhet ett öppet lusthus på en höjd, med ett härligt echo i salen; i nordvest om slottet ligger ett corps de garde, begagnadt tills för ett par år sedan af en afdelning Norska jägare. I parken är äfven en minnesvård uppförd öfver den tidigt hädangångne prins Gustaf, konung Oscars andra son. Igenom ett högt berg är en perpendikulär öppning sprängd, 26 alnar djup, ärnad till vattenuppfordringsverk, men längesedan ödelagd. En väg går åt höger genom skogen till landsvägen, der värdshuset Hagalund är beläget, fordom mer än nu ansedt och besökt.

Haga. Fyra mantal frälse-säteri i Svinngarns socken och Åsunda härad af Uppsala län, belägna $^1/_4$ mil från staden Enköping nära Svinngarnsfjärden, en vik af Mälaren; är ett vackert gods, uppskattadt, jemte Gammelhaga $2^3/_8$ mtl rå och rör, Leckarbo $^3/_8$ mantal frälse och underlydande hemman, till 218,550 rdr rmt, och egdes 1859 af hofstallmästaren Braunerhjelm. Denna sätesgård har förr hetat Marieborg och varit byggd vid sjön samt tillhört Bjelkeslägten; den har vidare egts af riksrådet Sten Bengtsson Bjelke, som dog år

1408 här på sitt slott Marieborg vid Enköping. Detta slott omnämnes äfven af Messenius och Peringsköld. Gården, sedermera kallad Haga, har konung Carl Knutsson köpt af fru Brigitta till Fullenäs, och lär den sedan tillfallit dess arfvingar af Bonde-familjen. Riksrådet Johan Thuresson Roos, hvars mormoder var fru Brigitta Thordsdotter Bonde, var härtill egare, emedan Haga var hans sons, Gustaf Johansson Roos, arfvegods; Hr Gustaf blef grefve vid konung Erik XIV:s kröning. Efter denna grefliga ätts utgång har godset tillfallit slägten Natt och Dag, och efter vice presidenten H. G. Falkenberg, som var Gustaf Persson Natt och Dags måg, blifvit ett Falkenberg-gods; sedermera har det egts af en Posse omkring 1770, von Hohenhausen omkring 1820, 1850 förutnämda nuvarande egare. Der nu åbyggnaden, bestående af ett tvåvånings stenhus af gammal arkitektur, står, har fordom funnits ett kapell, och i den nuvarande trädgården har varit kyrkogård dertill; här finnes äfven park och schäferi för finulliga får; för öfrigt omnämnes denna herrgård bland dem, som antagit och tillämpat nyare tiders mångfaldiga uppfinningar och förbättringar i afseende på method och redskap, framför allt en flerårig cirkulation, till ett exempel, som ej varit utan inflytande på den häromkring boende allmogen.

Hagby. Præbendepastorat af 2:dra klassen, hörande till Uppsala domkapitel af Hagunda kontrakt och Uppsala stift, består af moderförsamlingen Hagby och annexet Ramsta; det innefattar $45^7/_8$ mantal och räknade 1856 en folkmängd af 894 personer. — *Hagby* socken är belägen $1^1/_2$ mil s. v. från Uppsala och $1^4/_5$ mil från Mälaren — med 90 fots höjd öfver hafvet — i Hagunda härad af Uppsala län, och upptager 0,25 qv.-mil i vidd, som motsvara 32,138 qv.-refvar eller 5,739 tunnland, hvaraf 30 tunnland utgöra kärr och vatten. Största delen är en bördig slätt, i synnerhet omgifningarne kring Säfva-ån, som går dels genom socknen åt öster och söder, dels utgör gräns mot Gryta socken och mottager en bäck från Ramsta. De trakter, som ligga längst i norr och sydvest, hafva stenbunden skogsmark, här och der afbruten af mindre kärr. Några hemman ega skog till husbehof, flera lida brist derpå, och icke något enda har timmerskog. Äng- och betesmarken är nästan öfverallt otillräcklig och står icke i jemnt förhållande till åkerjorden. Rådande jordmånen är lera, och den enda näringsgrenen är åkerbruk. Socknen innehåller $27^3/_4$ oförm. och $21^5/_8$ förm. mantal, deraf $7^7/_8$ skatte, $2^7/_8$ krono och $10^7/_8$ frälse. Folkmängden var 1810: 441, 1840: 451, 1855: 458 och 1859: 452 personer. Uppskattningsvärdet uppgick 1857 till 134,973 rdr bko. Af en examinerad lärare undervisades 1859: 25 gossar och 26 flickor, medan 4 gossar och 13 flickor undervisades i hemmet. Hagby var före reformationen ett eget pastorat; men derefter lades Ramsta dit såsom annex. Det är ett eget förhållande med detta pastorats presterskap i äldre tider, och torde det icke vara utan intresse att meddela några ord derom. En af påfve Honorius III utfärdad bulla, daterad Lateran den 31 Dec. 1220, hvari Hagby kyrkas gods, 20 till antalet, tagas i S. Petri och Honorii beskydd, är ställd till prosten och kapitlet i S. Mariæ kyrka i Hagby. Denna prost uppgifves vara en vid namn Gaudefridus eller Ganfrid, som ärkebiskopen i Uppsala, Olof Basatömer, nämda år, skickade till Rom för att anhålla om hans pallium, och som vid sin återkomst hem medförde icke allenast pallium, utan ock ofvannämda bulla. Det tyckes sålunda som Hagby vid den tiden varit säte för en prost, jemte hans kapitel, och att han hade de omgifvande bygderna som prosteri; kanske den »prebenda Haghund et Laund» (Hagunda och Lagunda härader), som nämnes i en sednare handling. Kort derefter inrättade ärkebiskop Jarlerus († 1255) det äldsta kanik-kapitlet (capitulum canonicorum secularium) vid Uppsala domkyrka, hvilket bestod af 4 ledamöter, prost, archidjäkn och 2 kaniker. Till dessa prelaters underhåll anslogos inkomsterna af vissa härader och socknar, och en af kanikerna, Bengt, fick Hagunda och Lagunda kanoni (Canonia Hagund & Lagund), som var den

äldsta. Denna andliga inrättning, som med tiden fick flera ledamöter med åtföljande inkomster, egde sedan bestånd till reformationen, då kyrkogodsen och det högre presterskapets inkomster, genom Westerås recess 1527, indrogos till kronan, då äfven Hagunda kanoni träffades af samma öde. Konung Gustaf I anslog då inkomsterna deraf till Laurentius Martini, och det är troligt, att Hagby, vid den sedan gjorda förändringen med prestgällen, förblifvit regalt pastorat; åtminstone tillsatte konungarne ofta kyrkoherdar derstädes, och från 1652 lemnades gemenligen pastoratet till professorer vid Uppsala akademi, tills det slutligen, genom Kongl. brefvet den 2 Mars 1770, anslogs till prebende åt professor Kalsenianus vid nämda akademi, med hvilken profession det sedan följde ända till 1836, då det mot Börje utbyttes till prebende för andra theologie-adjunkten. Den nuvarande nya kyrkan, belägen $1^1/_2$ mil från Uppsala, och hvilken uppbyggdes på den gamla kyrkans grund 1841, är i lätt stil och försedd med torn, har till det yttre ett vackert utseende med höga fönster och är till sitt inre ljus och smakfullt, ehuru enkelt, prydd och inredd; har äfven orgelverk. Den gamla kyrkan, hvilken, såsom alldeles förfallen, då blef nedrifven, var byggd af gråsten med tjocka murar utan torn, med sednare tillbyggnader på östra och norra sidorna. Hon ansågs för en bland de äldsta i hela stiftet, och att hon var uppbyggd redan 1220 och invigd till Jungfru Marias åminnelse, synes af påfve Honorius III:s ofvannämda bulla. I detta gamla tempel hafva utan tvifvel många minnesmärken fordom funnits; då hon raserades, voro följande ännu i behåll: I koret voro 5 grafvar, täckta med stenar, hvilkas inskrifter tillkännagåfvo, att derunder hvilade kaniken Carolus Ingivasti († 1493), kyrkoherden herr Ericus Johannis († 1511), Barbara Bartvik, öfversten och kommendanten baron Thomas Hamiltons enkefru († 1706), häradshöfdingen Gudmund Krok till Thorsätra († 1677) och Mas Martenson och hans hustru Ingre († 1603). I nordvestra hörnet af kyrkan var en murad graf, i hvilken många likkistor voro nedsatta. Öfver densamma var en grafvård, i pyramidform upprest till minne af assessorn i kommerskollegium Jakob Nordenstedt. Denna grift kallades Ekbolandagrafven. På norra väggen i kyrkan satt en tafla med namnen: kapiten Carl Ulrich Lille och fru Anna Margareta Ringsvant 1687, och på samma vägg var Cedersparreska vapnet upphängdt. I kyrkodörren låg en runsten. Hagby är en urgammal bygd, som gifvit häradet sitt namn. Namnet, som fordom skrefs Hagarby, Hagbi, Hagaby, Agabi och Högarby, bevisar, att denna trakt redan var odlad och bebyggd i hednatiden; ty det är sammansatt af de tvänne gamla orden *Haug*, hög, och *Bu*, by, hvilket blir Högby, och i äldsta lagarna, t. ex. Östgöta-lagen i Byggn.-balken, förekommer ordet *Högarbyr* alltid i samma bemärkelse som Hednaby, ort, som leder sitt ursprung från hedenhös. Såsom bevis på ortens ålder bör ej heller lemnas oanmärkt, att socknens 13 gårdar och byar, utom en enda, omnämnas i våra äldsta handlingar, deribland 10 från början af 1200-talet.

De fornlemningar, som här förekomma, bestå i runstenar, griftkullar och stensättningar. Runstenar uppgifvas 2 vid Focksta, 1 i gamla kyrkan och 2 vid Möjbro, hvilka blifvit borttagna; men den ena fanns ännu för 20 år sedan vid en brunn i prestgården. Dessa stenar stodo i byns gärde vid Sunnanå qvarn tillika med en mängd andra resta stenar utan skrift, hvarom sägner och trollsagor ännu äro gängse bland folket. Då ingen teckning af denna plats finnes, kan man ej utforska, till hvilket ändamål de der blifvit resta; men troligt är, att här varit det gamla Hagundas tingsställe, eller ock en valplats. På ena stenen var tecknad en man till häst med draget svärd och deröfver en skrift med okända runor. Allt detta är förstördt af helgedomsrånare. För öfrigt finnas stensättningar och mindre grafkullar vid Möjbro, Hagby by och Focksta.

De betydligaste gårdar i socknen äro Sunnanå och Eka. — Adress: Uppsala.

Hagby. Annex-socken till Arby pa-

storat i Södra Möre härad af Kalmar län, $2^1/_4$ mil från staden Kalmar, ligger mellan Hossmo i norr, Arby i vester, Woxtorp i sydvest med Hagby-ån till gräns och Kalmar Sund i öster och söder, samt omfattar en areal af 5,047 tunnland, af hvilka 85 äro sjöar och kärr. Marken är öfver allt jemn, rådande jordmånen är sandmylla och så kallad sugjord samt på några ställen lera och svartmylla. Af skog finnes ej tillräckligt till både vedbrand och byggnadsvirke, utan måste sådant hemtas från Arby skogsbygd. Socknen, som år 1805 beboddes af 751 och 1856 af 1,204 personer, består af $26^5/_8$ mantal skatte, $1^5/_8$ mantal krono, $2^1/_2$ mantal frälse och uppskattades år 1859 till 174,223 rdr rmt. Skolundervisningen är gemensam med Arby, moderförsamlingens; till jemförelse mellan skolbarnens antal för år 1856 och 1859, äro vi nu i tillfälle att bifoga uppgift öfver det sednare året, då 247 gossar och 181 flickor i fasta skolan samt 15 gossar och 19 flickor i den ambulatoriska erhöllo undervisning af 2 examinerade samt 9 oexaminerade lärare, biträdda af orgelnisten; dessutom undervisades flera barn enskildt i hemmet; tillsammans 436 gossar och 428 flickor. Till kyrkans förbättrande och prydnad har direktören P. Lovén mycket bidragit. S:t Sigfrid från York i England blef, tillika med trenne hans systersöner, Vinaman, Unaman och Sunaman, hitsänd af konung Ethelred, på Olof Skötkonungs begäran. Många lemningar finnas här ännu efter denne S:t Sigfrid: han byggde vid Hagby, der han landsteg ej långt från Hagby by (för närvarande bestående af $14^1/_4$ mant., skiftade i 19 nummer och uppskattade till 97,680 rdr rmt), på det ställe, som kallas S:t Sigfrids eller sedan Lovers Hamn, ett kapell af sten, som efter honom kallades S:t Sigfrids Kapell. Dettas cirkelrunda byggnad är bevis på dess höga ålder framför andra i denna ort, och ej långt härifrån, vid Lovers bro, finnes en kyrkogård för sjöfarande, kallad S:t Sigfrids Kyrkogård. Här förekommer äfven Sigfrids Äng. Åren 1564 och 1704 hafva varit för denna socken i synnerhet anmärkningsvärda; det första, emedan då uppbrändes alla hemman här af Danskarne; det sednare, emedan här uppstod en smittosam sjukdom, kallad Saxesjukan, hitförd och kringspridd af de Sachsiska fångarne; 200 personer dogo af denna farsot. År 1393 skänkte riddaren Fick af Fitzen 7 gårdar i Hagby åt S:t Petri och S:t Pauli kapell i Kalmar domkyrka. Af större gårdar och byar märkas, utom ofvannämda by Hagby, den fordna vackra egendomen *Hagby*, $2^1/_2$ mantal skatte krono, som omkring 1799 egdes af direktören P. Lovén, nu skiftad i 4 nummer och uppskattad till 16,130 rdr rmt; Hagbytorp, $^5/_8$ mantal krono, länsmansboställe, Holmsqvarn $^1/_4$ mantal med mjölqvarn, uppskattad till 5,170 rdr rmt; Lovers qvarn, Slät 1 mantal, Wallby, $4^1/_2$ mantal, har 8 egare, Yxneberga, $3^7/_8$ mantal, har 5 egare. — Adress: Kalmar.

Hagby, $3^1/_4$ mantal frälsesäteri, och *Almungeberg*, $2^1/_2$ mantal frälse, i Almunge socken och Närdinghundra härad af Stockholms län, äro bägge bildade af sammanslagna gårdar, hvaraf åtminstone den förra tillhört Cl. Rålamb; båda hafva fordom tillhört ätten Bure. Fröken Märtha Christina Bonde egde denna gård 1747 och sålde den till H. D. Mörner. Af honom köpte öfversten baron H. Falkenberg år 1752 denna egendom, som hans arfvingar 1757 försålde till handelsmannen S. Schütz. Sedan voro grosshandl. Balthazar Knigge och dess enkefru A. M. Thorsson deraf egare ännu 1825; Lorich egde gården med underlydande $2^2/_3$ mantal 1849. För närvarande höra Hagby och Almungeberg till grefve M. F. Brahes arfvingars egendom här i socknen, som uppskattas till 205,390 rdr rmt. Gården är särdeles välbyggd och en bland dem, som under de sista 20 till 30 åren nämnas för nya odlingsföretag och för tillämpning af förbättrade bruknings-methoder eller redskap.

Hagby. Två och $^3/_4$ mantal frälse och $^1/_4$ mantal skatte i Täby socken och Danderyds skeppslag af Stockholms län, är beläget vid en liten sjö med samma namn, har dels varit reduceradt

från Klingsporr, dels tillhört slägterna Sparre och Lagerfelt, egdes år 1772 af Knigge, 1849 med 4 mantal underlydande af Lorich. För närvarande eges gården, som jemte underlydande uppskattas till 57,600 rdr rmt, af expeditions-sekreteraren F. G. Lorich.

Hagby. Två mantal frälse i Östra Skrukeby socken och Åkerbo härad af Linköpings län, tillhörde 1686 dels Gyldenhoff, dels fru Magd. Ulfsparre, dels var det af N. Gripenhjelm utbytt till kronan, men upplåtet åt Schüttehjelms arfvingar på lifstid; 1700 egdes en del af Er. Körnings döttrar, det öfriga af lagman Ribbing på Gransholm, under hvilket gods Hagby hörde 1852, jemte ränta af Berga $^1/_2$ mantal.

Hagby. Ett mantal frälse-säteri i Forss socken och Westra Rekarnes härad af Nyköpings län, ligger vester om kyrkan, $^1/_2$ mil från Eskilstuna. Gården reducerades från Drakensköld, utbyttes från kronan af O. Hermelin år 1705, tillhörde lagman Stjerneld 1768, Goes 1788, Altin 1816 och 25; enkefru Stenbäck 1851, jemte en till gården hörande husbehofssåg samt $1^1/_2$ mtl i Thorshälla socken. År 1859 egdes Hagby, uppskattadt till 11,610 rdr rmt, af A. Homeyer, som dessutom eger Ökna $1^1/_2$ mantal och torpet Stockkärr i Thorshälla socken, der ett Hagby $^3/_4$ mantal ligger och eges af enkan Fogelin.

Hagby. Ett halft mantal skatte i Nora socken och Nora bergslag af Örebro län, beläget nära Nora stad, $3^1/_2$ mil från Örebro, vid den å, som kommer ifrån sjön Wikern och den der nedanföre belägna Åsbosjön. På detta hemmans egor hafva ett bruk och Tibbbytte plåthammare varit anlagda med privilegier före drottning Christinas tid och stadfästa af henne; dessa privilegier nedlades år 1823 till följd af otillräcklig koltillgång, och då plåtsmidet ej mer här var lönande, sedan det valsade plåtsmidet blifvit uppfunnet, såldes privilegierna till Ribbingforss i Amnehärads socken i Skaraborgs län. Bruket hade tillhört kammarrådet von Stockenström och kapiten Heijkensköld, sedan lagman S. E. Geijer. För närvarande eges gården, hvartill höra ett tegelbruk, uppskattadt till 4,500 rdr rmt, och qvarn med 6 par stenar, uppskattad till 12,000 rdr rmt (hvaraf ena hälften eges af nämndemännen Aron Larsson och Joh. Larsson), samt Westra Sund 3 mantal m. m., tillsammans utgörande ett gods med ett uppskattningsvärde af 37,607 rdr rmt, af herr A. Wedberg.

Hagbyberga. Fyra mant. frälsesäteri uti Björkviks socken och Jönåkers härad af Nyköpings län, beläget nära kyrkan, $4^1/_4$ mil från Nyköping, är bildadt af byarna Hagby 3 mantal och Berga 1 mantal och utgör med tillhörande $20^1/_8$ mantal, Wispåsens qvarn, Skurendahls såg och Kornboda ålfiske, ett gods af 120,230 rdr rmt. Två hemman af Hagby köptes jemte Berga till frälse af Lars Bengtsson Skytte 1628; de kommo med hans dotter Elin till H. M. Oliveblad, och med dennes dotter Elisabeth till landshöfdingen Håkan Nilsson Skytte, brorson till Lars och egare omkring 1686; köptes sedermera af G. T. von Berchner, ärfdes af dennes dotter Catharina, död 1763, gift med Johan Gyllenkrook, och derpå med landshöfding J. F. Cedercreutz; tillhörde 1740 en son af förra giftet, derpå en dotter, gift med hofmarskalken friherre Johan Ribbing, och dennes son Bengt, död 1811, som byggde nuvarande hufvudbyggnaden med 2 flyglar af trä, reveterade med tegelsten, och förskönade samt utvidgade egendomen; vidare hans son friherre F. J. Ribbing, död 1817, och dennes syster, gift med frih. K. Leyonhufvud och 1850 som enka i besittning af godset. Härtill hörer äfven en stor och vacker park. Närvarande egare äro friherrarne Carl, Axel, Sten och Abraham Leyonhufvud.

Hagbyholm. Tre mantal, dels frälse, dels skatte, uti Ihrsta socken, Siende härad af Westerås län, med gammal jord, godt höbol med lågländt äng, är belägen emot Mälaren. Denna egendom har i äldre tider varit bebodd af bönder. I slutet af 1600-talet voro And.

Sparffeldt, dödskjuten vid Düna 1701, och hans fru Cath. v. Grot-Johan, egare häraf; de förordnade genom testamentarisk disposition, att efter deras död en årlig stipendiiränta till Uppsala akademi skulle utgå af egendomen, och uppdrogo åt dertill utsedda kuratorer och deras afkomlingar att emot vissa vilkor njuta besittningsrätt och vaka öfver testamentsvilkorens uppfyllande; denna kuratel har sedan tillhört framlidne presidenten Gerdesköld samt hofrättsrådet P. Rangel, hvarefter major J. O. v. Post, egde den på 1820-talet; för närvarande uppskattas egendomen till 16,500 rdr rmt och eges af auditör E. F. von Post.

Hagbynäs. Gods af $^3/_4$ mant. skatte i Kalmar socken och Norra Möre härad af Kalmar län, uppskattas till 3,420 rdr rmt och eges under Ebbetorp i Dörby socken af fröken Lannerhjelm. Presidenten i Kalmar, Christopher Larsson Grubb, erhöll af borgerskapet i denna stad, af tacksamhet för hans styrelse deraf, för sig och sina arfvingar i everldelig tid besittningsrätt till så mycket af de under staden donerade Hagbyhemmanen, som ligger söder om landsvägen och kallas Hagbynäs, hvilken jord han förut begagnat såsom embetsjord. Härpå skaffade han sig regeringens stadfästelse den 10 April 1649.

Hageberg. Två mantal säteri i Wiby socken, Grimstens härad af Örebro län, ligger $3^1/_4$ mil från Örebro. Denna egendom har länge tillhört slägten Lagerhjelm; genom gifte med en dotter af lagman Lagerhjelm tillföll Hageberg majoren baron Aug. Liljencrantz; närvarande egare är häradsskrifvaren L. Forell. Under säteriet lyda Brobytorp $^1/_4$ mantal, Gatan $^1/_4$ mantal; det hela uppskattas till 13,370 rdr rmt.

Hageby eller **Hagbyhöga.** Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen i Aska kontrakt af Linköpings stift, består af två socknar, Hagbyhöga, moderförsamling, och Fifvelstad, annex, innehåller $44^1/_2$ mantal och bebोddes år 1856 af 1,447 personer. — *Hagbyhöga*, moderförsamling i Aska härad af Linköpings län, $^1/_2$ mil från Wadstena, ligger utmed Wetterns strand i nordvest från Tegelladsviken till Kefveröudd och utmed Wårviken i norr; begränsas för öfrigt af S:t Pehr i sydvest, Fifvelstad och V. Stenby i öster; har omkring $^3/_4$ mils längd mot nordost, med $^1/_2$ mils bredd, samt upptager en areal af 4,536 tunnland, af hvilka 30 äro sjöar och kärr. Marken är i allmänhet jemn, dock ej utan kullar, såsom utefter gränsen till Stenby, samt här och der mot sjön; mot söder finnas några kärrländiga marker, genom hvilka en liten bäck går till Tegelladsviken. Wetter-stranden är söder om Medhamra något sandig; nordligare sticker en och annan udde ut i sjön, med eller utan löfdungar. I allmänhet är jordmånen på slätterna god och gifvande lermylla, i de högre trakterna svagare sandmylla med klappersten. Kalksten finnes på flera ställen. Äng finnes föga, är mossbelupen och ger ringa afkastning; betet är ock knappt, skogen nästan ingen. Mesta jorden är upptagen till åker, och åkerbruket är hufvudnäring, här och der betydligt förkofradt i sednare tider, i sammanhang med odling af foderväxter och förenadt med boskapsskötsel och bränvinsbränning. Såsom binäring idkas knyppling och försäljning af spetsar; något fiske i Wettern o. s. v. Socknen, som år 1750 beboddes af 560, 1805 af 622 och 1859 af 782 personer, består af $19^7/_8$ mantal skatte, $3^1/_2$ mantal krono, $^1/_2$ mantal frälse och uppskattades år 1857 till 99,610 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 af en examinerad lärare jemte klockaren uti fast skola för 28 gossar och 24 flickor, dessutom undervisades hemma 9 gossar och 10 flickor; 3 barn voro utan undervisning. Haghaby högha nämnes 1323, då det ock hade egen kyrkoherde. Kyrkan, gammal, byggd af huggen kalksten på en höjd vid stora landsvägen mellan Örebro och Wadstena, har ett torn, ombygdt 1775; det hela är repareradt i sednare åren, har ett prydligt utseende och tjenar genom sitt höga läge till sjömärke för segelfarande på Wettern. Af fornlemningar omtalas en hög vid Aska by, som förmenas hafva varit häradets tingsplats; en stensätt-

ning i form af ett domaresäte i den s. k. Lunden på Sandby strand o. s. v. Slägterna Kugelhjelm och Nordenankar härstamma ifrån prestsöner här i socknen, och Peter Appelman, generaldirektör öfver drottning Christinas domäner, namnkunnig för sina öden, var född på Appelby. År 1381 försålde Gorghe i Sandby åt drotset Bo Jonsson jord i Löfkulla inom Rosendal i denna socken. Under katholska tiden har Wadstena kloster egt 8 mantal, Skenninge 1 af samtliga 35, enligt 1700 års jordebok. På 1600-talet har en stor del hört under adel; för närvarande innehafves mesta delen af allmoge; men ett par hemman bilda ett säteri, *Medhamra*, i ståndspersons ego, hvilket är bland de gårdar, som i sednare tider mest förökats i odling och värde. Af gårdar märkas vidare: Hageby $^1/_4$ mantal krono, fjerdingsmans-boställe; Hageby 4 mantal skatte; Hagebytorp $^1/_2$ mantal skatte, hvarvid finnes helsobrunn, tillhöra allmoge. En gård af Hageby har varit frälse för Christer Bonde och hans enka, Elsa Cruus, år 1687, samt 1700 för Cath. Falkenberg; — Aska, Hässleby. — Adress: Skenninge.

Hageby. Två mantal säteri uti Sveneby socken och Wadsbo härad af Skaraborgs län, har tillhört adliga slägten Lind af Hageby. Ryttmästaren Jon Andersson blef den 31 Juli 1630 adlad under namn af Lind af Hageby i Westergötland samt år 1632 under N:o 212 på riddarhuset introducerad bland Svenska ridders- och adelsmän. Sedan hafva häraf varit egare landshöfdingen grefve Lagerberg, då gården hörde under Sveneby; majoren friherre G. Mannerheim, som här lät uppbygga en mindre manbyggnad, omgifven af en trädgård. Egare 1831 var löjtnanten grefve C. J. v. Hermansson. För närvarande utgöres säteriet af 1 mant. med underlydande $^1/_2$ mantal Krytz, $^1/_2$ mantal Sohlbacka, är uppskattadt till 14,250 rdr rmt och eges af Johan Svensson.

Hageby. Två och ett halft mantal frälse i Ekeby socken och Göstrings härad af Linköpings län, med tegelbruk, uppskattadt till 19,050 rdr rmt, eges af inspektoren Fr. Wallén på Sätra i Röks socken. Köptes till det mesta 1639 från kronan af Lars Kagg; tillhörde 1687 Lennart Ribbing på Boxholm; en del hörde derunder redan tidigare.

Hageby. Fyra mantal skatte i Roxlösa socken och Dahls härad af Linköpings län, deladt i 4 nummer och 14 delar, uppskattade till 25,330 rdr rmt och tillhörande allmoge. Hageby har varit frälse och tillhört fru Brita Cruus före 1687; år 1700 var hälften af Hageby reduceradt och lagdt under Wadstena slott, det öfriga var ännu i fru Britas ego.

Hageby. Två mantal skatte i S:t Johannis socken och Lösings härad af Linköpings län, är skiftadt i 3 nummer, 2 af $^1/_2$ mant. hvardera, 1 n:r af 1 mantal, som eges af inspektor Erik Lundin. Hemmanen uppskattas till rmt rdr 11,250. Hageby frälse har varit köpt från kronan af Svante Horn, sedermera tillhört G. Kruse, 1687 Louis de Geer, köptes jemte andra gårdar 1646 af O. Schulman. År 1725 lydde Hageby med del i Wallby och Öbonäs under Händelö.

Hageby. Hemman af $3^1/_2$ mantal skatte i Allhelgona socken och Göstrings härad af Linköpings län; häraf var år 1636 ett mant. frälse och tillhörde fru Märtha till Ed, under Ullenäs i Örberga, sednare Olof Rosenstjerna; ett mantal var reduceradt från G. Kurck. För närvarande eges Hageby Storg. 1 mantal och 1 mant. rusthåll samt 2 utjordar, det hela uppskattadt till 21,610 rdr rmt, af Anders P. Larsson; Hageby Backeg. $^3/_4$ mantal, uppskatt. till 8,730 rdr rmt, af Göran Hagelin; Hageby Österg. $^3/_4$ mantal, upppskattade till 2,280 rdr rmt, af J. Andersson; en utjord, uppskattad till 1,800 rdr rmt, innehafves af kyrkoherden i Skenninge, och en utjord, uppskattad till 1,650 rdr rmt, af stadskassan i samma stad.

Hagelberg. Annex-socken till Sköfde stad, uti Kåkinds härad af Mariestads län, $^3/_4$ mil från Sköfde, omgifves i norr af Kyrketorp, i öster af Warola,

i söder af Sjogersta, i vester af Rådene, bägge i Gudhems härad, och omfattar en areal af 3,448 tunnland, af hvilka 10 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 306 och 1856 af 491 personer, består af 1 mant. skatte och 3 mantal frälse. Kyrkan blef utvidgad och reparerad 1730. Af större gårdar märkas Tåstorp, 1 mant. skatte rusthåll. — Adress: Sköfde.

Hagelsrum. Sätesgård i Molilla socken och Aspelands härad af Kalmar län, är belägen vid slutet af Molilla och Mörlanda slättland, vid början af sjön Hulingen, och består af $^3/_4$ mantal, uppskattade till 8,940 rdr rmt, samt utgör jemte 1 mantal Mörhult, $^5/_8$ mantal Ekenäs, med tillhörande färgeri, oljeslageri, vallmarsstamp, tegelbruk, tullmjölqvarn och sågqvarn med en nyanlagd ram, ett gods, uppskattadt till 42,330 rdr rmt, hvaraf hälften eges af Per Hagström och andra hälften af L. F. Berglund. Säteriet har före reduktionen tillhört adliga ätten Hand, som sedermera kallat sig Drake af Hagelsrum, och innehades på 1770-talet såsom säteri-rusthåll af generalmajoren baron Pechlin. År 1748 erhöll major Pauli privilegium för inrättande af en masugn härstädes, och ofvannämde generalmajor erhöll år 1771 privilegium att vid Hagelsrums bruk inrätta ett jernmanufakturverk; det omnämnes i bergmästare-relationerna såsom ett ammunitions-gjuteri. Några antaga, att Hagelsrum varit vikingahöfdingars boning, och att den runda oformliga stenen af omkring 5 aln. diameter, Runkestenen kallad, som står vester om gården och så ställd på andra små stenar, att den med en medelmåttig mans styrka kan sättas i vaggande rörelse, blifvit vid någon högtidlighet lagd i sådant läge af någon af de gamla kämparne.

Hagelstena. Ett mantal skatte, $^1/_2$ mantal frälse i Alsike socken och Erlinghundra härad af Stockholms län, innehades 1685 af Jakob Spens, 1772 af Valerius, 1849 af Arrhenius. För närvarande eges gården ännu af öfverjägmästaren Arrhenius och uppskattas, jemte 1 mantal Skäggesta och $^1/_2$ mantal Tagsta, till 26,460 rdr rmt. Här är tillgång på bränntorf, men dock föga begagnad.

Hagestadsby. Två mantal säteri uti Wärings socken och Wadsbo härad af Skaraborgs län, är kapitensboställe. På Hagestads egor finnas lemningar efter ett urgammalt slott, kalladt Bjästad, hvilket varit ganska fast, både i anseende till belägenhet och byggnad. Det är nu öfverväxt med granskog och kallas Bjästa backe. Lemningarne likna en förfallen stengärdesgård. I nejden häromkring äro åtskilliga grifthögar, af hvilka Konungskulle i synnerhet är märkvärdig. Den är liten och rund, på alla sidor jemn och gräsbeväxt. På högsta spetsen står en liten ek. Hagestads tegelbruk uppskattas till 1000 rdr rmt och eges af enkan Maja Larsdotter på Lilla Wäring.

Hagge. Jernverk i Norrberkes socken, Westra Bergslags fögderi af Stora Kopparbergs län, är beläget $^1/_4$ mil vester om kyrkan, består af 2 härdar och 1 hammare för en manufakturstock. Bruket anlades 1649 och konfirmerades 1689; förut var här af Joh. Meijer anlagd en s. k. rännverkssmedja; tackjern hemtas från Björnhytte masugn i Grangärde, som på den tiden jemte hammaren egdes af Loheska arfvingarna; sedermera köptes $^1/_3$ af brukspatronen P. A. Smaræus; år 1825 egdes bruket jemte Hagge egendom af brukspatron A. Wetterdahl. Hagge bruk hade först ett smide af 700 sk℔; men efter Bergskollegii resolution d. 7 Juni 1802 fingo 300 sk℔ deraf flyttas till Malingsbo bruk i Söderberkes socken; genom Kollegii utslag d. 20 Juni 1827 fingo från Nyforss och Korslångens bruk ditflyttas 200 sk℔ med 1 härd; sedan den 27 April 1848 har bruket oinskränkt smide; här tillverkades 1857: 5,781 sk℔ 3 l℔ 5 ℔ smältstycken, utvalsade vid Smedjebackens valsverk; 485 sk℔ spik tillverkades för manufakturverket. Bruket får vatten från sjön Haggen, hvarifrån en ström flyter ut från Norrberkes by, men har knapp tillgång på skog. Bruket jemte Hagge egendom, som be-

står af ett mantal under eget bruk, $1\frac{47}{96}$ mantal, som brukas af kolare, Lunbo tullmjölqvarn med 4 par stenar och 1 enbladig såg, uppskattas till rmt rdr 105,853 och eges af brukspatron A. Nordlander. Åbyggnaden är ansenlig och prydlig.

Hagshult. Annex-socken till Fryeleds pastorat, ligger mellan Tofteryd i norr, Åker i vester, Fryeled i söder, Nydala i öster, 5 mil från Jönköping; är $1\frac{1}{2}$ mil lång, $\frac{3}{4}$ mil bred samt omfattar en areal af 9,581 tunnland, af hvilka 230 äro sjöar och kärr. Här finnas några små sjöar, Hagsjö, hvarefter socknen är nämd, samt Törnbo-, Torpa- och Linnsjö, hvilken vid Starkeryd sammanhänger genom ett smalt sund med Sjöareds sjö i Tofteryds socken. Hook-ån kommer från den gamla Oxenstjernska egendomen Hook i Svenarums socken, flyter genom socknen mot Lagan och fortsätter sitt lopp genom denna ås östra gren åt Fryeleds socken. Vid Jernboda i Svenarums socken var fordom gränsmärket mellan Wexiö och Linköpings Stift eller mellan Njudungen och Finveden. Marken är till större delen jemn, endast beströdd med några kullar, men utan berg. Jordmånen är sandblandad melljord, som skötes väl, och odlingen är i tilltagande. Den ringa skogstillgång, som finnes, medtages alltmer till kolning åt bruken. Af sällsyntare växter finner man vid Rösberga bro Potamogeton graminæus, annars växande blott i norra Sverige. Socknen, som år 1805 beboddes af 563 och 1859 af 682 personer, består af 15 mantal skatte, $\frac{5}{8}$ mantal krono (häraf hör 1 mantal Jernboda till Westra härad) och uppskattades 1857 till 44,594 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare i fast skola för 16 gossar och 20 flickor; dessutom undervisades 43 gossar och 36 flickor i hemmet. Kyrkan, belägen 1 mil från moderkyrkan, är af sten och gammal, tillbyggd 1780; med choret håller hon $27\frac{3}{4}$ alnar i längd, $13\frac{1}{2}$ alnar i bredd invändigt. Orgelverket skänktes 1772 af kronofogden Gumælius på Packebo. På kyrkogården hittades 1830 ett emaljeradt knifskaft. Af fornlemningar i socknen omnämnes en fyrkantig stensättning, troligen begagnad till hednisk gudstjenst, vid Starkeryd, äfvensom några små grifthögar; vid Björkfors en stor bautasten; vid Jernboda äfvenledes några bautastenar jemte stensättningar och griftrör. Af större gårdar märkas: Gräshult, Musebo, Packebo, Rösberga, Starkeryd, Torp, Wäshult, Torrmyran, Hagshult, $\frac{5}{8}$ mantal krono, pastorsstom. — Adress: Wernamo.

Hagunda. Härad, fordom kalladt Hagund, i Uppsala län, ligger mellan Ulleråkers härad, Ekoln och Låstaviken i öster, med Örsunds-ån till gräns i söder mot Fröslunda och Girista socknar af Lagunda härad och Thorstuna härad af Westerås län samt Nysätra socken i vester; det har en långsträckt form, från nordvest till sydost, dit Järlåsa- eller Säfva-ån och några mindre vattendrag gå till nämda Mälarfjärdar och Örsunds-å; arealen är 70,471 tunnland, af hvilka 2,590 äro sjöar och kärr. Häradet ligger vid en höjd af mellan 30 och 180 fot öfver hafvet; låga åsar skilja det från de nästliggande, eller de särskilda socknarna från hvarandra. Längst uppåt norr tager en föga kuperad, sank skogsmark mesta utrymmet, och knappt något mera än närmaste trakterna kring vattnen äro betydligt uppodlade. Ju längre ned, desto vidsträcktare bli slättbygderna och upptaga nästan hela landet. Häradets allmänning är belägen inom Ålands och Järlåsa socknar. Af socknarna, hvilka jemte hemmantal och folkmängd upptagas efter 1859 års mantalslängd i nedanstående tabell, hörer en, Gryta, till Lagunda prosteri, de öfriga till Hagunda; alla till Lagunda, Hagunda och Ulleråkers fögderi. Häradets tingsställe är vid Säfva gätgifvaregård uti Gryta socken. År 1805 uppgick folkmängden till 4,584 personer.

Socknens namn.	Hemmantal.	Folkmängd.			Bevär.-mansk.	Backst.-sittare.
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
Gryta....	$36^5/_8$	351	382	733	26	18
Balingsta.	$38^3/_8$	247	295	542	18	8
Hagby...	$21^5/_8$	216	230	446	13	7
Ramsta..	$24^1/_4$	226	241	467	14	9
Åker....	$17^1/_4$	108	114	222	4	3
Dahlby...	$31^1/_4$	251	259	510	17	10
Tibble...	$33^7/_8$	392	399	791	30	19
Åland....	$18^3/_8$	181	209	390	7	7
Järlåsa...	16	414	438	852	23	36
Summa	$237^5/_8$	2,386	2,567	4,953	152	117

Hajom. Annex-socken till Berghems pastorat i Marks härad af Elfsborgs län, $3^1/_2$ mil från Borås, omfattar en areal af 6,781 tunnland, af hvilka 375 äro sjöar och kärr. Marken är mer jemn än bergaktig samt mindre bördig. Rådande jordmånen är sandblandad med lera. De flesta hemmanen ega hjelplig skog. Kyrkan, belägen $^1/_5$ mil från moderförsamlingens, är af sten och obekant ålder. Socknen, som år 1805 beboddes af 708 och 1859 af 1,501 personer, består af $11^1/_4$ mantal skatte, $1^3/_8$ mantal krono, $5^2/_3$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 59,209 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare jemte orgelnisten; under året 1859 var barnens antal 41 gossar och 30 flickor; dessutom undervisades 75 gossar och 80 flickor hemma, tillsammans 116 gossar och 110 flickor.

Hajstorp. Station på Göta Kanal i Fredsbergs socken och Wadsbo härad af Skaraborgs län, med stor bassin och lastageplats; här passeras icke mindre än 9 slussar på en sträcka af 3,000 alnar. Mellan denna och nästa station, Norrqvarn, ligger kanalens största aqveduct, som genom 4 hvalf leder Torfvedbäcken under kanalen. Till följd af den låga trakten här, har man måst påfylla jord till 8 fots höjd för att kunna anlägga kanalen.

Hajum. Ett mantal krono i Krokstads socken och Sörbygdens härad af Bohuslän; häraf är $^1/_2$ mantal kapitensboställe och innehafves för närvarande af grefve Rosen, $^1/_2$ mantal är klockareboställe och uppskattas till 4,000 rdr rmt. Det är knapphändigt bebygdt, eger åker till 40 tunnors utsäde och äng till 200 lass samt flera torp och del uti ett fördelaktigt qvarnfall. Vid Hajums bro skall fordom hafva hållits marknad.

Hakaforss. Manufakturverk i Hjortsberga socken och Allbo härad af Kronobergs län, är anlagdt under åren 1777—1780 af en bonde vid Hult Hakagård, i en bäck och så, att verket kan drifvas blott då flod är. Här manufakturerades år 1859: 50 sk℔ smide, uppskattadt till 420 rdr rmt, utaf jern, till större delen hemtadt från Ohs jernbruk i Gällaryds socken. Verket egdes 1859 af Hans Nyberg.

Hakarp. Socken i Tveta härad af Jönköpings län, ligger mellan Svartarp och Lekeryd i öster, Öggestorp och Rogberga i söder, Ljungarum och sjön Wettern i vester samt Skärstad i norr; är $^3/_4$ mil lång och $^1/_2$ mil bred samt omfattar en areal af 15,297 tunnland, af hvilka 450 äro sjöar och kärr. Marken är mycket bergaktig. Rådande jordmånen, sand och grusmylla, är i synnerhet bördig på de hemmans egor, som gränsa till Wettern och ligga nerom de höga berg, som sträcka sig i norr och söder genom socknen. En å rinner genom Stensjön och vidare utför de 3:ne branta fallen vid Husqvarna och faller sedan ut i Wettern. Af sädesslagen är hafra det som mest sås här. På skog är brist. Socknen, som 1805 beboddes af 992 och 1856 af 1,270 personer, består af $4^7/_8$ mantal skatte, $2^3/_4$ mantal krono, 18 mantal frälse och uppskattades 1857 till 100,450 rdr bko. Barnundervisningen meddelades under året 1859 af 2 examinerade lärare jemte pastor i fast skola åt 49 gossar och 39 flickor; dessutom erhöllo 20 gossar och 29 flickor undervisning i hemmet, 4 gossar i allmänt läroverk utom socknen; hela antalet af i skoläldern varande barn utgjorde 73 gossar och 68 flickor. Kyrkan, belägen 1 mil från Jönköping och 13 från Wexiö, är af

sten i korsform med trähvalf och torn, byggd på prestgårdens grund år 1694, mest på general-inspektoren öfver rikets tullar N. Hägerflychts bekostnad. En dopengel, som håller i ena handen en bok, i den andra dopskålen, på armen en handduk och nedsänkes, då dop skall förrättas, gafs 1759 af direktör P. Brehmer, fader till assessorn, med. doktor H. E. Brehmer. Kyrkan reparerades år 1805. Hakatorp nämnes 1572, då det hörde till Skärstada i Wista härad såsom annex; men 1757—78 omtalas det som eget gäll. Konung Gustaf I lade härunder den 30 Nov. 1556, af fordna Sanna socken, nu förenad med Ljungarum, åtskilliga gårdar: Rosendal, Hvasetorp (Wassarp), Stubbetorp (Stuptorp) och Holvedstorp (Hulstorp). För närvarande är socknen ett patronelt pastorat af 3:dje klassen, med egaren af Hakarps säteri till patronus, och hörer till Tveta kontrakt af Wexiö stift. Af fornminnen har socknen åtskilliga. Vid landsvägen till Grenna har på Brunnstorps egor legat en skans under Rumlaborgs slott, kallad Warpa skans, motsvarande Garpa skans vid Holaveden; lemningar häraf sågos ännu 1776. Rumlaborgs slott, hvars ruiner nu till det mesta äro öfverväxta af gräs; se vidare art. *Rumlaborg.* En äng på Stensholms egor kallas Juten, der Danskarne lidit ett nederlag. Lunnaberget är en ättestupa, ofvanpå hvars höjd en häll ligger. Sägnen berättar, att en fru Karin Stake låtit der nedrulla en dömd »undersåte» i spiktunna. Då hon stod lik, kom Lucifer och dansade med henne. Då liket fördes öfver Dummemosse till familjgrafven, ropade en röst till kusken: »släpp tömmarna, låt gå!» Han släppte och föll af i förskräckelsen. Det öfriga försvann — hästar, vagn och lik — i mossen. På ena kyrkodörren synas märken af skarpa skott från kriget mot Danskarne i kon. Erik XIV:s eller Johan III:s tid. Af större egendomar i socknen märkes främst *Husqvarna* gevärsfaktori, vidare Grufveryd, kyrkoherdeboställe, 2 mantal; Stensholm 3 mantal, Rosendal 1 mantal. Säteriet *Hakarp*, $^3/_4$ mantal krono Bråneryd, och Ståckeryd 1 mantal berustadt säteri från år 1671, bebyggdes väl af sekreteraren Wibom, tillhörde 1845 häradshöfding A. Ribbing; de förutnämda gårdarne beskrifvas vidare under sina namn. — Adress: Jönköping.

Hakarp. Två och ett halft mantal frälsesäteri i ofvannämda socken; blef säteri 1661, och egaren deraf 1712, landshöfding Arv. Hägerflycht, fick jus patronatus till församlingen enligt Kammarkollegii resolution den 26 Nov. s. å. i anseende till faderns, general-tullinspektoren Nils Arv. Hägerflychts betydliga kostnader för kyrkan. År 1776 tillhörde Hakarp hofmarskalken Theets enkefru, Hel. Chr. Hägerflycht, och har förblifvit inom slägten; år 1838 egdes det af öfverste Fr. Aminoff, från omkring 1845 till närvarande tid af inspektor Svanfeldts enka, född v. Sivers, som derjemte eger underlydande Ingelycke $^1/_4$ mantal, Smedstorp 1 mantal; det hela uppskattades 1859 till 17,700 rdr rmt.

Hakeryd. Gård i Sunds socken och Ydre härad af Linköpings län, består af 1 mantal skatte med oljeslageri, der tillverkningen år 1858 uppgick till 1,000 rdr rmt, och tegelbruk. Alltsammans uppskattades 1859 till 8,590 rdr rmt och är skiftadt mellan 3 hemmansegare.

Hakunge. Ett mantal frälse-säteri med i sambruk varande *Rönninge*, 1 mantal säteri samt $^1/_2$ mantal frälse, jemte 16 större och mindre torplägenheter, har en areal af nära 2,000 tunnland, är beläget i Roslagen, Stockholms län, Össeby Garns socken och Långhundra härad, invid Garnsviken, som genom Åkers Kanal förenas med Östersjön. Läget är utmärkt vackert. Egendomen har vidsträckt och god skog samt en åkerareal af 300 tunnland.

Enligt en gammal folksägen, skall Hakunge hafva fått sitt namn efter en *Hakon Jarl;* dock saknas härför faktiska upplysningar. På 1600-talet har gården innehafts af en Silfversparre, som år 1698 försålde den till stallmästaren och kammarherren frih. Salomon Cronhjelm, sedermera riksråd och 1719 grefve, och hvilken skref sig som sådan

»*Cronhjelm till Hakunge*». Huru lång tid derefter egendomen förblef i samma slägt, är ej med visshet kändt; men år 1786 egdes den af majoren C. W. Ankarcrona, gift med Ottiliana Cronhjelm, hvilken samma år, genom förpantning, öfverlät gården på grosshandlaren E. Giers, hvarefter den 1791 försåldes till löjtnanten Joh. David Silfverstolpe, som innehade egendomen till år 1800, då den mot 20,000 specier af honom förpantades och år 1812 försåldes till rusthållaren Johan Johansson, som derefter antog namnet Saxenberg, hvarefter den 1825 öfvergick i arf till hans son Abraham Saxenberg och år 1855 af Saxenberg försåldes till kapiten J. G. Dalman mot en summa af 66,666 rdr 32 sk. bko. Kapiten Dalman sålde sedan godset till boktryckaren J. A. Walldén, n. v. egaren, hvilken ansenligt förbättrat detsamma i alla rigtningar.

Till egendomen hafva fordom hört flera angränsande hemman, såsom Össebyhofs sätesgård, frälse- och rusthållsegendomarne *Stångberga, Brodsta, Gillberga* m. fl., men hvilka alla före år 1800 voro från hufvudgården afyttrade.

Åtskilliga minnesmärken sedan urminnes tider finnas dels å Hakunge egor, dels å dem, som fordom tillhört hufvudgodset, hvaribland en mängd ättehögar och resta stenar med eller utan runor.

Halfvardsbäcken. Frälsehemman af $1/4$ mant. i Arboga socken, Åkerbo härad af Westerås län, lyder under Grindberga. På branten af klippan i sjön Tjurlången, hvartill detta hemman gränsar, finnes en stor borg af gråsten.

Halfvarsbenning. Ett $7/16$ hemman i Norbergs Bergslag af Westerås län, är skiftadt i 10 delar, hvaraf två, bestående af $35/48$, egas af Fagersta bruksegare, de öfriga af bergsmän; det hela uppskattas till 13,380 rdr rmt. Här äro äfven masugn och hytta; den sednare, uppskattad blott till 300 rdr rmt, eges af intressenter.

Halfås. Fordom annex-socken till Råda pastorat i Barna härad af Skaraborgs län, nu mer förenad med Råda socken. På skatterusthållet Almesås egor är en helsobrunn, begagnad alltsedan år 1720, men nu mindre besökt än fordom.

Hall. Annex-socken till Hangvars pastorat uti Norra Fögderiet af Wisby län, $3\frac{3}{4}$ mil från Wisby, med en areal af 11,872 tunnland, af hvilka 290 äro sjöar och kärr, består af $6\frac{3}{4}$ mantal skatte, $1/4$ mantal krono och uppskattades 1857 till 27,390 rdr bko. Marken är till större delen jemn, blott här och der bergaktig; rådande jordmånen är kalkör. Socknen, som 1805 beboddes af 165 och 1859 af 290 personer, har fast skola, der under sistnämda år 14 gossar och 17 flickor erhöllo undervisning af en examinerad lärare, dessutom undervisades 1 gosse och 2 flickor i hemmet; tillsammans voro alltså 15 gossar och 19 flickor inom skoláldern. Kyrkan, belägen $3/5$ mil från moderförsamlingens, är af sten och gammal. Här äro tvänne grafstenar med runskrifter, hvaraf den ena (N:o 1,700 i Liljegrens Run-Urkunder) lyder: **Nikulasa : iaka : firi : hasfial : alta : ottkaþa ian hustrun ok : has sunue : aþla** . . . . . — Adress: Wisby.

Hall. Två mantal frälsesäteri med Hall 2 mantal rå och rör i Öster-Telge socken och Öknebo härad af Stockholms län, vid Hallsviken, grundades 1639 af Lars Sparre, tillhörde 1686 hans enka, 1763 och 72 fru Råfeldt, sednare Weidenhjelm omkring 1799 och till 1826; Lindgren, Fitinghoff 1850. För närvarande egas gårdarne, uppskattade till 61,500 rdr rmt, utom tegelbruk, mjöl- och sågqvarnar, af notarien A. G. Röhl, som dessutom eger 1 mantal Håga, 2 mantal Igelsta, $7/8$ mant. Karleby samt frälseräntan af 1 mant. Skarlunda; hela uppskattningsvärdet är 105,450 rdr rmt. Jordmånen är god, ängen tillräcklig och skogen betydlig.

Halla. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Nyköpings Westra Kontrakt af Strengnäs stift, består af 2 socknar: Halla, moderförsamling, och Wrena, annex, beläget i Oppunda härad. Det omfattar en areal af 11,433 tunnland, af hvilka 5,470 äro sjöar och

kärr, och består af $29^{5}/_{8}$ mantal. Folkmängden var år 1810: 719 och 1856: 737 personer. — *Halla*, socken i Jönåkers härad af Nyköpings län, 3 mil från Nyköping, består blott af en smal landtunga, sammanhängande i sydost med Stigtomta och för öfrigt omgifven af Hallbosjön och Yngarns vik Mäskaren, med derimellan liggande sund i öster och nordost mot Nykyrka, Wrena och Bettna samt sjelfva Yngarn i nordvest och sydvest mot Björkvik, och dessutom inskuren, här och der nästan afskuren af bugter, såsom Wäsbyviken o. a.; socknen upptager med nära 1 mils längd, men blott $^{1}/_{8}$ till $^{1}/_{4}$ mils bredd, en areal af 6,989 tunnland, af hvilka 3,980 äro sjöar och kärr, och den är således en bland de minsta socknarna i länet. Jemna trakter omvexla med kullar af ej särdeles betydlig höjd; rådande jordmånen är god mergelhaltig lera; åkerbruk är hufvudnäringen, hvarjemte idkas något fiske samt brytning af kalksten, särdeles å Sunds egor vid Yngarn och Ballersta vid Hallbosjön. Folkmängden utgjorde 1805: 240 och 1859: 327 personer; hemmantalet, $6^{1}/_{4}$ skatte, 4 krono, $4^{3}/_{4}$ frälse, uppskattades till 53,920 rdr bko. Socknen har fast skola, hvari 1859 undervisades 6 gossar och 9 flickor af en examin. lärare jemte orgelnisten. — Halla cum annexa Nicopensi förekommer omkring 1314, Halla ensamt oftare; det utgör sannolikt af gammalt med Wrena ett pastorat. Kyrkan, af okänd ålder, nära Yngarn, $2^{3}/_{4}$ mil från Nyköping, är utan torn och nyligen reparerad; hon förmodas ursprungligen hafva varit ett kloster; men efter en annan tradition skall ett sådant ha legat vid Ösby, der ruiner finnas på den s. k. Källarudden. På ett berg vid Ballersta visas lemningar efter en borg, i orten kallad Baldarsborg. Af större gårdar märkas: Björlunda, prestgård, 1 mantal krono; Ellsta, 1 mantal krono, regimentsskrifvare-boställe; Ösby $1^{3}/_{4}$ mantal skatte, Ballersta 2 mant. frälse, 1 mantal skatte. Baldræsta nämnes år 1315. — Adress: Nyköping.

Halla. Ting i Norra Fögderiet af Wisby län, innefattar socknarna Dalhem, Ganthem, Halla, Sjonhem, Wicklau, Wenge, Buttle och Guldrupe, samt består af $79^{3}/_{8}$ mantal. Folkmängden var år 1856: 2,326 personer.

Halla. Annex-socken till Dalhems pastorat, i ofvannämda Ting och Norra Fögderiet af Wisby län, 2 mil från staden Wisby, omfattar en areal af 3,032 tunnland, af hvilka 320 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 212 och 1859 af 218 personer, består af $9^{3}/_{8}$ mantal skatte och $^{1}/_{8}$ mantal krono, uppskattade 1857 till 29,770 rdr bko. Socknens fasta skola besöktes år 1859 af 10 gossar och 4 flickor; dessutom undervisades 1 gosse och 1 flicka i hemmet. Kyrkan är af sten och uppgifves vara byggd år 1196. — Adress: Wisby.

Hallabo. Säteri uti Ambjörntorps socken och Kinds härad af Elfsborgs län, består af $^{27}/_{32}$ mantal, uppskattas jemte ett tillhörande garfveri till 4,390 rdr rmt och eges af Carl Larsson. År 1664 egdes gården af enkefru M. Krabbe; 1675 af löjtnant C. Hård; i förra seklet af kapiten J. Lagerkrantz och 1829 af häradshöfding Sagers enka.

Hallagården. Två tredjedels mantal krono i Risinge socken och Norra Åsbo härad af Christianstads län, uppskattadt till 2,750 rdr rmt, innehafves af hofpredikanten friherre Åkerhjelm.

Hallahult. Ett hemman i Åryd socken och Bräkne härad af Carlskrona län, består af ett mantal, uppskattadt 1858 till 17,860 rdr rmt, då det egdes af 10 åboer. Till hemmanet höra två sågar och en qvarn samt stor furuskog. En och en half mil från detta hemman finnes en runsten, lik en half qvarnsten, med runraden: Gudorm Niast B. L. M., hvilket förmodligen vill säga, att Gudorm Niast broder låtit märka eller rista stenen. Skriften tyckes icke vara gammal, är ganska tydlig och står i en liten halfcirkel på ena hörnet af en sten, som icke är upprest, utan ligger efter vanligheten fast i jorden. Ofvanför skriften är ett djupt hål i stenen, der bönderna säga, att runristaren doppat sin penna. Under runorna är

en urhålkning, lik en halfmåne. Det är svårt, om icke omöjligt, att med visshet säga, hvem denne Gudorm varit. Att flera konungar och furstar funnits i Norden med detta namn, är onekligt. Sax. Gramm, Hist. Dan., L. 1. p. 9., Hafn. 1644, omtalar, att konung Gram hade en son, som hette Guthorm. Denne uppfostrades af Bracke, hvilken flyktade till Sverige och öfverlemnade Guthorm med hans broder åt tvänne resar, för att af dem uppfostras. Det är af denna Bracke, som man menar, att Bräkne härad fått sitt namn.

Halland, se *Halmstads Län.*

Hallanda. Ett och ett halft mantal säteri uti Broddarp socken, Geseneds härad af Elfsborgs län, kallas äfven Hallorne (Härlanda i Jordeboken); det tillhörde i konung Gustaf I:s tid Matts Kafle och uppbrändes af de upproriska Westgötarne, emedan Matts visat sin konung trohet emot Thure Jönssons upproriska stämplingar år 1529. Gården har i förra tider varit en betydlig egendom. Här är välbyggd karaktersbyggnad, ladugård och trädgård; ett qvarnfall och en fiskdamm höra äfven till gården; den uppskattas till 13,000 rdr rmt och eges af kronofogden E. M. Jansson. År 1816 var v. häradshöfding Monthan egare häraf. Här är en kulle med höga stenar, hvilken man förmodar fordom hafva varit ett domaresäte.

Hallandsberg. Ett halft mant. säteri i Trästena socken och Wadsbo härad af Skaraborgs län, är beläget på en kulle vid sjön Ymsen, af hvilken gården omgifves på 3:ne sidor; utsigten från öfra våningen i åbyggnaden är af de vackrare. Trädgården, af 20 tunnlands vidd, har blifvit omlagd i Engelsk smak med fruktträd och vilda träd af flera utländska slag. Barrskogen är betydlig, och alla slags löfträd växa i ängar och hagar. Säteriet utgöres, utom hufvudgården, af 1 mantal Nyrud, 3 mant. Trästena, $^2/_3$ mant. Lilla Stenkälla, 1 mantal Stenkälla, 1 mantal Bresäter, $^1/_2$ mantal Ribberud, garfveri och qvarn, tillsammans ett gods, som uppskattas till 50,775 rdr rmt och eges af häradshöfdingen friherre Sten Sture. År 1814 var öfversten friherre G. Sture egare.

Hallands Wäderö eller **Torekows Ö.** Ö vid södra ändan af Kattegatt, $^1/_4$ mil v. om Torekow och 2 mil n. om Kullaberg, samt tillhörande Bjäre härad af Christianstads län. Öns areal uppgifves till vid pass $^1/_2$ qv.-mil, och den skänktes år 1344 af Magnus Smek till S:t Thomas kapell i Torekows by, hvilken donation sedan blifvit bekräftad af åtskilliga Danska konungar. Ön begagnas nu till gräsbete mot en afgift till kyrkan. Af åtskilliga tecken kan det skönjas, att den i äldre tider varit bebodd, och för drunknade, hvilkas lik flyta till ön, finnes en särskild begrafningsplats utstakad. Skeppsbrott tima ofta vid kusten af ön, hvars jordmån till stor del består af flygsand. Omkring ön fångas den bästa s. k. Kullasillen. Mellan ön och Torekow finnes en god ankarplats, och till ledning för sjöfarande äro tvänne fyrar uppförda, en i söder på Wingaskäret, en i norr på Wrenen.

Hallandsås. Sandrygg på gränsen mellan Halland och Skåne, hvilken mellan det sistnämda landskapet och Småland ytterligare fortsättes af den s. k. *Göinge-Åsen.* Åsen uppnår en höjd af 587 fot, med stundom en mils bredd, begynner vid hafvet och sträcker sig längsefter Karups socken och Hasslöfs pastorat i Halland. På afstånd liknar den en fjellrygg och synes redan på 5 mils afstånd. Den består egentligen af grus, blandadt med större eller mindre gråsten samt der och hvar någon liten kalksten. Bok- och ekskogar, företrädesvis de förra, pryda åsen. Klimatet på åsen är kallare än i landet nedanföre. Åsen har fordom varit tillhåll för röfvare och snapphanar, och till minne af dessa bär ett af hemmanen ännu namnet Tjufhult. Af en ransakning vid Höks härads tingsrätt 1650 ser man, att landshöfdingen Durell låtit från Wallen föra 18 stycken snapphanar, hvilka uppehållit sig på åsen.

Hallaren. En af Westmanlands största sjöar, belägen vid 218 fots höjd

öfver hafvet, faller ut i Sala-Damm, hvars höjd uppgifves till 185 fot, och som sjelf har sitt aflopp genom den i Mälaren utfallande Sagån. En del af gränsen mellan Uppland och Westmanland går igenom sjön Hallaren.

Hallaryd. Socken i Sunnerbo härad af Kronobergs län, 8 mil från Wexiö, är belägen mellan Götheryd i norr och Markaryd i vester samt Wieseltofta i söder och Loshult i öster, de två sistnämda af Christianstads län, håller 2 mil i längd och $^1/_2$ mil i bredd samt omfattar en areal af 24,971 tunnland, af hvilka 1,960 äro sjöar och kärr. Marken är något bergaktig och stenbunden; blott på få ställen finnes slättland. Rådande jordmånen är svag sandmylla och mjelljord; ganska ringa äng finnes till hemmanen. Öfver två tredjedelar bestå af kärräng, till en stor del inhägnad af utmarken. På barrskog af furu och gran finnes god tillgång. Små bokskogar finnas jemväl i södra och östra delarna af socknen; odugliga ris-ekar stå i nästan alla åkergärden; men björkskogen är ringa. Här äro några få små sjöar, hvaraf må nämnas Hornbergasjön, hvarifrån jernmalm tages till masugnar. Murgrönan (Hedera Helix) växer vid Helgeån, som delar socknen i nästan två lika stora delar. Folkmängden, som år 1805 utgjorde 1,087, var år 1856: 1,859 personer, och hemmantalet består af $26^5/_8$ mantal skatte, $1^3/_4$ mantal krono, $1^1/_2$ mantal frälse, uppskattade år 1857 till 66,460 rdr bko. Inbyggarne äro af Skånska stammen, och i deras språk äro flera ord gemensamma med detta tillgränsande lands. I socknens ambulatoriska skola undervisades år 1859: 116 gossar och 85 flickor af en examinerad och en oexaminerad lärare; dessutom undervisades i hemmet 50 gossar och 45 flickor. Kyrkan, belägen vid Helgeån, är af starkt kärnfurutimmer, 30 alnar lång, 13 bred, väggarna 8 alnar höga. En källa nära kyrkan får ännu offergåfvor. Wieselgren säger om densamma i »Ny Smålands-beskrifning»: »Månne ej den gel, kel, källa, dit Gället samlades i förchristlig tid?» — I kyrkan finnes en brudkrona, vägande 90 köln. lod. Att dessa tunga brudkronor icke skulle vara någon christen uppfinning, vill synas deraf, »att bruden (Nertus), Virgo imperans, bar en sådan, förrän christendomen predikades.» Hallaryd utgör ensamt ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Sunnerbo kontrakt. af Wexiö stift. Af kyrkoherdar, som innehaft detta pastorat, må nämnas Erl. Magni Colliander, från 1673—87, död 1696. Om honom anföres, att han år 1677, under slaget vid Rönneberga, blef gripen af snapphanarne och med bakbundna händer vid skägget fastspikad i ett träd, der han stod 2 à 3 dygn, tills hans rop ditkallade räddare. Kon. Carl XI tilldelade honom derföre, enl. kongl. brefvet den 3 Jan. 1679, frihet från alla offentliga utskylder; han erhöll äfven af samma konung en silfverkanna. Af större gårdar märkas: Hallaböke, Hallseryd, Kornberga, Hallaryd 1 mantal, Kalfshult, Krusböke, Linnefälla, Lindås, Stenshult, Thorsholma, Wägla, alla skattehemman; *Hallaryd*, pastorsboställe. Bonden Eskil egde halfva Hallaryd kyrkby, var länsman 1538, 46, 53, 59; dödades, då, i konung Eriks tid, Danskarne infölle här och brände hans gård. Jon upprättade sin faders hemman, men såg det brännas 1565 och 67, då han sjelf omkom. Sonen Pehr var då liten; men genom konung Johans eftergift af skatt kunde enkan bibehålla hemmanet, tills han blef stor, och han mottog det 1583. Det sköflades åter 1613 och 1620. Hans två söner, Eskil och Jon, hade hvardera fjerdedelen af byn, Eskil ännu 1650. Jons son Anders hade åter halfva kyrkbyn; han måste ofta dölja sig i skogen för snapphanarne. Hans son Eskil behöll $^1/_4$; brodern Jon och systern Kerstin hade den andra fjerdedelen. Eskils son Anders var gift med en syster till lektor A. Hallenberg i Wexiö. Deras son, Jonas Hallenberg, kansliråd, rikshistoriegraph, R. N. O, adlad, föddes 1748, dog 1834 i Stockholm, var en lärd af Europeisk ryktbarhet. Han inköpte Hallaryd Norreg. och lät den ograverad ärfvas af sina syskon och deras barn. Han stiftade äfven folkskolan medelst ett anslag af 1,000 rdr bko, som redovisas inför Domkapitlet. Till fattigvår-

den anslog han 1834: 4,000 rdr bko, att redovisas inför Landshöfdinge-embetet. Allenast räntemedlen få användas af bägge fonderna. Domkapitlet yttrar i tacksägelsebrefvet: »I en ädlare afsigt kan man ej gifva, än då man gifver för det uppväxande slägtets bildning», helsande vördnadsfullt »lärdomens Senior Honorarius i Norden». — Bostället Skåparyd, $^1/_2$ mantal, inlöstes till skatte år 1730; räntan tillfaller jemte kaplanslön flera hemman i socknen. Stomhemmanet Starrholma Ö. disponeras af kyrkoherden; skrefs Stupeholma 1637, då Örneholma och Sjufhults krono-utjordar lågo derunder. — Adress: Wexiö.

Hallaröd. Annex-socken till Norra Rörums pastorat i Onsjö härad af Malmöhus län, belägen $4^1/_4$ mil från Lund, omfattar en areal af 5,068 tunnland, af hvilka 4 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig. Jordmånen består till en del af lerblandad mylla. En del af socknen har hjelpligt, en annan del åter ymnigt af skog. Folkmängden, som år 1805 var 559, uppgick 1859 till 871 personer; hemmantalet är $9^{25}/_{48}$ mantal skatte, $^{11}/_{24}$ mantal krono, $^7/_8$ mantal frälse, uppskattade år 1857 till 60,460 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 60 gossar och 50 flickor; 2 gossar och 3 flickor erhöllo undervisning i hemmet. Afståndet från moderförsamlingens kyrka är $^7/_{10}$ mil. Af gårdar och byar märkas: Södra och Norra Hultarp; Wätseröd; Rugerup. — Adress: Hörby.

Halleberg. Ett af de s. k. Westgötabergen, af hvilkas lager likväl kalklagret saknas, beläget icke långt från Wenersborg, efter uppgift vid 270 fots höjd öfver Wenern och 497 fot öfver hafvet. Berget är öfver allt bevuxet med skog af gran, björk och al m. fl. trädslag samt har en lång, smal sjö. På Halleberg växer äfven murgröna. Den öppning, hvarigenom trappen i urtiden flutit ut, skall, enligt Forssell, vara blottad på Halleberg, hvars sidor äro bildade af stora, räta och höga pelare. Man uppkommer på berget endast genom klefvar, danade af naturen. Berget är kronopark, der fordom rådjur och hjortar funnos i mängd, tillika med annat villbråd. Ett jernmalmstreck har också varit arbetadt på Halleberg.

Halleby eller **Haleby.** Egendom i Skärkinds socken och Skärkinds härad af Linköpings län, belägen $^1/_2$ mil från kyrkan uti en vacker trakt vid Hallebysjöns vestra ända, består af 1 mantal frälsesäteri, 4 mantal frälse, uppskattade 1859 till 27,120 rdr rmt, och egdes, jemte Myrhagen $^1/_2$ mantal, Nysäter $^1/_2$ mantal, Hälgsätter $^1/_4$ mant., Hagsätter $^1/_2$ mantal och ett tegelbruk, af grefve C. O. Sparre. I historien är Halleby kändt af att hertigarne Erik och Waldemar, under konung Birgers regering, ofta haft sin hofhållning derstädes. År 1308 utfärdades här privilegier för Linköpings domkyrka; år 1318 kom konung Birger med sitt folk för att intaga Halleby, men blef då af hertigarnes vänner tillbakaslagen och drifven på flykten. Af kända egare äro sedan: J. Ållongren, som skref sig år 1625 till Halleby; det har derefter tillhört Liljeslägten, riksrådet grefve C. G. Tessin, baron Fabian Wrede, friherrinnan Fleetwood, född Rehnberg, landshöfdingen baron Fleetwood, hans enka, född M. E. Strahlenberg; öfverste N. F. v. Scheven 1783 och 1790, hvilken här stiftade en skola, hufvudsakligen för godsets underhafvandes barn; hans måg D. v. Scheven, major F. Wahlfelt från 1824, brukspatron Rheder, lagman Morath, löjtnant G. O'Konor 1850 till 1853, från hvilken tid nuvarande egaren innehaft det. Åbyggnaden är ansenlig och beqväm; mangården är på 3:ne sidor omgifven af starka murar och vallar, hvilka skuggrika träd och vackra planteringar försköna; dubbla alléer äro anlagda ända ned till sjön; trädgården, med flera hundrade frukträd och ett präktigt lusthus, är en af de vackraste i orten.

Hallen. Annex-socken till Sunne pastorat i Jämtlands Södra Fögderi af Jämtlands län, 3 mil från Östersund, ligger sydvest om Storsjön, mellan Undersåker, Mattmar och Marby socknar, gränsar också i vester till fjellen; hål-

ler $2^1/_2$ mil i längd och $1^1/_2$ mil i bredd samt omfattar en areal af 168,888 tunnland. Socknens läge är vid 1,030 fots höjd öfver hafvet. Utom Hallens- eller Storsjön (Hallens-sjö är en vik af den sistnämda) träffas här äfven några mindre, såsom Hölasjön, Rumsjön och Draf-Tjärn m. fl., jemte små åar, uti hvilka finnas sågar och sqvaltqvarnar. Deraf är Ånn störst, $^3/_4$ mil från kyrkan. Undersåkers-elfven har här sitt utlopp i Storsjön. Vid Sundsbacken är färja för dem, som resa åt Mattmar. 6 à 7 byar af denna socken ligga på Hammarnäset, som utskjuter i Storsjön vid Trångsviken, men är landfast med Mattmar, och tyckes alltså rättast böra höra dit. Åkerbruket har blifvit mer lönande, alltsedan allmogen lärt af landshöfdingen baron Örnsköld att afröja skogen omkring åkerfälten. Socknens egor och skog sträcka sig ända emot fjellen, hela 3 à 4 milen till Herjeådalsgränsen, hvarföre här finnes godt utrymme samt fördelaktig boskapsskötsel, med fogel- och djurfångst. Här idkas mycken handel på Norge. Socknen, som år 1758 beboddes af 508, år 1810 af 722 och 1856 af 1,044 personer, består af $27^2/_3$ mantal skatte, $3^2/_3$ mantal krono och uppskattades 1857 till 57,560 rdr bko. Skolundervisningen meddelades i ambulatorisk skola af en oexaminerad lärare, som är gemensam för Marby; år 1859 undervisades af honom 73 gossar och 70 flickor; dessutom undervisades i hemmet 8 gossar och 10 flickor. Enligt kongl. bref af d. 17 Jan. 1851 skola, vid blifvande komministers-ledighet i Hallen, Hallen och Marby afskiljas till eget pastorat. Kyrkan, af sten, är belägen vid den vik af Storsjön, som kallas Hallen. Af större gårdar nämnas boställena Höla, Häljesund, Brasta, Hammarnäset och Trappnäs, hvarest äfven socknens tingsställe är. — Adress: Östersund.

Hallindskulle. Högt berg och landkänning i Bohuslän, beläget i norra delen af Stångenäs härad, liknar till formen en stympad kegla och omgifves på alla sidor af djupa dalgångar, som på afstånd gifva berget ett vördnadsbjudande utseende.

Hallingeberg. Socken i Södra Tjust härad af Kalmar län, 3 mil från Westervik, ligger mellan Hjorthed i söder, Blacksta och Odensvi i vester, Gamleby och Törnefalla i öster och omfattar en areal af 35,248 tunnl., af hvilka 3,490 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig, backig och ojemn. Ehuru här finnes mycken sand- och örjord, föga mullblandad, är ändock rådande jordmånen lera. I allmänhet finnes skog till behof. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,699 och 1859 af 2,359 personer, består af $18^1/_4$ mant. skatte, $2^1/_4$ mantal krono, $14^1/_8$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 298,050 rdr bko. Skolundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti fast skola, som år 1859 besöktes af 79 gossar och 48 flickor; dessutom undervisades 3 gossar i allmänt läroverk samt 94 gossar och 97 flickor i hemmet; tillsammans 176 gossar och 145 flickor. Hallingeberg utgör ensamt ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Tjusts Kontrakt af Linköpings Stift. Kyrkan är uppbyggd 1760; här förvaras 4 stycken helgonbilder och tvänne grafstenar med munkstil samt en dopfunt och ett rökelsekar från äldre tider. Största gården i socknen är *Ankarsrum*, beskrifven på sitt ställe; vidare finnes: Rispetorp, $^1/_4$ mant. skatte krono; militiæboställena Lilla Spånga $^1/_2$ mantal, Svartmörja $^3/_4$ mantal; på denna gårds egor har man anmärkt en jernmalmsgrufva, belägen två mil från Westervik; kyrkoherdebostället Hallingeberg; Kälkestad med tegelbruk. — Adr.: Gamlebyn.

Hallqved. Berustadt säteri i Funbo socken och Rasbo härad af Uppsala län, beläget i socknens östra del vid Funbosjöns östra sida, består af $3^3/_4$ mantal med Kurberga 1 mantal frälse, Bred $^1/_4$, Götarne $^1/_2$, Hällby $^1/_4$, Nyby $^1/_4$ mant. frälsesäteri, hvartill komma Sundby 2 mantal frälsesäteri och ännu ett mantal samt Broqvarn, uppskattades år 1859 till 84,000 rdr rmt och egdes då af brukspatron K. Cassel. Till gården höra 2 trädgårdar, schäferi m. m., och utmärkes den för öfrigt genom sin boskapsafvel. Hallqved förekommer 1288

under namnet Hallqvui, har varit kungsgård och blef af kon. Johan III gifvet åt en Ryss, Joseph Mischititsch Seminsky, hvilken gåfva stadfästes af konung Sigismund. Då Seminsky återvände till Ryssland, erhöll han hertig Carls tillstånd att sälja gården till hertig Gustaf af Sachsen för 1,000 rdr. Hertigens naturliga son, qvartermästaren Magnus Rosenkrantz, sålde godset, med konung Gustaf Adolfs tillåtelse, 1629 till öfverste-löjtnanten Ax. Duvall, och förblef det inom denna slägt till reduktionstiden, då kronan tillerkändes lösningsrätt till godset; det förekommer derpå såsom berustadt, åter tillhörande enskilda egare, hvaribland år 1825 assessorn Didron; 1849 Björkenstam. Hallqveds egendom är nu köpt för 170,000 rdr rmt af enkefru Tham.

Hallsjö. Ett gods i Huddunge socken och Wåhla härad af Westerås län, beläget vid en insjö af samma namn, 5 mil från Uppsala, 3 mil från Sala samt $^1/_4$ mil från sockenkyrkan, bestående af Hallsjö 1 mantal kronoskatte med såg, Djurkarsbo $^5/_6$ mantal skatterusthåll, Hertigbo $^4/_{11}$ mantal kronoskatte, uppskattadt 1858 till 21,921 rdr rmt och omfattande en areal af tillsammans $2{,}174^{11}/_{32}$ tunnland, hvaraf $112^9/_{32}$ tunnl. åker, $132^2/_{32}$ tunnl. äng, 1,830 tunnl. skog. På egendomen födas 22 kor, 6 par oxar, 9 hästar, får och svinkreatur. Egare år 1858 var grosshandlaren Sievers & komp. i Stockholm. Åbyggnaderna bestå af manbyggnad om 7 rum; nyligen äro uppbyggda spannmålsbod, ladugård, stall, lador och loge med tröskverk, alltsammans försäkradt för c:a 10,000 rdr rmt. Årliga onera utgöra c:a 750 rdr rmt. Egendomen utbjöds till salu d. 5 Juni 1860.

Hallsta. Bruk, af ålder kalladt Hallsta-Hammare, i Svedvi socken och Snefringe härad af Westerås län, ligger vid Ramnäs eller Kolbäcks-elfven, $1^3/_4$ mil från Westerås och $^1/_2$ mil från kyrkan. Kopparhammaren anlades uti konung Carl X:s tid år 1638 af Balz. Landholt; sedan fingo dennes enka och hans son, Lars Landholt, år 1662 besittningsbref härpå af kongl. regeringen, och när dennes arfvingar voro döda, transporterades samma besittningsrätt på kopparslagaren Joh. Strickert 1683, hvilken år 1694 fick mjölqvarnen och Hallsta-Hammare under arrende. Strickert köpte år 1703 både denna kopparhammare, qvarnen och hemmanet af kronan till skatte; efter hans död såldes hela egendomen af arfvingarne år 1729 åt general-auditören Swaretz; brukspatron P. Sommar köpte den af honom år 1746; den har år 1747 tillhört Simon Sommar; 1758 C. Björnhufvud; 1761 Casp. Nettelbladt; 1806 J. B. Nettelbladt; 1813 E. Wåller och hans systrar. För närvarande eges hela egendomen, hvartill höra Hallsta $^1/_2$ mantal skatte, Ålsätra $^1/_4$ mantal, qvarn med 5 par stenar (uppskattad till rmt rdr 14,175), enbladig såg, tegelbruk, alltsammans uppskattadt till 23,675 rdr rmt, af intressenter, som dessutom ega 4 skattelägenheter i denna socken. Disponent är herr J. Thermenius i Thorshälla. Vid bruket tillverkades år 1858: 600 sk℔ manufaktursmide, som uppskattades till 46,560 rdr rmt. Af brist på skog är tillverkningen så ringa. Till bruket höra två trädgårdar med drifhus och laxfiske i strömmen.

Hallsta (Halsta). Ett mantal krono, beläget ytterst i norr uti Dingtuna socken, Tuhundra härad af Westerås län, $^1/_2$ mil från kyrkan, blef år 1648 köpt från kronan af rikskansleren Axel Oxenstjerna, men år 1681 reduceradt och 1684 anslaget såsom hjelp till ryttmästarebostället vid kongl. lifregimentet; för närvarande innehafves gården af major Lannerstjerna; uppskattningsvärdet är 12,450 rdr rmt. Hallsta, beläget på en backe i en sund och vacker trakt, har ett ej gammalt mangårdshus och omgifves på östra sidan af köksträdgården. Fornminnen finnas så väl i södra gärdet som uti ängen; uti det förra anträffas en vacker och välformad jordkulle, omgifven vid foten af lagd gråsten. Uti midten af kullen synes en fördjupning eller sänkning, som tyckes visa antingen förruttnelse af inneslutna ämnen, som af tiden blifvit angripna, eller ock att gräfning fordom skett. Uti ängen är ett högt berg, kalladt Söräugsberget, hvarest på öfver-

sta planen äro tydliga lemningar af en ovalformad borg af större och mindre granitstenar, hvilka på sluttningen af klippan äro underspolade, och upp till hvilken på bergets vestra sida finnes en stenlagd väg, sträckande sig från norr till söder.

Hallstad. Ett mantal frälsesäteri i Tjärstad socken och Kinda härad af Linköpings län, med såg och qvarn uppskattadt till 14,000 rdr rmt, är beläget vid sjön Jernlunden och eges af Joh. Johansson och Peter Jönsson till hälften hvardera. Fordom har Hallstad varit Wasaättens arf och eget, donerades 1604 till Christ. von Scheiding, hvarå 1620 stadfästelse erhölls af Phil. v. S.; egdes 1634 af Otto v. Scheiding, sednare af G. F. Lejonburg genom gifte; kallas 1680 frälse-säteri, 1686 skattesäteri, var då reduceradt, men upplåtet åt Lejonburg för dess egen och hustruns lifstid; innehades 1700 af M. Gyllentrots' enka A. M. Schönfelt; tillhörde 1725 såsom frälsesäteri dess måg. Sam. Engelkrona; på 1750-talet S. E. Engelkrona; 1825 L. Stuarts barn; slutligen 1850 kommo ofvannämda närvarande egare i besittning af gården. Dessutom ega de i socknen: Rimforssa $^1/_2$ mantal frälse med gästgifvaregård, Grythult $^1/_8$ mantal med såg och Tingemåla $^1/_4$ mantal frälse, allt vester om sjöarna. I närheten af Hallstad synes på en höjd lemningar efter en borg.

Halltorp. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Möre kontrakt af Kalmar stift, består af två socknar: Halltorp, moderförsamling, och Woxtorp, annex, samt innehåller $58^7/_{12}$ mantal. Folkmängden bestod år 1856 af 1,801 personer. — *Halltorp,* socken i Södra Möre härad af Kalmar län, 3 mil från Kalmar, ligger mellan Woxtorp i norr, Söderåkra i vester och söder samt Kalmar Sund i öster; den omfattar en areal af 8,424 tunnland, af hvilka 15 äro sjöar och kärr. Marken är jemn, inga berg förekomma här utom Karnaberget; här äro bördiga åkrar och ängar, och belägenheten är vacker; i synnerhet utmärker sig nejden kring säteriet Wärnanäs. Namnerums-ån, som har sitt ursprung ifrån Brandemåla-sjön i Wissefjerda, rinner genom socknen och faller ut i Kalmar Sund. Några hemman hafva skog till afsalu, andra åter knappast till vedbrand, icke något till byggnadstimmer. Jordmånen består hufvudsakligen af sandblandad svartmylla. Skörden är tillräcklig till socknens behof, och i goda år skördas äfven till afsalu. Socknen, som år 1805 beboddes af 842 och 1859 af 1,285 personer, består af $13^1/_4$ mantal skatte, $^3/_4$ mantal krono, 26 mantal frälse och uppskattades 1857 till 118,057 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare, jemte klockaren, som 1859 undervisade 77 gossar och 49 flickor; dessutom undervisades 15 gossar och 18 flickor enskildt samt 4 gossar och 6 flickor i hemmet. Kyrkan, byggd af sten, är af okänd ålder och betydligen reparerad 1796. Efter Dackefejden blefvo på en åkerlycka vid allmänna landsvägen ej långt från Wärnanäs 14 af invånarne från Södra Möre härad afrättade för delaktighet i densamma. Alla hemman här uppbrändes af Danskarne 1564; men 1676 den 13 Aug., vid ett försök att landstiga här i socknen, blefvo de med förlust tillbakaslagna. År 1677 försöktes åter landstigningar här på flera ställen af Holländska flottan, men hindrades alltid af landets raska allmoge; flottan ankrade då utanför Stufvenäs. — Den betydligaste gården är Wärnanäs. — Adress: Kalmar.

Halmstad. Stapelstad och landshöfdingesäte i Hallands eller Halmstads län, $80^1/_2$ mil från Stockholm, på venstra stranden af Nissan, vid åns utlopp i Kattegatt, är en gammal stad, som har privilegier, utfärdade af kon. Christopher i Danmark år 1322, och torde hafva fått sin stapelstadsrätt af Knut Porse, hvilken af denna konung nämda år upphöjdes till hertig af Söder-Halland och Samsö. Redan ett århundrade derförut nämnes Halmstads Slott, ehuru detta sedan icke förekommer uti historien förrän vid ingåendet af Unionen i Kalmar; men att staden redan då icke var utan betydenhet, finner man deraf, att den bestämdes till den ort, der konungavalen skulle hållas af 120 personer, 40 från hvartdera riket, och på det

sätt, att genom lottkastning skulle afgöras, bland hvilketdera rikets invånare valet skulle ske. Staden eröfrades af Engelbrecht år 1434, men återlemnades då till konung Erik XIII, som återigen förlorade densamma år 1436, då stadens invånare öfverlemnade densamma åt Engelbrecht i förskräckelse öfver det järtecknet, att deras borgmästare, Tyke Hjort, som begifvit sig ut ur staden för att underhandla om dess öfverlemnande, vid återvändandet från sammanträdet föll och bröt sitt ben, hvaraf han dog efter tre dagar. Under Unionstiden var staden derjemte skådeplatsen för flera sammanträden, t. ex. 1441 mellan konung Christopher och Carl Knutsson samt år 1450 för det möte, på hvilket den sistnämdes egna fullmägtige afhände sin herre Norges krona. Andra möten omtalas år 1468 och andra år; men vid mötet för konungaval efter Christian I:s död år 1483 lemnade de Svenska fullmägtige staden, hvilket dock icke hindrade de Norska att hylla konung Hans. De fredliga mötena efterträddes snart af krigiska tilldragelser, och torde en af dessa, eller stadens bestormning och uppbrännande af Svante Sture, dagen före Christi Himmelsfärdsdag år 1507, hvarom en anteckning lär hafva funnits i Halmstads stadsarchiv, vara tvifvel underkastad. Säkert är deremot, att Johan Thuresson Roos år 1534 eröfrade Halmstad med den här, som Gustaf Wasa sändt Christian III till hjelp mot Christian II:s anhängare, och att Danskarne redan följande året misslyckades i en mot staden företagen stormlöpning. Under Erik XIV:s krig mot Danmark var Halmstad likaledes flera gånger utsatt för belägringar, t. ex. 1562 och 1566, och med dessa krigstilldragelser omvexlade fredliga möten, bland hvilka det af år 1562 utmärkte sig genom en då i Halmstad afsluten fred, som dock blef bruten redan samma år. Belägringen 1566 var imellertid den sista händelse af denna art, för hvilken Halmstad varit utsatt, och det sista konungamötet derstädes hölls den 25 Febr. 1619 mellan Gustaf den Store och Christian IV. Samma år hemsöktes staden af en svår eldsvåda, som der qvarlemnade blott tvänne stenhus, nämligen S:t Annas kloster och ett vid torget beläget hus. Icke långt derefter afträddes genom freden i Brömsebro år 1645 Halmstad och hela Halland till Sverige, och d. 16 Sept. sistnämda år besattes staden af Svenska generalguvernören Sperling, hvaremot den Danska slottsherren, Niels Krabbe, uttågade med sin besättning.

En i Halmstads grannskap sednare timad krigshändelse får icke förbigås med tystnad, vi mena det efter Halmstad uppnämda slaget år 1676, hvilket stod mellan Kislinge och Fyllebro mellan Svenskarne under Carl XI och Ascheberg samt Danska generalen Dunkam, som med 4,000 man belägrade Halmstad, till hvars undsättning Carl XI skyndade. Dunkam ville nu draga sig tillbaka, men upphanns d. 17 Augusti af konungen. Striden blef blodig; Ascheberg, som anförde förtrupperna, sårades i venstra armen af två kulor; men slagfältet vanns ändock af Svenskarne, som bemägtigade sig hela Danska artilleriet, 40 kanoner och 3 mörsare, samt tillfångatogo Dunkam sjelf.

Den efter 1619:års brand återuppbyggda staden är i Sveriges historia dessutom märkvärdig af den anledningen, att Carl XI vid den här hållna riksdagen år 1687 biföll det af Ständerna honom underställda memorialet om reduktionen.

Af de bägge kloster, som Halmstad hade under katholska tiden, tillhörde det ena Dominikaner-Orden och var helgadt åt S:t Karin, det andra Fransiscaner-Orden och var invigdt åt den Hel. Anna. Det första är sannolikt det äldsta och nämnes redan i ett bref af påfve Urban af 1264; det sednare torde hafva blifvit grundlagdt först i slutet af 15:de århundradet och stod under byggnad ännu 1503. Bägge blefvo indragna vid reformationen, och efter det ena, som var beläget vid den n. v. Tyggården, har ännu klosterbastionen sitt namn. Katharinaklostret begagnades en tid som hospital. Stadens fästningsverk, som bestodo af 6 bastioner och portar med raveliner, utdömdes 1736; men ännu finnas lemningar efter dem, bestående i jordvallar, som halfcirkelformigt omgifva staden. Det likaledes fordom befä-

sta *slottet*, hvars verk sednast ombyggdes 1598—1605, utgör nu en stor, fyrkantig tegelstensbyggnad med ett mindre och ett större torn samt utgör residens för landshöfdingen och säte för länsstyrelsens byråer. Bland rummen i slottet finnes ett åt ån vettande, som kallas kung Christians rum, och en s. k. Kronsal.

Efter sednaste eldsvådan år 1845 är Halmstad en rätt prydligt bebyggd stad och har en gammal *kyrka*, som i katholska tiden var invigd åt den Hel. Nicolaus och då hade icke mindre än 8 altaren, samt hvilken i sednare tider undergått betydande reparationer. Stadens nya *Rådhus* inköptes af densamma år 1825, och sedan 1682 har staden blott en borgmästare, medan den under Danska tiden hade tvänne. Bland öfriga byggnader märkas: *Skolhuset*, som inrymmer Halmstads lägre elementarläroverk, — *Folkskolan*, — *Länets Lasarett* och *Hospital*, med hvilket Warbergs hospital sammanslogs år 1777 och Länslasarettet förenades 1784; — *Tyghusgården*, der garnisonen har rustkammare och stall; — *Tullhuset*, med packhus och vågbod, — *Cellfängelset*, nybygdt 1855 och innehållande 34 celler, — *Kronomagasinet* och *Badhuset*. Bland enskilda hus märkas den s. k. *Stenhusgården*, ett vid torget beläget stenhus af gammaldags architektur och sannolikt ett af dem, som räddades vid 1619 års brand, samt ett vid Storgatan beläget, med grön glaserad tegelsten beklädt hus, som år 1620 uppfördes af Christian IV till bostad åt hans gemål, fru Christina Munk.

Halmstad, som år 1844 räknade 2,340, år 1859: 3,207 och år 1860: 3,613 invånare, lefver hufvudsakligast af handel och har en dyrbar, år 1840 fulländad hamnbyggnad, der 10 fot djupgående fartyg med säkerhet kunna ligga. De hufvudsakligaste exportvarorna äro bok-stäfver, boktunnor, bräder, sparrar och bjelkar. Utom 2 boktryckerier, har staden en större klädesfabrik (Wallbergs Aktiebolags eller Slottsmöllans), som olyckligtvis nedbrann innev. år (1861), men förut förfärdigade ansenliga qvantiteter kläden och med sådana försåg nästan hela Svenska arméen. Tillverkningsvärdet för år 1858 uppgick till 362,104 rdr rmt. År 1858 hade staden 18 handlande och 69 handtverksmästare; utrikes sjöfarten bestriddes detta år af 15 fartyg om 467 läster, och tulluppbörden, som 1857 steg till 104,157, hade samma år nedgått till 74,416 rdr rmt. År 1860 bestod Halmstads handelsflotta af 12 fartyg om 434 läster. Tulluppbörden för detta år uppgick till 110,411 rdr rmt. Af laxfisket i Nissan eger staden mer än hälften; men den lax, som i riket försäljes under namn af Halmstadlax, kommer lika mycket från Hallands öfriga städer som från Halmstad. Halmstad bestod år 1855 af 224 hus och tomter, uppskattade till 728,698 och i skattebidrag erläggande 20,271 rdr bko. Staden har marknader i April, Juni och December månader. — Tillika med Öfraby och Holm utgör Halmstad ett regalt pastorat af 2:dra klassen i Halmstads Kontrakt af Göteborgs Stift.

Halmstad. Regalt och patronelt alternerande pastorat, hörande till Luggude Kontrakt af Lunds Stift, omfattar 2 socknar: Halmstad, moderförsamling, och Sireköping, annex, samt innehåller $40^9/_{16}$ mantal och hade år 1856 en folkmängd af 1,922 personer. — *Halmstad*, modersocken i Luggude och Rönneberga härader af Malmöhus län, belägen $1^3/_4$ mil från Landskrona, omfattar en areal af 5,994 tunnland, af hvilka 4 upptagas af sjöar och kärr. Marken är något ojemn. Surskog, åkrar, ängar, kärr och torfmossar äro blandade om hvarandra. Rådande jordmånen är mylla, starkt sandblandad, med klappersten och en del lera. Socknen, som år 1805 beboddes af 529 och 1859 af 935 personer, består af $12^1/_4$ mantal frälse, $^7/_8$ mantal krono i Luggude härad och $^5/_{16}$ mantal skatte, $3^9/_{16}$ mant. frälse i Rönneberga härad och uppskattades 1858 till 99,000 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 56 gossar och 49 flickor; 13 gossar och 16 flickor undervisades hemma. De betydligaste gårdarne äro Dufeke och Bullstofta, beskrifna under sina artiklar; af Halmstads by, som lyder under Dufeke, ligga $2^1/_2$ mantal i Luggude och

$2^1/_2$ mtl i Rönneberga härader; Halmstadlund, $^9/_{16}$ mantal, ligger i Rönneberga härad. — Adress: Landskrona.

Halmstads Härad är beläget i Halland omkring staden Halmstad och innefattar utom denna stad 9 hela socknar, ungefär hälften af Thorup samt Fjelgime Fjerding. Folkmängden 1805 var 8,142 personer. Häradet omfattar en areal af 122,193 tunnland, af hvilka 5,732 äro sjöar och kärr, och dess närvarande hemmantal samt folkmängd ses af följande:

Socknarnes namn.	Hemmantal.	Folkmängd.		
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Thorup	$31\frac{79}{120}$	552	593	1,145
Kinnared	$13\frac{13}{24}$	205	212	417
Fjelgime Fjerding	$11\frac{1}{6}$	151	153	304
Öfreby	$13\frac{5}{6}$	211	194	405
Holm	$27\frac{7}{8}$	264	242	506
Söndrum	$26\frac{1}{3}$	467	472	939
Wapnö	$24\frac{1}{4}$	207	185	392
Harplinge	$52\frac{1}{4}$	981	956	1,937
Steninge	$13\frac{17}{24}$	231	222	453
Getinge	$30\frac{5}{6}$	420	447	867
Refvinge	$25\frac{7}{8}$	324	324	648
Slättåkra	$50\frac{1}{48}$	750	734	1,484
Qvibille	$33\frac{19}{24}$	476	556	1,032
Asige	$4\frac{37}{60}$	167	184	351
Summa	$359\frac{181}{240}$	5,406	5,474	10,880

Halmstads Län, 43,24 qvadratmil, deraf 4,26 vatten, med (1858) 110,815 invånare, eller 2,562 på qvadratmilen, omfattar det utmed Kattegatt belägna långsträckta, smala och föga upphöjda kustlandskapet Halland, som sträcker sig nära 15 mil i längden, med en bredd af från $1^1/_4$ till $4^3/_4$ mil. Ifrån landets södra gräns mot Skåne ända till Warberg är kusten öppen mot hafvet, som vid vestliga stormar våldsamt bryter sig mot den låga stranden, och här finnas inga andra hamnar än flodernas mynningar; norrut från Warberg ända upp till Bohuslän är återigen kusten skyddad af öar och holmar, hvilka likväl icke bilda någon egentlig skärgård; men här bildas talrika hamnar af kustens uddar och vikar. Det låga kustlandet närmast till Skånska gränsen höjer sig långslutt inåt landet och mötes af utgreningar från Småländska Berglandet; men landskapets egentliga kustslätt befinnes omkring Laholmsbugten och i Lagans dal, norr om hvilka kustlandet, ehuru i allmänhet lågt och flackt, afbrytes af spridda berg och åsar, som skjuta ut från bergstrakten i öster samt i trakten af Warberg, der kortaste afståndet mellan hafvet och Westgötagränsen befinnes, tilltaga i både antal och höjd. På detta sätt blandadt med berg fortsättes slättlandet från Wiskan till sjön *Lygnern* och *Dufveheden*; men norr om denna är kustlandet uppfyldt med enstaka nakna klippor och bergmassor, mellan hvilka man träffar jemna, nästan horisontala slätter, från hvilka bergen skjuta upp med lodräta väggar af 100 till 150 fots höjd. Allt ifrån *Hallandsås*, den naturliga gränsen mellan Skåne och Halland, hvilken öfver låglandet reser sig till en höjd af 600 fot och derutöfver, medan enstaka klintar uppstiga till omkring 760 fot öfver hafsytan, ända till trakten af Warberg är sand rådande jordarten på kustslätten, och hela kusten allt ifrån Hallandsås till Falkenbergsån består af flygsand, som vid storm drifves öfver fälten lik yrsnö och på flera ställen finnes uppstaplad i åsar af 60 till 80 fots höjd. Närmare Warberg upphör flygsanden alldeles. Utmed länets gräns vid Westergötland fortgå höjd- och bergsträckningar, som uppnå en höjd af 6 till 700 fot öfver hafvet, men söder om Ätran öfvergå till kala grus- och sandhedar, omvexlande med vidsträckta kärr och mossar, hvilka mellan Nissan och Lagan, vid Smålandsgränsen, utvidga sig till en hel mils bredd och närmare Lagan gå öfver till temligen ansenliga höjdsträckor, som likväl snart förplattas till hedar och mossar, hvilkas nästan omärkliga afsatser sammanhänga med Hallandsås. Denna ås består af finkornig gneiss, och gneiss är rådande bergarten inom länet, som saknar kalk och icke heller eger lönande malmstreck, men der mergelbäddar och snäckskal träffas så väl vid kusten som långt uppe i landet, till och med på sluttningen af Hallandsås, vid 300 fots höjd öfver hafsytan, alltid med lemningar af sjödjur. — Om länets vattendrag, se artiklarne *Ätran, Wiskan, Nissan* och

Lagan; utom dessa åar kunna vi ytterligare anföra: *Himleån,* söder om Wiskan, *Genevadsån,* mellan Wiskan och Lagan, *Stensån,* vid foten af Hallandsås, m. fl. *Befolkningens* sedlighet synes icke befinna sig på någon högre ståndpunkt, åtminstone klagades det för icke länge sedan öfver att »stölder och illbragder hörde till dagens ordning», åtminstone i norra delen af länet, ehuru goda skördar under de sednare åren alstrat en viss välmåga och huslig trefnad, med derjemte följande moralisk förbättring. Af gammalt indelas Hallands befolkning i tre hufvudklasser: den slafviska, den sjelfständiga och den sjelfsvåldiga. I södra delen, der de stora herregodsen brukades på Skånska sättet, hvarigenom allmogens sjelfständighet förqväfdes, var stamhållet för den slafviska klassen, hvaremot de sjelfegande bönderna i länets nordvestra del utgjorde den sjelfständiga klassen af befolkningen. I länets norra del, der befolkningen allt ifrån barndomen är förtrolig med sjölifvet och dess faror, sökas deremot de sjelfsvåldiga Halländningarne, och här är det i synnerhet kustboerna, som utmärka sig genom öfvermod och trots, merändels afgöra sina tvister med knifven samt låta vildsinthet och hämdlystnad förleda sig till brott. Skogs- och bergsbon i det inre landet är deremot fredlig och godsinnad, älskar sin torftiga hembygd och bibehåller uti vissa trakter till och med sin gamla klädedrägt. — Länets hufvudsakligaste *näringsfång* är *jordbruket,* hvilket äfven hos allmogen gått ansenligt framåt; i norra Halland odlas företrädesvis korn, i södra delen hafra; dernäst blandsäd och råg; år 1857 upprättades på *Wrangelsro* nära Halmstad en landtbruksskola för länet. År 1855 skördades i Halland 353,645 tunnor spannmål och 247,341 tunnor potates eller mera än som erfordrades för det egna behofvet. I norra Halland odlas lin till afsalu; men hampodlingen inskränker sig till befolkningens eget behof, och humle odlas endast i skogsbygden, dock otillräckligt. Södra Halland har ansenlig odling af trädgårdsväxter och fruktträd. — *Boskapsskötseln* är på de stora gårdarna i förträffligt skick, men står hos allmogen lågt, i synnerhet af den anledningen, att ingenting företages till förbättrande af de dåliga ängarna. År 1855 räknades inom länet 15,000 hästar, 14,000 oxar, 49,000 kor, 25,000 stycken ungboskap, 56,000 får, 20,000 svin och vid pass 1,000 getter, dessa hufvudsakligast i bergs- och skogstrakten. På *Susegården,* 2 mil från Halmstad, hade länet 1855 ett stamholländeri af Pembrokeshire-racen; mejerier finnas på flera ställen, och hufvudsakligen från Tjolöholms gods i norra Halland hafva får af Cheviot-racen blifvit spridda i länet. — *Skogen* vanvårdas, dock med undantag af vissa enskilda egendomar, på hvilka under de sednaste åren icke obetydande skogsplanteringar blifvit företagna. Det är i synnerhet ek- och bokskogen, som hårdt anlitas för att anskaffa stäfver och timmer, hvilka till en del försäljas i Norge och Danmark. Af länets flygsandsfält, hvilkas sammanräknade areal uppgifves till 7,890 tunnland, äro betydliga sträckor besådda med furuskog och sandhafra; men ännu 1855 lågo »odämpade, höga sanddrifvor» utöfver hela 750 tunnland. — År 1833 upprättades i Lindome socken ett bomullsspinneri, *Anderstorp,* och i Halmstad finnes en större klädesfabrik, tillhörigt ett aktiebolag; dessutom egde länet 1855 två pappersbruk, 10 tegelbruk, 5 pottaskeraffinaderier, hvarjemte i Knäreds socken sumack bereddes af mjölbärsris. Uti Lindome by af Fjäre fögderi tillverkas goda och vackra möbler till ett värde af 100,000 rd:r r:mt årligen. Första rummet bland länets binäringar intages imellertid af dess tillverkning af linne-, bomulls- och ylletyger, synnerligast af vallmar, golfmattor, tröjor och s. k. ryor, dräll, lärft o. s. v.; ensamt från Warberg utfördes år 1855 sjöledes öfver 52,000 alnar linneväfnader, och hela länets tillverkning af ylle- och linneväfnader för år 1858 uppgifves till 539,000 fot. — *Saltsjöfiske* idkas i trakten af Halmstad, Warberg och Kongsbacka, dock uti inskränkt skala; laxfisket har under de sednare åren blifvit minskadt; sjöfart idkas i Onsala och andra af länets kustsocknar, dock uppgifves för 1858 hela antalet fartyg, tillhöriga landtmän

inom länet, till blott 5 om 204 läster. Jagten är vanvårdad; landthandel idkas hufvudsakligen med skogseffekter, väfnader, kreatur och landtmannaprodukter. Vid 5 större och 11 smärre brännerier tillverkades 1858 i länet 266,612 kannor *bränvin*, hvarför i tillverkningsafgift erlades 159,967 rdr rmt.

Halmstads län består af 2,915 förmedlade och 3,556 oförmedlade hemman samt 6,043 lägenheter, verk och inrättningar, alltsammans (1855) uppskattadt till 9,819,960 rdr bko och i statsbidrag erläggande 349,420 rdr bko. Städerna med deras jord voro samma år uppskattade till 1,879,853 och erlade i statsbidrag 48,364 rdr bko. I *administrativt* hänseende består länet af 4 fögderier och i judicielt af 3 domsagor, innefattande 8 härader. I *ecklesiastikt* hänseende hör länet till Göteborgs Stift och består af 4 prosterier, hvilka innefatta 45 pastorater och 93 socknar. Blott en del af Gunnarps socken i Warbergs prosteri tillhör Elfsborgs Län, och Hishults moderförsamling i Laholms prosteri har sitt annex, Fagerhult, inom Lunds Stift. Länet underhåller 346 båtsmän, men icke något indeldt regimente, utan utgör länets beväringsmanskap en särskild korps under eget befäl och kallad Hallands Infanteri-bataljon.

Länet eger lägre elementarläroverk i städerna Halmstad och Warberg; med folkskolorna skall det, enligt landshöfdingens berättelse för 1855, i det hela icke vara riktigt väl beställdt. Af sjukinrättningar finnas lasaretter och kurhus i Halmstad och Warberg, och på landsbygden besörjes läkarevården af 2 provincialläkare. — Warberg har ett talrikt besökt hafsbad, och ett annat mycket besökt sådant befinnes på *Särö*. — I Warberg befinnes ett straff- och arbetsfängelse för manspersoner. — Länet eger ett brandstodsbolag, som år 1855 ansvarade för en summa af 4,858,280 rdr bko; i Halmstad är en privatbank upprättad och i städerna finnas derjemte sparbanker.

Länets städer äro: *Halmstad, Laholm, Falkenberg, Warberg* och *Kongsbacka.* I länet ligga vidare: *Axtorna*, by i Köinge socken, bekant genom slaget d. 20 Okt. 1565; — *Knäred*, kyrkoby vid Lagan, der freden i Knäred afslöts 1613, och der flera möten mellan Svenska och Danska hofven blifvit hållna; — *Särö*, i Släps socken, icke långt från Kongsbacka, säteri på en ö, bekant genom sitt hafsbad; — *Marekärr*, n.v. från Halmstad, i Slättåkra socken, der de från Halmstads belägring återvändande Svenska trupperna d. 10 Nov. 1563 angrepos af de förföljande Danskarne och slogo dessa. — Bland länets gods nämnas: *Tjolöholm*, i Fjärås socken, vid hafvet, der år 1303 konungarne Birger i Sverige och Håkan i Norge afslöto ett förbund, — *Sperlingsholm*, och *Skottorp*, vid Stensån, nära Hallandsås, med ett af Nicod. Tessin uppfördt slott, der Carl XI år 1680 firade sitt bröllopp med Ulrika Eleonora d. Ä. — Genom freden i Brömsebro blef det allt ifrån Danaholms Möte Danska Halland Svenskt.

Till åskådliggörande af länets indelningar meddela vi följande tabeller:

Administrativ indelning.

Domsagor.	Härader.	Socknar.
Mellersta Domsagan.	*Åhrstads härad*, med tingsställe i Åhrstads socken vid Hebergs by.	$2^1/_{24}$ f.m. mant. af *Gällared*, 21 mantal af *Gunnarp, Drengsered*, Krogsered, *Wessige*, Askome, *Abild*, Åhrstad, $15^3/_8$ mantal af Asige, Skrea, *Slöinge*, Eftra.
	Fauràs Härad, med tingsställe vid Köinge by.	*Fagered*, Källsjö, Ullared, 28 mtl af *Gällared*, 20 mtl af Gunnarp, *Okome*, Svartrå, Köinge, *Sibbarp*, Dagsås, *Ljungby*, Alfshög, *Morup*, *Winberg*, Stafsinge.

Domsagor.	Härader.	Socknar.
Mellersta Domsagan.	*Himble Härad*, med tingsställe i Warbergs stad.	*Hvalinge*, Nösslinge, Stamnared, Skällinge, Torpa, Lindberg, *Grimethon*, Rolfstorp, *Hunestad*, Gödestad, *Träslöf*, *Tvååker*, Spannarp.
Norra Domsagan.	*Wiske Härad*, med tgst i Wärö s:n vid Backa by.	*Weddige*, Sällstorp, Åhs, *Wärö*, Stråvalla.
	Fjäre Härad, med tingsställe vid Skansen i Hanhals socken.	*Tölö*, Lindome, Elfsåker, *Fjärås*, Förlanda, *Wallda*, Släp, Hanhals, *Onsala*, *Frillesås*, Gällinge, Idala, *Ölmevalla*, Landa.
Södra Domsagan.	*Halmstads Härad*, med tingsställe i Qvibille.	32 mtl af *Torup*, Kinnared, 46 mtl af *Slättåkra*, Qvibille, 4 mtl af Asige, *Getinge*, Räfvinge, 11 mtl af *Enslöf*, *Harplinge*, Steninge, Holm, Öfraby, *Söndrum*, Wapnö.
	Höks Härad, med tingsställe i Tjerby socken vid Stora Tjerby.	*Weinge*, Tjerby, *Knäred*, Laholms Landsförsamling, *Renneslöf*, Ysby, *Östra Karup*, Skummeslöf, 42 mtl af *Hishult*, *Hasslöf*, Woxtorp.
	Tönnersjö Härad, med tgst i Halmstads stad.	27 mtl af *Torup*, 48 mtl af *Enslöf*, 2 mtl af *Slättåkra*, *Breared*, *Eldsberga*, Tönnersjö, *Snöstorp*, Trönninge.

Fögderier: *Laholms Fögderi:* Höks och Tönnersjö Härader, jemte Kinnareds och Öfraby socknar af Halmstads Härad samt de till dessa härader hörande delarne af Torup och Enslöf.

Halmstads Fögderi: det öfriga af Halmstads Härad, Åhrstads Härad, socknarna Ljungby, Alfshög, Morup, Winberg och Stafsinge af Faurås Härad, tillika med dessas andelar af Gällared och Gunnarp.

Warbergs Fögderi: Fagered, Källsjö, Ullared, Okome, Svartrå, Köinge, Sibbarp och Dagsås socknar af Faurås Härad; Himble Härad; Weddige, Sällstorp, Åhs och Stråvalla socknar af Wiske Härad.

Fjäre Fögderi: Fjäre Härad och Wärö socken af Wiske Härad.

Ekklesiastik indelning.

Göteborgs Stift.	Fjäre och Wiske Prosteri.	*Tölö* med Lindome och Elfsåker; — *Wallda* och Släp; — *Onsala;* — *Kongsbacka Stad* och Hanhals; — *Fjärås* och Förlanda; — *Ölmevalla* och Landa; — *Frillesås*, Gällinge och Idala; — *Wärö* och Stråvalla; — *Weddige*, Åhs och Sällstorp.

Göteborgs Stift.	Warbergs Prosteri.	*Hvalinge*, med Stamnared, Skällinge och Nösslinge; — *Warbergs Stad* med Lindberg och Torpa; — *Träslöf;* — *Hunestad* och Gödestad; — *Grimethon* och Rolfstorp; — *Tvååker* och Spannarp; — *Morup;* — *Falkenbergs Stad* och Skrea; — *Winberg* och Stafsinge; — *Ljungby* och Alfshög; — *Sibbarp* och Dagsås; — *Okome*, Köinge och Svartrå; — *Fagered*, Källsjö och Ullared; — *Gällared* och Gunnarp.
	Halmstads Prosteri.	*Drengsered* och Krogsered; — *Wessige* och Askome; — *Abild;* — *Åhrstad* och Asige; — *Slöinge* och Eftra; — *Getinge* och Refvinge; — *Harplinge* och Steninge; — *Söndrum* och Wapnö; — *Halmstads Stad*, Öfraby och Holm; — *Slättåkra* och Qvibille; — *Thorup* och Kinnared.
	Laholms Prosteri.	*Breared;* — *Enslöf;* — *Snöstorp* och Trönninge; — *Eldsberga* och Tönnersjö; — *Laholms Stads-* och Landsförsamling; — *Weinge* och Tjerby; — *Knäred;* — *Renneslöf* och Ysby; — *Östra Karup* och Skummeslöf; — *Hasslöf* och Woxtorp; — *Hishult* och *Fagerhult* (Lunds Stift).

Halmstads Kontrakt består af följande pastorater: *Drengsered* eller Sophia Magdalena och Krogsered, regalt af 2:dra klassen; — *Wessige* och Askome, arfspastorat af 2:dra klassen; — *Abild*, patronelt af 1:sta klassen; — *Åhrstad* och *Asige*, regalt af 2:dra klassen; — *Slöinge* och Eftra, regalt af 2:dra klassen; — *Getinge* och Refvinge, regalt af 2:dra klassen; — *Harplinge* och Steninge, regalt af 2:dra klassen; — *Söndrum* och Wapnö, regalt af 2:dra klassen; — *Halmstads Stad*, Öfraby och Holm, regalt af 2.dra klassen; — *Slättåkra* och *Qvibille*, reg. af 2:dra klassen; — *Thorup* och Kinnared, regalt af 2:dra klassen. — Kontraktet beboddes 1856 af 22,789 personer.

Halna. Annex-socken till Undenäs pastorat i Wadsbo härad af Mariestads län, $2^3/_4$ mil från Mariestad, omgifves i norr af Björkäng, i vester af Fägred, i söder af Ekeskog och sjön Wiken, i öster af Undenäs och omfattar en areal af 8,123 tunnland, af hvilka 1,980 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 579 och 1856 af 849 personer, består af $3^3/_4$ mantal skatte, 1 mantal krono, $2^3/_4$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 66,425 rdr bko. Kyrkan, $^4/_5$ mil från moderförsamlingen, är byggd af timmer på okänd tid; sakristian tillbyggdes 1825. Af större gårdar och byar märkas: *Halnatorp*, 1 mantal frälsesäteri, med qvarn, såg och underlydande $^1/_4$ mantal Stensta, uppskattadt till 10,750 rdr rmt, eges af vice-häradshöfding J. Richert; har vacker och prydlig mangård, byggd på 1780-talet; egare år 1814 var professor Norden; — *Halna*, 2 stommar af $^1/_2$ mantal krono hvardera, kyrkoherdebostallen i Undenäs och Tidavads församlingar; — *Halna by*, skiftad i 24 delar; kon. Waldemar skall år 1273 hafva utgifvit ett bref till förmån för Halna byamän, hvars original ännu skall förvaras i byn, och hvari konungen skänker dem denna by för att bruka inom de råmärken, som äro utsatta i brefvet. Tuneld antager som orsak härtill, att Halnaboerna gjort denna konung någon vigtig tjenst under hans oroliga regering och i kriget mot hans broder, hertig Magnus, sedan konung Magnus Ladulås. — Adress: Wassbacken.

Halsberg. Annex-socken till Kumla pastorat i Kumla härad af Örebro län, $2^1/_2$ mil från Örebro, omgifves af Kumla i norr, Ekeby, Skyllersta och Svennevad i öster, Lerbäck i söder, Hardemo i vester och omfattar en areal af 23,027 tunnland, af hvilka 2,620 äro sjöar och kärr. Af sjöar märkas den ålrika Tisaren samt Huldtsjön och Gårsjön. Tisaren och Svennevads-ån ligga till en

del inom socknen i dess östra del. Hvad som ligger norr om sjön genomstrykes af dennas gränshöjder, hvilka här stupa tämligen brant åt norra sidan och lemna rum för en jemn och bördig trakt, dock i vester sank, då de deremot åt andra sidan bilda ett högländt terrassland. Ännu högländare är Tisarens södra strand, med Skåleklint, Jätteberget och andra höjder, alla brantast mot sjön. Hufvudnäringen är åkerbruk, i norra delen öfverstigande egna behofvet, tvärtom i den södra, der åter skogsbruk idkas; en annan inkomstkälla har socknen i de här belägna flolägriga kalkstenstrakter, som lemna en kalkart, tjenlig till hvarjehanda stenhuggarearbeten. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,213 och 1859 af 1,783 personer, består af $20^1/_2$ mantal skatte, $6^1/_8$ mantal krono, $10^7/_8$ mantal frälse, uppskattade 1857 till 147,345 rdr bko. — Hualsberg nämnes omkring år 1314. Kyrkan ligger i norra delen, vid häradsvägen, som går till Svennevad, $^1/_2$ mil från moderkyrkan, och är ombyggd 1824. I denna socken finnes en år 1826 stiftad vexelundervisningsskola, hvarest år 1825 undervisades 38 gossar och 28 flickor; för närvarande undervisas här 44 gossar och 31 flickor; skolbarnens antal med dem, som undervisas i hemmet och i småbarnsskola, utgjorde 1859: 75 gossar och 60 flickor; vid skolorna undervisa 1 examinerad och 2 oexaminerade lärare förutom orgelnisten, som äfven deltager i undervisningen. Den blott tillämnade Svea Kanal skulle gå genom Skalleruds dal från Tisarens dalgång ned till Täby-åns, på hvilken genomfarts möjlighet hela företagets verkställbarhet ansågs bero. Nu anlägges genom socknen jernväg från Örebro. Några lemningar efter befästningar vid ofvannämda dals norra ingång nämnas bland ortens fornminnen, äfvensom en borg på Jätteberget. Flera byar finnas, men ingen gård af betydenhet. De största äro tvänne militärboställen i Öfversta, 1 mantal krono hvardera. Några jerngrufvor i sydvest lemna, åtminstone tidtals, malm till *Östra-å* eller Skogaholms hytta vid Svennevads-ån. Skåle grufva i sydost har ej varit bearbetad på sednare tiden. — Adress: Örebro.

Hammar. En stad af detta namn skall fordom hafva varit belägen i Skåne och Skytts härad, vid hafvet, icke långt från Skanör. Att staden varit befäst, slutes af de grafvar, vallar och murar, som blifvit funna på detta höglända ställe, fastän flygsanden nu helt och hållet öfvertäckt dem.

Hammar. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kumla kontrakt af Strengnäs stift, består af socknen *Hammar*, belägen i Sundbo härad af Örebro län; en del, den större, ligger öster om Wettern mellan Lerbäck i nordost, Askersund i nordvest samt Nykyrke och Godgård, bägge af Linköpings län, i sydost, och en del, den mindre, vester om Wettern, omgifves i norr och vester af Askersunds socken, i sydost af Undenäs i Skaraborgs län. Arealen uppgår till 42,097 tunnland, af hvilka 2,840 äro sjöar och kärr, utom socknens andel i Wettern; öarne Stora och Lilla Röknen höra hit. Bägge delarne af socknen äro mestadels, särdeles i söder, upptagna af tämligen branta skogshöjder, utskjutande från Tylöskogen och Tiveden, och bägge genomskäras af en mängd vattendrag; vester om Wettern går Sandsjöns och Asplångens vatten, utgörande gräns mot Askersunds landsförsamling, och utfaller nära Aspa; på östra sidan utfalla Åmlångens vatten från norr, Wik- och Dalbysjöarnas från Öster, bägge i den långt åt norr inskjutande Kärrviken, samt Forssasjöns sydligare. Här finnes god och hvit bergkalk, och af malmarter några jerngrufvor af godartad malm samt kobolt, hvaraf Wena, Klämma och Multna äro de mest kända. Socknen, som år 1749 beboddes af 1,630, 1805 af 2,302 och 1859 af 3,709 personer, består af $28^1/_{32}$ mantal skatte, $1^5/_8$ mant. krono, 28 mantal frälse, uppskattade år 1857 till 344,535 rdr bko. Jordmånen består till det mesta af sand- och sandmylla; på några få ställen finnes lera. De hufvudsakligaste näringsgrenarne äro skogs- och bergsbruk, bredvid ett för eget behof ej tillräckligt åkerbruk, hvars afkastning till en del åtgår till bränvinsbränning, äfven för afsalu; dertill komma här boskapsskötsel, linodling samt

båtbyggnad och sjöfart, äfvensom i sednare tider arbetsförtjenst vid Åmmebergs zinkverk. Hamar nämnes omkring 1314 och räknar sin kyrkoherdelängd från 1411. Den gamla kyrkan anses vara byggd af Norska konungen Olof den Helige, som dog 1061. Hans bild fanns ännu vid reformationstiden, men blef då förstörd. En klocka med Olofs märke, korset och stridsyxan, hänger i det nya tornet. Den nya kyrkan byggdes 1820, är betydligt rymlig och ligger nedanför en ganska hög sandkulle vid ett sund i Wettern, utmed landsvägen, $^3/_4$ mil från Askersund. Hon är i det afseendet märkvärdig, att hon står med gaflarna i norr och söder, tornet åt norr, altaret åt söder. Utsigten från förenämda kulle öfver sjön Wettern och den kringliggande slätten är ovanligt härlig. Vid Aspa och Olshammars kapeller hålles gudstjenst hvarannan Söndag af prester från Askersund. Nära kyrkan ligger Stora Hammarssund; förut var här färjställe; men 1858 blef häröfver en betydlig bro färdigbyggd och som kostade 80,000 rdr rmt. Skolundervisningen bestreds år 1859 af 1 examinerad och 6 oexaminerade lärare jemte 2 orgelnister i både fast och ambulatorisk skola för 228 gossar och 130 flickor; dessutom undervisades en stor del enskildt och i hemmet, så att skolbarnens hela antal utgjorde 280 gossar och 264 flickor. — Minnen från forntiden saknas ej: vid Olshammar, på vestra sidan om sjön, skall ett kloster ha stått, och en stig öfver Tiveden lär ännu bära namnet Munkestigen; — Murberget och ännu ett annat berg, bägge vid Harje by på andra sidan om sjön, hafva ännu lemningar efter befästningar; — der kyrkan nu står, skall fordom varit en stad, kallad Sjöstad, hvaraf byn Skyrstad fått sitt namn. Landsvägen från Örebro till Östergötland öfver Askersund går igenom större delen af socknen från nordvest till söder; en mindre väg utgrenar sig derifrån åt norr utefter Åmlångens vestra strand; på vestra sidan om Wettern går en väg till Westergötland, anlagd af en kammarherre Steuch och känd för den djerfhet, hvarmed den blifvit förd utefter sjöns vilda stränder. Vid landsvägen till Östergötland ligger Rå gästgifvaregård, 2 mil från Askersund. För öfrigt märkas i socknen af gårdar och verk, belägna på östra sidan af Wettern: *Österby*, nära kyrkan, 1 mantal krono, kyrkoherdeboställe: *Westerby*, i nordvest, $^1/_2$ mant. frälse, kaplansbol; nära derintill: *Westerby jerngrufvor; Åmmebergs jernbruk* och pappersbruk i norr; derifrån går jernväg $1^1/_8$ mil till zinkgrufvorna i Lerbäcks socken; — *Johannisbergs* och *Fredriksbergs* koppar- och koboltverk, dels i denna, dels i Lerbäcks socken; *Mårdsäte*, kopparverk, med tegelbruk och kalkugn; *Harg*, by med tegelbruk, kalkbränning samt båtbyggnad och frakthandel på Wettern, är skiftad i 27 delar; härifrån får Tabergs bergslag i Småland sin limsten; — *Dalby* och *Forssa* masugnar; *Dahlmark*, med 3 kalkugnar. På vestra sidan om Wettern: *Olshammar*, 1 mantal säteri; *Aspa*, jernbruk; *Igelbäcks* masugn på gränsen af Westergötland; *Hyttebackens* kimröksverk. Dessutom utgör här *Hammar*, $3^1/_8$ mantal frälse, med underlydande Isingen, Gärdsbyttan med qvarn 1 mantal, Hällevi $^1/_4$ mantal, hälften i Högsvallen, Flytomten, Rödingstorp $^1/_{16}$ mtl samt glasbruk, ett gods, uppskattadt till 27,020 rdr rmt, som eges af D. Danielsson. Vid glasbruket, uppskattadt till 3,000 rdr rmt, voro 1858: 34 arbetare. — Adress: Askersund.

Hammar. Ett mant. frälsesäteri uti Wäse socken och härad af Carlstads län, med underlydande $2^1/_3$ mantal, qvarn med 3 par stenar och finbladig såg, utgörande ett gods, uppskattadt till 59,663 rdr rmt, är beläget mellan städerna Carlstad och Christinehamn vid en vik af sjön Wenern. Åbyggnaden är af sten och omgifves på 3:ne sidor af en stor trädgård; årliga utsädet utgör med underlydande 55 tunnor hvete och råg samt 320 tunnor diverse vårsäd; godset föder 14 hästar, 210 st. klofbundna kreatur och 100 får; eger stora naturliga ängar, öfverflödigt bete samt löf- och barrskog långt utöfver egendomens behof; hela egovidden utgör 2,450 tunnland. — Hammars egendom har i äldre tider varit klostergods

och tillhört Riseberga kloster i Nerike; men i slutet af 1400-talet finna vi lagman Nils Olsson till Skofteby äfven skrifva sig till Hammar. Han blef vid Gustaf I:s kröning år 1528 slagen till riddare, utom det att han hade Dal i förläning. Men 1529 lät han af rikshofmästaren Thure Jönsson Roos förleda sig till uppror emot konungen, då hr Thure och hans anhängare sökte uppvigla Westgötarne och utropa Måns Bryntesson Liljehök till konung. Westgötarne förblefvo kon. Gustaf trogna, och Hans Wåghals uppsnappade herrarnes förrädiska bref; Nils Olsson m. fl. blef dömd till döden och afrättad i Stockholm 1529. Han var gift med Barbro Sparre, Sigge Larssons dotter. År 1616 var underfogden Jöran Svahn egare till Hammar; år 1625 Åke Hansson Soop, som blef adlad; eljest voro hans stamgods Håltorp och Håltetorp; men Hammar fick han med sin förra fru, Anna Svahn till Hammar och Sveneberg, ståthållaren Arvid Göranssons dotter med Kerstin Nilsdotter Ribbing. Stamfadern för denna slägt var Wärmlands underlagman Harald Soop, död 1355, och utdog den med grefvinnan Sophia Lov. Arvidsdotter Soop, gift med riksrådet, amiralen Clas Sparre, som 1746 sålde godset till brukspatron Herman Kolthoff. Närvarande egare är kapiten H. Anrepp.

Hammar. Ett mantal säteri i Bro socken och Näs härad af Carlstads län, uppskattadt, jemte 1 mantal Nohlby, $^1/_4$ mantal Stubbetorp och 2 frälseräntor, till 36,802 rdr rmt och eges af major J. J. Liljehök. Äldsta kända egare till godset är lagmannen Gustaf Tunasson 1350, som gaf det till Rackaby kloster för sin fosterdotters, jungfru Catharinas inträde, eller såsom Fernow yttrar sig, för det han i sin tanke var lycklig att få liksom lefvande begrafva henne. Sedan förekommer ingen känd egare, förrän fogden och underlagmannen Peder Skrifvare (Nilsson Gyllenstråle) erhöll Hammar fritt på lifstid 1574; han adlades 1577 och lefde, tills hertig Carl valdes till konung. Hans son, Carl Pedersson, hade länge tjent i fält och kallas en gammal krigsman, som lefde blind 1638 på Hammar; dennes son, Peder Carlsson Gyllenstråhle, löjtnant vid Adelsfanan, gift med Ingr. Svensdotter, kapten Marcus Davidssons enka på Tveta, fick 1653 gården stadfäst till evigt frälse af drottning Christina, men dog barnlös, och hans ofrälse styfmågar fingo vederlag annorstädes. År 1739 var Olof Wallencrona egare till Hammar; han tjente sig upp från soldat vid Nerike och Wärmlands regimente samt utstod under sin tjenstetid många svårigheter och 13 års fångenskap i Sibirien, då han var löjtnant; år 1722 fick han kapitens karakter och 1724 majors; blef år 1739 major och bivistade Finska fälttåget, skall hafva varit en hederlig, älskad och saknad herre; han var son af borgmästaren O. Wallengren i Philipstad och Lisa Carlberg, Jan Börjessons dotter, född 1683 och död 1748; gift med Margaretha Tingvall, som dog 1766.

Hammar. Två mantal frälsesäteri i Askers socken, Askers härad af Örebro län, $2^1/_4$ mil från Örebro, utgör tillsammans med underlydande Qvinnersta, $^1/_2$ mantal kronoskatte, ett gods med taxeringsvärde af 18,150 rdr rmt, som för närvarande eges af landtbrukaren Gustaf Lagergren. Öfriga kända egare hafva varit: år 1757 fru Martha Stefsson, som sålde gården till ryttmästaren Alexander Meijerhelm; år 1808 köptes den af baron Nils Silfversköld, hvilken åter sålde den till baron C. Hamilton; år 1839 köptes godset af förutnämde närvarande egare. Jordmånen är för det mesta lera, ängen kärrmark; årliga utsädet är 25 tunnor höst-, 30 tunnor vårsäd, utom 25 tunnor potates, och afkastningen omkring 200 tunnor höst- och 300 tunnor vårsäd, 200 tunnor potates samt 300 lass hö.

Hammar. Hemman af 1 mantal skatte i Eda socken af Jösse härad i Carlstads län, är beläget norr om den kulle, der Eda Skans varit uppförd, och märkvärdigt för den strid, som der och i trakten deromkring blifvit levererad mellan Norska och Svenska bönder. Den 19 December år 1644 gick fienden utur Morast Skans öfver skogen

till Hammar och slog der sitt läger. Svenska trupperna bestodo af bönder, några hundra Finnar och ett antal ryttare. De lågo i byn ej långt derifrån. För att hindra fienden att tränga längre in i landet, gjorde de en bred vak tvärt öfver Bysjön mellan byn och Hvitesten, under det att rytteriet på båda sidor höll dagliga skärmytslingar på isen. Om denna strid är följande berättelse gängse ibland folket: Norska och Svenska bönderna möttes till ett större antal på en sjö. De kommo öfverens om att slåss man för man, och den, som tappade, skulle sänkas ned och dränkas i en för detta ändamål upphuggen vak. Sedan förlusten blifvit lika stor på bägge sidorna, togo de öfverblifne fram sina bränvinsflaskor, togo sig »saagu en dram eller to» och foro som vänner hvar till sitt hem. Imellertid är det historiskt kändt, att på Söndagen d. 22 December, sedan Svenskarne hållit sin gudstjenst, gjorde de Norske ett försök att komma öfver vaken, hvarvid en häftig strid uppstod, som fortfor hela dagen, tills ammunition begynte fattas för Svenskarne, då tennknapparna i kläderna måste tjena i stället för kulor; omsider blef deras kapiten, Lorentz, skjuten i axeln, hvarpå de drogo sig tillbaka i mörkret. De hade ej förlorat mer än 30 man, men deremot nedgjort 300 Norrmän; men dagen derpå tågade fienden till Kjöla socken. Hemmanet, skiftadt i 12 delar och uppskattadt till 16,500 rdr, eges af allmoge.

Hammar. Fyra mantal skattehemman i Nosaby socken och Willands härad af Christianstads län, utgöres af 7 nummer, skiftade i 103 delar, hvaraf den största är på $^1/_2$ mantal och den minsta $^7/_{1152}$ mantal; större delen utgöres af 64:delar och eges af allmoge. Hammar, beläget vid en insjö, har varit berustadt säteri, som på 1760-talet egdes af fru assessorskan Nordenadler; till hemmanen är godt och tillräckligt utsäde, hjelpligt höbol, fiske, obetydlig skog. Här finnas qvarlefvor efter det fordna *Hammarhus slott*, der konung Christian IV vistades, då han gaf Christianstad dess stadsprivilegier. Biskop Rhyzelius anser slottet hafva varit någorlunda i stånd intill det Danska kriget under åren 1676 och följande. Då Christianstad blef uppbyggd, skänktes gården och slottet till landshöfdingeembetet derstädes.

Hammar. By i Ytter-Lännäs socken och Södra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, innefattar äfven den s. k. Ön på norra sidan af Ångermanelfven, som har samband med Bjärtrå socken, och består af 83 spannland i 11 delar, uppskattade 1857 till 15,575 rdr rmt. Här har fordom varit socknens lastningsplats, belägen $5^1/_2$ mil från Hernösand; men densamma har sednare, till följd af en härstädes uppgrundad sandbank, blifvit flyttad till Nyland, 1,000 alnar närmare åt fjärden. Men jern, bjelkar och bräder samt andra varor, som med platta fartyg hitföras från de öfra, närmast belägna bruken och socknarna, bli här inlastade. I byn är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Frånö, om sommaren $1^1/_2$ mil, om vintern 1 mil; Weda, söderut, $1^1/_2$ mil; Hullsta i Sollefteå $3^3/_4$ mil.

Hammar, Stora. Annex-socken till Rängs pastorat i Skytts härad och Malmöhus län, ligger 2 mil från Malmö, vid hafvet, och omfattar en areal af 2,175 tunnland, af hvilka 4 äro sjöar och kärr. Marken är jemn, till stor del förderfvad af flygsand, och förutan flat-torf finnes här ingen torfjord, icke heller någon skog. Saltsjöfiske finnes i Lilla Hammarsby. Här hålles ock årlig svanjagt, den tid svanorna fällt sina vingar och icke kunna flyga. Socknen, som år 1805 beboddes af 267 och 1859 af 497 personer, består af $8^5/_{16}$ mantal skatte, $^1/_4$ mantal krono och uppskattades år 1857 till 116,120 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och en oexaminerad lärare; 1859 utgjorde skolbarnens antal 32 gossar och 23 flickor; häraf voro 22 gossar och 13 flickor i den fasta och 10 gossar och 10 flickor i den ambulatoriska skolan. Afståndet mellan kyrkorna är en knapp fjerdedels mil. Till denna församling har domkyrkan i Lund fordom haft jus

patronatus. I historien är denna socken känd af det bekanta Fotevigs slag bredvid en hafsvik nära Skanör, och som fordom hetat Fotevig. Om detta slag meddela vi följande efter Fryxell: Annandag pingst 1134 landstego Danska konungen Nils och hans son prins Magnus Nilsson med 20,000 man vid nämde hafsvik och läto uppställa dem utan synnerlig ordning, ty de föraktade sin motståndares, den mördade Knut Lavards broders, Erik Emunds, lilla här. Prins Magnus afråddes af de åtföljande biskoparne och presterna från att begå sabbatsbrott; men han bekymrade sig ej derom, utan uppmuntrade sitt församlade folk, sägande: »Hvarföre frukten J, mine tappre män? Vi äro ju 20,000 beväpnade karlar, med hvilka vi kunna taga in sjelfva Rom.» Men konung Erik erinrade sin här, huru nedrigt konung Nils och prins Magnus hade mördat hans broder, Knut Lavard, samt deras öfriga illbragder, hvilket allt nu borde hämnas. Härpå svarade hela hären, att de ville lefva och dö med konung Erik, och tågade så frimodigt ned mot kon. Magnus, hafvande rytteriet framför sig. Danska hären stod vid byn Hammar, ofvanför Fotevigen. Vid anblicken af det framtågande rytteriet flydde Danskarne genast åt skeppen till, och kon. Nils sjelf undkom sårad. Men prins Magnus och hans banérförare, Sigurd Starke, ville ingalunda vika, utan uppmuntrade folket omkring sig, så att der uppstod en hårdnackad strid; omsider, då Sigurd såg, att de skulle blifva öfvermannade, bortkastade han fanan och tog den motsträfvige prins Magnus i sina armar och började så hasta mot skeppen; men de blefvo upphunna af Eriks folk och nedhuggna. En stor del af Danska hären jagades i sjön och omkom der, utom den ännu större delen, som blifvit nedgjord i striden. Fem biskopar och mer än 50 prester, som åtföljt prins Magnus, stupade. Frukterna af detta slag voro, att, sedan konung Nils blifvit mördad och Magnus nu var fallen, blef Erik konung i Danmark och Sverker I erkänd som konung öfver hela Svea-Rike. Af gårdar och byar märkas: Kongstorp, $^1/_2$ mant., uppskattadt till 18,000 rdr rmt; Stora Hammar i 21 n:r och Lilla Hammar i 18 n:r. — Adress: Malmö.

Hammarby. Annex-socken till Wallby pastorat i Öster-Rekarnes härad af Nyköpings län, mellan Wallby i nordvest, Sundby i nordost, Kjula i ostsydost, Kloster i söder, upptager, med ungefär $^1/_4$ mil i både längd och bredd, en areal af endast 1,875 tunnland, af hvilka 20 äro sjöar och kärr. Landet är tämligen jemnt och sankt vid Kaffjärden i öster och vid ett till Sundby gående vattendrag i vester, men delvis beströdt med steniga bergkullar samt genomstruket af en gren från Kjulaåsen. Rådande jordmånen är sandblandad lera; åkerbruket hufvudnäring. Socknen, som år 1805 beboddes af 308 och 1859 af 351 personer, består af $1^3/_4$ mantal skatte, $^5/_8$ mantal krono, $7^5/_8$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 44,264 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i gemensam skola med Wallby af en examinerad lärare; 1859 besöktes skolan af 3 gossar och 3 flickor; dessutom undervisades 5 gossar och 15 flickor i hemmet. Hammarby förekommer på 1300-talet, men alltjemt som annex till Wallby. Kaplaners namn äro kända från 1612. Kyrkan, belägen $2^3/_4$ mil från Strengnäs, är gammal, byggd af gråsten, har högt och spetsigt torn samt altartafla och duk af hög ålder; förbi henne går landsvägen från Kjula till Wallby åt Thorshälla. Af fornlemningar omtalas en stor ättehög, flera mindre grafhögar samt en runhäll med inskriften: **Jkulfr : auk : Vasati : raistu : stain : þansi : aftir : Þuka : auk Sikstin : Kuþ. hialbi : salu : þira** : — De flesta gårdar nämnas i medeltidens handlingar såsom lydande under Eskils-tuna kloster; deribland följande skattehemman: *Hammarby*, $1^3/_4$ mantal, tillhörde år 1849 Cederblads arfvingar, 1859 J. A. Lindgren och uppskattades till 12,800 rdr riksmynt; $1^1/_2$ mantal Hammarby egdes af Jan Andersson; ibm N:o 5 & 6, $1^1/_2$ mantal, af grefve Beckfriis; Stora Löfhulta, $^{13}/_{20}$ mantal, tillhörde 1851 Thim; Kyrkotorp, $^3/_8$ mtl krono, kaplansbol. — Adressorten är den härifrån $^1/_2$ mil belägna staden Eskilstuna.

Hammarby. Annex-socken till Fresta pastorat i Wallentuna härad af Stockholms län, mellan Fresta i sydost, Ed i vester, Norrsunda och Skånella i norr, Wallentuna i öster, ligger vid 120 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 4,805 tunnland, af hvilka 520 äro sjöar och kärr. Hit hör södra delen af sjön Fysingen och dess utlopp i Oxundasjön längst i nordvest; åt detta håll lutar landet hufvudsakligen, är ej alldeles utan skog, för öfrigt omvexlande med slätter och bergkullar, likasom Fresta, med hvilken socken det ock har jordmån och näringar i det hela gemensamma. Socknen beboddes 1805 af 483 och 1859 af 485 personer, af hvilka 238 voro skattskrifna och 247 skattfria (47 öfver- och 200 underåriga), häraf voro 49 fattighjon. Beväringsmanskapet utgjordes samma år af 15 och gemenskapen af indelta arméen af 6 man. Hemmantalet är $11^1/_8$ mantal skatte, $^3/_4$ mantal krono, $16^5/_8$ mantal frälse, till stor del under enskilda herregårdar, och uppskattningsvärdet 1858: 307,295 rdr rmt. Kyrkan, som ligger nära Fysingens södra strand, $2^5/_8$ mil från Stockholm, är gammal, byggd af gråsten, utan torn, reparerad i början af 1770-talet, och har åtskilliga minnen af De Geerska slägtens frikostighet. På kyrkogården är en grafsten öfver öfverdirektören J. Nordencreutz (död 1747). Norr om kyrkan vid landsvägen ligger *Löwenströmska lazarettet*, bygdt af sten med följande inskrift: »Stiftaren af denna boning sökte icke minnet åt sitt namn. Han sökte tillfredsställelsen i sin uppfyllda pligt och belöning i nödens lättade plågor; 1809». — Hammarby annex nämnes 1314 såsom hörande till Valenda hundæri; kapellaner förekomma här från 1640. Af fornlemningar omtalas en mängd runstenar vid kyrkan, och icke mindre än 27 vid gårdarna äro upptagna i Liljegrens Run-Urkunder, hvaraf en på Hammarby gärde har följande inskrift: **Kitilkir . lit . ftain . hakva . iftir . Afur bota . fin . auk . Ulfr . lit . hakva . iftir Biarn.** — Af gårdar och byar märkas: Tjurs- eller Thorsåker, Tryninge, Wik, Wilunda och Wäsby, som med underlydande äro under sina namn närmare beskrifna; dessutom Brunby, 1 mantal frälse, uppskattadt till 9,000 rdr rmt; Kyrkobyn $^3/_4$ mant. krono; Nibbla $1^1/_2$ mantal skatte, 1 mantal frälse, uppsk. till 18,000 rdr, hörer till Runsa; Skälby, 1 mantal frälse, eges af baron Cederströms arfvingar; Smedby, $1^3/_8$ mantal frälse i 4 delar; Hammarby, $1^1/_2$ mantal skatte i 2 n:r, uppskattade till 12,870 rdr; ibm 2 mantal frälse i 3 n:r höra till Wäsby och uppskattas till 18,000 rdr rmt. — Adress: Stockholm.

Hammarby. Stångjernsbruk i Nora socken, Nora Bergslag af Örebro län, är beläget 3 mil från Örebro, något mer än $^1/_4$ mil öster om Norasjön, samt har 2 hamrar och 4 härdar; smidet är fritt; 1857 års tillverkning bestod af 3,239 sk℔ stångjern. Bruket egdes år 1726 af brukspatronen Ad. Jakobsson Leyel, som vid den tiden här inrättade ett fattighus för ålderstigna bruksarbetare. Sedan har det tillhört slägten v. Schantz och eges för närvarande af brukspatronen och riddaren C. H. Wedberg; till bruket höra $^1/_2$ mantal skatte Hammarby, $1^3/_4$ mantal Bohrn, $1^1/_2$ mantal Bondeby, $1^1/_2$ mantal Bröstorp, 5 mantal Jerlehyttan, $6^1/_2$ mantal Skymhyttan, $1^3/_4$ mantal Bergsmanshyttan m. fl., enbladig såg och qvarn; det hela, inberäknadt brukets tillverkning, uppskattas till 349,770 rdr rmt.

Hammarby. Fyra mantal skatte, $^5/_8$ mantal frälse i Jemsjö socken och Östra härad af Blekinge län, skiftade i 6 nummer och 12 delar, egas af allmoge; $^5/_8$ mantal häraf utbyttes af grefve Wachtmeister emot Wambåsa gods, som tillhörde kyrkorna i Bleking.

Hammarby. Gränstull mot Norge i Lima socken, Wester-Dalarnes fögderi och Stora Kopparbergs län, ligger vester om vestra Dalelfven och bevakas af en tulluppsyningsman.

Hammarby. Berustadt säteri i Danmarks socken och Waksala härad af Uppsala län, beläget i östra delen af socknen, till venster om Funbo-ån, består af $2^3/_4$ mantal, med $^3/_8$ mant. Ångeby, uppskattadt, jemte tillhörande park, till

19,490 rdr rmt och eges af jägmästaren C. Ridderbjelke. Från 1758 har säteriet tillhört, jemte Säfja, tills. 10 mtl, den store naturforskaren Carl v. Linné, hvilken här hade betydliga anläggningar och samlingar; äfvenledes höll han här föreläsningar, ända till 8 timmar om dagen, under sommarferierna för lärjungar, hvaribland voro utländningar från hela Europa, och hvilka då bodde i de häromkring belägna bondgårdarna. Åtskilliga minnen från denna tid förvaras ännu; häribland äro planteringarna och alléerna af flera slags träd, jemväl utländska, såsom ett kastanieträd, som Linné med egna händer planterat. År 1849 innehades Hammarby, jemte $^3/_8$ mant., af ofvannämde nuvarande egare, en af Linnés anförvandter.

Hammarby. Stångjernsbruk i Ofvansjö socken af Gestriklands fögderi och Gefleborgs län, ligger 1 mil söder om kyrkan vid vattuleden från Thorsåkersjön eller Ottnaren och Eltebo-sjön, som under namn af Hammarbyån $^1/_4$ mil här nedanför faller i Storsjön vid Gafvelbytta; bruket är ett af de äldre i orten, bekant redan 1638 och i början något bergmansverk. Det består af 3 smälthärdar och vällugn, och 1857 års tillverkning uppgick till 5,377 sk℔ 9 l℔ 5 ℔ stångjernssmide. Bruket utgör med underlydande Hammarby 27 öresland, Sund 18 öresl., Näs $12^1/_3$, Storvik $1^1/_4$, Wall 13, Bro $3^1/_4$, Widemark $8^7/_8$ m. fl., en mjölqvarn med 3 par stenar, uppskattad till 12,000 rdr rmt, ett gods, 1858 uppskattadt till 496,393 rdr 94 öre rmt och eges af brukspatron Thore Petrés arfvingar. Brukets först kända egare är riksrådet Skytte, som öfverlät sin rätt till myntmästaren Isak Kock (adlad Cronström), hvilken 1660 erhöll kongl. Bergskollegii privilegier, men 1670 sålde bruket till dåvarande bergmästaren, sedermera assessoren Joh. Funk på Garpenberg, tillika med Gammelstilla; derefter transporterades samma köp 1672 på brukspatronen Isak Macheij d. Ä. och tillföll sedan hans arfvingar, ibland hvilka fru Anna Macheij utlöste de öfriga arfvingarne. Hon var andra gången gift med brukspatron Joh. Uhr, och efter hennes död tillföll bruket hennes barn samt förblef genom delning inom slägten. Hennes barnbarn, brukspatronen Johan Jakob Petré och majoren och riddaren Jakob Fougberg, voro egare af bruket omkr. 1793. Kol fås dels af egna hemmans skogar och allmogens salukol inom socknen och från Åhrsunda, dels af en tillslagen rekognitions-allmänning i Ofvansjö. Tackjern tages till större delen vintertiden från den härunder lydande och $1^1/_2$ mil härifrån belägna Kratte masugn i Thorsåker. Stångjernet föres mest sjöledes $^1/_4$ mil till Gafvelbyttan och sedan 2 mil med pråmar öfver Storsjön till Forssbacka samt vidare landvägen $1^1/_2$ mil till Gefle. Till bruket hörer en vacker mangårdsbyggnad, dels af sten, dels af trä, två våningar hög, med en ansenlig och vacker trädgård.

Hammarby. Kronohammare i samma socken, hade år 1857 en tillverkning af 430 sk℔ 11 l℔ stångjernssmide, som uppskattades till 21,183 rdr rmt. Det har enkel hammarskatt.

Hammarkind. Härad i Linköpings län, är beläget mellan Skärkinds i sydvest, Memmings i nordvest, Lösings i norr, Björkekinds samt fjärden Slätbaken i nordost, Östersjön i öster, Norra Tjust af Kalmar län i sydsydvest, och bildar en någorlunda regelbunden parallelogram, af 2 till 3 mils sidor, från nordvest till sydost, och 2 till 3 mils bredd; största längden eller diagonalen är 4 till 5 mil; arealen är 197,686 tunnland, hvaraf 10,500 upptagas af vatten. Landets nordligaste kant utgöres af Luddens skogsås; dernäst följer den från Roxen och Asplången utgående dalsänkning, som bildar naturliga fortsättningen af Motala-elfs och Roxens dal och sjelf fortsättes af Slätbaken; nordligaste och mellersta delarne äro mestadels skogländiga betesmarker med sjöar, kärr, dalgångar, slätter, bergplatåer eller brantare kullar samt åsar, nästan allt sluttande mot nämda dalsänkning utefter olika grenar af Söderköpings-ån; den sydliga delen sluttar mot Slätbakens yttre delar och mot hafvet. Ortens näringar äro åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbrän-

ning, skogs- och bergsbruk, fiske, sjöfart, handel m. m. Häradet omfattar Vestra Husby, Drothems, Skönberga, Mogata, Börrums, Ringarums, Skällviks, S:t Annæ och Gryts socknar, med Söderköpings stad och Waldemarsviks köping, allt af Hammarkinds prosteri, och allt, utom staden, af Skärkinds och Hammarkinds fögderi. Det uråldriga domaresätet eller tingsstället har varit uti Skönberga socken på Ljunga, eller rättare uttaladt, Lionga bys egor; ty ordet Lionga vill så mycket säga som rättegångsplats. Sedermera har tingsstället blifvit bygdt vid kyrkan, der ting hafva hållits till början af 18:de seklet, då tingsstället flyttades till Mogata kyrka, hvarest för närvarande de årliga tingen hållas med land-boerna; med skärgårdsallmogen hållas tingen om hösten vid S:t Annæ kapell och om sommaren icke långt från Gryts kyrka vid Reuterdalen, der en beqväm hamn finnes för skärgårdsboerna. Under året 1543 voro bönderna här den upproriska Dackens medhållare, men återlemnade sedan allt det de röfvat vid Stegeborg, begärde nåd och gåfvo sig under konung Gustaf I:s lydnad. Häradet blef den 17 Aug. 1633 som underpant lemnadt åt pfalzgrefve Johan Casimir, och d. 16 Juli 1651 af drottning Christina ärftligen bortgifvet åt samma pfalzgrefves manliga lifsarfvingar. Folkmängden år 1805 var 12,906 personer, och hemmantalet m. m. enligt 1859 års mantalslängd visar sig för hvarje socken af nedanstående:

Socknarnas namn.	Hemmantal.	Folkmängd.		
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Westra Husby . . .	$45\frac{1}{3}$	589	598	1,187
Drothem	$43\frac{1}{3}$	793	940	1,733
Skönberga	$34\frac{3}{4}$	671	644	1,315
Ringarum	64	2,417	2,449	4,866
Mogata med Börrum	$53\frac{23}{24}$	910	980	1,890
Gryt	$75\frac{1}{12}$	1,468	1,515	2.983
Skällvik	$45\frac{1}{5}$	726	720	1,446
S:t Anna	$71\frac{1}{4}$	1,049	1,084	2,133
Summa	$432\frac{5}{8}$	8,623	8,930	17,553

Hammarkind. Prosteri uti Linköpings stift, innefattar följande pastorater: Söderköpings stad med Skönberga, regalt af 2:dra klassen; Mogata med Börrums eller S:t Pehrs kapell, konsistorielt af 2:dra klassen; Skällvik med S:t Annæ kapell, regalt af 2:dra klass.; Gryts, konsist. af 1:sta klassen; Ringarum och Gusums Brukskyrka, konsist. af 2:dra klassen; Drothem, konsist. af 1:sta och Westra Husby, konsistorielt af 1:sta klassen. Prosteriets befolkning steg år 1856 till 19,096 personer.

Hammarlunda. Annex-socken till Harlösa pastorat i Frosta härad af Malmöhus län, belägen $1\frac{3}{4}$ mil från Lund, omfattar en areal af 5,601 tunnland, af hvilka 4 äro sjöar och kärr. Marken är i allmänhet sidländ, jordmånen grusblandad och vid Hammarlunda by flygsand. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 451 och år 1859 af 1,145 personer, består af $16\frac{1}{24}$ mantal skatte, $\frac{1}{4}$ mantal krono och uppskattades 1857 till 197,375 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af 2 examinerade lärare för 71 gossar och 66 flickor; dessutom undervisades 8 gossar och 7 flickor hemma. Kyrkan är belägen $\frac{3}{5}$ mil från moderkyrkan. Här märkas af gårdar och byar: Löparöds säteri, Slagstorps by. — Adr.: Lund.

Hammarlöf. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Skytts kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Hammarlöf, moderförsamling, och Wemmerlöf, annex, samt innehåller $24\frac{41}{48}$ mantal. Marken i detta pastorat är till större delen jemn. Rådande jordmånen är lermylla. Skog finnes alldeles ingen, men torfjord, fastän otillräcklig. Folkmängden, som år 1859 var 1,158 personer, har på 50 år ökats med 600. — *Hammarlöf*, modersocken uti Skytts härad af Malmöhus län, ligger $2\frac{1}{2}$ mil från Malmö och omfattar en areal af 2,199 tunnland, hvaraf blott 4 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 284 och 1856 af 768 personer, uppskattades 1857 till 173,500 rdr bko. Barnundervisningen i pastoratet bestrides af 3 examinerade lärare uti fast skola, som 1859 besöktes af 62 gossar och 74 flickor; dessutom un-

dervisades 2 gossar och 1 flicka i hemmet. Af gårdar och byar märkas: Hammarby med prestgården, 1 mtl krono, uppsk. till 15,750 rdr rmt; Torsjögård, Wärlinge by. — Adress: Trelleborg.

Hammarskog. Två mant. frälsesäteri i Dalby socken och Hagunda härad af Uppsala län, i nordvest från kyrkan vid en vik af Ekoln, uppskattades 1859, jemte en tillhörande väderqvarn, till 24,000 rdr rmt och egdes då af Ernst Schlegel. Till denna gård skrefvo sig riksrådet Erik Nilsson, som lefde omkring år 1460, samt Göran och Knut Posse, hvilken här lät uppsätta ett vackert stenhus. Gården egdes 1741 af öfversten baron Axel Gabr. Leyonhufvud; 1825—47 af Braunerhjelm; 1849—59, jemte Annesta 3 mant. frälse, af Schlegel. Egarne till Hammarskog och Wik alternera om jus patronatus till Åker och Dalby pastorat; men kapellan tillsättes af innehafvaren af Hammarskog. — Traditionen berättar, att Knut Posse, som förgjorde Ryssarne med den s. k. Wiborgska Smällen, på Hammarskog hopkokat denna trollsoppa; den tappra krigaren framställes i öfrigt som en väldig trollkarl, hvilken hade en djefvul i sin tjenst.

Hammarö. Ö uti Wenern, vid Klarelfvens utlopp, utgör en socken och prebende pastorat, hörande till Kilns kontrakt af Carlstads stift och Carlstads tingslag af Carlstads län belägen $^1/_2$ mil från Carlstad. Socknen omfattar en areal af 9,118 tunnland, hvaraf 50 äro sjöar och kärr, samt består af $19^2/_3$ mantal skatte, $2^1/_3$ mantal krono, uppskattade år 1859 till 277,345 rdr rmt. Socknen, som år 1805 beboddes af 771 och 1859 af 1,423 personer, har ambulatorisk skola, hvari sistnämda år undervisades 58 gossar och 43 flickor af en examinerad lärare; dessutom erhöllo 35 gossar och 50 flickor undervisning i hemmet. Hammarön har på 1300-talet tillhört Oxenstjernska slägten, och förmodas kyrkan hafva af någon inom denna slägt blifvit uppbyggd; hon är liten och af trä; den omständigheten, att munkar här uppehållit sig för fiskets skull och underhållit messan i kapellet, anser Fernow vara orsaken till att man på sednare tider trott att ett kloster funnits på Hammars gård, hvilken mot slutet af 1300-talet varit ett stort herregods, der lagman Folkvider skall hafva bott. Af forntidsminnen omnämnas: ett domaresäte af 11 stenar i ring och den 12:te i midten; en runsten vid Hoflanda, hvilken anses vara från Olof Träteljas tid. Dess inskrift är för det mesta utnött, dock har man velat läsa sig till: **Biaurn risi stin þin aftir Isgir Sun.** Här finnas många ättehögar, såsom omkring en jordvall på Hammars egor 10 stycken, 6 på Hoflanda egor, 3 på Torpsängen. Af s. k. jättegrytor träffar man ock på några i bergen vid sjökanten. Af större gårdar märkas: *Hammar,* 2 mantal krono, boställe för major Hård och uppskattadt till 22,500 rdr rmt; Djupsunda, 1 mantal skatte, eges af Palm; Nohlgård 1 mantal; Säter 2 mantal; Tye 2 mantal; Rud 1 mant. frälse; Hoflanda, 1 mantal skatte i två delar, uppskattade till 13,000 rdr rmt; Larberg, 1 mantal frälse, uppskattadt till 12,000 rdr rmt. — Adr.: Carlstad.

Hammenhög. Regalt pastorat af 3:dje klass., hörande till Ingelstads kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Hammenhög, moderförsamling, och Hannås, annex, samt innehåller $24^1/_6$ mantal. Folkmängden år 1856 var 1,041 personer. — *Hammenhög,* moderförsamling uti Ingelstads härad af Christianstads län, omgifves i norr af Öster-Harrie, i nordvest af Qverrestad, i söder af Bollerup och Hannås, omfattande en areal af 2,175 tunnland, af hvilka 650 äro sjöar och kärr. Marken är jemn; jordmånen består mestadelen af lera. Hvarken skog eller torfmosse finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 316 och 1859 af 759 personer, består af $1^7/_{32}$ mantal skatte, $2^1/_8$ mant. krono, $11^{27}/_{32}$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 60,641 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 55 gossar och 56 flickor. Kyrkan är belägen $5^1/_2$ mil från Cimbrishamn. Inga gårdar af betydenhet finnas i socknen. — Adress: Cimbrishamn.

Hammerdal. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Jämtlands Norra kontrakt af Hernösands stift, består af 2 socknar: Hammerdal och Ström, med kapellerna Borgvattnet och Alanäset. Det är beläget omkring två ansenliga vattendrag: Ammerån och Ångermanelfvens vestligaste gren; håller i längd nära 20 mil och i areal 1,467,049 tunnland, af hvilka 95,000 äro sjöar och kärr; det är således något större än hela Södermanland. Folkmängden 1856 var 5,856 personer. — *Hammerdal,* moderförsamling i Jämtlands Norra fögderi af Jämtlands län, omgifves i norr af Fölinge, i vester af Häggenås och Stugun, i söder af Ragunda, i öster af Ströms socken, räknar på sin bebyggda trakt 4 mil i bredd och längd samt består, jemte kapellet Borgvattnet, af $38^{1}/_{8}$ mantal skatte och 4 mant. krono, uppskattade år 1858 till 176,175 rdr rmt. Folkmängden, som år 1750 uppgick till 740, utgjordes 1805 af 1,617 och 1859 af 3,296 personer. Under sistnämda år undervisades blott 13 gossar och 10 flickor i socknens fasta skola af en examinerad lärare; i hemmet undervisades deremot 150 gossar och 167 flickor. Namnet Hammerdal härledes af några från den här framrinnande strömmen Ammer-elf, af andra, och hvilket torde vara det rätta, af socknens läge mellan berg och skogstrakter, emedan hamara på gamla språket betyder skogsbacke, berg och klippor. Marken är också mycket bergaktig. Jordmånen på de få ställen, som kunna uppodlas, består af lera. Här är ymnig tallskog, äfven för export. Af fiskrika sjöar äro här flera, utom Hammerdals sjön, såsom: Gåx-, Raft-, Gränäs-, Gjörvik-, Fyrsjön, Solbergsvattnet m. fl. Förstnämda sjö, som genom Storån och Öjarn får ansenlig tillökning, faller vid Edeby ut genom den nämda Ammer-ån, hvilken sedan ökas af flera strömmar och ofvanför Ragunda faller ut uti Indalselfven. Vid Bye är färja öfver Hammerdals-sjön, der vägen ifrån kyrkan går till Ström. Allmogens hufvudnäringar äro förnämligast åkerbruk och boskapsskötsel. Åkerbruket är ej obetydligt, och i goda år har man äfven spannmål till afsalu; men afsättningen är svår. Till nya odlingar är mycket tillfälle. Korn sås mest, dernäst råg. Boskapsskötseln är fördelaktig, och socknen har många, fastän aflägsna fäbodar, som erbjuda ymnigt bete. Djurfångsten och fisket är nu ej så gifvande som i förra tider. Det perlfiske, som först skall börjat här på 1700-talet och varit mycket gifvande, har äfven aftagit, och nu finnes sällan någon duglig perla i de unga musslorna. — Kyrkan, belägen 16 mil från Hernösand och 8 mil från Östersund, nybyggd år 1781, har jemte pastorsbostället ett särdeles trefligt läge tätt invid elfven. Den äldre kyrkan var mycket gammal och nämnes redan 1282; hon brann 1588, återuppbyggdes 1590 och tillöktes 1729, men befanns dock vara för trång och ersattes derföre med den närvarande. Den första evangeliska predikanten skall hafva varit Jonas Er. Sparf, som ock kallas sockenprest 1548; han uppgifves hafva blifvit bemött med någon hårdhet af sina åhörare. Folket beskrifves såsom i många delar egande företräde framför sina landsmän i seder, flit och ihärdighet, hvartill torde mycket bidraga att man här icke är van vid några vidsträckta handelsresor. De flesta byarne hafva vacker belägenhet och äro anlagda på ansenliga höjder, hvilka skiljas från hvarandra genom större och smärre dalar, som till en del bestå af kärr och mossar; de största äro: Borgsjö, Borgvatten, Bye, Ede med majorsboställe (i denna by äro två mineralkällor), Hallen, Solberg och Åsen. — Adress: Östersund.

Hammersta. Säteri af $3^{1}/_{2}$ mantal i Össmo socken och Sotholms härad af Stockholms län, med ett uppskattningsvärde af 36,220 rdr rmt, beläget vid den derefter uppnämda viken, är en gammal gård, hvartill under medeltiden slägterna Natt och Dag och Skåning skrifvit sig. Fru Brita till Hammersta, dotter af rikshofmästaren Olof Axelsson (Tott) och gift med Svenska riksrådet Ehrengissle Nilsson d. Y., af slägten Natt och Dag i längden, är under Sturarnes tid ryktbar för sina förrädiska stämplingar mot konung Carl VIII, hvarföre hon ock på herredagen i Stockholm år 1452 blef dömd att lefvande

brännas; straffet lindrades sålunda, att hon skulle föras till Kalmar slott för att der lefvande inmuras; men hon blef ytterligare benådad; sedermera gjorde hon sig ryktbar på ett annat sätt, nämligen genom förfalskning af både döda och lefvande personers sigill; men en stor del af de penningar, som hon på detta sätt förskaffade sig, kastades af hennes mans skrifvare i den å, som löper förbi Hammersta. — Konung Johan III utgaf 1572 förläningsbref till Henr. Arvidsson och Dionysii Beurrei barn på Hammersta gård, såsom vederlag för Wellinge qvarnar. Vid reduktionen indrogs gården såsom »ladugård under Häringe»; utbyttes af Cruus och har sedermera haft samma egare som Häringe. Här har nyligen blifvit af gårdens närvarande arrendator, baron Löwens svärson, kongl. sekreter Trotz, uppfördt ett tvåvånings-stenhus till manbyggnad i stället för det gamla obetydliga trähuset, som nu bebos af rättaren; byggnaderna ligga på en höjd, hvarifrån man strax bakom nyssnämda manbyggnad har en ganska vacker utsigt öfver Hammersta-vik bortåt Häringe till. — Af ofvannämde arrendator hafva många förbättringar vid jordbruket och flera nyodlingar blifvit gjorda. Under säteriet lyda $9^1/_6$ mantal med kalkugn; det hela uppskattas till 120,240 rdr rmt. På Hammersta egor finnes en gammal ruin af ett kapell, som skall vara bygdt af S:t Birgitta.

Hamnaryd. Två mant. säteri i Solberga socken och Norra Wedbo härad af Jönköpings län, utgör med kalkugn, qvarn med 3 par stenar, såg med ett blad, jemte underlydande Blixås $^1/_2$ mtl, Kjärr $^1/_4$ mtl, ett gods, som 1859 uppskattades till 11,630 rdr rmt, med auditör A. Stjernspets till egare. År 1770 tillhörde säteriet fru M. Chr. Hammarfelt. Stället har prydlig åbyggnad. Rådande jordmånen är sandjord, ängs- och betesmark äro klena. Här finnes nästan ingen skog.

Hamneda. Annex-socken till Ljunga pastorat i Sunnerbo härad af Kronobergs län, ligger mellan Ljunga och Pjetteryd i öster, Göteryd och Traheryd i söder, Nöttja och Hinneryd i vester samt Kånna i norr; håller $1^1/_2$ mil i längd och 1 mil i bredd, omfattande en areal af 30,572 tunnland, af hvilka 2,480 äro sjöar och kärr. Laga-Å löper genom socknen från norr till söder, och dalgången deromkring är på sina ställen, i synnerhet vid Horn, ganska bördig. Marken är uti några trakter jemn, men uti andra backig och stenbunden samt genomskuren af flera större och mindre mossar. Jordmånen är till större delen sandblandad; på höjderna merändels svartmylla på hård eller mergelblandad botten. Tusentals tunnland jord skulle kunna odlas, som nu äro obrukbara till följd af Lagans öfversvämningar, om ån sänktes, hvilken möjlighet blifvit ådagalagd genom afvägandet af ett dess större fall vid Hjulsvik, som skett på enskild mans bekostnad. Lagans upprensning har allt ifrån landshöfdingens i Jönköping Gyllenstjernas tid (1740—1760) varit föremål för förberedande åtgärder, undersökningar och afvägningar m. m. Här har funnits en ansenlig skog, kallad Häguaskog, hvaraf nu blott minnet återstår. Den är till det mesta förstörd genom svedjande och torpanläggningar. En del af socknen lider brist på skog, en annan har tillräckligt. Socknen, som år 1769 beboddes af 865, år 1805 af 1,076 och 1859 af 2,102 personer, består af $29^3/_8$ mantal skatte, $2^1/_8$ mantal krono, $3^1/_2$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 90,650 rdr bko. Barnundervisningen meddelades år 1859 af en examinerad lärare i socknens ambulatoriska skola för 77 gossar och 44 flickor; dessutom undervisades 81 gossar och 117 flickor hemma, alltså voro här tillsammans 158 gossar och 161 flickor i skolåldern. — Hamneda skrefs Hamnada 1637. Namnet ansågs af häradsh. Ljungfeldt hafva från början varit Haugnaheda. Kyrkan, 1 mil från moderkyrkan, $8^1/_2$ mil från Wexiö, är byggd på en kulle nära landsvägen och har i fordna dagar varit utmärkt i Sunnerbo. Den har tre afdelningar. Egentliga kyrkan håller $22^1/_2$ alnar i längd, $14^1/_2$ i bredd; derpå följa två hvalf, hvarimellan $4^1/_2$ alnars längd (i ö. och v.) och 11 alnars

bredd. Vid östra gafveln är choret, $7^1/_2$ aln i qvadrat, allt räknadt inom väggarna. Då 4 alnar tilläggas för hvalfpelarnes och bågarnas tjocklek, blir hela kyrkans längd invändigt från ö. till v. gafveln $38^1/_2$ alnar. I alla hörnen har kyrkan huggen sten från grunden till taklisten. På de tvänne hvalfbågarna öfver rummet mellan kyrkans skepp och choret, fanns till 1788 ett stentorn med huggen sten i hörnen, hvilka stenar vid tornets nedtagande spriddes rundt omkring i socknen. Altarprydnaden bär spår af olika åldrar, de äldsta hänvisande till tider, då kyrkan varit Sunnerborgs slottskyrka. Ett igenmuradt fönster midtför altaret är omgifvet af ornamenter, deribland ett ormeller troligare svanhufvud med gyllne ring om halsen. (Wieselgren skrifver: »denna prydnad tillhör svanen i medeltidens heraldik, och en ring med runor fäller den sjungande svanen hos Saxo»; tungan och näbbspetsarne äro fantastiskt förenade med de öfriga ornamenterna.) I socknen finnas många grifthögar i alla äldre byar; en öppnades 1827 på byn Ryds egor, der man fann en väl bibehållen hufvudskål med armbenen, och då en grindstolpe nedsattes i Elinge, uppkastades för ej längesedan en hufvudskål. I somliga af byarnas högar träffas urnor med aska; i andra synas liken hafva blifvit insatta obrända. En del har stenkistor, dels af flata stenar, ställda på kant, dels af kullersten. I högarna vid Hå har man funnit metallarbeten, särdeles hästprydnader. Öster om Lagan i Hällorna gärde finnas i rak linie från ån öster ut 5 stycken grafvar jemte vallar. De 2 första ligga i öster. Oberäknadt vallen, som ligger åt norra sidan, hålla de ännu 2 alnars djup, och mellan sig lemna de öppning för en smal väg. Ju närmare man kommer till ån, desto kortare bli grafvarne och längre mellanrummen. Ett litet stycke norr om dessa grafvar finnes en halfö, som kan synas ha tillkommit derigenom, att ån, i stället för att gå omkring en udde, genombrutit näset och sedan med sand igenlagt det gamla in- och utloppet. Sådana ställen finnas många inom socknen och kallas af allmogen Håar. På nämda udde eller halfö äro två bredare och icke särdeles långa grafvar med vallar mellan sig, så att mellan vallarna är blott ett smalt rum. Genom en graf vid ändan af den ena vallen har denna fått likhet med en ättehög. Mellan denna udde och de förstnämda grafvarna finnas uppresta stenar i rund form af 2 famnars diameter. En famn norr om denna stensättning står en vacker resesten. Deromkring finnas flera gräfda hålor, som synas vara Lagans fria verk, enl. kyrkoherden Is. Strandmarks omdöme, hvilken undersökt dem. Midt emot Hamneda kyrka har man sett på en ö i Lagan lemningar af ett slott, som enstämmigt i orten kallas Sunnerborgs slott; ön kallas Sunnerborg; men som ån årligen borttager något utaf norra ändan af ön, under det att den södra ändan tillökes, så är det ej underligt, att man nu ej finner några spår. En fiskare hittade i förra seklet vid ön tvänne tackor af hoprunnet tenn blänkande i vattnet. På Sunnerborgs slott bodde fordom en ädling, höfvidsman i Sunnerbo, som i spetsen för Sunnerbo bönder slog Skånska höfdingen Gram och Danska kungafogden Tideman, hvilka kommo med stor manstyrka för att uppbära skatt, anseende sig som herrar öfver landet derföre, att Gram dödat Götakungen Skäring i envig. Tideman begärde

»Sju spann råg af hvars mans plog,
och hvart fjerde svin på ållonskog.»

Men Edeling och Sunnerbo folk erkände ej Sunnerbo som en provins i Götarike. Man stridde.

»Nu ligger herr Tideman. Honom rinner blod.
Ännu går plogen i svartan jord
Och än går svin på ållonskog.
Det lofva alla de Sönnerbo.»

Denna folkvisa läses i »Arvidssons Fornsånger» 2: 417. En folksägen berättar, att å Sunnerborgs slott fordom en qvinna regerat. En Dansk kung från Lagaholm anföll henne med krig; men hon mötte honom och slog honom mellan Dörarp och Korsatorp, der man ännu i förra seklet visade märken, som qvarhöllo sägnen. Denna Finvedens amazon kallades Margareta. För 32 år sedan fanns under ett rör vid det

nu bebyggda Sunnerborg, en lägenhet öster om Lagaån, midtför ön af samma namn, ett svärd med dubbel egg och tvänne pikar, hvardera med tvänne hullingar samt öppning i andra ändan för att sättas på skaft. Vid Hamneda gästgifvaregård mönstrade konung Carl XI sina 6,000 man, då han d. 2 Okt. 1676 tågade till Skåne. Från Hamneda, som i medlet af 17:de seklet skrefs Hampneda, förmodar Wieselgren i »Smålands Beskrifning» den Jöns Hampa, född i Småland, ha varit, som 1691 adlades med namnet Riddersvärd, jemte sina bröder Gudmund och Pehr. — Af större gårdar märkas: Bäckaryd, Björstorp, Elinge, Hå, Isjö, Ryds skattehemman, Öja, ett frälsehemman. — Adress: Ljungby.

Hamra. Annex-socken till Öja pastorat i Södra fögderiet af Wisby län, $7^1/_2$ mil från Wisby, omfattar en areal af 3,217 tunnland, af hvilka 250 äro sjöar och kärr, samt består af 6 mantal skatte med ett taxeringsvärde för år 1857 af 20,150 rdr bko. Marken är öfver allt jemn; rådande jordmånen är sand. Några hemman hafva skog till behof, men större delen lider brist derpå. Socknen, som år 1805 beboddes af 248 och 1856 af 313 personer, har gemensam skola med Öja, under hvilken socken uppgift på skolbarnen finnes upptagen. Kyrkan, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd af huggen sandsten år 1046. Här äro 7 likstenar med runor, hvaraf den ena, N:o 1,802 i Lilj. Run-Urk., har denna inskrift: × **Bitr : lit : keara : ſtan : . na űfir : Butaiþu : øk** .. ... — ..... **þur** ... — ... **r**.. **øf** (ɔ: **ug**?) : ᛘ : **primſt** : — På fältet af stenen: **ritu ø : i : ta runi** (ɔ : **tafluni**?) : **biþ . n : bunir** : — . I denna socken har man anmärkt 4 särskilda mineralkällor, inom en liten vidd. Den helsobrunn, som upptogs här 1752, var länge i lägervall, intill år 1760, då den åter sattes i stånd, och begagnas ännu. Mineralvatten hade förut länge på Gotland blifvit eftersökt, intill dess att denna af allmogen för sin bittra smak så kallade Pukes Saudi, eller den Ondes källa, blef upptäckt. — Tvänne landthamnar finnas här: Stockviken, hvarest är ett sjömärke af trä, och Enviken. — Adress: Burgsvik.

Hamra. Två mantal frälse-säteri i Wårdnäs socken och Kinds härad af Linköpings län, är beläget vid sjön Jernlunden, 1 mil från kyrkan, har nödtorftig äng och mulbete, liten skog och godt fiske. Hamra kallas 1562 frälse; löjtnanten vid hertig Johans lif-fana, Chr. Drake, som dog 1619, skref sig till Hambra; 1636 var gården hans enkas, Brita Körnings, säteri och utgjorde då med Tomta $2^1/_4$ hemman; heter år 1686 fru Margareta Drakes, född Klingspor, säteri; tillhörde 1700 Joh. Müllern, 1726 Arendt Johansson Möllers enka, Christina Drake, derpå hennes son och andra arfvingar. Af Maria B. Stuart, död 1758, testamenterades det till löjtnanten C. J. Stuart; det tillhörde sedan löjtnanten C. von Rohr, och från år 1829 hafva $1^7/_{15}$ mantal, uppskattade år 1859 till 7,770 rdr rmt, tillhört fanjunkaren C. G. von Rohr, och $^3/_{15}$ mantal, uppskattade till 2,820 rdr rmt, fröken C. M. von Rohr.

Hamra. Ett och $^3/_4$ mantal skatte i Svinhults socken och Ydre härad af Linköpings län, var 1683 frälsesäteri af 2 mant., tillhörigt Olof Armsköld, 1687 Chr. Sam. Duse, 1700 Johan Stråle; men upptages 1725 som krono; tillhör nu allmoge.

Hamrånge. Socken i Gestriklands fögderi af Gefleborgs län, $2^3/_4$ mil från Gefle, ligger öfverst i länet och gränsar i norr till Skogs socken i Helsingland, i vester till Ugglebo, i söder till Hille, i öster till Bottniska Viken; socknen håller i längd $2^1/_2$ och i bredd $2^{13}/_{16}$ mil samt omfattar en areal af 75,618 tunnland, af hvilka 10,500 äro sjöar och kärr. Marken är i allmänhet mer bergaktig än jemn, fastän inga särdeles märkliga berg finnas. Dammbordsberget skall behålla minnet af någon dammbyggnad, som fordom varit vid Åbygge emot fjärdens uppstigande på åkrarna; Westerhäll säges hafva många refvor och söndersprängda stenar; Wibyggeberget, nära byn Wi, är mycket brant på ena sidan, der man trott det hafva

varit begagnadt till ättestupa, och att der i nejden funnits en offerlund. Hedningarnes förmenta sällhetsort, Glysisvall, vill Alrot anse böra sökas i Glys- eller Gåsholmarna här i socknen. I Seliviksberget vid Axmar-fjärden är ett jernmalmsbrott, som i äldre och äfven i sednare tider blifvit försökt, men icke varit lönande. Malm har också blifvit funnen på Axmarskogen. Socknens östra sida stänges af hafsvikar, som formera åtskilliga sund, bugter och fjärdar med flera större och mindre öar, hvilka utgöra en vacker skärgård. Hamrångefjärden, af $^3/_4$ mils längd och $^3/_8$ mils bredd, har fordom varit en hafsvik, men skiljes nu från land genom Lind- och Björön, som bilda 3 inlopp, hvaraf norra och södra sunden äro märkligast; i denna fjärd ligger en stor holme, kallad Fjälön. Af sund och fjärdar märkas vidare: Hafstoleden, der lemningar funnits efter en bom, som fordom skall hafva blifvit ditsatt att utestänga Ryssarne från inloppet; Forssund, Ormsjö- och Gubbharsfjärden samt Skärkarlviken, der bönderna hafva sina sjöbodar. Af öar inom skärgården märkas i synnerhet: *Kungsökalfven,* $^3/_4$ mil ifrån fasta landet, med god sjökänning och begrafningsplats samt 2 goda hamnar; *Kusön,* rättare *Kungsön,* 1 mil i omkrets; *Gåsholmen* med Synskäret, ansedd som liten utkänning, har två hamnar: Kumla och Skämningen. Här synas lemningar efter bakugnar, som Ryssarne 1721 vid landstigningen uppmurade. Socknen, som omkring år 1760 beboddes af 1,092, år 1805 af 1,413 och 1859 af 2,378 personer, består af $27^1/_7$ mantal skatte, $2^1/_4$ mantal krono, $1^1/_4$ mantal frälse och uppskattades år 1858 till 657,486 rdr rmt. Sistnämda år utgjorde gemenskapen af indelta arméen 11 och beväringsmanskapet 85 man; 12 backstugusittare funnos i socknen. Barnundervisningen bestreds år 1859 af 1 examinerad och 3 oexaminerade lärare, biträdda af klockaren, i både fast skola för 48 gossar och 33 flickor och ambulatorisk för 77 gossar och 49 flickor; dessutom undervisades både enskildt och i hemmet; tillsammans 149 gossar och 107 flickor. Invånarnes hufvudsakliga näringsgrenar äro: åkerbruk, på en af sandjord och lera samt något ör och sjögrus bestående åker, som skötes väl; vanliga utsädet är råg och korn; — boskapsskötsel, som icke öfverstiger socknens behof och har föga utsigt till att utvidgas för betesmarkens svaghets skull till följd af sandhedar, stenig mark och myror; gårdarne mot sjösidan hafva bästa mulbetet; — fiske, i allmänhet mindre än hvad det varit i fordna tider; de fiskrikaste sjöarne äro Wiksjön och Hamrångefjärden, i den sistnämda erhålles den i orten berömda Hamrånge-laken; strömmings-fisket är stundom gifvande utöfver behofvet; — djurfångst, hvilken dock nu mer ej är särdeles lönande; — kolning och brädsågning, hvartill den vidsträckta skogen gifver tillräckligt material, samt foror och brukskörslor, särdeles för Ugglebo- och Hamrånge-verken. Kyrkan, af gråsten utan torn, ligger vid landsvägen utmed Bergs gästgifvaregård, är af okänd ålder, men har flera gånger undergått reparation och tillökades med ett chor 1698. Vid Ryssarnes härjande den 18 Maj 1721 förlorade kyrkan både skrud, penningar och handlingar. Hamrånge är ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Gefleborgs kontrakt af Uppsala stift. Af forntidsminnen, som förekomma här, må blott nämnas, att på en höjd i Totra hage, icke långt från Hamrångefjärden, finnes ett öppet rum i jorden, 4 alnar djupt, $7^3/_4$ alnar till längd och bredd, i fyrkant muradt af gråsten, fyldt med jord och grus på sidan; derintill synes lemning af stenmur, såsom efter en byggnad af 33 alnars längd och 22 alnars bredd; stället har varit öfvervuxet af skog, och då denna undanröjdes, påträffades ett svärd med jernfäste samt flera långa pikar och knifvar. Uti historien förvaras minnet än af Ryssarnes härjningar här 1721, då de landstego vid Gåsholmen, uppbrände alla närmast belägna bondgårdar tillika med Axmar och Wifors bruk, plundrade kyrkan m. m. Huru fienden blef uppehållen vid Storverksbron, omtalades för ej så många år tillbaka af gammalt folk. Flera berättelser, fastän utan redighet, bibehållas från äldre tider om fiendtliga infall; en bäck på Österhed, som rinner från sjön Lös-

narn genom en hög ås, säges då blifvit uppgräfd till försvar. Mordbäck, $^3/_4$ mil från kyrkan, skall hafva fått sitt namn af den så kallade Helge Bror Staffan, Helsinglands första christna lärare, som der blifvit mördad i 11:te seklet och begrafven på Norrala kyrkogård. Vid de ryktbara trollransakningarna på 1670-talet blefvo 18 s. k. trollpackor här dömda till döden och aflifvade. — Den 29 Juni 1694 hedrades orten med besök af konung Carl XI, på nedresa från Torneå, då han spisade middag på bostället Åby; på skogen strax inom länsskilnaden utvisas en plats vid vägen, der en annan konung, Adolf Fredrik, äfven spisat middag på Norrlandsresan 1752. — Flera vattenverk finnas, af hvilka må nämnas bruken Axmar, Wifors och Wigsjö, gemensamt kallade *Hamrånge-verken.* — Adress: Gefle.

Hanaskog. Sätesgård uti Qviinge socken och Östra Göinge härad af Christianstads län, utgöres af $1^{13}/_{16}$ mantal säteri, $6^5/_{16}$ mant. insockne frälse, $2^7/_{16}$ mantal Qviinge, $3^1/_2$ mantal Westerslöf, $^9/_{16}$ mantal Ålsåkra, $^7/_{16}$ mant. Trueds-torp, $1^5/_{12}$ mantal Röäkra, Öfra Mölla $^1/_3$ mantal, tillsammans $16^{13}/_{16}$ mantal, med Westerslöfs tegelbruk, uppskattade 1857 till 60,450 rdr bko. Arealen är 4,500 tunnland, af hvilka 2,500 höra till Hanaskog och 2,000 till Westerslöf; 600 tunnland åker höra till hvardera gårdarna; skogen upptager 2,000 tunnland, och å 600 tunnland är skog planterad. 58 torpare göra 9,000 dagsverken till Hanaskog och Westerslöf. Roteringen är 5 soldater till norra Skånska infanteriregimentet. — Enligt en gammal sägen skall Hanaskogs gård hafva legat på en holme i Helge-ån, men blifvit nattetid förstörd af ett fruktansvärdt åskväder, hvarvid gården antändes och nedbrann. Men ur lågorna svingade sig en hane, slog ned i närmaste lund, och, då ovädret upphört, helsade han den inbrytande morgonen med sitt ljudeliga galande. Gårdens olyckliga egare repade åter mod; uppfattande hanesången som ett gladt förebud, byggde han på den plats, der hanen slagit ned, och kallade den nya gården Hanaskog. I ett dokument från 1308 nämnes Hanaskog för första gången. Af detsamma synes, att Åke Ingvarsson under lifstiden innehaft, jemte andra strögods, äfven 6 hemman i Hanaskog och rätt till Hanaholm. Den ofvannämde riddar Åkes fru hette Anna, och med henne hade han en son, Peder Åkesson, som var omyndig vid faderns död. Fru Anna gifte sig sedermera med Peder Munk, och till denne afträdde Peder Åkessons förmyndare de i nämda dokument uppräknade godsen. Den i tiden näst följande underrättelsen om gårdens egare lemnas af en sten, funnen på en af holmarna i den vik, som Helgeån inskjuter åt vestra landet omkring $^1/_8$ mil söder om sin förening med Alma-å. Midt på denna sten synes Walkendorffska vapnet; på ömse sidor om sköldens öfra del stå bokstäfverna E. W. och A. N. samt under skölden J. O. REF. CN.; bokstäfverna betyda: Eric Walkendorff, Archiepiscopus Nidrosiensis (ärkebiskop i Trondhjem). Erik Walkendorff var en betydande person i Christian II:s tid. Han hade varit nämda konungs guvernör och blef sedan befordrad till ärkestiftet i Trondhjem samt utnämd till konungens kansler. Det var genom hans bemedlande, som Christian kom tillsammans med den sköna Holländskan Dyvika, som genom den kärlek, hon ingaf den olyckliga fursten, skapade en af de få ljuspunkterna i hans dystra lif, och efter hvars död hans häftiga lynne utbröt i ohejdad vildhet. År 1646 var Henning Walkendorff till Glorup och Klingstrup i Danmark äfven herre till Hessleholm och Hanaskog. Denna herres fader hette Henning Jörgensen Walkendorff och var brorsons-sonson till ärkebiskopen. År 1653 dog fru Maren Ugerup, som året förut blifvit enka efter riksrådet Christopher Ulfeld till Svenstorp; hon innehade vid sin död Hanaskog, hvilket lemnades i arf till hennes måg Henrik Lindenow till Öfvedskloster, gift med Beata Ulfeld. Denne sålde 1657 till jungfru Anna Citzwitz $4^1/_2$ hemman deraf. I 1671 års jordrefnings-protokoll omtalas, att jungfru Anna bildade herregården af 2 halfva bondgårdar, så att till den icke hörde mer åker och äng än som hört till bondgårdarna. Säteri-

privilegierna sägas datera sig från 1630. Jungfru Anna Citzwitz dog omkring år 1668 och synes af inskriften på en vid altaret i Qviinge kyrka stående pelare hafva varit »af höiædel rod, en jomfru lefvet dygdig och god». Hennes närmaste arfvingar voro brodern, Matts Citzwitz, och hans svåger Jöns Kagge, dansk sjökapiten, gift med Karin Citzwitz; men jungfru Anna hade under sin lifstid förpantat Hanaskog till fru Margareta Skeel till Beckaskog, och denna satte sig strax i besittning af gården. Hon sålde den 1671 till riksrådet Henrik Bjelke till Wankifva och Mölleröd, ståthållare öfver Seland och vice amiral, sedan Dansk riksamiral och kongl. geheimeråd. Men han var knappt i besittning af egendomen, förrän svågern, kongl. rådet Ebbe Ulfeld, uppträdde med bördsanspråk, emedan Hanaskog tillhört hans mor, fru Maren Ugerup; han tillträdde äfven gården efter vunnen bördsrätt genom laga dom. Efter Ulfelds död uppkom process mellan hans och Bjelkeska arfvingarne, som klagade öfver att ingen betalning blifvit gifven. Processen afgjordes så, att Ulfelds egendom skulle lemnas åt hans creditorer, och som konungen hade förmånsrätt bland dessa, och Bjelkeska arfvingarnes fordran motsvarade af dem vid godsförsäljning ej erlagd 6:te-penning, så reducerades godset år 1690. År 1700 inlöstes Hanaskog från kronan af häradshöfdingen Peter Rosentvist för 6,035 dal. smt; han var rådmansson från Halmstad och hans fäderne-namn var Tvist; men då han 1698 upphöjdes i adligt stånd, antog han namnet Rosentvist. År 1711 egdes gården af hans fru Eleonora, äfven egarinna af Skeinge; hon sålde 1719 Hanaskog, efter Gillbergs uppgift, till majorskan Ulrika Eleonora v. Ridderschantz, som åter sålde egendomen 1749 till kapiten Kurcks enka, fru Margareta Tott till Jordberga. Denna dog samma år och lemnade Jordberga till sin son, sedan excellensen Arvid Fredrik Kurck, under det Hanaskog tillföll dottern Sophia Kurck, gift med förste stallmästaren, majoren och riddaren af svärdsorden, baron Arvid Reinhold v. Nolcken, som uppbyggde ett corps de logis år 1758. Efter hans död 1766 innehade och bebodde hans enka Hanaskog i 58 år. Hon afled 1824. Hennes arfvingar sålde Hanaskog 1827 till nuvarande egaren, grefve Carl Axel Wachtmeister till Wanås, gift med grefvinnan Beata Sophia Wrangel, och som, sedan han bortarrenderat Wanås till sin son, utvalt Hanaskog till sin boningsplats. Han har här gjort stora förändringar och förbättringar. År 1830 lät han genom Engelsmannen Stephens utmed Helge-å anlägga en jordvall, $^1/_4$ mil lång, 2 à $2^1/_2$ alnar hög och 12 alnar bred vid foten, hvarigenom 50 tunnland jord, som förut öfversvämmats af nämda å, nu blifvit förvandlade till god åker. Åren 1852—54 uppfördes den nu befintliga åbyggnaden efter ritning af arkitekten Strömberg. Den är belägen i nordvest och sydost och har två våningar samt jordvåning. Sydvestra eller hufvudfaçaden har två små, 6 alnar utskjutande flyglar. Midtpå façaden är ett torn, hvarå är anbragt ett urverk. Nordöstra sidan har likaledes två små flyglar; midten upptages här af en veranda med nedgång till trädgården; verandans tak bildar en altan, till hvilken glasdörrar leda från öfra våningen. Jordvåningen har flera gamla hvälfda källrar, hvilka bevisa, att äfven den af jungfru Citzwitz uppförda byggnaden legat på samma plats som den nuvarande. Den fordna ladugården låg midt emot hufvudfaçaden; nu ser man der vackra gräsplaner och blomsterrabatter; ladugården är flyttad längre bort i sydvest och består af två midt emot hvarandra liggande stora gråstenshus; sydost om dem ligga osttryckeri och magasiner, sydvest ett tvåvåningshus för inspektoren. Ett af friherrinnan v. Nolcken år 1791 uppbygdt grundmuradt magasin ligger sydost om hufvudbyggnaden, och der bredvid är trädgården. På nordöstra sidan göres nu en parkanläggning, som stöter till en äldre plantering samt till en allé af åldriga lönnar, hvilken i nordvest förer till och förbi gården.

En knapp $^1/_8$ mil från Hanaskog ligger hemmanet Truedstorp, der man på en höjd midt uti en vacker skog nära Helgeån finner en af trä upptimrad Schweizerhydda med bibelspråk på

gafvelfrisen, öfverhängande tak och trappaltan på ena långsidan, från hvilken man njuter en tjusande utsigt öfver Helgeåns många krökningar genom det skogiga landskapet. Denna bostad är uppförd af den som litteratör bekanta presidenten i Göta Hofrätt, nu H. Exc. Inrikesministern baron Louis de Geer, gift med grefvinnan Carolina Wachtmeister. — Af fornlemningar nämnas spår efter vallar på den yttersta och mellersta af de förut nämda tre holmarna, troligen qvarlefvor af den borg, som Walkendorffarne bebott. Vidare omnämnas i Hanaskogs södra vång flera bautastenar, stående på ömse sidor om vägen till Christianstad; allmogen kallar dem resestenar. På södra utmarken, norr om vägen till Balingstorp, är ett bergras, der lemningar synas efter en jordkula, hvilken anses hafva varit begagnad af Snapphanar.

Hanaslöfsberget. Ansenligt berg i Lekaryds socken och Kronobergs län, från hvars spets man i klart väder skall kunna se aderton kyrkor.

Handbörd. Härad i Kalmar län, beläget i mellersta delen af Småland, innehåller 5 socknar enligt nedanstående tabell, som äfven utvisar, efter 1859 års mantalslängd, hemmantalet och folkmängden; den sednare utgjorde 1805: 10,606 personer. Häradets tingshus är vid gästgifvaregården Staby, $^3/_{16}$ mil från kyrkan.

Socknens namn.	Hemmantal.	Folkmängd.			Bevär.-mansk.	Backst.-sittare.
		Skattskr.	Skattfria.	Summa.		
Högsby...	$79\frac{3}{8}$	2,626	3,405	6,031	282	32
Långemåla	$23\frac{7}{16}$	838	1,227	2,065	71	16
Fliseryd ..	38	1,468	1,777	3,245	123	62
Fagerhult.	$45\frac{5}{8}$	1,102	1,558	2,660	99	23
Kråxmåla.	$23\frac{3}{4}$	917	1,223	2,140	84	35
Summa	$210\frac{3}{16}$	6,951	9,190	16,141	659	168

Handöl. Täljstensbrott i Åre socken och Jämtlands Södra fögderi af Jämtlands län, är beläget $4^3/_4$ mil från kyrkan och $^1/_8$ mil från byn Handöl, som består af 9 tunnland eller $1^1/_2$ mtl, skiftade i 5 delar, uppskattade år 1858 till blott 2,010 rdr rmt; denna by skall vara den äldsta i orten; den ligger i en sluttning nedanför fjällkullen Täljbergsvalen. Hela kullen består af ljusgrå täljsten med gråbergsband och af så lös beskaffenhet, att densamma kan rifvas med nageln. Af densamma arbetas grytor, pannor m. m., som dels försäljas i orten, dels föras till Norge och de södra orterna. Att denna täljsten blifvit förarbetad äfven i forntiden, utvisar tingslags-sigillet; man har äfven här i orten funnit lemningar af fordna arbets- eller pannehus, öfvervuxna med tjock torf och stor skog. — *Handöls* koppargrufvor upptogos af prosten Abr. Burman, strax efter det kopparverksbolaget måst upphöra med grufdriften i Offerdal 1738. Mellan byn Handöls hemman och fjället Snasahögarna anlades då 4 grufvor, nämligen: Direktörs- och Intressentgrufvorna, Eriksort samt Knippan, och byggdes äfvenledes 7 mil derifrån Hjerpehyttan eller Gustafsbergs. Arbetet afstannade dock efter 4 år, sedan 48 sk℔ koppar blifvit tillverkade och förda till Avesta. — När, på det olyckliga återtåget från Norge år 1719, Svenska arméens vägvisare frusit ihjäl, hotades hela hären af samma öde, tilldess man ändtligen upptäckte misstaget genom att upphugga isen på ett vattendrag (Söder-Enebogen), då soldaterna vände om och ändtligen anlände till Handöl, följande vattnets lopp. Imellertid hade de nattliga marscherna i fjällen, som bekant, kostat talrika menniskolif, dels till följd af kölden, dels af brist på lifsmedel.

Hanebo. Annex-socken till Segersta pastorat i Södra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, $3^1/_4$ mil från Söderhamn, omfattar en areal af 62,463 tunnland, af hvilka 9,300 äro sjöar och kärr, samt består af $44^1/_7$ mantal skatte, $2^7/_{64}$ mantal krono och uppskattades år 1858 till 439,370 rdr rmt. Marken är öfver allt ganska bergaktig. Jordmånen består mest af lera och är bördig. Sandjord finnes blott på få ställen. Skogen i två tredjedelar af socknen lemnar öfver behofvet till afsalu; men i den andra tredjedelen har man icke en gång tillräckligt till vedbrand. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,164 och 1859 af 2,880 personer, har både fast och ambulatorisk skola, hvari sistnämda år

undervisades 160 gossar och 181 flickor af 1 examinerad och 3 oexaminerade lärare jemte klockaren; dessutom erhöllo flera barn undervisning hemma, så att tillsammans utgjorde skolbarnens antal 197 gossar och 210 flickor. Beväringsmanskapet utgjordes af 54 man. Den betydligaste gården i socknen är Kilafors jernverk. Kyrkoherde-bostället är här och icke i moderförsamlingen. I Hanebo kyrkby är häradets tingsställe. — Adress: Gefle.

Hanekind. Härad i Linköpings län, är beläget mellan sjön Roxen i nordost, Åkerbo och Bankekinds härader i ostnordost, med Stångån till gränsskilnad från åns utlopp och upp till sjön Erlången; vidare Kinds härad i söder, Walkebo i vester samt Svartån i nordvest mot Gullbergs härad; häradet sträcker sig 3 mil inåt landet, med minst 1, högst $1^1/_2$ mils bredd, samt innefattar en areal af 59,407 tunnland, af hvilka 4,085 lära upptagas af vatten. Hit höra en stad, Linköping, större delen af S:t Lars socken, hela Kaga, Kärna, Skeda och Wist, ungefär halfva Slaka och halfva Landeryd, alla af Åkerbo, Hanekinds och Bankekinds fögderi och alla af domprosteriet. Norra trakterna äro en nästan oafbruten slätt, med få skogsdungar eller bergbackar; de södra öfvergå här och der i någon mån till skogsbygder; medelhöjden öfver hafvet är från 140 till 220 fot, öfver Roxen från några få till omkring 80 fot. Åkerbruk är den förnämsta, mestadels enda näringen. Folkmängden, som år 1805 var 7,010 personer, visar sig jemte hemmantalet etc. efter 1859 års mantalslängd, med dess fördelning på socknarne, af nedanstående:

Socknens namn.	Hemmantal.	Folkmängd.			Bevär.-mansk.	Backst.-sittare.
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
Slaka	$23^7/_8$	528	549	1,077	39	26
Skeda....	$38^1/_2$	810	956	1,766	59	22
Kärna....	$33^1/_4$	477	539	1,016	42	24
Kaga	$36^1/_2$	340	377	717	30	14
S:t Lars..	$33^1/_6$	631	713	1,344	60	18
Wist.....	49	852	929	1,781	90	32
Landeryd.	$14^1/_4$	170	220	390	19	3
Summa	$228^1/_2$	3,808	4,283	8,091	336	139

År 1598, sedan hertig Carl lägrat sig nära Linköping, förde konung Sigismund sin krigsmakt utur staden öfver strömmen ut på slätten samt uppställde den i slagordning. Emedan hertigens folk, som utmanades till strid, ej kom fram, blef konungens fältöfverste, Johan Weyer, befalld att med sin trupp anställa en rekognoscering. Han begagnade nattens mörker, slog hertigens fältvakt på flykten och tog några fångar. Som konungens krigshär var uttröttad, emedan den hela dagen och natten stått under gevär, utan att någon fiende visade sig, blef den, på konungens befallning, i första gryningen återförd till staden. Endast några kompagnier fotfolk och fältstycken qvarlemnades på den tillernade valplatsen. Genom de tecken, som biskopen (förmodligen Petrus Benedicti Oelandus, biskop i Linköping 1589, död 1606) gaf med domkyrkans klockor, erhöll hertigen underrättelse om allt hvad konungen företog sig. Hertigen, gynnad af den starka morgondimman, skyndade strax in på platsen, till dess han kunde gå löst på fiendens förposter och blåsa allarm. De andra Polackarne, som voro inne i staden, blefvo häraf nästan alltför sent uppväckta och skyndade truppvis mot fienden; men som bron var upprifven, kunde de ej utan största möda och fara komma öfver strömmen till sina landsmäns hjelp. Flera hjelpte sig fram genom simmande, några drunknade, andra, som ärnade tränga in genom qvarnen, blefvo der af hertigens folk innestängda och uppbrända. De, som omgåfvo konungen på stadssidan af elfven, åskådade med bedröfvelse sina landsmäns mer och mer tilltagande nederlag. Konungen sände då en härold till Carl för att begära fred, hvilket beviljades med det vilkor, att de fem rådsherrarne Gustaf och Sten Banér, Erik Sparre, Thure Bjelke och Göran Posse, såsom orsaker till oenigheten mellan konungen och hertigen, skulle till honom utlemnas. Det blef alltså befaldt, att man skulle upphöra med striden, och bemälde herrar blefvo som förrädare fängslade.

Hanekinds och **Åkerbo Kontrakt,** el-

ler Domprosteriet i Linköpings stift, består af följande pastorater: Linköpings domkyrkoförsamling med f. d. Hospitals-kyrkan (hospitalet är flyttadt till Wadstena), reg. af 2:dra kl.; — S:t Lars, eller Linköpings landsförsamling, præb. af 1:sta kl.; — Kärna, Kaga, Slaka, Skeda, Landeryd, alla præb. af 1:sta kl.; Wista, patron. af 1:sta kl.; Törnevalla, Östra Harg, bägge konsist. af 1:sta kl.; Rystad med Näsby, reg. af 1:sta kl., samt Östra Skrukeby med Lillkyrka, konsistorielt af 2:dra klassen. Hela kontraktet beboddes 1856 af 19,701 personer.

Hangelösa. Annex-socken till Kjellby pastorat i Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, $1/_2$ mil från Wenern, omgifves i norr och nordvest af Skeby och Broby socknar, i öster af Ofva, i söder af Hasselösa, i vester af Sefvared och omfattar en areal af 5,855 tunnland, af hvilka 30 äro sjöar och kärr. Marken är jemn; rådande jordmånen är lermylla; på skog finnes ymnig tillgång. Socknen, som år 1805 beboddes af 513 och 1856 af 905 personer, består af $4^3/_8$ mantal skatte, $^7/_8$ mantal krono, $11^1/_4$ mant. frälse och uppskattades år 1857 till 99,295 rdr bko. Kyrkan, $1^1/_4$ mil från Lidköping, är uppbyggd af sten på okänd tid och flyttad från sitt fordna ställe, $^1/_8$ mil härifrån, hvilket ännu kallas kyrkogården; hon undergick betydlig reparation 1787. — Af större gårdar märkas: Gutegården, 1 mantal säteri; Öredal, $^1/_2$ mant. säteri; Djupedal, $^1/_8$ mantal frälsehemman. — Adress: Lidköping.

Hangvar. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Norra kontraktet af Wisby stift, består af två socknar: Hangvar, moderförsamling, och Hall, annex. — *Hangvar,* modersocken uti Norra fögderiet af Wisby län, omfattar en areal af 11,016 tunnland, af hvilka 1,200 äro sjöar och kärr, samt består af $12^7/_8$ mantal skatte, $^5/_8$ mantal krono, uppskattade till 68,330 rdr bko. Marken är jemn med en myckenhet hedar och släta kalkhällar. Rådande jordmånen är sandblandad lera, med smärre kalksten. Skog finnes ymnigt. Socknen, som år 1805 beboddes af 370 och 1859 af 750 personer, har fast skola, hvari sistnämda år 24 gossar och 17 flickor erhöllo undervisning af en examinerad lärare, 9 gossar och 13 flickor erhöllo undervisning hemma; tillsammans alltså 33 gossar och 30 flickor. Kyrkan, $3^1/_2$ mil från Wisby, är byggd af sten år 1218. Elinghems kyrka, uppbyggd 1050, men nu så förfallen, att träd växa inom murarna, är äfven belägen i denna socken; tiden, då denna kyrka blef ödelagd, är obekant. På kyrkogården finnas 3:ne likstenar med runskrifter, af hvilka en lyder: **Sihlaif . ok . Jakupſr . af . Flintvik . Þair . litu . gira . mik . üſir . Svin . faÞur . ſin . . af . ok . Þotr . ok . T. . — . . ſr. . . . . — .** Under året 1827 härjade en betydlig skogseld här i socknen. *Capellshamn,* närmare beskrifven på sitt ställe, samt Ireviks hamn ligga här i socknen. — Adress: Wisby.

Hanhals. Annex-socken till Kongsbacka stadsförsamlig, uti Fjärås härad af Halmstads län, gränsar i sydvest till hafvet, vidare till Kongsbacka stads egoområde och till socknarna Fjärås och Tolö, och håller i längd $^5/_8$, i bredd $^1/_4$ mil. Arealen är 3,402 tunnland, af hvilka 50 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 665 och 1859 af 1,010 personer, består af $26^1/_6$ mantal skatte, $5^1/_8$ mantal krono och 5 mantal frälse, uppskattade 1857 till 157,440 rdr bko; den genomskäres af Rolfs-å, uti hvilken är ett kronolaxfiske vid Rolfsbro nära Brogården. Af återstoden hemman och byar, som alla ega en bördig jordmån, bestående dels af god lera, dels äfven af lerblandad mylla, med utmarken på berget, der kyrkan står, undantagandes Hammarö och Eskatorp, märkas här följande: 2 hemman af Eskatorps by, som till större delen hör till Fjärås socken; Torkilstorp, hvaraf ett hemman ännu kallas Slottet, troligen efter det här i grannskapet fordom belägna slottet Hunehals, och hvarom vidare längre fram; Pilagården, belägen vid ett berg nära landsvägen; Gressella by ligger vid landsvägen, der Fjärås-vägen tillstöter; Han-

hals by, $9^5/_{64}$ mantal, skiftade i 29 delar, hvaraf $1^1/_4$ mantal, med ett utsäde af 135 tunnor säd, eges af hofrätts-kommissarien Andersson, är belägen med sina egor åt Rolfs-å och vid foten af det berg, på hvilket kyrkan ligger. Hambrö by består af N:o 1 Hagen, som ligger närmast hafvet; N:o 2 Hammargård, 1 mantal säteri, uppskattadt till 53,400 rdr rmt, är väl bebygdt och har ett vackert läge, eges af löjtnant O. Lindh, som dessutom eger $1^1/_4$ mant. Hambrö, $^1/_4$ mant. Brogården, uppsk. till 8,850 rdr rmt. Kullen är kronolänsmans-boställe; Hambrö N:o 6 kronofogde-boställe, med utsäde af 12 tunnor vårsäde och 2 tunnor vintersäde. Närmast Kongsbacka stad ligga hemmanen Hålabäck och Inlag, det förra i öster och det sednare i vester om den här förbi gående landsvägen, hvilken ock utgör en egogräns mellan dessa hemman, hvilkas egor gå ned till en liten å söder om staden; hela den trakt, som omslutes af Rolfs-å och ofvannämda mindre å, eller Hambrö by, Brogården, Hålabäck och Inlag, har fordom med ett gemensamt namn varit kallad Hammarö. Hemmanens afkastning i spannmål uppfyller ej behofvet, och som socknen saknar skog till bränsle och timmer samt beteshagar m. m., så måste dess invånare till fyllnad uti sina behof idka sjöfart. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare jemte klockaren. År 1859 var skolbarnens antal 83 gossar och 110 flickor, hvaraf 27 gossar och 36 flickor i fast och 14 gossar och 8 flickor i ambulatorisk skola; 6 gossar och 15 flickor undervisades enskildt, 9 gossar och 22 flickor i hemmet; 54 barn saknade undervisning. — Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från Kongsbacka, har ett ganska högt läge och synes till den på något afstånd derifrån förbistrykande landsvägen; hon är byggd af sten, 36 alnar lång och 13 alnar bred. Hon blef år 1764 tillbyggd och täckt med tegel. Södra kyrkodörren, som är starkt jernbeslagen, skall enligt en fornsägen vara upptagen bland ruinerna af Hunehals slott, der den skall hafva utgjort sjelfva slottsporten. Hanhals kallas på kartan af 1277 Hunehals, i sednare tider har socknen äfven kallats Hundehals. Vid Rolfs-åns utlopp i hafvet var fordom ett skeppsvarf, der flera mindre fartyg blifvit byggda. Vid pass 2,000 alnar ifrån denna å reste sig fordom på en klippa nära hafvet *Hunehals Slott*, hvarefter nu mer finnas inga lemningar; mer derom under denna artikel. — Adress: Kongsbacka.

Hannås. Annex-socken till Hammenhögs pastorat uti Ingelstads härad af Christianstads län, belägen $1^3/_4$ mil från Cimbrishamn, omgifves i norr af Hammenhög, i vester af Bollerup, i söder af Hörup, i öster af Hoby och omfattar en areal af 1,365 tunnl., af hvilka 4 äro sjöar och kärr. Landet är af samma beskaffenhet som i moderförsamlingen. Socknen, som år 1805 beboddes af 212 och 1859 af 338 personer, består af 1 mantal skatte, $7^{47}/_{48}$ mant. frälse och uppskattades 1857 till 37,888 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 31 gossar och 17 flickor. Kyrkan ligger $^3/_{10}$ mil från moderförsamlingens. — Adress: Cimbrishamn.

Hannäs. Annex-socken till Tryserums pastorat i Norra Tjusts härad af Kalmar län, 5 mil från Söderköping, gränsar i vester till Gärdsrum socken, i söder till Ukna, i öster till Tryserum, i norr till sjön Yxningen, som skiljer socknen från Ringarum i Linköpings län; socknen håller i längd $1^1/_2$ och i bredd 1 mil samt omfattar en areal af 29,276 tunnland, af hvilka 4,780 äro sjöar och kärr, hvaraf *Storsjön*, belägen midt i socknen, upptager största delen, dernäst den till socknen hörande delen af sjön *Windomen*, som är belägen i sydost. Marken är bergaktig, men bördig nog på den rådande leran och svartmyllan. Skog finnes här ganska ymnigt. Socknen, som år 1805 bebodd es af 1,044 och 1859 af 1,515 personer, består af $10^7/_8$ mantal skatte, $^1/_2$ mantal krono, $13^3/_4$ mantal frälse och uppskattades år 1857 till 138,475 rdr bko. Skolungdomen undervisas dels i fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren, dels i hemmet; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 100 gossar och

107 flickor. Kyrkan, af gråsten, är ganska gammal och af obekant ålder; har målningar i taket. Största gården i socknen heter Grefsäter; vidare märkas här säteriet Röhäll, Fängebo $^1/_4$ mantal, kapellansbostället Torp. — Adr.: Söderköping.

Hanshyttan. Kopparhytta uti Möklinta socken och Öfver-Tjurbo härad af Westerås län, består af $^1/_4$ mant., uppskattadt till 573 rdr rmt; häraf eger Sala silfververk $^1/_8$ mantal och kamrer Meurling i Westerås $^1/_8$ mantal.

Hanstavik. Två och ett halft mantal frälse-säteri i Wester-Telje socken och Öknebo härad af Stockholms län, beläget vid Måsnarens norra vik, i en småkullig bygd, har stor åbyggnad af sten med park, orangeri, till en del nyupptagna egor, och är ibland de gårdar, som omnämnas för begagnandet af förbättrade brukningsmethoder och för betydliga framsteg i ett högre uppdrifvande af boskapsafveln medelst foderodling, ängsvattning, stallfodring under en längre tid af året m. m. Hanstavik har på 1600-talet tillhört slägterna Liljekrona från 1638, Croneberg, Reuterkrantz 1686, på 1700-talet gr. Taube, Hildebrand, Stjerngranat, under hvars tid 1799 gården afbrändes med bibliothek och handlingar; derpå kommerserådet Reimers, som uppbyggde orangeriet, han dog 1811; sedermera kammarrådet Dufva, under hvars ego gården undergått ofvannämda förbättringar. För närvarande eges Hanstavik, uppskattadt till 67,500 rdr rmt, jemte $1^1/_8$ mantal Mörby, $2^1/_4$ mantal Näsby, det hela uppskattadt till 87,000 rdr rmt, af majoren, grefve C. R. Sparre.

Hanö. En ö i Östersjön vid Blekingska kusten, hörande till Sölvesborgs socken och Listers härad af Carlskrona län, är belägen vid 56 gr. latitud och 3 gr. 38 min. longitud, utanför Sölvesborgs slott, hvartill den hört i slutet af förra seklet; enligt sednare uppgifter hör $^1/_{12}$ mantal till egendomen Knutstorp i Mjellby socken; ön utgöres af $^1/_4$ mantal, uppskattadt till 2,700 rdr rmt, och håller 1 mil i omkrets samt är omkransad af täck löfskog. År 1810, då en stor del af Engelska handeln gick öfver Sverige, var ön mycket bebodd; men nu tjenar den om sommaren endast till vistelseort för fiskare och är betesplats för hästar, kor och får, af hvilka de sistnämda lefva der både sommar och vinter. De, som finna nöje i spökelsehistorier, berätta, att ön skall vara af den beskaffenhet, att ingen kan bo der. Floræus anför, att ön torde hafva namn af Habors fader Asmund eller Hanund. Uti Waldemars jordebok och på den dervid bifogade kartan kallas hon Önæhöghæ. General-amiral Wachtmeister låg här för ankar med Svenska flottan i Sept. 1714, sedan han jagat Danska flottan till Köpenhamn. Den 13 September gick han åter till segels, ledsagande de vid Carlshamn liggande transportskeppen; vid samma tillfälle öfverfördes på jakten Sophia kon. Stanislaus från Sverige till Pommern.

Hanöberg eller **Haneberg.** Ett mant. säteri i Näshulta socken, Öster-Rekarnes härad af Nyköpings län, utgör jemte underlydande 4 mantal samt 23 större och mindre torp ett gods, uppskattadt 1859 till 34,388 rdr rmt, beläget i en naturskön trakt vid Näshultasjön. — Haneberg, urgammalt säteri under namnet Gräfseboda, synes af äldre befintliga, men ofullständiga handlingar från 13- och 1400-talen hafva utgjort af nuvarande godset blott mindre delar, som dels gått i arf eller sålts mellan Magnus Ragvaldsson Fargalt, Torkel Tykeson, Måns Frille, Kettil Hvessing, Nils Bölja, ståthållaren Göran Johansson, stamfader för slägten Rosenhane, intill medlet af 1600-talet, då presidenten i Dorpts hofrätt, Gustaf Rosenhane, som skref sig »Herre till Haneberg, Torp och Rorsvik», flyttade gården till dess nuvarande läge, uppförde corps de logis af sten och tvänne öfver 50 alnar långa flyglar samt gaf det nya namnet Haneberg, reglerade rågångarna m. m., hvilket arbete var svårast mot den stolte och stridige grannen på Hedensö, riksrådet Kanutus Kurck. Presidenten Rosenhane började äfven en kyrkobyggnad i Hanebergs nuvarande park, men slutade den ej, ty genom onaturliga an-

strängningar, enligt folksägnen, och ögonblickliga uppoffringar lyckades det riksrådet Kurck att hastigt få en kyrka (nuvarande sockenkyrkan) färdig samt vinna jus patronatus för sin egendom Hedensö. De flera alnar höga murarna efter Rosenhanes kyrkobyggnad nedrefvos till det mesta, besynnerligt nog, af en sednare egare till Haneberg, majoren och riddaren E. L. von Engelhardt, i slutet af 1700-talet, och deraf uppfördes ett ännu befintligt orangeri. Detta var så mycket besynnerligare, som redan denna tid fanns tegelbruk vid gården. Härunder har också hört, ända från ofvannämde Rosenhanes tid till år 1853, Åstorps särskilda gods, $3^3/_8$ mantal frälse, inom Näshulta socken, med egor ned till Hjelmarens strand. Men denna sednare egendom, hvilken äfven så väl som Haneberg i mannaminne aldrig varit intecknad före 1853, frånskildes nämde år och såldes af friherrinnan v. Heijnes, född v. Lingen, arfvingar till direktör Ad. Asperéns arfvingar för 46,000 rdr bko. Tvänne år sednare såldes Åstorp ånyo till nuvarande egaren, brukspatronen R. Arfvedson, för 100,000 rdr bko. (samma egendom såldes 1812 för 16,666: 32.) Efter Rosenhane och hans arfvingar egdes egendomen af familjen Horn från 1705 till 1739; den siste af dessa egare var öfversten Bengt Horn; derefter till 1748 af öfverste-löjtn. baron Köhler och dennes arfvingar; sedan af kanslirådet Joachim von Nerées, tillika med hans fru, Cornelia Florentina Hildebrand, och deras arfvingar till 1777; derefter af majoren och riddaren E. L. von Engelhardt och hans fru, född v. Nerées, till 1828. Efter dessa bägge makar Engelhardt, hvaraf majorskan öfverlefde sin man ända från 1818, och sedan icke allenast deras barn utan äfven barnbarn, tillsammans 8 personer, voro med döden afgångna före majorskan Engelhardt, som dog i slutet af år 1827, tillföllo i arf dessa egendomar enkefru majorskan Engelhardts halfsysters dotter, öfverste-löjtnantskan friherrinnan von Heijne, född v. Lingen, och innehades af öfverste-löjtn. Georg von Heijne till hustruns död 1840 samt af arfvingarne till 1853, då en af sönerna och nuvarande egaren, kapitenen Ax. von Heijne, af syskonen köpte Haneberg, som har egen qvarn och tegelbruk samt såg under byggnad. Egendomen har god jordmån, vidsträckta skogar och är belägen $3^1/_4$ mil från Eskilstuna, 3 mil från Malmköping, $1^1/_2$ mil från Hellefors bruk samt 1 mil land- och $^1/_2$ mil sjöväg från eget magasin vid Näshulta lastageplats vid Hjelmaren. Godsets infödda befolkning är kär i hembygden, af ett fredligt sinnelag i allmänhet kunnig i handaslöjder och arbetsam. Bland märkvärdigheter må nämnas ett från ett splittradt berg nedrasadt och nästan lodrätt stående stenblock, öfver 25 alnar bredt och 30 alnar högt samt i foten 3 alnar. Stenkumlen bakom formera en ganska rymlig grotta, der märken finnas efter inhuggna namn. Ofvannämda stenblock synes i en äng helt nära Haneberg och invid vägen dit.

Haparanda. Stapelstad i Norrbottens län, 115 mil n.n.o. från Stockholm, vid stranden af Torneå-elf, $^1/_4$ mil ofvanom dennas utlopp i hafvet. — Sedan Finland förlorades år 1809, var Svenska regeringen betänkt på att anlägga en gränsstad mot Finland i stället för det afträdda Torneå, och år 1812 utsågs plats för den nya staden vid byn Nickala, nära $1^1/_2$ mil vesterut från Torneåelfs utlopp. Men stadsanläggningen vid Nickala afstadnade, och i stället anlades vid Öystinkäntä hamn en köping, som sedermera flyttades en mil längre upp till Haparanda bys egor vid Torneåelfs strand. Här inköptes 1827 för den nya köpingens grundläggning hemmanet Krook för 4,000 rdr bko, och år 1828 gillades af konung Carl Johan planen för köpingen. Denna kallades en tid *Carl Johans Stad* och fick 1842 privilegium som stapelstad. Stapelstaden Haparanda (eg. *Haaparanta*, på Svenska: Aspstrand) är i kyrkligt hänseende annex till Neder-Torneå församling och begagnar dennas strax vester om staden belägna kyrka; staden har ett stadshus, af trä, elementar-läroverk, kasern och tullhus samt lyder i judicielt hänseende under Neder-Torneå och Carl Gustafs häradsrätt. Staden idkar ansenlig handel med ortens hufvudprodukter, smör,

lax, trävaror och Lappmarksvaror, t. ex. skinnvaror, pottaska, tjära o. s. v. År 1858 hade staden ett skepp om 100 läster i utrikes fart och uti inrikes 18 fartyg om 472 läster; år 1860 uppgick stadens handelsflotta till 5 fartyg om 305 läster, och på varfvet vid *Töreforss* stodo s. å. under byggnad 2 skepp om tillsammans 610 läster. Staden hade 1858: 24 handlande (till en del bosatta i Neder-Kalix socken, omkring 6 mil vester från staden, der större delen af trävaru-utförseln eger rum från den under Haparanda lydande Risö hamn) och 14 handtverksmästare, beboddes år 1860 af 682 invånare och bestod 1855 af 74 hus och tomter, uppskattade till 38,385 och i skattebidrag erläggande 3,813 rdr bko. Tulluppbörden, år 1858 uppgående till 21,105 och 1858 till 26,760, uppgick 1860 till 41,239 rdr rmt. Till hamnbyggnad i Haparanda har 1860 års riksdag anvisat ett lån af 54,000 rdr rmt. Till staden donerades år 1846 f. d. kaptensbostället Hapaniemi, $^1/_2$ hemman.

Haraker, fordom *Haracker.* Socken i Norrbo härad af Westerås län, 2 mil från Westerås och lika långt från Sala, gränsar i norr till Fläckebo socken, i öster till Romfartuna och i vester till Skultuna, hvilka sistnämda socknar sluta sig tillsammans i södra ändan af socknen, som sålunda bildar en trekant mellan gränsesocknarna. Ifrån ytterst i söder vid Skultuna och upp till skilnaden emot Fläckebo i Hällsjön är socknen $1^1/_8$ mil lång, från öster till vester $^7/_8$ mil bred och omfattar en areal af 14,835 tunnland, af hvilka 250 äro sjöar och kärr. Socknen genomskäres från norr till söder af Svartån, vid hvilken Svanå jernbruk, Forss stångjernshammare samt några mjölqvarnar äro belägna; en annan å rinner öster ut i socknen åt Kettsta, hvarest äfven en vattenqvarn finnes; sedan flyter ån ut i Svartån nedanför kyrkan. Hällsjön i norra sockenskilnaden hörer till en del hit till socknen och lemnar de häromkring boende ett godt fiske. Jordmånen består i allmänhet af en skarp och hårdbrukad lera. Norra och vestra delarne af socknen äro bergaktiga och bevuxna med skog; den öfriga delen jemnare och lågländ. Skogarne hafva tillförne varit rätt ansenliga, men hafva blifvit betydligt medtagna dels till byggnader i Westerås stad efter branden derstädes år 1714, dels af de i socknen belägna jernbruken, så att nu finnes väl tillräcklig skog till vedbrand och gärdsel, men föga till husbyggnad; det bästa timret fås af Allmunda, Humlesta och Gräna skogar. Ängsmarken är på de flesta ställena klent gifvande, mulbetet i allmänhet klent. Socknen, som år 1805 räknade 1,218 och 1859 hade 1,473 invånare, består af $24^3/_4$ mantal skatte, $3^1/_2$ mantal krono, $6^1/_2$ mantal frälse, uppskattade år 1857 till 329,903 rdr banko. Invånarne sysselsätta sig, utom med åkerbruk, med att forsla gods och varor ifrån Westerås upp till Bergslagen samt med jernkörslor derifrån ned till staden. För barn-undervisningen finnes fast skola, hvarest en examinerad och två oexaminerade lärare jemte orgelnisten år 1859 undervisade 48 gossar och 30 flickor; dessutom erhöllo 20 gossar och 56 flickor undervisning i hemmet; tillsammans 68 gossar och 86 flickor. Haraker är ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Fernebo kontrakt af Westerås stift. Kyrkan, mycket gammal, uppbyggd af det byte, som biskop Kettil fick i slaget mot konung Christian I år 1464, ligger vid stora landsvägen, som går genom socknen åt Skultuna; hon är af tegel, murad ifrån grunden upp till taklaget tillika med sin tornmur, och har en prydlig zirat rundt omkring upp under taklaget samt starka pelare utantill på väggarna. Hon har 1796 blifvit tillökt och försedd med nytt torn; på 1750-talet har man i kyrkogårdsmuren bemärkt styckegluggar, som antagas vara begagnade vid ofvannämda slag. Den äldsta af de i kyrkan förvarade handlingar är häradshöfdingen och väpnaren Jöns Olofssons i Redabro gåfvobref till prestbordet på ett Bodeland Karsboda, dat. die conversionis S:ti Pauli anno 1508; men den äldsta handling, som omnämner Harakers socken, är ett bytesbref från år 1288 af biskopen i Westerås, Peter Olofsson, utgifvet på Färingsön, angå

ende Fröslunda och Hasslebäcks hemman. Den första kända kyrkoherden är Hans Petri, år 1508. Man har anmärkt här i socknen den så kallade Pukstenen, hvilken ännu förvarar minnet af slaget mellan Puke och Carl Knutsson (se vidare härom under Helleskog) och berättas fått sitt namn deraf, att riksrådet Erik Puke, sedan han förlorat slaget, gömt sig derunder, men blifvit tillfångatagen af Carl Knutsson. Här finnas äfven lemningar af en skans på en klippa på Åkerby egor utmed Göttorpet, hvilken förmodligen blifvit begagnad vid ofvannämda tillfälle. Af större gårdar märkas i socknen: Svanå säteri och bruk, kyrkoherde-bostället, 1 mantal krono, och komministers-bostället, $^1/_2$ mantal; Almunda, Fröslunda, 1 mantal säteri; Kettsta, 1 mantal; Skiplinge, som år 1514 försåldes af Ingel Hansson, boende i Enköping, åt Martin Nilsson. — Adress: Westerås.

Haraldsmåla. Gård uti Ryssby socken och Norra Möre härad af Kalmar län, belägen på gränsen mellan denna och Ålems socken, består af 1 mantal, uppskattadt år 1859 till 10,110 rdr rmt, och underlydande Slakemöra $^1/_2$ mantal, uppskattadt till 3,710 rdr rmt, samt eges af baron A. Raab. Haraldsmåla har tillhört den som stor musikus bekanta hofintendenten och kapellmästaren Johan Helmik Roman, kallad »Svenska musikens fader», som dog den 20 November 1758; år 1799 assessor A. D. Svenonius och år 1829 assessor Roman. Gården är ganska väl odlad och läget angenämt samt trädgården prydlig.

Harbo. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Fjerdhundra kontrakt af Uppsala stift, hade år 1856 en befolkning af 1,195 personer och består af *Harbo* socken i Wåla härad af Westerås län, med en del hörande till Norunda härad af Uppsala län (se nästa artikel), ligger mellan Wåla socken i norr, Huddunge i vester, Thorstuna härad i söder, Skuttunge af Uppsala län i öster samt omfattar en areal af 31,382 tunnland, af hvilka 3,200 äro sjöar och kärr. Marken är mycket stenig, föga skogbeväxt, så att omkring kyrkan och ett stycke derifrån allenast små buskar synas på backarna mellan berg och stenar. Här äro många sjöar, hvaribland *Temnaren,* som sträcker sig inom båda länen; derjemte ligga här *Igelsjön, Fäänsjön, Stalbosjön, Lagsjön* och *Karbosjön.* Uti Harboån, som rinner ut i sjön Temnaren, fångas kräftor. Rådande jordmånen är moblandad lera; ängsmarken upptages af en myckenhet moras och kärr, som förorsaka, att ej så ymnig höfångst vinnes, som vidden af honom eljest tyckes lofva, så att största delen af boskapen har bete på allmänningen här i socknen, der folket har sina fäbodar. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,072 och 1856 af 1,122 personer, består af $20^{11}/_{16}$ mantal skatte, $7^1/_{16}$ mantal krono, $21^3/_8$ mantal frälse och uppskattades år 1857 till 174,381 rdr bko. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare jemte klockaren i fast skola; under året 1859 var skolbarnens antal 61 gossar och 75 flickor, hvaraf 27 gossar och 29 flickor undervisades i skolan, 30 gossar och 37 flickor i hemmet; 13 barn saknade undervisning. Harbo kallades fordom Hara och Harum. Den betydligaste gården i socknen heter *Wiby;* dernäst *Harbonäs,* $1^1/_8$ mantal frälsesäteri, beläget på en udde vid stranden af Temnaren, med underlydande Lund, $^1/_8$ mantal rå och rör. Denna gård omnämnes såsom fordom ladugård under Aspenäs säteri i Wåla, som ligger tvärsöfver sjön vid dennas norra ända och omkring $^1/_8$ mil härifrån. Hofmästarinnan fru Görila Posse har eljest bebyggt det år 1669 till säteri, då gården blott hetat Näs, men har derefter blifvit kallad Harbonäs. Här har varit den största ladugården i orten. På 1750-talet egdes gården af kapiten Knorring; 1859 af enkefru E. Tigerhjelm, och uppskattades då, jemte Wida kalkugn, till 15,300 rdr rmt. — Adress: Sala.

Harbo. En del af ofvanstående socken, ligger i nordvestra delen af Norunda härad och Uppsala län, öster om sjön Temnaren, omfattar en areal af 2,916 tunnland, af hvilka 360 äro sjöar och kärr, samt innehåller $2^1/_4$ för-

medlade mantal och beboddes 1856 af 77 personer. Här märkas: Nolmyra, 1 mantal frälse-säteri-ladugård, tillhörig grefve De Geer; Gråmurs jerngrufva, som på 1700-talet varit begagnad, men redan 1822 omtalas såsom längesedan ödelagd.

Harbo. Gård i Norrberkes socken, Wester-Bergslags fögderi af Stora Kopparbergs län, består af $2^{17}/_{32}$ mantal, uppskattade till $35,782^{1}/_{2}$ rdr rmt, och eges af grefve C. O. Sparre och kapten P. Reutersvärd.

Harbo-Sjön, se *Temnaren*.

Harbroholm. Säteri i Edbo socken och Fröåkers härad af Stockholms län, är beläget vid Järinge-vattnens nedra del och förekommer under namnet Harabro år 1460, såsom af ärkebiskop Jöns i Uppsala upplåtet åt S:t Clara kloster i Stockholm; gården indrogs vid reformationen, skänktes år 1588, jemte flera gårdar, af konung Johan III till hertig Magni naturliga dotter Lucretia, gift med Christopher Wernstedt; egdes af denna slägt ännu år 1629; af fru Kyle 1634—1650; innehades efter reduktionen af riksrådet Th. Bondes söner på lifstidsförläning; tillhörde derpå slägterna Kafle, v. Rosen, Crusebjörn, från 1774 friherre Falkenberg, slutligen 1804 och 1825 Arfvidsson, 1849 Michaelsson, båda såsom egare af Schebo bruk. För närvarande hörer säteriet till general-konsuln G. Michaelsson och brukspatron C. J. Michaelssons arfvingar; godset uppskattas med mjölqvarn till 27,490 rdr rmt.

Hardeberga. Præbende-pastorat af 3:dje klassen, hörande till Torna kontrakt af Lunds stift, omfattar 2 socknar: Hardeberga, moderförsamling, och Sandby, annex, samt består af $32^{8}/_{9}$ mantal och beboddes 1856 af 2,494 personer. — *Hardeberga*, modersocken i Torna härad af Malmöhus län, belägen $^{3}/_{4}$ mil från Lund vid 120 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 3,726 tunnland, af hvilka 96 äro sjöar och kärr. Marken är till större delen bergaktig, med skarp och grusig åker samt medelmåttigt höbol; rådande jordmånen är sandmylla, blandad med klappersten och grus. Nödtorftig skog och stenbrott, med någon torfjord. Socknen, som 1805 beboddes af 421 och 1859 af 591 personer, består af $7^{23}/_{96}$ mant. skatte, $4^{31}/_{96}$ mantal krono och uppskattades 1857 till 158,675 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 39 gossar och 26 flickor; dessutom undervisades enskildt 3 gossar och 2 flickor samt 5 gossar och 8 flickor i hemmet. Kyrkan är belägen $2^{3}/_{8}$ mil från Malmö; prestgården utgör $1^{1}/_{2}$ mantal krono; dessutom märkas i socknen af byar och gårdar: Arendahla 1 mantal, Tygelsjö by $1^{5}/_{8}$ mant., Rögla $^{3}/_{4}$ mantal, Foglesång $^{2}/_{3}$ mantal, hvarest är skifferstensbrott; Sularp 1 mantal, Kronoborg $^{1}/_{2}$ mantal, *Hardeberga* 1 mantal skatte med underlydande $^{5}/_{16}$ mantal Sularp, uppskattas till 30,000 rdr rmt och eges af Nils Pehrsson. På 1760-talet egdes gården af professor Burmeister. Till gården hörer tillräckligt utsäde och höbol, med godt mulbete och tillräcklig skog, några fiskdammar med tvänne små insjöar samt ett till byggnad passande och i orten väl kändt stenbrott. Åbyggnaden är dels grundmurad, dels af korsvirke, täckt med tegel. Gården eger tvänne trädgårdar, hvaraf den norra, inhägnad med stenmur, är stor och försedd med fiskdammar; den södra, belägen utanför manbyggnaden, med en vacker och vidsträckt utsigt, har trenne afdelningar, hvaraf den mellersta inneslutes af en bred graf. — Adress: Lund.

Hardemo. Härad i Wester-Nerikes fögderi af Örebro län, på Nerike-slätten vid Wia-ån, innehåller tvänne socknar: Kräcklinge och Hardemo med Öja Fjerding af Grimstens härad, och omfattar en areal af 17,566 tunnland, af hvilka 400 äro sjöar och kärr. Häradets tingsställe är på Wretstorp i Wiby socken. Folkmängden 1805 var 2,121 personer, och 1858 års äfvensom häradets hemmantal visar sig af följande:

Socknens namn.	Hemmantal.	Folkmängd. Betalande.	Befriade.	Summa.	Gemenskap.	Backst.-sittare.
Hardemo....	42	694	735	1,429	22	25
Kräcklinge ..	51 1/8	540	611	1,151	24	2
Summa	93 1/8	1,234	1,346	2,580	46	27

Hardemo. Socken i Hardemo härad af Örebro län, $2^3/_8$ mil från Örebro, ligger mellan Kräcklinge i norr, Kumla och Halsberg i öster, Lerbäck i söder, Wiby i sydvest, Hackvad i vester, och omfattar en areal af 11,075 tunnland, af hvilka 120 äro sjöar och kärr. Socknens längd från norr till söder är något öfver $^3/_4$ mil, dess bredd från öster till vester $^1/_2$ mil. Vestliga gränsen utgöres af Skarbysjön, omkring $^1/_2$ mil lång och på några ställen öfver $^1/_4$ mil bred, samt af den derur flytande Wia-å; närmast dertill ligger Öja Fjerding, till en del upptagen af Öja mosse och hörande till Grimstens härad. Hardemoåsen delar socknen i 2:ne nästan lika delar, på hvilkas bägge sidor små vattendrag framstryka: Vänsbäcken, på den östra, har sin upprinnelse från en källa på Nåhlberga egor, kallad Vänskällan; denna källa, öppen hela vintern, är belägen under en ovanligt hög gran, i ett tämligen stort träsk och ännu ett föremål för fabelaktiga berättelser;—Brändåsa-ån eller Bäcken, på vestra sidan, får sitt vatten ifrån en källa, som uppväller ur hårda sandbacken under en gran på allmänningen ej långt ifrån Sumpen i Wiby, hvarföre den i början kallas Sumpabäck. Denna sandås gör det annars jemna och långlända landet delvis mindre bördigt; rådande jordmånen är dock lera, ehuru mångenstädes sandblandad; vestra delen af socknen, som ej upptages af Öja mosse, har svartmylla med klappersten. Mulbetet är litet, men godt; skogen i aftagande. Hufvudnäringen är åkerbruk, öfverstigande mer än dubbelt ortens eget behof. Den ädlare trädgårdsskötseln är nästan alldeles försummad af allmogen. Humlegårdar finnas på många ställen; biskötseln är föga uppdrifven. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,202 och 1859 af 1,667 personer (enligt uppgift till Ekklesiastik-departementet), består af $37^3/_8$ mantal skatte, $2^1/_2$ mant. krono, $2^1/_8$ mantal frälse, utom Öja Fjerdings 12 mantal, och uppskattades 1857 till 156,400 rdr bko. Barnundervisningen meddelas i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och en oexaminerad lärare jemte pastor; barnens antal 1859 var 105 gossar och 110 flickor, häraf 60 gossar och 23 flickor i den fasta, 37 gossar och 35 flickor i den ambulatoriska skolan; resten undervisades enskildt och i hemmet. — Hardemo nämnes omkring 1314; dess kyrkoherde-längd går tillbaka till slutet af 1500-talet; det utgör nu ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kumla kontrakt af Strengnäs stift. Kyrkan, belägen i norra delen, är en vacker byggnad af sten från 1766; i sakristian förvaras konung Olof den Heliges bild. Man förmodar, att socknen fått sitt namn Hardemo, hvilket af allmogen är förbytt i Hallme, af den mo, hvarpå kyrkan ligger; nära kyrkan ligga spannmålsmagasinet, uppbygdt år 1748, och skolhuset, bygdt år 1808; denna skola är doterad af aflidne brukspatron Lundmark i Stockholm medelst testamente af 3,000 rdr bko; samma man har äfven här stiftat en invalid-kassa. Utom de förutnämda källorna finnas här tvänne fordom mycket besökta sådana, hvaraf den ena, S:t Olofs källa, uppväller norrut från kyrkan i Skyberga gärde och eger det klaraste och bästa vatten man någonstädes torde träffa. Landsvägen går öfver strömdraget helt nära källan; en sägen är, att kon. Olof den Helige af Norge här mottagit dopet. Sydvest från denna källa, men närmare kyrkan, upprinna tvänne andra källor, den ena med mineraliskt, den andra med sött vatten; härvid är det märkvärdigt, att bägge ådrorna till så olika vatten äro hvarandra så nära, att man tror sig se blott en enda källa; också sammanflyta de ofvantill, ehuru den enas vatten har ingen gemenskap med den andras; mineralkällan har varit med nytta begagnad mot gikt och kallas Hardemo-helsobrunn; bredvid dessa äro flera mindre källor, och en gungande vall visar tecken till flera. Af fornmin-

nen finnes vidare, något norr om S:t Olofs källa, en höjd, kallad *Sigtruds-* eller *Sigtrygsberg,* hvarest konung Olof den Helige skall hafva bott uti ett fordom derstädes beläget slott, tillhörigt jarlen Sigtryg, som förmodas hafva egt och bebott Skyberga hemman, hvilket då skall haft namn af Sigtrygsberg; der lär ännu finnas spår af hvalf, som på vestra sidan skola gå djupt och, ehuru igenfallna, vittna om ej obetydliga byggnader; man förmodar de mossbelupna stenhögarna vara lemningar af förfallna murar. Dessutom finnas här flera ättehögar, och ibland dem *Thorshögen* nära Skyberga, der man under gräfning funnit en urna, hvaruti en sax och ett bryne ännu lågo förvarade, samt *Berga-Backar,* der dylika qvarlefvor från forntiden äfven blifvit uppgräfda. Thorshögen har i sednare tider blifvit använd till vägars grusning. Utom dem, som till åkerfält blifvit jemnade, ses der ännu flera upphöjningar, midt ibland hvilka denna hög förmodligen varit den största; en ännu qvarstående spets vittnar om dess kägel-lika skapnad och betydliga höjd. Uti Öja mosse ligger en lång sandbank, kallad Hullings-åsen; man gissar, att här varit någon byggnad, ehuru dertill nu icke finnes spår. Hulunda by tros hafva varit kungsgård under namnet Helge-ö, hvarifrån konung Magnus Ladulås och hans söner, hertigarne Erik och Waldemar, utgifvit åtskilliga bref; det hör nu under Falkenå. Här finnas blott få ansenliga gårdar: Mårsta, 1 mant. frälse, har tillhört slägten Robsahm; Nybble, 1 mantal krono, kyrkoherde-boställe; Norrby, 1 mantal, kronolänsmansboställe, — men en mängd byar. — Adr.: Örebro.

Harestad. Annex-socken till Thorsby pastorat uti Inlands Södre härad af Bohus län, ligger sydost i pastoratet vid Nordre-elfs utlopp; begränsas i norr af Ytterby socken, i vester af Thorsby, i söder och öster af Elf-fjorden och har en areal af 3,842 tunnland, af hvilka 150 äro sjöar och kärr. Marken är jemn och jordmånen ypperlig samt hemmanen till följd deraf goda, ehuru inskränkta till egovidden, hvilket särdeles gäller om gårdarna Toreby. Åt Sjöhed och Westerröd är jorden något sandblandad. Ingen skog finnes, och blott nämda by eger en ringa tillgång på bränntorf. Socknen, som innehåller $16^1/_8$ mantal skatte, $3^1/_4$ mantal krono, 2 mantal frälse och år 1857 uppskattades till 72,108 rdr bko, beboddes år 1805 af 644 och år 1859 af 873 personer. Barnundervisningen, som 1840 bestreds blott af föräldrarne sjelfva eller af oduglige omkringstrykande personer, bestrides nu dels af examinerade lärare i fast skola, som 1859 besöktes af 49 gossar och 23 flickor, dels i hemmet för 37 gossar och 97 flickor. — I pergamentsbref från 1300-talet kallas Harestad Harundarstaf. Den urgamla Harestads kyrka, belägen 1 mil från Kongelf, är en af de minsta i länet. Skeppet är blott 16 alnar långt och 11 alnar bredt; det fyrkantiga chorets längd är 7 och bredden 8 alnar. Ofvan ingången till vapenhuset, genom hvilket man inkommer i kyrkan, finnes en i trä skuren bild med krona på hufvudet, spira i handen och trampande ett troll under fötterna, hvilka emblemer antyda S:t Olof, som sålunda synes hafva varit kyrkans patron. Ett fönster i hvardera af skeppets sidomurar samt ett dylikt utmed chordörren gifva den lilla byggnaden en sparsam belysning. Sjelfva altaret är, enligt en derå befintlig inskrift, förfärdigadt 1634; men på detsamma står ett altarskåp af vida högre ålder. Inunder en genombruten himmel ser man här i midten Guds Moder, hållande på sina knän den döde Försonaren; till venster står en qvinna med en ask i handen, och till höger en bild, sannolikt föreställande lärjungen Johannes. Det hela är icke illa skuret i ek och rätt intressant för sin ålder. Målningarne på altarskåpets dörrar äro ditkomna, då fornlemningen år 1698 renoverades. För öfrigt är en gammal fyrsidig dopfunt af sten, utsirad med upphöjda kors, det enda märkliga, som här finnes att bese. *Korseberg* har under namnet *Rosaberg* erhållit historisk märkvärdighet för det stora och vigtiga möte, som här hölls midsommardagen 1277 mellan konungarne Magnus Hakonsson i Norge och Wal-

demar Birgersson i Sverige å ena samt den sednares broder, Magnus Ladulås, å andra sidan, och hvilket möte bivistades af en lysande samling af furstar och ädlingar från hela Norden. Den Norska konungen hade härunder sitt högqvarter å det gentemot på Hisingen belägna Håberget. Äfven året förut hade ett möte blifvit hållet på Korseberg; här ofvanför synes en cirkelform eller så kallad domkrets med midtsten. Af gårdar märkas här vidare: 1 mant. Öster-Näreby, 1 mantal Kroken och $^3/_4$ mantal Hammar Mellangården, som äro indragna militiæ-boställen af god beskaffenhet; $^1/_2$ mantal Kyrkeby Annexgård är boställe för komministern, det enskiftades år 1838, då det erhöll 18 tunnlands inegor. Kyrkeby låg i katholska tiden under klostret i Kongahell. — Adress: Kongelf.

Harfvestad. Ett och $^1/_4$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl frälse i Landeryds socken och Hanekinds härad af Linköpings län, nämnes 1385 såsom af Atzor Djækn såldt till Bo Jonsson jemte Edsberga; frälsegården tillhörde 1686 C. J. Kagges arfvingar, 1700 Chr. Rotkirck, 1726 fru Greta Preutz; det öfriga af Harfvestad har dels varit kyrkohemman, köptes år 1644 af Lars Grubb, tillhörde 1686 P. Preutz' arfvingar; dels har det varit doneradt till Erik Slatte 1627, men reduceradt; år 1818 egdes Harfvestad af Tholanders arfvingar; från 1825 af öfverste Arnell, jemte Nybro, $^1/_2$ mantal skatte.

Harg. Socken och patronelt pastorat i Frösåkers härad af Stockholms län, ligger vid hafvet, 1 mil från Östhammar, mellan Edbo i ostsydost, Bladåker i söder, Ekeby af Uppsala län och Hökhufvud i vester, Börstil i nordvest och nordost; gränsen går här midt igenom skärgården, så att en del öar, Barlingsö, Fagerö, en del af Tvärnö o. a. höra hit, belägna i Löt-, Fagerö- och Granöfjärdarna, mellan Östhammarfjärden i norr och Gallfjärden i söder. Samtliga arealen är 40,963 tunnland, af hvilka 2,200 äro sjöar och kärr. Största delen, särdeles inåt landet, upptages af skog, berg, sjöar och kärr, allt föga upphöjdt öfver hafvet; större eller mindre slättbygder träffas vid vattendragens nedra lopp, vid kusten och på Barlings- och Tvärnöarna. Af sjöarna hafva några små, hvaribland Bysjön, sitt utlopp till Grässjön i Edbo; Norra och Södra Öjaren gå genom Lafvaröfjärden till Gallfjärden; Gislaren, en lång och smal sjö, i vester vid Svalmyreallmänning, har ett sydligt utlopp till Järingesjön i Edbo, ett nordligt gräfdt till Hargsån; detta sistnämda vattendrag bildas af Lång-, Stockeby- och Löfhammars-sjöarna i nordvest och utfaller i Harboviken; slutligen stöter Marka- eller Börstil-sjön härintill i norr. Jordmånen är sällan lera, oftast svartmylla eller sand- och mojord. Näringar äro åker- och ängsbruk, skogs- och bergsbruk med tillhörande binäringar, sjöfart med 2 lastbåtar samt fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,825 och 1859 af 2,100 personer, består af $10^3/_8$ mantal skatte, $2^1/_8$ mantal krono, $34^1/_2$ mantal frälse och uppskattades 1858 till 661,660 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides af en examinerad och 2 oexaminerade lärare uti både fast och ambulatorisk skola, hvaraf den förra år 1859 besöktes af 43 gossar och 37 flickor och den sednare af 85 gossar och 89 flickor; dessutom undervisades 18 gossar och 16 flickor i hemmet. Harg förekommer 1291 och 1314 såsom hörande till Rodhin i Tiundia. Det utgör nu ett patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Olands och Frösåkers kontrakt af Uppsala stift, hvartill jernbrukets egare har kallelserätt från 1759. En kyrkoherde nämnes 1349, kapellaner från 1692. Kyrkan är af okänd ålder, reparerad 1752 och 1842; den har en grafsten öfver landshöfdingen Hans Kyle och på kyrkogården en öfver friherre C. Oxenstjerna (död 1795) och hans fru. — Af fornminnen finnas här högar vid Hargs-åns och Gislarens vattendrag och en runsten på moen söder om hafvet, med följande inskrift: **Kuþ lifir ök . Sihviþr . Altulf . arfs . arfair . litu hakva sten aftir : faþur : sin : ok : Sihbohr : moþor hans.** Under korset är en klocka öfver en konung, och en jemte honom stående person, som ringer. På andra kanten fin-

nas menniskobilder m. m. Sjelfva namnet Harg häntyder på en härvarande forntida offerplats. Vid Harboviken har varit handelsplats omkring 1589 och skeppsbyggeri i konung Gustaf II:s tid. Af gårdar och verk märkas nedanstående: *Harg*, säteri och stångjernsbruk; Gråsätra jerngrufva har tidtals varit bearbetad, äfvensom åtskilliga anledningar till jern å Tvärnö och Koxut, till blyglans, kopparkis o. a. vid Kanikebol; vid Sandika är ett kalkstensbrott, allt i norr och närmast hafvet; Prestgården vid kyrkan, $1^1/_2$ mantal krono. — Adr.: Östhammar.

Harg. Sex och $^1/_2$ mantal frälsesäteri (Norrharg) i förutnämda socken med 22 torp och underlydande $21^7/_8$ mantal inom socknen, öfver 23 utom densamma och frälseräntor af $5^1/_8$ mantal, tegelbruk, nyligen ombygdt; det i Hargs socken belägna godset uppskattas till 162,980 rdr rmt. Säteriet grundades å dels krono-, dels skattejord år 1638 af landshöfdingen Kyle, köptes 1664 af riksrådet grefve G. O. Stenbock; arfvingarne sålde godset småningom till lagmannen Broman omkr. år 1709, hvilken lemnade förvaltningen åt handelshuset Weiland och Holsten. Ryssarne brände år 1719 både gård och bruk, utom flera byar i nejden; skadan afhjelptes under åtnjutande af 8 frihetsår. Från 1731 blef landshöfdingen friherre Erik Oxenstjerna egare, under hvilkens tid godset betydligt tillöktes; hans ättlingar innehafva ännu godset, hvaraf största delen, jemte nedannämda bruk, eges af frih. C. G. Oxenstjerna. Konsten har i ej ringa mån bidragit att försköna detta af naturen vackra ställe. Åbyggnaden har fri belägenhet och består af ett ansenligt och prydligt tvåvåningshus med flygelbyggnader å ena sidan. Alléer af ansenlig längd åtfölja vägarna till gården från flera sidor. Trädgården är rymlig och försedd med drifhus. Stall och ladugård med dertill hörande byggnader äro äfven uppförda af sten. Nära intill gården är *Hargs* stångjernsbruk beläget; det består af 4 härdar och 2 hamrar, med $3{,}004^1/_2$ sk℔ privilegieradt smide; tegelbruk, lastplats vid viken, 2 fartyg och 1 båt af tillsammans $87^5/_{100}$ läster m. m., och har ett uppskattningsvärde, inberäknadt masugnar och qvarnar m. m., af 379,990 rdr rmt. Bruket anlades af förutnämda riksråd G. O. Stenbock genom Machey. Tackjernet erhålles från Bennebohls masugn i Bladåker och Hilleviks i Gefleborgs län, den sistnämda från år 1750 i stället för den då nedlagda och från brukets anläggning begagnade Stockby masugn; bruket har egen malmtillgång dels från Dannemora, dels från Bjärsta grufva nära Stockbysjön; de upptäcktes 1664, nyttjades till 1668 af Schebo, Ortala och Forssmarks jernverk, derpå till 1693 af Hargs, upptogs 1703 åter af Hargs och Schebo bruksegare, men ödelades och upptogs åter af Hargs, som år 1730 erhöll full eganderätt dertill och begagnade den till 1802, då den åter nedlades; sednast begagnades den från 1840, men med ringare fördel än fordom. För sin rörelse eger detta jernverk tillräcklig skog endast inom Hargs socken och Hargs sätesgård, af dess egna frälse- och skattehemman, som lemna kol till $^2/_3$ af behofvet, samt af Svalmyre allmänning. Brukets egare hafva varit desamma som Hargs säteris. Folkmängden vid bruket uppgick 1800 till 267 och 1859 till 639 personer. Beväringsmanskapet utgjordes af 27 man.

Harg. Fyra mantal frälse, 1 mant. skatte i Skånela socken och Seminghundra härad af Stockholms län, omnämnes i gamla handlingar såsom af konung Magnus Birgersson år 1279 skänkt till Sko kloster; innehades 1685 till en del af Gyllenklou, en del reducerades från H. Rörich Ryssetolk, men uppläts på lifstid åt en fru Hoghusen; har i sednare tider tillhört Morström 1772 och 1800, Melander 1825 och 49. För närvarande eges gården, uppskattad till 39,830 rdr rmt, af T. Melander, som dessutom eger $1^3/_8$ mantal Kyssinge, $^1/_4$ mantal Hargboqvarn med vatten- och väderqvarn samt såg, $^3/_4$ mantal Sälna; hela uppskattningsvärdet är 60,460 rdr rmt.

Harg. Sätesgård i Kisa socken och Kinda härad af Linköpings län, består

af $3^1/_4$ mantal skatte rusthåll; har varit dels 1 mantal skatte, dels $^1/_2$ mantal krono, dels 1 f. d. klosterhemman, dels 1 mantal frälse; det förstnämda utbyttes till frälse 1651 af L. Canterstein, de två nästa köptes samma år, alla tre återlemnades i byte 1679, men förunnades åt Carl Canterstein och hans hustru; ännu 1683 kallades de ett säteri af $2^1/_2$ allodial-hemman; frälsegården, om ej mera, skall hafva tillhört slägten Oxehufvud, derpå Rosenstjelke, men egdes 1686 af fru Brita Gyllenadler. Det hela synes sedermera ha varit kronosäteri, tills det 1791 köptes till skatte, och har innehafts af slägten Rosenfelt, på 1750-talet af fru Mobeck, född Rosenfelt; egdes 1825 af prosten G. Engdahl, som dels sjelf, dels genom sin måg, majoren Sam. L. Lindgren, derstädes gjort ovanliga förbättringar, odlingar och en utmärkt stor trädgårdsanläggning samt uppfört på ett nytt och skönare ställe vid Hargsjön en stor mangårdsbyggnad; 1850—59 egde major Lindgrens arfvingar $2^{171}/_{180}$ mantal, doktor Engström i Nyköping $^{26}/_{45}$ mantal, det hela uppskattadt till 12,680 rdr rmt; de förre egde ock $^{37}/_{540}$ mant. skatte af Gäddefall samt Farsbo äng.

Harg. Gård i Allhelgona socken och Rönö härad af Nyköpings län, är belägen vid Nyköpings-ån, vester från kyrkan, $^1/_2$ mil från staden Nyköping, och består af 1 mantal skatte, 1859 uppskattadt till 7,500 rdr rmt, med pappersbruk, uppskattadt s. å. till 9,610 rdr rmt, anlagdt 1744 å hemmanets egor af P. Momma, skattlagdt 1772; förr äfven jernverk från år 1624; tillhörigt Nothman 1649; från omkring 1667 O. Momma, som här ock anlade kopparhammare; till 1744 samma slägt; mot slutet af seklet synes jernverket vara nedlagdt; pappersbruket egdes 1816 af de Wall, 1825 af dennes måg Westfelt; från 1833 af frih. K. A. Leyonhufvud; från 1836 af rådman P. Löfvenius. Bomullsspinneri anlades 1843 på Hargs egor och är ett af de största i riket; år 1848 uppgifvas här hafva varit 141 arbetare, och tillverkningen af bomullsgarn uppgick till ett värde af 273,248 rdr bko, utom hvad som blott till blekning var emottaget, hvilket för 1858 upptogs till 6,912 rdr rmt; samma år hade spinneriet 82 stolar och sysselsatte 126 arbetare. Tillverkningen för år 1860 uppgifves till 628,500 ℔ bomullsgarn till ett värde af 537,532 rdr rmt. Uppskattningsvärdet för år 1859 var 450,000 rdr rmt; det hela egdes af grosshandlaren Aug. Bergmans arfvingar.

Harg, Westra. Socken i Wifolka härad af Linköpings län, $2^1/_4$ mil från Skenninge, ligger mellan Sya i norr, Tollstad i nordost, Gammalkil och Nykil i öster, Tollstad i sydost, Malexander i sydvest, Åsbo och Mjölby i vester; har en längd af $1^1/_2$ mil från norr till söder och en bredd af $^3/_4$ till 1 mil samt en areal af 22,171 tunnland, af hvilka 890 äro sjöar och kärr. Socknen ligger på norra sluttningen af den landhöjd, som skiljer Sommen från Svartåns nedra dalslätt, och genomstrykes af flera, dock ej särdeles höglända och bergiga utgreningar deraf mot norr, med mellanliggande långa och smala dalar med bäckar och sjöar, alla utgörande eller utrinnande till den nämda åns sydliga tillflöden; den består sålunda nästan öfver allt af kuperad skogsmark. Östligast, men långt i söder, går en bäck rakt mot norr utmed gränsen till Ny- och Gammalkil, tills den ingår i Tollstads socken; längst i nordost ligger den dermed sammanhängande Nackebosjö, vid nämda sockens gräns. Derefter följer Hargs största vattendrag, *Lillån,* som kommer från Ulrika och först fortgår i rigtning mot nordnordvest öfver $^1/_2$ mil, derpå mer rätt nordligt ungefär 1 mil, dock med flera krökningar och upptagande alltjemt å ömse sidor små bäckar, som löpa till dels från vester och öster, dels mer eller mindre rakt från söder; ån bildar små gölar och utgår slutligen till Tollstad. Enda tillflödet af betydenhet möter långt i norr, genom en tvärdal, som går från vester till öster öfver socknens hela bredd, och består af Hargs- och Kilarps-sjöarna, med mellanliggande å-dal och den sednare sjöns utlopp; från söder mottager Hargsjön åter en $^3/_4$ mil lång bäck, som bildar Arnsjön och upptager

Molnsjön m. fl. från vester; äfven utfalla i Hargsjön andra bäckar från Årsjön o. a. Slutligen kommer en liten å från Malexander och bildar gräns mot Åsbo, tills den vänder sig dit, liksom sjön Aspen vid samma gräns. På norra gränsen ligger Wifveln, med utlopp till Tollstad. Brantaste höjderna ligga utmed åarna och vid Harg- och Kilarpsjöarnas södra stränder samt mot Mjölby; mellanliggande marker äro i allmänhet mer jemnhöga och mo-lika, så ock de nordliga. Rådande jordmånen är svartmylla och sandjord, mer sällan lera; äng och betesmark finnas tillräckligt och äfven mestadels skog; åkerbruket har varit föga mer än motsvarande ortens eget behof, men har i sednare tider betydligt förkofrats genom nyodlingar. Såsom binäringar äro att räkna boskapsskötsel, bränvinsbränning, skogsbruk, något fiske, åtskilliga vattenverk m. m. På gränsen mellan Harg och Sya har funnits härads-allmänning af ringa omfång. — Socknen, som år 1750 beboddes af 900, 1805 af 1,171 och 1859 af 1,749 personer, består af $9^1/_8$ mantal skatte, $1^5/_8$ mantal krono, $23^5/_8$ mantal frälse och uppskattas till 227,640 rdr riksmynt. Barnundervisningen meddelas af en oexaminerad lärare jemte klockaren i socknens fasta skola, som besöktes år 1859 af 46 gossar och 40 flickor; dessutom undervisades 35 gossar och 43 flickor i hemmet, 10 gossar och 7 flickor enskildt, tillsammans 92 gossar och 90 flickor. Westra Hargh förekommer på 1300-talet, en kyrkoherde 1395. Det utgör af gammalt ett pastorat för sig, nu konsistorielt af 3:dje klassen, hörande till Wifolka och Walkebo kontrakt af Linköpings stift. Kyrkan, på en vacker höjd vid Hargsjön, är byggd af gråsten med tillbyggnad af trä från 1689, men ombyggd 1814 och 15. På kyrkogården har slägten Hummerhjelm en graf. Socknen har flera kassor. Man förmodar, att kyrkan först blifvit invigd åt S:t Olof. I hedendomen var här ett offerställe. För öfrigt nämnas åtskilliga fornlemningar, såsom murar efter ett slott på en halfö i Kilarp-sjön, i hvilket fornforskare velat finna det *Svaneholm*, som skall hafva legat i Östergötland; i sägnen lär det heta *Garpesslott* efter en Asmund Garpe, hvars namn förekommer i Asmunds-ängen; en stenbro skall ock ha funnits i sjön i rigtning mot Borgsgård. Äfven på Finnberget å Bosgårds egor synas lemningar efter en befästning. — Vid katholska tidens slut funnos i socknen 2 gårdar, hörande till kyrkliga stiftelser, och en till kloster, enligt 1700:års jordebok. På 1600-talet innehade adeln nästan alltsammans. Nu eges ungefär $^1/_3$ af allmoge, resten, tillhörig adel och ståndspersoner, består af större och mindre gårdar, hvaribland märkas: *Bo* eller *Kilehof* med Lilla Harg, med qvarn, tegelbruk och garfveri, uppskattadt till 18,150 rdr rmt; *Boteryd* 1 mantal; *Stora Harg* $^3/_4$ mtl, uppskattadt till 5,820 rdr rmt, m. fl., ha egts af Gyllenstjernska slägten, egas nu af enkefru lagmanskan Hummerhjelm; Mo $2^1/_4$ mtl i två delar, Bosgård 1 mtl, Spellinge $2^3/_4$ mtl, Rustorp 1 mtl i två delar med $^9/_{16}$ mtl Mosshult, uppskattadt till 12,320 rdr rmt; Görshorfva 1 mtl med såg, uppskattadt till 11,160 rdr rmt; Skrömla 1 mtl; Hulu $^1/_2$ mtl i 6 delar; Hälla $^3/_4$ mtl i 6 delar; Skälleryd 1 mtl i 9 delar; Lilla Haddebo $^1/_2$ mtl; Stamma 1 mant. Boställen äro: Hargs prestgård 1 mtl, uppskatt. till 3,900 rdr rmt; Torkilsbo $^1/_2$ mtl, komministerboställe; kyrkojorden Bethlehem samt kungsgården Jordbroen eller Joelstorp $^1/_8$ mtl, arrenderas af N. G. Terning. — Adress: Linköping.

Harg, Östra. Socken i Åkerbo härad af Linköpings län, 1 mil från Linköping, ligger till större delen vid Roxens södra strand, mellan Rystad i sydvest, Törnevalla i sydost, Skrukeby i öster, men till en tredjedel på andra sidan om sjön, mellan Stjernarp af Gullbergs härad i vester och Wånga af Finspongs i norr och öster. Socknens södra del har en dryg half mils längd utmed sjöstranden åt nordost till Grytudden och åt öster $^1/_2$ mils bredd inåt landet; norra delen har öfver $^1/_3$ mil lång strand, med något öfver $^1/_4$ mils bredd åt norr uppåt landet; sjön dem imellan har en dryg half mils bredd längs åt vester, men omkring $^1/_4$ mil i

öster. Arealen beräknas till 12,381 tunnland, hvaraf 5,890 tunnl. sjöar och kärr. Södra delen är en slätt med spridda kullar eller backar, särdeles mot söder, men i norr mot sjön mycket lågländ, sank och utsatt för öfversvämningar vid högt vattenstånd; vid nordöstra gränsen ligger förra allmänningen Häradskärret, genomflutet af smärre bäckar; vestra gränsen beröres af Bjursholmsån. Jordmånen är i allmänhet styf lera och klappersten, söderut mer lätt och blandad lera. Norra sockendelen åter ligger på stora landhöjden och består mest af berg och backar, med mellanliggande små dalar, gölar och bäckar, hvilka genom högländ strand söka sig väg till sjön; jordmånen är här mest mojord. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning; söder om Roxen äro äng, bete och skog högst ringa, norr om sjön finnes skog, dels enskild, dels å Åkerbo härads norra allmänning af $1,893^7/_8$ tunnl. areal; något fiske idkas vid sjön. Folkmängden var år 1754: 520, 1805: 676, 1859: 838 personer, och hemmantalet består af $14^1/_8$ mant. skatte, $4^7/_8$ mantal krono, $10^3/_8$ mantal frälse, uppskattade till 199,140 rdr rmt. Sockneu har fast skola, hvari 1859 undervisades 41 gossar och 46 flickor af en examinerad lärare jemte klockaren; dessutom erhöllo 10 gossar och 12 flickor undervisning hemma, tillsammans 51 gossar och 58 flickor, som voro i skolåldern. Här är ett sockenmagasin. — Socknen är troligen bland länets äldsta bygder. Namnet Hargh synes häntyda på hednisk offertjenst. Det förekommer som sockennamn 1318 och oftare; en kyrkoherde omtalas 1348. Från 1535 till 1582 var Rystad annex till Harg; vid afskiljandet derifrån lades en del gårdar från Harg till Rystad. Pastoratet är konsistorielt af 3:dje klassen, hörande till domprosteriet af Linköpings stift. Kyrkan är gammal, af täljsten, har haft torn till år 1750; har gammal altartafla i träsnideri. Socknen eger, jemte vanliga kassor, en donerad fond. Af fornlemningar omtalas en stensättning vid kyrkan och grafhögar på flera ställen. Under katholska tiden innehade kyrkliga stiftelser $9^1/_2$ gårdar, enligt 1700:års jordebok. På 1600-talet hade adeln förvärfvat nästan all jorden och behöll största delen vid reduktionen genom byte o. a.; nu bildar nära halfva hemmantalet ett gods i adlig slägts händer, den andra hälften är bondbyar och hemman, utom några boställen och några få andra gårdar och lägenheter. Af dessa gods och gårdar märkas: *Idingstad,* $2^1/_4$ mantal säteri, $1^7/_8$ mantal frälse, med underlydande Farsbo, Skogstorp, Sviestad, Åseltorp, Mogenäs, Mylinge, Mörby; Knylinge 1 mantal rusthåll, uppskattadt till 7,250 rdr rmt; Rogestad 1 mantal rusthåll i 2 delar; Granby $1^1/_2$ mantal i 4 delar; Ubbetorp 1 mantal frälse i 3 delar; Harg 1 mantal krono, uppskattadt till 6,690 rdr rmt, under Tuna öfversteboställe i Rystad socken; kyrkoherdebostället, uppskattadt till 9,000 rdr rmt; Sisarp $^1/_2$ mant. krono, militiæboställe. — Adress: Linköping.

Harjager. Härad uti Malmöhus län i Skåne (fordom kalladt Harthakers eller Harhögsåkers härad, af gamla ordet Har: herre, eller Herjan: krigare, hvilka äro Odens tillnamn), omfattar en areal af 42,674 tunnland, af hvilka blott 39 äro sjöar och kärr, och utgör tillika med Torna och Bara härader ett fögderi, med tingsställe i Kjeflinge by och socken. Åkerbruksskötseln är inbyggarnes hufvudnäring, emedan, med undantag af några få enskilda planteringar, bland hvilka förtjena att nämnas furuplanteringarne längs utmed sjökusten mellan Lomma och Saxtorp, några betydliga skogar icke finnas inom häradet; deremot eger det ganska betydliga och nästan outtömliga torfmossar, såsom vid Saxtorp, Åhlstorp m. fl. Potates- och tobaks-planteringarna äro ganska lönande. De största åarne äro Heljarps-ån och Kjeflinge- eller Löddeström, som löper i gränsskilnaden mot Torna härad. Häradet innefattar Harjagers kontrakt med 8 pastorater. Folkmängden, som år 1805 var 7,004, finnes fördelad på de olika socknarna jemte hemmantalet m. m. för år 1859 uti omstående tabell:

Socknarnas namn.	Hemmantal.	Folkmängd. Mankön.	Qvinkön.	Summa.	Bevär.-mansk.
Norrviddinge	$5\frac{7}{8}$	181	167	348	18
Dagstorp....	$9\frac{1}{12}$	233	229	462	23
Söderviddinge	$9\frac{13}{24}$	388	401	789	15
Stora Harrie.	$23\frac{11}{12}$	510	468	978	41
Wirke	$8\frac{11}{24}$	176	182	358	18
Örtofta......	$9\frac{23}{48}$	331	369	700	34
Lilla Harrie.	$8\frac{5}{8}$	269	263	532	38
Remmarlöf..	$7\frac{1}{6}$	171	164	335	17
Sallerup.....	$28\frac{1}{12}$	884	953	1,837	92
Kjeflinge....	$9\frac{5}{24}$	347	331	664	24
Höj........	$10\frac{13}{24}$	300	281	581	16
Barsebäck...	$27\frac{1}{2}$	491	512	1,003	53
Hofterup....	$10\frac{35}{48}$	271	304	575	18
W. Karaby..	$23\frac{9}{16}$	852	856	1,708	51
Saxtorp.....	8	464	496	960	20
Löddeköping.	$14\frac{3}{4}$	438	457	895	39
Stehag......	$1\frac{13}{16}$	63	63	126	12
Borrlunda...	$1\frac{17}{24}$	60	55	115	4
Summa	$217\frac{23}{24}$	6,429	6,537	12,966	533

Harjagers Prosteri uti Lunds stift innefattar följande pastorater: *Westra Carleby och Saxtorp,* konsist. af 1:sta klassen; — *Westra Sallerup och Remmarlöf,* altern. konsist. och patron. af 2:dra kl.; — *Barsebäck och Hofterup,* altern. konsist. och patron. af 2:dra kl.; — *Höj och Kjeflinge,* konsist. af 3:dje kl.; — *Örtofta och Lilla Harrie,* patron. af 3:dje kl.; — *Stora Harrie och Wirke,* konsist. af 3:dje kl.; — *Norrhviddinge och Dagstorp,* konsist. af 2:dra kl.; — *Söderviddinge och Annelöf,* konsist. af 2:dra klassen. Kontraktets hela befolkning steg 1856 till 13,791 personer.

Harlinge. Ett mantal frälse i Bettna socken och Oppunda härad af Nyköpings län, skall under namnet Harudden tillhört Juleta kloster; var i medlet af 1600-talet herresäte för slägten Ribbing, egdes år 1661 af guvernören Lenn. Svensson Ribbing, 1680 af landshöfdingen G. Falkenberg, 1685 af landshöfdingen friherre Jak. Fleming genom köp; tillhörde G. Rosenholtz 1700, hans arfvingar till omkring 1740, M. von Schantz 1763 och 70, Ehrenheim 1788, fröken Svedenstjerna 1816, friherre C. G. Falkenberg till Lagmansö 1825, tills det på 1830-talet genom köp kom till en Andersson; egdes 1851 af A. Olsdotter. År 1369 omnämnes Harlingis

Harlinge. Pastorsboställe i Thorsåkers socken och Rönö härad af Nyköpings län, är beläget $1^3/_4$ mil från Trosa.

Harlösa. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Frosta kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Harlösa, moderförsamling, och Hammarlunda, annex, innehåller $49^{25}/_{48}$ mantal och bebos af 2,709 personer. — *Harlösa,* modersocken i Frosta härad af Malmöhus län, $2^1/_4$ mil från Lund, har en areal af 8,054 tunnland, af hvilka 10 äro sjöar och kärr. Marken är i allmänhet högländ, med god åker, äng och torfjord. Jordmånen består af grusblandad lera. Socknen, som år 1805 bebøddes af 1,696 och 1859 af 1,578 personer, består af $31^{41}/_{48}$ mant. skatte, $1^3/_8$ mantal krono och uppskattades år 1857 till 151,975 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af tre examinerade lärare för 95 gossar och 93 flickor; dessutom erhöllo 11 gossar och 7 flickor undervisning i hemmet. Af gårdar och byar märkas i socknen: *Hjularöds* frälsesäteri, $2^1/_2$ mant., hvarunder lyda Harlösa N:o 38, 1 mtl säteri, uppskattadt till 10,500 rdr rmt, med 26 N:r i Harlösa $12^1/_2$ mtl skatte, alltsammans tillhörigt löjtnanten Axel Toll; gården eger god åker, hjelpligt höbol, någon torfjord; — *Hjelmaröd* $1^5/_8$ mtl, Rönhult $1^1/_3$ mtl, Kromhult $1^3/_8$ mtl, Hunneberga by $7^1/_{16}$ mtl, Harlösa $^7/_8$ mtl krono, prestgård, samt 4 mindre kyrkolägenheter; Holstermölla, en skattlagd vattenqvarn. — Adr.: Lund.

Harmånger. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Helsinglands Norra kontrakt af Uppsala stift, består af två socknar, Harmånger, moderförsamling, och Jättendal, annex, samt omfattar en areal af 47,864 tunnland. År 1810 utgjordes folkmängden af 1,767, år 1856 af 2,528 personer. — *Harmånger,* 3 mil från Hudiksvall, omfattar en areal af 27,841 tunnland, af hvilka omkring 6,500 äro sjöar och kärr, samt består af $30^5/_6$ mant. skatte, $1^5/_{32}$ mant. krono, uppskattade år 1858 till 270,390

rdr rmt. Socknen utgör till större delen en dalsträckning omkring en å samt har vackert läge. Bland betydligare sjöar nämnas *Kyrksjön, Hansjön* samt *Norra* och *Södra Holmsjön.* Marken är till större delen bergaktig och ojemn. Jordmånen består af sand och lera, den sednare i allmänhet rådande. Det egentliga utsädet är korn. En fjerdedel af socknen antages hafva ymnig skog, en tredjedel blott det behöfliga, öfriga delen knappast till bränsle och vedbrand. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,014 och 1859 af 1,500 personer, har en ambulatorisk skola, delad i 4 rotar med 8 veckors läsning i hvarje, hvari sistnämda år 87 gossar och 91 flickor erhöllo undervisning af en examinerad lärare. Befolkningen, af fromt och godt sinnelag samt synnerligen gästfri, eger den Helsingen i allmänhet utmärkande fallenheten för slöjder. Den betydligaste gården i socknen är *Ströms* jernverk. — Adress: Hudiksvall.

Harnäs. Masugn i Elfkarleby socken och Örbyhus härad af Uppsala län, är belägen längst i nordvest ifrån kyrkan, vid den utom länet belägna sjön Torskens utlopp i hafvet, $1^1/_2$ mil från Gefle, och eges jemte en mjölqvarn med 2 par stenar, Gärdskär $1^1/_2$ mantal, Westerboda 2 mantal, Mam 1 mantal, m. fl., tillsammans $6^1/_2$ mantal, uppskattade till 21,586 rdr 25 öre, af öfverste-löjtnanten grefve Ludvig af Ugglas på Forssmarks bruk i Wåhla socken af Stockholms län, med hvilket bruk masugnen är för alltid förenad. Vid masugnen tillverkades 1857 på 24 veckor 8,130 sk℔ tackjern af malm från Dannemora grufvor. Till Harnäs hörde år 1859 en folkmängd af 212 personer; beväringsmanskapet utgjordes af 6 man. Bruket anlades 1659 på Elfkarleby allmänning af kamreraren Depken och har öfver hufvud haft samma egare som Elfkarleö, med jernverk af flera slag; det härjades af Ryssarne 1719, men återställdes 1723; såldes 1812 af Th. Totties arfvingar till grefve af Ugglas och nedlades på samma gång. Stångjernssmidet flyttades till Fagersta bruk i Westmanland, och för närvarande drifves blott masugnen.

Harphus. Säteri uti Åkers härad af Södermanland, sannolikt det minsta säteriet i riket, bestående af $^1/_8$ mantal; har säterifrihet i förening med Bergshammar. Se *Bergshammar.*

Harplinge. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Halmstads kontrakt af Göteborgs stift, består af två socknar: Harplinge, moderförsamling, och Steninge, annex, innehåller $65^{23}/_{24}$ mantal och räknade år 1856 en folkmängd af 2,384 personer; på 50 år har folknummern ökat sig med 900 personer. Pastoratet omslutes i vester af hafvet, i söder gränsar det till Söndrum och Wapnö, i öster till Qvibille samt i norr till Refvinge och Eftra socknar; dess största längd är $1^1/_4$ mil, bredden något öfver $^3/_4$ mil. Icke något betydligare strömdrag genomskär denna trakt, och här finnes endast en liten insjö, som ligger mellan hemmanet Lynga och de deromkring befintliga stora flygsandsbankarna, hvilka troligen skulle ännu mer skadat detta lilla hemman både till åker och äng, om icke denna lilla insjö tillika med de deromkring växande träden varit ett värn för egorna. Spannmålsproduktionen i pastoratet är i allmänhet sådan, att åtskilliga hemmansåboer sälja säd till sina utlagor, andra åter sälja ett eller annat kreatur. Lin och hampa odlas endast till husbehof. Ärter, bönor och vicker sås blott på få ställen. Om mossodlingen här må anmärkas, att Undars-mosse, afmätt och delad, är utdikad och till en del uppodlad. Om denna mosse och dess benämning har man åtskilliga traditioner. Undar eller Undorn är ett ord, som ifrån en aflägsen forntid ingått i språket. Det brukas ännu i trakten häromkring att utmärka en viss tid af dagen. Äfven uti Isländskan förekommer det, såsom uti Völu-Spa:

	det är:
Nott ok nidjum	Natt och skymning
Nöfn umgafvó	Gåfvo de namn;
Myrgin heto	Morgon de nämde
Ok midjan dag	Och middagsstund,
Undorn ok optan	Undorn och afton
Arum at telja.	Åren att tälja.

Harplingè, modersocken uti Halmstads härad och län, omfattande en areal

af 9,627 tunnland, af hvilka blott 25 äro sjöar och kärr, består af $15^{13}/_{32}$ mant. skatte, $6^{47}/_{96}$ mant. krono, $30^{17}/_{48}$ mant. frälse, uppskattade år 1857 till 214,893 rdr bko, indelas uti Harplinge, Timmelsjö, Särdals och Skintaby Fjerdingar. Folkmängden har på 50 år ökats med 700 personer. Harplinge Fjerding har någon lerjord; men rådande jordmånen är grusblandad mylla, ängarna äro bördiga; här märkas byarna: Harplinge och Skee; Harplinge kyrkoby har någon barr- och löfskog, här är pastors-bostället, icke långt från kyrkan; Willshärad och Lynga by äro båda belägna vid hafsstranden, med löfskog-bevuxna ängar och en god torfmosse; mellan dessa och Hafredals by är flygsandsfält af betydligt omfång. Timmelsjö Fjerding har bördiga ängar samt ek och furu till husbehof; här märkas byarna: Risarp, Timmelsjö, Lysigåkra, Aggared samt säteriet Margaretæberg och frälsehemmanet Fåberga. Särdals Fjerding består af byarna Särdal och Hafredal, bägge belägna vid stranden; deras jordmån är sand och grus, ängarna äro bördiga. Hafredals bys i norr belägna egor äro de bördigaste, och dess hemman anses vara bland de bästa i södra Halland, så att de, ehuru besvärade af flygsand, hafva åboer till och med på $^{1}/_{32}$:dels hemman, hvilka skörda mer säd och föda flera kreatur än bönder på halfva, till och med på hela hemman i Hallands mindre bördiga trakter; här märkes hemmanet Bökesgård. Skintaby Fjerding består af byarna Skåparp och Skintaby, hvilkas rådande jordmån är lera; de hafva bördiga ängar; i Skintaby finnes ek-, bok- och surskog. Kyrkan, belägen 1 mil från Halmstad, tillbyggdes 1815 från 35 till 58 alnar, är af sten och täckt med bly. Vid tillbyggandet upptäcktes under kyrkogolfvet en stor graf, som sträckte sig öfver hela kyrkans bredd, och ibland likkistorna var en försedd med beslag och plåtar af silfver. Tornet uppbyggdes 1651 på föranstaltande af generalguvernören Otto Sperling, och i norra tornmuren står hans namnchiffer samt i den södra C. R. S. Detta kyrktorn utgör för sjöfarande i Kattegatt ett godt landmärke. Samma generals och hans frus namn jemte årtalet 1654 finnas på en af kyrkans silfverkalkar. Altartaflan är försedd med konung Carl XII:s namnchiffer. Öfverst ses ett krucifix med underskrift: »Christus led ena reso för synderna». Sjelfva taflan föreställer i upphöjdt arbete nattvardsinstiftelsen. På predikstolen, hvarest konung Carl XI:s namn står, föreställas evangelisterna. På kyrkoväggen hänger ett epitaphium öfver framlidne pastor Rudolphin, hvarpå öfverst läses: »jag lefver, J skolen ock lefva. Var trofast intill döden, så skall jag gifva dig lifsens kronan; och underst: »Christierni sacros cineres tegit Urna Rudolphin. Mens fruitur coelo, fama, decusque manent. Past. h. Coetus Harpl. creatus Anno Christi 1658, natus Varberg 1631, Denat. 1702». Rudolphin efterträddes af Hummel, son till handl. Hummel, som tillika med sin fader flyktat från Nederländerna för religionsförföljelses och Spanska inqvisitionens skull; han var fader till landshöfdingen Hummerhjelm. — Barnundervisningen sker i ambulatorisk skola af en examinerad lärare, och barnens antal utgjorde (1859) 155 gossar och 155 flickor. — Af fornlemningar märkas: *Harpas-bur*, enligt sägnen boningsplats för en fru, vid namn Harpa, som skall hafva uppbyggt kyrkan och gifvit henne sitt namn. Den sökes nu mer förgäfves; men den omtalas i en anteckning i pastorsarkivet af år 1733 och visades då på Lyngåkra hed, 3 à 400 alnar från kyrkan. För närvarande finnas här endast några små mullhögar. På Lyngåkra Hed funnos äfven fordom tvänne domkretsar, den ena af 16, den andra af 12 stenar, samt åtskilliga ovala stensättningar. Här äro jordfynd gjorda af flintknifvar och urnor. I Lynga åkergärde, nära intill den derigenom gående vägen, äro flera ättekullar, på hvilka ek och andra löfträd växa. *Jättestugan* är en kummelgrotta uti Harplinge berg; den är i sednare tider något skadad af bergras. *Wegahög* var fordom en ansenlig ättehög med ätthäll och fotkedja, nära Hornagården i Hafverdal, men har sedan längre tider tillbaka blifvit förstörd. Socknen är belägen $1^{1}/_{2}$ mil från adressorten Halmstad.

Harrie, Lilla. Annex-socken till Ör-

tofta pastorat i Harjagers härad af Malmöhus län, $1^1/_2$ mil från Lund, omfattar en areal af 1,689 tunnland; inga sjöar eller kärr finnas. Marken är jemn. Rådande jordmånen är svartmylla, med god och tillräcklig både åker och äng; men på skog är brist; något fiske finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 272 och 1859 af 519 personer, består af $3^5/_{12}$ mantal skatte, $^2/_3$ mantal krono, $4^{13}/_{24}$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 103,975 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 45 gossar och 45 flickor. Kyrkan är belägen $^3/_{10}$ mil från moderförsamlingens. Af socknens hemmantal höra $2^1/_{24}$ mantal till Lunds domkyrka; här finnas 2 gatuhus, 5 mindre kyrkolägenheter, en skattlagd vattenqvarn samt gården Benstorp, $^1/_4$ mantal utsockne frälse. — Adress: Lund och Örtofta.

Harrie, Stora. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Harjagers kontrakt af Lunds stift, omfattar två socknar: Stora Harrie, moderförsamling, och Wirke, annex, samt består af $31^{23}/_{24}$ mantal. Pastoratet beboddes år 1856 af 1,361 personer. — *Harrie, Stora*, modersocken i Harjagers härad af Malmöhus län, $1^1/_4$ mil från Lund, omfattar en areal af 2,615 tunnland, af hvilka 4 äro sjöar. Marken är jemn och rådande jordmånen svartmylla; god åker och äng med torfjord. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 508 och 1859 af 990 personer, består af $10^1/_{12}$ mantal skatte, $1^1/_4$ mantal krono, $12^7/_{12}$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 175,200 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 65 gossar och 32 flickor. Kyrkan är belägen 4 mil från Malmö. Af byar märkas: Hermantorp, $^1/_2$ mant. skatte, $^3/_4$ mant. utsockne frälse; Tåstarps by, $3^1{}_{18}$ mant. utsockne frälse, samt Rinnebäcks mölla, $^1/_2$ mant. skatte med skattlagd vattenqvarn. — Adress: Lund.

Harsprånget. Vattenfall i Lule-Elf, se *Niaumelsaskas*.

Harsta. Två mantal frälse i Thorshälla socken och Westra Rekarne härad af Nyköpings län; har år 1850 tillhört prof. Wallqvist, år 1859 borgmästaren S. N. Lewin; uppskattningsvärdet är 8,010 rdr rmt.

Harstad. Annex-socken i Göstrings och Lysings härader af Linköpings län, $1^1/_4$ mil från Skenninge, begränsas i vester af Rinna, äfven i söder och öster af samma socken, Rök och Svanhals i vester, Kumla i nordvest och vester, Tåkern i nordvest; har inom Göstrings härad, utmed Wäderstad, nära $^3/_4$ mils längd söderut från sjön och $^1/_8$ mils bredd, och inom Lysings härad, mer i sydvest, öfver $^3/_4$ mil i längd och $^1/_2$ mils bredd, samt omfattar en areal af 2,430 tunnland, af hvilka blott 20 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 574 och 1856 af 646 personer, består af $15^1/_8$ mantal skatte, $^1/_8$ mantal krono inom Lysings härad samt $9^7/_{12}$ mantal skatte, $^1/_2$ mantal krono, $2^1/_4$ mant. frälse inom Göstrings härad och uppskattades år 1859 till 181,860 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti en med Wäderstad gemensam fast skola; dessa socknar hafva äfven gemensamma kyrko- och fattigkassor. Harstad omnämnes i katholska tiden; från reformationen synes det med Wäderstad hafva utgjort ett pastorat, nu konsistorielt af 1:sta klassen, hörande till Göstrings kontrakt af Linköpings stift. Kyrkorna hafva legat på föga mer än $^1/_8$ mils afstånd från hvarandra och voro bägge mycket gamla, byggda af kalksten. Den nya gemensamma kyrkan, som står på ett litet berg, på samma ställe, der Harstads kyrka fordom stått, blef färdig 1829. Af fornlemningar har man vid Harstads kyrka funnit en runsten, som innehållit namnet på Harstads grundläggare, och en bautasten, som från Hof går sydligt genom Harstad till Rinna. — Vid slutet af katholska tiden hafva kyrkliga stiftelser innehaft 6 och Wadstena kloster 4 gårdar af samtliga 27, enligt 1700:års jordebok. På 1600-talet har adeln egt ungefär hälften. År 1852 räknades af sjelfegande bönder 39, arrendatorer 7, jordtorpare 9, stattorpare 4, arbetsföra backstuguhjon 26,

vanföra 8, ordinarie fattighjon 5, extraordinarie 25. Af större gårdar märkas i Göstrings härad: Östad N:o 1 med Lilla Harstad, $1^1/_2$ mantal, uppsk. till 11,940 rdr rmt; ibm N:o 2, 1 mant., uppsk. till 9,150 rdr rmt; Bosgård med tegelbruk, uppsk. till 17,240 rdr rmt, har 3 egare; Hygnestad, $3^1/_4$ mtl i 9 delar; Carleby, $3^1/_4$ mtl i 7 N:r; Wallsberg, $1^1/_3$ mtl i 3 delar, egas af allmoge. I Lysings härad: Lemminge i 2 N:r, 2 mtl; Torpa, 2 mtl i 2 N:r och 8 delar, uppskattas till 4,980 rdr rmt, reducerades från L. Ribbing. Thorp förekommer 1326, men inom Kumla, dit en del hörde ännu på 1680-talet; Tungelunda, $2^1/_4$ mtl skatte, uppskattadt till 9,470 rdr rmt, hörde 1853 under Boarp i Ekeby; det har på 1600-talet innehafts af Joh. Matthiæ och Franck; — Strömmestad, 1 mant. i 2 delar, uppskattadt till 11,190 rdr rmt, har som frälse tillhört hertig Adolph Johan; Haddestad, $3^1/_4$ mtl skatte i 4 N:r och 14 delar, en gård reducerades från Rehnberg, en, köpt af Linderoth, utbyttes till kronan af G. Kurck. — Adress: Skenninge.

Harås, Östra. Hemman i Spekeröds socken och Inlands Nordre härad af Göteborgs län af $^1/_2$ mantal, är i flera hänseenden det utmärktaste bland socknens kronoskatte-hemman. Denna gård, under hvilken äro lagda till dagsverkshemman $^1/_8$ mantal Asperunden och $^1/_8$ Svallen, är den bäst bebyggda i pastoratet, eger en stor och vacker trädgård, 20 tunnors utsäde, 90 lass höskörd och betydlig skog, ett obebygdt qvarnfall och 3 mindre torp. — Harås, som nära hundrade år innehafts af ståndspersoner, eges nu af bönder.

Harås, Westra. Hemman af $^1/_2$ mantal krono, f. d. fältväbelboställe, sår 12 tunnor, har äng till 50 sk℔, 1 torp och husbehofssåg, arrenderas af kronolänsman J. S. Hollander. Båda gårgarna lågo fordom under klostret i Kunghell.

Hasafors. Blästerverks-smedja i Råneå socken och Råneå fögderi af Norrbottens län, ligger $^3/_8$ mil från Meldersteins jernverk; den inrättades af bonden Ol. Andersson i Årbyn år 1782 till 35 sk℔. För närvarande eges hälften, uppskattad till 1,688 rdr rmt, af handl. Joh. Löfgren. Här omnämnes i förra seklet jerntillverkning af myrmalm, och vid Storliden, på andra sidan Hvitå-elf, erhölls år 1778 mutsedel äfven på myrmalmsfång.

Hassela. Annex-socken till Bergsjö pastorat i Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, $5^1/_2$ mil från Hudiksvall, ligger vid 350 fots höjd öfver hafvet samt omfattar en areal af 88,730 tunnland, af hvilka 7,500 äro sjöar och kärr. Marken är ganska bergaktig samt uppfylld af vattendrag, kärr och mossar. Rådande jordmånen är lera. Skog finnes ymnigt. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,045 och 1859 af 1,904 personer, består af $8^3/_5$ mantal skatte, $^1/_8$ mantal krono och uppskattades år 1858 till 259,000 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och två oexaminerade lärare; under året 1859 besöktes den förra af 45 gossar och 34 flickor, den sednare, med 6 rotar af 52 gossar och 44 flickor, dessutom undervisades flera i hemmet; hela antalet af inom skoläldern varande barn utgjorde 144 gossar och 129 flickor. Kyrkan är belägen 2 mil från moderförsamlingens. Uti socknen äro belägna jernverket Franchammar och 2 finbladiga sågverk. — Adress: Hudiksvall.

Hasselby. Ett mantal frälsesäteri i Lofta socken och Norra Tjusts härad af Kalmar län, uppskattadt till 20,025 rdr rmt, eges under Öfverrum af enkefriherrinnan Adelsvärd. Kända egare hafva varit: Peder Nilsson Borran till Haselby, ryttmästare, död 1611 och begrafven i Lofta kyrka; Nils Assarsson Mannersköld år 1634; öfverste-löjtnant Göran Gyllentrost till Hasselby 1640. Öfverste Claes Fleming fick fasta på Hasselby gård och gods år 1664. H. Lor. Creutz egde gården år 1685. Baron C. F. Creutz sålde Hasselby 1743. Derefter har det tillhört ryttmästaren friherre Göran Lybecker samt majoren Göthe. Egare år 1829 var kabinetts-

kammarherren m. m. friherre C. J. Adelsvärd.

Hasselforss. Jernbruk uti Skagerhults socken och Edsbergs härad af Örebro län, beläget vid Svart-åns utlopp i Teen, $4^1/_4$ mil från Örebro, består af 3 smälthärdar och vällugn med oinskränkt smide; år 1858 utgjorde tillverkningen 3,294 sk℔ 18 l℔ 15 ℔. Bruket har tillhört riksrådet grefve Falkenberg, generalen grefve G. Wachtmeister, och tillhör nu grefvinnan Henr. Wachtmeisters, född Falkenberg, arfvingar. Till bruket höra qvarn och såg, Fagersands tegelbruk samt underlydande hemman om $15^1/_4$ mantal, alltsammans uppskattadt till 370,480 rdr rmt. Brukets tillverkning utskeppas på Stockholm och Göteborg. *Hasselforss* masugn eges, jemte Porla helsobrunn, af öfverste-löjtnanten Gustaf Wachtmeister på Kristineholm.

Hasselås. Två säterier finnas med detta namn i Stenberga socken, Östra härad af Jönköpings län; det ena, bestående af $1^3/_8$ mant., uppskattadt, med $^1/_2$ mant. Sjömillan, till 7,540 rdr rmt, eges af öfverste C. Liljenstolpe; det andra, med såg, bestående af $^3/_8$ mantal säteri och $^1/_2$ mantal skatte, uppskattadt till 2,780 rdr rmt, eges af Carl Magnus Johansson. Dessutom ett hemman af $^1/_4$ mantal skatte, som eges af M. Danielsdotter. Af handlingar synes, att det förra Hasselås tillhört kon. Magnus I och konung Waldemar, som gåfvo $1278^1/_3$ af sina gods in Östra heret in njudhungia vxnabierggha, hesleasa et bothe till deres älskelige clericus, magister Otto Buddesson från Njudungen, hvilken fick rätt att bebo dessa gårdar. Sedermera finna vi två hemman i Hassela-by donerade af drottning Christina till majoren Benjamin Magnus Cronoborg, som bebyggde hemmanen. Sednare egare ha varit presidenten Klingspor, som 1775 sålde gården till öfverste-löjtn. Jon Stålhammar på Salshult, hvarefter gården 1813 tillföll enkefru Pålman, född Stålhammar, som försålde den till bönder. År 1824 inköptes den af ofvannämde närvarande egare, gift med Sophia Stålhammar.

Hasselö. Ö uti Östersjön vid Blekingska kusten, hörande till Förkärla socken och Medelstads härad af Carlskrona län, består af $3^{13}/_{24}$:dels mantal i 13 N:r, skiftade i 130 delar, med en befolkning af 626 invånare, som lefva af fiske. Här bo tvänne lotsar. Ön är skoglös, med undantag af enebuskar. Hasselö åboer ega holmarna Bollö, Långöra, Boastör, Gåseskär och Gåseskärsöra.

Hasselö. Fordom skans på en ö vid inloppet från Östersjön till Nyköping, har varit ett säkert fästningsverk och tjent staden till värn, men i sednare tider förfallit. Vid Hasselö är tullkontor, hvarest de fartyg besigtigas, som segla till och från Nyköping.

Hassle-Bösarp. Annex-socken till Solberga pastorat i Wemmenhögs härad och Malmöhus län, belägen $1^1/_2$ mil från Ystad och $^3/_4$ mil från hafvet, omfattar en areal af 764 tunnland. Marken är något backig, med god och mycken åker och ängsmark samt torfjord till husbehof; men på skog är brist. Jordmånen består hufvudsakligen af lera. Socknen, som år 1805 beboddes af 163 och 1859 af 325 personer, består af $4^1/_2$ mantal skatte och uppskattades år 1857 till 67,100 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 25 gossar och 26 flickor. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från moderkyrkan, skall enligt Truls Thuressons bref af 1532 hafva lydt som ett kapell under Dalby kloster. I socknen finnes Munkemölla, skattlagd vattenqvarn med stampverk. — Adr.: Malmö och Ö. Wemmenhög.

Hassled. Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Wadsbo kontrakt af Skara stift, består af tre socknar: Hassled, Berga och Färed samt Enåsa kapell, med en areal af 21,546 tunnl., hvaraf blott 350 äro sjöar och kärr. Folkmängden år 1856 uppgick till 2,180 personer. Patronrättigheten tillkommer gemensamt egarne af Börstorp och Säby. — *Hassled*, moderförsamling, 1 mil från Mariestad, omgifves i norr af Enåsa, i öster af Färed, i söder af Berga, i vester och nordvest af sjön Wenern,

består af $13^1/_4$ mantal skatte, $2^3/_4$ mantal krono, $29^1/_8$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 243,425 rdr bko. Socknen, som år 1805 beboddes af 806 och 1856 af 1,123 personer, har ömsom jemn och bergaktig mark; rådande jordmånen är lera, ler- och sandmylla. Skogstillgången fyller socknens behof. Skolundervisningen i pastoratet meddelas i fast skola med två distrikter af 3 examinerade lärare jemte pastor; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 149 gossar och 104 flickor; häraf undervisades 124 gossar och 70 flickor i skolan, de öfriga dels enskildt, dels i hemmet. Hassled har haft kyrkoherde redan på 1300-talet och tillföll genom konung Gustaf I:s testamente hans son, hertig Carl. Kyrkan är uppbyggd 1747. Då den gamla kyrkan nedrefs, fann man uti en murad graf under golfvet i en träkista liket af en man, liggande framstupa, balsamerad, konstrikt svept och innesluten i bly. Man förmodar, att denna person bivistat korstågen och derunder aflidit. Ett berg $^1/_4$ mil från kyrkan kallas Jätteberget. Största gården är *Börstorp,* dernäst kyrkoherde- och kapellans-boställena. — Adress: Mariestad.

Hasslöf. Pastorat, alternativt patronelt och regalt, hörande till Laholms kontrakt af Göteborgs stift, består af två socknar: Hasslöf, moderförsamling, och Woxtorp, annex. Det har en längd af nära 2 mil och en bredd af $1^1/_8$ mil; gränsar i söder till Skåne samt vidare i öster till Hishult, i norr till Renneslöf och i vester till Karup; närmaste afståndet ifrån hafvet är $^5/_8$ mil. Pastoratet genomstrykes af Hallandsås, hvilken, genom sin med det öfriga Halland olika höjd och jordyta, har sitt egna kallare klimat. Under heta somrar, då sädesfälten i den lägre trakten bli skadade, är grödan oftast bäst på åsen; i våta somrar är ofta förhållandet tvärtom. Då det om vintern regnar i grannskapet af åsen, snöar det vanligen uppe på densamma. Stundom faller deruppe regn, eller uppstiga der tjocka dimmor, då man nedanför åsen har det klaraste solskensväder. Ehuru vintrarne på åsen stundom äro långvariga, så förekommer likväl aldrig den fortsatta grad af köld, att vegetationen här uppe tillkännagifver någon af denna höjdsträckning antagen fjellnatur; se vidare artikeln *Hallandsås.* — Folkmängden i pastoratet uppgick 1856 till 3,141 personer, och hemmantalet utgjorde $78^{19}/_{24}$ mantal. Egaren af Wallen alternerar i att tillsätta pastor. — *Hasslöf,* modersocken i Höks härad af Halmstads län, $1^1/_4$ mil från Laholm, är belägen vid 80 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 9,095 tunnland, af hvilka 250 äro sjöar och kärr; den genomskäres af endast ett större strömdrag, kalladt Stenså eller Hasslöfså; kommande ur Sjöalts sjö vid Skånska gränsen i Woxtorps socken och följande Hallandsås, flyter den vid dess fot genom, denna Woxtorps och Karups socknar samt faller nära Skånska gränsskilnaden vid Båstad ut i hafvet. Detta strömdrag, som fordom var ganska smalt, har genom sednare tiders uppdämningar understundom fått utseende af en sjö. Socknen, som år 1805 beboddes af 574 och 1859 af 933 personer, består af $3^{11}/_{24}$ mantal skatte, $1^1/_6$ mantal krono, $21^7/_{12}$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 113,475 rdr bko. Här äro följande byar och hemman: Hasslöfs, Torps, Flintarps och Bondåkra byar, alla belägna vid foten af Hallandsås, ega skogar, torfmossar, insjöfisken och qvarnar samt en högländ jordmån, bestående af sandblandad mylla; Allgutstorp, ett enstaka hemman; Tjufhults, Biengierde, Froedsfälle, Ekereds och Björkereds byar ligga alla på åsen, ega bättre och bördigare jordmån samt större tillgång på skog, men sakna torfmosse och fiske; Rolstorp, Penebo, Körshult, Aredala, Gubbahult, Wräkjärr och Baramåsa äro alla enstaka hemman på åsen, med mer stenbunden jordmån än de förut uppräknade hemmanen och byarna derstädes, men hafva med dem lika tillgång på skog; Rolstorp, 1 hemman, samt säteriet Dömmestorp. Kyrkan, belägen 2 mil från Laholm och lika långt från Engelholm, är byggd af gråsten och hvälfd med tegel. Hon har en längd af 42 och bredd af 13 alnar. På tornflaggen står C. R. S. 1708. Orgel-

verket, bygdt 1755, består af 6 stämmor. Det enda epitaphium, som finnes i kyrkan, är prosten Dahlbergs. Det föreställer öfverst Jesu uppståndelse, målad på duk med oljefärg, tillika med Dahlbergs porträtt, hvarunder läses: Herlacus Dahlberg Designatus pastor ecclesiarum Dei in Hasslöf et Woxtorp 1702, Præp. Contr. Laholmensis 1730. Nat. 1648. Morte obiit 1760. — På kyrkogårdens n.v. sida hvilar naturforskaren, prosten doktor Osbeck. Hans graf omgifves af granar, tallar och lönnar, som han sjelf planterade och omsorgsfullt uppdrog omkring denna sin flera år före sin död utsedda begrafningsplats. Nära intill norra kyrkogårdsmuren ligger pastorsbostället, 1 mantal, med en vacker utsigt åt Hallandsås; en liten bokskog hörer till prestgården och nära derintill ett qvarnfall i den förbiflytande bäcken. — Barnundervisningen sker i ambulatorisk skola af en examinerad lärare; år 1859 var skolbarnens antal 80 gossar och 67 flickor. Af fromma stiftelser märkes först Pål Rasmundssons testamente på 1,000 daler silfvermynt, gjordt 1673 och ställdt under pastors disposition. Sedan har prosten Dahlberg 1759 testamenterat 1,000 daler s.m., hvaraf årliga räntan så fördelas, att 20 daler anslås till organistlön och 8 daler till hvardera bland 6 de fattigaste i pastoratet, 46 daler tilldelas en fattig och gudfruktig prestenka. Hasslöfs och Woxtorps socknar hafva uti förflutna tiders krig uti icke obetydlig mån fått erfara krigets olägenheter, såsom åtskilliga anteckningar tillkännagifva. Landshöfdingen Durells enka, Magna Brita v. Krakow, har uti Hasslöfs kyrkobok gjort följande anteckning: »Annis 1676—77—78—79 är als ingen tionde inkommen eller uppburen af någon enda man, landgille, jordskyll eller något annat, eftersom allmogen endels litet, endels intet har fått för krigets skull, i förty första års grödan 1676 blef förtärd af de Danske jemte all vår afvel på Dömmestorp och Wallen, då deras armé stod vid Wallen och Woxtorp i 11 dagar.» En anteckning i pastorsarkivet innehåller följande: »1709, 3:ne dagar före jul, kom ett parti af Ungerske dragoner (de voro från Hessen, men kallades så, emedan de varit uti Ungern emot Turken) med de Zeländske till Dömmestorp och fouragerade, reste derifrån Julafton till Båstad. 1700 den 4 Febr., klockan vid pass 4 om aftonen, möttes de Svenske och Danske ambassadörerne mellan Sevid Månssons och min Broga (en åker på Hasslöfs gärde) och talades vid öfver en timmas tid. Så drog den Svenske till Windarp och låg der hos Nils Persson. Den Danske drog till Karup. En timma derefter kom en Dansk vaktmästare till Hasslöfs by och hade med sig 15 Ungerska dragoner, som redo omkring i socknen och tvingade sig till penningar och hafra.» — Hallandsås har varit en tillhållsort för ströfvande partier, och uti åsens mörka skogar och bergsgrottor uppehöllo sig röfvare och snapphanar, hvilka på allt upptänkligt sätt plågade det häromkring boende folket. Till åminnelse af en uti röfvarebandet associerad åbo bär hemmanet Tjufhult sin benämning. — Af fornlemningar må anföras: på en del af Hallandsås, som tillhör detta pastorat, finnes både i skogarna och utmarkerna en myckenhet stenrör; åtskilliga af dessa äro odlingsrör och omslutas i detta fall af en plats, som fordom varit uppröjd åker, ehuru der nu stå hundraåriga ekar; andra åter äro minnesvårdar öfver några der begrafna. *Kongshögen*, en ättehög nära Åsen på byn Torps åkergärde, har 13 stegs sluttningshöjd. Efter denna ättehögs bortförda ättehäll synas ännu hål i högen. En ek växer nu på ättehögen och omsveper med sina rötter den slumrande. 300 steg norr ifrån Kongshögen står en bautasten, 3 alnar hög och skiljd från andra fornlemningar. Enligt fornsägen, skall i Kongshögen en konung vara jordad. Här nära intill äro åtskilliga andra ättehögar, hvaraf en, som ligger på Flintarps inegor, kallas *Bussahög*. I *Tegelhögen*, nordost från Hasslöfs kyrka på utmarken, fann Bexell under sin resa i Halland en askvård med sorgfälligt lagda stenar, en derinom krossad urna, brända ben och kol samt stycken af en flintknif; den är nu mer förstörd. *Brattakilde* eller *Brantakällan* ligger vid vägen, som går uppåt Åsen, icke långt

från Hasslöfs by. Hon har fordom varit offerkälla, och vid henne samlas troligen ännu bygdens ungdom till midsommarslekar. *Stenkitteln* vid Baramåsa på Åsen. Uti sjelfva klippan är ett hål, liknande en gryta, och ett mindre derintill. I det större hålet har vatten stått, tilldess doktor Osbeck lät tömma det, då han på botten fann en mängd äldre och yngre mynt samt en flintknif. Stenkitteln är en s. k. jättegryta. — Adress: Laholm.

Hasslösa. Annex-socken till Säfvareds pastorat i Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil från Skara, omgifves i norr af Lindärfva och i vester af Sophia Magdalena socknar, i söder och öster af Skalmeja och Händene socknar af Skånings härad, samt omfattar en areal af 4,814 tunnland, af hvilka 20 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 434 och 1856 af 787 personer, består af $7^1/_4$ mantal skatte, $^3/_4$ mantal krono, $4^1/_4$ mant. frälse och uppskattades 1857 till 55,320 rdr bko. Kyrkan, belägen $^1/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd af huggen sten och reparerad 1829, tornet 1826. I denna socken är Gunnarus Thomæ eller Tynnesson, som blef biskop i Skara 1356, född på Retsfalla eller Redsala gård; äfvenledes föddes härstädes kyrkoherden mag. Jon. Scarinius, som 1673 blef superintendent i Carlstad och sedan biskop i Wexiö. — Af större gårdar märkas: Skräddaregården, 1 mantal säteri; Bärthild Jakobsgård, 1 mant. säteri i Hasslösa by. — Adress: Lidköping.

Haukivara. Jernmalmsfält i Jukkasjärvi Lappmark af Norrbottens län, upptäcktes 1759 af brukspatron A. Steinholtz, håller knappt mer än $^1/_8$ mil i diameter, har nästan rund form och utgöres helt och hållet af jernmalm, som öfver allt ligger i dagen.

Haurida eller **Hafrida.** Annex-socken till Wireda pastorat i Norra Wedbo härad af Jönköpings län, $3^1/_4$ mil från Jönköping, vid 670 fots höjd öfver hafvet, gränsar i norr till Wireda, i öster till Lommaryd, i söder till Jersnäs och Svartarp i Tveta härad och i vester till Skärstad i Wista härad, är $^3/_4$ mil lång och $^1/_2$ mil bred samt omfattar en areal af 11,548 tunnland, af hvilka 1,290 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig och stenbunden; rådande jordmånen är sand. Skog finnes till husbehof. Socknen, som år 1805 beboddes af 431 och 1859 af 451 personer, består af $7^1/_8$ mant. skatte, 1 mant. krono, $4^5/_8$ mant. frälse och uppskattades 1857 till 37,450 rdr rmt. Skolundervisningen bestreds år 1859 af en examinerad lärare jemte klockaren uti fast skola för 38 gossar och 20 flickor; 2 gossar och 5 flickor undervisades hemma. Kyrkan är af trä och kallas »den gamla offerkyrkan»; hon skall vara byggd på 1400-talet, tillbyggd i slutet af 1500- eller början af 1600-talet samt reparerad 1792 och 1826. Af gårdar märkas i socknen: Åsen, kaplansboställe, Sandvik, militiæboställe. — Adress: Grenna.

Hauve. Fordom kungsgård utanför staden Enköping i Wårfrukyrka socken. Den nämnes år 1420 ibland drottning Philippas lifgedingsgods; har ock blifvit kallad Haga. Den sköflades 1457 af den upproriska ärkebiskopen Jöns Bengtsson. Konung Christian I utgaf här år 1459 privilegier för Enköpings stad. Riksföreståndaren Sten Sture den Äldre sammankallade hit år 1471, efter konung Carl Knutssons död, de Svenska, att rådslå om rikets ärender. Han öfverlemnade ock till Iwar Axelsson Tott: Haga, Enköping och Svartsjö i stället för Finska orter, som Iwar under länsrätt innehade. Efter denna kungsgård är nu ej mera öfrigt, än att en äng utanför Enköping ännu kallas Kungsäng.

Heby. Två mantal frälsesäteri uti Gåsinge socken och Daga härad af Nyköpings län, beläget mellan Nyckeln och Klämmingen och uppskattadt till 22,210 rdr rmt, utgör med underlydande Bond-Ekeby 1 mantal, Klöfvet $^1/_8$ mantal, Heby utjord i denna socken samt *Heby-Ytterby* $^1/_2$ mantal, Nybble $^7/_8$ mantal, Heby qvarn m. m. i Dillnäs socken, ett gods, som uppskattas till 61,710 rdr rmt. Heby bestod fordom af 3 mantal, hvaraf två, ett krono och

ett f. d. kyrkligt, donerades 1630 till Alex. Leslie, och med ytterligare förbättring år 1659 till friherre Gustaf Horns enka, Sigrid Bjelke; 1/2 mantal krono köptes af Liljekrona. Alltsammans innehades sedermera, med säterifrihet, af Robert Lichtone; men 2 hemman återtogos vid reduktionen; det tredje ärfdes af dottersonen, öfversten friherre G. v. Knorring, och såldes 1698 till H. Herdhjelm, som arrenderade de 2 kronohemmanen; enkan utbytte dem till frälse och förvärfvade småningom säterifrihet ånyo. Godset tillhörde arfvingarne 1740 och 1754, J. Hedersköld 1760, grefve Gyllenborgs kreditorer år 1770, derpå genom köp landshöfdingen friherre S. Liljencrantz; sedermera f. d. majoren vid flottan, friherre Axel Ludvig Liljencrantz, som afled här den 27 Febr. 1861 i den höga åldern af 92 år. Han deltog å örlogsflottan i 1788 och 1789 årens krig mot Ryssland och blef fången i sjöslaget vid Reval den 13 Maj 1789, då skeppet Prins Carl, som räddade amiralskeppet Gustaf III från att tagas, efter en förtviflad strid mot hela Ryska linien, slutligen skjutet redlöst dref ned och togs. Sedan han efter freden blifvit frigifven, tog han 1801, efter 20 års aktiv krigstjenst, afsked. Han dog ogift, och Heby öfvergick nu till hans äldsta brorson, landshöfdingen grefve Liljencrantz. — Heby Ytterby har hört under Strengnäs domkyrka 1435 och från reformationen varit krono, tills det utbyttes till frälse af v. Kaulbars; innehades 1685 af Lichtone under säteriet; reducerades; arrenderades af H. Herdhjelm från 1709, utbyttes åter till frälse af hans enka, död 1735, följde sedermera säteriets öden.

Heby (Hedby). Ett mant. frälse uti Kjula socken och Öster-Rekarne härad af Nyköpings län, förekommer på 1300-talet såsom klostergods, tillhörde 1686 Axel Oxenstjernas arfvingar, innehades 1825 af Bures arfvingar och var ännu 1859 tillhörigt Bureska testamentets innehafvare; uppskattnings-värdet var 6,104 rdr rmt.

Heckeberga. Sätesgård uti Genarps socken och Bara härad af Malmöhus län, är belägen på en holme uti Heckeberga Skogssjö, nära nordöstra stranden, med hvilken holmen sammanhänger medelst en fylld väg. Fordom förde en vindbrygga öfver till holmen, hvilken då var befäst, och å hvars spets en präktig borg med sju torn stolt reste sig. Endast ett gammalt åttkantigt torn påminner nu om den ståtliga riddarborgen, fordom nejdens skönaste prydnad. Uti förutnämda sjö, som upptager 144 tunnland, ligga, utom den holme, hvarpå sjelfva byggnaderna stå, 7 andra större och mindre holmar: Lilla Trädgårdsholmen, Bastholmen, Fiskareholmen, Stora Trädgårdsholmen, Örnholmen, Blekholmen, hvarest linneväfnaderna blekas, och Glentholmen. Heckeberga har i äldsta tider innehafts af en bland Skånes mägtigare slägter, Hack. Om denna slägts härkomst äro meningarna olika. Vi börja med Ebbe Thuresson Hack, som enligt Sophia Brahe skall hafva varit konung Sverkers sonson och som först flyttade till Skåne. Antager man slägtskapen med nämda konung, så härstammade Ebbe genom Sverkers gemål från den namnkunniga Hvideätten. Han antages hafva lefvat på 1200-talet; men om han varit bosatt på Heckeberga, är obekant. Hans son var Joen Ebbesson Hack, som lefvat i början af 1300-talet. Han skall hafva fört ett präktigt lefnadssätt och vid sitt hof underhållit skalder. Möjligt är, att han egt Heckeberga, ty vid sistnämda tid omtalas Hackar, som skrifvit sig herrar af Lyngby, och Heckeberga ligger uti Lyngby by i Lyngby pastorat. Från år 1330 omtalas en Anders Davidsson Hack, hvars son, Iwar Joensson Hack, lefde i medlet af 1300-talet. Samtidigt med honom har en Eske Brock bott på Heckeberga, ty i Lunds domkyrkas gåfvobok omnämnes en Eske Brock, hvars hustru hetat Cæcilia, och som uttryckligen säges hafva bott på Heckeberga. Af Iwar Hacks barn känner man Skialm och Ingeborg. Skialm Iwarsson Hack lefde i slutet af 1300-talet och var gift med Ingeborg, dotter af den rike herr Iwar Nilsson Röe. Hans syster Ingeborg blef gift med Ejler eller Arnold Mathieson, som tillika med Skialm Hack sannolikt haft

del i gården. Om Arnold Mathieson vet man vidare, att han hade en dotter, som blef gift med Peder Fleming. Skialm Hack hade med sin hustru sönerna Iwar, Anders och Nils. Om Iwar vet man, att han var gift med Elin Lang, samt att hans dotter Ingeborg blef gift med Axel Pedersson Tott till Lillö och sålunda var moder till de i Sveriges historia ryktbara herrarne Erik och Iwar Axelssöner Tott. Tredje brodern, *Anders*, är den första, hvilken i Sophia Brahes slägtebok upptages såsom egare till Heckeberga. Han var gift med enkan efter Claus Lange, Gertrud Munk, dotter af Mogens Munk den Gamle och Kerstin Andersdotter Tott. Denne Mogens Munk var på sin tid den rikaste man i Danmark; han stupade på Soldorps mark i Frisland uti en drabbning mot grefve Adolf af Schauenburg. Med denna Gertrud hade Anders flera barn: Mogens; David, som skref sig till Mogenstrup (Månstorp), blef Danskt riksråd och var en i allmänna ärenden mycket använd herre; Ingeborg, gift med Knut Truedsson på Örtofta; Sophia, gift med Eske Brock till Esterup; Kerstin, gift med Ludvig Nilsson Rosenkrantz, och Karin, gift med Hartvig Krummedige. Fru Gertrud hade med sin första man en dotter, Anna, som blef förlofvad med And. Axelsson Tott. Då denne en dag varit ute och kört för sin unga fästmö samt skulle återvända hem öfver vindbryggan, brast denna, och bägge störtade ned i sjön och drunknade. Mogens Hack fick gården efter fadern. Han råkade i Svensk fångenskap och måste lösa sig derur år 1456 med att till konung Carl Knutsson betala 3,000 Rhenska gyllen af »de fyra Churfyrsters mynt», en betydlig summa uti en tid, då en tunna korn gällde 3 skilling och en oxe 3 mark. År 1465 var han riksråd. Sophia Brahe uppgifver, att han var gift med Lehne Rönnow; men enligt andra slägteböcker hette hans hustru Anna Præsent. Möjligen var han tvänne gånger gift. Han hade en son, Nils, med hvilken denna gren af slägten skall hafva gått ut. I slutet af 1507 eller början af 1508 blef Nils Hack till Heckeberga i en duell dödad af Anders Bille till Söholm. Han var gift med Thale Brostrup och hade med henne barnen Anders, Lena och Helle. Anders var förlofvad med Lisbeth Axelsdotter Brahe från Krageholm, men dog i sina bästa år. Lena trolofvades med Henrik Nilsson Rosenkrantz, länsman på Gotland. Redan var deras bröllopp tillredt på Wisby slott, och Lena Hack med många sina slägtingar begaf sig sjöledes till Gotland. Då herr Henrik fick underrättelse, att hans unga brud hade inlupit i Wisby hamn, red han med ett stort följe till hamnen för att emottaga henne; men under vägen skyggade hans ystra häst och gjorde ett häftigt språng, så att ryttaren föll af, slog hufvudet i en sten och dog. Jungfru Lena återvände djupt bedröfvad till Skåne. Längre fram blef hon gift med Knut Gjöe. Helle blef gift med Holger Gregerson Ulfstand, och dessa innehade Heckeberga 1528. Holger var både som diplomat och krigare mycket använd. Han var först gift med Anna Podebusch, som dog 1523, och sedan med förutnämda Helle Hack; han ligger begrafven jemte sina två hustrur i Lunds domkyrka, enligt en inskrift på baksidan af hans porträtt, som länge förvarades på Heckeberga. Han har gjort sig minnesvärd genom sina byggnader så väl på denna gård som på sin fädernegård Skabersjö. År 1530 uppförde han den präktiga borgen på Heckeberga. En tilldragelse här under hans lifstid må omnämnas: Uti slaget vid Helsingborg blef Peter van Geldern, Lübsk general och naturlig son till hertigen af Geldern, tillfångatagen och lemnades åt Ulfstand att förvara. Denne insatte honom i öfra våningen af ett torn på Heckeberga. Men Peter van Geldern sönderskar sina lakan, beredde sig af dem ett tåg, och med detta hissade han sig ned genom fönstret och undkom. — Äldsta sonen Hack fick Heckeberga. Han var Danmarks rikes råd och riddare af Elefanter-Orden. Liksom fadern, var han en af de mest betydande män på sin tid. Som krigare utmärkte han sig i Axtorna slag 1565. Företrädesvis har han likväl gått till efterverlden såsom beskyddare af konster och vetenskaper, och han benämnes för »sin tids Lucullus». På hans

tid var Heckeberga erkändt som det skönaste ställe i Skåne; hans anläggningar der tyckas tyda på att han varit en herre med fin smak och odladt konstsinne. En trädgård anlades af honom, hvilken mycket prisades, och i hans ego befann sig en vacker samling af marmorstatyer, till hvilken i hela Danmark endast en rik Rantzau kunde uppvisa något motsvarande. Ett ännu qvarstående intyg på Hack Ulfstands fina konstsinne har man i Genarps kyrka, hvilken han år 1590 lät på egen bekostnad uppbygga. Hack Ulfstand var först gift med Pernilla Gjöe, som dog 1589; följande året ingick han nytt gifte med Anna Parsberg, enka efter Hans Skougaard till Wrams-Gunnarstorp. Hon dog 1592, och två år derefter afled herr Hack Ulfstand. Han hade blott en dotter, Anna, som dog i barnåren. Heckeberga öfvergick derföre till hans broders, Jens Ulfstands, äldsta son, *Holger Jensen Ulfstand*, som äfven egde Skabersjö och Wrams-Gunnarstorp, hvilken sednare gård han erhöll genom sin hustru, Anna Skougaard, dotter af hans farbrors fru, den förutnämda Anna Parsberg, och hennes första man, Hans Skougaard. Holger Jensen skildras som en man af stor lärdom och mycken fromhet. Uti Genarps sakristia förvarades länge en del af hans boksamling, mest bestående af klassiska auktorer och kyrkofäder, försedda med hans egenhändiga anmärkningar i marginalen. Man kunde af dem finna, att han synnerligen älskade Augustini skrifter. Holger Jensen dog i sina bästa år 1618. Hans enka bodde qvar på Heckeberga till sin död år 1644. De hade tillsammans 5 döttrar och 2 söner; af döttrarna blef Ingeborg gift med Jörgen Wind, Helle med Nils Lykke, Anna med Jörgen Urup, Elsa med Christopher Mormand, och Lisbeth dog ogift. Sönerna voro Hans och Jack, af hvilka den förre dog ung, och den sednare genom en vådlig händelse på Heckeberga. Han jemte några andra unga ädlingar roade sig en dag med att göra raketer och svärmare. Genom vårdslöshet fattade elden uti krutet, så att det exploderade och antände Jack Ulfstands kläder. Han hade visserligen nog besinning att skynda ut på gården och kasta sig uti ett vattenkar, som stod framför pumpen, men hade dock redan blifvit så illa bränd, att det icke blef möjligt att rädda hans lif. — Efter moderns död synes fru Ingeborg, då enka efter Jörgen Wind, hafva besuttit Heckeberga, ty man finner, att hon 1646 af Christian IV fått bekräftelse på patronrättigheten till Genarp. Fru Ingeborg dog 1662. Med Ulfstandska ätten slutar Heckebergas lysande period. Förmodligen har gården af fru Ingeborgs arftagare blifvit såld, ty veterligen har den icke stannat hos någon af dessa. Uti en förteckning på Skånska herregårdar, som år 1661 fingo Svenska egare i stället för Danska, nämnes Karin Grubbe som Dansk egarinna af Heckeberga och Arvid Forbus som Svensk. Men år 1669 innehafves gården af fru Metta Rosenkrantz, enka efter Nils Krabbe till Skillinge, Hvideröra, Össjö och Rössjöholm. Hon innehade äfven hela den kringliggande trakten och besatt Björnstorp, Toppe-ladugård, Assartorp, Brödda och Rydsgård, de bägge sednare köpta af Knut Tott; vidare köpte hon Svenstorp och Pugerup af Chr. Ulfeld samt egde i norra Skåne en tid sin mans gårdar, hvilka alla egendomar sammanlagda gå upp mot månget furstendöme. Under Danska kriget 1676—78 inlades Svensk besättning på Heckeberga, och en Dansk styrka, hvilken gjorde anfall på gården, blef tillbakaslagen. Fru Metta hade imellertid, i likhet med flera andra Skånska familjer, rest till Stockholm för att undgå misstanken att gynna Danskarne. Före sin afresa lät hon nedgräfva och gömma sina dyrbaraste skatter på ett ställe, hvilket endast hennes inspektor, Nils Jönsson, kände till. Sedan Svenska besättningen lemnat slottet, kom en dag Nils Jönsson hem och berättade, att Danskarne voro i antågande; förskräckelsen blef stor, och inspektoren lät genast föra allt folket öfver till Trädgårdsholmen, befallande dem taga med sig allt hvad de kunde berga. Väl förmärktes inga fiender; men deremot såg man flera vagnar komma och köra bort, och slutligen bröt eld ut ur det stora huset. Inspektoren manade då på folket att lemna holmen och skynda att

söka släcka elden, hvilken, som han förmodade, fienden vid sitt aftågande hade anlagt. Man lyckades omsider att bli herre öfver elden; men den hade redan anställt stora härjningar. Folket misstänkte imellertid, att inspektoren hade sjelf spelat fiende, låtit sätta eld på gården och bortföra skatterna; ty dessa voro och förblefvo borta. Fru Metta var trenne gånger gift; först med Nils Wind till Grundet, som dog 1646; år 1653 blef hon omgift med Erik Bille till Lövitzmose, som dog 1656, och slutligen med Nils Krabbe, som dog 1663. Sjelf afled hon 1683 på Lundagård, 59 år gammal, och ligger begrafven i Genarps kyrka. Dels förlusterna under kriget, dels de högt intecknade egendomarnas vanskötsel under samma tid gjorde, att flera af hennes gods måste säljas vid hennes död, så att endast Heckeberga jemte Björnstorp, Toppe-ladugård och Assartorp voro öfriga af de egendomar hon egt. Dessa gods ärfdes af fru Mettas dotter med sista giftet, Metta Sophia Krabbe, som efter tvänne förlofningar omsider erhöll en man i statsrådet Johan Monrad, adlad 1682, och om hvilken man känner icke stort mer, än att han haft dåliga affärer; år 1712 uppdrogo arrendatorerna Nils Christersson och Jörgen Lange sina fordringar hos Monrad, uppgående till 7,900 daler s.m., åt grefvinnan Christina Piper på Krageholm, af hvilken redan Monrad och hans fru lånat stora summor. Heckeberga testamenterade Monrad, hvilkens dödsår är obekant, till sin frus kusins dotter, Karin Krabbe, dotter af Kerstin Wind och Tage Krabbe. Karin var gift med general-majoren Jakob Bruin af Sandholt. De hade fyra döttrar: Anna, Christina, Elisabeth och Metta. Karin Krabbe och hennes man skola hafva aflidit kring 1720. Efter deras död uppkom process mellan grefvinnan Piper och yngsta dottern Metta Sophia Bruin; orsaken till densamma uppgifves olika; allt nog den slöts så, att grefvinnan Piper fick Toppe-ladugård för 12,000 daler s.mts inteckning och Björnstorp för 20,000 daler s.m. Heckeberga skulle strukit med för samma summa, om icke frökens vänner biträdt henne med lån, så att hon kunde utlösa grefvinnan Piper. Frökens advokat, revisions-sekreteraren Silfversköld, begärde för sitt biträde frökens hand, hvilken han också erhöll. Han blef sedan president i Åbo Hofrätt och riddare af Nordstjerne-Orden. Han dog på Heckeberga 1758 på sin födelsedag, den 8 September, 67 år gammal. Han hade med sin hustru tre söner, Nils, Tage och Pehr, samt 2 döttrar. Fru Metta Sophia öfverlefde honom länge och dog först 1777. Andra sonen, *Tage Silfversköld*, major vid husarerna, emottog Heckeberga. Han var trenne gånger gift: 1) med Dorothea v. Schmalense, 2) med Maria Dalstjerna och 3) med Gustafva Hallenborg. Han dog 1802, efterlemnande 12 barn. En af sönerna, major *Peter Didrik*, utlöste med 7 tunnor guld sina syskon ur Heckeberga. Han var gift med Margareta Löwen. År 1824 sålde han Heckeberga till auditören Anders Wollmar, som i början af detta år (1861) aflidit vid 77 års ålder. Han var gift med fröken Charlotte Adlerbaum. Under hans tid hafva nyodlingar blifvit gjorda och flera för gårdsbruket och vattenverken nödiga byggnader blifvit uppförda. Hofveriet afskaffades 1840.

Den nuvarande karaktersbyggnaden består af en hufvudbyggnad, två våningar hög, liggande i söder och norr, samt 2:ne envånings-höga flyglar, hvilka sträcka sig mot öster. Flera uthus, uppbygda af major Tage Silfversköld, ligga utmed strandbrädden. För öfrigt finnes på denna holme trädgården med terrass, orangeri och drifhus; den sträcker sig utåt södra och vestra sidorna af hufvudbyggnaden. På fastlandet finnas många till gårdsekonomien hörande byggnader; öster om gården ligga kontorshus och arbetsstall; utmed Lundavägen ligger ett hus med stamp, en sågmölla och ett bränneri, bygdt 1826 af nuvarande egaren; till dessa verk ledes vattnet från sjön medelst slussar. För närvarande utgör Heckeberga säteri $6^4/_5$ mantal, uppskattade till 86,100 rdr rmt, och 17 mantal insockne frälse, 100 större och mindre torp; hela uppskattningsvärdet är 225,020 rdr rmt. Uti en 1811 upprättad karta upptages

arealen af åker- och tomtjord till 1,964 tunnland 18 kappl., af ängsmark, plantering och beteshagar till 4,774 tunnl. 2 kappl., af utmarker och mossar till 2,872 tunnl. 27 kappl. samt af vattendrag till 443 tunnl. 31 kappl., tillsammans 10,055 tunnl. 14 kappl. Skogen upptogs 1833 till omkring 5,000 tunnland. Åkerjorden till så väl säteriet som bondgårdarna har på sednare tider blifvit betydligen utvidgad. Under gården brukas 206 tunnl. $14^1/_4$ kappl. åker; dessutom skötas af egendomsinnehafvaren 6 nyanlagda ladugårdar, nämligen: Lerberga, Olstorp, Kämparp, Gyllebo, Svarfvaretorpet och Bramstorp. Herrligheter äro: en vattenmjölqvarn med 3 par stenar, stamp och oljeslageri, husbehofs-vattenqvarn, sågverk, tegelbruk, bränneri, fiske i sjön, karpdammar, vildbana af rådjur, hare och vildand; förr funnos äfven hjortar; men dessa hafva försvunnit, sedan småskogarna mellan Sköfdeborg och Heckeberga blifvit nedhuggna. Gården är utarrenderad, och i årligt arrende lemnas 20,000 rdr rmt, 700 dagsverken m. m.

Heckeberga har patronrätt till Genarps kyrka på grund deraf, att Hack Ulfstand uppfört denna kyrka. Lyngby, Genarps och Göddelöfs pastorat är alternativt mellan konungen och egaren till Heckeberga, och den sednare tillsätter pastor hvar tredje gång. (Skånska Herrgårdar.)

Hed. Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Köpings kontrakt af Westerås stift och län, uti Skinskattebergs härad och Bergslags fögderi, är belägen söder om Skinskattebergs och Gunnilbo socknar samt skiljes ifrån den förstnämda socknen genom Hedströmmen, hvilken sedan går ett stycke genom socknen i söder och derpå åtskiljer Skedvi och Bro socknar i Åkerbo härad härifrån. Sjön Långsvan, som är väl 1 mil lång, skiljer Gunnilbo från Hed, så att den förra ligger öster om sjön och denna socken vester om honom; sedan fortsättes samma sockenskilnad genom sjön Lillsvan; dock vid sjöns utfall söder ut sträcker sig Hed på bägge sidor och så utföre en å, till Malma socken i Åkerbo härad. Socknen är 1 à $1^1/_2$ mil lång från norr till söder. I öster och vester innehåller den i bredden något mer än $^1/_2$ mil samt omfattar en areal af 19,093 tunnland, af hvilka 2,460 äro sjöar och kärr. Folkmängden, som år 1805 var 1,261 och 1859: 1,600 personer, består till $^1/_4$ af bruksarbetare. Hemmantalet består af $9^{13}/_{16}$ mantal skatte, $^1/_4$ mantal krono, $1^3/_4$ mantal frälse; uppskattningsvärdet år 1857 var 620,999 rdr bko. Hemmanen äro, likasom i Skinskatteberg och andra bergslags-socknar, klufna i mycket små delar, så att här finnas mer än 8 hushåll på ett mantal. Rätt få hemmansbrukare finnas, som i de bästa år kunna sälja någon säd. Några flera få sina behof uppfyllda; men de flesta måste alla år köpa spannmål. Åkerjorden består ganska mycket af mo och moblandad skogsjord samt kalklera; på några ställen finnes rätt god lera. Vid äldre hemman fås omkring 8:de kornet, vid de yngre deremot blott 4:de. Så väl till åkerbruket som andra körslor brukas mest oxar. Ängsmarken är till några hemmansdelar både god och tillräcklig, äfvenså mulbetet, så att mycken boskap underhålles vid dem; men en del äng är mycket svag och litet gifvande; fiske ega inbyggarne i sjöar och åar, såsom i Hedströmmen, i den andra ån, som löper igenom östra sidan af socknen och ner i Hedströmmen vid Gislarbo bruk i Malma socken, äfven i sjöarna Lång- och Lillsvan, Norr- och Sör-Tullingesjöarna, Thomasbosjön och Åndern. Skog finnes ymnigt till gärdselfång, men ej till härvarande 13 stångjernshärdars behof, hvilka från nästgränsande socknar köpa minst $^3/_4$ af de kol, som åtgå. På tackjerns- och stångjernsforor förtjenar allmogen äfven något. — Barnundervisningen bestreds 1859 af 2 examinerade lärare jemte klockaren uti både fast och ambulatorisk skola; i den förra undervisades 51 gossar och 50 flickor, i den sednare på 2 rotar 45 gossar och 29 flickor; dessutom undervisades 27 gossar och 43 flickor. Tillsammans utgjorde skolbarnen 123 gossar och 122 flickor. År 1851 upprättades här ett sockenbibliothek genom sammanskott af församlingens ledamöter. Fruktträd och trädgårdsböcker in-

köptes af grosshandlaren Schwan och utdelades bland underhafvande. Jord till folkskoleträdgård är anskaffad; Karmansbo egare har låtit sin trädgårdsmästare instruera läraren samt ordna trädskolan, till hvilken såväl Karmansbo som Bernshammars bruksegare skänkt den första uppsättningen af träd och buskar, hvadan utdelning deraf redan kunnat ske åt de flitigare bland skolbarnen. — Hed har fordom hört under Malma, som ligger strax söder ut intill socknen i Åkerbo härad. Uti kon. Sigismunds tid blef först ett kapell af trä år 1593 här uppbygdt bredvid landsvägen nedanför sandåsen, på hvilken kyrkan nu står. Der synas ännu i dag grundvalen efter kapellet och kyrkogårdsmuren. År 1594 anslogs hemmansdelen Heden, som nu är $^1/_4$ mtl och prestgård här i socknen, till hemvist för kapellanen i Malma, då han här höll gudstjenst. Under denna tid kallades socknen Malma Skogsfjerding. Sedan fick den sitt namn Hed af stora heden, som går igenom socknen ifrån Malma upp i Skinskatteberg. Af konung Carl IX:s bref under den 19 September 1610 ses, att socknen då ännu var annex under Malma. Uti konung Gustaf Adolphs tid, år 1620, fick den särskild pastor. Uti kyrkan är en vacker altartafla, målad i Rom af Åkerström. — På Jönsarbo hemmans egor, $^1/_4$ mil söder om kyrkan, vid stora landsvägen, har på en backe i fordna tider funnits ett domaresäte. Vid Spabo och Bäcks hemman finnas 2:ne helsobrunnar. Här äro två gästgifvaregårdar: Bysala och Thomasbo, belägna vid de två stora landsvägar, som skiljas nedanför kyrkan; en af dem löper upp i Skinskattebergs socken och den andra vägen åt Ferna bruk i Gunnilbo och derifrån åt Westanfors, Norberg och Avesta bruk. På Bysala gästgifvaregård har Skinskattebergs Bergslag sitt tingsställe. Af byar och verk märkas: *Jönsarbo* bruk, *Karmansbo* med Norr- och Nyhammars bruk, *Bernshammars* bruk; Bysala by på 4 nummer i 31 lotter; Bråten, 1 nummer på 6 lotter; Berga, 1 nummer på 3 lotter; Nibbarsbo, 2 nummer i 6 lotter; Thomasbo, 1 nummer i 8 lotter; Sör-Tullinge, $^1/_2$ mantal; dessutom egas flera hemmansdelar af Utterbergs bruksegare. — Socknen ligger $2^1/_2$ mil från adressorten Köping.

Heda. Annex-socken till Röks pastorat uti Lysings härad af Linköpings län, 2 mil sydvest från Skenninge, är belägen mellan Rök i öster, Åby i öster och söder, Ödeshög i sydvest, Tollstad i vester, Dagsmossen och Svanhals socken i norr, vid 370 fots höjd öfver hafvet, och har omkring $^1/_2$ mils längd från norr till söder, med $^3/_8$ mils bredd, samt upptager en areal af 3,356 tunnland, af hvilka 25 äro sjöar och kärr. Socknen är öfver hufvud taget ett slättland, dock ej utan omvexling, särdeles mot söder, af låga åsar och backar samt skogsmark. Nästan midt igenom socknen går en liten å, som här plägar kallas Disan och har nordligt lopp från Åby till inemot gränsen af Rök, derpå nordostligt och åter nordligt till Svanhals, der den utfaller i Tåkern; den har här 5 fall, hvaraf 4 begagnade för qvarnverk, och förer under regntider och vid islossning tämligen mycket vatten med strid fart, men sinar nästan ut under torr årstid. Från vestra sidan går en liten bäck till Tollstad. På Häggestads egor finnes en helsokälla. Rådande jordmånen är bördig lera på kalkgrund åt Ombergs-sidan, men i de sydliga bygderna mer sandblandad mylla. Äng och bete finnas föga, hjelplig skog endast vid 6 byar; men socknen eger en liten allmänning, kallad Hellemoen, inom Åby, och rättighet som andra till skogsfång å häradsallmänningen samt bete på Omberg och Dagsmossen. Åkerbruket såsom hufvudnäring är förenadt med boskapsskötsel, som ock här och der understödjes med bränvinsbränning. Det årliga utsädet uppgifves till 20 à 25 tunnor på ett hemman samt potates; af boskapskreatur räknas 16 till 20 på hemmanet, af hästar 2 par, af får 12 till 14 i medeltal utom svin och gäss. Såsom bevis på ovanlig odling och bördighet nämnes $^1/_2$ hemman med 5 till 600 tunnor årlig spannmålsafkastning. Afsättningsorterna för socknens produkter, liksom för omgifvande orters, äro Skenninge, Wadstena, Motala, Grenna, Jönköping samt Ödeshög. Socknen, som

år 1750 beboddes af 600, år 1805 af 760, år 1856 af 1,101 och 1859 af 1,068 personer, består af 27 3/4 mantal skatte, 6 1/4 mantal krono, 1 1/2 mantal frälse och taxerades åren 1850—1857 till 151,120 rdr bko. Vid katholska tidens slut lydde här i socknen 9 1/2 gårdar under kyrkliga stiftelser, 6 under kloster, af samtliga 39, enligt 1700 års jordebok; på 1600-talet innehades en mindre del af adel. För närvarande består det mesta af byar och tillhör allmoge; något säteri finnes här ej. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren, och skolbarnens antal, som år 1852 var 60, har ökats till 51 gossar och 30 flickor uti skolan samt 29 gossar och 57 flickor, erhållande undervisning i hemmet. — Heeda förekommer under katholska tiden. Kyrkan är en af de äldsta och märkvärdigaste i länet, byggd af kalksten, under olika tider synes det. Äldst lär vara en utbyggnad åt söder, som varit ett chor med rundel åt öster och vapenhus åt vester; i dettas ställe har sednare, men troligen redan kring slutet af 1100-talet, tillkommit vid gamla chorets sida ett skepp med ett något lägre och smalare sidoskepp åt norr, skiljda af två pelare, vidare chor i öster med rak altarvägg och i vester ett fyrkantigt torn med 5 afdelningar öfver hvarandra, synbarligen ämnadt till försvar i osäkra tider och täckt med kalkhällar. Fönsters och dörrars fördelning är hufvudsakligen efter den yngre byggnaden. Det hela är ämnadt att ombyggas enligt förslag af professor Brunius. Inanredet är mestadels från 1600-talet, äfvensom en mängd adliga banér. Socknen har kyrko- och fattig-kassor, sockenmagasin och skolfond, grundlagd 1760 genom en fru Carbiin. — Af fornlemningar nämnas tvänne runstenar på kyrkogården, hvaraf den ena har följande inskrift: **Hulmstein : reisþi : stein þena : auk bru : kiariþi : eftir : Miur (Kiur?) : faþur : sin : Ir : buki i : Jatunstaþum**; vidare högar och bautastenar vid kapellansgården, vid Jussberg, Häggestad o. s. v. En hög på komministersbostället Hedas egor anses hafva varit häradets uråldriga tingsställe. Af gårdar, byar m. m. märkas: Disevid, 1 3/4 mantal skatte i 2 nummer; Häggestad, 2 mant. skatte i två nummer; Isberga, 1 mantal krono, 1 1/2 mantal skatte på 3 n:r; Jättingstad, 3 mantal skatte på 3 n:r; Egbohla, 3 mantal skatte på 3 n:r; Tjugby, af 6 n:r, 4 1/2 mantal skatte, 1 mantal krono prestgård, 1 mantal frälse; Tuna, 3 mantal skatte på 3 n:r; Wallby, 5 1/4 mantal skatte på 6 n:r; Norrö, 1 mantal kronolänsmansboställe och 1 mantal kapellansboställe; Heda, 1/2 mant. krono, innehafves af komministern; i socknen finnas sex qvarnar. — Adress: Ödeshög.

Hedared. Kapellförsamling i Sandhults socken och Wedens härad af Elfsborgs län, är annex till Bredared pastorat och omfattar en areal af 3,964 tunnland; beboddes år 1805 af 189 och 1830 af 242 personer. *Hedareds by* består af 4 mantal på 6 nummer i 30 delar och uppskattas till 12,000 rdr rmt. Kyrkan, som antages vara en af de äldsta i Skara stift, ligger 1 3/4 mil från adressorten Borås.

Hede. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Jämtlands Södra kontrakt af Hernösands stift, består af 3 socknar: Hede, moderförsamling, samt Wemdalen och Tännäs, annexer, med Storsjö kapellförsamling samt Ljusnedals kopparverks församling; håller i vidd 1,215,949 tunnl., af hvilka 120,000 äro sjöar och kärr, samt innefattar 47 5/6 mtl. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1,303, var år 1856: 3,044 personer, utom 164 Lappar i Hedefjäll. Pastoratet, beläget i öfra delen af Herjeådalen, gränsar i norr och öster till Jämtland (i norr möta Undersåkers och Ovikens fjällmarker); i söder gränsar det till Helsingland och Särna socken eller Öster-Dalarne, i vester till Norska gränsen och intager näst Undersåker den största vidden i länet, men är det oaktadt mindre befolkadt än flera pastorater af mindre areal, en följd af dess stora antal fjällar och den ofruktbara jordmånen. Några af dessa fjällar, i synnerhet vid Norska gränsen, uppnå en ansenlig höjd; men äfven de lägre äro betäckta med evig snö; de äro delar af den kedja af snöberg, som sträc-

ker sig inemot Nordkap och utgör oafbrutet Sveriges och Norges gräns. Pastoratet utgöres af tvänne dalsträckningar, hvaraf den större ligger omkring Ljusnan och den mindre omkring Ljungan; bägge floderna hafva sitt ursprung på fjällen i norra delen af landet. Föränderlig temperatur, uppkommande af täta och hastigt afkylda fjällvindar, som tillbakahålla sjöars och floders välgörande dimmor, förorsakar till en del tidiga nattfroster, som förderfva säden. Äfven de många kärren i åkrarnas grannskap bidraga mycket till dessa nattfroster. Men oaktadt landets fattigdom misströstar ej detta folk, som nästan öfver allt bibehållit den gamla enkelheten, troheten och sederenheten och skulle för intet pris vilja bortbyta sin hembygd mot ett annat land. Blott några gränsdistrikter mot Norge torde göra ett undantag från den allmänt rådande sedligheten. — *Hede*, modersocken uti Herjeådalens fögderi af Jämtlands län, belägen $11^1/_2$ mil s.v. från Östersund, vid 1,550 fots höjd öfver hafvet, består af $17^5/_6$ mantal skatte, $1^2/_9$ mantal krono, och uppskattas till 41,525 rdr rmt. Redan namnet utmärker ortens naturbeskaffenhet: vidsträckta skogar och hedmark. I synnerhet vid Tennäs och på gränsen mot Norge, äfvensom vid skilnaden både mot Jämtland och Öster-Dalarne, träffas fjällberg, så att socknen omgifves likasom med en halfrundel af fjällhöjder, hvaraf Särfs- och Storsjöfjällen, Munkskallen och Tossåsfjällen äro de märkligaste; åt Mess- och Ljungdalen ligga Flatruet, Kappruet, Lågvålen, Serfvålen och Axhögarne samt Helagsfjällen eller Helags-Stötarne, som äro två vid hvarandra belägna höga, spetsiga fjäll, liknande trubbiga torn. Mellan Långå och bruket ligger Lillfjället. Sonfjället, söder ut, är på norra sidan ganska högt och tvärbrant; flera stora och höga berg finnas dessutom öfver allt i socknen. Såsom förut är nämdt, rinna Ljusnan och Ljungan genom socknen och upptaga jemte sina grenar en mängd större och mindre åar, strömmar, tjärnar och sjöar. Nästan hvart bylag har sitt särskilda fiskvatten. De flesta byar äro ganska stora; men också kan man resa hela mil, utan att se en enda. Enstaka gårdar äro i proportion ganska få. Ljusne-elfvens stränder äro de mest bebodda; de öfriga dalarna äro mindre odlade. Af skogarna kan ej någon egentlig fördel hemtas, emedan floderna ej äro farbara. Skogen består mest af barr-, men föga löfskog. Kol brännes blott till eget behof. Salpeterberedningen gifver någon vinst. — Fruktbarheten är här vida mindre än på andra orter, ty jordmånen består nästan öfver allt af sand, hvarföre här också obetydligt svedjas. I goda år skördas 7:de kornet af råg, ehuru dertill blott litet utsäde användes, och 6:te kornet af korn; hafra sås ganska litet. För just ej så lång tid tillbaka har man här upptäckt en gräsart, som liknar sandhafra och som torde gifva ett bättre och mer födande bröd än det här brukliga barkbrödet. Boskapsskötseln anses i synnerhet såsåsom allmogens säkraste näring, ehuru mycket kostsam; hemegorna, bestående af hårdvall, måste derföre ofta gödslas, och det bästa fodret finnes vid fäbodarna, som ligga 2, 3 till 4 mil från byarna i fjälldalarna; för de 8 månader om året, som kreaturen måste födas hemma vid byarna, samlas utfodringen med mycket besvär, under hela sommaren intill sena hösten, och hemköres sedan på föret till byarna. — Folkmängden, som år 1805 var 417, utgjordes 1859 af 799 personer, hvilka förutom ofvannämda hufvudnäringar sysselsätta sig med jagt och fiske. Äfven hafva några till näringsfång att göra handelsresor till Norge och de Norrländska städerna, der de afsätta landets produkter och återföra från Norge hästar, hvilka de åter försälja, samt sill och torrfisk; från Sverige spannmål, färgstofter, salt strömming, tobak och snus etc. De sistnämda äro invånarnes egentliga lyxbehof. Klädedrägten är allvarsam, och ännu bibehållas många gamla bruk, lämpade efter ortens mindre förmögenhet. Karlarne hafva mest grå rockar och hvita tröjor af vallmar. Qvinfolken bruka i hvardagslag svarta vallmarströjor, men klädeströjor om helgdagarna. Lapparne, hvilkas antal redan är uppgifvet, uppehålla sig vid fjällkanten, särdeles åt Storsjö-sidan; om

sommaren bivista de gudstjensten i Storsjö-kapell. Ett sockenmagasin anlades år 1764 vid kyrkoberberget. Tingsställe är uti kyrkbyn. Kyrkan, ombyggd 1776, utaf sten och utan torn, är belägen vid Ljusne-elf. Altaret har en af Sundius den Äldres första målningar: »ett kors, omlindadt af en orm; öfver korset moln med änglar, högst upp en sol med trekanten och Guds öga; under korset en kalk». På kyrkogården står en klockstapel, hvarifrån man har en vacker utsigt åt Ljusnans dal; kyrkobyn, bestående af 132 trög i 46 lotter, utbreder sig nära kyrkan i dalen. Trakten häromkring är ett ganska intagande landskap. — Barnundervisningen bestreds år 1859 af en examinerad lärare uti ambulatorisk skola för 48 gossar och 35 flickor; 7 gossar och 5 flickor erhöllo undervisning i hemmet. — Denna trakt har ofta under de tider, då den ömsevis lydde under Norge och Sverige, varit utsatt för de krigförandes fiendtligheter; här lefver ännu minnet af den s. k. Balzar-fejden, då landet så godt som lades öde i Juni månad 1611; det heter, att då afbrändes i Hede allt utom en badstuga, och invånarne måste flytta till Tydalen i Norge. Tjugo år derefter skola Hogdals åboer från Helsingland hafva gjort anfall på orten blott i afsigt att plundra. Ehuru Herjeådalen efter freden i Brömsebro 1645 tillerkändes Sverige, måste dock invånarne här ofta vidkännas fiendtliga infall, särdeles 1658, 1677 och följande år; men omsider, sedan riksgränsen blifvit närmare reglerad, hvilket dock först skedde på 1760-talet, har denna trakt fått njuta af samma fredlighet och lugn som det öfriga Sverige. Denna riksgräns mot Norge börjar vid Riksröset 144, hvarest Särna slutar och Tennäs annex begynner; den utgör mot detta pastorat $6^3/_4$ mil och slutar med 153:dje riksröset vid Skarfdörren, der Jämtland med Undersåkers pastorat möter. Gränsstenarne äro 9 till 10 qvarter långa, med bägge konungarnes namn, Fredrik och Adolph Fredrik, årtalet 1756 och rösets nummer. Här förekomma åtskilliga fornminnen, deribland Långå Skans, $1^3/_4$ mil ofvanom kyrkan, hvarom närmare på dess ställe. I Ljungan- och Ljusnedalen finnas många s. k. ättehögar, 3 à 4 vid hvarandra, hvaruti de gamle sägas hafva gömt sina skatter. Dessa högar skola i början af 16:de seklet blifvit genomgräfda af en bonde, Olof Hansson i Buskan och Funnesdalen, som derifrån säges hafva hemfört flera fynd af silfver. Ljungdals by, $6^1/_2$ mil från Hede, förmenas först blifvit byggd af en Thoril, som skall förut hafva bott vid Storsjön, och efter hvilken Thorilsnäset fått namn. En sägen förmäler, att vid fjällberget Herrhängsskalet, der Ljungan begynner, skall en, som sökt efter malmstreck, fordom blifvit bergtagen, och af denna anledning är ett stenröse der uppfördt. Utom förut nämda byar märkas: Färjestaden $1^1/_2$ skatte; Långå, 105 skatte på 11 nummer i 21 lotter; Råndalen, 9 skatte på 6 lotter; Wiken, $63^1/_2$ skatte på 16 lotter; Henådalen, 12 krono på 2 lotter; Ökeskate, 153 skatte på 5 lotter; Ransjö, 11 krono på 2 lotter; Prestbolet, 12 krono, allt i trög, hvaraf 36 gå på hemmantalet. — Adr.: Wemdalen.

Hede. Bergsmanshammare i By socken af Näsgårds fögderi och Stora Kopparbergs län, skall vara bland de äldsta i orten; år 1688 blef här en hammare utdömd; men denna bibehölls och uppgifves till och med år 1825 hafva haft 200 sk℔ stångjernssmide för 1 härd och 1 hammare; under blåsningstiden från d. 29 April till d. 15 Aug. 1858 utsmiddes här 432 sk℔ 16 l℔ stångjern, uppsk. till 23,667 rdr rmt. Öfra Hede eges af W. Elfbrinck och C. A. Rettig och har ett uppskattadt värde af 4,270 rdr; Grönzinka bruksegare innehafva här skattehemman, uppskattade till 13,644 rdr rmt, och som brukas af bönder. — *Nedra Hede* tullmjölqvarn, uppskatt. till 1,500 rdr rmt, eges af mjölnaren E. Åberg.

Hede. Ett mantal säteri uti Mellby socken och Bjerke härad af Elfsborgs län, är bildadt för omkring 60 år sedan af bondhemman, som skattade till hufvudgården, och erhöll säterifrihet genom flyttning från en under Koberg lydande gård, Welanda i Åsaka socken. Hede gård uppgifves på 1830-talet hafva

bestått af 400 tunnl. åker och äng, liggande i en plan och utgörande nästan en fyrkant, och i midten hvaraf sjelfva gården är anlagd vid en liten å, som genomskär egorna; den har tillhört Kobergs fideikommiss i Lagmansereds socken. För närvarande utgör Hede med Baska, Göhestad och Kärret 2 mantal, som egas, jemte Åsen 1 mant., Jordala $^1/_2$ mantal frälse, Kongsered 1 mantal, Olofstorp $^1/_2$ mantal m. fl., tillsammans $7^{11}/_{12}$ mantal, af baron N. A. Nilsson Silfversköld; hela uppskattnings-värdet är 60,070 rdr rmt.

Hede (Hee), fordom Heida. Annexsocken till Krokstads pastorat uti Sörbygdens härad af Bohus län, intager södra delen af häradets område och omgifves i norr af Krokstad och Sande, i vester af Svarteborg, i söder af Håby och Fors socknar, i öster af Färgelanda i Elfsborgs län, samt omfattar en areal af 17,288 tunnland, af hvilka 1,495 äro sjöar och kärr. Läget är vid 290 fots höjd öfver hafvet. Ungefär midt uti socknen öppna sig några vackra dalar, som behagligt kontrastera emot de skogiga fjällen, på vestra gränsen och emot den nakna, magra bergsluttning, som visar sig söderut. Rådande jordmånen är hvitlera, sand- och myrjord; endast dalgångarne hafva lermylla. Få hemman sakna husbehofsskogar, flera ega något till afsalu; stora och goda skogstrakter tilhöra gårdarna Brattör, Olsby, Sandåker, Krokhult och Wattneröd m. fl. Socknen, som år 1805 beboddes af 865, 1840 af 1,247 och 1859 af 1,697 personer, består af $17^{25}/_{72}$ mantal skatte, $2^{65}/_{72}$ mantal krono, $5^3/_8$ mant. frälse och uppskattas till 120,120 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare, och besöktes skolan år 1859 af 106 gossar och 89 flickor; dessutom undervisades enskildt 5 gossar och 8 flickor och i hemmet 10 gossar och 21 flickor. Kyrkan, af trä, upptimrad tillika med tornet år 1727, är belägen vid häradsvägen, $^3/_4$ mil från moderkyrkan. Inredningen saknar all märkvärdighet. Ibland allmogen har bibehållit sig en sägen om en forntida borg, hvars nu mer försvunna murar rest sig på klippan, der Hällungstad är uppbygdt. Der skall ha bott en konung, som gjort sig förtjent af sagans minne genom deltagandet uti nederlaget på Skottarne vid Nafverstads kyrka samt genom en strid mot den orolige Rane i Svarteborg, med hvilken han slogs vid Ellinge samt vid Torp och Sörbo, i gränsen mellan Hede och Krokstads socknar. På sistnämda ställe förekomma många forngrifter och en upprest stenvård. Högarne, som ligga spridda dels på den s. k. Sörbohogen, dels i Torps gärde och trädgård samt på den ljungbevuxna sandås, som ifrån Torp sträcker sig vester ut och bär det märkliga namnet Sköldungs-backar, äro nu till antalet 86; men ursprungligen har antalet varit vida större, fastän plogen reducerat det till det här uppgifna. Det berättas ock, att ett slag hållits på Slätthult under Åboland, hvarest man finner några mindre grafkullar. Igenvallade åkerfält på denna ljungbevuxna hed vittna om förgångna slägters idoghet. Det närbelägna Kyrkoberget tros hafva sitt namn deraf, att ett kapell med sin griftplats fordom legat derintill. Samma saga är fäst vid ett stort, af grofva randstenar omsatt griftrör vid Möllebacka. Allmogen berättar, att en jätte bott här i ett berg. En hålväg på Fisketorps egor kallas Götadalen, hvarom är redan nämdt på dess ställe. Vid Als skall också en drabbning hafva stått. Spår af förstörda grifthögar visas på Brattön samt på Gunnarsröds och Ryrs moar. Vid Röd har stått en bautasten. En källa på Röstans egor kallas Hällagekälla (Den heliga källan) och är offerkälla, i likhet med S:t Arngrims källa på Kopparhult, hvilken tros vara upprunnen af en viss Arngrims blod, som der blifvit oskyldigt utgjutet. En dal vid kyrkan benämnes Bralles dal, till minne af en vild rånsman, vid namn Bralle, som, efter att hafva mördat hela sin slägt, slutligen blef nedhuggen i denna dalgång. — Den förnämsta gården i socknen är Hällungstad, som omnämnes under den artikeln; mindre goda hemman äro de öfriga: militiæboställena Sällelund $^1/_2$ mant., Möllebacka $^3/_8$ mantal och Wägebol $^1/_4$ mant., hvilka alla hafva sandjord; Torp, $^1/_4$ mant.

kronorustbåll, är komministers-boställe, hvartill det inköptes af församlingen år 1790 för 126 rdr 32 sk. bko. Ibland frälsehemmanen utmärker sig det på sitt ställe omnämda Brattör, hvartill må tilläggas, att närvarande egaren är P. A. Borg; Elnebacka, $^1/_2$ mant., uppskattas till 3,000 rdr. Af frälsehemmanen tillhöra $1^1/_2$ mantal Hvitfeldska Stiftelsen. — Socknen ligger $3^3/_4$ mil från adressorten Uddevalla.

Hedemora. Annex-socken till Hedemora stad, med hvilken den utgör ett regalt pastorat af 1:sta klass., hörande till Hedemora kontrakt af Westerås stift, bebodd af 7,000 inv. och belägen uti Näsgårds fögderi af St. Kopparbergs län, omgifves i norr af Husby, i vester af Säter, i söder af Söderberkes och Norbergs socknar af Westmanland, i öster af Garpenbergs och Grytnäs socknar samt omfattar en areal af 74,752 tunnland, af hvilka 8,200 äro sjöar och kärr. Belägenheten är vid 320 fots höjd öfver hafvet, och marken består till större delen af jemna och bördiga slätter eller dälder, som omgifvas merändels med skogbevuxna berg. Den öfriga delen är stenig och bergaktig, med liten åker- och ängsjord, men mer skog. Rådande jordmånen är sand och skarp lera, äfven på sina ställen endast lätt jord. Vanliga höstutsädet är råg; af vårsäden utgöres minst $^3/_4$ af hafra. Mulbetet uti socknen är öfver allt vid byarna svagt och otillräckligt. De flesta nödgas betjena sig af fäbodar, af hvilka en del äro belägna på Presthytte och Norns skogar och en del på nästgränsande sockenskogar, såsom Norbergs, Säters och Söderberkes. Socknen, som år 1805 beboddes af 4,734 och 1859 af 5,904 personer, består af $111^3/_4$ mant. skatte, $2^{12}/_{13}$ mantal krono och uppskattades 1857 till 1,090,187 rdr bko. En af de betydligaste binäringar, som allmogen någonstädes drifver, är det här nästan allmänna smidet af plogar och jern till åkerharfvar, hvilkas goda beskaffenhet gjort dem kända och afsättliga uti de flesta bland rikets södra provinser; af liar, som till största delen afgå till Norge och derifrån ännu vidare; af hästskor, söm, små spik, pannor, kakelugnsdörrar, potatesqvarnar med flera sådana svartsmiden, som afyttras till städerna och till främmande orter; utom smidet har allmogen bränvinsbränning samt forsling af spannmål och köpmansvaror till binäringar. Kyrkan är belägen på landets grund nära till staden och nyttjas gemensamt med stadens invånare. Barnundervisningen bestreds 1859 af 6 examinerade och 5 oexaminerade lärare uti både fast och ambulatorisk skola, för 74 gossar och 66 flickor uti den förra, för 256 gossar och 234 flickor uti den sednare, som är indelad på 11 rotar; 2 gossar och 1 flicka undervisades hemma, och 6 barn saknade undervisning; tillsammans utgjorde barnens antal inom skoláldern 334 gossar och 305 flickor. Af gårdar och verk märkas: Norn, Presthytte och Wikmanshytte stångjernsbruk, uppskattade till 654,000 rdr; Dräcke, Norn och Wikmanshytte masugnar; Davidshyttan, beskrifven förut under sin artikel samt under Avesta, är äfven belägen här. Vid Norns jernverk finnes en kyrka, som utgör en kapellförsamling, hvartill höra, utom verket, åtskilliga nästgränsande byar; Eriksdahl, uppskattadt jemte ett tegelbruk till 12,213 rdr rmt, eges af enkefru M. J. Schröder; Hälla eges af patron C. J. Bergman; Grådö, uppskattadt till 8,811 rdr rmt, har gästgifvaregård; Näsqvarn, uppskattadt till 8,500 rdr; Näs, $^3/_4$ mant. krono, löjtnants-boställe; Svedjan, $^1/_4$ mantal rustmästareboställe; Nordansjö, $^3/_8$ mtl. krono; Prestgården, 1 mtl, uppskattad till 9,574 rdr rmt.

Hedemora. Uppstad i Stora Kopparbergs län, på en ås vid sjön Håfran, $18^1/_4$ mil n.v. från Stockholm, är Dalarnes äldsta stad och anlagd i en trakt, som sannolikt ursprungligen varit rik på skog, till bevis hvaraf den omständigheten kan anföras, att stadens densamma af Johan III meddelade vapenmärke är en gran. Hedemoras äldsta kända privilegier, i hvilka likväl äldre sådana omnämnas, äro utfärdade af kon. Christopher af Baiern 1446, hvartill komma ytterligare privilegier af Carl Knutsson, Christian I, Johan III, hertig Carl och Gustaf den Store, som stadfäste de förut

meddelade. Uti historien omnämnes staden första gången år 1470, då Erik Carlsson Wase, en af de mot kon. Carl VIII Knutsson upproriska magnaterna, med en här af 30,000 man och 800 »hofmän», som de harneskklädda ryttarne kallades, drog uppåt Kopparberget för att plundra detta och tillintetgöra konungens fränder och medhållare, Sten och Nils Sture. Herr Erik, som till och med lofvade sin husfru, att hon med snaraste skulle få bära en drottnings namn och krona, rastade i Hedemora, stolt öfver sin stora magt och vaggande sig i stora förhoppningar.

»Hanemora är en liten stader;
Der var Herr Erik mycket glader»;

säger Rimkrönikan; men glädjen förbyttes snart till sorg, ty när Herr Erik lemnat staden, mötte han Sten Stures förtrupp, 500 bergsmän, som genast läto Dalabaneret svaja och oaktadt sitt ringa antal inläto sig med den öfvermägtiga hären i en strid, som slutades så, att Herr Erik blef i grund slagen och alla hans förhoppningar tillintetgjorda. På valplatsen skola de segrande hafva funnit icke mindre än 1,500 harnesk. Sedan omnämnes Hedemora i Gustaf Wasas befrielsekrig, och det var här som Befriaren, efter det han återkommit från Gestrikland, inöfvade sin bondehär i vapnens förande, lärde den att smida så kallade Ljuranglar, långa pikar med starka hullingar och skarp egg, samt öfvade folket att marschera i slutna leder och bryta igenom rotar. Tillika lät han här slå de s. k. Dalklippingarna, som i värde motsvarade ett Svenskt öre och visade på ena sidan en väpnad man, på den andra två korslagda pilar. Från Hedemora drog sedan Herr Gustaf till Westerås och utförde derifrån sitt befrielsevärf. Det är bekant, att kon. Gustaf I:s regering oroades af åtskilliga uppror, bland hvilka Dalarne var skådeplatsen för Daljunkarens resning och det s. k. Klockekriget. I den förra var Hedemora troget den lagliga regenten och afsände tillika med Husby och Schedevi deputerade, som försäkrade honom om folkets trohet; i det sednare plundrades Hedemora kungsgård Lördagen näst före Palmsöndagen 1531 af en skara upprorsmän. Under det sista uppror, som oroade Dalarne, det s. k. Dalupproret 1743, besöktes Hedemora likaledes af de upproriska Dalkarlarne, som nödsakade staden att utbetala 150 daler kopparmynt och låta 24 man åtfölja upprorshären. Den från Falun medförda landshöfdingen Wennerstedt hölls i Hedemora uti strängt förvar, och flera bland stadens mer ansedda invånare tvingades att underteckna samma skrift som Faluboerna förut måst underteckna. Bland andra olyckor, som öfvergått staden, utom krigsolyckorna, märkas eldsvådorna åren 1754 och 1849, af hvilka den förra ödelade 90 gårdar jemte råd- och skolhuset, så att endast kyrkan och 20 smärre gårdar qvarstodo, medan den sednare lade 38 gårdar i aska och bibringade staden en förlust af öfver 100,000 rdr bko. Äfven på 1500-talet torde staden hafva varit hemsökt af någon eldsvåda, emedan Johan III år 1582 förlänade invånarne vissa friheter till stadens uppbyggande; en förmån, hvilken äfven drottning Christina förunnade Hedemora år 1641, då ett torg anlades, tillika med fyra större gator: Kyrk-, Gustafs-, Prest- och Åsgatorna.

Hedemora stads förnämsta byggnad är dess *kyrka*, hvilken lär hafva blifvit anlagd i trettonde århundradet i stället för det i orten förut befintliga kapellet, hvaraf minnet ännu lefver i namnet Kapellbacken. Kyrkan har åtskilliga gånger blifvit tillbyggd, och det äldsta tornet, uppbygdt på bekostnad af en handlande i staden, Hans Findelow, som år 1641 vann ett vad om 100 skeppund koppar för det han inom loppet af ett år gjorde en färd till Christi graf och tillbaka derifrån och af tacksamhet för Försynens beskydd under den vådliga färden lät uppföra tornet, är nu utbytt mot ett nyare, bygdt efter ritning af Hålleman. Hedemora stad och socken utgöra ett regalt pastorat af 1:sta klassen i Hedemora kontrakt af Westerås stift. — Det äldsta *rådhuset*, uppfördt 1670, afbrann 1754, hvarefter det nuvarande uppfördes.

Hedemora stad, som lefver af åkerbruk, handel och handtverk, bebroddes 1859 af 1,135 personer, medan folkmängden år 1850 uppgick till 1,080

och i slutet af 1780-talet till vid pass 900 personer. År 1858 hade staden 12 handlande och 38 handtverksmästare; den bestod år 1855 af 176 tomter, uppskattade till ett värde af 275,696 och i statsbidrag erläggande 5,546 rdr bko. Stadens *Pålsmessomarknad* är en bland de vigtigare i riket. — I stadens grannskap ligga *Husby* krutbruk och *Garpenberg*.

Heden. Egendom i Stora Kopparbergs socken och län, bestående af 94 spannl., eges, jemte Kjellsarfs tegelbruk, af bergsmannen J. O. Everström och uppskattas till 16,238 rdr rmt; gårdens utsäde är 5 tunnor råg, 40 tunnor vårsäd och $^1/_2$ tunna hvete. Dessutom egas 2:ne kopparhyttor i samma socken, med en tillverkning af 170 sk℔ råkoppar, af nämda Everström. — Adr.: Fahlun och Heden.

Hedensberga eller *Hinsberga*. Säteri uti Tillberga socken och Siende härad af Westerås län, vid ån, som rinner åt Bocksjön, $^1/_8$ mil österut från kyrkan, förmodas fordom varit kungsgård; gården består af 7 mantal, ibland hvilka ett är rå och rör; härtill höra Höjen, Källberga, Lissabo, Löfsta, Råcksta, Tillberga by, Sundby $5^5/_8$ mantal, alla inom sockneu, samt frälseräntan af $^1/_2$ mantal; det hela utgör ett gods, uppskattadt till 70,135 rdr rmt. Gården finnes antecknad omkring år 1660 såsom hertig Johans, konung Johan III:s sons, furstliga gods; år 1665 egdes den af grefve Thure Oxenstjerna, sedan af öfverste B. v. Liewen, derefter af fru A. C. Bååth, Gustaf Carlssons enkefru B. G. Patkull samt, omkring år 1720, af lagmannen baron Cederhjelm och hans fru C. E. Carlsdotter; omkring år 1740 köptes egendomen tillika med Hellby af landshöfdingen P. Drufva, hvilken bebyggde mangården med två stenhus på en klippa, som emot norr sluttar brant till den nedanför rinnande ån; här finnes trädgård med orangeri. Närvarande egare är grefve H. Hamilton.

Hedenstorp. Ett mantal skatte uti Sanderyds socken och Tveta härad af Jönköpings län, eges, jemte ett mantal Åsen, bägge uppskattade till 15,000 rdr rmt, af Gustaf Johansson. Hedenstorp är väl bebygdt samt försedt med trädgård och vattenledning af presidenten baron von Köhler 1786. Gården egdes 1828 af major G. Soop; der anmärktes då taflor af Ehrenstrahl, alla konungarnes porträtter från Gustaf I till och med Carl XII, liksom denne till häst i slaget vid Narva (i Lebensgrösse). Åsen köptes år 1773 af ofvannämda presid. A. J. von Köhler för 12,000 daler s.m. Sedan egdes bägge gårdarna af kapiten Printzensköld, som sålde dem till major G. Soop för 50,000 rdr rgs.

Hedensö. Sätesgård uti Näshulta socken och Öster-Rekarnes härad af Nyköpings län, belägen på en ö i Näshultasjön, dit grundläggaren skall hafva flyttat gården från Heden, öster om sjön (enligt Tuneld skall grundläggaren hafva hetat Heden), utgör för sig $1^1/_2$ mantal frälsesäteri och med underlydande Österby 2 mantal, Ökna 1 mantal, Oppeby 1 mantal, m. fl., tillsammans $9^5/_8$ mantal, samt Näshulta qvarn med 3 par stenar, såg och tegelbruk, ett gods, som uppskattas till 81,963 rdr rmt. Till början af 1300-talet var egendomen belägen på fasta landet vid nuvarande ladugården och kallades Westerby, till skilnad från Österby, en underliggande bondgård, som låg österut derifrån. Egare af Hedensö hafva varit år 1359 Niklas Ragvaldsson; år 1382 och derefter hans efterkommande; år 1473 rikrådet Ragvald Månsson Fargalt; på 1500-talet egdes det af slägten Krumme; genom gifte blef Knut Jönsson Kurck egare. År 1643 ärfdes Hedensö af riksrådet Jöns Kurck och förblef inom denna slägt, tills det år 1783 köptes af direktören vid Ostindiska Kompagniet, Anders Arfvedson, död 1809, som i synnerhet förskönat egendomen; en hans arfving, bergsrådet A. v. Wahrendorff, blef genom lösen då egare deraf, men sålde det 1820 till brukspatron J. Aug. Arvedson, och eges gården för närvarande af löjtnant Arfvidsson. Ett jernverk omnämnes här af Tuneld, Tham m. fl., men finnes icke omnämdt i Kammarrättens räkenskaper

för sednare åren, hvarföre det antages vara nedlagdt.

Hedeskoga. Annex-socken till Ystads Mariæ stadsförsamling uti Herrestads härad af Malmöhus län, är belägen vid hafvet, $^1/_4$ mil n.n.v. från Ystad, och omfattar en areal af 1,504 tunnland, af hvilka 6 äro sjöar och kärr. Marken är något ojemn med ganska ansenliga kullar. Jordmånen består af lera. Ingen skog finnes här och ganska ringa bränntorf. Socknen, som år 1805 beboddes af 244 och 1859 af 444 personer, består af $12^{23}/_{48}$ mantal, som betala eganderättsafgift, och uppskattades 1857 till 73,890 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare för 30 gossar och 24 flickor; enskild undervisning erhöllo 2 flickor. Efter Gillberg utgjorde på 1760-talet Hedeskoga med Öja ett regalt pastorat. Af byar märkas: Tvären, Folkestorp, Hedeshöga på 14 N:r i 24 lotter af $4^1/_4$ mtl frälse, 1 mtl krono. — Adress: Ystad.

Hedesunda. Modersocken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Gestriklands kontrakt och fögderi uti Uppsala stift samt Gefleborgs län, ligger i södra delen af Gestrikland emot Uppland och Westmanland, hvarifrån socknen på sina ställen skiljes genom Dalelfven och dess vikar, ehuru något af socknens tillhörighet är beläget söder om elfven. Dess största längd från Walbo socken-rå vid Hyttön, sydvest åt Gysinge, är $3^1/_6$ mil; bredden från gränsen mellan Westmanland och Uppland öster om Harbäck, n.n.v. till Främlingshem eller Årsunda, $2^3/_8$ mil. Råsträckningen mot Westmanland ifrån Gysinge till Harbäck är $1^7/_{16}$, sedan mot Uppland och Tierp till förenämde Hyttön eller Walbo-rå $2^7/_{32}$ mil. Socknen gränsar således utom länet emot Nora, Wåla och Tierp socknar, men omgifves i öfrigt af Fernebo, Årsunda och Walbo inom Gestrikland, är belägen 4 mil s.s.v. från Gefle, vid 220 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 100,810 tunnland, af hvilka 24,000 äro sjöar och kärr. Namnet är hemtadt af den stora hed eller skogs-sträckning i orten, som går dels inom socknen, dels mot Westmanlands-sidan, utefter hvilken vägen blifvit anlagd, samt af de sund, Dalelfven der förorsakat. I allmänt uttal kallas socknen derföre orätt Hessunda. Marken är till det mesta jemn; endast några få obetydliga berg finnas i södra delen af socknen, der den enda märkliga strömmen, Dalelfven, flyter förbi; han följer denna sockens södra kant något från Gysinge bruk i Fernebo emot Nora socken i Westmanland. På samma sida har trakten utseende af skärgård i mer än 3 mils sträckning, räknadt efter elfvens krökning. Ifrån Hedesunda början vid Storön till emot Hyttön nära Walbo-rå bildar elfven flera ansenliga vikar, fjärdar och sund, med många holmar och öar, så att den här mer får utseende af en mycket stor sjö än någon elf. Närmast Nora möter Brokfjärden, hvarifrån räknas 1 mil till sockenkyrkan. Hedesunda-ön ligger der midt emot; den är märklig, emedan landsvägen går häröfver; öns längd är omkring $^5/_8$ och största bredden $^1/_8$ mil; den har 2 allmänna färjesund: det norra emot kyrkan, smalt, så att öfverfarten der är beqväm; men på södra sidan emot Westmanland är sundet för det mesta $^1/_4$ mil bredt. Nedanför ligger Hadefjärden med flera vikar och sund; på 2 mils sträckning äro dessutom många bugter, både mot Wåla och Tierp, hvilka äfven der hafva flera namn, såsom Bälgsnäsviken, Ingsån, Siljansfjärden m. fl. Elfven fortfar vidare med två fördelningar: genom Sänna-fjärden vester om Görtsön, förbi Kågebo by och Rumsjön, går en gren i flera strida strömmar till Untra-fjärden; den andra löper genom Wiks-, Säfvalbo- och Bergfjärden, öster om Görtsön, förbi Söderfors bruk med flera smärre fall, äfven till samma Untra-fjärd inom Tierp. Af de många öar och holmar, som finnas inom socknens område, nämnas: Bramsön, Rämsön, Görtsön, Storön, Löfön, Gäfvan, Bjurön, Tjersön, Ytterön m. fl. Några äro bebodda; på de flesta hafva vissa byar skog och ängslotter, dels under sina hemman, dels inom krono-allmänningen, och betalas deraf särskild skatt för ängsslåttern. Socknen, som år 1805 beboddes

af 2,889 och 1859 af 3,986 personer, består af $61^{9}/_{26}$ mantal skatte, $1^{3}/_{5}$ mantal krono, $7^{1}/_{8}$ mantal frälse och uppskattades 1859 till 410,949 rdr 70 öre rmt. Åkerbruket är i sednare tider både utvidgadt och förbättradt, särdeles genom nya upptagor, mer dikning och bättre körning än förut. Jordmånen är något stenbunden, dock skäligen bördig. Åkern består ungefär till hälften af lera och till hälften af svartmylla samt något sandjord; den besås vanligen hvartannat år med mer råg än korn, jemte litet hafra och hvete. Afkastningen, som i goda år upptages till 8:de kornet, är dock ej tillräcklig för socknens behof. Ängen består mest af sidvall och myrar; alla tjenliga platser äro dertill upptagna, så att föga nu mer lär återstå för uppodling. Många stora mossar eller så kallade myrar finnas i socknen och äfven annan oländig mark på sina ställen. De ängar, som slutta mot elfven eller ligga på dess öar, hvilka sednare kallas elfängar, bli stundom öfversvämmade, dels om våren vid islossningen, då stundom mycket bortsköljes, dels om sommaren, när elfven stiger upp på låglända trakter, som i 5 à 6 veckor då sättas under vatten. Vore ej denna olägenhet, så skulle boskapsskötseln med större fördel här kunna idkas; den är dock så lönande, att årligen aflåtes något kreatur och viktualier till Gefle och bruken i orten. Betesmarken är också bördig med någorlunda utrymme. Skogen är vidsträckt, men genom vårdslös hushållning vid kolningar och eljest illa medfaren förr, då åkerbruket vansköttes; men sedan detta ansetts mer lönande och skogsdelning äfven skett, så att en hvar fått sin vissa trakt att vårda, bli bägge nu bättre handhafda. Här kolas till närmast belägna jernverk, af hvilka några hafva hemman i socknen, såsom Gysinge, Söderfors och Elfkarleöns egare, hvilka sednare också här innehafva någon allmänning, likaledes Forsbacka bruk och Walbo masugn. Vid 6 grofbladiga sågar fås bräder till eget behof; några föryttra härifrån bräder, plankor och bjelkar till Gefle. Tjära brännes på sina ställen till ortens behof, litet säljes äfven deraf. Mesta delen af skogen består af tall och gran. Utom andra allmänna löfträd, såsom lind, ask, lönn, rönn, asp, al m. fl., växa äfven ekar i socknen. Jagt idkas något; utom vanliga djur, såsom vargar, räfvar, harar o. s. v., fällas ock ibland björnar, till och med bäfrar. Elgar träffas äfven här i skogarna. Skogsfogel skjutes eller fångas något, likaså sjöfogel, som ock vistas här på vissa årstider. — Mineralkällor finnas vid Backa och Djerfva; den förstnämda upptogs 1793. — Socknens sigill visar en båt med 2 åror. Hedesunda och Öster-Fernebo utgöra ett tingslag, och hålles ting i Rångsta by. — Barnundervisningen bestrides uti både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och 5 oexaminerade lärare samt 3 oexaminerade lärarinnor; i den förra skolan undervisades 1859: 68 gossar och 33 flickor; i den sednare, på 6 rotar, 115 gossar och 134 flickor; dessutom undervisades 50 gossar och 83 flickor i hemmet; tillsammans utgjorde skolbarnens antal, inberäknadt 2 i allmänt läroverk, 232 gossar och 250 flickor. Kyrkan är belägen vid landsvägen, $3^{1}/_{4}$ mil från Gefle, nära vid elfven eller det smalaste färjesundet; hon är till sin första anläggning uråldrig, men blef såsom trång och förfallen nedrifven 1773. Nuvarande byggnad af sten, fullbordad 1775, är $60^{1}/_{2}$ alnar lång och $27^{1}/_{2}$ alnar bred inom murarna, med 16 alnars höjd till hvalfvets början, och har ett vackert torn; kyrkan är ljus och rymlig. Orgelverket har 9 stämmor, bygdt af Dan. Stråhle 1737; på framsidan befinnes ett visar-ur, omgifvet med blindpipor. Här äro 3:ne klockor. Sockenmagasin är inrättadt år 1755 genom frivillig insättning af spannmål och sedan så ökadt i tillgång, att derifrån utlånas till många inom socknen. Kyrkoherdebostället består af 10 öresland eller 1 mant. krono, med bördig åker och äng, ehuru större delen af den sednare ligger aflägset, spridd jemte elfven. Kapellans-bolet utgör $^{3}/_{5}$ mant. krono eller 6 öresland. Den första kyrkoherden, som nämnes här, är Lars 1528, och sedan Erik Petri, som underskrifvit Uppsala Mötes Beslut år 1593. — Af fornminnen förekomma inga af värde; på sina ställen ses högar, som

fordom blifvit hopkastade, men osäkert till hvad ändamål. Konung Carl XI skall 1694 den 5 Juni hafva tagit vägen från Westerås till Gefle öfver färjesundet och genom Hedesunda på sin Torneå-resa; konung Adolph Fredrik har år 1744 på resan från Gefle till Sala farit häråt. Då konung Fredrik 1720 och 1721 jagade i Nora och Wåla, var han äfven här. Konung Gustaf III samt kronprinsen Gustaf Adolph reste härigenom 1792 till riksdagen i Gefle. — Af byar, verk och andra lägenheter märkas förutom redan nämda: Ålbo, på 8 n:r i 17 lotter; Öhn på Hedesunda ö, som består af 32 öresland, på 8 n:r i 10 lotter; Westbygge by, $24^1/_2$ öresland på 7 n:r i 12 lotter; Rångsta, 9 n:r i 13 lotter; Brunn, 9 n:r i 17 lotter; Åhs; Harf på 6 n:r i 9 lotter, med gästgifveri, som förut varit i Brunn; Berg, Bäck, Ölby, Halsbo, Hofsta, Ullanda, Landa, Östneda, Gysinge, Söderfors, Forsbacka, Mackmyra; Elfkarleå bruksegare ega hemman här för ett uppskattadt värde af 93,664 rdr rmt. Hyttö masugn under Elfkarleö bruk; Hadeholms frälseegendom, på ett näs mot Nora vid Hadeviken söder om elfven, består af 16 öresland och lyder under Gysinge bruk. — Adr.: Gefle.

Hedmora, Östra och **Westra,** äro två gårdar i Årla socken och Öster-Rekarne härad af Nyköpings län, hvaraf den förra, 2 mantal frälse, har lydt under Rinkesta, af somliga antaget som klostergods jemte Westra, och sedermera såsom adligt från 1624, men tillhörde 1825 och 1851 v. Schneidau, 1859 brukspatron Bernhardt, och uppskattas till 18,228 rdr rmt. Den sednare, uppskattad till 18,084 rdr rmt, eges af brukspatron Bohnstedt.

Hedningeslottet, i Wäse härad af Wärmland. Så kallas ännu några lemningar efter ett slott från hedniska tiden, $1^1/_4$ mil nordost från We, uppe i skogsbygden. Det har varit litet, bygdt af sten samt beläget på en hög kulle, som sedan blifvit öfverväxt med skog. Om slottets ändamål och öde för öfrigt har man inga underrättelser.

Hedströmmen. En i Mälaren norr om Kungsör utfallande å, hvars källsjöar ligga i Skinskattebergs Bergslag. Bland dessa sjöar märkas: *Örtjernarne*, på gränsen mot Söderbärke, *Dragaren*, på gränsen mot Westanforss, *Storsjön* samt *Öfra* och *Nedra Wettern*, hvarjemte ån upptager ett från sjöarna *Långsvan* och *Lillsvan* uti Gunnilbo och Heds socknar kommande vattendrag.

Hedvigsberg. Fordom en del af Stockholms stadshage, blef, vid densammas år 1796 skedda indelning i lotter, upptagen under stadshagslotterna N:ris 2, 3 & 4 och utarrenderad till kapitenen mekanikus Charles Apelqvist mot en årlig arrendesumma af 662 rdr rgs. Detta arrendekontrakt transporterades på kapitenen och riddaren Jakob Westin, som 1819 lät bebygga egendomen med en mangårdsbyggnad invid Mariebergsvägen och en särskild ladugård ett stycke inpå egorna. Denna egare, som d. 12 Jan. 1820 friköpte stället mot 8,333 rdr 16 sk. bko, gaf det efter sin hustru namnet Hedvigsberg. Största delen af egorna, bestående af skogs- och betesmark, har blifvit af honom genom bergsknallarnas bortsprängning och påfyllning uppodlad och gjord fruktbärande. Westin nedlade på dessa odlingar och byggnadsföretag den betydliga kostnaden af öfver 50,000 rdr bko. Egendomen ärfdes efter hans död 1829 af sonen, löjtn. F. L. Westin, hvilken d. 17 Okt. 1835 försålde densamma, tillika med närgränsande egendom Conradsberg, för 20,000 rdr bko, till kassören Carl Anton Ortman. Sedan denna egare 1844 gjort cession, inköptes dessa egendomar den 16 Maj s. å. på stadsauktion af löjtn. T. M. Flygare för 30,100 rdr bko, och från hans arfvingar inköptes de d. 10 Jan. 1855 till det nya hospitalet för 36,000 rdr bko. Se *Conradsberg*.

Hedvigsforss. Jernbruk i Bjuråkers socken, Delsbo härad, Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, 20 mil från Gefle, 5 mil från Hudiksvall, 10 mil från Sundsvall och $1^1/_2$ mil ifrån kyrkan, har förut hetat *Alderforss* efter sin anläggare, bergmästaren Daniel Ahlbom, som 1742 erhöll Bergskollegii pri-

vilegium på en hammare och en masugn, att uppföras vid Öfver- och Ytterån i Bjuråker. Hammaren byggdes år 1744, och 1747 blef masugnen, som kallades *Österbo,* äfven färdig, men stod på så osäker grund, att den år 1764, då landshöfdingen friherre P. A. Örnsköld var egare till halfva masugnen, måste ombyggas. Malmbrytningar funnos i grannskapet; men malmen var oartad, och grufvorna lades öde. Bruket har tillhört hofmarskalken Jennings, Smaræus m. fl. och inköptes 1831 af brukspatronen, kommend. och ridd. P. A. Tamm, som förut innehade Strömbacka bruk med flera lägenheter inom samma socken. Vid stället finnas 3:ne stångjernshamrar, 3:ne härdar, manufaktursmide, masugn, mjölqvarn, skattlagd såg samt lancasterskola. Årliga tillverkningen är 2,250 sk℔ stångjern af eget tackjern af malmer från Utö och Wiggelsbo grufvor. Utskeppningsort är Hudiksvall, och bruksstämpeln C.W. med krona öfver. Alla verkstäder och de flesta brukshus har friherre Tamm låtit ombygga, och ny masugn uppfördes 1850 af huggen sten. Beläget i den mest odlade delen, 469 fot öfver hafvet, har detta ställe betydliga egovidder och odlingslägenheter samt består af 68 öresland eller $4^1/_4$ mantal kronoskatte inom Bjuråker. Bruket eges nu af friherre P. A. Tamms sterbhusdelegare, med brukspatronen Carl Östberg på Elfkarleö till disponent.

Hedvigsholm. Fordom en skans på det i Marstrands hamn belägna skäret af samma namn, hvaraf nu endast ruiner finnas qvar. Skansen intogs af Gyldenlöwe den 15 Juli 1677, sedan Malepertskansen först fallit i Danskarnes händer; men den blef dem dyrköpt, ty de fingo här 5 officerare och 43 man dödskjutna samt 15 officerare och 152 man sårade.

Hedåker. Ett mantal säteri uti Hyrunga socken och Wiste härad af Skaraborgs län (anfördt som $1^7/_8$ mantal uti Malma socken af Tuneld), har välbyggd åbyggnad med 4 flyglar, skog af furu och gran samt jordmån af blandad lera och svartmylla, uppskattas till 15,000 rdr rmt och eges af patron A. F. Dahlgren. Hedåker lär vara en af de äldsta odalgårdarna och urgammalt frälse, som i afseende på hemmantalet har de vidsträcktaste egor. Uti kon. Gustaf I:s tid bodde här en betydande man, Christopher Andersson Röde, som förde 3 eklöf uti vapnet; han var magister, riksråd, öfverste-kansler och riddare. Han skall, genom sin myndighet, i synnerhet hafva bidragit till att skingra de vid Larf år 1529 församlade upproriska Westgötarne. Denna egendom har allt sedan den tiden, utan att vara fideikommiss, gått uti arf, och således öfver 300 år varit bibehållen uti samma slägt, ehuru med förändrade namn. År 1816 beboddes Hedåker af enkefru B. E. Rehnstjerna, född Hård, sondotter af den namnkunniga hofstallmästaren Gustaf Hård. Dispositionen af egendomen var öfverlemnad åt generalmajoren J. L. Belfrage. Egare år 1833 var kammarherren, kapiten A. Belfrage. Gården antändes af Danskarne under kriget på sommaren år 1676.

Hedåker. Stångjernshammare i Westra Fernebo socken och Wagnsbro härad af Westerås län, är belägen ett stycke norr ut från kyrkan; har 2 härdar och uppbyggdes 1617. På 1820-talet lär den sednast varit i gång och haft 100 sk℔ smide. Till Hedåker höra 2 mantal i 12 lotter, uppskattade till 22,560 rdr rmt.

Heide. Ting i Södra Befallningen af Gotland, innefattar Heide, Wäte, Klinte och Fröel socknar samt består af $58^7/_8$ mantal, deraf $56^7/_8$ mant. skatte, 2 mant. frälse. Folkmängden 1856 var 2,658 personer.

Heide. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Medel-kontraktet af Wisby stift, utgöres af 2 socknar: Heide, moderförsamling, och Wäte, annex, samt består af $30^1/_2$ mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 284, utgjorde år 1856: 1,137 personer. Marken i detta pastorat är ojemn och backig, emedan härigenom stryker från norr till söder en kalkås och skogbevuxen

hed, hvarifrån socknens namn Heide efter Gotländska munarten härleder sig. Denna ås sluttar å ömse sidor och sänker sig vid Heide kyrka till ett träsk af $^3/_5$ mils omkrets och sedermera till dalar, der man finner åkrar, ängar och mossar. Medan grunden eller botten består af kalkberg och hällar, hvilka på många ställen uppstiga i dagen och besvära åkrarna, är den rådande jordmånen här kalklera, blandad dels med svartmylla, dels med kalkflisor och sand. — *Heide*, modersocken uti Södra Fögderiet af Wisby län, $2^3/_4$ mil från Wisby, är belägen vid 125 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 14,487 tunnland, af hvilka 1,530 äro sjöar och kärr. Skog finnes här, utom ett och annat skoglöst hemman, öfver husbehofvet, hvarför ock här träffas många sågverk. Socknen, som år 1805 beboddes af 429 och 1859 af 592 personer, består af $13^7/_8$ mantal skatte, $1^1/_8$ mantal krono och uppskattas till 89,650 rdr rmt. Här finnes fast skola, hvari år 1859 undervisades 27 gossar och 18 flickor af en examinerad lärare jemte klockaren; dessutom erhöllo 3 gossar och 16 flickor undervisning i hemmet. Här har äfven Diakonissanstalten på hösten s. å. börjat en skola för 36 à 40 barn. Kyrkan, af huggen Gotlandssten, är urgammal. Här äro 2:ne grafstenar med runor och en runristning på en sten i kyrkan; den sednare har följande innehåll: **Kirkian : bran : a : Þeleþes : bürþ : lauka : tahn : ta : var : ᛡ : Sunnu : tahr : ok : ᛒ : Þrim i : tritanda : raþo.** I klockan finnes äfvenledes en runristning, N:o 1,993 i Liljegrens Run-Urk. Af byar och gårdar märkas: Löfves, $1^1/_4$ mantal i 4 delar; Tass, $^1/_2$ mtl i 4 delar; Simunda med såg, $^7/_8$ mtl i 2 delar; Muntsarfve med såg, $^3/_8$ mtl i 5 delar; Hejdegården med såg, $^7/_8$ mtl i 2 delar; Wäntinge, Tippsarfve, Hågleip, Gervalls, Smiss, Qvie. — Adress: Wisby.

Heinum. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Kontraktet af Wisby stift, utgöres af två socknar: Heinum, moderförsamling, och Bähl, annex, samt innehåller $16^1/_8$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 218, utgjorde 1856: 543 personer. Af skog har pastoratet hjelpligt förråd. — *Heinum*, modersocken uti Norra Fögderiet af Wisby län, $2^1/_2$ mil ostnordost från Wisby, är belägen vid 110 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 9,373 tunnland, af hvilka 510 äro sjöar och kärr, samt består af $8^1/_2$ mantal skatte, $1^1/_4$ mantal krono, och uppskattas till 56,290 rdr rmt. Omkring två tredjedelar af marken består af nästan kala kalkberg. Den öfriga delen är tämligen fruktbärande. Ehuru rådande jordmånen är lera, finnas dock många mellanhvarf af sand och i synnerhet ör. Socknen, som år 1805 beboddes af 244 och 1856 af 345 personer, har fast skola gemensam med Bähl, hvari år 1859 undervisades 28 gossar och 14 flickor af en examinerad lärare; dessutom undervisades 4 gossar och 2 flickor i hemmet samt 3 gossar i allmänt läroverk. Kyrkan, af sten i Götisk stil, är byggd 1169 (?). Portalen är vacker. Här och på kyrkogården äro sju grafstenar med runor, hvaraf den ena i kyrkan har följande inskrift: **Oesus : Krist : naþi : Halvia : sial : uk : agta : husfraua : Angva : systir : . . . husl . . — . . . haver . . . . . vir : Þiþin : Paternostr : firi : Halvia : sial : Magistr : kerþi : mik : Þotviþr : smiþr : lit : gera : hvalf** — . . . — I korset: **Sihþ aþ : h. . ans : husfrui : sus . .** — . Af byar och gårdar märkas: Stora och Lilla Kyrkoby i 8 delar, med såg; Boten 1 mantal; Mallgård; Rotha; Riddare, $^1/_2$ mantal i 4 delar; Rings; kyrkoherdebostället, 1 mantal, uppskatt. till 6,000 rdr rmt; kronolänsmans-bostället, $^1/_2$ mantal, uppskattadt till 2,400 rdr rmt. — Adress: Wisby.

Hejdeby. Annex-socken till Endre pastorat uti Norra Fögderiet af Wisby län, $^3/_4$ mil öster från Wisby, är belägen vid 135 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 4,513 tunnland, af hvilka 10 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 177 och år 1859 af 234 personer, består af 7 mantal skatte, $^1/_4$ mantal krono och uppskattades med 3 bergverk till 34,570 rdr rmt. Här är fast skola, hvari år

1859 undervisades 13 gossar och 7 flickor af en examinerad lärare, som är gemensam för skolan i Endre; dessutom erhöllo 3 gossar och 6 flickor enskild undervisning. Kyrkan är byggd af sten år 1072. Af byar och gårdar märkas: Bolarfve, $^3/_4$ mant. i 5 delar; Mattissa, $^1/_4$ mantal med 2 kalkugnar; Hejdung, $^1/_2$ mantal, uppskattadt till 3,000 rdr; Norbys, 2 mantal i 4 delar, med kalkugn; Stora och Lilla Råby, $1^1/_4$ mant. i 5 delar; Tibble, $^7/_8$ mantal i 3 delar. — Adress: Wisby.

Hektorshyttan. Ett halft mant. uti Fernebo socken och Philipstads Bergslags härad af Carlstads län, eges under Mögsjöhyttan af brukspatron A. Gullström och uppskattas till 9,000 rdr rmt. Hyttan byggdes omkring år 1600 af Wallonen Hector Locket.

Heldeholm (Hälldeholm). Ett mantal berustadt säteri uti Brandstorps socken af Wartofta härad och Mariestads län, eges jemte Torkelsryd $^3/_4$ mantal, Medgrinnekärret, en notedrägt vid Djupadalen, mjölqvarn med 2 par stenar tilllika med sikt- och sågqvarn, alltsammans uppskattadt till 14,010 rdr rmt, af Emanuel Lindberg. Egendomen har fordom tillhört grefliga slägten Stenbock, och egdes 1814 af prosten dokt. J. Almqvist.

Helenas, S:t, Källa, se Götheneds socken.

Helga-Kors-Källa ligger på Högebo egor uti Mortorps socken af Kalmar län, och här skall S:t Sigfrid under ett antingen uti eller vid densamma upprest kors, efter hvilket källan fått sitt namn, hafva döpt många hedningar. Enligt en annan tradition, skall det underverket skett här, att en blind hedning druckit af denna källas vatten och i ögonblicket återfått sin syn, då han i vattnets yta blef varse återspeglandet af ett guldkors, som vid närmare efterseende befanns hänga i ett träd öfver källan; det nedtogs, och mannen, som nu lät döpa sig, skänkte korset till Mortorps kyrka, der det länge förvarades, men borttogs slutligen af fienden. Vidskepelsen har imellertid en lång tid firat denna källa medelst offrande deruti.

Helgarp (Heljarp). By i Tofta socken och Rönnebergs härad af Malmöhus län, består af $2^5/_8$ mantal skatte, $^5/_8$ mantal krono, 8 torp, en väderqvarn, och indelas i 19 nummer, hvaraf två äro kyrko- och mensal-hemman. Byn har sidländ, dock tillräcklig åker och äng, ringa torfjord samt fiske i ån. Af Helga, konung Heidriks dotter, förmenas byn hafva fått sitt namn.

Helgarö. Annex-socken till Fogdö pastorat uti Åkers härad af Nyköpings län, belägen vid Mälaren mellan Fogdö i öster, Söderfjärden och Björsundet i sydvest, Granfjärden i norr, utgörande yttersta spetsen af Fogdölandet, upptager en areal af 4,166 tunnland, af hvilka 20 äro sjöar och kärr. På östra gränsen är socknen, fordom medelst mindre vattendrag skild från Fogdö, nu mer med denna sammanhängande, bergaktig, med hjelplig skog; en annan ås går genom midten från norr till söder; mellanliggande trakter upptagas mest af sädesfält, sydvestra stranden af ängsmarker. På de flesta ställena är jemn jordmån på rådande lergrund, dock någonstädes sandblandad. Åkerbruk är hufvudnäringen, hvarjemte idkas ängsbruk och fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 516 och 1859 af 482 personer, består af $7^3/_8$ mantal skatte, $^5/_8$ mantal krono, $14^1/_4$ mantal frälse och uppskattas till 115,200 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare jemte klockaren uti fast skola för 14 gossar och 14 flickor; dessutom undervisades hemma 8 gossar och 11 flickor. — Ecclesia S:tæ Mariæ in Helgarna nämnes redan 1233 såsom lydande under Wårfruberga kloster; Helgharnæ likaledes 1311 och 1314, såsom hörande till prepos. Strengnensis. Från reformationstiden har socknen varit annex till Fogdö; kapellaner förekomma från 1556. Kyrkan, belägen $1^1/_2$ mil från Strengnäs, $^3/_5$ mil från moderkyrkan, nära Söderfjärden, är ursprungligen gammal, återuppbyggd år 1686; under choret finnes en graf för slägten Cruus. En väg från Fogdö och

hit går härifrån vidare till Björsund, der öfverfart är till Jäders socken. — Af fornlemningar omtalas högar och runstenar vid Åsby och lemningar efter en borg vid Rällinge, sannolikt det Ränninge, der den sista konungen af Ynglingaätten i Sverige, Ingiald Illråda, lät innebränna sig jemte sin dotter Åsa, omkring 600 år efter Christi födelse. — Af byar och gårdar märkas: *Helgarö*, $2^7/_8$ mantal på 5 n:r i 4 delar, hvaraf $^5/_8$ tillhöra enkefru M. Lundholm, $^1/_2$ mant. lyder under Hesselbyholm i Fogdö socken, $1^1/_8$ mantal under Edeby säteri, $^5/_8$ mantal krono är kapellansboställe; Åsby, 3 mantal på 8 nummer, hvaraf $^3/_8$ mantal höra under Edeby säteri; Rällinge, $5^1/_8$ mantal på 6 nummer i 7 lotter. — Adress: Strengnäs.

Helga-Å. Flyter ur *Helga-sjön* vid Wexiö och förenar denna sjö med Åsnen, hvilken sjö genom Mörrums-å afbördar sig i Östersjön. Utloppet ur Helgasjön, $^1/_2$ mil från Wexiö, kallas *Helga-varma*.

Helgeandsholmen. På denna holme i Norr-Ström uti Stockholm, der nu Kongl. Stallet är beläget vid Norrbro, midt emot Kongl. slottet, hölls, uppgifves det, under konung Magni tid, år 1282, en herredag, vid hvilken fattades det bekanta Helgeandsholms-beslutet, som påbjöd en noggrann refning och derpå grundad beskattning af hvart hemman och derjemte, att alla stora vattendrag, alla bergverk, så väl nu som i framtiden, och slutligen alla stora skogar skulle anses som kronans egendom, och att de, som begagnade sådana lägenheter, skulle derför erlägga ränta till konungen. Holmen har ock ett annat historiskt minne, i det att prins Magnus Birgersson här med sitt lif fick umgälla sin faders brott. Fåfängt åberopade han här sin oskuld uti faderns gerningar. Herrarne frågade ej derefter, ej heller aktade de den ed de svurit honom om trohet, såsom den der efter faderns död skulle bli rikets konung. Han måste luta sitt oskyldiga hufvud under bödelssvärdet. — Se vidare *Stockholm*.

Helgebodaforss. Jernbruk i Eda socken, Jösse härad af Wärmlands län, vid sjön Wälen, $^1/_4$ mil från Norska gränsen, anlagdt af brukspatron J. H. Werling åren 1796 och 1804 samt sedermera under flera egare utvidgadt, så att det nu består af 2 stångjernshärdar med oinskränkt smidesrätt, 6 spik- och 1 knipphammare, 1 salusåg, 1 mjölqvarn med 2:ne par stenar för tull. Till bruket höra $^{652}/_{3840}$ mtl af kronoskattehemmanet Helgeboda, å hvars grund bruket är anlagdt. Gården har ett vackert läge, men 2 mil till kyrkan och mycket kostsamma transporter för brukets effekter; en jernväg till Christiania skulle betydligt förbättra dessa olägenheter för detta och de flesta Jösse-härads-bruken, och ett kapell för så väl Helgeboda, hvars folkmängd är öfver 600, som Håfvilsrud, som har mellan 3 à 400 personer, är högst af nöden påkalladt. Vid bruket tillverkades år 1859: 2,111 centner stångjern samt 1,217 centner 20 ℔ manufaktur-smide. Hela uppskattningsvärdet är 53,210 rdr rmt och närvarande egare brukspatron M. v. Krusenstjerna. De öfriga 23 delarne af hemmanet Helgeboda uppskattas till omkring 20,000 rdr och egas af allmoge. Under Hannibals-fejden uppbrändes och sköflades Helgeboda af Danskarne först år 1658, sedan 1674.

Helgerum. Tre mantal skatte-säteri (efter Tuneld $6^1/_8$ mant.) uti Gladhammars kapell af Södra Tjust härad och Kalmar län, jemte Rumma 1 mantal, med underlydande $^5/_8$ mantal, $^3/_4$ mantal Bjulebo, $^1/_4$ mantal Falkemåla, $^3/_8$ mantal Farsebo, $^1/_4$ Gölgerum, $^1/_2$ Henriksnäs, $^3/_8$ Jerö, $^1/_4$ Tofvehult, ett pappersbruk, Grops tegelbruk, såg- och mjölqvarn, Gölpa qvarn med 5 par stenar, samt garfveri, snus- och tändsticksfabrik, utgörande ett gods, uppskattadt 1859 till 81,150 rdr rmt, egdes då af baron Raab. Helgerum har vacker belägenhet vid en vik från Gåsefjärden; gården är bebyggd med ett prydligt tre-våningsstenhus med 2 flygelbyggnader, samt ett ansenligt stall af sten; trädgården är vidlyftig samt försedd med ett drifhus. Till gården hörer förmånligt fiske.

Den skall fordom hafva lydt under Roma, säkerligen ofvannämda Rumma, och kallades år 1685 säteri. Flera ätter hafva skrifvit sig till Helgerum. Carl Mornay, en Skotte, som för sina stämplingar mot konung Johans lif blef halshuggen i Stockholm d. 4 Sept. 1574, skref sig till Roma, Helgerum och Eriksstad; likaså hans son, Carl Mornay, död 1605, och dennes mor, Anna Trolle, död 1618; men efter sonens död förmodas Helgerums egendom hafva i arf tillfallit Bengt Sparre Göransson, hvars hustru, Kerstin Bååt, var dotter af Anna Trolles syster, Christina, emedan Bengt skref sig herre till Roma; hans son, Joh. Sparre, död 1655, skref sig till Åbsnäs, Roma och Sundsholm, men ej Helgerum, der han bodde; hans son var Bengt Johansson Sparre till Rossvik och Roma från 1685 till 1695; Hans Andersson på Helgerum dog 1724; dennes dotter Anna blef gift med Anders Nilsson (adlad Cederflycht) och ärfde hela egendomen, som, emedan de dogo barnlösa, öfvergick till bergsrådet P. C. Bauman (adlad Cederbaum). Han anlade här skeppsbyggeri, det på Holländska sättet inrättade och ännu härvarande pappersbruket samt Engelskt garfveri, förutan flera stenhusbyggnader och plantager. Egendomen tillhörde år 1799 enkefru E. P. M. Bäckerström och år 1829 baron Lejonhufvud, som erhållit den med sin fru, Sophia Hoppenstedt. Helgerum jemte förutnämda underlydande hemman voro annonserade i Oktober 1860 till försäljning och såsom brukspatron C. af Ekströms för skuld utmätta egendom, värderad till 600,000 rdr rmt.

Helgesta. Alternerande konsistorielt och patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till domprosteriet i Strengnäs stift, består af två socknar: Helgesta, moderförsamling, och Hyltinge, annex, samt innefattar $61^7/_8$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 324, var 1856: 1,857 personer. — *Helgesta*, modersocken uti Willåttinge härad af Nyköpings län, belägen vid 90 fots höjd öfver hafvet, mellan Helgestaviken i sydvest mot Ardala och Forsa, Flen i vester, Mellösa och Lilla Malma i norr, Hyltinge vik och socken i nordost samt Båfven i sydost mot Ripsa, sträcker sig nära $1^1/_2$ mil inåt nordvest, med knappt $^1/_2$ mils bredd, och upptager en areal af 15,159 tunnland, af hvilka 4,480 äro sjöar och kärr; Ådön i Helgestaviken och några smärre holmar äro inberäknade uti arealen. Fasta landet är en landtunga mellan Båfvens vikar, uppfylld af 100—180 fot höga, vidsträckta, stenbundna skogs- och bergmarker, med små slätter, de största vid Helgesta-viken, men mera kärr, hvarifrån bäckar gå åt olika håll, dock alla utan betydenhet; nära vestra gränsen mottager besagda vik en större bäck från sjön Nädingen i Mellösa. Vid vikens eget utlopp genom Oxsundet synas de högsta bergen vara att finna; något nordligare, der flera vägar mötas, räknas 70 fots höjd öfver Båfven. Rådande jordmånen i landet är dels lera, dels mojord; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk samt fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 781 och 1859 af 908 personer, består af 14 mantal skatte, $3^5/_8$ mantal krono, 14 mant. frälse och uppskattas till 194,736 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare uti fast skola för 35 gossar och 16 flickor; dessutom undervisades 6 gossar och 30 flickor hemma. Helgehesta in prepos. Strengnensi förekommer omkring 1314 och oftare. Sacellaniet är alltid patronelt, och jus patronatus utöfvas af egaren till Sparreholm i annexet. Kyrkan, $4^1/_4$ mil från Nyköping, $^1/_2$ mil från Malmköping, är gammal, utan torn, utvidgad 1764. Förbi henne går en väg till Flen, utgående från landsvägen nära Berga gästgifvaregård, $3^7/_8$ mil från Nyköping, och sedan följande Helgestaviken på längre eller kortare afstånd; en korsväg går nordligt till Hyltinge. Af större gårdar märkas: Råckelsta, 4 mantal säteri med underlydande $6^3/_8$ mantal, hvaraf Helgesta by utgör $1^1/_2$ mantal skatte; Ådön, 1 mantal kronosäteri; Helgesta, 1 mantal krono, prestgård, uppskattad till 6,840 rdr rmt; dessutom lyda $4^1/_2$ mant. under Sparreholm och $4^1/_2$ mantal under Wibyholm, det sistnämda uti Årdala socken. — Adress: Nyköping.

Helgestad. Två mantal kronosäteri uti Stigtomta socken, Jönåkers härad af Nyköpings län, uppskattadt till 15,000 rdr rmt, tillhör kongl. Södermanlands regemente. Före 1816 hade gården varit kaptensboställe och alltid innehafts af chefen för nämda regemente. Utsädet är 28 à 30 tunnor säd samt c:a 20 tunnor potates. Till bostället höra 10 st. torp. På egorna finnas smärre kullar, som anses hafva varit ättehögar.

Helgetorp. Ett halft mantal uti Wäse härad och socken af Carlstads län, uppskattas till 3,825 rdr rmt och eges under Hammar af kapten H:r Anrep. Gården bortbyttes 1390 från kanikdömet i Skara till domprosteriet.

Helge-Å. Ansenligt vattendrag i södra Sverige, som begynner i Småland, i trakten af Rydaholm, i en liten sjö, kallad *Helga-Sjö*, hvars aflopp flyter i sydlig rigtning genom flera smärre sjöar in i sjön *Möckeln* (361 Sv. fot öfver hafvet), i hvilken, bland andra sjöar, Rungen afbördar sig från norr och Femlingen från vester. Sedan Helgeåns källgrenar samlat sig i Möckeln, genombryter floden en i söder om denna sjö framstrykande ås, Göinge-åsen, som bildar de s. k. *Getaryggarna*, kortsträckta åsar eller låga kullar, hopväkta af gneis och rullsten. Efter utloppet ur Möckeln upptager ån *Wis-sjöns* och *Menja-sjöns* vattendrag från vester, *Örsjöns* från öster; ån fortgår i sydvestlig och sydlig rigtning genom Skåne, der den upptager den från *Finja-sjön* kommande *Alma-ån* samt de från vester kommande *Skeinge-* och *Wrams-åarna*. Vattendraget bildar slutligen *Helga-sjön*, som utbreder sig i tre afsatser, af hvilka den nedersta kallas *Yngsjön*, och faller ut vid Åhus.

Helgeö, se *Hulunda*.

Helgona. Socken, se *Allhelgona* socken.

Helgonagård (Helenæ kyrkas). Säteri af $3^1/_2$ mantal krono uti Lunds socken och Torna härad af Malmöhus län, uppskattas till 42,000 rdr rmt och tillhör biskopsstolen. Det har under påfvedömet varit munkkloster af Benediktinerorden, men blef sedermera uti konung Christian III:s tid indraget till Kronan, derefter anslaget på lön å landtdomaren i Skåne samt omsider indeladt på lön till biskopen i Lund. Säteriets egor brukas af biskopen sjelf genom åboerna i Östra Torn och flera andra, enligt kongl. resolution d. 18 April 1689. Å detta säteris egor har fordom stått en kyrka, kallad Helenæ kyrka.

Helgsjö. Två mantal frälse i Lofta socken af Norra Tjust härad och Kalmar län, belägna på det s. k. Norrlandet och $1^1/_8$ mil norr om Westervik. Årliga utsädet utgöres af omkring 40 tunnor säd; 6 par oxar, 20 kor och 40 får framfödas. Skogsmarken utgör minst 400 tunnland med tall och gran, utom betydlig löfskog i hagarna; 4 jordtorp utgöra dagsverken m. m. till gården. Egorna och skogen begränsas på 2 sidor af hafsvikarna Gudingen och Gamlebyvik. Godt fiske finnes.

Helgum. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen uti Söder-Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, hörande till Ångermanlands Westra kontrakt af Hernösands stift, består af en socken, Helgom eller Helgum, och omgifves af Edsele i norr, Resele i nordost, Långsele i öster och Ragunda i Jämtland mot sydvest; omfattar en areal af 94,987 tunnland samt håller $2^1/_4$ mil i längd och 2 mil i bredd. Igenom socknen flyter en gren af Ångermanelfven, som kallas Ögelströmmen. Utom flera mindre sjöar och vattendrag, är Ledingeån märklig, emedan den förr haft perlmusslor. Närmast intill elfven, der de flesta byar äro belägna, är marken jemn och rådande jordmånen är lera; men på $^1/_4$ mils afstånd från elfven är marken ganska bergaktig och stenbunden. En half mil från byn Gagnet, på 2 nummer, är Grufberget, hvarest skall påträffas något silfvermalm och blyglans, men som ej varit lönande för vidare bearbetning. Skogen är hjelplig, men till en stor del uppfylld med kärr och mossar. Boskapsskötsel är ett vigtigt näringsfång. Skytteri, skogshygge samt brädsågning gifva ock god förtjenst. —

Socknen, som år 1805 beboddes af 735 och 1859 af 1,463 personer, består af 19 1/4 mant. skatte och 7/8 mant. krono, som utgör kyrkoherde-bostället; uppskattningsvärdet är 127,400 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti fast skola, som år 1859 besöktes af 22 gossar och 14 flickor; dessutom undervisades 82 gossar och 90 flickor hemma. Kyrkan, belägen på södra sidan af elfven, 13 mil från Hernösand och 4 mil från fordna moderkyrkan Ramsele, är mycket gammal, men har inga fornminnen. — Af byar och verk märkas: Guxås på 3 nummer, Holmstrand på 4 n:r, Hammar, Husnäs, Helgum på 4 n:r, Moo på 6 n:r, Mellangränsjö 2 n:r, Westby 7 n:r, Wester- och Öster-Gransjö; Holmsta, Årlriks och Holmstrands sågar, uppskattade till 12,050 rdr rmt; dessutom 11 andra sågverk med ett sammanlagdt uppskattningsvärde af 19,400 rdr rmt. — Adress: Sollefteå.

Helgåkra. Två mantal säteri uti Jäths socken och Kinnevalds härad af Kronobergs län, jemte Westra Jäthberget 2 mant. säteri med 2 qvarnar, såg och tegelbruk, samt underlydande 6 3/4 mantal Östra och Westra Jäth, 1/4 mantal Åkerö, utgör en egendom, uppskattad till 72,600 rdr rmt, som eges af baron Adolph Rappe på Strömsrum i Kalmar län. Helgåkra egdes jemte Lidhem och Fålabo af öfversten Christer Boije, född 1678, död 1750, stamfader för de Småländska Boijarne; sedan af kaptenen i Fransk tjenst, löjtn. Johan Boije. Förut var Helgåkra ett Sjöbladsgods. Löjtnanten Peter Sjöblad till Gimatorp och Helgåkra föddes på Ossaby 1637, dog i Jäth 1673. Hans lik var ännu omultnadt 1770; det låg i sjömansdrägt med röda strumpor och grofva skor; svärdet på bröstet.

Helgö. Ett mant. frälse-säteri i Frösunda socken af Semminghundra härad och Stockholms län, beläget i öster vid norra ändan af Helgösjön, nämnes år 1305; skänktes af drottning Christina till general-qvartermästaren Ol. Hansson Örnehufvud, egdes 1685 af Tungel, tillhörde 1741 en Sahlstedt, 1772 fru Theel, var 1849 styckadt och utgör för närvarande 3 delar, uppskattade till rdr rmt 10,800, hvaraf 2/3 mantal egas af Nils Bergman i Bergby.

Helgholmen. En liten ö vid Wamblingbo socken på Gotland, bekant genom sina berg, urhålkade såsom salar och kamrar. Man har äfven här anmärkt sjöfogeln Tolk (Tringa Interpres).

Hellaryd, skrifves äfven Hällaryd. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Listers och Bräkne kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Hellaryd, moderförsamling, och Åryd, annex, samt omfattar en areal af 31,567 tunnland, af hvilka 2,570 äro sjöar och kärr. I församlingen bodde år 1856: 4,471 personer. — *Hellaryd,* socken i Bräkne härad af Carlskrona län, 3/4 mil från Carlshamn, är omkring 3 mil lång och 1/2 mil bred och sträcker sig från stranden vid Östersjön upp till Smålandsgränsen af Tingsås socken, der den har en ansenlig kronoallmänning af skog; vidare gränsar socknen i öster till Åryd och i vester till Asarum samt omfattar en areal af 15,205 tunnland, af hvilka 1,330 äro sjöar och kärr. Marken är mycket bergaktig och stenbunden, så att den mesta odlade och fruktbara jorden är belägen i dalar, omgifna af berg; der finnas ock flera sjöar, såsom Tarmlången, Stora och Lilla Stensjön, Kroksjön, Walsjön nedanför det namnkunniga berget Walhall, beläget vid hemmanet Kölja, 1/4 mil norr om kyrkan; Metesjön, Sandsjön, Ölsjön, som är störst, och Svartsjön; de sistnämda hafva sitt utlopp i hafvet. Skärgården är ganska stor med många öar, hvaribland nämnas Tärnö, Foggesö, Hallö, Mjöö, Bockö, Horsö och Lyckö; der idkas saltsjöfiske. Lermylla är rådande vid stranden och mylla med stenklapper längre upp i landet. För öfrigt är jordmånen här mer sandig än i annexsocknen. Här sås råg, korn, hvete, ärter, bönor, lin och hampa, men icke hafra eller bohvete. Äfven planteras något tobak och potates. Timmer, bräder och klapperholts föres till Carlshamn, ärter, mjöl och hvete till Carlskrona. Socknen, som år 1805 bebod-

des af 1,381 och 1859 af 2,484 personer, består af $20\frac{1}{2}$ mantal skatte, $1\frac{3}{4}$ mantal krono, $\frac{1}{8}$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 191,675 rdr bko. Barnundervisningen bestrides af en examinerad och en oexaminerad lärare i både fast och ambulatorisk skola med 4 rotar; i den förra undervisades 1859: 68 gossar och 26 flickor, i den sednare 114 gossar och 120 flickor; dessutom undervisades hemma 47 gossar och 66 flickor, 1 gosse i allmänt läroverk; tillsammans 230 gossar och 212 flickor. — Socknens namn härledes af några från den underjordiska gudinnan Hel, bredvid hvilken den älskade Baldur satt i högsätet på det underjordiska slottet Helveg. Det är dock icke otroligt, att hon fordom blifvit kallad Hallaryd, emedan man först måste röja sig rum imellan berg och hallar. Kyrkan, belägen midt imellan klipporna, $3\frac{1}{2}$ mil från Carlskrona, är liten, reparerades ansenligen år 1774. Härstädes finnes ett epitaphium, på hvilket prosten Kock med hustru och 16 barn äro aftagna. Då snapphanarne eftersatte den s. k. Blekingskungen, den första kronofogden i Bleking, Blasius König, vid ett tillfälle, då han var i Hellaryds prestgård hos sin svärfader, prosten Matts Jörgensen Kock, ville de der innestänga och gripa honom; men då de genomsökt huset och icke funnit honom, togo de den gamle presten och släpade honom med sig mellan tvänne hästar och slutligen halshöggo honom i Christianstad, som då innehades af de Danska. Han var född i Danmark på Fyen och var någon tid rektor i skolan i Rottneby. Fyra af hans söner fingo Blekingska pastorater, och en blef klockare i Hellaryd. Ena dottern, Öllegård, blef gift med Blasius König, efter hvilket par finnas minnesmärken både i Hellaryds och Åryds kyrkor, ty på båda ställena läser man, att de på sin bekostnad låtit utstoffera predikstolen. — I och omkring socknen är en mängd ställen, som bibehålla namn, hörande till gammalhedniska gudstjensten; det märkligaste af dem är ättestupan Walhall, hvarom mera på dess ställe. Af gårdar märkas: Hellaryd prestgård, 1 mantal krono. För längre tid sedan har ingen prestgård varit i Hellaryd. I en gammal landabok för år 1569 finnes följande anteckning: »Til denne sogn är ingen rätt prestegaard, men en anden gaard hafver presten och gifver af hannem till Helne kyrka i Lund Landgille smör 4 pund.» Sådan var beskaffenheten på den tiden med bona curæ pastoris, hvarföre man ock fallit på den tanken, att Hellaryd haft namn efter Helne kyrka och blifvit kallad Helgoneryd; men som socknens namn lär vara äldre, är det icke troligt. $\frac{3}{4}$ mantal krono af Hellaryd är kronobefallningsmannens öfver Bräkne och Listers härader boställe; Applakärr $1\frac{5}{8}$ mantal; Tränsum $2\frac{5}{24}$ mantal med gästgifvaregård; Farslycke 1 mantal; Brorstorp 1 mantal; Tärnö $\frac{1}{8}$ mantal; Bokö $\frac{1}{8}$ mantal frälse. — Adress: Carlshamn.

Hellby. Säteri i Tillberga socken och Siende härad af Westerås län, $2\frac{1}{6}$ mtl skatte samt $\frac{1}{3}$ frälse; gården är anlagd utmed Helleklippa, hvaraf den förmodligen fått namn, $\frac{1}{8}$ mil norr om Hedensberga; åbyggnaderna, ehuru af trä, äro vackra; trädgården är vacker och stor; före år 1689 var denna egendom dels skatte 1 mantal, dels frälse $1\frac{1}{2}$ mantal; men då ditflyttade hofrättsrådet baron Ol. Thegner, som antages först hafva egt frälset, köpte skattehemmanet af bönder och skaffade sig säterifrihet genom byte med kronan; efter hans död år 1715 bodde här en af hans tre söner, ryttmästaren C. Thegner, till omkring år 1740, då landshöfdingen P. Drufva tillhandlade sig, tillika med Hedensberga, denna gård; år 1766 beboddes den af ryttmästaren C. Borgenstjerna, gift med hans dotterdotter, H. C. Storkenfelt. Hellby såldes år 1786 till öfverstinnan A. Cath. Stjernkrona; år 1791 blef löjtn. B. Tersmeden egare af säteriet med underlydande 2 frälsehemman Rebro och 2:ne rusthåll Beyby, som nu brukas under gården, och 1 rusthåll Skarp-Rebro i Hubbo socken; han dog 1820. Hellby, med underlydande 4 mantal uti socknen uppskattadt till 57,750 rdr rmt, eges nu af löjtnant Tersmedens arfvingar.

Helle. Gästgifvaregård uti Lome-

lands socken af Wättle härad och Göteborgs län, hvarifrån man färdas sjövägen till det $^3/_4$ mil härifrån belägna Fredrikshall. Ifrån denna gård gingo, under 1718:års krig, stora transporter af krigstillbehör till Fredrikssteens belägring. Konung Carl XII vistades här ofta, och ett stenblock på en klippbrant vid stranden bär efter honom ännu namnet Kongshällan. Traditionen förmäler, att han här hållit en måltid under kulregnet ifrån de på fjorden liggande fiendtliga galererna, och tillägger, för att ännu mer förhärliga hjeltens mod, att han vid detta tillfälle suttit på klippbranten, med benen hängande öfver bråddjupet.

Helleberga. Annex-socken till Elghults pastorat uti Uppvidinge härad af Wexiö län, gränsar i norr till Elghult, i vester till Lenhofda, Ekeberga och Algutsboda, till hvilken sednare hon äfven gränsar i söder, i öster till Madesjö socken af Kalmar län; hållande $1^3/_4$ mil i längd och $1^1/_2$ mil i bredd, omfattar socknen en areal af 35,617 tunnl., af hvilka 1,160 äro sjöar och kärr, samt består af $10^{11}/_{12}$ mantal skatte, $2^5/_{12}$ mantal krono, $12^3/_8$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 180,698 rdr bko. Bland de 7 små sjöar, som socknen innehåller, märkas Orranässjö och Gullaskrufssjö. Wapnebäcks-å går från Lenhofda in i Madesjö härigenom. Läget är vid 610 fots höjd öfver hafvet. Marken och jordmånen äro af lika beskaffenhet som Elghult, dock i allmänhet något magrare, såsom mer sandblandade. Skogen, bestående af furu och gran, är ymnig; den ansenliga skogen Gråstensmo, omnämd vid Elghult, sträcker sig äfven ett stycke in i denna socken. Omkring Orrafors är en röd granit, ännu mycket finkornig med hopträngda små delar och halftät fältspat. Nära Wilkjöl (vid Brånahult inom Kalmar-gränsen) träffas det första bokhultet på vägen från Eksjö till Kalmar, liggande 500 Pariserfot öfver hafvet, och vid samma Wilkjöl förekomma låga berg af uråldrig rödbrun hälleflint-porphyr med blekröda fältspatspunkter i parallelepipediska stycken sönderdelad. Qvartsartade hällearter fortsätta sedan i Kalmar län. Socknen, som år 1805 beboddes af 934 och 1859 af 1,453 personer, har ambulatorisk skola, hvari under sistnämda år 63 gossar och 58 flickor undervisades af en examinerad lärare; 2 gossar och 5 flickor undervisades enskildt, 1 gosse i allmänt läroverk. — År 1451 skrefs socknen Helgheberga. Den nya kyrkan, belägen $1^7/_{10}$ mil från moderkyrkan och $6^1/_2$ mil öster från Wexiö, är en korskyrka af trä med trätorn, uppbyggd efter 1828, 38 aln. lång, 15 bred, med tvärkorset 31, utan att torn och sakristia inberäknas. I gamla kyrkan var en Silfversparre-graf. Af gårdar märkas: Aplaryd 1 mantal, Gullaskruf 1 mtl, Långaskruf 1 mtl, allt skattehemman; Helleberga $^1/_2$ mtl, pastorsboställe; Högelycke $^3/_8$ mtl, kapellansboställe; Trolleboda $^3/_8$ mtl, furirsboställe; Gullaskruf 1 mtl, Gränö 1 mtl, Qvarntorp 1 mtl, frälsehemman; Takeboda 1 mtl och Wilkjöl 1 mtl frälse upplät Birgitta Thuresdotter till konung Carl Knutsson 1451; vid den sistnämda är gästgifvaregård. Tre säterier finnas: Gullaskruf, Orranäs och Tikaskruf; ett jernbruk: Orrafors. — Adress: Wexiö.

Hellefors. Styckebruk uti Lilla Mellösa socken af Willåttinge härad och Nyköpings län, bestående af masugn för tackjern och gjutgods, med en tillverkning för år 1848 af 2,200 sk℔ af det förra och 3,665 sk℔ af det sednare; 1859:års tillverkning var af tackjern 1,466 sk℔ och af gjutgods 3,225 sk℔; knipp- och spikhammare från 1825; mekanisk verkstad, qvarn och såg; underlydande Celsinge $3^{13}/_{16}$ mantal, Mellösa by 1 mant., Berg, Domkärr, Flossholmen, Holmsjön, Hjelmskyl, Björketorp m. fl., tillsammans $9^5/_6$ mant., inom socknen, taxerade år 1859 med bruket till 380,755 rdr rmt; malmen tages till det mesta från egen masugn, till en del från Walfalla och Stafs jerngrufvor i Floda. Masugnen privilegierades 1659 för Albin Noy, med rättighet att upptaga ett malmstreck på skogen; såldes snart till Börje Croneberg, som 1667 fick rättighet till några lägenheter på allmänningen; erhöll 1691 rätt till kolning på Floda, Mellösa och Malma allmänningar, men 1825 särskild

rekognitionsskog, som blifvit skattlagd; större delen af kolen fås dock från nästgränsande socknar. Bruket egdes 1688 af Johan Lohe, kom genom gifte till landshöfdingen A. Leijel och likaledes till kammarrådet Johan Wulffenstjerna, död 1758; återkom till modern, enkefru Leijel, tillhörde hennes arfvingar år 1770; sednare major von Celsing, död 1794, 1825 hans son, L. G. v. Celsing (död 1838) till $^2/_3$ och svågern E. Ihre till $^1/_3$; likaledes 1859 brukspatron L. G. v. Celsing på Biby säteri och enkefru Ihre på Abbotnäs säteri. — Afståndet från adressorten Eskilstuna är $3^1/_4$ mil.

Hellefors. Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Nora kontrakt af Westerås stift och Grythytte Bergslags härad af Örebro län, ligger $8^1/_2$ mil från Örebro, 4 mil från Linde, vid 480 fots höjd öfver hafvet, mellan Grythytte i söder, Hjulsjö i öster och sydost, Ljusnarsberg i nordost, Säfsen af Stora Kopparbergs län i norr, Gåsborn och Fernebo af Carlstads län i vester, samt omfattar en areal af 89,957 tunnland, af hvilka 8,800 äro sjöar och kärr. Berg, skog och moras äro här rådande och lemna föga utrymme för odling. Mellersta södra delen är, såsom det nästgränsande af Grythytte, mer en högländ, mångenstädes sank mo, än ett bergland, då deremot åt alla sidor för öfrigt bergen äro branta och höga, ända till 11 eller 1200 fot, såsom Saxeknut i sydost, Lillhöjden och Björkhöjden i norr, eller inemot 1300 fot, såsom vid Örlingen. Dalgångarne gå här mer regelbundet från norr till söder och slutta från 8 ned till 600 fot. Förnämsta vattendraget är Svartelfven, som går in i socknen vid yttersta gränsen mot Wärmland och här bildar Örlingen med flera smärre sjöar samt ofvanför Torrvarpen går ut i Grythytte socken; den mottager tillflöden från Thorn- och Nätsjöarna i öster, Sången i vester. Östligare rinner Säfelfven från Dalarnes gräns genom Säfsjöarne, der den förenas med Mångselfven, från Mången och Löfsjön, samt utfaller i Norrelgen, i hvilken äfven Högsjöns vatten utgår i öster. Från Norrelgen går elfven till Söderelgen och med denna utom socknens gräns. Silksjön i nordost har sitt aflopp till Nittelelfven i Ljusnarsberg, Grän- och Sirsjöarne till Rastelfven i Hjulsjö; Saxen stöter till sydvestra gränsen. Socknen, som af alla i länet har den glesaste befolkningen, beboddes 1805 af 1,976 och 1859 af 3,180 personer samt består af $29^9/_{32}$ mantal skatte och uppskattas till 1,230,000 rdr rmt. Hufvudnäringen är skogs- och bergsbruk jemte blott till en fjerdedel mot ortens eget behof svarande åkerbruk. Jernbruken hafva sin utskeppning på Stockholm och Göteborg. — Huru långt tillbaka Hellefors socken varit bebyggd, torde ej kunna bestämmas; dess silfververk äro bearbetade från början af 1600-talet; 1644 upprättades der en särskild kapellförsamling under det då nyligen bildade Grythytte pastorat; 1675 fick socknen sin första komminister, 1802 sin egen kyrkoherde. Kyrkan, ombyggd åren 1740—44, ligger vid Hellefors gård nära Svart-elfven. Barnundervisningen bestrides af två examinerade lärare uti ambulatorisk skola i två skoldistrikter med 4 läsestationer hvartdera; år 1859 var skolbarnens antal 273 gossar och 259 flickor; häraf voro 169 gossar och 167 flickor uti ofvannämda skola, 24 gossar och 72 flickor undervisades enskildt och 80 gossar och 20 flickor uti hemmet. — Förutnämda Saxe-Knute eller Knuthöjden, $^1/_8$ mil från sjön Saxen, är ett märkvärdigt berg; detsamma är omkring 150 alnar högre än sjön; öfverst på kullen är råskilnad mellan Hellefors, Saxhytte och Saxåns skogar samt följaktligen mellan Nerike och Wärmland; högsta kullen består af hällar, och på högsta toppen är, af sprängd sten, ett stort uppmuradt röse, som utvisar dessa skilnader; uti detta röse, så väl i som en derpå liggande stor sandsten och i de omkring stående stora träden finnas en mängd namn ristade. — Af gårdar och verk märkas: Hellefors gård och de s. k. Hellefors-verken, dels vid nämda gård, dels nordligare, Säfvenforss och Silkesdamm samt Carlsdal vid Mångselfven; Silkeshytte masugn; Norra Ekebergs hytta; Hellefors silfververk; Sikfors bruk med Nytorp

$^3/_4$ mantal skatte; gästgifvaregård ligger vid landsvägen, $4^1/_8$ mil från Philipstad; — Norrelgens kopparmalmfält i norr; Sirsjöbergs, Ställbergs m. fl. nu föga eller icke bearbetade jernmalmsfält i vester och nordvest; Helleforstorp, nära kyrkan, kyrkoherdeboställe. — Adress: Grythyttehed.

Hellefors. Jernbruk och silfververk i ofvannämda socken, $8^1/_2$ mil från Örebro samt till $^1/_3$ inom Gåsborns församling af Carlstads län, i en trakt, hvilken, liksom flera nästgränsande, var en fullkomlig ödemark, tills kon. Carl IX, för begagnande af dessa kronan då tillhöriga sträckor, lät Finska nybyggare inkomma, hvilka nedsatte sig i de stora skogarna. Den hårda jordmånen å största delen af verkets mark skulle säkerligen en längre tid hindrat dess vidare befolkning och odling, om icke redan uti konung Gustaf II Adolfs tid silfvermalmsådror blifvit upptäckta vid foten af en stor bergshöjd, hvilka ådrogo sig Styrelsens särskilda uppmärksamhet; ett stort område af marken anslogs till silfververket, och man begynte genast, i synnerhet under drottning Christina, att genom beviljade förmåner förmå arbetare att nedsätta sig här. Silfververket drefs för kronans räkning och skall en tid gifvit 2,000 mark lödigt silfver om året; men snart uppkom förlust för kronan, så att konung Carl XI år 1686 öfverlemnade hela verket till ett bolag, endast mot förbehåll af kronans andel af afkastningen; detta bolag öfvertogs af ett annat år 1731. Men det rådande partiet vid 1766:års riksdag fråntog verket flera lägenheter; år 1770 erhöll det ny kongl. försäkran, ersättning och rättighet till jernverks anläggande; delegarnes antal minskades sedan till år 1821, då bergsrådet och kommendören Detlof Heykensköld var ensam egare. Denne ökade smidet, förskönade gården och utöfvade stort inflytande på hela orten, bland annat genom tillställda folknöjen i Krokborns park; till förhindrande af den stigande lyxen i allmogens klädsel, anlade, på hans uppmaning, qvinnorna inom Hellefors församling år 1816 en sockendrägt af egen tillverkning, hvilken förenade snygghet och nätthet med hushållning; den består i en blå, med 3:ne rader ylleband kantad kjortel, hvit kofta, en gördel af hvitt och rödt band, äfven af ull, hopknäppt med ett silfverspänne i form af tvänne utåt böjda öppna halfmånar, samt en hvit stående halskrage; allt måste vara hemmagjordt, utom spännet, hvilket den får till skänks, som förskaffat sig den finaste drägten af egen tillverkning; denna drägt är tillika hedersdrägt och får enligt stadgarna icke bäras af sådana fästmör, som gjort sig oförtjenta af hedern att prydas med krans och krona; en enkel stråhatt är hufvudbonad, och brukas håret bart, endast med en krok-kam; i sorg får man bära en svart klädning af hemmaväfdt tyg. — Från Heykenskölds slägt kom egendomen till grefve Lewenhaupt. Vid detta silfververk har man funnit amiant och berglin, en lös art blyerts samt rika blyglanser. Silfverstrecken, fordom ymniga, hafva nu aftagit. År 1774 tillverkades här 58 marker 2 lod silfver, men på de följande åren 1775—84 lär tillverkningen ej stigit högre än till 97 marker 11 lod; sedermera lär den ej ha lemnat något, ehuru bearbetad med en stollgång eller dagort för att komma i gamla grufvan, förrän 1847, då den lemnat 46 sk℔ silfvermalm. Här tillverkades väl under samma år $93^9/_{16}$ lödiga marker silfver, men af malmer till större delen från grufvor i Wärmland och Grythytte socken. — *Hellefors* gård, i 3 nummer på $2^{11}/_{16}$ mantal, uppskattas till 9,870 rdr rmt; jernverken bestå af 7 hamrar och 8 härdar med oinskränkt smide; 1859:års tillverkning utgjorde 18,591 sk℔ 2 l℔ 15 ℔ stång- & ämnesjern samt 1,181 sk℔ 17 l℔ stål- och annat manufaktursmide och uppskattades till 1,034,600 rdr rmt. Med följande underlydande hemman utgör det hela ett gods, uppskattadt till 1,096,790 rdr rmt och egdt af intressenter: Gäddsjö $^{11}/_{16}$ mtl, Kullberget $^1/_4$, Löfåsen $^1/_8$, Löfsjön $^1/_4$, Mängen $^1/_4$, Säfsjön 1, Silken 1, Tomsjön $1^1/_4$, Damsjöhöjden $1^3/_8$, Carlsdahl $^1/_4$, Badstuguhöjden $^1/_8$, Gillershöjden $1^5/_{32}$, Hedgårdarna $^5/_8$, Knuthöjden $^5/_{32}$, Fjellbo med Kullberget 1 mtl, Nya Mängen $^5/_{16}$, Nätsjön $^{13}/_{32}$,

Pantsartorp $^7/_8$, Silfvergrufvan $3^7/_8$, Småsjömärken $^3/_8$, Sjöbacken $^1/_4$, Ufberget $^3/_4$, Wraket $^7/_{16}$, Hellefors tullmjölqvarn med 2 par stenar, Säfvenfors tullmjölqvarn med 4 par stenar, Silkens tullmjölqvarn med 1 par stenar. På Hellefors bruks gård hålles bergsting med Hellefors-verket.

Hellekis. Ett mant. säteri uti Medelplana socken och Kinne härad af Mariestads län, är beläget på vestra sluttningen af Kinnekulle, utmed sjön Wenern, och antages i forntiden hafva varit ett vikingasäte, hvartill en ej långt nedanför gården befintlig ganska god och ännu begagnad hamn gaf den bästa lägenhet. Traditionen i orten omtalar, att en sjöröfvare Tulle med 6 söner bott i den närgränsande så kallade Sjöskogen, på ett ställe, som har namn efter honom. Viken, der Tulle lyssnat efter sina söners hemkomst, kallas ännu Örviken. I samma skog skall äfven legat en stad, kallad Robonäs, efter hvilken 3:ne till Hellekis lydande och derintill belägna hemman kallas Robogårdarna. Namnet Hellekis har säteriet säkert haft öfver 5 à 600 år, men anledningen dertill är okänd; folksägnen anför likväl, att en jätte, vid namn Helle, och en jättinna Kisa bebott stället och äro begrafna i en med grofva hällar betäckt graf, som ännu synes i fordna Djurgården. Den första med visshet kända egaren har varit Matts Gustafsson Sparre, riksråd omkring år 1389, gift med Brita Helgesdotter, som begrofs i Wadstena den 7 Sept. 1398; derefter Lage Gustafsson Sparre till Hellekis och Thorstorp, riddare och riksråd omkring år 1450; Er. Nilsson Liljesparre; dennes måg, Axel Mattsson till Hellekis, Forentorp och Winstorp, riksråd 1512—1520; Axel Nilsson Posse till Thun och Sotenäs var egare 1550 och gift med den förres dotter Anna; deras son, Lage Axelsson Posse till Aspenäs och Engsö, först gift med Anna Trolle och andra gången med Ingeborg Krumme, fick med sin första fru säterierna Aspenäs och Engsö, dit han flyttade från sitt mödernegods Hellekis, som han lemnade till sin broder, Knut Axelsson Posse till Hellekis och Sotenäs, riddare och riksråd 1569, gift med Ebba Örnflycht, död 1595; deras son, Göran Knutsson Posse till Hellekis och Hammarskog, riksråd, död 1610, gift med Elis. Oxenstjerna, begaf sig till konung Sigismund i Polen, då Hellekis skänktes till Nils Göransson Stjernsköld till Hellekis, Biby och Tuna, riksråd och amiral, skjuten vid Danzig 1627; han var gift med Magd. Stackelberg. Hellekis blef sedan återköpt från den aflidnes arfvingar af Knut Göransson Posse till Hellekis, Hammarskog och Sickelsjöholm, son af förutnämda Göran Knutsson Posse och Elis. Oxenstjerna; han var friherre till Hedensund, riksråd, öfverståthållare och president i kongl. Göta hofrätt, gift med Ingeborg Thorstensdotter af Forstena-slägten och död 1664; deras son var Gustaf Knutsson Posse till Hellekis, Aranäs, Sickelsjöholm och Strömsberg, friherre, riksråd och president, gift först med Eleonora Banér, sedan med Märtha Berndes och död 1676. Han hade försålt egendomen till Brynte Cronskjöld, kammar-råd, general-direktör öfver tullarna. Från honom igenbördades Hellekis år 1700 af Göran Johansson Ulfsparre, öfverste, gift med Brita Posse, hvars broder, friherre Mauritz Nilsson Posse till Säbyholm, Säby, Löfås, Fogelön och Nohlkjärr, ärfde Hellekis efter systern; han var landshöfding öfver Westmanland, gift med Magd. Michæly och dog år 1702, då Hellekis tillföll sonen, Nils Mauritzson Posse till Säby, Årstad och Brunby, friherre, landshöfding i Göteborgs och Bohuslän, född i Geneve 1660, död 1723 och gift med friherrinnan H. B. Horn; deras son, grefve Mauritz Nilsson Posse, riksråd m. m., död 1787; hans son, grefve Nils Mauritz Posse, öfverste-kammarherre, en af rikets herrar m. m., död 1818, gift med friherrinnan Sara Magd. v. Düben, död år 1814. Deras dotter, grefvinnan Fredr. Louise Posse, hoffröken hos prinsessan Sophia Albertina, och deras dotterbarn, Sara Henrietta och N. Gör. Karlström, barn af framl. kapitenen Georg Karlström och hans fru, Henriette Posse, voro såsom arftagare gemensamt egare af denna egendom år 1828. Nuvarande egare är kammarherren C. A. Sköldebrand. Gårdens åbyggnader ha under så många sekler undergått flera förän-

dringar. Byggnaderna äro nu bland de vackraste i orten. År 1698 afbrann den största stenhusbyggnaden, uppförd i början af 1500-talet af Axel Nilsson Posse, enligt inskriften på en å borggården år 1768 funnen sten. I den afbrända byggnadens ställe blef omkr. år 1708 en ny uppförd af dåvarande egaren och qvarstod till 1790, då den af förutnämda vid denna tid varande egaren ombyggdes efter professor Tempelmans ritning och fick sitt nuvarande utseende; den innehåller 30 rum förutom källare och vind. På norra sidan om denna byggnad är ett tre våningars stenhus, kalladt Fyrkanten, uppfördt omkring år 1590 af riksrådet Göran Knutsson Posse. I detta hus slog åskan ned natten mellan den 31 Aug. och 1 Sept. 1761. Längre i norr på stallgården är likaledes genom grefve N. Mauritz Posses försorg uppfördt ett stort stenhus med tegeltak och slagur, 2:ne våningar högt, innehållande spannmålsbodar, stall och vagnshus. Genom af dessa sista egare gjorda betydliga förändringar har Hellekis, äfven i anseende till sitt behagliga läge, blifvit en af de vackraste egendomar i Westergötland. Här finnes söder om gården en ganska prydlig och af sednare egare väl underhållen trädgård af 7 tunnl. 9 kappl. vidd, försedd med de utvaldaste sorter frukträd och äfven med valnötsträd. I djurgården, som utgör 53 tunnl. 9 kappl., hafva funnits rådjur till grefve N. Posses död, hvarefter de blefvo försålda; denna trakt är troligen för närvarande för det mesta upptagen till åker. Hellekis utgör under samfäldt bruk 1 mant. frälsesäteri och $3^{27}/_{32}$ mant. frälse, med kalkugn till eget behof, och uppskattas till 43,630 rdr rmt. Bland underlydande lägenheter och torp må nämnas: Heljerum, Hansatorp, Mauritzdal, Lovisaholm, Drakeslätt, Mellströmstorp, Sjöskogen, Kohagen, Gunlestorp, Skogalund och Alma. — Utom den i början omnämda jättegrafven, finnas här 3:ne offerkällor: en uti Munkängen vid Hellekis, der offerpenningar blifvit funna; en vid Kullatorp, der en fyrkantig penning för ej så långt tillbaka blifvit funnen, och en uti Lillängen vid Bestorp, lydande under Hellekis, kallad S:t Apollonias källa. Midtför nämda hemman Bestorp äro till höger mellan Medelplana och Westerplana kyrkor uppresta 3:ne stora fyrkantiga hällar, stående i bredd med hvarandra, som af allmogen kallas Tvädurs- eller Tvädörrs-hallar, emedan stenarna lemna liksom 2:ne dörrar mellan sig. I grannskapet har man funnit åtskilliga små öfvervallade stenrösen och flera dylika hällar. Man förmodar alltså, att här fordom stått ett fältslag. Fornsägnen förmäler, att en betydande man, Tvädur eller Tvedur, här blifvit begrafven. Den främsta hällen, utan någon nu synlig inskrift, säges ock vara upprest till minne af konung Sverkers vistande härstädes. Häradshöfdingen Lage Axelsson Posse bodde år 1589 på Hellekis, då pesten härjade i landet och gjorde hvar och en osäker om sitt lif, så att föga hopp var att mer få råka någon af sina anhöriga och vänner. Hela slägten samlades derför på Hellekis för att taga afsked af hvarandra. Då alla åtskildes på en gång, har Lage Posse med sin familj följt dem till dessa hällar och till åminnelse deraf låtit i den mellersta stenen uthugga sitt, sin aflidna och då lefvande frus, eller Trolles och Krummes, vapen samt barnens namn. — På Hellekis förvaras tvänne stora svärd och ovanliga betsel samt stigbyglor, tätt besatta med silfvernaglar. Det ena svärdet, 2 alnar 9 tum långt med fästet, skall, då riksrådet Gustaf Knutsson Posse egde Hellekis, blifvit funnet under en kullfallen gran i Djurgården. Här är äfven en mindre boksamling, hvari bland annat finnas kongl. rådet och fältmarskalken Henrik Horns egenhändiga journaler för åren 1674, 1682—86. Hertig Carl Philip var på Hellekis d. 24 Febr. 1621. — Vid egendomen är äfven en skola upprättad, hvarest år 1859: 40 gossar och 30 flickor erhöllo undervisning af en vid skolan anställd examinerad lärare.

Hellered eller **Hallarö.** Ett mantal sätesgård uti Sandhults socken och Wedens härad af Elfsborgs län, har vacker belägenhet, $1^3/_4$ mil från Borås, $2^1/_2$ mil från Alingsås och $5^1/_8$ mil från Göteborg. Till gården höra qvarn med ett par stenar, uppskattad till 2,250

rdr rmt, en finbladig såg med tvänne ramar och 22 blad, uppsk. till 3,000 rdr rmt, en grof- och enbladig såg, Espholmen 1 mant., Tå $1/_2$ mant., Wolffenfors qvarn med 2 par stenar, uppsk. till 3,000 rdr rmt; skogen består af 5,600 tunnland. Hela egendomen uppskattas till 25,510 rdr rmt och eges af J. A. Lindgren i Helsingborg. På egorna har legat Wolffenfors jern- och spikhammare, anlagd på 1780-talet af öfverste-löjtnanten Kjerrulf von Wolffen. Säteriet, som varit Kafle-slägtens hufvudgods, egdes 1816 af major Ridderborg v. Block på Broxvik i Östergötland. Manbyggnaden afbrann 1823.

Hellerö (Hällerö). Fyra mant. säteri uti Eds socken af Norra Tjust härad och Kalmar län, med vädermjölqvarn med 2 par stenar samt underlydande 1 mtl Lyckerum, äfvensom frälseräntorna af Rossdal och Löckerum, uppskattadt till 32,587$1/_2$ rdr rmt, eges af friherre Casimir Sparre. Gården är belägen 1 mil från kyrkan; den har god trädgård och väl uppodlade egor, som sträcka sig till Saltsjön. En fru Ingeborg till Hellerö lefde år 1626. Hennes man, Göran Nilsson Gyllenstjerna till Lundholmen, Björksund och Hellerö, dog 1618. Hans son, Göran Göransson, dog 1646; Joh. Göransson, den sistnämdes son, skref sig äfven till Hellerö och dog af förgift år 1680. Egendomen ärfdes derefter af Anna Christina Göransdotter Gyllenstjerna, hans brorsdotter, gift med sin frände, grefve Nils Gyllenstjerna, hvars måg, grefve Arvid Horn, blef egare häraf efter svärfadern. Genom gifte med grefve Horns dotter, Fredrika, blef grefve G. Stenbock egare till Hellerö; han sålde det till Fr. Joh. Götherhjelm, död 1771. Dennes enka sålde det åter till sin måg, friherre J. H. v. Knorring, år 1783; löjtnanten baron von Knorring var egare 1799; assessorn Sam. Rydelius kom sedan genom köp i besittning af egendomen; den tillhörde år 1829 hans måg, major M. T. Rosenmüller.

Hellesjö. Annex-socken till Ragunda pastorat uti Jämtlands län och dess Norra fögderi, belägen vid 380 fots höjd öfver hafvet, gränsar i vester och söder mot Medelpad till Borgsjö, Torp, Holm och Liden, men omgifves inom landet af Forss och Håsjö i öster samt Bräcke, Räfsund och Stugun i norr och nordvest; socknen håller 2$1/_2$ mil i längd och 1$1/_2$ mil i bredd; har af ålder tillika med Håsjö socken blifvit kallad Kälarne, — i gamla skrifter på 1400-talet kallas de Rota-Kjäl — förmodligen af ortens stora skogar, som i allmänhet kallas Kälar; men sedermera blef socknen uppkallad efter Hellesjön, vid hvars venstra sida skall finnas en stor och märklig häll, som lärer gifvit anledningen till namnet. Af berg och höjder finnas här många, nästan alla skogbevuxna, såsom Hellesjö-, Mjösjö- och Käringberget o. s. v. Af vattendrag märkes i synnerhet Gimån, som framlöper vid Sörbygden, genom den så kallade Gimådalen ifrån Räfsund och ökas här af en å från Ansjö och Westerbygden, som löper genom flera sjöar och fått namn af Ljungån. Rådande jordmånen är lera. Skogen är ansenlig, särdeles mot Bräcke och Gimådalen samt mot Torp och Medelpad. Socknen, som år 1754 beboddes af 165, 1805 af 397 och 1859 af 1,122 personer, består af 68$^{493}/_{660}$ tunnl. skatte, 4$^{47}/_{110}$ tunnl. krono (6 tunnl. beräknas på mantalet) och uppskattas till 67,510 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en oexaminerad lärare; år 1859 undervisades 20 gossar och 21 flickor i den förra, 46 gossar och 38 flickor i den sednare; 11 gossar och 1 flicka undervisades hemma; tillsammans 77 gossar och 60 flickor. Kyrkan, af sten, ligger 2$1/_2$ mil sydvest från moderkyrkan, men 10 mil från Östersund, och anses vara bland de äldsta i landet. En bonde i Fastgård, der nu är Lundsby, skall först hafva anlagt denna byggnad. Af byar och verk märkas: Alanäset, Ansjön, Byn, Gästsjön, Hemsjö eller Sunnansjö, Karlsgård, Lund, Mjörsjö, Storåsen, Thomasgård, Westanbäck, Ljunga finbladiga sågverk, uppskatt. till 30,000 rdr rmt, två sågqvarnar. — Adress: Sollefteå.

Helleskog eller *Hällabyns skog* i Harakers socken af Norrbo härad och We-

sterås län, nära torpet Sjöbo, har en viss märkvärdighet i Svenska historien. Här hade riksrådet Erik Puke under oenigheten med riksmarsken Carl Knutsson år 1436 slagit läger med Dalkarlarne; detta läger var omgifvet af förhuggningar. Marsken beslöt då att med sin här tåga förbi skogen och således alldeles afskära vägen till Dalarne för Puken; men några af marskens folk anföllo förhuggningen antingen af missförstånd eller onödig djerfhet; deras anfall blef tillbakaslaget med någon förlust. Carl Knutsson föreslog derpå ett sammanträde; Puken emottog tillbudet, så framt man ville lemna honom till gisslan Nils Stensson, marskens svåger, och Herman Berman; detta beviljades. Puken infinner sig hos marsken och försäkrar om beständig vänskap; ett möte utsättes vid Harakers kyrka; marsken infinner sig, efter aftal, på stället, tillika med ärkebiskop Olof och biskop Thomas från Strengnäs; ett förfärligt yrväder inträffar; först på aftonen anländer Puken och ursäktar sig med att han ej kunde styra allmogen; marsken utsatte då Westerås till samlingsställe. — Vid Harakers kyrka, på prestbordets gärde och nedanför liggande myr, hade åter år 1464 Dalkarlarne under anförande af biskop Kettil förskansat sig med tre förhuggningar; konung Christian I, motståndaren till biskopen, hvilken på riksdagen i Westerås blifvit antagen till riksföreståndare, uppställde sitt folk på en slätt framför Hellabyns skog; han rastade här en timma och ärnade sedan bryta igenom; han kom lyckligt förbi den ena förskansningen; men vid den andra blef han anfallen af Dalkarlarne under biskopen och Sten Sture den Äldre, som äfven lagt sig i försåt i lador vid vägen; biskopens och Sturens plan att draga konungen i trängseln lyckades; efter två timmars strid behöllo Dalkarlarne fältet och en fullkomlig seger, hvartill Sturen i synnerhet bidrog. Konungen förlorade mycket folk, en pil gick igenom hans grönna hatt, hvarvid han svor på sin platttyska:

Gottes wunne see skede mej all doth!

Man har på detta gärde i jorden funnit åtskilliga vapen, såsom pilar m. m., hvilka ännu förvaras i orten — *Hella* eller *Hällaby* by består af 1 mantal i 3 delar, hvaraf en på $^1/_3$ mantal eges af Svanå bruksbolag; hela uppskattningsvärdet är 6,300 rdr rmt.

Hellestad (Hällestad). Socken och konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Bergslags kontrakt af Linköpings stift, uti Finspongs härad och Linköpings län, ligger mellan Wånga i sydost, Risinge i öster, Regna i nordost, Bo af Nerikes län i norr, Tjellmo i vester, Stjernarp i söder; har 3 till 4 mils längd mot norr, med $1^1/_2$ till 2 mils bredd, och en areal af 61,676 tunnland, af hvilka 5,390 äro sjöar och kärr. Socknen är i allmänhet bergländig, utan höga berg, men med en mängd lägre, merändels skogbevuxna åsar, som mellan sig bilda dalar i sträckning från nordvest till sydost eller tvärtom, vattnade af olika grenar till den i midten nästan östligt strykande *Hellestads-ån*. Mest sönderbrutna och framstående äro bergkullarne i söder på den landhöjd, som begränsar häradet mot Motala-ströms dalgång, samt vid småsjöar på östra och vestra gränserna, å sydliga utskott från Kolmorden; hvad som hör hit af Kolmordens hufvudsträckning utbreder sig deremot mer till föga kuperade skogsmarker, dock med afsatser, utmärkta genom ej obetydliga fall. Egentliga slätter saknas, och åkerjorden ligger hufvudsakligen på mer eller mindre ojemna höjder. Hellestads-åns egen dalgång är, särdeles kring kyrkan, sidländ, med jemna eller sagta sluttande omgifningar, och ån har genom socknens hela bredd föga fall på en väg af $1^1/_2$ mil, från Stortron till Bönern, i rigtning åt norr, öster förbi kyrkan till Sonstorp, samt sydost. Stortron upptager under sitt lopp åt nordost till Borggårds bruk de små gölarna Rösjön och Djupen från söder, Sarfsjön från norr; af dess aflägsnare större tillopp genom Tjellmo ligga vid Hellestads gräns både Annsjön och Lyren, hvilken sednare härifrån mottager Närlasjöarna. I Borggårds ström vid Trons utlopp möter ett sydligt vattendrag, Djursbytte-ån, bildad af flera grenar genom

otaliga sjöar: Emten, Djurshyttesjön och Långbogen i söder, med tillflöden från andra sjöar både från öster och vester, utgöra största grenen; norr om Starsjön kommer andra hufvudgrenen, bildad dels af Lim-, Hytte- och Långsjöarna, dels af Horken och Ladasjön; det förenade vattnet går i nordvestlig rigtning. Öfver 80 insjöar finnas i socknen och på dess gränser. Rådande jordmånen i de odlade bygderna är närmast kring kyrkan tämligen oblandad och fruktbar lera, som med få afbrott af sand fortgår åt vester utmed Hellestadsån och nordvest utmed sjöarna vid vestra gränsen, intill den norra mot Nerike; kring Grytens och Gultens vattendrag deremot taga sand- och dyjord öfverhand; i östra och södra bygderna är åter leran rådande, dock ej utan afbrott af sand- och dyjord; svartmylla finnes ej, och klappersten är sällsynt. Växtligheten är i allmänhet under medelmåttan, och orten är i botaniskt afseende fattig. Största ytan upptages af sandmoar, beväxta med tall- och något granskog; björk och asp förekomma tämligen ymnigt i ängarna, men hassel blott på ett par ställen, och vildt växande lind på ett enda. Klimatet är hårdt, på grund af den stora mängden af mossar och skogsgölar, och frosten gör i skogsbygderna ofta skada. Ortens hufvudnäringar äro åkerbruk med någon boskapsskötsel och föga bränvinsbränning, samt bergsbruk, nu mer inskränkt till smidesrörelse af flera slag, och dermed sammanhängande skogsbruk till kolning. Åkerbruket har under fordna bergslagstiden varit tämligen inskränkt, och dess afkastning är ännu, oaktadt sednare tiders betydliga odlingar, ej tillräcklig att betäcka det egna behofvet; det bedrifves till en del i cirkulation, och äfven allmogen begagnar klöfver och timothej till igensående af nyupptagen jord. Vanligaste sädesslaget är råg, dernäst hafra; korn och hvete sås i ringa mån och växa alldeles icke i vissa delar af socknen. Både äng och bete äro till vidd tillräckliga, men i allmänhet magra, höet mustlöst, så att ädlare boskapsracer aftyna eller urarta. Skogstillgångarne äro starkt medtagna; dock ega ännu de flesta hemmanen skog till husbehof, en del till afsalu, och blott fyra äro skoglösa. Kolningen sker nästan uteslutande för jernverken. Flera fordna allmänningar äro förskingrade. Jernbruken hemta sitt tackjern mest från Nerikes läns bergslager, sedan nu mer alla hyttor äro nedlagda till följd af malmtillgångens uttömmande eller underhaltighet; de lemna ej ringa tillfälle till förtjenst med arbete, körslor m. m. Här finnas tre handlande; vid kyrkobyn hållas årligen två marknader samt sädesmöten, der de sydligare häradernas spannmål köpes eller bytes mot smidesvaror o. a. Socknen, som år 1790 beboddes af 2,784, år 1805 af 3,122 och år 1859 af 4,482 personer, består af $26\frac{7}{12}$ mant. skatte, 4 mant. krono, $62\frac{5}{12}$ mant. frälse och uppskattades år 1857 till 870,015 rdr bko. Under jernverken lyda nära $\frac{2}{3}$ af hemmantalet, och blott $\frac{1}{3}$ tillhör allmoge. Största delen af de s. k. stat-torparne innehafva äfven en jordlapp och kofoder; brukens underhafvande berga sig i allmänhet skäligen väl. Folket är i allmänhet af kort växt, men starkt och undersätsigt, arbetsamt och ihärdigt, flärdlöst och sparsamt, en följd af jordmånens karghet; lefnadssättet är enkelt. Bränvinets missbruk är i aftagande; det begagnas gemenligen ej i hvardagslag, stundom ej ens vid gästabud. Folklynnet är allvarsamt, men välvilligt, ej fallet för nyheter, men väl för ordning och lydnad; här, som i hela skogsbygden, hurtigare och fyndigare än på slätten, men med bibehållande af Östgötens lugna betänksamhet. Barnundervisningen bestreds år 1859 uti både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och 3 oexaminerade lärare för ett antal af 44 gossar och 30 flickor i den förra samt 175 gossar och 170 flickor i den sednare; dessutom undervisades enskildt 93 gossar och 87 flickor; Sonstorps bruksskola bevistades af 25 gossar och 27 flickor; 5 barn saknade undervisning; tillsammans 338 gossar och 318 flickor. År 1852 utgjorde skolbarnens antal omkring 400. Genom socknen gå flera vägar af betydenhet; nära kyrkan och prestgården sammanstöta trenne stora landsvägar, och hit höra 4 gästgifvaregårdar: Hellestad, $4\frac{1}{4}$ mil från Norr-

och Linköping, Ljusfalls, Simonstorps och Djurshytte. Här är äfven ett postkontor, inrättadt 1762. Kyrkan är af obekant ålder, till en del sannolikt ganska gammal, men flera gånger tillbyggd: år 1436 har väpnaren Holmsten Jönsson Rosenstråhle, egare af Sonstorp, Ravanäs och Fyrstad, låtit uppbygga choret, som 1749 ombyggdes och utvidgades; 1687 tillbyggdes den s. k. Nykyrkan, 1703 utvidgades sakristian; en gång i urminnes tider har kyrkan blifvit skadad af ljungeld, 1567 härjades den af Danskarne, 1726 afbrann den åter. Inanredet är hufvudsakligen från 1700-talet. Klockorna hänga i en trästapel. — Hellestadha, äfven Hærlestadha socken, nämnes på 1300-talet. Såsom bergslag nämnes den 1377, då Jon Holmstensson och hans fru, Ramborgh Jonsdotter, bortbytte ett par hyttor och grufdelar å Hærlestadhabergh till Bo Jonsson. År 1428 synes kon. Erik XIII hafva velat fråntaga orten dess bergsprivilegier; de stadfästes år 1525 af konung Gustaf I i Lerbäck, år 1587 af konung Johan III i Wadstena och år 1629 af konung Gustaf II Adolph i Stockholm. År 1548 byggdes konungens hammarsmedja vid Hellestad; 1560 var Hellestads bergslag bland de orter, som genom konung Gustaf I:s testamente tillföllo hans son, hertig Magnus. På 1680-talet omfattade den hela Hellestads socken, med mindre delar af Risinge, Wreta och Tjellmo, i allt $107^{11}/_{24}$ hemman samt 14 hyttor och 14 hamrar, hvaraf 4 vid Sonstorp. Före midten af samma sekel räknades 20 hyttor. På 1750-talet voro 13 af dessa nedlagda, 7 voro i gång jemte en åttonde af sednare uppkomst; 4 grufvor, Åsebro- eller Kärrgrufvan och Sonstorps-grufvan, Katterums-grufvan, Stor- eller Sör-grufvan på Wahlstorps egor, voro i bruk 1825; den sednare bearbetades med eld och luftmaschin. År 1822 lades socknen under landsrätt. Äfven de fordna bergsmanshamrarne, som 1687 synas hafva varit 4, på 1750- och 1820-talen 2, äro nu mer nedlagda, utom en; och likaledes ett och annat jernverk, hvaremot de öfriga blifvit uppdrifna både till produktionens belopp och värde. Till 1722 har Hellestad med häradets vestligare socknar haft sitt tingsställe här vid kyrkan; men det flyttades då till Tjellmo. Af minnen eller lemningar från aflägsnare tider har socknen föga, utom efter åbyggnad på en holme vid Sonstorp. Af gårdar, byar och verk märkas: *Sonstorp* säteri, hvarunder Holma 1 mantal säteri är som ladugård, med tullmjölqvarn och tegelbruk, *Annstinaforss* samt underlydande tills. $16^3/_8$ mant., utgöra ett gods, uppskattadt till 313,490 rdr rmt; *Borggårds* säteri och jernbruk, uppskattadt till 159,920 rdr rmt; *Djurshyttan*, 1 mantal frälse och stångjernsbruk samt tillsammans $15^{91}/_{24}$ mantal, uppskattade till 152,920 rdr rmt, höra till Finspongs bruk i Risinge socken; *Grytgjöl* jernbruk, uppsk. till 174,720 rdr rmt; *Folkströms* stångjernsbruk, uppskattadt till 166,640 rdr rmt; *Ljusfall*, 2 mantal frälse, 1 mantal skatte på 3 nummer i 10 lotter; Solberga, 1 mantal skatte i 8 lotter; Österby, nära kyrkan, $2^1/_2$ mantal skatte, 1 mantal frälse på 4 nummer i 10 lotter, med 2 garfverier, uppskattas till c:a 22,000 rdr rmt; Backarebo gästgifvaregård under Ljung säteri i Ljung socken; *Hellestad* vid kyrkan, 2 mant. krono prestgård, har tvåvånings åbyggnad af trä, 66 tunnl öppen åker, omkring 280 t:r spannmåls årlig afkastning, äng för 135 par lass hö o. s. v. Prestköp, $^1/_2$ mtl krono, kapellansbol från 1692; Skånstorp, 1 mantal krono, länsmansboställe. På sednare tider har arbetats Hällers- och Sandgrufvorna för en ny masugn vid Christinefors i Tjellmo. — Adress: Tjellmo.

Hellestad (Hällestad). Annex-socken till Floby pastorat i Wilske härad af Skaraborgs län, uti Gäseneds härad och Elfsborgs län, ligger 2 mil v.s.v. från Falköping, vid 350 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 6,179 tunnland, af hvilka 1,250 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn. Rådande jordmånen är sandmylla och klapper. Någon skog finnes. Socknen, som 1805 beboddes af 322 och 1859 af 399 personer, består af $5^3/_8$ mant. skatte, $1^1/_8$ mant. krono, $6^1/_4$ mant. frälse; uppskattningsvärdet är 55,500 rdr rmt.

Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en för Trävattna gemensam lärare för 22 gossar och 13 flickor; dessutom undervisades hemma 5 gossar och 11 flickor. Tillsammans voro här 27 gossar och 24 flickor uti skolåldern. Hellestads socken, som på den s. k. Edsveden eller Edsmären gränsar intill Hudene, har fordom hört till Björke pastorat. Enligt gammal sägen, skall konung Carl XI, då han år 1685 var på kungsgården Ållestad, på dåvarande kyrkoherdens i Björke, J. Jäthmans, underdåniga begäran, hafva förenat denna socken med Floby, hvartill den är närmast belägen, tilldess bättre väg från Björke dit blefve anlagd, emedan man, i synnerhet höst och vår, icke utan lifsfara kunde komma öfver den mellan Hudene och Hellestad belägna mossen; sedan skulle socknen komma till Björke igen, hvilket dock ej skett. (Ur prosten Möllers år 1774 författade manuskript öfver Björke församling.) — Kyrkan, belägen $^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan, är byggd af ekplankor. I socknen märkas följande byar och gårdar: Hällestad, $2^{7}/_{32}$ mant. i 16 delar; Finnestorp, Tåstorp med qvarn, Brannstorp, Långås, 2 mant. säteri, har fordom tillhört adliga slägter och deribland en öfverste Frölich, fader till 12 barn, som här uppföddes, men har nu en längre tid egts af bönder. — Adress: Falköping.

Hellestad. Præbende-pastorat af 2:dra klassen, hörande till Torna kontrakt af Lunds stift, består af 3 socknar: Hellestad, moderförsamling, Dahlby och Bondarp, annexer, samt innefattar $46^{31}/_{160}$ mantal. Folkmängden, som på 50 är ökats med 1,646, uppgick år 1856 till 3,362 personer. — *Hellestad,* modersocken i Torna härad af Malmöhus län, belägen $1^{1}/_{2}$ mil o.s.o. från Lund, vid 170 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 4,929 tunnland, af hvilka 5 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn och besvärad af flygsand, dock är åkern god; vid Hellestad by fås den renaste säd i hela orten, och ehuru jordmånen är skarp, vet man dock icke af någon särdeles missväxt här, såsom på andra ställen. Här är mycken skog och någon torfjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 607 och 1859 af 1,113 personer, består af $9^{9}/_{16}$ mantal skatte, $2^{11}/_{24}$ mantal krono, 1 mant. frälse och uppskattades 1857 till 169,125 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af 3 examinerade lärare för 124 gossar och 106 flickor; 2 gossar och 10 flickor erhöllo undervisning i hemmet. Hellestad, Dahlby och Bonderups socknar ses af Anders Billes bref till prosten i Dahlby 1530 hafva hört till Dahlby kloster. Uti kyrkomuren finnas trenne runristningar, hvaraf den ena anföres här: Askil : sati : stain : þansi : iftir : Tuka : Kurms : sun : sar : hulan : trutin : sar : flu : aiki : at Ub : salum : På andra sidan: Satu : þrikar : iftir : sin : bruþrsam : i biarik sauþan : runum : þir : . . . och på tredje sidan: Kurms : Tuka : kaku : ristiR. — Af byar märkas: Hellestad på 28 nummer i 57 lotter, hvaraf 1 mantal krono disponeras af akademien i Lund; Abusa, 1 mantal skatte. — Adress: Lund.

Hellevik. Fiskläge i Mjellby socken och Listers härad af Carlskrona län, hörer till gården Stiby; på 1790-talet voro här 22 fiskare; år 1856 bodde här en folkmängd af 474 personer; husens antal var 56. — Floræus gissar, att denna hamn fått namn af Hellvis, Habors bror; men Sjöborg anser, att denna, såväl som Pukavik, såsom goda hamnar i forntiden varit tillhåll för de gamla vikingarna och då såsom fruktansvärda ställen fått namn ur afgrunden. Den underjordiska gudinnan Hel är känd af Nordiska Gudasagan.

Helleviksstrand. Fiskläge i Morlanda socken af Oroust Westra härad, utgör sydvestra delen af denna socken och ligger en mil norr om Mollösund. Oaktadt häradsväg löper till detta ställe, som till följd deraf flitigt besökes af allmoge, hvilken här upphandlar fiskvaror, ofta till högre pris än det vanliga, så råder här dock mycken fattigdom. Helleviksstrand beboddes 1697 af 13 matlag, på 1840-talet af 41 hushåll, som fiskade med 1 skuta och 2 sjöbåtar, och 1859 voro här 254 personer,

i 50 hus; beväringsmanskapet utgjordes af 9 man; till läget hörde då 3 skonertar och 2 slupar om 207 läster. Söder härom ligger Edshultshall med en skuta och utarmad befolkning.

Hellsjö. By uti Dals socken och Södra Ångermarlands fögderi af Wester-Norrlands län, indelas i 4 nummer på 12 lotter och uppskattas till 10,700 rdr rmt. I slutet af 1700-talet läto denna bys åboer, på den tiden blott 6, genom ett sammanskott af 700 dal. k:mt uppgräfva den här belägna Hellsjön, så att ängsegorna blifvit betydligt utvidgade.

Hellsjö. Bergsmansbytta i Norrberkes socken af Westra Bergslags fögderi i Dalarne, uppbyggdes år 1639 och lyder under Karmansboverken i Hed socken i Westmanland. Härtill hörer $^{2}/_{3}$ mant., med qvarn och såg, uppskattadt till 12,250 rdr rmt och tillhörigt grosshandl. Schwan i Stockholm, som derjemte eger $^{161}/_{384}$ mantal af Sundet m. fl. i samma socken för ett sammanlagdt uppskattningsvärde, inberäknadt Hellsjö, af rmt rdr 32,404$^{1}/_{2}$. På 1660-talet har hyttan egts af P. A. Wulm och haft 300 sk⅌ smide.

Hellstad (Hällstad). Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Åhs kontrakt af Skara stift, består af 4 socknar: Hellstad, modersocken, Murum, Wånga och Möne, annexer, samt innehåller 62$^{23}/_{24}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 585, uppgick 1856 till 2,368 personer. I detta pastorat finnas sjöarna Ömmern, Björken och Iglen. Marken är stenbunden och bergaktig. Rådande jordmånen är sandmylla; skog finnes ymnigt, utom i Möne socken, som derå lider brist. — *Hellstad,* modersocken uti Åhs härad af Elfsborgs län, ligger 1$^{1}/_{2}$ mil från Ulricehamn, vid 560 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 6,573 tunnland, af hvilka 335 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 721 och 1859 af 940 personer, består af 11$^{3}/_{8}$ mantal skatte, $^{7}/_{8}$ mantal krono, 12$^{1}/_{4}$ mant. frälse samt $^{1}/_{2}$ mant. uti Redvägs härad och uppskattas till 135,900 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds uti fast skola af en för Murum gemensam examinerad lärare för 25 gossar och 18 flickor under året 1859; dessutom undervisades hemma 30 gossar och 55 flickor. Kyrkan är nybyggd af huggen sten år 1819 och invigd den 30 Sept. 1821. Här märkes slägten v. Schwarzenhoffs grafvård. I socknen är Lida källa, som är första ursprunget till Lida-elfven. Af fornminnen märkas på Håfs egor en s. k. tingssten och en ättestupa. Af gårdar och byar märkas: Elmestad 1$^{1}/_{2}$ mant., uppskattad till 12,050 rdr rmt, eges af S. Westman; Håf 4 mant.; Gammalstorp med garfveri, uppskattadt till 1,500 rdr rmt; *Hällstad* 3$^{3}/_{8}$ mant., Salunda, Wäby, med tingsställe, Djupedal 1 mtl, Påarp. — Adress: Alingsås.

Hellstorp. Ett mantal säteri uti Barnarps socken och Tveta härad af Jönköpings län, med qvarn och såg samt vallmarsstamp, 2:ne knipphamrar och underlydande 1 mantal Hökhufvud, uppskattadt till 17,100 rdr rmt, eges af A. F. Sandberg. Hellstorp har tillhört generalen baron Sjöblad, som dog här 1696; sedan Fleetwodska slägten; så kapten Lagerkrantz, löjtnant Trotzig, assessor A. F. Bråkenhjelm 1828, patron S. Sandberg 1846. På en hög kulle, kallad Lisaberg, står en huggen sten med inskrift samt Sjöbladska och Stjerna-vapen. I Jönköpingsbladet omnämnes en af en smed vid Hellstorps hammar gjord uppfinning af en enkel och sinnrik maschin för tillverkning af spik, och som i ett enda slag gör spiken färdig af den glödgade jernstenen.

Hellungstad. Ett och $^{1}/_{4}$ mant. krono uti Hede socken och Sörbygdens härad af Bohus län, innehafves af Bohusläns regimente och uppskattas till 6,000 rdr rmt. Gården har ett årligt utsäde af 90 tunnor i jordmån af god beskaffenhet, men utsatt för öfversvämningar och nattfroster; ängen lemnar en afkastning af omkring 600 lass. På de skoglösa utegorna ligga 10 torp. Åbyggnaderna äro uppförda på en höjd, som fordom kröntes af en konungaborg.

Hellvi. Annex-socken till Lärbro pastorat uti Forsa Ting och Norra Fögderiet af Wisby län, 4 mil ostnordost från Wisby, ligger vid hafvet och 60 fots höjd öfver detsamma, omfattande en areal af 7,383 tunnland, af hvilka 630 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 368 och 1859 af 604 personer, består af $9^5/_8$ mantal skatte, $^3/_8$ mantal krono och uppskattas med 12 lägenheter, deraf en tillhörande Kongl. Maj:t, 8 bergverk samt 2 qvarnar och sågar, till 71,310 rdr rmt. — Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren; år 1859 besöktes skolan af 35 gossar och 12 flickor; dessutom undervisades 2 flickor enskildt samt 1 gosse och 14 flickor i hemmet. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, skall vara byggd år 1249. Här märkes en väl arbetad tafla eller basrelief i sten. Kyrkans tvänne dörrar äro formerade af konstigt huggen marmorartad sten och prydda med pelare och kapitäler. På hvalfbågen i sakristiedörren är i sten inhuggen inskriften: Lafrans Botviþar sun maiftara kerþi kirkiu þifa: af Ufkilaim; och i kyrkan finnes en grafsten med inskriften: Biþin firi Oulufar fial. Socknen har en hamn, Kyllei, och öarne Klasen, Furilen med hamnen Herrevik, belägna strax vid kusten, höra hit. På S:t Olofsholmen, belägen på nordöstra sidan af Gotland, der konung Olof Haraldsson skall hafva landstigit, för att på ön utbreda Christna läran, finnas ruiner efter ett kapell, som antages varit det äldsta på Gotland, uppbygdt af en Ormir af Hainum (Heinhem), som der af nämda konung blifvit döpt. En ljuskrona af jern, förgylld, skall hafva funnits här för icke så många år sedan. Man berättar, att Olof Haraldsson, efter hvilken holmen har sitt namn, begagnat en härintill liggande urhålkad sten till tvättfat. Uti Vitterh., Hist. och Ant.-Acad. handl. ses, att år 1685 hafva mellan Wiblingsgård och Harde under en rot vid gräfning blifvit funna en mängd Arabiska mynt och 2 silfverringar. Såsom en märkvärdig naturtilldragelse må nämnas, att, enl. Gotlands Tidning, skall d. 11 Mars 1861 en snöby, blandad med mörkbruna, $^1/_2$ tum långa maskar, gått öfver denna och Lärbro socknar. — Af gårdar och byar m. m. märkas: Kyrkebohl, $^5/_8$ mant. i 4 delar; Wiflinge, 1 mant. i 6 delar; Harde $^3/_8$ mtl, Malm $^3/_8$ mtl, Stora och Lilla Ibre, Stengrinda, Kännungs; Warna, Wallaviks, Olofsholms och Löje kalkbruk. — Adress: Wisby.

Helsingborg. Urgammal stapelstad i Luggude härad af Malmöhus län, 58 mil från Stockholm och 6 mil från Malmö, omnämnes redan hos Adam af Bremen, som lefde omkring år 1060, under namnet »Halsingeborg» och kallas i Nials saga »Helsingiaborg». Enligt Adam, som låter staden vara anlagd af konung Frode, skall namnet komma af ordet »halsa», refva segel och lägga i land; enligt andra skall staden hafva sitt namn af orden »hals», landtunga eller trångt inlopp, och »engi», trakt, borg eller fäste; ännu andra förmena, att namnet Helsingborg är en sammandragning af Helgesundsborg, och att staden blifvit uppnämd efter ett fordom brukligt namn på Öresund, eller Helgesund. Återigen andra vilja i namnen Helsingborg och Helsingör (fordom Haleyri) se minnen efter en utvandring af Helsingar, hvilka under Blotsvens uppror mot konung Inge, omkring år 1080, skola hafva företagit ett ströftåg söderut, satt sig ned på Sundets bägge stränder och uppkallat Helsingborg och Helsingör efter sin hembygd. Efter deras i den nya bosättningen aflidna höfding, Björn, finnes vid Wahlbo i Gestrikland en minnessten, hvars runristning tillkännagifver, att han »var höfding Helsingarnes och vann Seland allt». Huru än härmed må förhålla sig, synes dock så mycket säkert, att Helsingborg är en urgammal stad, hvilken också frejdat sitt namn uti historien om de bägge riken, hvilka densamma tillhört, Danmark och Sverige.

Det äldsta Helsingborg låg sannolikt på den höjd, der Kärnan, förmodligen det starkaste tornet i stadens gamla slott, ännu är belägen. Man har vid gräfningar under källrarna funnit skeppskölar samt jernringar inslagna i berghällen tätt under den backe, vid hvars fot den nuvarande staden är belägen.

Första gången, Helsingborgs slott omnämnes i historien, är år 1135, då Danska konungen Erik Emun uppehöll sig derstädes tillika med den Norska thronpretendenten Harald Gille; men sedan den tiden omtalas slottet först ett århundrade efteråt, under kon. Erik Plogpenning, hvars påbud om en plogskatt väckte sådan missbelåtenhet hos Skåningarne, att dessa under ett år 1249 utbrustet uppror i Helsingborg belägrade konungen, som dock lyckades öfvervinna de upproriska och till straff ålade dem dryga böter. Uti ett 14 år sednare åter inträffadt uppror belägrade Skåningarne i Helsingborgs slott hertig Albrecht af Braunschweig, som af kon. Christopher I:s enka, Margareta Spränghäst, blifvit insatt till riksföreståndare, då hon med sin minderårige son Erik, sedan kallad Glipping, efter förlusten af slaget vid Lohede år 1261 måste lemna landet. Denna gång intogs slottet, men återkom snart i sin rättmätiga egares händer, ty redan 1269 höll kon. Erik här ett s. k. Dannehof, eller riksdag, som utfärdade förbud mot yppighet i klädsel. Men detta äldsta slott, hvilket sagan låter vara anlagdt af kon. Frode, densamma, vid hvars gästabud Svenska konungen Fjolner drunknade i vindlös sjö, nedbrann år 1318 och hemsöktes sedan, jemt ett sekel derefter, år 1418, d. 30 Juli, återigen af samma olycka, hvilken derjemte drabbade staden, af hvilken ingenting annat räddades än dess kloster. Denna förstörelse gaf anledning till stadens flyttning genom kon. Erik af Pommern, som förlade densamma från slottsberget närmare stranden (1425) och uppförde ett nytt slott, på hvilket Christopher af Baiern afled den 5 Jan. 1448. Den enda nu qvarstående lemningen af slottet, tornet *Kärnan,* var ännu år 1658 väl befäst med dubbel ringmur och graf, men hade 1676 icke mindre än 4 bastioner, försedda med grafvar, samt dertill en ravelin och utanverk. År 1680 beslöts, att Helsingborgs fästningsverk skulle nedrifvas, och 4 år derefter var raseringen fulländad, dock med undantag af Kärnan, som, 52 alnar högt, afdeladt i 5 våningar och bygdt i fyrkant med $7^1/_2$ alnar tjocka murar, ännu qvarstår och, likasom i långliga tider, tjenar till sjömärke. Inom slottet låg fordom S:t Clemens' kyrka, och från slottshöjden har man den härligaste utsigt öfver det blott en half mil breda Sundet, med Helsingör och Kronborg samt inåt Seland å ena och Skånska slätten å andra sidan.

Bland de minnesvärda händelser, för hvilka Helsingborgs stad varit skådeplatsen, skola vi omnämna en och annan, hvilken bevisar stadens fordna vigt och anseende. Här firade t. ex. kon. Erik Menved år 1290 sitt bröllopp med Magnus Ladulås' dotter Ingeborg, och här bemedlade samma konung år 1310 den tredje förlikningen mellan sina svågrar, konung Birger Svenske och hans bröder, hertigarne Erik och Waldemar, af hvilka den förre skulle återfå större delen af Svea Rike, Norrland, Finnland, Östergötland och Gotland, medan hertigarne skulle innehafva det öfriga riket; — en förlikning, hvilken dock icke blef långvarig, utan redan 7 år derefter slutade med »Håtuna lek» och »Nyköpings gästabud». Redan 1318 belägrades staden af Svenska riksföreståndaren Matts Kettilmundsson, och sannolikt var det under denna belägring, som slottet uppgick i lågor. År 1329 öfverläts staden åt grefve Johan af Holstein, och år 1333 kom den, tillika med hela Skåne, Halland och Bleking, under Svenska kronan genom den mellan konung Magnus II och grefve Johan uppgjorda öfverenskommelsen om dessa provinsers inlösande mot en summa af 34,000 lödiga mark silfver, hvilken dock genom åtskilliga andra tillägg steg till 70,000 mark. Waldemar Atterdag erkände år 1341 i Helsingborg Svenska kronans rätt till de sålunda vunna landskaperna och bekräftade detta erkännande 1343; men denna fråga blef icke desto mindre föremål för åtskilliga möten i Helsingborg, der s. k. »skiljemän» sammanträdde både 1351 och 1354, medan bägge konungarne, Waldemar och Magnus, personligen sammanträdde derstädes på midsommardagen det sistnämda året. Lika slug i underhandlingar som tapper på slagfältet, lyckades Waldemar snart återvinna de provinser, som Sverige för penningar förvärfvat, och fastän

han år 1359 blef slagen af den s. k. Klubbebären under konung Erik XII, eröfrade han dock följande året Helsingborg, der en förlofning uppgjordes mellan Waldemars dotter, Margareta, sedermera Unions-stiftarinnan, och Magni andra son kon. Håkan. Icke långt derefter, 1368, var Helsingborg åter utsatt för belägring, denna gång af kon. Albrecht, hvilken belägring dock misslyckades, och redan tvänne år derefter öfverlemnades af Danska riksföreståndaren Henning Podebusk alla befästa städer i Skåne åt Hanseaterna på en tid af 15 år. År 1385 återlemnades de pantsatta städerna ganska rigtigt till Danmark; men Hanseaterna fingo i stället uteslutande monopolium på Skånska sillhandeln. I Albrechts historia har Helsingborg vidare den märkvärdigheten, att de Hanseatiska sändebud, som med drottning Margareta underhandlade om hans frigifvande ur fångenskapen, bedrefvo denna underhandling härstädes år 1394, då förlikningen imellertid icke kom till stånd, ehuru man dermed hade bättre lycka följande året, då kon. Albrecht i Helsingborg utlemnades åt Hanseaterna, hvilka förbundo sig, att, om icke Albrecht inom tre år erlade 60,000 mark lödig, sjelfva betala denna summa eller också till Margareta öfverlemna Stockholm, hvilken stad de nu togo i underpant. Om den eldsvåda, som hemsökte staden år 1418 och densammas derefter företagna flyttning hafva vi redan talat, likasom vi berättat, att konung Christopher dog på Helsingborgs slott. Vid Carl VIII Knutssons inbrott i Skåne 1452 lades återigen Helsingborg i aska och delade sålunda samma öde med Lund, Åhus och Sölvesborg. Staden förblef icke desto mindre en vigtig ort, och på nyåret 1509 hölls här ett af de många sammanträden, som under Svante Stures riksföreståndarskap egde rum för att åter bringa Sverige under unionskonungarne. Detta sammanträde hölls mellan konung Hans personligen å ena sidan samt biskop Otto i Westerås och Erik Trolle å den andra; men det möte i Malmö, som då beramades, gick aldrig i verkställighet. Äfven af den s. k. Grefvefejden, år 1525, hade Helsingborg sin känning.

Under medeltiden erhöll Helsingborg flera gånger förnyade och utvidgade privilegier, af hvilka de äldsta sannolikt äro de af Erik XIII och utfärdade år 1425. Christopher af Baiern, Christian I, konung Hans och Christian II förnyade sedermera stadens privilegier. Ett dominikanerkloster grundades 1309; men redan 1269 uppgifves ett »konvent» hafva funnits härstädes. Bland stadens näringskällor nämnas betydlig oxhandel med Danmark och derjemte fiske samt utrikes handel, i hvilket allt Helsingborg dock hade en farlig medtäflare i det på andra sidan Sundet belägna Helsingör. I allmänhet ser det ut, som skulle alltifrån den nyare tidens början Helsingborgs välstånd hafva sjunkit allt mer, så länge staden ännu stod under Dansk spira.

Inan Skåne definitivt kom under Sveriges välde, hemsöktes Helsingborg i det krig, som slutades genom freden i Brömsebro, af Svenskarne, hvilka d. 17 Februari 1644 under Gustaf Horn ryckte in i staden, hvilken dock icke tyckes hafva lidit synnerligt af detta fiendtliga anfall, om icke i ekonomiskt hänseende, hvartill man kan sluta deraf, att den för flera år befriades från utgörandet af sin skatt. År 1658 blef Helsingborg Svenskt; men, om stadens välstånd förut var undergräfdt, blef det så ännu mer genom det nya krig, hvarmed Christian V 1676 hemsökte Sverige. Sedan Ystad blifvit intaget, ställde Danskarne sin marsch på Helsingborg, hvars garnison, blott 250 man under befäl af öfverste Hästesko, drog sig undan till slottet, der den efter fyra dagars tappert försvar måste gifva sig på nåd och onåd. Staden återtogs imellertid den 30 Oktober af Svenskarne med stormande hand, och redan d. 30 December gaf sig äfven slottet. I April följande året föll dock Helsingborg åter i Danskarnes händer, vid hvilket tillfälle stadens invånare barbariskt misshandlades, och ända till krigets slut genom freden i Lund 1679 förblef Helsingborg i fiendens våld. D. 14 Maj 1680 landsteg derstädes kon. Carl XI:s brud, Danska prinsessan Ul-

rika Eleonora, genom hvars förmälning med den Svenska monarchen freden ytterligare bekräftades. Men staden hade genom krigets hemsökelser råkat i sådant förfall, — icke mindre än 247 hus, deribland flera de förnämsta byggnaderna, hade blifvit nedrifna för att lätta fästningens försvar — att lång tid åtgick, innan den kunde repa sig efter de lidna olyckorna.

År 1680 fattades, som förut blifvit omtaladt, det beslutet, att Helsingborgs fästningsverk skulle raseras, och år 1683 erhöll staden fyra frihets-år från skatt, hvarjemte båtsmanshållet nedsattes till hälften. Men ännu en gång skulle Helsingborg, som utom allt annat äfven blifvit utmattadt genom krigsgärder och ännu 1693 icke hade återfått ett till Svenska kronan gjordt förskott af 16,000 daler silfvermynt, få erfarenhet af kriget och dess lidanden. Det är bekant, att, sedan Carl XII lidit nederlaget vid Pultava, Danskarne skyndade att flytta kriget på Svensk botten, och redan d. 2 Nov. 1709 landsteg konung Fredrik vid Rå, besatte Lund och insperrade Malmö samt mötte i sina operationer föga motstånd af d.v. guvernören i Skåne, grefve Magnus Stenbock, som under sitt befäl hade blott 3,000 man ryttare och 500 Sachsiska krigsfångar, hvilka vid första tillfälle läto taga sig af Danskarne. Stenbock var imellertid outtröttligt verksam med att inöfva sina af unga bonddrängar bestående rekryter, hvilka införlifvades med de reguliera regimenterna, som, ehuru icke militäriskt klädda och utrustade, dock icke saknade krigisk hållning och skick. I slutet af Januari 1710 stod den tappre »Måns Bock», såsom hans konung stundom brukade kalla honom, i spetsen för 7 till 8,000 man, utgörande 9 regementen till häst och 10 till fot, samt förstärkte sig småningom så, att han ändtligen hade 14,000 man under sitt befäl. Med denna styrka gjorde han sig redo att afskära Danskarne från Helsingborg, hvarföre dessa skyndsamt ryckte dit och hunno fram d. 16 Febr. samt fattade posto i ett befäst läger. Danska öfverbefälhafvaren Rewentlau insjuknade och lemnade befälet åt Rantzow, hvars stridslystnad icke kunde tillfredsställas med mindre än en batalj, hvilken också levererades d. 28 Febr. 1710, var den sista stora drabbning, som förefallit på Svensk botten, och i vår historia är bekant under det ärofulla namnet *slaget vid Helsingborg*, hvilket kostade Danskarne 4,000 döda och 3,000 sårade, 29 metallkanoner, 2 haubitzer samt hela deras läger och en del af deras tross, medan Svenskarnes förlust uppgick till 810 döda och 2,100 sårade. Nittio Danska officerare togos till fånga, och Rantzow sjelf var nära att falla i Svenskarnes händer. Så visste »Bukken med sine Gedepoge» att tukta den öfvermodiga fienden. Efter slaget blef Helsingborg beskjutet, och d. 5 Mars bombarderades staden ändtligen med sådant allvar, att hela den återstående delen af Danska hären, omkring 9,000 man, hals öfver hufvud inskeppade sig till Seland, sedan Danskarne förut nedstuckit ända till 6,000 hästar, som det uppgifves, samt kastat ut flera tusen tunnor spannmål på stadens smutsiga gator. — Ännu en gång, 1711, blef Helsingborg bombarderadt under detta krig, denna gång af Danskarne. Men staden hade också genom dessa beskjutningar lidit så mycket, att »den snarare liknade en röfvarkula än en stad».

Bland händelser i sednare tider torde vi böra särskildt omnämna kronprinsen Carl Johans, den nu regerande Svenska dynastiens stamfaders, landstigning i Helsingborg d. 20 Oktober 1810, då han för första gången beträdde Sveriges jord.

Bland Helsingborgs byggnader utmärka sig:

Mariæ kyrka, som icke kan räkna sin ålder yngre än från 1425, då Erik XIII lät flytta staden till dess nuvarande plats, och som enligt gamla anteckningar skall härleda sig ända från tolfte århundradet. Kyrkan är byggd i äldre spetsbågsstil, och hvalfven uppbäras af 16 pelare i två rader. Hennes längd invändigt är 171 fot, bredden $68\frac{1}{2}$ och största höjden 50 fot. Helsingborg har sannolikt haft ytterligare en kyrka, S:t Petri, hvilken omnämnes år 1257, men nu långt för detta försvunnit. Under kriget 1676—1679 plundrades Mariækyrkan af Danskarne,

som togo med sig till och med hennes ljuskronor och klockor, och då Svenskarne bombarderade staden 1710, led också kyrkan ansenlig skada. Mellan åren 1843—1846 undergick denna kyrka under ledning af professor Brunius en betydande reparation och blef då äfven försedd med koppartak. I kyrkan förvaras ett vackert altarskåp från medeltiden, prydt med rika bildsniderier, hufvudsakligen afseende Jungfru Maria och hennes dyrkan. Helsingborgs stads- och landsförsamlingar utgöra ett regalt pastorat af första klassen.

Stadens *Rådhus,* beläget vid torget, är en vacker byggnad och uppförd på allmän bekostnad under kon. Gustaf IV Adolfs regering. Uti eldsvådorna 1418 och 1452 afbrändes och förstördes rådhuset, tillika med den öfriga staden, och efter fredsslutet 1679, då rådhuset blifvit nedrifvet under Carl XI:s Danska krig, måste ett nytt sådant uppföras. Vidare märkas: *skolhuset,* uppfördt för statens medel, ehuru staden dertill bidragit med 12,000 rdr rmt, — den i sammanhang med skolhuset uppförda *gymnastik-lokalen;* — *sjukhuset,* inköpt 1849 för 11,000 rdr rmt; — *badhuset,* uppfördt på 1840-talet, och, framför allt, *Helsingborgs hamnbyggnad,* fulländad år 1832 och kostande 160,000 rdr bko, af hvilka 125,000 rdr bko äro statsanslag.

Staden har en helsobrunn, kallad *Helsan,* hvilken visserligen är talrikt besökt under sommarmånaderna, men dock vida mindre än det $1/2$ mil längre bort belägna Ramlösa.

Staden Helsingborg, som 1860 hade 5,053 invånare (år 1800: 1,741, år 1830: 2,990; år 1850: 3,594), lefver hufvudsakligen af handel och sjöfart, åkerbruk, handtverk, fabriksrörelse och fiske. I staden finnas jerngjuteri och lerkärlsfabrik, 2 vagnsfabriker, cichoriefabrik, flera bryggerier, garfverier och färgerier, 2 boktryckerier m. m.; staden har afdelning af enskilda banken och filialbank. År 1858 hade Helsingborg 55 handlande och 102 handtverksmästare; samma år idkade staden utländsk sjöfart med 11 fartyg om 480 läster och hade 1860 en handelsflotta af 16 fartyg om 515 läster, men tillsammans med de under dess tulldistrikt lydande orterna och fisklägena, *Höganäs, Lerberget, Lerhamn, Mölle, Arilds Läge, Jonstorp, Wiken, Domsten* och *Råå,* af 144 om tillsammans 4,134 läster. Tulluppbörden uppgick år 1856 till 240,981 och 1858 till 172,543 rdr rmt; år 1860 steg densamma till 296,024 rdr rmt. Undervisningsanstalterna äro stadsskola, folkskola, söndagsskola m. fl. År 1855 bestod Helsingborg af 413 hus och tomter med dertill hörande 14 mant., uppskattade till 1,346,699 och i skattebidrag erläggande 29,600 rdr bko.

Helsingborg har garnison, bestående i en sqvadron af husarregimentet Kon. Carl XV, hvars chef tillika är stadens kommendant.

I närheten af Helsingborg ligger *Höganäs stenkolsverk.*

Helsingborg. Annex-socken till Helsingborgs stadsförsamling i Luggude härad af Malmöhus län, omgifver staden i norr och öster, med Öresund till gräns i vester, och ligger vid 80 fots höjd öfver hafvet; den omfattar en areal af 6,179 tunnland, af hvilka 6 äro sjöar och kärr. Marken är merändels jemn; på några ställen blott obetydliga höjder. Jordmånen är ömsom sand och ömsom lera. De flesta gårdar hafva vackra bok- och ekskogar. Socknen, som år 1805 beboddes af 719 och 1859 af 1,450 personer, består af $11^{65}/_{96}$ mantal skatte, $2^{13}/_{96}$ mantal krono, $2^{3}/_{4}$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 188,510 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af två examinerade lärare för 95 gossar och 102 flickor; dessutom erhöllo 20 gossar och 20 flickor undervisning i hemmet; tillsammans 115 gossar och 122 flickor. Församlingsboerna begagna den kyrka, som finnes i staden Helsingborg. Af större byar och gårdar märkas: Westra Ramlösa, $4^{19}/_{32}$ mantal skatte på 9 nummer i 24 lotter; Filborna på 24 nummer i 49 lotter; Påhlsjö 1 mtl ins. frälse; Gyhult $1/2$ mtl skatte, uppskattadt till 12,000 rdr rmt, eges af ryttm. A. Silfversköld; Troedsmölla, cichoriefabrik, eges af ett bolag; Hjelmshultsmölla och 6 torp i Troedsmölla, uppskattade till 12,680 rdr rmt,

egas af handlanden Joh. Olsson i Helsingborg.

Helsingefältet eller Hammarins grufsfält, i Alunda socken af Uppsala län, har tidtals varit bearbetadt. I sednare tider har det tillhört egaren af Kilafors bruk i Södra Helsingland och uppgifves hafva lemnat årligen 9,945 sk℔.

Helsinggården uti Kopparbergs socken af Stora Kopparbergs fögderi och län i Dalarne, belägen vid sjön Runn, tillhörde fordom Måns Nilsson i Aspeboda, tillföll kronan för hans delaktighet i upproret 1533, men blef 1569 lemnad åt hans dotterson, befallningsmannen öfver Salberget P. Hansson; tillhörde 1825 bergsmannen Falhem; år 1859, då gården var skiftad i 3 delar om 5—11—1 spannl. bergfrälse-jord, tillhörde en del Lindberg och en del Sundberg; uppskattningsvärdet var c:a 6,000 rdr rmt. Gården har vacker åbyggnad.

Helsingland, se Gefleborgs Län.

Helsinglands Norra Kontrakt hör till Uppsala stift, ligger i Gefleborgs län samt innefattar 10 pastorater, nämligen: Hudiksvall och Idenor, regalt af 2:dra klassen; Delsbo, konsist. af 1:sta kl.; Forssa och Hög, konsist. af 1:sta kl.; Enånger och Njutånger med Nianforss kapell, konsist. af 2:dra kl.; Harmånger och Jättendal, konsist. af 2:dra kl.; Tuna, konsist. af 3:dje kl.; Bergsjö och Hassela, kons. af 2:dra kl.; Norrbo och Bjuråker, konsist. af 2dra kl.; Rogsta och Ilsbo, konsist. af 2:dra kl.; Gnarp, konsist. af 3:dje kl. Kontraktet beboddes 1856 af 31,393 personer.

Helsinglands Westra Nedre Kontrakt består af 5 pastorater: Arbrå och Undersvik, konsist. af 2:dra kl.; Ofvanåker, konsist. af 3:dje kl.; Bollnäs med Anneforss brukskapell, regalt af 1:sta kl.; Alfta, reg. af 1:sta kl.; Woxna, patron. af 3:dje kl. Kontraktet beboddes 1856 af 18,063 personer.

Helsinglands Westra Öfre Kontrakt består af 5 pastorater: Jerfsö, konsist. af 1:sta kl.; Ljusdal med Ramsjö kapell, konsist. af 1:sta kl.; Färila, kons. af 3:dje kl.; Ytter- och Öfver-Hogdal, konsist. af 3:dje kl.; Loos, konsist. af 3:dje klassen. Kontraktet beboddes år 1856 af 15,124 personer.

Helsinglands Östra Kontrakt består af 6 pastorater: Mo och Regnsjö, konsist. af 2:dra kl.; Söderala, reg. af 2:dra kl.; Segersta och Hanebo, konsist. af 2:dra kl.; Söderhamn, regalt af 3:dje kl.; Norrala och Trönö, konsist. af 2:dra kl.; Skog med Lingbo kapell, konsist. af 3:dje kl. Kontraktet beboddes 1856 af 17,213 personer.

Helvetesportarne, i Tjärstads socken och Kinds härad af Linköpings län; så kallas ett af tvänne klippor på en hög backe inklämdt ställe af landsvägen, fordom beryktadt som tillhåll för röfvare och utmärkt genom en stor bautasten.

Hemmesdynge (Hemmingsdynge). Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wemmenhögs kontrakt af Lunds stift, innefattar två socknar: Hemmesdynge, moderförsamling, och Södra Åby, annex, samt består af $28^{77}/_{96}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 341, uppgick 1856 till 1,072 personer. — *Hemmesdynge,* modersocken i Wemmenhögs härad och Malmöhus län, är belägen vid hafvet, $3^1/_4$ mil v.s.v. från Malmö, och omfattar en areal af 1,715 tunnland. Marken är öfver allt jemn. Rådande jordmånen är lera. På skog och torf är brist. Socknen, som 1805 beboddes af 305 och 1859 af 399 personer, består af $11^{13}/_{32}$ mtl, som betala eganderätts-afgift, $1^1/_8$ mtl krono, och uppskattades 1857 till 130,250 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare för 30 gossar och 21 flickor; dessutom undervisades 5 gossar och 7 flickor i hemmet. Här märkas byarna *Hemmesdynge* på 21 nummer och Ysie på 16 nummer. — Adr.: Malmö.

Hemmesjö. Præbendepastorat af 3:dje klassen, hörande till Konga kontrakt i Wexiö stift, består af 2 socknar: Hemmesjö, moderförsamling, och Tegnaby, an-

nex, samt innehåller $29^7/_8$ mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 577, var 1856: 1,623 personer. — *Hemmesjö*, modersocken uti Konga härad och Wexiö län, gränsar i vester till Wexiö landsförsamling, i öster till Furuby och Åryds sjö, i söder till Tegnaby, i norr till Gårdsby socken; håller 1 mil i längd och $^3/_4$ mil i bredd; läget är vid 530 fots höjd öfver hafvet och arealen 13,353 tunnland, af hvilka 1,620 äro sjöar och kärr. Marken är stenig och ojemn, dock icke bergaktig. Af sjöar märkas: Hemmesjö, Barn, Åreda, Skia samt Stora och Lilla Härsjön. Rådande jordmånen är sandmylla. Skog finnes till husbehof. Socknen, som består af $8^1/_4$ mantal skatte, $4^1/_4$ mant. krono, $4^1/_4$ mant. frälse samt $^3/_4$ mant., hörande till Norrviddinge härad, och som uppskattades 1857 till 86,654 rdr bko, har med Tegnaby gemensam ambulatorisk skola, hvari år 1859 undervisades 58 gossar och 35 flickor af en examinerad lärare; dessutom undervisades 5 gossar i allmänt läroverk. Kyrkan, belägen 1 mil från Wexiö, är gammal och af gråsten, 30 aln. lång, 10 bred, med 3 aln. tjocka murar. Danskarne skola under ett krig hafva borttagit blyet på ena sidan af taket och nedsänkt det i sjön vid Jutudden. Altartaflan, gjord i biskop Scarinii tid, är i skåpform med fult bilderverk; å ena klockan, gjuten i Lübeck, står med munkstil något om Joh. Baptista. Hemmesjö har af urminnes tider alltjemt varit biskops-præbende. Herr Thomasgård synes antyda, att det så varit, redan då en Thomas var biskop, således 1344. $^3/_4$ mantal af Hemmesjö ha som pastorsboställe, jemte Thomasgård $^1/_2$ mtl som stom, varit anslagna åt biskopen såsom kyrkoherde. De öfriga $1^3/_4$ mant. äro honom anslagna som biskop, liksom ock $^3/_4$ af Fylleryd. Af gårdar märkas här vidare: *Hemset*, 1 mantal, Risinge, 3 mtl med gästgifvaregård, Åreda 2 mtl, allt skattehemman; Billa, 2 mant. frälsehemman, på hvars egor finnas fyrkantiga stenrör med 4 hörnstenar och en stor hög med stenar inom sjelfva fyrkanten, således (skrifver Wieselgren) liknande dem, der Solguden, Skottlands Beel, troligen Eddans Bil, skulle dyrkas; — Åryd, 1 mantal säteri med jernbruk. — Adress: Wexiö.

Hemmesta. Tre mantal frälse uti Hemmesta Fjerding, Wermdö socken och Wermdö Skeppslag af Stockholms län, beläget vid Thorsbyviken i Solöfjärden, reducerades, men utbyttes af Chr. Gyllenstjerna; tillhörde år 1825 Tryggdal, 1849 friherre Stjernkrona. För närvarande eges gården, jemte $^1/_4$ mantal Tottkällan, 1 mant. Nohlsund, 1 mant. Kalfvaudd samt ett tegelbruk med 20 arbetare, uppskattadt till 30,000 rdr rmt, af Rob. Österman; hela uppskattningsvärdet är 58,120 rdr rmt.

Hemse. Ting i Södra Befallningen af Gotland, innefattar Rohne, Eka, Alfva och Hemse socknar samt består af 49 mantal, med en folkmängd år 1856 af 1,794 personer.

Hemse. Annex-socken till Alfva pastorat uti Södra Fögderiet af Wisby län, 5 mil söder om Wisby, vid 80 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 5,230 tunnland, af hvilka 1,640 äro sjöar och kärr. Marken är jemn och bergfri. Jordmånen består i allmänhet af lera och sand, likväl är lera rådande. Skog finnes till eget behof och något deröfver till afsalu. Socknen, som år 1805 beboddes af 134 och 1856 af 320 personer, består af $8^1/_4$ mantal skatte och uppskattas till 43,860 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides gemensamt med moderförsamlingen uti fast skola af en examinerad lärare; år 1859 besöktes skolan af 50 gossar och 50 flickor, dessutom undervisades 1 flicka enskildt och 1 flicka i hemmet. Kyrkan, $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, af sten, är byggd förmodligen i 11:te eller 12:te seklet och då, enligt sägnen, kallad Catharina. På kyrkogården är en liksten med runskriften: **Botolf : Kannisarfa : lit : kiara : hina : ſtan : ufir : Rutaitu : af : Hah : hibü : ok til : Aukarſarfa : E : taun : iak : var : ſkrifoþ : ta var : Hahal : ſunudah : r. untrmaþr : pcimſtafr i tolfte : rado i tafluni : Bituc : Aukarſarfa : h.. ſk. mik : Amen.** Bomärke. — Af gårdar märkas: Smiss, $^3/_8$ mantal i 2

delar; Gunnarfve, $^5/_{16}$ mantal i 2 delar; Bopparfve i 4 delar, Oxarfve, Hulte, Asarfve, Frigges. — Adress: Wisby.

Hemsjö. Annex-socken till Alingsås stadsförsamling uti Kullings härad af Elfsborgs län, omfattar en areal af 15,992 tunnland, af hvilka 3,880 äro sjöar och kärr. Läget är vid 185 fots höjd öfver hafvet och marken ojemn samt bergaktig. Rådande jordmånen är sand och sandmylla. Skog finnes i ymnighet. Socknen, som år 1805 beboddes af 906 och 1859 af 1,735 personer, består af $16^1/_4$ mantal skatte, $1^1/_4$ mantal krono, $2^5/_8$ mantal frälse och uppskattas till 113,750 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 besöktes skolan af 28 gossar och 15 flickor; dessutom undervisades 1 gosse enskildt, 115 gossar och 131 flickor i hemmet. Kyrkan, belägen $^3/_4$ mil från Alingsås, är å nyo uppbyggd af trä år 1700 samt sedan förbättrad. Såsom en märklig tilldragelse må anföras, att år 1720 d. 2 Okt. blef i Hemsjö, bredvid kyrkan, en mängd fisk drifven i land; tillika hördes ett buller i vattnet som af en jordbäfning. — Af byar och gårdar märkas: *Hemsjö* i 41 delar, Westerbodarne i 9 delar, Kärret med såg, Pålstorp, Ryd 2 mtl, Wäsenbo i 7 delar, Hasteryd, $^1/_2$ mtl i 4 delar med 3 torp, Edsås, 1 mtl i 5 delar, Edshult $^1/_2$ mtl, Färjenäs, $^1/_2$ mtl i 2 delar, Hagtorslätt, $^1/_4$ mtl i 4 delar med 1 torp, komministersbostället Slävik $^3/_4$ mtl. — Adress: Alingsås.

Hemsö. En ö, belägen uti Östersjön mellan utloppet af Ångermanelfvens bägge grenar, utgör liksom en förmur mot hafvet och hörer till Högsjö socken, hvarifrån är $^1/_4$ mil hit, ehuru ön ligger närmare Säbrå och Nora. Denna ö är den största i Norrland, 1 mil lång och $^1/_2$ mil bred, hållande ungefär 3 mil i omkrets. Ön, som år 1856 beboddes af 437 och 1859 af 448 personer, har nog uppodlad mark, godt höbol och mulbete samt skog till nödtorft. Af de många höga berg och klippor, som i denna skärgård vägleda sjöfarande, märkas här Hammarskulle och Halltornsberget, hvilket sistnämda har en vårdkase. Äfven träffas häromkring goda hamnar, såsom vid Kläfsön, Presthus och Utanö. Ett kapell uppfördes här på 1600-talet, eftersom vid infallande storm, eller då elfven ej är rigtigt tillfrusen, de här boende bli utan all gemenskap med socknen. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare, biträdd af pastorn, uti fast skola, som år 1859 besöktes af 19 gossar och 25 flickor; dessutom erhöllo 23 gossar och 25 flickor undervisning i hemmet. Här äro åtskilliga byar: Dahloms, $12^1/_2$ trögds på 2 n:r i 3 delar; Haltom, $18^5/_6$ trögds på 2 n:r i 4 delar; Nordanå, $19^1/_2$ trögds i 6 delar; Utanö, $34^1/_6$ i 8 delar, allt skatte; Sunne, 6 trögds frälse. Ön ligger 2 mil från adressorten Hernösand.

Hendelö. Gammalt frälsesäteri af 2 mantal uti S:t Johannis socken och Lösings härad af Linköpings län, är beläget vid Bråviken, 1 mil från Norrköping, och utgör jemte Melby frälse rå och rör ett gods, uppskattadt till 16,800 rdr rmt, som eges af f. d. statsministern friherre G. A. Stjerneld. Till gården, hvars åbyggnad är af trä, men med vacker trädgård, hafva följande varit egare: år 1470 riksrådet Peder Erlandsson (Bååth); år 1506 Bengt Ambjörnsson (Hård); år 1523 Thure Bengtsson; riksrådet Knut Knutsson Lilje, död 1596; år 1600 riksrådet och amiralen Sten Banér samt derefter riks-tygmästaren Joh. Liljehöök, hvilken slägt jemte den Sperlingska godset sedan tillhörde; 1820 Chr. Eberstein, som gjorde en donation, att af detta jemte Lindö och Westerbyholms gods årligen 200 tunnor råg och 100 tunnor korn skulle utgå till den efter honom uppkallade skolan i Norrköpings stad. Från år 1853 förutnämda nuvarande egare. På 1680-talet uppgifves gården hafva haft 200 t:r utsäde, hårdvallsäng till 220 lass, godt mulbete i hagen och på en ö.

Hendene. Annex-socken till Skara landsförsamling uti Skånings härad af Mariestads län, är belägen i norra delen af häradet samt omgifves i norr af Hassellösa i Kinne Fjerding, i vester af

Synnerby, i söder af Skara landsförsamling, i öster af Åsaka, ligger vid 310 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 5,184 tunnland, af hvilka 15 äro vatten och kärr. Marken är jemn utom vid två genom socknen löpande bäckar, hvilka å bägge sidor äro omgifna med höga gräsbevuxna sand- och lerbackar. Rådande jordmånen är sand. Skog finnes hjelpligt. Socknen, som år 1805 beboddes af 437 och 1859 af 607 personer, består af $5^7/_{16}$ mant. skatte, $3^1/_{16}$ mant. krono, $4^1/_2$ mant. frälse och uppskattades 1857 till 79,425 rdr bko. Här är fast skola, hvari år 1859 undervisades af en examinerad lärare, biträdd af klockaren, 20 gossar och 6 flickor; dessutom undervisades hemma 8 gossar och 16 flickor. Kyrkan, $^1/_4$ mil från Skara, är liten, af sten och troligen byggd på 1600-talet. I denna socken märkas: Svineborg, som fordom skall varit en borg eller skans, belägen mellan Skara och Lidköping, på den s. k. Långaskogen, mellan Hendene och Säfvareds socknar eller Skånings och Kinnefjerdings härader. Man förmodar, att denna borg varit Svemlaborg, som af Engelbrecht intogs och förstördes; — Horshaga, 1 mantal säteri; Hände, $2^1/_4$ mant. skatte i 10 delar; Hände, $1^3/_4$ mantal frälse i 5 delar; Karstorp, 1 mantal krono, eges af lektor Alander i Skara; Händenedstorp, $^1/_2$ mantal i 3 delar; Händened Passg., 1 mantal i 4 delar; Händened prestg., 1 mantal krono; Baggeg., $^3/_4$ mant. krono; Åkedal.—Adr.: Skara.

Hennichehammar. Manufaktur-verk uti Fernebo socken och Philipstads Bergslags härad af Carlstads län, anlades under hertig Carls tid före 1608 och är ett af de första i sitt slag, der vågbalkar, sågblad, ankare m. m. blifvit förfärdigade för Bergslagens räkning; har 2 knipp- och spikhamrar; år 1859 manufakturerades här 66 sk℔ 13 l℔ smide uppskattadt till 8,887 rdr riksmynt. Verket med underlydande $^1/_2$ mantal Nyhyttan egdes af Jan Eriksson. År 1771 byggdes här en stångjernshammare; men någon uppgift på tillverkningen har ej erhållits.

Henriksholm. Två mant. säteri uti Ånimskog socken af Tössbo härad och Elfsborgs län, hette Öen intill 1645, då det fick nuvarande namnet; har ett särdeles vackert läge på ön i sjön Ånimmen (Odnem i medeltiden), och som är $^3/_8$ mil lång, försedd med löfskog och någon barrskog. Kallas gammalt säteri 1681. Inlöstes af Knut Lilje, som hade egendomen i pant utaf Göran Ulfsson, 1624. År 1628 var Henr. Pedersson Måneskööld egare och ännu 1664. År 1687 egdes säteriet af Göran Ulfsparre, som 1688 sålde det till sin halfbroder Erik Ulfsparre och hans fru, Anna Soop. Herrar Linroth, som egde Hängele 1715, hade äfven detta säteri. Derefter riksrådet Löwenhjelm, som 1756 lemnade Henriksholm på arrende till kronolänsmannen i Tössbo Anders Wennersten för 160 daler silfvermynt. Brukspatron C. Thorsson sålde Henriksholm 1778 till Dals bergssocietet; gården köptes 1792 af brukspatr. Chr. Sahlin; dennes måg, brukspatronen Gustaf Wohlfahrt, blef sedermera egare. Af honom återuppfördes 1816 den genom vådeld d. 15 Dec. 1815 förstörda åbyggnaden; han lät äfven förena ön med fasta landet genom en 560 alnar lång bro, dels på kar, dels med flottbrygga. Närvarande egaren är patron A. Fröding, och uppskattningsvärdet 12,000 rdr rmt. Uppgräfda flintknifvar, mejslar af flinta m. m. vittna om att stället äfven under hednatiden varit bebodt.

Hensbacka. Ett mtl insockne frälse uti Foss socken af Tunge härad och Bohus län, med underlydande $^1/_4$ mtl Liane och $^3/_{16}$ mantal Skarnhällan, eges af kapitenen och riddaren G. A. Belfrage, som derjemte eger $^1/_5$ uti Munkedals bruks- och landtegendom. Hemsbacka ligger i den naturskönaste kuperade trakt af norra Bohus län, med den härligaste utsigt åt Saltsjösidan eller Gullmarfjorden samt dalgången åt Skredviks socken, hvarest vägen till Uddevalla framlöper. Egendomen är mellan åker- och ängsfälten omgifven af härliga löfskogar, hvaribland nämnes betydlig ek- och någon bokskog samt i utmarken barrskog, tillräcklig för husbehofvet. Den förut ringa åkern har blifvit förökad, och sädes- samt höafkastningen har på de sednare 10 åren fördubblats, och eftersom 56 tunnl. mossar utom andra odlings-

marker finnas, kan densamma ännu mer ökas. Närvarande utsädet är 35 tunnor, utom rotfrukter, och afkastningen omkring 300 lass hö, 300 tunnor diverse säd och 360 tunnor rotfrukter.

Herjeådalen, se *Jämtlands Län.*

Herkullberga (Herkeberga). Annexsocken till Långtora uti Trögds härad af Uppsala län, är belägen 3 mil v.s.v. från Uppsala, mellan Litslena i sydost, Wårfrukyrka i sydvest samt Långtora och Biskopskulla i nordvest och norr; omfattar en areal af 3,587 tunnland, af hvilka 40 äro sjöar och kärr; är mestadels en slätt med obetydliga kullar, blott i sydvest något bergländig, ej utan skog, och hufvudsakligen sluttande åt nordvest, dit ett litet vattendrag går. Rådande jordmånen är lera och svartmylla, åkerbruk är hufvudnäringen. Socknen, som år 1805 beboddes af 474 och 1856 af 396 personer, består af $15^1/_8$ mantal skatte, $^7/_8$ mantal krono, 4 mantal frälse och uppskattades 1857 till 58,600 rdr bko. Barnundervisningen bestrides uti fast skola af en examinerad lärare för 18 gossar och 8 flickor; dessutom undervisades en döfstum i allmänt läroverk och 1 flicka saknade undervisning. Hirkebiærgha nämnes 1314 såsom hörande till Tröghd; kapellaner förekomma från 1593. Kyrkan, belägen 1 mil från Enköping, är gammal, med målningar i hvalfvet. I kyrkan finnes en grafsten med runskriften: **Tomas ligær untir þænnæ ſten.** Vid ena kanten: **han værþær ulviþen.** Vid andra kanten: **Joan i : Brunium : hriſti : runir : þheſr :** En väg, kommande från Litslena gästgifvaregård, går förbi kyrkan och delar sig derpå till Wårfrukyrka och Långtora. Vid kyrkobyn skola finnas lemningar efter en forntida gillestuga. Här äro blott mindre byar: Herkeby, 5 mtl i 6 nummer med väderqvarn, uppskattad till 22,420 rdr rmt; Malma på 3 n:r; Walgeby, $4^1/_4$ mant. på 5 n:r. — Adress: Enköping.

Herljunga (Herrljunga, Halljunga). Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Kullings kontrakt af Skara stift, består af 5 socknar: Herljunga, moderförsamling, Farsled, Remmene, Fölene och Eggvena, annexer, samt innehåller $49^{23}/_{48}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 586, utgjorde 1859: 2,024 personer. Inom detta pastorat finnas väl här och der å marken några mindre stenbundna backar; men för det mesta är marken dock jemn. Rundtomkring är pastoratet omgifvet af berg, stenbunden mark och mossar, hvilka sednare nästan allestädes innehålla bränntorf. — *Herljunga,* modersocken uti Kullings härad och Elfsborgs län, vid 340 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 2,268 tunnland, af hvilka 125 äro sjöar och kärr, samt innehåller $5^3/_4$ mantal skatte, $1^3/_8$ mantal krono, $^1/_2$ mantal frälse och uppskattas till 33,000 rdr rmt. Jordmånen är till det mesta sandmylla, der myllan är mer eller mindre rådande, samt å några ställen bara sand. Ängen är öfver allt mager. Socknen lider fullkomlig brist på barrskog, i synnerhet till byggnadsvirke och gärdsel. Folkmängden är 323 personer. Pastoratet har fast skola, hvari 1859 undervisades 85 gossar och 85 flickor af en examinerad lärare; 90 gossar och 102 flickor erhöllo undervisning i hemmet. Kyrkan, belägen $3^1/_2$ mil från Alingsås, $4^1/_2$ mil från Borås, är af obekant ålder och uppbyggd af gråsten. På Herljunga utmark, 6 à 800 fot sydvest från Herreberget, är en sten, kallad Herrebordet; anledningen till detta namn är okänd. Af byar och gårdar märkas: Herljunga, $4^1/_2$ mantal i 4 n:r; Wreta i 19 delar; prestgården, $^3/_4$ mantal krono. — Adress: Skara och Olstorp.

Hermanshult. By uti Skärkinds härad och socken af Linköpings län, består af 1 mantal skatte på 5 lotter, taxerade till 8,600 rdr rmt och eges af allmoge, utom $^1/_{16}$:del, som eges af grefve von Saltza i Örtomta socken. År 1647 nämnes Hermanshult såsom s. å. köpt af gr. Thure Oxenstjerna; det afstods 1670 af hans enka, men innehades 1687 af fru grefvinnan B. Oxenstjerna. På denna bys egor och den höga Saxbacken, sydvest från byn, omgifven af Hellebysjön och en åt nämda by gående landtunga, hvilken varit af-

skuren af en graf, synas flera grundvalar efter byggnader, hvilka förmodas tillhört Skärkinds konungasäte (se Skärkinds socken); uti en källare i nordvestra hörnet har man år 1827 i stenväggarna funnit murbruk. Längre bort i vester är en annan grundval med tydliga märken efter eldstäder. Byn Hermanshult har i flera sekler blifvit bebodd af en och samma bondeslägt, som vet omtala sina mägtiga stamfäder och sorgfälligt döljer flera permebref från 1300-talet. År 1350 nämnes Härmannhult såsom olagligen frånkändt Ingemar Ragnoszonn af herr Knut Folkesonn. Sedan kon. Magnus Ladulås år 1280, enl. sträng dom, låtit döda i Stockholm de förnämsta af Folkungarne, bemäktigade han sig deras egendomar; afkomlingarne blefvo derföre ur stånd att bestrida den kostsamma rustning, som tillhörde frälsemän, och nödsakades ingå i bondeståndet. Här torde dessa afkomlingar af denna mäktiga stam vistas, och hos hvilka, enl. Fryxell, III del. s. 100, ännu förfädrens historiskt kända charaktersdrag bibehållit sig.

Hernevi (Härnevi). Annex-socken till Frösthults pastorat i Simtuna härad, belägen i Thorstuna härad och Westerås län, 1 mil från Enköping, söder om Thorstuna socken, gränsar i vester till Frösthult, i söder till Wårfrukyrka och i öster till Långtora socknar af Uppsala län samt omfattar en areal af 1,759 tunnland, af hvilka 15 äro sjöar och kärr. Marken är till större delen jemn, men slätterna omgifna af sandåsar och backar. Rådande jordmånen är lera; men en del består af sandjord och svartmylla. Äng och mulbete äro alltför ringa i förhållande till åkerjorden, så att icke mycken boskap kan födas här, hvarföre åkern sällan får nödig gödsel. Inbyggarnes egentligen enda inkomstkälla är åkerbruket. Andra näringsgrenar, såsom körslor eller foror, kunna de icke hinna med, ty de hafva hvarken mer foder, än hvad boskapen hemma väl behöfver, ej heller få de om vintern stort annat göra, än köra hem ved m. m., ty vägen derefter är ganska lång; de måste nämligen fara både genom Thorstuna och Östersunda socknar ända till Wittinge eller Altuna. Uti Hernevi-ån, hvilken skiljer socknen från Thorstuna, fås någon fisk. Socknen, som år 1805 beboddes af 522 och 1859 af 400 personer, består af $9^3/_8$ mant. skatte, $1^{19}/_{32}$ mant. krono, $2^1/_2$ mant. frälse och uppskattades 1859 till 130,874 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds samma år af en examinerad lärare uti fast skola för 17 gossar och 11 flickor; dessutom erhöllo 3 gossar och 4 flickor undervisning hemma. Kyrkan, belägen $^3/_4$ mil från moderkyrkan, anses vara en bland de äldsta i orten. Komministersbostället, $^1/_2$ mantal krono, är i Lilla Hernevi by och uppskattas till 5,520 rdr rmt. Socknens namn är uppkommet af Härnad och Wik och gifver tillkänna, att de fordna vikingarne hafva på denna ort haft sina tillhåll och hemvist, hvarifrån de, då segelleden gick utur Mälaren igenom Låstaviken, mellan Holm och Åkers, Fittja och Balingsta, Girista och Gryta socknar i Uppland, åt Örsundsbron och så genom Alsta-sjön hit åt Hernevi-ån, kunnat med sina fartyg komma ut på härnad och sjötåg. Sjelfva ortens belägenhet allt från Örsundsbron igenom Frösunda och Långtora socknar i Uppland och så hit inåt Hernevi utvisar tydligt än i dag, att en segelled varit här fordom, sträckande sig som ett sund hela orten framåt och som en vik invid Hernevi kyrka, hvarest på Hernevi-byns äng klart kan ses, att vattnet fordom sträckt sig dit, hvaraf ock en by Grän, nedanom Hernevi, vid denna låga trakten, tyckes hafva bekommit sitt namn af Garn, Gran, sjö. Vid Rotbrunna by, indelad i 4 nummer, är en runsten, hvarpå läses: Hialmtisi uk Turstain Raisfu Stain Eftir Uuga ... Hiuk. Utom nämda byar märkas: *Stora Hernevi,* hvaraf N:o 2, $^3/_4$ mtl, har qvarn; de ursprungligen 4 hemmanen äro på sednare tider inköpta efter hvarandra af n. v. egaren, konstmästaren vid Sala silfververk J. G. Skröder Gustafsson, och qvarnen är sammanbyggd uti ett hus, helt och hållet af gråsten och tegel, för en gemensam, öfver 90 alnar lång, 10 alnar hög damm, äfven af sten, hvarigenom erhållits 9 alnar öfverfall, hvarmed drifvas de uti qvarnen befintliga 8 par stenar jemte

särskildt grynverk, äfvensom en å motsatta sidan af ån uppförd enbladig turbinsåg. Denna byggnad är omnämd i tidningarne såsom en af de betydligaste i orten. Hedern af så väl uppgjord ritning, som arbetets utförande, tillhör egaren. Öfver ån är, till resandes beqvämlighet, af egaren anlagd en ny körbro. Till qvarnen höra deromkring liggande 200 tunnland jord, och uppskattas jemte Kyhlsta qvarn till 15,450 rdr rmt. $^1/_2$ mantal krono är furirsboställe, $^1/_2$ mantal är rustmästareboställe; Lilla Hernavi, 3 mantal på 4 nummer i 9 lotter; en lägenhet med qvarn, uppskattad till 2,250 rdr rmt, eges af A. Andersson i Hyflinge; Stora Hernevi qvarn N:r 5 med 1 par stenar, hör till Flosta säteri i Altuna socken. — Adress: Enköping.

Hernö. Hofstalläng på en ö, hvaraf större delen hörer till Kermbo socken och en mindre del till Taxinge socken uti Selebo härad af Nyköpings län; har fordom varit frälse, och flera herrar, heter det efter Tham, synas hafva skrifvit sig dertill. Den uppskattas till 7,800 rdr rmt.

Hernön. Annex-socken till Hernösands stadsförsamling uti Södra Ångermanlands fögderi af Wester-Norrlands län, ligger på en ö af 3 mils omkrets, $^5/_8$ mil bred och $^7/_8$ mil lång, öster om Säbrå och Häggdångers pastorater, vid Ångermanelfvens utlopp i Bottniska Viken. Marken är bergaktig och stenbunden. Bland hamnar och berg, som göra denna ö märklig för sjöfarande, må af de förra nämnas Gånsviken och Soloms-hamn, såsom mycket säkra skeppshamnar, och af de sednare äro Wålkalberget och i synnerhet Hernöklubben, bägge med vårdkasar, bekanta goda landkänningar. Åtskilliga öar och skär, såsom Faråholmen, Kyråskär, Midgrundshällarne, Truls- och Skärviks-klippan samt Stor- och Småholmarne med flera sund och vikar pryda ön och utgöra en vacker skärgård. Här finnas äfven insjöar, såsom Örsjön och Klubbsjön samt Wagnsta och Specksta tjernar, hvaruti idkas något fiske. Jordmånen är nästan öfver allt sandig, dock förekomma på sina ställen större mossar, af hvilka en del blifvit upptagna och förvandlade till ängsmark. Fisket är betydligt, i synnerhet på strömming; men deremot är brist på skog och mulbete. Åtskilliga stadsboer ega välbyggda och välodlade gårdar på ön. Socknen, som år 1780 beboddes af omkr. 100, år 1805 af 211 och 1856 af 246 personer, består af $122^7/_8$ mål skatte, 67 mål krono och uppskattas till 58,380 rdr rmt. Barnundervisningen meddelas i stadens skola. Redan i 13:de seklet var Hernön en namnkunnig socken och hamn i orten; den har ock fordom varit ett kapell under Säbrå, hvilket hade egen kyrka af trä, belägen vid Prestängen, hvarest ännu finnas lemningar, och hvaraf Kapellsberget förvarar minnet. Den anses ock hafva blifvit begagnad af stadsboerna till dess kyrkan der byggdes 1638. Såsom minnen från forntiden förekomma här flera ättehögar med de särskildt namnkunniga Djekne- och Jungfruhögarna. Korsmässoudden, Långsand och Hornsunda-bro voro ryktbara, då fordom handelsmöten här blefvo hållna. Här i orten höras ofta jorddån, som merändels bebåda ändring i väderleken. Äfven af den smältande hafsisen, i synnerhet då han stannat på klippiga grund, förorsakas ett eget dån. Socknen består af följande byar: Fågelsta och Håf, 67 mål krono, på hvars egor Hernösands stad är uppbyggd; Brattnäs, 10 mål i 2 nummer; Gånsvik, 28 mål i 6 lotter; Grönsvik, $17^1/_2$ mål i 8 lotter; Geresta 16 mål; Kölfva $5^1/_2$ mål; Specksta, $8^1/_2$ mål i 4 lotter; Solum, $23^5/_8$ mål i 6 lotter; Stenhammar 4 mål samt Wangsta $15^3/_4$ mål, allt skatte; den sednare tillhör Hernösand, som äfven är adressorten.

Hernösand, stapelstad, säte för landshöfdingen i Wester-Norrlands län och biskopen i Hernösands stift, 46 mil från Stockholm och $5^1/_4$ mil från närmaste stad, Sundsvall, ligger på vestra sidan af den vid Ångermanelfvens utlopp i Bottniska Viken belägna Hernön samt, till en mindre del, på fasta landet, hvilket förenas med ön genom 2:ne broar, en på hvardera sidan om den s. k. Mellanholmen. Staden anlades 1584

på den gamla Norrländska handels- och bytesplatsen Hornsanda Bro, äfven kallad Hornesand och Hornesund, samt fick 3 år efter anläggningen privilegier af konung Johan III. Dessa privilegier utvidgades af Carl IX och Gustaf II Adolf, hvilka konungar förunnade staden rättighet att idka handel på Spanien, Frankrike och England. Sedan drottning Christina inskränkt denna handelsfrihet, blef den likväl staden återskänkt af Carl XI:s förmyndare, dock endast på 6 år, och först 1765 återvann staden ändtligen sin stapelfrihet, hvilken den allt sedan behållit.

Hernösands historia har icke synnerligen mycket af interesse att uppvisa. Den afbrann åren 1710 och 1714, sednare gången genom mordbrand, anlagd af två gymnasister i gymnasiihuset, samt afbrändes 1721 af Ryssarne, så att nästan ingenting deraf återstod. För att mildra nöden, beviljade regeringen staden åtskilliga friheter; men det onda var icke så lätt godtgjordt. Dessutom hade staden några gånger varit på väg att bli folktom i anledning af befarade fiendtliga inbrott i landet, t. ex. 1677, då en Dansk här troddes skola inbryta från Norge genom Jämtland, och 1721 samt 1743, under krigen med Ryssland, vid hvilket sistnämda tillfälle utflyttningen var nästan allmän. Hernösands annaler tala också om jordskalf, som i stadens närhet förspordes den 6 Januari 1746 och d. 12 Mars 1748.

Hernösand har i alla tider varit en handelsstad, och dess förnämsta sjöfart idkades på Östersjöhamnarna, Riga, Danzig, Königsberg o. s. v. År 1770 afgick det första skeppet till Medelhafvet. De vigtigaste exportvarorna i äldre tider voro lärft, bräder, fogel, strömming o. s. v., af hvilket allt ansenliga qvantiteter utfördes. Så exporterades t. ex. år 1777 icke mindre än 110,542 alnar lärft och 17,452 tolfter bräder, medan 1773 exporten af skogsfogel uppgick till 33,616 stycken, deribland ensamt 19,302 stycken hjerpar. Sistnämda år utfördes 1,667 tunnor strömming. År 1779 hade Hernösand 5 fartyg om vid pass 740 läster, hvilka begagnades till utrikes sjöfart, medan 10 till 12 fartyg gingo på inrikes orter, oberäknadt omkring 50 stycken smärre farkoster om 10 till 12 läster, kallade Haxar, med hvilka landtmannaprodukter, bräder och tjära fördes från den kringliggande trakten in till staden.

Det nuvarande Hernösands förnämsta näringskällor äro in- och utrikes handel med sjöfart, handtverkerier, strömmingsfiske samt något jordbruk. För handelns och sjöfartens underlättande öppnades d. 4 Juli 1855 en kanal, som förenar norra och södra inloppen till staden, och hvarigenom de fartyg, som komma från Östersjön, nu mer undslippa den ofta farliga seglatsen kring Hernöns norra och östra strand. Kanalen, som är utförd af kapten Hj. Elworth, har 12 fots djup vid lägsta vattenhöjd och kostar 110,000 rdr bko, af hvilken summa staden sjelf erlagt 60,000. De vigtigaste exportvarorna äro nu mer bjelkar, bräder, tjära och smärre partier jern; år 1856 utfördes från denna stad icke mindre än 113,411 tolfter bräder, så att Hernösand i afseende på nämda export detta år var den tredje staden inom riket. Af importvaror märkas salt och tjära, för hvilken artikel staden undfått nederlagsrätt. Derjemte inkomma lin, hampa och linfrö samt någon gång äfven kramvaror. Inrikes handel idkas med ortens produkter, linneväfnader, bräder och något viktualier, tillika med specerier och manufakturgods. År 1858 använde Hernösand till utrikes sjöfart 34 fartyg om 5,135 läster och till inrikes dito 24 fartyg om 507 läster; år 1860 bestod stadens handelsflotta af 64 fartyg om tillsammans 6,664 läster, hvaremot staden tillhopa med sitt tullkammardistrikt hade 86 fartyg om tillhopa 7,323 läster. Tulluppbörden, som år 1856 uppgick till 33,496, hade 1858 sjunkit till 14,563 rdr rmt, men steg 1860 ända till 104,741 rdr rmt. År 1858 hade staden 72 handlande, deribland 11 grosshandlare, och 56 handtverksmästare. Fabriksörelsen inskränker sig hufvudsakligast till garfverier och färgerier; år 1859 funnos i staden ett större repslageri och ett boktryckeri; i öfrigt idkades skeppsbyggeri uti stor skala. Fiske utöfvas af stadens fiskerskap; men afkomsten af detta näringsfång är ringa.

Hernösand har högre elementarläroverk, navigationsskola, folkskola och flickskolor, filialbank, sparbank, sjöassuransförening (stiftad år 1848 och 1856 omfattande 100 fartyg, assurerade för 2,894,000 rdr rmt); lasarett och kurhus, centralhospital, arbets- och fattighus, länshäkte o. s. v. Flera kassor och välgörande inrättningar finnas i staden, deribland den s. k. Nybergska stiftelsen, med ett kapital af 18,000 rdr bko, hvaraf räntan dels utdelas som pensioner till aflidna borgares obemedlade enkor och barn, dels användes till underhåll af tvänne sjuklingar å lasarettet, samt till länets arbetsinrättning. Hernösand är äfven sätet för Wester-Norrlands brandstodsförening.

Bland byggnader i Hernösand märkas främst:

Domkyrkan, grundlagd 1842, invigd 1846, uppförd i modern stil med pelare och försedd med ett stort och två mindre torn. I äldsta tider begagnades sannolikt Hernö kapell, ett annex till Säbrå, för stadsboernas gudstjenst; men 1638 uppfördes en kyrka af sten, hvilken blef skjuten i brand af Ryssarne 1721 och sedan reparerades, men slutligen måste lemna rum för en ny. Hernösand och hela Norrland hörde ända till 1647 under ärkestiftet; men detta år fick det nya stiftet en superintendent, med Säbrå till boställe och Hernösand till prebende. Hernösands stift innefattar nu hela Medelpad, Jämtland, Herjeådalen, Ångermanland och Westerbotten jemte Lappmarken; biskopen (superintendenten fick denna rang 1773) är tillika kyrkoherde i Hernösands regala pastorat af första klassen, hvilket har Hernö socken till annex.

Landshöfding-residenset är en tre-våningars byggnad af sten vid stadens stora torg, uppförd på 1780-talet; *biskopshuset* är sannolikt ett decennium äldre; *rådhuset*, af trä, uppfördes 1723. *Elementarläroverkets* nya hus, af två våningar med peristil och en å höga, fristående pelare hvilande kupol, är uppfördt i nyare tider (efter 1850) i stället för det gamla gymnasiihuset, som uppfördes 1725, sedan det afbrunnit 3 särskilda gånger. Gymnasiet i Hernösand öppnades år 1650; f. n. har läroverket 15 lärare och besökes hvarje termin af omkring 130 lärjungar. — Vidare märkas: ett *gymnastikhus*, af trä, — *folkskolans* och *navigations-skolans hus* (den förra öppnades 1847, den sednare 1843), *nya theatern*, uppförd 1857, *lasarettet* och *kurhuset*, med rum för 50 patienter, *central-hospitalets hus*, uppfördt af trä åren 1844 och 1845, sedan 1856 af sten, beräknadt för öfver 100 patienter, — *länshäktet, arbets-* och *fattighuset*, uppfördt 1856, *tullhuset* samt stadens *badhus*, uppfördt mellan 1851 och 1855 på Mellanholmen.

Staden Hernösand, som 1792 beboddes af 1,500 personer, 1815 af 1,780 och 1858 af 3,069, hade år 1860: 3,259 invånare och bestod år 1855 af 256 hus och tomter, uppskattade till 290,440 och i statsbidrag erläggande 16,730 rdr bko. Stadens jord består af 1,683 tunnland, hvaraf 643 åker, äng, tomter och trädgårdar, 1,025 skog och betesmark samt 14 tunnland impedimenter. Vid stadens anläggning anslogos åt densamma hemmanen Hof och Fogelsta, hvartill kommer det af staden för egna medel inköpta hemmanet Wangsta. Hela uppskattningsvärdet, jorden inberäknad, uppgick år 1855 till 388,940 rdr bko.

Hernösands magistrat utgöres af borgmästare och 5 rådmän; staden tillhör sedan 1857 tredje klassen och har nummer 27. Dess vapen är en svart bäfver med en gädda i munnen. I staden garnisonerar ett batteri af Svea artilleriregimente.

Hernösands Län, se *Wester-Norrland.*

Hernösands Stift. Är det nordligast belägna och till vidden det största af alla stiften, nämligen 2,102 □mil, och i anseende till lokalen svårare att förvalta än något annat. Det omfattar hela Wester-Norrlands, Westerbottens, Norrbottens och Jämtlands län, utom Öfver-Hogdals socken, som tillhör Uppsala stift. Till presterskapets lättnad är stiftet indeladt i tvänne så kallade Synodal-lag, så att presterna i det nedra stiftet samlas till prestmöte i Hernösand och i det öfra stiftet (Wester- och Norrbotten) i Piteå, dit biskopen reser

$47^1/_2$ mil från förstnämnda stad. Vid sådana synodal-resor betalar presterskapet till sin biskop skjutspenningar för sex hästar. — För stiftets prester och skollärare är en enkekassa inrättad genom årliga bidrag, som 1806 förhöjdes, i kraft af en af konungen fastställd förening. Stiftet, skiljdt först 1647 från ärkestiftet som en särskild superintendentia, hvars föreståndare fick biskopstitel 1772, indelas i 12 prosterier, utgörande 83 pastorater, hvilka innehålla 6 stadsförsamlingar samt 161 lands-, kapell- och bruksförsamlingar. Komministers-beställningarne äro 64; extra kommministers- samt bruks- och kapellpredikants-tjensterna 21. Af pastoraterna äro 28 regala, 36 konsistoriela, 5 prebenden, nämligen 3 till biskopen och 2 till gymnasii-lektorer, och 14 Lappmark-pastorater, icke uppförda i någon klass, medan af de öfriga 16 höra till första, kl., 25 till den 2:dra och 28 till den 3:dje. Stiftets befolkning, som år 1805 uppgick till blott 159,136, var år 1856: 303,104 personer och har sålunda på 50 år ökats med 144,308 personer.

Herreborum. Gammalt frälse-säteri af $2^5/_8$ mantal uti S:t Annæ kapell och Hammarkinds härad af Linköpings län, är beläget på fasta landet invid sjön, $^1/_4$ mil från kyrkan; uppskattas, jemte frälseräntor af 1 mantal Arentorp, 1 mantal Lilla Ulfvebo, till 29,970 rdr rmt och eges nu gemensamt med Thorönsborg af grefve A. F. Mörner. Herborum nämnes 1375—82—91—94, då Wadstena kloster här förvärfvade jordegor från Ingierd Knutsdotter, hennes syster Catharina och fadren Knut Algotsson; samt 1383, då samma kloster upplät till Bo Jonsson hvad som hertig Bengt här innehaft, jemte en mängd underlydande i orten. Sedermera har det tillhört slägten Banér; vid början af 1600-talet riksrådet Gustaf Banérs enka, Chr. Sture, och sonen riksrådet Axel Banér, gift med Ebba Abrahamsdotter Brahe, hvilka läto uppföra åbyggnaden 1636; derpå deras mågar, riksrådet G. Posse och riksrådet grefve Göran Gyllenstjerna; derpå hans enka, Barbro Banér på Thorönsborg 1687, med hvilket gods det sedermera haft gemensam egare. Godset beskrifves hafva god åker, ansenlig äng, skog knappt motsvarande behofvet, ymnigt mulbete, vacker trädgård, liten humlegård och 5 rud-dammar, hvilka äro så belägna, att man kan aftappa vattnet ur den ena i den andra, och utur den sista i Saltsjön. Rosenhags och Snäckenäs grufvor äro på egorna.

Herregården eller *Lars vid Ledet* och *Erik Nilsgården.* Två mantal säteri uti Ljunghems socken af Gudhems härad och Mariestads län, egas jemte Bossgården 1 mantal, Glasmästaretorp $^1/_4$ mtl, Jonstorp $^3/_8$ mtl, Ljunghem Wärma $^{51}/_{128}$ mtl, ibm stommen 1 mtl, Ljunghem Björn Eriksgård 1 mtl och Bråsen $^1/_8$ mtl, med ett sammanlagdt uppskattningsvärde af 55,450 rdr rmt, af friherre F. U. von Essens arfvingar. Sjelfva sätesgården, 1 mantal, tillhörde år 1813 friherrinnan Gyllenhaal.

Herrenäs eller nu *Ankarsnäs.* Här må tilläggas det som under nämde artikeln blifvit anfördt, att nuvarande egare är hofrättskommissarien C. Santesson.

Herrestad. Annex-socken till Skredsviks pastorat uti Lane härad af Göteborgs län, $^1/_2$ mil från Uddevalla, omgifves i söder af Hafstensfjorden, som skiljer socknen från Forshälla, i vester och norr af Skredsvik och i öster af Bäfve socken, samt omfattar en areal af 12,983 tunnland, af hvilka 420 äro sjöar och kärr. Socknen, hvars läge är vid 70 fots höjd öfver hafvet, eger mycken och bördig odeljord på Herrestads hed och slätten kring Thorsberg, hvarest jordmånen är lera och svartmylla på lerbotten, blandad med någon jäsjord. På dessa slätter hafva 27 gårdar sina inegor. De andra hemmanen hafva jordmån, dels sådan som nyssnämda och dels bestående af sandjord. Skogarna äro utödda, och icke en gång hälften af socknen har tillgång på husbehofsbränsle och gärdsel. Torfmossar finnas, men begagnas föga. Den största af dessa tillhör hemmanet Öfverby och eger ett ovanligt rikt lager af såväl skärsom stamptorf. Folkmängden har ifrån att år 1805 vara 1,292, ökats till 2,477

personer år 1859; hemmantalet är $38^1/_4$ mantal skatte, $4^3/_4$ mantal krono, $3^1/_2$ mantal frälse och taxeringsvärdet uppgår till 360,820 rdr rmt. I socknen finnes ambulatorisk skola, hvari år 1859 2 examinerade och en oexaminerad lärare undervisade 179 gossar och 145 flickor; dessutom undervisades hemma 93 gossar och 128 flickor; 2 gossar uti allmänt läroverk; tillsammans utgjorde alltså skolbarnen 274 gossar och 273 flickor. Kyrkan, belägen $^9/_{10}$ mil från moderkyrkan, ombyggdes 1826 och är en ljus och tillräckligt rymlig stenbyggnad. Vid den södra sidan är uppmurad en fyrkantig sakristia. Uti en klockstapel, som står på en bergskulle invid kyrkan, hänga två mindre klockor. Herrestads kyrkas rättighet att anses såsom moderkyrka var förr ofta omtvistad, till dess den konfirmerades genom Konsistorii resolution den 21 April 1813. Kronoskatte-hemmanet Prestgård skall för lång tid tillbaka varit boställe för församlingens pastor. Denna socken är af alla i länet den på fornlemningar mest fattiga. En samling af grafkullar från hednatiden har funnits på nämda Prestgårds egor. Här och der ligga några hällkisterör. Sägnerna om fordna strider på Herrestads hed afse sannolikt de derstädes förefallna skärmytslingarne under 1679:års krig, då Svenska och Danska arméerna lågo lägrade mot hvarandra vid Uddevalla. Ett betydligare guldfynd, som dock icke lärer blifvit bevaradt, skall hafva blifvit gjordt på Rolfseröd för flera år sedan. Af hemman och gårdar märkas: Berg, som ininnehafves af öfverste-löjtnanten P. P. Reutersvärd; Marteröd, 1 mantal, fanjunkareboställe; Hogen och Holma, hvardera 1 mtl, innehafvas af Bohusläns regimente; Åker, $^1/_2$ mtl, boställe för kommininistern; Sörrevik, en för ståndspersoner bebyggd gårdsdel på en liten udde i Byfjorden, med ett tegelbruk och uppskattad till 18,000 rdr rmt; Torsby, $4^5/_8$ mtl; Utby, med 7 nummer i 18 delar; Grytingen; Hed, 1 mtl i 5 delar; Herrestad, $3^1/_2$ mtl i flera nummer och 14 delar, hvaraf en med gästgifvaregård. — Adress: Uddevalla.

Herrestad. Härad i Malmöhus län, utgörande sydligaste delen af riket, omfattar en areal af 36,681 tunnland, af hvilka 2,539 äro sjöar och kärr. Herrestad och Ljunits härader utgöra en domsaga med tingsstället i Stora Herrestad. Häradet beboddes 1805 af 7,577 personer; dess folkmängd, hemmantal m. m. för år 1859, fördelade på de olika socknarna, ses af följande tabell:

Sockuens namn.	Hemmantal.	Folkmängd.			Bevär.-mansk.	Backst.-sittare.
		Skattskr.	Skattfria.	Summa.		
Tryde....	$6\frac{3}{4}$	375	352	727	22	5
Tranås ...	$10\frac{11}{32}$	527	583	1,110	31	19
Högestad .	$14\frac{7}{8}$	159	158	317	15	10
Baldringe.	$16\frac{5}{16}$	248	234	482	29	6
Bromma..	$15\frac{23}{48}$	321	298	619	28	21
Söfvestad .	$32\frac{1}{16}$	564	533	1,097	54	52
Köpinge..	$13\frac{5}{8}$	208	208	416	21	3
Öfraby ...	1	33	32	65	2	—
Borrie ...	$5\frac{3}{16}$	77	79	156	10	—
Herrestad	$35\frac{13}{24}$	483	529	1,012	29	18
Öja......	$15\frac{1}{12}$	199	198	397	15	15
Hedeskoga	$12\frac{13}{48}$	229	192	421	17	6
Bjeresjö..	$25\frac{3}{16}$	516	498	1,014	41	36
Ystad	—	—	—	5,071	—	—
Summa	$205\frac{17}{96}$	—	—	12,904	812	191

Herrestad kontrakt i Lunds stift, se Ljunits och Herrestads förenade kontrakter.

Herrestad. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Dals kontrakt af Linköpings län, består af 2 socknar: Herrestad, moderförsamling, och Källstad, annex, samt innehåller $29^3/_8$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 106, uppgick år 1856 till 737 personer. — *Herrestad,* modersocken uti Dals härad af Linköpings län, omgifves af sjön Tåkern i söder, Hofs socken i öster, Strå i norr och öster, Örberga i norr, Roxlösa i vester, Källstad i vester och sydvest; har omkring $^3/_8$ mils längd från öster till vester utmed sjön, annars omkring $^1/_4$ mil, med en bredd af knappt $^1/_6$ mil i öster, $^3/_8$ i vester, och upptager en areal af 4,281 tunnland, af hvilka 1,350 varit sjöar och kärr, men genom Tåkerns aftappning är landrymden ökad. Igenom socknen, som ligger vid 360 fots höjd öfver hafvet, går Mölnaån åt nordost mot Strå till Kolsbro;

vid dess brädd och sjöns strand har förr varit mer sidländ mark än nu; sandåsar och anmärkningsvärda höjder saknas, likaledes skog, med undantag af en aspdunge vid prestgården, der ock en ek står; härtill komma några trädgårdar; för öfrigt är socknen en trädlös slätt, med föga äng och bete, men mycken åker; jordmånen är en ypperlig lerblandad svartmylla, ofta ock kalkblandad, hvaraf äfven allt vatten är kalkhaltigt; jorden har stark växtlighet, uthärdar torka bättre än mycken väta. Åkerbruk är egentligen ortens enda näring och har i sednare tider betydligen förkofrats och förbättrats. Hufvudsädet är vårsäd, korn och blandkorn; råg sås, oaktadt jordens fruktbarhet, blott på nygödslad jord, såsom mindre gifvande än vårsäden, hvilken ofta ger 10:de till 14:de kornet, och räknas det för missväxt, om man får mindre än det 8:de. Hafra odlas sällan, lin alldeles icke; potates trifves ej rätt väl, andra rotfrukter brukas föga. Den naturliga höfångsten är ringa, men klöfverodlingen tilltager och befordrar, i förening med oftast goda skördar af vårsädeshalm, ladugårdsskötseln, så att denna betäcker behofvet af viktualier. I Tåkern har idkats fiske, särdeles af lake, men blir allt mindre gifvande. Socknen, som år 1750 beboddes af 320, år 1805 af 333 och 1859 af 437 personer, består af $14^{11}/_{16}$ mant. skatte, $2^{5}/_{16}$ mant. krono, $^{1}/_{4}$ mant. frälse och uppskattades 1857 till 77,507 rdr bko. Hemmantalen utgöras egentligen af 5 byalag, hvaraf kyrkobyn ensam har hälften af hemmanen. Vid slutet af katholska tiden hörde utaf socknens samtliga $22^{1}/_{2}$ gårdar 9 under kyrkliga stiftelser, 4 under kloster. På 1600-talet innehade adeln några få. De hemmansegande äro i allmänhet burgna, och de som ega öfver $^{1}/_{2}$ mantal, välmående; härmed följer tämlig hyfsning, hos de förmögnare ofta lyx, samt känsla af oberoende och redbarhet. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren; år 1859 utgjorde barnens antal 36 gossar oah 27 flickor, förutom 4 flickor, som undervisades hemma och 1 flicka enskildt. En kyrkoherde i Hærastadha nämnes 1208. Kyrkan, belägen $^{7}/_{8}$ mil från Wadstena, $2^{1}/_{8}$ mil från Skenninge, på en höjd icke långt ifrån sjön Tåkern, är mycket gammal, byggd af kalk- och gråsten med tjocka murar och vackra hvalf samt torn i vester; reparerades 1797 och 1805. Till fornlemningar hörer med rätta den förut omnämda Kolsbro, som biskop Colo eller Kol i Linköping före år 1190 låtit uppbygga öfver Spälings- eller Mölnaån; bron är af huggen kalksten med 5 hvalfbågar och har i mer än 600 år trotsat tiden; först på 1840-talet blef den ombyggd. En källare af kalksten skall äfvenledes vara uppbyggd af samma biskop; af densamma har Herrestads källaregård fått sitt namn. Kyrkoböckerna förvara minnet — af pesten åren 1710—11, som bortryckte 39 personer; — af ett svårt yrväder d. 18 Mars och af en boskapssjukdom år 1819—1820 inom pastoratets båda socknar. Af gårdar och byar märkas: Husberga, nära kyrkan, 1 mtl krono, prestgård; Herrestad, $^{3}/_{4}$ mtl krono, länsmansboställe, har blifvit kronan tillbytt från Johan Oxenstjerna; Herrestad, $8^{11}/_{16}$ mtl på 12 nummer i 23 delar; tre gårdar häraf ha varit frälse, en har tillhört Joh. Krabbes enka, fru Anna Krabbe på Måssebo i Westergötland 1687, en egdes då af Sven Enhörning, en af Axel Lilje, 1700 af hans måg Carl Sack, 1726 af dennes enka; — Svälinge, 2 mtl skatte på 4 nummer i 7 lotter; Åsberga, $2^{1}/_{4}$ mtl skatte på 3 n:r i 5 lotter; Lundby, $1^{3}/_{4}$ mtl skatte, $^{1}/_{4}$ mtl frälse på 3 nummer i 8 lotter; tillhöra större delen allmoge. — Adress: Wadstena.

Herrestad, se *Cathrineholm.*

Herrestad. Sätesgård i Thoresunds socken och Selebo härad af Nyköpings län, $1^{1}/_{4}$ mil från Mariefred, $2^{1}/_{2}$ mil från Strengnäs och $8^{1}/_{4}$ mil från Stockholm, består af $2^{1}/_{2}$ mantal säteri, $2^{7}/_{8}$ mantal frälse och $7^{5}/_{8}$ mantal kronoskatte, förmedlade med derunder lydande torp, och uppskattas till 64,720 rdr rmt. Egendomens areal utgöres af 884 tunnl. åker, 379 tunnl. äng, 913 tunnl. hagmark och 1,400 tunnl. skog. Gården är belägen vid en vik af Mälaren, har ett gammaldags tvåvånings corps

de logie af sten samt nybyggda statbus och ladugårdsbyggnader af sten; logbyggnader, vattenqvarn med 2 par stenar och såg äfven nyligen uppförda. En stor och smakfullt anlagd trädgård med orangeri af sten samt en vidsträckt park förökar gårdens natursköna belägenhet invid sjö och mycken löfskog, hvartill äfven mycket vunnits genom konst och prydliga anläggningar.

Den första kända egaren af Herrestad var herr Johan von Osten genannt Sacken till Karsätter och Mengsholm, hvilken år 1664 försålde det till krigskamereraren Anders Nilsson Liljeqvist till Björkeby. År 1718 försålde amirallöjtnanten Johan Barks enkefrus, Christina Baumans, efterlemnade arfvingar egendomen till amiralen J. F. Örnfeldt. Denne uppbyggde 1718 det nuvarande stenhus corps de logie, och under sin och hans efterlemnade enkefru friherrinnan Eva Catharina Schaijs besittningstid tillökade Herrestad med inköp af flera hemman. Amiral Örnfeldts enkefriherrinna, Eva Catarina Schaij, sålde 1757 Herrestad med underlydande till presidenten grefve J. G. Liljenberg. Under hans långa och verksamma tid förbättrades egendomen mycket medelst stenbrytningar ur åkrar, trädplanteringar m. m., samt utvidgades med inköp af flera hemman. År 1779 försålde Liljenbergs arfvingar godset till excellencen grefve E. Ruuth, hvilken genom köp 1810 afträdde det till grosshandl. C. A. Grewesmühl, hvars son, assessoren August Grewesmühl, först genom hälftenbruk 1811 och sedan genom arfskifte 1828 emottog det och har sedermera tillköpt några hemman. På hemmanet Gunviks egor vid Mälaren finnas på ett högt berg ännu lemningar af en ansenlig borg, som antages varit anlagd att försvara inloppet till Gripsholm och Räfsnäs; men hvarken af traditionen eller andra källor egas härom några underrättelser. — Adress: Mariefred.

Herrestad, Stora. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ljunits och Herrestads kontrakt af Lunds stift, innefattar två socknar: Herrestad, moderförsamling, och Borrie, annex, samt innehåller $40^{35}/_{48}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 302, uppgick 1856 till 1,182 personer. — *Herrestad,* modersocken i Herrestads härad af Malmöhus län, är belägen vid hafvet, $^{1}/_{2}$ mil nordost från Ystad, och omfattar en areal af 4,490 tunnland, af hvilka 670 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn. På de flesta ställen är jordmånen sandmylla. Skog finnes icke, men tillräcklig torfjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 761 och år 1859 af 1,040 personer, består af $34^{2}/_{3}$ mantal, betalande eganderättsafgift, $^{7}/_{8}$ mantal krono och uppskattades år 1857 till 143,675 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 56 gossar och 50 flickor; dessutom undervisades hemma 13 gossar och 18 flickor; tillsammans 69 gossar och 18 flickor. Socknen antages hafva fått sitt namn efter prinsessan Hervor, konung Angantyrs syster, som här haft sin ståtliga borg. Här i trakten slogos Hervor och hennes fosterfar Ormer med Hunnehären, då Hervor blef slagen och stället kallades efter henne Hervorstad eller Herrestad. Af gårdar och byar märkas: Herrestad säteri; Carlsfelt $9^{5}/_{32}$ mantal; Herrestad by på 65 nummer, med tingsställe och gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Tranås $1^{3}/_{4}$ mil och till Ystad $^{5}/_{8}$ mil. — Adress: Ystad.

Herrestad. Sätesgård i förutnämda socken, består af $7^{7}/_{8}$ mantal med underlydande 5 nummer i Herrestad by $2^{85}/_{96}$ mtl, Robertsdal $6^{13}/_{16}$ mtl, Fredriksberg $5^{1}/_{32}$ mtl, Carlsfelt $9^{5}/_{32}$ mtl, tegelbruk, 2 qvarnar, gästgifveri, 1 gatuhus; det hela uppskattas till 187,040 rdr rmt och eges af konsul J. R. Lundgren. Åkerjorden är tillräcklig och höbolet ansenligt, men mulbetet knappt. Mangården har en grundmurad hufvudbyggnad, 2 våningar hög. Trädgården är både stor och vacker, belägen på norra sidan af boningshuset, som omgifves på de andra sidorna af alléer, häckar, springvatten m. m. Alla ladugårdshusen äro grundmurade. På 1760-talet egdes säteriet af fru grefvinnan Wachtmeister. Vid Skånes öfverlemnande till Sverige öfvergick Herrestad från

Dansk egare, Owe Gjedde, till Svensk, Christian Bonde.

Herrestad, Östra. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ingelstads kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Herrestad, moderförsamling, och Ingelstad, annex, samt innehåller $25^{3}/_{4}$ mantal. Folkmängden var 1856: 1,555. — *Herrestad, Östra,* i Ingelstads härad af Christianstads län, $1^{1}/_{4}$ mil v.s.v. från Cimbrishamn, omfattar en areal af 2,592 tunnland, af hvilka blott 20 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn. På de flesta ställen är jordarten sandmylla; åkerns och ängens afkastning tillräcklig. Skog finnes icke, men tillräcklig torfjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 472 och 1859 af 735 personer, består af $^{1}/_{2}$ mant. skatte, $^{13}/_{16}$ mant. krono, $14^{1}/_{2}$ mantal frälse och uppskattades 1857 till 147,203 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en exam. lärare för 39 gossar och 35 flickor; dessutom undervisades 5 gossar och 7 flickor i hemmet. Största gården i socknen är säteriet Gerdsnäs, uppsk. till 80,000 rdr bko; dernäst märkes *Östra Herrestad* sätesgård, der Floræus förmodar prinsessan Hervor, konung Angantyrs syster, haft sin bostad, och skall orten fått sitt namn efter henne. Gården består af $4^{53}/_{128}$ mantal, uppskattade till 44,000 rdr bko och eges af löjtnant H. Rosenkrantz. Höbolet är ansenligt, men mulbetet knappt. Mangården har en grundmurad hufvudbyggnad, 2 våningar hög. Trädgården är både stor och vacker. Vid gården finnes en runhäll med följande inskrift: **Kutilau : lat : karva : kubl : þausi : aft . . — . . . þiakn : al : ku þau : þan : is hana : ati.** — Af Herrestads bys 34 nummer egas dessutom 34 delar af allmoge. Herrestad $^{3}/_{4}$ mantal krono är kyrkoherdeboställe; $^{1}/_{16}$ mant. ibm klockareboställe. — Adr.: Cimbrishamn.

Herrevadsbro uti Kohlbäcks socken af Snäfringe härad och Westerås län, 2 mil från Westerås, går öfver Kohlbäcksån till stora vägen åt Köping. Detta ställe har vunnit historisk märkvärdighet, såsom det, hvarest Folkungaslägten utrotades genom Birger Jarls förräderi. Sedan Folkungarne hade samlat en stor här af Danskar och Tyskar samt vunnit många anhängare i Sverige, kom dem riksföreståndaren Birger Jarl till mötes äfvenledes med en stor här vid Herrevadsbro uti Westmanland, och voro nu Folkungarne på ena, men Jarlen på andra sidan strömmen. Medan de förra hade med sig ganska mycket folk, dertill sjelfva voro tappra och öfverdådiga män, så började Birger tveka, hurudan utgång striden dem imellan skulle få. Derföre sände han sin kansler, biskop Kol af Strengnäs, öfver till Folkungarne, för att begära ett sammanträde med dem, om de möjligtvis skulle kunna förlikas. Denne försäkrade med många dyra eder och löften Folkungarne om frid och säkerhet, och förmådde på detta sätt deras hufvudmän att obeväpnade följa med sig öfver bron. Men knappt voro de öfverkomna, förrän Birger Jarl, utan att bry sig om biskopens löften, lät gripa och ofördröjligen halshugga dem 1252. Der omkommo sålunda både Knut den Långes son, Philip, och Magnus Broks son, Knut, med flera andra; och då nu anförarne voro döda, lät Birger strax angripa deras här, som snart skingrades. Svenskarne blefvo skonade, men alla Tyskar, som kunde öfverkommas, lät Birger utan barmhertighet nedhugga, och tyckte han sig nu hafva mycket betryggat sina ättlingars magt och rättighet till Svenska kronan. Men för att försona sitt menedsbrott, undergick Birger Jarl den bot och penitens, som honom af ärkebiskop Lars Lilje pålades. Huru biskopen försökte försona sitt ofrivilliga brott, finna vi under Kohlbäck. Man förmodar, att bron fått sitt namn af de stridande partiernas vadande öfver ån, Herrarsvads eller Herrevads. Man har anmärkt hela sandåsen uppföre längs Kohlbäcks-elfven, lemningar efter skansar och vallar, och öster om bron efter en borg, samt vid Wärpeby och Bärsta fynd af vapen i jorden och i nejden en stor ättebacke. Några föregifva, att ofvannämda fältslag stått i Westergötland och Norunga socken, der äfven skall finnas en bro med detta namn. År 1466 hade Erik Nilsson (Oxenstjerna) upprest bönderna i Nerike och Åkerbo härad, gripit en

hop af Nils Stures folk vid Örebro, derefter inqvarterat sig i Westerås, vid Sturens annalkande dragit sig till Kohlbäck och lägrat sig vid bron utmed ån. Nils Sture lät upprifva bron och med en jordskans befästa åbrädden samt lade sig på andra sidan; han blef äfven förstärkt af Sten Sture med 300 Gestrikar; dock kunde han ej komma öfver elfven, utan förskansade sig på ömse sidor; den 25 Juni omkommo många Gestrikar och Dalkarlar, af hvilka en stor del drunknade, då de ville gå öfver elfven.

Herrevads-Kloster, i Riseberga socken och Norra Åsbo härad af Christianstads län, utgöres af $7^1/_4$ mant. krono, $28^5/_8$ mant. arbets-, fördels- och hästhemman samt 15 torp, allt i Riseberga beläget, med fiske i 2 insjöar och dammar, och har en areal af 1,961 tunnl., af hvilka tomt, trädgård och mjölqvarn upptaga 5 tunnl., åker 75, äng och nyodling 420, torparelägenheter 218, beteshagar med skog 1,095, mossar 119, vägar m. m. 16 tunnl. Såsom arbetshemman under kungsgården äro anslagna: hemmanen i Bökstorp, Ljungby, Svenstorp, Bundeborg, Bonarp, Järbeck, Rynke, Skogshuset, Lilla och Stora Björket, Björkarp, Broröd, Westrarp, Ingelstorp, Farstorp, Wessmanstorp, Allarp, m. fl., $28^5/_8$ hofverier. Till kungsgården höra dessutom 18 större och mindre torp, hvilkas innehafvare utgöra körslor från 3 till 1 dagsverke i veckan på egen kost. Taxeringsvärdet var 1857: 29,200 rdr bko. Klostret anlades i 12:te århundradet af den kraftfulle och för Kyrkan nitiske ärkebiskopen Eskil, nära vid nordvestra Skånes betydligaste vattendrag, Rönne-ån, och till följd af att riddarne fordom, då de ville förlusta sig med jagt på Söderåsen, plägade draga öfver det vad, som finnes, der denna å förenar sig med en bäck, flytande från den lilla Sorödsjön, kallades stället Herrevad. Här säges ock biskop Eskil haft sina arfgods. Han har ock svårligen kunnat utvälja någon mer passande plats; belägenheten utmed fiskrika vattendrag, med icke mindre inbringande insjöar i närheten, och omgifningen af feta beteshagar och stora skogar, rika på villebråd, kunde tillförsäkra klostrets invånare om rundlig fyllnad af de lekamliga behofven, på samma gång det ensliga läget och nejdens romantiska skönhet, förhöjd genom utsigten till den vackra, af yfviga skogar grönklädda Söderåsen, bidrogo att stämma ett fromt sinne till upphöjda betraktelser. År 1144 stiftades klostret, och biskop Eskil lät här de munkar af Cistercienserorden nedsätta sig, som hans vän Bernhard sändt honom från Citeaux och Clairvaux. Herrevads-kloster, som ock skrifves Heridsvad, Hæretsvath, Herredsvad etc., invigdes den 1 Maj 1150 och helgades åt Jugfru Maria. 1292 härjades klostret af en svår eldsvåda, men reste sig snart föryngradt ur askan, och dess område samt inkomster ökades genom fromma testamenten och gåfvor under flera abboters tid, hvaraf må nämnas Robert 1170, Stephan, som dog 1185 och berömmes för fromhet och saktmod; underverk omnämnas vid hans graf; Thomas 1206; Sven 1343; Anders 1539 och Laurentius 1547, den siste. Den 2 Maj 1565 fick Sten Bille af Danska konungen Christian III befallning att från abbot Laurids taga klostret under sin värjo, emedan der »föres ett ogudaktigt lefverne»; dock skulle han gifva abboten nödtorftigt underhåll, uppehålla sång, läsning och annan kyrkotjenst, underhålla ett visst antal prester, djeknar och »Peblinge», men utdrifva allt öfverflödigt, löst och onyttigt folk. Så slutade som ett nådehjon i sitt eget kloster den siste af dessa mäktiga prelater, hvilkas anseende öfver hela den Skandinaviska Norden var så stort, att, då påfve Gregorius IX år 1234 skulle bilägga tvisterna mellan Håkan IV i Norge och biskopen af Hammer, vände han sig till abboten i Herrevads-kloster samt uppdrog åt denne, jemte ärkebiskopen och ärkedjeknen i Lund, att göra konung Håkan påminnelser och, om han ej fogade sig efter dem, tvinga honom med Kyrkans bann. Bakom nuvarande byggnadens östra flygel ligger en källare, hvars ena gafvel utgör en del af den gamla klostermuren; derutmed är en gräsbevuxen kulle, som bildat sig öfver ruinerna, och på denna kulle står en grafsten, hvars in-

skrift upplyser, att den restes öfver abbot Laurids, som dog d. 30 Oktober 1572. Grafstenen öfver den siste abboten och några alnars stenmur är allt, som nu påminner vandraren, att han befinner sig på en plats, der en af medeltidens andliga furstar hållit sitt yppiga munkhof; att här fordom reste sig storartade och vidsträckta byggnader, omslutande mycken fromhet och försakelse, men också mycken flärd, stolthet och praktlystnad; att här de verldsföraktande och verldsbeherrskande munkarne vandrade kring i sina gråa kåpor, icke tänkande, att en tid kunde komma, då äfven deras magt och inflytande vore en saga, och drömmande sig lika oumbärliga som det slägte, hvilket vandrar här i dag. Ännu 50 år efter reformationen predikades i klosterkyrkan, äfven sedan detta kloster, i likhet med andra vid den tiden, blifvit kronogods och till förläning bortgifvet, först åt förutnämde Sten Bille till Wanås 1576. Det var vid denna tid, som herr Stens systerson, den ryktbare Tycho Brahe, vistades på Herrevads-kloster, såsom han sjelf säger: »tum avunculi grata conversatione, tum loci amoenitate allectus» (lockad så väl af morbroderns angenäma samtal som af ställets skönhet). Här anställde han iakttagelser på stjernhimmeln och upptäckte 1572 den nya stjernan i Cassiopæa, hvilken, enligt hans astrologiska uttydning, bådade, att en prins skulle födas i Nordanlanden, som skulle komma det Tyska riket att darra och som 1632 skulle dö. — Efter Sten Billes död fick 1586 hans enka, Kierstin Lindenow, lifstids-förläning på klostret. Af öfriga kända Danska förlänings-innehafvare vilja vi blott nämna: Ove Gjelde till Tomarp 1649, och den siste, öfverste-sekreteraren Erik Kragh 1656. Sedan, efter Skånes afträdande till Sverige, Herrevadskloster blifvit Svenskt kronogods, gafs det 1658 af Carl Gustaf till den ryktbara Corfitz Ulfeld på Torup; men då denne, strax derefter anklagad för stämplingar mot Svenska regeringen, flydde till Danmark, lades seqvester på hans gods, och Herrevads-kloster jemte Torup pantsattes 1660 af förmyndare-regeringen till grefven och riksrådet Christopher Schlippenbach för långifna 70,000 rdr till 8 proc. ränta. Af honom tilllöste sig s. å. den gamle fältmarskalken Hans Chr. Königsmark denna gård och lemnade den i arf åt sin son, fältmarskalken Otto W. Königsmark, som år 1682 lemnade den till regeringen i utbyte mot Börringe. Vid Carl XI:s indelning 1691 blef Herrevads-kloster anslaget till öfverste-boställe vid Skånska kavalleri-regimentet. Det har innehafts af öfversten Nils Gyllenstjerna 1691—1693; öfversten baron Gustaf Horn (1704—27), som blef fången vid Dnieperströmmen 1709 och qvarhölls i Rysk fångenskap till 1722. Under kriget år 1709 blef gården af Danskarne plundrad och en stark postering der inlagd. Vid 1727:års riksdag blef Herrevadskloster förvandladt till öfverste-löjtnantsboställe i utbyte mot Tomarp, som nu blef öfverste-boställe. Af de öfverstelöjtnanter, som innehaft Herrevads-kloster, var Didr. Georg Hasenkamp (1727 till 1731) den förste och ridd. af Svärds-Orden Johan Coijet (1774—1786) den siste. Då sedermera Skånska fältkommissariatet inrättades, blef det förlagdt till Herrevads-kloster, och fardagen 1786 öfvertogs gårdens förvaltning af Skånska Passevolance-inrättningen under Krigskollegii inseende. General-intendenten vid kommissariatet bodde då på gården och hade inseende deröfver. Dessa intendenter voro efter hvarandra: öfverstelöjtnanten och riddaren Ludvig Toll, öfversten och riddaren C. H. Kock, majoren P. Appeltoft, öfversten och ridd. C. E. Geijer, hvilken sistnämde 1824 utnämdes till kongl. ståthållare. Då kommissariatet indrogs 1830, blef egendomen d. 23 Aug. 1836 utarrenderad på 30 år till ryttmästaren Follin, och bebos och brukas den för närvarande af majoren och riddaren Bror Geijer. — Ifrån äldsta tider har man om stället här en tradition, som förmäler, att en herregård skall hafva legat på Riseberga vång, och till bestyrkande häraf anföres, att man der finner en stor, slät och något upphöjd plats, derå stenhögar ligga, och från denna gå tvänne stenlagda vägar öfver en bäck och en mosse; vägarna mynna uti den nuvarande landsvägen, som går till kyrkan

och så vesterut. Söder om denna plats, på andra sidan ån, har varit en djurhage; gärdsgårds-stängslet stod ännu länge qvar. All den äng, som ligger utmed ån mellan Riseberga och Billinge, skall hafva tillhört denna gård; men höet blef för den långa vägens skull samladt i ett stort hus vid Foresta, dit boskapen fördes för att fodras, och hvilket kallades »Forestallet», deraf byn fått sitt namn. I klosterhagen eller, som den ock kallas, Mörkanskog, norr om gården, är en 40 steg lång graf; en sten står vid hufvudet, en vid fötterna. Der säges ligga en qvinna, vid namn Vena; om halsen har hon en guldkedja, lika lång som hon sjelf, och på bröstet bär hon en dyrbar »guldbrossa». På Söderåsen ligger hennes man Vene begrafven. För omkring 200 år sedan beslöto några drängar att plundra grafven och gräfde ett djupt hål, der de förmodade, att Venas bröst med guldsmycket skulle påträffas. De gräfde en hel dag utan att finna något; men då de följande morgon återvände och fortsatte gräfningen, hördes en djup, stark röst från Söderåsen, ropande: »Vena, Vena, vänd dig om; rättnu taga de dina guldbraser!» Då blefvo drängarna förskräckta och öfvergåfvo sitt företag; endast en af dem fortsatte gräfningen; men han blef vansinnig under hela sin lifstid. I grafven ses ännu en djup håla, i hvilken några björkar slagit rot. Af denna jätte- eller resegraf skall Riseberga socken hafva fått namn. På en äng under klostret skola stå tre stenar, kallade »Tre Konungars Stenar», om hvilka förtäljes, att en gång tre konungar, sittande der, ingingo fred sinsimellan, hvarvid fastställdes, att den, som först drog svärdet, skulle af de bägge andra anses som dödlig fiende. Medan de suto der samspråkande, kom en orm krypande uppåt den ena stenen; den derå sittande konungen drog sitt svärd och dödade ormen; men då föllo de båda andra konungarne öfver honom och dräpte honom. Bland historiskt märkliga tilldragelser, som timat vid detta kloster, få vi vidare anföra: Den 14 September 1305 vistades Svenska hertigarne Erik och Waldemar på Herrevads-kloster och underskrefvo der en försäkran, genom hvilken de erkände sin broder Birgers son som faderns efterträdare och förbundo sig till obrottslig tjenst och trohet. Från medlet af Mars till d. 12 Juli 1677 stod Carl XI här med sin krigshär. Under detta fälttåg blef kyrkan nedskjuten; de blyplåtar, som täckte taket, sägas Svenskarne hafva förut nedbrutit och sänkt i en damm, som ännu kallas Blydammen. Under sistnämde konungs tid och på hans befallning nedrefvos de gamla klosterbyggnaderna, alla uppförda af huggen sten, hvilken fördes till Malmö och användes der till uppförande af Tyska kyrkan. Ända till 1805 qvarstodo dock vidsträckta ruiner. Vid förutnämda källare stötte till kyrkan en stor byggnad, som fordom af folket kallades »munkbiblioteket»; denna låg i öster och vester, och dess ruiner gingo öfver landsvägen och omfattade en på andra sidan om vägen belägen kulle. Såsom redan är nämdt, står blott qvar källarväggen, och på kullen derinvid Laurentii grafsten. Vid ingången till samma kulle ligger en sten med denna inskrift: »Hic jacent infra scripti primo petrus brathe qui obijt anno domini MCCCXC et uxor sua domina anna que obijt anno domini MCD item alleth uxor ... the, quæ obijt anno nativitatis iesu domini MCDVI quorum animæ in pace perpetua requiescant» (här hvila nedanskrifne: först Peder Brahe, som dog 1390, och hans hustru Anna, som dog år 1400, jemväl Allethe (förmodl. Torkel Brahes) hustru, som dog året efter Jesu börd 1406, hvilkas själar hvile i evig frid). År 1805 fastställde Gustaf IV Adolph ritningen på nya byggnader; men de blefvo färdiga först 1817. Då nedrefs allt, utom en 1745 uppförd stallbyggnad, genom hvilken inkörseln går; till denna fogades i öster och vester flyglar af två våningars höjd. Ladugården ligger nu strax nordost om slottet och utgöres af en kringbyggd fyrkantig gård, hvars sidor upptagas af trä- och korsvirksbyggnader; norr härom flyter Sorödsbäcken, som förr åtskiljde man- och ladugården. Uti denna bäck ligger strax vid gården ett qvarnverk; bäcken löper sedan genom trädgården, belägen vester om slottet, och faller strax utom den-

samma i Rönneå. Under den tid kungsgården innehades af Skånska passevolance-inrättningen, uppfördes flera byggnader för regimenternas öfningsläger å kungsgårdens område. Men då kommissariatet indrogs, bibehöllos under ståthållarens inseende blott slottsbyggnaderna och några till gårdsekonomien afsedda hus. Till chefen för Skånska dragonregimentet lemnades inseendet öfver kasern, ridhus och stallbyggnader, samt till chefen för Skånska husarregimentet styrelsen öfver alla passevolance-inrättningen tillhörande byggnader. En på stället boende regiments-kommissarie med en vaktmästare har under chefernas inseende nu den närmare tillsynen öfver byggnaderna. Då konungen eller någon af kongl. familjen besöker storlägren, som stundom anställas å den närliggande Ljungby-hed, residerar han å slottet. Konungens rum äro belägna i vestra flygeln. Storläger hafva här hållits åren 1785, 1799, 1805, 1807, 1819, 1824, 1852 och 1860. Årligen sammandragas å heden Skånska husar-, Skånska dragon- och norra Skånska infanteri-regimentena.

Herrhamra. Sätesgård uti Torö kapellsocken och Sotholms härad af Stockholms län, bestående af 1/4 mantal, är belägen vid Toröns södra strand och eges, jemte 1/4 Norrskog, 1/8 Skeppsmor, 1/4 Skärnö, 1/8 Starrgård, 2 mtl Stora och Söderbyn, 1/2 mtl Trävik, 1/4 Norra och Södra Werkarö, 1/2 Westankärr, 1/3 Westerbyn, af löjtnant J. O. Hallström; hela uppskattningsvärdet är 40,430 rdr rmt. Säteriet har tillhört slägten Oxenstjerna från 1638 och ännu 1686, egdes 1772 af Hildebrand, från 1825 af Hallström.

Herrhult. Hytta i Kroppa socken och Philipstads Bergslags härad af Carlstads län, med 1/2 hemmantal, uppskattadt till 8,755 rdr rmt, eges, jemte 1 mantal Gammelkroppa med qvarn och såg och ett puddlingsverk, af herrar Fleetwood, Röhss och Bresander; hela uppskattningsvärdet är 35,125 rdr rmt. Herrhults kapell, 1 1/4 mil s.o. från Fernebo, vid en elf mellan Östersjön och Yngen, 1/4 mil norr om Nykroppa, lydde under Fernebo på 1300-talet; förut tycks det varit ett kloster, enligt den till våra dagar bibehållna berättelsen, att der varit munkar, som läst på radband, piskat sig med ris, krupit genom trånga gluggar för att späka sin lekamen och göra syndabot. Emedan den gatan, som går mellan kapellet och Kroppa eller Östersjön, i sednare tider varit kallad Herregata, antages af Fernow detta kloster vara det Herigadu, hvars abbot, herr Sven, 1343 med andra i Warberg underskref Ständernas förening i Skåne, att evigt blifva under Sveriges krona. Vid Gustaf I:s tid blef här upprättadt ett Lutherskt kapell, som likväl snart blef förstördt, och i dess ställe uppbyggdes här under hertig Carls tid en kyrka för Kroppa bruks räkning. Vid gräfningar i sednare tider har man funnit menniskoben i jorden och sådana jernkors, som brukas på kyrkogårdar, hvilket tillkännagifver, att här varit begrafningsplats. På 1660-talet smiddes vid hyttan 300 sk℔ stångjern; den är nu nedlagd.

Herrmansdal. En lägenhet på Siklaön i Sikla socken och Svartlösa härad af Stockholms län, uppskattad till 3,750 rdr rmt, eges af kontrollör S. W. Sundius. Här är äfven ett beck- och kimröksbruk, hvarom hänvisas till Finnboda.

Herrstad. Tre mantal frälsehemman uti Kärda socken af Östbo härad och Jönköpings län, med qvarn och såg, samt Södratorp, äfvensom af Hörda säteri Norra och Södra Aletofta samt Sjöbo 1 mtl, det hela uppskattadt till 34,730 rdr rmt, eges af enkefru Emelie Charl. Pettersén, född Eckert. Herrstad är ett gammalt Stjerne-gods med ättehögar, hvari sten- och jernredskap finnas. Måns Persson (Stjerna) till Harstad och Säby blef Tiohärads lagman år 1541, befallningsman på Kronoberg 1569, gift med Brita Bölja; Erik Månsson Stjernas dotter Maria blef gift med friherre Carl Johansson Sjöblad till Flättna och Harstad, general af artill., född 1611, död 1696. Herrstad blef 1707 förmedladt från 7 till 3 mantal. 1726—40 egdes gården af guvernören och amiralen fri-

herre Erik Carlsson Sjöblads (död 1725) enkefru, Charlotta Regina Palbitzski; 1742 af sonen, friherre Carl Georg Sjöblad, sedan öfver-amiral, utnämd till riksråd 1739, landshöfding i Malmö, död 1754. Ännu 1770 var hans enka, grefvinnan Beata Stenbock, egarinna. Sedan egdes gården af hennes måg, frih. C. H. Strömfelt, landshöfding i Östergötland, och hans fru, Beata Sjöblad, hvilkas son, landshöfd. F. G. Strömfelt, lär försålt den till krigskommissarien Almqvist, skalden C. J. Ludv. Almqvists fader (»Tre fruar i Småland» är en skildring af A., som i mycket rör sig inom denna ort). Derefter egdes gården af sekreteraren Hané, som 1813 sålde den till grosshandlaren i Hamburg J. Phil. Petterséen, född 1772, död 1835, hvars enka, förutnämda fru Petterséen, nu till omgifningens stora båtnad eger detta gods, hvarunder lyda 34 torp, och hvarest finnes en arbetsinrättning, som aldrig tillåter dem, som vilja arbeta, vara utan arbetsförtjenst, äfvensom en räddningsskola för fattiga barn. Enligt föreståndarskans årsberättelse för år 1857, hafva under de 19 år arbetsinrättningen egt bestånd, de fattiga emottagit i arbetslön 30,629 rdr, och kassans behållning utgjorde 1,919 rdr, öfverstigande med nära 100 rdr grundfonden, som var blott 1,835 rdr. Under samma år spunnos och förarbetades till väf 9,367 alnar, hvarför från inrättningen betaltes 3,089 rdr, inberäknadt säd, potates, kläder och biblar. Arbetsutdelningen sträcker sig äfven till närgränsande socknar; så hafva t. ex. i Forsheda församling 3:ne hushåll blifvit hulpna. En ung fattig hustru har under ett års tid förtjenat sig sädes-säd och 30 rdr, hvarför hon köpt sig en ko. En gammal piga har genom arbete uppehållit sig och sin blinde fader; flera hafva räddats från att bli tiggare.

Herrstadsberg. Skatte-hemman uti Qvillinge socken, Bråbo härad och Linköpings län af 2 mantal rusthåll med $1^1/_2$ mtl frälse Herrstad, tax. till 37,500 rdr rmt, egdes 1859, jemte 1 mtl Smedtorp, $^1/_4$ mtl Benntorp, lägenheten Tuna, af grosshandl. L. Ringborg i Norrköping; hela taxeringsvärdet var 45,990 rdr rmt. Till gården hörer schäferi med 150 à 200 får. Herrestads skatte har på 1600-talet innehafts af slägterna Lilje och Ribbing; i sednare tider har egendomen tillhört löjtnant Mæchel och fabrikör John Swartz.

Herrsäter, fordom Häradssäter. Tre och $^1/_4$ mantal krono i Wärna socken och Bankekinds härad af Linköpings län, öfverste-löjtnants-boställe vid 2:dra kongl. lifgrenadier-regimentet, skall fordom hafva varit en ansenlig kungsgård, hvarunder hela den kringliggande trakten af gårdar, hemman och torp varit lydande; var derpå frälse, då det egdes af Joh. Bese, hans måg, riksrådet Axel Eriksson Bjelke (död 1559), dennes son och sonson, riksråden Johan och Axel; konung Johan III:s andra gemål, Gunilla Bjelke, Johan Axelssons dotter, skall ock hafva ärft åtminstone en del deri, och efter henne sonen hertig Johan till Östergötland, hvilken före år 1616 donerade det till sitt Råd, hofmarskalken Erik Jöransson, efter hvilken det ärfdes af sonen, landshöfd. Jöran Eriksson, som först upptog Ulfsparre-namnet. Han dog år 1656 och efterlemnade allenast en dotter, hvarföre konung Carl XI d. 16 Okt. 1675 förklarade godset, i brist af manliga arfvingar, till kronan hemfallet, hvarefter år 1684 en ordentlig reduktion försiggick. Det heter äfven, att slägterna Stuart och Oxenstjerna innehaft det, äfvensom, uppgifver Tham, det synes hafva innehafts af den förste Ulfsparres sonson, öfversten C. G. Ulfsparre, död 1709. I jordeboken uppgifves det vid den tiden som kungsgård. — En mineral-källa finnes på egorna.

Herrtorp. Ett mant. säteri uti Pelarne socken af Sefvedes härad och Kalmar län, med underlydande Bastefall och Mossnäs tullmjölqvarn med 2 par stenar samt *Mossebo* 2 mantal säteri, uppskattadt till 31,290 rdr rmt, tillhörde 1859 kapten Drangels konkursmassa. Säterierna ega ett högt och vackert läge utmed Mossjön, $1^1/_4$ mil från Wimmerby, 5 mil från Eksjö och 7 mil från Westervik, samt äro väl bebyggda. Riddaren Matts Gustafsson,

som förde i vapnet en sparre med tre rosor, pantsatte Musaboda eller Mossabo till Linköpings domkyrka för 400 mark, för det han ihjälslagit biskop Gottschalk i Linköping d. 3 Febr. 1374. Man förmodar, att denna riddare eller någon af hans slägt bott på en liten udde, som skjuter ut i Mossebosjön, emedan man på denna udde anmärkt lemningar efter källrar och grundvalar. Egare har sedan varit öfversten vid lifregimentet Hans Ramsvärd, död i Uppsala den 8 April 1688, och hvars begrafning konung Carl XI med enkedrottningen och prins Fredrik den 18 April samma år bivistade. Liket fördes från Uppsala till Ramsvärdska grafven i Pelarne kyrka. Sonen, generallöjtnanten And. Ramsvärd, blef derefter innehafvare af samma egendomar. Efter återkomsten från sin svåra fångenskap i Ryssland reste han utrikes; hans dödsort är obekant. Hans måg, riksrådet friherre C. J. Stjernstedt, egde sedan dessa säterier; han dog i Stockholm d. 20 Nov. 1753; egare år 1829 var protokolls-sekreteraren C. J. Drangel, dotterson af samma riksråd med hans första fru, Catharina Elis. Ramsvärd; densamme har anlagt tvänne trädgårdar med orangeri och vindrufskast efter nyaste sättet, planterat öfver 1,000 alm-, oxel- m. fl. träd och åtskilliga alléer, anlagt stenmurar och en chaussé mellan egendomarna med alléer och en häck af al å ömse sidor. På Herrtorp finnes en boksamling. Vid Mossebo har man funnit lemningar af gamla svärd och spjut.

Herråkra. Annex-socken till Dädesjö pastorat uti Uppvidinge härad af Kronobergs län, $3^1/_4$ mil från Wexiö, gränsar i norr och nordost till Lenhofda, i öster till Ekeberga, i söder till Hofmantorp och i vester till Furuby samt omfattar en areal af 14,025 tunnland, af hvilka 650 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 376 och 1856 af 454 personer, består af $9^1/_8$ mantal skatte, 2 mant. krono, $1^1/_4$ mantal frälse och uppskattades år 1857 till 31,640 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i gemensam skola med Dädesjö. Till hvad som är anfördt under Dädesjö om socknens kyrka må tilläggas, att hon är belägen 1 mil från moderkyrkan, står på kronohemmanet Wranekes grund samt är invändigt 27 alnar lång, 15 alnar bred, med 9 alnar höga väggar; tornet är 25 alnar högt. Allmogen här hade år 1543 hemligen öfverenskommit med konung Gustaf I:s befälhafvare, Jakob Bagge, att låtsa vara af den upproriska Dackens medhållare, för att upptäcka hans tillhåll och fasttaga honom; men då denne märkte deras afsigt, flydde han till Bleking. I denna socken märkas: Holma och Skäggetorp, löjtnants-boställe; Ramnäs, kapellans-boställe. Vid Källahult har fordom varit en offerkälla. — Adress: Wexiö.

Herräng. Jernmalmsgrufvor uti Singö socken och Wäddö skeppslag af Stockholms län, jemte Lapp- och Långskärs, kring sjön Blåkaren, och Markdals nära Wikaren, tillhöra ett bolag, och är deras bearbetning sannolikt gammal, men har ej oafbrutet fortgått; på 1820-talet var den afstannad, men upptogs åter. Produktionen har derpå betydligt varierat, steg under åren 1838—1842 per med. till 23,522 sk℔ viktualievigt för året, och var under åren 1843—1846 per med. 8,915 sk℔ för de egentliga Herrängs-, 5,576 för de tre öfriga grufvorna tillsammans. År 1847 erhöllos vid alla fälten tillsammans 16,927 sk℔ viktualievigt. Det mesta af denna malm föres till Norrländska masugnar, något till Finska, bägge delarne sjöledes. Gångarterna vid Herrängen äro hvit qvarts, grönt skörlberg, brunt granatberg och hornblende. I dagskärpningen har funnits blyglans, jernmalm och zinkblende; grufvornas låga läge gör dem besvärade af vatten. För år 1859 uppskattades behållningen för grufvorna och kalkstensbrottet vid Herräng till 1,218 rdr, och egde bolaget derjemte $^1/_2$ mtl Korrnäs, $^1/_2$ mtl Norrnäs, $^1/_2$ mtl Utsund, $^1/_2$ mtl Weda, Herräng, en äng, det hela uppskattadt till 16,320 rdr rmt.

Herrökna (f. d. Ökna). Två mantal skattesäteri i Gryths socken och Daga härad af Nyköpings län, beläget på en ö i Misteln, $1^3/_4$ mil från Malmköping,

donerades af hertig Carl till H. v. Masenbach, ärfdes af dottern, gift med G. G. Krail, och derpå af hans son Johan, som, efter att hafva förskingrat sin egendom, reste ur landet; synes derpå hafva egts af drottning Christina, derpå genom donation ha kommit till riksrådet grefve A. Torstensson, död 1680, och till hans enkas andra man, kongl. rådet grefve N. Bjelke; reducerades år 1692, med bibehållande af skatte- och eganderätten; såldes 1695 till H. Herdhjelm, tillhörde dennes enka, död 1735; derpå kanslirådet Wallenstråle, sekreteraren Kahl; köptes 1805 af bergsrådet A. v. Wahrendorff. Säteriet lyder alltsedan omkr. 1825 under Länna bruk, jemte Berga $1^3/_8$ mtl, Järna säteri, Åhnhammars mjölqvarn med 2 par stenar, Hesselby $^1/_2$ mtl m. fl., tillsammans $7^1/_8$ mtl, och uppskattas det hela till 74,910 rdr rmt.

Herrön. Ö af 1 mantal frälse, belägen tätt invid kusten af Ösmo socken i Stockholms län, innehades 1772 af Nordin, år 1850 af Winberg och 1859 af doktor J. M. Lemche; uppskattningsvärdet var 22,500 rdr rmt.

Herrön. En stor ö, hörande till Kyrkesunds fiskläge i Klöfvedals socken och Tjörns härad af Bohus län, ligger sydvest om nämda socken och är skiljd från Tjörn genom det i många hänseenden märkvärdiga Kyrkesund (äfven af någon kalladt Ryskesund), som eger ett trångt och krokigt genomlopp för smärre fartyg, hvilket hotar att inom kort alldeles igenvallas genom uppgrundning. I folksagan anses detta inlopp såsom Olof den Heliges verk, hvilken med högre magters bistånd skar det med sin skeppsköl under en vadsegling med sin broder, och hvarom vidare under Kyrkesund. Ön är roterad för $^1/_2$ mant. och beboddes 1858 af 151 personer. Under en stormig höstnatt omkr. år 1720 strandade vid Herrön ett skepp, som till en del var lastadt med åtskilliga konung Fredrik I:s tillhörigheter, dem han låtit hemta ifrån Hessen, och hvaribland det dyrbaraste var en liten vagga af guld, besatt med ädla stenar, den en Tysk furstinna ärnat såsom present sända drottning Ulrika Eleonora. Vid fartygets strandning mördade Tjörnboerna besättningen och plundrade lasten. Fartyget sjönk, så att ingen sedan fick veta, hvart det tagit vägen. Dåvarande presten på ön, Michael Koch, var äfven medvetande om brottet, men förteg det, möjligen af fruktan. Sjelf hade han utaf en fiskare erhållit en vackert arbetad spatserkäpp, hvilken tillhört den röfvade lasten. Denna käpp begagnade Koch i Stockholm, då han kom dit upp såsom riksdagsman. Händelsevis fick konung Fredrik en gång se käppen och igenkände den såsom sin samt styrkte sin rätt dertill genom att visa en för presten okänd gömma i densamma, hvaruti låg instucken en dukatrulle. Koch måste nu bekänna förhållandet med skeppets plundring, men undslapp med att bli förvisad från riksdagen. Af hans berättelse inhemtades vidare, att ofvannämda guldvagga, hvilken lär varit en toilettartikel, fanns hos en bonde på gården Stordal. Till följd deraf sändes till Tjörn en truppafdelning, att arrestera vederbörande och framför allt att skaffa reda på klenoden; men bonden, som hade denna, fick underrättelse om den tilltänkta surprisen och nedgräfde vaggan i Stordals utmark. Knektarne forsatte imellertid sina undersökningar; men då de icke upptäckte något af rofvet, låto de de angifna vara i fred och drogo sina färde. En lång tid derefter blef ofvannämda bonde i Stordal sjuk, och då han låg på sitt yttersta, bekände han för presten, hvarest vaggan låg, med uppmaning till denne, att efter bondens död återställa henne till konungen. Men knappt hade presten aflägsnat sig, förrän den sjuke, ångrande det lemnade förtroendet och, samlande sina sista krafter, smög sig ut till det ställe, der klenoden var gömd, upptog den och dolde den annorstädes, så att, när presten kom för att uppfylla sin åtagna förbindelse, befanns vaggan vara borta. Imellertid lär bonden i dödsstunden hafva velat, men ej förmått beskrifva det nya gömstället. Det tros derföre på fullt allvar, att denna dyrbarhet ännu är att finna i Stordals kohage, och mången har förspillt mycken tid på dess eftersökande. För den-

na vrakplundring erhöllo Tjörn-boerna namnet Tjörbotjufvar, hvarmed de ännu helsas, och många af dem tro, att det står skrifvet öfver porten på Stockholms slott, att ingen pliktar för det man kallar dem med detta öknamn.

Hersby. Ett mantal frälse på Lidingön, hörande till Danderyds skeppslag och Stockholms län, är beläget nära vid kyrkan och tillhörde 1849, jemte underlydande $^1/_4$ mantal med qvarn och såg, en Lindbom. För närvarande eges gården, uppskattad till 26,930 rdr rmt, jemte 1 mant. Sticklinge, Koltorp och Wattängen tills. $^1/_4$ mtl, Löngången $^1/_4$ mtl, Tyktorp $^1/_8$ mtl och Ekholmsnäs, af f. d. riksdagsmannen J. A. Zetterberg. Genom mordbrand hafva ett par ladugårdslängor helt nyligen nedbrunnit. Hela uppskattningsvärdet är 88,760 rdr rmt. På gårdens egor finnes en bautasten.

Herseby (Härseby). Ett mant. skatte uti Krigsbergs socken af Aska härad och Linköpings län, beläget vid Boren, $^5/_8$ mil från kyrkan, har varit kronosäteri-ladugård under Carlshult i Motala socken, doneradt till öfverste Clas Kugelhjelm, vid reduktionen förunnadt hans enka, Karin Griis, men köptes till skatte 1811 af friherre G. M. Fleetwood, som egde det 1825. För närvarande eges det af kongl. sekreteraren Nordström och uppskattas till 8,760 rdr rmt. Till hemmanet uppgifves på 1760-talet hafva funnits tillräcklig åker, äng och mulbete, skön skog, godt fiske i Boren och 4 rå- och rörs-torp.

Herslöf. Regalt och patron. altern. pastorat af 3:dje klassen, hörande till Rönnebergs kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Herslöf, moderförsamling, och Säby, annex, samt innehåller $40^1/_5$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 958, var 1856: 1,978 personer. — *Herslöf*, modersocken uti Rönnebergs härad af Malmöhus län, belägen $^3/_4$ mil o.n.o. från Landskrona, vid 65 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 5,068 tunnl., af hvilka 3 äro sjöar och kärr. Marken är till större delen jemn, på några ställen uppböjd, utom åtskilliga ättehögar. Vid stranden af Öresund äro de s. k. Hilleshögs-Dalarne belägna. Jordmånen består der af lerblandad mylla, på några ställen af mylla med sand. Nästan ingen skog finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 799 och 1859 af 1,532 personer, består af $10^1/_5$ mantal skatte, $5^1/_2$ mantal krono, $15^1/_4$ mant. frälse och uppskattades 1857 till 242,640 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; under året 1859 besöktes skolan af 104 gossar och 76 flickor. Patronus är egaren af Belteberga. Af större byar och gårdar märkas: Arrarp, indeladt i 6 n:r med 27 lotter; Eskatorp i 7 n:r på 14 lotter; Tostarp i 1 n:r på 7 lotter; Wiarp i 12 n:r på 43 lotter; *Herslöf* i 21 n:r på 42 lotter; *Hilleshög* i 23 n:r, hvaraf n:ris 17, 18, 21 och 23 utgöra Hildesborg, bestående af $2^{17}/_{24}$ mantal insockne frälse och egdt af löjtnant F. Wong. — Adress: Landskrona.

Hertzberg. Masugn uti Mora socken af Ofvan-Siljans fögderi och Stora Kopparbergs län, belägen strax bredvid Siljansfors bruk, uppbyggdes vid samma tid som detta bruk år 1738 och ånyo år 1760 af direktören Rinman; se vidare härom Siljansfors bruk.

Herzby. Två mantal frälse uti Röö socken af Sjuhundra härad och Stockholms län, tillhörde på 1600-talet Taubenfelt, 1686 Ruuth, omkr. 1700 Sölfverberg, år 1772 Meurling, 1849 dels egarne af Beateberg och Näs, dels bönder. För närvarande eges $^1/_2$ mant. af baron Leuhusens arfvingar och $^1/_2$ mant. under Näs; 1 mant. eges af 2 bönder.

Hesselby. Två och $^1/_2$ mant. frälsesäteri uti Tuna socken och Olands härad af Uppsala län, beläget vid Stammsjön, eges, jemte $2^3/_4$ mtl Kyttinge, $1^1/_4$ mtl Wästarby, 2 mtl Ekeby, $1^1/_2$ mtl Eneby, $^1/_2$ mtl Krogsta, $1^3/_4$ mtl Myssinge, 2 mtl Söringe, $^3/_4$ Össby med 2 qvarnar, alltsammans 1859 uppskattadt till 98,810 rdr rmt, af löjtnant Liljeståle. Säteriet har tillhört adliga ätten Cruus, som skall härstamma från Cruusberg i Baiern och inkommit till

Sverige med konung Christopher. Första egaren af denna ätt var Jesper Nilsson Cruus, som lefde i början af 1500-talet, och den sista Anna Eriksdotter Cruus, som ansågs hafva förverkat sina arfvegods genom att följa prinsessan Anna till Polen. Hesselby öfverlemnades sålunda 1620 åt hennes syskonbarn Anders Grip (Gyllengrip); men under kon. Gustaf II Adolfs vistande i Preussen återgåfvos åt hennes son, Simon Bähr, de förverkade godsen; samma år som modern dog, 1628, efter sonens död, blef fadern, Mårten Simonsson Bähr, innehafvare af Hesselby till sin död 1630, då säteriet återkom inom Cruuska slägten. År 1634 tillbytte sig amiral Cl. Fleming Hesselby af fruarna Karin och Malin Soop, och har gården alltsedan förblifvit inom Flemingska slägten tills i medlet af 1700-talet, då frih. Stromberg finnes vara egare deraf. Sednare egare hafva varit grefve Taube 1825—1849, grefve Horn i Uppsala 1857. Omkring 1820 hade gården 70 tunnor utsäde, höbol till c:a 400 sommarlass, knapp och otillräcklig skogstillgång, föga betydlig åbyggnad, men en ansenlig trädgård. Hesselby förekommer 1316.

Hesselby (Hassleby). Ett mant. frälsesäteri i Björkebergs socken och Gullbergs härad af Linköpings län, beläget nära intill kyrkan, synes vara en gammal gård; såldes 1376 af Jon Magnusson, hans syster Christin och Haquon Kampe till Bo Jonsson; egdes 1683 af fru Anna Bonde, 1686 af Gabr. Sparre, som sålde detta hemman till kongl. antiqvitets-sekreteraren Hadorph, hvilken, sedan kon. Carl XI upphöjt honom och hans efterkommande i adliga ståndet, derå vann säterifrihet; hans son Nils och sonson Johan innehade det, och den sednares arfvingar på 1760-talet; år 1818 tillhörde det fru H. Tillander, 1829 sekreteraren M. P. Cassel, 1852 sadelmakaren J. Cassel, 1859 Joel Olofssons arfvingar. På 1820-talet uppgifves gården haft 24 tunnors utsäde, c:a 1,500 ℔ hö, ganska ringa skog samt en mindre ansenlig byggnad af trä.

Hesselby. Stor och välbyggd sätesgård i Spånga socken och Sollentuna härad af Stockholms län, omnämnes af A. A. Afzelius i hans »Svenska Folkets Sagohäfder» (Karlasagan I, II, p. 83) såsom Bondeättens äldsta fädernestamgods och har ett utmärkt vackert läge på något afstånd från norra stranden af en utaf Mälarens många fjärdar, Löfstafjärden. I fordna dagar låg på det ställe, der denna sätesgård nu är uppförd, en by med samma namn, hvaraf Norregården utgjorde 9, Södergården $9^2/_3$ samt Mellangården $4^2/_3$ öresland. Gårdens första kända egare skall, enl. hvad der förvarade handlingar utvisa, hafva varit en bonde, vid namn Olof Jönsson, som år 1581, mot annat vederlag i jordegendom, afhände sig sin del i byn till dåvarande kyrkoherden i Spånga, herr Jöns. Af den sistnämdes arfvingar försåldes nyssnämda andel till kanslirådet Peder Nilsson Natt och Dags fader, efter hvilken bemälde embetsman tog den i besittning, men sålde den år 1617 till kongl. kamereraren Jör. Hansson, hvilken åter afhände sig densamma till förre egarens broder, Sven Nilsson Natt och Dag, ur hvilkens ego den år 1627 genom köp öfvergick till Erik Claesson Bjelke. Några år derefter kom nämda andel i riksskattmästaren grefve Gustaf Bondes ego, hvilken genom inköp af Hesselby Norregården från riksamiralen friherre Carl Carlsson Gyllenhjelm ökade egendomens jordområde. Till densamma lades ytterligare, genom köp från åtskilliga personer, flere andra hemmansdelar och gårdar, hvadan Hesselby under bemälde grefves tid hade en ganska betydlig egovidd. Grefve Bonde lät uppföra den nuvarande ståtliga karaktersbyggnaden, som finnes aftecknad i E. Dahlbergs »Suecia antiqua & hodierna».

Efter riksskattmästaren grefve Bondes död, år 1667, tillföll Hesselby hans son, sedermera riksrådet Carl Bonde. Då denne 1699 afled, gick gården i arf till äldsta sonen, sedermera riksrådet grefve Gustaf Bonde, hvilken »redlige, upplyste och lärde herre» för det mesta tillbragte sin från statsbestyren lediga tid på Hesselby, som han medelst trädgårds- och parkanläggningar lät till den grad försköna, att gården länge ansågs vara den förnämsta i hela den huf-

vudstaden omgifvande nejden. Enligt af honom i lifstiden upprättadt testamente, erhöll hans husfru, född grefvinna Trolle, Hesselby till enkesäte. Hon tillträdde det år 1764 och innehade det ända till sin död år 1806, då det dels genom arf och dels genom köp öfvergick till excellensen Gustaf Trolle Bonde, efter hvars år 1855 timade dödliga frånfälle det inköptes af nuvarande egaren, grosshandl. C. G. Cervin, som under sin besittningstid låtit reparera karakters-byggnaden, hvilken, enär densamma en längre tid stått obebodd, vid hans tillträde var i högsta grad förfallen.

Vid Spånga kyrka finnes, sammanbygdt med kyrkan och såsom chor till denna, Bondeska grafchoret, särdeles utmärkt till byggnadsstil, med bildhuggerier och marmorgolf. Detta grafchor underhålles af Hesselby egare, som uppbär afkastningen af en dertill anslagen fräseränta.

Hesselby egendom, för hvilken köpeskillingen 1856 utgjorde 327,000 rdr rmt, består för närvarande af 1) Hesselby $2^1/_2$ mant. säteri, Winsta 3 mtl frälse, Wellingby 1 mtl frälse, Grimsta $^5/_6$ mtl frälse, hvilka hemmansdelar, omfattande omkring 600 tunnland åkerjord, skötas i ett bruk; 2) arrendegårdarna Lunda och Skedesta 2 mtl frälse med omkr. 250 tunnland åker samt Nåhlsta 2 mtl frälse och $^3/_4$ mtl skatte rusthåll med nära 200 tunnland åker. Till egendomen höra i öfrigt omkr. 2,000 tunnl. odlingsmark och väl vårdad skog, med 16 torp, deribland ett benämdt Kalfudden, särdeles väl bebygdt, med den härligaste utsigt åt Kalfuddssundet, vid segelleden mellan Stockholm och Uppsala.

Hesselby. Tre mantal berustadt säteri uti Börje socken af Ulleråkers härad och Uppsala län, vid allmän landsväg och på $^1/_2$ mils afstånd från Uppsala stad, utgör en egendom med dertill lydande kronoskattehemmanen $^1/_4$ mtl N:o 1 Born och $^1/_4$ mtl N:o 1 Romsbo jemte å häradets allmänning befintliga odlingsbara lägenheterna Brunna, Äng och Håkanmossen samt inom Gamla Uppsala socken belägna och efter undergånget laga skifte i sambruk med Hesselby lagda $1^9/_{20}$ mtl kronoskatte Claestorp. Dessa fastigheters tillhoparäknade jordrymd utgöres af omkring 576 tunnland tomter, backar, åker och äng samt 339 tunnland skog och 65 tunnland mosse, deraf den i 8-årigt omlopp förlagda åkern och ängen anses vara af särdeles bördig beskaffenhet. Åbyggnaderna, af hvilka de flesta under sednaste 10 åren blifvit nybyggda eller fullständigt reparerade, äro, med få undantag, i godt stånd och fullt tillräckliga för gårdens behof samt försäkrade i länets brandstodsbolag. Trädgård finnes intill hufvudbyggnaden, som är i godt skick och innehåller 11 nytapetserade rum med kök. För rustningen tillfaller Hesselby ett årligt augment af omkring 250 rdr rmt. Säteriet tillhörde omkring 1640 slägten Sjöblad, 1840 Westerberg. År 1857 egdes säteriet, med underlydande uppskattadt till 22,250 rdr bko, af herr P. Kastengren. Egendomen utbjöds till salu i Jan. 1861.

Hesselbyholm. Sätesgård uti Fogdö socken af Åkers härad och Nyköpings län, är belägen på en udde invid stora segelleden af Mälaren, 2 mil från Strengnäs, 3 mil från Eskilstuna samt 10 mil från Stockholm. Detta herresäte består nu af Hessleby, såsom det fordom kallades, 1 mtl frälsesäteri med under sambruk afhysta Ekeby 2 mtl säteri, Ekebytorp $^1/_2$ mtl rå och rör och underlydande frälsehemmanen Ströppåker $^1/_2$ mtl, Löfvinge 1 mtl, Kynnersberg 1 mtl, Wik N:ris 3 och 4, 2 mtl, Lilla Wäsby 1 mtl, Stora Wäsby N:ris 1 och 2, 2 mtl, samt kronoskatte-hemmanen Wiggeby N:ris 1 och 3, 1 mant. och Björka $^1/_2$ mtl, allt i Fogdö socken; Rällinge N:o 6, 1 mtl, Helgaröby N:o 5, $^1/_2$ mtl, Åsby N:ris 3 och 4, 2 mtl, Knutsberg 1 mtl och Näs 1 mtl, i Helgarö socken, eller 15 mtl frälse, förmedlade till $11^5/_8$ mtl, samt $1^1/_2$ mtl kronoskatte, förmedl. till $1^3/_8$ mtl; utgörande således hela egendomen tillhopa 20 oförmedlade och $16^1/_2$ förmedlade hemman, i uppskattningsvärde upptagna till 96,910 rdr rmt. Sätesgården innehåller i areal: gårdstomter, parker

och trädgårdar 31 tunnland, åker 150 tunnl., äng, dels odlad dels naturlig 144 tunnl., hagmark, med löfskog bevuxen, 176 tunnl., gärdes- och ängsbackar 61 tunnl., skog 182 tunnl., impedimenta 38 tunnl., rå- och rörs-torpens egor 473 tunnland eller tillsammans 1,255 tunnland. Dagsverkstorpen, dels rå och rörs, dels å underlydande hemmans mark, äro 18 större samt 5 mindre, hvilka tillsammans årligen lemna omkring 4,000 fria dagsverken, förutom körslor. — Hesselbyholms jemte Bergshammars egare i Fogdö socken och Edebys egare i Helgarö socken utöfva gemensamt jus patronatus till samtliga ekklesiastika tjenster inom berörda pastorat.

I afseende på detta herresätes historia må nämnas, att Ekeby först omtalas i Wårfruberga klosters bref (vol. 5, pag. 170), då det år 1279 Dominica post exaltat. S. crucis blef, i kon. Magnus Ladulås' närvaro, af Werner Brunke, som af bemälde konung bekommit Ekeby, säldt till biskop Anundus i Strengnäs (1275—1291) för 30 mark penningar; och blef detta köp den 23 Juni 1280 (vol. 5, pag. 68) af konungen konfirmeradt. Vidare omtalas Hessleby och Ekeby i nämda klosters bref (vol. II, pag. 1,180), då konung Magnus Eriksson die S. Domini 1346 gaf dombref om egoskilnad mellan Hessleby med Ekeby samt näst omkring liggande hemman. Under sednare hälften af 1400-talet blefvo dessa gårdar skänkta till Wårfruberga kloster (å Fogdö); men, på grund af konung Carl VIII:s räfst år 1453, blefvo, efter klostrets upplösning 1528, samma gårdar återbördade af Brita Hansdotter Tott, som lefde enka efter Folke Gregerson Lilje till Åkerö, † 1509. Hon bortbytte d. 16 Jan. 1539 till kon. Gustaf I Hessleby, Ekeby och Wäsby å Fogdön mot Tångsta i Kefverna (?) socken och två gårdar i Staby, Toresunds socken. Efter Gustaf I ärfde hertig Carl af Södermanland Hessleby, Ekeby och Wäsby. Genom förläningsbref af den 26 Juni 1584 hade hertig Carl förunnat sin hofjunkare, Christopher Hane, och hans hustru Ingrid Björnsdotter, att uti bägge deras lifstid besitta, bruka och behålla Hessleby, Ekeby och Kynnersberg på Fogdön, hvarefter Hane skref sig till Hessleby. Genom bemälde hertigs förläningsbref af d. 18 Juni 1594 fick Hane samma gårdar »såsom arf och eget». Under afkortning för 1596 för nämde Chr. Hane upptages förutom berörde gårdar äfven Ströppåker i Fogdö socken. Sedan Christopher Hane i början af år 1613 aflidit, fick hans enka, Ingrid Björnsdotter, först den 20 Juli 1613 och vidare den 17 Dec. 1620 enkedrottning Christinas förläningsbref att för lifstiden njuta frälsefrihet för Hessleby, Ekeby och Kynnersberg. Ingrid Björnsdotter innehade berörde gods till sin död 1651; men under tiden hade hennes måg, kommendanten i Greifswald och sedermera ståthållaren på Kåkenhusen, Honora Verdelet de Fornoy (Honoré de Fournay), gift med Christina Hane, fått förmyndare-regeringens öppna bref af den 9 April 1642, att »i händelse hans svärmoder, Christopher Hanes efterlefverska, något dödeligt vidkomme förr än drottningen till regeringen trädde, skulle han, Honora Verdelet och hans hustru samt äkta bröstarfvingar, bemälta gods under frälsemannafrihet och tjenst besitta, bruka och behålla.» Sedan Honoré Verdelet 1643 aflidit, fick enkan Christina Verdelet drottning Christinas bekräftelse å förberörda förläning i bref af d. 4 Mars 1645. Bemälde Verdelets barn blefvo 1647 adlade, med antagande af faderns namn, Verdelet de Fornay. Samma år som Ingrid Hane dog (1651), sålde Christina Verdelet dessa gods till fältmarskalken grefve Gustaf Adolf Lejonhufvud till Raseborg, född 1619, död 1656, gift 1648 med Christina Catharina De la Gardie (född 1632, död 1704), som efter mannens död erhöll ifrågavarande gods. År 1658 gifte hon sig andra gången med riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock till Bogesund (född 1614, död 1685) i hans andra gifte, och det var han, som egentligen bildade det nuvarande herresätet Hesselbyholm, såsom det år 1668 första gången i gamla handlingar finnes benämdt. Med utmärkelse deltog denne Stenbock i Tyska Trettioåriga Kriget, hvarunder han skar blodiga lagrar, särdeles vid belägringarne

af Glogau och Olmütz. Vid krigets slut blef den då tjugofyraåriga Stenbock utnämd till general. Under Carl X Gustafs krigiska regering deltog Stenbock i striderna både i Polen och Danmark; men efter konungens död egnade han sig åter åt fredliga värf, och det var på 1660-talet, som han, bosatt vid Hessleby, der begynte och fullbordade den nuvarande slottsbyggnaden af sten, ett lika vackert som varaktigt minne från storheten af den tid, då rikets ädlaste söner med tapperhet och mod deltogo i striderna för fosterlandets sjelfständighet och ära, för att sedan i hemlandet på praktfulla byggnadsföretag använda de medel, som under krigen förvärfvats. Såsom blifven riksamiral tillät han sig att vid nämda slottsbyggnad använda flottans matroser, hvaröfver anmärkningar och efterräkningar gjordes, som, jemte byggnadsföretagets kostbarhet, bragte Stenbock nära nog till tiggarstafven. Se rådsprot. för d. 20 Aug. 1669 och d. 3 Aug. 1670. Slottet med sina fyra flyglar i ren och ädel renaissance-stil, är beläget på en höjd, hvarifrån på trenne sidor öfver Mälarens vikar och öar var en härlig utsigt, men som nu genom parkanläggningen är till en del bortskymd. Omkring hufvudbyggnadens bägge ingångar är en vacker list af huggen sten med prydnader i halfupphöjdt arbete. Derofvanför synas, likaledes i huggen sten, grefliga Leijonhufvudska, friherrliga De la Gardieska och grefliga Stenbockska ätternas vapen med hjelmar, ofvanomkring hvilka äro bokstäfverna G(ustaf) A(dolf) L(ejon) H(ufvud) G(refve) T(ill) R(ase) B(org) C(hristina) C(atharina) D(e) L(a) G(ardie) B(oren) G(refve) D(otter) T(ill) L(eckö) G(ustaf) O(tto) S(ten) (Bock) G(refve) T(ill) B(oge) S(und). De bägge våningarnas förstugor äro hvälfda och trappornas yttre sidor hafva bröstvärn af huggen sten med pyramider såsom slutpunkter, allt med prydnader i halfupphöjdt arbete. I öfra våningen hafva gipstaken utmärkta prydnader af frukter och blommor i helt upphöjdt arbete. Vid en större reparation, som dessa byggnader åren 1836 och 1837 undergingo, borttogos de förr högresta spåntaken och ersattes med låga plåt-tak, omgifna rundtomkring hufvudbyggnaden af balustrader med stenpelare. En af flyglarna är med hvälfdt tak inredd till kyrka, med en vacker altartafla, tagen under Tyska 30-åriga kriget i Olmütz. Altartaflan är klosterarbete, prydd med omvexlande silfverbroderier samt knyppade spetsar. Mässhaken är af grönt siden, broderad med silfver. Den omgifvande parkens åldriga ekar äro sannolikt samtidiga med slottets byggnad; men de härliga alléerna af Holländska lindar, som sträcka sig ända ned till sjöstranden, äro af yngre datum.

Efter förbemälde Gustaf Otto Stenbocks död 1685 öfverlemnade enkan Hesselbyholm till sin son i första giftet, Gustaf Mauritz Lewenhaupt, född 1651. Han blef 1691 öfverste och dog 1700. Han var gift första gången 1673 med sitt halfsyskon, grefvinnan Magdalena Catharina Stenbock, dotter af meranämnde Gust. Otto Stenbock och dennes första fru, friherrinnan Brita Claesdotter Horn, samt, sedan bemälda Magd. Stenbock 1677 barnlös aflidit, andra gången 1678 med Görvel Sparre, död i Holland 1691 och dotter af landsh. Erik Carlsson Sparre. I detta sednare gifte hade han en dotter, Magdalena Lewenhaupt, född 1680, död 1756, som efter faderns död ärfde Hesselbyholm. Hon blef 1714 gift med landshöfdingen öfver Nyköpings län, sedermera öfverståthållaren Michaël Törnflycht, född 1683, som skref sig friherre till Hesselbyholm. Han blef 1731 grefve, men tog ej introduktion, hvarföre vid hans död denna grefliga och friherrliga ätt utslocknade. Landshöfding Törnflycht plägade under somrarna hafva sitt säte för länsstyrelsen å Hesselbyholm, dit landskansli och landskontor då förflyttades. Äfven länsfängelse inrättades i källarvåningen af den flygel, der landskansliet befanns. Många sägner från denna tid lefva bland allmogen ännu i friskt minne, och hvartill stoff gafs utaf flera i sådant hänseende märkeliga händelser. Sålunda finnes i ett fönsterbleck utanför ett af fönstren i förutnämnda flygel inristadt: »*Then 20 Dec. 1726 kl. 4 eft.m. mördades i thenne kammare ett barn af thes eghen moder A. P. D.*» Å ett annat fönsterbleck i

samma rum finnes denna inskrift: »*Then 26 Aug. dog här Gr. M. Törnflycht tolf år efter förra inskriften.*» Grefve Törnflycht dog 1738 och blef begrafven i det af honom uppbyggda grafkapellet å Fogdö kyrkogård.

Efter grefve Törnflychts död öfvergick Hesselbyholm genom köp till hans syster Christina Törnflycht, född 1673 samt 1690 gift med öfverste-marskalken grefve Carl Piper, född 1657 och död 1716. Denna Christina Piper gjorde genom testamentariskt förordnande af den 30 Juni 1747 Hesselbyholm med underlydande hemman och lägenheter till fideikommiss för sina afkomlingar, nämligen först för sin dotterdotter Eva Charlotta Bjelke och bröstarfvingar, i fall af den grenens utslocknande för sin andra dotterdotter Christina Sophia Bjelke och bröstarfvingar, samt, i fall af äfven den grenens utslocknande, för dottersonen grefve Nils Adam Bjelke och hans afkomlingar. I händelse äfven sistnämda gren skulle utgå, borde fideikommisset tillfalla sonen, presidenten grefve Carl Fredrik Piper och efter honom hans äldsta dotter och hennes bröstarfvingar.

Sedan bemälda grefvinna Pipers dotter Charlotta Christina, född 1693 och 1715 gift med riksrådet grefve Thure Gabriel Bjelke, redan 1727 aflidit, tillföll Hesselbyholm, till följd af förberörda testamente, efter grefvinnan Pipers död 1752, hennes dotterdotter Eva Charlotta, född 1717 och 1749 gift med hofmarskalken friherre Fredrik Gustaf Gyllenkrok samt död 1794. Alldenstund denne friherre Gyllenkrok, född 1724 och död 1795, förut under fideikommissrätt innehade Svenstorps säteri uti Skåne samt dessutom egde Björnstorp m. fl. egendomar i samma provins, så begärde han hos Kongl. Maj:t och erhöll genom resolution d. 1 Mars 1779 tillstånd att öfverflytta fideikommissnaturen från Hesselbyholms egendom om 3 mtl säteri och $9\frac{3}{4}$ mtl frälse till Björnstorps och Södra Uglerups egendom om 7 mtl säteri och $18\frac{1}{2}$ mtl frälse, hvarefter han den 21 September sistnämda år försålde Hesselbyholm med underlydande hemman och lägenheter till landshöfdingen friherre Sven Liljencrants för en summa af 18,833 rdr 16 sk. specie. Sedan friherre Liljencrants, född 1727 och första gången gift med Agneta Maria Transköld samt andra gången med Anna Margaretha Cedercreutz, genom åtskilliga köp ökat antalet af underlydande hemman, så att egendomen utgjordes, såsom för närvarande, af 3 mtl säteri, 15 oförmedlade mtl frälse samt $1\frac{1}{2}$ mtl kronoskatte, förordnade han slutligen den 30 Maj 1796, att Hesselbyholm med underlydande hemman och lägenheter skulle vara fideikommiss inom friherrliga Liljencrantska ätten, så väl å manliga som qvinliga linien. Efter det bemälde friherre Liljencrants 1797 aflidit, och hans enda efterlefvande son, löjtnanten friherre Johan Ludvig Liljencrants, 1798 ogift äfven aflidit, tillföll detta fideikommiss, genom lottning inför Svea hofrätt mellan testators trenne äldsta brorssöner, majoren frih. Gust. Ad. Liljencrants, född 1772 och 1800 gift med friherrinnan Eva Christina Gyllenkrok, född 1781 och sondotter af förutnämnde friherre Fredrik Gustaf Gyllenkrok. Efter sistnämnde friherre Liljencrants' död 1832 tillföll fideikommisset hans enda efterlefvande dotter, friherinnan Ulrika Agnes Maria Liljencrants, gift 1845 med ceremonimästaren frih. August Wilhelm Stjernstedt, Hesselbyholms nuvarande innehafvare.

Vid Hesselbyholm finnes en mindre taflesamling. Deribland äro några taflor af ej ringa värde, såsom: Judith med Holofernes' hufvud, af Honthorst (Gérard); porträtt af riksamiralen grefve Gustaf Otto Stenbock, af D. Klöcker Ehrenstrahl; porträtt af grefvinnan Wrangel, född Cedercreutz, af G. D. Matthieu; dito af landshöfd. friherre Cedercreutz, af G. De Marées; heliga familjen, af okänd mästare; Madonna, af d:o etc. En del af nuvarande egarens bibliothek, omkring 4000 band, finnes ock å Hesselbyholm förvaradt. En under egendomen lydande lägenhet, *Öen* kallad, innehades af den bekanta theologen Tybeck såsom lifstidsdonation alltifrån 1796 till hans död 1837.

Hesselkulla. Jern- och koppargrufva uti Winteråsa socken af Lekebergs härad och Örebro län, är betydlig och

rikhaltig på jernmalm; omkring år 1820 brötos här 5,834 sk℔ malm, som lemnade omkring 2 till 3 procent. Man har anmärkt såsom en sällsynthet, att här blifvit funnen gedigen koppar. Jerngrufvan, uppskattad till 1,870 rdr rmt, eges af ett bolag. År 1841 vunnos härstädes 626 sk℔. *Hesselkulla* $^1/_4$ mantal är skiftadt i 3 lotter och uppskattas jemte en utjord till 2,920 rdr riksmynt.

Hesselskog. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Norra Dals kontrakt i Carlstads stift, utgöres af 4 socknar: Hesselskog, moderförsamling, samt annexerna Mo och Fröskog i Tössbo härad och Laxarby i Wedbo härad, och består af $65^{13}/_{16}$ mtl. Folkmängden, som på 50 år ökats med 2,664, utgjordes 1856 af 6,769 personer. — *Hesselskog,* modersocken uti Tössbo härad af Elfsborgs län, belägen $1^1/_2$ mil vester från Åmål vid 390 fots höjd öfver hafvet, håller i längd något öfver $1^1/_4$ och i bredd $^3/_4$ mil, omfattande en areal af 17,473 tunnland, af hvilka 3,432 äro sjöar och kärr. Största delen af Edslan, Knarrbysjön, Käppesjön, Ömmeln, mindre delar af Nedre och Öfre Kalfsjön jemte 29 kärr befinnas inom socknens gränsor. En å mellan Edslan och Knarrbysjön, en större bäck, som faller i Käppesjön, samt flera mindre åar märkas äfven. Marken är uppfylld af höga berg med mellanliggande trånga dalar, hvilka prydas af en rik flora och stark växtlighet. Men åkerbruket är inskränkt och kräfver arbete i anseende till markens ojemnhet. Socknen, som år 1805 beboddes af 797 och 1859 af 1,314 personer, består af $9^7/_{16}$ mant. skatte, $4^1/_8$ mant. krono, $^3/_{16}$ mant. frälse och uppskattades 1857 till 63,900 rdr bko. Barnundervisningen bestriddes 1859 af en examinerad lärare jemte klockaren uti ambulatorisk skola för 58 gossar och 50 flickor; i hemmet undervisades 26 gossar och 30 flickor, så att tillsammans utgjorde skolbarnens antal 84 gossar och 80 flickor. — År 1308 skrefs socknen Etlæschogh, Hödtlæscogh sednare, utom flera andra skrifsätt. Kyrkan, 2 mil från Åmål, byggd af sten, förskrifver sig från Johan III:s tid. Hon tillkom på det sättet, att man igenmurade öppningarna mellan tegelpelarne i gamla kyrkan, som år 1568 träffades af ljungeld och antändes, och derigenom bildade långväggarna. På östra gafveln ifylldes triumfbågens genomgång från skeppet till choret, hvarigenom man fick den nuvarande släta chorgafveln. Af denna båge och dess pelare synes ännu ett litet utsprång inuti kyrkan. Under påfvedömet hade domprosten i Skara detta pastorat såsom prebende med folkets bifall och samtycke samt biskopens fastställelse. På kyrkogården är ett grafchor af sten öfver framl. kontraktsprosten, doktor A. Sörström, samt en grafsten öfver kontraktsprosten Matts Fryxell. I choret ligger en grafsten öfver kyrkoherden Brynolf Andersson Mattskål, död 1674, stamfader för adliga ätten Silfverstolpe. Derå finnas antecknade begynnelsebokstäfverna till namnen på hans 7 söner och 3 döttrar. — Af gårdar märkas: Björkheden $^1/_2$ mtl, Bråcketorp $^1/_4$ mtl, Grättved 1 mtl, Båsen $^1/_2$ mtl, Dala $^1/_4$ mtl, Rådane 1 mtl, Strand 1 mtl, Torpane 1 mtl, allt skatte; prestgården, pastorsbol 1 mtl, Bräcke, pastorsstom, 1 mtl; 2:ne utjordar, Flatan och Stretan, tillsammans $^1/_8$ mtl, hörande till kyrkan, bortbyttes, enligt Kammarkollegii resolution af d. 13 Aug. 1761, mot frälseräntan af $^1/_4$ mtl Efnebyn i Fröskog; Föskerud, $^1/_4$ mtl, militiæboställe; Heden $^1/_2$ mtl, Karsbyn $^1/_4$ mtl, Killingen $^1/_4$ mtl, äfven militiæboställen; Näs $^1/_2$ mtl, länsmansboställe, alla krono; Högheden $^3/_{16}$ mtl frälse. — Adress: Åmål.

Hesselstad. Ett mantal skatte, $^1/_2$ mantal frälse uti Skärkinds härad och socken af Linköpings län, uppskattas till 7,360 rdr riksmynt och eges, jemte $12^7/_{12}$ mantal i socknen med ett sammanlagdt uppskattningsvärde af cirka 80,000 rdr rmt, af brukspatron J. Lindberg m. fl. Fordom har Hesselstad varit prebendehemman och 1555 lydt under Norsholms kungsgård; köptes 1646 af landshöfd. Gust. Ribbing, egdes 1687 af fru Wærnstedt, år 1700 af Adolf Hilliken.

Hessle. Fyra mant. berustadt säteri,

med Hälke, uti Fittja socken af Lagunda härad och Uppsala län, är beläget vid Låstaviken och synes ha varit en gammal frälsegård, sedermera krono; kom 1622 genom byte till Wackerbordt, derpå, än genom köp, än genom byte, till slägterna Tott, Brahe, Ribbing, Hermansson omkring 1741, Rosén von Rosenstein, som 1758 köpte det till skatte; egdes 1825 och 1859, jemte Fittjaby $2^3/_4$ mtl, Harsta $1^1/_2$ mtl, sammanlagdt uppskattade till 45,700 rdr rmt, af Tersmeden. År 1820 egde gården 36 tunnors utsäde, höfångst till 160 par lass; på skog var brist. Åbyggnaden af trä, dock prydlig, omgifves af en vacker trädgård.

Hessleby. Annex-socken till Rumskulla pastorat uti Södra Wedbo härad af Jönköpings län, $4^1/_2$ mil sydost från Eksjö, gränsar i norr till Rumskulla, i öster till Pelarne, i sydost till Löneberga, alla i Kalmar län, i söder till Kråkshult, i vester till Ingatorp, håller 1 mil i längd och bredd samt omfattar en areal af 28,142 tunnland, af hvilka 290 äro sjöar och kärr. Läget är vid 420 fots höjd öfver hafvet. Marken är bergaktig och rådande jordmånen svartmylla. I socknen finnas 7 små sjöar. De flesta hemman ega tillräcklig skog; men några hafva endast knapp tillgång. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,037 och 1859 af 1,229 personer, består af $25^3/_4$ mtl skatte, $4^5/_8$ mtl krono, $5^3/_4$ mtl frälse och uppskattas till 196,210 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare jemte klockaren uti ambulatorisk skola; år 1859 var skolbarnens antal 75 gossar och 70 flickor, hvaraf 70 gossar och 61 flickor uti skolan samt 5 gossar och 9 flickor, som undervisades hemma. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, är af sten och obekant ålder. I socknen märkas: Apparp, Djufsnäs, Fagerhult, Fogelvik, Funghult, $1^3/_4$ mtl på 3 nummer i 6 delar, Hornsvad $1^1/_2$ mtl, Hult, Lekeryd, Lid, Påtarp, Sammekulla; säterierna Torp eller Marianelund samt Sjögde. *Hessleby* kronosäteri med Högebro och Olofstorp $2^1/_8$ mtl, jemte qvarn med 2 par stenar, uppskattadt till 9,600 rdr rmt, innehafves af major Jägerfelt. — Adress: Eksjö.

Hessleholm. Säteri i Stoby socken och Westra Göinge härad af Christianstads län, består af $1^7/_{16}$ mantal, uppskattade till 11,875 rdr bko, och är med underlydande 1 mtl Sjörröd, $^1/_2$ mtl Läreda, $^{17}/_{24}$ mtl Röinge, $^5/_{32}$ mtl Nääs uppskattadt till 21,725 rdr bko samt eges af ryttmästaren M. Ehrenborgs arfvingar. Gården eger nödigt utsäde, godt mulbete uti 3:ne beteshagar, otillräcklig skog af ek och surskog, någon torfjord (på underliggande hemman är den ansenlig) något villebråd af hare, rapphöns och orrfogel samt något fiske uti tvänne dammar. Mangården består af en korsverksbyggnad med 2:ne flyglar af trä, allt en våning högt samt täckt med tegel. Ladugården midt emot har 3:ne byggnader af trä och derbredvid ett spannmålsmagasin, 3 våningar högt. Den första kända egaren af gården var riddaren herr Henning Walkendorph, som år 1646 förskaffat den jus patronatus till Stoby kyrka genom vederlag af frälsehemman i Önesta socken och Skoglösa by. Derefter herr Christopher Walkendorph, och ifrån denna slägt kom gården till öfver-krigskommissarien Christian Cederfeldt, som på 1760-talet sålde den till ryttmästaren Caspar Ehrenborg.

Hesslingeby. Ett mantal frälsesäteri uti Öster-Haninge socken af Sotholms härad och Stockholms län, beläget nära kyrkan, köptes 1645 från kronan af Gyllenhjelm, tillhörde Canterberg 1686, sednare Wefverstedt, Stjernheim omkr. 1733, Reutersköld 1772, Hedman 1799, Brehmer 1825 och 1850. För närvarande eges gården, som uppskattas jemte mjölqvarn, $3^1/_8$ mantal Lundby, 1 mtl Åbrunna till 42,000 rdr rmt, af mamsell Edla Charlotta Corin. Till gården hörer godt höbol, ringa skog, och för 40 år sedan var utsädet omkring 80 tunnor.

Hesslunda. Regalt och patronelt altern. pastorat af 3:dje klassen, hörande till Luggude kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Hesslunda, moder-

församling, och Risekattslösa, annex, samt innehåller $26^{17}/_{24}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 325, uppgick 1856 till 1,006 personer. — *Hesslunda,* modersocken uti Luggude härad af Malmöhus län, $1^{3}/_{4}$ mil öster från Helsingborg, ligger vid 95 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 2,754 tunnland, af hvilka blott 4 äro sjöar och kärr. Marken är jemn; rådande jordmånen är mylla och lera, på några ställen sand. Af skog finnes till socknens behof. Vid byn Lundom finnas stenkolsbrott. Socknen, som år 1805 beboddes af 396 och 1859 af 600 personer, består af $2^{1}/_{2}$ mtl skatte, $1^{1}/_{8}$ mtl krono, $9^{11}/_{24}$ mtl frälse och uppskattades 1857 till 60,670 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare för 49 gossar och 52 flickor. Patronus är egaren af Bosarp. Af större byar och gårdar märkas: *Hesslunda,* 1 mtl skatte, $5^{5}/_{6}$ mtl krono, 10 torp, på 27 nummer i 19 lotter, hvaraf 2 utgöra pastors- och klockareboställe; Ballarp, $2^{1}/_{4}$ mtl frälse på 15 nummer i 6 lotter; Assartorp, på 5 nummer i 16 lotter. — Adress: Helsingborg.

Hesta. Ett och $^{1}/_{2}$ mantal skatte uti Spånga socken af Sollentuna härad och Stockholms län, reducerades till en del från Ribbing; en del hade innehafts af Robortzonius, men 1685 af Johan Stenbock; egdes 1772 af Stobæus; 1849 och 59 egdes det, jemte $^{3}/_{4}$ mtl Kohlkärr, $^{1}/_{2}$ mtl Akalla, det hela uppskattadt till 22,289 rdr rmt, af sekret. C. Chierlin.

Hestra. Konsist. pastorat af 3:dje klassen, hörande till Westbo kontrakt af Wexiö stift, består af två socknar: Hestra, moderförsamling, och Gryteryd, annex, samt innehåller $45^{11}/_{16}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 528, uppgick 1856 till 1,663 personer. — *Hestra,* modersocken uti Westbo härad af Jönköpings län, gränsar i norr till Burseryd, i nordvest till Sandvik, i vester till Gryteryd, i söder och öster till Långaryd, i nordost till Willstad och i sydvest till Kinnareds socken i Halland, är $1^{1}/_{2}$ mil lång, $1^{1}/_{8}$ mil bred på norra kanten, knappt $^{1}/_{8}$ mil vid södra vinkeln, ditåt socknen alltmer afsmalnat, och omfattat en areal af 20,829 tunnland, af hvilka 1,050 äro sjöar och kärr; hemmantalet är $16^{1}/_{2}$ mtl skatte, 3 mtl krono, $16^{13}/_{16}$ mtl frälse, och uppskattningsvärdet 1857 var 59,645 rdr bko. Hestra härleder doktor Nordin från hed och stad; men Allvin menar det vara kommet från anglosachsiska ordet heh: hög, hehst: högst, det högsta, hvilket synes hafva mycken sannolikhet för sig, då de flesta ställen med namnet Hestra ligga högt eller på enstaka höjder, äfvensom många anglosachsiska ord finnas i ortens språk. Socknens läge är vid 580 fots höjd öfver hafvet. Här äro 15 sjöar, hvaraf må nämnas Tunnerbohultasjön vid kapellansbostället och Örsjön, som äro störst. Öster- och Wester-å flyta härigenom, sammanfalla snart och gå in i Nissan; den förra kommer från Willstad, den sednare från Burseryds socken. Isaberg har en liten sjö samt ofvan- och underjordiska gångar. De hemman, som gränsa intill Samseryds- och Hestra-åarna, hafva icke så obetydliga egovidder med stenfri lerbotten, men vanligast betäckt med mossar eller kärr. Jordmånen är i öfrigt tämligen god, men ganska stenbunden. Hemmanen i östra socknen hafva små egor och knapp skogstillgång. I den vestra är förhållandet tvärtom. Bok har i fordom till ymnighet funnits i denna socken; men för närvarande är förhållandet icke sådant. Inga ljunghedar finnas här, men väl mossar. Socknen, som år 1805 beboddes af 842 och 1859 af 1,282 personer, har fast skola, hvari samma år undervisades 66 gossar och 65 flickor af en examinerad lärare; dessutom undervisades 10 gossar och 21 flickor i hemmet samt 2 gossar enskildt. Kyrkan, belägen på en sandås, $10^{1}/_{2}$ mil från Jönköping, 6 mil från Halmstad, nybyggd 1828, är 58 alnar lång, $22^{1}/_{2}$ alnar bred och 10 alnar hög; invigdes 1835. Ett förgyldt kors pryder altaret. Sakristian är på norra sidan byggd i halfcirkelform. Orgelverk af 8 stämmor tillkom 1843. Uti tornet äro tvänne klockor. Å den större läses Cor. 13: 1, »om jag talade med menniskors och änglars tunga och

hade icke kärleken» m. m. och på andra sidan ett poem, innehållande underrättelse om under hvilken konungs regering och pastors embetstid hon blifvit gjuten samt gjutarens namn. I gamla kyrkan hade en assessor Liljesparre, löjtnant N. Netherwood och pastor Ruda murade grafvar. Den förstnämde har gifvit kyrkans messhake, kanna, kalk och patén af silfver. Hans vapen prydde väggen i gamla kyrkan. Liljesparre dog 1656 och Netherwood 1696. Anders Rydén, bondeson från Röckla (Rydkulla), lektor i Göteborg, theologie doktor, gaf före sin död, 1809, 300 rdr bko till socknen, hvaraf räntan skall användas till brudgåfva åt fattiga, dygdiga flickor, samt 488 rdr 42 sk. 8 r. samma mynt, hvars ränta går till understöd för fattiga bönder, som hafva de flesta barnen under 12 år, i båda fallen genom lottning. Från kyrkan utgå 4 allmänna vägar, åt Gryteryd, Burseryd, Wilstad och Långaryd. De bägge sednare träffa förut Nissastigan. På en jemn plan vid prestgården är en solvisare af nedsatta stenar, på hvilka timmarne äro utmärkta. Skuggstenen har sin behöriga lutning. På denna är S. E. 1741 hugget, således upprättad af socknens 15:de pastor, Sam. Elmgren. — Af fornlemningar märkas vid hemmanet Domakull några bautastenar, liggande inom en liten krets, men utan att bilda något slags figur; de synas således beteckna en valplats. Härnäst förekommer jättestenen på Hestra skog, hvarom traditionen förmäler, att han blifvit af en jätte kastad mot Hestra kyrka och att jätten ridit efter i sporrsträck för att förnimma, om han lyckats i sin afsigt; men då han fått se stenen här nedfallen, hade han så häftigt tillbakahållit hästen, att denne halkat på ett hälleberg, uti hvilket än i dag tecken visas efter hästens skor och söm. Vid hemmanet Bröttjaryd finnes en, genom en nu mer förfallen stenmur innesluten, fyrsidig figur, som kallas Kyrkogården; ett ställe på egorna har derjemte fått namnet Prestgården och en källa Prestkällan. Äfven har pipan till en större nyckel hittats i trakten, hvilket allt gifvit anledning till den förmodan, att Hestra kyrka fordom varit här belägen, hvilket dock betviflas af Allvin. Folksägnen tillägger imellertid, att kyrkan vid Bröttjeryd förstördes af Danskarne, sedan hon förut blifvit nyttjad till stall. Danskarne skola här haft läger och Svenskarne på Wårhögen i Tunnerbohults skog. En här i grannskapet hittad kanonkula om 18 markers vigt, jemte tecken till förskansning vid ett torp, som ock kallas Skansen, äfven på Tunnerbohults egor, söder om kyrkan, gifva tillkänna, att någon strid här i trakten förefallit. År 1831 hittades mynt under gamla kyrkan, 12 moneta Lundensis med Erik XIII:s bild, och under en sednare tillbyggnad 6 andra med omskrift: Christiern D. G. R. D, som antyda gamla kyrkans ålder till från början af 15:de århundradet. — Af gårdar märkas: skattehemmanen Boda 1 mtl, St. Danhult 1 mtl, Hyggås 2 mtl, kallas Höökes 1385, Kindhult 2 mtl, Släthult 1 mtl; kronohemmanen Ekenäs $^1/_2$ mtl, mönsterskrifvareboställe; Kärringahult 1 mtl, militiæboställe; Kulsnäs $^3/_8$ mtl, pastorsstom; Hestra $^5/_8$ mtl, pastorsboställe; Tönnerbohult $^1/_2$ mtl, kapellansboställe; frälsehemmanen Boda 2 mtl, Granhult 1 mtl, Kalfvia 1 mtl, Påbo 1 mtl, Thorsnäs 1 mtl, samt säteriet Sanseryd $^3/_8$ mtl. — Adress: Qvarsebo.

Hestra. Ett mantal frälsesäteri uti Torpa socken och Ydre härad af Linköpings län, beläget $^3/_8$ mil från kyrkan, egdes 1853 jemte qvarn med 3 par stenar och såg samt Smedstorp $^1/_2$ mtl skatte, af Johan Jakobsson. Hestra finnes 1651 bebodt af major Banck, har i äldre tider varit klosterhemman, donerades som krono 1668 till guvernören friherre H. G. Mörner, kallas 1683 hans säteri, kom under reduktionsanspråk, men behölls af enkan, tillhörde 1725 som frälse friherre Lindhjelm, sedermera, genom arf från Mörner, frih. Lor. Clercks fru och son, kapt. friherre Clerck, och genom köp fru frih. Debora Grönhagen omkring 1750, kammarherren Witting 1786, kapten W. Kuylenstjerna 1818, hofmarskalken H. Reutersköld 1829. Uti landshöfdingens femårsberättelse för 1825 omnämnas här af de sista egarne företagna betydliga kärr-

och mossodlingar. På 1760-talet uppgifves utsädet till 10 à 12 tunnor samt god äng, godt mulbete, tillräcklig skog, nödtorftigt fiske.

Hidinge. Annex-socken till Knista pastorat i Edsbergs härad af Örebro län, ligger 2 mil v.s.v. från Örebro, vid 170 fots höjd öfver hafvet, och inneslutes af Tysslinge och Winteråsa i öster och sydost, af Knista i söder och sydvest samt omfattar en areal af 17,427 tunnland, af hvilka 1,100 äro sjöar och kärr. Den bättre, men mindre delen, 6,208 tunnland, hör till Edsbergs härad och ligger i Nerikes lågland; den är mestadels jemn, blott genomskuren af några sandåsar, dels utefter Garphytteån, som här faller i Svartån, dels en vestligare. Svartån utgör till en del södra gränsen mot Knista och Winteråsa. Jordmånen är till en del svartmylla och det öfriga sandjord. Skogstillgången är ringa. Den större vestligare delen, 11,219 tunnland, hörande till Lekebergs härad, ligger på Kiblsbergen, är uppfylld af skog, berg och sjöar, hvilka sednare ligga ungefär 300 fot öfver slätten, 500 öfver hafvet. En flolägrig kalkstenstrakt förekommer här. Gilsås-, Kermen- och Norensjöarne, hvilkas vatten gå till Möckeln, utgöra nordvestra gränsen. Lekens vatten utfaller i Garphytteån. Öfvergången från bergslagen till slätten är här, som i Kihlsbergens nordligare delar, tämligen tvärbrant. Jordmånen, skogs- och sandjord, gifver för de flesta hemman ringa afkastning, och skogen är så i aftagande, att flera hemman ej kunna idka bergshandtering. Socknen, som år 1805 hade 1,162 och 1859: 1,937 invånare, består af $23^{5}/_{72}$ mantal skatte, $5^{13}/_{72}$ mantal krono, 12 mantal frälse (häraf $18^{1}/_{2}$ mtl i Edsbergs, $21^{3}/_{4}$ mtl i Lekebergs härad) och uppskattades 1857 till 116,935 rdr bko. År 1840, då folkmängden var 1,424 personer, funnos här 274 hushåll. Näringar äro: åkerbruk, på slätten mer än motsvarande eget behof, samt skogs- och något bergsbruk. Man har här anmärkt täljstensbrott. Barnundervisningen bestreds år 1859 af två examinerade lärare jemte klockaren uti fast skola för 82 gossar och 61 flickor, under det att 17 gossar och 34 flickor undervisades i hemmet. Hidinge nämnes omkring 1314. Kyrkan, räknad bland de äldre i länet, är belägen $^{3}/_{10}$ mil från moderkyrkan i Edsbergs härad, vid en af de smärre vägar, som här från slättlandet gå ut till Knista. På storklockan är följande inskrift: »Går in i Herrans portar med tackande, uti hans gårdar med lofvande. Ps. 100. — I hedenhös och fordna dar, då hjeltar spände bälte, vid Sellvala then gamla stad, och en then andra fälte; när Munkar i sin kåpedrägt begynte til at lära, men ingen evangelisk präst förkunnade Guds ära, tå fans ej klåckor i vår bygd, som kunde tecken gifva, när slägterna med lust och fröjd skull' up til Sion stiga, i helig skrud at thina gud, sin salighet at finna af lifsens ord, vid Herrans bord, och himlaglädjen vina. — Med kyrkans och församlingens bekostnad omguten och tilökt åhr 1761. Då varande kyrkoherde mag. Ol. Helström; Commenister Nils Morenius, af P. Petræus.» — På andra sidan: »Kommer och låter os gå up til Herrans berg, til Jacobs Guds hus at han lärer os sina vägar. Esai 2. Men tack och pris på Christens vis får Israel nu sjunga, hvar högtidsdag, i vår guds stad, med hjerta, mun och tunga; så kom Guds folk, låt andans tolk thin själ til andagt föra, fal gud til fot och gjör san bot när tu mit ljud får höra, kom til then ort ther himlens port står öppen til hans gårdar, ther Jesus mäst, then högste präst, thin himlasällhet vårdar; lyd tu hans röst, så får tu sist tig up i högden svinga, ther lefva väl och evigt säll, ther klåckor ljufligt klinga.» — Stora landsvägen från Örebro till Karlskoga går igenom hela socknen från öster till nordvest och möter vid Lekhytte gästgifvaregård landsvägen mellan Nora- och Lekebergslagen. — Bland fornminnen nämnas Lanna Högar, en högländ äng med vacker ekskog, i Edsbergs härad; denna äng kallades fordom Höga Hed och är namnkunnig af den strid, som i 6:te århundradet här skall hafva stått mellan konungabröderna Amund och Sigar. Amund blef då slagen, och man förmodar, att han här är begrafven vid

en ek, hvilken kallas Kungseken. Denna trakt blef sedan kallad Anundabråten, emedan den trohet dessa bröder lofvat hvarandra här blef bruten; det närliggande fältet bär än i dag namn af Lanna- eller Anunda-bråte. Ej långt härifrån ligger Sellevalla, nu Sälfvan by i 6 nummer med 1 mtl skatte, $^1/_4$ mtl frälse på 8 lotter och $2^3/_4$ mtl frälse under Garphyttan, hvilken antages fordom hafva varit en stor stad, med namnet Sveavalla, hvarefter man skall ha funnit lemningar; här förmodas varit en Sveamäns förskansning midt emot Götesvalla, som ligger på andra sidan om strömmen. — Ingen gård af betydenhet finnes, men väl byar, såsom de förut nämda, samt *Hidinge* i 7 n:r med 1 mtl skatte i 15 delar och 4 mant. frälse, hvaraf 3 egas under Säbylund i Kumla; Lanna i 4 n:r med $2^1/_2$ mtl skatte, hvaraf $^7/_8$ mtl egas af Östra eller äldre kalkgrufvebolaget; — Skärmatorp, $^1/_4$ mtl frälse med qvarn, eges af brukspatron Hinnersson på Garphyttan. — Klunkhytte masugn ligger vid Lekens utlopp, hade 1846 en tillverkning af 3,266 sk℔ tackjern. Willingsbergs bruk ligger till en del här i Leke Bergslag och med en del i Knista socken. Vid Hidinge bro öfver Svartån, der qvarn med 3 par stenar och såg finnas, har varit en bergstull, som i likhet med de öfriga landtullarna blifvit indragen. — Adress: Örebro.

Hidingsta. By uti Norrbyås socken af Askers härad och Örebro län, består af $4^1/_2$ mtl, hvaraf $1^3/_4$ mtl äro skiftade i 11 delar, och $2^3/_4$ egas, jemte $^1/_8$ mtl Hinderstorp, uppsk. till 9,930 rdr rmt, af kapiten Coyets omyndiga döttrar, löjtnant Coyet samt fröken S. Djurklou.

Hidingsta. By i Hardemo socken och härad af Örebro län, består af $1^3/_4$ mantal, uppskattade till 15,000 rdr rmt och skiftade i 7 lotter bland allmoge.

Hiegöhl. Ett mantal skatte och $^1/_4$ mant. frälsehemman uti Yggestorps socken af Tveta härad och Jönköpings län, är skiftadt i 7 delar, som egas af bönder. Vid detta hemman är den spådom fäst, att det skall få sin undergång genom utbrott af en underjordisk elf, liggande ofvanför gården. Här förmärktes äfven natten mellan d. 29 och 30 Sept. 1828 en ganska betydlig jordstöt, och d. 18 Sept. s. å. uppvällde vi Hiegöhls soldat-torp, $1^1/_2$ mil från Jönköping, ur en hård gräsbacke, vid solens uppgång ett vattenflöde, som uppkastade och bortsköljde med största hastighet 100 lass jord och småsten. Den på en half alns djup tillfrusna jorden uppsprängdes styckevis i 4 à 5 alnar långa torfvor. På planen, der explosionen skedde, var en nästan ny gärdesgård, hvaraf nära 20 famnar uppryctes och bortfördes af strömmen, så väl som på stället växande träd och enbuskar. Under explosionen ljöd det i luften som åskdunder.

Hietaniemi. Annex-socken till Öfver-Torneå pastorat uti Torneå fögderi af Norrbottens län, 5 mil n.n.v. från Haparanda, vid 320 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Öfver-Torneå, i vester af Öfra Calix, i söder af Carl Gustafs socken och delas af Torneå-elf i två delar, hvaraf den på venstra sidan af elfven tillhör Ryssland och den på högra sidan Sverige. Socknen omgifves rundt omkring med skogshöjder, och i midten är Torneå-elfvens sköna dal med en fullhet af vegetation, som erinrar om de södra zonerna. Sädesfälten omvexla med ängar och småskog; rundt omkring utbreda sig skogsbergen. Ifrån kyrkan har man en af de härligaste utsigter. På höjderna synas nedanför henne många byar och Torneå-elf med otaliga holmar, utom de ansenliga bergen Avasaxa, Luppiovara med flera andra. Denna trakt anses såsom den skönaste vid Torneå-elf. Ortens välmåga är allmän och stor, i synnerhet genom den förträffliga boskapsskötseln. Folkmängden, som år 1805 var 1,162, uppgick 1859 till 1,765 personer, deraf 226 Svenskar, 1,527 Finnar och 12 Lappar. Uppskattningsvärdet var 1857: 173,755 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 dels enskildt för 13 gossar och 14 flickor, dels i hemmet för 143 gossar och 155 flickor.

Kyrkan, 2 mil nedanom moderkyrkan, vid elfven, uppförd på 1600-talet, ombyggdes 1746. Hon har ett godt orgelverk med 8 stämmor, uppsatt af M. Svalberg 1781, samt en vacker predikstol. Af byar märkas: Armasjärvi i 13 n:r; Alapää; Niemis på 19 n:r, med gästgifvaregård; Korwukylä i 26 n:r; Matojärvi i 10 n:r; Wittsaniemi i 14 n:r. — Adress: Haparanda.

Hildesborg. $2^{17}/_{24}$ mtl utsockne frälse i Herlöfs socken af Malmöhus län, är väl bebygdt, har både mycken och fruktbar åker, som är väl odlad, och fiske i Saltsjön, utmärkt vacker belägenhet med utsigt öfver Öresund, uppskattas jemte $^{31}/_{48}$ mtl Hilleshög till 51,080 rdr rmt och eges af löjtnant F. Wång. Till gården hörer ett nyligen anlagdt tegelbruk. Äfven ny lada har blifvit uppförd uti en dal, så, att säden kan inköras i både öfra och nedra logen, hvarigenom både tid och arbetsstyrka besparas.

Hildringsberg. Sätesgård uti Glafva socken och Gillbergs härad af Carlstads län, har egts af major Sven Persson Hildring, som blef svårt sårad uti slaget vid Leipzig 1642. Han var född 1607, gift med Margareta Roos, Knut Pederssons dotter från Säffle, dog 1679 utan söner; en dotter var gift med en Rosenbjelke. Här befinnes nu ett manufakturverk, som eges af ett bolag, hvars intressenter äro brukspatron C. C. Rhodins arfvingar, J. N. Nordström på Sölje och presidenten af Billbergs sterbhus, med $^{1}/_{3}$ hvardera. Till godset höra följande hemman och verk: Öfra Ås 1 mtl, $^{7}/_{8}$ mtl af By, 1 mtl Fors med såg och qvarn, $^{1}/_{4}$ mtl Gengene, $^{3}/_{16}$ mtl af Knappstad, $^{49}/_{60}$ af Yttre Rud, $^{23}/_{72}$ af Sperserud, 1 mtl Stommen med 2 qvarnar och 6 par stenar samt såg med 2 ramar (uppsk. till 53,700 rdr rmt), $^{3}/_{4}$ af Ytter-Ås (12,375 rdr), Glasfors bruk, Ruds skifferbrott (6,000 rdr); manufaktur-smidet uppgick år 1858 till 813 sk℔ 10 l℔ 15 ℔; det hela uppskattas till 221,132 rdr rmt. Samma bolag eger äfven Lennungs bruk, beläget i samma socken. Till Hildringsberg hörer en vidsträckt och ymnig skog. Befolkningen på gården och vid manufakturverket utgjordes 1869 af 200 personer.

Hillared. Annex-socken till Sexdrega pastorat uti Kinds härad af Elfsborgs län, $2^{1}/_{4}$ mil sydost från Borås, vid 435 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 7,452 tunnland, af hvilka 620 äro sjöar och kärr, samt innehåller $2^{1}/_{8}$ mtl skatte, $^{3}/_{8}$ mtl krono, $7^{11}/_{16}$ mtl frälse. Uppskattningsvärdet år 1857 var 27,870 rdr bko. Marken är till hälften bergaktig. Rådande jordmånen är sandmylla. Skog af furu och gran växer till behofvets uppfyllande. Socknen, som år 1805 beboddes af 473 och 1859 af 672 personer, har fast skola, der s. å. 35 gossar och 43 flickor undervisades af en examinerad lärare jemte klockaren, under det att 9 gossar och 16 flickor undervisades hemma. Kyrkan, belägen $^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan, vid landsvägen till Ulricehamn, är byggd af sten och ganska gammal, förmodligen från katholska tiden; hon tillbyggdes 1816. Här är en sten med besynnerlig inskrift öfver en jungru Gyrid Gylta; herrarne Knut och Gabriel Liljehök hade öfver henne år 1685 uppsatt ett grafchor, men hvilket i sednare tider ej kunnat återfinnas. Här begrofs d. 3 Juli 1831 en man vid namn And. Andersson, som var 113 år gammal. I socknen märkes säteriet Gälared (se denna artikel), som eges af A. v. Schedvin. — Adress: Svenljunga.

Hille. Pastorat af 3:dje klassen, hörande till Gefle kontrakt i Uppsala stift, utgöres af en socken: *Hille*, uti provinsen Gestrikland och Gefleborgs län, $^{1}/_{2}$ mil norr om Gefle, vid hafvet, som omgifver socknen i öster; i vester omgifves hon af Ugglebo och Wahlbo, af den sistnämda äfven i söder; i norr af Hamrånge. Största ländgen är $2^{3}/_{16}$ mil från hafsstranden (norr om Iggön, der Hamrånge möter) till Nynäs vid Gefle; bredden är $2^{1}/_{8}$ mil från Ugglebo ofvanför Oslättfors och mot Wahlbo till yttersta udden af stadens skog vid hafvet, midt för Löfgrund, och arealen upptages till omkring 53,400 tunnland, inberäknadt

Gefle stads tillhörigheter här inom socknen. Hemmantalet består af $31^2/_3$ mtl skatte, $4^{23}/_{40}$ mtl krono, och uppskattningsvärdet för år 1859 uppgick till 572,724 rdr rmt. Inga särdeles märkliga berg förekomma, ehuru här dock gifvas höjder, af hvilka Dansarhällarna på Oppala skog och Harfva- eller Harfhällarna äro betydliga, utom flera, som af sjöfarande tagas till landkänning. Vid Råhällarna och på Edskön äro kopparmalms-försök fåfängt gjorda. Vattendragen samlas dels från närmaste socknar, dels ur egna insjöar; af de sednare nämnas: Hillersjön, Mårdängs-, Lundbygge-, Mjugg-, Skarf-, Bosjö-, Normarks-, tvänne Össersjöar och Hjulsjön m. fl. smärre, utom så kallade tärnar och marar (efter ortens talesätt) vid hafskanten; de flesta infalla i 2:ne åar. Testebo- eller Norrån, kommande ifrån Ugglebo, är största vattenleden i socknen, drifver flera verk, såsom Oslättfors bruk och Testebo qvarnar m. m., har förut olika namn efter byarna, der den framlöper, men kallas vid utloppet i Geflefjärden Avan. Oppala-ån, som är mindre och har ringare fiske än den förutnämda; rinner från Skarfsjön åt Hillevik. Åkern, till en del stenbunden, består för öfrigt mest af blandad lera, svartmylla och sandmo samt något mälja och mergel, är således mer och mindre bördig. Allmänt sås råg och korn samt litet gråärter, hafra endast på nyplog eller s. k. plogland; lin och hampa knappt till eget behof. Genom gödsling och dikning vinnes här som annorstädes stundom till 10:de kornet af idoge jordbrukare; men eljest anses 5:te till 6:te kornet vanligt. Missväxt inträffar äfven här, både af väderlek och andra orsaker, hvarförutan säd ändå måste köpas af många. Ängen är vidsträckt, men består mest af sanka trakter, som till en del äro förbättrade genom dikning, hvaraf flera så kallade marar eller uppodlade kärr lemna bevis, särdeles mellan Trödje by och Hamrångefjärden. Betesmarken, på sina ställen stenbunden, är fördelaktig, ehuru svedjande icke brukas; emot hafssidan finnes dock bästa mulbetet, och här är boskapsskötseln förmånlig. Skogen, som intager en stor del af socknens mark, är betydlig, ehuru i sednare tider nog tillitad genom kolningar och brädsågning samt afsalu af ved, timmer, bjelkar och annat trävirke. Utom de till bruken afdelta kronoallmänningarna, äro också byskogarne afskilda. Här fångas björnar, loar, mårdar, gräfsvin, uttrar o. s. v., likaså vanlig slagfogel: tranor, örnar, glador m. fl. Sjöfoglar skjutas ock af några. Strömmingsfiske idkas af de närmast sjösidan boende, uti skärgården, som har flera vikar, hvaraf de största äro Björke- och Trödjeviken. Utvarnäs och Edsköklubben äro fiskehamnar; Holöklubben är ock märklig. Utom några smärre holmar och skär vid hafsbandet, förekomma några större öar närmare fasta landet, såsom Edskön, $^1/_4$ mil från Hilleviks masugn, och Iggön eller Iggan, 3 mil norr om Gefle. I förra tider var skälfångsten mer lönande. — Socknen, som år 1805 beboddes af 1,545 och 1859 af 2,495 personer, har en fast och två ambulatoriska skolor, de sednare på 4 rotar; år 1859 undervisades i den fasta skolan 70 gossar och 64 flickor, i de ambulatoriska 20 gossar och 27 flickor af 2 examinerade och 2 oexaminerade lärare jemte Oslättfors' brukspredikant; dessutom undervisades 29 gossar i allmänt läroverk samt 14 gossar och 21 flickor i hemmet; tillsammans utgjorde alltså skolbarnens antal 133 gossar och 112 flickor. Sockenmagasin inrättades 1762. Kyrkan, af sten, spåntäckt, utan torn, vid stora Norrlandsvägen, $^3/_4$ mil från staden, anses hafva blifvit byggd i 13:de seklet, 36 alnar lång och $18^1/_2$ alnar bred, utan att sedan vara tillökad, endast reparerad, först på 1500-talet genom ärkebiskop Jak. Ulfsons försorg. Sedermera hafva vid reparationer de gamla målningarna i hvalfvet blifvit öfverstrukna. Åtskilliga fornminnen, som förut funnits, äro ock förkomna. I äldre tider hade socknen först egen pastor, var derefter länge annex under Wahlbo, men blef omkring 1616 anslagen åt rektor scholæ i Gefle och 1671 åt theologie lektorn derstädes som prebende, hvilket upphäfdes med Kongl. Maj:ts beslut af d. 27 Okt. 1859. Pastorsbostället af $^1/_2$ mantal, uppskattadt till 1,875 rdr rmt, är till åbyggnad repa-

reradt 1786. Komministern har endast boningsrum. I socknen finnes Hille helsobrunn vid Björke, $1^1/_2$ mil från staden; den upptogs 1711 af häradshöfd. Arosell och blef godkänd af Arch. Hjerne samt har varit mycket besökt. Uti Trödje och Björke byar finnas små ättehögar; uti en sådan har ett stycke af en kopparvärja blifvit funnen. Dylika högar träffas ock vid Hilleby, Hvarfva och Stig. I Utnora hafsvik finnes en särdeles stor sten, sammangyttrad af flera mindre; den kallas i orten Skorfstenen. Af lägenheter, verk och byar märkas: Stigslunds tegelbruk och klädesfabrik, Strömsbro tegelbruk och snusfabrik, som tillsammans upptaga $^1/_{10}$ af socknens uppskattningsvärde; 20 sågar upptaga $^1/_{10}$, Oslättfors bruk $^6/_{10}$, de återstående $^2/_{10}$ af uppskattningsvärdet upptagas af Hilleviks masugns jordegor och sockuens öfriga byar, som egas af allmoge. Gästgifveri finnes i Trödje by. Hille och Wahlbo häraders ting hållas uti Sätre by. — Adress: Gefle.

Hillebola. Tre och $^1/_2$ mant. frälse uti Löfsta socken och Olands härad af Uppsala län, med masugn, som blifvit anlagd omkring år 1638 af Henr. Lemmens och fått privilegium d. 3 Nov. s. å., hvilket ytterligare bekräftades d. 20 April 1646. Från denna tid var egendomen mest bortarrenderad, tills bemälde Lemmens dotter-dotter, fru Katharina Stjernhök, 1724 sålde den till brukspatron Hans Olofsson Ström, hvilken åter sålde den till Löfsta egare, herr C. de Geer. Inan verket kom under sistnämda egare, började här att bli brist på kol; men han tillköpte flera skogslägenheter och flyttade omsider år 1735 hammaren till Carlholms bruk. Sedan den tiden har här allenast varit en masugn, tillika med en såg och mjölqvarn. För närvarande eges Hillebola (oriktigt benämd Hilleboda) med masugn, två qvarnar och såg, uppskattade till 27,610 rdr rmt, under Löfsta jernverk, af h. exc. grefve Carl de Geers arfvingar. På egorna finnes en helsobrunn.

Hillersjö eller **Hilleshög.** Annexsocken till Färentuna pastorat uti Färentuna härad af Stockholms län, 3 mil från Stockholm, vid 80 fots höjd öfver hafvet, utgör nordöstra hörnet af Svartsjölandet, kring Hillersjö- och Wentholmsvikarna, mellan Sånga i söder, Löfsta- och Brofjärdarna i öster och nordost, Färentuna socken i vester, och upptager med den nästan kringflutna Wentholmen och några mindre skär, 3,217 tunnland, af hvilka 20 äro sjöar och kärr. Landet, med omvexlande bergkullar, mest mot sjösidan, åkerslätter med lerhaltig jord och allt mer igenvallade ängar, eger den för hela ön gemensamma milda skärgårdsnaturen. Socknen, som år 1805 beboddes af 326 och 1859 af 290 personer, består af $9^1/_4$ mtl skatte, $2^7/_8$ mtl krono och uppskattades 1859 till 89,800 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare, gemensam för Färentuna, uti fast skola för 6 gossar och 4 flickor, under det att 4 gossar erhöllo enskild undervisning samt 10 gossar och 2 flickor i hemmet; 5 barn saknade all undervisning. Hildishogh förekommer 1314, såsom hörande till Brohundæri. Socknen skall hafva erhållit sitt namn af en jungfru Hilder, som lär vara begrafven i en stenhög vid kyrkan, der klockstapeln står. Kyrkan, belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är gammal, men i sednare tider reparerad. Kyrkoherdar nämnas från medeltiden; kapellans-längden går tillbaka till 1593. Af gamla minnen finnas förutnämda Hildershög, fyra runstenar, hvaraf tre i kyrkans sakristia, en vid Qvarstads ängsbacke; lemningar efter en stenbyggnad vid Wentholmen samt en runristning i det s. k. Runeberget, hvilken är ett åtkomst- och eganderätts-intyg och lyder: **Raþ þu Kairmuntir auk Kairlauk i . . maiituni þa . finku . þar ſun . aþ . han . truknaþi . in . ſunto . ſiþan . þa . . . hu . . . . þrik : hü . . . . . — . . . . . rſa . þa . finku þar barn ur ain lifþi . hun hit.** Andra slingan: **Inka . Hun . fik . Raknfaſtr . i . Snutaſtaþum . þa varþ han tauþr . auk . ſun . ſiþan . Inko þir kvam at ſunar arfi þa fik hun Airik þa varþ hun . tauþ . Þir kvam Kairlauk . at arfi Inku þutur ſinar.** — Utom slingorna: **þurbiurn × Skalt . riſti runar.** Till nyare tider bör kon.

Erik XIV:s och hertig Johans möte på Wentholmen, se vidare denna art. Socknens förnämsta väg kommer från Svartsjö, går åt nordvest till Färentuna och kommer derifrån åter i östlig rigtning till Wentholmen norr om den derefter uppkallade viken. Af gårdar och byar märkas: *Hillersjöby*, $2^1/_4$ mtl skatte, innehades år 1685 på lifstid af biskop Gerdes, tillhörde 1772 kamrer Winding, var 1849 styckadt. År 1859 egde häradshöfding Walfrid Enblom $1^1/_4$ mtl; 1 mtl var skiftadt i 7 delar; — Degerby, $2^1/_2$ mtl skatte, tillhörde 1772 delvis Böök, 1849 delvis Bennet. År 1859 egde Gust. Jansson i Elfnäs $1^{11}/_{16}$ mtl, de öfriga mantalen voro skiftade i 5 delar; — Litsleby $^3/_8$ mant. krono, kapellansbol; ibm $^1/_2$ mtl skatte i 3 delar; Prest-Nible $1^1/_2$ mtl skatte, tillhörde 1772 Ahlgren, 1849 Carlsson, jemte $^3/_{16}$ mtl. År 1859 var regementsskrifvaren C. A. Ekman egare; — Wentholmen (se samma), Wifärna, 1 mant. skatte i 2 delar. — Adr.: Stockholm.

Hillerstad. Hemman af $^3/_4$ mantal skatte, $2^1/_2$ mant. frälse uti Östra Eneby socken och Bråbo härad af Linköpings län, hvaraf $^3/_4$ mtl jemte en utjord, uppsk. till 4,470 rdr rmt, lyda under Leonhardsberg, $1^1/_2$ mtl frälse eges af herr W. Österlind i Norrköping, och 1 mtl frälse lyder under Svärtinge. Af Hillerstad har Dav. Rosenholm egt två gårdar; de öfriga jemte Bonäs hafva lydt under Svärtinge 1687 och 1700.

Hillerstorp. Ett mantal säteri uti Bälaryd socken och Norra Wedbo härad af Jönköpings län, har tillhört kamreraren Borteij, sedan landtmätaren Bäckman och efter dennes död hans arfvingar till år 1814, då det köptes af kommissionslandtmätaren N. G. Sidvall. För närvarande eges Hillerstorp, uppskattadt till 3,306 rdr rmt, af inspektoren J. A. Petersson.

Hillet. Kronoallmänning i Skärstad socken och Barne härad af Skaraborgs län, gränsar intill Kedums och Naums socknar. Hela Barne härad eger del i denna stora allmänning, som är beväxt med ljung och har nödtorftigt bränsle. Å densamma äro i sednare åren flera nyhemman uppodlade.

Hillet. Krono-allmänning i Åsaka socken och i ofvannämda härad samt län.

Hillevik. Masugn uti Hille socken i Gestrikland och Gefleborgs län, 1 mil från kyrkan, vid Oppala-åns utlopp i Hille-hafsfjärden eller Björkeviken, är först anlagd på 1640-talet samt förbättrad af assessor Albr. Behm 1654 och egdes länge under Tolffors bruk; såldes sedan till landshöfding baron Erik Oxenstjerna och har från 1752 varit en tillhörighet under Hargs bruk i Roslagen, — se samma art. Till masugnen höra mjölqvarn och såg, uppsk. till 3,000 rdr rmt; Trödje $2^2/_3$ öresland, Slättdala $2^1/_2$, Björka $23^1/_4$, Hilleby $11^1/_2$, Oppala 11 (16 öresland = 1 mtl), uppskattade till 18,690 rdr rmt. Malm hitföres sjöledes både från Hargs bruk och Dannemora grufvor, med egna och andra befraktade fartyg, hvilka återhemta tackjerns-tillverkningen, som årligen uppgår till c:a 2,000 sk℔; transporten är till följd af läget vid sjön mycket beqväm. Kol fås af egna hemmans och allmogens skatteskogar, samt af tillslagen kronoallmänning inom socknen.

Himble. Härad i mellersta delen af Halland, omfattande en areal af 92,084 tunnland, af hvilka 4,955 äro sjöar och kärr, hörer till Warbergs fögderi, med tingsställe uti staden Warberg. Häradet anses hafva fått namn efter den första sago-konungen i Skåne och Halland, Heimdall eller Rig, som skall haft sin hemvist på det af sagan och sången förevigade Himinbiorg i Rolfstorps socken. Folkmängden, som år 1805 var 10,135 personer, visar sig under året 1859, jemte hemmantal m. m., fördelade på de olika socknarna, och häradets enda stad Warberg, bäst af omstående tabell:

Socknens namn.	Hemmantal.	Folkmängd.			Bevär.-mansk.	Backst.-sittare.
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
Grimethon	32 $\frac{17}{48}$	356	385	741	28	3
Rolfstorp .	44 $\frac{1}{2}$	683	771	1,454	46	6
Hvalinge .	33 $\frac{23}{24}$	499	521	1,020	43	4
Stammared	10 $\frac{3}{8}$	210	246	456	17	2
Skällinge .	36 $\frac{17}{24}$	451	518	969	28	1
Nösslinge.	17 $\frac{1}{6}$	220	246	466	15	2
Tvååker . .	63 $\frac{23}{24}$	1,104	1,175	2,279	96	11
Spannarp .	23 $\frac{19}{24}$	317	344	661	22	1
Hunestad .	23 $\frac{5}{6}$	312	305	617	27	—
Gödestad .	16 $\frac{11}{12}$	182	182	364	22	—
Lindberg .	57 $\frac{35}{48}$	983	1,070	2,053	70	12
Torpa. . . .	16 $\frac{1}{4}$	280	293	573	25	3
Träslöf. . .	39 $\frac{37}{48}$	900	950	1,850	74	7
Warberg .	—	847	1,118	1,965	73	—
Summa	417 $\frac{5}{16}$	7,344	8,124	15,468	586	52

Himmelsberget i Rolfstorps socken af Halland. På detta berg är en planerad bana, 90 alnar lång och 50 bred, der man lärer förehaft flera slags kroppsöfningar, och så långt traditionen går tillbaka omtalas, att man i synnerhet pröfvat sin styrka med att från berget nedkasta stora stenar.

Himmelskällan i Öglunda socken af Skaraborgs län, å hemmanet Ulunda egor, nära intill Himmelsberget, är en mineralkälla, som eger ett ganska välsmakande vatten. Hennes ådror förmodas gå genom en närbelägen bädd af gyttja, hvilken skall vara alldeles lika med den, som finnes vid Loka, hvarföre den användes till badning. Vattnet nyttjas äfven såsom helsovatten och skall verka i synnerhet mot gikt. Källans medicinska nytta skall först blifvit bekant år 1775.

Himmelstadlund. Ett och $^1/_2$ mant. säteri-rusthåll uti Östra Eneby socken och Bråbo härad af Linköpings län, beläget s.o. vid Motala-ström, nära Norrköping, uppskattas, jemte 2:ne utjordslyckor och utjorden Lovisa, till 35,840 rdr rmt samt eges för närvarande af öfveringeniören och riddaren A. Alreik. Himmelstadlund var fordom bondby och hette Himmelstada; sedan hörde gården under Norsholm; donerades till öfversten Otto Schulman (död 1660), utbyttes till kronan af dennes enka, A. C. Mörner, och uppläts 1670 till inrättande af en juft- och läderfabrik; både gård och fabrik brändes af Ryssarne 1716; egare ha sedermera varit: fabrikör A. Balk, D. Wittfogel, seketeraren J. Schmidt, J. Touton, prosten R. Broocman, sekret. C. Broocman, kapt. Stjernman, fru grefvinnan E. Piper, född de Geer, på 1820-talet. Redan 1842 egdes gården af närvarande egaren. Egendomens jord är bortarrenderad till flera personer, och odlas här mest jordfrukter. Till gården höra hjelpligt höbol, ganska ringa skog, vacker åbyggnad dels af sten, dels af trä, med en vacker trädgård och alléer. På egorna ligga nedan beskrifna helsobrunn samt lägenheterna Gustafsberg och Taborgsberg.

Himmelstadlund. Helsobrunn uti Ö. Eneby socken af Linköpings län, är belägen strax i vester utanför Norrköping och på ofvanstående säteris egor, norr om Motala-ström, som flyter alldeles förbi stället och förskönar detsamma. Afståndet från staden är utefter stora landsvägen omkring $^1/_8$, men öfver det så kallade Dragsgärdet endast en knapp $^1/_{16}$ mil. Sjelfva källan, som upptogs år 1808 af dåvarande provincial-läkaren, sedermera translatorn Magnus Gabriel von Block, är blott genom en allé skiljd från herrgården samt belägen i nedra ändan af brunnssalongen, hvilken är afdelad i 2 delar och mycket rymlig. Om denna källa vilja vi utur »Norrköpings Minne» af Olof Sundelius anföra följande: »En god surbrunn tillbjuder helsan åt den sjuke; en präktig salong nöje och motion åt dem, som vilja dansa; ett väl underhållet värdshus förfriskning åt hungrande och törstande; tvänne grottor, flera tätt beväxta löfskogsparker, en täck allé, välbelägna sädesgärden och en vacker trädgård gifva svalka åt dem, som plågas af värme, samt en angenäm beqvämlighet åt dem, som vilja promenera. Norrköpings invånare finna ock nästan på detta behagliga stället sina bästa sommarnöjen.» Grannskapet med det lifliga Norrköping och Göta Kanal gör detta ställe till en eftersökt helsobrunnsort, der på sednare åren brunnsgästernas antal uppgått till 160 à 190 personer, hvaraf dock större

delen, till följd af boningsrummens inskränktare antal, har måst logera i Norrköping, dit omnibusvagnar gå dagligen på bestämda tider. År 1839 läto professorn och brunnsläkaren doktor Collin samt Norrköpings apothekare invid brunnssalongen uppföra en utbyggnad, der en större apparat (förfärdigad hos notarien Elde i Stockholm), för artificiela både varma och kalla mineralvatten anbragtes så, att vattnet urtappas ur kranarna i salongen; 12 särskilda vatten kunna på en gång serveras. Brunnsdrickningen ur den naturliga helsokällan börjar den 11 Juni och fortfar till samma datum i Augusti månad, hvaremot brunnsinrättningen för de artificiela mineralvattnen endast är att begagna från den 11 Juni till den 23 uti påföljande månad. Redan vid källans första upptäckt fann man dess vatten vara af god beskaffenhet. Man har liknat det vid Medevi källor, ehuru dess mineralhalt icke är så stor som dessa sednares. Professor Torbern Bergman har gifvit ett fördelaktigt intyg om detta helsovattens nytta, och doktor Collin har meddelat, att det blifvit med fördel begagnadt mot lidanden, hvilka härröra af allmän eller lokal svaghet i underlifvet, atonisk gikt, hysteri, bleksot, skrofler, nervsvaghet, lemningar efter långvariga frossfebrar m. fl. Något lazarett för allmoge har här icke blifvit inrättadt, såsom förhållandet är vid de helsobrunnar, som egas af Staten eller enskilda bolag.

Himmerfjärden begränsar hela östra sidan af Mörkön, mellan Mörkö och Sorunda socknar af Södermanland. Den är 1 3/4 mil lång och något öfver 1/4 mil bred. Den hopträngda delen af denna fjärd, som är belägen mellan öarna Oaxen i Mörkö och Regarn i Sorunda socken, kallas Regarns-ström och är märkvärdig för sitt starka strömdrag och djupa vatten.

Himmeslöf. Gård i Östra Karups socken och Höks härad af Hallands län, belägen 1 1/2 mil från Laholm och 1/2 mil från köpingen och badorten Båstad, består af 1 1/4 mtl utsockne frälse, med 228 tunnland mylljord, större delen af god beskaffenhet och till en del på lermergelbotten, deraf omkring 100 tunnland nu äro odlade och det öfriga odlingsbart och under odling, samt underlydande utsockne frälsehemmanet 1/2 mtl Täppesås med öfver 200 tunnland, hvarå finnes betydlig bokskog samt torfmosse. Gården, som är belägen i en vacker trakt under Hallandsås och vid kanten af Stens-å, var på 1780-talet en systerlott, som då utbröts från säteriet Skottorp och bebyggdes med grundmuradt tvåvånings boningshus af tegel m. fl. hus af öfverste-löjtnanten J. v. Voigtlender, hvilken dog 1817 och efterlemnade egendomen till sin svärson, kapitenen J. E. Schartau, hvilken frånsålde 14 st. hemman och sålde återstoden, den nuvarande egendomen, år 1822 till kontraktsprosten S. D. Nibelius († 1832) för 25,000 rdr rgs. Dennes son, C. V. Nibelius, nuvarande egaren, tillöste sig år 1846 egendomen för 30,000 rdr rgs af sina medarfvingar.

För omkring 30 år sedan förstördes en redutt, som var belägen framför den bro, hvaröfvsr vägen går till gården, och som ansågs vara uppkastad af Danskarne under Carl XI:s krig, för att hindra de efterföljande Svenskarne.

Om öfverste-löjtnant v. Voigtlender, som skall hafva varit en tapper krigare under den III:dje och IV:de Gustafs fälttåg och som för egna medel värfvade dåvarande Halmstads sqvadron, har man följande minnesvers:

»Sådant händer i våra länder
Sad' öfverste-löjnant Voigtlender,
När han tog bak med båda händer —
Nota bene med en i sänder.»

Himmeta. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Arboga kontrakt af Westerås stift, utgöres af en socken, *Himmeta,* uti Åkerbo härad af Westerås län, 4 1/4 mil vestsydvest från Westerås och 3/4 mil vester från Köping, vid 110 fots höjd öfver hafvet, och gränsar i söder till Björskog, i norr och öster till Bro, i vester till Medåkers socken; socknen innehåller i vidd omkr. 5/8 qv.-mil samt har en areal af 4,675 tunnland, af hvilka blott 15 äro sjöar och kärr. Här äro tvänne sjöar belägna på Körtinge bys egor, den ena kallas Sönna- och den andra Himmeta-sjö;

bägge äro någorlunda fiskrika. Himmeta- eller Björskogs-å, kommande från Westlanda-sjön i Schedvi socken, rinner genom socknen från norr till söder in uti Björskogs socken; i denna å är en mjölqvarn vid Brandfors. Marken är dels bergaktig, dels jemn. Åkerjorden är mestadelen leraktig, på några få ställen finnes hon blandad med något sand- och mojord. Ängsmarken är merändels vid alla hemman rätt tillräcklig, och en stor del inbyggare ega också skogsängar, så att de hafva god tillgång på höfoder för boskapen; betesmarken är äfven god. Skog finnes här till alla hemman, undantagande till Danby, 4 skattehemman, hvilka äro alldeles skoglösa. Socknen, som år 1805 beboddes af 777 och 1859 af 864 personer, består af $35^3/_8$ mtl skatte, $5^5/_8$ mtl krono, 1 mtl frälse och uppskattades 1857 till 154,990 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare uti fast skola för 37 gossar och 33 flickor, under det att 12 gossar och 15 flickor undervisades enskildt och 11 gossar och 10 flickor i hemmet; 2 barn saknade all undervisning. Invånarne lefva mest af åkerbruk; någon biförtjenst hafva de genom vedförsäljning i Arboga stad, som ligger $1^1/_4$ mil ifrån kyrkan, hvilken, sedan hon d. 28 Juli 1694 af kon. Carl XI fått sig beviljad en kollekt, emedan hon då af ålder var tämligen förfallen och skröplig, är nybyggd på 1700-talet. Himmeta, som fordom varit annex till Bro socken, lades år 1610 till Ulfsunds län och hertig Gustaf Adolfs hertigdöme. Den 21 Januari 1687 jagade konung Carl XI vid Körtinge bondgård samt d. 7 Febr. 1688 vid Brandforsmöllan, tillika med prins Fredrik af Holstein. På Tveta bys egor, som ligga mot Medåkers socken nere i södra kanten af socknen, finnas lemningar efter en borg, innehållande omkring 70 alnar i längd och 40 alnar i bredd. Äfvenså synes en annan borg hafva varit på Gärslingebyns egor, $^3/_8$ mil norr om Tveta och ett stycke nordvest från kyrkan; den har haft ett förträffligt läge på ett mycket högt och brant berg och har ungefär lika storlek som den förut nämda borgen vid Tveta. I socknen märkas för öfrigt af gårdar och byar: Berga $1^1/_2$ mtl skatte, eges af C. G. Nordling i Fellingsbro; Berge 1 mtl; Danby i 4 n:r, 4 mtl skatte i 10 delar; Gärslinge med 4 n:r, 2 mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono, 1 mtl frälse — häraf egas 1 mtl skatte och 1 mtl frälse af fältkamrer Kihlstedt; kronohemmanet innehafves af Westmanlands regimentes boställs-direktion; — komministersbostället, $^1/_8$ mtl krono; Körtinge, 3 n:r af $2^1/_2$ mtl skatte i 6 delar; Laggby 1 mtl, Nordväg 2 mtl, Oppeby 2 mtl, Släta, 2 mtl med qvarn, Torp, 4 n:r med 4 mtl, Tveta $3^7/_8$ mtl, Walla 6 n:r, $5^1/_2$ mtl i 19 delar, Wäg 1 mtl, allt skatte; Prytgården 2 mtl krono, innehafves af ryttmästaren Svedelius; Sticklinge 1 mtl krono är furirsboställe; ibm $^1/_2$ mant. krono innehafves af regim.-bost.-direkt.; Walla $^1/_2$ mtl krono i 4 delar. — Adr.: Köping.

Himna. Ett och $^1/_2$ mantal skatte uti Törnevalla socken och Bankekinds härad af Linköpings län, har varit doneradt till riksrådet Knut Posse 1626, bortbytt af honom 1627 till O. von Scheiding, derpå till fru Magd. Drake, född Slatte, och af hennes son, Knut Drake, såldt till hans fader Magnus och öfverståth. Gripenwaldt, en del till Joh. Törnekrantz; slutligen kronan tillbytt vid reduktionen; egdes 1852 och ännu af bönder samt är skiftadt i 6 delar, uppskattade till 9,000 rdr rmt.

Hinderstorp. Ett mantal säteri uti Häggesleds socken och Kållands härad af Skaraborgs län, tillhörde år 1812 löjtnanten Georg M. Bäärnhjelm och 1859 två Larssöner, hvaraf hvardera egde ett halft mantal, tillsammans uppskattade till 16,575 rdr rmt. Gården har ymnig och god åker och äng samt vacker skog. Åbyggnaden är af trä, med två våningars hufvudbyggnad; ladugården nybyggdes omkring år 1815. Härtill hörer betydlig trädgård om 7 tunnlands vidd.

Hinderstorp eller *Handberga.* Skattehemman uti Hardemo socken och härad samt Örebro län af $^1/_4$ mant., uppskattadt till 770 rdr rmt, eges af

kronofogden Carl Erik Zetterstedt. Hemmanet har 16 tunnors utsäde, hvaraf i medeltal erhålles 6:te kornet. Till år 1832 var stället bondgård och inköptes då af kronofogden, landskamreraren Per Gustaf Zetterstedt, som å egorna verkställt betydliga odlingar och uppfört den nu befintliga åbyggnaden för ståndspersoner.

Hindsnoret. Bergsfrälse egendom uti Thorsångs socken af Kopparbergs fögderi och län i Dalarne, har särdeles vacker belägenhet vid sjön Runn, $^3/_4$ mil söder om Fahlun, och består af $1^1/_4$ mantal, uppskattade till 16,500 rdr rmt. Jordmånen är af ovanligt god beskaffenhet, och utsädet är 6 tunnor höst- och 36 tunnor vårsäd uti 8:årig cirkulation. Skogen lemnar årligen c:a 300 stafrum ved. Gården, som 1825 tillhörde enkefru Eggertz, eges nu af kapitenen vid kongl. Dalregimentet J. G. Andersson.

Hinneryd. Annex-socken till Markaryds pastorat uti Sunnerbo härad af Kronobergs län, gränsande i norr och nordost till Torpa, i nordost till Nöttja och Hamneda, i öster till Hamneda och Traheryd, i söder till Markaryd, i sydvest till Knäred i Halland, är $2^1/_2$ mil lång och $1^3/_4$ mil bred samt omfattar en areal af 46,494 tunnland, af hvilka 1,635 äro sjöar och kärr. Med ett läge vid 380 fots höjd öfver hafvet, har socknen en till större delen ojemn mark. Rådande jordmånen är, utom någon lerjord här och der, mest sandmylla. Här äro 12 stycken små sjöar, af hvilka den största är vid Skarpsby. Bolmån utgör skilnaden mellan Hamneda och Hinneryd, sedan Lagan, hvari Bolmån fallit. En Tan-sjö ligger här liksom Tre Systergölar, hvarom traditionen förmäler följande: Vid gården Geraryd skall fordom herrgården Änga varit belägen, der Truls, en ansenlig man, som haft 3 söner och 3 döttrar, bott. Sönerna hade nog tidigt begifvit sig ut på ströfvande, och då deras systrar en julnatt gått ifrån Änga till slottet Sunnerborg i Torpa socken, hade de blifvit af bröderna mördade och kastade i trenne små sjöar, sedan kallade Systergölarne. Sönerna gingo sedan till fadern och uppviste systrarnas kläder, som fadern igenkände och slog strax 2 söner ihjäl, utan att känna igen dem; men då han af den tredje fick veta sammanhanget, lät han slå sig i jern och störtade sig af förtviflan i en liten sjö, som kallas Stafsjön. Allmogen har sedan i en folkvisa bibehållit minnet af denna händelse. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,416 och 1859 af 2,164 personer, består af $43^1/_{16}$ mtl skatte, $2^1/_4$ mtl krono, 3 mtl frälse och uppskattades 1857 till 138,040 rdr bko. Här är ambulatorisk skola, hvari år 1859 undervisades 90 gossar och 94 flickor. Kyrkan, belägen 6 mil från Wexiö, $1^3/_5$ mil från moderkyrkan, är af sten, hvälfd af tegel, som understödjes af pelare, men med gaflar af trä; hon är 26 aln. lång, 20 bred, utom choret, som är $15^1/_2$ alnar långt, $13^1/_2$ alnar bredt. År 1759 var, enl. komminister Aulander, en sägen, att en lefvande hind blifvit begrafven, der kyrkan står. Wieselgren yttrar med anledning häraf: »Månne den i hedniska tiden dyrkade solhjorten, den, om hvilken Grekerna hört talas såsom befintlig på Bernstenskusten, blef af de Christna nedsatt i jorden, då man ville bygga kyrka?» I ett kon. Carl IX:s bref heter socknen Hyrnerydt; år 1637 skrefs hon Hynderyd. Af större gårdar märkas: Altaböke, Båxhult, Fjerhult, Groeryd, Gunghult, Hässlehult, Hampalt, Hult, Hjortsberga, Långhult, Lidhult, Ryd, Skinnersböke, Tommaryd, Öshult, alla hela skattehemman; kapellansbostället Hamra, $^3/_8$ mant. krono; Öckerhult $^1/_2$ mtl krono, köptes under frälse af fältmarskalken Herman Wrangel och förläntes till Swick. Nieroth, hans enskilda tjenare; Skararp 3 mtl frälse. — Adress: Laholm.

Hinnestad. Två mantal skatte uti Östra Stenby socken och Östkinds härad af Linköpings län, har lydt under Skenäs och under förpantning innehafts af riksrådet Adler Salvii enka. För närvarande är hemmanet deladt i 3 lotter, uppskattade till 6,755 rdr rmt, och eges af bönder.

Hin Ondes Hål kallas af allmogen några på vestra sidan af Halleberg be-

fintliga, 70 till 80 fot djupa hål, af samma storlek som de basaltpelare, hvaraf hela berget består. Namnet har allmogen tillagt dessa hål, emedan kreatur, som betade ofvanpå berget, stundom störtade ned i dem och förlorades.

Hinseberg. Säteri, se härom *Näsby* socken.

Hinseberget nära Carlshamn i Bleking, kändt i historien under Danska kriget bidrog genom sitt läge till stadens intagande. Sedan bröderna Axel och Hans Wachtmeister med 480 man fotfolk och 20 ryttare slagit Danska öfversten Aderkas, som kom att undsätta Carlshamn, angreps staden, då de mörsare och kanoner, som blifvit tagna vid Christianopel, uppställdes på detta berg, hvarifrån skansen vid Carlshamn besköts och efter få dagars bombardering kapitulerade den 9 Mars 1677.

Hinsegården (Hintze- och Bredegården). Två mantal säteri uti Broviks socken och Kåkinds härad af Skaraborgs län, uppskattade 1857, jemte underlydande Snarebo $^1/_4$ mtl samt såg, till 5,725 rdr bko, egdes samma år af handlanden J. Fogelin. Egare 1814 var fältväbeln J. O. Erfving. Jordmånen är sand och icke mycket gifvande. Till gården höra hjelplig skog, vacker åbyggnad af trä med en vacker trädgård. Här äro flera nederlagsmagasiner för varor, som transporteras öfver Wettern; flera transportbåtar äro äfven att tillgå.

Hinsekind. Ett mantal frälse-säteri och $1^3/_4$ mantal säteri-rusthåll uti Wernamo socken af Östbo härad och Jönköpings län, utgör med 1 mantal Kjellstorp jemte utjord och Hasseltorpet ett gods, uppskattadt till 31,580 rdr rmt. Få egendomar i Småland lära finnas, som till sitt hemmantal hafva så vidsträckta egor, af hvilka många äro ganska bördiga, och har Hinsekind en vacker belägenhet bredvid den 1 mil långa sjön Hinsen, som genomskär säteriets egor. Den öppna skogen består af 798 tunnland 10 kappland, hvaraf 335 tunnland äro bokskog, blandad med gran; denna areal ökas af 50 tunnland öar. Frälsesäteriet har liten egorymd af blott 4 torp; deremot har säteri-rusthållet stor egorymd och 31 stycken torp, oberäknadt de 11 stycken af omkring 1,200 tunnl. vidd, som majoren och riddaren Eckerman bortförpantade för 25,100 rdr rmt. Till gården höra stort och rymligt corps de logis med 2:ne flygelbyggningar, rymlig och nybyggd ladugårds-byggnad med stora logar och lador, en betydlig trädgård med fruktbärande träd. Egare till Hinsekind var år 1588 Christer Sjöblad, gift med Karin Ulfsdotter, och har säteriet förblifvit inom denna slägt till 1650, då det egdes af riksrådet och fältmarskalken grefve Axel Lilje, död 1652, gift med Christina Mörner; år 1660 var sonen, öfversten grefve Gust. Helmert Lilje, död 1685, egare; derpå lagmannen baron Gust. Palmfelt; 1780 öfverste-löjtn. Christer Mörner; 1760 hans son, kapten Christer Mörner; för honom utfärdades skattebrefvet af kongl. Kammarkollegium under d. 23 Aug. 1760. År 1811 såldes egendomen af kapten Mörners arfvingar för 36,000 rdr bko till majoren och riddaren T. Eckerman, hvarefter förste landtmätaren Forssman blef egare deraf; han försålde den åter till öfverste-löjtnant Lode. Egendomen inropades derefter 1821 för 19,190 rdr bko af lagmannen och häradshöfdingen J. C. Lemchen, som derefter var egare 1828—44 och har ansenligen förbättrat densamma genom nybyggnader, reparationer och betydliga mossodlingar, äfvensom genom mycket arbete på åkrar och ängar. Närvarande egare är brukspatron Aschan. På Hinsekinds gärde finnas en större och en mindre domare- eller tingsplats, bestående den förra af 19 och den sednare af 9 stora stenar.

Hishult. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Laholms kontrakt af Göteborgs stift, består af två socknar: Hishult, moderförsamling, och Fagerhult, annex i Skåne. Hemmantalet är $55^{23}/_{24}$ mantal, och folkmängden, som på 50 år ökat sig med 777, uppgick år 1856 till 2,406 personer. Pastoratets äldsta namn har varit Isolt; uti Lunds Landabok kallas det Hisholte. — Modersocknen *Hishult* i Höks

härad af Halmstads län sträcker sig både till Småländska och Skånska gränserna och omgifves af socknarna Markaryd, Fagerhult, Wåxtorp och Örkelljunga. Arealen är 18,422 tunnland, af hvilka 1,420 äro sjöar och kärr. Flera större och mindre bergsryggar sträcka sig igenom socknen, och ibland dessa utmärker sig den, på hvars öfra kant en väg går åt norra delen af socknen; på bägge sidor om denna väg är ett brant djup, åt söder ned mot Hishults-å och åt norr ned mot mindre vattendrag; denna bergsträckning, som går öfver flera ljunghedar, kallas Flyborgsliar. Traditionen förmäler, att den fått namn efter en Flyborg, som varit anförare för en här, som stupat i dessa liar. Ibland berg må för öfrigt nämnas Trolleberg på utmarken vid Bjernared och Hiskulten. I allmänhet är jordmånen mager, en stor del af marken upptages af större med ljung öfvervuxna fält, åtskilliga skogsparker och en mängd stora mossar. Spannmålsafkastningen beräknas här i goda år till 3:dje och 4:de kornet. Ängarna bestå i allmänhet af kalla och magra sidder. Skogen motsvarar ungefär invånarnes behof både till byggnader och bränsle. Allmogen är kunnig i förfärdigandet af såar, spannar och kar, som jemte timmer och bräder föras till Skåne, att der antingen försäljas eller utbytas mot spannmål. Socknen, som år 1805 beboddes af 940 och 1859 af 1,761 personer, består af $^2/_3$ mtl skatte, $41^{11}/_{24}$ mtl frälse och uppskattades 1857 till 110,598 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i ambulatorisk skola af en examinerad lärare för 88 gossar och 116 flickor. Kyrkan, belägen $1^1/_2$ mil från Laholm på en höjd, omgifven på ena sidan af åkerfält och på den andra af utmarker, är byggd af sten, 42 alnar lång o h 12 alnar bred. Altartaflan och predikstolen, af bildhuggeriarbete, äro skänkta hit af generalskan Rosenstjerna på Ed i Småland. Dopfunten tillika med den gamla predikstolen äro skänkta af pastor Kilian Stobäus 1606. På funtens fot äro målade alla evangelisterna jemte årtalet 1626. Den första kända pastorn är Hans Knudsen år 1586. Pastorsbostället, $^2/_3$ mtl, är beläget uti Hishults by. Stomhemmanet Sandsjöholm, $2^1/_2$ mil från Hishult, ligger i Skåne och Fagerhults socken; det har fordom varit komministersboställe, men är för närvarande enkesäte. — Af fornlemningar märkes: Tingsbacken, en domplats uti Hishults by nära vägen. Sjelfva tingshögen är förstörd genom der till vägarna tagen grusfyllning. Idavalls-hällen ligger störtad ned i grushålan, och domstenarne hafva blifvit inlagda i gärdesgårdarna nära derintill. Det berättas, att de i gärdet liggande tingsåkrarne af $^1/_2$ tunnlands rymd hafva fordom tillhört den för lagskipning bestämda Tingsbacken. Utom nämda hemman finnas Skönhult, $1^1/_2$ mtl på 4 n:r, beläget vid Hishults-å, och som anses ega den bördigaste jordmånen i hela socknen; har för öfrigt tillräcklig bokskog och torfmossar, eges af fru Ekenstein, som tillika eger Oxhult 1 mtl, Sjöboholm $1^1/_8$ mtl frälse; hennes besittningar i socknen uppskattas till 45,000 rdr rmt; — *Hishults by*, på 8 n:r och $6^1/_4$ mtl i 23 delar, har stenbunden, ehuru mindre ofruktbar jordmån, med löfskog och tillräckliga torfmossar. *Ågård* 1 mtl, vid norra stranden af Hishults-å, har sidländ jordmån, bestående af svartmylla, någon surskog och torfmosse; *Högaholmen* 1 mtl, anses vara ett af de bästa hemmanen i socknen; *Kornhult* 2 mtl, har stenbundna egor, mycken skog på inegorna, torfmossar samt husbehofsmjöl- och sågqvarn; *Linghult* 2 mtl, med jordmån af grusblandad mylla, har torfmossar, en husbehofsqvarn i ett genom egorna gående vattendrag; *Norra Össjö* på 5 n:r, $4^1/_2$ mtl i 24 delar, ligger vid en sjö, hvarifrån Hishults-å har sitt ursprung, med jordmån af grusblandad mylla, torfmossar samt furu- och löfskog på inegorna; Björkeberg $^1/_2$ mtl, Björkholmen $^1/_2$ mtl, Bjernalt 1 mtl, Damsbygget 1 mtl, Skuggsgård $1^1/_2$ mtl, Stubbhult $1^1/_2$ mtl. — Adress: Laholm.

Hisingen. En af rikets största öar, innefattar det trekantiga land, som Göta-elf bildar genom sina båda utloppsgrenar, och som åt vester utskjuter i hafvet mellan Elfve- och Rifö-fjordar. Den

norra grenen skiljer Hisingen från Bohuslän och den södra skiljer ön från Westergötland och staden Göteborg. Ön, som är $2\frac{1}{2}$ mil lång, $1\frac{1}{3}$ mil bred och i areal omkring 2 qv.-mil, har från ålder varit indelad i 2 härader: *Östra* och *Westra* eller *Svenska* och *Norska Hisingen*, hvaraf det förra, så långt historien går tillbaka, tillhört Sverige och blifvit räknadt till Westergötland; det sednare räknas till Bohuslän. Vid freden i Roeskilde 1658 kom Norska Hisingen jemte hela Bohuslän under Sverige, och är detta orsaken, hvarföre Norska Hisingen ännu räknas till Bohuslän och tillgodonjuter dess betydliga skatteprivilegier. Redan under den tiden Bohus län hörde till Norge, lydde Hisingen under Göta Rike, och gamla Westgötalagen räknar båda häraderna till Westergötland. Hisingen är ett bergigt, skoglöst och i allmänhet lågländt (mellan 35 à 80 fots höjd öfver hafvet, men utomordentligt bördigt land. Norra delen eger den största höjden öfver vattenytan (Hisingens högsta punkt är Svensby Brattås i Säfve socken) och har tämligen branta sluttningar mot elfven, hvilka aftaga, ju längre landet drager sig i söder. Under dessa sluttningar löper en föga bred, men jemn och med rika bondgårdar och vackra landställen uppfylld dal, som tydligen till en del är en alluvion af Göta elf. Nästan rätt ifrån norr till söder afskäres ön af den vackra Qvilledalen, som med sin södra öppning ligger midtför Göteborg och med sin norra utbreder sig längs efter Nordre-elf. Genom denna dal går ett vattendrag, Qvillebäcken, hvilken, upprunnen i dalens midt, framflyter åt dess bägge öppningar, således åt två motsatta håll. Här finnes äfven en stor högslätt, kallad Rönnings-slätter, i öns nordöstra del, hvilken stundom begagnats till exercisplats för Göta artilleriregimente, samt Myklahed, en stor uppodlad slätt, delad mellan Säfve och Björlanda socknar. På insjöar är brist. Hisingen är en af de bördigaste trakter i Sverige i anseende till godheten af sin jord och sin stora uppodling. Den allmännaste jordmånen är lermylla, hvilken i Qvilledalen är så stark som någonstädes i socknen. I den söderut belägna Thorslanda socken blir leran flerestädes mergelartad. Jorden besås vanligen med omkring en fjerdedel bönor, hälften korn och resten hafra, höstsäd och potates. Dock har man först på sednare tider börjat så höstsäden på träde. Blandsäd nyttjas föga eller intet. Medelutsädet är 28 tunnor pr helt hemman. Det nära grannskapet med Göteborg, hvars visthus Hisingen är, har i hög grad inverkat på denna ös kultur i flera afseenden. I synnerhet äro ladugårds- och trädgårdsskötseln här uppdrifna högre än annorstädes i Bohuslän. I synnerhet gäller detta om de socknar, som angränsa till södra armen af Göta elf, nämligen Backa, en del af Säfve och Rödbo, eller, såsom den allmännast benämnes, Kongelfs socken. Härifrån fyllas för det mesta nämda stads behof af köksträdgårdsväxter, äfvensom icke ringa partier af frukt ditföras från sistnämda socken. Odling af foderväxter, börjad på sednare åren, har vunnit allt mer insteg hos allmogen. Linodlingen synes tilltaga med hvarje år och med större hastighet än flerestädes inom detta län. Utom i Skärgården, der fisket är hufvudnäringen, är näringsfliten nästan uteslutande rigtad på landthushållningen. Den enda binäringen är en liflig handel med slagtkreatur, hvilka uppköpas i länet och, här slagtade, afyttras i Göteborg. Ett räddningsinstitut har nyligen blifvit stiftadt på ön, hvartill bidrag blifvit lemnade till ett belopp af 36,000 rdr rmt. Befolkningen, som år 1805 utgjorde 7,535, uppgick 1856 till 9,198 personer. Hisingsbon är allmännast ljuslätt; lynnet är ej så lifligt som hos de öfriga Bohuslänningarne. I anseende till folkets karakter och sedlighet, är Hisingen att räkna till de bästa trakter i Bohuslän. I sitt sätt att vara tyckes folket dock röja en väl stark känsla af sitt eget värde; och skulle någon trakt af ön, mindre än de öfriga, vara förtjent af nyssnämda fördelaktiga vitsord, så är det Kongelfs socken. Hos folket finner man ännu i hvardagslag en lemning af en gammal nationaldrägt, hvilken dock dag för dag blir sällsyntare. Denna lemning består uti en röd bindtröja med ärmar och derutanpå ett

grönt lifstycke hos qvinnorna samt uti så kallade Hisings-jackor, ett medelting mellan frack och tröja, hos männerna. Enskiften, kostsamma byggnadsföretag och en tilltagande yppighet, särdeles i undfägnaden vid gästabudstillfällen, ha på några år icke väl stått tillsammans med allmogens tillgångar. — Af en utaf konung Carl X Gustaf i Maj 1658 utfärdad författning ses, att denna konung haft för afsigt att på Hisingen anlägga schäferier och förordnade, »att får ther måtte hållas till något privilegieradt Wantemakeries inrättning. Eljest ville H. Maj:t de modo framdeles en viss förordning låta författa.» Dåligt bete och markens bergaktighet, heter det, skall hafva tillintetgjort denna inrättning, hvars historia för öfrigt är obekant. — Under namnet Hising och Hissing omtalas ön icke sällan i våra fornsagor såsom ett hem för på sin tid betydande män och för ett folk, som esomoftast tog en verksam del i tidens politiska hvälfningar. Redan på Olof den Heliges tid var ön delad mellan Svenska och Norska väldet, och Sturleson omnämner en delning, med tillägg efter Are Frode, att det då fanns en liten bygd, som ömsom ansåg sig tillhöra Sverige och Norge. Vid fredskongressen i Kungahäll 1022 afgjordes denna tvist genom tärningskast mellan konungarne Olof Skötkonung och Olof den Helige, hvilka bägge slogo två gånger å rad sexor all; men vid den Norske konungens sista kast sprang en af tärningarna sönder och uppvisade ännu en etta, på grund hvaraf han tillegnade sig den omtvistade bygden. Ett af Suhm omnämdt gåfvobref, utfärdadt af konung Waldemar Birgersson till konung Magnus Håkansson i Norge, i kraft af hvilket den förre gifver den sednare socknarna Lyngby (Lundby) och Tvie (Tufve) på Hisingen för den vänskap och bistånd denne honom bevisat, antyder, att hela Hisingen, åtminstone för en kort tid, lydt under Norge. Märkligt är den namnkunnige länsherren Erling Skakkes omdöme om Hisingsboerna, då de med härsmagt tillbakadrefvo honom och hans son, den till Norska kronan utvalde kon. Magnus Erlingsson: »Vi vilja ej slåss med Hisingsbönderna, ty de äro svåra att hemsöka och hårda män i strid, fastän oförståndiga och ledsna snart vid sina gäster.» Det sednare tillägget åsyftade konung Sigurd Sigurdsson med hans hofstat, hvars försvar Hisingsboerna tagit. Ett af dessa stolta öboers mest bekanta uppträdande i historien är deras uppror mot kon. Östen Haraldsson år 1141, hvilket lyktade med deras fullkomliga nederlag genom slaget vid Lexby, hvaröfver skalden Ejnar Skulasson diktade det första rimmade skaldeqvädet i Norden. Sedan Danskarne år 1565 förgäfves försökt undsätta Elfsborg, ankommo de med några skepp, 6 fänikor knektar och en hop ryttare till att öfverraska de Svenskas läger på Hisingen; de möttes af 4 fänikor Svenska knektar och en hop ryttare och slogo dem första dagen; men den andra hade Svenskarne intagit ett högt berg och förjagade då Danskarne. Under året 1788, samma dag Göteborg uppfordrades af Danskarne, uppbrändes af brådska å Svenskarnes sida den från Hisingen öfver Göta elf nybyggda bro, som förenar ön med fasta landet. Bland utmärkta Hisingsboer nämner historien 2:ne konung Harald Hårfagers hofmän, bröderna Sigtryg och Halfvard, hvilka för sin drift och snabbet att utföra konungens värf kallades, den förre Snarfare och den sednare Hårdfare. De dräptes i en sjöstrid af den i sagorna frejdade Qväldulf och hans son Skalagrim. — Ön, som består af 3 pastorater och 8 socknar, uppskattades 1857 till 1,406,160 rdr bko. Vid Bärby gästgifvaregård i Säfve socken är öns tingsställe. Hemmantatalet, arealen och folkmängden så väl som sockenfördelningen inhemtas af omstående tabell:

Socknarnas namn.	Areal i tunnland.	Deraf sjöar och kärr i tunnland.	Hemmantal.	Folkmängd 1859. Skattskrifna.	Skattfria.	Summa.
Westra Hisings härad:						
Säfve	10,715	384	$68^1/_4$	1,140	888	2,028
Backa	2,754	220	$30^1/_4$	531	386	917
Björlanda	9,095	25	$39^{11}/_{16}$	739	639	1,378
Thorslanda	5,577	20	$15^7/_{12}$	344	320	664
Öckerö	4,791	15	$12^1/_4$	850	847	1,697
Rödbo jemte en del af Nödinge	5,230	612	$21^7/_{16}$	452	406	858
S:a	38,162	1,276	$187^{11}/_{24}$	4,056	3,486	7,542
Östra Hisings härad:						
Lundby	7,799	75	$20^1/_4$	720	526	1,246
Tufve			$25^1/_2$	477	423	900
S:a	7,799	75	$45^3/_4$	1,197	949	2,146
Summa hela on	45,961	1,351	$233^5/_{24}$	5,253	4,435	9,688

Hista. Ett och $^1/_4$ mantal frälsesäteri uti Thoresunds socken af Selebo härad och Nyköpings län, tillbyttes till Herrestad af landshöfd. Liljenberg, men är nu skiljdt derifrån, dock inom slägten Grewesmühl. Säteriet, jemte underlydande Bromby 1 mtl, Kumla $^1/_2$ mtl och Harby $^7/_8$ mtl, uppskattadt till 21,000 rdr rmt, eges af Conrad Grewesmühl. Qvicksta, 1 mtl frälse, som varit herresäte för slägten Qvickfelt omkr. 1590 och 1640, upptages af Tham ibland detta säteris underlydande.

Hjalmarsund, beläget icke långt från Sibberön i Wärmland, berättas hafva fått namn af Danska konungen Jarmerik, som här i en drabbning besegrade och dödade konung Göthar.

Hjellby (Gjällby). Annex-socken till Björke pastorat uti Geseneds härad af Elfsborgs län, $3^1/_4$ mil o.n.o. från Alingsås, vid 365 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 4,629 tunnland, af hvilka 25 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 155 och 1856 af 219 personer, består af 4 mtl skatte och uppskattades 1859 till 25,600 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Grude socken. Kyrkan lärer vara mycket gammal och har varit en offerkyrka; den är byggd af furutimmer, ganska liten, med torn, hvari hänga tvänne små klockor. Hjellby och Wäsene socknar, ehuru på alla punkter från hvarandra skiljda genom Grude socken, hafva mer än 200 år utgjort ett så kalladt kompastorat under Björke, hvartill såsom anledning uppgifves, att den första kompastorn, benämd Israel, som lefde 1652, skall varit dåvarande kyrkoherdens i Björke, Sigge Perssons, måg och af sin svärfar, med konsistorii tillåtelse och vetskap, fått uppbära pastoralierna i Gjällby och Wäsene. Kompastorsbeställningen bibehölls efter Israels död, och kompastorerna bodde i Gjällby. Men sedan kompastor A. P. Beckmark aflidit 1765, blef, uppå kontraktsprosten mag. H. Möllers ansökan, kompastoratet Gjällby och Wäsene med hufvudpastoratet Björke af Kongl. Maj:t för evärdeliga tider införlifvadt. — I socknen märkas byarna: *Hjellby*, skiftad i 26 delar; Kampalycka $^3/_8$ mtl, Kjertorp $^3/_8$ mtl och Stengårdsslätt $^1/_4$ mtl, alla tre i 2 delar hvardera. — Adress: Skara.

Hjellsnäs (Gällsnäs). By uti Lundby socken och Wädtle härad af Elfsborgs län, ligger mellan Öjared och Göteborg, 3 mil från sistnämda stad, och innefattar $2^5/_{16}$ mantal, skiftade 1858 i 18 delar. Denna by är märkvärdig i så

måtto deraf, att munkarne fordom haft sitt tillhåll här. Under konung Johan III:s tid var Lyndby presterskap liturgien mycket tillgifvet, och deribland i synnerhet Björn Olai, som blef kyrkoherde 1560, och hvilken här införde en mängd vidskepelser, som ännu yttrade sig år 1744. År 1618 ankom konung Gustaf II Adolf från Gräfsnäs öfver Mjörn till Gälanäs by, åtföljd, utom andra förnäma herrar, af hofstallmästaren K. Göransson Ulfsparre. På höjderna vid byn emottogs konungen med höga glädjerop af den församlade allmogen och samtalade med dem i ekonomiska saker. Åtskilliga fornlemningar, såsom uppresta stenar och grifthögar, finnas i denna by.

Hjellö eller **Gellö.** Säteri uti Foglås socken af Kåkinds härad och Mariestads län, består af 3 mantal med $6^1/_8$ mant. underlydande och uppskattas, jemte tillhörande tegelbruk och kalkugn, till rmt rdr 51,148. Gården har förträfflig karaktersbyggnad och 4 flyglar af sten; belägenheten är den vackraste, nära invid sjön Wettern, $1^1/_2$ mil från Hjo stad, 5 mil från Jönköping. En vattenkonst är midt på gården. En vacker trädgård är anlagd utmed sjön Wettern. Ängar och beteshagar äro beväxta med ek, asp, björk, al och bok. Säteriet tillhörde år 1814 ryttmästaren C. Lind af Hageby, derefter fältkamreraren P. Bruhn. Närvarande egaren är hofjägmästaren E. von Nieroth.

Hjelmared. Tre fjerdedels mant. berustadt säteri, beläget i Alingsås socken och Kullings härad af Elfsborgs län, utmed allmänna landsvägen uti en naturskön nejd invid sjön Färgen, är bebygdt med våningshus af sten, innehållande fjorton boningsrum med tambur, kök, pigkammare och åtskilliga kontor, flyglar af trä samt nödiga ladugårds- och tjenstehjonsbyggnader, omgifves af trädgård med drifhus och en af kanaler genomskuren park. Till egendomen höra: rusthållet Röhult $^3/_{16}$ mtl skatte, kronoskattehemmanen Tvärhult $^1/_4$ mtl, Maryd Östergården $^3/_{16}$ mtl och Nulabäck Östergården $^5/_{16}$ mantal; frälsehemmanen Skämningared Norgården 1 mtl, Skämningared Sörgården 1 mtl, Nulabäck Westergården $^1/_2$ mtl och Lygnared 1 mtl, af hvilka hemman Röhult, Maryd Östergården och Lygnared äro förenade under egarens eget bruk med plattgård på det sistnämda; tegelbruk, tullmjölqvarnar vid Hjelmared och Lygnared och en sågqvarn på hvartdera stället; en tullmjölqvarn, benämd Stampen, om tre par stenar, på Alingsås stads grund, hvilken sistnämda qvarn erhåller sitt vatten ifrån Hjelmareds område och, utan att dermed vara förenad, tillskyndar egendomens låglända ängar betydlig skada, samt fjorton dagsverkstorp, hvarjemte de icke afhysta hemmanen brukas af tretton landtbönder med skyldighet till dagsverken och andra naturaprestationer.

Hela egendomens jordinnehåll består af 585 tunnland inegor och 1,511 tunnl. skogsmark, hvilken sednare är indelad till trakthuggning och bevuxen med barr- och löfskog af åtskilliga slag. Den åker, som egaren har under eget bruk, besås årligen med 16 tunnor vinter- och 100 tunnor vårsäd, utom lin samt potates och andra rotfrukter, och beräknas i afkastning öfver hufvud 5:te à 7:de kornet. Jordmånen är sandblandad lera, som, behäftad med bergsyra, blifvit genom grunddikning i sednare åren betydligt förbättrad.

Med egendomen hafva i sednare tider förenats hemmanen Holmen Sven Arvidsgården, benämdt Alefors, Berget och Tomasgården, tillsammans utgörande $^9/_{16}$ mtl och innehållande 200 tunnland, deraf 54 tunnland inegor med 5 dagsverkstorp, hvilken egendom blifvit inrättad till plattgård under Hjelmared och har jordmån af bördig lermylla.

Om Hjelmareds egendom inhemtas af derstädes befintliga handlingar, att säteriet, 1 mtl, år 1625 donerades af konung Gustaf Adolf till amiralen Carl Carlsson Gyllenhjelm, som derefter försålde nämnda säteri jemte andra gårdar till presidenten Peder Eriksson Rosenschöld för 7,000 rdr specie. År 1687 försålde enkefru Karin Rosenschöld Hjelmareds säteri till öfversten Peter Weinholtz och hans fru Elisabeth Katarina Harries; och egdes hemmanen Skämningared under nämda sekel och i bör-

jan af 18:de seklet af dels landshöfdingen Erik Oxenstjerna, friherre af Eka, Björnö m. fl. gods, dels ock af enkefru Maria Christina Bonde till Främmestad. 1695 blef efter reduktions-kommittéens beslut Hjelmareds säteri till kronan indraget och berustadt för $^3/_4$ mtl, hvartill det på samma gång förmedlades. 1725 egdes Hjelmareds säteri med rusthållet Röhult af general-adjutanten Per Gustaf Hårdh och hans fru, Katharina Allhjelm, hvilken försålde egendomen till häradshöfd. Lars Sundberg, hvarefter den sistnämde genom köp dermed förenade Hulabäck Westergården, Skämningared Norgården och Tvärhult samt med vederbörligt tillstånd anlade tullmjölqvarn och sågqvarn vid Hjelmared. Sedermera innehades egendomen af bemälde häradshöfding och efter hans död af hans enka, Anna Kajsa Clerck, jemte deras son, kaptenen Carl Fredrik, som antagit namnet Sundborg, till år 1767, då Sundborg och hans fru, Brita Maria Götenstjerna, försålde densamma till ryttmästaren Hans Adolf Rothkirch och dennes fru, Margareta Christina, född friherrinna Sparre Knutsdotter. De sednare inköpte 1 mtl Skämningared Sörgården; 1782 försåldes egendomen af den sistnämda och hennes son, kornetten Carl Gustaf Rothkirch, till generallöjtnanten och kommendören frih. Carl Hjerta och hans fru, M. C. von Plomgren. Sedermera har egendomen egts af majoren Wollrath Tham och hans fru, Maria Christina Gripenstedt, generaladjutanten och öfversten grefve Carl Ludvig Hård och dennes enkefru, Fredrika von Engelbrechten, prosten Anders Sylvander och assessoren Nillers, handl. Johan Christian Bäfverman, och slutligen ifrån den sistnämde genom köp öfvergått till häradshöfdingen och riddaren Bengt Volter Hessle och hans fru, Margaretha Charlotta, född Bäfverman, hvilka dermed förenat de hemman och lägenheter, som ofvan finnas upptagna, men icke ursprungligen tillhört egendomen, hvilken år 1859 uppskattades till 45,000 rdr rmt.

Hjelmare-Kanal finnes närmare beskrifven under Arboga-graf (se äfven sid. 38, 1:sta band.); här vilja vi tillägga: år 1844 användes för varutransporten genom kanalen 316 fartyg och båtar; 1845 för samma ändamål 344 stycken, samt år 1860: 140 ångbåtar, 490 fartyg och 2 båtar. Skepps- och båtafgifterna, som nämda år uppgingo till något öfver 13,000 rdr bko, uppgingo 1860 till 23,755 rdr 79 öre. Lästetalet af fartyg och båtar, som undergått mätning, utgjorde $989^{22}/_{100}$. Endast 2,646 passagerare uppgifvas nämda år hafva färdats mellan Mälaren och Hjelmaren samt tvärtom.

Hjelmaren. Insjö uti Örebro län, omfattande en areal af 4,23 Sv. qv.-mil och belägen 80 Sv. fot öfver hafvet, bildas af Svart-åns och Telge-åns vattendrag samt faller genom Hyndevads- och Eskilstuna-å ut i Mälaren. Med Arboga-ån är sjön förenad genom Hjelmare-Kanal. Till Svart-åns vattendrag höra *Laxsjöarne* (427 och 412 Sv. fot), som afbörda sig i *Toften* (252 Sv. fot), hvilken norrifrån upptager *Ölen* (335 fot); hit höra vidare *Mylten* (260 Sv. fot) och *Tysslingen* (130 Sv. fot). Till Telje-åns vattendrag hör *Qvismaren*, och i Hjelmaren infaller derjemte *Öljarens* vattendrag. Sjön har små öar, Winön, Björkön, Elsön, som likasom afstänger vestligaste delen från den öfriga sjön, Engelbrechtsholmen m. fl. De sjön omgifvande bergåsarna äro låga, och de högsta bland dem sammanhänga med Tiveden; öster om Hjelmaren öfvergå de till slättland. Landet kring Hjelmaren och Svartån är en slät platå, den bördiga Nerikes-slätten.

Hjelmarsberg. Två mant. säteri uti Almby socken af Örebro härad och län, beläget $^3/_4$ mil från Örebro, utgör, jemte 2 mtl Ekeby, 1 mtl Ekeberg, $^1/_4$ mtl Ekebytorp, $^1/_2$ mtl Häjan, $^1/_2$ mtl Rosendal, $^1/_4$ mtl Uggleboda, $^1/_8$ mtl Majtorp, ett gods, som uppskattas till 33,280 rdr rmt och eges af kapten C. S. Drakenhjelm. På 1500- och i början af 1600-talet egdes godset af Leijonhufvudska slägten; riksrådet Erik Abrahamsson Leijonhufvud skref sig dertill och dog derstädes d. 17 April år 1616. Kongl. rådet grefve Axel Wachtmeister skref sig äfven på 1600-talet till Hjel-

marsberg; sedermera tillhörde det major Åkerhjelm och innehades af denna slägt, tills det 1818 genom köp öfvergick till öfverste-löjtnant Drakenberg och inköptes 1856 af ofvannämda närvarande egare. Denna gård har ett utsäde af 25 à 30 tunnor höst- samt 50 à 60 tunnor vårsäde. Mangården, af sten, är byggd i Götisk stil, med en ganska stor trädgård. Man har på egorna anmärkt ett godt täljstensbrott, hvarifrån en mängd sten blifvit tagen till byggnader.

Hjelmarsholm eller *Munkvrak.* Två mantal berustadt säteri uti Stora Mellösa socken af Askers härad och Örebro län, beläget vid Hjelmaren, eges, jemte $^1/_2$ mtl Löfön, af herr Joh. Erik Pettersson och uppskattas till 12,400 rdr rmt. Godset har tillhört Åkerhjelmska slägten.

Hjelmarsnäs. Två mantal säteri uti Stora Mellösa socken af Askers härad och Örebro län, beläget $1^1/_2$ mil från Örebro, utgör, jemte $^3/_4$ mantal Bärsta, 2 mtl Börsholm, $^1/_4$ mtl Linnenäs, $^1/_4$ mtl Östra Ryninge, $2^1/_2$ mtl Wålsta, ett gods, uppskattadt till 41,340 rdr rmt, som eges af majoren C. J. v. Schantz; samma egare uppgifves i Tunelds geografi år 1825.

Hjelmarsund, af $^1/_4$ mils bredd, dock ej odeladt af öar, bildar inloppet till östra Hjelmaren; har icke långt från Eskilstuna en färjestad och öfverfart för dem, som resa mellan Westmanland och Södermanland.

Hjelmarsö, f. d. Askaregölen. Tre åttondedels mantal frälse uti Qvillinge socken och Bråbo härad af Linköpings län, med ålfiske och 3:ne intagor å allmänningen, tillsammans uppskattade till 3,540 rdr riksmynt, egas af f. d. grenadieren A. M. Finne. Hemmanet tillhörde 1783 M. de Falk, 1825 C. G. Diedriksson på Loidby och 1853 ofvannämda närvarande egare.

Hjelmaryd. Ett mantal säteri uti Torskinge socken och Westbo härad af Jönköpings län, har från urminnes tider tillhört Liljenbergska familjen; egdes gemensamt med Liljenäs af assessorskan Liljenberg; kom genom arf till hennes dotter och måg, kaptenen baron Knut Sparre; såldes af honom till presidenten J. G. Liljenberg; tillföll efter dennes död i arf hans dotter och måg, kaptenen baron Palmqvist; egdes 1844 af löjtnanten baron Fredr. Palmqvist. För närvarande egas $^9/_{10}$, uppskattade till 5,595 rdr rmt, af baron Palmqvist, och $^1/_{10}$, uppskattad till 900 rdr, af Thure Gyllensvärd.

Hjelmseryd. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westra härads kontrakt i Wexiö stift, utgöres af 2 socknar: Hjelmseryd, moderförsamling, och Stockaryd, annex, samt innehåller $75^1/_2$ mtl. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1,528 personer, uppgick 1856 till 4,156. — *Hjelmseryd,* modersocken uti Westra härad af Jönköpings län, 6 mil s.s.o. från Jönköping, vid 780 fots höjd öfver hafvet, gränsar i norr till Stockaryd, i vester till Nydala, i sydvest till Gällaryd, i nordvest till Wrigstad, i söder till Slätthög och Aneboda i Allbo och Norrvidinge härader; är $2^1/_4$ mil lång, $1^1/_2$ mil bred och har en areal af 44,620 tunnland, af hvilka 4,180 äro sjöar och kärr, samt består af $47^5/_8$ mtl skatte, $3^1/_8$ mtl krono, 4 mtl frälse, uppskattade år 1857 till 143,817 rdr bko. Inberäknadt gränssjöarna, äro här 23 sjöar, hvaraf den största är Allgunnen, som begränsas af Hjelmseryd, Stockaryd, Hultsjö, Asa och Aneboda. Dernäst Hillen, mellan Hjelmseryd och Stockaryd. Sedan må nämnas Rydasjön, Bodasjön, Backsjön, Wermen, Bodarydssjön, Wällingen. Från Hultsjö kommer ett vattendrag, som går genom Allgunnen och Hillen, vid hvars utlopp Hillevara mjölqvarnar äro belägna, samt derifrån i Susingetorps (allmogen säger Susebo) sjö, som nu kallas Sörsjö. Här äro två utlopp, det ena, till Hetseryds sjö, går i vester, det andra, till Brohult, går i söder. Flodgrenen åt vester drifver qvarnar och

såg vid Westerqvarn, går sedan intill Hjelmseryds egor och kallas der Fornebroå. Den andra drifver såg och qvarnar vid hemmanet Brohult och kallas Brohults-å. De förenas åter vid Axaryd, sedan den sednare gått genom Stor- och Lillsjön; går så in i Wrigstad socken. Närmare Boo, då man kommer från söder, blir fältspaten i den finkorniga graniten nästan tät och får stundom tillsats af hornblende. Från Boo, då man far till Starhult, faller bergarten mera gneisartad, tills grönsten möter nära Stockaryd. Genom sednare storskifte har den märkvärdiga Grönskullen räknats till Grönviks egor. Det är en kon med en nära $^1/_8$ mil utbredd fot, som stiger omkring 400 fot öfver sjön Wermen, hvilken ligger 639 fot öfver hafsytan. Härifrån är en vidsträckt och härlig utsigt. Man räknar en mängd kyrkor härifrån i klart väder, t. o. m., som det påstås, Rydaholms tvillingstorn på 4 à 5 mils afstånd. Än flera sjöar ligga som speglar i ramar af skogar, åkrar och ängar. Denna jätte bland kullar reser sig liksom en kung öfver floderna, hvilka öster om Allgunnen, der nära belägen, kastas åt söder och öster, då deremot ofvan Allgunnen flera vattendrag bana sig väg mot Vestervågor genom Rusken, Fur, Flå och Widöstern. De, som gå i nordost uppsöka Emmån. Ja, en sjö, Susingtorps- eller Sörsjö, synes ligga så högt, att den har två utlopp, ett i vester och ett i söder. Vidare om Grönskullen finnes under denna artikel. Dernäst är Hetseryds ås det högsta berget, bebodt af troll, hvilka i figur af kattor nedstiga och stjäla vörten från qvinnornas brygd. Åsen spåras öfver 2 mil intill Föreberg i Slätthögs socken. På Gådebergs kulle samlas ungdomen till dans pingstafton. Vid torpet Brudehall under Föreberg finnes en springkälla, som formerat en bassin i graniten. Rådande jordmånen är tung svartmylla, i allmänhet mycket stenbunden. Sandjord finnes å Starrhult, Flärvik, Tranemo, Föreberg, Gådeberg, Wårnäs, Bodared, Göljaryd och Flahult. Tillgång på skog hafva de flesta hemman för eget behof. Folkmängden år 1749 var 1,352; 1772 var den 1,620, 1842 lefde här 2,900 personer i 372 bonde- och 217 torpare-matlag; 1859 funnos här 3,225 personer. Hemmansklyfningen har här gått till $^1/_{120}$ och $^1/_{160}$, till skada för folket, som vid arf hellre uttager sin lilla andel i redan odlad åker och äng än sex gånger större vidd på utmarken, men der arbete fordras, som (efter Wieselgren) »ger mindre tid att spekulera på handel — vid bränvinsglaset.» Fattigdom följer således hemmansklyfningen, och jordens odling växer ej i jemnbredd med folkstocken. Socknen har ambulatorisk skola, hvari år 1859 undervisades 234 gossar och 221 flickor af en examinerad och 1 oexaminerad lärare, under det att 19 gossar och 10 flickor undervisades hemma. Hjalmered kallas denna socken af abbot Johan i Nydala vid 1300. Kyrkan, belägen $5^1/_2$ mil från Wexiö, är byggd på kronogrund, 42 alnar lång, $10^1/_2$ alnar bred, med 10 alnar hög mur; på prestgårdens egor och ytterst i socknen. Hon är nu utdömd och ny kyrkplan inköpt på Bodatorps egor, $^3/_4$ mil längre i söder, äfvenledes vid stora landsvägen. Midt i den gamla altartaflan är placerad en timklocka, som visar både inom och utom muren. I denna socken föddes år 1750 professorn vid Uppsala akademi, theologie doktorn Sam. Ödmann, namnkunnig för sin lärdom, död 1830; hans far var här kyrkoherde. — Af fornlemningar må nämnas ättehögar på Hetseryds ås; i den ena har man funnit en vigge af jern. Stora stenkummel, kallade, då de öppnats, Drakarör, ses i prestgårdens gärde, Hetseryd m. fl. ställen. I midten af ett dylikt i Bodaryd har man funnit 4 flata stenar uppresta mot hvarandra i en fyrkant på en flat stenhäll. Inom dem fanns någon jord och en väl formerad stenknif. I Söndra åkergärde fanns 1842 en urna af brons med upphöjdt arbete i oval form; den låg blott $^1/_2$ aln djupt. Der nära stå 12 stenar i oval. — Här i socknen utbröt predikosjukan, mycket lik (säger Wieselgren) det ofrivilliga talande Strabo anmärker hos den på bergshöjder vid vårfester dansande Kaukasiska folkstam, som högst dyrkade en qvinna. — Af socknens större gårdar vilja vi blott namngifva: Anderstorp, Applehult,

Bjerknäs, Fageräng, Hylte, Karshult, Klerebo, Lida, Möcklehult, Ryd, Skärshult, Uggleryd, Åsa, alla skattehemman; Näsja 1 mtl krono, ryttmästareboställe; Hjelmseryd $^{7}/_{8}$ mtl krono, pastorsboställe; $^{1}/_{2}$ mtl ibm, klockareboställe; Wårnäs $^{1}/_{2}$ mtl frälsehemman, här finnas två bautastenar. — Adress: Jönköping.

Hjelmshult. Kungsgård i Allrums socken och Luggude härad af Malmöhus län, bestående af $2^{1}/_{2}$ mtl krono och uppskattad till 25,500 rdr rmt, är majorsboställe, som för närvarande innehafves af öfverste-löjtnanten J. O. Sievers. Gården, egande 80 à 90 tunnors utsäde, nödigt höbol, prydlig mangårdsbyggnad af sten med en större trädgård, arrenderas af ryttmästaren J. A. Ståhle.

Hjelmslund. Ett mantal skatte uti Kjelna socken och Norra Åsbo härad af Christianstads län, uppskattas jemte $^{1}/_{2}$ mtl Boblestad till 16,650 rdr bko och eges af major Julius von Platen. På 1760-talet egdes gården af kaptenen baron Posse. Här är godt och tillräckligt utsäde och hö, någon ek-, bok- och surskog samt fiske i tvänne dammar. Denna gård, som fordom kallades Bolestad, har vackra åbyggnader och 2:ne paviljonger.

Hjelmsta. Gästgifvaregård uti Wallentuna socken och härad af Stockholms län, $1^{1}/_{4}$ mil från Uppsala; härifrån skjutsas till: Åsby sydl. $^{3}/_{4}$ mil; Gränby nordl. $1^{3}/_{4}$ mil; Marma vestl. $1^{1}/_{4}$ mil; Lindberga östl. $^{3}/_{4}$ mil.

Hjelmsänga. Ett och $^{1}/_{4}$ mtl frälsesäteri uti Rydaholms socken af Östbo härad och Jönköpings län, med $^{1}/_{8}$ mtl Brotorpet, $^{1}/_{4}$ mtl Holmebo, $^{3}/_{4}$ mant. Norra och Södra Carlsgjerde, uppskattadt till 11,325 rdr, eges af löjtnant Hartman. Peder Månsson Lood skref sig till Hjelmsänga; Carl Lood egde Hjelmsänga 1725; R. Lagerbjelke 1740; sedan A. Koskull; generalen friherre A. Sparre sålde det till brukspatronen och riddaren Henrik Hartman, svåger till statsrådet Wirsén och amiralen Wirsén.

Hjelmsäter. Ett mantal skatte uti Örtomta socken och Bankekinds härad af Linköpings län, uppskattadt till rmt rdr 9,000, eges jemte Årstorp $^{1}/_{2}$ mtl frälse, uppskattadt till 3,060 rdr rmt, af kammarherren friherre C. Sparre. Hjelmsäter köptes från bönder af Ållongren och kom genom gifte till ryttmästaren Strömfelt, död 1689; har dock äfven innehafts af grefve Thure Oxenstjerna, men reducerades; det egdes sedermera af assessor Liljenadler, död år 1724; dennes enka, A. M. Cederhjelm, och hennes andra man, kammarherren v. Brunjean, död 1729; generalmajor Brunjean; hans slägting, kapten Kurp; 1825 friherre Eskil Banér; 1829 enkefru Kurp, född Petré; 1822 kapt. Meurling. Årstorp eller Åsarp har varit köpt af And. Gyllenklou 1646, lydde 1686 och 1726 under Ekenäs.

Hjelmsäter. Ett mantal säteri uti Medelplana socken och Kinne härad af Skaraborgs län, jemte afhysta rå- och rörs-hemmanen Nils Nilstorp, Hjelmsäterstorp och Kåckatorpet uppskattadt till 10,475 rdr bko, eges af grefve H. A. Hamilton. Egorymden gör tillsammans 507 tunnland 6 kappl.; häraf äro 10 tunnl. 6 kappl. trädgård (som är betydlig) och tomtplats, 82 tunnland 1 kappl. åker, som består af rödmylla med små klappersten och kalkstensbotten; 172 tunnl. 14 kappl. äng af hårdvall och mossar, beväxta med ek, hassel, ask samt flera slags löfträd; $242^{1}/_{2}$ tunnl. beteshagar och utmark, beväxta med granskog. Byggnaden består af en manbyggnad af trä med 2:ne flyglar af sten; spannmåls- och ladugårdshusen äro ock af sten. Egare hafva varit: Knut Knutsson Roos; Gustaf Knutsson Roos, först gift med Brita Ribbing och sedan med Elin Axelsdotter af Winstorpa-slägten; Erik Gustafsson Roos, slottsfogde på Leckö 1560, gift med Märtha Soop och död 1582; Harald Eriksson Roos, var år 1607 hertig Johans af Östergötland kammarjunkare, gift med Ingeborg Gylta och död 1625. Adliga slägten Roos af Hjelmsäter blef år 1625 på riddarhuset introducerad under N:o 51 bland Svenska ridders- och adelsmän. Denna ätt

kom år 1451 från Norge in i Sverige med Knut Bryngelsson, som hade till fru Margareta Bonde Pedersdotter, hvilken i vapnet förde tre stjernor på en bjelke. Säteriet innehades sedan af Jöran Åkesson Soop, öfverste, gift med E. Rynning och död 1632; deras dotter, först gift med guvernören öfver Norrland, Johan Gabriel Oxenstjerna af Croneborg, död 1664, sedan med riksrådet baron Gustaf Soop, gift med grefvinnan E. E. Oxenstjerna, död 1711; grefve H. D. Hamilton var egare år 1812; år 1831 egdes säteriet af nuvarande egaren, gift först med A. v. Strokirch och sedan med en v. Hofstén.

Hjelmvik. Tre mantal skatte och 2 mtl frälse uti Stala socken och Oroust Westra härad af Göteborgs län, på 6 nummer, skiftade i 29 delar bland allmoge och ansedda såsom socknens bästa hemman.

Hjelsta (Hjälsta). Annex-socken till Fittja pastorat, uti Lagunda härad af Uppsala län, $2^1/_2$ mil s.v. från Uppsala vid Mälaren, — vid 60 fots höjd öfver hafvet — ligger mellan Öfver-Gran, Hubysjutolft och Litslena i söder, Girista i nordvest, Fittja och Kulla i nordost, Arnöviken längst i sydost, och omfattar en areal af 4,929 tunnland, af hvilka 60 äro sjöar och kärr. Ett vattendrag, som går till sistnämda vik, utgör mestadelen nordöstra gränsen; ett mindre utfaller i Hjelsta-ån, som till sitt utlopp i Hjelsta-viken bildar sydlig gräns. Vid dessa vattendrag är landet något sankt; i allmänhet är det en skoglös slätt, med enstaka kullar. Rådande jordmånen är lera, här och der svartmylla; åkerbruk är förnämsta näringen. Socknen, som år 1805 beboddes af 559 och 1859 af 511 personer, består af $14^3/_8$ mtl skatte, $1^1/_2$ mtl krono, $12^3/_4$ mtl frälse och uppskattades 1859 till 205,400 rdr rmt. Här finnes en fast skola, der under sistnämda år 18 gossar och 12 flickor undervisades af en examinerad lärare, under det att 14 gossar och 11 flickor undervisades hemma och 3 barn saknade undervisning. — Hiælestad förekommer år 1314, såsom hörande till provincia Laghund af Fjædhrundia och synes ännu 1470 hafva haft egen Curatus; kapellans-längden går tillbaka till 1593. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är af okänd ålder. Af minnen från gamla tider omtalas runstenar vid kyrkan samt vid Bälsunda och några andra gårdar i sydost och öster. Landsvägen mellan Stockholm och Sala går här ifrån sydost till vestnordvest, förbi kyrkan och den $^1/_4$ mil vestligare belägna Tunalunds gästgifvaregård, tillika häradets tingsställe från fordna tider, beläget $6^1/_2$ mil från Stockholm, $3^1/_4$ mil från Uppsala. Mindre vägar gå åt nordvest till Girista, åt söder till Husbysjutolft. Af gårdar märkas: Bälsunda 2 mtl frälse, lyder, jemte Hjälstaby 2 mtl, Thil $2^1/_8$ mtl, Tuna $2^{11}/_{12}$ mtl, Wreta $^3/_8$ mtl, Wångsta $^1/_2$ mtl, uppskattadt till 82,050 rdr rmt, under Ekolsund i Husbysjutolfts socken; Tunalunds gästgifvaregård, $^3/_8$ mtl frälse af Tuna by i 11 nummer; Wångsta $^3/_8$ mtl, komministersboställe; Tuna $^5/_8$ mtl, fanjunkareboställe; Danviks hospital innehafver räntan af $^1/_2$ mtl Eneby; Wellesta 1 mtl och Brunnsta 1 mtl med väderqvarn, uppskattade till 10,500 rdr, egas af Erik Wallén i Ahlsta; Eneby $2^1/_4$ mtl, Wreta 1 mtl, Brunnsta 1 mtl, uppsk. till 8,700 rdr, egas af L. Bodin; Blersta $^3/_4$ mtl är deladt i 3 lotter. — Adress: Ekolsund.

Hjernarp (Järnarp). Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Bjära kontrakt af Lunds stift, innefattar 2 socknar: Hjernarp, moderförsamling, och Tostarp, annex, samt består af $44^{11}/_{48}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1,095, uppgick år 1856 till 2,691 personer. Den delen af pastoratet, som vetter åt hafvet, är jemn; men den, som gränsar intill Hallandsås, är bergaktig med mager jordmån samt grusig och stenig botten. För öfrigt är jordmånen mycket olika: på ett ställe svartmylla på lerbotten, på ett annat svartmylla blandad med lera, på ett tredje svartmylla med grus och på ett fjerde rödmylla och sand. — *Hjernarp,* modersocken uti Bjära härad af Christianstads län, belägen $^3/_4$ mil från hafvet, vid 140 fots höjd öfver detsamma,

omfattar en areal af 11,571 tunnland, af hvilka 12 äro sjöar och kärr. Af skog finnes tillräckligt för behofvet. — Socknen, som 1805 beboddes af 1,164 och 1859 af 2,136 personer, består af $21^5/_{16}$ mtl skatte, $1^{11}/_{12}$ mtl krono, $4^1/_2$ mtl frälse och uppskattades 1857 till 150,340 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare för 111 gossar och 81 flickor; dessutom undervisades 63 gossar och 87 flickor i hemmet. Af byar och gårdar märkas: *Hjernarp* i 5 n:r, Tockarp, Wanstad i 9 n:r; Thuregården eller Huntby 1 mtl skatte, $^{13}/_{24}$ mtl krono egas af Fr. Suhr; Margretetorp med gästgifveri, i 2 n:r. — Adr.: Engelholm.

Hjerpe. Skans i Undersåkers socken i Jämtland, nu föga mer än till namnet öfrig, har en tid varit i godt försvarsstånd. Först på 1600-talet skall en liten skans blifvit anlagd norr om Kalls- eller Hjerpe-elfven, der då varit bro, men sedan blifvit förstörd. Derefter uppbyggdes år 1659, på samma sida om elfven, en annan skans af guvernören, generalmajor Stjernsköld, och åter en dylik 1677. Dessa två skansar voro belägna 1,000 alnar längre upp. Den ena var en stenskans, vid strömmen, $^1/_4$ mil från kyrkan, och den öfra af mullvall strax dervid på en kulle. Detta sednare ställe blef år 1700 försedt med starkare vallar, skanskorgar och en kommunikations-linie, hade 2- till 400 mans besättning samt ansågs för den bästa skans i landet, men blef efter Ständernas beslut år 1734 raserad. Vid Hjerpe-skans samlades Svenska arméen och begynte härifrån 1718:års fälttåg, som slutade med det olyckliga återtåget 1719. Nu är allenast blockhuset Kronan i den öfra samt stenmuren i den nedra skansen i behåll. Vid Hjerpeskans föddes artilleristsonen Olof Hansson Racklöv, som begynte att handla med nålar och dog som rik köpman i Trondhjem 1802 samt testamenterade 13,000 rdr till socknens skola, utom gåfvor till flera andra stiftelser i Norge.

Hjerpe-bolag, se *Carlbergs Kopparverk.*

Hjerpås. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till domprosteriet i Skara stift, utgöres af 3 socknar: Hjerpås, moderförsamling, Ufvered och Häggesled, annexer, samt innehåller $52^3/_8$ mantal. Fordom funnos i pastoratet 5 kyrkor. Af dessa sammanbyggdes Wedums för längre tid sedan och Höra 1803 med Hjerpås. Wedums kyrka, hvarefter lemningar finnas, säges hafva blifvit ödelagd af den orsak, att en torpare skall ha ihjelslagit sin husbonde, en adelsman på säteriet Bryne, vid namn Elfver, emedan denne tvungit torparen att till honom betala den skuld han ådragit sig. Torparen blef dömd att rådbråkas och halshuggas, men fick begrafvas i Wedums kyrkogård. Efter den tiden ville folket ej besöka gudstjensten i Wedum. Folkmängden, som på 50 år ökats med 440, var år 1750: 1,235, 1805: 1,650 och 1856: 2,090 personer. — *Hjerpås,* modersocken uti Kållands härad och Skaraborgs län, 2 mil s.v. från Lidköping, vid 320 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Mällby, i vester af Slädene (som äfven fordom hört till Hjerpås), i söder af Ufvered, i öster skiljes socknen genom Lidan från Härjevad i Skånings härad; den omfattar en areal af 10,252 tunnland, af hvilka 55 äro sjöar och kärr. Uti egentliga Hjerpås är marken i det mesta jemn, saknar dock icke bergsträckor och sandåsar. Jordmånen består af lera och lermylla. I den fordna socknen Wedum är marken mer bergig. I den fordna Höra är marken jemnare. Rådande jordmånen består dels af lera, dels af mossjord. Utom säterierna äro ganska få hemman, som hafva något litet barr- och löfskog. Socknen, som år 1805 beboddes af 906 och 1856 af 1,120 personer, består af $11^1/_4$ mtl skatte, $1^1/_2$ mtl krono, $16^1/_2$ mtl frälse och uppskattades 1857 till 136,330 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren för 34 gossar och 27 flickor, under det att 48 gossar och 49 flickor undervisades hemma, 1 gosse och 7 flickor enskildt. Kyrkan, liggande nästan midt i pastoratet, uppbyggdes år 1803 dubbelt bredare än den gamla, som enligt Rhyzelius skall blifvit byggd af biskop Jerp Ulfver, äfven kallad

Ulfver Hjerpe, och hvilken säges vara född uti Hvarf socken i Wartofta härad samt den första biskop, som begärt tionde af bönderna i sitt stift, dertill han vunnit konung Sverkers samtycke; han dog 1201, och efter honom blef kyrkan uppkallad. Kyrkoherden Anders Petri lät år 1647 tillöka kyrkans chor, så att hon då blef $47^1/_2$ alnar lång inuti och $8^1/_4$ alnar bred. Men som hon, oaktadt äfven en sednare tillökning, dock var för liten emot folkmängden, beslöts den nyas byggande, då Hörar lilla förfallna träkyrka ock dermed förenades. Före år 1674 hade kyrkan ett högt torn, som blåste omkull natten till d. 14 Dec. s. å. Kyrkan, nu ljus och rymlig, har 2:ne läktare, en vid vestra och en vid östra gafveln framom altaret. Kyrkan och tornet äro täckta med skiffer. Kyrkan ligger på en sandås, på hvilken ej långt från kyrkan finnas höga stenar uppresta, hvilka torde tillkännagifva, att här fordom varit domaresäte. Vid gräfning har man här funnit krukor, fyllda med aska, jord och benskärfvor. Här äro äfven flera grifthögar, och deribland en ansenlig, kallad Dyrehög, deruti en kon. Dyre skall ligga begrafven. Konungsberget mellan Holet och Finntorpet skall efter honom bekommit namn. Sydost från kyrkan i bygatan är en offerkälla. Utom den sandås, hvarpå kyrkan ligger, sträcka sig tvänne andra, Lunner- och Käller-åsen, från öster till vester. I dem äro flera källsprång, som gifva det yppersta vatten. Norr om kyrkan äro två bergåsar. I en af dem, i Hjerpås bys lilla skogstrakt, Öna kallad, är liknelse till takskiffer. Dessutom märkas här följande mindre säterier: Bryne, Domö, Korpegården, Russelbacka med mineralkällor. På samma ås som kyrkan ligga kyrkoherde- och kapellans-boställena bredvid hvarandra; det förra är 1 och det sednare $^1/_2$ mtl, Ledet eller Finulagård kalladt efter en vid namn Finnulf, som der fordom bott. I prestgården har man stundom förmärkt jordstötar. Godegården är kronofogdens löningshemman. — Adress: Lidköping.

Hjersta. Egendom uti Långbro socken af Örebro härad och län, belägen intill Örebro stad och dess jernväg, består af $3^1/_2$ mtl Hjersta, $1^1/_2$ mtl Mark, båda skatte och taxerade år 1859 till 24,510 rdr rmt, då godset tillhörde C. E. Jochmans konkursmassa. Gården är bebyggd för ståndspersoner. Åkern, bestående af utmärkt bördig, nästan stenfri lerblandad svartmylla, innehållande 360 tunnland, är indelad i cirkulation. Årliga utsädet, hufvudsakligen hvete, råg och korn, utgör omkring 130 tunnor och skördas omkring 1,400 tunnor. År 1825 egdes Hjersta af fältkamrer Kalin.

Hjersås. Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra Göinge kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Hjersås, moderförsamling, och Knislinge, annex, samt innehåller $47^{13}/_{48}$ mant. Folkmängden år 1856 var 2,627 personer. — *Hjersås,* modersocken i Östra Göinge härad af Christianstads län, omgifves i norr af Gryth, i vester af Gumlösa, i söder af Qviinge och i öster af Knislinge socknar, ligger vid 125 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 17,565 tunnl., af hvilka 1,685 äro sjöar och kärr. Marken är i allmänhet bergig. Rådande jordmånen är sandmylla. Af ek, bok och surskog finnes i allmänhet tillräckligt, på några ställen ymnigt. Socknen, som år 1805 beboddes af 950 och 1859 af 1,662 personer, består af $10^1/_{24}$ mtl skatte (häraf ligga $2^3/_4$ mtl i Willands härad), $1^{13}/_{24}$ mtl krono, $11^3/_8$ mtl frälse och uppskattades 1857, jemte Knislinge, till 203,326 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 i både fast och ambulatorisk skola af två examinerade lärare för 60 gossar och 35 flickor i den förra samt 43 gossar och 42 flickor i den sednare. Kyrkan, belägen $2^1/_2$ mil från Christianstad, nedbrann genom vådeld, hvarefter den dock snart blef åter uppbyggd och utvidgad. Fordom var Hjersås annex och Knislinge moderförsamling. Patronrättigheten till pastoratet tillhör egaren af Wanås. Af byar och gårdar märkas: Axelstorp, Svenstorp, Breanäs, Dönaberg, Gyvik, Haraberg $^2/_3$ mtl, lyder under Hanaskog säteri; *Hjersås* med lädergarfveri;

Hjersås 1/4 mtl, kronolänsmansboställe; Hjersås 1 1/6 mtl krono, Axeltorp 1/8 mtl, Knislinge 1 mtl, Östra Olinge 1/3 mtl, uppskattade till 31,650 rdr bko, innehafvas af kyrkoherden. — Adress: Christianstad.

Hjertavando (Lilla Hjertat). Fjäll uti Torneå Lappmark, invid Norska gränsen, vester om Kaitomsjön; här ha år 1749 försök blifvit gjorda att erhålla silfver. Man fann blyglans, men som centnern endast gaf 46 procent bly och 2 1/2 lod silfver, öfvergaf man dessa icke lönande försök.

Hjerterum. Ett och 1/4 mtl skatte uti Kuddby socken och Björkekinds härad af Linköpings län, är skiftadt i 3 delar, hvaraf en del af 1/2 mtl med utjorden Runnebergshagen, uppskattad till 3,980 rdr rmt, eges af gästgifvaren O. W. Odéen i Fristad. Den på 1370-talet ofta förekommande Jon Holmstensson och hans fru, Ramborg Jonsdotter, skrefvo sig till Gertrem, som antages varit detta Hjerterum.

Hjerte-skepp. Så kallas en fördjupning i marken på nordöstra udden af Böda socken på Öland.

Hjertlanda. Annex-socken till Hultsjö pastorat uti Westra härad af Jönköpings län, 6 1/2 mil s.s.o. från Jönköping, vid 690 fots höjd öfver hafvet, gränsar i norr och öster till Wallsjö, i sydost till Skepperstad, i söder till Hultsjö, i vester till Stockaryd och Ljunga socknar; håller 3/4 mil i längd, 1/4 mil i bredd och omfattar en areal af 3,703 tunnland, af hvilka 370 äro sjöar och kärr, samt består af 6 5/8 mtl skatte, 1/4 mtl krono, 3 1/2 mtl frälse och uppskattades år 1857 till 26,942 rdr bko. Marken är öfver allt bergig och ojemn. Jordmånen är här och der sandblandad, annars svartmylla. Skog finnes hjelpligt. Socknen, som år 1805 beboddes af 227 och år 1859 af 398 personer, har gemensam skola med Skepperstad. Kyrkan, 1/2 mil från moderkyrkan, 1 1/2 mil från andra annexet Skepperstad, är byggd af sten, 20 aln. lång med chor, 9 alnar långt; bredden 12 alnar; höjden 10 alnar. Offerkyrka. Komministern i Hultsjö pastorat, som duplicerar hvarje helg- och söndag i annexkyrkorna eller moderkyrkan och den ena annexkyrkan, är nödgad att på dagen resa 1 1/2 mil och derutöfver. År 1287 gaf Cecilia Elipsdotter, Magnus Carlsson (Pukes) maka, ecclesie de Hiartlandam en röd casula, till Christina de H. en säng och till en villica de Hjertlanda en tunica de scarlato. Namnet tros vara efter en Gerhard, som egt stället. Detta namn hopdrogs vanligen till Gert, som ej sällan finnes skrifvet Hjert. Gerten eller Hjerten utgör ett ännu vanligt dopnamn i Hjelmseryds pastorat. I Östra Hjertlanda hittades 1835 ett tveeggadt spjut eller lans, 1 aln långt, och 7 stycken tveeggade pilar, hvardera 4 1/2 tum långa, utom tången, som är 1 tum, m. m. i ett rör under släta stenar på hårda alfven, 1 1/2 aln under stenarna. De små pilarne voro alla med uddarna vända mot kyrkan. Brända ben och kol anmärktes också. 1836 fanns nära säteriet Brunseryd ett guldsmycke. — Af gårdar märkas här vidare: Elgabäck, 2 mtl gammalt skatte, på hvars egor fordom varit begrafningsplats, som nu är uppodlad; Hjertnäs 1 1/2 mtl, Hjulås 1/8 mtl, skattehemman; Hjertlanda 1/4 mtl krono, kapellansboställe; Berg och Hjertnäs 1/2 mtl frälse, Arnanäs 1 mtl. — Adress: Wexiö.

Hjertsöla (Hjetsöla), **Norra** och **Södra.** Ett och 1/2 mant. frälse uti Bringetofta socken af Westra härad och Jönköpings län, på hvars egor Hjertsöla- eller Hjetsöla-berget ligger, se *Bringetofta.*

Hjertum. Patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Elfsyssels södra kontrakt af Göteborgs stift, utgöres af två socknar: Hjertum, moderförsamling, och Westerlanda, annex, samt innefattar hela Torpe härad, med 98 5/8 mantal. Pastoratet utgöres af den natursköna dal, som, med 3 mils längd, sträcker sig från Dalslands gräns söder ut, på Göta-elfs högra strand, och som i vester begränsas af en väldig bergstrakt, det så

kallade Inlandsfjället. Denna bergstrakt, till större delen bevuxen med skogar, hvilkas betydenhet lemnar ortens invånare tillfällen till en vigtig binäring, innehåller ett stort antal insjöar, af hvilka Öresjön utmärker sig ej mindre för sin storlek än för sina romantiska stränder. Från dessa vattensamlingar nedlöpa en mängd vattendrag, hvilka under sitt lopp till Göta-elf till ett ovanligt djup nedskurit sig i nyssnämda dals lerbäddar. Holmberg skrifver i sin »Bohusläns Beskrifning» om denna trakt: »Ingenstädes kan man bättre än i grannskapet af denna romantiska sjö fatta den höga, allvarliga, men melankoliska pregel, som naturen har påtryckt ett äkta nordiskt skogslandskap.» Af bergen utmärka sig för sin höjd och för den utsigt man från dem njuter de båda jemnhöga Wargklintarne. Hjertumsdalen eger en naturhistorisk märkvärdighet genom de stora jordras, som här tid efter annan inträffat, och som några gånger varit åtföljda af meteorologiska phenomener. De förra låta dock förklara sig genom elfvens undergräfningar uti de lösa lerlager, som uppfylla denna trakt. Märkligast af alla dessa ras är det, som inträffade den 7 Oktober 1648 vid Intagan, och som kostade många menniskor lifvet. Befolkningen, som på 50 år ökats med 2,996, uppgick 1856 till 5,514 personer. Patronus är egaren af Ströms säteri. — *Hjertum,* modersocken uti Torpa härad och Göteborgs län, $5^1/_4$ mil från Göteborg, upptager norra delen af pastoratet, med en areal af 24,786 tunnland, af hvilka 3,530 äro sjöar och kärr, och omgifves i norr af Ryr socken i Elfsborgs län, i vester af Grinnered, Ljung och Forshälla socknar, i söder af Westerlanda, i öster af Göta-elf. Namnet uttalas och skrifves af några Hjerthem, hvilket är det rättaste, såsom mest öfverensstämmande med den äldsta benämningen Hjartheimr. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,581 och 1859 af 3,584 personer, innefattar $41^5/_{16}$ mtl skatte, $10^1/_2$ mtl krono, $10^1/_2$ mtl frälse och uppskattades 1857 till 348,865 rdr bko. Hufvudnäringen är jordbruk, och vigtiga binäringar äro skogshandtering och en högst betydlig fraktsegling. Socknens lifligaste lastageplats, det ganska välbebyggda Sundören, är belägen vid södra ändan af Ströms-kanal, som leder förbi Edets väl icke höga, men det oaktadt genom sin vattenrikhet imposanta fall, och har blifvit anlagd på säteriet Ströms egor. Härimellan och Göteborg bogseras af ångfartyg de fartyg, som ämna sig till eller komma från Göta-kanal och Wenern. Vid Åkersström, på norra gränsen af socknen, der elfven, utan att göra något fall, likväl är så forssande och grund, att intet fartyg der kan passera, har från gammalt funnits ett slussverk, som för ej så många år tillbaka blifvit utbytt mot ett annat af större dimensioner, beläget strax invid det gamla. Härifrån och till Trollhättans nedra slussar är blott en åttondedels mils väg. Åren 1835—1836 gick en bogser-ångbåt, kallad Industrien, mellan dessa och Ströms slussar, men fartyget fattade eld och brann upp sistnämda år. Kyrkan, $3^1/_2$ mil sydsydost från Uddevalla, har ett skönt och dominerande läge på en af de höjder, som afskära Hjertumsdalen. I sig sjelf ganska gammal, förlängdes hon år 1695 och erhöll en tresidig gafvelmur åt öster, i stället för det trånga chor, hon förut egde. Den tornlika altarprydnaden, som öfverst uppbär Frälsarens och på sidorna hålles af evangelisternas samt Trons och Hoppets bilder, föreställer i halfupphöjdt arbete, uti fyra öfver hvarandra stående fält, nattvardens instiftelse samt Christi korsfästelse, begrafning och uppståndelse. En äldre altartafla, oljemålad, med inskrifter på Danska, förvaras i kyrkan. Den nyare är hitskänkt af grefvinnan Eleonora Maclean, född Ascheberg, hvilkens båda sköldemärken, jemte det Coijetska, man finner på taflan. Predikstolen är ganska väl gjord och föreställer scener ur Christi historia, äfvenledes i halfupphöjdt arbete. En väl utarbetad dopfunt af täljsten är den enda antiqviteten. Vid kyrkans östra gafvel är, såsom man gissar 1672, uppmuradt ett stjernhvälfdt griftchor med en vacker tornlik och kopparbeklädd betäckning. Ingången till detta chor leder genom

kyrkomuren, och derinne hvila åtskilliga af friherrliga Ribbingska, Macleanska och Bennetska ätterna. Vid ett besök i denna dödens öfverfyllda skattkammare väckes uppmärksamheten af en ofantligt stor sarkofag af polerad täljsten, som säges förvara stoftet af en öfverste Maclean eller, såsom denna slägt fordom skref sig, Maclier, samt af ett balsameradt lik af en qvinna, hvilken i lifstiden skall hafva varit en 18-årig fröken Maclean, död i början af förra seklet. Detta lik, ehuru de fina, väl proportionerade, dock insjunkna anletsdragen ännu bevittna sanningen af den tradition, att de fordom tillhört en fullständig skönhet (till och med huden skall hafva bibehållit den hvithet, som så sällan träffas hos balsamerade lik), ingifver åskådaren ett vidrigare intryck, såsom allt emot naturen, än till och med ett förmultnadt lik. — Af märkvärdiga personer, som vistats inom denna socken, intages första rummet af egarne till Ström, fältmarskalken och kongl. rådet m. m. grefve Rutger von Ascheberg och hans descendent, den berömde fosterlandsvännen Rutger Maclean. Af presterna ihogkommas i en gammal anteckning herr Andreas, hvilken, efter att sjelf hafva öfvergått till Lutherska bekännelsen, med hårdhet afvisade en flyktande katholsk biskop, som en natt sökte herberge i hans hus. Biskopen uttalade då en förbannelse öfver den ogästfria presten och alla hans likasinnade efterträdare, att de skulle afbryta sina ben; detta upplyser samma anteckning ock hafva gått i fullbordan till år 1690; — Christian Jakobsson, hvilken blef stamfader för v. Utfallska slägten, död 1673, och den ännu 1859 härvarande kyrkoherden, Pehr Abraham Delin, hvilken, såsom kurator för Göteborgska nationen i Lund, var den förste, som fattade idéen af den akademiska föreningen och den verksammaste af de män, som samverkade till denna sköna idés realiserande. Universitetet uppdrog också enhälligt åt Delin förrättandet af den högtidliga invigningen af denna inrättning Oscarsdagen 1830. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola; år 1859 undervisades i den förra 51 gossar och 45 flickor och i den sednare 114 gossar och 109 flickor af en examinerad och 2 oexaminerade lärare, biträdda af klockaren, under det 25 gossar och 31 flickor erhöllo enskild undervisning, och 3 gossar undervisades i allmänt läroverk; tillsammans utgjorde skolbarnens antal 193 gossar och 185 flickor. Undantagandes kiströr, hvilka icke äro sällsynta hvarken här eller i Westerlanda, äro de fornlemningar, man träffar inom Hjertums socken, icke många; men vid dem är fäst en viss historisk märkvärdighet. De vigtigaste af dem ligga på den s. k. Hjertumske, en större mo, som utbreder sig vester om kyrkan. Dels genom här anställda odlingar och dels genom annan åverkan hafva många af dem blifvit bortförda och andra rubbade. Likväl finnes ännu qvar en myckenhet större och mindre grafkullar, med och utan jordbetäckning, låga stenvårdar, många kretsar af kullersten och tvänne stora, fyllda cirkelfigurer samt midtibland allt detta 2 fotangelformer, lika dem, som träffas vid Kuseröd i Tanum, men illa medfarna. Den ena af dessa kallas af allmogen Jättesan, och en liten, rund stenkrets vid ändan af ena armen Jättesans hufvud. Härom berättas i orten denna saga: En jättinna, som icke kunde lida klockljudet från Hjertums kyrka, försökte flera gånger att med stora stenblock, dem hon framslungade med sitt hårband, krossa ringklockan. Men då stenarne alltid förfelade målet (ett stenblock, liggande utanför kyrkogårdsmuren, tros vara en af de stenar jättinnan hitslungat), begaf hon sig i vredesmod åstad att kullstörta hela den förhatliga kyrkan. När hon imellertid hunnit fram på Hjertumske, klämtade klockan till aftonbön, hvilket hade den verkan på jättinnan, att hon nedföll död till marken och slog i fallet hufvudet af sig. Stensättningarne tros vara satta till minne af detta äfventyr. De fynd af sporrar, betselstänger och kanonkulor, med flera saker från en yngre tid, hvilka tid efter annan blifvit gjorda på Hjertumske, hänvisa på ett i sednare tider här hållet slag, hvilket ock omtalas i traditionen, med tillägg, att de stridande voro Svenskar och Norr-

män. Deraf, att denna hed är den enda plats i socknen, der en större batalj kunnat levereras, och af alla för handen varande omständigheter, torde det utan tvifvel varit på dessa moar, Svenskarne under Harald Stake ledo ett ansenligt nederlag af Norska länshöfdingen Iwar Krabbe den 25 Sept. 1657. År 1844 begagnades Hjertumske af Bohusläns regimente till en fältmanöver. Traditionen utvisar stridsplatser äfven på Utby Tufvor, vid Grafvered, i Svinås, på Bergsgärde och Hasteröd, Sigurdsbacke och Högslund. Vidkommande striderna på Utby, Svinås och Bergsgärde, måtte dessa hafva varit af mindre vigt, såsom icke af tidböckerna vitsordade, och traditionen om den förra härleder sig må hända endast från det befästa läger, Gyldenlöwe innehade på Utby egor 1676. Deremot är kändt af Pufendorf och Loccenius, att Iwar Krabbe år 1657 lät i Hjertum uppkasta en skans vid elfven, för att betrygga sina infall på Svenska sidan, och att denna skans, som var bevärad med 100 man, eröfrades af Harald Stake. Troligen syftar traditionen om striden vid Grafvered på denna affär. De gamla veta nämligen att omtala, det i deras barndom lemningar efter en sådan skans varit ganska tydliga på Grafvereds egor vid elfstranden, norr om Bondeström. På detta ställe stod ock en strid under Hannibalsfejden 1644 mellan Hjertums och Karreby allmoge samt Svenskarne, som just på detta ställe gingo öfver elfven och härjade Hjertum. Vidkommande striden vid Hasteröd, tyckes den innebära mycken sanning. Vid denna gård — icke långt från den romantiska Hasterödsdalen, hvars vildsköna natur icke förfelar sitt intryck på allmogens poetiska sinne, som befolkat denna märkvärdiga genomskärning af fjället med jättar, hvilka här tros understundom vakta sina »brandiga» hjordar — ligger nämligen på en bergskulle vid landsvägen en större skans, med nu mer hopsjunkna bröstvärn, anlagd till försvar mot en norrifrån kommande fiende. Det är säkerligen minnet af något anfall på densamma, ofvannämda tradition bevarar, och en annan sägen hänvisar härvid till Gyldenlöwsfejden. Det berättas nämligen, att landsvägen, som löper här förbi ifrån Fräkne till Ström, blifvit anlagd under detta krig af Norrmännen för transporten af deras grofva artilleri till Bohus belägring, hvilken transport endast med svårighet kunde verkställas på den gamla vägen till Kongelf, förbi Ljungskile och Svansund. Att detta retranchement blifvit uppkastadt vid samma tid, synes trovärdigt deraf, att förrän vägen anlades skulle det varit ändamålslöst, och efter slutet af detta krig har detsamma icke varit af nöden. Till antiqviteterna i socknen höra vidare sägnerna: att en stad fordom stått på Geren eller ås-sträckningen mellan Uttersåker och Utby; att S:t Per lidit skeppsbrott uti en torfmosse på Steröds mark, Skebberhåla (Skeppshålan) benämd; att den i folksagan för sin strid med Holger Dansk beryktade jätten Burman haft ett envig med någon på Esperöds mark, nära egoskilnaden mot Grafvered, och dräpt sin motståndare med ett der liggande klippblock, det han ditfört på sadelknappen, och som af allmogen kallas efter jätten, med flera dylika. Öfriga ortens fornlemningar tillhöra de vanliga slagen af griftkullar och små resta stenar. Såsom offerkälla har fordom den så kallade Måbergskälla, belägen vid Hjertumske, varit hållen i vördnad, och anses dess vatten ännu af många ega en helande kraft. — Af större gårdar märkas, utom säteriet Ström, frälsehemmanen Ström Öster- och Westergården 2 mtl, Ytter-Torp 1 mtl, Nedra och Öfra Sollum; kronohemmanen Uttersåker, Westen 3 mtl, Utby i 3 n:r, $3^3/_4$ mtl krono, $2^1/_2$ mtl skatte, Hjertums prestgård 1 mtl; åbyggnaderna äro belägna i sluttningen af den betydliga höjd, på hvilken kyrkan ligger, och ifrån desamma har man en lika så hänförande som vidsträckt utsigt öfver norra Hjertumsdalen och elfven ända upp mot Trollhättan. Af alla ekklesiastik-hemman i länet eger detta den rikaste skogstillgången; — af skattehemmanen: Hjertum Nedra, hvaraf $^1/_2$ mtl eges af f. d. sjökaptenen J. Ekman; ibm Södra och Öfra, $1^1/_4$ mtl skatte, 1 mtl frälse; Esperöd, Hasteröd, Högen, Lödestorp, Uxås, Törresröd samt 1 mtl Steröd, fordom tillhörigt Konga-

hells kloster, till hvilket det skattade 1 pund jern, af hvilken skatt man skulle kunna sluta till någon forntida tillverkning eller förädling af jern på denna gård. — Adress: Göteborg och Lilla Edet.

Hjo. Uppstad i Skaraborgs län, vid Wettern och i den s. k. Guldkroken, lärer hafva varit en handelsplats redan under hedentiden och tillhörde från 1560 till 1618, ehuru belägen i Westergötland, hertigarne Magnus och Johans hertigdöme Östergötland. Johan III var den första, som gaf Hjo stadsprivilegier, hvilka år 1620 ytterligare utvidgades af Gustaf II Adolf, som till staden donerade fyra hemman, Martorp, Weken, Rorstorp och Höfventorp. Jordbruk, landthandel och båtfart på Wettern voro fordom, likasom nu, den lilla stadens näringar; men dessa hafva alltid varit af föga betydenhet. Sedan staden länge saknat en hamn, anslogo ständerna år 1851 en summa af 50,000 rdr bko till anläggande af en sådan, hvilken fullbordades år 1855 samt lär inalles hafva kostat något öfver 66,000 rdr bko. Imellertid hade redan hertig Johan af Östergötland låtit anlägga en stenkaj flera famnar utåt sjön vid Hjoåns utlopp i Wettern; men denna är längesedan förstörd, likasom en i slutet af förra århundradet här befintlig slags hamnbyggnad, hvilken förstördes af åsvallet. — Stadens enda historiska minnen, om man så får kalla dem, äro ett besök af Carl XII, som i strängaste inkognito färdades genom staden 1716, och en kulle, kallad Kosak-kullen, i hvilken 25 af de i Narvaslaget tillfångatagna och till Sverige förda Ryssarne funnit sin hvilostad i det fiendtliga landet, der de sannolikt trifdes så väl, att de icke ville bli utvexlade ur fångenskapen.

Hjo kyrka är icke gammal. Staden, fordom, likasom nu, annex till Foglås, hade en liten träkyrka, men beslöt år 1793 att uppföra en kyrka af sten, hvars chor redan var färdigt, då både detta och gamla kyrkan afbrunno i April 1794 genom vådeld. Den nya kyrkan uppfördes nu, sådan den f. n. befinnes. Gammal deremot är skolan i Hjo, hvilken inrättades genom öppet bref af hertig Carl d. 12 Maj 1597. — Hjo hade i slutet af 1700-talet icke fullt 400 invånare, hvilkas antal 1850 steg till 816 och 1859 till 996; år 1858 hade Hjo 18 handlande och 27 handtverkare; från stadens boktryckeri utgafs en tidning. År 1855 bestod Hjo af 82 hus och tomter, var uppskattadt till 197,586 rdr bko och erlade i statsbidrag 2,671 rdr bko. Vid Hjo-ån, som faller ut i Wettern från den icke långt derifrån belägna Mullsjön, har staden en tullmjölqvarn, 2 vallmarsstampar och en liten manufakturhammare.

Stadens vapen är en båt med nedhissadt segel.

Hjo. Landsförsamling, hörande till Foglås pastorat, ligger uti Kåkinds härad af Skaraborgs län och omgifves i norr af Grefbäck, i vester af Mofalla, i öster af Wettern och i söder af staden Hjo, samt omfattar en areal af 8,146 tunnland, af hvilka 920 äro sjöar och kärr. Socknen, som ligger vid 320 fots höjd öfver hafvet, har en jordmån, bestående till större delen af sand och sandmylla. Skog finnes till behofvet. Folkmängden, som år 1805 var 473, uppgick 1856 till 1,232, och hemmantalet består af $14^7/_8$ mantal skatte, $2^1/_2$ mantal krono, $3^1/_8$ mant. frälse. Uppskattningsvärdet 1857 var 111,447 rdr bko. Socknen nyttjar samma kyrka med Hjo stad. Här är särskildt spannmålsmagasin. En fjerdedels mil i vester från staden Hjo finnes en liten sjö, Mullsjön kallad, hvari idkas ett ej obetydligt fiske. Härifrån kommer Hjo-ån, som vid staden utlöper i Wettern, sedan hon på sin korta väg satt i rörelse 5 skattlagda mjölqvarnar, en sågqvarn, en spikhammare samt bark-, skinn- och vallmars-stampar. Här märkas säterierna Sjöbonäs och Grenebol. Boställen äro: kyrkoherdebostället 1 mtl, som med sina egor går intill Wettern, hade på 1820-talet 25 tunnors årligt utsäde, 130 lass hö och löfskog af alla slag; kapellansboställe är Södertorp Westergården, med vacker belägenhet och af försvarlig godhet. — Adress: Hjo.

Hjortaknipen, ett anmärkningsvärdt bråddjup, utgörande en smal bergvägg,

hvilken sträcker sig utöfver bergsdalen Skärali i Skåne. Ofvanifrån utlöper på densamma en smal gångstig, hvilken ytterst vidgar sig. Det berättas, att en dödsfånge en gång skall hafva räddat sitt lif derigenom, att han med förbundna ögon och på en blind häst ridit ut på klippan och oskadad vändt tillbaka.

Hjorthamn. En mindre hafsbugt i Persnäs socken på Öland.

Hjorthed eller *Hjorted.* Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Södra Tjusts kontrakt af Linköpings stift, utgöres af en socken: *Hjorted,* uti Södra Tjust härad af Kalmar län, $3^1/_2$ mil sydvest från Westervik, $1^3/_4$ mil från hafvet, vid 200 fots höjd öfver detsamma, omgifves i norr af Blackstad, i nordost af Gladhammar, i öster af hafvet, i söder af Misterhult och Tuna i Tunaläns härad samt i vester af Frödinge, och omfattar en areal af 66,143 tunnland, af hvilka 6,430 äro sjöar och kärr. Socknen, som innehåller $26^3/_4$ mantal skatte, $3^1/_4$ mantal krono, $17^1/_8$ mantal frälse och uppskattas till rmt rdr $402{,}337^1/_2$, är mycket bergig, med höga och svåra backar. Enligt uppgift finnas här icke mindre än 79 sjöar och gölar inom socknens gräns och dessutom 24 gemensamma med andra närgränsande socknar. Betydligast bland sjöarna äro Långsjön, Hjorten, Skrikgallen och Gissebosjön. Omkring de flesta gårdar, belägna i öster, norr och vester, är jordmånen lera, men midt i socknen och omkring kyrkan omskiftande mellan lerblandad svartmylla och sand, mot söder sand och mojord, likasom i skogarna, hvilkas produkter uppfylla socknens behof. Folkmängden, som år 1805 var 2,284, uppgick 1859 till 3,440 personer. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatoriska skolor af en examinerad lärare; under året 1859 besöktes fasta skolan af 46 gossar och 27 flickor, de ambulatoriska af 70 gossar och 75 flickor; dessutom undervisades 4 gossar och 6 flickor enskildt, 86 gossar och 82 flickor i hemmet samt 5 gossar i allmänt läroverk; 29 barn saknade all undervisning; tillsammans utgjorde alltså skolbarnens antal 207 gossar och 190 flickor. Kyrkan blef till sin byggnad fullbordad år 1778 och kallades Sophia Magdalena, enligt Kongl. resolution d. 26 Oktober samma år. Härinvid är en plats om 6 tunnland, utsedd till bebyggande med ett institut för döfstumma, så snart Kongl. Maj:t lemnat bifall dertill, och hvarom ansökan blifvit gjord i Juni 1860. I slutet af Febr. 1861 utgjorde bidragen härtill 16,200 rdr rmt. I socknen märkas följande egendomar och byar: *Hjorthed,* Blanka, Mjöshult, Fotebo, Falsterbo bruk, alla beskrifna under dessa artiklar; Mörtfors kopparverk, vid strömmen, som faller i sjön Maren, är för flera år sedan nedlagdt; Bjurvik, marknadsplats; Gisslebo $^1/_2$ mtl, jägeri-stats-boställe; Nynäs 1 mtl, clereci-boställe; Getterum, Ljusemåla, Strömshult, Trätthult, Tribbhult, Yxered, Österhult. — Adress: Westervik.

Hjorthed eller *Hjortö.* Två och $^1/_8$ mantal frälsesäteri uti förutnämda socken, uppskattadt till $11{,}812^1/_2$ rdr rmt, eges under Falsterbo af brukspatron J. Tillberg. Egare härtill hafva varit: år 1597 Iwar Christersson till Hjortö, såsom det först kallats. Lennart Nilsson Kagg blef, genom gifte med någon af Iwars döttrar, Kerstin eller Ingeborg, egare häraf, derefter Kaggs måg, kapt. Rosenholst, år 1667; fru Brita Kagg till Hjorthed, var egarinna åren 1676—85; år 1690 bodde här Gottfeldt (adlad Gyllenfält). På 1780-talet voro häraf flera egare, såsom slägterna Klöfversköld och Rosvall. Stället tillhörde år 1799 löjtnant Schildt.

Hjortsberga. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Medelstads kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Hjortsberga, moderförsamling, och Edestad, annex, samt innehåller $55^1/_3$ mant. och var år 1856 bebodt af 2,215 personer. — *Hjortsberga,* socken i Medelstads härad af Carlskrona län, $2^1/_2$ mil från Carlskrona, omgifves i norr af Tving, i öster af Fridlefstad och Nättraby, i söder af Listerby och Förkärla, i vester af Edestad socknar samt omfattar en areal af 13,382 tunnl., af hvil-

ka 430 uppgifvas vara sjöar och kärr. Marken är bergaktig, genomskuren af mossar och kärr, med små sjöar, otillgängliga utom vintertiden. Rådande jordmånen är mylla, här och der blandad med sand, på många ställen bergsur. Utsädet består af hvete, råg och korn samt något litet hafra, ärter, lin och hampa. Här finnas goda betesbagar. Näringsfången bestå, utom åkerbruket, af potatesplantering och boskapsskötsel, men förnämligast af skogsbruk. Folkmängden, som 1805 var 776, uppgick 1859 till 1,276 personer, och hemmantalet består af $7^7/_8$ mantal skatte, $^7/_8$ mantal krono, $26^{23}/_{24}$ mantal frälse, uppskattade 1857 till 160,675 rdr bko. I socknens fasta och ambulatoriska skolor, hvartill hörer en slöjdskola, undervisa en examinerad och en oexaminerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 98 gossar och 88 flickor, häraf undervisades 8 gossar och 2 flickor hemma. Om lördagarna anställas här veckoförhör i stället för den på andra ställen brukliga söndags-skolan. — Socknen kallas i 1569:års jordebok Jordsberga; men på den karta, som är bifogad konung Waldemars jordebok, finnes den under namn af Hjortsberghe. Kyrkan är byggd af sten och har en klockstapel af trä. Hon är ganska gammal, men framvisar för öfrigt inga märkvärdigheter. Sakristian är byggd på 1790-talet. Ej långt från kyrkan, på egorna af säteriet Johannishus, äro flera stora stenar uppresta i en rundel, hvilket ställe kallas Domaresäte, och har här varit det märkvärdiga tingsställe, hvarest år 1550, måndagen efter dominica rogationum, öfverenskommelse ingicks mellan Blekings- och Wärends-boerna, att de skulle komma hvarandra till hjelp som gode besvurne dannemän, försvara hvarannans frihet och ära, och, om någon missgerningsman gick öfver från det ena landskapet till det andra, skulle han gripas och utlemnas, på det han måtte tillbörligen straffas; detta förbund bekräftades i Kulshuld, förmodligen Kålshult i Tving socken, och förorsakade till en stor del, att Blekingsboerna villigt undergåfvo sig kon. Gustaf I, fastän Christierns blodiga spira och Gustafs segrande vapen skulle tillfyllest dertill kunnat föranlåta. Det var äfven denna grannsämja, som sedermera förförde Blekings invånare att biträda den upproriska Nils Dacke. Utom flera andra stensättningar finnas 7 stora uppresta stenar, som kallas Sju Konungastenar. Af gårdar märkas: Prestgården, som tillförne legat vid kyrkan, men nu är belägen ett stycke derifrån; den är på $^7/_8$ mantal krono, har 2-våningars trähus oah en husbehofsqvarn vid Listerby-å. Till skogsbygden höra: Stensjömåla $^1/_2$ mtl frälse, Tolseboda $^2/_3$ mtl frälse, Arvidstorp $^5/_8$ mtl frälse, Hvarmasnäs $^3/_8$ mtl frälse, Liatorp $2^3/_4$ mtl, Wång 6 mtl frälse, Hillerslätt $^7/_8$ mtl, alla med ek-, bok-, en-, fur-, granoch sur-skog samt fiske i flera insjöar; men marken är ganska stenig. De till mellanbygden hörande hemmanen hafva bättre både åker och äng, med äfven någon skog, men ej fiske; af dem märkas: Kjerstorp $^2/_3$ mtl frälse; Arvidstorp $^1/_2$ mtl frälse, Djurtorp $1^7/_8$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl frälse; Hjortsberga har utom prestgården $2^1/_{12}$ mtl; Ormanstorp $^2/_3$ mtl, Mölleryd $1^5/_{12}$ mtl skatte, $1^7/_8$ mtl frälse; Johannishus säteri, hvarom närmare på dess ställe. — Adress: Ronneby.

Hjortsberga. Ett mantal säteri uti Wårdinge socken af Öknebo härad och Stockholms län, med underlydande Gällsta $2^1/_2$ mtl säteri-ladugård, Södra Åby 1 mtl krono augment, Stora Lundby $^2/_3$ mtl kronoskatte, Lilla Lundby $^1/_2$ mtl dito, Linga 1 mtl frälse, Sund 1 mtl dito, Lilla Säby $^1/_2$ mtl dito, Stora Säby 1 mtl dito, Wahlsta 1 mtl dito, tillsammans $10^1/_6$ till $8^5/_8$ förmedlade mant., alla liggande uti förenämda socken, hvaraf $6^2/_3$ oförmedlade mant. äro under eget bruk. Gården är belägen nära sjön Djulans norra strand, vid allmänna vägen, mellan Pihlkrog och Gnesta gästgifvaregårdar, $6^3/_4$ mil från Stockholm, $3^3/_4$ mil från Södertelje och $5^1/_4$ mil från Nyköping. Mangårdsbyggnaden, som omkring år 1765 blef uppförd till en vånings höjd af enkefru Catharina Ehrencreutz efter C. Wijnblads ritning, hvilken förekommer under N:o 4 i dess »Generalplaner til Fem Sätesgårdar, Stockholm 1765», och

sedan blifvit med en våning påbyggd, nedbrann 1856 (?). I dess ställe har nuvarande egaren påbyggt en af flyglarna. Ladugården, som är förfallen, är äfven uppförd af fru Ehrencreutz. Egendomen har en betydlig trädgård, en oskattlagd qvarn med 2:ne par stenar, en enbladig husbehofssåg, kalkugn, bränneri och tröskverk. Under densamma äro 4 bondgårdar och 18 jordtorp. Jordmånen består af lera och är af god beskaffenhet. Årliga utsädet har varit 25 tunnor hvete, 58 tunnor råg, 60 tunnor vårsäd och 50 à 60 tunnor potates. Ängen lemnar årligen cirka 475 lass hö. Vid egendomen framfödas 6 hästar, 44 oxar och 60 kor, förutom ungboskap och får. Skogen, som är vidsträckt, är tillräcklig för husbehof. Godt fiske finnes i 9 sjöar. Taxeringsvärdet är 112,500 rdr rmt. — På egorna märkas kalkstensbrott.

En Erik i »hiorsbiærgh» bevittnar 1334 ett bytesbref mellan Lars Jonsson och biskop Styrbjörn i Strengnäs (Sv. Dipl. N:o 3,025). Ett halft öresland jord i »Hiorsbergh» blef, jemte annan sådan i Långebro och Hannelund, tillsammans $15^1/_2$ öresland, af en »Oluf» (Nilsson) i Långebro försåldt till kon. Carl IX:s hofmedikus, doktor Joh. Richter (stamfar för adliga ätten Gyllenpistol) emot 200 daler Sv. mynt. Då båda kontrahenterna strax efter köpet afledo, måste den sednares enka, Eva Sabina von Willsberg, förlika bördemännen med 60 dal. s.m., inan hon d. 5 Okt. 1619 erhöll fasta. Uti hvilkens händer egendomen sedan varit, är obekant. År 1685 egdes den, jemte Gällsta, af sekreteraren i kongl. revisionen, sedan landshöfd. frih. Erik Lovisin till Brandalsund, som utbytte den från reduktion. Efter hans död tillföll densamma i arf dottern Cath. Lovisin, gift med öfverste-löjtn. Johan Gripenwald, och sedan hon 1703 (?) aflidit, ärfdes $^2/_3$ af sonen, öfverste-löjtn. Gripenwald, och $^1/_3$ af mågen, kammarherren, slutligen landshöfd. grefve Olof Gyllenborg, hvilken 1710 blef egare af hela egendomen. Sedan han 1737 aflidit, blef densamma af hans enka, Cath. Gripenwald, 1739 försåld till öfver-adjutanten Hillebrand Uggla Carlsson och hans fru, Märta Elisab. Rosenholm. Efter Ugglas död 1742 kom egendomen, genom arf och köp, 1745 i hans enkas och hennes mans, kammarherren, sedermera hofmarskalken, R. S. O., frih. Måns Eriksson Ulfsparres, ego. Af dessa egare tillhandlade sig sonen, kammarh. Carl Hillebrand Uggla, 1748 densamma, som af honom 1750 åter försåldes till landshöfd. Olof Benj. Ehrencreutz, från hvilken egendomen öfvergick till brodern, kammarherren Joh. Ehrencreutz, hvilken sednare den tillhörde 1760, och hans enka, hvilken uppgifves såsom egare 1765 och 1772; kom genom deras dotter, gift med kammarherren Silfversparre, i dennes händer; har sedan tillhört denna slägt till 1846, då ryttmästaren Carl Axel Silfversparres arfvingar försålde egendomen till brukspatr. Carl Oskar Wester, efter hvilkens död den år 1853 inköptes af nuvarande egaren, kapten Carl Knutsson Leijonhufvud, för 87,333 rdr 16 sk. bko.

Hjortsberga. Fordom annex-socken till Qvenneberga, med hvilken den nu förenad utgör ett konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Allbo kontrakt af Wexiö stift, med en kyrka, likväl ännu med fattigvård m. m. fortfarande isolerade från hvarandra och bibehållande hvar sitt gamla namn. — *Hjortsberga,* i Allbo härad af Kronobergs län, gränsande i norr till Qvenneberga, i vester till Ryssby och Rydaholm, i öster till Lekaryd och Aringsås, i söder till Blädinge och Wieslanda, är nära 2 mil lång, 1 mil bred, med en areal af 23,907 tunnland, af hvilka 850 äro sjöar och kärr. Belägenheten är vid 550 fots höjd öfver hafvet. Marken är bergaktig, mycket stenbunden och innehåller åtskilliga mossar samt är ljungblandad. Rådande jordmånen består till en liten del af svartmylla och den öfriga största delen af mjelljord. Skogen uppfyller behofvet för vedbrand, äfven finnes någon timmerskog, i synnerhet vester i socknen. Utsädet består mest af hafra. Här äro trenne sjöar. Hörtrå, som upprinner ur Torestorps-sjön i Slätthög socken, drifver en såg, 2 qvarnar, sedan Hakafors manufakturverk, hvarpå den vester

om Forssa förenar sig med den vid Alfvestad i sjön Salen utfallande ån. Socknen, som år 1805 beboddes af 865 och 1859 af 1,463 personer, består af $18^{11}/_{48}$ mantal skatte, $^{13}/_{16}$ mantal krono, $12^{1}/_{8}$ mantal frälse och uppskattades 1859 till 83,969 rdr bko. Barnundervisningen bestrides, gemensamt med Qvenneberga, i ambulatorisk skola af en examinerad lärare jemte klockaren; år 1859 besöktes skolan af 54 gossar och 34 flickor, under det att 9 gossar och 18 flickor undervisades hemma och 3 barn saknade all undervisning. Hjortsberga nya kyrka, $3^{1}/_{2}$ mil från Wexiö, som församlar på samma gång till gemensam gudstjenst den församling, som än ej sämjes att blott heta Hjortsberga pastorat (om ej Qvennehjortsberga?), är byggd 1838—39, 57 alnar lång, $28^{1}/_{8}$ bred inom murarna, oberäknadt sakristia och torn. Sakristian är ofvan den murade Lindegrenska, nu mer Lagerbjelkeska grafven. Altartaflan, föreställande Christi uppståndelse, är 8 alnar hög, 4 bred, med 2:ne doriska pelare på hvardera sidan, hvarpå en arkad hvilar, i hvilken 9 änglahufvuden framblicka, målad 1845 af Uno Angerstein för $333^{1}/_{3}$ rdr bko. Bonden Jon. Persson från Åker i Wieslanda socken, inflyttad till Hjortsberga, inropade hela kyrkobyggnaden på entreprenad och lyckades. Han förfärdigade sjelf den nya predikstolen med krona 1842. Orgelverket, af $19^{1}/_{2}$ stämmor, är bygdt af direktör Åberg. Qvennebergas 2 klockor, fulla af vanliga klockrim från 1746 och 1773, och Hjortsberga storklocka af 1751 äro upphängda i tornet. Ungdomen har gifvit en ljuskrona, grefve Hamilton en af de två jernportarna. Träd äro planterade kring kyrka och kyrkvall. Hjortsberga kyrka fick $^{1}/_{2}$ mark samt en altarsten af Cæcilia Elofsdotter (Engel), gift med Wärends lagman, Magnus Carlsson (Puke), 1287. Denna fru härstammade från slägten Angelus, som Wieselgren i »Smålands Beskrifning», sid. 802—4, söker visa hafva stått i samband med den ridderliga slägt med kejserliga anor, som vid samma tid räddade sig genom flykt från Miklagård. Sägnen fortlefver, antecknad af kyrkoherden L. Kjellman före 1758, att då kyrka först skulle byggas, nedrefs om nätterna hvad som byggdes om dagen; men att då folket såg, att »liksom en hjort» dragit sten till ett visst ställe, så byggde man der Hjortsberga kyrka, som fick stå. — Här äro två säterier, Torpa och Lyngsåsa; vidare märkas: Hult $3^{1}/_{4}$ mtl, Linneryd 1 mtl, Mo $1^{1}/_{4}$, Sjöatorp $2^{7}/_{8}$ mtl, Transjö 3 mtl, Wret 2 mtl, alla skattehemman; Kuleryd 1 mtl frälse. — Adress: Wexiö.

Hjortshög, se *Kropps socken.*

Hjukepuns. Grufva strax bredvid Hargs grufva i Hargs socken och Frösåkers härad af Stockholms län, upptäcktes 1711. Här samt vid den närbelägna Nygrufvan brötos från år 1727 till 1802, då grufvan måste öfvergifvas, flera tusende lass fingnistrig, svartblå och refraktorisk malm om 60 procent.

Hjularöd. Sätesgård uti Harlösa socken och Frosta härad af Malmöhus län, bestående af $2^{1}/_{2}$ mtl frälse, eges af baron G. von Schwerins arfvingar och har tillräcklig åker, godt höbol, tillräcklig ek-, bok- och surskog. Manbyggnaden af korsvirke, 2 våningar hög, omgifves af en graf med vindbrygga. Till gården höra 2:ne trädgårdar. År 1760 egdes säteriet af ryttmästaren Delwig.

Hjuleberg. Ett mantal säteri med underlydande $14^{1}/_{2}$ mant. frälse, ligger i Abilds socken och Åhrstads härad af Hallands län. Till hufvudgården ligga c:a 700 tunnland åker och äng, och till plattgårdarna *Fjellalunda* och *Weneberga,* belägna vid Falkenbergs-ån, respektive i Åhrstad och Wessige socknar, finnas 300 tunnland åker till hvardera. Utsädet på alla gårdarna är c:a 100 tunnor vinter- och 400 tunnor vårsäd. Hjuleberg har ett naturskönt läge i en dal, omgifven af skogklädda granitberg, invid en liten sjö; i utmarken österut från gården ligger den större insjön Måssjön. I parken finnes en ymnig källa, som genom trästockar är framledd till en vattenkonst utanför corps de logis. Manhuset är af trä och antages vara omkring 200 år gammalt; 6 utmärkt vackra ladugårdslängor af

gråsten äro byggda åren 1836—1856; de två nyaste längorna äro byggda i Götisk stil med trappgaflar.

Säteriet säges vara mycket gammalt (»från urminnes tider»); dock finnas i gårdens archiv inga handlingar äldre än från 1575, då den egdes af Danska adelsmannen Corfitz Thott. 1585 nämnes Erik Thott till Hyüllebierrgh. 1610 egdes gården af Laurits Grubbe och 1618 af Gabriel Kruse, Dansk höfvidsman på Landskrona slott. 1663 såldes gården af fru Karin Lycke, Gabriel Kruses enka, till Bengt Lilliehöök, landshöfding i Halmstad; köpeskillingen var 4,600 rdr. 1690 bestod godset af 16 hemman, och säteriet hade då 56 tunnors utsäde och höstade 150 lass hö. Gården förblef i Lilliehöökska familjen till 1851, då den köptes af nuvarande egaren, Danska undersåten d:r C. Puggaard; köpeskillingen var 300,000 rdr rgs. Jus patronatus till Abilds kyrka har alltid åtföjt säteriet. Egarens anhållan hos Kongl. Maj:t, att, utan hinder deraf att han är Dansk undersåte, få utöfva nämda patronatsrätt, har af Kongl. Maj:t detta år (1861) blifvit förklarad innefatta ett ämne, som ej utgör föremål för Kongl. Maj:ts omedelbara pröfning.

Hjulsjö. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Nora kontrakt af Westerås stift, utgöres från år 1824 af en socken: *Hjulsjö,* som, jemte Jernboås afskiljd från Nora församling enligt år 1795 utfärdad kongl. resolution, ligger mellan Jernboås i söder, Lindesberg och Ljusnarsberg i öster, Hellefors i norr och vester, samt Grythytte i vester, $3^3/_8$ mil från Nora, vid 490 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 47,003 tunnland, af hvilka 3,820 äro sjöar och kärr. Landet är här högländare än i Jernboås, med dalgångar af 6- till 700 fots höjd och berg af 8- till 1300 fot, såsom Röberg på gränsen till Lindesberg. De flesta vattnen gå till Rastelfven, som här bildar Bredsjön, Hjulsjön, Grängen och Sången samt mottager tillflöden från Sirsjön i Helleforss, Ösjön och Mögsjön, alla i nordvest, Björksjöarna i nordost m. fl. Hafsjön, i norr, utgjuter sig i Nittelfven inom Ljusnarsberg; Högsjön, i vester, går till Norr-Elgen inom Helleforss. Rådande jordmånen är lera, men på de högre kullarne ör och stenbunden mark. Största utsädet är af hafra. Skogen är på sednare tider betydligt medtagen. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,799, år 1840 af 2,188 personer, fördelade på 425 hushåll, hade år 1859: 2,446 invånare och består af $26^{23}/_{48}$ mant. skatte, $1^7/_{48}$ mtl krono, 1 mtl frälse, uppskattade år 1857 till 266,382 rdr bko. Hufvudnäringar äro bergs- och skogsbruk; många bönder hafva grufvor och masugnar, men inga hammarverk; ståndspersoner ega likväl de flesta, och dessa herrars torpare uppgifvas för några år sedan hafva varit i vida knappare förhållanden än böndernas torpare, som födt ända till 3 hästar och 9 kor, under det att de förra knappast kunnat föda sig sjelfva. Åkerbruket är ej till hälften motsvarande det egna behofvet. Jernbruken hafva sin utskeppning på Stockholm. — Barnundervisningen bestreds 1859 af 2 examinerade och 2 oexaminerade lärare uti 6 ambulatoriska rotar för 75 gossar och 91 flickor, under det att 27 gossar och 30 flickor undervisades enskildt samt 102 gossar och 130 flickor i hemmet; 2 barn saknade all undervisning. Tillsammans utgjorde alltså skolbarnens antal 205 gossar och 252 flickor. Hjulsjö socken fick egen kyrka och komminister på 1640-talet, och egen kyrkoherde, på sätt ofvan är nämdt, 1824, då pastoratet först blef ledigt. Socknen har tvänne hufvudvägar: en från Nora, hvilken fortsätter norrut, och en vestlig från Helleforss, hvilken går till Ljusnarsberg och förbinder Wärmland med Dalarne. Vid vägmötet ligger Hjulsjö gästgifvaregård, $3^1/_8$ mil från Nora. I sockenstugan invid kyrkan hålles bergsting med Hjulsjö Bergslag. Bland gårdar och verk äro: Gamla och Nya Hjulsjöhyttan, med masugn, söder om kyrkan; Grängshyttan, längre i söder, äfven med masugn, är största byn; Björksjö med masugn, i nordost; Bredsjö, i norr, $^1/_4$ mtl skatte; Bredsjö masugn och jernverk; Westerkärn $1^1/_8$ mtl skatte, $^9/_{16}$ mtl krono egas under Stjernfors bruk, $^9/_{16}$ mtl under Petersfors bruks-

bolag; Wasselsjön, 2 mtl skatte; Hjulsjö by i 3 n:r, 3 mtl skatte, $1^7/_{24}$ mtl krono; Hafsjön, Gunnarshult; Gröndal och Grönhultsgrafven i nordost; Rotkoppsgrufva, på gränsen till Jernboås, upptogs af kamreraren i Kommerskollegium H. J. Hildebrand, som der anlade en masugn och med egna medel upptog samt förskaffade invånare åt en öde nejd. — Adress: Nora.

Hjulsta. Uråldrigt herresäte i Näs socken och Åsunda härad af Uppsala län, 1 mil söder om Enköping, $2^1/_4$ mil från Strengnäs och $8^3/_4$ mil från Stockholm, består af $1^1/_4$ mtl säteri och underlydande $14^3/_4$ mtl frälse samt räntorna af ett större antal frälsehemman inom Kungshusby och Thorsvi socknar af Trögds härad. Egendomen, belägen vid Mälarens norra strand, har vacker ekskog, flera stora holmar, utmärkt jordmån och egorna sammanhängande i en sällsynt vacker figur. Karaktershuset, af sten i vacker dorisk stil, uppfördes 1851 af nuvarande egaren. Ett större stenhus, uppbygdt af rikskansleren Axel Oxenstjerna, begagnas ännu.

Hjulsta är sannolikt den äldsta egendomen i trakten och har sedan 12:te århundradet, då det egdes af Fader Ulfsson till Engsö, gått i arf från föräldrar till barn samt haft gemensam egare med Fituna, Ekolsund, Haga, Tidö, Fiholm i Södermanland, Wärnanäs och Brunsholm. Genom rikskansleren grefve Axel Oxenstjernas sondotters dotterdotters gifte med generalen grefve Carl August Dohna öfvergick Hjulsta år 1744 från Oxenstjernska slägten. — Sednare egare hafva varit lagman Lagerhjelm omkring år 1806 och friherre Liljencrants 1827, bägge genom gifte. Egendomen har förblifvit inom sistnämda slägt och tillhör för närvarande baron C. A. Liljencrants.

Hjälle-Skate. Ett mantal säteri uti Millesviks socken och Näs härad af Carlstads län, beläget midt för Bäröu, i en vacker trakt vid sjön Wenern, blef säteri först 1670; egdes 1840 af P. A. Kellin och år 1859 af kornetten Carl Geijer. Egendomen utgöres, utom säteriet, af derunder lydande rå- och rörshemmanen Skatta och Sohlberga, hvartdera $^1/_4$ mtl, kronoskattehemmanet Lonerud $^1/_4$ mant. samt frälsehemmanen Torsta $^1/_2$ och Rörsvik $^1/_4$ mtl; alla hemmanen äro försedda med goda åbyggnader, hvaribland å Hjälle-Skate finnes ett utmed sjön beläget, af trädgårdar omgifvet nytt och prydligt corps de logis med 16 rum, hvälfda källrar och öfriga beqvämligheter. Egendomarne innehålla i areal 966 tunnl. 2,4 kappl., deraf 421 tunnl. 27 kappl. åker och tomter, 6 tunnl. 26 kappl. äng, 130 tunnl. 16 kappl. slotter och beteshagar samt 406 tunnl. 29,4 kappl. skog samt impedimenter, och utgöras omkr. 1,200 fria dagsverken af 8 torpare. Vid egendomarna finnes äfven god tillgång på jagt och fiske.— Allraförst skall Hjälle-Skate hafva varit Olof Trätäljas residens, och med afseende på namnet Hjälle-Skate må det tillåtas anföra en berättelse härom af ungefär följande innehåll. »På denna gård tillbragte Olof med sin fromma och älskvärda gemål Sölva en lycklig och förnöjd sammanlefnad ända till ålderdomen, då en obehaglig händelse hastigt störde lugnet och friden inom hans husliga krets. Under det hans bägge söner, Halfdan och Ingiald, voro bortresta, hände nämligen, att tvänne öfverdådiga äfventyrare från Norge, Hiali och Skati, som ströfvade omkring efter rof och byte, ankommo till denna trakt och blefvo genast intagna af Olofs dotter Åsas skönhet och behag. De förklarade för fadern, att de, med eller emot hans vilja, skulle tillegna sig hans dotter. Dock visade de härvid ett sådant slags ridderlighet, att de utsatte för konungen en viss tid, inom hvilken han skulle vara färdig att försvara henne, i den händelse hon icke godvilligt afstods. Olof, som nu var vid hög ålder samt med sitt fromma och stillsamma lefnadssätt oberedd till dylika uppträden, blef tillika med hela konungahuset bekymrad och villrådig. Under denna bekymmerfulla belägenhet ankom till kungsgården en yngling i usla kläder. I denna drägt väckte han genast uppseende, och man fann snart, att han var en främling, emedan ännu ingen tiggare fanns i hela landet. Prinsessan intogs äfven af en

aningsfull rörelse vid hans första åsyn. En anländande främling i hur usel klädnad som helst ansågs dock, i denna brydsamma ställning, som en tröstande och må hända äfven hjelpande skyddsängel. Man skyndade derföre att för honom framställa sina bekymmer, och denna framställning beseglades med Åsas heliga försäkran att med honom lefva och dö, endast han räddade henne från den förestående skymfliga behandlingen. Vid denna försäkran afkastar den främmande ynglingen tiggardrägten, och framför de bestörta står konungasonen Olof Sigurdsson från Norge. Den frimodighet och sjelfförtröstan, som framlyste i hvarje hans anletsdrag, jagade snart bekymren och sorgen från konungaborgen, helst som denna yngling nyligen förut i grannskapet, på Eda skog, nederlagt tvänne röfvare. Ändtligen kommo Hjali och Skati på föresatt dag, åtföljda af 10 andra kämpar, och fordrade trotsigt, att konungen antingen skulle utlemna sin dotter eller ock slåss med dem. Härtill svarade Olof, att han skaffat man i sitt ställe, och nu framträdde konungasonen, Olof Sigurdsson, och erbjöd sig att ensam kämpa mot dem alla på en gång, endast med det förbehållet att hafva ryggen fri. Detta beviljades, och striden försiggick på en holme i Wenern, den förutnämda Bärön. Med sitt goda svärd, Logthe, nedgjorde han dem alla och återvände såsom segrare till kungsgården, som till minne af denna händelse erhöll namnet Hjälle-Skate, hvilket oförändradt bibehållit sig ända till närvarande tid. Denna prins blef sedermera konung i Danmark efter Harald Hildetands fall vid Bråvalla och stamfader för en vidlyftig konungaslägt. Denna gård har ock den synnerliga märkvärdigheten, att vara stamgods för de flesta Europas regenter, hvilka dels på fädernet, dels på mödernet påstås härstamma från Olof Trätälja och Ynglingahuset. Denna konung ansågs af folket vara orsak till den under hans tid uppkomna hungersnöden, eftersom han icke visat synnerligt nit för den hedniska gudstjensten och alltså derigenom ådragit landet gudarnas vrede. I sin blindhet rusade de till kungsgården, antände densamma, och offrade på detta sätt sin konung åt Oden omkring 700 efter Christi födelse. Snart ångrade folket likväl denna sin grymma gerning, och för att försona densamma så godt de kunde, hopsamlade de askan efter den offrade och satte den i en stor ättehög vid Sefhälla (Seffle).»

Hjälstad. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Wadsbo kontrakt i Skara stift, utgöres af 4 socknar: *Hjälstad*, moderförsamling, samt Svenneby, Mo och Wad, annexer, och innefattar 50 mantal. Detta pastorat har, till följd af kongl. Kammarkollegii utslag d. 15 Nov. 1705, länge varit ansedt för patronelt, men blef år 1798 förklaradt för regalt, i anledning af en rättegång, uppkommen mellan egaren till Sveneby, majoren grefve Hermansson, och egaren till Moholm, kaptenen grefve A. O. Lagerberg, hvilka bägge, i anseende till de af dem och deras företrädare till församlingens kyrkor gifna gåfvor, trodde sig ega jus patronatus. Folkmängden, som på 50 år ökats med 284, uppgick 1856 till 1,453 personer. — *Hjälstad*, modersocken uti Södra Wadsbo härad af Skaraborgs län, 2 mil sydost från Mariestad, 1 mil från Göta-kanal, vid 270 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Trästena, i öster af Mo, i söder af Wad, i vester af Svenneby, och omfattar en areal af 3,356 tunnland, af hvilka 25 äro sjöar och kärr. Hemmantalet utgöres af $9^3/_4$ mtl skatte, $1^1/_8$ mtl krono, $6^1/_2$ mtl frälse, och uppskattningsvärdet år 1857 var 88,525 rdr bko. Jordmånen består till större delen af lera, utom der några höjder äro, hvarest finnes så kallad klapperjord, blandad med mylla. Åkerbruk är allmogens förnämsta näring. Sädesslagen äro hvete, råg, korn, hafra, ärter och bönor, deraf socknen lemnar till afsalu. På de flesta ställena är ängen otillräcklig, hvarför boskapsskötseln är obetydlig, och måste viktualier inköpas till socknens behof. Folkmängden utgjorde 1805: 464 och 1856: 555 personer. Här är ett sockenmagasin, med kongl. stadfästelse d. 17 Aug. 1788, samt ett barnhus och en skola, stiftad af prosten doktor A. Hagelbeck, stad-

fäst af Kongl. Maj:t d. 14 Juni 1775, och hvartill friherrinnan M. M. Sparre, född Bonde, år 1769 skänkt skolhuset. I pastoratets fasta och 4 ambulatoriska skolor undervisade 1859 2 examinerade lärare 134 gossar och 82 flickor. Kyrkan, belägen nästan midt uti församlingen, är byggd af sten på okänd tid, men år 1689 tillbyggd på kammarherren friherre Carl Sparres till Moholm bekostnad, såsom då egande jus patronatus, samt 1721 försedd med ett torn af sten. Under choret är Sparre-slägtens graf, uti hvilken, bland andra, hvilar en afkomling af konung Gustaf II Adolf, öfversten grefve Mauritz af Wasaborg, född 1689, död 1748, strax efter sin hemkomst från fångenskapen i Sibirien, och hans grefvinna C. Sparre. M. Jon i Hjälstad, en liturgist, oroades af sin granne, M. Peder i Fägred, som ville drifva honom ifrån pastoratet (emedan det låg i hertig Magni furstendöme) eller åtminstone taga ifrån honom några egor. Konung Johan III skref derför d. 16 Dec. 1586 till Carl Pedersson, hertig Magni fogde i Wadsbo att han skulle taga den förre i försvar. — Af gårdar och byar märkas: Kyrkoherdeboställets, 1 mtl krono, uppskattadt, jemte Wadstommen 1 mtl, till 8,850 rdr bko; år 1815 uppgifves det haft 30 tunnors utsäde, svag betesmark, medtagen skog, vid åbyggnaden en vacker trädgård; Toffelbacka $^1/_8$ mtl, komministers-boställe; *Hjälstad* $2^1/_3$ mant., med underlydande Lusa 1 mtl, Gnedet $^1/_2$ mtl, Lillad $^1/_4$ mtl, uppskattadt till 17,300 rdr bko, eges af friherrinnan Barnekow; största byn är Smeby; Rölsa by är skiftad i 12 delar och uppskattas till 20,000 rdr bko. — Adr.: Sköfde och Moholm.

Hjälta. Hemman uti Bjerträ socken af Södra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, består af $^5/_6$ mtl på 4 nummer och uppskattas till 7,300 rdr rmt. Egare 1760 var bokhållaren Jak. Damin.

Ho. Stångjernshammare uti Thorsåkers socken af Gefleborgs län, $^1/_4$ mil öster om kyrkan i vattendraget till Ottnaren, nämnes 1683. Smidet, som på 1780-talet var för 1 hammare och 1 härd 165 sk℔, uppgick 1859 till 330 sk℔ 14 l℔ 15 ℔. Hammaren eges af bergsmän. Till Ho by höra $39^1/_3$ öresland, hvaraf $21^1/_6$ egas af J. Th. Petrés arfvingar och $18^1/_6$ af flera egare.

Hoberget. Ett högt berg med många grottor eller kamrar, på Gotlands sydligaste udde, är omnämdt under Gotland, III, 77. Sagan förmäler, att Hobergsgubben, som varit ett bergstroll, hade sin hemvist i Hoberget. Icke långt derifrån skall hafva bott en fattig torpare, hvars hustru födde ett barn, vid hvilket tillfälle torparen blef bekymrad öfver bjudningen af faddrarna och beklagade sig för sin dräng, under yttrande, att han dervid hade svårt att förbigå Hobergsgubben, emedan denne gjort honom mycket godt. Bjöd han trollet, så skulle detta äta upp allt, och de andra faddrarna fingo då intet; bjöd han honom icke, så skulle han ej framdeles kunna förvänta sig någon hjelp. Drängen åtog sig att ställa allt till rätta och framföra en bjudning till Hobergsgubben så, att han skulle neka att komma på barnsölet. Han begärde nu en säck och begaf sig till gubben samt anhöll af denne att för sin husbondes räkning få några fiskar, tilläggande, att han denna gången måtte gifva stora fiskar och ej små. Tillfrågad om orsaken härtill, svarade drängen, att hans husbonde skulle göra barnsöl, och bjöd derjemte Hobergsgubben till fadder. Denne fann sig hedrad af bjudningen och lofvade komma, men frågade hvilken, som skulle blifva den andra faddern. »Jo, S:t Pehr», svarade drängen. »Då vet jag icke, om jag kan komma, ty S:t Pehr är en tvärvigg, och vi skulle icke kunna förlikas väl. Jag skall likväl komma, efter din husbonde gjort mig den äran. Men skall det bli ännu några faddrar?» — »Ja, S:t Michel också.» — »Då lär jag väl icke komma; ty S:t Pehr och jag torde väl kunna förlikas, men S:t Michel och jag knappast.» Han lofvade dock att komma och frågade, om ännu flera faddrar blifvit bjudna. »Jo, S:t Gertrud», sade drängen. Nu frågade gubben, om bonden äfven betingat några spelmän. »Ja,

trumslagaren (hvarmed han menade Thor) skall bli spelman», svarade drängen. Hobergsgubben sade nu, att han visserligen tänkt komma oaktadt S:t Pehr och och S:t Michel; men med trumslagaren ville han alldeles icke vara i sällskap, ty denne hade en kort tid förut slagit så hårdt på trumman, att gubben blifvit förfärad, hvarjemte han kastat trumpinnen (åskviggen) efter honom, så att den bräckt hans ena lårben, och han hade ej nu lust att äfventyra det andra. Derefter frågade han, om man brukade gifva faddergåfvor, och då drängen jakade härtill, gaf han honom en skofvel full med riksdalrar, sedan en till och så en tredje samt frågade för hvarje gång, om någon gåfve mer, hvartill drängen svarade ja, tills han fått den tredje skofveln full och ej orkade bära mer. Derpå afskedade han drängen och tillsade honom att återkomma och hemta fiskarna. Drängen hade således gjort sin husbonde en stor tjenst derigenom, att han icke allenast hindrade gubben att komma, utan äfven skaffade torparen en stor faddergåfva.

Hoborg. Ting i Södra Befallningen af Gotland, innefattar Öja, Hamra, Wamblingbo och Sundre socknar och består af 44 mtl skatte, $4^1/_2$ mtl krono, med en folkmängd af 2,013 personer. Detta Ting utgör det sydligaste af ön, der sandstenen kommer i dagen, och hvarest rågsädet hufvudsakligast och med uteslutande af nära allt annat begagnas. Växtligheten lider här mindre af torka, emedan sandstenen bibehåller fuktighet och kyla; likväl inträffar här oftast missväxt under mycket regniga somrar, då god skörd erhålles på öfriga delar af ön. I detta tingslag blefvo år 1760 funna tvänne vackra röda marmor-arter, så goda som den Norska och den på Kolmorden i Östergötland; de ligga intill hafsstranden landet uppåt under gräsvallen; det mest röda slaget finnes ock ofvan jord, såsom bergstycken. I fordna tider hafva här också varit marmorbrott. Fastän ingen malmart hittills blifvit upptäckt på Gotland, torde dock böra anmärkas som en besynnerlighet, att i Hamra socken af detta tingslag finnes en källa med stark mineralsmak, hvilken begagnas såsom helsobrunn. I April månad år 1828 omkommo i detta ting 1,200 får af inyrning, foderbrist och sjukdomar.

Hoby. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Torna kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Hoby, moderförsamling, och Håstad, annex, samt innefattar $15^1/_6$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 604, var 1856: 1,141 personer. — *Hoby*, modersocken uti Torna härad af Malmöhus län, är belägen $1^1/_4$ mil från Lund, vid 110 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 1,643 tunnland. Marken är här mer ojemn och backig än uti nästgränsande socknar. Rådande jordmånen är lera. Skog finnes ej, med undantag af en liten alplantering. Socknen, som år 1805 beboddes af 245 och 1859 af 522 personer, består af $5^9/_{16}$ mtl skatte, 2 mtl krono och uppskattades 1857 till 102,100 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 20 gossar och 20 flickor; dessutom undervisades 17 gossar och 28 flickor i hemmet. Af byar och gårdar märkas: *Hoby*, $4^9/_{16}$ mtl skatte, 2 mtl krono på 16 nummer i 30 lotter, hvaraf en är prestgård och en på 1 mtl krono innehafves af ryttmästaren W. von Gerber; Krutmöllan 1 mtl skatte. — Adress: Lund.

Hoby. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Listers och Bräkne kontrakt af Lunds stift, består af Hoby socken och Öljehults kapell, är ganska stort och folkrikt, håller omkring 3 mil i längd, ifrån Östersjöhafvet upp till Smålandsgränsen, och 1 mil i bredd; för öfrigt gränsar det i vester till Åryd och i öster till Edestad och omfattar en areal af 49,410 tunnland, af hvilka 3,850 äro sjöar och kärr; sjöarna äro till antalet omkring 90, hvaraf Troftasjön, Härsjön, Årrsjön och Fulasjön äro de största. Bräkne-ån kommer från Bräkens, eller, som det nu mer heter, Stenfors jerngrufva i Småland, går igenom denna socken och faller ut i hafvet vid Sonekulla. Nästan hela socknen är belägen i skogsbygden, och finnes på

flera ställen mycken timmerskog; några få hemman hafva dock brist på skog. I anseende till jordmånen kan socknen delas i 3 delar: *Yttre Bygden,* som ligger utmed Östersjöns vikar, är något jemn, har endast lera och mylla samt lider brist på skog; *Mellan-Bygden,* som består af en sandås, hvilken sträcker sig nästan tvärt genom Bleking, har endast sandjord, ganska litet lera och mylla, är ojemn och bergaktig, har tillräcklig skog att afyttra; *Öfra Bygden,* som utgör en stenbunden och ganska bergaktig mark, hvilken dock är ganska fruktbar, innehåller till det mesta mylla och något sand samt har ymnig skog att afyttra. Utsädet består af hvete, råg, korn, vicker, ärter, bönor, hafra och litet bohvete. Socknen, som år 1805 beboddes af 3,470 och 1859 af 6,726 personer, består af $62^{29}/_{48}$ mtl skatte, $3^{35}/_{48}$ mtl krono, $5^{11}/_{12}$ mtl frälse och uppskattades år 1857 till 648,050 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af fyra examinerade lärare; år 1859 var skolbarnens antal 480 gossar och 456 flickor, hvaraf 98 gossar och 105 flickor i fasta skolan. — Sjöborg förmodar, i anseende till att socknen skrifves för Hugby i kung Waldemars jordebok, att den fordom hetat Haug eller Högby, antingen i anseende till den höjd, på hvilken byn ligger, eller af de många högar, som finnas häromkring. Åtskilliga forntids-minnesmärken, i synnerhet konung Harald Hildetands hälleberg, vittna, att detta ställe varit ett af de ryktbaraste i Norden. Detta hälleberg är Runamo, beläget något öfver $^1/_4$ mil sydost från Hoby by på Mörtjuks utmark; och förmäles Harald här, efter slutade krigsbragder, hafva låtit rista sin morfader Iwars bedrifter. Om berget och runristningen anföra vi följande efter Sjöborg: »På ena sidan af berget är en brant och derunder ett träsk. Något litet mull finnes på åtskilliga ställen, så att man ser små träd och buskar växa nästan på blotta stenen och mellan dess refvor. Största delen af den fordna runskriften är betäckt med mossa, stoft och blad, och man skulle snart gå deröfver, utan att blifva varse någon märkvärdighet. Vid nogare skärskådande får man se på sjelfva berget tvänne inhuggna linier; att dessa skola föreställa en orm, blir man snart öfvertygad om: en bild, på hvilken våra fornfrejdade förfäder vanligen ristade sina runor. Vidare upptäcker man, att ormen föreställes krälande längs åt berget. Han är icke alldeles rak, utan har några små krökningar, lutar med hufvudet och en del af kroppen ned åt branten och gapar öfver träsket. Dess längd är omkring 36 alnar, bredden öfver hufvudet är 1 aln, der halsen är bredast $^5/_8$ aln, hvarefter den aftager småningom, tilldess den slutar sig i en spets. På ormens hals finnas mångfaldiga streck om hvarandra. På den öfriga delen af kroppen ser man flera springor eller ristningar, som tyckas vara qvarlemningar efter runor. Bland dem kan man mer och mindre tydligen åtskilja Frey, Ur, Kaun, Naud, Tyr, Laugur och Madur. Dessa runor äro på åtskilliga ställen af ormen kringspridda, de flesta äro otydliga, och man kan icke lägga samman någon enda stafvelse. Äfven äro de urhålkningar, hvilka skilja ormens kropp från det öfriga af berget, på många ställen förslitna eller igenvuxna och merändels osynliga. Man finner således, att denna minnesvård är ganska otydlig, men derför icke obetydlig». Suhm yttrar sig derom i sin »Historie af Danmark», del. I, s. 475 och följande: »Dessa förslitna bokstäfver kunna», säger han, »tjena oss till ett oemotståndligt vittnesbörd för den sanning, att runorna äro hos oss äldre än Christendomens införande i Norden och följaktligen alldeles icke tillkomne af de Latinska bokstäfver.» (Se vidare *Runamo.*) Utom detta hälleberg, äro uti Hoby socken åtskilliga märkliga kullar och stensättningar. Macklamo ligger ett stycke derifrån på Hakarps egor, och sägas äfven här på en sträcka af 8 aln. längd hafva varit uthuggna runor. Man menar, att ordet Lund, som Skovingius trott sig upptäckt, skall gifva tillkänna den här ihogkomna hjeltens döds- och begrafningsplats. Utom det fordna Lunth eller Luntertun vid Norje, finnas här vid Mörtjuk tvänne ställen, som kallas Stora och Lilla Lund, på hvilket sednare finnas aflånga stensättningar med uppresta

högre stenar vid ändarna. »Af allt detta», säger Suhm, »sluter jag, att detta ställe i Haralds tid varit i stort anseende, och emedan det är så beläget, att han derifrån lätt kunde se till bägge sina riken, Danmark (förmodligen Skåne, och med orden se till menas väl med lätthet få underrättelser derifrån) och Sverige, så är jag nästan af den tanken, att han på denna orten stundom haft sin hofhållning; ty då blir det begripligt, hvarför han der åt sin morfader låtit rista ett äreminne.» — På det fält, som ännu kallas Tingsslätten, har fordom varit tingsställe. Hoby altare är en stor fyrkant.g sten af menniskohöjd, belägen en half mil från Hoby, till höger om landsvägen, då man far mot Ronneby. På de öfriga sidorna växer mossa; men öfra sidan är helt slät, hvilket man tror härröra af offren, som derpå blifvit brända. Kalmare-kulle har fordom varit vida beryktad för ett slags högtidlig dans. För ej så länge sedan plägade allmogen midsommars- och pingst-tiden här fira glädjens årstid och dansa på en med ung björk kringvuxen plan, vid hvilket tillfälle de hade en kronbrud och en brudgum, hvilka liksom ungdomens och nöjets vårdtecken skulle med munterhet föregå de öfriga. Märkvärdiga höjder äro äfven Kolshög och tvänne Saxekullar, der förmodligen några hjeltar eller konungar med dessa namn blifvit begrafna. Nära vid Hoby äro flera uppresta bautastenar, dem allmogen kallar resestenar; äfven finnes i skogen en grotta, som formeras af en ofantlig sten, hvilande på några mindre, och i sjelfva byn på en liten kulle ser man en rund stensättning. I socknen har äfven, då en källare i en sandbacke skulle uppgräfvas, blifvit funnen en med stenar kringsatt graf, hvaruti, jemte urnor, bevarades flintknifvar och flera slags spjut eller svärd, gjorda af metall. Bland socknens märkvärdigheter torde man äfven få anföra ett horn, kalladt Kränga-Hornet, hvilket är öfver allt utsmyckadt med blomster och på öfverändan ganska vackert och konstigt beslaget med silfver. En bonde, Bo Jonsson, eller som han allmänneligen kallades, Krängaboen i Hjelmsa, har för lång tid tillbaka gjort detta horn till ett fideikommiss, sålunda att den närmaste i hans slägt skulle förvara hornet och till åminnelse nyttja det vid bröllopp, barnsöl och andra samlingar, men skulle dock vara förbunden att till de öfriga i slägten vid dylika tillfällen utlåna det. År 1733 fördes en process vid Bräkne härads tingsrätt imellan dessa slägtingar, som täflade om hvem som skulle förvara hornet, då domen utföll till deras fördel, som på fädernet voro beslägtade med stamfadern. — Kyrkan, belägen $1^1/_2$ mil från Carlshamn, är ganska stor och vacker, med en rymlig sakristia; hon är ansenligt utvidgad år 1704 i prosten Lars Schlyters tid (på hvars försorg Öljehults kapell uppbyggdes 2 mil härifrån), så att hon nu är en korskyrka. Utom stora altaret, på hvars tafla man ser kon. Christian IV:s namn jemte årtalet 1650, är vid södra delen af kyrkan Jungfru Mariæ altare, på hvars tafla man ser Maria, omgifven af de tolf apostlarna och tvänne andra helgon. I kyrkan är ett epitaphium öfver pastor Albins 4 söner, ett öfver prosten Brocks son, löjtnant Brock, och i sakristian är ett öfver prosten Schlyter med hustru och barn. Kyrkan förer i sitt sigill ett ankare i gult fält med denna inskrift: »Sigillum Hobiense». Presterna i Hoby hafva i äldre tider haft det anseendet, att de varit prostar och kommissarier öfver hela Blekings presterskap. — Af gårdar märkas: Prestgården $^3/_4$ mtl krono, uppsk. till 12,000 rdr rmt; här finnes en sal, hvarest konung Gustaf III spisat, och har prosten J. Brock låtit der uppsätta en tafla med inskription, som bevarar minnet häraf. Hoby består utom prestgården af $2^5/_8$ mtl på 5 särskilda nummer; häraf ega kyrkoherden ett, uppskattadt till 9,370 rdr rmt, hofrättsauskultanten J. Jonsson ett, uppskattadt till 24,990 rdr rmt; landtbrukaren O. J. Rubens ett, uppsk. till 11,260 rdr rmt; förre gästgifvaren Sven Håkansson ett, uppsk. med mjölqvarn till 46,920 rdr rmt; häradshöfding J. Thorn $^3/_8$ mtl, uppsk. till 8,250 rdr rmt; — Hakarp $2^3/_8$ mtl i 5 nummer, hvaraf riksdagsmannen Ola Perssons enka eger ett, uppskattadt till 20,560 rdr rmt;

Wäby $4^1/_8$ mtl; Jernavik $^1/_4$ mtl, ligger vid hafvet och har lastageplats; Svenstorp 3 mtl, Hjelmsa $3^5/_{12}$ mtl, Wasakull $^1/_2$ mtl, Lilla Gårde $1^1/_2$ mtl frälse, Stora och Lilla Silpinge $5^5/_{12}$ mtl, Ryd $2^1/_{12}$ mtl, Hunnamåla $^7/_8$ mtl, Öljehult 2 mtl, Ebbamåla $^2/_3$ mtl, Sonekulla $1^1/_8$ mtl; numrerade öar äro Frostenskär, Sjutsön och Furskär; Ryssmåla $^1/_3$ mtl, Bälganed 1 mtl, har mycken skog; Harknifven $^1/_2$ mtl, Hessleden $^1/_4$ mtl, Björkeryd $^1/_2$ mtl, lastageplats; Wagnsö har intet hemmantal. — Adress: Ronneby.

Hockleberg. Uti detta berg finnes i sjelfva stenen uthuggen en figur, liknande ett öga, hvarför det ock kallas Hockle-öga och utgör gräns-skilnaden imellan Östra och Medelstads härader; är för öfrigt beläget vid Rödeby by i Rödeby socken och Östra härad af Carlskrona län.

Hof. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Göstrings kontrakt af Linköpings stift, utgöres af två socknar: Hof, moderförsamling, och Appuna, annex, samt innehåller $50^1/_4$ mantal. Folknummern i pastoratet uppgick 1856 till 1,255 personer. — *Hof*, modersocken uti Göstrings härad af Linköpings län, $^3/_4$ mil vester från Skenninge, vid 340 fots höjd öfver hafvet, omgifves af Bjälbo i öster, Appuna i sydvest, Harstad i söder, sjön Tåkern i vester och söder, Herrestad i vester, Strå i nordvest, S:t Per i norr, Orlunda i nordost, och ligger omkring nordöstra hörnet af nämda sjö, i ett slags halfcirkel af en dryg $^1/_2$ eller $^3/_4$ mils båge, med $^1/_6$ till $^2/_3$ mils bredd, samt upptager en areal af 6,133 tunnland (häraf 787 tld i Aska och 1,597 i Dahls härader); 1,980 tunnland ha utgjorts af sjöar och kärr; men genom Tåkerns aftappande är detta förhållande ändradt, i det åtminstone en tredjedel af vattenrymden, 618 tunnland, blifvit land. Det hela är en slätt med spridda runda kullar och med ringa lutning mot sjön, dit ett par bäckar gå från nu mer till större eller mindre del uttorkade kärr inom socknen och vid dess gränser, hvaribland Hofs- eller Stormossen i nordost mot Orlunda och Bjälbo. I allmänhet har knappt någon socken i länet på de sednare decennierna vunnit så mycket i odlingens omfattning som denna och ej mindre i dess beskaffenhet; och särdeles genom nämda sjöaftappning har äfven den förut ej under vatten stående jorden, der den mångenstädes var vattensjuk, blifvit torr och mer brukbar än förr, till 41 tunnl. vidd. Rådande jordmånen är ömsom lera, dungjord samt svartmylla å lerbotten; på äng och bete är tämligen tillräcklig tillgång, på skog nästan ingen. Hufvudnäringen är af gammalt åkerbruk med boskapsskötsel, i sednare tider betydligt uppdrifna, särdeles vid Hofgården, der odling af rotfrukter, såsom hvitbetor, rofvor m. m., idkas i stort, äfvensom fårskötsel; bränvinsbränning drifves ej vid denna gård, men väl vid andra; på flera ställen är, efter skedda byskiften, cirkulationsbruk infördt. Socknen, som år 1805 beboddes af 648 och 1859 af 854 personer, består af $19^1/_8$ mant. skatte, $1^3/_8$ mtl krono, $^1/_2$ mtl frälse i Göstrings härad, 5 mtl skatte i Dahls och $5^1/_4$ mtl skatte, $^3/_4$ mtl krono i Aska härad; uppskattningsvärdet 1857 var 173,254 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 af en examinerad lärare jemte klockaren uti fast skola för 51 gossar och 53 flickor; 2 flickor undervisades enskildt samt 5 gossar och 7 flickor hemma. År 1853 var skolbarnens antal omkring 70. — Huw synes förekomma 1268, Hof och Hoff sedermera ofta. Namnet torde häntyda redan på hednisk gudstjenst. Sannolikt äro ortens både odling och christendom lika gamla som Bjälbos, ehuru Hof mindre framstår; möjligen har Birger Jarl äfven här hållit hof. År 1310 hafva hertigarne Erik och Waldemar här utfärdat ett bref. Kyrkan är mycket gammal, byggd af kalk- och gråsten samt försedd med torn; den har haft en bild af S:t Michael och i hvalf och på väggar åtskilliga målningar, hvaribland ett vapen, som förmodas vara Birger Jarls. På kyrkogården finnes en grafsten öfver kammarh. grefve C. A. W. L. Taube (död 1801) och ett grafhus för prosten Grevillius († 1801) och hans slägt. En Håkan Nilsson i Marka af Hoffs län var ibland de utskickade från Östergötland till Småland

för att å Gustaf I:s vägnar år 1529 underhandla med de upproriska. — En väg från Wadstena till Grenna på Tåkerns östra sida går genom socknen i riktning mot sydost och söder från S:t Per till Harstad, förbi kyrkan, som ligger 1 mil från Skenninge; likaledes en mindre väg mellan Skenninge och Dals härad, men i vestlig riktning mellan Bjälbo och Herrestad. — På 1400-talet har den nu s. k. Hofgården tillhört Wadstena kloster, sedermera och kanske förut varit kungsgård. Nämda kloster egde ock 6 gårdar i Aska häradsdel, den sjunde lydde under hospitalet i Wadstena; Skenninge kloster hade en gård i Aska; två i Aska och två i Göstrings hörde under kyrkliga stiftelser. I kronoräkenskaper från 1500-talet säges Hofs by år 1545 vara »lagd under landgäld». På 1600-talet hafva blott få gårdar någon tid varit under adel, de flesta ha bibehållits för Wadstena slotts eller fromma stiftelsers räkning. Ungefär hälften innehafves nu af allmoge i eller utom byar, den bättre hälften af ståndspersoner och boställshafvare. Af gårdar och byar märkas i Göstrings härad: Hofgården (se denna artikel), Annelund eller Stora och Lilla Hof 1 mtl skatte-säteri med $^{15}/_{16}$ mtl skatte af Hofs Kåre- och Flottegårdar, $1^{13}/_{48}$ mtl skatte, kalladt Jarbolund, samt $^{3}/_{16}$ mtl af Hofs Gubbegård, uppskattade till 25,920 rdr rmt, egas af Christian Nordstedt på Lunda i Wester-Wingåkers socken. Annelund egdes år 1853 af ryttmästaren G. A. Duse, Jarlbolund och nämda del af Hofs Gubbegård samma år af kammarherren W. Pereswetoff Morath på Kloster Orlunda. Hof, 1 mtl krono prestgård, kallas ock Hofsnäs, är uppskattadt till 6,900 rdr; Furåsaby $4^{1}/_{4}$ mtl, på byns egor finnes en helsokälla; Hofs-by, $5^{19}/_{24}$ mtl, är skiftad i 25 delar under flera namn och tillhör allmoge. Några gårdar af Hof hafva omkring 1680 tillhört G. Gyllengranats enka, född Påfvenfeldt, med säterifrihet, och derpå varit på lifstid förunnade åt henne och barn; två åt kapten West. — I Dals härad: Säby $2^{1}/_{2}$ mtl skatte, Sandby $2^{1}/_{2}$ mtl skatte. — I Aska härad: Kloster Orlunda, $2^{1}/_{4}$ mtl skatte; Hunnerstorp $^{3}/_{4}$ mtl krono, under Wadstena hospital af gammalt. — Adress: Wadstena.

Hof, Stora. Två mantal säteri uti Tråfva socken och Skånings härad af Skaraborgs län, ligger $2^{1}/_{2}$ mil från Skara, 3 mil från Lidköping och 6 mil från Wenersborg i en bördig trakt, med vacker belägenhet. Mangårdsbyggningen är väl byggd med undervåning af sten; här finnas tröskverk af gjutet jern, husbehofs-vatten- och väder-mjölqvarn. Riksrådet Sven Lagerberg skref sig till Stora Hof. År 1813 tillhörde säteriet brukspatron Lagergren. I år (1861) har egendomen på exekutiv auktion blifvit inropad af major Tham på Dagsnäs för 240,000 rdr rmt.

Hof, Stora. Ett mantal säteri uti Bolmsö socken af Westbo härad och Jönköpings län, ligger på en höjd vid öfverfartsstället till Tannåkers kyrka; är för närvarande skiftadt i fem delar, som egas af bönder. Hof innehades år 1563 af Grabbe Pedersson, som fick dertill af konung Erik $4^{1}/_{2}$ kyrkohemman på ön; egdes en tid af slägten Gyllensvärd. Egare i förra seklet hafva varit: major R. v. Porath; hans son, kaptenen J. G. v. Porath; år 1828 egdes säteriet af fanjunkaren G. V. Ahlander och bönder. En upphöjning söder om gården anses vara ruin af Gudahofvet; en bred anlagd väg förer dit upp. Hemmanet har af ålder haft det onus, att för intet öfverföra till Tannåker, 900 alnar derifrån, kronobetjening och prester, stadda på embetsresor.

Hof. Ett mantal frälse uti Mogata socken och Hammarkinds härad af Linköpings län, nära Slätbaken, uppskattas till 4,670 rdr rmt och eges af Matthias Svensson i Skrukeby socken. Gården har lydt under Liljestad 1591; köptes af Henrik Fleming; hörde under Mem 1687; köptes som bondhemman 1828 af prosten Östberg, som bebyggt och förskönat stället.

Hof. Tre mantal frälse uti Skärstads socken af Wista härad och Jönköpings län, uppskattadt till 18,900 rdr rmt, lyder under Lyckås. Hof för-

pantades år 1560 af Göran Bonde till Hestryd åt Sven Månsson, borgmästare i Jönköping, för 200 mark örtuger. Panten igenlöstes af Sten Eriksson Lejonhufvud 1562—64.

Hofby. Annex-socken till Lidköpings stadsförsamling uti Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, $^1/_2$ mil s.s.v. från Lidköping, vid 230 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Kinneviken i Wenern och staden, i öster af Säfvared, i söder af Skofteby och Sophia Magdalena, i vester af Råda och Åsaka i Kållands härad, samt omfattar en areal af 3,795 tunnl., af hvilka 10 upptagas af vatten och kärr. Jordmånen är sandblandad, men genom cirkulationsbruk tämligen gifvande, så att efter rågsädet vanligen räknas 12:te och efter vårsädet 6:te kornet. Ängarna och mulbetet äro i allmänhet föga fördelaktiga; artificiela ängar finnas på Westby (Wässby). Fiske finnes i ån Lidan. Socknen, som år 1805 beboddes af 289 och 1856 af 581 personer, består af $6^1/_4$ mtl skatte, $1^5/_8$ mtl krono, $4^3/_4$ mtl frälse och uppskattas till 84,110 rdr rmt. Kyrkan är liten och byggd af gråsten på obekant tid. I socknen märkas: Wässby 1 mtl, med underlydande uppsk. till 25,595 rdr rmt, se vidare denna art.; Kockgården $^1/_2$ mtl, hvaraf $^1/_4$ mtl, uppsk. till 2,100 rdr, eges af fabrikör A. Fischer i Lidköping; Skölnetorp $^1/_4$ mtl, uppsk. till $5,437^1/_2$ rdr, eges af D. Eriksson; Skattegården i 7 delar, uppsk. till 4,500 rdr; Stommen 1 mtl krono, Östby $^1/_2$ mtl, komministersboställe; i trädgården här finnas lemningar efter en kyrka; tiden, då denna blifvit ödelagd, är okänd. — Adress: Lidköping.

Hofby. Skattehemman uti Blacksta socken och Oppunda härad af Nyköpings län, om 1 mtl, är skiftadt mellan bönder i 3 delar, uppskattade till 4,100 rdr rmt. Hofby har före reduktionen tillhört Stålarm; åtminstone sedan 1849 har det varit deladt. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Flen i norr $1^1/_4$ mil; Ramsta i nordvest $1^3/_8$ d:o; Hål i sydvest $1^1/_4$ d:o; Wallersta i söder $1^7/_8$ d:o; Råbykrog i sydost $2^1/_4$ d:o; Dymmelsta i öster $1^1/_4$ d:o.

Hofby. Fyra mantal frälse-säteri uti Westra Eneby socken och Kinda härad af Linköpings län, vid sjön Åsunden, nära kyrkan, uppskattas till 19,500 rdr rmt och eges af majorskan H. Lindgren. Till Hofby, som blef säteri 1624, höra tillräcklig äng, godt mulbete, ansenlig skog och godt fiske i Åsunden. Säteriet egdes 1636, jemte $5^1/_2$ mant. gamla frälsen, af Lars Slatte; tillhörde 1686 och 1700 Gustaf Drake, 1726 och 1754 fru Elis. Drake, född Hadorph; 1783 sergeant Enander; 1818 C. G. Enander och hans måg, ingeniören C. J. Schjött; år 1825 prosten Engdahl, sedermera fanjunkaren Österdal och Janssonska arfvingar; 1852 egdes säteriet af förutnämda nuvarande egarinna. Hofby är det största säteriet i denna och nästgränsande socknar samt nu genom enskifte deladt i två lika delar. Prosten Engdahl och hans fru, C. M. Wihnblad, hafva ansenligen uppbyggt och odlat denna egendom och der anlagt stora trädgårdar och Engelska parker.

Hofby. Skans, belägen på ett ganska högt berg vid Åsundens strand i Westra Eneby socken af Östergötland. Till denna skans finnes ej mer än en enda uppgång, hvilken varit befäst med ansenliga murar, den ena öfver den andra. Uppe vid skansen är i berget en urgröpning, hvaruti alltid finnes vatten; man har under belägringar dit uppvindat vatten ur sjön. Skansen skall blifvit anlagd antingen i vikingatiden eller under Dackefejden, då flera skärmytslingar blifvit hållna häromkring. På Hofbyås äro en mängd grifthögar, och på dess s. k. Bykudde förmodar man, att i hednatiden varit ett domaresäte. De många på detta ställe uppresta stenarna tyckas tillkännagifva detta. Tiden har utplånat de å dem ristade runorna.

Hofby. Modersocken och regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Ingelstads kontrakt af Lunds stift och belägen uti Ingelstads härad af Christianstads

län, utgöres af Hofby socken, hvilken omgifves i öster af Östersjön, i norr af Nöbbelöf, i vester och söder af Borrby, samt har en areal af 2,430 tunnland, af hvilka 10 äro sjöar och kärr. Marken är något ojemn, bestående af kullar och dalar. Rådande jordmånen är på några ställen lera, på andra svart- och sandmylla, en stor del idel sand. Ingen skog finnes. Ålfiske i Saltsjön. Socknen, som år 1805 beboddes af 711 och 1859 af 1,727 personer, består af $5^7/_{16}$ mtl skatte, $1^7/_{16}$ mtl krono, $11^3/_8$ mtl frälse och uppskattades 1857 till 84,212 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af tre examinerade lärare för 190 gossar och 133 flickor; dessutom undervisades 1 gosse i allmänt läroverk samt 2 gossar och 2 flickor i hemmet. Kyrkan är belägen 1 mil från Cimbrishamn. Af gårdar och byar märkas: Qvarnby, skiftad i 64 delar, och hvaraf $^1/_2$ mtl uppgifves vara år 1349 doneradt till Lunds domkyrka af en borgare-enka i Lund vid namn Cerille; — Hofby i 42 n:r, skiftade i 147 delar, hvaraf $^1/_8$ mtl, uppskattadt till 550 rdr, med tegelbruk, der år 1858 tillverkades 150,000 st. murtegel med ett värde af 4,000 rdr rmt, eges af herr Haagen; Hofby $^{11}/_{16}$ mtl krono, kyrkoherdeboställe; $^1/_2$ mtl ibm, kantorsboställe; $^1/_4$ mtl ibm, häradsskrifvareboställe. — Adress: Cimbrishamn.

Hofdala. Sätesgård i Brönnestads socken och Westra Göinge härad af Christianstads län, är belägen utmed Hofdala-ån på en äng mellan den vackra Finja-sjön och en höjdsträcka, som går ifrån nämda sjös sydligaste ända i sydvest och nordost och är bevuxen med tall- och löfskog. Förr var gården starkt befäst, och tjocka gråstensmurar och grafvar omslöto den; nu ser den helt fredlig ut med sina anspråkslösa byggnader, omgifna af trädgård och park; endast det massiva fyrkantiga tornet påminner om den fordna krigiska rustningen. Den första med säkerhet kända egaren är Christen Laxmand, af en gammal ätt, som nämnes i början af 1300-talet och skall hafva utdött 1647 med Gabriel Stensson till Förslev. Denne Christen var gift med Metta Skaldre, dotter af Björn Skaldre och Else Bölle. De hade två söner, Matts och Björn, hvilka bägge skrefvo sig till Hofdala. Från åren 1552 och 1555 finnas tvänne bytesbref, utfärdade af Matts Stenson, daterade Hofdala; Matts skrifver sig der till Rönneholm. Björn Stensons dotter, Elsa Laxmand, blef omkring 1560 gift med Eljer eller Hilarius Grubbe, och till dem öfvergick gården. Hon dog, sedan hon födt honom sonen Sigvard, och Eljer gifte sig med drottning Sophias hoffröken, Kjerstin Lycke, dotter af Bertha Brahe och Jörgen Lycke, »den sista Danska riddaren på gamla viset», såsom Sigvard Grubbe kallar honom. Med denna hustru hade herr Ejler en son, Jörgen Grubbe. Ejler Grubbe och Elsa Laxmand hade beslutit att till Lunds domskola gifva 1,000 Danska daler, och donations-brefvet utfärdades af Sigvard Grubbe; men kapitalet, som Sigvard Grubbes måg, Jochim Beck, låtit inteckna uti Andrarums alunbruk, hade nära gått förloradt uti dennes konkursmassa, om icke Christina Piper bibehållit och förökat detsamma. Det utgör nu ett stipendium vid Lunds akademi, under benämningen Grubbe-Piperska stipendiet. Herr Ejler dog 1585. Hofdala ärfdes af äldsta sonen, Sigvard Grubbe, som starkt befäste gården och uppförde det ännu qvarstående porttornet. Redan under hans lifstid timade händelser, som bevisade vigten af dessa befästningsverk. Under kriget med Sverige inföll Gustaf Adolph i Skåne uti Januari 1612. Tjugofyra socknar härjades och staden Wä blef uppbränd. En fiendtlig trupp anlände äfven till Hofdala och gjorde tvänne anfall mot gården; men Grubbes folk försvarade den så kraftigt, att Svenskarne måste med oförrättadt ärende aftåga, såsom det synes, slagna af en panisk förskräckelse. Grubbe berättar i sin dagbok, att han längre fram under en resa i Sverige hört Svenskarne säga, att djefvulen försvarat Hofdala, ty ehuru Svenska kulor träffat de utsatta skildtvakterna, hade dessa af dem dock icke tagit någon skada. Grubbe förklarade underverket genom den upplysning, att

posterna varit uppstoppade figurer. En af Grubbe på tornet uppsatt inskrift förvarar minnet af detta försvar. Vattenqvarnen vid Hofdala och trenne hemman i Broslätt äro af Grubbe uppbyggda. Under pesten, som 1602 härjade i Skåne, dogo på Hofdala gård 14 personer. Sigvard Grubbe var gift med Hillebora Knutsdotter Grubbe och hade med henne en dotter, Elsa. Han dog på Torup 1636. Elsa Grubbe blef gift med Jochim Beck, alunbrukets anläggare, och redan 1634 afträdde svärfadern Hofdala till honom. Denna Elsa Grubbes lefnad torde äfven förtjena en skildring, ehuru motsatsen till de flesta historiska personers lefverne och saknande all egentlig märkvärdighet; det är en from och ädel qvinnas tysta, af verlden obemärkta lif. Hon var född på Malmö slott d. 12 Jan. 1613; modern dog i barnsäng, och sina första trenne år tillbragte Elsa i sin faders hus. Lyckligtvis erhöll hon snart en andra mor i Margaretha Gjedde, som år 1616 blef gift med Thomas Nold till Maglö, och som genast tog den unga Elsa till sig, egnande henne en sorgfällig uppfostran. År 1627 dog Margaretha Gjedde, och den 14-åriga Elsa återvände till sin fader, som då bodde i Malmö. Här anmälde sig genast Jochim Beck som friare, och hon blef med honom trolofvad; men på grund af hennes ännu späda ålder uppsköts brölloppet, och jungfru Elsa reste till sin faster, Regitsa Beck i Snedinge på Seland. Der stannade hon qvar till 1629, då hennes bröllopp firades på Malmö slott d. 19 Juli. De nygifta bosatte sig på Bosjökloster, och fru Elsa födde der d. 18 Juli 1630 sitt första barn, dottern Hillebora. Den unga frun var uppfostrad i sträng gudsfruktan, och på sitt husliga lif satte hon snart sin fromma själs prägel; hon lät hvarje morgon hålla bön i slottskyrkan på Bosjö, och hvarje onsdag hölls veckopredikan, hvilken bivistades af hennes man och allt husfolket. I Maj 1638 nalkades den stund, då hon för andra gången skulle skänka sin man fadersglädjen. Natten till d. 11 Maj kände hon sig illamående, men steg det oaktadt upp kl. 5 och gjorde sin bön. Thomas Nold, som vistats på Bosjö några dagar, skulle på morgonen resa; fru Elsa följde honom utom gården, men då hon skulle återvända till sitt rum, märkte hon sig än mer svag. Hon sade då till sin man hvad som förestod, och denne bad henne lägga sig för att hvila. Men fru Elsa gaf till svar: »nej, jag vill först gå i kyrkan, efter det i dag är onsdags-predikan; jag vill höra, huru Gud talar till mig i sitt Ord, och jag har ock att tala med min Gud.» Hemkommen ur kyrkan, måste hon genast gå till sängs, och kl. 2 eftm. blef hon förlöst med en son, hvilken genast blef döpt med namnet Jakob. Då modern hemtat sig från sina dåningar, tog hon nattvarden; kl. $^1/_2$6 eftm. dog barnet och kl. 6 utandades modern sitt sista andedrag, endast 28 år gammal. Dessa få drag af den unga qvinnans lefnad äro dock tillräckliga för att af henne skänka oss en åskådlig bild, bilden af en from och blid qvinna med en vid hennes år ovanlig själsstyrka, villigt fyllande hvad hon ansåg som sin pligt och i sista rummet tänkande på sig sjelf. Efter hennes död gifte sig Jochim Beck med Elsa Friis, en fru med ett alldeles motsatt lynne. År 1648 lemnade han Hofdala, och det öfvertogs af hans borgenärer, hvilka voro af slägterna Gjedde, Bille, Grubbe och Walkendorff. Dessa innehade Hofdala i 17 år, till en början gemensamt; men 1656 skiftades egendomen mellan delegarne. Slutligen såldes godset till Jöns Michelsen och har sedan qvarstannat inom hans slägt. Jöns Michelsen, adlad Ehrenborg, var son af Michel Sörensen, tingsfogde uti Nöllöf på Jutland. Han var född 1621. En lång tid tjenstgjorde han som räntmästare hos Christian IV. Då Skåne lades under Sverige, begagnade han sig ej af den alla beviljade utflyttningsrätten, utan hyllade Svenska konungen. Men år 1664 anhöll han af Svenska regeringen att få utflytta till Danmark, emedan, som han sade, han der för sina gjorda tjenster kunde hoppas att få någon beställning. Till svar erhöll han, att detsamma kunde han äfven få i Sverige. Jöns invände då, att han i Danmark hade sina »ringe forverfvede midler»; men Svenska regeringen me-

nade, att han lätt kunde till Sverige öfverföra dessa »ringe midler» och rådde. honom att lägga dem ned i en sätesgård, på hvilken lofvades honom adligt frälse. Jöns Michelsen följde rådet, och af Hofdalas många egare köpte han så småningom denna gård. År 1666 fick han adliga friheter för Hofdala, och 1670 blef han kommissarie för skattläggningen i Skåne. Då kriget utbröt, blef han sin nya öfverherre trogen och prisades för det, att han befrämjade krigsfolkets bästa genom goda qvarter på Hofdala och anskaffandet af nödiga magasiner. Men när Svenskarne dragit sig tillbaka, utpressade Danskarne af honom penningesummor och understödde snapphanarne, hvilka d. 7 Aug. 1687 anföllo Hofdala. Under 30 timmar försvarades gården; men på norra sidan, der försvarsverken voro svagast, gingo slutligen snapphanarne öfver grafven, öfversvämmade och plundrade gården; endast tornet höll sig och kunde icke intagas. Jöns Michelsen, som var afskuren från tornet, lyckades fly nedåt sjön, der han kastade sig i en båt. Då han stötte båten från land, såg han de uppfladdrande lågorna af sin antända gård. Hans plan var att öfver sjön begifva sig till Mölleröd; men, hunnen helt nära denna gård, såg han lågor frambryta ur slottsbyggnaden; han vände derför om, landsteg obemärkt på ett ödsligt ställe af stranden och lyckades sålunda undkomma. Efter slutad fred återkom han och uppbyggde den nedbrända gården. År 1684 blef han använd vid kavalleri-indelningen i Skåne; 1687 blef han adlad med namnet Ehrenborg samt introducerad 1689; bland hans förtjenster upptages, att han lärt bönderna sjuda salpeter. Han dog 1690 ooh är begrafven i Brönnestads kyrka. Michel Sörensen var gift med Anna Gjedde, dotter af en handl. Michel Gjedde i Helsingborg; med henne hade han 4 barn. Hans enka innehade Hofdala till sin död 1709, hvarefter andra sonen, Michael Ehrenborg, blef innehafvare af Hofdala, ehuru han egde endast den af honom sjelf ärfda $^1/_4$:delen samt en af brorsonen, kapten Ehrenborg, köpt $^1/_4$:del. Han var kyrkoinspektor i Skåne och gift med Maria Blomfjeld från England samt efter hennes död med Henrietta Margaretha v. Barthlin. I första giftet hade han två barn, som dogo före honom, och i det andra 5 barn. Sjelf öfverlefde han bägge sina hustrur och dog 1722. Hans äldsta son, Caspar Ehrenborg, tillträdde efter faderns död Hofdala. Som han i arf bekom endast en obetydlig del af egendomen, inköpte han under åren 1724—1731 de öfriga delarne af de olika delegarne, hvarefter han, såsom nu mer ensam egare af Hofdala, gjorde egendomen till fideikommiss åren 1731 och 1751; och skall, enligt stiftelsedokumentet, Hofdala upptagas till 5,400 dukater in Species, för hvilken summa äldsta manliga arfvingen af hans efterkommande skall ega rätt att tillösa sig gården, dock skall dennes egen lott i värderings-summan afdragas; då inga manliga descendenter finnas, får Hofdala delas; fideikommissariens enka får innehafva gården till sin död, derest hon icke träder i nytt gifte. Caspar Ehrenborg ingick i krigstjenst år 1716 och fick afsked som ryttmästare. Han gjorde ett rikt gifte med Elisabeth Euphrosyne v. Conowen, dotter af stadsmajoren i Malmö, v. Conowen, och lagman Cederkrantz' enka, Maria Euphr. Cronström. Utom Hofdala egde ryttm. Ehrenborg Hessleholm i Skåne, Plöninge och Bårarp i Halland, Bohult i Lidhults socken, Orberg i Kånna socken och Bolmarö i Annerstad socken af Kronobergs län. Hans hustru dog i Mars 1755 och begrofs i April följande året. Med henne hade han 18 barn, af hvilka 13 öfverlefde honom. Han dog år 1769, i en ålder af 69 år. Äldsta sonen, Michael Ehrenborg, öfvertog Hofdala. Vid 9 års ålder började han sina studier och utgaf vid 18 års ålder 1744 en af afhandling: »De impossibili creatione mundi æterni». Samma år ingick han i Göta hofrätt och blef året derpå hofjunkare och häradshöfding. Men snart ledsnade han vid de civila bestyren och reste 1746 till Holland, der hans morbror, generalen Isak Cronström, gjorde honom till sin adjutant, och som sådan bivistade han fälttågen 1746, 47 och 48. Han utmärkte sig genom klokhet och tapperhet och steg under de

24 år, han stannade i Holländsk tjenst, grad efter grad till öfverste-löjtnant. Under tiden var han två gånger på permission i Sverige, först år 1750, då konung Fredrik utnämde honom till major i Hessisk tjenst, samt sedan 1759—1760, då han deltog i Pommerska kriget och bivistade slagen vid Werbelow och Anklam. Sedan han flyttat till Sverige, blef han 1772 major vid Kronobergs regimente och tog följande året afsked med pension och öfverste-löjtnants charakter. Nu slog han sig till ro på Hofdala, der han sysselsatte sig mest med studier och blef ledamot af flera lärda sällskaper. Han utgaf 1783 en religiöst-philosophisk skrift, deri han försvarade christna religionen mot encyklopedisternas angrepp. På Hofdala finnes efter honom ett minne af egen art. På bergsträckningen midt inuti den tätaste skogen står en åttkantig ruin med 10 alnar höga stenmurar; den är uppförd af Mich. Ehrenborg; men byggnaden blef aldrig fulländad, emedan Ehrenborg dog, just då fönster skulle insättas. Spår efter trädgårds-anläggning deromkring synas ännu. Mich. Ehrenborg dog 1795; han blef 1765 gift med Sigrid Meijerholm; men hon dog barnlös redan 1769. Hofdala öfvergick till Mich. Ehrenborgs bror, Christ. Didrik Ehrenborg till Hessleholm. Äfven han hade i sin ungdom varit i Holland och der tjenstgjort såsom sekreterare hos general Cronström; sedermera blef han Svensk kammarherre. Han innehade Hofdala blott 4 år, ty han dog 1799. Med sin hustru, Anna Beata Elisabeth Silfversparre, hade han 10 barn, af hvilka 8 öfverlefde honom. Hans hustru innehade Hofdala till sin död 1802. Äldsta sonen, Caspar Johan Ehrenborg, blef nu fideikommissarie. Han ingick i krigstjenst 1775, deltog i Ryska fälttåget 1788—90, blef sistnämda år löjtnant vid artilleriet, 1794 kapten och tog afsked med majors karakter. Han var gift med Eleonora Christina Gustafssköld, dotter af den bekante general-löjtnanten Gustafssköld (Hellichius); hon dog 1812. År 1828 afled major C. Ehrenborg, och Hofdala öfvergick till hans son, nuvarande egaren, Christian Abraham Ehrenborg. Född 1805, blef han 1828 löjtnant vid Skånska husarregementet och fick på begäran afsked 1829 med ryttmästares namn, heder och värdighet. Han är gift med Eva Eleon. Odencrantz, dotter af öfverste-löjtnanten Odencrantz och Eva Charlotta Benzelstjerna. — Hofdala skall i äldre tider hafva legat på en kulle, kallad Gårdstalien, belägen söder om den nuvarande gården. Önskan att hafva en efter dessa tiders åsigter väl befäst gård gjorde, att den blef flyttad till den sumpiga trakt, der den nu ligger, emedan der tillfälle lemnades att med vattengrafvar omgifva den. Den nya borgen byggdes på pålar och finnes närmare beskrifven i »Skånska Herrgårdar». År 1805 uppfördes på södra sidan af gården det nuvarande stenhuset, två våningar högt. Ladugården, belägen söder om manbyggnaden, bildar en oregelbunden fyrkant, hvars norra sida är längst. I vester är en grundmurad loge, byggd 1680, hvilken sammanhänger med ett i sydost liggande mindre stall; å nordöstra sidan är port-tornet och på ömse sidor derom en länga, af hvilka den ena är vagnsport och den andra oxstall; det sednare har utåt tjocka stenmurar, men inåt träväggar, och med detta sammanhänger ett i norr gående fårhus af gråsten. Hufvudbyggnaderna äro omgifna af grafvar på tre sidor, och på vestra sidan flyter Hofdala-ån förbi. Öfver dessa grafvar föra tre broar, en i norr, en i söder, öfver hvilken man från ladugården kommer in på gården, och en i öster, som förer till trädgården, hvilken upptager omkring 20 tunnland. Hofdala fideikommiss består af följande: säteri $4^1/_4$ mtl, uppsk. till 18,950 rdr bko; i Brönnestad socken: N:ris 2, 4—6 Brönnestad $1^3/_4$ mtl, N:ris 2—8 Näsdala $3^7/_{12}$ mtl, N:ris 1—3 Tormastorp $1^9/_{16}$ mtl, N:r 1 Sprägleröd $^{11}/_{16}$ mtl, N:r 1 Dahleröd $^5/_8$ mtl, N:ris 1—3 Elistorp $1^9/_{16}$ mtl, N:ris 1—3 Ebbjörnarp $^{37}/_{48}$ mtl, N:ris 1—9 Lörup $2^3/_8$ mtl, N:o 1 Klårröd $^1/_8$ mtl, N:o 1 Svarteboa $^1/_{16}$ mtl, tillsammans $13^7/_{48}$ mtl insockne frälse; N:o 1 Näsdala $^5/_{16}$ mtl kronoskatte; — i Matteröds socken: N:o 1 Brennarna $^1/_{16}$ mtl, N:o 1 Stora Oberöd 1 mtl; — i Wittsjö socken: N:o 1 Hårsjö $^1/_2$, N:o 2 Snärshult

$^1/_2$ mtl, N:o 1 Olastorp $^3/_8$ mtl, N:o 1 Rommentorp $^1/_4$ mtl, tills. $2^{11}/_6$ mtl utsockne frälse. Till gården höra 24 torp och 10 handtverkshus och stattorp. Arealen är omkring 9,000 tunnland, oberäknadt sjö. Under gårdens eget bruk äro 230 tunnland åker; det öfriga, utom Stora Oberöd, som är plattgård, är utarrenderadt åt 43 bönder, af hvilka 36 betala arrende, och de öfriga göra arbete till gården. Höskörden utgör omkring 900 lass hö till 40 l℔ pr lass; utsädet år 1850 var af råg, korn och hafra 40 tunnor af hvartdera slaget, 19 tunnor ärter och 200 t:r potates. Afkastningen uppgår i medeltal till omkring 14 à 15,000 rdr rmt. Taxeringsvärdet är 58,050 rdr bko. — Bland herrligheterna märkas fiske i Finja-, File- och Oberöds-sjöarna, bränneri, mejeri, två större qvarnar med 4 par stenar, 1 skattlagd qvarn, 3:ne husbehofsqvarnar, 1 sågqvarn vid gården och 1 vid hvartdera af hemmanen i Wittsjö socken. Roteringen till norra Skånska infanteri-regimentet är 5 hela nummer och delar i 3:ne nummer; kronoskattehemmanet Näsdala är berustadt till $^1/_4$ n:r. Som ett exempel (af de många som finnas) på huru okunnigheten tillskrifver onda magter helt naturliga saker, i motsats till den philosophiska rationalismen, som blott ser tingens naturliga gång och ej deri en högre magts visa ledning, må följande anföras om folkets här i orten förklaring öfver oförgängligheten af pastor Hartmans jordiska qvarlefvor uti Brönnestads kyrka. Folket, okunnigt om balsameringen, berättar, att eftersom pastorn så väl i sitt lefverne som på predikstolen varit en högeligen sträng man, och den Onde mer än en gång hade sökt att få magt öfver honom, men alltid förgäfves, så beslöt fan, som icke kunde komma någon väg med den lefvande, att åtminstone hämnas på den döde, och det är hans verk, att den stränga pastorn icke ruttnar i sin graf.

Hofdista. Äng utanför staden Westerås, der marsken Carl Knutsson fick förgäfves invänta Erik Pukes inställelse med Dalkarlarne för att ingå förlikning med marsken, såsom förut var aftaladt. Som han nu äfven underrättades om, att det utsatta mötet här endast var svek af Puken och Dalkarlarne, ty de inväntade förstärkning af Helsingar och Gestrikboer, vredgades han högligen och red strax med hela sin här upp till dem vid Skultuna kyrka; och är under *Skultuna* omnämdt, huru mötet aflopp.

Hofdsjö. By uti Refsunds socken af Jämtlands Norra Fögderi och län, består af $^{23}/_{30}$ mtl uti 2 nummer; uppskattas till 8,000 rdr rmt.

Hof-fjället. Bergshöjd, som mellan sjöarna Kläggen i Östmark och Broken i Hvitsand, i vågformiga, än med barr- och än med löfskog beklädda terrasser uppstiger med öfver 1,000 fots höjd, öfverst krönt med en vidsträckt kupol eller hufvud, som utan tvifvel föranledt namnet, och hvarifrån solen, som en kopparbotten, synes hela midsommarsnatten.

Hofgren. Ett mantal frälse-säteri uti Jonsbergs socken och Östkinds härad af Linköpings län, beläget vid en liten vik af Saltsjön, en knapp $^1/_4$ mil från kyrkan, eges, med $^3/_8$ mtl Häcklö, $^3/_8$ mtl Ramnö under eget bruk, underlydande $^3/_8$ mtl Rumgärdet, $^1/_4$ mant. Björnö, allt uppsk. till 27,110 rdr rmt, af ryttmästaren Carl Jakob Swartz på Jonsberg, se denna artikel. Hofgren skall år 1589 vara från kronan utbytt af Sven Lilje och af honom bebygdt till säteri, men kallas 1683 och 1687 gammalt säteri utan mantal, men efter egornas storlek lika med ett hemman, och tillhörde 1683 Hans Ulfsparre till Broxvik, 1700 sekreteraren J. v. Öller, 1725 fru Margaretha Franck, derpå Ax. Rääf, 1733 J. Österlings arfvingar; vidare frih. P. Hummerhjelm och hans fru, A. M. Rudbeck, på 1750-talet; deras arfvingar 1783, hvaribland kornetten Westfelt, sednare fabrikör Swartz, löjtnant G. W. Leijonhjelm, sekret. Ehrenpohl, häradshöfding C. Köhler 1825; från 1828 förutnämda närvarande egare. Åbyggnad och trädgård äro vackra.

Hofgården. Fordom kungsladugård vid sjön Tåkern uti Hofs socken och

Göstringe härad af Linköpings län, $7^1/_4$ mantal skatte, med vidsträckta egor af öfver 1,100 tunnland, brukade i cirkulation, åbyggnad af sten, stor ladugård, schäferi, tröskverk och qvarn för ånga med torf till bränsle; i allmänhet en af länets mest uppdrifna och bäst skötta jordegendomar, taxerad år 1859 till 90,000 rdr rmt. Hofgården kallas uti gamla handlingar Jarls Hoff, eftersom den tillhört och varit bebodd af Birger Jarl. Hertigarne Erik och Waldemar hafva här uppehållit sig år 1310, då de, feria 6 ant. festum Ambrosii, utgåfvo ett bref för Riseberga kloster. Abbedissan Carin Boosdotter i Wadstena lät bygga ladugården under klostret omkring år 1400 och hade der sina procuratores; den innehades år 1466 af riksföreståndaren biskop Kettils moder, Ebba Krummedik, som dog der d. 14 Sept. s. å.; år 1510 skrifver sig Erik Knutsson (Tre Rosor, gift med en Wase) till Hoff; 1521 blef konung Christiern II:s fogde, Joh. Slengewater, fördrifven härifrån af Gustaf Wasas fogde, Arvid Westgöte; 1558 räknas Hofs gård och ladugård för krono; testamenterades 1560 till hertig Magnus, kom vid hans död åter till kronan, donerades 1646 till Wadstena krigsmanshus och skattlades 1735; den såldes af krigsmanshus-direktionen 1750, gick hastigt mellan flera händer, pantsattes i Riksens Ständers Bank, köptes 1754 af ryttmästaren O. J. Lagerfelt, innehades 1760 af hans enka, D. Odencrantz; tillhörde derpå riksrådet friherre C. Funk och hans son Erik, öfversten grefve Sparre, hofmarskalken von Platen, major A. L. Lindekrona, major Rosenborg; från 1836 fabrikören John Swartz i Norrköping (död 1852) och derefter hans son, Johan Gustaf Swartz, som, genom en för statkarlarna vid Hofgården stiftad och till hufvudfonden af honom donerad belönings- och sparkassa satt äfven den gifta tjenaren i en bättre och mer tryggad ställning än vanligen fallet brukar vara på andra egendomar. — Mangårdsbyggningen, af sten, är stor och prydlig, ladugården stor och väl inrättad samt trädgården vacker.

Hofgården. By om $^1/_2$ mantal uti Adelsö socken och Färentuna härad af Stockholms län, har blifvit reducerad från slägten Örnstedt och innehafves nu, afskiftad i 17 delar, uppskattade till omkring 9,600 rdr rmt, af bönder. Om den här fordom belägna borgen se artikeln *Alsnö.*

Hofgården. Ett mantal säteri uti Elghults socken och Uppvidinge härad af Jönköpings län, med askcalcinerbruk, upppskattas till 9,030 rdr rmt och eges från omkr. 1840 af bergsfogden Slettengren. Fordom innefattade egendomen $^1/_4$ af socknen, och ibland då underlydande hemman må nämnas Hoaskruf, på hvars gärde är en kulle, bevuxen med bok, hvarifrån en vacker utsigt finnes. Många tecken tyda, att Hofgårdens kultställe skulle varit här; sjelfva Hofgården torde varit gudahofvets bostad på denna ort. Gården tillhörde slutligen Grip-ätten, då 1663 jungfru Chr. Grip till Hvemboö och Hofgården här inrättade ett hospital för 5 gamla pigor; 1757 egdes gården af kapten-löjtn. baron Fleming, 1770 af löjtnant Lysell, 1828 af öfverstinnan Rosenblad, född Ehrenborg.

Hofgården. Säteri uti Munktorps socken och Snäfringe härad af Westerås län, beläget nära vid Mälaren, utgör med Tavastbo $1^1/_4$ mtl säteri och med 1 mant. Sensta, $^1/_2$ mtl Hesta, bägge skatte-hemman, Ytter-Sörby 1 mtl frälse, ett gods, taxeradt 1859 till 41,415 rdr rmt, som egdes af enkefru grefvinnan Rosen. Hofgården ligger strax intill Dåvö, hvarunder den lydt, och har fått sitt namn af den hofhållning, här i forntiden varit. Här finnes skog till nödtorft och godt fiske i Mälarfjärden Galten. Hofgården blef år 1657 af konung Carl X gifven i förläning åt general-krigskommissarien B. Hansson Renfelt, som år 1667 utbytte den från kronan emot Frössvi hemman i Kohlbäcks socken och Herrhult i Åkerbo härad, hvilket byte vidare stadfästes af kon. Carl XI åren 1675 och 1683. Egendomen innehades på 1750-talet af kornetten G. F. Goes, år 1825 af brukspatr. Chr. Dybeck.

Hofgården. Hemman af 2 mantal i

Elleholms socken och Listers härad af Kronobergs län, är beläget på en holme ytterst mot hafvet; har en vacker träbyggnad af två våningars höjd, en väl inrättad trädgård, utom en annan lustpark; har goda beteshagar samt bok-, ek- och surskog. Här förmodas Elleholms slotts-kommendant hafva bott, hvilken ärkebiskop Birger kallar »vår embetsman på gården», hvadan således biskoparne här haft ett slags hofhållning.

Hofgårdsberg. Frälsehemman af $^1/_8$ mtl uti Wendels socken och Örbyhus härad af Uppsala län, beläget nära kyrkan, har tillhört slägten Bjelke; egdes 1847 af Ödmanns arfvingar, år 1859 af Sam. Ödmann, jemte 1 mtl Brunnby, $^3/_8$ mtl Mossby, $^1/_4$ mtl Thorsmyra; uppskattnings-värdet sistnämda år var 15,080 rdr rmt.

Hoflanda, Vestra och **Östra.** Ett mant. skatte på Hammarön i Carlstads tingslag och län, uppskattadt till 12,500 rdr, är skiftadt i 10 delar, hvaraf en på $^1/_2$ mtl eges af E. P. Skytte. På hemmanets egor finnas 6 ättehögar, äfvensom en runsten, hvars inskription nu mest är utnött. Hvad man har kunnat läsa, har ungefär varit: **Biaurn risti stin din aftir Asgir su** (Björn reste denna sten efter sin son Aschar). Berättelsen bland allmogen är, att en konungsson bott derstädes, efter hvilken stenen blifvit upprest. År 1476 gaf abbedissan i Riseberga kloster, fru Christina, qvitto på 50 lätta gyllen i guld, silfver och reda penningar för gården Hoflanda.

Hofmantorp. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Konga kontrakt uti Wexiö stift, består af två socknar: Hofmantorp, moderförsamling, samt Furuby, annex, och innehåller $59^1/_{12}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1,170, var år 1856: 3,029 personer. — *Hofmantorp*, modersocken uti Konga härad af Kronobergs län, gränsande i öster till Ekeberga och sjön Läen, gentemot Algutsboda, i söder till Ljuder och Linneryd, i vester till sjön Rottnen, gentemot Nöbbeled, i norr till Furuby, är $1^1/_2$ mil lång, 1 mil bred och af 5 milsomkrets, med en areal af 32,093 tunnland, af hvilka omkring 5,880 äro sjöar och kärr. Den största sjön är Rottnen, till hvars stränder stöta Furuby, Ö. Thorsås, Nöbbeled och Linneryd socknar; berömd för sin braxen, har den ock sarf, rudor, sik och kräftor, äfven ål och lake. Rottnen ger malm liksom Läen. Wasen och Knäsjön äro mindre. Rottne-å förenas vid Ljuders gräns med Lessebo-å. Den blir sedan 20—30 fot bred, 12—18 fot djup. Forssarne vid Lessebo och Ugnanäs äro 5—8 fot. Af berg märkas: Örnaberg i råskilnaden mellan denna och Nöbbeleds socknar; Abbakusa på Ormeshaga egor, med skifferartad sten, och Ambotaberg äro 40—50 fot höga. Socknen, hvars läge är vid 520 fots höjd öfver hafvet, innehåller $18^5/_8$ mtl skatte, $8^5/_8$ mtl frälse och uppskattades 1857 till 234,252 rdr bko. Marken är bergaktig, stenig och ljungbevuxen. Rådande jordmånen är tung svartmylla, på några ställen sandblandad. Skog finnes ymnigt, mestadelen furu och gran. Befolkningen, som år 1805 var 998, uppgick 1859 till 1,672 personer. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare; år 1859 besöktes skolan af 114 gossar och 102 flickor. — Kyrkan ligger på kronogrund i Hofmantorps by, $2^1/_2$ mil från Wexiö, är af trä, säges vara ombyggd der tvillingoxarne stannade; är utsynt. Ny plan utsågs 1839. Klockstapeln är byggd 1668. — En resesten af 8 fots höjd står vid Abbakusa berg. Här äro två säterier, Hofmantorp och Kårlanda; vidare märkas bland gårdar: Lessebo 1 mtl, med gästgifvaregård; Feteboda 2 mtl, Hässle $2^3/_4$ mtl, Ormeshaga 1 mtl, Tollstorp 2 mtl, alla skattehemman; Lessebo 1 mtl, Tollstorp 2 mtl, Ygnanäs $1^1/_4$ mtl, Öjaströmma 1 mtl, alla frälsehemman.

Hofmantorp. Två mant. frälsesäteri uti ofvannämda socken, beläget $2^5/_8$ mil från Wexiö, vid Rottnen, den sjö, hvarur Rottne-å faller, och som gifvit Rottneby eller Ronneby dess namn, var enl. sägnen herresäte redan på den tid, då julfesten ännu firades af hedningar på Abbakusaberg, dit »trollet» Abbakusa nu flytt från Hofmantorp. * Men riddaren på

Hofmantorp betedde sig lika tappert som riddaren på Ed; han infann sig vid hednafesten, drack ej, utan uthällde deras julöl, måste dock fly, och det med sådan hast, att han tappade ena sporren, som ännu till åminnelse hänger i sakristian. Byggnaden skall vara från kon. Gustaf II Adolfs tid. Herr Håkan Nilsson Skytte, adlad 1645, inköpte gården som odalfrälse 1646. Öfverste-löjtnant Berthold Skytte fick 1653 lägga Karlanda prestgård under Hofmantorp emot Fägerstad, som sedan blef kyrkoherde-boställe. Grefvinnan Liljeroth sålde gården till häradshöfding G. Berghman i Konga. Lagman M. Hellenstjerna, född 1702, gift med A. M. Berghman, innehade gården 1766; derefter major Segerheim, död 1793. Baron E. W. Liewen, gift med J. M. Segerheim, var egare 1798. General-löjtnanten baron Elof Rosenblad, född 1756, död 1838, var egare redan 1812. Kammarherre N. A. Rosenblad, född 1804, köpte egendomen 1838. Närvarande egaren, löjtnant J. F. Kjellsson, har här anlagt ett glasbruk, som invigdes den 26 Nov. 1860. Akten förrättades i den nybyggda hyttan af församlingens pastor, prosten Andersson, som äfven höll gudstjenst derstädes, hvilken bivistades af en talrik folkmassa. Efter aktens slut profvades för första gången glasblåsningen af det nyss anlända arbetsmanskapet. Detta lofvade ett mycket vackert resultat, och i afseende på de arbetandes fullkomliga skicklighet i denna sin konst var ingenting öfrigt att önska. Till gården höra hjelpligt höbol och ymnig skog.

Hofmened. By uti Åsleds socken och Wartofta härad af Skaraborgs län, består af $3^{11}/_{12}$ mantal, uppskattade till 18,890 rdr rmt; häraf äro 2 mtl sätesgård, som tillhört en Natt och Dag, sedan landskamreraren J. Myra, hvarefter den inköptes af riksrådet grefve Sv. Lagerberg och har sedan haft samma egare som Fårdala; de öfriga $1^{11}/_{12}$ mant. äro skiftade i 4 delar och egas af allmoge. Byn har medelmåttig åker; äng, bestående till största delen af mader; utmarken är liten och svag. Storskiftades år 1760.

Hofors. Jernbruk uti Thorsåkers socken i provinsen Gestrikland och Gefleborgs län, ligger 1 mil från stora landsvägen och $1^1/_8$ mil från kyrkan, på gränsen mot Husby vid Hyn-ån, som kommer från sjön Hyn, äfven till en del från Hinsen inom Falu län. Detta bruk har blifvit uppbygdt af byamän före 1650, men sedan kommit, dels genom köp, dels uti arf, till kontrollören Göran Elis i Gefle; af honom skall arch., lifmed. doktor Sven Bröms hafva inlöst samma verk 1676, men åter 1680 försålt det till brukspatron Rob. Petré i Arboga. Spikhammare anlades här först på 1700-talet, och årliga smidet för 1 hammare och 2 härdar utgjorde 690 sk℔. Bruket har alltsedan förblifvit inom Petrés slägt. Assessorn Jac. Frid. Petré egde bruket från 1740 till sin död 1778; hans brorson, brukspatron C. W. Petré, försålde det väl 1790 till direktören Lars von Stockenström; men det bördades 1791 af assessorns son, auditören Robert Fr. Petré. För närvarande eges bruket af brukspatron J. T. Petrés sterbhus. Härtill höra på gårdens egor belägna Hofors och Kratte masugnar, uppbyggda någon tid efter sjelfva bruket. Ifrån dessa masugnar tages tackjernet. År 1859 utgjorde tillverkningen vid bruket, som har oinskränkt smide, 7,235 sk℔ stångjern, uppskattadt till 703,900 rdr rmt; manufakturtillverkningen vid 1 knipp- och 2 spikhamrar uppgick till 196 sk℔ spik och uppskattades till 39,200 rdr. Vid gjuteriet tillverkades 688 sk℔ gjutgods, uppsk. till 103,200 rdr. Till bruket höra vidare Tjärnås qvarn med 3 par stenar, uppsk. till 12,000 rdr, 5 husbehofs-sågar, 1 qvarn med 1 par stenar; Hofors 4 öresland, uppskattade till 12,000 rdr; Tolfven 1, Råberg $4^1/_2$, Berg 5, Wy 12, Wibyggehyttan 2, Solberga $5^1/_4$, Presthyttan $1^1/_2$, Tjernäs $15^1/_4$, Wall $5^3/_{16}$, Backhyttan $3^1/_2$, allt öresland; frälseräntan af 1 mtl. Hela uppskattnings-värdet var 902,840 rdr rmt. Stämpeln är R. P. Stångjernet föres 6 mil landvägen till Gefle. Kol tagas från egna hemmans skogar samt från den 1702 och 1706 hit anslagna kronoallmännings-trakten. Åbyggnaden, uppförd af murtegel och slagg, 3 vå-

ningar hög på södra sidan, är ganska prydlig, med en vacker trädgård. — Malm till masugnen tages ifrån Göske-, Nyängs-, Penninge-, Mygg- och Fagersta m. fl. grufvor inom socknen.

Hofra. Skattehemman af $1^3/_4$ mant. uti Allhelgona socken af Rönö härad och Nyköpings län, uppskattadt till 12,000 rdr rmt, eges, åtminstone sedan 1851, af öfverste-löjtnant baron G. af Schmidt. Hemmanet köptes till skatte år 1723.

Hofsbygden. Så kallas trakten mellan Omberg och Wadstena, och med *Hofs Län* förstods fordom Hofs socken i Östergötland.

Hofsta. Egendom uti Björkviks socken af Jönåkers härad och Nyköpings län, belägen utmed sjön Yngarn, 4 mil från Nyköping, 5 mil från Norrköping, $^1/_2$ mil från kyrkan och $^1/_4$ mil från såg och qvarn, är omgifven af trädgårdar och parker, de förra försedda med ett större rikt orangeri och 2:ne drifhus, samt rika löfhagar, och utgöres af $22^1/_2$ mantal, deraf 13 äro säteri samt rå och rör, $6^1/_8$ mtl frälse och $3^1/_8$ mtl skatte. Hofsta $3^1/_2$ mtl säteri med Görelsberg 1 mtl frälse brukas för sig, Marieberg 4 mtl säteri likaså. Af öfriga underlydande hemman märkas: $^3/_4$ mtl Munkebo, $^1/_2$ mtl Skuttunge, $^7/_8$ mtl Smedsbohl, $^1/_2$ mtl Thorsebro, $^1/_2$ mtl Ödesäng, $^1/_2$ mtl Uppland, 1 mtl Bossbohl, 1 mtl Dragsta, 1 mtl Fall, 1 mtl Westra Åå m. fl., jemte tegelbruk för eget behof; hela uppskattningsvärdet utgjorde 1859: 127,700 rdr rmt. Hela arealen är, enligt 1850:års nya karta, 7,200 tunnland; häraf utgöres den under eget bruk liggande af 520 tunnl. gammal åker, 400 tunnl. äng och bete å 15 stycken stora, goda hagar, förutan skogsmarken. Här finnas många tillfällen för vidare odlingar, hvarjemte en pågående sänkning af sjön Yngaren m. fl. gifva anledning till ändå flera. Jorden är af åtskillig beskaffenhet från och med styf-lera till lätt sandjord samt under de sednare åren särdeles väl uppgödd, hvarjemte början till grunddikning skett. Af underlydande hemman och torp erläggas årligen kontant cirka 3,000 rdr, 46 tunnor diverse säd, förutom dagsverken och körslor. Vid under eget bruk varande gårdar framfödas 88 st. dragoxar, 110 st. kor med tjurar och ungnöt, erforderliga för ladugårdens vidmagthållande, 100 st. får och 10 st. hästar, afsedda dock endast, oberäknadt för trädgård och öfrig vattenkörning, för egarens enskilda behof. Skatterna för under eget bruk varande hemman jemte hela eganderättsbevillningen uppgår till c:a 1,000 rdr bko. — Hofsta bestod vid 1600-talets början af två bondhemman, det ena under Lagmansö i Wadsbro, det andra tillhörigt Axel Oxenstjerna; båda kommo sedermera till riksrådet Joh. Berndes, som förmodas förvärfvat säterifrihet, och ärfdes af hans dotter Märtha, som 1686 egde Hofsta och Lindby; hon var först gift med frih. Johan Sparre, derpå med presidenten G. Knutsson Posse, och dog som enka 1717. Hofsta tillhörde dernäst hennes dotter, Märtha Posse; 1735 fru Cedercreutz; ifrån 1647 hennes dotter Gustava, gift med major Meijerhjelm, samt deras son; således af arfvingarne till enkefru grefvinnan Posse, men bördades efter några månader af friherre B. Ribbing; tillhörde från 1811 hans dotter, fru Schildt, och har sedan dess haft samma egare som Marieberg, — se denna art. Nuvarande egare är löjtnant Odencrantz. — Folktraditionen omtalar ett fältslag, som under Dackefejden stått mellan Hofstads park och Lenberga.

Hofsta. Annex-socken till Axbergs pastorat uti Örebro härad och län, $^1/_2$ mil norr från Örebro, vid 145 fots höjd öfver hafvet, gränsar till Eker och Kihl i vester, Axberg i norr, Ringkarleby i öster och Långbro i söder, samt omfattar en areal af 6,063 tunnland, af hvilka 330 äro sjöar och kärr. Landet genomskäres från norr till söder af Lillåns vattendrag, bestående af flera grenar, hvaraf den vestligaste kommer från sjön Lången i norr. Åarnas omgifningar bildas af åsar; för öfrigt är landet mestadels slätt, här och der sankt; jordmånen är hufvudsakligen lerhaltig. Hufvudnäringen är åkerbruk, mer än tillräckligt för eget behof, och dernäst skogsbruk, som dock i viss mån är

bundet vid Dylta svafvelbruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 720 och 1859 af 906 personer, består af $23^1/_4$ mtl skatte, $1^1/_2$ mtl krono, $3^3/_4$ mtl frälse och uppskattas till 131,830 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare uti fast skola, i hvilken 32 gossar och 11 flickor erhöllo undervisning, under det att 32 gossar och 40 flickor undervisades hemma. — Hosta nämnes omkring 1314. Åtminstone från reformationstiden har socknen varit annex till Axberg, men har egen kapellan. Kyrkan, som antages ej vara särdeles gammal, är belägen ungefär i midten af socknen, vid landsvägen, $^7/_8$ mil från Örebro, $^1/_2$ mil från moderkyrkan. — Bland fornminnen nämnas ättehögar, och en tingsplats på ett berg vid Lången, allt på Körsta bys egor. — En af landsvägarna från Örebro till Bergslagerna går igenom socknen från söder till norr, utefter en en sandås. Längre i vester har en båtled till Nora varit föreslagen. Här framgår Arboga—Örebro-jernbanan. — Bland gårdar och byar märkas: Förlunda $2^1/_2$ mtl i 11 delar; Gryt i 14 delar; Hofstaby i 4 n:r, af $3^7/_{12}$ mtl; Kåfö 1 mtl säteri; Tjusebotorp 2 mtl; Lund $^1/_2$ mtl; Yxta 3 mtl; Wängstre 1 mtl samt Kumla $^1/_2$ mtl krono, komministersboställe, uppskattadt till 2,550 rdr rmt; Prestbolet 1 mtl, uppsk. till 5,100 rdr rmt. — Adress: Örebro.

Hofterup (Hosterup). Annex-socken till Barsebäcks pastorat uti Harjagers härad af Malmöhus län, är belägen $1^3/_4$ mil från Landskrona, vid hafvet och vid 80 fots höjd öfver detsamma; den omfattar en areal af 2,592 tunnland, af hvilka 2 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn. Rådande jordmånen är sand- och svartmylla och en icke ringa del deraf flygsand. Skog finnes allsingen, men i stället tillräcklig torfjord. Socknen, som år 1805 beboddes af 437 och 1859 af 578 personer, består af $3^{13}/_{24}$ mtl skatte, $^1/_4$ mtl krono, $6^{15}/_{16}$ mtl frälse och uppskattades 1857 till 60,275 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad och en oexaminerad lärare för 48 gossar och 55 flickor. Kyrkan är belägen $^1/_5$ mil från moderkyrkan. Af byar och gårdar märkas: *Hofterup* $2^{11}/_{12}$ mtl skatte, $^1/_4$ mtl krono, $5^3/_4$ mtl frälse på 20 nummer i 22 lotter; här skall uti 7:de seklet Skånska konungen Hottar hafva bott och blifvit begrafven uti den vid byn belägna stora högen. Denna konung skall ock här hafva slagit Mennerna, hvarom Mannahögarna, som här äro belägna, bära vittne, och uti hvilka dessa skola vara begrafna. Lundåkra, $2^{13}/_{16}$ mant. frälse, lyder under Barsebäcks säteri. — Adr.: Landskrona.

Hoftrådet eller **Aspeberget.** Berg i Tanums socken af Bohuslän, mellan Tegneby och Hvitlycke gårdar, märkvärdigt genom sina hällristningar. Man ser der flera stora, icke illa inhuggna oxar, och bland dem en man, som plöjer eller kör med två djur samt tyckes på afstånd hotas af en bågskytt. Vidare synas här två flottor, ordnade på tvänne linier, den ena af 14, den andra af 5 skepp, och dessutom flera spridda farkoster, bland hvilka ett drakskepp med 27 roddarbänkar utmärker sig. Vidare synas envigen mellan yxbeväpnade kämpar, mansbilder, djur, en fotsula, en orm o. s. v. Man har kanske velat afbilda, huru fredliga sysselsättningar blifvit afbrutna af vikingar, och försvaret mot dessa. — Derjemte finnas på detta berg talrika andra hällristningar, skepp, djur, elfva menniskofigurer i rad o. s. v.

Hofva. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Norra Wadsbo kontrakt af Skara stift, är beläget på kronoallmänningarna Fägredsmo och Tiveden och utgöres af tre socknar: Hofva, modersocken, Elgarås och Finnerödja, annexer, samt innefattar $94^3/_{12}$ mantal. Folkmängden 1856 var 7,669 personer. — *Hofva,* modersocken uti Wadsbo härad af Skaraborgs län, 3 mil n.o. från Mariestad, 1 mil från Göta-kanal, vid 350 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af sjön Skagern, i öster af Finnerödja, i söder af Elgarås, i vester af Lyrestad och sjön Wenern samt omfattar en areal af 38,163 tunnland, af hvilka 6,620 äro sjöar och kärr. Marken är ömsom jemn och bergaktig, och jordmånen är lera, ler- och sandmylla

samt sand. Råg sås mest; afkastningen deraf brukar vara 5:te till 8:de kornet. De moss- och skogvuxna ängarne gifva ej någon betydlig afkastning. Boskapsskötseln är just ej heller något särdeles föremål för allmän omtanka och flit, utan allmogens mesta förtjenst har hittills varit af skjuts och forors transporterande, jemväl försäljning af skogseffekter; men sedan, genom skogarnas aftagande och en strängare uppsigt dervid, kolning och tjärubränning blifvit i betydlig mån förminskade, så har man börjat använda större sorgfällighet i detta afseende. Af jordfrukter odlas potates mest. Väfnader af linne tillverkas och försäljas till någon del vid marknader; men väfnader af ull endast till husbehof. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,019 och 1859 af 3,852 personer, består af $29^{13}/_{16}$ mtl skatte, $3^{7}/_{8}$ mtl krono, $15^{7}/_{8}$ mtl frälse och uppskattas till 487,555 rdr rmt. Hofvaboerna, fordom kända för öfverdåd och mindre ordning, hvartill orsaken torde sökas i läget vid en af rikets största farvägar, med plats för marknader, ting, exercismöten, och i andra omständigheter, som pläga inverka menligt på allmogen, hafva på sednare åren varit exempel på hvad en mer vårdad ungdomens uppfostran och jemnare uppmärksamhet å de äldres uppförande kan åstadkomma. Barnundervisningen bestreds 1859 i både fast och ambulatorisk skola af 2 examinerade och 5 oexaminerade lärare för 253 gossar och 214 flickor, under det att 30 gossar och 39 flickor undervisades i hemmet. Kyrkan ombyggdes och utvidgades samt täcktes med skiffer 1810. Öfra delen af tornet ombyggdes 1812 samt täcktes med skiffer och koppar. Här äro 3:ne klockor. År 1723 på en helgedag blef kyrkan till en del förstörd af åskan, vid hvilket tillfälle 29 personer dödades och 14 mer eller mindre skadades. Fagerlids socken är nu mer förenad med Hofva (se Fagerlid). — Namnet Hofva torde härledas af Hof (aula; hålla hof, som i rimkrönikan betyder att anställa tornerspel, till hvilka de förnämsta i riket, ganska väl utsirade, plägade komma); häraf hofvera, uppföra sig med ståt och prakt. —

Hofva by, vid skogen Tiveden, har marknadsplats, hvarest årligen hålles marknad den 12 Febr. och 20 Sept. Här var förut ett kongl. postkontor, som indrogs 1833. Under 1860 har poststation blifvit inrättad här. Denna by skall fordom ha varit stad, äfvensom här skall hafva varit afgudahus och vaktplats i ofredstider med Danmark, emedan orten, hvars omgifning är uppfylld af sjöar och moras, är så belägen, att man ej kan komma uppåt landet, utan att färdas genom Hofva. Tiveden ansågs ock i Sturarnes tid för rikets förmur. Här såväl som på Wenern hafva många strider utkämpats. På Wenerns is utanför Hofva stod, säger sagan, en stor strid mellan Götiska konunga-bröderna Huddingarna och konung Olof i Danmark. Svea-konungen Adil med 12 berserker mötte äfven här på isen sin fiende, Norska konungen Ale, hvilken då stupade. Under brödrakriget 1274 mellan konung Waldemar samt hertigarne Erik och Magnus, inföll den sednare med en här, som han till en del värfvat för af kon. Erik i Danmark lånta penningar, uti Westergötland. Waldemar åter samlade en stor här från Svea-rike och tågade dermed genom Nerike, låtande sedan hela bondehären draga förut öfver Tiveden emot hertig Magnus. Sjelf stannade han med sin drottning och sina bästa män vid Ramundeboda. Knappt hade nu hären kommit fram till Hofva, förrän hertig Magnus lät anfalla den. Bönderna, utan anförare och ej vana vid sådana harnesk-klädda ryttare, som Magnus hade, kommo i oordning samt blefvo alla slagna, så att de flydde undan och gömde sig i skogar och kärr. Under detta låg konung Waldemar och sof middag i Ramundeboda, och drottning Sophia spelte schack, talande imellanåt föraktliga ord om Magnus Kittelbotaren. Vid budskapet om böndernas nederlag flydde konungen åt Wärmland, der han upphanns af några ryttare, utsända af hertigen. Härefter fick konungen såsom en nådeskänk åtnöja sig med Göta-rike, under det Magnus förblef konung i Svea-rike. — År 1579, under upproret i Westergötland emot konung Gustaf I, satte Westgöta-her-

rarne vid Hofva en vakt af 100 man, som borde hindra att intet bud skulle från Westergötland komma öfver Tiveden upp till konungen. Till anförare för denna vakt förordnades en prest, benämd Nils i Hvalstad, som förut varit, biskopsfogde på Leckö, och som högeligen hatade kon. Gustaf. Till denna herr Nils sände de upproriska alla sina bref, och skulle han med säkra bud förskaffa dem till deras egare uti öfra Sverige. På så sätt hindrades underrättelsen om upproret att ankomma till hufvudstaden. Det var vid denna tiden en ung stadstjenare i Stockholm, för sin djerfhet kallad Hans Wåghals. Han var bördig från Westergötland och kände der ganska väl folket samt alla vägar. Denna man blef hemligen nedskickad, för att skaffa konungen tillförlitlig kunskap om tillståndet i landet. På skogsvägar och hemliga stigar smög sig Hans Wåghals förbi vakten vid Tiveden och kom till sina slägtingar, der han uppehöll sig några veckor. Då han förskaffat sig all den underrättelse han kunde få, köpte han tillsammans en hop Westgöte-ostar, begaf sig upp mot Tiveden igen och lagade med flit så, att han föll uti vaktens händer. Herr Nils i Hvalstad ansatte honom hårdt, tilltalande honom som en spejare; men Hans Wåghals ställde sig helt enfaldig och svarade, *att han ej varit i Uppland på fyra år, ämnade sig dock nu dit för att sälja sina ostar.* Denna ursäkt hjelpte ej. Han återfördes till länsmansgården vid Hofva, och fyra karlar sattes till att bevaka honom. Hans Wåghals låtsade ingenting om, utan åt och drack, betalande allting rundligen, så att länsmannen var med honom väl till freds. Efter några dagar låtsade han blifva sjuk, pustade och höll sig mycket illa, så att han lades till sängs, och alla tyckte det vara stor synd med den stackars osthandlaren; ja, vaktkarlarna öfvergåfvo honom ofta långa stunder; han var, tyckte de, af sin sjukdom tillräckligen bevakad. Då han en gång var ensam, blef han varse på en hylla under taket en ask, hvaruti han fann åtskilliga bref från Ture Jönsson, Måns Bryntesson, Ture Bjelke och flera de förnämsta upprorsmännen. Dessa bref voro ställda till deras vänner i Svearike och innehöllo fullkomliga bevis på alla deras företag. Då Hans Wåghals genomögnat några af dem, lade han dem åter i asken och satte den tillbaka i vrån. Han började derefter sucka och jemra sig ej mindre än tillförne, så att alla trodde honom vara en dödssjuk man, den der icke behöfde vaktas. Men om natten, då alla somnat, tystnade Wåghalsen med sin jemmer, steg försigtigt och tyst upp, tog asken, smög sagta ut ur stugan, begaf sig åt skogen, och sedan kunde ingen taga honom fatt. På detta sätt undkom han och anlände slutligen välbehållen med sina bref till konungen. Sedermera, då Nils i Hvalstad tillfrågades af de sammansvurna herrarne, hvart de anförtrodda brefven tagit vägen, vågade han ej omtala, att brefven blifvit bortsnappade, utan sade, att han sjelf uppbränt dem, sedan han fått höra den olyckliga utgången af mötet vid Larf, — se denna artikel. — Då den s. k. lilla tullen år 1638 utsträcktes till de större marknaderna på landet, retades allmogen i Hofva till våldsamhet emot tullbetjeningen, hvilket kostade upphofsmannen lifvet. — Af gårdar och hyar märkas: Gudhammar 2 mtl, med såg, Kroppfjell 1 mtl, Melltorp 1 mtl, Wahlaholm 1 mtl, alla säterier; Tivedbron med färgeri; Hofva Bramsgården, uppskattad till 9,300 rdr rmt, eges af M. Mothander; ibm Hjerpeg., uppsk. till 4,730 rdr rmt, eges af G. Engelbrektsson; Hofva $^1/_2$ mtl skatte i 4 delar med såg, eges af bönder; Hofva Westerg. $^1/_4$ mtl, uppsk. till 3,000 rdr, kronolänsmans-boställe; Folkeberg $^3/_4$ mtl, uppsk. till 7,575 rdr, innehafves af kapten Lindenkrona i Mariestad; Bärtorp $^1/_2$ mtl, fanjunkareboställe; Prestbolet jemte Prestkila 2 mtl, uppsk. till 10,500 rdr rmt; Klockargården $^1/_4$ mtl; Smedbohl $^1/_8$ mtl är anslaget till Skaraborgs regimentes löningsfond. — Adress: Mariestad.

Hofverberget. Näst fjällen det högsta och märkvärdigaste berget i Jämtland, är beläget i Bergs socken och omgifves på alla sidor af Storsjöns vatten, förutom på den södra, hvarest en mosse eller myr af $^1/_4$ mil är belägen,

mellan Storsjöns östra och vestra vik. Öfverst på berget, vid vårdkasen, synas i klar luft 18 kyrkor. På en der upprest stock läsas dessa med knif inskurna ord: »Per ardua ad astra». Igenom norra delen af berget går ifrån öster till vester, nästan ned till bergsfoten å vestra sidan, en spricka till några alnars bredd på somliga ställen. Der den är djupast ses ingen botten, utan mörka djupet, som man tror räcka ned till sjöns vattenbryn; och hålla bönderna före, att denna springa blifvit vid Christi död, då hällebergen remnade. Den kallas eljest Stor-springa. Berget är vid foten af ungefärligen 1 mils omkrets. Ofvanpå växer skog, på några ställen tjenlig till timmer, som, der berget är brant, nedstörtas eller vältras. Här uppe betar äfven boskap. En liten mosse eller myr är öfverst på berget, norr ut, uti hvilken ligger en liten tjärn eller träsk, som utom vintertiden ständigt har vatten.

Hofvermo. By uti Myssjö socken af Jämtlands Södra Fögderi och län, är belägen vid Myreviken, hvari en å utfaller; består af $1^2/_3$ mtl på 4 nummer. Ett nummer är kaptensboställe.

Hofvetorp. Ett halft mantal frälsesäteri uti Torpa socken och Ydre härad af Linköpings län, beläget vid Sommen, har såg; uppskattningsvärdet var år 1859: 9,740 rdr rmt och egare akademi-adjunkten Malmström i Uppsala. Hofvetorp kallas 1686 skattesäteri, köpt af R. Leuhusen 1649 och tillhörigt Rob. Lichtone; egdes sedan af assessor L. Torpadius, 1700 och 1725 som frälse af hans enka, och 1750 af dotterdottern, fru grefvinnan Ekegren, gift med kapt. G. Folcker; sednare egare hafva varit: 1786 och 1818 C. G. Ramsell, 1825 fru E. Holst, 1850 och 1852 fröken Tigersköld.

Hofvetorp. Frälsesäteri uti Wists socken och Hanekinds härad af Linköpings län, med Cederberg, f. d. Djursberg, $5^1/_8$ mtl, uppskattadt till 22,250 rdr rmt, eges af grefve E. F. v. Salza på Mem. Hofvetorp kom 1623 genom byte med kronan under Säby till slägten Natt och Dag och egdes på 1630-talet af öfverste-löjtnant Carl Persson Natt och Dag, se vidare *Säby*.

Hoga. Länsmansboställe uti Stenkyrka socken af Tjörns härad och Göteborgs län, om 1 mantal, uppskattadt till 6,000 rdr, innehafves af kronolänsman A. Nordström; är ett ganska godt hemman, hvarpå utsås omkring 30 tunnor och erhållas 100 lass hö. Derunder lyder ett torp. Denna gård tillhörde fordom Castelle-kloster vid Kongahell. Vid detta boställe finnas en mängd grafkullar, omkring 80 stycken, hvaraf dock de flesta äro förstörda. Den största bär namnet Kungshögen, och säges uti densamma blifvit jordad en anförare för Skottarne, som här blifvit slagna af konung Alf, regerande i forntiden på Tjörn. Ett godt stycke härifrån, dock i samma gårds utmark, stå på en höjd några uppresta stenar af föga ansenlighet. Äfven dessa skola erinra om Skottarnes affärd, hvilka öfver denna höjd flyktade ifrån slagfältet vid Hoga till sina skepp uti Hummersund. Men innan de nått sistnämda ställe, tillägger sägnen, blefvo de ännu en gång upphunna af Tjörboerna och fullkomligt nedhuggna i trakten af Tolleby och Morrik — en händelse, hvaraf man tror den sednare gården ha fått sitt namn (Mord-rik).

Hogdal. Modersocken uti Näsinge pastorat uti Wättle härad af Göteborgs län, är den största i pastoratet, hvilket ock förr burit namn efter densamma, ligger 1 mil n.n.o. från Strömstad, vid 150 fots höjd öfver hafvet, af hvilket hon omgifves i vester; genom Svinesund skiljes socknen från Norge, i öster omgifves hon af Lommelanda och Näsinge, i söder af Skee socken, samt eger på en jordvidd af 14,511 tunnl., hvaraf 580 äro sjöar och kärr, $17^1/_2$ mant. skatte, $^1/_2$ mtl krono, $4^1/_2$ mtl frälse; uppskattningsvärdet år 1857 var 110,666 rdr bko. Marken är bergaktig, och endast mellan bergsklyftorna finnes tillfälle att odla. Socknen är till största delen röjd af skogsmark. Jordmånen är blandad; på Hogdalsnäset äro sand och sandmylla rådande, och i det

öfriga af socknen skiftar en mindre bördig lera i dalgångarna med sandmylla och mojord på höjderna och sluttningarna. Endast några strandhemman sakna husbehofssåg. Medelutsädet är ungefär 25 tunnor på hvar gård, nästan uteslutande hafra. Betesmarkerna äro goda, såsom i hela pastoratet. Socknen, som år 1805 beboddes af 515 och 1859 af 1,038 personer, har både fast och ambulatorisk skola, der under sistnämda år 43 gossar och 53 flickor erhöllo undervisning af en examinerad lärare, under det att 3 gossar och 8 flickor undervisades i hemmet. — Vid förutnämda Svinesund är färjestad, ifrån hvilken man öfverföres till Norge. De riksbekanta, halsbrytande Svinesundsbackarne hafva genom sednare tiders förbättringar blifvit så jemnade, att man nu utan fara kan färdas åkande både utföre och uppföre dem. En lika omsorg vore erforderlig att egnas äfven åt de öfriga branta backar, som uppfylla skjutshållet mellan detta ställe och Hogdal. Svinesund eger många märkvärdigheter, hvaribland dess ovanliga naturskönhet icke är den ringaste. Inklämd mellan snart sagdt skyhöga, skogiga fjällar, företer den ett böss-skott breda hafsviken, ständigt plöjd af främmande länders seglare — tremastade skepp synas ofta sättande för fulla segel genom den trånga bergsleden — en den mest beundransvärda anblick. Ställets beskaffenhet af gränsort mot ett främmande, oftast fiendtligt land, föranledde dess historiska märkvärdighet. Holmberg skrifver i sin »Bohusläns Beskrifning»: »Grefve Erik Dahlberg underrättar oss i sin dagbok, att redan Carl XI umgåtts med den tanken, att här uppföra ett bålverk, som för alltid skulle afhålla Norrmännens ovänliga påhelsningar ifrån denna sida; men denna idé blef först af Carl XII realiserad. Ur den glesa skog, som bekläder fjällsluttningen vid Svinesund, framskymta några sammanstörtade stenmurar och svaga torfvallar, — dessa äro nämda konungs verk. Dessa skansverk, 12 till antalet och från början uppkastade till skydd för den öfver sundet slagna bryggan, skulle med denna sammanbindas af försvarslinier till en ordentlig fästning, Sundsborg, hvilken var ämnad att för Norrmännen bli detsamma som Bohus förut varit för oss. Men Sundsborg föll med sin grundläggare; Danskarne jemnade det med jorden 1719; men dess lemningar skola ännu länge qvarstå såsom talande minnesvårdar på samma gång af fosterlandskärleken och landsförräderiet.» Svinesund, som under en fejd med Norge alltid måste vara en af de vigtigaste militäriska positioner, hölls, såsom sådan, besatt under 1808 och 1814:års krig. Under det förstnämda förefëllo här några obetydliga skärmytslingar mellan de å ömse sidor sundet liggande trupperna. En föga manstark postering, som stod här och vid Sallbobacken, ej långt härifrån, blef en gång bortsnappad af en svärm Norrmän, som landstigit vid Lerbäck och ernade sig ut på flera äfventyr, då en Svensk trupp, som anryckte ifrån Dyne, kom dem att tänka på hemvägen. — En ristning uti ett klipphörn nära vid stranden förvarar minnet af en ung, lofvande militär, grefve Axel Oxenstjerna, som här föll för en Norsk kula under en parlementering den 29 Juni 1808. Appell var redan slagen på Svenska sidan, men ännu ej besvarad af Norrmännen, då Oxenstjerna oförsigtigt framgick på vägen och träffades af ett skott från ett gentemot liggande hus. Under detta krig var den närmast landsvägen liggande gamla skansen bestyckad under befäl af en v. Eding, efter hvilken stenhopen ännu af allmogen kallas Edingsborg. — Kyrkan, egande en obeskrifligt täck belägenhet nära Dynekilen, uti en dal, beskuggad af löfträd och omgifven af höga fjällsträckningar, är i sig sjelf en högst oansenlig byggnad, som i öster slutar sig i en tresidig mur. Hon anses hafva haft ett liknande torn med Bohusläns vanliga gamla kyrkor, och hennes höga ålder vitsordas af de ojemna, inåtlutande och 10 qvarter tjocka murarna; men sin närvarande form har hon erhållit 1724, då hon till en del ombyggdes, efter att under kriget hafva blifvit begagnad till magazin och så godt som alldeles förstörd. Kyrkan upplyses nu af två fönster på hvardera långsidan och betäckes af trähvalf. Inan-

redet är tillkommet i sednare tider, emedan det gamla uppbrändes af krigsfolket 1719. Af detta finnes dock qvar ett gammalt läktarevärn, hvarpå man läser i upphöjda bokstäfver den betydelsefulla påminnelsen: »Kom ihv at naar du haver overvundet en fristelse, da skallt du forvænte en anden i tidi.» Altartaflan, om den kan kallas så, är försedd med en målning, som skall föreställa Nattvardens instiftelse. Predikstolen är likväl gammal och en skänk af kyrkorådet i Uddevalla, i hvars kyrka den fordom stått. På den äro anbragta tvänne adliga vapen; i det ena af dessa står en enhörning med underskrift: F. K. S., och i det andra tre rosor, under hvilka läsas initialerna L. E. H. Enda forntidslemningen i kyrkan är foten af en gammal, väl arbetad dopfunt, hvilken, upp och nedvänd, nu gör tjenst som skål. — Hällristningar förekomma talrikt på de högsta bergspetsarna. De största och märkvärdigaste ligga på Hattefursberget i Sundbys mark, på Wagnaren och på Rösningsberget, på Kornbäcks egor; på Långefjäll, ett berg på Hjelmbergs egor, nära sjökanten, ligga tvänne kiströr vid hvarandra; i det ena af dessa ser man en igenfylld grafkista af vanliga dimensioner. Den innehållsrikaste af de här befintliga hällristningarna är anbragt uti en sluttande bergshäll, nära hemmanet Torps åbyggnader. Holmberg skrifver om dessa: »Granskar man dem uppmärksamt på stället och jemför dem med hvarandra, kan man icke undgå att inse, det metallredskap både förfärdigat dem och på dem stå afbildade, så att det är uppenbart, att de Bohuslänska hällristningarne icke tillhöra ett folk, som saknat metallers bruk och kännedom, och det måste väcka förundran, huru en motsatt åsigt någonsin kunnat göra sig gällande.» Rolig nog är imellertid allmogens i Hogdal försäkran, att Carl XII under sitt vistande der förfärdigat de här omtalta hällristningarna, »då han ingenting annat hade att göra». De öfriga hällristningarne i denna trakt äro belägna på Sandbys utmark, i närheten af den ofvannämda. På Åseliden, en med marskog bevuxen bergsluttning, se man flera figurer, föreställande djur, sköldar, ett par fotsulor. Vid foten af samma berg ser man inhugget ett djur och något, som liknar en mansfigur, samt, ett stycke öster ifrån dessa, några skepps-ristningar. Borglemningar träffas icke här, oaktadt folksagan förmäler om en småkonung, som bott på Hogdalsnäset och fejdat med en höfding på Rabbalshede i Qville. I Stureberget vill man tro, att en »bergajätte» sig uppehållit. Vid Trolledalen, ej långt från Norby, är fäst en dylik tradition som den om Stureberget. Man påstår ock, att konung Carl XII uti denna dal afskurit och tillfångatagit en Norsk trupp, som i stället ernat taga honom; men denna tilldragelse saknas i de beskrifningar, som finnas om nämda konungs äfventyr, och torde möjligen hellre få tillskrifvas en aflägsen tid. Till nyare fornlemningar höra några stenrösen helt nära landsvägen, vid ett torp å Norbys mark, der man utvisar ett af Carl XII:s läger. — Bland gårdar märkas: främst Dyne, taxeradt till 20,500 rdr (se denna art.); Anneröd $^3/_4$ mtl, med skattlagd qvarn, tax. till 9,750 rdr, eges af C. L. Lundberg; Stora Hogdal $^1/_2$ mtl samt $^1/_8$ mtl i Anneröd egas af Per Magnusson; $^1/_2$ mtl Hogdal m. fl., tax. till 4,475 rdr rmt, eges af Cornelius Olsson; Ramdal 1 mtl i 3 delar, med qvarn, tax. till 9,000 rdr; Skafveröd 1 mtl i 2 delar, tax. till 6,000 rdr; Lilla Hogdal $^3/_8$ mtl, med tegelbruk, tax. till 3,018 rdr; ibm $^5/_8$ mtl med tegelbruk; Skogs-såg med tillhörande boningshus, tax. till 15,000 rdr, eges af G. Forssum & c:ni; boställen äro Hjelmberg, klockareg., Skogar för gränsridaren, Lilla Hogdal för bevaknings-kontrollören, Remdahl för skolläraren. — Adress: Strömstad.

Hogdal, Ytter-. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Helsinglands Vestra Öfra kontrakt i Uppsala stift, utgöres af 2 socknar: Ytter-Hogdal, moderförsamling, samt Öfver-Hogdal, annex, och innefattar $20^7/_{72}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 409, uppgick 1856 till 1,267 personer. — *Ytter-Hogdal,* modersocken uti Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, omgifves i norr af Öfver-

Hogdal, i vester af Elfros, bägge i Härjeådalen, i nordost af Hafverö i Jämtland, i öster af Borsjö i Medelpad, i söder af Ängersjö kapell, ligger $15^1/_2$ mil v.n.v. från Hudiksvall, vid 1,250 fots höjd öfver hafvet, och eger en areal af 247,027 tunnland, af hvilka 25,000 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn, bergaktig och mossländ. Rådande jordmånen är sandaktig, med lättmylla, utan lera. På längre afstånd är ymnig skog; men vid de flesta byar finnes knappt på en half mils afstånd nödig vedbrand. Socknen, som år 1805 bebοddes af 692 och 1859 af 1,091 personer, består af $12^2/_3$ mtl skatte, $^3/_8$ mtl krono och taxeras till 95,160 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och en oexaminerad lärare; den fasta skolan besöktes 1859 af 24 gossar och 27 flickor, den ambulatoriska, med 5 rotar, af 46 gossar och 41 flickor, under det att 9 gossar och 8 flickor undervisades hemma. Uti socknen märkas följande byar: Westansjö, Wiken, Östansjö, Tösjö, Flor, Gåssjö, Ängersjö, samt Hoafors tullmjölqvarn och Fåssjö ål-kar. — Adress: Ljusdal.

Hogdal, Öfver-. Annex-socken till Ytter-Hogdal uti Gefleborgs län, är belägen uti Härjeådalen af Jämtlands län, 11 mil söder från Östersund, vid 1,350 fots höjd öfver hafvet, ligger i sydöstra hörnet af landet och gränsar mot tre landskaper, i öster till Rätans socken i Jämtland, i sydost till Hafverö i Medelpad, i söder till Ytter-Hogdal i Helsingland, i vester till Sveg. Socknen, hvars namn är taget efter elfven Hogdan, som kommer ifrån Jämtland och rinner genom denna trakt åt Helsingland, hvaraf de två härvid belägna socknarna heta Öfver- och Ytter-Hogdal, består af $7^1/_{18}$ mtl skatte och taxerades 1857 till 8,740 rdr bko. Åkerbruket är ringa, boskapsskötseln något mer gifvande; litet fogel- och djur-fångst med fiske utgöra de öfriga näringarne. I brist af flottled kan denna socken icke hafva någon vinning af skogen. Utom Hoa-elfven, som af några är föreslagen såsom tjenlig till flottning, ehuru möjligheten häraf förnekas af andra, finnas åtskilliga små sjöar. På sidorna af detta vattendrag och ådal äro byarne belägna, som instängas af höga och långa bergssträckningar. Socknen, som år 1805 bebοddes af 166 och 1859 af 245 personer, har ambulatorisk skola, deri sistnämda år 17 gossar och 19 flickor undervisades af klockaren; 1 gosse och 2 flickor undervisades i hemmet. Kyrkan, belägen $1^1/_2$ mil från moderkyrkan, är af trä och mycket liten, blef ombyggd i fyrkant 1740 och öfver allt målad; hon har inga märkvärdigheter. Socknen var fordom annex till Sveg, då sockenboerna hade en $4^1/_2$ mil lång, svår ridväg öfver berg och höjder, af hvilka i synnerhet märkas de så kallade Brudbackarna. Om vintern var denna väg ofarbar, och måste då vägen tagas öfver Ytter-Hogdal genom Elfros, och blef då en 6 mils omväg. Här äro byarne Kyrkbyn, $5^1/_{36}$ mtl i 19 n:r, och Ökeskatt, $2^1/_{36}$ mtl. — Adress: Ljusdal.

Hogen. Boställshemman om 1 mtl uti Herrestad socken af Lane härad och Göteborgs län, nu anslaget till regiments-aflöningsfonden och taxeradt till 3,750 rdr, är till sin egovidd ett af de minsta hela hemman i denna trakt, har väl årligt utsäde af c:a 18 tunnor höst- och vårsäd uti jord af goda produktionsanlag och äng till omkring 45 lass, men saknar sommarbete, torp och tillfälle till anläggning af dylika samt är alldeles skoglöst, sedan 1826:års skogseldar medtagit hvad som fanns.

Hogrän (Hougren). Annex-socken till Wall, belägen på Gotland i Stenkumla Ting och Wisby läns Södra Fögderi, $1^1/_2$ mil söder från Wisby, vid 130 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 4,814 tunnland, af hvilka 330 äro sjöar och kärr, och består af $12^2/_{27}$ mtl skatte samt taxeras till 65,760 rdr rmt. Socknen, som år 1805 bebοddes af 249 och 1859 af 371 personer, har fast skola, der sistnämda år undervisades af en examinerad lärare 28 gossar och 15 flickor. Kyrkan, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är till största delen af huggen sten, uppbyggd omkr. år 1200, med vackra peristiler och pilastrar. Här

är en liksten med inskriften: Sigmuntr. lit . rasa . stain . eftir : bruþr : sina auk : bro : gierva : eftir Sigbiarn : Sante : Mikal : hielbi : h.. s : ant : auk : at : Botraif : auk : at : Sigraif : auk : at : Aibiern : fatþur : þaira : altra : auk : bigvi : han : i bu sunarst : Kair : viþr : legþi ormalur nemr. untiur. På tvärbjelken: Roþair : hristi : runar : þisi : kairlaikr. På andra raden: Sigmutr sifri sliku : unir kuml. På fältet, intill ristningsraden:

Kar i anum
ritar : ke.. kun :
Hier munt stanta
stin : at Margreti
a : biarki
in : bro furir :

Af gårdar och byar märkas: Gervalls $1\frac{1}{8}$ mtl, tax. till 6,020 rdr rmt; Djupbrunna $\frac{5}{8}$ mtl i 4 delar, tax. till 3,000 rdr; Stora och Lilla Enbjenne i 12 delar; Wallby i 6 delar, med såg; Thomsarfve i 4 delar, med såg; Rodarfve $1\frac{1}{8}$ mtl i 2 delar, tax. till 6,760 rdr rmt. — Adress: Wisby.

Hogstad. Annex-socken till Högby pastorat uti Göstrings härad af Linköpings län, $\frac{3}{4}$ mil s.s.v. från Skenninge, vid 380 fots höjd öfver hafvet, ligger mellan Högby i nordost, W. Skrukeby och en del af Sörby i öster, Ekeby i söder, Rinna i sydvest, Wäderstad i vester, Appuna i nordvest, Bjälbo i norr, har omkring $\frac{3}{4}$ mils längd från norr till söder, med omkring $\frac{1}{4}$ à $\frac{3}{8}$ mils bredd, och upptager en areal af 5,230 tunnland, af hvilka blott 30 äro sjöar och kärr. Alltsammans är en slätt, med lutning åt norr, der åtskillig sidländ mark förekommer, och med någon höjning mot söder, der en landhöjd stöter härtill, och hvarifrån Sken-åns mest långväga grenar rinna norrut genom socknens östra del. I öster och i midten är den mest bebyggda delen. Vid Stora Ljuna är en ovanligt stark källåder. Rådande jordmånen är mest lera och lermylla, dels ock sandjord; på äng och bete är ringa tillgång, på skog ännu mindre; men en liten allmänning har funnits söderut, å Gullstigen. Enda näringen är åkerbruk, med boskapsskötsel och bränvinsbränning. Socknen, som år 1805 beboddes af 746 och 1859 af 861 personer, består af $25\frac{1}{6}$ mtl skatte, $6\frac{1}{12}$ mtl krono, $3\frac{1}{2}$ mtl frälse och taxerades 1859 till 202,910 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare jemte klockaren uti fast skola för 31 gossar och 30 flickor, under det att 15 gossar och 29 flickor undervisades hemma samt 1 gosse och 2 flickor enskildt; tillsammans utgjorde skolbarnens antal 47 gossar och 61 flickor. — Hogstadha, Hugstadha, Hofstadha, äfven Vkstadha, kallas socknen i 1300-talets handlingar; den hade då och ännu år 1596 egna kyrkoherdar, men lades sistnämda år till Högby som annex. Kyrkan, $\frac{3}{5}$ mil från moderkyrkan, är gammal och har torn; hade sin curatus redan 1347; altartaflan är från katholska tiden. Socknen eger kyrko-, fattig-, bibel- och fattigmagasins-kassor. — Gissingsvall vid kyrkan är, kanske af gammalt, häradets tingsplats. Af fornminnen nämnes ock åtminstone på 1700-talet en runsten vid Hogstad. — Landsvägen från Mjölby till Småland öfver Grenna går genom socknen i rigtning mot vestsydvest mellan Skrukeby och Wäderstad; mindre vägar utgå åt norr till Högby och Bjälbo; vid den sednare ligger kyrkan; söder ut gå vägar uppåt socknen och skäras af en korsväg mellan Sörby och Rinna. — Vid katholska tidens slut hörde här 7 gårdar under kyrkliga stiftelser, $12\frac{1}{2}$ under kloster af samtliga $41\frac{3}{4}$, enligt 1700:års jordebok. På 1600-talet innehade adeln en del, men förlorade mycket vid reduktionen. Nu tillhör allt, utom boställshemmanen, allmogen. I socknen märkas följande militiæ-boställen: Högsted $1\frac{1}{2}$ mtl krono, taxeradt till 7,130 rdr rmt, innehafves af kapt. C. J. Fornell i Linköping; Mjerdevid 1 mtl, Krokstad 1 mtl, St. Ljuna 1 mtl äro till löningsfonden indragna; Krokstad $\frac{1}{4}$ mtl, komministersboställe. — Adress: Skenninge.

Hogsäm. Ett mant. krono uti Tossene socken af Sotenäs härad och Göteborgs län, taxeradt till 2,250 rdr rmt, är anslaget till aflöningsfonden för Bohusläns regimente.

Hojomavarp. Så kallas en lugnvattensträcka af mer än 100 alnar nedanför Stampeströmsfallet på Trollhättekanal.

Hoka. By i Asarums socken och Bräkne härad af Carlskrona län, består af $2^1/_4$ mtl, hvaraf $^1/_4$ är gästgifveri; $^3/_4$ mant. egdes på 1790-talet af hofjunkaren Silfverskjöld, och har tvåvånings trähus, såg- och mjölqvarn samt 6 underliggande torp.

Hokadal. Gästgifvaregård i Asarums socken och Bräkne härad af Carlskrona län, hvarifrån skjutsas till Asarum 1 mil, till Gäddeviksås i Kronobergs län $1^1/_4$ mil.

Holaveden. Fordom en stor skog mellan Småland och Östergötland, hvilken skog då räknades för rikets förmur, och som sådan är af historisk märkvärdighet. På hertigarne Eriks och Waldemars reträtt omkr. 1309 för konung Birger med Danska hären, beslöto de, att här vid Holaveden göra allvarsamt motstånd; men då Matts Kettilmundsson red framför hären, snafvade hans häst och störtade med sin ryttare, så att fanstången, som han bar, bröts i stycken. Som detta tycktes vara ett ondt förebud, vågade hertigarne ej någon strid, utan drogo sig än vidare undan. Så kom Danska hären till Nyköping och började dess belägring. — Under kriget mellan konung Carl VIII och konung Christian I, då den förre var omgifven af förräderi på alla sidor och icke såg sig mer någon utväg, räddades han för den gången undan den öfverhängande faran genom segern vid Holaveden, som lagman Erik Nipert och biskop Nils vunno öfver Christian, då denne 1452 skulle från Jönköping draga häröfver inåt Östergötland. Vid gården Norbeck var en bråte inhuggen i skogen, der Erik Nipert och biskop Nils hade gömt sig med sitt folk. Danskarne kommo sjungande och öfvermodiga, förlitande sig på sin stora manstyrka och på de blänkande Tyska herrar, som kommit till deras hjelp. Men just som de föraktligt talade om huruledes de skulle piska de arma Östgötabönderna, och hade kommit in i förhuggningen, hveno pilarna kring deras hufvuden, och gjorde bondehären på dem ett manligt anfall, så att de skrytsamma Tyskarne genast togo till flykten samt med Danskarne; men största delen stupade för Östgötarnes pålyxor. Deröfver diktades följande rim:

> De Danska voro glada,
> Som kunde komma hem;
> Borta blefvo fyra af hvarje fem.
> Af Danskarne på Holaved
> Många föllo döda ned;
> Slut på den trätan vann
> Den Svenska pålyxan.

Till följd af detta nederlag och den ibland Danska och Tyska hären uppkommande rödsoten blef Christian tvungen att draga sig tillbaka till Danmark, och Tyskarne svuro på sitt brutna tungomål: »In Sweden kome wy nimmer meer.» Vid Odensö, under Holaveden, blef år 1453 den upproriska Dackens parti slaget af Olof Bror, konungens fogde öfver Hofs län. Vid Holaveden hade konung Erik XIV låtit fälla ogenomträngliga förhuggningar eller bråtar, för att hindra Danska fältherren Rantzow på hans återtåg från Östergötland år 1568, så att han vid sin ankomst hit var i förtviflan nära beredd att återvända till Östergötland; men Franz Brockenhusen, en annan Dansk officer, svarade: »Kära bror lilla, vi äro här för och måste här dö, om det än skulle kosta både knapp och krygell.» Men samma natt blef det så stark köld, att sjön Sommen blef farbar, så att hela Danska hären kunde passera deröfver; deras fotfolk bortkastade då sina harnesk. De förlorade äfven två af sina största fältstycken, som sjönko tillika med hästarna. Under kriget år 1612 hade på samma sjö Sommen ett antal bönder församlat sig för att motstå Danskarnes ströfverier.

Holdahla. Ett skattehemman af $^3/_4$ mantal uti Westra Thorsås socken af Allbo härad och Kronobergs län, skrifves ock Håldal (cava vallis), är Cavalliernas utgångsort. Gården egdes åren 1559—99 af Måns, fjerdingsman efter 1585, son af förra egaren Suend, hvilken som Nils Dackes medhållare pliktat 2 oxar och 10 mark penningar 1545. Efter

Måns kom dennes son Oluff (nämnes 1627), som hade sönerna Magnus Olai Cavallius, lektor i Wexiö, och Erngisle Olofsson i Mörhult, fogde i Herrelunds friherrskap, biskop O. Cavallii fader, de Skånska och Göteborgska Cavalliernas stamfar. En biskopens bror, Måns Cavallius, länsman på Sunnanvik, är genom sin son, Carolinen Joh. Cavallius, gift med en dotter af den fromme prosten Helin i Nöbbeled, stamfar för grenarna Cavallius och Cavalli. Oluff i Huledahl lär genom en son Eskil varit stamfar åt Jonas Cavallius, kyrkoherde i Lunds stift 1678—1709. Majoren L. J. Cavalli, som dog på sin gård Elmtaryd, är i ärofull åminnelse genom Styrbjörns äntring 1808.

Holje. By i Jemshögs socken och Listers härad af Carlskrona län, består af $4^1/_4$ mtl på 30 nummer, hvaraf A. Pinnow eger $^{15}/_{64}$ mtl i N:o 21, $^{33}/_{64}$ i N:o 22, $^3/_{16}$ i N:o 23, $^1/_8$ mtl i N:o 24; N:ris 26—27 äro tvänne utjordar, som höra till Jemshögs kyrka; N:ris 28—29 äro 2:ne sågar och en qvarn. Folkmängden 1858 utgjordes af 918 personer. Här är marknadsplats, hvarest marknader hållas i Juli och Sept. månader. Byn har dålig åker, god äng, sköna beteshagar, vidlyftig och bergig mark, tillräcklig skog samt 2 mjöl- och 5 sågqvarnar. Här finnas några minnesmärken efter kyrkogårdar, som här fordom varit inrättade. I byn är äfven ett bruk, kalladt Olofström, hvarom närmare på dess ställe.

Holkaberg. Hemman af $^3/_4$ mantal skatte uti Ödeshögs socken af Lysings härad och Linköpings län, beläget nära vid Wettern, taxerades 1859 till 3,430 rdr rmt och var deladt mellan C. och Hans Petersson, hvardera egande $^3/_8$ mtl. Holkaberg har blifvit reduceradt såsom grefskaps-donation till P. Brahe. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till: Ödeshög i norr $1^3/_8$ mil, Grenna i söder $1^3/_8$ mil.

Holland. $^5/_6$ mantal skatte uti Undersåkers socken af Jämtlands Södra fögderi och län, har 2 n:r, skiftade i 4 delar, och är taxeradt till 2,840 rdr rmt.

Hollerud, se *Kathrineberg.*

Holm. Patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Lagunda kontrakt af Uppsala stift, utgöres af två socknar: Holm, moderförsamling, och Kulla, annex, samt innefattar 41 mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 137, utgjorde 1856: 683 personer. — *Holm,* modersocken uti Lagunda härad och Uppsala län, utgör häradets nordöstra hörn och bildar en udde mellan fjärden Gåran i öster och Låstaviken i norr samt omgifves i vester och söder af Fittja socken; omfattar en areal af 1,828 tunnland, af hvilka 20 äro sjöar och kärr, och är en skoglös slätt — vid 30 fots höjd öfver hafvet — med spridda bergkullar, de betydligaste mot sjön. Jordmånen af lera, litet sandblandad, särdeles mot bergsbackarna, är den bästa i häradet. Skogen inom socknen är ganska ringa; men skogseffekter hemtas från 1 à 2 mil aflägsna trakter. Jemte åkerbruket såsom hufvudnäring, intager fisket här något större rum än annars inom häradets kustorter. Socknen, som år 1805 beboddes af 241 och 1859 af 297 personer, består af $1^1/_4$ mtl krono, 19 mtl frälse och taxerades 1859 till 113,950 rdr rmt. Här finnes fast skola, der sistnämda år 19 gossar och 10 flickor undervisades af en för Kulla gemensam lärare, under det att 8 gossar och 11 flickor undervisades hemma. — Aggaholm var socknens namn 1314, då den räknades till prov. Haghund af Tiundia och ärkestiftet. Samma namn förekommer 1366, från hvilket år en kyrkoherde är känd. Konung Johan III gaf denna socken åt sin syster, prinsessan Sophia, gift med hertig Magnus af Sachsen-Lauenburg, hvilken förläning sedermera återkallades. År 1695 erhöll kongl. rådet grefve J. Stenbock, som var egare af Sjö, jus patronatus, derföre att kyrkan låg på hans egor. Kyrkan, $3^1/_2$ mil från Uppsala och beskrifven 1829 såsom förvarande många gåfvor från Sjö herregård, är ombyggd på 1730-talet af grefve De la Gardies arfvingar, sedan hon nedbrunnit af åskeld. Öfver kyrkporten är en stentafla uppsatt, med följande inskrift:

»Hæc ara est Domini.
Qvam a cultu in Deum, fide in Regem,

amore in Patriam S: R: M:tis Senator Regni et Archi Marchallus palatii m. m. Johannes Gabriel Stenbock, comesin Bogesund, L. Baro in Öresteen, Dominus de Cronbeck, Lena, Lennarp & Sjö, suo sumptu extructam, hoc pietatis posuit monumentum. Vos itaque qvibus dilecta sunt tabernacula Domini, quoties huc acciditis, operaturi Sacris, mementote ejus, grata mente, qui tam Sancti vobis otii copiam fecit. Optate illi, optate vobis, post caducam hanc in terris beatitudinem æternam cum Deo in cœlis. Templa locas Divis, cum Divis ipse locandus, Implendis astris castra beata paras. Anno MDLXXVIII.» Runstenar finnas vid Walby, Mosunda, Gymminge samt på kyrkogården; den sednare har denna inskrift: **Jukir auk Ifriþr lit. rita stin þina abtur bruþur Huþilfar iuþr bauki... Osmuntr risti runa.** — En väg från sydöstra delen af Fittja går norr ut till Sjö, förbi kyrkan. — I socknen märkas: Sjö $9^1/_2$ mtl frälse, som, jemte 2 mtl Mosunda, 3 mtl Säby, 2 mtl Walby m. fl., tillsammans 19 mtl, taxeras till 114,500 rdr rmt; prestgården, som upptager socknens öfriga $1^1/_4$ mantal, är taxerad till 9,450 rdr rmt. — Adress: Ekolsund.

Holm. Fyra boställen med detta namn finnas uti Tuna socken af Säters fögderi och Stora Kopparbergs län, hvaraf ett är majorsboställe och består af 1 mtl, tax. till 9,000 rdr, innehafves af öfverste-löjtn. W. Schoultzberg; ett är kaptensboställe och består af 1 mtl, tax. till 8,250 rdr, innehafves af kapt. W. Virgin; ett är mönsterskrifvare- och ett fanjunkare-boställe, hvartdera bestående af $^5/_{16}$ mtl, tax. till 3,300 rdr, allt rmt.

Holm. Annex-socken till Ör pastorat af Nordals härad och Elfsborgs län uti grefskapet Dal, hörande till Södra Dals kontrakt af Göteborgs stift, ligger $4^1/_4$ mil från Wenersborg vid Wenern och vid 180 fots höjd öfver hafvet; största längden utgör något öfver $1^1/_4$, största bredden något öfver $^1/_2$ mil; arealen upptager 12,266 tunnl., hvaraf 725 tunnl. äro sjöar och kärr. Nordöstra delen är bergig, såsom belägen på Köpmannefjäll. Det öfriga är slätt och nära utan skog. Ingriby-strömmen eller ån förenar Näsöl med Näre. En större bäck kommer söderifrån Erikstads och Jerns socknar och förenar sig med Holms-å, hvilken afleder vattnet från Näre; vid samma å är hamn i Wenern och lastplats. Rådande jordmånen är lera. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,063 och 1859 af 1,988 personer, består af 14 mtl skatte, $^1/_4$ mtl krono, $16^1/_6$ mtl frälse och taxerades 1859 till $342,216^1/_4$ rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola, der under sistnämda år 118 gossar och 147 flickor undervisades af en oexaminerad lärare, medan 53 gossar och 41 flickor erhöllo undervisning i hemmet. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, är af sten, utan torn och sakristia. Vapenhuset lärer vara bygdt af Lindorm Stake. På dess yttre vägg är inmurad en sten med vapen under en krona och L. S. 1644. I choret finnas flera grafstenar öfver medlemmar af Stake-slägten, döda på 15- och 1600-talen. På kyrkogården äro 2:ne murade grafchor; på det ena står B. I. D. 1671; på det andra L. E. S. 1694. Predikstolen skänktes 1742 af kapt. Gust. Joh. Reuter till Berg och hans fru, Hedv. Ridderschantz. Messhaken är gifven af friherrinnan Charl. Ribbing, född von Scheding, år 1775. I Holms kyrka utgaf Norska konungen Håkan Magnusson d. 26 Nov. 1379 pardon för välborne Nisse Knutsson, enligt ett bref i riksarchivet, hvaraf synes (efter Lignell), att Håkan ännu behöll titeln af Sveriges konung, ehuru han redan 8 år förut afsagt sig allt anspråk på Svenska kronan. År 1305 skrefs socknens namn Östæna, då Tholuv Peetersson testamenterade till presten och kyrkan en mark, enligt N:o 1,452 i Sv. Diplomatarium. Nordost från kyrkan, omkring $^1/_8$ mil, vid hemmanet Norre Östanå, var Östanå kapell i medeltiden beläget. Vid Westeråda finnes en minnessten upprest med följande inskrift: »C. XIV J. J. F. O. Uppsatt till åminnelse af H. Maj:t Carl Johans och H. K. H. kronprinsens förbiresa till Norge d. 13 Juli 1820. Kon.

Carl XII reste denna väg 1718 sina fiender och sin slutbana till mötes. Vår store och vördade konung Carl XIV Johan åtföljes med frid och välsignelse att besöka de riken, hvilka igenom honom blifvit förenade.» Uppgiften om Carl XII:s färd genom Westeråda, skrifver Lignell, får anses som ett misstag, emedan han veterligen aldrig varit i Nordal. På Töresby egor märkas 2:ne stora stenkistor i jorden. Vid Heljansnäs (Helge-Ands-näs) finnas stenläggningar efter ett kloster. Vid säteriet Berg finnes S:t Olofs källa, der fordom en kyrka, S:t Olofs kyrka, var invigd till hans namn. På Ingriby egor, vid sjön Nären, blefvo år 1845 icke mindre än 29 silfvermalm-anledningar inmutade. Utom stora landsvägen mellan Wenersborg och Åmål, som stryker längs igenom socknen, leder en indelad väg till Skållerud, en till Gunnarsnäs, en till Ör och två till Jerns socken. — Af gårdar märkas: säterierna Berg 1 mtl, tax. till 18,000 rdr, Wedbyholm 1 mtl, tax. till 15,000 rdr, Westeråda 1 mtl, tax. till 11,300 rdr; frälsehemmanen Näs 1 mtl, tax. till 9,000 rdr rmt, Sunnå, tax. till 13,500 rdr rmt, Holm $^1/_2$ mtl, till 4,500 rdr rmt; blott ett kronohemman finnes, $^1/_4$ mtl Skogsbohl, tax. till $2{,}556^1/_4$ rdr rmt, fanjunkareboställe. — Adress: Wenersborg.

Holm. Säteri uti Öfver-Lännäs socken i provinsen Södra Ångermanland och Wester-Norrlands län, beläget invid Ångermanelfven, $^1/_8$ mil nära kyrkan och 8 mil från Hernösand, är det enda af nämda natur uti detta landskap och tillika dess största jordegendom, $141^1/_2$ rökar eller $8^{27}/_{32}$ mantal (i Aftonbladet uppgifves 12 mtl), omfattande en areal af 1,200 tunnl. åker och äng samt 25,000 tunnl. skog; taxeras till 21,000 rdr rmt. Belägenheten, med en vidsträckt utsigt öfver elfvens både öfra och nedra lopp, är i hög grad imponerande. Jordmånen i stora åkerfält är af god beskaffenhet, och man anar icke, då man ser den yppiga vegetationen der, att man vistas så högt uppe i norden. Holm har gamla anor. En mängd ättehögar finnas der vid stranden, och allt antyder, att trakten ganska tidigt varit bebyggd, att väldiga strider der utkämpats. Fyra bondbyar sägas här först blifvit sammanlagda, nämligen: Harlekan, Holm, Oppumah, Stockberg, hvarefter gårdstomter finnas. På 1500-talet bodde under-lagman Edvard Hindriksson med flera hans efterträdare på Holm. På 1600-talet förordnades dåvarande riksrådet, sedan rikskansleren Axel Oxenstjerna, till »förste lagman öfver all Nordlanden». Någon tid från 1645 till 1656 förmenas gården varit krono och då ortens landshöfdinge-boställe; men 1676 blef den upplåten till landshöfd. Carl Sparre i byte mot några frälsegårdar på Öland. Af grefve Sparres arfvingar såldes egendomen ganska förfallen till brukspatron Pollack och tillföll sedan dennes måg, brukspatron Classon; bägge sökte här göra flera förbättringar; men efter den sistnämdes död, 1750, föll gården åter i vanhäfd till 1766, då revisions-sekret. Nordenfalk blef egare deraf. Under honom fick gården ett helt annat utseende än den förut haft. Han nedlade mycken kostnad vid jordbruket, hvarigenom sädesafkastningen ökades från 180 till 450 tunnor. Bland andra förbättringar infördes här då äfven bruket af tröskvagnar. Sedan hufvudbyggnaden afbrunnit 1769, uppfördes här ett vackert boningshus, två våningar högt och 50 alnar långt. Från öfra våningen har man en af de skönaste utsigter. Gårdens ena sida begränsas af en björklund med hvilobänkar och i bakgrunden af ett hönshus i form af ett prydligt boningshus. På andra sidan ligger trädgården med blomstersängar, gångar och terrasser; samma egare uppförde här äfven såg- och mjölqvarn, äfvensom det $^1/_8$ mil härifrån belägna Björkö bruk. Han lät äfven bygga ett fartyg om 70 läster, som gick på Stockholm. Närvarande egare äro brukspatr. C. Rinman och L. Ekman (i Aftonbl. uppgifves Scheele). Vid Holm produceras något hvete; här växer ock en lind, som äfven är en sällsynthet i orten.

Holm. Annex-socken till Indals pastorat uti provinsen Medelpad af Wester-Norrlands län, omgifves af Torp, Stöde, Sättna, Indal och Liden; i vester

möter Hellsjö socken i Jämtland. Dess längd är $1^3/_4$ mil och bredden 1 mil; den har en areal af 57,950 tunnland, af hvilka 9,200 äro sjöar och kärr. Socknens läge — vid 210 fots höjd öfver hafvet — på ett af flera vatten kringskuret land tycks hafva gifvit anledning till dess namn. Af sjöarna är Holmsjön störst, hvaruti flera vatten sammanlöpa; den genomskär, tillika med Storhultssjön, Hissjön och en del af Nafvarn, större delen af socknen. Af mindre elfvar äro: Österby-ån, som drifver en grofbladig såg och åtskilliga sqvaltqvarnar, Sunnansjö-elfven och Fagerviks-forsen, äfvenledes drifvande hvardera en såg. Marken är ganska bergaktig; det högsta berget är Bleckåsen. Jordmånen är ganska svag, består af mjöla och sand, dock mest af vattenaktig lera, hvarföre ock åkerbruket så väl som boskapsskötseln är ringa. En bättre inkomst hafva invånarne af trävirkeshandeln, hvartill skogarna lemna betydliga materialier. Fiske och djurfångst äro ej af någon betydenhet, ehuru skogar och sjöar intaga största området af socknens mark. Folkmängden, som 1758 var 145 och 1805: 330, uppgick 1859 till 875 personer (häraf 72 ståndspersoner). Hemmantalet består af $7^1/_{12}$ mtl skatte, $^1/_9$ mtl krono. Socknen har fast skola; i densamma meddelades år 1859 undervisning åt 19 gossar och 14 flickor af en examinerad lärare, under det att 59 gossar och 61 flickor undervisades hemma. — Kyrkan, af trä, belägen $2^1/_2$ mil från moderkyrkan, har inom 200 år tre gånger blifvit uppbyggd. Första byggnaden skall hafva afbrunnit en julmorgon, och den andra, såsom för trång, nedrefs på 1600-talet. Nuvarande kyrkan uppfördes 1695, håller endast 14 alnar i längd och 11 alnar i bredd. — Af större byar märkas: Anundsgård, 39 mål på 3 nummer i 7 delar; Fagerviken $25^1/_2$ i 4 delar; Hultsjön $17^1/_2$ i 4 delar; Sunnansjö 30 på 2 n:r i 6 delar; Wike 44 på 4 n:r i 15 delar; Östbyn $63^3/_4$ på 4 n:r i 10 delar; Prestbolet 4 krono samt Östanbäck och Fagerviks sågverk. — Socknen ligger 5 mil från adressorten Sundsvall.

Holm. Stångjernsbruk uti Hed socken af Skinnskattebergs härad och Westerås län, är uppbygdt år 1627. Handelsmannen i Arboga Robert Petré fick d. 12 Dec. 1673 kongl. Bergskollegii tillstånd att reparera hammaren; vid samma tid voro här tvänne härdar; men den ena af dem blef år 1708 nedlagd. År 1754 egdes bruket af assessorn Carl Christierssons arfvingar, fru Eva Maria von Schantz och assessorn Carl Svedenstjerna; har en längre tid hört under Karmansbo bruk och är nu nedlagdt med bibehållen rätt till husbehofssmide; härtill höra äfven mjölqvarn med två par grofmäld- och ett par sikt-qvarnstenar, som äro arrenderade af byggm. P. G. Söderberg. Till Holms gård höra äfven husbehofssåg och tegelbruk.

Holm. Annex-socken till Halmstads stadsförsamling i Halmstads härad och län, belägen vid 130 fots höjd öfver hafvet, gränsar till Halmstads stads egor, till Öfraby, Enslöf, Qvibille, Harplinge och Wapnö socknar samt omfattar en areal af 3,101 tunnl., af hvilka 15 upptagas af vatten och kärr. Uti socknen, hvars jordmån är mylla, dels ler-, dels grusblandad, brukas allmänt ensäde; blandsäd och hafra äro de allmännaste sädesslagen. Afkastningen beräknas öfver hufvud till 3:dje kornet. Lin och hampa odlas endast till husbehof. På hvarje helt hemman beräknades omkr. år 1815 c:a 18 tunnors utsäde och ett höbol af 24 à 30 lass. Der marken fredas för kreatur och inhägnas, uppväxer löfskog, och björken trifves här utmärkt väl. Socknen, som år 1805 beboddes af 465 och 1859 af 574 personer, består af $1^1/_8$ mtl krono, $26^3/_4$ mtl frälse och taxerades år 1857 till 45,770 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i ambulatorisk skola af en examinerad lärare för 40 gossar och 38 flickor; dessutom undervisades enskildt 3 gossar och 4 flickor. Kyrkan, belägen på en höjd invid landsvägen, $^1/_2$ mil från Halmstad, är byggd af sten, 35 alnar lång och 16 alnar bred. År 1810 antände åskan ett bredvid kyrkan stående trätorn. På norra kyrkoväggen hänger ett epitaphium öfver löjtnant Anders Trana, död 1677. På

ett par malmljusstakar, som stå på altaret, stå Iwar Hansson Ulfsax' namnchiffer och vapen. I kyrkan förvaras en märkvärdig runsten med inskriften: Haær ligær Aennar : Arnibiarnar . sun guþen, såsom efter flera fornforskares mening förvarande minnet af den här i kriget mot Danskarne stupade skalden Ejnar Skulason, hvilken vistats vid kon. Sverkers hof samt uppgifves af Dalin hafva varit den förste, som uti Nordiska skaldekonsten införde rim. Uti fornhandlingar ifrån 15:de seklet omtalas en nära Halmstad belägen socken, som då kallades Skibsholm, hvarest då var en sockenprest, vid namn Påfvel Jacobsön. Att detta Skibsholm varit det nuvarande Holm göra flera omständigheter icke så otroligt, ehuru stället redan på kartan af år 1277 kallas Holm. Holms socken var fordom ett särskildt pastorat; men kon. Fredrik II förordnar den 8 Juni 1586, att denna socken skulle vara annex till Halmstad, och att dess pastor måtte hålla en kapellan, boende i Holm, som kunde vid sjukbesök om natten, då stadsportarna voro tillslutna, vara tillgänglig. Först 1749 synes socknen blifvit annex i ordets fulla bemärkelse. — Af större gårdar och byar märkas: Holms-by, $1^1/_2$ mtl insockne, $6^1/_2$ mtl utsockne frälse, för närvarande tillhörande kammarjunkaren Staël von Holstein på Wapnö, utom 1 mtl, som eges af allmoge; 1 mtl krono, tax. till 2,250 rdr, innehafves af komministern; denna by är belägen på båda sidor om den genom byn gående landsvägen, eger höglända egor och rådande jordmån af grusblandad mylla. Någon bördigare jordmån, bestående af lera, finnes äfven; — Kjellstorp, 4 mtl insockne frälse, har samma egare, med sidlända egor och rådande jordmån af lera; Fjellalunda, 4 mtl utsockne frälse på 6 n:r, har samma egare, med inegor af sidländ och kall jordmån, till det mesta bestående af mylla, och utmark, bestående af grus och ör; Kömarp $1^1/_2$ mtl insockne, 1 mtl utsockne frälse på 3 n:r, eges ock af kammarjunkaren Staël v. Holstein, hvars besittningar i denna socken taxeras till 52,950 rdr rmt; Bolunda 1 mtl utsockne frälse, tax. till 3,900 rdr, eges af grefve Hamilton; Klockaregården $^1/_8$ mtl krono; Slangenmölla, Kjellstorp och Fastarp äro 3:ne kyrkojordar. — Adress: Halmstad.

Holm. Ett halft frälsehemman uti Korsberga socken af Östra härad och Jönköpings län, vid sydöstra ändan af Hjertasjön och omgränsadt af nämda sjö samt den derur rinnande Stocks-ån; härtill lyda äfven $^1/_2$ mtl Albohult, $^1/_2$ mtl Bergqvara, $^1/_2$ mtl Hult, $^3/_8$ mtl Stock, det hela taxeradt till 12,150 rdr rmt. Med underlagda $2^1/_8$ hemman och 6 torp blef Holm bebygdt af en Stålhammar. Stamgården köptes af lagmannen baron C. v. Otter, som här lemnade ett vördadt minne, då han år 1846 öfverlät egendomen åt sin son, löjtn. C. v. Otter, gift med L. Leijonhufvud från Asa. Lagmanskan v. Otter, född Ehrenkrona, död 1825, stiftade en fond af omkr. 500 rdr bko till fattiga barns underhåll i folkskolan. Åbyggnaden, af trä, är vacker; stället prydes med en Engelsk park m. fl. anläggningar. Man ser der en öfver ett kärr murad väg af 1,500 alnars längd m. m., som vittnar om en för efterkommande äfven verksam odlingsanda. Närvarande egare är löjtn. N. H. Fries.

Holm. Sjö uti Hafverö socken i Medelpad, $1^1/_2$ mil lång, delar sig i flera grenar.

Holma. Ett mant. säteri uti Lemnhults socken af Östra härad och Jönköpings län, beläget vid Holmasjön, taxeras till 11,300 rdr rmt och eges af kaptenen, friherre A. Rappe under Trollebo. I fordna tider har godset tillhört Silfversparreska slägten. Ulfsaxar voro dess egare redan före år 1600; det bibehölls i samma slägt till omkring år 1750. En Polsk slägt Mrovinsky har sedermera egt Holma. Denna egendom delades derpå mellan fältväbeln Carl Johan Strålenhjelm och häradsskrifvaren Ekeberg, bägge gifta med hvar sin Mrovinsky. Från dessa bägge egare köptes gården utaf ryttmäst. frih. Melchior Georg Falkenberg, gift med friherrinnan Beata Christ. Rosenhane, dotter till general-majoren och adjutan-

ten hos kon. Carl XII, friherre Göran Gustaf Rosenhane, herre till Marieberg, Östad, Imsjöholm och Nynäs, samt friherrinnan Edla Brita Banér till Hörningsholm, och har Holma från den tiden varit förenadt med Trollebo, till hvilken artikel läsaren hänvisas. Till gården höra ymnigt höbol och hjelplig skog. Åbyggnaden, af trä, är medelmåttig, med en trädgård. Vid Holma äro flera grafminnen. På Holma egor, nedanföre den s. k. Corps de Gardes-backen, skall en träffning hafva förefallit mellan konung Gustaf I:s folk och den upproriska Dackens anhang. På samma ställe befinnas ock flera rader jordhögar, liknande grafvar, och hafva ännu i sednare tider vid nämda backe funnits sporrar, betsel, lemningar efter gamla vapen och dylikt. Traditionen i orten omtalar dessutom flera ställen i denna trakt, der drabbningar med Dackens folk förefallit, såsom vid Byestad inom samma pastorat, m. m. Lemningar efter ett fängelsehvalf finnas bredvid gården och påminna om den myndighet forntida egendomsherrar utöfvat (Tuneld).

Holma. Sätesgård uti Höör socken och Frosta härad af Malmöhus län, består af $1^1/_4$ mtl frälse, eges af C. A. Ljungbäck. Denna gård har skarpt och magert utsäde, nödtorftigt höbol, tillräcklig skog och mulbete. Manbyggnaden är kringbyggd af korsverksbyggnader, en våning höga, har ganska vacker belägenhet, omgifves af skogar och åkrar. På 1700-talet tillhörde säteriet kornetten Möllerstedt, Åkerholm, notarien Berg m. fl.

Holma. Två mantal frälsesäteri uti Torpa socken och Ydre härad af Linköpings län, beläget $^1/_{16}$ mil från kyrkan, är deladt mellan Anders Jönsson och Sven J. Andersson, hvardera egande 1 mtl; det hela taxeras till 9,660 rdr rmt. Säteriet har 1683 och 1700 tillhört ryttmästaren Knut Drake, 1725 hans enka, Rebecka Grubb; derpå genom testamente hennes systerdotter, C. M. Örnflycht, gift med öfverste-löjtn. F. W. von Goltz, död år 1744, då det tillföll deras dotter Hedvig, gift med major E. L. Drake; år 1786 var fändrik Dandenell egare, 1818 och 1825 löjtn. G. Hvitfelts arfvingar, 1850—52 förutnämda Anders Jönsson.

Holma. By uti Wika socken af Kopparbergs fögderi och län, har ödelagda rödfärgsbyttor, privilegierade år 1819.

Holma. Frälsehemman i Ölme socken och härad af Carlstads län, består af 1 mtl, skiftadt i 3 delar. På gårdens egor, vester om Ölmehäradsviken, på en slät plan, finnes ett domaresäte, bestående af 24 stenar i rundel.

Holma. Ett mant. krono uti Herrestad socken och Lane härad af Göteborgs län, var f. d. fändriksboställe och är nu anslaget till regements-aflöningsfonden, tax. till 6,000 rdr rmt; hemmanet eger bördig åker till 22 tunnl. och äng till omkring 60 lass hö, tillräckliga betesmarker och skog till vedbrand och gärdsel samt någon torfmosse och 2 torp. Holma, ett skattehemman i samma socken, är skiftadt i 5 delar.

Holma. Säteri uti Brastad socken, Bro pastorat, Stångenäs härad af Göteborgs län, den betydligaste gården i socknen, har vacker belägenhet vid Gullmarfjorden, en vik af Nordsjön, omgifves af löfskog, kringströdd vid stränderna, på slätter och kullar samt höga fjällar. Egendomen, bestående af Holma med Lunderäng, 2 mtl säteri, samt Torp och Östergården $1^1/_2$ mtl, Näs $^3/_4$ mtl, taxerad till 45,000 rdr rmt, har 234 tunnl. odlad jord under bruk, 64 tunnland naturlig äng samt nödiga betesmarker. Det öfriga är indeladt åt 14 torpare, hvilka göra 3,000 dagsverken årligen. Till herrligheterna räknas den ypperligaste jordmån, rik tillgång på fiske vid Gullmarens stränder, hvaribland laxfiske; ön Bornö, skogbevuxen, med 1 mil i omkrets, hvarest är ymnig tillgång på timmer och virke, samt vid dess stränder stora bergostron och hummer; laxfiske vid Baggens-holme vid mynningen af Qviströms-elf; salterilägenheten Rinkenäs vid köpingen Lysekihl, hvilken är en tjenlig plats för sill-

saltning och trankokning, hvartill den också varit begagnad, på den tid sillen sökte Bohusläns kuster. Egare hafva varit från 1578: Peder Bagge, Matz Bagge, grefve Rutger von Ascheberg och Virginska slägten; derefter borgerliga familjen Bundsen från 1781, hvaraf första innehafvaren, grosshandl. Fr. Bundsen, stiftade hela godset, $14^1/_4$ mantal, förmedl. från $19^1/_2$, till fideikommiss på manliga linien, genom förordnande den 6 Febr. 1786; en af punkterna deri föreskrifver, att innehafvaren af godset ovilkorligen måste bära namnet Bundsen. Denna egendom antages efter egendomarnas nuvarande värde kunna uppskattas till ett kapital af 300,000 rdr rmt, ehuru hela det gamla godset inköptes för 20,000 rdr species, och derifrån sedan, genom en år 1818 erhållen inteckning på 40,000 rdr bko, $9^1/_4$ mtl blifvit år 1827 försålda på exekutiv auktion för 70,000 rdr bko, hvilka hemman nu icke skulle kunna återköpas för 290,000 rdr rmt. Det är anmärkningsvärdt, att godset bibehölls oskingradt hos olika slägter under en tidrymd af 200 år; men då det blef fideikommiss, skingrades det i första fideikommissariens hand, oaktadt föreskriften, att dylika egendomar aldrig få intecknas i mät för någon fideikommissaries skulder. Närvarande egaren är häradshöfding Fr. Bundsen. Bränneribyggnaden, ladugård och magasinshus under Holma, tax. till 3,000 rdr rmt, arrenderas af grosshandl. H. Pettersson på Brevik.

Holma-ön, se *Ugglebo.*

Holmby. Annex-socken till Gårdstånga pastorat i Frosta härad af Malmöhus län, ligger $1^1/_2$ mil o.n.o. från Lund, vid 155 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 3,819 tunnland, af hvilka 4 äro sjöar och kärr. Närmast intill Lydde-å är jordmånen mycket sandig; för öfrigt är mylla rådande öfver allt. Fälten äro jemna och alldeles skoglösa, utom en, för att dämpa flygsanden, anlagd furuplantering. Socknen, som år 1805 bebodde af 524 och 1859 af 1,000 personer, består af $16^1/_8$ mant. eganderätts-afgifts-bet., $1^1/_8$ mtl krono, och taxerades 1857 till 156,625 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare uti både fast och ambulatorisk skola; den förra besöktes af 49 gossar och 41 flickor, den sednare af 13 gossar och 12 flickor; 2 gossar och 2 flickor erhöllo undervisning hemma. I kyrkan, som är belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, finnes en runsten uti tornets sydvestra hörn. Af byar märkas: Holmby, $1^1/_8$ mant. skatte, $2^1/_8$ mtl krono, $2^1/_2$ mtl frälse på 18 nummer i 32 lotter; Holmbytorp, $1^1/_2$ mtl frälse på 3 n:r i 16 lotter; Östra Gårdstånga, $1^7/_8$ mtl frälse, $^1/_4$ mtl krono, $2^1/_2$ mtl skatte på 13 n:r; Tengelsås, $4^1/_2$ mtl frälse på 11 n:r i 38 lotter. — Adress: Lund.

Holmedal. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Nordmarks kontrakt af Carlstads stift, utgöres af 5 socknar: Holmedal, moderförsamling, och Fogelvik, Töxmark, Östervallskog, Carlanda, annexer, samt innefattar $81^1/_{24}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 3,809, uppgick år 1856 till 8,809 personer. — *Holmedal*, modersocken uti Nordmarks härad af Carlstads län, $12^1/_4$ mil vester från Carlstad, vid 380 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 29,253 tunnland, af hvilka 3,850 äro sjöar och kärr, och består af $21^1/_8$ mtl skatte, 1 mtl krono, samt taxerades 1857 till 84,070 rdr bko. Marken är till större delen ojemn och bergaktig samt uppfylld af en myckenhet sjöar och strömmar, bland hvilka Foxen är en af de ansenligaste i Wärmland. Rådande jordmånen, bestående af lera och sand, är af mager beskaffenhet. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,270 och 1859 af 2,320 personer, har ambulatorisk skola, der sistnämda år 218 gossar och 209 flickor undervisades af en examinerad lärare jemte klockaren, under det att 3 gossar och 1 flicka undervisades hemma. Holmedals kyrka lärer varit den första, som blifvit byggd i häradet. Socknen hade både kyrka och prest år 1225, då konung Håkan Håkansson från Norge låg i prestgården, sedan han förut slagit en hop Nordmarksbönder, hvilka försåtligt lagt sig i vägen

för honom på en skogstrakt; detta timade under Ribbunga-fejden, så kallad efter Sigurd Ribbung, som ibland Wärmlands befolkning skaffat sig anhängare, för att med dem göra sina förmenta anspråk på Norska kronan gällande, hvilket dock ej aflopp bättre, än att Norska konungen icke allenast tillbakadref anfallet, utan ock hämnades med mord och brand inom denna och flera socknar. I nästa århundradet hemsöktes äfven denna socken af digerdöden; flera vidsträckta fält ej långt från kyrkan bestå ännu af skog, som efter denna förödande pest uppväxt i åkrar och röjd mark, i brist på egare att odla jorden. Under Erik XIV:s regering, i sjuårs-fejden, från 1563 till 1569, blef prestgården här, jemte flere andra socknars, i grund förstörd och uppbränd af Norrmännen. Under belägringen af Fredrikshall var socknen samlingsorten för en del af Svenska hären. Den 25 Febr. 1716 uppbröt konungen med de trupper, som här samlats under general Delvig, och tågade följande dagen öfver Norska gränsen. Under året 1718 hade Carl XII stundom sitt högqvarter i Holmedal, hvarest några Norska fångar, och deribland ett helt grafölslag, som blifvit öfverraskadt en Söndagsmorgon, tillfördes honom. Här berättade äfven kyrkoherden Florelius för honom, att han nyligen, vid några fienders ankomst, uppställt 2 drängar på ett berg med tvänne tomma tunnor, på hvilka de slogo med händerna och bortskrämde de annalkande fienderna. Under vistandet härstädes lät han, ett stycke norr om Holmedals kyrka, uppbygga Hajoms skans till ett magasins betäckning. Ifrån Holmedal ryckte konungen sjelf med en kolonn öfver Ränkforssen och vestra Ed in i Norge till Fredrikshalls belägring. — Kungskällan ligger helt nära kyrkan, och har hon fått sitt namn deraf, att konung Carl VIII druckit derur, då han reste genom denna socken till Norge. — Här märkas följande byar och hemman: Björkviken, Bäckevarf, Bärgerud, Breviken, Gröttnäs, Hån, Hillesrud, Holmerud, Hajom, Leverbyn, Myrhvarf, Mölnerud, Picksrud, Rudsbyn, Sällom, Stallarabyn, Sehln, Saviken, Tveten, Tången, Uppsala, allt skatte, samt prestgården 1 mtl krono. — Adress: Arvika.

Holmen. Masugn uti Bodarne socken af Grimstens härad och Örebro län, 7 mil från Örebro, lemnar tackjern till Laxå stångjernshammare. Holmen, om $^1/_4$ mtl med qvarn, taxeras till 1,900 rdr rmt.

Holmen. Hemman af $^1/_2$ mtl skatte uti Frendefors socken af Sundals härad och Elfsborgs län uti grefskapet Dal, var 1681 så kalladt nytt säteri under namnet Ekelundsholm, tillhörande general-majoren Robert Lichtone. För närvarande är hemmanet skiftadt mellan bönder, i 6 lotter, hvaraf den största är på $^1/_4$ och den minsta på $^1/_{72}$ mtl; hela taxeringsvärdet är 4,100 rdr rmt.

Holmeshult. Ett mantal frälse uti Fröderyds socken af Westra härad och Jönköpings län, med qvarn och såg taxeradt till 5,820 rdr rmt, eges af Sven Säfbom. Gården har tillhört brukspatron Daniel Schröder, som här anlade för de i orten befintliga jerngrufvorna en masugn, privilegierad 1746, som sålldes af anläggarens son till Eksjö-Hofgårds-bolaget; der förfärdigades en tid tackjern af särdeles godhet samt kakelugnar m. m.; men masugnen nedlades på 1790-talet. Sednare egare af gården voro: major Nils Cederstam, sekret. W. Unbäck, år 1828 kammarherren C. von Schmitterlöw.

Holmestad. Annex-socken till Götened pastorat uti Kinne härad af Skaraborgs län, $2^1/_4$ mil n.o. från Skara, $2^1/_2$ mil s.v. från Mariestad, vid 310 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Wedum, i vester af Götened, i söder af Wättlösa, i öster af Timmerdala och Lerdala i Wadsbo härad, samt omfattar en areal af 8,679 tunnl., af hvilka endast 30 äro sjöar och kärr. Marken är vid några byar tämligen jemn; men för öfrigt omskifta stenbackar och dälder mellan de öfriga byarna, som i denna skogsbygd äro nog spridda. Rådande jordmånen är i allmänhet lera. Sädesslag äro: hvete, råg, korn, blandsäd; tobaksplantering har äfven börjat

idkas af allmogen på flera ställen. Sedan sockenskogar blifvit återvunna från kronan och skiftade socknar och hemman imellan, har skogen genom obetänksam hushållning börjat betydligen aftaga, ehuru svedjande här ej mycket brukas. Mulbetet är tämligen tillräckligt. Endast boskap och spannmål från skogsbygden pläga här årligen försäljas. Allmogen har biförtjenster uti körslor och med att afyttra sämre vagnshjul, mest af al och björk. Socknen, som år 1805 beboddes af 704 och 1859 af 1,092 personer, består af $14^3/_{16}$ mtl skatte, $1^3/_{16}$ mtl krono, $1^7/_8$ mtl frälse, och taxerades 1859 till 178,540 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år i fast skola för 40 gossar och 32 flickor af en examinerad lärare, under det att 12 gossar och 17 flickor erhöllo undervisning hemma. Kyrkan, $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är af sten, ljus och rymlig samt tillbyggd år 1741. — Här i socknen äro flera domaresäten, ej långt från hvarandra. Vid Holmestads kyrka finnes på skogen Ringsåsen en sten upprest på ett högländt ställe, hvarest, efter urgammal sägen, en konung Ring, som här bott och af hvilken så väl sjelfva skogen som hemmanen Ringsåsen och Ringsbacken skola hafva fått namn, blifvit slagen och begrafven. Stenen, ansenligt hög och utan inskrift, kallas af allmogen Kung Rings grafvård. Nämda ställen anses ock förvara minnet af den mägtige kon. Ring i Skåne, som ofta skall hafva vistats här hos sin vän, kon. Götrik i Westergötland. Här finnas äfven stora stenkummel, hvilka man äfven förmodar vara lemningar af någon förskansning. — Af gårdar och byar märkas: *Holmestad* stommen 1 mantal krono, tax. till 9,000 rdr rmt, innehafves af kongl. Westg. reg. boställsdirektion; *Holmestad*, $^3/_8$ mtl skatte i 2 delar; Kämpaslätten $^1/_8$ mtl krono, boställe för underjägmästaren; kronolägenheten Ågårdsmarken, taxerad till 230 rdr rmt, utarrenderad; Hökatorp $^3/_8$ mantal, med underlydande $^1/_8$ mtl, eges af fältkamrer Gullstrand; Horsmark med 2:ne qvarnar, tax. till 14,250 rdr, och 2:ne sågar, tax. till 750 rdr, egas under Blomberg; *Horsmark* by, $3^1/_8$ mtl i 19 delar; Åsbotorp $^3/_{16}$ mtl, med 2:ne qvarnar och såg taxeradt till 5,250 rdr, eges af Nils Johansson; Enebacken $1^1/_4$ mtl, häraf egas $^3/_4$ mtl, tax. till 6,560 rdr, af Lars Holméns sterbhus, $^3/_8$ mtl egas af enkefru C. Nyman. Gästgifvaregård och häradets tingsställe finnas i byn. — Adr.: Skara.

Holmetorp. Skattehemman om 1 mtl uti Askeby socken och Bankekinds härad af Linköpings län, är rusthåll, tax. till 3,660 rdr rmt, och eges af August Johansson, som derjemte eger $^1/_2$ mtl frälse Nortomta, tax. till 3,710 rdr rmt. Holmetorp har, efter Tham, bestått af $^3/_4$ mtl krono och $^1/_4$ mtl skatte från år 1807; det tillhörde år 1825 hofkamrer Dahlgren.

Holmsånger. Tre och $^1/_2$ mtl frälsesäteri uti Wesslands socken och Örbyhus härad af Uppsala län, taxeras till 17,550 rdr rmt och eges under Carlholms bruk af h. exc. grefve Carl de Geers sterbhus. Säteriet har tillhört De Geerska slägten sedan år 1725, då det köptes af landshöfdingen Carl de Geer.

Holmön. Ö och kapellförsamling till Umeå socken uti Westerbotten, ligger uti Bottniska Viken vid Umeå-elfvens utlopp, $1^1/_4$ mil från fasta landet eller Östnäs by, hvarifrån öfverfarten sker hit. Den egentliga ön är $^1/_2$ mil lång och $^1/_4$ mil bred; men församlingen innefattar tillika en sträcka öfver 2 mil af flera smärre öar och skär, som endast genom smala sund åtskiljas, allt ifrån Fjädervägg, ett kronoskär norrut, till de märkliga klipporna eller stengrunden Gaddarne söderut. Folkmängden, som på 1760-talet var omkring 100, uppgick 1840 till 225 och 1859 till 302 personer. Landet är ganska lågt, liksom hela Umeå-kusten — vid 80 fots höjd öfver hafvet. — Jordmånen består mest af hvit sand och är ganska steril, med svagt åkerbruk. Skog finnes knappt till husbehof; men betet är fördelaktigt. Fiske och skäl-fångst utgör öns mesta näring, och säljes härifrån både skälspäck och fisk, hvarföre ock vid skattläggningen mer afseende blifvit fäst på fiske än bördig mark. I fordna tider hafva in-

vånarne brukat taga hyra till sjös; men på sednare tider hafva de haft tillräcklig sysselsättning hemma på ön. Den är äfven öfverfartsort mellan Umeå och Wasa. Holmöboerna, som ofta ega tillfälle att visa hjelpsamhet emot sjöfarande, som behöfva mer och mindre anlita dem, hafva vid flera olyckshändelser lemnat prof af medlidande och hedrande bemötande; vid ett dylikt tillfälle år 1783 räddade de icke mindre än 57 personer på det i West-Qvarken förolyckade skeppet Confiance, som sönderslogs mot klipporna. — Kapellet har fast skola, der under året 1859 undervisning meddelades åt 16 gossar och 13 flickor af pastorn; 5 gossar och 10 flickor undervisades hemma. På yttersta udden af Holmön blef en fyrbåk uppsatt 1760, hvilken afbrunnit; men en ny är åter uppbyggd. Under Ryska fiendtligheterna hafva Holmöboerna ofta blifvit plundrade och pinade, särdeles åren 1714, 1717, 1719—21. — Fordom skall här hafva varit ett mägtigt vikinganäste. Lemningar finnas längst i norr på ön efter murar, såsom af en skans; af några anses de åter vara rudera efter något kapell. Ett sjukhus för spetälska berättas fordom varit här afsides uppbygdt.

Holta eller **Hålta.** Annex-socken till Solberga pastorat uti Inlands Norra härad af Göteborgs län, $1^1/_4$ mil v.n.v. från Kongelf, vid 120 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Solberga, i öster af Kareby och Yttersby, i söder af Thorsby och Lycke samt i vester af Hakefjorden; den omfattar en areal af 6,781 tunnland, af hvilka 50 äro sjöar och kärr. Socknen, utgörande häradets sydligaste del och skiljd från Thorsby samt Lycke af en låg bergsträckning, har en mer kuperad mark, och skaplynnet här är mer Bohuslänskt än i häradets andra socknar. Jordmånen i dalarna är utmärkt bördig, emedan leran är uppblandad med skalmergel; några hemman hafva sandig jordmån. Man träffar här någon, ehuru obetydlig, bokskog. Socknen, som år 1805 beboddes af 669 och 1859 af 1,218 personer, består af $19^7/_8$ mtl skatte, $2^1/_2$ mtl krono, $3^3/_4$ mtl frälse och taxerades år 1858 till 156,445 rdr rmtl. Barnundervisninggn bestreds år 1859 af en examinerad lärare uti fast skola för 120 gossar och 87 flickor; samma år saknade 2 barn undervisning. Kyrkan, belägen $^5/_8$ mil från moderkyrkan, ligger till höger om vägen, som från Tjufkil leder till Kongelf. De inåtlutande murarne vittna om en ansenlig ålder, ehuru kyrkans gamla form blifvit i sednare tider ändrad till likhet med de andra kyrkornas i pastoratet; hon målades 1780 på bekostnad af dåvarande egaren till Gullbringa, S. Schütz. Predikstolen är ibland de enklaste. Altartaflan föreställer i oljemålning den korsfäste, omkring hvilken två manliga och lika många qvinliga figurer i 17:de seklets drägt föreställas knäböjande. Derunder läses: »Tabula hæcce in Dei gloriam a Stenone Petreo Inlandiæ et universi Territorii Bohusiæ Inspectore data et donata est a partu Virginis 1672.» De knäböjande personerna antagas föreställa gifvaren sjelf med sin hustru och bägge barn. Här finnas två epitaphier, det ena öfver en af Carl XII:s bussar, J. F. Richard, död 1731, och det andra öfver en Ole Andersson, som dog i pesten 1654. Det enda kyrkan för öfrigt har att uppvisa, är en väl arbetad dopfunt af täljsten. På kyrkogården står en prydlig solvisare af sten, hitskänkt af egaren till Gullbringa, Johan Rafstedt. — Af de få forntidsminnena inom denna socken må nämnas en högre upprest sten i Gullbringa skog, kringsatt med flera mindre. Tvänne dylika finnas i Öfra Risby kohage och på Bäckehvarfs egor, hvarjemte man vet omtala, att ett större antal »stastenar» förr stått vid Wäfran, men i sednare tider blifvit borförda. Lextufvan benämnes en höjd på Restads mark, på hvars topp en liten grafkulle blifvit hopförd. På samma bys egor kallas en väg, utmed hvilken flera griftrösen och s. k. varp ligga, Warpevägen, och till detta ställes antiqviteter hör ytterligare traditionen om ett fordom der beläget kloster, hvarefter likväl inga rudera äro synliga. En stor och på öfra sidan slät sten, liggande vid landsvägen nära Holta kyrka, kallades fordom Kungsbordet; någon regent antages här hafva

intagit sin måltid. — Af gårdar och byar märkas: främst säteriet Gullbringa, 2 mtl; Lökeberg by, $2^5/_8$ mtl i 10 delar; Mellan- och Ytter-Restad byar; Hålta $^1/_2$ mtl krono, tax. till 1,500 rdr rmt, är komministers-boställe; Öfver-Restad 1 mtl, tax. till 3,375 rdr, Stora Risby 1 mtl, tax. till 6,000 rdr, äro indragna militiæ-bostallen. — Adress: Kongelf.

Holtsljunga. Annex-socken till Mjöbäcks pastorat uti Kinds härad af Elfsborgs län, belägen 4 mil sydligt från Borås, vid 440 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 16,431 tunnland, af hvilka 2,250 äro sjöar och kärr, samt innehåller $7^{65}/_{96}$ mtl skatte, $1^{19}/_{32}$ mtl krono, $8^1/_4$ mtl frälse och taxerades 1859 till 94,240 rdr rmt. Marken är till större delen bergaktig. Rådande jordmånen är sand och mjäljord. Skog finnes tämligen ymnigt. Socknen, som år 1805 beboddes af 360 och 1859 af 1,030 personer och alltså haft en folkökning af $13^1/_5$ proc. årligen, har både fast och ambulatorisk skola; under året 1859 undervisades i den förra 33 gossar och 31 flickor, i den sednare 31 gossar och 29 flickor af en examinerad lärare jemte klockaren, under det att 5 gossar och 4 flickor undervisades hemma. Kyrkan, belägen $1^1/_5$ mil från moderkyrkan, var redan år 1732 uppbyggd af sten och ombyggdes 1804, men uppgifves dock redan år 1825 såsom bofällig. — I socknen märkas: Lindhults säteri, 1 mtl i 2 delar; Heden $^1/_4$ mtl, med klädesfabrik och färgeri, Hökeberg och Sjögården, eges allt af Anders Andersson; Åh med qvarn; Holtsljunga stom $^1/_4$ mtl, taxeradt till 1,500 rdr rmt; Heå med qvarn $^1/_4$ mtl, tax. till 2,320 rdr; Högshult $^1/_2$ mtl krono, komministers-boställe. I s. k. Skänklingen märkas: Gärvidsnäs, Hallstenstorps och Strömma qvarnar samt Toknarös och Hållö sågar. — Adress: Svenljunga.

Holö (Håle). Annex-socken till Säresta pastorat uti Åse härad af Skaraborgs län, $2^3/_4$ mil v.s.v. från Lidköping, $^3/_4$ mil från Wenern, vid 220 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Täng, i vester af Säresta, i söder af Wiste härad, i öster af Slädene i Kållands härad, samt omfattar en areal af 2,060 tunnland, af hvilka 15 upptagas af vatten, och består af $9^3/_4$ mtl skatte, $2^3/_4$ mtl frälse, med ett taxeringsvärde för år 1859 af 62,836 rdr rmt. Folkmängden år 1805 utgjordes af 352 och 1856 af 433 personer. Kyrkan, belägen $^1/_5$ mil från moderkyrkan, är liten, men mycket ljus och vacker, byggd af sten samt tillbyggd år 1734. Här äro två runstenar, en i kyrkomuren, en annan som stolpe i norra porten, med inskriften: **Auþkil : uk : Svin : kirþu : kuml : þusi : öftir Osmüt : Hlu : faþur :** På kanten: **siu : kuþan : þäkn,** och en tingshög på Stommens egor. — I socknen märkas: Stora Haletorp i 7 delar; Håle Rasmundsg. 1 mtl i 4 delar, tax. till 4,320 rdr; Håletorp, Höjen, Stommen, det sednare $^3/_4$ mantal, tax. till 4,050 rdr rmt. — Adr.: Lidköping.

Honeröd. Militiæ-boställen uti Romelanda socken af Inlands Södra härad och Göteborgs län, nu indragna till aflöningsfonden, utgöras af 1 mtl Mellangården, tax. till 6,000 rdr, fanjunkareboställe; 1 mtl Öfverg., tax. till 3,000 rdr, trumslagarebost.; $^3/_4$ mtl Westerg., tax. till 4,500 rdr, hofslagare-boställe. Egovidden är icke på någotdera af hemmanen synnerligt stor, och de sakna annan utmark än några inskränkta kohagar. Af skattehemmanen Honeröd egas $^1/_4$ mtl med $^1/_{12}$ mtl Holeg., $^5/_{36}$ mtl Westerg., $^1/_{64}$ mtl Koberg, tillsammans taxerade till $4,068^1/_2$ rdr rmt, af Anders Magnus.

Hool (Hohl). Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Kullings eller Gäseneds kontrakt i Skara stift, utgöres af 3 socknar: Hool, modersocken, Siene och Horla, annexer, samt innefattar $35^5/_{16}$ mantal. Marken består till större delen af slättbygd, men är för öfrigt bergaktig och stenig. Rådande jordmånen är svag fem- och sandjord, dock äfven på sina ställen sandmylla och lera. Största utsädet är af hafra och blandråg, något vår-råg och korn, litet ärter och bönor; medelaf-

kastningen af hvarje sädesslag är sällan högre än 3:dje kornet. Vanliga rotfrukter planteras här; jemväl sås något litet lin- och hampfrö, men med ringa afkastning. Ängen är mest torr och mager och mulbetet allmänneligen magert på ljungmarken. Boskapsafveln är af liten och klen växt. Ofta får bonden återköpa säd till högre pris än hvad han sålt för bestridande af kronoutskylderna. Här och der finnes någon oduglig ek, annars furu, gran, björk, al och pil. Sedan här på 1770-talet inträffat täta skogseldar, har skogen i denna församling blifvit helt obetydlig. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 undervisades der 40 gossar och 30 flickor, under det att 30 gossar och 35 flickor undervisades hemma. Folkmängden, som på 50 år ökats med 902, uppgick 1859 till 2,245 personer. — *Hool,* modersocken uti Kullings härad af Elfsborgs län, $^7/_8$ mil o.n.o. från Alingsås och $5^1/_2$ från Göteborg, vid 190 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 12,034 tunnland, af hvilka 580 äro sjöar och kärr, samt innehåller $12^1/_{16}$ mtl skatte, $1^{13}/_{16}$ mtl krono, $2^3/_8$ mtl frälse, taxerade år 1859 till 87,250 rdr rmt. Folkmängden var år 1805: 455 och 1856: 899 personer. Kyrkan, belägen $3^1/_4$ mil från Wenersborg, på en hög backe, är byggd af gråsten, som det förmodas före 16:de seklet, betydligen reparerad 1776. Enligt kyrkoboken skola år 1611 varit i Hool 3:ne klockor; men den största af 5 sk℔ skall i dåvarande krig blifvit borttagen af Danskarne och förd till Bohuslän. Uti ena kyrkodörren, som är beslagen med tjockt jernbleck, finnas 14 muskötkulor vara inskjutna, af hvilka somliga gått igenom dörren, somliga sitta der ännu qvar. Dessa skola, efter berättelsen, blifvit inskjutna af Danskarne, hvilka fordom härjat och uppbränt denna by, som före denna förödelse skall hafva legat långt uppe på norra gärdet, men efter densamma blifvit flyttad till det ställe, der han nu är belägen. Vid Hool, dels i och dels utom gärdet, finnas många kullar, hvilka skola af Danskarne blifvit nyttjade till förskansningar och utmärka grafplatser. I socknen finnes, mellan Hools och Bäne byar, en stor slätt, kallad Bänesbed, ungefär $^1/_4$ mil både i längd och bredd; på densamma finnes en stor samling af stenar, som skall uppkommit af den orsaken, att då af 2:ne drängar, som friat till en och samma piga, den ena vunnit pigans bifall, skall den andra skjutit ihjäl honom, i anledning hvaraf hvar och en af de här förbigående kastat en sten på stället, der drängen blifvit dödad. — Af gårdar och byar märkas: Ahrentorp $^3/_8$ mtl; Bäne, 3 mtl i 19 delar; Dalbogården, 1 mtl i en del; Hohlberget i 26 delar; Jonstorp, 1 mtl i 6 delar; Bäne $^3/_4$ mtl frälse, eges af kapt. Bauer, $^1/_2$ mtl är skiftadt i 3 delar; Bäne och Hohls qvarnar; Hohl prestgård $^3/_4$ mtl krono, med åbyggnader i någorlunda godt stånd och sedan år 1799 dels nybyggda, dels förbättrade; kapellans-bostället Östgården $^1/_2$ mtl, tax. till 1,800 rdr rmt. — Adress: Alingsås.

Horla. Annex-socken till Hools pastorat uti Kullings härad af Elfsborgs län, $1^3/_4$ mil öster från Alingsås, vid 250 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 4,258 tunnland, af hvilka 35 äro sjöar och kärr, samt innefattar $6^5/_8$ mtl skatte, $^1/_8$ mtl krono, $^1/_4$ mtl frälse, taxerade år 1859 till 37,700 rdr rmt. Socknen, som år 1805 beboddes af 334 och 1856 af 556 personer, har gemensam skola med Hool. Kyrkan, $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är byggd af sten och af obekant ålder; enligt sägen har hon blifvit afbränd 1715. — Af byar och gårdar märkas: Horla i 23 delar, med såg, är största byn; Kjertared i 6 delar; Finnetorp, $^1/_4$ mtl i 2 delar, med qvarn, tax. till 4,500 rdr; Öfratorp, $^1/_2$ mant. i 5 delar, med qvarn; Höne qvarn; Rydet $^1/_4$ mtl, tax. till 2,300 rdr rmt. — Adress: Alingsås.

Hormesta. Skatte-rusthåll-hemman af 2 mantal uti Nykyrka socken och Jönåkers härad af Nyköpings län, beläget vid Långhalsen, har varit skatte från 1723. År 1850 tillhörde hemmanet slägten Nyman; år 1857 var Joh. Jakob Ros egare deraf. För närvarande eges Hormesta, jemte $^1/_2$ mtl Kyrkbol, $1^1/_2$ mant. Råttninge, Grabbetorp och

Hakvarpet, tax. till 24,190 rdr rmt, af fabrikör W. Sebardt i Norrköping.

Hormesta (Hårmesta). Frälseegendom af $1^1/_2$ mtl uti Biskopskulla socken af Uppsala län, har tillhört slägterna Landsberg på 1600-talet, Snallenberg omkr. 1708, Ehrenstjerna 1741, Ehrenhjelm 1750. För närvarande egas $1^1/_8$ mtl, jemte $1^1/_8$ mtl Garn, Håmsta $1^5/_{16}$ mtl, Kattebo $^9/_{32}$ mtl, Söderby 1 mtl, alltsammans taxeradt till 41,700 rdr, af kapt. C. R. von Post på Fröståker; $^3/_8$ mtl, jemte Garn $^3/_8$ mtl, Hämsta $^7/_{16}$ mtl, Kattebo $^3/_{32}$ mtl, tax. till 10,550 rdr rmt, egas af v. auditören J. von Post. Till denna slägt har gården, hvartill höra god åker och äng samt godt fiske uti Ahlsta-sjön, hört åtminstone sedan 1825.

Horn. Ett mantal frälse-säteri uti Öfver-Enhörna socken och Selebo härad af Nyköpings län, taxeradt, jemte $1^1/_4$ mtl Gransta, 1 mtl Skälsta och $^1/_4$ mtl Sättram, till 26,860 rdr rmt, eges af kapten Fr. Grönhagen. Från 1581 tillhörde Horn slägten Bäck genom donation, derpå Falck, Liljehök genom byte 1647, enkefru Rosenhane, född R:bbing, 1686, Joh. Peringsköld omkring 1700, von Stenhagen 1721 och 1735, Bring 1763, Höppener, Tigersköld, Klinkowström, v. Fuhrman 1776, Lovisin från 1795; Grewesmühlen 1816 och 1825; Wigert 1851.

Horn. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Wadsbo kontrakt af Skara stift, utgöres af 3:ne socknar: Horn, moderförsamling, samt Säter och Frösved, annexer, innefattande $54^7/_8$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 585, uppgick 1859 till 2,044 personer. — *Horn*, modersocken uti Wadsbo härad och Skaraborgs län, $2^1/_4$ mil sydligt från Mariestad, $1^1/_2$ mil n.v. från Sköfde, vid 245 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Odensåker och Flista socknar, i vester af Binneberg, i söder af Wäringe, i öster af Götlunda och omfattar en areal af 2,962 tunnl., af hvilka 330 äro sjöar och kärr. Åkerjorden består af bördig lera, mylla och sand, nästan fri från sten; ängen är ganska bördig, deraf vanligen på ett helt hemman bergas 500 l℔ hö. Utsädet på mantalet är öfver hufvud 10 à 12 tunnor samt afkastningen 10:de à 12:te kornet af höstsädet, af vårsädet hälften mindre. Några få hemman ega någon skog till vedbrand, men de flesta alls ingen; de nu alldeles kala och ofruktbara Horns-backarna voro för 100 år tillbaka beväxta med skog, hvaraf trävirket var taget till kyrktornet, som, då det nedtogs 1803, hade stått i 90 år. Socknen eger fiskerättighet uti sjön Östen, äfvensom uti en sjö af 500 alnars längd och 200 alnars bredd, som ligger högst på Billingen, vid hemmanet Wallersjön. Denna sjö är ganska djup och har ej något till- eller aflopp. Socknen, som år 1805 beboddes af 433 och 1856 af 562 personer, består af 13 mtl skatte, 3 mtl krono, $2^7/_8$ mtl frälse och taxerades 1859 till 120,090 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare jemte klockaren uti fast skola, hvartill hofm. J. Wakson gifvit ett hemman, för 40 gossar och 21 flickor, under det att 10 gossar och 15 flickor undervisades enskildt samt 9 gossar och 17 flickor i hemmet. Kyrkan ombyggdes 1804, sedan den förra kyrkan, byggd af biskop Johannes Hyrne eller Horn från Bankälle by († 1705) och nämd efter hans namn, stått omkring 600 år. I socknen märkas: Hornsby på 6 n:r i 48 delar; Knutsborgan $^1/_8$ mtl; Horn Bredg. 2 mtl, tax. till 9,000 rdr rmt, eges af kapt. P. af Bjerkén; Prestbohlet 1 mtl, tax. 1859 till 8,550 rdr rmt, var då vacant. I Mariestads Weckoblad omnämnes en svår eldsvåda, som i år (1861) lagt hela prestgården i aska och förstört hela pastorsarchivet. Genom denna eldsvåda blef äfvenledes en öfver medelåldern kommen man med barn, till en del af spädare ålder, icke blott utblottad snart sagdt på allting, utan han och de äfven beröfvade maka och moder, i det kyrkoherden Lewerentz' hustru, under försök att rädda en för henne dyrbar husgeråds-artikel, omkom i lågorna. — Adress: Mariestad.

Horn. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinds kontrakt af

Linköpings stift, utgöres af två socknar: Horn, moderförsamling, och Hycklinge, annex, samt innehåller $69^3/_4$ mtl. Folknummern uppgick 1856 till 4,152 personer. — *Horn*, modersocken uti Kinds härad af Linköpings län, $6^3/_4$ mil s.s.o. från Linköping, vid 290 fots höjd öfver hafvet, ligger mellan Hycklinge i ostnordost och öster, Oppeby i norr, Eneby i nordvest, Kisa i vester, Södra Wi, Djursdala och Locknevi af Kalmar län i söder, sydsydvest och sydost; den har omkring 2 mils längd från norr till söder utmed östra gränsen, med en bredd af ungefär 1 mil, men i söder $1^1/_2$, och upptager en areal af 24,277 tunnland, af hvilka 3,050 äro sjöar och kärr. Socknen hör hufvudsakligen till Stångåns floddal, från Juttern vid länsgränsen norrut till Åsunden, och består dels af bergländiga, dels något mer jemna och öppna trakter, omgifna mot östra och vestra gränserna af andra mer bergiga, af åsar och berggrupper genomstrukna, men afbrutna af småsjöar, dalar, bäckar och kärr. Juttern hör hit med en strand af $^1/_4$ mil mot sydost, från Stångåns inlopp söderifrån till dess utlopp åt norr, och upptager från socknen några bäckar ur små gölar. Ån börjar med Hälleforss-ström, bildar derpå Erlången af $^3/_4$ mils längd mot norr och nordvest, vänder sig sedan i flera krökningar åt sydost, slutligen åt nordost, och utgår med högt fall till Åsundens sydligaste vik, Åbyviken. Af tillopp kommer ett från Lill- och Mjölhultsjöarna i vester, ett från Täftmålen, Täftaren m. fl., hvilka förstärkas från gölar i Eneby. Ett mindre vatten kommer till Åbyviken från höjderna vid södra gränsen öster om Juttern, genom Bolen, Ryen o. a. gölar; ett tredje från Tolen vid sydöstra gränsen bildar här Bogölen m. fl. och utgår genom Hycklinge, allt i nordlig rigtning. Af sjelfva Åsunden hör hit hela Åby- eller Hornsviken, $^1/_2$ mil lång mot norr, men smal, samt det bredare utloppet af Hycklingeviken, och en half mil långt af stora sjön, fördelad i tvänne genom ett sund; i allt har socknen en milslång vestlig strand af detta betydliga vatten och en half mils strand i öster, dit man landvägen kan komma blott genom Hycklinge. Några gölar vid norra gränserna ha utlopp till Oppeby och Eneby, några vid den södra till Småland, såsom Ösjön till Södra Wi, dock allt till Stångåns dalgång; endast i sydost synes en och annan liten dalgång slutta mot Kalmar läns östra vattendrag till hafvet. På Åby egor anmärkes ett stort klippblock, som ligger hvilande på en mindre sten, så att det kan sättas i rörelse af en mans kraft. Rådande jordmånen är i de jemnare bygderna lera, annars sandjord eller svartmylla. Åkerns utrymme är på de förra temligen betydligt, på de sednare mindre, tillgången på äng och bete större i de kuperade bygderna, skogen i allmänhet mer än tillräcklig. Jemte åkerbruk och boskapsskötsel utgör derför ock skogsbruket, med försäljning af trävaror, en betydande näring; dertill komma slöjd, fiske, jagt, någon fabriksrörelse, åtskilliga qvarnverk m. m. Äfven här kommer en och annan i Åsunden utgående dalgång att vinna i odling efter sjöns tillämnade sänkning. — Socknen, som år 1750 beboddes af 1,250, år 1805 af 1,764 och 1859 af 2,555 personer, består af $18^3/_8$ mtl skatte, 2 mtl krono, 22 mtl frälse och taxerades sistnämda år till 389,800 rdr rmt. Barnundervisningen bestriddes samma år af en examinerad lärare uti ambulatorisk skola för 73 gossar och 36 flickor, under det att 19 gossar och 25 flickor undervisades hemma. — Från äldre tider finnas anförda flera exempel på ovanligt hög ålder, af 100 år och deröfver, som enskilda individer uppnått. Nära kyrkan bodde för några år sedan den nu mer aflidna, för sin skicklighet i behandling af svåra sjukdomar bekanta vanligen s. k. »Kisa-Frun». — Horn förekommer 1319 såsom socken med egen sacerdos, och torde väl framgent så varit, men åtminstone från 1500-talet med Hycklinge till annex. Kyrkan, belägen 3 mil från Wimmerby, är af sten, ombyggd 1753—54, då hon erhöll namnet Lovisa efter drottning Lovisa Ulrika. Gamla kyrkan var af trä, utdömd redan 1587, och hade en graf för slägten von Scheiding. En af de fordna kyrkoherdarne härstädes, Ol. Si-

monis, först hofpredikant hos hertig Johan, var gift med kon. Erik XIV:s naturliga dotter Margareta; hon dog här år 1618. Socknen har vanliga kassor, magasin m. m. — Vid sjön Åsunden, i en tjock skog mellan Horns och Eneby socknar, hade den upproriska Nils Dacke år 1543 lägrat sig. Der blef en skarp drabbning mellan hans och kon. Gustaf I:s trupper. Dackens parti blef slaget och han sjelf skjuten genom bägge benen. Han fördes hemligen bort för att läkas, och hans magt förskingrades. — Af fornlemningar omtalas grafhögar vid Gudhem o. a. st.; vid Flarka och Flytthem har man funnit spår efter fordna strider; äfven gjordes ett fynd å Silfverholmen vid Åby 1752. — Till socknen kommer en större häradsväg från Kisa och Eneby i östlig rigtning, med många krökningar, söder om Täftansjöarna, till kyrkan och Flarka gästgifvaregård, och fortgår åt nordost till Hycklinge. — Under katholska tiden hörde $2^5/_8$ gårdar i socknen under kyrkliga stiftelser, $4^1/_4$ under Wadstena kloster, af $47^3/_4$ enligt 1700:års jordebok. På 1600-talet hade adeln slagit under sig de flesta hemmanen, särdeles den Scheidingska slägten, men förlorade åtskilligt vid reduktionen. För närvarande tillhör större delen allmoge och är mångenstädes ej litet styckad; en mindre del utgör eller lyder under säterier eller andra gårdar, tillhöriga ståndspersoner. — Af gårdar och byar märkas: Blomsforss pappersbruk, anlades 1797 bredvid Stångån; gården är af ett mant. och taxeras till 7,000 rdr; här är äfven en bresiljeqvarn; Wäsby 1 mtl frälsesäteri; Bränna 1 mtl skatte; Bråntorp 1 mtl skatte; detta hemman egdes 1550—1560 af bonden Måns Bengtsson, farfarsfader till stamfadern för adliga ätten Reutervall, Bengt Reetz; Christineberg 2 mtl frälse, taxeradt till 15,540 rdr, häraf eges 1 mtl, jemte $^1/_2$ mtl Eneby, under *Hornsberg*, se samma art.; Åbro färgeri och garfveri, taxerade till 6,300 rdr rmt; Hökhult, 1 mtl skatte i 14 delar, tax. till 5,450 rdr; ibm $^1/_4$ mtl, tax. till 2,390 rdr; Åby säteri; Kufvehult $1^1/_2$ mtl skatte; Lanefors qvarn; *Horn* $1^1/_2$ mtl, prestgård, tax. till 13,400 rdr rmt; ibm klockareg.; *Holma* $^1/_2$ mtl, komministersbost., tax. till 2,520 rdr rmt. — Adress: Linköping och Kisa.

Horn. Kungsladugård uti Högby socken af Ölands Norra Mot och Kalmar län, $^1/_2$ mil vestnordvest från kyrkan, nära insjön Hornsviken, består af 4 mtl och taxeras till 12,600 rdr bko. Gården eger god jordmån af lerblandad ör och svartmylla på ler- och stenbunden botten, bördig äng, godt bete och vacker löfskog af flera trädslag, såsom lind, ask, alm och lönn, utom ek och björk; eger enskildt fiske uti Hornsviken, som dock mycket aftagit, sedan vattnet genom utgräfning blifvit sänkt. Denna egendom tillhörde i påfviska tiden Cistercienser-ordensmunkar i Roma kloster på Gotland. Den arrenderas nu af v. kronolänsman C. P. Eriksson. På den s. k. Nygårdsudden nära vid Horn finnes ännu i behåll en stor källare med murade nischer på sidorna samt stora stenmassor efter en förfallen byggnad, troligen efter capella S:ti Ottonis in Högheby, som biskop Brask upptagit i sin förteckning. Nära Hornsviken finnas ännu några, till en del rubbade, stensättningar. Längst i söder synes en rund, fylld stenkrets, som troligen utgjort ett vanligt stenrör, omgifvet med några bautastenar. En fyrkantig stenläggning på släta marken består af mindre graniter, som omsluta 2:ne kubformiga och längst i norr en skeppsform af omkring 30 stegs längd och 10 stegs bredd. Denna skeppsform eger en hög stäfsten af granit, som nu är omkullfallen. Monumentet är för öfrigt mycket skadadt. Brända ben äro upptagna i denna skeppsform.

Horn. Egendom uti Svärta socken af Rönö härad och Nyköpings län, af $^5/_7$ mant., tax. 1859 till 2,790 rdr rmt, är belägen vid Östersjön, något öfver 1 mil sjö- och landväg från Nyköping; har, efter nyligen faststäldt laga skifte, en egovidd af 300 tunnl. $18^6/_{10}$ kappl., hvaraf åker och äng öfver 80 tunnl. samt resten skog och hagmark, allt af god beskaffenhet, samt ej ringa vedfång till afsalu. Under hemmanet böra skattgifvande lägenheter i Skärgården och strömmings- samt annat fiske i Salt-

sjön. Hus och byggnader, i godt stånd samt flera deraf nya, äro i länets brandstodsbolag försäkrade till 11,090 rdr. Egendomen var annonserad till salu i Juli månad 1861 för J. Fribergs konkursmassas räkning. I samma socken finnas dessutom 4 hemman med namnet Horn, 2 af $^1/_4$ mtl hvardera, ett af $^2/_7$ och ett af $^1/_2$ mtl.

Horn, Lilla. By uti Persnäs socken af Ölands Norra Mot och Kalmar län, $^1/_6$ mil nordvest från kyrkan, på 3 n:r, består af $1^7/_8$ mtl skatte, $^3/_8$ mtl krono, skiftade mellan 10 åboer. Egorna ligga på alla sidor om byn. Jordmånen är mullblandad örjord på lerblandad grusbotten samt i vester ringa mullblandad sand. Höfångsten medelmåttig. Utmarken i öster är obetydlig; men byn eger en utmarkslott vester om Knisa, kallad Knisa-mosse, hvarest afbergas starrfoder, och som gifver någorlunda bete. Byns inegor äro bevuxna med vacker löfskog af ek, björk och hassel; byn bebos af 109 personer. Som sätesgård egdes Lilla Horn af Sigmund Horn, härstammande från Brabant och inkommen till Sverige med hertig Albrecht, kon. Albrechts fader. Denne Sigmund är stamfader till den vidsträckta slägten Horn, af hvilken 17 beklädt rådsembeten, och hvaraf funnits 3 grefliga och 3 friherrliga grenar.

Hornaryd. Annex-socken till Sjösås pastorat uti Uppvidinge härad af Kronobergs län, belägen 3 mil o.n.o. från Wexiö, vid 600 fots höjd öfver hafvet, gränsar i norr till Ramqvilla i Westra härad, i öster till Örken eller Storsjön, i söder till Dref, i vester till Tolg socken; arealen är 5,739 tunnland, af hvilka 1,470 äro sjöar och kärr, och hemmantalet 3 mant. skatte, $^3/_4$ krono, 5 frälse samt taxeringsvärdet för 1857: 22,950 rdr bko. Marken är stenbunden, och jordmånen i allmänhet mager. Skog finnes till husbehof. Hornsjö ligger vid Hornaryd och har troligen gifvit byn och sedan socknen deras namn. Socknen, som år 1805 beboddes af 289 och 1859 af 360 personer, har ambulatorisk skola och lärare gemensam med Sjösås; år 1859 undervisades der 24 gossar och 11 flickor, under det att 10 gossar och 16 flickor undervisades hemma. Kyrkan, 1 mil från moderkyrkan och $^3/_8$ mil från andra annexet Dref, är af trä, $22^1/_4$ alnar lång, $13^1/_2$ bred, 8 alnar hög. Dess klockstapel byggdes 1640 för 22 dal. 16 öre kopparmynt. Kyrkan målades 1697. 1651 omgjötos bägge klockorna för 40 dal. Den största vägde 27 l℔, den minsta 12 l℔. Den förra sprack vid kungaringningen efter Carl XII. Silfverkronan, förgylld, köptes 1690 för 50 dal. smt, väger 50 lod. Kyrkan reparerades ansenligt i prosten Bruns tid på 1780-talet. Här märkas: Boatorp 1 mtl, Krackhult 1 mtl, Bringebeck $^1/_2$ mtl skatte, Hornaryd $^1/_2$ mtl krono, pastorsstom; Förda 1 mtl, Hornaryd $2^1/_2$ mtl frälse samt kapellansbostället Brännegård nära Drefs kyrka. — Adr.: Wexiö.

Horn-Avan. Stor sjö i Lappmarken, Westerbottens län, $12^1/_4$ mil lång, $2^1/_2$ mil bred, står i förbindelse med *Udjaur* och *Stor-Avan*, med hvilka den bildar ett stort vattendrag, som utfaller i Bottniska Viken genom Skellefte-Elf (se denna).

Hornborga. Annex-socken till Broddetorp pastorat uti Gudhems härad af Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil norr från Falköping, vid 380 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Broddetorp, i öster af Stenstorp, i söder af Sätuna, i vester af Hornborgasjön samt omfattar en areal af 2,175 tunnland, af hvilka 717 äro sjöar och kärr. Marken är stenbunden, ömsom bergaktig, ömsom sidländ, och jordmånen består af kalkblandad svartmylla. Skog finnes nästan ingen, åtminstone ganska ringa. Socknen, som år 1805 beboddes af 204 och 1856 af 301 personer, består af $6^7/_8$ mtl skatte, 5 mtl krono, $3^3/_4$ mtl frälse och taxerades 1859 till 87,560 rdr rmt. Barnundervisningen meddelas i gemensam skola med modersocknen, der den för hela pastoratet gemensamma kyrkan är belägen. En gammal sägen är, att Hornborga-ån skall föra guldsand. Man har äfven en berättelse af biskopen i Westerås, Johan Ofeg, som dog 1574, och som må anföras med biskopens egna ord: »Gullberget ligger i Wester-

götland i Gudhems härad och Hornborga socken vidh eena älff emillan Schedvii och Skara: den röda sanden är groof påå, derföre leeta uth den vägen, som löper ifrån Örebro, der finnes ded. Härom må du låta gullgräfvaren leeta, ty ded ähr sant både om gullberget och gullsanden. Jagh ville väl mera derom skrifva, om jagh viste Guds prijs vorde dermed förökad. Män jagh biskop Ofeger tänker på Christi döds och nampns försmädelse vid Sala grufvo, och Satans dagliga roop och åkallan. Men om gullberget ähr sannerligen visst, och sanden må du prova; dock med bägge parterne hörer kånst till med Guds fruktan.» Ett försök är ock gjordt med sanden i Hornborga-ån. En svärdfejare vid namn Strömsten, som rest utrikes för alchemien och blifvit fattig genom guldmakeri, öfvertalte år 1731 en bonde att bestå kostnaden, mot erhållande af hälften i guldet. Som nästan all sand lärer innehålla en större eller mindre portion guld, så fick man ock nu äkta guld efter guldsmedsprof, något blekare än vanligt guld, till en dukats vigt, som då svarade mot 6 dal. smt; men som bonden utgifvit 12 dal. smt, oberäknadt arbete, körslor och förtäring, så ville han ej längre fortsätta detta bolag. Arbetet afstannade, och den önskan återstår således ännu (skrifver Lindskog), att biskop Ofegs guldgrufva, såsom ett godt bidrag till pappersmyntets realisation, i en lycklig stund måtte upptäckas. På Hornborga betesmark (som utgör en del af den så kallade Eckornavallen), $^1/_8$ mil från nämda by, strax invid stora landsvägen till Falköping, finnas 16 à 20 stenhällar af åtskillig beskaffenhet, form och afstånd; större delen äro upprättstående och blott några dels lutande, dels omkullfallna. Å stenarna kunna inga inskriptioner upptäckas. Om tiden för deras uppresande är man i ovisshet. Hadorph hänför dem i en anmärkning till rimkrönikan till slaget mellan kon. Albrecht och drottning Margareta 1389 och säger, att de blifvit uppförda till åminnelse af de då slagna hjeltarna. Icke utan skäl sätter man tiden än längre tillbaka, och anser denna ort hafva varit allmänt offerställe i hedniska tiden. I bihanget till Westgötalagen berättas, att lagman Alli, som skall ha lefvat i konung Erik Segersälls tid, »taldi lagh a lintornä vallum», som öfversättes: han skipade lag på Eckornavallen. Ofvanför dessa stenar, något längre från landsvägen, är en af forntidens grafvårdar, vanligen Gigerugnen, äfven Jättegrafven benämd. Den består af ovanligt stora stenhällar, parallelt uppförda på ett afstånd af 3 alnar, med gafvelstenar och öfverliggare, som dock för det mesta äro rubbade från sitt läge. Ingången, som är på östra sidan, är af mindre stenar. Sjelfva grafvens längd utgör 18 alnar, höjden har varit i det närmaste 3 alnar. Lemningar efter 2:ne mindre grafvårdar finnas ej långt härifrån. På Hornborga bys egor, å en udde vid sjön, synas några obetydliga qvarlefvor, bestående i förfallna källrar eller stensamlingar efter en större byggnad eller slott, som hetat Ytterberg eller Ytterborg. När och af hvem detta blifvit uppfördt samt anledningen till dess förstöring är numer obekant; det anses hafva varit bebodt för 3 à 400 år sedan. Stället bär nu namn af Ytterberget. — I socknen märkas: Kyrkoherde-stom 2 mtl krono, tax. till 6,000 rdr; Hornborga 1 mtl krono, Käckstorp 1 mtl krono, det förra indraget till Westgöta och det sednare till Skaraborgs regimente; *Hornborga*, $9^5/_8$ mtl i 29 delar, hvaraf 5 delar på 3 mtl, tax. till 18,670 rdr rmt, egas af kronolänsman S. Brodin; Uddeberg med en hage $^1/_4$ mtl och Snikens qvarn. — Adress: Skara.

Hornborga. Sjö uti Westergötland och fordom kallad Lonen. Här skall fordom hafva stått en härlig konungaborg, och underliga sagor hafva blifvit berättade om spökelser och sällsamma företeelser på vattnet, der borgen stått. Under vattnet, så säges det, står borgen nu; men i ljusa månskensnätter synes han stundom ofvan vattnet med sölfbelagdt tak, och ortens gamla fiskare, som nattetid varit ute, veta berätta mycket om de riddare och granna fruar, som hvimla kring den spökande konungaborgen. Denna skall hafva varit kon. Ingemunds borg. Se vidare *Ingatorp.*

Vid Hornborga bro säges Necken, som ock kallas Strömkarlen, hafva blifvit hörd sjunga till en behaglig melodi dessa orden, tre gånger upprepade: »Jag vet, — och jag vet — och jag vet — att min Förlossare lefver». En annan sägen från Klockfejden under Gustaf I:s tid är gängse bland folket i orten om ett djup i Hornborga-sjön, kalladt Klockhol eller Klockholj. Hornborga kyrka hade trenne klockor. De tvänne voro döpta till Christina och Catharina; men den tredje hade icke kommit till dop, inan konung Gustafs förbud att kristna kyrkor blef kungjordt; dock kallades den Margaretha, och om den är en sägen, att jätten i Himmelsberget kommit och tagit bort Margaretha och nedsänkt den i Klockholjen; men han hade icke samma magt med dem, som fått dop och christendom. Följande minnesord finnas härom bland folket:

»Kjerstin och Karin
De spela gulltafvel;
Men Margaretha ligger på sjöbotten.»

»Kan väl hända», skrifver Afzelius i »Sv. Folk. Sagohäfder» VI del., »att konungens fogde, fruktande för upplopp, i hemlighet bortfört klockan och skyllat på jätten. Allt minnen af den ovilja, som väcktes mot konungen, när klockgärden utgick.» — Sjön, som gränsar till Gudhems, Skånings och Walle härader, ligger vid 216 fots höjd öfver hafvet. Dess aflopp är ån *Flian.*

Hornborgs Slott. En ganska märkvärdig borglemning i Bohuslän, är belägen på en hög, föga tillgänglig strandklippa vid det så kallade Hamborgssund i Qville socken. Lemningarne bestå af en stor jordvall, som omger klippans topp, och inom hvilken man finner spår af forntida stenbyggnader samt en ännu bibehållen vattencistern, der vatten aldrig tryter, förmodligen genom någon i dess botten utgående källåder. Bergets sidor äro i sina ojemnheter fyllda med sten och jord. Åtskilliga fynd af vapen och prydnader hafva härstädes tid efter annan blifvit gjorda. Denna fornlemning belyses ej af något historiskt ljus. Den muntliga traditionen tillskrifver dess grundläggning en småkonung Horne, hvilkens graf visas på den närbelägna lilla ön Hornö, som äfven skall hafva fått sitt namn efter honom. Borgen skall sedan blifvit förstörd; men skriftliga urkunder uppgifva, att den ånyo uppbyggdes omkring år 1218. Ännu i sitt förstörda tillstånd utgjorde den en samlingsplats för Norra Bohusläns inbyggare vid öfverläggningarna om deras angelägenheter. Hornborga-thing omnämnes flera gånger i fornhandlingar, och på detta utropades Norska prinsen Hakon Hakonsson af Wikens inbyggare till konung år 1217. Sannolikt besattes det i medlet af femtonde århundradet af Svenska riksmarsken Thord Bonde, som då förde krig mot Norge, men lärer blifvit förstördt kort efter hans mord. Om dess slutliga öden går ännu en sägen i orten. Norrmännen skola nämligen en längre tid hafva förgäfves belägrat detsamma, då en gumma i orten fäst deras uppmärksamhet på möjligheten att uppföra belägringsstycken på det närbelägna Nordmannaberget, hvilket ock de belägrande funno och lyckades derifrån beskjuta fästet. Då detta slutligen stormades, skall blott en af besättningen varit vid lif, hvilken kastade sig i sjön och undkom. Detta fäste har stundom blifvit förblandadt med det namnkunniga Karlsborg, som påbörjades af marsken Thord Bonde och hvilket legat i Stångenäs härad, ett par mil söder om Hornborga.

Horndal. Jernbruk uti By socken och Näsgårds fögderi af Stora Kopparbergs län, beläget $1\,^1/_4$ mil i norr från kyrkan, anlades af kammarrådet Isak Cronström efter Bergskollegii privileg. d. 24 Nov. 1652. På 1760-talet hade bruket, enligt uppgifter till 1840, haft en tillverkning af 1,400 sk℔ smide för 2 hamrar och 4 härdar och egdes af Cronströmska slägten, hvaraf flera ättlingar å qvinnolinien ännu ega det (ofvannämda Isak Cronström hade 4 söner och 11 döttrar). År 1840 uppgifves tillverkningen till 1,811 sk℔ och 1858 till $2,625\,^7/_{25}$ sk℔ stångjernssmide. Taxeringsvärdet för hela egendomen, som eges af Horndals bruksegare, uppgick s. å. till 229,520 rdr rmt, häraf 214,408 rdr för smidet, 5,000 rdr för Näs qvarn

med 3 par stenar, 7,527 rdr för Walla rekognitions-skogshemman, resten för hälften i Säfsbo kalkbrott, Näs såg och Tyskbo qvarn. Till gården hörer tämligen vacker mangårdsbyggnad, hjelpligt höbol och skog. Smidet sker af eget tackjern från den 1 mil från brubet belägna Walla masugn (se denna artikel).

Hornkulls Silfvergrufva. Uti Kroppa socken af Philipstads Bergslag finnas minnesmärken efter denna grufva, hvarifrån hertig Carl säkerligen hemtat rikedom, eftersom han deröfver tillsatte en enskild fogde eller bergmästare, Christopher Greve, af de på den tiden här inkomna Wallonerna. Grufvan låg under det stora kronobruket för jern och silfver, som nämda hertig anlade i Asphytte-elfven; för öfrigt skall grufvan vara lika gammal som Sala. Försök till grufvans bearbetande hafva ofta blifvit gjorda ända inpå 1740-talet, men utan att löna mödan.

Hornsberg. Ett och ett halft mant. frälsesäteri uti Horn socken och Kinda härad af Linköpings län, beläget $^3/_8$ mil från kyrkan, vid en vik af Åsunden, eges, jemte 1 mtl Christineberg, $^1/_2$ mtl Eneby, af kapten Pauli på Följingsö. Godsets taxeringsvärde, inberäknadt frälseräntorna af $^1/_2$ mtl Eneby samt $^1/_4$ mtl Saxekulla, är 28,000 rdr rmt. Vid midten af 1600-talet har Sven Eketrä skrifvit sig till Hornsberg; år 1683 kallas det Lilla Horn, fru Maria Garfs säteri, af 1 $^1/_2$ allodial frälse; 1686 Christ. Gyllenstjernas säteri af 1 mtl frälse, med ett afhyst mtl Mölja, och 1700 fru grefvinnan M. G. Gyllenstjernas. År 1726 tillhörde Hornsberg landshöfd. friherre Nils Gripenhjelms enka, fru M. E. Bonde; 1760 friherre N. Gripenhjelm; 1783 Carl Stråle och 1825 förutnämda närv. egare. Eneby och Saxekulla ha lydt under Wäsby säteri och med detta 1726 under Hornsberg samt 1825 under det sednare.

Hornsberg. Egendom på Kungsholmen vid Stockholm, se *Solna*.

Hornstäfve. Ett mantal krono uti Wreta socken och Gullbergs härad af Linköpings län, taxeradt till 5,850 rdr rmt, är tilldeladt kompani-chefen vid Wreta-Klosters kompani. Hornstäfve, 4 mtl skatte uti samma socken, är skiftadt i 13 delar mellan bönder och tax. till 22,950 rdr. Grefve Axel Lilje och Johan Reuter hafva egt delar af detta hemman. År 1850 egde löjtnant Nordell $^1/_2$ mtl.

Hornsund. Två mantal frälsesäteri uti Flens socken och Willåttinge härad af Nyköpings län, beläget vid Helgestaviken, taxeras, jemte $^1/_8$ mtl Kohlgålet, $^1/_8$ mtl Måstorp, $^1/_4$ mtl Sjögetorp, $^1/_8$ mtl Skogen, till 17,271 rdr rmt och eges af C. E. Trotzig. Till godset höra qvarn och såg till husbehof; här är äfven ett nedlagdt pottask-kokeri. Hornsund donerades 1573 till Lars Westgöte, 1611 till B. Bonat; innehades af enkan till hennes död 1628, derpå af dottern Christina Regina, gift med Bonats styfson, Henrik Richter, adlad Gyllenpistol, och sedan med P. Ellendorph, som hade gården 1663 och vid reduktionen 1683 fick bibehålla den på lifstid; den utbyttes 1689 af styfsonen Joh. Gyllenpistols enka, Hel. von der Linde, tillhörde hennes barn till 1726, derpå friherre Fuchs genom köp, likaledes friherre Alex. Palbitski från 1739 och ännu 1770, samt hans enka till 1776; vidare grefve C. Bonde till 1791, P. J. Nauckhoff och hans svärfar, C. G. Indebetou, allt genom köp; enkefru Indebetou till hennes död 1808, kapten A. Dardel 1816 genom köp, likaledes grefvinnan E. C. Sparre, född Bonde, från 1820, och Cederbaum från 1843.

Hornsviken. En insjö i Högby socken på Öland, n.o. ifrån Horns kungsladugård, $^1/_2$ mil lång, $^1/_4$ mil bred; den har ett kort utlopp i Saltsjön, kalladt Ålkistan, hvilket är den enda strömmen på Öland.

Hornsö. Masugn uti Långemåla socken af Handbörds härad och Kalmar län, taxeras med tillhörande verk på frälsegrund till 7,500 rdr rmt och eges under Böla af kammarherre af Harmens' arfvingar. År 1829 tillhörde den häradshöfding G. Harmens.

Hornö. Två mantal frälse uti S:t

Annæ socken och Hammarkinds härad af Linköpings län, eges i särskildt bruk under Thorönsborg och tax. till 6,740 rdr rmt.

Hornö. Sätesgård af $1/4$ mantal uti Wallby socken och Trögds härad af Uppsala län, har ett vackert läge vid sjökanten uti en lund, med Enköpings segelled härimellan och underlydande Bryggholmen. Gården har på 1600-talet tillhört slägterna Utter och Pels; af major Ludvig Pels är den vackra trädgården anlagd. Omkring 1740 var Louis de Pels' dotter, fru Agneta Östman, egarinna, och derefter öfverste Malmerfelt, genom hvilkens dotter, Johanna, Hornö kom i kapten Arvid Posses ego. Han var född 1749, död 1824, bivistade 1780—90:års krig i Finnland och derunder flera drabbningar till lands samt sjöslaget vid Svensksund d. 9 Juli 1790, för hvilket han fick guldmedaljen. Både han och hans fru dogo på Hornö. För närvarande eges Hornö jemte Ängsholmen ooh Bryggholmen, tillsammans taxerade tlll 30,000 rdr rmt, af baron Palmqvist, som innehaft egendomen (efter hvad som är kändt) sedan 1849.

Hornön. Ö uti Idbyfjärden, hörande till Arnäs socken uti provinsen Norra Ångermanland af Wester-Norrlands län, innehåller 54 seland eller $2\,1/4$ mtl på 5 nummer, skiftade i 8 delar.

Hornöström. Fordom pappersbruk uti Ytter-Lennäs socken af S. Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, anlagdt vid östra ändan af Lasjön vid början af Eds-elfven, som sedan utfaller åt Eds- och Lennäs-fjärdarna, hvilka endast med ett smalt sund åtskiljas vid Svedjebro. Dess första grundläggare var inspektor Hornäus; på 1760-talet drefs det af inspektor Edströms enka. Här har blott tillverkats gröfre sorter, såsom koncept-, kardus- och väggpapper. Vattenbrist eller otillräckliga dammar skola stundom förhindrat tillverkningen. Nu mer är bruket förfallet.

Horshaga. Ett mtl säteri uti Hendene socken och Skånings härad af Skaraborgs län, taxeradt 1859 till 30,000 rdr rmt, egdes då af löjtn. W. Granfeldt. Till gården höra ymnigt höbol, betydlig skog, ansenlig och prydlig mangårdsbyggnad af trä med en stor trädgård. Denna egendom såldes af Magnus Nilsson (Tre Rosor) till Refvelstad till Folke Evertsson, från hvilken den igenbördades 1413 af Magnus Nilssons son, Gustaf Månsson, riddare och lagman i Westergötland, konung Eriks af Pommern kansler, som lefde ännu 1432; han var gift med Märtha Knutsdotter. Egendomen tillhörde sedan deras söner, Måns Gustafsson, riksråd 1436, och Bengt Gustafsson, biskop i Skara, död 1461; han hade år 1452 testamenterat denna egendom till Skara biskopsstol, dit den sedermera ansetts hafva hört ända till reformationen. Riddaren Algot Månsson (1493) och Gustaf Magnusson, kon. Erik XIII:s kansler, voro af Horshaga-ätten. De följande egarne voro Knut Svan, död på 1600-talet; löjtnanten Peder Björnson (Gyllencornett), stupade i Polen 1627, gift med Katharina Svan; ryttmästaren Arvid Pedersson Gyllencornett, stupade i Skåne 1644, gift med Brita Reuter; löjtn. Per Gyllencornett, stupade vid Lund d. 4 Dec. 1676, gift med C. Hjulhammar; öfverstelöjtn. P. Gyllenhammar, död 1747, gift med Christ. Gyllencornett; juris doktor C. F. Reuterhjelm, död 1752, gift med Chr. Gyllenhaal; kammarherren C. F. Reuterhjelm, död 1830, gift med en friherrinna Hjerta; handl. P. H. Lagergren; kapt. i Ostindiska Kompaniets tjenst J. Spindler, som lät uppbygga åbyggnaden; Spindlers arfvingar voro egare år 1831.

Horsnäs. Ett och $1/2$ mantal frälse uti Asby socken och Ydre härad af Linköpings län, taxeradt till 6,740 rdr rmt, har från urminnes tider hört under Ekäng, hvarifrån afståndet är $1/16$ mil; belägen vid sjön Sommen, omgifves gården på yttersta ändan af den s. k. Aspbyudde. Horsnäs har liksom Ekäng inskränkta egor och innehafves af en bonde under hälftenbruk. Enligt ortens vanliga bruk odlas den i 3:ne åkergärden, deraf ett i träde, hvarpå sås något vicker till grönfoder, ett bär råg och ett korn,

hafra, vicker och något potates. Utsädet är 100 à 120 tunnor säd och afkastningen ungefär 7:de kornet. Här vinterfödas 23 à 25 nötkreatur, 1 à 2 hästar, 20 à 24 får. Löfskog till löfbrott och bränsle för gårdens eget behof finnes, med en mängd ekar af flera hundra. Godt fiske finnes i Sommen. En ångqvarn med såg är år 1856 uppförd vid yttersta udden mot sjön, i en löfrik, vacker äng. Inredningen med en stor stenanläggning är förlidet år fullbordad; den har 3 par stenar och 5 sågblad, har i anseende till sjötransporten det allra fördelaktigaste läge och är för trakten af behofvet påkallad, då till de större tullqvarnarna äro omkring 2 mil. I kohagen på en vidsträckt bergshäll ligger en sten, nästan rund, 4 à 5 alnar hög och 10 à 12 alnar i omkrets. Vid ena sidan finnas flera stenar och stenflisor, liksom af menniskor instuckna för att stödja honom.

Horred. Annex-socken till Istorps pastorat uti Marks härad af Elfsborgs län, 3 mil n.n.v. från Warberg, vid 185 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 8,563 tunnland, af hvilka 890 äro sjöar och kärr, samt innehåller 10 $^1/_8$ mtl skatte, 1$^3/_4$ mtl krono, 12$^1/_8$ mtl frälse och taxerades 1859 till 156,550 rdr rmt. Marken är på de flesta ställen mer jemn än bergaktig. Jordmånen är nära hälften lera, den öfriga delen mull- och sandblandad. Skogen fyller nära socknens behof af bränsle. Socknen, som år 1805 beboddes af 789 och 1859 af 1,306 personer, har fast skola, der sistnämda år undervisades 23 gossar och 28 flickor af en examinerad lärare, under det att 38 gossar och 57 flickor undervisades hemma och 1 barn saknade undervisning. Kyrkan, af sten, $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan, är nybyggd år 1828. I socknen märkas: Kransbro, Ekarebol och Lindhult säterier; Hinnared $^3/_4$ mtl frälse, tax. till 4,500 rdr rmt; ibm Österg. 1 mtl, eges jemte Wasse qvarn af grefve Cronhjelm och taxeras till 10,500 rdr rmt; Horred by, 2$^7/_8$ mtl i 8 delar; Loftsgården $^3/_4$ mtl, taxeras till 6,000 rdr; Wasse, 3$^1/_4$ mtl, med 4 qvarnar och 2 sågar, har 5 egare; Sundholmen $^1/_2$ mtl, tax. till 15,000 rdr, eges af handl. J. O. Schmidt; Lida, 1 mtl i 2 delar; Hinnared 1 mtl krono, häradshöfdingboställe; Horred Klockareg. $^3/_4$ mtl. — Adress: Warberg.

Hosjö (Hofsjö) eller Sandviks kapellförsamling, är belägen i Wika socken, Kopparbergs fögderi och Stora Kopparbergs län, 1 mil norr från kyrkan, i den s. k. Hosjö-Bergslag, $^5/_8$ mil från Falun, och omgifves i norr af Sundborn, i vester af Falu landsförsamling, i söder af sjön Runn och Wika, som äfven omgifver Hosjö i öster. Kapell-kyrkan är uppbyggd år 1663; i densamma finnes landshöfd. Apelmans graf. Kyrkan besökes för den närmare belägenhetens skull äfven af närgränsande socknars invånare. Folkmängden upptages gemensamt med Wika sockens och hemmantalet är 8 $^1/_3$ mantal, taxerade till 109,675 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare jemte pastorn; år 1859 besöktes skolan af 15 gossar och 15 flickor; dessutom undervisades 3 gossar och 6 flickor i hemmet. Af större gårdar märkas: Carlslund, 86 spannl., Gringsbo, Lönemossa, Uddnäs, Sandviken, Stora och Lilla Näs; Gräfvingen, tax. till 14,500 rdr; Holmen. — Adress: Falun.

Hosjö. Fordom Brobygge öfre Hammare uti Ofvansjö socken i provinsen Gestrikland och Gefleborgs län, är belägen vid Wahlbygge-ån. Efter 1758 års resolution flyttades härifrån 1 härd till Uhrfors. Stångjerns-smidet, som på 1780-talet för 1 hammare och 1 härd var 270 sk℔, uppgick 1859 till 446 sk℔ 17 l℔ 5 ℔ och tax. till 18,232 rdr rmt. Stämpeln är W. Egare voro bergsmän.

Hospitalsgården. Ett mantal krono (efter Tuneld frälse) uti Skara landsförsamling och Skånings härad af Skaraborgs län, beläget ett stycke utanför staden, der fordom Helge-Ands-huset stått, har en liten kyrka, hvilken fordom legat inom stadens staket och är mycket gammal, samt ett stort, med henne i bredd stående stenhus, uppbygdt år 1735, hvaruti de fattiga bo.

För närvarande är gården, som taxeras till 8,480 rdr rmt, utarrenderad till N. A. Hesselskog.

Hossmo. Annex-socken till Ljungby pastorat uti Södra Möre härad af Kalmar län, 1 mil s.s.v. från Kalmar, vid hafvet och 45 fots höjd öfver detsamma, omgifves i norr af Dörby, i vester af Ljungby, i söder af Hagby, i öster af hafvet samt omfattar en areal af 3,215 tunnl., hvaraf 1,131 åker, tomter och trädgårdar, 787 äng, 1,276 till större delen odlingsbar betesmark, 21 tunnl. skogsmark; endast c:a 10 tunnl. upptagas af vatten och moraser. Södra delen genomskäres af Ljungby-ån, ortens betydligaste vattendrag; den utfaller här i hafvet vid den s. k. Hossmo Åmunn, ett bland de täckaste ställena i trakten. Utanför åns utlopp är god ankarplats för 6 à 7 fot djupgående fartyg; 3 à 4 fots kunna färdas ända upp till kyrkan. Hemmantalet består af $14^5/_6$ mant. skatte, $5^3/_8$ mtl krono, 1 mtl frälse, och taxeringsvärdet 1858 var 142,958 rdr rmt. Åkerjorden, till större delen god och lönande, består af lera, svartmylla och bördig sandjord. Höfångsten är i allmänhet ringa, och de flesta hemman äro nästan skoglösa. Socknen, som år 1805 beboddes af 463 och 1859 af 630 personer, har sedan år 1828 en vexelundervisnings-skola, der s. å. 42 barn erhöllo undervisning; år 1859 var skolbarnens antal 44 gossar och 20 flickor, dessutom undervisades 11 gossar och 32 flickor i hemmet. Kyrkan är af okänd ålder. Här är en dopfunt af sten med bilder och runor. Prestgården uppbrändes af Danskarne år 1564. Hossmo by är ännu i bygden namnkunnig deraf, att Nils Dacke hade här ett läger, då han år 1543 belägrade Kalmar; men han blef derifrån med förlust fördrifven till Ljungby skogsbygd af den tappre ståthållaren Germund Svensson. Konung Carl XI mönstrade här Jönköpings regimente d. 23 Aug. 1682. — I socknen märkas: *Binga* $2^3/_4$ mtl skatte, tax. till 30,657 rdr bko, blef år 1377 tillika med en jungfru gifvet åt nunneklostret i Kalmar af fru Märtha Jonsdotter på Ekhult, är väl bebygdt, har ansenlig trädgård med en berså af ovanlig längd. Härunder lyder Husholms mjölqvarn med 4 par stenar; gården har år 1799 tillhört majoren C. F. Jegerhjelm, år 1829 handl. C. Rydberg; n. v. egare är kronofogden G. Siljeström; — Rinkaby, på 15 n:r i 25 delar, har tegelbruk; en gård i Norra Rinkaby blef år 1315 likaledes gifven till nunneklostret i Kalmar af herr Glysing, tillika med hans dotter Christina; — *Hossmo* och Dunö, $2^5/_8$ mtl krono, tax. till 13,712 rdr bko, är väl bygdt och anslaget åt landshöfdingen till boställe; *Hossmo* $2^3/_4$ mtl skatte i 2 delar, hvaraf den ena, tax. till 17,665 rdr, egdes 1858 af enkefru Holmström, och den andra, tax. till 1,438 rdr, s. å. egdes af direktör Fröbergs arfvingar. — Ett annat minne än det förutnämda af Nils Dacke lefver ännu i byn Hossmo, som är vackert belägen, nämligen af S:t Sigfrid. Hans källa, der han först döpte i denna bygd, hålles ännu i stor vördnad af allmogen. Der, i »en täck, enslig dal», kallad Kumblamad, byggdes den första kyrkan i Kalmar stift, och i hörnet af kyrkogården visades länge en murken stubbe af ett träd, och en sägen var ibland folket, att fordom här, på en grön, blomstrande äng, S:t Sigfrid ofta stod under denna björk, när han predikade för hedningarna. Huseby eller Lunden. — Adr.: Kalmar.

Hosum. Hemman af 1 mtl frälse och $2^3/_4$ mtl skatte uti Gryt socken och Hammarkinds härad af Linköpings län, äro skiftade i 11 delar, tax. till 30,330 rdr rmt och egas af bönder. Frälset har varit doneradt till Lars Skytte 1623, såldt till Arfvid Ifvarsson, lydde år 1726 under Åbäcksnäs. Skattehemmanen hafva i allmänhet varit bland Stegeborgs tillhörigheter.

Hotagen. En kapellförsamling, hörande till Fölinge pastorat uti Jämtland, ligger $7^1/_2$ mil norr från Östersund, vid 1,380 fots höjd öfver hafvet. År 1810 var folkmängden 201 och 1859: 393 personer, hvaraf en del är Lapp-folk. Kyrkan är belägen 2 mil från moderkyrkan. Här är fast skola,

hvari år 1859: 9 gossar och 6 flickor undervisades af pastorn, under det att 4 gossar och 8 flickor undervisades hemma; 4 barn saknade all undervisning. Hit höra, bland andra, byarna: Hotagen $^1/_2$ mtl skatte, Häggsjön $1^2/_3$ mtl skatte, $^1/_3$ mtl krono i 7 n:r; Rörvattnet $^1/_3$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono. — Adress: Östersund.

Houf (Håf). Annex-socken till Westra Karups pastorat i Bjäre härad af Christianstads län, ligger vid hafvet och vid 285 fots höjd öfver detsamma samt omfattar en areal af 4,814 tunnland, af hvilka 10 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 973 och år 1859 af 1,240 personer, består af 17 mtl skatte, $1^{11}/_{24}$ mtl krono, $1^1/_{12}$ mtl frälse och taxerades 1857 till bko rdr 94,810. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 42 gossar och 30 flickor; 25 gossar och 20 flickor erhöllo enskild undervisning, 20 gossar och 42 flickor undervisades hemma, och 36 barn saknade undervisning. Kyrkan är belägen $^3/_{10}$ mil från moderkyrkan och $2^1/_4$ mil från Engelholm. Af byar och och gårdar märkas: Houf 3 mtl, Perstorp, Engelag, Ingelstorp, Hallavara, Dejarp. — Adress: Båstad.

Houfs Hallar. Ett märkvärdigt naturskådespel, beläget ungefär $^3/_4$ mil från Båtstad i Skåne och bestående af väldiga stenkolosser och pelare, som stå brådstupa vid hafvet och hafva flera hålor och grottor, bland hvilka Arons Port nämnes som den märkvärdigaste.

Huaröd (Hufvaröd). Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Gärds kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Huaröd, moderförsamling, och Svensköp, annex, samt innefattar $18^{39}/_{48}$ mtl. Folkmängden år 1856 var 1,780 personer. — *Huaröd*, modersocken i Gärds härad af Christianstads län, $2^1/_2$ mil från Christianstad, omgifves i norr af W. Wram, i vester af Svensköp, i söder af Hörröd, i öster af Degeberga och omfattar en areal af 8,563 tunnl., af hvilka 15 upptagas af vatten och kärr. Marken är till större delen backig och stenig. Rådande jordmånen är sand. Skog finnes hjelplig. Socknen, som år 1805 beboddes af 627 och 1859 af 1,086 personer, består af $4^3/_8$ mtl skatte, $2^5/_{24}$ mtl krono, $4^{31}/_{48}$ mtl frälse och taxerades 1859 till 104,350 rdr rmt. Följande hemman och byar finnas: *Hufvared*, $^5/_6$ mtl frälse, $^5/_{16}$ mtl skatte i 26 lotter; *Webeck*, $^7/_8$ mtl utsockne frälse i 22 lotter, har 116 inv.; *Flemma*, $^{43}/_{48}$ mtl skatte, $1^1/_8$ mtl frälse på 7 n:r i 32 lotter; *Stensmo*, $^3/_4$ mtl frälse, $^{35}/_{48}$ mtl skatte i 19 lotter; ibm $^3/_8$ mtl krono, tax. till 2,850 rdr, är mönsterskrifvare-boställe; $^1/_8$ mtl krono jemte $^3/_8$ mtl krono Abullaberg, tax. till 4,430 rdr rmt, innehafves af boställs-direktionen; *Huaröd* $^1/_3$ mtl krono, tax. till 2,590 rdr, är kyrkoherde-boställe; *Höghult*, $^3/_8$ mtl frälse i 3 lotter; ibm $^1/_4$ mtl krono, tax. till 2,180 rdr, är mönsterskr.-bost.; *Gräsmo* $^1/_2$ mtl krono, tax. till 3,750 rdr, är hejderidare-boställe; ibm $^3/_8$ mtl skatte med qvarn och såg, i 5 lotter; *Brännestad*, 1 mtl skatte i 9 lotter; Ryet, $^3/_8$ mtl frälse i 2 lotter; Eket, $^1/_4$ mtl skatte i 6 lotter; *Skorphult* $^1/_4$ mtl krono; ibm $^3/_8$ mtl skatte i 2 lotter; Skillingstorp $^3/_{16}$ mtl skatte; Binstorp, $^1/_4$ mtl frälse i 4 lotter; Rotsberg $^1/_{16}$ mtl frälse. — Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren för 73 gossar och 72 flickor. — Adress: Christianstad.

Hubberstad. Ett mantal säteri uti Svenarums socken af Westra härad och Jönköpings län, med $^1/_4$ Angved, $^1/_4$ Gustorp, 1 Kohult, $^1/_2$ Rolstorp, $^1/_4$ Spinkamålen, allt skattehemman, $^1/_4$ Hemmingsmålen, $^1/_2$ Svenarum Norreg. frälsehemman samt Krokhems qvarn med såg, det hela taxeradt till 20,420 rdr rmt, egdes 1859 af häradshöfding W. Ulfsparre. År 1279 egdes Hubberstad af Nydala kloster; hofrättsrådet Em. Adelcrantz, son af poeten Georg Jos. Adelcrantz och broder till architekten, baron C. F. Adelcrantz, var egare deraf 1770; han blef baron och vice-president i Göta Hofrätt. Sednare egare hafva varit ryttmästaren Erl. Broman, lagman C. Stedt 1828, död 1844. Hubberstad var skatte 1827. Häradshöf-

ding Ulfsparre tillträdde det år 1844. Till sätesgården höra medelmåttigt höbol, hjelplig skog, prydlig mangårdsbyggnad af trä med en trädgård. — Hubberstads säteri med underlydande har år 1861 blifvit försåldt i olika lotter, hvarvid löjtnant Sylvan köpte hufvudgården för 90,000 rdr, brukspatron Killander en del för 75,000 rdr, brukspatron Brusewitz en för 31,500 rdr, inspektor Rydberg en för 2,850 rdr, och en hemmansegare i Hemmingsmålen en för 3,000 rdr, tills. 202,350 rdr.

Hubbo. Socken och præbendepastorat af 3:dje klassen, hörande till Westerås stifts domprosteri, ligger uti Siende härad och Westerås län, $^3/_4$ mil norr från Westerås, vid blott 40 fots höjd öfver hafvet, och gränsar på vestra sidan intill S:t Ilian och Romfartuna socknar, på södra sidan till Badelunda och på östra sidan till Tillberga socken. Ifrån öfversta norra ändan, der Tillberga och Romfartuna socknar möta hvarandra i Ås-ån vid Skarpebrohemmanet, sträcker sig denna socken söderut $^5/_8$ mil till Badelunda socken; hon är här nere af ungefär lika bredd och eger en areal af 4,513 tunnl., hvaraf 25 upptagas af vatten och kärr. Marken är till stor del sumpig, men jemn. En sandås, kallad Badelundsås, genomstryker en del af socknens vestra sida. Åkerjorden består öfver allt af en fruktbar lerjord; på sina ställen ytterst söder i socknen finnes någon åker af skogsjord; ängen är svag. På några ställen är mulbetet godt, såsom vester- och söderut i socknen, hvarest boskapen om sommaren går dels i några indelta vissa beteshagar, dels betas ute på skogarna; men österut inåt Tillberga är det knappare. Skog finnes här till hägnad, vedbrand och husbyggnad vester och söder om den förut omnämda stora åsen; men de andra hemmanen, som ligga på andra sidan derom, hafva alldeles intet; deremot ega de desto större förmån i mer och bättre åker än de andra. Uti ån, som kommer ifrån Romfartuna och rinner inåt Tillberga, erhålles någon fisk. Invånarne nära sig mest af sin åker och äng; de hafva till biförtjenst körslor af foror från Westerås eller eljest upp till Bergslagen. Socknen, som år 1805 beboddes af 470, år 1855 af 490 på 114 hushåll och 1859 af 476 personer, består af $10^1/_2$ mtl skatte, 5 mtl krono, $6^1/_4$ mtl frälse och taxeras till 144,124 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti fast skola, grundad genom en donation på 5,000 rdr bko utaf öfver-direktören och riddaren J. Nordberg; under året 1859 besöktes skolan af 41 gossar och 22 flickor; enskild undervisning erhöllo 2 flickor. Hubbo har i fordna tider haft särskild kyrkoherde; men år 1611 blef hon anslagen åt rektor scholæ i Westerås till præbende och sedermera år 1623 åt en lektor vid Westerås gymnasium. Kyrkan lärer vara tämligen gammal, hvilket slutas af hennes stora och tjocka gråstensmurar; på sednare tiden har hon undergått betydlig reparation. Prestgården består af $^1/_2$ mtl kronohemman, hvartill äfven hörer $^1/_2$ hemman uti Jädra, något längre ifrån kyrkan; bägge taxeras till 6,346 rdr rmt. Komministersbostället ligger ett stycke i norr från kyrkan, uti Alfvesta-by, är $^1/_2$ mtl, tax. till 2,970 rdr, har goda egor både i äng, skog och betesmark. — En stor grafhög finnes på Jädra-hemmanets egor. Af socknens öfriga gårdar och byar märkas: säteriet Mälby $2^1/_2$ mtl med $^7/_8$ mtl Alfsta m. fl., tax. till 18,648 rdr rmt, eges af Adolf Thunberg; Hallsta 1 mtl med 1 mtl Lista, $^1/_4$ mtl Gräna, tax. till 14,583 rdr, eges af nämdemannen Per Jansson; Sörby 1 mtl med $^5/_8$ mtl Alfsta, Tränhammar $^3/_4$ mtl, tax. till 14,152 rdr, eges af grefve H. Hamilton; Näs 1 mtl, tax. till 21,000 rdr, eges af kapten H. Liljensparre; Tränhammar $1^3/_4$ mtl i 3 delar; Alfsta $^1/_2$ mtl krono, tax. till 2,835 rdr, $^1/_2$ mtl Lista, tax. till 4,050 rdr, äro anslagna till Westmanlands regimente; Jädra 1 mtl, tax. till 5,806 rdr, anslaget åt en lektor i Westerås; Jädra $^1/_4$ mtl, tax. till 2,430 rdr, anslaget åt skolläraren; Klockarebohlet taxeras till 300 rdr; kungsgårdarna Flocksta 1 mtl, tax. till 5,019 rdr, och Tränhammar $^1/_2$ mtl, tax. till 1,890 rdr. — Adr.: Westerås.

Huddinge. Konsistorielt pastorat af

2:dra klassen, hörande till Södertörns kontrakt af Strengnäs stift, utgöres af två socknar: Huddinge och Brännkyrka, samt Nacka, Erstaviks och Siklaö kapellförsamlingar, innehåller $82^{13}/_{24}$ mtl och beboddes 1856 af 3,640 personer. — *Huddinge,* modersocken uti Svartlösa härad af Stockholms län, ligger $1^1/_4$ mil söder från Stockholm, 120 fot högt öfver hafvet, mellan Brännkyrka i nordost, Tyresjö i öster och vester, Wester-Haninge i sydost och söder, Botkyrka i sydvest och vester samt Wårby- eller Slagstaviken och Ekeröfjärden i vester och nordvest; den upptager en areal af 24,416 tunnland, af hvilka 2,350 äro sjöar och kärr. En mindre del af landet sluttar mot Mälaren, har omvexlande branta skogiga berg mot sjösidan och dalar eller slätter inåt bygden. Albysjön utfaller i Wårbyviken, och nordligare en bäck från Långsjön på norra gränsen. En vida större del af socknen sluttar åt sydost och nordost mot hafvet; den har tämligen vidsträckta och ej låga berg- och skogsåsar, delvis med brant affall mot stora mossar och ej obetydliga sjöar, längst i sydost å Hanveden; af enstaka toppar nämnes Lilla Tornberget, hvarifrån man ser Katharina kyrktorn i Stockholm. Gladö Qvarnsjö, på gränsen till Botkyrka, upptager smärre tjernar och utfaller åt nordost till Stora Örlången, som delar sig i tvänne armar, åt nordvest och nordost; den förra mottager tillflöde inifrån landet, den sednare utfaller åter åt nordost till den mindre Ågestasjön. Denna förstärkes från Gömaren och Trehörningen eller Mellansjön i nordvest och utgår vidare åt nordost till Magelungen på gränsen till Brännkyrka. Längre bort bildar Drefviken gräns, äfven mot Erstavik, Tyresjö och Öster-Haninge, i böjning åt sydost, söder genom Trångsund, och sydvest, och mottager ett nytt, tämligen långt tillopp från Ådran och Lisman, med dess tillflöde från Lisma Qvarnsjö. Örasjön slutligen ligger vid södra gränsen mot Wester-Haninge. Landets jordmån är dels god lera i några dalar, dels svartmylla och dels sand. Skogen är i sednare tider mycket medtagen; skogsbruk är dock bland ortens näringar, jemte åker- och ängsbruk, trädgårdsskötsel, skjutsning vid Fittja m. m., allt ej utan inflytande af hufvudstadens närhet. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,151, år 1855 af 1,563 på 320 hushåll och år 1859 af 1,735 personer, består af $6^2/_3$ mtl skatte, $1^1/_2$ mtl krono, $32^1/_2$ mtl frälse och taxerades 1859 till 1,079,730 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af 2 examinerade och 3 oexaminerade lärare; under året 1859 utgjorde skolbarnens antal 156 gossar och 131 flickor; häraf undervisades dock hemma 73 gossar och 59 flickor. — Vddunge nämnes omkr. 1314 såsom hörande till prepos. Torensis. Kyrkoherdarnes namn äro kända från 1559. Hundra år sednare var tillämnadt att lägga hela pastoratet under Katharina kyrka i hufvudstaden; men det blef ej af. Kyrkan är till en del gammal, men tillbyggd 1804. En del af en runsten finnes i kyrkan; ruiner efter en skans vid Rosendal, nära Örlången. — Landsvägen från Stockholm går här i fortsatt sydvestlig rigtning på $^1/_4$ mils afstånd från Mälaren, mellan Brännkyrka och Botkyrka, öfver Fittja bro; i samma rigtning, på åter samma afstånd inåt landet, går sockenvägen mellan nämda socknar; i sydlig rigtning från Stockholm går jernväg, Statens vestra stambana, med station i Huddinge nära Fittja, 1,1 mil från Stockholm; längst i öster kommer vägen från Stockholm till Sotholms härad, i sydlig rigtning från Brännkyrka till Öster-Haninge, förbi Länna gästgifvaregård, $1^1/_2$ mil från Stockholm; slutligen går en för ej så längesedan fullbordad föreningsväg i sydostlig rigtning förbi kyrkan och öfver herrgårdarnas egor, till Länna. Segelleden från vestra orterna till Stockholm går förbi vestra kusten. — Största delen af hemmanen utgöra eller lyda under säterier; nästan allt eges af ståndspersoner. Af gårdar och byar märkas: Wårby säteri, med underlydande tax. till 200,000 rdr, samt säterierna Balingsta, Flemingsberg, Fullersta, Glömsta, Lisma, Stensättra; Sundby med underlydande, tax. till 573,750 rdr rmt; *Hörningsnäs* vid Trehörningen, 1 mtl frälse, tax. till 22,500 rdr, tillhörde 1850 Rei-

mers, 1859 L. E. Baumgarten; Stortorp vid Drefviken, $^1/_4$ mtl frälse, lydde 1686 under Wendelsjö; Fällan vid Magelungen, $^1/_4$ mtl frälse, bägge tax. till 18,000 rdr, tillhörde 1827 fru Fredenheim, 1847 Kantzow, 1850 Lindberg; Stufsta 3 mtl, tax. till 59,090 rdr rmt; Ågesta 3 mtl frälse, med underlydande tax. till 60,000 rdr; Länna by, nära Drefvikens södra hörn, $3^1/_4$ mtl, tax. till 60,140 rdr rmt och skiftade i 3 delar, hvaribland gästgifvaregård, lydde 1686 under flera kringliggande herresäten; 1 mtl tillhörde 1827 fru Lagerbjelke, 1850 Wetterdal, jemte ännu 1 mtl. På byns egor ligger Beateberg, tax. till 3,750 rdr; dessutom märkas här lägenheterna: Kråkvik, Jakobslund, Wreten, Skärholmen, Kastellet, Söder- och Österhagen, Snättringe, tax. till 60,750 rdr rmt; Prestgården, Tomtberga $^1/_2$ mtl krono, tax. till 6,000 rdr rmt. — Adress: Stockholm.

Huddunge. Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Norra Fjerdhundra kontrakt i Uppsala stift, ligger uti Wåhla härad och Westerås län, $3^1/_4$ mil n.o. från Sala, $6^3/_4$ mil n.o. från Westerås, vid 330 fots höjd öfver hafvet, och omgifves af Harbo i öster, Löfsta och Wittinge i söder, Enåker i vester och Nora i norr; arealen är 21,361 tunnl., af hvilka 950 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig. Rådande jordmånen är lera. Skogen är ymnig och tillräcklig till afsalu. Hallsjön och Åmyrasjön äro de största sjöarna i socknen och innehålla fisk, som deremot ej finnes i de andra små sjöarna i skogsbygden. Såsom binäring sysselsätta invånarne sig med att bränna kalk och tjära. Socknen, som år 1805 beboddes af 921, år 1855 af 1,115 på 230 hushåll och 1859 af 1,147 personer, består af $23^3/_4$ mant. skatte, $1^1/_2$ mtl krono (häraf höra $15^3/_4$ mtl till Thorstuna härad) och taxeras till 198,110 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 uti både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och 2 oexaminerade lärare för 72 gossar och 71 flickor, under det att 10 gossar och 13 flickor undervisades i hemmet. — Socknen förmodas hafva fått sitt namn af någon i fordna tider med namnet Hudding eller Hadding. På en runsten vid Eka i Waksala socken, icke långt härifrån uti Uppland, nämnes en Hudding, som blifvit öfvervunnen af en Grane och skall hafva lefvat strax före kon. Braut-Anunds tid, omkr. 700 e. Chr. Vid Huddunge är en runsten med inskriften: **Oilak uk Funtin litu risa stin at Thori Brodur sin uk Ilefr uk Mag.** — Prestgården, 1 mtl krono uti Huddunge by, samt en utjord Kolbo, $1^1/_4$ mtl, tax. till 10,194 rdr rmt, har någorlunda äng och god skog; en mjölqvarn lyder derunder. Klockaregården taxeras till 338 rdr. Vidare märkas här: Hallsjö med underlydande, tax. till 21,921 rdr, tillhör grosshandl. Siewers & komp. i Stockholm; Huddunge by om 5 mtl i 14 delar, hvaraf en, tax. till c:a 9,500 rdr, eges af brukspatron J. Casselli; byarna Norra Åmyra, Sisselbo med skog, Rödja, Ravastbo med såg, Nolsjö, Härtigbo. — Adr.: Sala.

Hudene. Annex-socken till Björke pastorat uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, $3^3/_4$ mil o.n.o. från Alingsås, vid 340 fots höjd öfver hafvet, med en areal af 6,341 tunnland, af hvilka 255 äro sjöar och kärr, innehåller $19^3/_{16}$ mtl skatte, 3 mtl krono, $3^1/_4$ mtl frälse, taxerade 1859 till 139,700 rdr rmt. Till socknen hörer en betydlig del af kronoparken Edsveden, som, fordom beväxt med ekar, nu mer har deraf föga öfrigt. Socknen, som år 1805 beboddes af 717 och 1856 af 1,076 personer, har fast skola, der sistnämda år 53 gossar och 52 flickor undervisades af en examinerad lärare, under det att 33 gossar och 52 flickor erhöllo undervisning hemma. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är af obekant ålder och tillbyggd år 1712. Af gårdar och byar märkas: *Hudened*, $3^1/_2$ mtl i 17 delar med qvarn; Lättorp $^1/_2$ mtl; Stenunga i 20 delar; Holmens qvarn, tax. till 1,200 rdr rmt; Ölanda, $3^1/_2$ mtl i 16 delar; Knutse, $^1/_4$ mtl med qvarn, tax. till 3,000 rdr; Hudened stom, 1 mtl krono med qvarn, innehafves, jemte Noåsen, af pastorn i Björke. — Adress: Skara.

Hudiksvall (Huddiksvall). Stapelstad uti Norra Helsingland under 61 gr. 43 min. polhöjd, 33 mil från Stockholm, 14 mil från Gefle och 6 mil från Söderhamn, anlades 1582 af kon. Johan III vid Horn-ån och är, näst Gefle, den äldsta staden i de norra orterna. Namnet lärer härleda sig från byarna Hudik och Wallen i Tuna socken, och hvilka vid stadens anläggning anslogos densamma till tomter och mulbete. Staden var då belägen på bägge sidor om nämda å, vid dess utlopp i en liten insjö, som åter genom ett sund var förenad med en vik af Bottenhafvet. Redan 8 år efter stadens anläggning fick den af grundläggaren stapelfrihet, men förlorade denna 1636 under drottning Christinas minderårighet, efter all anledning derföre att hennes fader, Gustaf II Adolf, flera år förut eller 1620 beslutit stadens flyttning och redan gifvit befallning derom. Detta kom dock icke till utförande förrän år 1640, då den flyttades till näset mellan Saltsjön och insjön Hudviken, och nu återfick staden 1650 sin stapelrätt, hvilken ytterligare bekräftades och utvidgades 1660, 1663, 1676 och 1765. Till denna flyttning bidrog hufvudsakligast den anledning, att den nämda insjön, äfven kallad Lillfjorden, allt mer och mer uppgrundades samt derigenom försvårade handeln, hvarigenom köpmännen först sågo sig nödsakade att flytta sina magasiner och slutligen sina egna bostäder till den mellan insjön och hafsfjorden belägna sandåsen. En del handtverkare qvarblefvo dock i gamla staden, och hvilket ännu lärer vara förhållandet. Imellertid har staden omsider så förstorats, att den redan omsluter en betydlig del af Lillfjordens nordvestra sida och innehåller 356 hus och tomter, taxerade 1859, jemte jorden, bestående af närmare 8 mtl, hvaraf 440 tunnl. åker, äng, tomter och trädgårdar samt, öarna inberäknade, 3,348 tunnl. skog och betesmark eller tillsammans 3,788 tunnl., samt bruk, manufakturier, qvarnar, fabriker m. m. till sammanlagdt 1,111,581 rdr riksmynt. Stadens folkmängd, som år 1766 besteg sig till endast 1,021 personer, har med detta århundrade betydligt tilltagit, så att den 1800 utgjorde 1,369, år 1855 uppgick den till 2,019 samt slutligen 1859 till 2,524 personer, hvilka i statsbidrag erlade inalles 17,271 rdr riksmynt, hvaraf i bevillning 4,776. Staden, som hörer till fjerde klassens städer och vid riksdagarna innehar N:o 36 bland Sveriges städer, har till sitt vapen 3 bockhufvuden, hvilket synes antyda, att fårafveln i och för beredandet af ylleväfnader från forntiden varit en af ortens hufvudnäringar.

Ehuru ingen verklig riksdag blifvit hållen härstädes, har man dock ett så kalladt »Ständernas Beslut af Gestrikland» efter det möte, som i Hudiksvall hölls d. 8 Maj 1655 af Wester-Norrlands fullmägtige med de kongl. kommissarierna och hvarvid från Gefle utlofvades 400 daler i krigshjelp, men af de andra städerna i Norrland endast från 75 till 150. — Genom eldsvådor har staden lidit betydligt, första gången endast 30 år efter sin anläggning, då en betydlig del af staden nedbrann, samt ytterligare den nya staden 1686 och 1714, då östra delen af densamma ödelades. Men endast 7 år derefter skulle den åter hemsökas och nu på ett, om möjligt, ännu förskräckligare sätt, då Ryssarne den 21 och 22 Maj 1721 plundrade och uppbrände hela staden så förskräckligt, att med knapp nöd något mer än kyrkan kunde räddas. Man skulle tro, att efter sådana olyckor, då hela stadens bestånd på det allvarligaste var hotadt, det nu mer utarmade samhället ej skulle kunna uthärda flera slag, och dock hade det knappast steg för steg under en tidrymd af 70 år hunnit repa sig, då ånyo den 17 April 1792 en förfärlig eldsvåda öfvergick staden och lade icke mindre än 87 gårdar i aska. Sedan dess har den dock varit befriad från sådana svåra hemsökelser. Den sednaste allmänna olycka, hvaraf staden blifvit drabbad, var 1854, då koleran utbröt derstädes. Men både då och 1856 var sjukdomen af lindrig art, då den första gången, bland en folkmängd af 2,197, ej bortryckte mer än 32 personer och sednare gången, bland 2,387, ej flera än 23. — Bland Hudiksvalls

byggnader märkas: *Kyrkan*, kallad Jacobi kyrka, är belägen på en fri och öppen plats, grundlades 1643 samt fullbordades och invigdes 1672. Stadens första kyrka var naturligtvis belägen på den gamla stadens område och uppfördes 1590, men förflyttades med kongl. tillstånd 1718 till den nya staden, för att begagnas till skolhus. Den delade stadens öde 1721. Samma plats är nu imellertid, efter mer än hundraårig lägervall, invigd till kyrkogård, planterad med mer än 100 träd, och ett mindre tempel är derstädes uppfördt. Allt detta har sedan 1830-talet blifvit utfördt af till större delen yngre samhällsmedlemmar, hvilka slutligen, för platsens underhåll, bildat sig till ett ordentligt sällskap under namn af »För Fädernas Minne». Äfven den nuvarande kyrkan har varit utsatt för eldfara, trenne gånger af åskeld. Första gången var år 1690, då kyrkan så illa skadades, att den ej hann bli fullt återställd förrän 1715; andra gången 1790, då åskan slog ned i tornet, men då äfven kyrkan och i synnerhet orgelverket led skada; samt tredje gången 1797, då under sjelfva aftonsångs-gudstjensten eld upptäcktes i kyrkhvalfvet. Den släcktes väl snart; men genom vatten skadades äfven denna gång orgelverket. Kyrkan håller i längd från öster till vester 78 alnar, i bredd 26 alnar utvändigt och i höjd till takfästet 14 alnar. Tornet, vid vestra ändan af kyrkan, uppbyggdes 1710. Det håller med både stenfot och träresning 86 alnar till öfversta spetsen. På denna såg man fordom, såsom vanligt, en förgylld tupp, men som 1810 nedtogs, och tornet bär nu i stället ett klot med ett kors högst upp, bägge starkt förgyllda. I detta torn befinna sig kyrkklockorna. Nära predikstolen, skänkt af rådmannen Jon. Drake, som dog 1765, är en kula upphängd på en pelare. Berättelsen förmäler, att kulan, afskjuten från en vid Köpmansberget liggande Rysk galér, fastnat just på motsvarande ställe af kyrkmuren. På en tafla ofvanföre läses följande inskription:

»När Sjuttonhundraett och Tjugu skrifvas månde
Den Tjuguandra Maj vår stad han var i vånde
För Ryssen, som densamm' i grund förstörde då,

Guds hus och tempel dock helt skadelöst fick stå.
Fast denne kuglan, som inunder taflan hänger,
Af fiendens skarpa skott, sig genom fenstret tränger:
Vår altartafla hon dock ingen skada vant
Deraf: Ty prisas Gud af oss i allo land.»

Ett gammaldags skåp af valnöt, försedt med bildhuggerier, föreställande personer ur Nya Testamentet, förvaras i sakristian och tros vara ett byte från Trettioåriga Kriget. Bland traditioner förmäles äfven, att en och samma häst på ställningarna uppdragit all den sten, som begagnades till kyrkobyggnaden. Han lärer också derföre, efter döden, fått plats på kyrkogården. — Pastoratet är regalt af andra klassen och innehåller, utom Hudiksvalls stad, Idenors församling samt 4 kapeller i skärgården, nämligen på Agön, Kråkön och Bålsön, äfvensom på Kuggön, oaktadt den tillhör Iggesund. Idenors församling tillhörde förut Tuna pastorat, men blef år 1651 tillagd Hudiksvalls såsom annex; — *Rådhuset*, tillika med öfriga delen af staden 1721 uppbrändt af Ryssarne, blef derefter ånyo uppfördt i det skick det nu befinnes och torde redan 1723 blifvit fulländadt, men har dock under sednare åren undergått betydliga reparationer; — *Skolhuset*, uppfördt åren 1815 och 16 samt invigdt d. 1 Okt. sistn. år af ärkebiskop Lindblom. Kostnaden uppgick till 10,000 rdr bko, hvaraf staden sammansköt $^2/_3$. En högre lärdomsskola hitflyttades 1651 från Enköping. Vårterminen 1854 hade denna skola 4 klasser och 76 lärjungar, hvilka undervisades af 5 ordinarie lärare. Sedermera är den uppflyttad till fullständigt elementarläroverk och har af Rikets Ständer fått anslag till rektor samt 7 ordinarie kolleger. Läroverket eger derjemte ett bibliothek af 2,000 volymer; — *Lazarettet*. År 1841 förflyttades hit från Gefle lazarett en filialafdelning under namn af Norra Helsinglands lazarett. Den nuvarande byggnaden, belägen på en höjd, inköptes då likaledes; men som den nu mer befunnits otillräcklig, har den nyligen undergått betydlig reparation och äfven blifvit påbyggd. Förut fanns här endast ett kurhus; men detta är nu förenadt med lazarettet; — *Fattighuset* ombygg-

des för omkring 20 år sedan. Det har nu en tvåvånings lokal med sessionssal, likrum samt utrymme för vid pass 20 fattighjon; — *Fattigbaracken;* — *Packhuset.*

Hudiksvalls stads hufvudsakliga näringar äro handel, sjöfart, fabriksrörelse och fiske. Handeln drifves hufvudsakligast med linneväfnader, bestående af buldan, segelduk, bolsterväf, foderväf och gröfre lärfter, som uppköpas från kringliggande landsorts invånare och sedermera afyttras i Stockholm samt å marknader i Uppland och Westmanland. Ehuru exporten, som 1770 bestod af 300,000 aln. buldan och annan grof väfnad samt 5,000 l℔ lin, uppgick från 1851 till 1855 i medeltal årligen till ungefär 1,700,000 alnar, kunde stadens handlande förr inköpa och afyttra mycket mer af nämda varor; men dels har linodlingen i Helsingland under sednare åren något aftagit, dels har allmogen, sedan ångbåtsfarten mellan Hudiksvall och Stockholm blifvit mer utvidgad, börjat att sjelf i hufvudstaden afsätta sina produkter. Deremot har handeln med trävaror under sednare åren blifvit något och ej så obetydligt utvidgad. Det är visserligen ännu ett mindre antal af stadens handlande, som befatta sig med nämda handel, och ej heller har den ännu kunnat utvidgas till den betydenhet, som uti flera andra städer i Norrland, hvartill orsaken finnes uti stadens aflägsenhet från de större floder inom provinsen, å hvilka flottning af trävaror kan ega rum; men detta har dock nu blifvit afhjelpt genom jernvägen mellan Hudiksvall och sjöarna Dellens vattendrag, hvarigenom kommunikationen med nordvestra Helsingland blifvit betydligt underlättad och trävaruhandeln sålunda i hög grad befordrad. Jern skeppas från staden till utrikes orter; men detta sker för bruksegarnes egen räkning. I öfrigt idkas handel med spannmål, salt, sill, specerier, diverse tyger m. fl. andra varor. Af handlande hade staden 1860 icke mindre än 58. Dessa erlade i bevillning 680 rdr och hade 32 personers betjening. År 1810 var de handlandes antal 24. Strömmingsfiske idkas allenast uti det staden tillhöriga fiskvattnet och till mindre belopp än tillförne, då stadens fiskare arrenderade fiskerilägenheter inom de till staden gränsande socknarna. Imellertid har den dock ännu 150 fiskare, som äro borgare. Fabriker eger staden 7, deribland en tobaksfabrik, som drifves med ångkraft, ett garfveri och en segelduksfabrik, ett färgeri, ett gjuteri och mechanisk verkstad. Fabrikernas tillverkningsvärde uppgick år 1860 till 108,965 rdr rmt. Af handtverkare hade staden samma år 68 mästare och 112 arbetare; dessutom 52 sjelfförsörjare. År 1810 voro här 32 handtverkare. Under åren från och med 1851 till och med 1855 hade i medeltal till utrikes orter afgått: 3,660 sk℔ jern, 5,337 tolfter bräder (år 1860 utskeppades 36,352 tolfter), 9,740 st. bjelkar, 173 st. spiror, 3,056 st. sparrar, 394 tunnor salt från nederlag och 4,182 bundtar tändstickor; samt under samma tid i medeltal årligen från utrikes orter till staden inkommit: 6,768 tunnor salt, 1,080 ℔ kaffe, 564 tunnor spannmål, 319 tunnor tjära, 262 tunnor linfrö, 1,353 ℔ tobaksblad, 20,929 ℔ tobaksstjelk samt mindre qvantiteter vin, specerier och manufakturvaror. År 1860 uppgick importen till ett värde af 101,864 och exporten till 185,486 rdr rmt. Sjöfarten för 1858 bedrefs med 50 ankomne och 43 afgångne förpassade fartyg och båtar, de förra om 1,543 och de sednare om 1,753 läster.

Staden, som år 1769 egde blott 5 jakter om tillsammans 159 läster, hade år 1859: 20 fartyg om $768^{12}/_{100}$ läster, dessutom 1 ångfartyg om 50 läster för reguliera turer mellan Hudiksvall och Stockholm. Till staden höra dessutom tvänne skeppsvarf, hvarpå från 1851—1855 blifvit byggda ett skepp, en brigg, en skonert och en galeas af tillhopa 398 läster. Tulluppbörden, som år 1760 besteg sig till omkring 800, uppgick 1857 till 14,682 rdr bko, hvaraf 195 i utförsel- och 14,487 uti införseltull.

År 1855 inrättades, till lättande af rörelsen, en filial-afdelning af riksbanken med ett rörelsekapital af 750,000 rdr rmt. Uti staden finnes äfven en sparbank, inrättad 1848, och som nu mer begagnas allmännare än under de första åren efter sin stiftelse. För un-

dervisningens befrämjande finnes, utom det ofvannämda elementarläroverket, en folkskola med tvänne lärare. Skolbarnens antal utgjorde 1859: 131 gossar och 145 flickor; häraf undervisades i skolan 84 gossar och 68 flickor, de öfriga erhöllo undervisning dels privat, dels i hemmet. Sjukvården bestrides af en stadsläkare, som tillika är läkare vid det för Norra Helsingland och staden inrättade lazarett och kurhus, samt af provincialläkaren i Norra Helsingland, hvilken är boende i staden.

Hamnen är rymlig och djup. Inloppen till Hudiksvalls-fjärden, nära 1 mil från staden, fordra dock skickliga lotsar. Det gamla är 16 till 17, men det nya, hvilket är krokigt, 15 till 20 fot djupt. Till staden äro donerade öarna Gackerön, Bålsön, Agön, Drakön och Kråkön. Imellan sistnämda ö och Innerstön ligger det namnkunniga Kråksundet, kändt af alla sjöfarande på dessa farvatten. — Marknad hålles här d. 28 Febr. och 18 Sept.

Hudt. En bondgård i Tanums socken af Bohus län, är frejdad i folksagan genom minnen af en der fordom belägen konungaborg, efter hvilken likväl nu mer alla spår äro försvunna. En af dess beherrskare skall hafva mycket bidragit till segern öfver de vid Grebbestad landstigna Skottarne. Mest omtalas likväl en här bosatt sköldmö, hvilken, efter ett misslyckadt friareförsök af höfdingen Rane i Svarteborg, påförde honom fejd och brände hans borg, men omkom sjelf på återtåget från denna bragd. Hennes graf utvisas af allmogen ännu under en stor, nu mer kullstörtad bautasten vid Hudt.

Hufvudbo. Ett mantal säteri uti Larfs socken och Laske härad af Skaraborgs län, utgör, jemte Malmened $^1/_4$ mtl, Onsjö $^1/_2$ mtl och Hufvudbo qvarn, ett gods, taxeradt till 12,200 rdr rmt, med löjtn. Fr. Möller till egare. Åren 1813—1828 egdes gården af löjtnant Wachenfeldts enka, friherrinnan Fleetwood. Utsädet var vid samma tid 20 tunnor i trädesjord; höbol till 60 stackar och litet löfskog å egorna.

Hufvudsta. Ett mantal frälse säteri uti Solna socken, Danderyds Skeppslag och Stockholms län, beläget vid Ulfsundafjärden af Mälaren, ej långt från Carlberg, har en vacker, till sjöstranden gående allé, som skall vara planterad af en Plommenfelt, och hvart träd af så rart slag, att det kostat en Holländsk dukat. Hufvudsta egare hafva ofta varit föremål för ett olyckligt öde. I äldre tider tillhörde gården Göran Persson, som ock skall hafva blifvit begrafven vid Järfva, hvilket på den tiden lär hafva lydt under Hufvudsta. År 1613, samma dag påbudet om förläningarnas indragning utfärdades, fick Erik Jöransson Tegel bekräftelse på denna gård, hvilken kon. Carl IX skänkt honom till everldelig egendom. Erik Jöranssons myndighet hade hindrat dem, han förfördelat, att hos öfverheten framföra klagan; men vid Hofrättens första sammankomst d. 22 Maj 1614 anklagades Tegel att hafva, genom orätt berättelse, förmått konung Carl IX att skänka sig skattehemmanet Hufvudsta, hvilket arfvingarne efter en Wilh. de Wijk nu ville återvinna. Tegel anförde, att när bemälde de Wijk år 1598 ville göra Svenska flottan i Flisö hamn upprorisk emot konung Carl IX och derföre blef afrättad, tillerkände konungen kronan samma hemman och skänkte det åt Tegel, samt att de Wijks moder och hennes sednare man skriftligen afhändt sig all rätt till hemmanet. Modern berättade deremot, vid svuren ed, att hon och hennes sednare man, den aflifvades styffader, hade en morgon blifvit uppkallade på slottet och tillsagda af ståthållaren Sven Månsson Eketrä: »här är ett bref, som J skolen underskrifva», och när Tegel i detsamma inkommit, hade han sagt: »om de ej vilja underskrifva, kunna de låta bli, jag skall nog komma dem god igen.» Då hade de af räddhoga underskrifvit samma bref, ehuru alldeles okunniga om innehållet. Hofrätten dömde, efter noga ransakning, Erik Jöransson att afträda Hufvudsta till de Wijks moder, som nu äfven var enka efter sin sednare man, ty hon hade fått hemmanet till morgongåfva af honom, och som hvarken hon eller hennes man haft del

i sonens brott eller blifvit derför anklagade, kunde hon ej heller hafva förverkat sitt hemman. Ståthållaren på Stockholms slott anbefalldes genom bref att tillsäga enkan, att ej vid fardagen drifva Erik Jöransson från hemmanet, och om hon vore dermed nöjd, ville konungen gifva henne vederlag på en annan ort; men år 1620 erhöll Tegel bekräftelse på Hufvudsta, med tillägg, att som det var skattehemman, skulle han blott uppbära skatten deraf, men ej drifva åboerna från deras bördsrätt, så länge de kunde utgöra skatten. År 1689 tillhörde Hufvudsta en Slangenfelt; år 1761 inköptes det af kommerserådet Anders Plomgren, som gjorde gården till fideikommiss. Han var en kunnig och klok handlande, i lång tid räknad ibland grosshandels-societetens i Stockholm 48 Äldste samt en af de sex, hvilka, under tysthetsed, efter författningarna borde gå Kommers-kollegium tillhanda i de saker, som rörde rikets handels- och navigations-traktater; inrättade den första handel och sjöfart på Marseille och Ceuta; utarbetade och författade, jemte några andra handlande, planen till ett Sjöassurans-kompani, hvarå 1738 d. 4 Juni privilegier utfärdades; var sedan deputerad, jemte några ledamöter af Svea Hofrätt, att utarbeta en assurans- och haveri-stadga, hvilken också stadfästes. Han var 2:ne gånger gift; hans andra hustru, Margaretha Björkman, dog på Hufvudsta 1780. Deras son, Carl Anders, 16 år gammal vid faderns död 1766, blef fideikommissarie, adlades med namnet Plommenfelt och blef ceremonimästare 1778. För det han d. 17 Mars 1782 å Beckers värdshus på Norrmalm på en fönsterruta, hvarå stod skrifvet: Gustave III le premier citoyen, ritade derunder: il l'a été, mais à présent le premier fourbe, hvilket brott han efter något nekande erkände, blef han af Svea Hofrätt d. 22 i samma månad ansedd hafva förverkat lifvet och böra halshuggas; men i anseende dertill, att han afvikit ur riket, förklarad biltog och fridlös inom Sverige och dess länders gränser, hvilket utslag gillades d. 12 April af Kongl. Maj:t. Plommenfelt skall sedan hafva kommit till Amerika och dött derstädes ogift. Han gjorde 1771—1776 en vidsträckt utrikes resa till de förnämsta bergverk i Norge, England, Frankrike, Sachsen, Ungern och Italien; kallades derunder till ledamot i flera utländska Vetenskaps- och Vitterhets-akademier, såsom i Siena, Bologna, Florenz, Rouen och Berlin; gjorde sig slutligen bekant såsom mystiker. På 1780-talet uppgifves af Tuneld såsom egare till Hufvudsta grefve Cl. Fr. Horn, hvilken var invecklad i mordet på kon. Gustaf III, äfvensom att sammansvärjningen i detta mord skall här hafva blifvit uppgjord. År 1825 var ålderman Wibom egare. För närvarande eges $^1/_6$ mtl Hufvudsta, $^2/_3$ mtl Ahlby, tax. till 29,300 rdr, af enkefru Ap. Wibom; $^1/_3$ mant. Hufvudsta, $^1/_3$ mtl Ahlby, tax. till 25,000 rdr, af löjtnant Wibom; $^1/_2$ mtl Hufvudsta, $^1/_2$ mtl Ahlby, tax. till 37,500 rdr rmt, af notarien C. Humble; Hufvudsta ångqvarn, belägen strax norr om manbyggnaden och tax. till 3,000 rdr, innehafves af bryggaren Axel Schmidt.

Hufvudstad. Egendom uti S:t Pehr socken af Aska härad och Linköpings län, af $1^1/_8$ mantal skatte, jemte Fylla utjord och $^3/_8$ mtl Qvissberg tax. till 10,910 rdr rmt, eges af öfverjägaren Abelin. År 1850 egdes ena hälften af E. G. Lallerstedt och andra hälften af löjtnant J. W. Lallerstedt, som ännu eger Hufvudstad utjord, tax. till 7,230 rdr rmt. Hoffdastadha förekommer, jemte Granby i samma socken, på 1380-talet i Bo Jonssons egobyten med Wadstena kloster och med enskilda personer.

Hugelsta. Ett och $^7/_8$ mant. skatte, $^5/_8$ mtl frälse uti Kloster socken, Öster-Rekarne härad och Nyköpings län, beläget $^1/_2$ mil från Eskilstuna, $1^1/_4$ mil från Thorshälla och $2^1/_2$ mil från Strengnäs, nära stora landsvägen från Strengnäs och Stockholm till Eskilstuna, utgör, jemte torpen Mörkmåsen, Stenstorp, Gröningshammar, Huggtorp, Petterslund, Kathrineberg och Hugelstalund, en egendom, taxerad till 16,681 rdr rmt, som eges af baron Beckfriis och inspektor Håkansson. Till godset

höra $340\frac{1}{2}$ tunnland åker och äng, 1,129 tunnl. skog. Årliga utsädet består af 85 à 80 tunnor.

Huggenäs, Annex-socken till By pastorat, belägen uti Näs härad af Carlstads län, mellan 59° 4′ och 59° 9′ latitud samt 30° 39′ och 30° 46′ longitud, vid 240 fots höjd öfver hafvet och 5 mil sydvest från Carlstad, gränsar i norr till Bro, i öster till Ny, i vester till By och i söder till Botilsäter socken af Millesviks pastorat. Socknens längd är $\frac{7}{8}$ och dess största bredd $\frac{5}{8}$ mil; arealen är 7,094 tunnl., hvaraf $2,548\frac{1}{2}$ åker, 894 äng, 1,038 betesmark, $2,555\frac{1}{2}$ skog och utmark, $366\frac{1}{2}$ mossar, 58 gårds- och trädgårdsplatser; hemmantalet är $6\frac{1}{4}$ mtl skatte, 1 krono, $4\frac{5}{6}$ frälse, och taxeringsvärdet år 1857 var 152,650 rdr bko. Afgifterna voro 1847 följande uti jemna tal: personlig skyddsafgift 141 rdr, af löneinkomst 95 rdr, af jordbruket 264 rdr, af inrättningar 8 rdr, all annan afgift efter II artikeln i Bevillnings-förordningen 32 rdr, bränvinsbrännings-afgift 152 rdr; kostnad för rustning och rotering 359 rdr, jordeboks- och hemmantals-ränta 397 rdr, kronotionde 19 tunnor 20 kpr, mantalspenningar 87 rdr, till kyrkoherden 227 rdr, till kapellanen 85 rdr, till kyrkobetjening 123 rdr, fattigförsörjning 392 rdr, skjuts 115 rdr, väghållning 284 rdr, dito afgift och allmänna onera 252 rdr. Summa alla dessa afgifter 3,171 rdr bko. — Inga höga berg finnas inom socknen. Endast några smärre bergskullar äro här att anmärka, såsom en mellan hemmanen Hög och Westra Uggelsäter, en å Westra Uggelsäters och en å Bredene egor. Dessutom går en liten bergås efter en del af gränsen emot Ny socken och en dylik öfver Skäfveruds och Tofveruds egor till Kroklanda. Socknen genomskäres af en dalsträcka från norr till söder, denna åter genomflytes af en liten å, kallad Slödjan, som, kommande från Uggelsäters mossar, går genom Brosjön eller Hyngen och faller ut i den vik af Wenern, som kallas Ekholmssjön. Denna å uppsväller höst och vår och öfversvämmar då närliggande åker och äng. Dock lär denna öfversvämning hafva minskats genom den för några år sedan, med bidrag af Staten, verkställda uppgräfningen af sjelfva ådren till större bredd och genom sprängning vid hemmanen Göstatorp i denna och Björkås i Bro socken. Ingen betydligare elf och ingen sjö eller kärr finnes. En större mosse är belägen sydvest från hemmanet Östra Uggelsäter, och hvilken sträcker sig in i Botilsäters socken. Enligt år 1815 d. 20 Juni af direktör Stephens gjord afvägning, ligger denna mosse 46 fot $6\frac{3}{4}$ tum öfver Wenerns yta. Alla försök att genom dikning och aftappning göra denna stora egorymd odlingsbar, hafva aflupit fruktlösa. Rådande jordmånen är lera; men i dalsträckningen efter Slödjan finnes svartmylla, hvilken är den bördigaste jorden i socknen. Hufvudarten af här befintliga stenslag är granit. Bland i orten mindre vanliga trädslag kunna anföras ek, poppel och kastanie, dessa likväl endast planterade och sparsamt. Klimatet är helsosamt, då, oaktadt socknens låga läge, här icke i mannaminne varit någon svårare farsot än år 1847 en lindrig rödsot. Folkmängden, som år 1805 var 519, uppgick 1859 till 931 personer. Antalet af husbönder utgjorde vid 1846:års slut 59, af tjenstehjon 130, de flesta sysselsatta med hufvudnäringen, en ringa del utvandrade att söka arbetsförtjenst på andra orter. De gifta voro 292, de ogifta 565, hushållen 145, lösdrifvare 34. Hufvudnäringen är åkerbruk, som mer och mindre börjat att bedrifvas efter rationela grunder. Denna näring, enlig med socknens läge, naturliga tillgångar och förhållanden, är ock i tilltagande, hvartill den ökade folkmängden är hufvudorsaken. På sednare tider hafva nyodlingar betydligt tilltagit, och hvarhelst en liten jordlapp lemnar något hopp om ersättning för röjselarbetet, uppstår inom kort en liten boning, med sina små åkertegar omkring sig. På herrgårdarna är cirkulationsbruket allmänt. Allmogen, inseende dess nytta, har börjat efterfölja exemplet. År 1847 beräknades utsädet till $20\frac{3}{4}$ t:r hvete, 194 t:r råg, 85 t:r korn, 20 blandsäd, 1,151 hafra, 25 ärter, 365 potates. Medelafkastningen, beräknad för 5 år, sedan ut

sädet blifvit afräknadt: $94^1/_2$ t:r hvete, 1,056 råg, 348 korn, 62 blandsäd, 3,955 hafra, $85^1/_2$ ärter, 2,491 potates. Andra rotfrukter än potates odlas endast i mindre qvantum, äfvensom hampa och humla; deremot är linsädet både allmänt och tämligen betydligt. Underhållna kreatur under samma år beräknades till 112 hästar, 84 oxar, 394 kor, 224 ungboskap, 546 får, 159 svin. Relativt till åkervidden är höbolet och den öfriga fodertillgången mindre tillräcklig. Betesmarken är i allmänhet af mager beskaffenhet och föga tillräcklig för behofvet. Skogen, som helt och hållet är enskild, är af ringa omfång. Den är dock för de flesta hemman tillräcklig till vedbrand och gärdselfång, men icke till afsalu, kolning, timmer, tjärubränning m. m. Vanliga tiden för återväxt af barrskogen kan med säkerhet antagas till minst 50 år. — Kyrkan, byggd af grofva furustockar i form af en rektangel och belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är 16 alnar lång utom choret, som är tillbygdt på sednare tiden, och 13 alnar bred invändigt. Hon skall hafva fått sitt namn deraf, att hon, liksom Danmarks vid Uppsala, skall blifvit uppbyggd af det byte, som togs från Norrmännen uti ett fältslag, hvilket stått här (tiden oviss; förmodas vara under Ribbing-fejden på 1200-talet), der dessa hoptals skola hafva blifvit nedhuggna. Den 27 Oktober 1842 förenades denna socken med Ny om gemensam kyrka, hvarefter denna gamla ej mer blifvit begagnad, utan inreddes till skolhus. Barnundervisningen bestreds 1859 uti ambulatorisk skola af en examinerad lärare jemte klockaren för 51 gossar och 59 flickor, under det att 11 gossar och 1 flicka undervisades hemma. Af fornlemningar nämnes ett mellan Hög och Uggelsäter befintligt stort kummel af flera hundra lass. För öfrigt finnas smärre högar, liknande grifthögar, på flera hemmans egor. — Af märkliga personer, som lefvat här, må omnämnas Anders Lennartsson Svenske till Östbo, Mellbyn, Ölserud, Tholerud och Kyrkobyn (Uggleberg). Han var son till Lennart Persson till Sätra och Elin Bååth, och »en af de märkligaste män, som lefvat i vårt land», säger Fernow. Egentligen var han ryttmästare; men eljest hade Bergskollegium anförtrott honom att vara inspektor öfver Bergslagen. Utomdess skall han suttit lagman, och sedan presten dött i en af fienden insperrad fästning, förvaltat äfven dennes syssla. Fadern erhöll säte och stämma på riddarhuset vid dess inrättande år 1625 och introducerades under N:o 258. Anders Lennartsson var gift med Estrid Carlsdotter Hårdh och dog år 1671. — I socknen finnas följande gårdar och byar: skattehemman: 1 mtl Göstad, $^1/_4$ Göstatorp, 1 Skåperud, 2 Hög och 2 Uggelsäter; de två sednare pantsattes 1350 af lagmannen i Wärend, Magnus Carlsson, till abbedissan i Wreta kloster emot 100 mark i penningar, för hans systerdotter Ingeborgs begrafning; — Kroklanda 1 mantal krono, innehafves af fanjunkaren A. Lind; frälsehemman: $^1/_4$ Galtane, $^1/_3$ Kyrketorp, $^1/_2$ Tofverud; Carlslund eller Svinstad $^1/_4$ mtl rå- och rörs-hemman; säterier: Bredene 2 mtl, Byn eller Uggleberg 1 mtl, med 1 husbehofsqvarn, 8 jordtorp, 1 backstuga; här bodde 1847: 95 personer på 15 hushåll; $^1/_2$ mtl Tolerud; år 1423 anslogs det sednare under namn af Thordaryd, jemte två andra gårdar i Bro och Botilsäter, till kyrkor och fattigt folk. Dessutom finnas, utom de på Ugglebergs egor befintliga 6 soldat- och båtsmanstorpen, 17 jordtorp, 6 stattorp, 13 backstugor, 5 afsöndrade lägenheter på viss tid samt 11 qvarnar. — Adr.: Carlstad.

Hulared. Annex-socken till Dalstorps pastorat uti Kinds härad och Elfsborgs län, $2^1/_2$ mil s.s.o. från Ulricehamn, vid 640 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 3,032 tunnland, af hvilka 370 äro sjöar och kärr, samt innehåller 3 mtl skatte, $^1/_8$ mtl krono, $3^1/_8$ mtl frälse, taxerade år 1859 till 20,570 rdr rmt. Skog växer till behofvet. Socknen, som år 1805 beboddes af 243 och 1859 af 223 personer, har fast skola, der sistnämda år 13 gossar och 9 flickor erhöllo undervisning af den för modersocknen och annexet Ölsremma gemensamma läraren; 1 gosse och 2 flickor undervisades hemma. Kyrkan, belägen

$^1/_2$ mil från modersocknen, är af sten och af hög ålder; har målningar i taket; reparerad 1821. I socknen märkas Reutersberg: 1 mtl säteri, tax. till 3,750 rdr; Hulared stom $^1/_4$ mtl, Huckared $^3/_8$ mtl, Gryttered $^1/_2$ mtl, Hägnen $^1/_8$ mtl, utgöra en egendom, tax. till 7,890 rdr; Åkerhult $^1/_2$ mtl, eges af Joh. Hulander; Skogsered $^3/_8$ mtl, eges af N. Wilh. Hulander; Otterup, 1 mtl i 2 delar; Stålared i 6 delar. — Adress: Svenljunga.

Hulevik. Ett mantal frälsesäteri uti Westra Thorsås socken af Albo härad och Kronobergs län, beläget 4 mil från Wexiö, nära sjön Åsnen, kallas Hultviksberg och utgör, jemte $^1/_2$ mtl Haksverksboda och $^1/_2$ mtl Hagsverksmo, ett gods, som taxeras till 14,930 rdr rmt; har egts af kapten Boring, som stridde vid Walkiala 1741; år 1828 af fanjunkaren Sandvall, som äfven deltog i Finska kriget 1788.

Hulje-skog, i häradet Göstring af Östergötland, på gränsen mellan socknarna Högby och Mjölby, är känd i historien från Dacke-fejden. Der hade Dacken, vid sitt återtåg från Alvastra och Wadstena, samlat en väldig krigshär, till flera tusen man, från de honom tillgifna häraderna i Östgötalandet, så väl som i Småland, då han utaf konungens folk blef eftersatt och upphunnen. Bondlägrets belägenhet i skogsbrynet var sådan, att på ena sidan låg en slät äng, som nu är till åker uppodlad, och på den andra flöt Svart-ån, i krönikan kallad Mölby-ån. Konungens fältöfverstar höllo rådslag, huru de bäst kunde angripa bondehären, och blef så beslutet, att rytteriet skulle, utefter ängen, göra det första anfallet, medan det öfriga manskapet, genom skogen, skulle från olika håll angripa fienden. Detta skulle ske om natten eller tidigt på morgonen, då bönderna voro oberedda på anfall. Men en anförare för Dalfolket red fram på fältet så långt, att hans blanka harnesk röjde rörelsen mot lägret. Bönderna väpnade sig fort, och Dacke anföll i sådan hast hästfolket med hela sin styrka, att det måste vika till- rygga; slog sedan de flockar, som kommo ur skogen, den ena efter den andra, och behöll segrande fältet. Detta var visserligen för skogshöfdingen en ärofull dag, och ryktet om Dackens hjeltebragd vid Hulje-skog utbredde sig snart, icke allenast här i Norden, utan jemväl till Tyskland, och satte kon. Gustafs fiender åter i rörelse; men det var tillika för honom begynnelsen till stor olycka, emedan mer än 1,000 af hans män hade stupat, och de qvarblifna knotade högt deröfver, att han fört dem så långt upp i Östgöta slättland ifrån deras skogar. Fejden slutade ock lyckligen inan »busken blef grön och böljan ren», då hans vänner i utlandet hade kunnat komma den tappre mannen till undsättning.

Hullesta. By uti Sollefteå socken i provinsen Södra Ångermanland, består af 39 seland (= $1^5/_8$ mtl) på 1 n:r i 6 delar, hvaraf en på $16^1/_2$ eges af inspektor J. Sundborns enka; en annan har en af de största gästgifvaregårdarna i Norrland; härifrån skjutsas till Hammar i Ytter-Lennäs $3^3/_4$ mil, till Gransjö i Helgum 2 mil, till Ed 1 mil, till Undrom i Botheå $2^1/_2$ mil, till Skjedom i Mullträ $^3/_8$ mil.

Hullingsved. Ett mantal frälsesäteri i Wieslanda socken af Albo härad och Kronobergs län, tax. till 9,000 rdr, eges af Lindblom; det antages af Wieselgren hafva i 16:de och 17:de seklerna haft gemensam egare med Wieslanda frälsehemman; år 1770 egdes säteriet af slägten v. Scheibe, år 1727 af fänriken Gabr. Kraak, 1732 af sergeanten C. Wikström, gift med L. S. v. Scheibe; sedermer sergeant G. Wikström; år 1781 brukspatron J. Bergqvist, 1828 mönsterskrifvaren C. G. Sommarin, år 1844 löjtnant Berg.

Hult. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Södra Wedbo kontrakt af Linköpings stift, består af två socknar: Hult, moderförsamling, samt Edshult, annex, och innefattar 63 mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 602, uppgick 1856 till 2,443 personer. — *Hult,* modersocken uti Södra Wedbo härad af Jönköpings län, $1^3/_4$ mil s.o. från Eksjö, vid 630 fots höjd öfver

hafvet, gränsar i norr till Svinhult i Ydre härad af Linköpings län, i öster till Ingatorp och Bellö, i söder till Edshult, i vester till Höreda socknar; är $1^1/_2$ mil lång, $1^1/_4$ mil bred och omfattar en areal af 28,975 tunnland, af hvilka 1,280 äro sjöar och kärr, samt innehåller $18^9/_{16}$ mtl skatte, $2^5/_{16}$ mtl krono, $11^3/_8$ mtl frälse, taxerade till 103,750 rdr bko. Här äro 4 sjöar. Marken är till mesta delen bergaktig. Rådande jordmånen är svartmylla, på några ställen sand, men ingen lera. Skog finnes vid de flesta hemmanen ymnigt, dock å ett och annat endast till vedbrand och gärdsel. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,076, 1856 af 1,568 och 1859 af 1,471 personer, har fast skola, der sistn. år 50 gossar och 40 flickor undervisades af 1 examinerad lärare jemte klockaren; dessutom undervisades 18 gossar och 12 flickor enskildt och 15 gossar och 19 flickor i hemmet. Kyrkan, $5^4/_5$ mil från Jönköping, är af obekant ålder, byggd till en del af sten; den synes två gånger vara tillbyggd och flera gånger reparerad sedan 1670, nu utdömd; den är invändigt försedd med bibliska målningar. Nära kyrkan äro några kummel-rör; platsen kallas Heliga-Lundar. — Här märkas: Hult prestgård, tax. till 3,750 rdr rmt; Skrikebo $^1/_2$ mtl, komministersboställe; Skälsnäs, Östraby, säterier; Westraby, Bjersby. — Adress: Eksjö.

Hult. Jernbruk uti Qvillinge socken af Bråbo härad och Linköpings län, är beläget vid Ågelsjöns utlopp, anlagdt på utjorden Hult, tax. till 7,500 rdr, med qvarn af 3 par stenar; stångjernsbruket, med 3 härdar och 2 hamrar, hade år 1859 en tillverkning af 495 sk𝔗 17 l𝔗; manufakturverket med 4 knipp- och 2 spikhamrar, hade samma år en tillverkning af $634^1/_2$ sk𝔗; hela tillverkningen taxerades till 97,020 rdr rmt. Sedan 30 år hafva vid Hult tillverkats ankarkettingar, äfven för flottans behof. Alla brukshusen äro för ej så länge sedan uppförda. Bruket lider brist på skog. Med underlydande: Dvardala $^1/_2$ mtl skatte med tullsåg, Sätra $^1/_2$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl frälse, Åby 1 mtl skatte rusthåll, ibm 1 mtl gästgifvaregård, $^3/_8$ mtl frälse, med tegelbruk, (tax. till 15,000 rdr,) och en intaga; Öfra och Nedra Ågelsjö 1 mtl frälse, med fiske; Älfvedalen $^1/_{16}$ mtl, Röjningen eller Källhagen $^1/_4$ mtl, Eksjögöls- och Krokgölskärren, Källhagen och Mörkedalskärren, utgör Hult ett gods af 160,580 rdr rmts taxering inom socknen för år 1859, hvartill kommer $1^1/_8$ mtl i Risinge, $^1/_4$ mtl i Eneby, $^1/_8$ mtl Pulsholmen samt lägenheten Stocksjötorp i Simonstorp socken. Åby har delvis tillhört slägten Lilje; Ågelsjö och Dvardala A. Liljehök; Sätra och Åby slägterna Kruse, Krusbjörn, Körning och Örnstedt. Jernbruket anlades 1698 af grefve Reenstjerna på Björnviken, med Kongl. Bergskollegii privilegier d. 4 Maj 1697, d. 13 Mars 1710 och d. 9 Nov. 1733; har tillhört Strahlenberg, fru Wallrave, J. Broberg och J. Hellwegh på 1750-talet; Hamilton, Juringius, Graver, frih. Ribbing; från 1819 M. L. Ekelund, från 1853 $^1/_4$ af brukspatron W. Ekelund i Norrköping, $^1/_2$ af H. Ekelund och $^1/_4$ af medicinalrådet och riddaren D. Ekelund i Stockholm. Bruket ligger i en dal mellan höga berg och har trädgård, kallad Jakobsdal, $^1/_8$ mil derifrån, upptagen af ett kärr, äfvenledes innesluten på 3 sidor af höga berg och på den 4:de af Ågelsjön; bergen erbjuda vidsträckta utsigter. En hög bergås är på Hults egor, med en sten, kallad Klofstenen, af 5 alnars höjd och bredd, hvarifrån man ser öfver Thorsklint. Borgareberget är äfven här beläget, i hvars sluttning ligger *Gunnilds-häll,* hvilken bildar liksom en grotta af 2:ne tätt bredvid hvarandra stående, lodrätt sluttande berg, öfver hvilka 2:ne öfver hvarandra liggande ofantligt stora stenar synas vara kastade. På detta berg har troligen varit ett s. k. Vikingabol, emedan i öfra delen af berget är en dåld mellan 2:ne höga bergåsar, hvilken liksom kringgärdas af en förfallen bullerstensmur. Vid Hult finnes äfven ett berg, genom hvilket är en ofvantill betäckt gång, som sträcker sig flera famnar i längden.

Hult. Säteri uti Ervalla socken af Fellingsbro härad i Örebro län, om 1

mtl frälse och $^1/_2$ mtl skatte, beläget $3^1/_2$ mil från Örebro, eges, jemte $^1/_{16}$ mtl Bäcketorp och tax. till 19,880 rdr rmt, af löjtnant Axel Axelsson af Uggla. Säteriet har 77 tunnl. åker och 200 tunnl. äng, med hjelplig skog. Ladugården, af gråsten, är nyligen uppförd. N. Svedenstjerna, förut kallad Larsson, har skrifvit sig till Hult. På 1850-talet lydde Hult under Järle bruk i Nora socken.

Hult. Sätesgård uti Naglem socken och Wäne härad af Elfsborgs län, $^1/_4$ mil från Göta-Elf, $^3/_4$ mil från Wenersborg, består af $^1/_2$ mtl, taxeradt 1859 till 7,500 rdr rmt, och egdes då af kommissions-landtmätaren J. E. Gyllenspetz. Öfverste-löjtn. Johan Belfrage, född 1640, † 1706 i Göteborg, skref sig till Hult. Han bivistade 7 fältslag och 2 sjöslag; ligger, jemte sin fru, Maria Stöltenhjelm, begrafven i Naglems kyrka. Hult har, jemte Qvarntorp $^1/_4$ mtl frälse, varit boställe för direktören vid Trollhätte slussverk och 1819 varit upplåtet åt detta verks bolag. Åbyggnaden är utmärkt för sitt läge på en hög bergsplan, hvarifrån är fri utsigt öfver det på andra sidan elfven liggande Tunhems pastorat. Den odlingsbara marken är inskränkt, men har god jordmån, och till gården hörer behöflig skog till så väl vedbrand som gärdsel. Utsädet är $3^1/_2$ tunnor höstsäde och 25 tunnor vårsäde.

Hult, Stora och **Lilla.** Hemman af $1^1/_4$ mantal uti Algutsrums socken och Ölands Södra Mot af Kalmar län, bestå af 3 nummer, skiftade i 5 lotter. Jordmånen är mer och mindre mullblandad ör- och sandjord på jätterbotten. Höfångsten ringa. Stora Hult är från äldre tider anslaget till planterande af kardtistel.

Hult. Två och $^1/_4$ mtl skatte uti Tiderums socken af Kinda härad och Linköpings län, fordom frälse, men sedermera kronan tillbytt från fru Jacobsköld; är för närvarande skiftadt i 5 delar, som egas af allmoge.

Hult. Ett mantal skatte uti Hycklinge socken och Kinda härad af Linköpings län, har som säteri till 1683 tillhört fru B. Gyllenadler; en del af Hult har enkefru M. Horn, född von Qvickelberg, besuttit genom donation. För närvarande är hemmanet skiftadt i 5 delar, taxerade till 4,930 rdr rmt, och eges af allmoge.

Hult. Ett mantal skatte samt $1^1/_2$ mantal frälse uti Norra Wi socken af Ydre härad och Linköpings län, hafva 1646 varit donerade till Ulfsparre, innehades 1686 som skatte af en von Schaar, 1700 af fru Armsköld, 1725 af dels Sternberg, dels Grubbe, 1783 af fru Duræus. För närv. är skattehemmanet skiftadt i 4 delar, taxerade till 6,760 rdr, och frälsehemmanet Mellang. 1 mtl, skiftadt i 2 delar, tax. till 6,760 rdr rmt; Norreg. $^1/_2$ mtl i 6 delar, är tax. till 3,420 rdr; hemmanen egas af bönder.

Hult, Östra och **Westra.** Skatte- och frälsehemman uti Asby socken af Ydre härad och Linköpings län, hvaraf *Westra* 1 mtl skatte, skiftadt i 3 delar, tax. till 5,150 rdr rmt, har tillhört Schulman, Mörnerska slägten till 1700, Hvitfeldt 1786; *Östra* om $1^1/_2$ mtl frälse, taxer. till 4,410 rdr rmt, eges af löjtnant C. A. Aminoff, har år 1636 tillhört Esbjörn Svensson till Sandha, 1686 och 1700 Anders Ulff, 1725 Jöran Armsköld, 1786 dels O. L. Rääf, dels fru Kock, 1825 fru Holst. Bägge tillhöra nu allmoge. *Mellang.* $^1/_8$ mtl frälse, tax. till 1,040 rdr, eges af allmoge. *Westra* $^1/_4$ mtl krono är kapellansbol.

Hulta. Två och $^1/_8$ mantal skattesäteri uti Alsheda socken af Östra härad och Jönköpings län, med 1 mtl Hulta skattegård tax. till 17,250 rdr rmt, eges af mönsterskrifvaren C. von Pordt. Fordom bestående af 1 mant. gammalt skatte och $1^1/_8$ mtl krono, är det ett af de äldsta hemmanen inom socknen. Det berättas, att konung Carl XI under säterifrihet donerat denna egendom till öfverste-löjtnanten vid Smålands kavalleri, Gyllenpamp, och 1692 under samma frihet indelt dessa hemman till kavalleri-rusthållsstom. För-

bemälde öfverste-löjtnant och dess arfvingar hafva ända till 1788 innehaft denna egendom. Sedan var öfverste-löjtnanten vid Östgöta lifgrenadier-regimente, Carl Fredrik Ridderborg, härtill egare. Af honom såldes egendomen åter till landtmäteri-direktören Ek, egare 1828. Här äro tröskverk och husbehofsqvarn, vidlyftig fruktträdgård, och sjelfva gården till åker, äng, skog och bete bland de bästa i orten.

Hulta. Egendom af $^7/_8$ mtl skatte uti Kimsta socken af Memmings härad och Linköpings län, belägen nära kanalen och Asplången, taxerad till 4,770 rdr rmt; har varit donerad till Seved Ribbing 1620, innehades 1683 såsom säteri-allodialfrälse och väl bebyggd af fru Chr. Wærnstedt, reducerades och blef sedan militiæ-boställe; lades under Göta Kanalbolag och beboddes intill sednaste tider såsom lifstidsdonation af dess öfvermechanikus, öfverste G. A. Lagerheim, född 1788, död härstädes den 14 Januari 1845, barnlös.

Hultaby. Tre mantal säteri uti Näsby socken af Östra härad och Jönköpings län, taxeradt till 12,000 rdr rmt, eges af Gustaf Svensson. Här är särdeles djup svartmylla, som vittnar om långvarig odling. Jorden gaf 10:de kornet omkr. 1770, då egendomen tillhörde Falkenbergska familjen, hvaraf sednast kända egare är fältväbeln Christian Wilhelm, död 1817; år 1828 var kapten Ekman egare. På den härunder lydande Slottsön skall fordom Hultaby slott varit beläget; här finnas ännu ruiner af ett slott. Då Wieselgren 1815 besökte ruinen, var den på sina ställen 12 alnar i höjd. Enligt uppgift af 1845, finnes af det s. k. Hultaby Slott intet mer öfrigt än en efter jordytan jemnad stensättning och en derinom varande håla, som tyckes hafva varit brunn, nu för det mesta igenfylld med sten. En son af en Smålands-lagman, herre till Flishult, utkallades i medlet af 14:de seklet till Orkney-öarnas jarldöme. Han var manlig ättling i 8:de led af Paul, son af Torfin Sigurdsson (Sigurd var döpt af konung Olof Tryggvasson, Torfin hade besökt Rom), som kom hit från Orkney-öarna, der han, liksom flera hans fäder, haft jarlsdömet, samt gifte sig med konung Håkan Rödes dotter. Wieselgren yttrar: »När vi finna hans manliga ättlingar bebo detta slott, saknas ej skäl att förmoda, det hans förfäder här residerat — som Njudungens konungar.» Runstenar i trakten känna män, som kallas Röde och haft beröring med England.

Hulterstad. Konsistorielt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Ölands Södra kontrakt i Kalmar stift, utgöres af två socknar: Hulterstad, moderförsamling, samt Stenåsa, annex, och innehåller $51\frac{1}{2}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 610, uppgick år 1856 till 1,860 personer. — *Hulterstad,* modersocken uti Ölands Södra Mot af Kalmar län, $3\frac{1}{2}$ mil s.s.o. från Kalmar, vid 80 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Stenåsa, i öster af Östersjön, i söder af Segerstad, i vester af Smedby, Kastlösa och Mörbylånga socknar, och omfattar en areal af 11,016 tunnland, af hvilka blott 20 äro sjöar och kärr. Marken är jemn utan berg, och jordmånen består ömsom af sand, svartmylla och lera. På skog är brist; blott i Hulterstad och Triberga byar finnas några små skogslundar af ek, ask, asp, björk och andra löfträd, dock mer till prydnad än nytta. Socknen, som år 1805 beboddes af 644 och år 1859 af 1,092 personer, består af $18\frac{1}{4}$ mtl skatte, $2\frac{3}{4}$ mtl krono och taxerades 1858 till 68,285 rdr bko. Åkerbruket är hufvudnäringen och ganska lönande. Utsädet uppgifves på 1820-talet till 250 tunnor råg, 460 tunnor korn samt 60 tunnor hafra. Af råg skördas $4\frac{1}{2}$ och af korn 5:te kornet. Hvete och potates odlas endast till husbehof. Sillfisket är i vissa år utmärkt lönande, hvartill ett långt grund, kalladt Slagerstad-grund, som sträcker sig parallelt med stranden, bidrager. Allmogens seder äro enkla och folket utmärkt för sin välmåga. Barnundervisningen, som 1825 verkställdes af anhöriga och en ambulatorisk skollärare, bestreds 1859 af 2 examinerade lärare jemte klockaren uti både fast och

ambulatorisk skola för 40 gossar och 33 flickor i den förra samt för 39 gossar och 36 flickor i den sednare; två gossar och 6 flickor undervisades enskildt. Fattigvården besörjes under pastors tillsyn genom utdelande af säd och i fattigkassan influtna gåfvor. Sedan den gamla, i hedniska tiden uppbyggda kyrkan blifvit nedtagen, lades d. 12 April 1803 grunden till den nya, som högtidligen invigdes d. 11 derpå följande December. Kyrkan är belägen på östra landborgen vid norra ändan af Hulterstad by; eger torn med vacker lanterna, som är tegeltäckt. Kyrkan och sakristian, som är tillbyggd vid östra ändan, ega äfven tegeltak. För öfrigt är hon ganska rymlig, ljus och vacker, har 8 stora och 3 mindre fönsterlufter. Hela kyrkans längd är $35^1/_4$ och bredd $19^1/_2$ alnar. Öfver södra kyrkodörren är en stenskifva insatt, som eger denna inskrift med förgyllda bokstäfver: »Då konung Gustaf IV Adolf regerade, ombyggdes denna kyrka af ett villigt och enigt folk, genom dess kyrkoherdes, mag. J. Lindeströms, besörjande år 1803. Nalkens Gud, så nalkas han eder. Går in i hans portar med tackande, uti hans gårdar med lofvande, tacker honom, lofver hans namn. Jac. 4: 8, Ps. 100: 4.» — Predikstolen, med uppgång från sakristian, uppsattes 1803 af spegelfabrikör Högström. Den hvilar på altarbordet och är arbetad med ljusblå speglar och förgyldt listverk. På speglarne äro spjutet och svampen med törnekronan i förgyldt bildhuggeriarbete anbragta. Öfver altarbordet läses språket: Es. 53: 5 v. Vid predikstolen är uppsatt ett vackert väggur. Trenne ljuskronor hänga i kyrkan. På kyrkogården finnes en vacker grafvård öfver prosten Erland Fornander, död 1793. Vid södra sakristiväggen finnes en enkel grafvård, utan inskrift, som omsluter det jordiska af denna församlings vördade lärare, prosten mag. Joh. Lindeström. — Henricus Andreæ, kyrkoherde i Hulterstad, hade förut varit slottsprest i Kalmar och bevisat kon. Sigismund mycken tillgifvenhet. Då han, efter denna stads öfvergång, kom inför kon. Carl IX, slog konungen honom med sin silfverklubba på näsan, så att han snöflade i all sin tid, då han talade; han dog ock härstädes. — Under katholska tiden hörde Hulterstad först under Kalmar nunnekloster och sedan under Skenninge kloster. — Den 1 Juli 1676 stod utanför Hulterstad en träffning mellan Svenska samt Danska och Holländska förenade flottorna, anförda af amiral Tromp. Svenskarnes olycka härvid torde tillskrifvas befälets oskicklighet och envishet. Sjelfva öfverbefälhafvaren, riksrådet friherre Lorentz Creutz, beskrifves såsom i annars en gammal ärlig man, dock utan erfarenhet i sjöväsendet; kapten Evert Haas på skeppet Äpplet beskylles äfven för mindre kännedom. Han hade förut varit vinskänk i Stockholm och visste ej skilnad på back och skans; kapten Olof Nortman var förut hofmästare hos grefve Nils Brahe. Också hände, att sjelfva amiralskeppet Kronan, det största, som funnits vid Svenska amiralitetet, kantrade vid en oskicklig vändning, och i samma ögonblick slogs lanternan i krutkammaren sönder af en kruttunnas rullning, och elden tog i krutet. Skeppet sprang i luften, och vraket blef liggande på Slagerstad grund af 18 famnars djupt vatten, nästan n.o. från Hulterstads kyrka. Blott två officerare, 22 soldater, 14 båtsmän och 2 trumpetare räddades af hela besättningen, som bestod af 42 officerare, 500 båtsmän, 300 soldater. Häpenheten utbredde sig öfver hela flottan. Den ena understödde icke den andra; allt kom i oordning, och olyckan blef fullkomlig. Nu tog amiral Uggla, som onekligen var en af Sveriges största sjöhjeltar, befälet öfver flottan efter Kronans olycka; han fick äfven af Holländska amiralen Tromp det vitsordet, »att han gjorde i det yttersta allt hvad en sjöhjelte kunde göra.» Sedan han förlorat masterna och ej kunde komma ur stället, omringades han af 15 fiendtliga skepp. Hans mod och tapperhet liknade förtviflan. Amiralerna Tromp, Juel och Rothstein hade honom mellan sig och ämnade äntra. I detsamma hakade en brännare, af ett 50-kanon-skepps storlek, i full låga sig fast vid aktern af hans skepp Svärdet, oaktadt de fiendtliga

amiralerna ropade till brännare-kaptenen att hindra detsamma. Detta ansåg den tappre Uggla som en lycka, och förgäfves föreställde man honom, att han borde släcka elden och rädda sig. »Han ville icke lemna ett så kapitalt skepp med så stora stycken i fiendens händer eller gifva sig fången, utan fäkta som en ärlig man, tilldess han måste salvera sig i Östersjön.» Om eftermiddagen klockan 4 antändes detta skepp utanför Långlöts kyrka, och elden lyste långt inpå natten. Amiralen och omkr. 600 man blefvo rof åt elden och vattnet. Trenne andra Svenska skepp blefvo eröfrade. Ett annat skadades vid Westervik, och skeppet Äpplet förlorades vid Dalarö. Efter detta slag var Öland blottstäldt för alla anfall. Följande året landstego ock Danskarne, plundrande och sköflande landet. — Af fornlemningar finnes en runsten, som legat i gamla kyrkan, med denna inskription: **Estrid . lit . raisa . stain . thina . iftir Bjurn . Bounta . sin Guth . hialbi has . sial.** Strax vester om byn Triberga, på 10 n:r i 19 delar af $^1/_4$ mtl hvarje, ligger Triberga Borg på slätten Alfvaret. Den har, såsom de öfriga borgarna på ön, egt en elliptisk form med ringmur, uppförd af kalksten. Muren, som är alldeles raserad, eger 9 alnars tjocklek. På 10 alnars afstånd ifrån den inre ringmuren omgifver en mindre kalkstensmur af 3 alnars tjocklek, sammanlagd af ganska stora kalkstensstycken. Mellan bägge murarna, i synnerhet vid östra ingången, synas tomtningar efter hus; äfvenså utom yttre muren vid samma ingång. Nordost i borgen, vid inre borgmuren, finnes en djup källare, sprängd i sjelfva kalkberget, till en del fylld med klappersten i sednare tider. Norr om samma by finnas låga ättekullar; äfven finnas dylika söder om byn, mellan Triberga och kyrkan. Dessa ega obrända lik, utan stenkistor. Söder om Skärlöf, öster om landsvägen, äro flera smärre ättehögar samt en rad planerade och destruerade rektangelformer. På vestra sidan om landsvägen, söder om Hulterstad, är en stor mängd ättehögar af omkring $1^1/_2$ alns lodrät höjd, alla utan fotkedjor och betäckta med jord. Större delen af dessa högar äro nu förstörda genom grushemtning till vägfyllnad, och synes tydligen, att liken obrända äro jordade i högarna, utan all stenkista, endast täckta med sand och klapper samt ett och annat mindre kalkstensstycke. Något norr om dessa högar äro i stor mängd stensättningar på östra sidan om landsvägen. Ibland dessa äro flera resta pelarform-bautastenar af 3 alnars höjd samt smärre runda ättekullar, och längst i norr en destruerad domplats, af hvilken blott 3 stenar med sina fotkedjor ännu äro orubbade. I flera gärden finnas tomtplatser. I början af detta århundrade blefvo 79 st. Romerska silfvermynt upptagna ur jorden vid Hulterstad, då ett dike skulle gräfvas. Mynten lågo i rad; de inköptes till Kalmar stifts bibliothek af biskop Wallenstråle. — Af byar och gårdar märkas: Prestgården 1 mtl, tax. till 3,058 rdr rmt; Lilla Brunneby stom $^3/_4$ mtl, ligga nära kyrkan på södra sidan. Ängen härtill är medelmåttig, kärrblandad; mot Östersjön lider den vissa år ganska mycket af öfversvämningar, då gräsvallen höljes af stundom 2 alnars djup sjötång, hvarur åter efter några års förlopp rik gräsväxt framskjuter; — Ahlby, $^3/_8$ mil norr om kyrkan; Gösslunda, 1 mtl i 4 delar, $^3/_8$ mil n.n.v. från kyrkan; *Hulterstad,* på 7 n:r af $4^1/_2$ mtl i 18 delar, ligger vid kyrkan. Jordmånen här är ganska olika; vester om byn vid kyrkan utgöra de så kallade Ekåkrarna och Drängsprängan svartmylla, något stenbunden; en större del af åkerjorden består af mullblandad örjord och en mindre del mindre mullblandad sand samt någon stenbunden alfvarjord. Höfångsten är otillräcklig, betet, i synnerhet under våta somrar, någorlunda; — Skärlöf, 10 n:r i 28 delar, af $6^1/_2$ hemman, ligger $^1/_3$ mil söder om kyrkan. — Adress: Borgholm och Stora Rör.

Hulterstad. Säteri uti Mjölby socken af Wifolka härad och Linköpings län, beläget nära Svartån, består af $6^5/_8$ mantal, taxerade till 39,750 rdr, och utgör, jemte tegelbruk, $^1/_4$ mtl Mjölby med qvarn, 1 mtl Westra Eldslösa, $^1/_2$ mtl Lunnarp, 1 mtl Norra och Södra

Örbergshult, ett gods, tax. till 66,030 rdr rmt och eges af ryttmästaren, frih. E. C. Ehrenkrona. Till gården hörer hjelpligt höbol, tillräcklig skog, gammal, dock välbehållen mangårdsbyggnad af trä; till densamma leder en ifrån stora landsvägen öfver Svartån och en sidländ äng anlagd stenbro, på hvars bägge sidor träd äro planterade. Hulterstad har dels tillhört Skenninge kloster, dels varit prebende-hemman; köptes 1652 af And. Gyllenklou, död 1665; tillhörde derpå sonen David; kallas 1683 säteri af $8^1/_2$ sammanbyggda hemman af Hulterstad, Spånga och Lundarp; tillhörde 1687 Gyllenklous arfvingar, hvaribland systerns, fru Catharina Appelgrens, måg, frih. Jac. Burensköld; 1726 hans dotter, Mariana, gift med öfverste C. P. von Schwerin, hvilka lemnade det i arf till mågen, riksrådet frih. C. G. Ehrenkrona, död 1781; sedan dennes brorson, friherre Erik Philip, död 1803, och framgent samma slägt. År 1726 nämnes $1^1/_4$ mtl såsom frälse-säteri. Spånga, Ugglarp, Eldslösa och Lunnarp jemte qvarnar hörde under Hulterstad redan 1687; Broslätt, Mjölby och Örbergshult kommo sednare dit från Leyonsköldska slägten. Genom kongl. utslag d. 28 Nov. 1760 och d. 22 Juni 1774 tillerkändes Hulterstads egare odelt jus patronatus vid kyrkoherdebeställningen; men församlingen väljer hvar femte gång komminister efter konsistorii förslag. År 1757 d. 7 Aug. förstördes ladugården genom åskslag.

Hultfreds eller **Hullfreds Slätt** uti Hvena Skate af Aspelands härad och Kalmar län, vid Hullingeryds eller Hultfreds gästgifvaregård, $2^1/_8$ mil söder från Wimmerby, på vestra sidan utmed landsvägen från Kalmar till Linköping, $11^1/_2$ mil från Kalmar, 8 mil från Westervik, $6^1/_2$ från Eksjö. Här är exercisplats för Kalmar infanteri-regimente. Slätten är $^1/_4$ mil lång och bred, jemn som ett golf och uppgifves såsom den beqvämligaste exercisplats i riket; den skulle kunna ännu mer utvidgas genom skogens undanröjande. Flera vackra byggnader äro här uppförda till officerarnes och regimentets behof. Se vidare *Hvena* socken.

Hultrum, Stora. Egendom af 1 mtl frälse uti Wireda socken af Wedbo härad och Jönköpings län, eges, med underlydande $^1/_4$ mtl Spinmålen, $^1/_4$ mtl Folkarp, $^1/_4$ mtl Stoggarp samt frälseräntan af $1^7/_8$ mtl, det hela tax. till 10,960 rdr rmt, af expeditions-sekret. A. O. Carlheim-Gyllensköld, som inlöste Stora Hultrum 1851 och Wiredaholm 1858 af medarfvingarne efter majoren vid enkedrottningens lifregimente, Samuel Adolph Hammarberg, som var en tid i Fransk tjenst och tjente med mycket beröm; han dog på Hultrum 1798; då han icke efterlemnade barn, tillföll egendomen hans broders, öfverste-löjtn. Carl Adolph Hammarbergs, barn med Anna Thorstensdotter till Hultrum, mormor åt närvarande egaren, som är gift med grefvinnan Ida Wachtmeister af Johanneshus. *Hultrum, Lilla,* ett hemman om 4 mant. i samma socken, eges af 5 bönder.

Hultsjö. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westra härads kontrakt af Wexiö stift, utgöres af tre socknar: Hultsjö, moderförsamling, samt Skeppersta och Hjertlanda, annexer; innehåller $67^{15}/_{16}$ mantal och beboddes 1856 af 3,105 personer. — *Hultsjö,* modersocken uti Westra härad af Jönköpings län, 7 mil s.s.o. från Jönköping, vid 780 fots höjd öfver hafvet, gränsar i norr till Hjertlanda och Skeppersta, till hvilken sednare och Frödeyd hon gränsar i öster, i söder till Asa uti Kronobergs län, i vester till Stockaryd; hållande 2 mil i längd samt nära $1^1/_4$ mil i bredd, omfattar hon en areal af 20,944 tunnland, af hvilka 3,250 äro sjöar och kärr, och innehåller $22^5/_{16}$ mtl skatte, $4^3/_4$ mtl krono, $10^1/_2$ mtl frälse, taxerade år 1857 till 107,623 rdr bko. Marken är bergaktig och ojemn. Flera sjöar finnas här. Af de större ligga Allgunnen på vestra gränsen, Frissjön och Linnösjön på den östra. Smärre äro Hultsjön, Öfvingen, Rålången, Gissmunnen, Björnskogsjö m. fl. I Linnö och Fris hemtas malm. I gölar märkes två bottnar; den öfversta består af dy och äfja. Linnö-ån går genom Linnösjö till Hultsjön, sedan genom Frissjön till Näfvelsjön och Tjur-

ken att öka Emmåns vatten. Svartmylla, blandad med någon lera och fin sand, är vanligaste jordmånen. Botten är mest lergrusig alf. Goda lertag finnas mångenstädes. År 1820 utsåddes härstädes 25 tunnor vinterråg, 911 t:r vårsäd, 60 t:r potates, hafran var $^2/_3$ af säden. På helt hemman räknades skörden till 90 tunnor säd. Biskötseln är spridd. En kupa kan gifva 12 rdr. År 1807 sköts vid Björnskog en dofhjort. — Socknen, som år 1805 beboddes af 1,165 och 1859 af 1,585 personer, har ambulatorisk skola, hvari s. å. 95 gossar och 87 flickor erhöllo undervisning af en examinerad lärare, under det att 4 gossar undervisades hemma. Kyrkan, belägen $5^1/_4$ mil från Wexiö, är byggd af sten på kronogrund och är af obekant ålder. Utvidgad 1783; 50 alnar lång, 18 alnar bred, muren 10 alnar hög, allt utvändigt. Orgelverket, köpt från Eksjö stadskyrka 1759, har 7 stämmor. Ny kyrka anses behöflig. — Hultsjö skrefs Holsjo 1270, Hylsio 1295, Holsyo 1300. Var præbende till en kanik i Linköping 1295, hvilken här höll en vikarius. Vid Stengårdsled, $^1/_2$ mil från kyrkan, äro lemningar efter murar; traditionen förmäler, att man här ämnat bygga Hultsjö kyrka, som på underbart sätt nattetid blifvit nedrifven och derföre sedan hitflyttades. På Holgenö eller Holgersö, ett trumslagareboställe på en ö i Öfvingen, $^3/_4$ mil från Hultsjö kyrka, finnas lemningar efter en större stenbyggnad; man berättar, att Holger Danske här på Herreberget haft sin bostad. Af gårdar märkas här vidare: Båreskalle $^1/_4$ mtl, blef skatte 1702; här häro de vackraste ekar bland nästan ofarbara skärf och hällar; — Hultsjöberg $^1/_2$ mtl, bebyggdes 1780 af prosten Holmstedt, egdes på 1840-talet af sekter M. W. Ripa; Häggatorp 1 mtl, här bodde på ett torp i skogen en ryttare, hvars son tjente sig upp från ryttare till ryttmästare. Dennes son, Nils Stedt, assessor i Göta Hofrätt, adlades med samma namn 1712. En afkomling af denna ätt blef sedan rik godsegare i Jönköpings län, hvaröfver J. A. Stedt var höfding 1801—5; — Svältestorp eller Göljeryd 1 mtl; Applaryd 1 mtl; Hofgården $^1/_2$ mtl krono, ligger vid sjön Gissmunnen; det torde varit stället för ortens hedniska kult; Häggatorp $^3/_4$ och Hässlehult $^3/_8$ mtl krono; här vid gränsen mot Norrvidinge härad är spår till en förskansning i en skön, åldrig skog. Der är ock en Skurugata eller däld mellan så höga klippväggar, att inga träd öfverskjuta dem; Kråxhult $1^1/_2$ mtl, Gistingstorp 1 mtl, Gränö $^1/_2$ mtl, Slagetorp 1 mtl med gästgifveri, samt säterierna Björnskog och Dalby, alla frälsehemman. — Adress: Wexiö.

Hultsvik. Ett mtl säteri uti Korsberga socken af Östra härad och Jönköpings län, vid Hjertasjön, med fyra torp, har tillhört öfverste-löjtn. P. Stålhammar, hvilken fick sig tillsänd humle af konung Carl XI, som vid ett besök härstädes blifvit trakterad med nog svagt öl. 1730 egdes säteriet af kapt. Casp. Stålhammar; sedermera voro kapt. Cronfelt, en Gardemin, löjtnant v. Wendel, handelsmannen D. Klint egare, den sednare under förpantning; år 1828 egdes det af kyrkovärden C. M. Lindgren, 1844 af löjtnant och för närvarande major A. F. Grönhagen, som der upplåtit plats för en trädgårdsarbetareskola, der han sjelf är föreståndare. I häradet är en trädgårdsförening bildad 1860.

Hultås, Norra och **Södra.** Bostället hemman af $1^1/_2$ mtl uti Dragsmarks socken och Lane härad af Göteborgs län, taxeradt till 7,500 rdr rmt, är anslaget till Bohusläns regimente. Bostället är af medelmåttig beskaffenhet, med utsäde af 20 tunnor och äng till 100 lass, 3 torp, husbehofsqvarn samt skog till vedbrand och gärdsel. Se *Dragsmarks* socken om den härstädes af munkarna inrättade högskolan samt det som traditionen förmäler om skön Walborg.

Hulu. Ett mantal frälse uti Asby socken af Ydre härad, beläget vid en vik af Asbyfjärden, taxeradt, jemte tullsåg, till 4,910 rdr rmt, eges af Carl Persson. Hemmanet lydde 1686, 1700 och 1725 under Norrby, tillhörde 1786 fru Kock, 1825 fru Rothstein, 1852 allmoge.

Humberg eller **Hundbo.** Fordom jerngrufva uti Norrberkes socken af Wester-Bergslags fögderi i Dalarne, var belägen $^3/_8$ mil söder från kyrkan, men nordvest om den höga Humbergs-iklack; den berättas varit ungefär 150 famnar djup och hafva gifvit ganska god och rik malm. I 1656:års relation nämnes Humbo grufva såsom den förnämsta i Wester-Bergslagen, uppfunnen år 1572. Den har först tillhört bergsmän och sedan åtskilliga ståndspersoner. Uti 1711 års resolution omförmäles grufvan såsom ofta än nedlagd, än åter upptagen. Rikskammarrådet Isak Cronström skall hafva bearbetat Storgrufvan, tills hon igenfallit. Efter honom har Lars Robsahm låtit bearbeta den, men år 1694 transporterat sin rätt på Reinh. Tersmeden; och som vattnet blott kunde undanhållas med hästvind, gjordes 1698, efter dåvarande direktör Christ. Polhammars modell och handledning, begynnelse med en inventiös vattenkonst, som skulle till $^1/_3$ länsa vattnet ur Storgrufvan ifrån den nära intill liggande och då brukbara Gnetan. Omkostnaden för detta konstverk uppgick till öfver 60,000 daler. På 1720-talet ödelades den djupa grufvan. Men den så kallade Gnetan, af omkr. 25 famnar, blef bearbetad intill 1743. Jemte denna var den så kallade Lapplands-grufvan, som Larsbo egare länge brukat, och hvilken skall ha varit näst den stora, mellan 40 à 50 famnar djup.

Humla. Annex-socken till Blidsbergs pastorat uti Redvägs härad af Elfsborgs län, $1^3/_4$ mil n.n.o. från Ulricehamn, vid 570 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 3,286 tunnland, af hvilka 32 äro sjöar och kärr, samt innehåller $3^3/_4$ mtl skatte, $^{15}/_{16}$ mtl krono, 2 mtl frälse och taxerades 1859 till 26,380 rdr rmt. Marken är dels bergaktig, dels jemn, och rådande jordmånen är sandblandad mulljord. Utom sina andelar i församlingens allmänning Yttershult, har socknen ock en liten sockenskog eller så kalladt Hult. Socknen, som år 1805 beboddes af 219 och 1856 af 332 personer, har gemensam skola med modersocknen; år 1859 undervisades der 30 gossar och 28 flickor, under det att 27 gossar och 32 flickor undervisades hemma; inalles voro i socknarna 117 skolbarn. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, byggd af sten, är liten, men vacker och af okänd ålder. I socknen märkas: Gunnarp 1 mtl, Humla by, $2^7/_8$ mtl i 15 delar; Drätteqvarn med såg, Häljared, $^5/_8$ mtl i 5 delar; Norra och Södra Torpet, 1 mtl i 3 delar; Humla Ödeg., $^1/_4$ mtl krono, bortarrenderad. — Adress: Ulricehamn.

Humleviken vid Nyköping var fordom en mötesplats för vikingar, hvilka här samlade sina skepp och valde sin höfding. Enligt Dalin skall Humble hafva betydt den gamle eller en höfding.

Hummelberget. Ett berg i Äppelbo socken af Dalarne, ligger omkring 800 fot högt öfver Dalelfven.

Hummelbo. Silfvergrufva i Garpenbergs socken i Dalarne, håller en silfverhaltig blyglans.

Hummelmora. Ett mant. frälsesäteri på Grönsö uti Wermdö socken, Wermdö Skeppslag och Stockholms län, har på 1600-talet delat öden med Öfverby; tillhörde 1741 kapten Ax. Ankarloos arfvingar, 1772 riksrådinnan Hamilton, 1849 Söderman; 1859 tillhörde $^2/_3$ mtl, tax. till 5,400 rdr, jemte $^1/_4$ mtl Ahlvik, tax. till 2,030 rdr, Södermans arfvingar; $^1/_3$ mtl, tax. till 2,700 rdr, egdes af Jan och Wilhelm Persson.

Hummelsta. By uti Litslena socken af Trögds härad och Uppsala län, består af $5^1/_2$ mtl, skiftade i 15 delar. I denna by är belägen en helsobrunn, som genom landshöfd. baron Magnus Cronbergs försorg blifvit begagnad från 1720 och år 1766 försedd med ett nytt brunnshus af professorn och ridd. Dan. Melanderhjelm. Nu mer lär denna helsobrunn ej nyttjas.

Hummelsäter. Två mantal frälse uti Östra Ryd socken af Skärkinds härad och Linköpings län, beläget vid Höfverns norra ända; har tillhört slägten Rålamb 1687 och 1726; lydde 1853—

1859 under Sörby i Örtomta socken, med grefve Ph. von Saltza till egare. Taxeringsvärdet år 1859 var 13,820 rdr rmt.

Hummersberg. Ett litet ställe vid Carlbergs-kanalen utanför Stockholm, hvilket den i hufvudstaden boende Judiska nationen år 1789 inköpte och anlade der en begrafningsplats samt en liten byggnad, som kallas Aronsberg.

Humpgrufvan. En gammal jerngrufva på Rullerums egor i Ringarums socken af Östergötland, nedlagd för längre tid sedan, men åter upptagen 1820; grufvan har sedan lemnat omkring 2- till 3,000 sk℔ malm årligen.

Hunboberget, uti Norrberkes socken i Dalarne, har ett lager af fingrynig magnetisk jernmalm i gångart af kalk.

Hundari är den gamla Svenska benämningen på härad. Den förekommer i de gamla Svealagarna, då Götalagarna deremot kalla häradet hæraedh, hæradh. Bägge benämningarne hafva afseende på räkneordet hundrade, hvilket i det gamla språket hette hundrædh, liksom hær, her också betyder hundrade. Hundari utmärker ett antal af hundrade, och denna förklaring bestyrkes äfven af Taciti vittnesbörd; ty redan denne författare kände Germanernas fördelning efter hundradetal, både i krigsskaror och med afseende på den borgerliga författningen. Man har likväl påstått, att hundratalet icke borde tagas efter orden, att det blott betecknade ett större obestämdt antal. Det är svårt att afgöra förhållandet, och säkert är, att häraderna efter hand blefvo samhällen af olika storlek; men flera omständigheter synas antyda, att antalet hundrade från början låg till grund för indelningen.

Hundeberg i Lidhults socken af Sunnerbo härad och Kronobergs län, är det högsta berg här, ehuru länet för öfrigt är kuperadt och uppfyldt af strödda höjder och kullar. Ena sidan är ganska brant, med en ihålighet, hvilken allmogen kallar Sutarestugan. Man har från berget en utsigt af 8 mils vidd.

Hundskogen eller rättare *Hunnskogen,* på Adelsön i Mälaren, förmenas hafva fått sitt namn af Hunnerna. Äfven i Skåne finnes en skog med samma namn.

Hunehals. Fordom ett slott i Halland, i trakten af det nuvarande Kongsbacka, kändt i historien under 13:de seklet. Det blef befäst 1287 af grefve Jakob af Halland; äfven Norska konungen Erik Presthatare, till hvilken grefven med flere tagit sin tillflykt efter mordet på Danska konungen Erik Glipping, skall hafva tagit verksam del i befästandet af detta slott. År 1294 anfölls Hunehals af Danska konungen Erik Menved, vid hvilket tillfälle Rafn Johnsson, en af de för mordet på ofvannämda Erik Glipping biltoge, träffades af den straffande hämden. År 1305 erhöll hertig Erik detta slott med det öfriga Halland af Norska konungen Hagen, som utsett hertigen till sin blifvande svärson. År 1328 anfölls Hunehals, som då egdes af hertigens enka, af deras son, kon. Magnus, genom Matts Kettilmundsson, som efter ett tappert motstånd eröfrade fästet och jemnade det med marken. Svenska Rådet, samladt i Telje, skall strax derefter beslutit fästets återuppbyggande; men att det skett, derom förtäljer historien icke något. Ruiner efter ett annat fäste med samma namn finnes i nedannämda socken, på en klippa icke långt från hafsviken.

Hunestad. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Warbergs kontrakt af Göteborgs stift, består af två socknar: Hunestad, moderförsamling, och Gödestad, annex, samt gränsar till Träslöfs, Spannarps, Grimethons, Rolfstorps och Hvalinge socknar. Folkmängden, ökad på 50 år med 200, utgjorde 1856: 919 personer. Hemmantalet är $40^3/_4$. — *Hunestad,* modersocken i Himble härad af Halmstads län, belägen $^5/_8$ mil öster från Warberg, vid 85 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 2,839 tunnland eller 15,898 qvadratrefvar, häraf äro 18 mossar, 5,678 betesmark, 4,788 äng, 5,264 åker och 168 gårdstomter samt hagar. Marken är till större delen jemn, lik-

väl här och der beströdd med större och smärre kullar; hela vestra sidan af socknen utgöres dock af en stor, men jemn dal. Rådande jordmånen är sandmylla. Sedan Himble-åns omgräfning och rätning blifvit, efter uppgjord plan af en Skottsk agronom, Steffans, med bidrag af statsanslag och lån, år 1847 fullbordade, har vattenaffall vunnits, hvarigenom jorden fastnat och blifvit odlingsbar. Kärrtrakten vid Himble-å är i allmänhet af mylla på lerbotten, öfverst betäckt med ett tunnt lager af den i orten s. k. flom, liknande torfjord. Medelst dennas afskärning och förbränning till aska kunde solvärmen och luften inverka på den egentligt underliggande växtmyllan, som består af flerfaldiga jordarter och vegetabilier, och sålunda skulle denna jord kunna i rikt mått löna odlarens möda; äfven klagas öfver ängens minskade afkastning, hvilken har sin grund i den styfmoderliga behandlingen. Intet exempel finnes, att någon menniskohand vårdat sig att upptaga och bortföra den otaliga mängd mossa, som hindrar solvärmen att verka på växtligheten; icke heller att genom utsående af gräsfrön i någon mån upphjelpa afkastningen, utan i stället, sedan inbergningen är verkställd, utsläppas kreaturen på betning å ängarna och qvarhållas der, så länge höstväderleken det tillåter. Härigenom förloras allt ämne för följande årets skörd och vålles att 15 qv.-refvars rymd knappt gifva 1 lass hö i medeläring. Betesmarken är knapp för de kreatur, som vinterfödas, och lemnas utan vård och röjning. Skog finnes nästan ingen, blott någon lund af löfträd här och der; den enda bränsletillgången är den obetydliga torfmossen. Socknen, som år 1805 beboddes af 406 och 1859 af 622 personer, består af $21^{7}/_{12}$ mtl skatte, $3^{1}/_{4}$ mtl krono och taxerades 1859 till 116,800 rdr rmt. Hufvudnäringen är åkerbruk, och egentliga binäringen är försäljningen af linneväfnader. Barnundervisningen bestrides i ambulatorisk skola af en examinerad lärare och klockaren, gemensamma för Gödestad socken; år 1859 utgjorde skolbarnens antal i denna socken 31 gossar och 20 flickor. Kyrkan, af sten under tegeltak, med ett rödmåladt trätorn, 29 alnar lång och 18 alnar bred, är ljus och rymlig. Hennes byggnadsår är okändt; men på kyrkodörren står årtalet 1597 samt inskriften: Dic quare hic. Kyrkohvalfvet, af trä, är platt. På predikstolen, som är perlfärgad och förgylld, föreställas Evangelisterna. Altartaflan föreställer nattvardens instiftelse med underskrift: »Detta görer till min åminnelse». Dopfunten består af en stor, väl huggen sten. Till kyrkan hörer ett hemman, N:o 17 Gårdakjerr, $^{5}/_{12}$ mtl. Kyrkoherdebostället, beläget på något afstånd från byn och kyrkan, består af 1 mtl krono. Åbyggnaderna äro uppbyggda för c:a 40 år sedan. Klockarebolet är $^{1}/_{2}$ mtl krono. Kyrkoherdar nämnas från 1557. Fordom har socknen varit rik på fornlemningar, och midt uti de nu mer uppodlade åkerfälten hafva stenkretsar legat. Man har ock vid gjorda uppodlingar funnit en flintknif af svart flinta, 6 tum lång och 1 tum bred; vid prestgården en utmärkt väl arbetad flintknif af ljus och klar flinta; uti en torfmosse, öfver 1 aln under jordytan, ett af gråsten formeradt verktyg, närmast liknande en slägga, 6 tum långt och $2^{1}/_{3}$ tum bredt. På Hunestads gärde nära vägen reser sig den märkvärdiga Hunehög, en vacker och välbildad ättehög med ätthäll och lemningar af en fotkedja; uti denna hög berättar traditionen, att en fylkiskonung Hune skall vara begrafven, och efter hvilken socknen samt pastoratet fått namn. Strax bredvid vägen, midt för Bengt Jönsgård, ligga trenne ättehögar, hvilka efter en badstuga, som uti en af dem fått sin plats, i sednare tider blifvit kallade Badstuguhögarna; i en af dem har man funnit en askvård, och inne i densamma stod en lerurna, på hvilken låg ett svärd af koppar. På utmarken nära härintill är en ättehög, Boahögen. Hunestads-boerna berätta, att på Borgberg, uti gränsskilnaden mellan Hunestad, Träslöf och Spannarp, fordom funnits tydliga lemningar af vallar samt murar, och traditionen tillägger, att en liten spökpiknick stundom låter förnimma sig der. — Af byar märkas här: *Blisetorp*, $10^{1}/_{6}$ mant. på 11 nummer, skiftade i 40 delar, med

någon god lera och för öfrigt grus- och sandblandad mylla; Hunestad N:ris 1, 8, 10, 11, 14, 16: $10^1/_2$ mtl i 51 delar; N:o 9, $^1/_2$ mant. skatte, tax. till 2,000 rdr; N:o 15, $^3/_4$ mtl krono, länsmansboställe, tax. till 3,000 rdr rmt; Prestgården $^1/_2$ mtl, tax. till 3,700 rdr; Klockaregården $^1/_2$ mtl krono. — Adr.: Warberg.

Hunhamra eller **Hunhammar.** Ett gods i Botkyrka socken och Stockholms län, var fordom en gammal kungsgård och derpå ett Folkungasäte; här finnas lemningar efter den borg, dit Folke Digres sonsons, korsriddaren Johan Knutssons fru flydde med sin son, då hennes man blifvit ihjälslagen af Esterna på Askanäs. Denna fru hämnades sin herres död genom att samla en krigshär och vann dermed en lysande seger öfver Esterna vid Estaskär. Vid Botkyrka-stranden utvisas rummet, der gruset gömmer Hunhammarsborg, och sägner gå bland folket om forntida strider, som der stått; men den hugfulla qvinnans namn är förgätet. Konung Magnus Ladulås egde detta gods, och hans söner efter honom såsom arf. Det var här hertigarne Erik och Waldemar utskeppade sin krigshär, då de ärnade sig till Håtunaleken. Godset reducerades såsom hörande under Stockholms ladugård, utbyttes från kronan af kammarrådet Fleming 1708, egdes 1772 af friherre Höpken. En del tillhör nu under Norsborg frih. Liljencrantz, en del lyder under Sturehof.

Hunneberg. Ett af de s. k. Westgöta-bergen, beläget i Skaraborgs län, icke långt från Wenersborg och vid 160 aln. höjd öfver Wenern. Berget har samma hvarf som de öfriga Westgötabergen, med undantag af kalklagret. Det består hufvudsakligast af lodräta, vid hvarandra uppresta berghällar, på hvilka växer något skog samt murgrön. Berget påstås hafva fått namn efter Hunnerna, hvilka vid sitt inbrott i Skandinavien skola hafva försvarat sig på detta berg, men blifvit af det väpnade landfolket jagade ur landet. Hufvudstriden skall hafva stått på slätten mellan Hunneberg och Göta-Elf. På berget finnas 23 sjöar och några bäckar, som drifva qvarnar.

Hunnebo-klofvar i Bohuslän och Fossene socken, är en af rikets märkvärdigaste naturbildningar. Af en bergsrygg, som med branta väggar stupar ned mot gården Hunnebosgärde, lösrycktes, genom en okänd natur-revolution, flera ofantliga stycken, hvilka hvar för sig utgöra ett särskildt berg. Remnorna dem imellan lemna tillgängliga, till och med beqväma öppningar mellan lodräta klippväggar af 15 till 20 alnars höjd, hvilka derstädes äro afrundade och liksom polerade. En af dessa remnor täckes af ofvantill fastnade klippblock, de der, fästa blott på ett par punkter, tyckas sväfva öfver vandrarens hufvud och hvarje ögonblick hota att nedstörta. Uti densamma resa sig flera fristående pelare, från 12 till 15 alnars höjd, dels runda, dels ovala i genomskärningen, och så vackra, att de nästan synas vara bearbetade med mejsel. Fragmenter af några, som kullstörtat, betäcka remnans botten, ur hvilka flera slags snärjväxter klänga sig upp utmed väggarna. Anblicken af det hela gör ett så mycket underbarare intryck, som denna grottgång med sina kolonner belyses af en matt, ofvanifrån fallande dager. Måhända kan phenomenet förklaras genom en stark vittring och slipning, uppkommen genom vattnets och luftens samverkan under årtusenden. Uti Harzgebirge i Tyskland skall finnas ett likartadt.

Hunne Hallar. Tre berghällar i Hvetlanda socken, Östra härad och Jönköpings län.

Hunnekulla. Socken, äfven kallad Tiberg, hvars kyrka, $^1/_8$ mil från moderkyrkan Bellefors, raserades 1760, är belägen i Södra Wadsbo härad af Skaraborgs län och har, ehuru försvunnen i kyrkligt hänseende, dock förblifvit qvar i jordeboken; hon omgifves i norr af Bellefors, i öster af Beateberg, i söder af Göthlunda, i vester af Wad socknar samt innehåller $3^1/_4$ mant. skatte, $1^1/_2$ mant. krono, $7^1/_4$ mant. frälse och taxerades 1859 till 83,110 rdr rmt. Folkmängden år 1857 var 595 perso-

ner, hvaraf 308 skattskrifna och 287 skattfria. Här märkas: Pålstorp 1 mll, tax. till 4,650 rdr, Hunnekulla $^{1}/_{2}$ mtl, Gäddenäs m. fl., utgörande ett gods, tax. till 35,700 rdr rmt; det är samma gård som oriktigt omnämnes under Ekeskogs socken; — Armeneby, 1 mtl i 2 delar, taxerad till 8,540 rdr rmt; Uggletorp $^{3}/_{4}$ mtl; Hunnekull Backeg., $^{3}/_{4}$ mtl i 2 delar; Armeneby $^{1}/_{2}$ mtl, med qvarn, såg och tegelbruk. tax. till 6,930 rdr rmt; Nohltorp $^{1}/_{2}$ mtl krono, komministersboställe.

Hunnerstad (Hunestad). Två och $^{3}/_{4}$ mantal frälsesäteri uti Höreda socken af Södra Wedbo härad och Jönköpings län, med 1 mtl Markestad och tvänne utjordar, tax. till 14,340 rdr rmt. Gården har tillhört amiralitetsrådet Clerck. På 1600-talet egdes Hunnerstad af assessorn Johan Hartman, adlad Adlerhjelm, gift med Brigitta Clerck, som efter mannens död blef 1682 omgift med baron Hans Abraham Kruse; år 1770 af majoren, baron C. G. Bildstein. År 1807 dog härstädes löjtn. Adolph Carl Armfelt, som var gift med Beata von Kothen, dotter till öfverste-löjtnanten von Kothen och hans 2:dra fru, friherrinnan Ulrika Fr. Bildstein. Deras son, Carl Evert Armfelt, född 1788, är närvarande egare. Han fick 1811 guldmedaljen för tapperhet i fält, blef riddare af Svärdsorden 1839, Carl XIV Johans Medalj 1854. Har majors afsked.

Hunnerstorp. Hospitalshemman uti Hofs socken af Aska härad och Linköpings län, af $^{3}/_{4}$ mtl krono, har af gammalt lydt under Wadstena hospital. För närvarande är det utarrenderadt till P. Willman och tax. till 4,220 rdr rmt.

Hunnerum eller **Humderum.** Helsobrunn i Böda socken på Öland, upptäcktes 1763 af prosten Fageroth och invigdes d. 15 Juni 1766.

Hunnestad. Två och $^{1}/_{4}$ mtl frälsesäteri uti Skårby socken och Ljunits härad af Malmöhus län, eges, med underlydande $2^{1}/_{2}$ mtl af Hunnestad by (som brukas af 18 åboer), af baron J. Stjernblad. Taxeringsvärdet är 35,300 rdr rmt. Till gården hörer nödtorftig skog och torfmossar, fiske i 2:ne dammar, åker och äng af någorlunda god art och tillräcklighet. Åbyggnaden består af en korsvirkes-byggnad med tegeltak och ladugården af 3 byggnader med halmtak. Till gården höra en köks- och 2:ne humlegårdar. På 1760-talet egdes säteriet af Sjöbladska arfvingarne. Omkring 1697 egdes gården af fältmarskalken grefve Königsmarks arfvingar. På 1840-talet af grefve Pipers arfvingar. Här finnes en runhäll, hvarpå finnes tecknad en man med högburen yxa och följande inskrift: **Osburu × auk × Tumi × Þair × ſautu × ſtain × Þanſi × autir × Rui × auk × Laikſruþ × ſunu × kunu × hantar ×**

Hunsala. By uti Rackeby socken och Kållands härad af Skaraborgs län, består af $2^{5}/_{8}$ mantal, tax. till 13,065 rdr rmt, hvaraf $^{5}/_{8}$ mtl egas af enkefru Delphin på Hvetlanda, $^{3}/_{4}$ mtl af And. Larsson, $^{3}/_{8}$ mtl af N. Andersson; öfriga $^{7}/_{8}$ mtl äro skiftade i 3 delar. Hunsala (troligen något hemman här) skänktes år 1452 af herr Laurentzson i Rackeby till Gudhems kloster; han hade för 3 mark köpt detta af herr Ingevald Michelsson af Bååt- eller Puke-slägten.

Hunsta. Ett mantal frälsesäteri uti Forss socken och Nyköpings län, tax. till 13,374 rdr rmt; se vidare *Lagersberg.* Hunsta jagbacke eges unde Kalf af revisionssekret. Rothoffs sterbhus.

Hurfva. Annex-socken till Gudmundtorps pastorat i Frosta härad af Malmöhus län, ligger $1^{3}/_{4}$ mil o.n.o. från Lund, vid 155 fots höjd öfver hafvet, samt omfattar en areal af 2,199 tunnland, af kvilka blott 2 äro sjöar och kärr. Marken är sandaktig mellan stenrör och buskar, hvarken bergaktig eller jemn. Rådande jordmånen är sand. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 324 och 1859 af 646 personer, består af $12^{1}/_{16}$ mtl, bet. eganderättsafgift, och taxerades år 1857 till 123,425 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare uti fast skola för 59 gossar och 53 flickor; 1 gosse undervisades i allmänt

läroverk. Af byar märkas Hurfva, $7^5/_{16}$ mtl frälse, $^9/_{16}$ mtl krono, på 19 n:r i 35 lotter, hvaraf en är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Lund $1^7/_8$ mil, till Hörby $1^1/_2$ mil; — Espinge, $3^9/_{16}$ mtl frälse på 10 n:r i 26 lotter. — Adress: Hörby.

Husaby. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinna kontrakt af Skara stift, utgöres af tre socknar: Husaby, moderförsamling, samt Skälfvum och Ofva, annexer, och innehåller $43^1/_4$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 321, uppgick år 1856 till 1,603 personer. — *Husaby*, modersocken uti Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil öster från Lidköping, $1^3/_4$ mil norr från Skara, vid 370 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Westerplana, i öster af Sil socknar, bägge i Kinne härad, i söder af Skälfvum samt omfattar en areal af 3,703 tunnland, af hvilka 10 upptagas af vatten och kärr. Såsom till en del belägen på första foten af Kinnekulle, är marken bergaktig och stenig. Jordmånen är icke af den starkaste, dock god och består af lermylla, med undantag af de hemman, som ligga på Kinnekulle, hvilkas mesta jord består af mylla och ör; såsom högländ, är den i torra år mycket utsatt för missväxt. Åkerjorden är indelad i tredings-träden öfver hela församlingen, af hvilka det ena besås med råg och hvete, det andra med vårsäd, och det tredje hvilar. Plog brukas här öfver allt, dock nyttjas krok i synnerhet på trädesjorden att göra den mylligare och efter första plöjningen mer beredd. Ängen är någorlunda svarande mot åkerjorden; betet är ej mer än medelmåttigt. Skogstillgången är ringa. Utsyningar begäras och bekommas till obetydligt belopp; det mesta deraf erhålles mot betalning hos enskilda hemmansegare i Holmedal och andra socknar, der skog finnes. — Socknen, som år 1805 beboddes af 708 och 1859 af 1,472 personer, består af $7^3/_4$ mtl skatte, 2 mtl krono, $10^1/_4$ mtl frälse och taxerades 1859 till $136,132^1/_2$ rdr rmt. Invånarnes största förtjenst blir här på forors transporterande från och till Göteborg; någon spannmåls- och kreatursbandel idkas äfven derjemte. På ett par ställen äro kalkugnar inrättade för afsalu; stenhuggeri öfvas obetydligt. — Barnundervisningen bestreds år 1859 i både fast och ambulatorisk skola för 83 gossar och 82 flickor af en examinerad samt en oexaminerad lärare, under det att 16 gossar och 11 flickor undervisades hemma. Kyrkan, $3^1/_5$ mil från Mariestad, har ett skönt läge på nedersta afsatsen af Kinnekulle, hvarifrån öppnar sig en vidsträckt utsigt öfver en bördig slättmark. Vid anblicken af den uråldriga tempelbyggnaden, som varit Sveriges första domkyrka, och den höga slottsruinen, som är en lemning af Skara biskopars fordna residens, flyttas tanken tillbaka på våra förfäders första steg till en högre bildning. Kyrkans grundplan är följande: I vester ett fyrkantigt torn med en utspringande rundel åt norr och en sådan åt söder; ett aflångt fyrkantigt skepp med vapenhus å södra och materialhus å norra sidan; ett fyrkantigt chor med ett halfrundt utsprång åt öster och en sakristia å norra sidan. Vapenhus, sakristia och materialhus äro fyrkantiga. Chor och dithörande utsprång bestå af huggen, torn och skepp samt alla utbyggnader af tillslagen sandsten. Denna qvadersten håller 2 fot och derutöfver i längd och 5 till 6 tum i tjocklek och har en utomordentlig förmåga att motstå luftens åverkan. Murarne bestå af en yttre och en inre beklädnad med mellanfyllning och äro i tornbyggnaden 4 fot 1 tum tjocka, men i sjelfva kyrkan 3 fot 10 tum. Kyrkans hela inre längd från hufvudingången till midten af chor-rundeln är 106 fot. Skeppets inre bredd och höjd äro ungefär lika. Detta gäller äfven i afseende på chorets och utsprångets förhållanden, hvaraf följer, att det förra är bredare och högre än det sednare. »En dylik anordning», skrifver Brunius (i sin »Resa genom Westergötland» m. m.), är mycket vanlig i hvarje mindre medeltidskyrka, hvari sällan något grundtal förmärkes, och hvari takhvalfven, med undantag af nedre tornafdelningens tunnhvalf och chor-rundelns hjelmhvalf, äro från en sednare tidrymd.» Detta anför han såsom ännu ett skäl till sin för-

modan, emot Palmskjöld och Rhyzelius m. fl. efter dem, att den nuvarande kyrkan icke blifvit uppförd under Olof Skötkonungs tid. Brunius söker äfven visa, huru orätt de författare haft, som antagit kyrkan hafva varit ett af nämda konung bebodt slott och af honom förvandladt till christen kyrka. Han skrifver nämligen härom: »Digrelius söker bevisa, att de ofvanomtalte rundlarne tillhört denna konungs palats, och att sådana äro främmande för den gamla kyrkobyggnadskonsten. Detta är likväl ett stort misstag, som blifvit af många på god tro antaget. Samma författare påstår, att rundtorn endast tillhöra slottsbyggnader; men han röjer härigenom sin ringa kännedom af medeltidens konstutöfning. Rundbyggnader, som tillhöra ganska skiljaktiga länder och tider, voro under rundbågsåldern mycket vanliga.» Härpå anför han exempel både från in- och utlandet. En författare säger, att man omkring 1780 funnit i muren af kyrkan några gamla handlingar, som visa, att hon blifvit byggd år 1001. Häremot genmäler Brunius. »Denna uppgift, som jag icke funnit hos någon fornforskare, måste tvifvelsutan vara ett missförstånd. Enhvar, som vet, huru grofva kyrkomurar, i synnerhet sådana, som äro uppförda af sandsten, fukta och stundom förstöra jernklammer och ankaren, inser nogsamt, att inga handlingar skulle i åtta århundraden kunna i en sandstensmur bibehålla sig. Om jag sjelf hittat dylika handlingar som de ifrågavarande, skulle jag, om de än haft ålderdomligt utseende, betviflat deras äkthet, emedan mången lättrogen fornforskare blifvit genom en lärd putsmakare missledd; men ingen uppmärksam granskare kan rimligtvis antaga något, som strider mot naturens lagar. Imellertid har man utan all historisk visshet i sednare tider insatt å inre sidan af vapenhusets östra sidomur en sten, hvarå läses: »När ett med nullor två och ett till them blef skrifvit, År rätta åratal, tå kyrkan anlagd blifvit; thet är år 1001. Thenna åminnelsesten upprättad år 1784 af J. M. P. L.» Vid norra sidan af den stora genomgången, som förenar skeppet och choret, finnes en fyrkantig muröppning, hvilken säges leda till en underjordisk gång. Denna muröppning håller i fyrkant 2 fot 3 tum och är 5 fot 6 tum öfver golfplanen. Södra sidan omfattas af en huggen sten, hvars prydnader öfverst äro: ett långskäggigt ansigte, derunder ett vapen och en drakslinga. Muröppningen sträcker sig lodrätt ned genom muren till 5 fots djup. Här har troligen varit, liksom i andra uråldriga kyrkor, en helig brunn. I chorets utsprång märkes vid dervarande fönsterböstning en skålformig fördjupning med hål i botten, som anses hafva tjenat till vigvattnets uttömmande. Här står äfven en uråldrig dopfunt af täljsten. Denna är något smalare och högre än vanligt. Omkring foten läses: »Sum reverenda basis fecundi gloria vasis.» Omkring skålen: »Fons ego vite sum, qvi pomi tristis ob esum Diluo peccatum, potes hoc te scire renatum.» Här står äfven ett så kalladt helgonkar. Detta är ett simpelt träkar, som har 6 fots diameter, 2 fots höjd. En biskopsstol och en munkbänk äro ännu i behåll. Vid hvardera sidan af sjelfva muröppningen, som förenar skeppet och choret, står ett muradt altarbord, af hvilka hvarje håller 4 fot 3 tum i längd och 3 fot i bredd, och å hvarje finnes ett altarskåp med trenne helgon i särskilda baldakiner. Bland dessa helgon visar sig S:t Sigfrid i biskopsmössa, hållande tre hufvuden på ett fat. Då S:t Sigfrid reste ifrån Småland till Westergötland, lemnade han på förra stället sina tre styfsöner, Vinaman, Unaman och Sunaman, till att der utbreda christna läran. Dessa blefvo, genom Gunnar Gröpes och elfva andra förnäma Smålänningars föranstaltande, dräpta och deras hufvuden lagda i ett ämbar samt sänkta i en sjö. — Då Sigfrid efter återkomsten en afton går sörjande vid denna sjö, får han se tre brinnande ljus, skyndar till stället och finner kärlet med dessa tre hufvuden. I anledning häraf brukar Sigfrid afmålas med 3 menniskohufvuden i ett kärl, hvilka hafva uppå sig brinnande ljus, och plär han äfven vanligen hafva Gunnar Gröpes hufvud under fötterna. I skeppets nordvestra hörn står ett hel-

gon öfver en gryta. Alla dessa vackra snidverk äro vårdslöst öfverkalkade. I sakristian finnas tre gamla chorkåpor, af hvilka en är en gåfva af Gustaf I, som här i Husaby emottog underrättelsen om Brunbäcks slag; dessutom tvänne kalkdukar, nämligen en blommerad med silke, en genombruten med lärftssöm, bäggedera klosterarbeten; tre folianter, nämligen en bibel och två predikoverk från munktiden. Här finnes äfven en kalk, hvarå läses: »Ihesus in honore S:ti Michaëlis et omnium angelorum». Denna kyrka har under kon. Erik XIV:s tid, förmodligen 1566, blifvit af Danskarne afbränd och stod ännu 1593 utan vattentak. Församlingens dåvarande kyrkoherde, Nils Johansson, närvarande vid Uppsala Möte, gjorde härom framställning, hvarvid han af hertig Carl tillspordes, »om det vore Kongshusaby i Westergötland, der munken fångades i haregarnet». Detta bejakades, och hertigen beviljade anslag till kyrkans iståndsättande. Han skänkte jemväl en kalk, hvarå en biskop och Christi korsfästelse föreställdes, samt dyrbara messkläder. Händelsen med munken var följande: En härvarande andlig besökte en bondhustru i trakten. Hennes man, som misstänkte detta förhållande, påhittade, såsom en annan Vulkanus, en listig hämd. Han omgaf nämligen en natt sin stuga med ett varg-garn, utskrämde munken, som, lyckligare än Mars, väl undslapp snaran, men förlorade sin kåpa, hvilken är en af dem, som förvaras i kyrkan. Då konung Carl XI och hans gemål 1691 besågo Husaby, blef dåvarande kyrkoherden, Peter Tugurin, anbefalld att omtala detta äfventyr, hvilket deras Majestäter lära, enligt berättelse i Husaby kyrkobok, hafva afhört med stor förnöjelse. Här förvaras äfven flera så kallade bloss-stänger, som nyttjades om nätterna vid bröllopp, då man lyste sig hem; häraf kallas än i dag förridarne i en brudskara för blosshållare. — Magnus Gabriel de la Gardie gjorde 1671, såsom en inskrift å predikstolen visar, betydlig uppoffring för kyrkans prydnad. Altartaflan, som står nära chorets utsprång, föreställer i bildhuggeri Christus på korset och härunder Maria och Johannes. Sidorna prydas med Magnus G. de la Gardies och hans furstinnas vapen. Kyrkan, som fordom invändigt varit prydd med vägg- och hvalfmålningar, har för längre tid sedan blifvit öfverkalkad, äfvensom för några år sedan förbättrad till taklag och golf m. m., i anledning hvaraf en stor halfrund sten med en prålig inskrift blifvit insatt öfver hufvudingången. Framför vestra façaden finnas tvänne fornlemningar, hvilka i flera afseenden ådraga sig fornforskarens hela uppmärksamhet. Här höjer sig nämligen en grafvård å hvarje sida om hufvudingången, der i den norra, enligt gammal sägen, Olof Skötkonung och i den södra hans gemål, Estrid, skola vara begrafna. Äldre författare hafva likvisst trott, att denna konung blifvit annorstädes begrafven. Grafvårdarna röja imellertid en ganska hög ålder, en ovanlig omsorg, och skulle, om de icke tillhört den äldre christendomstiden, troligtvis blifvit i sjelfva kyrkan inrymda. Dessa minnesvårdar äro af sandsten, och hvardera består af tvänne sido- och tvänne gafvelstenar samt en täcksten och liknar ett litet hus med upprättstående gafvelspetsar och föga sluttande takfall. Den norra är 7 fot 3 tum lång, 3 fot hög; den södra 8 fot lång, 2 fot 6 tum hög. Denna sednare består af tämligen ojemna hällar; den förra har åtskilliga groteska figurer och zirater, som blifvit af både äldre och nyare författare granskade och uttydda helt olika. Vi vilja, jemte beskrifningen af denna minnesvård, äfven bifoga Brunii uttydning af figurerna. Å vestra gafveln stå 2:ne djur, som gapa öfver ett menniskohufvud. På Romerska sarkofager skildras Daniel i kulan mellan tvänne lejon. Denna föreställning betecknar Försynens underbara beskydd öfver sina utkorade. Här tyckes man endast för korthetens skull afbildat ett menniskohufvud i stället för en hel menniskokropp. Hufvudingången til helgedomen var alltid i medeltiden från vester. Ifrågavarande sinnebild var således ganska passande å minnesvårdens vestra gafvel för att beteckna den fara, hvari menniskan sväfvar, inan hon genom Guds underbara nåd inträder, ur den syndiga verlden,

i församlingens sköte. Å östra gafveln stå tvänne djur, hvilka vända sig emot hvarandra. Gud och Christus blefvo under rundbågsåldern stundom föreställda i skepnader af lejon, som dels stodo, dels lågo midt emot hvarandra, eller som hade ett gemensamt hufvud. Ofvannämda djur anses både af Loccenius och Spegel vara lejon. Dessa djur tyckas såsom sådana symbolisera Fadern och Sonen. Att denna föreställning vetter åt öster, ger någon styrka åt denna förmodan. På norra sidan förekomma tvänne män med sköldar och svärd mellan tvänne drakar med lyfta vingar och slingrande stjertar. Den ena mannen sticker miste om draken, som slukar hans ena ben; den andra mannen sänker sitt svärd i sin motståndares svalg. Dessa stridande män afbilda trons kamp med otron. Här skildras således de christnas strid med afgrundens redskap. På östra sidan af vestra ändan stå tvänne män, af hvilka den yttersta framter en våg med ojemna skålar, den andra framräcker en kalk med högra och nedtrycker med venstra handen den lättare skålen. Häraf synes den förre, hvilken å södra sidan af denna minnesvård tyckes liksom från vester inträda i helgedomen, beteckna en nychristens vacklande tro. Det heter nämligen: »man hafver vägit dig på en våg och funnit dig alltför lätt.» Den sednare åter är en andlig, som styrker den svage i hans heliga föresats och hugsvalar honom med Herrans nattvard. Härefter följer en man, hvilken har biskopsskrud och håller i högra handen en kors-staf, i den venstra en fisk. Härjemte står åter en man i biskopsskrud, hållande i venstra handen en krumstaf och mottagande med den högra en ofantlig nyckel, som nedräckes från himlen. Dessa män föreställa Paulus och Petrus, hvilka finnas ofta vara företrädesvis afbildade i Roms katakomber och basilikor. Fisken är på Grekiska *ἰχθὺς*, som innehåller begynnelsebokstäfverna till *Ἰησοῦς Χριστὸς θεοῦ υἱὸς σωτὴρ*, eller Jesus Christus Guds son Frälsaren, — betyder egentligen vår läras gudomlige stiftare. Handen ur skyn symboliserar Gud Fader, som utlemnar himmelrikets nyckel. Gud är ofta på detta sätt föreställd i Roms grafvar och helgedomar. Längre fram märkas 2:ne män framför en upphöjning, hvilka omfamna hvarandra; de beteckna förmodligen en kärleksmåltid, *ἀγάπη*, eller en christlig brödraförening. Och slutligen tvänne bord, mellan hvilka en man står med upplyfta händer, och af hvilka det högra utmärkes med en stor kalk. Mannen tyckes vara en andlig, som bereder sig till nattvardens utdelande, hvilket synes bekräftas deraf, att denna föreställning finnes vid östra ändan. Å lockstenen ses ett Latinskt kors. Detta är christendomens högsta symbol och har derföre ej sällan ensamt blifvit användt å minnesvårdar för att väcka andäktiga betraktelser. Denna minnesvård har föga lidit af vittring, och alla figurer derå äro halfupphöjda och groteska. Flera andra grafvar med stenhällar, hvarpå åtskilliga figurer äro inhuggna, finnas på kyrkogården. Dessa lät riksrådet grefve Ekeblad öppna år 1774, utan att deri finna något märkvärdigt. — Här i socknen finnas 2:ne märkvärdiga källor. Den ena är belägen omkring 300 steg öster om kyrkan och kallas S:t Sigfrids källa, hvarest Olof Skötkonung, hans gemål och omgifning blifvit christnade kort före år 1000. Denna källa uppspringer från foten af en sandstenskulle och har en svag ådra, men ett välsmakande vatten. Mången sjukling sökte här återvinna en förlorad helsa. Tron på vattnets undergörande kraft väckte förargelse hos det Lutherska presterskapet. Källan blef derföre, på inrådan af Laurentius Petri, igenfylld; men hon blef likvisst en tid derefter upptagen. En liten rönn utskjuter ur sandstenskullen och beskuggar med sina många grenar detta heliga vatten. Af denna rönn hafva Sveriges framlidna konungar, enligt kyrkoherden Johan Alings berättelse af år 1740, brutit qvistar till minne af sin härvaro, och naturforskaren Pehr Kalm beskrifver samma träd 1742 ungefär sådant som det ännu befinnes; till följd deraf anses alltid en ny telning uppskjuta från den friska roten, när något af de smala skotten vissnar och utgår. Bemälde kyrkoherde uppreste 1741 på backen ofvanom källan en minneshäll,

som har snarlikhet med en milstolpe. Vi finna här i Svensk vers och prosa fromma betraktelser öfver ställets märkvärdighet och Olof Skötkonungs förmenta döpelse år 1020. Nuvarande klockaren, Johan Widgren, har sjelf och utan ersättning tillhuggit en sten, hvarmed han betäckt källan. Denna sten är fyrkantig, med en rund öppning i midten, hvaromkring läses: »Utan en varder född af vatten och Andan, kan han icke ingå i Guds rike. Joh. 3: 5. — S:t Britas källa utspringer äfven ur ett mägtigt sandstenslager, men har ett klarare vatten och en vida starkare ådra. Sandsten visar sig flerestädes ligga i öppen dager och består af vågräta lager, som äro 6 tum tjocka, hvarföre qvaderstenen i härvarande byggnader har en ovanlig längd i jemförelse med dess tjocklek. Strax ofvanom S:t Britas källa åt norr ligga lemningar efter det slott, hvilket tillhört biskoparna i Skara stift. Yttre ringmuren, som till grundvalar består af gråsten, håller vid pass 250 steg i omkrets; derinom synas några fördjupningar eller särskilda rum. Brynolf Gerlachsson, som år 1477 emottog Skara stift, lät här uppbygga ett ansenligt palats. Väggarna pryddes med porträtter af alla hans företrädare. Under dessa porträtter sattes Svenska rim, som innehöllo hvarje biskops märkvärdigaste lefnadsöden. Sedan detta gods, som Olof Skötkonung skänkt öfverherdarna här, blifvit, enligt Westerås Recess, 1527 tillerkändt kronan, kommo byggnaderna i förfall. Imellertid qvarstår af Brynolf Gerlachssons palats södra gafveln, som håller 50 fot i bredd. Märken efter bjelklager visa, att här varit 3:ne höga våningar. Denna mur, som håller 3 fot 6 tum i tjocklek, består af en yttre och en inre qvaderbeklädnad med en vårdslös mellanfyllning af gråsten i kalkbruk. Den inre och yttre beklädnaden utgöres af tillslagen sandsten, som har omkring 3 fot i längd och 6 tum i tjocklek. Sju fönsteröppningar äro ännu i behåll, hvilka väl äro lika stora, men ha olika afstånd från hvarandra. Deras betäckningar äro utvändigt vågräta, men invändigt halfrunda. Yttre fönsteromfattningarne äro af huggen sandsten och ha utvändigt skråkanter, men invändigt falsar. Hvarje fönsteröppning håller i ljuset, som faller nära yttre murkanten, 1 fot 1 $1/2$ tum i bredd, 2 fot 7 $1/2$ tum i höjd. Inre smygarne äro ganska vida och djupa. Denna märkvärdiga ruin ligger i Bisgården, d. ä. Biskopsgården, som tillhör Hellekis säteri. Man ser af denna lemning, att byggnaden, ehuru stor, varit lik andra från den tiden, både mörk och obeqväm. Det kloster, hvilket enligt somligas mening legat här, lärer egentligen varit en undervisningsanstalt, hvarest religionslärare bildades. Om här verkligen funnits en dylik inrättning, måste den varit den äldsta i gamla Sverige och blifvit tidigt förflyttad till Skara. Här märkes likväl ingen annan byggnadslemning än den ofvan beskrifna. Här i socknen ligger det s. k. Lilla Brattefors, hvars lodräta höjd är 16 $1/2$ alnar. Här är äfven en vattenkanal, som under och efter regnväder ljuder sitt namn. Detta ställe är beprydt med blomster och buskar. — Af gårdar och byar märkas: Bisgården 1 mtl, med qvarn, tax. till 13,250 rdr rmt; Flyhof 1 mtl; Blomberg 1 mtl, med underlydande Santorp 1 mtl, Halla ladugård 1 mtl, Malltorp 2 mtl samt 2:ne qvarnar, taxeradt till 29,715 rdr rmt; Essgärdet 1 mtl, tax. till 10,500 rdr, med qvarn, eges af auditör Norén; Halla 1 mtl, eges af And. Andersson; Öja, 1 mtl i 3 delar; Kulltorp, $3/4$ mtl i 2 delar; Sannebo $1/2$ mtl; Kollängen, $3/4$ mtl i 2 delar, med häradets tingsställe, tax. till 6,225 rdr; Nils Rusesg. $1/2$ mtl krono, innehafves af f. d. kronolänsman Sjöberg; Prestbohlet 1 mtl, tax. till 6,375 rdr; Karteg. Huseby $1/2$ mtl, komministersboställe. — Adress: Mariestad.

Husbacka. Lastageplats uti Börstils socken af Frösåkers härad och Stockholms län, för Gimo bruk i Uppsala län, taxerad med $1/4$ mantal Edh till 1,240 rdr rmt, eges af kammarherre Reutersköld på Gimo.

Husbacka. Komministersboställe om $1/3$ mtl krono uti Wisnums socken och härad samt Carlstads län, taxeradt till 3,000 rdr rmt, innehafves af pastor

J. Fagergren. Gårdens utsäde består af $^1/_2$ tunna hvete, 4 t:r råg, 25 t:r hafra, 10 t:r potates, och inkomsten af bostället jemte lön etc. uppsk. till 915 rdr. — Adressen är: Åtorp, Crontorp och Husbacka.

Husbergen. Tvänne berg, belägna i Boglösa socken i Uppland, vid vägen som går från Enköping till Gåensta, $^1/_8$ mil från staden, och kallade Lilla och Stora Husbergen, äro beryktade i folksagan; det förra för en borg, hvarefter ännu finnas lemningar af vallar och grafvar, en myckenhet grå- och tegelsten med kalkband; det sednare för en grotta med en så stor ingång, att en karl kan krypa derin. Längre in i berget skall hon vara mycket rymligare. Om denna grotta berättas af folket i landsorten, att bergstroll fordom haft sitt tillhåll deruti. »En dräng skall en gång varit så dristig, att han begifvit sig dit in, sedan han först låtit binda ett rep fast om händerna, på det att, när han skulle ropa eller rycka på repet, de andra skulle då genast draga honom ut derifrån; men som han dröjt alltför länge, hafva de börjat draga på repet, och i stället för drängen fått ut ett hästhufvud, hvarföre de menat, att han blifvit bergtagen.

Sätt tro dertill,
Eho som vill.

Imellertid har här i lång tid stått ett jernkors, som förmenas vara upprest till minne af denna händelse.» Denna sägen torde hafva gifvit anledning till att häradet fått en häst i sitt vapen och sigill; se *Åsunda.*

Husby. Två mantal frälsesäteri uti Stafby socken och Olands härad af Uppsala län, nära kyrkan, eges, jemte 2 mtl Stafby-by, 1 mtl Bärsta, $1^1/_2$ mtl Ininge, $^1/_2$ mtl Nyby, af hofmarskalken, friherre Rudbeck. Till gården höra god skog och bördig åker. Husby bebyggdes af Åke Tott; egdes omkring 1744 af generalskan Gyllenklou; 1772 af Durietz; sedan 1829 af närvarande egare.

Husby eller **Åshusby.** Gods af $^3/_4$ mantal uti Norrsunda socken af Håbo härad och Stockholms län, innehafves af komminister Moberg. Här skall i hedendomen varit konung Niords säte. Han uppgifves ligga begrafven härstädes i en hög, på hvilken ting fordom blifvit hållna.

Husby. Ett mantal frälsesäteri, $1^1/_2$ mantal skattesäteri uti Svärta socken, Rönö härad och Nyköpings län, utgörande, jemte 1 mtl Klafvesta, 1 mtl Wäsby, $^3/_4$ mtl Klafsätter, $^1/_8$ mtl Grindsätter, Björkhult, ett gods, taxeradt till 36,870 rdr rmt, som eges af baron C. A. Falkenbergs arfvingar. Frälsesäteriet innehades 1663 af Erik Gyllenstjernas till Nynäs enka, född Yxkull; skattesäteriet köptes till frälse 1639 af N. Tungel, men berustades vid reduktionen. Det hela tillhörde 1686 Tungels måg, E. Planting Gyllenbåga, 1706 och 1710 hans enka; kom sedermera till v. Berchner, under Norshammars bruk; såldes 1818 till friherre Trolle Löwen till Sjösa; egdes 1851 af hans måg, friherre Falkenberg. Af underlydande hemman tillhörde Wäsby, skatte från 1730, år 1816 fru Sturzenbecker, född Marcks von Würtemberg, och köptes 1827 af friherre Trolle Löwen. Under Husby lyda ock $2^3/_4$ mantal i Runtuna socken.

Husby. Egendom uti Munsö socken och Färentuna härad af Stockholms län, belägen vid Långtarmen, består af $^7/_8$ mtl frälsesäteri och $2^1/_4$ mtl kronoskatte samt Ekeby $1^1/_8$ mtl frälse och $^{31}/_{50}$ mtl skatte, 1 mtl Sättra, och taxerades år 1859 till 52,840 rdr rmt; tillhörde samma tid Jon Erikssons arfvingar, var annonserad till försäljning i Okt. 1860. Denna under gemensamt bruk varande egendom, som är belägen på ej fullt $3^3/_4$ mils afstånd landvägen från Stockholm, är på 2:ne sidor omgifven af sjön Mälaren, har egen lastageplats och brygga, som 3:ne dagar i veckan hela seglationstiden under året anlöpes af ett till och från Stockholm på samma dag afgående ångfartyg. Husby-hemmanens areal anses utgöra omkring 250 tunnland åker, äng och odlingsbar mark samt lika många tunnland skog och hagmark. Ekeby-hemmanen, som år 1860 undergått laga skifte, bestå af

109 $^1/_2$ tunnland åker, 129 $^3/_4$ tunnland äng och goda odlingsmarker samt 302 $^3/_4$ tunnl. till det mesta vacker tallskog. Förutom det, att skogen är fullt tillräcklig för egendomens behof, kan deraf icke obetydligt försäljas. Till egendomen höra 14 torp, hvaraf årligen utgöras, jemte kontant afgäld af 350 rdr rmt, 1,800 fria mans- och 150 qvinnsdagsverken, förutom körslor och spånad, äfvensom en skattlagd väderqvarn och tvänne trädgårdar. Årliga utsädet har uppgått till omkring 100 tunnor spannmål och 300 tunnor potates; och hafva vid egendomen, hvarå skördats omkring 300 lass hö om året, kunnat vinterfödas: 8 hästar, 10 à 12 par dragoxar, 3 par stalloxar, 30 à 40 kor och ungnöt, förutom får och svin. — I manbyggningen vid Husby finnas 7 rum, jemte källare derunder; af de 2:ne flygelbyggnaderna innehåller den ena kök, mjölk- och pigkammare samt den andra slöjd- och drängstugor. Härförutan finnas 5 statkarls-stugor, brygghus, smedja, bodar och en större stenkällare. De flesta af ladugårdshusen, som bestå af godt timmer, äro försedda med tegeltak. — Husby skall ha varit kungsgård och under katholska tiden biskopsgård, gifven af kon. Sverker år 1200 åt Uppsala ärkebiskopsstol, men indragen vid reformationen; innehades från 1649 af B. Skytte; reducerades mestadels, liksom flera underlydande gårdar; har i sednare tider tillhört hofkamrer Elias Gavelius, adlad Adelstjerna, som dog här 1726 och är begrafven i Munsö kyrka, der hans vapen finnes. Han var 2:ne gånger gift, först med Anna Lockman, sedan med Abela Cath. Pinader i hennes andra gifte; — Bäck 1772, Wallöf 1825 och 1849. Invid gården finnas ättehögar, hvaraf en kallas »Kung Björns Hög».

Husby. Ett och ett halft mantal frälsesäteri uti Mogata socken af Hammarkinds härad i Linköpings län, med utmärkt vacker belägenhet utmed segelleden till Söderköping och Göta-Kanal, utgör, jemte $^1/_2$ mtl Hult, 3 mtl Nafvestad med Brunneby, 1 mtl Holmby, 1 mtl Torpa, 1 mtl Solberga, $^2/_3$ mtl Låstad, $^1/_4$ mtl Köp, $^3/_4$ mtl Stora Köp med gästgifveri, $^1/_4$ mtl Oxelgården, $^1/_4$ mtl Lund, allt frälse, Hälla qvarn med 3 par stenar och såg, tax. till 6,500 rdr, Hult qvarn med 3 par stenar och såg, ett tegelbruk, utjordarna Hofs egor, Björn i Köp, Låstasätran, Tufängen, Skrukeby, Torpa, frälseräntor af 1 mtl Dynghult, $^1/_2$ mtl Skrukeby, $^1/_2$ mtl Slatorp, socknens största gods af 70,360 rdr rmts taxering. Inom Skönberga socken lyda under Husby säteri: $^1/_2$ mtl Öö, 2 mtl Bresälter, $^1/_4$ mtl Målen rå- och rörshemman, Hälla qvarn med 1 par stenar, utjorden Stubbetorp, tillsammans tax. till 25,840 rdr rmt. Under eget bruk sås 184 tunnor säd, 46 tunnor potates; äng finnes till afkastning af 430 lass hö, utom 160 lass klöfver och timothej; till godset hörer ymnig skog. Åbyggnaden var först af trä, byggd på 1770-talet af riksrådet grefve v. Schwerin, afbrann år 1789, hvarefter den nya prydliga hufvudbyggningen, af sten och 3 våningars höjd samt med tvänne flyglar, uppbyggdes på en kulle, som omgifves af en park med utsigt öfver hafsviken Slätbaken, af orangerier och täcka anläggningar af många slag. Uti parken uppbyggdes äfven en invigd graf för grefven och grefvinnan. På något afstånd, midt emot kullen, ser man på en höjd i skogen en artificiel ruin i form af ett torn, som har en vidsträckt utsigt öfver land och haf. Här är äfven ett fattighus för godsets fattiga. På Husby finnes ett vackert bibliothek af 4,000 volymer. — Både Husby och en gård af Nafvestad voro säterier på 1600-talet; till det sednare skref sig sekreteraren Nils Burensköld, då han adlades 1654, och det tillhörde efter hans död (1681), såsom säteri allodialfrälse, jemte det afhysta Brunneby, hans enka, Eva Ulfvenklou; 1700 och 1726 sonen, friherre Jakob Burensköld. Denne hade ock före 1700 bytt sig till en annan gård af Nafvestad, som hört under Stegeborg: Af Husby hade en gård varit bland hertig Carls arfvegods, nämnes äfven såsom tillhörighet under Brådenäs kungsgård 1557, under Liljestad 1591; köptes 1629 af pfalzgrefven Johan Casimir och donerades af honom 1653 till Stephan Hirschenstjerna; en

annan gård var frälse, utbyttes af Jöns Rosenstråle till Johan Casimir och följde derpå skattehemmanets öden; bägge innehades 1683, såsom säteri af 2 allodialfrälse, af Ambrosius Hirschenstjerna; 1687 under förpantningsrätt af Daniel Uttermarks arfvingar; 1726 af nämde Jakob Burensköld, som ock hade Lund och Oxelgården, hvilka förut varit bland Stegeborgs underlydande. Burensköld gjorde godset, med tillhörande i andra socknar, tills. $44^{47}/_{48}$ mantal, till fideikommiss; det tillträddes 1738 af sonen, ryttmästaren friherre Jakob; innehades derpå af hans syster, Maria Johanna, död 1774, gift med generalmajoren, friherre Cl. Ph. v. Schwerin, död 1748; sonen, riksrådet grefve Jak. Ph. v. Schwerin, död 1779; hans son, general-majoren, grefve Curt Ph. C. v. Schwerin, död 1828; dennes enka, Wilhelmina Putbus, död 1843; löjtnanten, grefve Curt Ph. O. v. Schwerin, död 1851, och sedan hans enka, Math. Hagberg, som ännu lefver; fideikommissarie är hofmarskalken, grefve Adolph von Schwerin på Borkhult.

Husby. Skatte- och frälsehemman uti Skönberga socken af Hammarkinds härad i Linköpings län; det förra af $2^1/_8$ mtl i 3 delar, tax. till 12,830 rdr, eges af häradsdomaren N. F. Andersson; det sednare af 1 mtl, taxeradt till 4,070 rdr, eges af enkefru Katharina Lagberg; det tillhörde år 1687 Erik Bagge till Mem; 1700 jungfru Helena Bagge, sednare gift med en Wellingk; år 1853 tillhörde det, med Harks och Kråklunds utjordar, doktor J. O. Lagberg. I samma socken finnes ock länsmansbostället Husby $^5/_8$ mtl krono.

Husby. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Hedemora kontrakt i Westerås stift, utgöres af socknen *Husby* i Näsgårds fögderi af Stora Kopparbergs län, $3^3/_4$ mil s.o. från Falun, och omgifves i norr af Sundborns, i vester af Skedevi, i söder af Hedemora, Garpenbergs och By socknar samt i vester af Thorsåkers i Gestrikland; arealen är 91,577 tunnland, af hvilka 13,800 äro sjöar och kärr, och hemmantalet $77^1/_6$ mtl skatte, $13^1/_5$ mtl krono, med ett taxeringsvärde, inberäknadt för bergverk, lägenheter m. m., af 1,934,530 rdr rmt. Utom Dalelfven, som ifrån Skedevi infaller här i socknen vid Källsbyn och framrinner i en sträcka af $1^3/_4$ mil genom sydvestra delen in i Hedemora socken, märkas Långshytte-, Rörshytte-, Ehre- och Kloster-ån, vid hvilka jernbruken, 5 mjölqvarnar och 2 sågverk äro belägna. Af sjöar skola här finnas öfver 100; de största äro: Lången, Långsjön, Holen, Gryken, Amungen, Lomen, Spjuten, Fullen, Hisken, Hellesjön, Flinsjön. Berg förekomma flera märkliga, såsom Skulhäll, der sju socknar sammanstöta; Myrboberg, hvaruti finnas stora öppningar såsom hvalf. Utom dessa äro Hedmosbacken, Elgsjö-, Flinsjö- och Sverdsjöbergen ganska höga. I Stigboklint har funnits silfvergrufva, men som är för länge sedan ödelagd. På samma tid var hyttugn i Fulleå. Lemningar efter förra tiders jernverk finnas uti slagghögar vid Sundfiske, Stegsbo, Born, Myckelby, Flinbo, Sunds och Amuns hytta m. fl. Mineralvatten finnes vid Koberga. Med undantag af de till större delen skogbevuxna och obebodda trakterna, hvilka gränsa till Garpenbergs by och norra delen af Skedevi socken, som äro bergaktiga, framsticka öfver allt, mellan mindre skogfulla och stenbundna höjder af klapper, mer och mindre odlade och till odling tjenliga slätter, prydda af större och mindre byar, omgifna af eller åtminstone egande i sitt grannskap någon sjö. Ju närmare man kommer till kyrkan mot södra delen af Skedevi och Hedemora, desto mer bli dessa slätter af betydenhet; de genomskäras af Dalelfven och utgöra den s. k. Framsocknen, bestående af vackra åkerfält. Jordmånen består öfver hufvud af mer och mindre hård lera, mer mager än fet, undantagandes nära vid Dalelfven, till några hundra famnars bredd längs efter elfven å bägge sidor, der man finner en af större och mindre tillsats lera fin sandbädd, som på djupet förvandlar sig till en simmig materia. Till förekommande af landets vidare bortskärande af vårfloden, äro pilar planterade vid stränderna af Dalelfven, som genom sina öfversvämningar åstadkommit mycken ska-

da. En här i förra tider vid elfven liggande gård, Myrby, som under kon. Gustaf I:s tid blef tillika med Lundeboda reducerad under kronan, har af elfvens stigande blifvit alldeles öfverändakastad, och hvaraf lemningar ses vid lågt vatten; på flera ställen har elfven äfven bortfört åtskilliga andra byggnader. Råg och hafra utgöra de här mest brukliga sädesslagen, korn och ärter sås ganska litet, och hvete nästan aldrig. Skogen är vidsträckt, och både socken- och krono-allmänning finnes. Fäbodar äro här många, de ligga 2 à 3 mil från byarna och hafva godt boskapsbete. Finnarne, som i forntiden voro bosatta på dessa skogar, äro nu till det mesta genom gifte sammanblandade med befolkningen. Socknen, som år 1760 beboddes af 3,366, 1805 af 4,033 och 1859 af 5,396 personer (1635 voro här 267 och 1855: 1,032 hushåll), har både fast och ambulatorisk skola med 6 exam. lärare; under året 1859 undervisades i den förra 50 gossar och 62 flickor, i den sednare 244 gossar och 212 flickor; dessutom erhöllo 25 gossar och 30 flickor undervisning hemma och 2 gossar i allmänt läroverk. Sockenmagasin skrifves på 1760-talet vara för icke längesedan uppbygdt. — Tingsställe finnes uti Smedby, och socken-sigillet föreställer Jungfru Maria, af hvilken äfven kyrkan har namn; denna är byggd af gråsten, 52 alnar lång, 32 alnar bred, med ett litet torn midtöfver taket och belägen $1^1/_2$ mil från Hedemora; hon förmenas hafva blifvit byggd vid christendomens början. Gamla aflatsbref och åtskilliga påfviska reliker vittna om kyrkans ålder. På predikstolen står årtalet 1620, på altartaflan 1679. Af silfret äro två stakar om 81 lod gifna af öfversten Erik Svinhufvud, som afled 1688 och ligger begrafven i en kopparkista; öfver honom finnes ett epitaphium; 1 flaska om 69 lod, gifven 1735 af major Tegensköld och Maria Lagerstedt; en kanna om 97 lod, gifven år 1662 af prosten Columbus, fader till skalden Sam. Columbus, samt af Christ. Jakobsdotter m. fl. — Ett »jätteben» af 4 qvarter och 4 tums längd finnes fäst vid en pelare. Efter berättelsen skall det vara taget i en grafhög, hvaraf många i socknen fordom förekommit, men nu äro bortskurna af Dalelfven. Orgelverk med 17 stämmor är, efter påskrift, uppsatt 1642 i Columbi tid, hvilken äfven anses hafva antecknat några Latinska verser, som berätta, att påfven Vitalianus var den förste, som år 672 infört orgelverk i kyrkorna. Likväl lära de förut vara uppfunna af poeten och philosophen Boethius i Rom, under hans fångenskap 515 (efter andra uppgifter hafva orgelverk funnits i Jerusalem redan vid början af 4:de seklet under Hieronymi tid). Här finnes, utom det redan omnämda epitaphium, ett öfver Lars Jöransson, som fordom var höfvidsman öfver Dalelaget och här blef begrafven 1606. På detta står: »Lasse Jöransson på Hinshytta 1590». Här ofvanför hänger ett svärd och en hjelm, som skola vara efter en kapten Per Larsson på Hinshytta, hvilken för sina trogna tjenster har fått en skön skogstrakt; detta Hinshytta-laget eger ock ännu den bästa skog i orten. Larssons porträtt skall ännu finnas på Hinshyttan. Klockorna, 3 till antalet, sitta i stapeln, som 1639 blifvit förfärdigad af Jöns Larsson från Söderhamn för 500 daler kopparmynt. Det lilla tornet på kyrkan är uppsatt 1656. Af herr Herzberg har nyligen (1861) blifvit fullbordad en stor altartafla, föreställande Christi uppståndelse, att uppsättas i Husby kyrka. — Husby socken förmenas vara en bland de först bebyggda orterna här i länet. Husabä betyder ock i gamla språket ett bebygdt hemman. Af märkliga händelser, som pastor Columbus låtit anteckna, såsom timade under hans tid, må nämnas: Att d. 4 och 5 Januari 1633 varit så stark åska och blixt som om sommartiden, och har vintern derefter blifvit vänd i höstväder och marken varit torr. 1635 regnade ett slags ohyra, kallade Lämmor (lemmingar), stora som mullvadar, brokiga och med två tänder i munnen, hvilka befunnos hänga på gärdesstörar m. m. En mängd sägner och berättelser från forntiden förtäljas såsom timade här i socknen, på hvilkas verklighet folket tror än i dag. Af dessa anse vi ett par förtjenta att anföras. För många år sedan for en man

från Hanåker till Mjölnarbo för att mala. Under malningen om natten varseblef han strömkarlen, sittande på en sten i elfven nedanför qvarnen, gråklädd och med en röd mössa på hufvudet samt oupphörligt sjungande: »Jag får hoppas, att min förlossare lefver än.» Kort derefter stannade qvarnen, utan att man kunde utröna orsaken dertill och fastän vattnet var pådraget. Mannen väckte då den sofvande mjölnaren, hvilken upplyste, att strömkarlen satt på kugghjulet. Sedan han suttit der en stund, flyttade han sig, hvarpå qvarnen åter började gå med sådan häftighet, att det smattrade i knutarna. Strömkarlen tycktes vara försvunnen. Mannen gick nu in i qvarnkammaren, der eld var på spiseln, lade sig och var nära att insomna, då strömkarlen kom in i rummet, ställde sig framför elden och värmde sina små fina händer. — En qvinna framkom en gång till några arbetare, som voro sysselsatta med plöjning. Hon tog sig före att plocka både folk, boskap och redskap i sitt förkläde samt bar alltsammans in till jätten. Men denne tyckte ej om det, utan sade: »du skulle ej rört det der; sådant folk blir det efter oss.» Denna sägen finner man äfven i Norrland, Södermanland och Dalsland. — Af minnesmärken från forntiden förekomma flera här på egorna, såsom ättebackar i södra gärdet, hvilka dock, som förut är nämdt, till största delen äro bortskurna af Dalelfven. Uti en af dem, som blifvit uppgräfd, lär ha funnits en stenkruka med aska. Vid Kungsberget, eljest Koberget kalladt, har ock varit en ladugård. Amundsbyttan torde hafva namn af konung Braut-Anund, hvilken lefde på 600-talet, uppröjde ödemarker, anlade landsvägar och byggde kungsgårdar, och deribland äfven den i socknen belägna kungsgården, fordom kallad Husaby, under hedendomen ett konungasäte och belägen vester om Dalelfven midt emot kyrkan. Konung Birger skall här hafva stadfäst Dala-lagarna, och konung Magnus Smek utgaf vid Husaby kyrka på sin gård Kopparbergs privilegier år 1347. Vid christendomens början var ock denna gård säte för landets höfdingar eller lagmän, som egde högsta rätten i Dalarne, och kallades Husaby-män, till hvilka skedde sista appellation ifrån de öfriga domstolarne. Höfding-sätet flyttades sedan till Säther och sist till Fahlun. Gården köptes år 1640 till skatte af Hans Nyman. Egendomen innehades 1760 af öfverste-löjtnant von Knorring och häradsbokhållaren Wall; den förre sålde sin halfdel följande år till bergsmannen Jan Persson i Norberg. År 1825 var brukspatron Stéenman egare härtill. Under hans tid lär den åldriga åbyggnaden hafva blifvit nedrifven, sedan en ny norr om landsvägen blifvit uppförd. För närvarande eges gården, bestående af 2 mtl 47 spannland och tax., jemte Husby flottbro, till 10,500 rdr rmt, af fröken H. M. von Stockenström. Vidare märkas här: *Husaby kloster*, se nedanstående; Näsgård, Mjölnarbo qvarn och såg samt Nyhytte kronohemman, alla tillhörande Kongl. Maj:t och kronan; prestgården $^7/_8$ mtl, tax. till 9,000 rdr rmt, boställena Ytternora och Munkbo; *Källsbyn* med krutbruk, eges af enkan Elis. Källström och son; Klosters bruk, tax. till 134,100 rdr rmt; Engelfors stångjernsbruk, Ehre och Långshytte bergsmanshamrar, tax. till 870,700 rdr rmt, egas af Klosters bruksegare; Stjernsunds bruk och gård, tax. till 210,860 rdr; Garpenbergs bruksegare ega Hansbyn m. fl., tax. till 15,217 rdr; Horndahls bruksegare ega Borns skattehemman med qvarn och såg, tax. till 13,500 rdr rmt; dessutom finnas här af byar och gårdar: Svinö, Hanåker, Wikarbyn, Sundfiske, Ekevalla, Smedby, Berga, Myckelby, Öfvermora, Koberga, Djusa, Långshyttan, Westerby, Rörshyttan, Helsingbo, Stigsbo, Stenshyttan, Smedby med gästgifveri, Galnbo. — Adress: Hedemora.

Husby. Kloster, vid Klosters bruk i ofvannämda socken, uppbyggdes 1486 af lagmannen och riddaren Inge Johansson af Ulf-slägten, på hans gård Riddarhyttan, till S:t Juliani ära; abboten i Alvastra hade gifvit herr Inge tillstånd till klostrets uppbyggande, med råd att kalla det Mons Domini, Herrans eller Guds Berg. Det inrättades åt munkar af Cistercienser- eller Bernhardiner-orden och skall blifvit invigdt

åt Vår Fru Maria, S:t Bernhard och alla helgon. Den siste abboten var Matthias, tillsatt 1530 af kon. Gustaf I; sedermera undergick det i denna konungs tid samma öde som de öfriga klostren och förläriades den 30 Aug. 1538 till Nils Larsson. Här finnas ännu ruiner, som utvisa, att byggnaden varit 72 alnar lång och 32 alnar bred. S:t Stephans stol kallas ett af naturen bildadt säte af gråsten, till åminnelse af S:t Stephan, hvilken skall varit abbot i Husby kloster.

Husby. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Oppunda östra kontrakt i Strengnäs stift, ligger i Oppunda härad och Nyköpings län, $2^1/_4$ mil n.v. från Nyköping, vid 90 fots höjd öfver hafvet, längst åt öster, mellan Lidsjön och Råby socken i öster, Långhalsen i söder mot Bärbo och Nykyrka samt likaledes i vester, med Sten- och Brosunden, mot Wrena och Bettna, slutligen Årdala i norr; upptager med tämligen regelbunden fyrsidig form af knappt 1 mils längd från norr till söder och $^3/_4$ mils bredd, en areal af 14,950 tunnland, af hvilka 3,610 äro sjöar och kärr. Nästan midt igenom socknen går Husby-ån från Lidsjön till en östligt inträngande vik af Långhalsen, med ringa sänkning från 58 till 56 fot öfver hafvet, och gör den södra delen nästan till en ö, blott medelst ett smalt näs i sydost sammanhängande med Råby. Denna sydliga trakt omvexlar med slätter och bergkullar, de sednare mest utefter Lidsjön och åns öfra lopp, hvaremot densamma längre ned går igenom ängar. Bortom ån blir landet mer kulligt, slutligen bergländigt, med kärr och skogsmark. Vid Dymmelsta har det 120 fots höjd, och enskilda berg 180; andra trakter stiga troligen högre. Här ligger Prestsjön, med sydvestligt utlopp till Långhalsen, och Wenstran på gränsen till Årdala, dit den utfaller. Rådande jordmånen är lera, norrut mer sandblandad; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk samt fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 913 och 1856 af 1,028 personer, består af $7^1/_2$ mtl skatte, $1^1/_2$ mtl krono, $38^1/_8$ mtl frälse och taxerades 1859 till 216,579 rdr rmt. Husaby in prepos. Nicopensi förekommer omkring 1314 och oftare. Kyrkan är mycket gammal, tillbyggd med grafchor för Rosenhaneska ätten, efter ritning af Nicod. Tessin, och ytterligare utvidgad 1797—98. I nämda grafchor finnes minnesvård öfver Göran Johansson (Rosenhane, död 1567). Kyrkan eger en boksamling, skänkt af riksrådet friherre Rosenhane, äfvensom ett präktigt epitaphium, som omtalar general Carl Gustaf Kruses af Kajbala bedrifter. Han var en af konung Carl XII:s tappraste generaler samt skicklig partigängare och stor plundrare; blef vid Pultava fången och måste deltaga i Czarens segerintåg i Moskwa; återkom ej ur fångenskapen förrän efter fredsslutet. Han dog 1732 på Torp och ligger begrafven i Rosenhaneska grafven. — Af fornlemningar finnes en runsten vid Ösby med inskriften: **þorstain . lit . þina . rita . stain . Ekela . stetr . iftir . þorbiarn . Salvi . auk . Simiþr . at . sen . boroþur.** — En landsväg från Nyköping till de norra orterna kommer från Råby och går åt nordvest till kyrkan, belägen vid ån, samt åt nordost genom Dymmelsta gästgifvaregård, $^1/_4$ mil längre bort, till Årdala. De mest betydande utgreningarne gå åt vester till Bettna öfver Brosundet och åt nordvest till Årdala utmed Långhalsen. — Största delen af socknen upptages af säterierna: Ternö, Torp och Husbygård, med ett taxeringsvärde af 202,007 rdr rmt; för öfrigt märkas här Hvalfva prestgård $1^1/_2$ mtl, tax. till 8,550 rdr rmt; $^1/_2$ mtl Östorp; $^1/_2$ mtl Apaltorp. — Adress: Nyköping.

Husby. Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Öster-Rekarne kontrakt i Strengnäs stift, ligger i Öster-Rekarne härad och Nyköpings län, $^3/_4$ mil s.s.v. från Eskilstuna, vid Hjelmaren, 80 fot högt öfver hafvet, utmed Hyndevads ström, mellan Kloster i norr, Stenqvista och Årla i vester, Lilla Malma och Mällösa i söder, Näshulta i sydvest, Gillberga och Forss i nordvest, de två sistnämda mestadels skiljda härifrån af nämda å, och upptager, med $1^1/_4$ mils längd från norr till söder och $^1/_2$ till 1 mils bredd, en

areal af 18,352 tunnland, af hvilka 890 äro sjöar och kärr. Hyndevads-ström bildar i rigtning mot nordost, och under ringa lutning, tvänne sjöar, vid Tandla och norrom Rossvik, den förra begränsad af bergkullar, den andra mest af sanka trakter, men vänder sig derpå, med ringare bredd och med flera fall och forssar, åt öster och åter nordost, mellan berg. De yttre omgifningarne omvexla af bergkullar och slätter. I Tandlasjön utfaller Husby- eller Tandla-ån, från Hagby- och Lundby-sjöarna i öster, af hvilka den sednare mottager Örstasjön från norr; denna dalgång är tämligen bred, jemn, här och der sank, men ej utan kullar. I sned rigtning mellan båda vattendragen, åt sydost från Ryningsberg till Lundby, går en sandås; i nordost om denna är skogsmark med få bebyggda orter. Söder om Husby-ån, på ömse sidor om den hit ingående Näshultasjöns nordöstra ända, är kärrig skogsmark ännu mer rådande och nästan uteslutande längst i söder, der några af Willåttinge härads vattendrag upprinna ur Bjelken, Hullaren och Holmsjön å stora landthöjden. Rådande jordmån är lera i slättbygderna, mojord i skogstrakterna. Näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk samt fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,244 och 1859 af 1,397 personer, består af $7^{15}/_{16}$ mtl skatte, $1^{23}/_{24}$ mtl krono, $28^{47}/_{48}$ mtl frälse, och taxerades 1859 till 276,332 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare uti fast skola för 39 gossar och 25 flickor, under det att 28 gossar och 46 flickor undervisades hemma. — Husaby in prepos. Strengnensi nämnes omkring 1314 och oftare; men vanligaste namnet var Husaby Biringa, och äfven Sylva Biringa förekommer såsom allmännings-skogens namn; ej mindre återfinnes socknens flesta gårdar i 1300-talets handlingar, mest i Eskilstuna klosters egobref, och imellanåt äfven dess kyrkoherdar. Kaplaner nämnas från 1587. Kyrkan är gammal, af gråsten, med flera hvalf, småningom tillbyggd, sednast 1738 med torn; ett grafchor af sten finnes vid södra ändan för slägterna Sparre och Rosenhane till Rossvik, och på kyrkogården grafvar för slägterna Fleetwood till Ryningsberg och Bure till Lundby. Socknen har af framl. kommerserådet Galléen erhållit en donation för fattiga barns uppfostran, hvars kapital år 1847 var 16,168 rdr. Af fornlemningar omnämnas stensättningar, bautastenar och högar, dels å sandåsen, dels i dalbygderna, och en runsten i kyrkofönstret, ruiner efter en skans i Tandersten, stenrösen å södra skogsbygden o. s. v. — Landsvägen till Nerike från Stockholm och Eskilstuna går här fram i rigtning mot sydvest till Kloster och Näshulta, genom Hållsta gästgifvaregård, 1 mil från Eskilstuna; en sidoväg utgår åt öster till Stenqvista, andra inåt bygderna. Vid en af de sednare, i socknens norra ända, strax vester om landsvägen, ligger kyrkan på sandåsen nära strömmen. Af gårdar märkas: säteriet Lundby med underlydande Hållsta, Husby, Åsby m. fl., tax. till 94,338 rdr, egas af löjtnant Granath; Tandla med underlydande, tax. till 25,599 rdr; Ålunda med underlydande, tax. till 22,074 rdr, eges af fröken Bure; säteriet Rossvik med underlydande, tax. till 31,740 rdr, eges af löjtnant Gyllenborg; 1 mtl Nofsund med underlydande, tax. till 9,650 rdr, eges af assessorskan Noræus; $^1/_2$ mtl Risinge, tax. till 2,868 rdr, eges af brukspatron Arfvidsson; $^1/_2$ mtl Husby i 4 delar, eges af allmoge; $2^7/_8$ mtl Hållsta, $^1/_8$ mtl Holmsjön, $^1/_8$ mtl Bergstorp m. fl., tax. till 28,596 rdr, egas under Hellefors bruk; Prestgården 1 mtl, tax. till 5,661 rdr; $^1/_2$ mtl Ålunda, tax. till 3,398 rdr, komministersboställe sedan 1726. — Adress: Eskilstuna.

Husby. Annex-socken till Widbo pastorat af Seminghundra kontrakt i Uppsala stift, ligger i Långhundra härad af Stockholms län, 3 mil sydost från Uppsala, vid 180 fots höjd öfver hafvet, mellan Widbo i sydost, Skeptuna i söder, Gottröra i öster, Almunge i norr och Östuna i vester; arealen är 14,580 tunnland, af hvilka 250 äro sjöar och kärr. Södra hälften är hufvudsakligen ett lågt, lerhaltigt slättland, kring Laggaåns båda grenar, hvaraf den ena kommer från Gottröra genom Tarfsjön i nordost och går nära intill den här

upprinnande grenen af Närtuna-ån; den andra kommer från Widbo i söder; det förenade vattnet går åt nordvest till Östuna. Norra hälften af socknen uppemot gränsen af Närdinghundra härad är bergländig skogsmark. Näringar äro åkerbruk samt ängs- och något skogsbruk. Socknen, som år 1805 beboddes af 966, år 1855 af 990 på 201 hushåll och 1859 af 980 personer, består af 25 mtl skatte, $8^1/_8$ mtl krono, $10^7/_8$ mtl frälse och taxerades år 1859 till 380,950 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare för 48 gossar och 23 flickor uti fast skola, som är hufvudsakligen grundad på donationer af en Bure och en Gröning till Läcksta, under det att 8 gossar och 11 flickor undervisades hemma. — Husaby Ernaui kallas socknen år 1314 och räknas till Langhundæri. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, är af gråsten, troligen gammal, synes vara tillbyggd 1460 och är reparerad 1751. Här finnes en familjegraf för slägten Bureus och Bure till Norrby i Widbo. Bland fornminnen omtalas åtskilliga högar samt lemningar efter en borg vid Stenby, af sägnen kallad Broborg. Det berättas, att en qvinna för många år sedan kommit ut från denna borg med en silfverkanna i handen och bjudit en dräng, som ridit der förbi, att dricka. Drängen emottog kannan, men slog ut innehållet bakom sig på hästländen och red derefter hastigt sin väg. Han behöll väl således kannan; men allt hår gick af hästen, der drickat träffat huden. Flera runstenar finnas här: en i kyrkodörren med inskriften: — **ir × auk × Inkifastr × auk × Inkimuntr × þir × varu × bruþe × sunir × I . . .**; en i norra kyrkomuren öster om sakristian; en på Åby äng vid Husby-ån med inskriften: **Vikikr . . . . . . auk Anuntr . Ikifriþar sunir . raisti × iftir Iarlr auk . iftir Kal . faþur sin**; en på Tibble gärde; fordna stensättningen omkring densamma samt högarna äro nu borttagna och stället odladt till åker; en på Tibble ören. De södra vattendragen skola i fordna dagar varit farbara både vester och österut mellan Gottröra och Östuna. Roslagsvägen från Uppsala går här i östlig rigtning mellan Östuna och Gottröra, förbi kyrkan, som ligger $2^3/_4$ mil från nämda stad, 6 från Stockholm, och genom den närbelägna Hjelmsta gästgifvaregård. Söder ifrån möter en väg från Skeptuna, två från Widbo, den ena vid kyrkan; en utgår derifrån åt norr till Almunge, tvänne längre i vester till Östuna. Af gårdar och byar märkas: Åby; Mälsta; Stenby; Owike, med ett sammanlagdt taxeringsvärde af 162,035 rdr rmt. Husby 1 mtl i 7 delar, tax. till c:a 49,000 rdr, hvaraf $^1/_5$ mtl med väderqvarn, tax. till 10,765 rdr, eges af rusthållaren Uddén i Almunge. Bolsta $^5/_8$ mtl krono, tax. till 4,240 rdr, är komministersboställe; Klockaregården, tax. till 450 rdr; häradsskrifvareboställlet Tibble $^3/_4$ mtl, tax. till 4,500 rdr; 1:sta korporalbost. Tarf 1 mtl krono, tax. till 6,340 rdr, är reduceradt från Gyllenhjelms arfvingar; kronofogdebost. Lundby 1 mtl, tax. till 5,400 rdr; qvartermästarebost. Tuna $^5/_8$ mtl, tax. till 4,500 rdr; rustmästarebost. Fransta $^5/_8$ mtl, tax. till 4,500 rdr; skogvaktarebost. Ekdalen, tax. till 675 rdr; samt lägenheterna: Wadet, Gunnarsbol, Barberg, Stora och Lilla Karinbol, tax. till 8,550 rdr rmt. — Adress: Stockholm.

Husby. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sjuhundra kontrakt af Uppsala stift, utgöres af två socknar: Husby moderförsamling och Skederyd, annex, samt innehåller $76^1/_8$ mtl. Pastoratets befolkning, som på 50 år ökats med 282 personer, uppgick 1856 till 1,558. — *Husby*, modersocken uti Lyhundra härad och Stockholms län, ligger 1 mil vester från Norrtelje, vid 100 fots höjd öfver hafvet, mellan Skederyd i vester, Länna i söder, Frötuna i öster, Malsta i nordost, Lohärad i norr, och omfattar en areal af 9,303 tunnland, af hvilka 380 äro sjöar och kärr. Södra och norra trakterna upptagas af skogsmark, den förra äfven af kärr, såsom Trulsmossarne, med aflopp till Frötuna kyrksjö; midten är jemnare och bättre bebyggd å ömse sidor om Norrtelje-ån, som af tvänne grenars förening bildas vid vestra gränsen och går öster ut, slutligen genom sjön Lo-

maren, utgörande afloppet för nästan alla Sjuhundra härads vattendrag. Denna mellersta del af socknen har dels lerhaltig åkerjord, dels sidländta ängar, det öfriga mest skogs- och mojord. Åker- och ängsbruk äro hufvudnäringar. Socknen, som år 1805 beboddes af 737, 1855 af 845 på 173 hushåll, och 1859 af 847 personer, består af $36^7/_8$ mtl skatte, $2^7/_8$ mtl krono, $1^7/_8$ mtl frälse; $7^1/_8$ mtl ligga jemte kyrkan inom Sjuhundra härad, 2 inom Frötuna skeppslag. Taxeringsvärdet för år 1859 var 274,730 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare för 40 gossar och 25 flickor, under det att 5 gossar och 24 flickor undervisades hemma. — Husaby cum annexa förekommer 1314 såsom hörande till Lyhundære af Attundia. Troligen är det ock detsamma, som på ett annat ställe kallas Husaby Soundhered. Af kyrkoherdar förekommer en från 1438; kapellaner nämnas från 1593. Pastoratet har allt ifrån 1669 till och med närvarande tid varit inom slägten Humble, med undantag af åren 1822 till 1842, då det åter kom dit. Kyrkan är gammal, af gråsten, med sednare påbygdt torn. Af fornlemningar omtalas högar i den mellersta dalgången och runstenar i kyrkan vid altaret, på vapenhuströskeln, i vapenhusdörren, på vestra kyrkodörrtröskeln, vid kyrkans sydvestra hörn och i prestgårdens köksspisel. Allmogens klädedrägt är för mankönet: blå vadmalsrock, med byxor af samma färg och tyg. Qvinnfolken nyttjade fordom en rund mössa på hufvudet, med ett band omkring kullen. Nu mer bruka de ogifta en silkesduk och de gifta samt enkor en grannt utstyrd tyllmössa, utom vid nattvardsgångar, då de begagna bindmössor. — Den mellersta Roslagsvägen från Stockholm och Uppsala kommer här in från Skederid, i tvänne grenar och går dels åt öster till Frötuna, på södra sidan om Lommaren, upptagande en mindre väg från Länna, dels åt Lohärad, med utgrening till Malsta. En väg förenar båda, gående förbi kyrkan, som ligger omkring $6^1/_2$ mil från hufvudstaden. Af gårdar och byar märkas: Wester-Sundsta, 3 hemman, tax. till 43,000 rdr rmt; 1 mtl Husby, tax. till 10,060 rdr på 2 lotter; Penningeby, Rimsjö, Sätuna, Sättra, Thorsalunda, Täby, Torsvalla byar. Prestgården, vid kyrkan, $1^1/_4$ mtl krono af Husby och Wallby, tax. till 12,560 rdr; kapellanen besitter $^5/_8$ mtl i Wester-Libby, tax. till 4,350 rdr; Rimsjö 1 mtl, tax. till 4,830 rdr, är trumpetare-boställe. — Adress: Norrtelje.

Husby (Husseby). Annex-socken till Odensala pastorat af Erlinghundra kontrakt i Uppsala stift, ligger i Erlinghundra härad och Stockholms län, halfvägs mellan Stockholm och Uppsala, vid 120 fots höjd öfver hafvet, och stöter till Skarfven och Sigtunafjärden i sydvest; begränsas för öfrigt af Norrsunda i sydost, Skånela, Lunda, Skeptuna och Widbo i öster, Odensala och S:t Olofs socknar i nordvest, samt upptager en areal af 7,984 tunnland, hvaraf 80 äro vatten och kärr. Mälarstranden är berg- och skogländig, derpå följer en slättbygd, något sidländt kring ett litet vattendrag från Holmsjön i nordost till Steningeviken i sydvest, slutligen åter skogsmark å Långåsen vid östra gränsen. Rådande jordmånen är lera, hufvudnäringen är åkerbruk, hvarjemte boskaps- och trädgårdsskötsel, skogsbruk och fiske intaga något rum, åtminstone vid socknens enda herresäte af betydenhet, Steninge; en del af allmogen har förtjenst af skjutsning vid Märsta. Socknen, som år 1805 beboddes af 610, år 1855 af 714, på 121 hushåll, och 1859 af 708 personer, består af $9^5/_8$ mtl skatte, $6^1/_8$ mtl krono, $15^7/_8$ mtl frälse och taxerades 1859 till 267,655 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad och en oexaminerad lärare för 31 gossar och 32 flickor uti fast skola; 6 gossar och 5 flickor undervisades af oexaminerad lärarinna vid Steninge säteri, 4 gossar och 11 flickor hemma; 11 barn saknade all undervisning. — Husaby Arland förekommer 1314 såsom hörande till Arlendahundæri; kapellaner nämnas från 1576; kyrkan, $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är gammal, af gråsten. Flera runstenar finnas i socknen; en i sakristiemuren har följande inskrift: × Þurkil ×

auk . Siofr . latu : risa : stainil . . . — . . a × kauþan × auk × Hiþinfast kuna has : Kuþ : hialbi : ant hans; dessutom finnas runstenar i södra kyrkomuren och i vestra stigluckan, vid Broby, Tollstad och Arenberga. — Landsvägen från Stockholm till Uppsala går fram åt nordost, mellan Norrsunda och Odensala, genom Märsta gästgifvaregård och tingsställe, beläget $3^3/_4$ mil från hufvudstaden; en annan väg mellan nämda båda socknar går i jemnbredd med landsvägen, men östligare, förbi kyrkan, som också ligger omkring $3^3/_4$ mil från Stockholm; en utgrening deraf går till Lunda socken. Af gårdar och byar märkas: Steninge 2 mtl säteri med underlydande, tax. till 86,660 rdr; Elgesta med Sätuna och Tomta, tax. till 33,225 rdr; Märsta 1 mtl skatte med gästgifvaregård; Arenberga; Husseby $1^7/_8$ mtl med $^7/_8$ mtl Arenberga, 1 mtl Kättsta, tax. till 23,370 rdr, tillhör Kongl. akademien i Uppsala; Måby 1 mtl skatte med qvarnar och tillhörande $^3/_{10}$ mtl; Husseby, vid kyrkan, $^5/_8$ mtl krono, tax. till 3,790 rdr, är komministersboställe; Tollesta $^3/_4$ mtl, tax. till 3,000 rdr, är kronofogdebost.; Klockaregården, tax. till 150 rdr. — Adress: Stockholm och Steninge.

Husby, Westra. Socken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen i Hammarkinds kontrakt af Linköpings stift, belägen längst i nordvest af Hammarkinds härad i Linköpings län, $^3/_4$ mil vester från Söderköping, $1^1/_4$ mil från Norrköping, vid 120 fots höjd öfver hafvet, mellan Skärkind i vester, Gårdby och Östra Ryd i sydvest och söder, Drothem i öster, S:t Johannes i norr, Löt och Kimstad i nordvest, på ömse sidor om Asplången och flera grenar af Söderköpings å. Längden är från norr till söder en dryg mil, bredden ej fullt 1 mil i de mellersta trakterna och mindre i de norra och södra, arealen 11,780 tunnl., hvaraf 1,440 äro sjöar och kärr. Sjön Asplången, som hör hit med något undantag i vester och nordvest, har $^1/_2$ mils längd från vester till öster, med högst $^1/_8$ mils bredd och något bågformig böjning uppåt norr; sjön mottager små bäckar från kuperade småbergiga eller skogväxta omgifningar, hörande dels till Luddens ås, som bildar socknens hela norra rand, dels till Åsveden på södra sidan mot Skärkind. Ludden är en tämligen sammanhängande skogsmark i rigtning från öster till vester, med brant stupning mot söder, men mer utplattad mot norr; längst i nordost hör hit en del af Wagnsmossen. Åsveden och allt hvad som ligger söder om Asplången är mer omvexlande af kullar och små slätter eller dalar, oftast i rigtning från norr till söder. Från sjöns östra hörn utgår en liten å mot sydost förbi kyrkan mellan något trånga stränder, derpå mellan mer sidländta i östlig rigtning till Drothem; rakt öster från Asplången går en annan dalsänkning utmed Luddens fot, i hvilken en mindre bäck rinner upp närmare åsen och utan lutning inom Husby socken. Mellan alla dessa vattendrag och söderut från dem är tämligen slätt land med runda kullar, åtskilliga backar, som gifva utsigt öfver hela dalgången till Söderköping, samt sydligare skogsmarker med kärr och Hylinge- eller Lillsjön, hvarifrån en bäck går nordligt till Asplångens utlopps-å, tills åter ett större vattendrag följer, som genomgår och till stor del upptager socknens södra del. Detta är den åtminstone längre ned så kallade Storån och består här af Holken eller Hällerstadsjön i nordlig rigtning från Östra Ryd och Gårdby och dess utlopp åt norr och öster genom Ångarn eller Hvenasjön till Drothem. Bortom dessa sjöar är slutligen bergbunden skogsmark. Hela landet gifver, sedt från Luddens branta backar, en märkvärdig anblick, med sin djupa dalgång och dess slätter och sina sydliga, sagta åter stigande, skogiga gränsmarker. Rådande jordmånen är på de flesta ställen stark lera; på äng och bete är tämligen tillräcklig tillgång, på skog mindre. Ludden har varit allmänning, och Åsveden är det ännu till $545^2/_3$ tunnlands areal. Hufvudnäringen är åkerbruk, med boskapsskötsel och bränvinsbränning. Socknen, som år 1805 beboddes af 894 och 1859 af 1,198 personer, består af $13^1/_2$ mtl skatte, $2^7/_{12}$ mtl krono, $29^1/_4$ mtl frälse, och tax. 1859 till 256,630 rdr rmt.

Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare för 40 gossar och 19 flickor, under det att 12 gossar och 21 flickor undervisades hemma. — Hosaby, Husaby Asvid förekommer under katholska tiden. Kyrkan har varit den äldsta i stiftet, invigd omkring år 1186; hon ombyggdes åren 1816 och 1817, med bibehållande af gamla tornet, som dock påbyggdes; hon har å norra sidan sakristia, å den södra en graf för grefliga slägten Strömfelt; här finnes äfven Ostenska familjegrafven. Tornet består af olika afdelningar och synes hafva tjenat till försvars- och förvaringsrum. Socknen har kyrko- och fattigkassor, donationer för fattigvården af Jak. Burensköld 1735, grefve F. G. Strömfelt 1814, och prosten Juringius Petri, kyrkoherde här, död 1611, var stamfader för adliga slägterna Stjernfelt, Oljeqvist, Liljeblad, Österling och Peringsköld. — Flera fornlemningar vittna om ortens äldre kultur och minnen: grafhögar nära kyrkan, vid Hälla och Gäfverstad, spår efter befästningar mellan Hylinge och Asplången, enligt traditionen från 1567 års krig, kanske från 1318; likaledes å ett berg nära Gäfverstad, kalladt Dægens Borg, der sagan låter Söderköpingsboerna under en fejdetid taga sin tillflykt, och en Caspar Dægen anlägga befästning och vapenverkstad; gamla mynt skola här ha blifvit funna. I en handling från 1316 talas om de sex häraderna öster om skogen Aspvidd. Vägen mellan Söderköping och Linköping går igenom socknens hela bredd från öster till vester, mellan Drothem och Skärkind, söder om Göta kanal, som genomskär socknen, och Asplången, således genom bästa bygden; nära kyrkan, vid Hälla gästgifvaregård, 1 mil från Söderköping, möter en väg från Norrköping och S:t Johannis socken, gående öfver Ludden och kanalen sydligt och likaledes vidare till Hylinge säteri, derpå sydvestligt till Gårdby; en mindre väg fortgår åt söder till Östra Ryd. — Genom kanalen har socknen nu ock sjöväg en mils sträcka; i Asplången äro härtill långa dragvägar lagda, emedan sjöns ringa bredd knappt medgifver kryssning i motvind; vid sjöns östra ända är en bestämmande sluss och bro, vid Klämman en trång passage mellan berg, vid Gäfverstad en bro. — Vid katholska tidens slut lydde $6^1/_3$ mtl under kyrkliga stiftelser, $2^5/_6$ under kloster. På 1600-talet har en stor del hört under pfalzgrefliga husets förläningar i orten eller under adliga gods. För närvarande utgör hälften af hemmantalet Hylinge gods, och äfven större delen af det öfriga tillhör adel eller andra ståndspersoner. Af gårdar märkas: Säterierna, *Hylinge*, Hällstad, Luddingsbo, Kulla och Minsjö; Prestgården 1 mtl, tax. till 4,500 rdr; Klockaregården, tax. till 190 rdr; Husby $^5/_8$ mtl, tax. jemte $^1/_6$ af utjorden Långmåsen, till 3,400 rdr rmt, är komministersboställe; Önstorp $^3/_8$ mtl, tax. till 960 rdr, är kronofjerdingsmannens boställe. — Adress: Norrköping.

Husby, Östra. Socken och regalt pastorat af 1:sta klassen af Wikbolands kontrakt i Linköpings stift, ligger i Östkinds härad och Linköpings län, $2^1/_4$ mil öster från Norrköping vid Bråviken, 80 fot högt öfver hafvet, mellan Östra Stenby i vester och sydvest, Häradshammar i öster, söder och sydost, Bråviken i nordost och norr, från och med Lönösundet till och med Qvarsebo- och Sättersunden, samt Ållonö-fjärden i v.n.v. Socknen har en god mils längd utmed sjön och längst i vester äfven en mils bredd inåt landet; men närmaste socken i söder skjuter in på gränsen med en tvär vinkel och delar Husby till viss mån i tvänne delar af $^1/_2$ mils bredd hvardera, dock förenade på nära $^1/_2$ mils sträckning. Arealen uppgifves till 11,502 tunnland, hvaraf ungefär 2,500 tunnl. åker, 2,000 tunnl. äng, 7,002 tunnl. betesmark; inberäknade några små holmar i sjön, men ej socknens andel af denna. Norra och vestra delarne kunna nästan anses för slätter med spridda bergkullar och skogsbackar, ehuru dessa äro något flera, vidsträcktare och mer sammanhängande än i de vestligare socknarne af Wikbolandet; i söder och öster tager berg- och skogsmark mer öfverhand, dock omvexlande med slätter och kärr. Ingen sjö finnes här, och blott ett vattendrag af någon

betydenhet, den s. k. Wara- eller Tunaån, som kommer från Häradshammar och går mot nordvest, sydvest och nordvest, upptager några små bäckar, utfaller i Ållonö-fjärden på gränsen till Stenby och alltjemt omgifves af sidländta stränder, här och der, särdeles nära utloppet, begränsade mot öster af kullar i parallel sträckning med ån. Jordmånen är inåt landet, särdeles på slätterna, oftast bördig lera, men invid yttre kusten mer sandig och mo-lik. Åkern har i allmänhet ej ringa utrymme, äng och bete äro tämligen otillräckliga, skogstillgången nu mer ringa. I öster ligger här en del af Sandskogens härads-allmänning. Hufvudnäringen är åkerbruk med boskapsskötsel; förnämsta sädet är höstsäde. råg och hvete; år 1843 beräknades häraf 655 tunnors utsäde, af vårsäd 468, af potates 454 tunnor, afkastningen till 6:te eller 7:de kornet. Hvad som ej i orten åtgår, afsättes på Norrköping och är i goda år ej obetydligt. Kreaturshållet beräknades nämda år till 279 hästar, 1,488 st. hornkreatur, 833 får, 315 svin. Såsom binäringar äro att betrakta strömmingsfiske vid en del gårdar, varuforsling mellan Norrköping och Stockholm och sjöfart, år 1852 med en båt af 13 läster, tillhörig Mauritzbergs säteri; ångbränneri finnes vid Skenäs, ett mindre bränneri vid Stensö och ett på en bondgård, ett tegelbruk vid Mauritzberg o. s. v. I Korttorps och andra grufvor har dels brutits, dels brytes jernmalm för jernverk i andra orter. Socknen, som år 1750 beboddes af 1,460, år 1805 af 1,544 och 1859 af 1,913 personer, består af $65^5/_{24}$ mtl skatte, $7^3/_8$ mtl krono, 27 mtl frälse och taxerades år 1857 till 376,987 rdr bko. År 1852 räknades 151 sjelfegande, 51 arrendatorer, 35 jordtorpare, 55 stattagare, 49 fattighjon. Skolbarnens antal, som samma år var 105, utgjordes 1859 af 81 gossar och 69 flickor; häraf undervisades 57 gossar och 28 flickor i socknens fasta skola af en oexaminerad lärare, resten undervisades dels enskildt, dels i hemmen. Den är Wikbolandets betydligaste socken i allt utom i areal, hvaruti den innehar 4:de rummet inom såväl häradet som fögderiet. Men den är ock, likasom de öfriga i allmänhet, bland länets tyngst beskattade, såsom en af de äldsta och i följd af sitt läge och sin bördighet fordom mest i anspråk tagna för kungsgårdar och annat. Man taxerar dess mer eller mindre allmänna gärder, inberäknade aflöning till presterskap och kyrkobetjening, publika byggnaders underhåll, hållskjuts, väghållning, grenadierers och båtsmäns underhåll, till omkring 994 tunnor säd och 17,500 rdr, hvilket skulle göra omkring 220 rdr på hvarje hemman i medeltal. Imellertid är allmogen, såsom mestadels egande sina gårdar, ehuru oftast blott ett hemman eller mindre, tämligen bergad, dock sällan förmögen, och i allmänhet känd för ordning och redbarhet. Bland icke sjelfegande, och särdeles stattorpare, råder »uselhet och elände», hvaruti bränvins-supandet har största andelen; vid Färjestads gästgifvaregård nedlägga många sin arbetsförtjenst i bränvin. — Husaby inter Vika är sannolikt bland stiftets äldsta socknar, kanske häradets eller fögderiets äldsta; säkert är, att den nämnes på 1200-talet, och att Lytisbergh »nära kyrkan» förekommer år 1381 såsom tingsställe. Socknen har till början af 17:de seklet äfven omfattat hvad nu är Qvarsebo på Kolmården. Kyrkan är en bland de vackraste landskyrkor i riket, ombyggd 1806—9, är 90 alnar lång, 30 alnar bred, har torn af sten, med öfverbyggnad af trä, tillsammans 70 alnar högt, 13 fönster af 7 alnars höjd, altarprydnad af kolonner, som uppbära en målad halfdôme, altartafla af Hörberg, två sakristior på hvar sin sida om altaret och oljefärgstaflor öfver dörrarna till dem, orgelverk af Andersson från 1826, kalk och rökelsekar från katholska tiden, en graf för slägten Scheibe i vapenhuset uti tornets nedersta afdelning m. m. Socknen eger vanliga kassor, till en del grundade eller riktade af aktuarien B. Österberg, samt sädesmagasin och en sparkassa, såsom filial-afdelning af Linköpings sparbank. — Af fornlemningar finnes här en betydlig mängd: i de grafhögar, som förekomma vid Wara-ån mellan Warby och Walla, kanske ock i dem, som ligga å prestgårdens egor, vill man söka min-

nen efter det af sagan firade Bråvalla slag (se denna artikel); runstenar träffas vid Warby, Högtomta och Lönebro, hvaraf den på Warby egor har följande inskrift: Austain : auk : Urukia : raistu : kumbl : þisi : at : Heira : faþur : sin : Kuþ : hialbi : ant : hans. Jämbjö borg har varit en skans, hvarefter ännu varsnas lemningar inom Jämbjö och Ofvantorps egor; den är omgifven af en grof gråstensmur, i synnerhet åt södra sidan, der ingången varit och ännu är synbar. Stensö eller Stensborg var belägen på Stensö egor, en halfö i Bråviken. Lemningar synas ännu. Den var murad af gråsten och lärer haft rundgluggar och fönsterhål på södra och norra sidorna. Äfven synas qvarlefvor af 3 små torn med 7 alnars tjocka murar, jemte spår af utanverk. Allt är nu öfverväxt med skog. En fylkeskonung förmodas här haft sitt säte. Vid Sättersundets södra sida har Skenäs skans legat, möjligen äfven af gammalt ursprung, annars anlagd 1741 och iståndsatt 1788. Sjelfva Skenäs kungsgård har haft en slottsbyggnad, tills Ryssarne härjade den och andra gårdar i orten 1719. — Genom socknen går den väg, som förbinder Wikbolandet med Södermanland öfver Qvarsebo; den börjar här vid Färjestaden eller Björsätters gästgifvaregård, hvarest man på färja färdas öfver det nära $^1/_4$ mil breda sundet, och går åt sydvest till kyrkan samt derifrån åt sydost till Häradshammar. Vid kyrkan möter vägen från Norrköping öfver Stenby i vester och en annan från Kuddby i sydvest äfven öfver Stenby. Genom Bråvikens sund är stor segelled. — Under katholska tiden lydde här 13 gårdar under kyrkliga stiftelser, $5^1/_2$ under kloster, mest under Askaby, af i allt $115^3/_8$ mtl, Qvarsebo inbegripet. Sedermera hörde mycket under Skenäs och kom med detta i pfalzgrefliga husets besittning under 1600-talet, en annan del innehades då af adel. Nu består det mesta af byar och gårdar i allmoges ego, ungefär en tredjedel är fördelad på en kungsgård, ett frälsesäteri inom socknen och ett annat derutom, eller tillhör ståndspersoner. Af dessa gårdar och byar märkas: *Skenäs* kungsgård; Amontorp, Örtomta, Öhrbäck, Jontorp, Rökärr och Sahlö, taxerade till 14,070 rdr rmt, egas af kammarjunkaren Lars Ad. v. Röök v. Block på Bråxvik; Björsätter, 1 mtl frälse med gästgifveri; Ingsätter och Olsätter, tax. till 18,000 rdr, egas af inspektor Lundqvist; Eggeby 2 mtl frälse; Ellingsta 1 mant. frälse; säteriet Mauritzberg; Jämbjö $2^1/_4$ mtl; Mastad, $1^1/_3$ mtl i 3 delar; Tuna, 5 mtl i 6 delar, egas af allmoge; länsmansbostället Bossgården 1 mtl krono, tax. till 4,800 rdr; kronobefallningsm.-bostället Östra Hälgestad 1 mtl, tax. till 6,750 rdr, har ett utsäde af 14 à 15 tunnor diverse säd; prestgården Stora Gyllinge 1 mtl, taxerad, jemte Oby egor och en utjord, till 9,600 rdr; komministers-bostället Möllestad $^1/_2$ mtl, tax. till 2,480 rdr rmt. — Adress: Östra Husby.

Husbyborg. Två och $^3/_8$ mantal berustadt säteri uti Tierp socken och Örbyhus härad af Uppsala län, vid Tierps-ån, $3^1/_4$ mil från Uppsala, taxerades 1859 till 16,200 rdr rmt och egdes s. å. under Ullfors bruk af h. exc. grefve Carl de Geer. Till gården höra en högländ betesmark, god löfskog och äng. Husbyborg skall enligt sägen varit ett gammalt konungasäte; ännu lära murar efter en borg finnas här. Bredvid gården finnes äfven Ottar Wändelkråkas hög, af 130 alnars höjd. — I början af 1600-talet skref sig landshöfding Frans Crusebjörn till Husbyborg. År 1657 bortbyttes godset af en Geete till riksrådet grefve P. Brahe; egdes 1741 af kapt. Björnberg.

Husbyfjöhl. Gästgifvaregård uti Brunneby socken, Bobergs härad och Linköpings län, är belägen nära sjön Boren, vid stora landsvägen mellan Linköping och Örebro. I trakten deraf har den fordna sätesgården Huseby varit belägen; man förmodar, att gästgifvaregården häraf fått sitt namn och af den närbelägna bron. Vid Husby har i fordna tider varit ett kapell, i hvilket vägfarande offrat, då de antingen anträdde resan genom skogarna i Nerike eller lyckligen genomrest dem; ty då voro dessa skogar farliga, dels för

sina många och stora backar samt steniga vägar, dels för stråtröfvare. Nära Husbyfjöhl har man från Jothaberget en den mest pittoreska utsigt öfver 3:ne bortom hvarandra liggande vatten, nämligen Motala-Elf, Göta-Kanal och Boren. Ifrån denna gästgifvaregård skjutsas till: Tjellmo i norr $1^7/_8$ mil, Sjögesta i sydost $1^1/_2$ d:o, Hässla i söder $1^3/_4$ d:o, Motala i vester $1^3/_4$ d:o.

Husbygård. Säteri af $6^3/_4$ mant. uti Husby socken och Oppunda härad af Nyköpings län, med rå- och rörshemmanen Ökna $^1/_4$ mtl och Espedahl $^1/_2$ mtl samt frälsehemmanen Ramsta 3 och Wuttorp $^1/_2$ mtl jemte 15 dagsverkstorp på egorna, belägen nära vid kyrkan, eges af grefve Wilhelm Wachtmeister. Husbygård med i sambruk varande Ökna har uti koppelbruk omkr. 60 tunnors utsäde och 280 lass hö, naturlig äng till 220 lass, skog till husbehof, betet mest artificielt. Såg- och gröpqvarn för vattenkraft, bägge till husbehof. Corps de Logis af sten, uppfördt af nuvarande egaren. Taxeringsvärdet är 38,133 rdr rmt. — Af forntida minnesmärken finnas på egorna en stor och några mindre ättehögar. På ön Boön i Lisjön (deraf blott ett obetydligt stycke tillhör Husbygård) finnes en gammal befästning af uppstaplade större stenar, omgifvande ön på de sidor, der den icke af naturen är mindre tillgänglig, hvilket arbete tillskrifves Hätte- och Fetalie-brödernas tid. — Husbygård är sammansatt af hemmanen Husby 2 mtl, Thorslunda 2, Orrekulla 1, Stora Dahl $^1/_2$, Lilla Dahl $^1/_4$ samt Ottinge 1 mtl, för hvilka alla, utom det sistnämda, af vicepresidenten i Svea Hofrätt, Jak. Skytte, erhölls säterifrihet några år före hans år 1654 timade död, hvarefter hans enka, fru Anna Bjelkenstjerna, disponerade gården, som efter henne tillföll dottern, fru Sophia Beata Skytte, gift med öfverste Erik Slatte, som af Kongl. Maj:t och kronan tillbytt sig under säterifrihet förenämda hemman Ottinge, hvilket nu med den öfriga egendomen införlifvades under det gemensamma namnet Husbygård. Efter fru Slattes död 1695 eller 1696 tillföll egendomen henes arfvingar af dels Slatte-, dels Mörner-slägten, af hvilka den 1707 försåldes till general-majoren, baron N. v. Ungern Sternberg; 1721 såldes egendomen af baronerna Johan Adam och Niclas von Ungern Sternberg till öfversten, baron Christer Horn, död 1746, och hans fru, Anna Regina Sjöblad, död 1768, hvarefter den tillträddes af sonen, kanslirådet, baron Christer Horn, som försålde Husbygård till öfversten. baron Tilas. Af honom såldes egendomen 1783 till öfverste-löjtnanten, baron F. Pfeiff, hvilken år 1793 afhände sig densamma till h. exc. generalen, grefve G. Wachtmeister, efter hvilkens död år 1826 gården egdes af hans enka, grefvinnan H. E. Falkenberg till 1838, då den dels genom köp, dels genom arfsförening tillföll hennes son, förenämda nuvarande egare.

Husby-Sjutolft. Socken och regalt pastorat af 3:dje klassen af Trögds kontrakt och härad i Uppsala stift och län, 3 mil sydvest från Uppsala, vid 60 fots höjd öfver hafvet, sträcker sig från Sishammarsviken och den deri utfallande ån, i sydvest mot Löth och Willberga, till den i Hjelstaviken i norr utfallande ån i norr mot Hjelsta af Lagunda härad, och från sistnämda vik samt Boviken och Norra Björkfjärden i öster till Litslena socken i vester, och omfattar en areal af 5,485 tunnl., af hvilka 180 äro sjöar och kärr. Södra delen har berg- och skogsmark, mest upptagen af allmänningen Hammaren; den mellersta, tätast bebyggda, är skoglös och jemn, med obetydliga kullar; de norra och östra sluttningarne mot vattnen äro något sanka. Rådande jordmånen är lera, här och der svartmylla. Jemte åker- och ängsbruk idkas något fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 574 och 1859 af 659 personer, består af $7^5/_8$ mtl skatte, $2^5/_8$ mtl krono, 18 mtl frälse och taxerades 1859 till 462,350 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare uti fast skola för 25 gossar och 19 flickor; särskild undervisning erhöll blott 1 flicka. Kyrkan, af sten, är af okänd ålder, men i sednare tider ombyggd, ljus och rymlig,

med prydligt torn; orgelverket är skänkt år 1813 af Ekolsunds egare. Några kyrkoherdars namn äro kända från 1300-talet, de följande först från 1600-talet; kapellaner från år 1624. — Husaby-Gismark nämnes 1314 såsom hörande till Trögdh; Husaby-Sjutolft förekommer 1311 såsom gård. Gidsmarken kallas ännu trakten vester om kyrkan, förmodligen efter honom, hvars namn finnes här på en runsten med följande inskrift: **Gida . lit raiſa . ſtain . at . Þorterſ . bøanta . ſin . ſun . KuÞlaukar . auk . buk . i Harviſtam . Bali riſti ſtin.** Af orden **auk buk i Harviſtam** vill Johan Hadorph visa uti sitt företal till »Gotlands-Lagen», att dermed skall förstås Harvista, som sedan blifvit sammanlagdt med kungsgården Ekolsund. Här finnas dessutom 6 andra runstenar, en vid Säfvestad, en på Härby, 3 på Wigby gärden och en på Kullinge gärde. På den förstnämda ses tecknadt ett fyrfota djur och inskriften: **Halftan × auk . Sekniutr . Þair . litu . raſa . ſtan . at . AuÞkair . ank Tan × feÞr ſina . auk . at . Alm kir auk . Vibiørn . bruÞr. Halftanar.** Af gårdar och byar märkas: *Ekolsund* eller Ekholmsund 4 mtl, tax. till 75,000 rdr rmt, med tegelbruk tax. till 13,500 rdr rmt samt underlydande $6^{3}/_{8}$ mtl Håsby, $^{1}/_{8}$ mtl Hacksta, 1 mtl Husby, $1^{1}/_{2}$ mtl Holm, $^{3}/_{4}$ mtl Kullinge, $1^{1}/_{8}$ mtl Myrby, $1^{1}/_{2}$ mtl Nibble, $^{5}/_{8}$ mtl Sishammar, $1^{5}/_{8}$ mtl Wiggby, $^{3}/_{8}$ mtl Wakesta; sammanlagda taxeringsvärdet för dessa gårdar, belägna i socknen, utgör 181,500 rdr rmt; dessutom egas under Ekolsund hemman, belägna i Herkeberga, Litslena, Willberga, Lillkyrka, Boglösa och Wallby socknar, så att godset Ekolsund upptager ett taxeringsvärde af 417,200 rdr rmt; — Hacksta, $3^{4}/_{21}$ mtl i 6 delar; Kysinge på 4 n:r; Löfsta, 1 mtl i 5 delar; Prestgården $1^{3}/_{4}$ mtl krono, tax. till 9,150 rdr; Werkesta $^{1}/_{2}$ mtl, komministerboställe. — Adress: Ekolsund.

Huseby. Jernbruk uti Skatelöfs socken af Kinnevalds härad och Kronobergs län, hvars damm ligger 387 fot öfver hafvet, består af $4^{1}/_{4}$ mtl Huseby, $2^{1}/_{2}$ Osby, $^{1}/_{4}$ mtl Hasle, tax. till omkring 42,000 rdr rmt, har gjuteri med masugn, tax. till 10,500 rdr, 1 kupolugn, tax. till 1,500 rdr rmt, 1 stångjernshammare med tvänne härdar och 176 centners smide, tax. till 750 rdr; manufakturverk med 2:ne knipp- och 4 spikhamrar för 484 ctrs smide, tax. till 25,720 rdr; jernsvarfsinrättning 1,500 rdr, mjöl- och siktqvarn 18,000 rdr, grynverk 450 rdr, såg med 2:ne blad 2,250 rdr, Odensjö, 2:ne utjordar, 400 rdr; hela taxeringsvärdet är 106,480 rdr rmt. Fordna pappersbruket och oljeslageriet äro nu mer raserade. Bruket, beläget 2 mil från Wexiö, 10 mil från Christianstad och 7 mil från Carlshamn, vid en ström, som kommer från Helgasjö och går igenom sjön Salen förbi Huseby till Åsnen och utfaller i hafvet vid Elleholm, uppgifves vara anlagdt af Holländare på 1500-talet; ingick i det vederlag, friherre C. Gyllenhjelm önskade förskaffa sin frände, S. Bååth, då friherrskapet Bergqvara skulle återlemnas åt Sparreätten. Donerades år 1642 af friherren till Herrelund, Skatelöf och Thorsås, riksamiral Gyllenhjelm, till Arnold de Rees, som 1657—60 anklagades såsom den der »læderat hert. Adolph Johans person, sökt debouchera de förnämsta bruksbetjente, som han tillförne cederat» m. m. Men anfallaren måste göra de Rees afbön (De la G. Arch. IX, 40). Huseby egdes 1669 af prins Adolph Johan. Johan Scheibe var furstens betjente 1673, förvaltande både bruk och gods; förut en Wimander. Det kom sedan i 17:årigt ödesmål, men upptogs af bröderna, häradshöfd. i Kinnevald, Paul Rudebeck, och regiments-qvartermästaren Peter Rudebeck, som erhöllo privilegier af den 4 Dec. 1689. På Huseby bodde som egare den besynnerliga antiqvarien Pehr Rudebeck, son af Paul Rudebeck, biskop Joh. Rudebecks yngsta son, som adlades 1675 och blef vice-landshöfding i Wexiö 1678. J. Rudebecks syskonbarn och barnbarn voro nu eller en tid derefter 397 personer. Pehr Rudebecks bref till grefve Dahlberg utgöra en ansenlig del af Collect. Palmschöld. i Uppsala; hans förtjenst af mången sägens anteckning, förrän den försvann ur folkminnet, är obestridlig. Hans son, Isak,

blef hof-intendent; sonen Thomas ryttmästare. 1759 egdes hälften af detta bruk af regiments-auditören C. H. Berghman och hälften af löjtn. Christ. samt Carl Rudebeck. År 1770 drefs det till hälften af dåvarande assessorn Berghman och kapt. Christopher Rudebeck. Sedan egdes bruket af öfverste König; derpå af grefve Axel Hamilton; från 1840 af dennes söner, brukspatr. Malcolm och öfverstelöjtn. Hugo Hamilton. Malmerna tagas i sjöarna Åsnen, Salen, Flen, Flaten, Wederslöfssjön, Marsjön, dels om vintern på is, dels om sommaren på brädflottar. År 1815 uppgifves stångjernsmidet till blott 50 sk℔. Bruket har tillräcklig skog för verkets drifvande. På Huseby föddes Sv. And. Hedin 1750, död som medicinalråd och förste kongl. lifmedikus 1821, en rikhaltig författare, hvars »läkarebok» är allmänt bekant. Han nitälskade för Linnéiska minnesfesten i Wexiö 1807; var ock vän af historisk forskning och har ej gagnat ringa i den delen. Hans bror, hofpred. och kyrkoherde i Lillkyrka, C. G. Hedin, var ock född på Huseby 1748, död 1807. Fadern, Fr. Hedin, var bruksinspektor. Den grefliga slägten Hamilton synes i Huseby ha en hufvudort, och det må således erinras, att denna slägt räknar sig härstamma från Hugo, kon. Henrik I:s i Frankrike son; är således af den s. k. »Korstågsadeln». Vid ättens första beröring med Sverige är fäst ett kärt minne. James Hamilton stötte af Evangeliskt frihetssinne till Gustaf II Adolfs Svenska här och syntes ofta vid den store konungens sida i den nya tidens korståg.

Huseby. Egendom uti Forssby socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län, ligger i den del af socknen, som hör till Svenstorp, och är kringfluten af vatten på 2:ne sidor samt belägen nära allmänna landsvägen. Jordmånen är lera på mergelbotten. Egare till gården år 1813 var ryttmästaren A. G. Gillner och 1827 öfverste-löjtn. A. F. Reuterkrona; år 1859 taxerades Huseby 1 mtl till 20,000 rdr rmt och egdes af lagmannen och ridd. Richert.

Husgärdet. Sätesgård i Skärfs socken och Walla härad af Skaraborgs län, består af $^3/_4$ mtl och utgör, jemte $^1/_{16}$ mtl Träjenborg, $^1/_8$ mtl Lilla Husgärdet, ett gods, taxer. 1859 till 10,510 rdr rmt och tillhörde då kapt. J. af Sandeberg. Gården tillhörde år 1813 auditör Liljenstolpes enka, C. M. Unge. På åkern finnes ett griftkummel. Säteriet skall vara bygdt på en af de åtta skansarna, som tillhört Axevalla slott, och har vacker belägenhet vid det nära derintill belägna berget Billingen.

Hushagen. Kungsgård uti Tuna socken af Säters fögderi i Stora Kopparbergs län, består af 2 mantal, tax. till 15,000 rdr, och innehafves som boställe af landshöfdingen m. m. O. af Geijerstam. Denna gård anses hafva varit drottning Margaretas slott under den tid, hon hade Dalarne till lifgeding; sedermera blef den på 1400-talet (eft. Tuneld 1482, säkert tryckfel), efter hennes död, af kon. Erik XIII gifven åt biskopen i Westerås, Petrus Ingevaldi Selandus, en Dansk, som stod i synnerlig nåd vid hofvet. Vid reformationstiden kom Hushagen åter under kronan. Att gården redan 1627 varit förstörd, visar ett af konung Gustaf Adolf vid den tiden till 6 Tunaboer utfärdadt arrendekontrakt på Hushagen, som då kallas kronans äng, mot 280 stigar kol, sedermera förmedlade till 52 stigar. Först sedan egendomen blifvit boställe åt landshöfdingarne, har den åter blifvit bebyggd och af landshöfd. baron Nordin betydligt förskönad genom åtskilliga här anlagda planteringar; här är äfven en trädgård; å ena sidan är en allé af granar och å den andra af alar till en ovanlig höjd. Dalelfven och dess fall gör ställets belägenhet vacker. Fornsägnen förmäler, att drottning Margaretas slott varit beläget utmed starkaste fallet på en ganska hög och brant udde eller halfö.

Husie. Præbende-pastorat af 1:sta klassen, hörande till Oxie kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Husie, modersocken, och Vestra Skreflinge, annex, samt innefattar $32^5/_{48}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med

544, uppgick 1856 till 1,352 personer. — *Husie*, modersocken i Oxie härad af Malmöhus län, ligger vid 45 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 2,638 tunnland, af hvilka 5 äro vatten och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 461 och 1859 af 836 personer, består af $16^{7}/_{24}$ mantal, hvarför eganderättsafgift betalas, 2 mtl kronogods, med god och tillräcklig åker, någon torfjord och fiske. Taxeringsvärdet år 1857 var 229,180 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af två examinerade lärare för 46 gossar och 59 flickor; dessutom undervisades 5 flickor enskildt och 3 gossar i allmänt läroverk. Under förlidet år (1860) hafva sockenboerna sammanskjutit 200 rdr rmt samt derför inköpt ett sockenbibliothek. Kyrkan ligger $^{5}/_{8}$ mil från Malmö. Här märkas byarna: Husie på 6 nummer, hvaraf ett har 1 mtl krono; Qvarnby på 15 n:r, hvaraf ett har 1 mtl krono; Östra Skräflinge på 15 n:r. — Adress: Malmö.

Husnäs. Ett mantal frälsesäteri och ett mantal skatte uti Karlstorps socken af Östra härad och Jönköpings län, tillhörde 1729 U. A. Silfverbrand, 1737 Th. G. Bäfverfelt, sedan L. Hval, 1764 J. E. Lind och 1790 sergeant Sahlström, sedermera bönder. För närvarande eges $^{1}/_{4}$ mtl säteri och $^{1}/_{4}$ mtl skatte, tax. till 2,110 rdr rmt, af Magnus Nilsson, $^{1}/_{2}$ mtl säteri af M. Magnusson, $^{1}/_{4}$ mtl d:o af inspektor Kindvalls sterbhus; $^{3}/_{4}$ mtl af skattehemmanet äro skiftade i 4 delar och tax. till 2,940 rdr rmt.

Husqvarna. Gevärsfaktori uti Hakarps socken och Tveta härad af Jönköpings län, $^{3}/_{4}$ mil från Jönköping, har en utmärkt vacker och fördelaktig belägenhet i öfra sluttningen af den dal, som vesterut sänker sig ifrån de höga berg, hvilka på östra sidan följa Wetterns strand norrut; det delas i tvänne delar af den så kallade Husqvarna-ström, hvilken, sedan den på en sträcka af $^{1}/_{12}$ mil genombrutit förenämda berg, från fall till fall, af hvilka det 2:dra, kalladt Slipstensfallet, är det största och uppgår till 70 fot, slutligen störtar sig förbi Husqvarna samt sedermera under en jemn och sagta fart $^{1}/_{16}$ mil från Husqvarna hvälfver sitt vatten i Wettern. »Husqvarnen» anlades 1680 under Jönköpings faktori, tillhörde 1692 hofrådet Gustaf Qveckfeldt, som då afstod den, på general-major Dahlbergs förslag, till Kongl. Maj:t och kronan, mot Arenäs i Skärstads och Ammarp i Hakarps socken. Stället fick privilegier 1715. Verket drefs för kronans räkning till 1757, då det, jemte Norra Husqvarna, öfverläts till öfverdirektören Fr. Ehrenpreus såsom everldelig egendom, kallad ensamt Husqvarna faktori; sedan egdes det af sonen, kapt. Ehrenpreus, som sålde det 1819, jemte 1 mtl Tormenås, beläget på höjden ofvan Husqvarna-dalen i Rogberga socken, till öfversten frih. Gustaf Sture för 61,500 rdr bko. Norra Husqvarna är en år 1707 under krutbruket afhyst kronofjerding, som sedan år 1796 är lagd räntefritt under faktoriet. Till Södra Husqvarna höra 1 kronoqvarn med 2 par stenar, 1 hel- och perlgrynsqvarn samt ett borr- och spikbruk. Hela Husqvarna areal räknas till 200 tunnland. Taxeringsvärdet är 30,000 rdr rmt, och för närvarande eges hälften af friherrinnan Stures arfvingar samt andra hälften af löjtnant Th. Ankarkrona i Uppland. Faktoriet, som vid öfverste Stures tillträdande var i hög grad förfallet, har sedermera blifvit med dryg kostnad förbättradt, dels genom nybyggnader, hvaribland i synnerhet må nämnas: en smedja med en räckhammare, 2:ne vällhamrar, 4 härdar och blåsmaschin samt ett nytt borr- och appreteringshus med 8 borrbänkar, slipverk, såg- och dragverk för gevärspipor, i hvilka bägge allt det inre rörliga verket är af gjutet tackjern, och för hvilka ny grund genom sprängning och planering blifvit i sjelfva berget beredd, äfvensom vattenledningen och dammen blifvit anlagda i sjelfva det brantaste fallet. Här finnas äfven 5 stora trädgårdar med betydligt antal fruktbärande träd. Folkmängden 1825 var 300 personer. Tillverkningen uppgår till omkring 2,000 gevär om året. Vid faktoriet användas 200 arbetare, hvilka alla, utom pipsmeder och stockmakare,

som bo vid Husqvarna, äro spridda på landet i Westergötland och flera socknar i Småland, i synnerhet i Bankeryds församling. År 1822 inrättades här en vexelundervisningsskola samt år 1827, med Kongl. Maj:ts nådigste tillstånd af d. 17 Januari, ett kapell för Husqvarna bruksförsamling, hvars predikant tillika är lärare i skolan och lönas ensamt af egarne. Faktoriet har äfven sitt egna fattighus, fattigförsörjningsanstalt och fattigkassa. År 1612 var här ett salpeterbruk, hvilket då sattes i bättre stånd än det förut varit, och Sefvedes härad, som förut lydt till Wimmerby salpeterbruk, hvilket nu var afbrändt, lades till Husqvarna, med jord, ved, halm och annat, som allmogen var pligtig att utgöra till salpeterverken. På Husqvarna egor finnas lemningar efter ett fäste, som enligt traditionen skall hafva hetat *Garpa Skans* eller Garpa Vall och förmodligen tillhört det strax nedanföre, vid Husqvarna-ströms utlopp i Wettern belägna, fordom starkt befästa Rumlaborg. Krut- och rörqvarnen vid Husqvarn var ett kronans bruk vid Norra Husqvarna, som stod under öfverinseende af fältartilleriets i Jönköping chef. Den 31 Juli 1692 besöktes Husqvarn af konung Carl XI. Förvaltningen af detta krutbruk var sedan 1700-talet anförtrodd åt Bremerska slägten. Åtskilliga olyckor hafva timat här, såsom 1729, då en dubbelkrutqvarn afbrann, samt 1736 och 46 en dylik händelse, då hvarje gång 4 arbetare omkommo; år 1754 afbrunno 2:ne dubbla och 2:ne enkla krutstampar och 1757 en torkstuga, då tvänne karlar sprungo i luften. Hon nedlades 1792, sedan på en gång 808 centn. krut med hela inrättningen sprungit i luften. Dess privilegier öfverflyttades 1796 af Kongl. Maj:t till Husby kloster i Dalarne.

Huså. Fordom kopparhytta uti Kall socken af Jämtlands län, anlades 1745 med 2 ugnar vid Kallsjön, $^1/_4$ mil från Åreskutan, $1^1/_2$ mil från Gustafsgrufvan; en hammare blef ock här byggd 1749, för att undvika råkopparns forsling 50 mil till Avesta, såsom förut varit fallet; men 1752 flyttades denna 4 mil längre ned till Semla-elfven. Huså $^5/_9$ mantal skatte hörer till Gustafs och Carlbergs kopparverk.

Hvalaklint. En ättestupa på Hvalasjö-ö i Rolfstorps socken af Halland, utgöres af ett öfver sjelfva djupet hängande, brådstörtande hälleberg. Ofvanpå denna ättestupa ligger en häll. På denna satt den af ålder och af en lång lefnad trötte gamle och sade farväl åt sina omkring honom samlade barn, inan han störtade sig i sjön och företog resan till Wallhall. Sednare tiders bergras gör den egentliga uppgången till ättestupan mindre märklig.

Hvalinge. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Warbergs kontrakt af Göteborgs stift, gränsar å ena sidan till Skedeskamma och Grimmared socknar i Elfsborgs län och å den andra till Sällstorp, Lindberg, Gödestad, Rolfstorps och Kjellsjö socknar. Pastoratet består af fyra socknar: Hvalinge, moderförsamling, samt Skällinge, Nösslinge och Stammared, annexer. Pastoratets längd i rät linie från Nösslinge sockens yttersta gräns emot Källsjö till Lindbergs sockengräns vid Lundby är $1^3/_4$ mil. Folkmängden, som på de sednaste 50 åren ökats med 269, uppgick 1856 till 2,161 personer. Hemmantalet är $98^5/_{24}$ mantal. — *Hvalinge*, modersocken uti Himble härad af Halmstads län, ligger $1^3/_8$ mil från Warberg, vid 145 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 6,573 tunnland, af hvilka 350 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig. Rådande jordmånen är sand och lera. På skog är brist, som dock ersättes genom en nästan allmän tillgång på bränntorf. Icke något strömdrag genomskär socknen, endast några små bäckar framflyta någonstädes. Flera insjöar finnas ock, ibland dem Hvalinge-sjö i öster från kyrkan. Sembosjön förenar sig i nordost med den lilla Ilasjön; vidare finnas här Toarpsjö, Bönarpsjö, Ryasjö och Hultasjö. Socknen, som år 1805 beboddes af 685 och 1856 af 368 personer, består af $31^5/_8$ mtl skatte, $3^1/_3$ mtl krono och taxerades 1857 till 85,392 rdr banko. Barnundervisningen bestrides gemensamt

med Stammared socken i både fast och ambulatorisk skola af två examinerade lärare; år 1859 besöktes den förra af 38 gossar och 33 flickor och den sednare af 60 gossar och 55 flickor; dessutom undervisades hemma 10 gossar och 18 flickor samt enskildt 1 gosse och 3 flickor; 24 barn saknade undervisning; tillsammans utgjorde i bägge socknarna skolbarnens antal 122 gossar och 120 flickor. Kyrkan, belägen på en höjd, hvarifrån hon synes på betydligt afstånd, anses hafva hög ålder. Hennes längd är 43 och bredd 12 alnar. År 1808 försågs hon med ett 10-stämmigt orgelverk. Altartafla och predikstol, på sednare tider reparerade, äro likväl lemningar från Danska tiden. I tornet hänga tvänne klockor, af hvilka den större, vägande 10 sk℔, är den äldsta i hela trakten. Kyrkan eger följande hemman: N:o 5 Olofstorp $1/2$ mtl, N:o 7 Lundby $1/2$ mtl, N:o 4 Spannarp Bonde Thorbjörnsgård $1/2$ mtl, N. Släne $2/3$ mtl, N:o 1 Bösarp $1/3$ mtl; dessutom en äng i Olofstorp, en i Clastorp, en i Gårdakrik och ett ålfiske i Släne. Pastorsbost. N:o 4 Hvalinge 1 hemman, tax. till 3,000 rdr rmt, är beläget nära kyrkan, ifrån urminnes tider bygdt och underhållet af församlingarna, uppgifves hafva 30 tunnor årligt utsäde. Stomhemmanen utgöra tillsammans 1 mtl, hvaraf $1/2$, beläget i Stammared, är enkesäte samt $1/4$ i Skällinge och $1/4$ i Nösslinge disponeras ensamt af pastor. Den första pastorn var herr Magnus, från 1560—1570, och den första komministern var Tufve Jöransson i början af 1600-talet. Af fornlemningar märkas: vid Hvalingeås en sällsam grotta, af allmogen kallad Stenstugan eller Jättestugan; att döma efter benämningen, skall den hafva ansetts för en kummelgrotta, en lemning efter en anteodinsk folkstam. På Bönarpsberg, vid byn af samma namn, är ett altarkummel af götisk struktur. Bönarp leder sin benämning af ordet bön eller af de andaktsöfningar, som vid byn fordom hållits inom en då i åkergärdet varande andaktsvård. På Hvalinge Ljung, vester från kyrkan, finnas 17 ättekullar, mer eller mindre skadade, hvaraf en ännu har fotkedja och ätthäll samt en endast fotkedja. En oval stenkrets med Polarsten. En rund stenkrets med centralsten. Fyra runda stenkretsar, bestående af 10—9 à 8 stenar i mindre klumpform. Sjutton bautastenar, af hvilka den högsta, kallad Jättestenen, är 2 alnar hög. En fotangel af 4 stegs sluttningshöjd, med centralsten och 2:ne treuddshällar. År 1752 funnos här 2:ne 4 alnar långa stenar, som nu, jemte flera andra, äro bortförda. Tre mindre fotanglar. En mindre sten, kallad Grotstenen; 2:ne mindre bautastensformiga stenar, kallade Bjugg- och Pjuggstenarna, med en mellan dem liggande, något upphöjd jordmassa, kallad Jättegrafven. Ibland dessa fornlemningar finnes äfven en andaktsvård, bestående af en stenkrets med 14 stenar, hvilka innesluta en bana af 21 stegs diameter. Allmogen, påstående att här varit en kyrka, ger stället derefter benämningen Munkekyrkan. Förmodligen predikades i christendomens första tider inom dylika stenradade fredsbanor; vårt kyrka har äfven mycken likhet med det Latinska ordet circus, benämningen på dylika inhägnade skådebanor. Lundby har fordom egt en myckenhet fornlemningar. Ännu finner man der nära vägen på gärdet en fullständig domkrets af 12 stenar. På den inhägnade utmarken nära Lindbergs sockengräns är en ås, kallad Skeppsåsen, hvarest ännu finnas tvänne resta stenar i bautastensform. — Af större gårdar och byar märkas: Olofstorp, $2^{11}/_{12}$ mantal skatte i 11 delar, $2/3$ mtl krono, det sistnämda komministersboställe, tax. till 2,700 rdr rmt; Sämb, $5^1/_4$ mtl i 15 delar, $2/3$ mtl krono, tax. till 2,400 rdr, hafva dels lägre belägna åkerfält med styf lera och mylla, dels något högre med grusblandad åkerjord. Korn, ärter och bönor äro här de mest lönande sädesslagen, och linodling idkas äfven med fördel; — Bönarp, $2^7/_{16}$ mtl skatte i 10 delar; Gunnarp, 3 mtl skatte i 13 delar; *Lundby*, $2^{11}/_{12}$ mtl skatte i 20 delar; *Hvalinge*, $2^3/_4$ mtl skatte i 8 delar, har hög belägenhet; åkerfälten, i allmänhet bestående af grusblandad mylla, äro blottställda för torka. — Adress: Warberg.

Hvalsnäs. By uti Löths socken och Ölands Norra Mot af Kalmar län, $^1/_8$ mil öster om kyrkan, med egor af mer eller mindre blandad ör- och sandjord. Höfångsten är ringa; utmarken omgifver byn. För närvarande är den på 7 nummer skiftad i 16 delar, med en krono-nyodling under N:o 1. År 1828 hittades på byns egor $53^1/_2$ lod Cufiska silfvermynt, hvaraf de flesta voro slagna på 800-talet. Här har fordom varit hamn, men som nu ej mer begagnas.

Hvalstad med *Aspebo.* Ett och $^1/_4$ mtl säteri uti Gladhammars socken och Södra Tjust härad af Kalmar län, med $^3/_8$ mtl Granhult, mjölqvarn med två par stenar, taxeradt till $29,137^1/_2$ rdr rmt, eges af grosshandl. Tenger. Under åren 1667—1698 tillhörde gården Benjamin Croneberg och omkring 1750 ryttm. Lorentz Ekenberg, hvars dotter, Ulrika, var gift med bergmästaren i Wärmland, Carl Leijel, som skref sig till Hvalstad och dog här 1789. Hvalstad förblef inom slägten till sergeant Carl Leijels död år 1799; med honom slöt så väl den adopterade ättegrenen på svärdssidan som hela ätten.

Hvalstad (Walstad). Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wartofta kontrakt af Skara stift, utgöres af fyra socknar: Hvalstad, moderförsamling, samt annexerna Kymbo, Suntak och Wettak, och innehåller $59^5/_8$ mantal. Folknummern i pastoratet var år 1750: 1,159 och uppgick år 1856 till 1,737 personer. — *Hvalstad*, modersocken uti Wartofta härad och Skaraborgs län, $1^1/_2$ mil o.s.o. från Falköping, vid 500 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Ottrava, i öster af Suntak, i vester af Skörstorp och Gerum, i söder af Hångsdala och omfattar en areal af 4,652 tunnl., af hvilka 10 upptagas af vatten, samt består af $7^1/_2$ mtl skatte, $5^1/_2$ mtl krono, $16^3/_4$ mtl frälse; hela pastoratets taxeringsvärde år 1857 var 243,058 rdr bko. Marken såväl i denna som Kymbo socken är jemn och slät, ingen skog finnes, och måste socknen hemta sitt behof af timmer, gärdsel och bränsle från kronoallmänningen Hökensås på $1^1/_2$ à 2 mils afstånd. Rådande jordmånen är svartmylla och tämligen gifvande. Socknen, som år 1805 beboddes af 431 och 1856 af 680 personer, har gemensam ambulatorisk skola med Suntak, i hvilken 34 gossar och 28 flickor erhöllo undervisning af en lärare, gemensam för Kymbo och Wettak. Kyrkan, af sten, är urgammal, har äfven ett högt torn af huggen sten samt en klocka med Latinsk munkstil. I prestgården finnes en liten stenbod med tjocka murar qvar från urminnes tider. Om densamma är en sägen i bygden, att en sockenprest, som varit med i uppresningen mot kon. Gustaf I, derstädes insatt sådana resande personer, som han fruktade kunde föra kunskap till konungen om deras förrädiska förehafvande der nere i landet. Det är ett minne af en af socknens kyrkoherdar, herr Nils, om hvilken redan är nämdt under Hofva, huru han blef på sin post derstädes lurad af Hans Wåghals. (Vi tillåta oss här rätta ett tryckfel; der står 1579, skall vara 1529). Efter förräderiets upptäckande lärer herr Nils hafva rymt ur riket, jemte biskop Harald Magnusson. År 1569 hade kon. Johan III nedtågat med sin krigshär till Westergötland, för att förena sig med hertig Carl, som kommit från Skåne. De råkades i fältlägret vid Hvalstad, då konungen var så nöjd med sin broder, att han tillbjöd honom förökning i hans furstendöme, hvilket hertigen likväl undanbad sig. — I denna socken märkas: Grunnevad säteri (se denna art.); *Hvalstad* Gårdagården 2 mtl säteri, med vattenqvarn, har vacker karaktersbyggning. Denna egendom var den första, som enskiftades i Skaraborgs län. Hofmarskalken frih. Alex. Rudbeck lät år 1805 utbryta detta säteri, jemte derunder lydande frälse, $1^1/_2$ hemman, från samfälligheten med Hvalstad by, hvarefter de qvarblifna hemmanen togo storskifte. Frih. Rudbeck skänkte den utflyttningshjelp han af kronan erhöll med 266 rdr 32 sk. bko till en skolinrättning i Hvalstads by. Säteriet har sedermera tillhört slägten Palmstjerna; — Hårdaholm (se denna art.); *Hvalstad* by, $2^1/_4$ mtl skatte, 3 mtl

frälse; prestbolet 5 mtl krono; Otterstorp $2^1/_2$ mtl skatte, 1 mtl frälse, $^1/_2$ mtl krono; Wattäck $^1/_2$ mtl skatte, $1^1/_2$ mtl krono, $1^1/_2$ mtl frälse; Assmundsqvarn med $^1/_2$ mtl frälse; Djurarp 1 mtl frälse; Gimmened 2 mtl frälse. — Adress: Sköfde.

Hvanstad. Ett mtl frälse uti Locknevi socken och Södra Tjust härad af Kalmar län, är beläget $^3/_8$ mil från kyrkan, med ett ganska vackert läge invid en sjö; fordom var det ett förfallet och otillgängligt bondhemman, som inköptes af major Rothlieb och smakfullt bebyggdes. Han nedlade här betydlig kostnad, så att egendomen blef en af de vackraste i orten. Här är en två våningar hög reveterad karaktersbyggnad med 2:ne flyglar samt i slutet af alléen en paviljong, 2:ne våningar hög. Flera hundra kastanie-, lind-, lönn-, alm-, björk-, asp- och rönnträd äro utplanterade. År 1828 var öfverste-löjtn. Fiedlersköld härtill egare; här fanns då en samling af böcker i alla vetenskaper, i synnerhet i ekonomien och historien. För närvarande är egendomen med en mjölqvarn med 3 par stenar taxerad till 15,000 rdr rmt och eges af major A. Elliot.

Hvarf. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Wartofta kontrakt af Skara stift, utgöres af tre socknar: Hvarf, moderförsamling, och Kongslena och Hömb, annexer, samt innehåller $50^1/_2$ mtl. År 1810 var pastoratets folkmängd 1,297 och år 1856: 1,424. — *Hvarf*, modersocken uti Wartofta härad af Skaraborgs län, $1^3/_4$ mil o.n.o. från Falköping, vid 430 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Kongslena, i nordost af Hömb, i vester af Tiarp, i söder af Dimbo och i öster af Aklinga samt omfattar en areal af 2,245 tunnland. Marken är i allmänhet sluttande från det närliggande Hvarfsberget åt öster, der Aklinga och Hömb socknar möta. Rådande jordmånen är sandmylla, och största utsädet är af hafra, dernäst råg. Afkastningen af råg och ärter är vanligast 6:te, af korn och blandkorn 4:de och af hafra 3:dje kornet. Potates planteras med framgång och har ej litet bidragit till åboernas bergning på denna nog svaga sädesort. Afkastningen brukar bli 7:de eller 8:de kornet. Äfven odlas här mycket kålrötter. Af dessa frukter hafva Hvarfsboerna så tillräckligt, att de äfven kunna använda dem för ladugården. Inan frukterna användas, kokas de och sönderstötas. Till plantering af fruktträd är Hvarfs by ganska tjenlig och torde deri kunna täfla med sjelfva Kinnekulle. Första betydliga trädgårdsanläggningen härstädes lärer hafva skett af en kommissarie, vid namn Udd, på hemmanet Stora Hvarfvans egor, vid början af 1700-talet. Hvarfs bys betesmark är belägen på berget, der äfven i fordna tider varit vacker skog, som blifvit dels uthuggen, dels af vådeld förstörd; men genom sträng omsorg mot åverkan på de å utmarken växande plantorna synes hopp vara för framtiden om skogens återuppväxt. Socknen, som år 1805 beboddes af 303 och 1859 af 295 personer, består af $5^1/_2$ mtl skatte, $2^1/_2$ mtl krono, 4 mtl frälse; hela pastoratets taxeringsvärde år 1857 var 146,487 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare i både fast och ambulatorisk skola för 14 gossar och 14 flickor, under det att 5 gossar och 17 flickor undervisades hemma. Kyrkan, af okänd ålder, är byggd af sten. I denna socken, åt gränsen af Dimbo socken, har det i historien namnkunniga slaget vid Gestilren stått (se denna art.). Flera cirkelformiga stensättningar omkring Kungsbron tyckas också bevisa, att de i detta slag fallna blifvit begrafna härstädes. Lena har förut varit moderkyrka och nuvarande till pastor anslagna stom derstädes pastorsboställe, tills omkring år 1540 förändring skedde genom riksmarskalken, frih G. O. Stenbocks föranstaltande, då förra stommen i Hvarf, 1 mtl krono, blef kyrkoherdens bostad och Hvarfs kyrka moderkyrka. Gislegården eller Gislared, en gård, hvaraf Hvarfs by uppkommit, förmodas vara det Gestilren, der ofvannämda slag stått. Vid Hvarfs by, som innehåller $3^3/_4$ mtl skatte i 13 delar, är det så kallade Segerkärret, och i ett gärde märkes Björnshög, der man år 1740 påträffat

en stenkista med ett lik, som hade sporrar på fötterna. Traditionen förmäler, att det varit en småkonung, som stupat i ett slag vid Kungsbron. — Af gårdar märkas här vidare: Högan 1 mtl skatte; Hvarf Munkeg. 1 mtl krono, 3 mtl frälse; Källebo, 1 mtl frälse under Fårdala; Hvarf Backeg. $^1/_2$ mtl krono. — Adress: Sköfde.

Hvarf. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Aska kontrakt i Linköpings stift, utgöres af 2 socknar: Hvarf, med annexet Styra, samt innefattar $38^3/_8$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 279 personer, utgjordes 1856 af 1,171. — *Hvarf*, modersocken uti Aska härad och Linköpings län, $1^1/_4$ mil öster från Wadstena, vid 340 fots höjd öfver hafvet, ligger mellan Styra i sydvest och söder, Westra Stenby i vester och norr, Winnerstad i norr, Ask och Ekebyborna i nordost, Fornåsa, Skeppsås och Wallerstad i ostsydost, har $^5/_8$ mils längd från norr till söder, med omvexlande bredd af $^1/_4$ till $^1/_2$ mil mot söder, $^3/_8$ mil mot norr, samt eger en areal af 4,559 tunnland, af hvilka 25 upptagas af vatten och kärr. Det är i allmänhet ett slättland, utan höjder och blott med en och annan låg höjning eller ås från norr till söder eller i andra rigtningar, mest vid östra och vestra gränserna, samt med släta skogsmarker mot nordost å den fordna sockenallmänningen Långskogen och Tranberga mosse i vester. Från den sistnämda går en bäck till Styra; andra upprinna vid gränserna till Wallerstad, Ask och Winnerstad och gå genom dessa socknar ned till Svartån å sydöstra sidan, till Boren å den norra. Hvarf ligger således, liksom Styra, Fifvelstad och Orlunda, på den låga landhöjden mellan de stora vattendragen och har, som nämda orter, omvexlande jordmån af lera, här och der på kalkgrund, svartmylla och sand, den sistnämda rådande mot norr. Äng och bete äro ej betydliga; skog finnes någon, men ej tillräcklig. Långskogen delades mellan hemmanen år 1753. Enda näringen är åkerbruk med boskapsskötsel och bränvinsbränning. Socknen, som år 1805 beboddes af 534 och 1856 af 721 personer på 147 hushåll, består af 18 mtl skatte, $2^1/_8$ mtl krono, $6^1/_8$ mtl frälse och taxerades år 1859 till 191,150 rdr rmt. En del af hemmantalet består af byar och tillhör mest allmoge, en del utgör säterier eller hör under sådana, belägna inom eller utom socknen. Under katholska tiden hafva $3^1/_4$ gårdar inom socknen lydt under kyrkliga stiftelser, 11 under kloster af $33^3/_4$ enligt 1700:års jordebok. På 1600-talet har en del tillhört adel. Barnundervisningen bestreds år 1859 gemensamt med Styra i fast skola af en examinerad lärare för 40 gossar och 40 flickor, under det att 4 gossar och 10 flickor erhöllo enskild undervisning samt 41 gossar och 54 flickor undervisning i hemmet. — Hvarff förekommer 1354 och oftare. Kyrkan är mycket gammal, byggd af kalksten med torn, har altertafla från katholska tiden och från 1600-talet en graf under choret för egarne af Sörby säteri, från och med general Per Andersson Linderoth (död 1673), hvars värja ock förvaras i sakristian. Socknen har åtskilliga kassor och donationer för fattigvård och barnundervisning. — Af fornlemningar nämnas stensättningar i kilform å Långskogen, kallade Kungs- och Drottningbackarne, och spår efter en källare vid Stenkilshvarf; allt hänföres af traditionen till en konung eller mäktig herre med namnet Stenkil, som här skall ha bott. Landsvägen från Motala till Skenninge går genom socknens sydvestra del åt sydsydost mellan Westra Stenby och Wallerstad; en mindre väg utgår åt norr till kyrkan, belägen $^3/_4$ mil från Skenninge, $1^1/_2$ mil från Wadstena, $3^1/_2$ mil från Linköping, och vidare mot norr till Aska. — Af gårdar och byar märkas: kronohemmanen 1 mtl Skärstad, två indragna militiæbostället, tax. till 6,840 rdr; *Sörby* 2 mtl frälsesäteri; Hvarf 1 mtl krono, tax. till 7,500 rdr, är prestgård; $2^1/_2$ mtl skatte, taxeradt till 13,380 rdr, är skiftadt mellan 6 åboer. En gård häraf, jemte Svinarp, har tillhört P. Linderoth och H. Ulfsparre, derpå genom förpantning grefve Axel Lilje 1687; en gård utbyttes till kronan af fru Märtha Kurck; — Tran-

berga 3 mtl skatte, tax. till 19,700 rdr, är skiftadt mellan 3 åboer; Österhvarf $1^5/_8$ mtl skatte, tax. till 11,790 rdr, är skiftadt mellan 3 åboer; Stenkilshvarf 2 mtl skatte, tax. till 10,000 rdr, skiftadt mellan 7 åboer; Skärstad 3 mtl skatte, tax. till 17,460 rdr, likaledes skiftadt mellan 7 åboer. Svinatorp och Winberga nämnas 1383. — Adress: Skenninge.

Hvargarn. Tre mantal frälsesäteri uti Lista socken, Westra Rekarne härad och Nyköpings län, beläget nära Hjelmaren, utgör, jemte Stora och Lilla Ladeby $1^1/_2$ mtl, $^1/_8$ mtl Rostock, $^1/_8$ mtl Astorp, ett gods, taxeradt 1859 till 33,379 rdr rmt, och som då egdes af rådman Schotte. Säteriet, med åbyggnad af trä, är en gammal gård och har tillhört kammarjunkaren Erik Ribbing (död 1623), stamfader för Österby ättegren; dennes son, kapt. Bengt (död 1642), stamfader för Hvargarns ättegren. Hans son åter, general-majoren Joh. Ribbing, som stupade vid Narva år 1700, skref sig till Hvargarn; men gården var 1690 såld till Reutercrantz; kom genom gifte till öfversten Johan Kuhlhjelm, född år 1669 och död här 1754. Han blef fången vid Pultava och förd till Tobolsk, hvarifrån han ej hemkom förrän efter fredsslutet. Genom hans dotter, Margareta Euphrosyne, blef hennes man, kapt. C. Bobeck, adlad Ridderhjerta, egare till Hvargarn; han dog här 1810. Gården såldes 1816 af sistnämda slägt till landshöfding von Törne, 1820 af honom till friherre Löwen; egdes 1849 af Favre, 1851 af Schotte. Stora Ladeby, 1 mtl skatte, har varit frälse och 1686 tillhörigt Joh. Ribbing, men befinnes 1756 köpt till skatte af Kuhlhjelms enka.

Hvarsta, se *Biby*.

Hvellinge (Wällinge). Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Skytts kontrakt af Lunds stift, innefattar två socknar: Hvellinge, moderförsamling, och Fuglie, annex, samt består af $41^1/_{16}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 785, utgjorde 1856: 1,723 personer. Till denna församling har fordom domkapitlet i Lund haft jus patronatus. År 1676 erhöllo Malmö stads komministrar af konung Carl XI för sig och efterkommande privilegium att vara kyrkoherdar vid detta pastorat. — *Hvellinge*, modersocken i Skytts härad af Malmöhus län, ligger vid hafvet, $1^1/_2$ mil söder från Malmö samt omfattar en areal af 3,356 tunnl., af hvilka 5 upptagas af vatten och kärr. Marken är jemn. Rådande jordmånen är svartmylla och lera. På skog är brist och torfjorden ringa. Socknen, som år 1805 beboddes af 529 och 1859 af 1,107 personer, består af $21^1/_2$ mant., betalande eganderättsafgift, $1^{15}/_{16}$ mtl krono och taxerades 1857 till 228,370 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af 2 examinerade lärare för 78 gossar och 69 flickor; 1 gosse och 3 flickor undervisades enskildt af en oexaminerad lärarinna, och 1 flicka undervisades i hemmet; tillsammans 79 gossar och 73 flickor. Här finnas två byar: Hvellinge i 52 nummer, hvaraf ett utgör prestgård, 1 mtl krono; Herrestorp i 5 n:r. — Adress: Malmö.

Hven. En ö belägen i Öresund, $^3/_4$ mil n.v. från Landskrona, innefattar St. Ibbs socken af Rönnebergs härad i Malmöhus län och har en areal af 1,495 tunnland. Ön är föga fruktbar, åkerjorden är sandig och skarp med ringa höhöstnad; det oaktadt hafva öns invånare (år 1856 voro här 629 personer) sin förnämsta bergning af åkerbruket och fiske i Saltsjön; se vidare under *St. Ibbs* socken. Denna ö, som efter en gammal sägen fått sitt namn af en fru, benämd Hvenilla, ligger vid 58 fots höjd öfver hafvet och har, att sluta af de många ättehögar, som derstädes finnas, varit länge bebodd; en fru med namnet Grimmel, som varit egarinna af landet, skall härstädes blifvit dödad af sina bröder och begrafven på ett ställe, der några större stenar äro nedsatta. Denna ö är äfven bekant som vistelseort för den store astronomen Tycho Brahe, som här lät år 1571 på Danska konungens bekostnad uppbygga det bekanta Observatorium Astronomicum Uranienborg, hvilket var fyrkantigt, hållande 60 fot i

längd och bredd, med 2:ne torn, och hvarifrån var en härlig utsigt öfver Sundet. Han lät äfven anlägga Stelleborg, ett under jorden anlagdt laboratorium chemicum med tak af glas, äfvensom boktryckeri och pappersbruk. Tycho Brahe, som var född d. 13 April 1546 på sätesgården Knutstorp i Skåne af fadern Otto Brahe, riksråd och ståthållare i Helsingborg, och af modern Beata Bille, fortsatte här på ön, hvilken gafs honom 1576 af Danska konungen i förläning, sina astronomiska observationer intill 1597, då han måste lemna ön, sedan han ådragit sig den på thronen nyligen uppstigne Danska konungen Christian IV:s onåd. Enligt andra berättelser skall ovänskap med en Walkendorf för en hunds skull varit orsaken till att han måste lemna sitt fädernesland. Först flyttade han till Rostock och vidare till grefliga slottet Ranzau i Wandsbeck och Holstein. År 1598 kallades han af kejsar Rudolph II som kejserlig mathematikus till Prag, der han dog d. 24 Okt. 1601. Man ser ännu hans graf i gamla staden Prags hufvudkyrka; en Latinsk inskrift berömmer hans lärda förtjenster. Hven har äfven en annan märkvärdighet i historien, såsom utgörande ett af tvisteämnena efter Roeskilder-freden. Svenskarne gjorde anspråk på ön, såsom en Skånes tillhörighet, derföre att fredstraktaten tillerkände Sverige, utom de afträdda länderna, äfven alla dertill hörande högheter och rättigheter, med öar och skär. Hven var ett bihang till Skåne, då detta land bortförpantades af konung Magnus Eriksson. Ön hörde under Skånes landsting. Danskarne invände, att Hvens invånare voro »Vorrede», och deras samhällsställning var densamma som de Seländska, men icke som de Skånska böndernas. Hvenboerna dömdes också efter Selands och icke efter Skånes lag. Först år 1634 hade konung Christian IV förunnat Hvens inbyggare att söka rätt vid Skånska landstinget, som låg dem närmare än det Seländska, under hvilket de förut hört. Sina utskylder hade dessa öboer alltid betalt till ståthållaren på Kronoborg. Efter Ulfelds uppgift funnos 1658 på ön allenast en kyrka, två byar och omkring 30 bönder. Den årliga räntan gick till 400 rdr, så att orsaken till bägge regeringarnes obenägenhet att lemna denna jordbit får tillskrifvas mindre den inkomst den förskaffade egaren, än dess fördelaktiga läge. Danskarne befarade, att Carl Gustaf ville uppföra en fästning på Hven åt Köpenhamnsidan, hvarigenom deras segelfart kunde förhindras. Svenska konungen behöfde ön till säkerhet för Landskrona hamn. Och hur mycken vigt denna konung lade på besittningen af ön, tillkännagaf han, då han yttrade: »Jag släpper icke Hven, det koste mig ock ett par blå ögon». Omsider afträddes ön till Sverige i freden i Köpenhamn 1660; men dess inkomster tillföllo Danska drottningen under hennes lifstid; hon brukade ofta jaga här på ön, som hade öfverflöd på vildt. År 1683 uppskattades öns intrader till 700 dal. silfvermynt, hvaraf blott hälften kunde indrifvas; de bestämdes till iståndsättande af Landskrona förstörda vattenverk. — År 1716 landsteg på ön Ryska arméen, 16,000 man stark; härunder förstördes Tycho Brahes vackra observatorium med flera inrättningar. Det nuvarande stenhuset på Uranienborgs kungsgård är mycket förfallet.

Hvena. Frälsehemman af 1 mantal uti Westra Ryds socken, Ydre härad och Linköpings län, eges, jemte $^1/_2$ mtl Aggarp, Lilla Åby $^1/_4$ mtl samt en utjord, taxerade till 11,610 rdr rmt, af fabrikör Hoffstedt i Norrköping, som varit egare deraf åtminstone sedan år 1852. Aggarp har lydt under Salebo 1686 och 1700, under Olstorp 1725; egdes 1786 af serg. Lagergren, 1825 af mamsell M. C. Lagergren; Hvena köptes af Leuhusen, tillhörde 1686 och 1700 Mörnerska slägten; 1786 och 1825 slägten Lagergren; Lilla Åby hade på 1600-talet samma egare.

Hvena. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Tunaläns och Sevedes kontrakt i Linköpings stift, utgöres af en socken: *Hvena,* uti Sevedes härad och Hvena Skate uti Aspelands härad af Kalmar län, 3 mil s.s.o. från Wimmerby, omgifves i norr af Wim-

merby socken, i nordost och öster af Tuna Skate och socken, i söder af Krigsdala, i vester af Molilja, i nordvest af Pelarne socknar samt omfattar en areal af 54,409 tunnland (8,429 tunnland höra till Aspelands härad), af hvilka 5,250 äro sjöar och kärr. Igenom socknen stryker den landrygg, som varit Sevedes och Tunaläns uråldriga rågång; den sträcker sig ut åt Ekorntorpet, Norrhult, Gnöttlerum, Tomtåkra, Sönnerhult och så vidare, kröker vid Wäderhult åt Alsarp fram emot Tuna. Marken är ganska bergaktig och backig samt har flera sjöar, kärr och mossar, mellan dessa berg och höjder. Hvena mosse börjar $^1/_4$ mil vester om kyrkan och sträcker sig en half mil öster om henne samt är mellan 5 à 3,000 alnar bred; den synes genom aftappning kunna beredas till åker och äng i likhet med moss-laggarne kring kyrkan och vid Klocktorpet, som äro för öfver 100 år sedan förvandlade till äng. Jordmånen är till större delen blandad sandmylla och på flera ställen sandmylla och lera. Skogen är ej ymnig, men växer i allmänhet till socknens behof, med undantag af blott få ställen. Socknen, som år 1805 beboddes af 2,096 och 1859 af 3,924 personer, består af 38 mtl skatte, $2^1/_4$ mtl krono, $3^3/_8$ mtl frälse i Sevedes härad, af $3^3/_8$ mtl skatte, 1 mtl krono i Aspelands härad och taxerades år 1857 till 248,285 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i ambulatorisk skola af en examinerad och en oexaminerad lärare för 203 gossar och 216 flickor, under det att 56 gossar och 72 flickor undervisades hemma, 3 gossar och 1 flicka enskildt; 31 barn voro i saknad af all undervisning. Skolbarnens antal utgjorde alltså tillsammans 262 gossar och 290 flickor. Kyrkan, uppbyggd 1799, plundrades, jemte närgränsande byar, af Danskarne i Juli månad 1612. Vid samma tid föreföll här ock en träffning med Danskarne vid Juteliden, en liten backe mellan Storebro och Hullingsryd. I socknen märkas: Hultfreds Slätt (beskrifven under detta ord), hvarifrån är en half fjerdingsväg till posthemmanet Gnöttlerum, ett helt mantal i socknen, $^1/_2$ mil till ryttm.-boställef Kloster, 2 mil till Jernudda 1 mtl, 2 mil till Hultåsa $^1/_4$ mtl, 2 mil till gästgifvaregården Hullingsryd $^7/_8$ mtl (hela byn består af $2^1/_8$ mtl); $^1/_4$ mil till Kalfvekätta $^1/_4$ mtl, alla belägna i Skaten. Vidare märkas i socknen belägna: Wäderhult, största gården; Kopparmåla (se dessa art.); Alsarp, Björksebo, Brunnsvik, Dahlsebo, Fallhult, Främsteby, *Hvena*, 1 mtl i 6 delar, Igelhult, Norrhult, Qvarnarp, Sönnerhult, Ungsberg, Östrahult, Stenkumla 1 mantal krono, kyrkoherdeboställe, tax. till 4,830 rdr rmt, Westrahult 1 mtl krono, fanjunkareboställe, tax. till 4,620 rdr rmt. — Adress: Wimmerby & Gnöttlerum.

Hvetlanda. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra härads kontrakt i Wexiö stift, utgöres ensamt af socknen *Hvetlanda*, uti Östra härad af Jönköpings län, 3 mil från Eksjö, 8 mil från Wexiö, vid 550 fots höjd öfver hafvet, gränsande i norr till Mellby och Hörda af Södra Wedbo härad, i vester till Björkö och Näsby, i söder till Bexheda och i öster till Alsheda och Skeda socknar; är $2^1/_2$ mil långt, $^1/_2$ mil bredt och omfattar en areal af 20,528 tunnl., af hvilka 1,180 äro sjöar och kärr, samt består af $33^1/_4$ mtl skatte, $7^5/_{16}$ mtl krono, $16^1/_4$ mtl frälse, taxerade till 187,914 rdr bko. Marken är mycket bergaktig och ojemn; mot Bexheda möter grå- och rödspräcklig granit i skarpa, hopträngda berg; men mot Lannaskeda blir landet mer flackt, med granit af flera förändringar. Jordmånen är något sandmylla, men mest djup klapperblandad svartmylla, ej sällan besvärad af alfsyra. Thesium alpinum växer ymnigt nära Torget vid Emmån, hvilken kommer ur Näfvelsjön, Tjurken, Hellinge och Hultaby sjöar, den sednare stöter intill Hvetlanda och har här kräftor och musslor, hvari ej sällan äkta perlor funnits. En rik bondslägt ansågs 1815 ha förvärfvat sin rikedom genom att sälja äkta perlor. — Socknen beboddes 1805 af 1,544 och 1856 af 1,975 personer. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad och en oexaminerad lärare; men närmare uppgift på skolbarnens antal

saknas. Kyrkan, $8^1/_2$ mil från Jönköping, byggdes intill det gamla tornet 1797—1800; invigdes 1803; är utvändigt 60 alnar lång, 30 alnar bred, med 11 alnar hög mur. Målades 1815. Den berömda altartaflan, af professor Sandberg, föreställande Frälsarens bön i örtagården, skänktes 1717 af riksdagsmannen And. Sandsten i Hult. Predikstolen, hvit med förgyllning, gafs samma år af rustållaren Magnus Svensson i Gettinge. Af öfversten Carl Ridderborg, som bivistade kalabaliken i Bender d. 1 Febr. 1713, är skänkt till kyrkan en silfver-oblatask. Den stora dopfunten begagnas nu ej mer. Ett rökelsekar är ock qvar från medeltiden. År 1800 nedslog åskan i tornet, och strålen inbröt i kyrkan, men utan att anställa större skada. Orgelverket är af 1827. En konung Erik uppgifves vara begrafven under kyrkans chor. Major Carl Berg, adlad Liljenadler, ligger begrafven i denna kyrka, hvarest hans vapen äro uppsatta. — En sägen förvaras inom Stålhammarska slägten, att kyrkoherden här någon tid haft Bexheda och Näsby som annexer, men att, då Stålhammar på Hulsvik i Korsberga socken vid en konungs (man säger Carl XI:s) besök inbjudit ortens prester och ståndspersoner, prostinnan på Hvetlanda kommit alltför rikt utstyrd. Kungen, harmsen häröfver, dömde mannens inkomster vara för stora och gjorde kapellanen i Bexheda till sjelfständig kyrkoherde. — Den af många antagna meningen, att den ryktbara staden Vitala skall hafva legat här, och att de vid byn Torget funna stenlagda gatorna och källrarna m. m. skulle varit lemningar deraf, bestrides af Wieselgren, som anser den meningen vara lika grundlös som den, att Vitalie- eller Fetaliebröderne skulle härmed ha någon gemenskap, och antager namnet helt enkelt kunna vara föranledt deraf, att hvete här först blifvit sådt. Hertig Bengt skref som biskop i Linköping ett bref till Njudungen och Östbo, datum hvetelandum 1209. År 1352 bevittnade biskop Lars i Linköping hertig Bengts testamente, hvaraf man finner, att hertigen haft en curia in Hvetelandum. På Kettilsås, nära Flugeby, förlägges Kettil Runskes förtrollade slott, som tros ännu stå qvar, »ehuru ej synligt för den, som söker upptäcka det. Deremot kan en annan oförmodadt få se det, om han oförvarandes kommit inom porten. Här visa sig då stora hus och trädgårdar mellan dem och sköna frukter på träden. Man får äta deraf, men kommer ej utom trollringen, förrän man lagt ifrån sig allt, som man der tagit. År 1690 kom så bonden Sven Månsson i Gettinge inom den af Kettil förtrollade borgen, enligt hvad bef.m. Joh. Larsson i Hultaby försäkrat Rudebeck.» — På Huleslätt är ett fyrkantigt rör, som säges ha varit kyrka i fordna dagar. Runskriften har här synnerligen blomstrat. I Liljegr. Run-Urkunder äro 8 st. runstenar upptagna. Häraf en på kyrkogården med inskriften: **Katil × risti × sten × efti sin broþur : Nah har stens sun ×** Folket vet, att stenen är rest öfver förutnämda Kettil Runske. Annars utvisas hans graf nära Kinekulle på Kapellbacken. Stenen säges ha stått der kyrkan byggdes, tilläfventyrs öfver den graf, som öppnades 1673, der ett jätteskelett uppgräfdes, som ännu 1815 låg i Hvetlanda sakristia. Två runstenar finnas i kyrkomuren; en ligger som bro öfver Runstensbäck, ej långt från förutnämda kyrkoruin, $^1/_8$ mil söder om Hult. Der läses: **Vikutr : risti : stin : þasi eftir Kirfast : bruþur . . . sina : Kuþ : hia . . . . . . e.** I Byestad skog fanns 1790 en del af en kopparurna bland brända ben och aska, der flera christna kors synas utvisa, att den väl tillhört en christen, förrän den jordades i en bränd hednings hög. Derjemte fanns en lerurna. Äfven ett väl arbetadt metallurnelock fanns 1815 nära Torget i en låg hög. Denna trakt torde fordom blifvit kallad Vetala-Hed och blifvit uppodlad af en kon. Erik; Rimkrönikan säger:

Erik var första konung i Götaland red,
Som låtit upptaga Skåne och Vetala-hed.

Tingsplats är ännu vid Hvetlanda. Här hållas årligen tre kreatursmarknader. — År 1612, under kriget med Danmark, kom konung Gustaf II Adolf hit d. 15 Juli. Året förut sammanträffade han här som kronprins med sin fader, Carl IX, hvarefter bägge be-

gåfvo sig härifrån till Kalmar belägring. — Här märkas: *Hvetlanda* $2^1/_2$ mtl skatte, med apothek, postkontor och gästgifvaregård; Gettinge 4 mtl, Upplanda, $^1/_2$ mtl skatte och $3^1/_4$ mtl krono; Kettilstorp 1 mtl, pastorsbost.; Torget $^1/_4$ mtl, komministersbost.; Flugeby $1^1/_2$ mtl frälse, på hvars egor i Ahlsborg en missionsskola blifvit detta år (1861) inrättad af pastor Ahlberg; Föreda 2 mtl frälse. — Adress: Hvetlanda.

Hvidarp. Herregård i Westra Gårdstånga socken och Frosta härad af Malmöhus län, är belägen på den rika slättbygden, 1 mil från Lund, i ådalen utmed Löddeström och omgifven af park och trädgård; trakten omkring har väl föga att bjuda på i naturligt afseende; men detta ersättes till stor del af konsten: från gården sträcka sig åt fyra håll skuggrika alléer, och på backen ofvanom gården hafva under förra århundradet flera lundar blifvit planterade, hvilka nu uppvuxit och erbjuda svalkande tillflyktsorter undan slätternas hetta. Två af dem, upptagande något öfver två tunnland, bära namnet »Juvelerna». Gården omgifves af breda vattengrafvar, som få sitt vatten från strömmen, och genom trädgårdsparken löpa kanaler, som likaledes stå med strömmen i samband. — Traditionen förmäler, att Hvidarp har sitt namn af den ryktbara Hvideslägten, hvarom Tegnér i »Gerda» låter jättedottern, då hon räcker sin gäst den bräddade pokalen, yttra:

»Axel Hvide der dig kallar,
Kommer väl från Hvidarps vallar
(Hvideättens borg nämns så)
Nära Lund vid Lödde-å».

Men då Hvidarps namn först nämnes i historiska handlingar, synes det som blott en eller ett par bondgårdar i socknen burit namnet Hvidarp. Först möter oss namnet i ett skuldebref af år 1445 till Nils Jensen af Hammer, hvilket bref är underskrifvet af en »Jep Henriksson af Widerop». År 1546 finner man, att Christian III gjort ett byte med Lunds domkyrka och gifvit några gårdar i Malmö samt en gård i »Hvidorp» mot erhållande af några domkyrkan tillhöriga gårdar i Malmö, hvilkas tomter behöfdes för Malmö stads befästande; det är från denna tid som det Hvidarp blifvit grundadt, om hvilket vi hafva underrättelser att meddela. År 1560 d. 12 Maj fick Werner Parsberg (densamme, som omnämnes under Gårdstånga såsom Passberg (eft. Cronholm), hvilket lär vara origtigt) af konung Fredrik II 16 gårdar i Westra Gårdstånga by samt en gård i Westra Gårdstånga socken, »som Sven Truidsson udi bor». Och 1562 d. 7 Febr. afträder Lunds domkyrka till Werner Parsberg en gård i Hvidarp — förmodligen densamma, som kyrkan 1546 tillbytt sig af konungen — mot en gård i Sallerup. Werner Parsberg har sålunda grundat det nuvarande Hvidarp. Han skref sig till »Harrstadgaard» och (Kulla) Gunnarstorp, var riddare, Danskt riksråd samt år 1562 embetsman på Sölvesborg. Han var gift med Anna Holk och hade med henne många barn, hvaribland må nämnas döttrarna: Ingeborg, gift med Jörgen Brahe, och Anna, gift med Hans Skougård till Wrams Gunnarstorp samt sedan med Hack Ulfstand till Häckeberga, och sonen, Christopher Parsberg, gift med Dorothea Munk, hvilken skref sig till Hvidarp, då han 1584 underskref Skånska adelns hyllningsbref till hertig Christian. Men redan 1590 finner man, att Holger Ulfstand, Anna Parsbergs måg, innehaft Hvidarp. Vid denna tid funnos blott obetydliga åbyggnader vid gården. År 1604 den 10 April sålde han Hvidarp till Sten Maltesson Sehested, hvilken var gift med Anna Brahe till Löberöd. Han var riksråd och fältmarskalk samt dog den 22 Aug. 1611 i Kalmar, hvars slott han kort förut eröfrat. Fru Anna Brahe öfverlefde honom och innehade egendomarne Hviderup och Löberöd. Hon är lika beryktad för sin stränghet, som berömd för sin välgörenhet. Af henne uppfördes Hvidarps boningshus 1617—23 i renaissancestil: denna byggnad finnes närmare beskrifven i »Skånska Herrgårdar». Till det, som blifvit under Gårdstånga socken nämdt om det af henne uppförda hospitalet, vilja vi här tillägga, att hon skänkte till detsamma den på den tiden ej obetydliga

summan af 6,500 rdr, och öfver en stickbågig ingång på midten af norra sidan är en stentafla insatt, hvars inskrift gifver fullständig upplysning om stiftelsen. Den lyder sålunda: »Anno 1619 Lod Erlig oc Velbyrdig Frue F. Ane Brahe, S. Sten Maltesöns till Löberyd och Hviderup fondere oc bygge detta hospital Gud til ære fattige mennisker til tröst oc ophold oc hafver hun det saa forsörget at sex arme Gudslemmer skal her vdi aarligen men verden staar forsörges med nödtorftig spisning sko oc klæder livs illebrand röct och varetect. Bryd dit bröd for den hvngrige oc indled de ælendige i dit hvs seer dv nogen nögen da klæd hannem och undrag dig icke fraa dit kjöd. Esai. 58». Hon gaf äfven kyrkan rika skänker, såsom altartafla, predikstol, läktare m. m. Grafstenen i deras grafkapell, omnämd under Gårdstånga, innehåller, utom deras namn och dödsår, äfven följande sköna och passande inskrift: »Ere nu baade udi hvile: Sielene udi Herrens hand, Legemmene her under forventer met alle Guds börn en glædelig opstandelse. Enten vi lefve eller vi Dö, ere vi Herrens. Rom. 14». Efter Anna Brahes död 1635 ärfdes Hvidarp af hennes systerson, Henrik Ramel, och sedan den tiden har egendomen varit i Ramelska familjens på Löberöd ego ända till början af innevarande sekel. Henrik Ramel till Beckaskog och Löberöd, gift med Brita Lange och Margaretha Skeel, dog 1656. Hans son, Hans Ramel, den förmögnaste man på sin tid, gift med Vivika Lindenow, dog 1711. Hvidarp öfvergick till den originele Malte Ramel, som ombyggde vestra flygeln 1741; han var gift med Hedvig Sophia Skytte och Gertrud Elisabeth v. Liewen; † 1752. Sonen, friherre Hans Ramel, den kraftfulle och byggnadslystne öfversten och kommendören, gift med Amalia Beata Lewenhaupt, har 1752 reparerat byggnaden, byggt östra flygeln, ombyggt ladugården, anlagt planteringen och inrättat åkerbruket efter Holsteinska sättet. Fadern såg med ledsnad dessa förändringar och sade: »du blir en stackare, och detsamma bli dina bönder; du blir just en Hans Lånekaka.» Han dog 1799. Yngste sonen, friherre Otto Ramel, erhöll Hvidarp. Om honom berättas, att då han som ung kom till militärisk tjenstgöring i Malmö, var han ett mönster af gudsfruktan och goda seder; men der blef han af kamrater förledd samt råkade i vidlyftigheter och financiela bekymmer; men snart återvände han till dygden, så att hans hjerta och väsende sedermera hedrade både hans börd och stånd: ett exempel, att en genom god uppfostran danad själ väl kan förvillas, men sällan förderfvas. Han tog afsked som kapten vid konungens regimente och nedsatte sig på Hvidarp, der han vidtog stora förbättringar. Hela godset enskiftades 1801—7 och indelades i 144 farmer, hvilka alla bebyggdes; en skola för godsets barn inrättades, på gårdens hufvudbyggnad uppfördes en ny våning, och ett präktigt stall byggdes. Baron Ramel var gift med grefvinnan Vivika Sture, som dog efter en barnsäng den 23 Dec. 1811, samt derefter med Gustava Margaretha Hastfer, som ännu lefver och finnes omtalad under Borreby, hvilken gård hon besitter. Baron O. Ramel dog d. 8 Okt. 1817, efterlemnande 5 barn, hvilka delade gården. Dessa voro: Hans Ramel till Öfvedskloster, som blef tidigt (1856) borttagen och är saknad af vänner och underhafvande; Amalia Eleonora Ramel, gift med landshöfdingen P. A. Lewenhaupt; Sophia Charlotta Ramel, gift med baron N. A. Silfversköld; Eleonora, gift med grefve Pontus De la Gardie på Maltesholm, samt yngsta sonen, Sten Ramel, född 1811, som vid myndiga år tillträdde Hvidarp och blef år 1835 gift med grefvinnan Vivika Augusta Hamilton. Sjelf arftagare till tvänne lotter, tillöste han sig broderns tvänne samt större delen af Silfversköldska lotten, så att endast något öfver $^2/_7$ blefvo vid skiftet afsöndrade. För närvarande består godset af följande: $6^1/_2$ mtl säteri, $8^{11}/_{64}$ mtl ins. frälse, $^{11}/_{64}$ mtl N:o 1 af Roslöfs by, $2^1/_2$ mtl af Getinge by, $4^{17}/_{32}$ mtl uts. frälse, $^9/_{32}$ mtl af N:o 1 i Östra Gårdstånga by. Taxeringsvärdet är 269,130 rdr rmt. Antalet af torp och hus är 29. Arealen är 2,851 tunnland 17 kappl.,

af hvilka 9 tunnl. 20 kappl. äro trädgård och park; gård och gårdsplan upptaga 3 tunnl. 16 kappl., små planteringar omkring 4 tunnl., skogen, belägen i Hunneberga och kallad Oppmaskog, 142 tunnl. 8 kappl. samt dersammastädes skogsängar 47 tunnland 30 kappl; det öfriga är åker. Under eget bruk äro omkring 1,900 tunnland, deraf 950 tunnl. bilda en plattgård, kallad Nygård, med åbyggnader och mejeri med 350 kor, anlagdt 1843 af nuvarande egaren. År 1845 öfverläts egendomen på 20-årigt arrende till herr Kark, som under tiden högt uppdrifvit åkerbruk och ladugårdsskötsel. Arrendesumman uppgår till 25,000 rdr rmt. För närvarande bestå åbyggnaderna af en hufvudbyggnad och två flyglar, som omsluta en borggård, öppen åt norr. Hufvudbyggnaden har på norra façaden, å ömse sidor om ingången, tvänne höga halfpilastrar, som uppbära en liten fronton, prydd med urverk. Öfver dörren stå i sandsten uthuggna Braheska och Sehestedska vapnen. I murarna finnas för öfrigt en mängd inskrifter, upplysande om deras namn, som upprest dem. Gården omgifves af breda, fiskrika vattengrafvar, öfver hvilka i norr en hvälfd stenbrygga med jernräck förer öfver till borggården, och i söder förenar en träbrygga borggårdsplanen med en mellan grafven och ån liggande plan, anordnad med rabatter och fina gräsmattor. Rakt norr från borggårdnn ligger ett stall, uppfördt 1815 af Otto Ramel, och strax nordvest om samma ligger ladugården, uppbyggd 1838 af nuvarande egaren. Öster om uppkörs-alléen är en köksträdgård. Trädgården, år 1753 ånyo anlagd af Hans Ramel, samt den dermed sammanhängande parken ligga öster och nordost om borggården. De innehålla orangerier, spaliermur och trädgårdsmästarehus. Ett springvatten af 9 à 10 alnars höjd fanns här fordom. På nästan alla öppna platser i gårdens närmaste omgifning ser man trädplanteringar, likaså utmed å-stranden. På Hvidarp finnes en dyrbarare taflesamling.

Här i trakten och synnerligast vid Getingebro hafva under de fejder, som hemsökt Skåne, ofta smärre drabbningar förefallit. Vid en af dessa under Carl XI:s krig blef W. Gårdstånga by förstörd, men prestgården förskonad. Om en ännu äldre historisk tid vittna de här i trakten befintliga ättehögar, om hvilka vi vilja bifoga ett par traditioner till den, som anförts under *Gårdstånga*. En hög, kallad »Klafvehögen», ligger i Holmbys norra vång. Dit blef en sommarafton en bonde vid namn Pål Hansson intagen och tillbragte der en natt; men han såg intet annat derinne än ett rent, städadt rum och ett dukadt bord med ljus på. De andra bönderna, för hvilka han berättade detta, hyste förmodligen något misstroende till Pål Hanssons sannfärdighet eller till hans rediga tillstånd under natten; ty från den natten benämdes högen gemenligen »Pål Hanssons Sommarstufva». Nära gränsen af gårdens egor rinner genom en dal ett litet vattendrag, kalladt »Röda Bäck». Deruti skola, enligt sägen, flera stora flata stenar funnits hoplagda, hvilka bildat ett altare, som i förra seklet förstördes. Detta antages hafva varit ett offer-altare, och tror man, att bäcken erhållit sitt namn deraf, att den färgats af offrens blod.

Hvilebo. Ett mant. frälse uti Ketilstad socken, tillhör Adelsnäs fideikommiss.

Hvilsta. Ett mantal frälsesäteri uti Klosters socken, Öster-Rekarne härad och Nyköpings län, beläget i en vacker trakt vid en bugt af Thorshälla-ström, $^1/_4$ mil från Eskilstuna, utgör, med såg och qvarn (tax. till 18,000 rdr rmt) samt $^3/_{16}$ mtl Snopptorp, ett gods, tax. till 32,267 rdr rmt, tillhörande 1859 ryttmästaren C. Granath, som derjemte eger inom socknen $^1/_4$ mtl Hof, 1 mtl Källsta, 2 mtl Skjulsta, $1^1/_2$ mtl Mesta, $^3/_4$ mtl Fröslunda och 16 torp, tillsammans tax. till 26,970 rdr, och hvars egor sträcka sig längs utmed andra stranden af nämda ström nära emot Thorshälla, med en areal af 3,000 tunnland. Gården har 140 tunnors utsäde och 700 lass hö. Hvilstad har tillhört ståthållaren Daniel Bengtsson Utter, adlad Uttermark, före reduktionen, och en hans arfvinge i lifstidsförläning från

1695, utbyttes till frälse af riksrådet grefve Cronhjelm 1724, egdes af svärsonen, öfverste-löjtn. frih. Gustaf Wilh. von Köhler (död 1739). Han var med vid Gadebusch och Tönningen, hvarest han blef fången, men befriade sig sjelf; bivistade 1716:års fälttåg i Norge och var då nära, på en rekognoscering med konungen, att åter bli fången. Hvilsta förblef inom hans ätt till 1773, köptes då af kansliråldet Carl Ludvig Siegroth; ärfdes af dennes måg, frih. Kurck, som egde det 1825; såldes af enkan 1833 till O'Konor; köptes 1842 af hofjägmästaren Granath jemte $^3/_{16}$ mtl inom socknen, $6^1/_4$ mtl i Forss; emottogs 1851 af nuvarande egaren. Egendomen har varit mycket stor, men minskats genom arfskiften och försäljningar. Åbyggnaderna äro i gammal stil. Vid landsvägen, som går förbi Hvilsta skog till Örsta gästgifvaregård, är till venster en stor platt sten, der drottning Christina, på en af sina resor från Eskilstuna, stigit till häst. Man har till åminnelse deraf inhuggit spåret af en liten fruntimmersfot i stenen och gifvit den namn af Drottning-Stenen. — Adr.: Eskilstuna och Hvilsta.

Hvitaby. Annex-socken till Mällby pastorat i Albo härad af Christianstads län, omgifves i öster af Östersjön, i söder af S:t Olof, i vester af Eljaröd socknar och omfattar en areal af 5,485 tunnland. Marken är bergaktig. Rådande jordmånen är sandmylla. Öppna jorden uppgifves till omkring 520 tunnland, hvaraf $^2/_3$ årligen besås. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 931 och 1859 af 1,504 personer, består af $3^1/_8$ mtl skatte, $1^{41}/_{48}$ mtl krono, $11^{31}/_{48}$ mtl frälse och taxerades 1857 till 97,235 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af 2 examinerade och 1 oexaminerad lärare för 116 gossar och 102 flickor; dessutom undervisades 3 gossar och 1 flicka i hemmet; enskild undervisning erhöllo 1 gosse och 2 flickor. Kyrkan är belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan och 2 mil från Cimbrishamn. Saxo Gramm. berättar, att Sigurd Rings son, Ragnar Lodbrok, här vunnit ett fältslag mot några af hans Danska jarlar, som tillika med allmogen i Skåne gjorde en resning mot honom; sedermera banade han sig vägen till det Skandiska öfverväldet. Många minnesmärken af grafhögar och stenrör finnas efter denna strid. — Af byar och gårdar märkas: Hjelmaröd i 16 nummer, skiftade i 23 delar, taxerade till 14,000 rdr bko; Greflunda i 19 n:r, skiftade i 66 delar och tax. till 20,000 rdr bko; *Torups* gård; Greflunda $^1/_4$ mtl krono, kronolänsmans-bossälle. — Adress: Cimbrishamn.

Hvitasten. Fordom en af de 6 hufvudpunkter, som genom konung Emund i 9:de århundradet blefvo utmärkta vid rågången mellan Sverige och Danmark; den är belägen vid Hvitegöl, en liten insjö, der Kalmar och Kronobergs län stöta tillsammans med Blekinge. Rimkrönikan säger:

Mellan Sverige och Dannemark thenne XII män
Sex stena the satte och the stå än,
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
Hvitesten then femte uppsatter var.

Konungen erhöll från den tiden namnet Slemme af de med denna förrättning missnöjda Svenske, hvilka ansågo de afträdda landskaperna, så väl till följd af gammal rätt som af sista vapenskiftet med de Danske, för Sveriges tillhörighet.

Hviteklint, i Wånga socken och Linköpings län, vid sjön Glan, är det högsta berget i nämda läns Bergslag. Från detta berg har man en vidsträckt utsigt och varsnar 20 kyrkor. Der synas äfven lemningar af en borg.

Hvitlanda, Westra och Östra. Två egendomar uti Tösse socken, Tössbo härad och Elfsborgs län, uti grefskapet Dal, hvaraf Westra Hvitlanda, 1 mtl, tax. jemte qvarn, såg och bruk till 29,150 rdr rmt, eges af Torsten Olsson. Angående manufakturverket härstädes finna vi, att brukspatronen Erik Kock erhöll privilegium d. 6 Juni 1745 att på sitt skattehemman Hvitlanda egor anlägga 1 jerntrådsdrageri och 2 knipphamrar; år 1775 d. 2 Dec. med-

delades tillstånd att nedlägga dessa, hvilka flyttades till Loviseholm; d. 11 Juni 1780 lemnades resolution för Dals bergssocietetet att från Stenarsbyn i Fröskogs socken få hitflytta det derstädes d. 27 April privilegierade, men ej uppförda manufakturverket af en knipphammare och en spikhammare för en stock med ässja; den 1 Sept. 1798 gafs utslag för Chr. Sahlin att vid den för knipphammaren inrättade stocken tillsätta en plåthammare, med begagnande af den till skär- och valsverket tillåtna glödugnen; den 20 Dec. 1802 gafs tillstånd att anlägga en stålugn för 200 sk℔ tillverkning; genom utslag af d. 14 Okt. 1833 för egaren, Mauritz Sahlin, tilläts en planerhammare på särskild stock i förra manufaktursmedjan, utan förändring i öfrigt af verkets privilegier eller förhöjning i redan tillåtet tillverkningsbelopp; i följd hvaraf verket skulle utgöras af en stock med en knipp- och en planerhammare, en stock med en knipp- och en spikhammare jemte nödiga eldstäder samt en stålugn för en årlig tillverkning af svartsmiden och stål till sammanräknadt belopp af 200 sk℔; tillverkningen uppskattades 1859 till 17,000 rdr rmt. År 1849 blef J. Thran egare och 1850 förutnämda nuvarande egare. — *Östra Hvitlanda* $^1/_2$ mtl skatte, hvaraf $^1/_4$ mtl, tax. till 2,250 rdr rmt, eges under Strömsberg; $^1/_4$ mtl, med $^1/_{16}$ mtl Lund och stångjernsbruk, utgörande ett gods, tax. till 25,620 rdr rmt, eges af brukspatron A. Kallén. I afseende på stångjernsbruket hafva vi att meddela följande: den 11 Dec. 1691 privilegierades bruket för bruksförvaltaren Joh. Meyer till 1 hammare med 2 härdar och 6 års frihet; 1695 skattlades det till 600 sk℔ årligt smide samt 6 sk℔ hammarskatt; med år 1740 fick bruket 200 sk℔ tillökning i smidesrättigheten; den 6 Juni 1745 privilegium på en ämneshammare och 150 sk℔ samt den 9 Okt. 1746 vidare tillökning af 150 sk℔; den 2 Dec. 1775 gafs resolution på att denna hammare fick flyttas till Loviseholm i Töftedals socken; den 14 Juni 1780 utfärdades privilegier att här vid öfra vattenfallet få bygga en stångjernshammare samt från Ställbergs bergsmanshammare i Skinnskattebergs socken af Westerås län hitflytta en härd till uträckande af 300 sk℔ här redan privilegieradt smide; år 1815 d. 26 April erhölls tillstånd att i afräkning på hammarskatten tillverka skeppsankare, med vilkor att 2 sk℔ ankare skulle motsvara 3 sk℔ stångjernssmide; den 13 Okt. 1835 erhölls tillstånd att införa Engelska smidesmethoden utan tillökning i verkstädernas antal; d. 6 April 1837 erhölls tillåtelse att flytta en härd härifrån till Kristinedal; den 10 Februari 1840 utfärdades privilegium på $^1/_3$ tillökning i smidet mot $1^1/_2$ proc. hammarskatt. 1845:års hammarskattslängd visar 2 hamrar, 2 härdar, 1,066 sk℔ 13 l℔ smide och 10 sk℔ 13 l℔ 7 ℔ hammarskatt. Enligt taxeringslängden år 1859 var här då 533 sk℔ smide, taxeradt till 22,670 rdr rmt. Bruksanläggaren Joh. Meyer blef, enligt Tössbo dombok, ihjälskjuten 1699. Hans lösbo seqvestrerades för kreditorerna. År 1703 såldes Hvitlanda jernbruk af enkefru Sigrid Juliana Ekehjelm (hennes man hade varit svåger med Meyer) till handlanden Cornelius Thorsson i Göteborg för 4,600 daler silfvermynt. Hans son, Samuel Thorsson, ärfde och innehade egendomen till 1778, då den såldes till Dals bergs-societetet. Detta bolag afyttrade 1791 jernbruket m. m. till justitiarien L. Segerström, hvilken åter 1792 sålde det till brukspatronen Christopher Sahlin. Vid hans död, d. 7 Maj 1831, tillföll jernbruket hans enda son, brukspatr. Mauritz Sahlin, som 1849 sålde detsamma, jemte landtegendomar, till brukspatron J. Thran i Uddevalla, som efter några månader afyttrade en del af det köpta godset till 8 personer, hvilka på auktion inropade hvar sin lott.

Hvitsand. Kapell till Fryksände pastorat uti Fryksdals härad af Carlstads län, $12^1/_4$ mil n.n.v. från Carlstad, vid 380 fots höjd öfver hafvet, består af $3^{11}/_{24}$ mtl skatte och tax. till 246,276 rdr rmt; arealen finnes upptagen jemte moderförsamlingens. Jordmånen består af sandblandad jäslera i de lägre och jemnare trakterna, tunnt betäckt med svartmylla, stundom äfven öfverdragen

af djup alluvialjord; men i de högre trakterna är sand merändels rådande. Skog växer här öfver behofvet. Kapellförsamlingen, som år 1830 bestod af 1,534 och 1859 af 2,263 personer, har ambulatorisk skola, der samma år 159 gossar och 160 flickor erhöllo undervisning af 2 examinerade lärare, under det att 25 gossar och 22 flickor undervisades hemma. Fordna kapellet, på Åstebys egor och en udde, som än kallas Kyrkoudden, i sjön Brogden, $2^1/_2$ mil nordost från Fryken, hvarefter tomten ännu synes, ödelades vid reformationen, och kapellet återförenades med Fryksände till år 1822, då kyrka här ånyo uppbyggdes. — Af byar och verk märkas: Aspö, Gunsjögården, *Hvitsand* $^1/_4$ mtl, tax. till 7,206 rdr, är skiftad i 10 delar; Killingerud, Mången, Råttsjöberg, Åstebyn, Öfverbyn; *Wegsjöfors* och *Christinefors* bruk; härunder höra Hvitsands och Killingeruds utskogar, taxerade till 6,000 rdr rmt. — Adr.: Carlstad.

Hvittaryd. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Sunnerbo kontrakt i Wexiö stift, utgöres af tre socknar: Hvittaryd, moderförsamling, Dörarp och Berga, annexer, samt innefattar $102^{17}/_{24}$ mtl med en folkmängd år 1856 af 4,435 personer. — *Hvittaryd*, modersocken uti Sunnerbo härad och Kronobergs län, $7^1/_2$ mil v.n.v. från Wexiö, vid 490 fots höjd öfver hafvet, gränsar i öster till Dörarp, i söder till Berga, i vester till Tannåker i Westbo härad, i norr till Dannäs och Hånger socknar; är 1 mil lång, $^3/_4$ mil bred och omfattar en areal af 14,025 tunnland, af hvilka 1,720 äro sjöar och kärr. Widöstern, en sjö, $2^1/_2$ mil lång, gränsar intill socknens nordvestra hörn vid Hångers socken och Bolmen till dess sydvestra och nordvestra hörn, omgifvande Tannåker socken. Stigaryd sjö håller $^1/_4$ mil i längd. I Grässjön äro fururötter på botten. Jordmånen består af sandmylla och lerarter. Här är ännu någon bokskog; men snart torde socknen vara skoglös; prosten Forssander började 1817 »skära torfmosse», hvaraf finnes i mängd. Socknen, som år 1805 beboddes af 491 och 1859 af 676 personer, består af $7^{17}/_{24}$ mantal skatte, $1^3/_4$ mtl krono, 7 mtl frälse och taxerades 1857 till 40,800 rdr bko. Barnundervisningen bestrides gemensamt med Dörarp af en examinerad lärare; år 1859 besöktes skolan af 72 gossar och 58 flickor, under det att 7 gossar och 8 flickor undervisades hemma. — Socknen skrefs 1569 och 1593 Hviteryd; Hvidarit 1608. Kyrkan, af sten, 29 alnar lång, 13 alnar bred invändigt, är af okänd ålder. Blef »stofferad» 1633, reparerad 1827. För liten och mörk, utan torn. Golfvet, som upptogs 1827, syntes förut ha varit väggar i en träkyrka. Af kyrkoherdar må nämnas Petrus Nicolai Psilander (död 1631). Ifrån honom härstammar i 3:dje led amiralen Gustaf Psilander, om hvilken berättas, att, då han skulle hemkonvoyera en Svensk handelsflotta från Portugal 1704, blef han angripen af 8 Engelska linieskepp, för det han ej ville stryka flagg; omsider öfvermannad och tagen, fick han, med mycket loford för bevisad tapperhet, af drottning Anna fritt hemresa till Sverige med handelsflottan. Tre gånger föreslogs han af Rikets Ständer till riksråd; var slutligen en mycket beläst man samt hade en ansenlig boksamling i theologi, historia och andra vetenskaper, hvarmed han i synnerhet på sin ålderdom roade sig. Han dog i Carlskrona 1738. — I prestgårdens gärde finnas grifthögar, och på en kulle ej långt från kyrkan lemningar efter en stenbyggnad i elliptisk form, som anses hafva varit ett kloster; stället kallas ännu Helgelund. — I Hvittaryd gaf Erik XIV år 1568 sin gemål, Katarina Månsdotter, adligt sköldemärke, en halfmåne med 3 kronor, hvarefter hon kallades Månskjöld och kröntes s. å. den 4 Juli till drottning. Imellan Jönsboda och Lindhult stod i ett rör den stora linden med 3 stammar, af hvilken slägterna Lindelius, Linnæus och Tiliander skola ha tagit namn, af hvilken lind den första stammen utdog samtidigt med Lindeliska slägten, den 2:dra med Linnæiska och den 3:dje med Tilianderska. — Här märkes säteriet Erikstad; *Hvittaryd* $1^1/_4$ mant. skatte, synes redan i hednatiden hafva

tillhört en utmärkt ätt, som här haft sina grafhögar. Minst 50 runda kullar finnas på egorna. Der hafva väl metall-»bucklor» blifvit funna, men än oftare flintknifvar, stenar, spetsiga mot ändan med hål i midten. Väpnaren Bengt Offesson skref sig till Hvittaryd. Hans dotter, Anna Stjernbjelke, blef uti sitt andra gifte med Arvid Elofsson moder åt Olof Arvidsson Rosenbjelke, ståthållare i Södra Halland 1563, och Jöns Arvidsson, ståthållare på Kronobergs slott 1580. Till gården hörer en stor vacker trädgård; — *Hvittaryd* 1 mtl krono, pastorsboställe; *Feringe* och *Simmarp,* två hela frälsehemman. — Adress: Ljungby.

Hvittinge. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Fjerdhundra kontrakt af Uppsala stift, uti Thorstuna härad och Westerås län, ligger $3\frac{1}{2}$ mil o.s.o. från Sala, $4\frac{1}{2}$ mil från Uppsala, vid 245 fots höjd öfver hafvet, mellan Österunda i söder, Harbo af Wåhla härad i norr, Löfsta socken i vester och Järlåsa af Uppland i öster; omfattar en areal af 25,156 tunnland, af hvilka 1,250 äro sjöar och kärr. Marken är mestadelen bergaktig. Af sjöar, som ligga här i socknen, och i hvilka fisk stundom erhålles, nämnas: Hvittinge-sjön, Axsjön, Ramsjön, Räfsjön, Igelsjön, Tamlången, Östra Axsjön, Åmsjön, Skärsjön, Tenasjön och Ekholmsjön; trenne små strömmar finnas äfven, af hvilka den största drifver en stångjernshammare vid Ramsjö, $\frac{5}{8}$ mil norr i socknen från kyrkan. Jordmånen består till en del af lera och svartmylla, i synnerhet omkring kyrkan; men eljest är här till större delen mo- och skogsjord, och öfverst norr i socknen, inåt Harbo, sand eller sandblandad jord, hvilken erfordrar mycken dikning och gödsel. Ängsmarken består mest af myrvall och är så ymnigt gifvande på de flesta ställen, att stundom kan ock något boskap afyttras härifrån. Mulbetet är öfver allt rätt godt, undantagandes vid ett eller annat hemman närmast kyrkan, såsom Säby, Bokstad, äfvenså Klinta, Axsjö, Knubbo och Myrkarby hemman, hvarest icke så mycken utmark finnes. På skog är socknen rik, så att blott Säby $2\frac{1}{8}$ mantal, Klinta 1 mant. och $\frac{1}{8}$ mant. Aspelund äro skoglösa. Den gröfre skogen är dock temligen medtagen, dels genom försäljning af timmer och ved åt Thorstuna och Hernevi-boerna i nedra delen af häradet, dels ock åt andra till större delen skoglösa socknar nere i Trögds härad omkring Enköping i Uppland. Äfvenledes idkas här någon tjärbränning af skogen. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,080 och 1859 af 1,212 personer, består af $25\frac{11}{16}$ mant. skatte, $6\frac{27}{64}$ mtl krono, 14 mtl frälse, tax. till 316,315 rdr rmt, och inberäknadt lägenheter, qvarnar samt sågar med ett taxeringsvärde af 330,416 rdr rmt. — Barnundervisningen bestreds 1859 i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad och 3 oexaminerade lärare för 39 gossar och 28 flickor, under det att 19 gossar och 23 flickor undervisades hemma. Såsom orsak till barnens ringa framsteg i undervisningen klagas här öfver fattigdom, lång skolväg samt mindre god vilja hos föräldrarne att skicka barnen till skolan. Af de många olika meningarna om tillkomsten af socknens namn är en, att hon fått namnet Hvittinge efter en vid namn Folke Hvit, som skall hafva uppbyggt kyrkan. Ifrån denna socken var den tappre bonden Björn Starke, som i slaget på Brunkeberg gick före Sten Stures häst, huggande tvähändes med ett bredt slagsvärd å ömse sidor, der fienden stod som tätast, och ropande städse till riddaren: »följen mig, herr Sten!» Länge visades här på kyrkogården den redlige kämpens graf. Under klockstapeln skall ligga en runsten. I de upplysningar, som blifvit lemnade om denna socken, förmäles, att »f. d. fältmarskalken Stjerneld, som egt Skattmansö, måtte varit en stor man, emedan hans stoft intager minst $\frac{1}{8}$ af hela kyrkogården». Prestgården är $1\frac{1}{2}$ mtl krono, tax. till 8,460 rdr rmt, har någorlunda god äng och betesmark, nödtorftig skog och litet fiske uti en insjö, kallad Lundsjön. Komministern nyttjar en utjord, som klockaren i förra tider alltid innehaft och som ännu kallas klockarebol; den tax. till 1,200

rdr. Orgelnisten innehar jord i Säby, tax. till 537 rdr. — Af fornlemningar finnas, utom förutnämda runsten, två dylika vid Ramsjö; på den ena af dessa läses: **Ernvitr lit riſa . ſtin Þina at . Biarkir ſun ſin uk Ikbirn . Fathur ſin auk . KuÞ . iua ſilu**; den andra har främmande runmynder. Dessutom en runsten vid Holmby och en vid Lilla Ramsjö; på den sistnämda läses: **Ari × raiſti × ſtain × aftir × Sialm × faÞur ſin × KuÞ × hialbi × ant hans.** — Af gårdar och byar märkas utom förutnämda: Gillberg 1 mtl krono, tax. till 5,385 rdr, regementsväbels-boställe; $^1/_8$ mtl Ämsjön, $^1/_4$ mtl Sörvik, tax. till 1,280 rdr, är löjtnantsboställe; Åsby $^1/_2$ mantal är länsmansboställe; säteriet *Skattmansö* m. m., tax. till 109,683 rdr; Uppsala akademi eger 1 mtl Gillberga, $^1/_2$ mtl Nickbo, 1 mtl Nässelsta, tax. till 29,194 rdr; Målnebo bruksegare ega $^1/_5$ mtl Axsjö, 1 mtl Julmyra, $1^1/_4$ mtl Ramsjö, taxerade till 14,726 rdr rmt; Holms by 1 mtl, tax. till 18,432 rdr, har 3 egare; byarne Nässelsta, Axsjö, Brunkbo. — Adress: Enköping.

Hvittne. Ett mantal säteri uti Lena socken af Kullings härad och Elfsborgs län, är nu skiftadt i 7 delar, med qvarn tax. till 7,200 rdr, och som egas af bönder. Utsädet år 1816 var 30 tunnor, höbolet 90 stackar; har fiske i Säfve-ån. Egare nämda år var kaptenen P. G. Hofflander. Traditionen förmäler, att drottning Disas graf, omgifven med stora stenar, skall finnas på Hvittne bys egor; denna by består dessutom af Stora och Lilla Kronog., $^7/_8$ mtl i 5 delar; Hvittne Olofsg., $^1/_2$ mtl i 5 delar, tax. till 11,010 rdr rmt.

Hvittorp. Gästgifvaregård uti Westra Wingåkers socken, Oppunda härad och Nyköpings län, med 1 mant., tax. till 1,539 rdr rmt; härifrån skjutsas till: Botten i norr $1^5/_8$ mil; Bie i nordost $^3/_4$ d:o, Stensjö i sydost $1^1/_2$ d:o, Ålsäter i söder $^1/_2$ d:o, Wresta i vester 2 d:o, Halla i nordvest 1 d:o.

Hvittvik. Två mant. säteri uti Tryserums socken af Norra Tjust härad och Kalmar län, med 3:ne utjordar, tax. till 18,000 rdr och med underlydande $^1/_2$ mtl Båhlebo, $^1/_2$ mtl Bållideu, 1 mtl Björnebo, $^1/_8$ mtl Djurglo, 1 mtl Kägglo, tax. till 43,687 rdr, eges af direktör Kellman. Säteriet har troligen alltid lydt under de slägter, som egt Fogelvik, och således inom dem gått från och till, allt eftersom dödsfall och arfsskiften föranledt. Riksrådet Jöran Fleming, gift med Sigrid Gyllenstjerna, har varit egare till Hvittvik, men hvarefter säteriet lär åter kommit under Fogelvik. Grefve Tott afsöndrade Hvittvik derifrån och sålde det till brukspatron Westerberg, hvars arfvingar innehade det år 1829. Byggnaden är af trä, men vacker.

Hvitåfors. Bruk i Råneå socken af Norrbottens län, taxeradt till 46,500 rdr, med såg (taxerad till 36,000 rdr) och Afvaforss masugn (tax. till 28,000 rdr) samt jemte smärre hemmansdelar utgörande ett gods, tax. till 116,927 rdr rmt, som eges af H. M. Konungen. Bruket, med 2 härdar, tillverkade första året af dess uppkomst 354 sk℔; år 1858: 526 sk℔; största tillverkningen var 1853:års, då den uppgick till 1,127 sk℔ stång- och ämnesjern. Bruket begagnar tackjern från Avafors. Smidesstämpeln visar A. W. med ett C ofvanföre. Afsättningsorten är Stockholm. Den af Gellivara-bolaget föreslagna jernvägen är utstakad att gå nära förbi bruksegendomen ned till Strömsunds rymliga och välbelägna hamn vid Bottniska Viken.

Hyby. Socken och patronelt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Bara kontrakt af Lunds stift, belägen $1^1/_2$ mil öster från Malmö, vid 95 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 11,895 tunnland, af hvilka 730 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn och backig, men utan berg. Jordmånen är af olika beskaffenhet: här finnes stark lera, lermylla samt sand- och grusaktig jord. Af odlad jord är lera och lermylla den rådande. På skog är allmän brist, utom till gårdarna Holmeja och Bökebergsslätt, hvartill finnes tillräcklig bok- och ekskog. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,488 och 1859 af 2,474 per-

soner, består af 8 mtl skatte, $2^1/_4$ mtl krono, $38^1/_2$ mtl frälse och tax. 1857 till 269,775 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i fast skola af 3 exam. och 1 oexam. lärare; under året 1859 besöktes skolan af 206 gossar och 148 flickor; 3 gossar undervisades enskildt och 2 flickor i hemmet. Jus patronatus innehafves af egaren till Klågerup. Här finnes en runhäll med inskriften: **Þurþ : raisti : kerf : þisi : uftir : Kunu : øk : Hørm : . . .** På särskild rad: **Funuf : vi : a : høli . . .** — Af större byar och gårdar märkas här: Winninge $7^5/_{16}$ mantal frälse, 1 mant. skatte på 20 nummer i 35 lotter; Tejarp $3^5/_8$ mtl frälse på 8 nummer i 13 lotter; Wissmarlöf $6^5/_8$ mtl skatte, $1^3/_8$ mtl krono, med tegelbruk, på 18 nummer i 54 lotter; Eksholm, $^{11}/_{12}$ mtl krono och $^1/_4$ mtl frälse på 4 nummer; Yddinge, $3^1/_4$ mtl frälse på 14 n:r; Holmeja, 5 mtl frälse på 5 n:r, eges af grefve Tott på Skabersjö; säteriet *Klågerup* $6^1/_4$ mtl; *Hyby*, $7^1/_{16}$ mtl frälse, $^3/_4$ mtl krono på 30 n:r, hvaraf $^3/_4$ mtl krono hör till kyrkan, 2 mtl frälse höra till *Hyby* kungsgård, som har liten grundmurad envånings-länga och en af gråsten väl uppförd ladugårdsbyggnad. Till gården höra 2 trädgårdar och 8 torp utom åker och äng i tegskifte med andra hemman i socknen. Här är ingen skog. Kungsgården innehafves af majoren baron Wrangel. — Adr.: Lund.

Hyckleberget, i Orsa socken af Dalarne, ligger 1,669 fot öfver hafvet, har porphyr, kristaller, agat, röd och brun jaspis. Man har här anmärkt en täck park af allehanda löfträd, i synnerhet lind.

Hycklinge (fordom *Huckelstad*). Annex-socken till pastoratet Horn af Kinds kontrakt och Linköpings stift, ligger i Kinda härad och Linköpings län, 7 mil sydost från Linköping, vid 290 fots höjd öfver hafvet, mellan Oppeby i nordost och norr, Horn i vester och vestsydvest samt Locknevi, Odensvi och Dalhem af Kalmar län i sydost och öster, har 2 mils längd från norr till söder, $^3/_4$ till 1 mils bredd, och upptager en areal af 24,277 tunnland, af hvilka 3,050 äro sjöar och kärr. Det är hufvudsakligen ett bergland, på sjelfva vattendelaren mellan Småländska vattnen, som gå till hafvet och Stångån, och uppfylles af åsar, mest i rigtning från sydost till nordvest, af bergstockar och kullar af större eller mindre höjd, mellanliggande kärrmarker, smala och trånga dalgångar vid vattendragens början samt smärre slätter längre ned, särdeles vid Åsundens bithörande sydöstra hörn. Denna sjö har nämligen här en af sina sydligaste vikar, till $^1/_4$ mils bredd och något mer längd från sydost till nordvest, med öar och en mängd smärre holmar, samt upptager ett par små bäckar. Den ena går nära vestra gränsen med nordligt lopp från Emten, Tolen o. a. sjöar, mest dock inom Horn, och utfaller vid Sillstad; den andra kommer till sjelfva innersta hörnet af viken, från Axsjön i söder, med nordligt tillopp från Hultsjön. En del små vatten i norr förenas i Öfra Åmmern vid gränsen till Oppeby. Österut ligga Hallången och Spilfven, med nordligt tillopp från Trehörningen och vestligt från By- och Holmsjöarna, men med utlopp till Odensvi; likaledes längst i söder Ånen, förstärkt af flera små vattendrag, men till sin vida större del hörande till Locknevi och med utlopp derigenom. Rådande jordmånen är till mindre del lera, annars sand och svartmylla i dalgångarna. Åkern har ej betydligt utrymme, äng och bete äro tillräckliga, skogen ännu derutöfver, hvarföre ock, jemte åkerbruk och boskapsskötsel, idkas skogsbruk med försäljning af trävaror, beck, tjära m. m., och någon slöjd; dertill komma fiske i sjöarna, några små fabriker m. m. I Åsundens tilloppsdalar kommer åtskillig jord att vinnas genom utdikningar i sammanhang med sjöns sänkning. — Socknen, som år 1805 beboddes af 1,006, år 1855 af 1,629 personer på 335 hushåll och 1859 af 1,575 personer, består af $20^1/_4$ mtl skatte, $7^1/_8$ mtl frälse och taxeras till 186,190 rdr rmt. Några få hemman lyda under socknens enda säteri och under ett annat i Dalhems socken; de flesta tillhöra allmoge och äro, med sin vanligen stora areal, mycket sönderstyckade

Vid katholska tidens slut hörde under kyrkliga stiftelser $1^3/_4$ mtl af socknens $33^1/_2$, enligt 1700:års jordebok. På 1600-talet innehade adeln de flesta hemmanen, men förlorade en del vid reduktionen. — Ringa dödlighet och hög ålder hos särskilda individer hafva här tidtals varit anmärkta. — Hyklinge, äfven Höcklinge, förekommer på 1300-talet och sednare. Det skall en tid ha haft egna kyrkoherdar, men har åtminstone 1535 varit, såsom nu, annex till Horn. Dåvarande kyrkoherden i församlingen var Johan Magni Plananander, fader till assessorn i Svea Hofrätt Daniel Plaan, som blef adlad och dog i Stockholm 1691. Kyrkan, vid en vik af Åsunden, är af sten, ombyggd 1778 och 1792, med torn från 1783, har altartafla af Hörberg och åtskilliga saker från gamla tider samt flera adliga banér. Gamla kyrkan var ock af sten. Socknen har åtskilliga kassor samt magasin. — Af fornlemningar omtalas grafhögar vid Österby by, hvilken nejd kallas Jättemoen, och spår efter en skans vid Kila. På byn Hults egor äro tvänne besynnerligt sammanväxta tallar, vid hvilka vidskepelser blifvit öfvade. Vid Botolfs-Brink, en backe, skall en brud vådligen ha omkommit; här förrättas derföre så kallade offerkast. En väg från Horn kommer här in i vester och går omkring Åsundens vik förbi kyrkan, som ligger $7^1/_4$ mil från Linköping, samt delar sig i tvänne, hvaraf den ena går ostsydost till Wårdslunda gästgifvaregård, $1^1/_4$ mil längre bort, och derpå öfver länsgränsen till Odensvi, den andra åt nordost till Oppeby. — Af gårdar och byar märkas: Gröninge säteri med underlydande, tax. till 14,840 rdr rmt; Lilla Hycklinge $^1/_2$ mtl skatte i 2 delar, tax. till 2,525 rdr; Stora Hycklinge $1^1/_2$ mtl i 4 delar, tax. till 8,050 rdr; $1^5/_8$ mtl Mörby med frälseräntor, tax. till 11,240 rdr, eges af baron Duvalls arfvingar; Österby 1 mtl skatte i 3 delar, tax. till 4,960 rdr; Österby 1 mtl frälse i 4 delar, med pottaskebruk, tax. till 5,330 rdr; Myraby nämnes 1351 och 1377 i Erik Waldemarssons och Bo Jonssons bytesbref. — Adress: Linköping och Kisa.

Hydinge. By uti Sya socken, Wifolka härad och Linköpings län, om $3^1/_2$ mtl skatte, taxerade till 18,000 rdr rmt, är för närvarande skiftad mellan 6 åboer. Två gårdar häraf ha varit reducerade från Bagges slägt, en del från Leyonhufvud, en annan del åter har tillhört And. Gyllenklou och hans arfvingar.

Hyggeröd, Stora och **Lilla** (Högge-röd). Skattehemman uti Resteröds socken, Fräkne härad och Göteborgs län, hvaraf det förstnämda, tax. till 18,375 rdr riksmynt, eges af häradsskrifvaren N. Bergius. Utsädet är c:a 25 tunnor och höskörden 200 sk℔. Tillräckliga skogar och flera torp höra till denna gård, hvilken, i likhet med de flesta i Fräkne, är utmärkt för sina vackra omgifningar. Det sistnämda, på $^1/_2$ mtl och taxeradt till 3,000 rdr, är skiftadt i 2 delar mellan allmoge.

Hygn. Frälsehemman uti Kils socken af Wisnums härad och Carlstads län, beläget på östra sidan om sjön Hyngen eller Kilsviken, af 1 mtl, tax. till 7,875 rdr rmt, skall fordom hafva varit ett ansenligt herregods och anses varit det Hygnetorp, som uppräknas bland Wärmlands förnämsta herresäten, som ock haft en kunglig djurgård, hvilken förmodas varit belägen på de 3 vackra öarna i Wenern: Östra och Westra Nötön samt Djurön eller, som hon nu kallas, Dyrön. — Gården lyder under Näs.

Hygnestad. By om $3^3/_4$ mtl frälse uti Harstads socken, Göstrings härad och Linköpings län, är för närvarande taxerad till 15,940 rdr rmt och skiftad mellan 9 åboer. En gård har som frälse tillhört Carl Sparre 1687; en del af Hygnestad tillbyttes kronan från S. Ribbing, en från Gust. Persson Natt och Dag; men den sednare lemnades sedan åt fru Gyllenadler.

Hylinge. By uti Häradshammars socken, Östkinds härad och Linköpings län, om 3 mtl, taxerade till 17,680 rdr rmt, är för närvarande skiftad i 6 delar, tillhörande allmoge. Hylinge nämnes 1383 i Bo Jonssons bytesbref; de-

lar af byn hafva blifvit kronan tillbytta från Hans Ulfsparre.

Hylinge. Skatte-säteri af $1^1/_2$ mant. uti Westra Husby socken och Hammarkinds härad af Linköpings län, $^3/_8$ mil från kyrkan, utgör med Hallstad 1 mtl frälsesäteri, 1 mtl Hvena, $^1/_2$ mtl Ringeby, 2 mtl Dömestad, 1 mtl Husby, $1^5/_8$ mtl Gäddestad, $^1/_8$ mtl Häjorna, $^1/_2$ mtl Tvärdala, $^1/_2$ mtl Holkenäs, $1^1/_2$ mtl Rökstad, $^1/_4$ mtl Svinsäter, 2 mtl Broby, 2 mtl Kullerstad, 2 mtl Norrbo, $^5/_8$ mtl Snöfvelstorp, allt frälse, Hageby $^5/_8$ mtl skatte, $^7/_8$ mtl frälse, jemte utjordarna Onstorp, Brandsäter, Kullerstad, Winängen, Tysketorp, $^5/_6$ af Långmåsen, ett gods, taxeradt år 1859 till 104,750 rdr rmt. Åbyggnaden är en af de vackraste och kostbaraste i orten. På egorna finnas tegelbruk och stor trädgård med växthus. Till gården höra knappt höbol, ringa skog samt något fiske. Hylinge har tillhört presidenten Anders Gyllenklou, död 1665; sonen, öfverstelöjtn. David; hans bror, Jakob, 1683, då det kallas säteri af $1^1/_2$ mtl allodialfrälse med afhysta $2^1/_4$ mtl, och 1687, då det räknas för skattesäteri, med afhysta Hvena och Hageby; vidare nämda herrars syster, Katarina Gyllenklou, gift första gången med kammarrådet N. Appelgren, död 1677; dennes son, öfversten Anders Appelgren, fången vid Pultava 1709 och död 1716 i Moskwa; hans syster, Elsa Appelgren, gift med general-löjtnanten frih. Joh. Burensköld, död 1738; dottern Maria Johanna, † 1774, gift med generalmajor A. Ph. v. Schwerin, som sålde det till landshöfd. grefve Fr. G. Strömfelt, gift med A. M. Wachtmeister. Af dessa gjordes det 1782 till fideikommiss; egdes af sonen, justitie-rådet grefve H. Fr. Strömfelt ännu på 1820-talet, och 1853 samt ännu af löjtn. grefve Fr. Strömfelt. Hallstad, Hageby och Dömestad voro delvis afhysta under Hylinge redan 1687; Ringeby, Tvärdala, Hvena, Kullerstad, Snöfvelstorp, Svinsäter, Broby, Norrbo och Holkanäs hörde derunder 1687 och allt framgent; Husby har varit hert. Adolf Johans genom byte med Arvid Iwarsson, Rökstad var ock hertigens på 1680-talet, egdes sednare af G. Drake, 1726 af And. Nordbaum. Både Rökstad och Holkenäs hade varit bland Wasa-slägtens arfgods. Hvena har år 1587 hört under Heliga Grafvens Gille i Söderköping. — En förskansning af lagda stenar och en uppkastad jordvall, ifrån Lillsjön vid Hylinge intill sjön Asplången, sträcker sig $^1/_4$ mil i längden. Fornsägnen förmäler, att Svenskarne lägrat sig der 1567 i konung Erik XIV:s tid, då Danskarne ströfvade omkring i Östergötland och uppbrände städerna. Men tillika berättas, att förskansningen troligen blifvit gjord år 1318 af hertigarne Eriks och Waldemars parti, då Knut Posse efterspanade och besegrade konung Birger. Enligt en annan sägen har Söderköpings borgerskap flyktat hit vid något tillfälle.

Hylletofta. Annex-socken till Bringetofta pastorat uti Westra härad af Jönköpings län, $5^1/_2$ mil s.s.o. från Jönköping, vid 810 fots höjd öfver hafvet, gränsar i öster till Bringetofta och Ljunga, i söder till Wrigstad, i vester till Svenarum, i norr till Bringetofta och Malmbäck socknar; är 1 mil lång, $^1/_2$ mil bred och omfattar en areal af 9,373 tunnland, af hvilka 200 äro sjöar och kärr, samt innefattar 12 mtl skatte, $2^3/_8$ mtl krono, $7^1/_8$ mtl frälse, uppskattade 1857 till 67,571 rdr bko. Här äro några små sjöar och strömmar, hvaribland nämnes Skallabydssjön. God skog växer i socknen. Folkmängden utgjorde 1805: 625 och 1859: 943 personer. I socknen finnes ambulatorisk skola, hvari samma år undervisades 47 gossar och 39 flickor af en examinerad lärare, gemensam med Ljunga; dessutom erhöllo 8 gossar och 17 flickor undervisning hemma; 2 döfstumma saknade undervisning. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan, 7 mil från Wexiö, är byggd af sten, 33 aln. lång, 15 alnar bred; hon är mycket gammal. Philip Carlsson gaf sin syster, fru Catharina, sin curiam in holtoptum omkring 1270. — Af gårdar märkas: säterierna Bjerkaryd och Nordanskog; Hylletofta $2^3/_4$ mtl skatte; Sjöstorp 1 mtl skatte; Halfnarp $^1/_2$ mant. krono, häradsskrifvareboställe från 1806; Hylle-

tofta Pila $^1/_2$ mtl krono, skogvaktareboställe från 1769; Kåre slätt $^1/_8$ mtl krono, kapellansboställe, inköptes härtill af de tre församlingarna för 1,200 daler kmt 1751, ligger $^1/_4$ mil från kyrkan. — Adress: Wexiö.

Hyllie. Annex-socken till Malmö stadsförsamling i Oxie härad af Malmöhus län, ligger vid hafvet och omfattar en areal af 2,060 tunnl., af hvilka blott 2 äro sjöar och kärr. Marken är jemn, i allmänhet något sumpig, med mycken åkerjord, som har en jordmån, bestående mest af svartmylla, blandad med lera. Endast vid sjökusten är jorden sandblandad och således mindre fruktbärande. Ingen skog finnes. Socknen, som år 1805 beboddes af 342 och 1859 af 957 personer, består af 16 mtl skatte och frälse, 1 mtl krono och taxerades 1857 till 188,050 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af 2 examinerade lärare för 65 gossar och 75 flickor uti fast skola; 3 gossar undervisades i allmän skola och 1 gosse och 4 flickor i hemmet. Den 4 Maj 1605 förordnade konung Christian IV, att Hyllie socken, som varit anslagen Rector Scholæ i Malmö, skulle läggas till Bunkeflod pastorat emot en årlig afgift till Rector, hvilken afgift, efter kon. Carl XI:s bref af d. 9 Sept. 1664, skulle bestå uti 40 tunnor spannmål. Enligt kongl. resolution af d. 7 Dec. 1852 komma Hyllie och Bunkeflod att skiljas från Malmö stadsförsamling vid nästinträdande ledighet. Kyrkan ligger $^1/_2$ mil från Malmö. Af gårdar och byar märkas: Hyllie by i 34 nummer på 62 lotter, hvaraf minsta delen är $^{163}/_{960}$ mtl krono och största $1\,^{31}/_{64}$ mtl skatte, Limhamns kalkbruk jemte $^3/_4$ mtl Hyllie, tax. till 26,250 rdr, eges af handl. A. G. Löhr i Malmö, samt Hyllie kungsmark eller Bellevue, äfven med kalkbruk, tax. till 25,500 rdr; N:o 25 och 33 Hyllie 1 mtl, tax. till 15,000 rdr, är majorsboställe. — Adress: Malmö.

Hyllinge. By uti Broby socken af Luggude härad och Malmöhus län, af $2^1/_4$ mtl, taxerad 1859 till 65,350 rdr rmt, upptager socknens hela andel af nämda härad. Byn, som har sidländ åker, nödtorftigt höbol med någon surskog, beboddes år 1859 af 278 personer. Enligt Gillbergs beskrifning af Malmöhus län, bestod byn på 1760-talet af 7 oförmedlade mantal och 3 gatehus, lydande under Rosendals säteri; år 1859 egdes N:ris 1—3, 10, 12, $^5/_8$ mtl utsockne frälse och 4 gatehus, tax. till 9,880 rdr rmt, af etatsrådet och ridd. A. A. Kjellerup; $^{41}/_{864}$ mtl utsockne frälse egdes af baronerna Bennet; $^1/_{32}$ mtl uts. frälse tillhörde prinsessan Eugenies flickskola i Helsingborg; $^{17}/_{32}$ mtl, tax. till 32,870 rdr, Jöns Bengtsson. Resten tillhör allmoge.

Hyltaby. Fordom slott i Hvetlanda socken och Jönköpings län, hvarefter lemningar och murar ännu synas vid Nässjagård, på en ö i en liten sjö $^1/_4$ mil från kyrkan. Här bredvid ligga 3 berghällar, kallade Hunne-Hallar.

Hyltan. Ett mant. säteri uti Frinnaryd socken af Norra Wedbo härad och Jönköpings län, eges af kapt. Palmqvist. Fordom har gården tillhört öfverste-löjtnant S. Rosenqvist, som försålde den till lagmannen N. Liljenberg, egare 1770.

Hylteberg eller **Hölteberg.** Ett mtl säteri uti Unnaryd socken af Westbo härad och Jönköpings län, egdes 1708 af jungfru M. Stjerna, före 1758 af en fröken Märtha Hjertas arfvingar; af prosten Sv. Almqvist 1758; sedermera lektor P. Collin, prosten Rosengren; från och med 1828 af bönder, och är för närvarande skiftadt i 8 delar, tax. till 2,640 rdr rmt.

Hylte-Skans. Vid hemmanet Hylte uti Markaryd socken af Kronobergs län har fordom varit en skans om 1 tunnlands vidd i fyrkant; den blef på kon. Carl XI:s befallning förstörd af Sunnerbo härads allmoge år 1686. I trakten deromkring har man tid efter annan funnit större och mindre styckekulor. Hemmanet Hylta består af $^1/_2$ mtl med 2:ne sågar och är skiftadt i 2 n:r, som tax. till 3,600 rdr rmt.

Hyltinge. Annex-socken till Helgesta pastorat af Strengnäs domprosteri

och stift, ligger i Willåttinge härad och Nyköpings län, $^3/_4$ mil från Malmköping, vid 100 fots höjd öfver hafvet, mellan Helgestad i sydvest, Lilla Malma i vester, Dunker och Gryt i nordost, Båfven med Hyltinge-viken och andra i söder, har $1^3/_4$ mils längd mot nordvest från sjön, med en bredd af $^1/_4$ till $^3/_4$ mil, och upptager en areal af 17,727 tunnland, af hvilka 3,550 äro sjöar och kärr. Sjelfva Båfven beröres blott med yttersta ändan af en nu mer nästan landfast ö mellan Tuna- och Boxtorpsvikarna; men dessa intränga i landet $^1/_2$ mil, Hyltingeviken 1 mil långt. Samtliga strandbygderna äro bergkulliga, med mellanliggande, mestadels inskränkta dalar och slätter; likaledes de inre bygderna, som dock stiga allt mer i höjd, minst kring Högsjön och andra små vattendrag på Hyltingevikens vestra sida, mer, ända till 216 fot, kring Malmköpings-ån, som här går från Mölntorpssjön till nämda vik, och kring de nordliga tillflödena från Henaren samt Trehörningen och Westersjön; ej mindre kring Wälingen och dess utlopp till Tunaviken, vid hvilket Kåfveta gård ligger omkr. 95 fot högt, 35 öfver Båfven. Rådande jordmånen är dels lera; dels och mest mojord; näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, fiske m. m. Socknen, som år 1805 beboddes af 752, år 1855 af 937 personer på 161 hushåll och år 1859 af 901 personer, består af $^3/_4$ mtl krono, $29^1/_4$ mtl frälse och taxerades 1859 till 186,246 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare uti fast skola, som är stiftad af friherre Sprengtporten, för 28 gossar och 11 flickor, under det att 23 gossar och 34 flickor undervisades hemma. — Hyltinge in prepos. Strengnensi förekommer omkring 1314 och 1318, men har åtminstone på 1400-talet och sedan reformationen varit annex till Helgesta; kapellaner nämnas från 1593. Af komministrar i Helgesta och Hyltinge församlingar må nämnas i början på 1700-talet Joh. Bergqvist, farfader till stamfadern för adliga och friherrliga ätten Lagerheim, presidenten i Statskontoret år 1805, Carl Erik Bergqvist, adlad Lagerheim. Kyrkan är ombyggd och utvidgad år 1803, har ett grafchor för slägten Sprengtporten, med minnesvård öfver framl. grefvinnan Sprengtporten, född Brahe (död 1836), vacker predikstol m. m. — Af fornlemningar omtalas borgruiner vid Ramsberg nära Hyltingeviken. — Landsvägen från södra orterna går här på Hyltingevikens vestra sida, nästan åt norr, mellan Helgesta och L. Malma, förbi kyrkan, belägen omkring 5 mil från Nyköping, $^1/_2$ mil från Malmköping, $^7/_{10}$ mil från moderkyrkan; en biväg tillstöter från Helgesta i sydvest, en annan större från Gryt i öster, förbi Kåfveta gästgifvaregård, $5^3/_8$ mil från Nyköping, $1^1/_2$ från Malmköping. Af byar och gårdar märkas: Sparreholm, f. d. Hyltinge by, 4 mtl säteri med 2 mtl Wahlsund, 2 mtl Långdunker m. fl., upptagande större delen af socknens hemmantal, med ett taxeringsvärde af 146,943 rdr rmt; Öfverby, nära Jälundsviken, $2^1/_4$ mtl skatte på 3 n:r, har varit ladugård under Jälund i Gryt, tillhörigt slägten Fleetwood från medlet af 1600-talet till omkr. 1798, är nu styckadt i 10 delar; Saxäng $^1/_4$ mtl skatte, är högst taxeradt (till 2,052 rdr rmt) och eges af Margaretha Andersdotter; Bogården vid kyrkan, $^3/_4$ mtl krono, tax. till 2,565 rdr, är komministersboställe och nyligen ombygdt af egaren till Sparreholm, som utöfvar jus patronatus. — Adr.: Nyköping.

Hyringa. Annex-socken till Tengened pastorat af Wäne kontrakt i Skara stift, är belägen uti Wiste härad af Skaraborgs län, $3^1/_2$ mil v.s.v. från Wenersborg, vid 310 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Flakeberg, i vester af Längdum, i söder af Malma och i öster af Ryda samt Kedum i Barna härad. Hemmantalet utgöres af 4 mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono, $11\,^{15}/_{16}$ mtl frälse, och taxeringsvärdet är 117,070 rdr rmt. Socknen, som år 1805 beboddes af 430 och 1859 af 733 personer, har fast skola, der under sistnämda år 33 gossar och 22 flickor erhöllo undervisning af en examinerad lärare, gemensam för Malma, under det att 27 gossar och 31 flickor undervisades hemma. Kyrkan, $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd

af sten och af okänd ålder. I socknen märkas: säterierna Hedåker 1 mtl, tax. till 15,000 rdr; Ekedahl 1 1/4 mtl, tax. till 13,000 rdr; Skriballa 1 mtl, Alfvatorp, skattehemman; Kåttekullen 1/2 mtl, tax. till 2,250 rdr rmt, indraget till Westgöta-Dals regementes lönefond. — Adress: Sollebrunn.

Hyssna. Annex-socken till Sätila pastorat af Marks och Bollebygds kontrakt i Göteborgs stift, är belägen uti Marks härad af Elfsborgs län, 3 1/4 mil s.v. från Borås, vid 290 fots höjd öfver hafvet, har en areal af 17,149 tunnland, af hvilka 1,780 äro sjöar och kärr, samt består af 19 7/8 mtl skatte, 3 7/8 mtl krono, 1 3/4 mtl frälse och taxerades 1859 till 109,145 rdr rmt. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,249 och 1859 af 2,104 personer, har både fast och ambulatorisk skola, i hvilka under sistnämda år 78 gossar samt 56 flickor undervisades af en examinerad lärare jemte klockaren, under det att 2 gossar och 3 flickor undervisades enskildt samt 105 gossar och 110 flickor hemma. Kyrkan, belägen 1/2 mil från moderkyrkan, är af sten och okänd ålder; tornet uppfördes år 1772. Här märkas: Hyssna, 5/8 mtl i 3 delar; 1/2 mtl Hyssnabacke, 1/8 mtl Stjernhult, 1/8 mtl Olofsered med qvarn och såg, tills. taxerade till 5,120 rdr, egas af enkefru Alb. Dahl; 1/4 mtl Hyssnabacka, tax. till 1,320 rdr; Bonared; 1/2 mtl Onsered, tax. till 1,050 rdr; 1/4 mtl Flybacka, taxeradt till 750 rdr, innehafves af profossen; Hyssna stom 1 mtl, taxeradt till 3,190 rdr; 1/2 mtl Liagärde, tax. till 1,800 rdr, fanjunkareboställe; Getekulla eller Bocksberg 5/8 mtl, Hyssna 1/4 mtl, taxerade till 2,325 rdr, innehafvas af komministern; 1/2 mtl Torp, taxeradt till 2,400 rdr, innehafves af kronofogden. — Adr.: Borås.

Hyttinge och *Forssbacka* i Tuna socken af Säters fögderi och Stora Kopparbergs län, fordom tillhörande Måns Nilsson i Aspeboda, hade för hans delaktighet i upproret 1533 tillfallit kronan, men blefvo 1569 lemnade åt hans dotterson, befallningsmannen öfver Salberget, P. Hansson. Forssbacka hörde sedan under Ornäs, men indrogs 1680 till kronan. Egare 1825 var brukspatron Schenström. En gård i Hyttinge egdes 1859 af enkefru Melin. Vid Hyttinge förekomma slagg-varp, som vittna om fordna osmunds-smiden.

Hyttnäs i Sundborns socken af Stora Kopparbergs fögderi och län, har fordom varit adligt säteri och nästan det enda i Dalarne. Konung Johan III:s bref af d. 2 Mars 1570 nämner om en wret, benämd Hyttnäs, liggande i Sonneborn på Korberget, »som vår tjenare och lakej Stig Hansson gifvit tillkänna» i kon. Gustafs tid hafva kommit under kronan. Af Hyttnäs egdes 1859: 32 1/2 spannl. jemte enbladig såg, tax. till 5,125 rdr rmt, af enkefru E. C. Rathsman; 45 3/4 spannl. egdes på 4 händer; Hyttnäs tullqvarn med 3 par stenar, tax. till 9,600 rdr rmt, egdes af kommissions-landtmätaren J. Steffenburg på Löfnäs.

Hyttringe. By uti Lönsås socken, Bobergs härad och Linköpings län, om 3 1/4 mtl skatte, är skiftad mellan 3 åboer; häraf eger A. J. Håkansson 1 1/2 mtl, tax. till 8,550 rdr; C. A. Abrahamsson 1 1/4 mtl, tax. med en utjord till 10,800 rdr, och C. A. Andersson 1/2 mtl, tax. till 4,650 rdr rmt. Hyttringe har delvis tillhört slägten Stryk, delvis slägterna Ulfsparre och Linderoth. En del har lydt en tid under Norrby.

Hyttö. Masugn på ön Hyttön, vid en gren af Dalelfven och vid gränsen mellan Uppland och Gestrikland, 2 mil från Hedesunda kyrka, som begagnas af öboerna. Vid masugnen, som hörer under Elfkarleö bruk uti Elfkarleby socken af Örbyhus härad och Uppsala län, bodde år 1858: 69 mantalsskrifna och 67 skattfria personer. Bevärings-manskapet utgjordes af 6 man. Till masugnen hörer en qvarn, taxerad till 1,500 rdr rmt. Tillverkningen vid Elfkarleö bruk år 1858 var 2,747 sk㏈ stångjern och 140 1/2 sk㏈ manufaktursmide samt taxerades till 290,225 rdr bko.

Håberg. Ett mantal säteri uti Flo socken af Åse härad och Skaraborgs län, beläget nära landsvägen mellan Grästorps och Börsleds gästgifvaregårdar, i trakten af Wenersborg; har fordom tillhört Ol. Amundsson Stake till Håberg och Råbeck samt hans dotter, Anna Stake, gift med amiralen, öfversten för Dalkarlarna år 1570, Nils Jespersson Cruus. Deras dotter, Barbro Nilsdotter Cruus, ärfde Håberg; hon var kammarjungfru hos drottning Katarina Jagellonica 1583 och blef sedan gift med Jöran Ulfsson Sneckenborg till Norrnäs, som äfven skrifvit sig till Håberg. Landshöfdingarne Pehr Ribbing till Ulfåsa, död 1719, och Conrad Ribbing till Gimmesta, död 1736, skrefvo sig ock till Håberg. År 1795 egdes säteriet af majoren baron N. Silfversköld, som lät uppföra åbyggnaden, hvilken är vacker och väl byggd af sten. År 1816 innehades Håberg af sistnämda egares måg, major A. Coyet, hvilken betydligt utvidgat den vackra trädgården; under hans ego uppgifvas underlydande till $17^1/_8$ mtl. År 1859 taxerades Håberg, jemte 1 mtl Kampetorp, 1 mtl Astranna Skuleg., 1 mtl ibm Nästeg., 1 mtl Gunnarstorp, 1 mtl Baggården, 1 mtl Per Refvelsgården, 2 mtl Lilla och Stora Kampetorp, 1 mtl Stora Wästeby, $^3/_4$ mtl Gählsta, $^3/_4$ mtl Per Nilsg, $^1/_2$ mtl Kroken, $^1/_2$ mtl Ahlekärr, $^1/_2$ mtl Apeltorp, $^1/_2$ mtl Lunden, $^1/_2$ mtl Skogen, $^1/_2$ mtl Färlebo, $^1/_4$ mtl Sno, $^1/_2$ mtl Garphuset, $^1/_8$ mtl Stafverstad, tomten Bagge, tillsammans $14^3/_8$ mant., till 95,152 rdr rmt och tillhörde då patron P. Möller, som i år (1861) försålt säteriet till lagman Sylvan för 500,000 rdr rmt. Till Håberg höra tillräcklig skog samt ansenlig betesmark; men de underlydande hemmanen äro skoglösa. Af de två Engelska ångplogar, som för närvarande finnas i Sverige, och hvilka bägge äro införskrifna af lagman Sylvan, är den ena placerad härstädes. Om densamma skrifves i Wenersborgs Tidning, att den i höst (1861) varit i verksamhet, hvarvid stora sträckor åker blifvit upplöjda, efter $^1/_2$ till 1 tunnland i timmen, allt efter markens beskaffenhet; men ett bättre resultat väntas först då marken blifvit befriad från sten och andra hinder för plogbillarnas obehindrade framgång, alltså vid jordens andra genomplöjning.

Håbo. Kontrakt i Uppsala stift, innefattar 7 pastorater: Öfver- och Ytter-Gran, reg. af 2:dra klassen; — Kallmar, konsist. af 3:dje kl.; — Westra Ryd och Näs, reg. af 2:dra kl.; — Bro och Lossa, patron. af 2:dra kl.; — Häggeby, konsist. af 3:dje kl.; — Håtuna och Tibble, konsist. af 2:dra kl.; — Skokloster, patron. af 3:dje klassen. — Kontraktet beboddes 1856 af 6,758 personer.

Håbo. Härad i Uppsala län, ligger norr om Bro härad, omgifves i öster och norr af Sigtuna- och Skofjärdarna med dertill hörande sund, i nordvest af Gåran och Arnöviken, i sydvest af Norra Björkfjärden och Hjelstaviken, sammanhänger blott genom ett smalt näs med Lagunda härad samt är sjelft nästan sönderdeladt af Ullfjärden; det är ett småkulligt, här och der skogigt land, med små vattendrag, sluttande åt norr, öster och vester. Häradet kallades fordom Håf- eller Håbohundari, antingen efter en konung Habor, som antages af några här haft styrelsen, eller af Hof, emedan der fordom varit ett kungligt hof. Konung Johan III öfverlemnade Håbo och Lagunda härader tillika med Erlinghundra härad i Stockholms län till sin systerson, hertig Gustaf af Sachsen. Detta härad skall fordom hafva fört hufvudbanéret för många härader. Vapnet eller banéret återfinnes uti dess gamla härads-sigill, som varit ett lamm med en flygande fana uti högra foten och 3 kors dervid, med gamla Latinska bokstäfver omkring, Sigill. de Hatuna; men detta sigill, som varit af silfver, har blifvit bortstulet utur häradskistan i Håtuna sakristia år 1589. Det, som nu brukas, har samma vapen; men inskriften är något ändrad. Tillika med Trögds, Åsunda och Bro härader utgör Håbo en domsaga, tillika med Bro härad och 5 socknar i Trögds härad ett fögderi. Häradets tingsställe, som i lång tid varit vid Håtuna kyrka, flyttades år 1707 till Bålsta gästgifvaregård i Ytter-Gran

socken. Häradet, som uppgifves omfatta en areal af 45,962 tunnland, af hvilka 540 äro sjöar och kärr, och hvars läge är mellan 50 à 70 fots höjd öfver hafvet, taxerades 1857 till 1,007,788 rdr bko och innefattar, sedan Wassunda, Haga och S:t Pehr socknar samt staden Sigtuna från 1714 blifvit lagda under Erlinghundra härad i Stockholms län, 7 socknar, hvilkas namn, hemmantal och folkmängd år 1859 (den sednare har på 50 år ökats med 260 personer) inhemtas af nedanstående tabell:

Socknarnas namn.	Hemmantal.	Folkmängd			Bevär.-mansk.	Backst.-sittare.
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
Kallmar . .	$30\frac{11}{16}$	266	287	553	23	9
Ytter-Gran	$9\frac{7}{8}$	101	119	220	5	2
Öfver-Gran	$43\frac{1}{2}$	488	562	1,050	35	34
Häggeby . .	$30\frac{1}{8}$	226	241	467	22	6
Skokloster	$19\frac{1}{8}$	245	244	489	23	1
Håtuna . . .	$45\frac{9}{16}$	428	422	850	22	15
Tibble	$23\frac{3}{4}$	315	385	700	22	13
Summa	$202\frac{5}{8}$	2,069	2,260	4,329	152	80

Håbol. Annex-socken till Eds pastorat af Westra Dals kontrakt i Carlstads stift, hörande till Wedbo härad och Elfsborgs län, ligger uti grefskapet Dal, 5 mil v.s.v. från Åmål, vid 550 fots höjd öfver hafvet och omfattar en areal af 28,443 tunnland, af hvilka 4,500 äro sjöar och kärr. Socknen är öfverhöljd af lägre berg, hvarimellan finnes en mängd sjöar, såsom: Fursjön, Gränsjön, Risvattnet, Elgsjön, Skiljesjön, jemte delar af Grann, Torrsjön och Wångsjön samt 64 mindre kärr och småsjöar; ingen å, men större bäckar flyta mellan de många vattnen. — Socknen, som år 1805 beboddes af 939, år 1855 af 1,666 på 313 hushåll och 1859 af 1,695 personer, består af 23 mtl skatte, 1 mtl frälse och taxeras till 120,750 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare uti ambulatorisk skola för 120 gossar och 136 flickor. Kyrkan, belägen 1 mil från moderkyrkan, är af trä, i korsform med torn och byggd 1794. Platsen för henne gafs af enkan Katarina Bågenholm i Håbols stom. Allmoge eger socknens alla hemman och gårdar; af dessa märkas: *Högkihl* 1 mtl, tax. till 4,650 rdr rmt, eges af Anders Pettersson. Härifrån härstammar Håbols-slägten på fädernet, märklig i denna ort för ovanlig rikedom, reslig växt, mycken kroppsstyrka och i följd häraf en viss stormodighet och stolthet för 50 à 70 år tillbaka; af deras anförvandter och andra äldre personer inom orten får man höra enskilda intressanta drag af en eller annans aristokratiska hållning, ridderliga förhållanden eller vid sina tillfällen till och med berserkagång; — *Gäserud* 1 mtl, stamgods för Bågenholmska slägten å fädernet samt Håbols-slägten å mödernet; — Wägne $^7/_8$ mtl, med stamp och qvarn, tax. till 6,750 rdr, eges af Magnus Pettersson; Rämne 1 mtl frälse. — Adress: Åmål.

Håby. Annex-socken till Foss pastorat, hörande till Wikornes kontrakt i Göteborgs stift, ligger uti Tunge härad och Göteborgs län, $2^1/_2$ mil nordvest från Uddevalla, vid 95 fots höjd öfver hafvet, intager midten af pastoratet eller trakten mellan Kärnsjön och Färlöfkilen samt begränsas i söder och öster af Foss, i norr af Hede och Svarteborg, af den sistnämda äfven i vester; arealen är 9,558 tunnland, af hvilka 530 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 780, år 1855 af 1,499 på 286 hushåll och 1859 af 1,503 personer, består af $20^1/_4$ mant. skatte, $3^1/_8$ mtl krono, $3^1/_4$ mtl frälse och taxerades 1858 till 223,350 rdr rmt. Jordmånen är i allmänhet lermylla. De gårdar, som ligga närmast Stångenäs, hafva lera, och de i trakten omkring Kärnsjön sand. De sistnämda ega husbehofsskog; men för öfrigt är socknen alldeles skoglös. — Socknen, hvars äldsta namn är Haugbær, har ambulatorisk skola, i hvilken år 1859: 57 gossar och 62 flickor undervisades, medan 27 gossar och 28 flickor erhöllo undervisning hemma samt 9 barn voro i saknad af all undervisning. Kyrkan, belägen $^1/_2$ mil från moderkyrkan, utmed landsvägen, är en af länets minsta stenkyrkor. Murarna vittna om hög ålder; men byggnaden omändrades på samma gång som de öfriga kyrkorna i pastoratet, med hvilka ock denna

eger lika yttre utseende, undantagandes att hon saknar torn. Hennes enda ringklocka hänger uti en på en liten bergskulle uppförd hytta, som skall betyda klockstapel. Kyrkans inanrede är lika anspråkslöst. Altartaflan är ett gammalt värdelöst snidverk; predikstolen har blifvit hitskänkt 1650 af en Jöran Larsson. En dopfunt af trä bär årtalet 1647. — På den ljungbevuxna ås, som sträcker sig från Torp till Lerbergs by, hvarest den afbrytes af en liten torfmyr, visar sig en ansenlig griftplats. På densamma, äfvensom sydvest om sistnämda by, ligga, noga räknadt, 111 grafhögar, af hvilka 9 hafva aflång skapnad. Den största af de sistnämda är 50 steg lång och 3 aln. hög. Några af de runda hålla 75 steg i omkrets och 6 alnar i lodrät höjd och hafva visat sig förvara skönt arbetade lerurnor med 2:ne öron. Några spridda stenar, till ett antal af 8, stå dels upprätta, dels ligga kullstörtade mellan högarna. Icke långt från dessa förekommer en samling af 20 mindre grafkullar på Solbergs och Skådene egor, hvarest man dessutom redan bortodlat ett större antal. Vid Sandklef går vägen förbi en liten bergshöjd, på hvilken man räknar 8 griftkullar med lemningar efter flera förstörda. Sådana berättas ock skola finnas på Bergemon. Uti Skottane utmark, Långedal kallad, ligga i ett bergpass 3 små jordkullar, uti en af hvilka två mot hvarandra ställda hällar bilda en liten grift. Dessa ha förr varit omgifna af en inhägnad, hvaraf ännu synes spår. En rest stenhäll, af 3 alnars längd, på Skulevik, åtföljes af en spådom om ofärd öfver den, som den rubbar. En jättegryta på denna gårds utmark, äfvensom en dylik på Bäckevalls egor, hafva förr varit nyttjade till offerkällor. Kungshagen är en benämning, som tillkommer en del af sistnämda hemman, af uppgifven orsak, att en »bergakung» skall hafva haft sin bostad uti en angränsande bergsklyfta. — Af gårdar och byar märkas: Gläborg Österg. 1 mtl krono, tax. till 5,400 rdr rmt, mönsterskrifvareboställe; Lerberg 1 mtl, tax. till 3,750 rdr, fanjunkareboställe; Skådene 1 mtl, tax. till 5,400 rdr, f. närv. enkesäte för prostinnan Ekman. Största egendomen är Öster- och Wester-Torp med Ekenäs m. m., tax. till 61,650 rdr rmt, tillhörande majoren och ridd. M. Koch på Wågsäter; Wester- och Sör-Gläborg, tax. till 15,000 rdr; Hogen 1 mtl i 2 delar, tax. till 9,000 rdr; Skulevik $^1/_2$ mtl, tax. till 7,500 rdr; Bäckevall by i 12 delar; Håby by, bestående af Öfreg. och Nedrag. $1^3/_4$ mtl, är skiftad i 7 delar, taxerade till 10,530 rdr; Röd $^1/_4$ mtl, taxerad till 8,000 rdr. — Adress: Uddevalla.

Håckenstad. Egendom uti Eds socken, Norra Tjust härad och Kalmar län, belägen $^1/_4$ mil från kyrka och qvarn, $^3/_8$ mil från lastageplats vid Östersjön, om 1 mtl frälse, har naturskönt läge, med stor trädgård och parker, stor och dyrbar karaktersbyggnad på tillhörande Fläggstad. På egendomen, hvars areal är öfver 700 tunnland, deraf omkring 235 tunnl. åker, med god naturlig äng och skog till afsalu, födas c:a 60 st. kor, 12 par oxar, 10 st. ungkreatur 30 får, förutom hästar. Betydliga och goda odlingslägenheter finnas. År 1859 tillhörde egendomen nämdemannen A. G. Olsson och taxerades till 10,650 rdr rmt. År 1861 annonserades egendomen till försäljning.

Håckerstad. Säteri uti Skeda socken, Hanekinds härad och Linköpings län, beläget $^1/_8$ mil från kyrkan, består af 2 mtl samt 1 mtl frälse, $^3/_4$ mtl skatte sedan 1794 och taxerades 1859 med utjordarna Kullsätter, Stensätter och Askesätter till 29,700 rdr rmt, egdes samma år af enkefru majorskan Charlotta Feilitzen, som äfven eger $^1/_{16}$ mtl Oxlunda i samma socken. Till säteriet höra god äng, tillräckligt mulbete och behöflig skog. Allt frälset tillhörde 1683 och 1686 erkebiskop O. Swebilius (död 1700), de 2 mantalen äfven då med säterifrihet; derpå hans son, assessor S. Adlerberg, gift med grefvinnan D. B. Dahlberg, dotter af fältmarskalken Erik Dahlberg; kapten H. v. Stegling genom köp; år 1726 hans måg, E. v. Roland († 1759); ärfdes af öfverstelöjtnant S. Klingspor, fru grefvinnan Douglas, köptes sedan

af kapten D. Ehrenborg och ärfdes år 1815 af hans måg, majoren O. v. Feilitzen (✝ omkr. 1828); sedermera har säteriet innehafts af hans enka.

Håf. Annex-socken till Skölfvene pastorat uti Gäseneds härad af Elfsborgs län, $3^1/_2$ mil o.n.o. från Alingsås, vid 375 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 5,925 tunnland, af hvilka 480 äro sjöar och kärr, samt innefattar $6^1/_4$ mant. skatte, $5^7/_8$ mtl krono, $4^3/_4$ mtl frälse och taxerades år 1857 till 61,750 rdr bko. Marken är jemn, men något stenbunden. Rådande jordmånen är sandmylla. Socknen lider i allmänhet brist på skog, dock hafva några få hemman någon löfskog uti inegorna. Sockenallmänningen Rönneskog gränsar härintill. Befolkningen, som år 1805 var 385, uppgick 1856 till 529 personer. Kyrkan, $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd af sten i 17:de århundradet. Vid Håfsbro hålles marknad två gånger om året, och hvartill platsen är ganska tjenlig, såsom torr, jemn och rymlig sandhed med någorlunda lika afstånd från alla nästgränsande städer; der stöta ock 5 landsvägar tillsammans. Af fornlemningar finnas här: vid frälsehemmanet St. Fröstorp, ett litet stycke från landsvägen åt Stenunga, står en runsten, med följande inskrift: **þurþr . reſþi . ſtin . þeſi . eftr . Futin . faþur . ſin . þahn . harþa . kuþan . uk . iftr . Asburn . brþur . ſin . iuk . harþu . kutþan.** — På sned å andra sidan vägen står en lång upprest sten utan skrift och omkring honom 11 mindre stenar samt rundt omkring stenarna 24 st. kullar, nedanomkring stensatta; detta ställe lärer varit en ansenlig griftplats i hedendomen. Ej långt från Håfs by står en hop stenar i besynnerlig ordning, som af allmogen berättas vara en nedsatt och förstenad brudfärd, men troligen varit ett domaresäte. Vid prestgården har man vid gräfning funnit urnor och brända ben. — Af gårdar och byar märkas: Stommen $1^1/_2$ mtl säteri; Ollestad 2 mtl, med såg; Klockared 1 mtl, Getlanda $^1/_2$ mtl, Håkentorp, 1 mtl i 4 delar; Eket, 1 mtl i 3 delar; Håf i 9 delar, med 2 qvarnar vid Håfsbro; Hägene $^3/_8$ mtl krono, fanjunkareboställe; Rocklösa $^1/_4$ mtl, Ubby 1 mtl, tax. till 4,500 rdr rmt, Tormenstorp $^1/_2$ mtl äro upplåtna åt indelningshafvare. — Adress: Borås.

Håf. Två gårdar med detta namn finnas uti Rasbo socken och härad af Uppsala län, hvaraf den ena, 2 mant., tax. till 14,400 rdr rmt, eges af Uppsala akademi, och den andra, $^1/_2$ mtl, tax. till 3,530 rdr rmt, är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas: till Håberga i nordost 2 mil; till Uppsala i sydvest 2 d:o; til Björksta i söder $1\,^1/_4$ d:o; till Edinge i öster $1\,^1/_2$ d:o.

Håfvared, Stora och **Lilla.** Hemman af $1\,^1/_2$ mantal uti Skallsjö socken af Wädtle härad och Elfsborgs län, egas under Drängsered af löjtn. Adelskjöld.

Håfgården. Ett mantal skatte uti Werums socken och Westra Göinge härad af Christianstads län, tax. 1858 till 5,050 rdr rmt och skiftadt i 4 delar, som egas af allmoge. Uti äldre jordeböcker kallas denna gård gammalt säteri. Uti kriget med Danmark lät kon. Carl XI härstädes uppföra 2:ne kasteller, det ena vid bron och det andra vid spången. På 1670-talet hörde detta hemman under Skeinge gård.

Håga. En gård i Bondkyrko socken af Uppland, $^1/_4$ mil från Uppsala, var fordom konung Björns hofgård i 9:de århundradet, hvarför han kallades kon. Björn at Haugi. Deromkring anträffas åtskilliga högar, ättebackar och lemningar efter murar och byggnader. Denna konung Björn anses hafva varit kon. Björn Jernsidas sons son-son. Här är en stor hög, söder om byn, som skall vara denna konungs grafhög och kallas derföre ännu i orten Konung Björns Hög. Den är nästan af lika höjd med Gamla Uppsala högar. Här vid byn synas ock grundstenar efter en kyrka. Denna konung Björn på Håga antages af några vara den, till hvilken Ansgarius kom att predika christna läran. Här finnes ock en runsten med inskriften: . . . . . . **litu : raiſa . ſtain × iftir : ønt Ju . . . . ſun ſin . tauþr .**

fita × faþum × iftir . ku n . . . riþ runar Ubir. —

Håkanbol. Ett mantal skatte uti Nysunds socken, Wisnums härad och Carlstads län, taxeradt 1859 till 22,500 rdr rmt. Häraf eges $^{49}/_{64}$ mantal, $^{3}/_{16}$ i Bräcken, $^{3}/_{16}$ i Hållunda, $^{3}/_{32}$ i Lidan, $^{1}/_{16}$ i Mickelsrud, $^{1}/_{4}$ i Printzerud, $^{3}/_{32}$ i Roted, lägenheten Nyäng samt 2:ne torp, $^{1}/_{4}$ i Lidens tullmjölqvarn med 2 par stenar och på Håkanbols egor ett stångjernsbruk, det hela tax. till 100,210 rdr rmt, af kapt. G. Hammarhjelm. Bruket har 2 härdar och oinskränkt smidesrätt; tillverkningen för år 1858 uppskattades till 70,205 rdr. På 1840-talet egdes öfra härden af C. R. Bergius och den andra af J. Strokirk. $^{15}/_{64}$ mtl af Håkanbol, tax. till 5,273 rdr, eges under Lidefors bruk af brukspatr., phil. mag. A. A. Berger.

Håkanryd. En frälsegård i Ifvetofta socken och Willands härad af Christianstads län, består af $2^{1}/_{6}$ mtl, med 1 mjölqvarn, 6 torp samt ett ansenligt tegelbruk, anlagdt på 1760-talet, då det var det betydligaste i Skåne, taxeras till 13,525 rdr bko, eges af grefve Trolle Wachtmeister på Trolle-Ljungby. Gården har nödtorftig åker, äng, bok, ek och surskog, hvarest finnes en förträfflig vildbana. I Sissesjön eger gården fördelaktigt fiske, så väl som i 3:ne nedanför hvarandra belägna dammar, utr hvilka finnas karp och rudor. Mellan man- och ladugården flyter Sissebäck, som är skiljemärke mellan Skåne och Bleking, så att ladugården ligger i Bleking. Utanför boningshuset ligger en liten trädgård, försedd med fruktträd, bredvid hvilken finnes en humlegård.

Håkansbo. Gästgifvaregård i Öster-Löfsta socken och Olands härad af Uppsala län, af $^{1}/_{2}$ mantal, tax. till 2,430 rdr rmt. I närheten häraf, på gränsen till Films socken, finnas åtskilliga jerngrufvor, som tidtals varit bearbetade. Ifrån denna gästgifvaregård skjutsas: till Skärplinge i n.v. $1^{3}/_{4}$ mil; till Frebbenbo i n.o. $1^{1}/_{4}$ d:o; till Wansta i öster $1^{1}/_{4}$ d:o; till Bro i söder $1^{1}/_{2}$ d:o; till Ulfsbo i sydvest $1^{1}/_{4}$ d:o.

Håkansboda. Koppargrufvor i Ramsbergs socken och Linde Bergslags härad af Örebro län, $6^{1}/_{4}$ mil från Örebro, lemna malm till Flögfors hytta (se denna art.), äfven till Mårsätter kopparhytta, ehuru den är 9 mil aflägsen från Håkansboda. Taxeringsvärdet för den del, som hörer under Flögfors, var 1859: 9,220 rdr rmt; $^{3}/_{8}$ mtl, tax. till 1,340 rdr rmt och skiftade i 4 delar, egas af allmoge. Ungefärliga kopparhalten af malmen utgör mellan 5 till 8 procent. År 1837 uppfordrades här 600 sk℔ kopparmalm och år 1841 nära femdubbelt eller 2,917 sk℔. Här brytes ock koboltbaltig malm. År 1839 upptogs Kommersgrufvan, och vid 1841 års slut hade denna grufva, som var en liten skärpning norr om Märsgrufvan, nått ett djup af 15 famnar och innehöll god malm på $8^{1}/_{3}$ famnars längd samt 3 famnars bredd, sträckande sig inåt Märsgrufvan.

Håkantorp. Annex-socken till Segerstad pastorat, belägen i Gudhems härad af Skaraborgs län, 1 mil n.n.o. från Falköping, vid 380 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 1,736 tunnl., med $3^{1}/_{2}$ mtl skatte, $^{13}/_{16}$ mtl krono, 2 mant. frälse och taxeras till 39,760 rdr rmt. Jordmånen, som är bördig, består mest af svartmylla, öfver allt stenbunden. I allmänhet är här brist på skog, utom vid några hemman, som hafva löfskog. Socknen, som år 1805 beboddes af 190 och 1859 af 288 personer, har fast skola, der under sistnämda året 12 gossar och 7 flickor undervisades af en examinerad lärare, gemensam för Segerstad, medan 14 gossar och 16 flickor undervisades hemma. Kyrkan, af sten, belägen $^{3}/_{10}$ mil från moderkyrkan utmed den s. k. Hornborga-ån, är liten och mörk, har stapel och en klocka. Vester om vägen mellan Hornborga och Thorbjörntorp, vid Thorstorp på en kulle, är en runsten, der, enligt sägen, en fylkiskonung blifvit begrafven, och i en backe i nejden hans 12 söner. Här märkas: Espås, ett välbygdt hemman af 1

mtl, taxeradt till 9,000 rdr rmt, eges, jemte Ryckla 1 mtl med qvarn, Hässelströms qvarn, det hela tax. till 15,710 rdr rmt, af enkefru Malmstedts arfvingar; Håkantorp stommen af $^3/_4$ mant. krono, tax. till 3,680 rdr rmt. — Adr.: Sköfde.

Håkantorp. Två mantal säteri uti Longs socken och Barne härad af Skaraborgs län, taxeradt till 15,000 rdr rdr, eges af handl. Eneström i Malmö. Gården har ringa åbyggnad af trä, men en stor trädgård; svagt höbol, ingen skog, vidsträckt utmark, hvaraf en stor del kan odlas. År 1812 var öfverstelöjtnant Coijet egare. På denna gård uppfostrades Håkan Röde, hvars mandom och bedrifter på sin tid uppfyllde hela Norden med beundran, och hvars vänskap för konung Sverker och hans barn, som uppväxte på den närbelägna gården Levene, omtalades som ett efterdöme af trofast vänskap. Han var son till en rik man vid namn Iwan, som hade stora gods i Norge, Wärmland och Westergötland och kallades Hvite, ty han var något blek och ljuslätt; Håkan var frisk och blomstrande och kallades derföre Röde. Då hemma var frid, begåfvo sig gerna den tidens ynglingar ut att tjena vid främmande konungars hof eller här; men ingen ville bära sköld mot egen drott eller fäderneslaud. Att Westergötland eller Wärmland var Håkans födelseort, visas af minnesmärken och sägner; att han var Svensk, synes deraf, att han burit vapen mot både Norge och Danmark, men aldrig mot Sverige. Först tog han tjenst hos kon. Sven Estridsson i Danmark och älskade honom mycket; men, efter att hafva öfvervunnit och slagit denna konungs fosterson, som var en grym våldsman, likväl älskad af Sven Estridsson, måste han lemna denna konungs tjenst och begaf sig till konung Harald Hårdråde i Norge, der han blef hans jarl; men då Håkans bedrifter uppväckte denna konungs afundsjuka, och han dertill ådragit sig hans vrede för det han efter slaget i Nissa-ån befordrat sin förre herres och konungs, Sven Estridssons, flykt, måste han lemna Norge, och insåg han nu, huru vanskligt det är, att tjena främmande herrar: bäst är att tjena egen drott. Han tog nu sin tillflykt till kon. Stenkil i Sverige och blef jarl i Wärmland och Westergötland.

Håkeby. En bondgård uti Tanums socken af Bohuslän, om $^1/_2$ mtl skatte, tax. till 1,800 rdr rmt, eges af Olof Johansson. Om denna gård förmäler sägnen, att en konung skall hafva bott här och fått sin lägerstad uti en af de ättekullar, som ligga i sjelfva gärdet, och i hvars närhet finnes en rund, kretsformig stensättning, 7 steg lång. I norr och söder af denna skeppsform stå två breda, men icke höga stenar, och ett par dylika uti hvarje sida. »Denna sägen», skrifver A. E. Holmberg, »påminner om Sturlesons uppgift, att den vänsälle Norska konungen Olof Haraldsson Kyrre dog på sin gård Haukabö i Wiken (1093), hvilken gård otvifvelaktigt är n. v. Håkeby. Olof blef likväl begrafven i Trondhjem, och folksagan gör således, hvad sjelfva grafstället vidkommer, ett misstag; men detta är ursäktligt, emedan alla folksägner gerna söka sig ett stöd vid någon fornlemning — huru främmande för dem denna än må vara, — hvilket ock är ett nödvändigt vilkor för dess bevarande; när fornlemningen förstöres, dör traditionen, såsom, enligt sagan, Dryaden när trädet fälles.» Att Håkeby egt märkvärdighet i ännu aflägsnare tider, synes af en myckenhet vid densamma belägna bautastenar och ättehögar; af de förra återstå dock nu endast 10, af hvilka den största är $2^3/_4$ alnar hög; uti en af de sednare har för några år sedan anträffats ett svärd, en yxa och en skära af jern, liggande vid en med aska fylld urna. — Håkebytorp $^1/_2$ mtl, tax. till 2,250 rdr, eges af Isak Korneliusson.

Håkentorp. Ett och $^1/_8$ mtl frälsesäteri uti Bredaryd socken och Westbo härad af Jönköpings län, med tegel- och calcinerbruk, taxer. till 9,045 rdr rmt. Dess äldsta egare var löjtnant de la Grange, som sålde detsamma till major Tornérhjelm; han åter sålde egendomen till sin brorson, löjtn. C. Tornér-

hjelm, hvilken sålde egendomen till frälseinspektoren Sandberg; det innehades en längre tid efter hans död af hans enka; men efter hennes död inköptes den år 1802 af S. N. Bergh. År 1844 egdes säteriet af löjtnant Kuylenstjerna och 1859 af kapten Kuylenstjerna.

Håknäs. Finbladigt sågverk i Nordmalings socken af Westerbottens län, beläget vid Öre-ån, 1 mil från kyrkan, anlades af direktör Bjur och Modén, med privilegier från 1761; efter dessa intressenter sammanslogos Öre-verken, $^1/_4$ mil längre ned, med detta, under ett nytt bolag, som bildades mellan ingeniör Törnsten, inspektor Schröder och handelsm. Edsberg. På deras tid, omkring 1780, tillverkades här årligen omkring 2,000 tolfter bräder och sågades flera slags plankor, läkten och ribbor med 2 ramar. Tillverkningen föres $^1/_4$ mil till lastningsplatsen Skurun, hvarifrån utskeppningen sker. Öreelf har vissa årstider stark isgång, så att, om sågverksdammarna ej hade sin egen mekanik, skulle de icke kunna bibehållas. Håknäs såg- och mjölqvarn taxeras för närvarande till 19,145 rdr riksmynt.

Håknäs. By uti Wätö socken och Bro Skeppslag af Stockholms län, af $1^3/_4$ mtl, ligger vid Norrtelje-fjärden och är skiftad i 5 delar, taxerade till 9,890 rdr rmt, mellan 3 åboer. På 1600-talet har Håknäs varit säteri; egdes 1667 af frih. Thure Oxenstjerna; var 1685 ännu i slägtens hand; förlorade säterifrihet 1702, var 1849 deladt.

Håksvik (Håcksvik). Annex-socken till Kalfs pastorat af Kinds kontrakt i Göteborgs stift, uti Kinds härad af Elfsborgs län, $5^1/_2$ mil s.s.o. från Borås, vid 480 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 24,925 tunnland, af hvilka 2,220 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 613 och 1859 af 883 personer, bestående af $4^7/_8$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono, $11^5/_8$ mtl frälse, taxerad till 76,160 rdr rmt, har ymnig skog. Barnundervisningen bestreds 1859 uti ambulatorisk skola för 24 gossar och 18 flickor af en examinerad lärare och en oexaminerad lärarinna, gemensamma för Kalf och Mårdaklef socknar; 37 gossar och 35 flickor undervisades hemma. Kyrkan, trång och mörk, belägen $^4/_5$ mil från moderkyrkan, är byggd af trä på obekant tid, reparerad 1826 och har målningar i taket. Tornet är märkvärdigt för sin ålder, storlek och fordna nyttas skull, emedan det, då Skåne, Halland och Bleking hörde till Danska kronan, tjente i ofredstider, på denna dåvarande gränsort, till ett vakt- och försvarshus. Det har 4 rum, öfver hvarandra upptimrade, och ett, vaktrummet kalladt, i hvilket åtskilliga skottgluggar finnas; dörren dertill är mycket sönderhuggen med värjor och sablar; sägnen förmäler, att det skett af Jutarne, och frågar vandraren när detta skett, svaras, såsom vanligt är, ettdera »i konung Carls eller drottning Christinas tid», de kungliga personer, som mest äro på folkets tunga. År 1764 skadades tornet af åska. I denna socken märkas: säterierna Källhult och Spärryd samt Landboarp; Drägved Öfreg., $^3/_8$ mantal i 3 delar, Drägveds qvarn och såg, taxerade till 1,500 rdr rmt, egas af Ax. Ehrengranat; Bäck $^3/_4$ mtl; Håcksvik $^1/_8$ mtl; Hulugärde $^1/_4$ mtl krono, tax. till 750 rdr, innehafves af kronolänsmannen på Tranebäck i Kalfs socken; Håcksviks stom $^1/_4$ mtl, tax. till 750 rdr, hörer under prestgården i Kalfs socken. — Adress: Svenljunga.

Hålanda. Annex-socken till Skepplanda pastorat af Norra kontraktet i Göteborgs stift, ligger i Ale härad och Elfsborgs län, $4^1/_4$ mil n.n.o. från Göteborg, $1^1/_4$ mil från Göta-elf, vid 140 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 11,386 tunnland, af hvilka 1,950 äro sjöar och kärr. Jordmånen är nästan öfver allt mycket sandaktig. Skog finnes ymnigt. Socknen, som år 1805 bebοddes af 922 och 1859 af 1,458 personer, består af $14^{15}/_{16}$ mtl skatte, $1^1/_8$ mtl krono, $9^1/_4$ mtl frälse och taxerades 1859 till 148,900 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare uti fast skola för 45 gossar och 21 flickor, under det att 65 gossar och 92 flickor

undervisades hemma. Kyrkan, belägen $^7/_{10}$ mil från modersocknens, är byggd af gråsten på obekant tid; tornet lärer vara uppfördt och kyrkan reparerad år 1756. — Den betydligaste gården i socknen heter Livered, säteri, med underlydande hemman tax. till 51,260 rdr rmt; vidare märkas här: Hverle by i 19 delar; Höga, 2 mant. i 10 delar; kungsgårdarna Torpe Westerg. $^1/_2$ mtl, tax. till 1,950 rdr, och Relsbo $^1/_4$ mtl, tax. till 850 rdr; komministersbostället Höga Westerg. $^1/_2$ mtl, tax. till 3,000 rdr. — Adress: Göteborg.

Hålbonäs. Ett och $^1/_4$ mtl frälsesäteri uti Sköldinge socken, Oppunda härad och Nyköpings län, ligger på en udde i Wammeln, $5^3/_8$ mil från Nyköping, och tros fordom ha legat på Waldemarsön derutanför; utgör, jemte 1 mtl Warbro, $^1/_2$ Björnmyra, $^1/_4$ Bränntorp, $^1/_8$ Djupvik, $^1/_4$ Dagslöth, 2 Ekeby, $^1/_4$ Engetorp, 1 Eknäs, 2 Grysta, 1 Hvalsta, 1 Hästedal, $^1/_4$ Håhlbäck, $^1/_4$ Håfmanstorp, $^1/_8$ Kallvik, $^1/_4$ Lindkulla, 1 Lind, $^1/_8$ Löfröthan, $^1/_4$ Nysätter, $^1/_4$ Pattala, $^1/_4$ Rosendal, $^1/_8$ Simonstorp, 1 Warbro, $^1/_4$ Åtorp, Warbro qvarn (tax. till 17,100 rdr) med såg, Transätters såg samt frälseräntan af $^1/_8$ mtl, ett gods, taxeradt 1859 till 105,804 rdr rmt, då det egdes af grefve J. O. Mörner. Här finnes fabrik för lack, kimrök och terpentin. Till gården höra godt höbol, tillräcklig skog, försvarlig mangårdsbyggnad af 2 reveterade trähus, med 2:ne trädgårdar, anlagda på 1820-talet. På ön nära vid Hålbonäs tros ha varit en borg, befäst under vikingatiden. Hålbonäs egdes omkr. 1450—70 af Anders och Matts Håkanssöner (Sparre), omkring 1495—1500 af den förres son, Håkan, och derpå dennes döttrar: Anna, gift med Per Bryntesson (Liljehöök), och Karin, gift med Peder Johansson Fleming; tillhörde 1560 de förres son, Måns Liljehöök; derpå hans dotter, Anna, gift med ståthållaren Erik Nilsson Ryning; dennes söner, Nils omkring 1623 och riksrådet friherre Erik; från 1654 den sednares enka, M. E. Kurtzel; från 1678 hennes systerson, landshöfd. Jak. Fleming; från 1687 hans dotter, Sigrid, gift med lagman Sv. Ribbing, samt deras dotter Beata (död 1760), gift med presidenten friherre C. H. Wachtmeister och derpå med grefve C. G. Spens; 1763 fru A. C. Posse, född Fleming (död 1774); 1795 friherre R. Wrangel; vidare friherre Palbitzsky, år 1800 en grefvinna Posse, född Bjelke; slutligen genom köp grefve N. C. Mörner (död 1828).

Hållingsby. Ett mantal frälse uti Östra Ryds socken, Skärkinds härad och Linköpings län, har tillhört slägten Reuter, egdes 1853 och 1859 af mag. C. Gustafsson; sistnämda år taxerades gården till 6,860 rdr rmt.

Hållingstorp. Skattehemman om $1^1/_2$ mantal uti Krigsbergs socken, Aska härad och Linköpings län, köptes till skatte 1704, hörde 1686 under Storberg, egdes 1850 af direktör Nyströms arfvingar, hvilka här på 1830-talet hade en mekanisk verkstad; år 1859 egdes $^7/_{16}$ mtl, tax. till 5,150 rdr rmt, af byggmästaren J. R. Nyström; $^1/_{16}$ mtl, tax. till 420 rdr, af Jaen Anderssons enka.

Hållnäs. Socken och patronelt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Örbyhus kontrakt af Uppsala stift, ligger i Olands härad och Uppsala län, 6 mil från Gefle, $8^1/_2$ mil n.n.o från Uppsala, vid 100 fots höjd öfver hafvet, längst i norr och nordvest omgifven af hafvet, i vester och sydvest af Löfsta, i sydost af Forsmark; omfattar, med spridda öar och skär, en areal af 47,837 tunnland, af hvilka 3,350 äro sjöar och kärr, och består dels af bergig skogsmark, som är stenbunden, dels af lågländ, sank och vattensjuk mark, som är ett hinder för åkerns och ängsmarkens uppodlande. I södra hörnet går Forsmarks-ån fram, bildar norra Åsjön och har sydostligt utlopp till Forsmark. Midt på östra kusten är Barknåraviken, som mottager ett gräfdt utlopp för kärret af samma namn; i den nordligare Slada-viken utfaller Slada-ån från de i sednaste åren betydligt aftappade Barknåra-, Fomar-, Lönn- och Hjelmungesjöarna. Andra mindre sjöar utlöpa på

norra kusten. Rådande jordmånen är sand och klapper samt myr- och kärrjord; på få ställen finnes lera. Skog till vedbrand och gärdsel finnes hjelpligt; men skogen till timmer och sågvirke samt kolved för Löfsta jernverk har länge varit i aftagande. Ortens näringar äro åker-, ängs- och skogsbruk, sjöfart för Löfsta bruk samt fiske, särdeles i hafvet. Folkmängden, som år 1805 var 1,646, utgjordes 1859 af 2,500 personer; hemmantalet är $10^1/_8$ mtl skatte, $1^3/_8$ mtl krono, $24^1/_2$ mtl frälse, och taxeringsvärdet för år 1859 var 164,130 rdr rmt. Skolbarnens antal utgjorde sistnämda år 130 gossar och 170 flickor; häraf undervisades af två examinerade lärare 56 gossar och 67 flickor i fast skola, de öfriga undervisades dels enskildt, dels hemma. Kyrkan, af gråsten, är gammal, återställd efter Ryssarnes härjande framfart år 1719 och reparerad år 1836, bägge delarne på Löfsta bruksegares bekostnad. Kyrkoherdar nämnas från 1556, kapellaner från 1697. Jus patronatus medföljer egandet af ofvannämda bruk. Huldanes förekommer 1314, såsom hörande till Rodhin i Tiundia. På en holme, kallad Björn, uppsattes 1824 en känningsbåk af trä, hvilken hör under norra lotsdistriktet och Öregrunds fördelning. — Af fornminnen omnämnas här tvänne runstenar, vid Hållen i norr och Ängveta i nordvest; den sistnämda, på Ingreta äng, är upptagen i Liljegrens Run-Urkunder under N:o 265, och har följande inskrift: **Huskarl auk Tiuri . faÞrkar tvair raisti stain Þina aftir Þiurkair bruÞur Hnskarlsa . auk sun Tjura øn FasÞikr raista runør Þisar Þair .. Ir ...** Två vägar från Löfsta, den ena från bruket, den andra från kyrkan, mötas vid Hållnäs kyrka längst upp i norr, $8^1/_2$ mil från Uppsala; en väg är anlagd af Löfsta bruks egare härifrån till Ängskär (Enskär) $^1/_8$ mtl, med lastplats, som, jemte Barknåra $1^1/_4$ mtl, Böle $^1/_2$ mtl, Edevalla $1^7/_8$ mtl, Edsättra $1^1/_4$ mtl, Göksnåret $2^1/_2$ mtl, Hjelmånge $1^1/_4$ mtl, Hållen $1^7/_{12}$ mtl, Kårbo $^1/_2$ mtl, Kärfven 1 mtl, Lönnö 1 mtl, Maling $^1/_2$ mtl, Sikhjelma 2 mtl, Slada $1^1/_4$ mtl, Wafd 1 mtl, Ängsvreta $^5/_6$ mtl, Önsbro $^1/_2$ mtl m. fl. mindre hemman och frälseräntan af $9^{17}/_{24}$ mtl, utgör ett gods, tax. till 115,460 rdr rmt och tillhörande Löfsta bruksegares, h. exc. grefve Carl de Geers, sterbhus. Boställen äro: prestgården 1 mtl, tax. till 4,500 rdr rmt; komministersbostället $^1/_4$ mtl, tax. till 1,120 rdr rmt. — Adress: Tierp.

Hållsjö. Hytta uti Karlskoga socken af Karlskoga Bergslags härad och Örebro län, ligger nära vid sjön Trösan. Hållsjöhytte qvarn med 2 par stenar, tax. till 950 rdr, eges af intressenter; Hållsjöhytteskog $^1/_{30}$ mtl, eges af Hållsjöhytte-bolaget; Hållsjötorp $^1/_4$ mtl, tax. till 3,830 rdr rmt, eges af Alkvetterns bruksbolag.

Hållsta. Två och $^7/_8$ mantal skatte uti Husby socken, Öster-Rekarne härad och Nyköpings län, taxeras till 12,987 rdr rmt och egas under Hellefors bruk. Ett mtl skatte, tax. till 4,650 rdr, lyder under Ryningsbergs säteri. Ifrån Hållsta gästgifvaregård skjutsas till: Eskilstuna i norr 1 mil; Örstad i nordost 1 d:o; Nästorp i vester $1^1/_2$ d:o.

Hållstad. By uti Östra Ryd socken och Skärkinds härad af Linköpings län, innefattande $2^1/_4$ mtl skatte, tax. 1859 till 11,000 rdr rmt, är skiftad i 6 lotter. Hållstad har lydt under Fyrby 1687 och 1700, men blef dock underkastadt reduktion och innehades 1726 såsom pension af major Starenfelt.

Hålltorp. Ett mant. säteri uti Lindärfva socken af Kinnefjerdings härad och Skaraborgs län, taxeradt med underlydande $^1/_2$ mtl Eke, $^1/_4$ mtl Tomten till 38,640 rdr rmt, innehåller 1,245 tunnland, af hvilka 600 innefatta vacker barr- och löfskog och de öfriga bördig åker och ängsmark. År 1812 tillhörde gården majoren baron C. Fock; år 1859 konsul Chr. Westfeldt.

Hållö. En ö uti Bohuslänska skärgården utanför Sotenäs, hörande till Askims socken, på hvilken en blänkfyr är uppförd 1842. Byggnaden består af ett rundt torn af gråsten, och lågan,

som befinner sig vid 100 fots (enligt Holmberg) vid 200 fots (eft. andras uppgifter) höjd öfver hafsytan, roterar på 6 minuter. Sedan denna fyr blifvit tänd, hafva de sjöskador, som här förut i stor mängd plägade ske mot blindskären, till största delen upphört att inträffa.

Hålöga Kulle uti Gökhems socken och Skaraborgs län, är till skapnad och höjd lik de gamla Uppsala-högarna. Öfverst är en rund, vid graf af en manslängds djup, hvartill är uppgång på den mindre branta sidan af Mösseberg. Man förmodar, att den derföre blifvit nyttjad till förskansning; kullen ligger $1/_{16}$ mil i vester nedanför Mössebergs södra udde; $1/_{8}$ mil derifrån i norr är en annan kulle, som äfven har en urhålkning, och äfvenså Björkhögskullen, längre i norr.

Håmäjarne. Så kallas landsvägsbackarna på vestra sidan om sjön Ör i Wärmland. Här säges ett slag hafva stått mellan två Wärmländska slägter, som förde hämdekrig sig imellan. Gunnar hette anföraren för den ena slägten; han flydde, besegrad, genom dalen nedanföre, men samlade sitt folk igen på en höjd, österut belägen. Der förrättade han sin bön och gjorde Gud ett löfte, att, om han ville förläna honom seger, skulle han dersammastädes bygga en kyrka. Derpå började slaget ånyo, då Gunnar vann seger. Han fullgjorde ock sitt löfte och byggde der Gunnarsnäs kyrka.

Hånger. Annex-socken till Kärda pastorat uti Östbo härad af Jönköpings län, ligger $8^1/_2$ mil s.s.v. från staden Jönköping, vid 470 fots höjd öfver hafvet, och gränsar i öster till sjön Widöstern, i söder till Dannäs och Hvittaryd i Kronobergs län, i vester till Torskinge och Forsheda, i nordvest och norr till Kärda och Wernamo socknar; är 1 mil lång och $3/_4$ mil bred, med en areal af 10,437 tunnland, af hvilka 1,890 äro sjöar och kärr, samt innehåller $2^5/_8$ mtl skatte, $11^1/_2$ mtl frälse (häraf höra $4^3/_4$ mtl till Westbo härad) och taxerades 1857 till 27,247 rdr bko. Största delen af utsädet består af blandsäd och hafra, knappt fjerdedelen af råg och korn. Socknen, som år 1805 beboddes af 636 och 1859 af 732 personer, har fast skola, hvari under sistnämda år undervisades 34 gossar och 31 flickor af gemensam lärare för skolan i Kärda. Kyrkan, $1^1/_4$ mil från moderkyrkan, är af trä, 32 alnar lång, 12 bred, 17 hög (till takåsen). Kalken är gjord för en Jontorps kyrka, — förmodas vara ett byte från ett krig i Skåne. Hånger var socken med kyrka redan 1299. Sacerdos de Hangor fick 3 öre i kyrkoh. Gengjuts i Fryeled testamente. — Här märkes säteriet Grestorp eller Kylahof, N. Brusås, Hånger, två hela skattehemman; Hånger, 5 mtl frälsehemman, har egts af grefve G. Bonde före 1740, då Nils Bonde blef egare; St. Ryd och Sanna, två hela frälsehemman. — Adress: Wernamo.

Hånger. Fordom annex-socken till Klefva pastorat, är nu jemte Mårby sammanslagen till en socken under namn af Bjurum, men upptages ännu i offentliga handlingar. Socknen, innefattande $8^3/_4$ mtl och taxerad 1859 till 46,040 rdr rmt, upptages till största delen af säteriet Bjurum med underlydande, som består af $6^1/_2$ mant., tax. till 40,640 rdr och eges af landtbrukarne Jönson, Hanson och Bengtson. Vidare märkas här: Hånger Hofgården af 1 mtl, skiftad i 3 delar, hvardera af $1/_3$ mtl. — På kyrkogården finnes sjelfva stenen efter konung Inges graf, som är omnämd under Bjurums socken. Här vid Hånger och kon. Inges graf skall drottning Astrid hafva stämt ting med landfolket och bedt Svenskarne bistå kon. Olof den Heliges son att återtaga sina fäders thron. Då folket, som alltid vårdat vänskapen med Norge, nekade härtill, stod drottningen upp och talade både väl och länge, påminnande de Svenske, hvad de af Knytlingarne lidit uti slaget vid Helga-å och Stångpelle-bro, och att för deras anhörigas och landsmäns blod, som der och vid Sticklarstad flutit, ännu ingen hämnd var utkräfd. Detta tal vann stort bifall bland menigheten, och gjorde Sven-

skarne sedan konung Magnus godt bistånd att fördrifva Sven, hvarefter Magnus med det hedrande namnet Hin Gode fick det konungadöme hans fader egt.

Hångsarf och *Kohlsnäs* bergsfrälse-egendom uti Tuna socken af Säters fögderi uti Stora Kopparbergs län, bestående af $^{745}/_{832}$ mtl, tax. till 12,180 rdr rmt, eges af f. d. fanjunkaren D. A. Theander.

Hångsdahla. Reg. pastorat af 3:dje klassen, hörande till Wartofta kontrakt i Skara stift, utgöres af tre socknar: Hångsdahla, moderförsamling, Skörstorp och Gerum, annexer, samt innefattar $36^1/_8$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 180, uppgick 1856 till 938 personer. Församlingen är skoglös och räknas till Falbygden. I nordvest möter det så kallade Gerums berg, som gränsar till Hvarfsberget. Ett annat litet berg uppreser sig midt i församlingen och kallas deraf Hångsdahlaberget, men har äfven ett särskildt namn, Gisseberg. Dess största höjd är 125 alnar, längden $^1/_8$ mil, och är bergsfoten på norra sidan beväxt med löfskog. — *Hångsdahla,* modersocken uti Wartofta härad af Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil o.s.o. från Falköping, vid 520 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Gerum, i nordvest af Skörstorp, i vester af Kälfvene, i söder af Kimbo och i öster af Hvalstad samt innefattar en areal af 1,851 tunnland, af hvilka 10 upptagas af vatten och kärr. Marken sluttar från vester till öster. Rådande jordmånen är svartmylla, något litet sandblandad. Utsädet består mestadelen af hafra och blandsäd. Socknen, som år 1805 beboddes af 269 och 1859 af 942 personer, består af 10 mtl skatte, 3 mtl krono, 3 mtl frälse. Pastoratet taxerades 1857 till 131,270 rdr bko. Barnundervisningen bestreds år 1859 af en examinerad lärare uti fast skola för 35 gossar och 21 flickor, under det att 11 gossar och 14 flickor undervisades hemma. Kyrkan, af sten, är byggd på obestämd tid. Under en vackert huggen sten på Hångsdahla kyrkogård ligger begrafven en af socknens kyrkoherdar, Petrus Rangelius, död 1697. Han var en grundlärd man och presiderade 1690 på ett prestmöte. Två af hans sonsöner adlades med namnet von Post. Götiska grafvårdar, i form af grottor eller s. k. dyrhus, finnas i mängd i denna församling. Deribland märkes i synnerhet vid vägen mellan Hångsdahla och hemmanet Hunstorp en kulle med en ofantlig gråstensklippa öfver en stor graf. Stället kallas Lokehall. Man har deruti funnit en mängd menniskoben. I fordna tider har Hångsdahla hört till Wisingsborgs grefskap och jurisdiktion. År 1829 sköts vid Hångsdahla-bergen en svartblå och en hvit fjällråtta, som stundom från högsta Norden nedkommer mot ovanligt starka vintrar. — Socknen upptages till största delen af en enda by, Hångsdahla, som är skiftad i 38 delar. Harslekärr $^1/_4$ mtl, Gerum $^{15}/_{16}$ mtl, Hångsdahla $^3/_4$ mtl, taxeradt till 15,850 rdr rmt, egas af A. Fagerlinds sterbhus; komministersbostället, $^1/_2$ mantal, är taxeradt till 2,280 rdr rmt, kronolänsmans-bostället, $^1/_2$ mtl, till 2,420 rdr. — Adress: Falköping.

Hånö. Två mantal frälsesäteri uti Bälinge socken, Rönö härad och Nyköpings län, beläget mellan Kar- och Sibbo-fjärdarna, $3^1/_4$ mil från Nyköping, är sammanbygdt af Svinesund och Kopparbol, det förra nämdt 1328, då det synes ha kommit under Nynäs, det sednare likaledes 1376. Det är svårt att säga, när detta ställe först blef bebygdt; men det anses med säkerhet hafva varit en ö; förekommer omkring 1630 under sitt nuvarande namn såsom tillhörigt öfverste H. Fleming; egdes af hans enka, född Kurtzell, 1658; från 1673 af sonen, landshöfd. friherre Jakob Fleming, död 1689; derpå af dennes dotter, S. B. Fleming, gift med landshöfd. frih. Sven Ribbing († 1711); öfvergick äfven genom giften till slägterna Spens och Posse; genom köp år 1785 till grosshandl. Seton, 1786 till friherre Fleetwood, 1790 till fabrikör Furubom, 1791 till kamreraren G. M. Smedberg, som vid sin död lemnade säteriet åt sina tvänne döttrar. Inom

denna slägt har egendomen förblifvit till inpå 1850-talet; år 1859 egdes Hånö, jemte 1 mtl Boo, 1 Berg, 1 Lomedahl, 1 Haga, 1 $^1/_2$ Stäk, $^1/_2$ Källnäs, $^1/_2$ Kärr, 1 Westra och Södra Segersta, $^1/_2$ Sjö, 2 Tranvik, $^1/_4$ Klenstorp, $^1/_4$ Skyle, $^1/_4$ Sanda, tillsammans taxerade till 59,300 rdr rmt, af F. C. Isoz. Det två våningar höga stenhuset är omkring år 1648 uppbygdt af baron Henr. Fleming. Egendomen och trädgården äro vackra och förbättrade af kamreraren Smedberg, under hvars tid äfven flera planteringar blifvit gjorda. Till gården hörer en härlig skog, hvilken är så mycket dyrbarare, som de öfriga herrgårdarnas i socknen skogar äro till större delen medtagna. På ett berg vid gården synes hafvet.

Hårdaholm. Två mantal säteri uti Hvalstad socken af Wartofta härad och Skaraborgs län. Häradshöfding Erik Larsson Hård, född 1560, skref sig till Hjellö och Hårdaholm. År 1813 egdes häraf 1 $^1/_2$ mtl af bönder, $^1/_4$ mtl af öfversten m. m. Palmstjerna och $^1/_4$ mant. af kommissions-landtmätaren P. Baalacks enka. För närvarande egas $^5/_8$ mtl, tax. till 4,330 rdr, under Flata af Peter Nilsson i Aspagården; $^1/_4$ mtl. tax., till 1,710 rdr, under Hvalstadgärde af löjtn. C. L. Strömbom.

Hårdanäs. En sätesgård af $^1/_4$ mtl uti Björkö socken och Östra härad af Jönköpings län, jemte underliggande 1 mtl Sjö af lika natur. Sätesgården Hårdanäs är väl bebyggd på en udde i Stornömmen och bildar, genom en gräfd större kanal, en ö, som med sin väl anlagda trädgård och parker gifver den mest leende anblick; har tillhört ryttmästaren Johan Printzensköld, död 1720. Han bivistade Skånska kriget på 1670-talet; var gift med sin systers stjufdotter, Anna Märtha von Schaar, med hvilken han förlofvade sig, då hon var blott 4 år gammal, dog 1730. Derefter sonen Jakob, dog barnlös 1750. Sedermera har egendomen tillhört 1770 löjtn. H. L. Drake; hans enkefru; kapt. Baumgardt; 1828 häradshöfding Johan Broman och 1859 enkefru kaptenskan Hilda Broberg. Egendomen utgör, jemte $^1/_2$ mtl Änga, $^1/_4$ Applaskog, $^1/_8$ Rafvelsryd, ett gods, taxeradt till 6,830 rdr rmt.

Hårdsta. Fänriksboställe i Undersåkers socken af Jämtlands Södra fögderi och län, består af $^1/_2$ mtl krono och taxeras till 1,350 rdr rmt samt arrenderas af enkefru Lagerkrantz. Här skall fordom varit en kungsgård.

Håredal. Ett mantal frälse uti Tiderums socken, Kinda härad och Linköpings län, beläget vid Sommen, tillhörde 1687 Ad. Leijonhufvud, 1726 mag. Durei arfvingar, 1783 kapten Dureus, 1825 P. G. Durlings arfvingar, 1852 prostinnan Arneij, 1859 Olaus Carlsson; taxeringsvärdet för sistnämda år var 7,410 rdr rmt.

Håringe, Stora och **Lilla.** Säterier i Bolmsö socken af Westbo härad och Jönköpings län, hvaraf det förra för närvarande är skiftadt i 4 och det sednare i 5 delar; bägge egas af bönder. Till hvad som under art. Bolmsö blifvit nämdt om dessa gårdars fornminnen, må tilläggas, att här finnas ättestupor nära mot sjön; det ena berget kallas Kullerbyttan, det andra Applaberget. Vid Häringsnäs, gent emot Toftnäs, är en »Jättebro» af kullersten, af 10—13 alnars bredd, som sträcker sig mot Askö 700 alnar, synlig öfver vattenytan, ut i Bolmen. Det är ett oemotsägligt bevis, att här fordom funnits annat än fattiga bönder och en föga mäktig adel, det enda historien likväl framvisar. Huru långt den sträcker sig under vattenytan, är ej utrönt. Wieselgren yttrar om den, att »en jätte lagt, må ej betviflas, fastän han ej behöfver ha varit en jätte genom sin egen kroppsstyrka; men han måste ha egt mer än Håringe, som 1820 gaf i arrende 250 rdr rgs.» Från Stjerneätten öfvergick Håringe sannolikt till Gyllensvärdar, sedan till Liljenbergar. — I Bolmsö kyrka ses epitaphium öfver assessor Dan. Liljenberg, född 1676, död 1723, gift med Ch. M. Stjernklo. Håringe egdes sedan af en Sparre och derpå af kaptenen baron C. F. Palmqvist. Såldes till bönder af presidenten

baron Jos. Sylvander 1838 (hans son var gift med en fröken Palmqvist, dotter af amiral Palmqvist). Vid Håringe är en obegagnad mineralkälla.

Hårkan. En märklig ström, begynnande på Norska sidan, 4 mil i söder från Norr- och Lie-vattenled och kommande från tre särskilda ställen, nämligen Grubbdals-elfven, Lång- och Årevattnen; förenas sedan med Kingsjön, får derefter tillökning ifrån Sörlie kyrka af Räng- och Walsjön, rinner vidare genom Hotagen, Löfsjön, Ockern och flera sjöar i Fölinge ned till Litselfven. Här äro flera stora vattenfall, hvaröfver går en usel bro. Ifrån sjön Rängen, der riksgränsen är, räknas Hårkan 6 mil till Fölinge, och sedan hon förenat sig med Annaströmmen i Medelpad, får hon namn af Indalselfven.

Hårlöf. By uti Åsum socken och Gärds härad af Christianstads län, af hvilken 1 mtl skatte med 10 gatehus, tax. 1857 till 23,025 rdr bko, eges af hofkamrerskan Kohrtz på Charlottenburg; hemmanet har god samt tillräcklig åker och äng med fiske i ån; $^{3}/_{16}$ mtl Hårlöf, med ett nära Christianstad beläget tegelbruk, hvarvid år 1858 (enl. uppgift till Kommers-kollegium) sysselsattes 9 arbetare och tillverkades för 4,000 rdr rmt egdes af H. Frank. Här är äfven kakelugnsfabrik, som eges af hr Linderoth; år 1858 voro här 3 arbetare, och tillverkningen uppskattades till 267 rdr rmt.

Hårsjöhytta, i Philipstads Bergslag, uppbyggdes 1580, under det Wärmland hörde under hertig Carls hertigdöme.

Hårslöf. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Skytts kontrakt af Lunds stift, består af 2 socknar: Hårslöf, moderförsamling, och Boderup, annex, samt innehåller $34^{11}/_{16}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 264, uppgick 1856 till 902 personer. — *Hårslöf,* modersocken i Skytts härad af Malmöhus län, 2 mil från Malmö, omfattar en areal af 2,476 tunnland, af hvilka 4 äro sjöar och kärr. Marken är i allmänhet jemn. Rådande jordmånen är svartmylla eller god trädgårdsjord. Ängsmarken är ringa, skog eller torfjord finnes alldeles ingen. Socknen, som år 1805 beboddes af 359 och 1859 af 549 personer, består af $18^{11}/_{16}$ mtl betal. eganderättsafgift, 1 mtl krono, och taxerades 1857 till 212,380 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af 2 examinerade lärare för 35 gossar och 27 flickor. — Af byar märkas: Norra Hårslöf i 26 nummer, $8^{29}/_{48}$ mtl; Södra Hårslöf i 18 n:r, häraf 1 mtl krono prestgård; Herrmanstorp i 7 n:r, $3^{9}/_{16}$ mtl frälse. — Adress: Malmö.

Hårstorp. Ett och $^{3}/_{4}$ mant. frälse uti Motala socken, Aska härad och Linköpings län, är beläget dels vid strömmen, dels norr om Göta-Kanal; häraf lyder $^{1}/_{4}$ under Bisp-Motala, $^{9}/_{10}$ under Göta-Kanal-Bolag, $^{17}/_{40}$ under Motala verkstad, $^{7}/_{40}$ tillhör bonden Sven Carlsson; här är såg, tillhörande Göta-Kanal-Bolag, och koppardamm, tillhörande Abr. Rosendahl; det hela taxerades 1859 till 22,890 rdr rmt. Alltsammans var 1687 och 1700 krono; 1726 hörde $1^{1}/_{2}$ mtl af Hårstorp som frälse under Bergsäter. Nära vid Hårstorp är ett spikbruk anlagdt. — Harvxtorp m. fl. utbyttes 1383 af Bo Jonsson till Wadstena kloster, men kom 1413 åter till den förra egaren genom byte med Carl Ulfsson af Tofta.

Håsaby (Hosaby). By uti Mjellby socken, Listers härad och Carlskrona län, innefattar $12^{5}/_{6}$ mantal, af hvilka $2^{3}/_{4}$ äro frälse. Byn, som är skiftad i 47 lotter, taxerade 1859 med tillhörande ålfiske till c:a 113,700 rdr rmt, har tillräcklig skog, god åker, sämre äng; betesmarken är bevuxen med ljung. Af Mützel anföres, att skyttgårdar i denna by varit anslagna till underhåll för ärkebiskopens i Lund, Birgers, jägare och hundar.

Håsjö. Annex-socken till Ragunda pastorat uti Jämtlands Norra fögderi och län, 9 mil o.s.o. från Östersund, vid 430 fots höjd öfver hafvet, omgifves af Ragunda, Hellesjö, Forss och

Stugun, så att hon ligger nästan midt i pastoratet, är $1^1/_2$ mil lång och 1 mil bred samt innehåller $7^1/_{72}$ mant. skatte, $4^9/_{96}$ mtl krono och taxerades 1857 till 15,330 rdr bko. Här finnas åtskilliga små sjöar, såsom Sing-, Lill-, Fisk-, Hong-, Hem-, Skellsjön, Flerken m. fl. I Balsjön fångas braxen och ål, som eljest är sällsynt. Flera små elfvar träffar man ock här, såsom Kyrkån, Bälsån etc., och hvilka draga sig till de större vattenlederna i Forss och Hellesjö. Myrar och sumpiga träsk finnas äfven här i myckenhet, men föga sådana, som äro dugliga till uppodling. Mossar och bergaktiga torra moar, med den märkliga Rotskogen emot Sundsjö och Räfsund, intaga flera qvadratmils vidd. Berg finnas till ett stort antal. Såsom märkliga nämnas: Grosjö-, Wall-, Stormyr-, Svedje-, Ängesviks- m. fl. Högklippan tjenar bönderna i orten till middagslinie. Sjelfva landet och jordmånen anses vara magrare både till åker, slåtter och bete än inne i landet. Byarna äro mycket spridda och egorna vidsträckta samt bestå mest af sandjord och svartmylla. Skog finnes ymnigt. Förmögenheten har aftagit med mindre tillgång på vildt och fisk. Socknen, som år 1805 beboddes af 259 och 1859 af 673 personer, har fast skola, hvari undervisades 39 gossar och 32 flickor af en examinerad lärare jemte klockaren; dessutom erhöllo 7 gossar och 12 flickor undervisning i hemmen. Kyrkan, af trä, ligger $1^1/_4$ mil vester från moderkyrkan, men $13^1/_2$ mil från Frösön; dess första anläggning är obekant; men den nuvarande blef uppbyggd 1684 af bonden Olof Ersson ifrån Ragunda, i stället för en så kallad Rid-kyrka. Här finnes bland annat en Dansk altarbok med årtal 1600 och påskrift: »tillkommer Hoosö kirka». Presthemmanet här är blott $^1/_9$ mtl krono. Af öfriga byar och gårdar märkas: Håsjö $1^{13}/_{72}$ mtl, på 3 nummer i 10 delar, belägen mellan 2 små små sjöar, Sing- och Lillsjön, der en liten å framlöper, hvarest de första inbyggarne skola satt sig ned att idka fiske och djurfångst då här var ödemark; Svedje, på 3 n:r i 9 delar, $8^{20}/_{23}$ tunnland; Westanede, Öfsjö, Östansjö, Fugelsta, nybygge från 1859, $^1/_4$ skatte-, $^1/_2$ kronohemman. — Adr.: Sollefteå.

Håstad. Annex-socken till Hoby pastorat i Torna härad af Malmöhus län, belägen 1 mil n.n.o. från Lund, vid 125 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 1,620 tunnland. Marken är ojemnare än uti nästgränsande socknar. Rådande jordmånen är lera. Skog finnes ingen. Socknen, som år 1805 beboddes af 292 och 1859 af 649 personer, består af $2^2/_3$ mtl skatte, $1^1/_2$ mtl krono, $3^7/_{16}$ mtl frälse och taxerades år 1857 till 123,850 rdr bko. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare för 39 gossar och 36 flickor; dessutom erhöllo 13 gossar och 24 flickor undervisning i hemmet. Kyrkan, belägen $^2/_5$ mil från moderkyrkan, är nyligen ombyggd och invigdes i Nov. 1861 af biskop Thomander. Den har kostat 10,000 rdr rmt. Af gårdar och byar märkas: *Håstad*, $2^1/_6$ mtl skatte, $1^1/_2$ mtl krono, $3^3/_{16}$ mtl frälse på 22 nummer i 27 lotter, hvaraf 1 mtl krono disponeras af Kongl. Maj:t och kronan, $^1/_2$ mtl tillhör domkyrkan i Lund; Böösemölla $^1/_4$ mtl frälse; Håstadsmöllan $^1/_4$ mtl skatte. — Adress: Lund.

Håttebygden är en benämning, hvilken gifves åt den del af Bohus län, som ligger norr om Gullmarfjorden, i synnerhet åt Sotenäs, Qville, Tanums, Wette och Bullarens härader. Folket der kallas Håttar och utmärker sig framför sina öfriga landsmän genom sitt lifliga och redbara lynne. Denna liflighet röjer sig i allt, såsom i deras dialekt, hvilken är ytterligt brådskande och har den egenheten, att lägga tonvigt på de bägge sista stafvelserna i ordet; i deras musik, för hvilken de hafva så stor kärlek, att de alltid medföra fiolen på sina sjöresor, samt i deras dans, en polska, hvilken tillhör det raskaste slaget. »Håttepolskan» är namnkunnig för den ljungande fart och de många saltomortaler, hvarmed den utföres, och hvilken kostat många lifvet. I liflighet öfvergår denna dans den ryktbara »Jössehärads-polskan» i Wärmland.

Håttarne indelas uti egentliga Håttar, boende vid kusten, i Fjällhåttar, som bo längre in i landet, och i Skråfhåttar, hvarmed förstås en hop på kusten och i skärgården kringspridda slägter, med mörklagda, skarpt tecknade ansigten och en jättelik kroppsbyggnad, hvilka tydligen tillhöra en främmande stam, men må hända orätt anses för ättlingar af de Skottar, som i äldsta tider idkade sillfiske under Bohuslänska vallen. Ordet Hått, ursprungligen forn-nordiskt, tros beteckna en, som bor högre upp, nämligen i norr. Det brukas nämligen endast af befolkningen söder om Gullmaren om dess nordliga grannar.

Håttorp (Håtorp, Hajtorp). By uti Lyrestad socken och Wadsbo härad af Skaraborgs län, om 1 mtl skatte och 1 mtl frälse, skiftade mellan 12 åboer och taxerade till 18,000 rdr rmt. En förmögen bonde i Håttorp, vid namn Lars Svensson, död 1604, var fader till biskop Olaus Laurelius i Westerås, död derstädes 1670. Han var en lärd och arbetsam man, god Latinsk poet, stor theolog, förträfflig predikant och värdig biskop, hade under sin läraretid i Uppsala så utmärkt förtroende, att Riksens Råd och de yppersta herrarne i riket nästan allmänt anmodade honom att åtaga sig uppseendet öfver deras söners handledning i studier; kallades vid slutet af sin lefnad enhälligt till ärkebiskop, men blef af regeringen icke utnämd dertill i anseende till sin höga ålderdom; han har utgifvit en mängd lärda och theologiska skrifter, såsom »Förklaring af Luthers Cateches», »Religionsspegel», »Grundliga skäl för Lutherska läran», »Om Anti Christ», »En andlig Regementsform», »Trones Artiklar» m. fl. Med sin hustru, Margareta Kendeda (död 1679) hade han en son, Lars, adlad Lagersköld; han stupade 1656 som öfverste för Helsinge-regimentet i fältslaget vid Warschau. Om hans död underrättades fadern af kon. Carl X Gustaf sjelf. — Vid öppnandet af Westgöta-Kanal-linie d. 24 Sept. 1822 ankom kon. Carl XIV Johan om aftonen, sedan 19 slussar voro passerade, till Håttorp, der en talrik folkmängd var samlad och trupper paraderade. Ordenskapitel hölls genast, och konungen utnämde statsrådet grefve v. Platen till riddare af Seraphimer-Orden.

Håtuna. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Håbo kontrakt af Uppsala stift, utgöres af två socknar: Håtuna, moderförsamling, och Tibble, annex, samt innefattar $69^5/_{16}$ mantal. Pastoratet beboddes år 1856 af 1,541 personer. — *Håtuna*, modersocken uti Håbo härad och Uppsala län, $2^1/_2$ mil söder från Uppsala, vid 50 fots höjd öfver hafvet, ligger mellan Tibble i sydost, Bondkroken, Eriks-sund och andra smärre Mälarevatten i nordost, Häggeby socken i nordvest, Ullfjärden i vester och sydvest mot Ytter- och Öfver-Gran samt upptager en areal af 8,794 tunnland, af hvilka 30 äro sjöar och kärr. Marken är tämligen jemn, med spridda bergkullar och skogsbackar med mestadels uthuggen skog, de betydligaste i vester å en del af häradsallmänningen, samt med små vattendrag, som gå norrut till sunden. Rådande jordmånen är lera; åkerbruk är hufvudnäringen, hvartill komma fiske och sjöfart med 2 storbåtar. Socknen, som år 1805 beboddes af 813, år 1840 af 720 på 190 hushåll och år 1859 af 854 personer, består af $15^3/_4$ mtl skatte, $2^{11}/_{16}$ mtl krono, $27^1/_8$ mtl frälse och taxerades 1859 till 413,520 rdr rmt. Skolbarnens antal utgjorde sistnämda år 53 gossar och 67 flickor; häraf undervisades 51 gossar och 28 flickor i fast skola af två examinerade lärare, 2 gossar och 39 flickor i hemmet. — Hatunir nämnes 1314 såsom hörande till Habohundæri; dess kyrkoherdar äro, dock ej utan afbrott, kända från 1292. Många gårdars namn förekomma vida tidigare. Namnet Håtuna anses socknen hafva fått af en kämpe Håtun, som föll i Bråvalla-slaget. — Kyrkan, belägen i nordost, öfver $^1/_4$ mil från sjön, är gammal, byggd af gråsten, utan torn och har åtskilliga grafvar, hvaribland Håtunaholms gårds, egentligen Berendzska, och Anrepska, till hvilkens underhåll är doneradt ett mindre kapital. På Norrskogen invid kyrkan skall fordom ha varit ett tingsställe. Af fornminnen finnas här, icke

långt öster från kyrkan, gamla källaregrunder efter den fordna kungsgården Håtuna, se nedanstående artikel. Signildsberg skall, utom dess sannolika betydelse att vara det äldsta Sigtuna, hafva en annan, som folksägnen bevarat, att vara skådeplatsen för Habors och Signilds äfventyr (se härom vidare *Habors Ek*). »Signe Litens» hög visas vid gården, Habors-röse på Haborsvreten midt öfver sjön, hvilken här ock skall ha burit hans namn. För öfrigt saknas ej grafhögar, äfvensom runstenar omtalas vid kyrkan, Signildsberg och andra ställen, dels söderut, dels äfven åt vester inåt landet. I Liljegrens Run-Urkunder finnas 7 runstenar upptagna. Flera smärre vägar gå här från och till nästgränsande socknar, två från Tibble, två från Häggeby och tre till S:t Per i Stockholms län, öfver Wik, Signildsberg och Erikssund; blott vid Erikssund är nu mer färjställe; här är segelleden till Uppsala besvärad af strömdrag, der hela det nordliga Mälare-vattnet tränger sig fram. — Af gårdar märkas: *Aske*, 4 mtl säteri, $1^1/_2$ mtl frälse, taxeradt jemte underlydande hemman i socknen till 88,260 rdr rmt; *Håtunaholm* 4 mtl säteri, tax., jemte Bjursta 1 mtl, Hammarby 3 mtl, Kåhlsta $^3/_8$ mtl, Markeby 1 mtl, Sättlösa $^1/_4$ mtl, till 95,250 rdr rmt, eges af kapten J. Engelhardt. När säteriet bildades, är okändt; det tillhörde omkr. år 1670 slägten Berendz, derpå Cronstjerna, Horn, Willebrand, Bonde omkring 1812; Lagerheim, Ihre, Carleson och egdes 1849 af nuvarande egaren. Om detta ställe berättas, att en Horn (Carl Gustaf, född 1750, dödskjuten 1782) här blifvit mördad af sin betjent, lejd dertill af Horns fru, Florentina Ulrika Hildebrand, hvilken sedan blef gift med kapten Carl Gustaf Armfelt, död på Löfstad 1825. Denne var okunnig om mordet; men då han fick aning derom, drog han sig tillbaka från henne, och hon dog kort derpå helt hastigt. Hon bisattes genast (i en af Stockholms kyrkor), och natten derpå förlöstes hon med tvillingbarn. Morgonen derefter, då kyrkovaktaren inkom i kyrkan, låg hon bredvid kistan, omgifven af tvänne döda barn. Hon hade varit skendöd, då hon bisattes, men hade verkligen dött efter barnsbörden. Detta skall hafva tilldragit sig 1785; — Hammarby 1 mtl, tax. till 4,500 rdr, eges af Uppsala akademi; Nyborg och Wäckeby 5 mtl, tax. med underlydande till 90,000 rdr, egas af grefve S. E. von Engeström; Norränge 2 mtl med Klockarebol eller Ångestorp, en lägenhet, tax. till 15,000 rdr, eges af inspektor Carl E. Schmiterlöw; Qvarnnibble 3 mtl, häraf egas $1^1/_2$ mtl jemte 2 qvarnar, tax. till 12,790 rdr, af J. E. Bolinder; Signildsberg 4 mtl, tax. jemte tegelbruk till 41,250 rdr, eges af professor J. E. Lindblad och P. L. Lindblad; Skällstad 1 mtl, med underlydande tax. till 19,870 rdr rmt, eges af fröknarna Nauckhoff; Prestgården $1^1/_4$ mtl krono, tax. till 10,800 rdr; Fäbodarna, Herrhagen och Sätterviks-hagen, hvardera af $^1/_4$ mtl, innehafvas af kapten Almqvist på Bodarne i Häggeby socken; Kåhlsta $^1/_4$ mtl, trumslagareboställe, samt Gladåker $^1/_4$ mtl, skogvaktareboställe. — Socknen ligger 1 mil från adressorten Sigtuna.

Håtuna. Ifrån äldsta tider en ansenlig kungsgård, med ett fast slott, hvarefter ännu synas lemningar, var belägen i ofvanstående socken, vid Mälaren, omkring $^1/_2$ mil från Sigtuna. Här hade konung Birger Magnusson sin boning. Han löste till sig denna gård af grefve Gerhard af Holstein, hvilken hade fått den efter sin syster, Hedvig, konung Magn. Ladulås' drottning. Här tilldrog sig den händelse, som i historien är bekant under namn af Håtunaleken. Under det att hertigarne tillställde ett stort bröllopp på Bjelbo i Östergötland åt fem af sina tjenare, skickade de hemligen bort, midt under bröllopsglädjen, flera af sina män till sina gårdar i Uppland, stämmande allmogen sig till mötes på en viss tid. Derefter redo de sjelfva hastigt och hemligt öfver Kolmorden till Hundhammar, togo derstädes alla de farkoster, de kunde få, gingo ombord derpå med sina män och foro så oförtöfvadt i Sept. 1306 till Håtuna, der kon. Birger då vistades. Birger, som ej anade deras uppsåt, tog väl emot

dem och lät införa alla deras män uti ett stort härberge. Här väpnade sig dessa hemligen, och om qvällen rusade de, på hertigarnes befallning, fram och togo konungen och drottningen samt nästan hela deras hof till fånga, med undantag af Birgers son, prins Magnus, som räddades genom en hofsven, benämd Arvid Smålänning, hvilken flyktade med prinsen till Danmark, der han lemnade honom uti konung Eriks beskydd. Men hertigarne förde sina fångar till Stockholm, der borgerskapet dock förblef sin konung troget och släppte dem ej derin, utan hertigarne måste fara till Nyköping, der de insatte konungen och drottningen på slottet, hvarefter hertig Erik började att oförtrutet resa omkring, intaga borgarna och underlägga sig hela landet; då var här en usel tid, hvaraf ordspråket:

»Nyköpings gästabud och Håtuna lek
Hafva gjort många kinder blek'.»

Konung Birger sålde sedan denna gård till Uppsala domkyrka år 1311; men den återkändes till kronan 1527 och är nu förvandlad till en by, hvaraf Håtunaholm har 4 mtl.

Håtö. Två mantal berustadt säteri uti Frötuna socken och Skeppslag af Stockholms län, beläget nära vid en vik af Saltsjön, eges jemte $^5/_8$ mtl Torstenboda och $^1/_4$ mtl Långhalsen, tills. taxerade till 18,600 rdr rmt, af C. v. Schewen. Säteriet har på 1600-talet tillhört riksrådet Herman Fleming, omkring 1655, och hans måg, riksrådet Thord Bonde, samt dennes enka 1705; derpå en fröken Brahe 1715. Egendomen köptes år 1720 af ryttmästaren P. Ridderstad och egdes 1804 af hofjunkaren Ridderstads enka; var inom slägten ännu 1847; egdes år 1850 af Ekendahl.

Häckenäs. Frälsehemman uti Roxlösa socken, Dahls härad och Linköpings län, af 1 mtl, egdes 1687 af M. Soop, 1700 af M. Palmstjerna, 1726 af fru grefvinnan A. M. Soop, 1859 af fru Andersson; taxeringsvärdet var s. å. 6,060 rdr rmt.

Häfla. Stångjernsbruk uti Skedevi socken, Finspongs härad och Linköpings län, beläget vid Regnarens utlopp, är uppbygdt 1684 af landshöfd. frih. Jakob Fleming, mot Forssjö hammares raserande i Södermanland, enligt Bergskollegii tillstånd d. 13 December 1683. Dess privilegium är bekräftadt d. 14 Sept. 1742 för 3:ne stångjernshamrar och 3 härdar med oinskränkt smidesrätt. Tillverkningen för år 1858 uppgifves till 1,120 sk℔ 6 l℔ b.v. stångjern, hvaraf 482 sk℔ 3 l℔ 15 ℔ blifvit förädlade till stål, spik, knipp- & bandjern samt svartsmide; taxeringsvärdet för smidet var s. å. 72,760 rdr rmt. Häfla och Skärfors manufakturverk äro privilegierade till 1 stålhammare med härd, 1 räckhammare med härd, 1 vattenslägga, 6 spikhamrar, 1 stålugn, privileg. till 700 sk℔ stål- och manufaktursmide. Bruket, hvartill äldre kända egare hafva varit på 1750-talet Cath. von Berchner, då gift med J. Cedercreutz; 1825 J. G. Gyllenkrook, 1829 E. G. von Post, utgör, jemte Häfla, 1 mtl frälse med skattlagdt ålfiske, mjölqvarn med 3 par stenar och såg, 2 mtl Sund, 1 mtl Braxnäs, 1 mtl Svarttorp, allt frälse, 1 mtl Svarttorp kronoskatte, Skärfors mjölqvarn med 2:ne par stålqvarnar samt 4 par andra stenar, en grynmaskin, en enbladig såg, ett gods, tax. till 111,950 rdr rmt, som eges af öfverste-löjtnant baron V. Fleetwood på Wirum.

Häfringen. En känningsbåk vid inloppet till Nyköping, hör under Norra lots-distriktet samt Norrköpings fördelning.

Häfverö. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Närdinghundra kontrakt i Uppsala stift, utgöres af två socknar: Häfverö med annexet Singö, samt innefattar $77^3/_4$ mtl. Pastoratets befolkning, som på 50 år ökats med 602 personer, uppgick 1856 till 2,494. — *Häfverö*, modersocken uti Wäddö Skeppslag och Stockholms län, $4^1/_2$ mil n.o. från Norrtelje, vid Saltsjön, med 80 fots höjd öfver hafvet, ligger mellan Wäddö i öster och sydost, Edbo i söder och vester samt Gall-

och Singö-fjärdarna i norr och upptager en areal af 30,780 tunnland, af hvilka 1,380 äro sjöar och kärr. Socknen sammanhänger med fasta landet i söder, men inneslutes på östra sidan af Ortala-viken, på den vestra af Skebo-ström och Edbo-viken, allt i rigtning från söder till norr. Inifrån landet går Stor- och Mås-sjöarnas vatten söderut till Bornan i Wäddö; några andra småsjöar utfalla till Ortala-viken, Lilla och Stora Wikaren samt Utsunds-sjön till Bresundsviken af Singöfjärden, äfvensom Blåkaren, genom ett mestadels gräfdt utlopp; Mörtsjön, Arnöfjärden och Örvikssjön gå till Edboviken. Marken vid alla dessa vatten är mer eller mindre jemn eller småkullig, men tämligen trångbyggd, för öfrigt lågländ och skogbevuxen, betydligast i söder och vid norra kusten. Jordmånen är till en del god lera, för öfrigt sand- och mojord. Näringar äro åkerbruk, ängs- och skogs- samt bergsbruk, fiske och sjöfart. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,524, år 1855 af 2,004 på 405 hushåll och 1859 af 2,056 personer, består af 60 mtl skatte, 3 mtl krono, $^3/_4$ mtl frälse, hvartill komma Herrängs samt andra gruffält i norr, och taxerades 1859 till 340,380 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad och en oexaminerad lärare uti både fast och ambulatorisk skola; skolbarnens antal utgjordes af 117 gossar och 100 flickor; häraf undervisades i skolan 58 gossar och 41 flickor; 14 gossar och 13 flickor erhöllo enskild undervisning samt 42 gossar och 44 flickor i hemmet. — Hæwer förekommer 1314, såsom hörande till Lyhundæri. En kyrkoherde nämnes 1387, kapellaner från 1636. Bland kyrkoherdar må nämnas Carl Raab den Yngre, som sedermera blef domprost i Rewal (död 1711 i Stockholm). Hans son, Adam Johan, blef adlad 1746 och var en af rikets utmärktare landshöfdingar; hans riksdagsberättelse af år 1771 ansågs af Riksens Ständer med loford och var ett mönster för andra höfdingars; han utarbetade i handskrift ett förnyadt Hushålls-Lexikon och författade en skrift i andligt ämne, kallad »Allt Guds goda» etc.; visade slutligen i all sin lefnad en praktisk christendom och genomläste bibeln 3:ne gånger hvarje år i femtio års tid. — Kyrkan, byggd af gråsten, är af okänd ålder, men, att döma af takmålningar och annat, från medeltiden; har undergått flera reparationer, hvaribland år 1704. Altartaflan, af Holländskt träsniderіarbete, antages vara skänkt af Lennart Torstensson, under hvars grefskap hela socknen lydt. — Edbovikens stränder härjades af Ryssarne 1719. — En landsväg kommer från Wäddö utmed Ortalaviken och går till Fresta gästgifvaregård, $3^3/_4$ mil från Norrtelje, hvarifrån man färdas öfver vattnet till Wäddön, rätta vägen till Grisselhamn. Åt nordvest utgår en väg till kyrkan, mötes af en annan väg från Edbo och fortgår till Herrängs gruf-fält. — Af byar, gårdar och verk märkas: Prestgården med Rotholms fiske 2 mtl, tax. till 15,000 rdr rmt, innehafves af prosten J. G. Höijer; Norrby 1 mtl, tax. till 4,430 rdr rmt, är komministersboställe, beläget nära Ortalaviken; Norrby, på 8 nummer i 23 delar; Buska, nära kyrkan, med Hofgården 1 mtl, tax. till 7,280 rdr rmt, eges af hr C. O. Wall; Gribby i 12 delar, Godestad i 12 delar, Gösinge $1^1/_2$ mtl i 6 delar, Hallstad 2 mtl i 8 delar, Lindres i 10 delar, Malmberga i 14 delar, Tuleka på 4 n:r i 24 delar, Utsund $1^1/_2$ mtl i 5 delar, Weda i 11 delar, Ytterby $2^1/_2$ mtl i 13 delar; — Herrängs, Lapps och Långskärs jernmalmsgrufvor, kring sjön Blåkaren, och Markdals, nära Wikaren, tillhöra ett bolag, som dervid använder ett betydligt antal arbetare. Vid Kornäs, mellan de fordom sammanhängande Utsundssjön och Arnöfjärden, låg till 1687 en masugn för Ortala bruk i Wäddö. — Adress: Norrtelje.

HÄGERNÄS. Två mant. frälsesäteri uti Täby socken, Danderyds härad och Stockholms län, vid Rönningesjöns utlopp i Wärtan, hörer med qvarn, 3 mtl Öster-Arninge, $2^5/_8$ mtl Wester-Arninge samt $^1/_2$ mtl Rönninge, taxerade till 57,000 rdr rmt, under Rydboholm, som 1859 egdes af grefve Per Brahes arfvingar. Hägernäs nämnes 1530, jemte flera hemman i denna och andra socknar, tillsammans 12 gårdar, bland Margareta Wases till Rydboholm fäderne- och möderne-gods och har alltsedan lydt under nämda gods. Wester-Arninge tillhörde 1772 Berg, 1774 Rehn, som härå erhöll säterifrihet; lydde 1849 under Rydboholm, likasom Öster-Arninge och Rönninge.

HÄGERNÄS. Hammare uti Ramsbergs socken, Lindes Bergslag af Örebro län, ligger $^3/_8$ mil från Gammelbo bruk, hvarunder den hörer, nedom sjön Norr-Mon. Härtill hörande jordegendom består af 1 mtl, tax. 1859 till 11,220 rdr rmt.

HÄGERSTAD. Konsist. pastorat af 2:dra klassen, hörande till Kinds kontrakt af Linköpings stift, utgöres af 2 socknar: Hägerstad och annexet Oppeby, samt innefattar $50^{25}/_{48}$ mant. Folkmängden, som på 50 år ökats med 572 personer, uppgick år 1856 till 1,839. — *Hägerstad*, modersocken uti Kinda härad och Linköpings län, belägen 4 mil s.s.o. från Linköping, vid 320 fots höjd öfver hafvet, omgifves af Kettilstad i nordvest, norr och nordost, Oppeby i ostsydost och sjön Åsunden i vester mot Eneby; upptager, med $^3/_4$ mils längd från vester till öster och högst $^1/_2$ mils bredd, en areal af 5,601 tunnland, af hvilka 930 äro sjöar och kärr, och är den minsta i häradet. Den ligger hel och hållen mellan Åsunden å ena sidan, just vid sundet mellan dess två nordligaste vikar, och Ämmern med inflytande bäckar å den andra i öster och nordost; vid bägge dessa gränser, särdeles den östra, är socknen något bergländig; midten omvexlar

med bergkullar, ängar och slätter, i sagta lutning mot de små sjöarna Striern och Nimmern, som höra hit, den förra till sin södra, den sednare till sin norra hälft, och förr synas ha bildat ett vattendrag till Åsunden i Oppeby; men den förra är nu ledd norrut till Ämmern. Nimmern har ringa djup; år 1749 uppstod här en holme ur vattnet, förblef synlig i 13 veckor, sjönk derpå ned, men visade sig åter på samma ställe i mindre storlek den 4 Sept. ett helt dygn. Samma holme lät åter se sig d. 4 Oktober 1756 och blef då ej synlig längre än till d. 9 i samma månad, och sednast på hösten 1852; den bildar ett långt bågformigt band af 50 alnars längd och högst 4 aln. bredd och består af lös dyjord, sammanhållen af täta rötter och några stubbar efter större träd. Som holmen alltid visat sig på samma ställe, mellan en ö och fasta landet, har man, de tider den ej synts, försökt finna den på sjöbotten, men förgäfves. Allmogen tror, att, då holmen visar sig, skall krig tillstunda. Rådande jordmånen är lerjord, mestadels styf; växtligheten i allmänhet god. Hufvudnäringen är åkerbruk; ängen är ringa mot åkern, betet ännu mindre; skog finnes blott vid några hemman tillräcklig, vid en del ingen. De vanligaste sädesslagen äro råg, hvete och korn; bränvinsbränning idkas blott här och der. Sjöarna gifva tillfälle till något fiske. Vid deras stränder kommer åtskillig jord att vinnas genom sänkningen af Stångåns vattendrag. Man har anmärkt, att fisken i sjön Striern qväfdes och dog i stor mängd vintern mellan 1739 och 1740. Socknen, som år 1805 beboddes af 505, år 1855 af 610 personer på 108 hushåll och 1859 af 614 personer, består af 10¼ mtl skatte, 3¾ mtl krono, 12¼ mtl frälse och taxerades sistn. år till 174,820 rdr rmt. Det mesta tillhör bönder, i allmänhet väl burgne, och äfven socknens enda säteri eges af en bonde; ett och annat hemman är mycket sönderstyckadt, såsom Boda 1⅞ mtl skatte, som har 18 egare; antalet af sjelfegande är ock, i förhållande till socknens storlek, ej ringa; arrendatorer och stat-torpare finnas få. Vid katholska tidens slut hörde här 3½ gårdar under kyrkliga stiftelser, 1½ under Wadstena kloster, af 27⅛ enligt 1700:års jordebok. På 1600-talet har adeln inneháft nästan alla gårdar, men mist en del vid reduktionen; något större gods synes här aldrig ha varit bildadt. Hæghrastadha eller Hæghirstadha socken nämnes redan 1247 och 61, då biskopstionden deraf anslogs åt en kanik i Linköping; sedermera 1370 och 1386 i Bo Jonssons bytesbref samt 1403, då en kyrkoherde här förekommer. Kyrkan är mycket gammal, liten och förfallen, och en ny kommer att byggas, enligt beslut af år 1853. Vanliga kassor och fattiginrättningar finnas. Folkskolan räknade år 1853 omkring 50 lärjungar. Under året 1859 voro här 46 gossar och 33 flickor uti skolåldern; häraf undervisades i socknens ambulatoriska skola 25 gossar och 18 flickor af en för Oppeby gemensam lärare, de öfriga undervisades dels enskildt, dels i hemmet, utom 2, som saknade undervisning. — I Skesängen på Anestads egor, ej långt från kyrkan, märkes en gammal tingsplats, som består af drottsäte och 24 Idavalls-stoder, hvilka blifvit dels rubbade, dels borttagna. — En väg från Kettilstads vestra slättbygd går här genom mellersta slätten, i sydlig rigtning vester om Striern, förbi kyrkan, belägen 4½ mil från Linköping, och derpå mer sydostligt på Nimmerns östra sida till Oppeby. En gren utgår åt sydvest och vester öfver sundet vid Åsunden till Eneby. En annan väg mellan Kettilstads sockens särskilda delar går här fram genom nordöstra hörnet nära Ämmern i rigtning mot söder. — Af gårdar och byar märkas: boställena Aska Mellangård ½ mtl, tax. till 3,450 rdr rmt, kronolänsmansboställe; Aska Storg. 1 mtl, tax. till 7,500 rdr, häradsskrifvareboställe; Öfra Drättinge 1 mtl, tax. till 7,050 rdr, kronofogdebost.; prestgården 1¼ mtl, tax. till 12,210 rdr; — Wiksholms säteri; Säby 1 mtl frälse, tax. till 7,040 rdr, har 3 egare; Nedra Årteryd 1 mtl frälse, ½ mtl skatte, tax. till 6,960 rdr, har 4 egare; Öfra Årteryd 1 mtl skatte, 1 mtl frälse, tax. till 10,590 rdr, har 10 egare; Drättinge i 3 n:r, 1⅞ mtl, tax. med utjord till 18,370 rdr, har 8 egare; Bankestad 2 mtl frälse, tax. till 12,460 rdr, häraf hörer ¼ till Adelsnäs säteri, ⅞ mtl eger mamsell Wålander i Råstorp, ⅞ mtl tillhör ett outredt sterbhus; ingeniör Asklund eger ½ mtl Aska och ⅜ mtl Bankestad, mamsell Fredrika Calén eger ⅜ mtl Bankestad. — Adress: Linköping och Linnäs.

HÄGERSTEN, f. d. äfven Fägersten. Frälsehemman uti Brännkyrka socken af Svartlösa härad och Stockholms län, beläget på en kulle vid Mälaren, om ½ mtl, tax. till 7,500 rdr rmt, eges af K. Åkerhjelm. Hägersten nämnes 1548, egdes 1686 af Jöran Ulfsparre till Årsta, 1772 af Arrhén v. Kapfelman, 1827 af justitierådet Peterson, 1850 af Munck.

HÄGERUM. Två mtl säteri uti Christdala socken och Tunaläns härad af Kalmar län, med ½ mtl Qvarngården, ⅛ Ekenäs, ⅛ Gölhult, ¼ Långvik, ¼ Laggaretorp, ½ Boarum, 1 Malghult, ⅙ Röstorp, ⅛ Skomakaretorp, jemte tändsticksfabrik, tullmjölqvarn och såg, taxeras till 26,305 rdr rmt och eges af major C. Weijdenhjelm. Gården har tillhört slägterna Aminoff, Cronhjelm samt på 1770-talet löjtnant Svenssons enkefru, Juliana Weijdenhjelm, och år 1799 kapten Weijdenhjelm. År 1858 började majorskan Emelie Weijdenhjelm här ett barnhem för fattiga och barnlösa flickor; detsamma förestås af en diakonissa från diakoniss-anstalten i Stockholm. Samma år utgjorde barnens antal 12, hvilka undervi-

sades i handaslöjder och vanliga skolämnen samt uppfostras till tjenstflickor.

HÅGERVALLEN. Skattehemman uti Skultuna socken, Norrbo härad och Westerås län, af 1 mantal, taxeradt 1859 till 12,555 rdr rmt, ligger midt emot Skultuna bruk, hvarunder det hörer sedan längre tider, på vestra sidan om ån; det har förr varit säteri och befinnes år 1406 vara, jemte Julpa säteri, Frövi och Byle gårdar samt ett qvarnhus, bortsåldt af herr Ingevald Magnusson till Westerås domkyrka. Rikskammarrådet Isak Kock, adlad Cronström, skref sig till Hägervall och Skultuna på 1660-talet. Der hafva qvarstått från fordna bättre dagar 3 stora spåntäckta byggnader, som varit nästan alldeles nedruttna; huruvida de nu äro borttagna, är okändt. En vacker trädgård finnes vid hemmanet.

HÄGGARP. Ett mant. frälse uti Rumskulla socken, Ydre härad och Linköpings län, har varit säteri till 1680, sedan frälse, 1687 för Joh. Hult, tillhörde 1700 Joh. Liljestråle, 1786 mag. Duse, 1825 J. S. Palmær och mamsell M. C. Dusén, 1852 M. Dusén samt egdes år 1859, tax. till 5,840 rdr rmt, af Jakob A. Johansson.

HÄGGATORP. Två mant. säteri (Tuneld uppgifver 1 mtl) uti Wedums socken af Laske härad och Skaraborgs län, eges jemte 1 mtl Wedum, taxerade till 17,850 rdr rmt, af patron A. Lundgren. Husen omgifvas på bägge sidor med en vacker trädgård af hvarjehanda slags goda fruktträd, som, utom en eljest vacker belägenhet, förskönar stället. Åkerjorden består af dels svartmylla och dels något lerblandad sandmylla. Här är äfven vacker löfskog, bestående af ek, björk och asp. Brun Svensson till Häggatorp lefde omkring 1480, och Torsten Brunsson till Häggatorp samt hans broder, Lindorm eller Lennart, bägge Riksens Råd i kon. Gustaf I:s tid, voro ibland den namnkunnige fältmarskalken grefve Lennart Torstenssons förfäder. Joen Svensson till Kedum, adlad d. 16 April 1575, var stamfar för ätten Lindlöf. Gustaf och Hans, Jons söner, eller Rylanda- och Häggetorps-slägten, blefvo år 1627 på riddarhuset introducerade under N:o 129 bland Svenska ridders- och adelsmän. Denna ätt är längesedan utgången. Hans Jonsson (Lindlöf) till Häggatorp och Långås var kammarjunkare hos kon. Gustaf II Adolf och gift med Margareta Kafle; Märtha Hansdotter Lindlöf blef gift med generalmajoren Pehr Larsson Hjerta, som i slaget vid Lund 1676 räddade kon. Carl XI, då denne var nära att bli tillfångatagen, och blef sjelf svårt sårad. Sedermera fick han ett besök af konungen, hvarvid denne bad honom i lugn sköta sin helsa och tillade: »J kan nu ta afsked, låta er son få regimentet och J bo på Häggatorp, som jag skänker er till fideikommiss», samt då herr Pehr häröfver blef ond: »Nå, J har tjent mig för väl, att jag skulle sätta af er.» Hjerta dog på Häggatorp 1693. Hofmarskalken Pehr Philip Hjerta, först gift med Elin Kagg och sedan med Agneta Cederbjelke, egde Häggatorp 1771; det tillhörde 1813 kapt. G. Westfelt.

HÄGGATORP. Ett mtl säteri uti Kyrkefalla socken af Kåkinds härad och Skaraborgs län, med såg och qvarn, utgör, jemte ½ mtl Gåre, 2 mtl Nohl- och Sör-Åhreberg med grynqvarn, ett stångjernsbruk, såg med 1 ram, tax. till 2,180 rdr, oljeqvarn, tax. till 6,000 rdr, ¾ mtl Anderstorp, Ingelsby 1 mtl säteri med qvarn, Pökan 1 mtl säteri med såg, ett gods, taxeradt till 99,470 rdr rmt, som eges af brukspatron Fr. Åberg. Ingelsby, med vacker åbyggnad och belägenhet vid ån Tidan, samt Pökan egdes 1814 af löjtn. baron M. G. Leijonsköld. Åhreberg blef år 1298 gifvet af biskop Brynolf åt Ragvald Mul, till vederlag för någon honom af hans broder, Magnus, afhänd egendom. Bägge hemmanen äro förskönade af majoren J. Delavall, egare år 1814. Belägenheten vid Tidan, som delar sig här i 2:ne grenar, med 2 broar, är vacker. Jernbruket, vid ett vattendrag, som faller åt Mariestad, är anlagdt år 1726 på Nohl-Åhrbergs egor, 4½ mil från Mariestad. Tillhörde år 1757 öfversten baron W. R. Stackelberg; hade 1825: 1 ämneshammare med 600 sk℔ smide, 16 arbetare och 10,800 rdr bkos tillverkning; för närvarande taxeras jernbruket till 18,000 rdr rmt.

HÄGGDÅNGER. Præbendepastorat af 3:e klassen, hörande till Ångermanlands Södra kontrakt i Hernösands stift, innefattar en socken: *Häggdånger*, fordom annex till Säbrå pastorat, uti provinsen Södra Ångermanland, Wester-Norrlands län, omgifves i norr af Stigsjö, i vester af Medelpad, i söder och öster af hafvet. Socknens längd är ungefär 1¼ mil och bredden 1 mil. Landet, vid 120 fots höjd öfver hafvet, är uppfyldt af berg, dalar och små insjöar med många bäckar, dock inga märkliga. Här äro åtskilliga uddar mot sjösidan, ibland hvilka den så kallade Skarpudden är den första och märkvärdigaste, hvarförutan nämnas Lerudden, Yttergrop, Udden m. fl., af hvilka åtskilliga vikar bildas. Flera fiskehamnar finnas i skärgården; en sådan är Bals- eller Barsviken, hvarest ett kapell blifvit uppbygdt af Gefle fiskare. Flera stora holmar räknas till denna sockens skärgård, såsom Glohamn, Svenskäret m. fl. Rådande jordmånen är ömsom sand och lera. Utsädet är mestadelen korn. Skogen är i de flesta byar knapp. Invånarnes näringsfång är strömmingsfisket, derefter åkerbruk och boskapsskötsel; några kola tillika för Åvika bruk i Medelpad. Väfnadsslöjden har i sednare år ökats, särdeles af linne; ylle- och bomullstyg förfärdigas äfven till eget behof. — Socknen, som år 1750 beboddes af 452, år 1805 af 754 och 1859 af 1,026 personer, be-

står af $16^{43}/_{96}$ mantal och taxerades 1857 till 84,475 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 28 gossar och 13 flickor, under det att 45 gossar och 47 flickor erhöllo undervisning hemma och 38 barn voro i saknad af all undervisning. Kyrkan, belägen vid stora landsvägen, $1^{1}/_{5}$ mil från Hernösand, är af sten, trång och förfallen. Här är ett epitaphium öfver häradshöfding Erik Teet, som afled 1733. — Mineralkällor träffas på flera ställen, såsom vid Kyrkbyn och Dallund; den sednare gården afbrann 1775. Inga forntidsminnen eller märkvärdigheter finnas i socknen, utom att på ett berg vid hafvet skall finnas en ovanlig stensättning, som af några anses för en gammal skans. Af byar märkas: Antjom med 5 n:r, $33^{1}/_{2}$ seland i 9 delar; By med 7 n:r, 62 sel. i 13 delar; Håf 1 n:r, 13 sel. i 2 delar; Lindom med 4 n:r, $29^{1}/_{2}$ sel. i 7 delar; Muggård med 3 n:r, 26 sel. i 4 delar; Rogsta med 4 n:r, 31 sel. i 10 delar; Sjö med 4 n:r, 25 sel. i 11 delar; Torrom med 6 n:r, $49^{1}/_{2}$ sel. i 14 delar (24 sel. = 1 mtl). — Adr.: Hernösand.

HÄGGEBY eller Eggeby. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Håbo kontrakt af Uppsala stift, utgöres af en socken: *Häggeby*, uti Håbo härad af Uppsala län, 2 mil söder från Uppsala, vid 60 fots höjd öfver hafvet; ligger mellan Håtuna i sydost, Mälarfjärden och Skofjärden i öster, Sko socken i norr, Arnöfjärden i vester, Warpsund och Ullfjärden i söder samt omfattar en areal af 5,809 tunnland, af hvilka blott 10 äro sjöar och kärr. Denna socken, som tillika med Sko utgör en halfö mellan några af Mälarens fjärdar, eger öfver allt bergsryggar, grus- och sandåsar, hvarimellan den odlade jorden är liksom tegar belägen. På några ställen är väl åkervidden något större, men är dock vissa årstider besvärad af vattenflöde från höjderna och fordrar jemn utdikning, i synnerhet åt norden. Närmast sjön äro ängarne belägna och bestå merändels af sidvall. Af läget följer, att jordmånen är olika, stundom blandad. En del består af starkare lera, en annan af vattensjuk jäsjord, en annan åter af klapper, grof sand eller mojord. En del af höjderna och bergen äro bevuxna med något småskog. Åkerbruk är hufvudnäringen, hvarjemte idkas något skogsbruk och fiske uti sjöarna på östra och vestra sidorna af socknen. — Socknen, som år 1805 beboddes af 441, år 1840 af 514 på 89 hushåll och 1859 af 476 personer, består af $4^{1}/_{2}$ mtl skatte, $13^{3}/_{4}$ mtl krono, $11^{7}/_{8}$ mtl frälse, och taxeringsvärdet år 1859 var 186,840 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare uti fast skola för 26 gossar och 24 flickor, under det att 11 gossar och 5 flickor undervisades hemma. — Eghby nämnes 1314, såsom hörande till Habohundæri; kallas ock Eghbo. Af kyrkoherdar är en känd från 1319, de öfriga från 1555; kapellaner från 1593 till 1826, då denna syssla indrogs. Kyrkan är gammal, men i sednare tider reparerad; den har en graf för general-major Anders Planting, adlad Planting-Berglod (död 1682), och hans ätt. Åt denna Planting, som förhöll sig tapper under Stettins belägring, var 1678 anförtrodt försvarsverket i Wester-Norrland och Jämtland. — Här vid kyrkan möter en väg från Håtuna vägen, som går från Öfver-Gran öfver Warpsund åt norr till Sko socken. Socknen är särdeles rik på runstenar. Uti Liljegrens Run-Urkunder upptagas 10 stycken: två vid Kålstad, hvaraf den ena har följande inskrift: Sterkar auk . Hiorvarþr . litu . reisa þinsa . stain . eftr . Kisl broþur sin . Kuþ hialbi antin . Visti auk Ufaiþ . þeir hiku; två på Wiksjö gärde, en i Schedvi äng, en på Hassle gärde, en på Finnsta gärde, 3 st. i Röllunda by. Af gårdar märkas: Finstaholm 3 mtl, som, jemte en väderqvarn, $^{1}/_{4}$ mtl Sandvik, $^{1}/_{4}$ mtl Öfverhassle, taxeradt till 22,500 rdr rmt, eges af fabrikör C. Th. Svanberg; Wiksjö $^{1}/_{2}$ mtl jemte $^{1}/_{8}$ mtl Fogelsången egas af hofstallmästaren grefve M. Brahes arfvingar; Wiksjö 4 mtl, jemte 2 mtl Skedvi, 1 mtl Eknäs, $^{1}/_{2}$ mtl Wreta, taxerade till 47,250 rdr rmt, egas af baron J. Banér; $^{1}/_{2}$ mtl Wiksjö eges af Uppsala akademi. $^{1}/_{2}$ mtl ibm eges af Alex. Seton; Wiksjö $^{3}/_{4}$ mtl krono, innehafves af häradsskrifvaren J. E. Cederbergs sterbhusdelegare; Häggeby by 1 mtl, tax. till 6,000 rdr rmt, eges af Joh. Löfgrens arfvingar; Kåhlsta 1 mtl, jemte underlydande tax. till 37,020 rdr rmt, eges af grefve E. S. von Engeström; Röllunda 8 mtl krono, tax. till 37,670 rdr rmt, innehafves af öfversten grefve L. af Ugglas, Bodarne $1^{1}/_{4}$ mtl, af kapt. Almqvist; Prestgården 1 mant. samt $^{1}/_{4}$ mtl Nederhassle taxeras till 7,590 rdr rmt. — Adress: Stockholm och Finstaholm.

HÄGGENÄS. Annex-socken till Liths pastorat uti Jämtlands Norra fögderi och län, 3 mil n.n.o. från Östersund, vid 920 fots höjd öfver hafvet, gränsar i öster till Hammerdal, i norr till Fölinge, i söder och vester till Liths socken, som genom ån Hårkan skiljes från Häggenäs; dess största längd är $3^{7}/_{12}$ mil och bredden $1^{2}/_{5}$ mil; arealen är 97,590 tunnland, häraf 31 tunnl. 11 kappl. gårdsplats, träd- och kålgård, 447 tunnl. åker, 10,017 äng, 34,023 betesmark, 49,040 skog och utmark, 2,182 tunnl. 22 kappl. mossar och 1,817 tunnl. sjöar. Socknen har i allmänhet ett högt samt mot söder sluttande läge, och de flesta byarna äro anlagda på stora höjder; men dalsträckningarne, i synnerhet vid åar och bäckar, äro af mycket vattensjuk beskaffenhet. I socknens norra del, eller ungefär å dess halfva område, finnas stora betesmarker, beväxta med tät gran- och björkskog, och en myckenhet flacka, nästan odugliga floar, som blott till någon

del med dryg kostnad kunna aftappas och sänkas; men i södra delen af socknen, som utgöres af mer ojemn eller kuperad mark, finnes tall- och björkskog, och betesmarken är här af sämre beskaffenhet och mindre gifvande. Sjöarna Alkvattnet, Getsjön, Halasjö och Noret, som gränsa mot Lith och Hammerdal, gifva någon fisk; deremot äro Raftsjön, Norksjön, Fyrsjön, Lillsjön och Öjsjön, som endast kunna anses som tjernar, ej det minsta fiskgifvande. De rinnande vattnen äro: Näståo, Töjsan, Ohrån, Gerån, Blekån och Greningsån samt några små bäckar. Å de invid byarna befintliga myrarna finnas tillräckliga odlingslägenheter med god myrjord och tjenligt djup på lerbotten, och skulle, genom dikning och kallkällors utgräfning, den skadliga nattfrosten till det mesta förekommas, om dikningen företoges mer allmänt; men å de aflägsnare myrsträckorna är tvifvelsutan slåtternas uppröjande och utvidgande det säkraste medlet till fodertillgångens hastiga förökning. Rådande jordmånen uti de norra och östra byarnas åkrar består till det mesta af lerblandad sandmylla å lerbotten; men tillräckligt åkerodlingsland saknas å en del byars inegor. Med uppodlingar är först de sednare åren en liten början gjord, i synnerhet med åkerbrytning; men det oaktadt är åkervidden ännu icke på långt när svarande mot sädesbehofvet. Stensorter i allmänhet äro kalk- och gråsten till stor mängd. Socknen, som år 1770 beboddes af 450, 1848 af 1,188 personer på 212 hushåll och 1859 af 1,308 personer, består af 23½ mtl skatte, 1⅔ mtl krono och taxerades 1857 till 49,060 rdr bko. Här voro 1848: 36 jordtorp, 4 stattorp, 16 backstugor, 36 afsöndrade lägenheter för alltid och 20 för viss tid. Årliga utsädet är 21 tunnor råg, 285 t:r korn, 17 t:r blandsäd, 8 t:r hafra, 32 t:r ärter, 278 t:r potates. Medelafkastningen, efter afdrag af utsädet, beräknas till 128 tunnor råg, 1,259 t:r korn, 76 t:r blandsäd, 41 t:r hafra, 150 t:r ärter, 1,417 t:r potates. Årligen underhållna kreatur: 270 hästar, 9 oxar, 541 kor, 249 ungboskap, 1,514 får, 1,457 getter och 75 svin. Statsbidragen och andra onera beräknas till 5,110 rdr bko. Folket är till lynnet vänligt, uppriktigt, välvilligt, arbetsamt, tarfligt och enkelt i sin klädedrägt. Boningshusen, helt lågbyggda, äro, ehuru af godt virke, merändels dåligt och vårdslöst timrade samt till följd deraf ganska kalla. Hufvudnäringen består i hästafvel, som nu några år tilltagit, och i boskapsskötsel. Slagtboskap, något smör och talg samt getskinn äro de varor, som af hemmansegarne årligen föryttras. Binäringen består endast i salpetertillverkning, som är i betydligt aftagande. De byar och hemman, som med sina skogar gränsa inåt ån Hårkan, sälja något timmer till Wifsta varfsbolag, men ej till större mängd, emedan den dugliga timmerskogen merändels är belägen långt från ån, och timrets framforslande är derföre svårt i anseende till ojemn och oländig mark; eljest skulle skogen, som består af tall, gran, björk, litet ask, hägg och al, och hvaraf tillgång finnes såväl till byggnads- som sågtimmer, lemna betydlig afkastning. Åkerbruket är ej uppdrifvet till någon särdeles höjd, likväl hafva laga skiften, som på 30 års tid nästan öfver allt försiggått inom skifteslagen eller byarna, medfört den fördelen, att allmogen nu mer inhägnat och fredat både åker, slätt och skog samt till en del börjat åkerodling, vidgat och uppröjt sina hästfoderslåtter och flerestädes anlagt nya fäbodar, till stor förmån för hemmanen, och är sålunda en säker förhoppning i framtiden på större odlingsföretag. Kyrkan, nybyggd af sten i enkel stil, 52 alnar lång och 26 bred, ligger 1¼ mil från moderkyrkan, på en höjd, hvars trenne sidor omgifvas af skogstrakter. Öfver torndörren finnes inskriften: »Då konung Carl XIV Johan regerade, riddaren M. v. Törne var länets höfding, theol. doktor F. M. Franzén stiftets biskop, prosten mag. N. Fettström kyrkoherde, v. pastor N. S. Edlund komminister, Jöns Ersson i Andersgård kyrkovärd, uppfördes denna kyrka till Guds ära och församlingens nytta af byggmästaren A. J. Åkerlund år 1837.» Inskriften å den större klockan, gjuten 1787, innehåller bland annat: »Kommer och låter oss gå in i Guds hus, att han lärer oss sina vägar, och vi vandra på hans stigar», tagna ur Es. 2: 3. Inskriften å den mindre innehåller ett stycke af Ps. 66: 16. »Kommer hit, hörer till J alle, som Gud frukta», äfvensom Ps. 323: 1. »Hör, Gud ännu sin nåd dig bjuder! Se, templets portar öppna sig! Kanske härnäst, då klockan ljuder, Upplåtes grafvens port för dig; Du går ej mer i Herrans hus: Ditt rum bereds i jordens grus.» Altar-dekorationen, en vacker oljemålning på duk, föreställer ett tempel i perspektiv med förgyldt kors och törnekrans uti en fördjupning i muren, och det hela omgifves af ett draperi. Barnundervisningen bestreds år 1859 af en examinerad lärare uti fast skola för 58 gossar och 47 flickor, under det att 7 gossar och 8 flickor undervisades enskildt samt 33 gossar och 29 flickor i hemmet; således utgjorde skolbarnens antal 98 gossar och 84 flickor. — Af byar och gårdar märkas: prestbolet 1½ skatte; Österåsen på 11 nummer i 31 delar; Storhögen 6⅞ skatte på 6 n:r i 9 delar; Nygård $4^{24}/_{27}$ skatte i 7 delar; Munkflohögen 16 skatte i 15 delar; Långköhlen 7½ skatte på 5 n:r i 7 delar (allt i tunnland à 6 pr mantalet). — Adress: Östersund.

HÄGGESLED. Annex-socken till Hjerpås pastorat uti Kållands härad af Skaraborgs län, 1¾ mil v.s.v. från Lidköping, vid 310 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Lava, i öster af Hjerpås, i söder af Slädene, i vester af Täng socken i Ås härad, samt omfattar en areal af 3,147 tunnland, af hvilka 15 äro sjöar och kärr. Marken är något

bergaktig; jordmånen består till större delen af lera och lermylla. En äng, Duma, påstås fordom hafva varit sjö och segelbar. Skog finnes endast till sätesgårdarna. Socknen, som år 1805 beboddes af 274 och 1859 af 452 personer, består af 3 mantal skatte, $7^3/_8$ mtl frälse och taxeras till 55,987 $^1/_2$ rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 af en med Ufvered socken gemensam lärare uti fast skola för 16 gossar och 17 flickor, under det att 10 gossar och 7 flickor undervisades hemma. Kyrkan, af sten, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, lärer vara ganska gammal, har förut stått på andra sidan af vägen, som vetter åt Tyskagården, men har blifvit flyttad på den bergskulle, der den nu står, för att få torr griftplats. På hennes kommunionkalk står årtalet 1494. Namnet Häggesled härledes af Hägg och Slätt, emedan hägg här fordom skall vuxit, eller ock af en konung, vid namn Hägge, som skall ligga begrafven antingen der de stora griftstenarne söder på kyrkogården stå eller ock uti den stora högen, uppå hvilken klockstapeln står. — Landsvägen mellan Göteborg och Lidköping går genom socknen. I socknen märkas: Hinderstorp 1 mtl säteri, se denna art. Stinggården $3^3/_4$ mtl säteri, tax. till 15,300 rdr rmt och nu skiftadt mellan 12 åboer, har tillhört friherrarne H. Fleetwood och O. M. J. Ramsay. Skattegården, Bossgården. — Adress: Lidköping.

HÄGGESTAD. Militiæ-boställe uti Ödeshög socken, Lysings härad och Linköpings län, af 1 mtl krono, tax. med 2:ne utjordar till 6,120 rdr rmt, är anslaget åt kongl. 2dra lifgrenadier-regimentet.

HÄGGESTAD. By uti Heda socken, Lysings härad och Linköpings län, består af $3^1/_2$ mtl skatte på 3 n:r, skiftade i 18 lotter, hvaraf kammarrätts-rådet Kinmansson eger $^5/_{16}$ mtl och inspektor Hedelius på Sik $^3/_{14}$ mtl; det öfriga eges af allmoge. Hela byn taxeras med qvarn och utjord till 25,100 rdr rmt. En gård i Häggestad reducerades med Alvastra kungsgård från M. Palbitsky. På byns egor finnes en helsokälla, som blifvit med fördel begagnad.

HÄGGETORP. Två mtl säteri uti Dala socken och Gudhems härad af Skaraborgs län, har fordom tillhört Kafle-slägten, deraf (1608) Lars Nilsson Kafle, gift med Märtha Krabbe; en herr Schönfeldt år 1764 och i sednare tiden slägten Tham; år 1831 egdes det af bönder, och år 1859 egdes 1 mtl, taxeradt till 15,100 rdr rmt, af Anders Olofsson, $^3/_4$ mtl, tax. till 3,720 rdr, af Lars Arfvidsson och $^1/_4$ mtl, tax. till 1,240 rdr, af Lars Christopherson.

HÄGGEVIK, STORA och LILLA. Hemman uti Eds socken af Grums härad och Carlstads län, bestående af 1 mtl skatte, skiftade i 8 delar, taxerade till 18,000 rdr, och $^1/_3$ mtl krono, tax. till 3,750 rdr rmt. På Stora Häggeviks egor finnes ett mindre stenkummel, men med en graf af 4 alnars längd, på ett högt berg kalladt, Fårhallen.

HÄGGHOLMEN uti Piteå socken, hållande 1,420 alnar i längd och 450 alnar i bredd; här är staden Piteå anlagd.

HÄGGUM. Modersocken och konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Billings kontrakt af Skaraborgs län, utgöres af blott denna socknen, Häggum, som ligger uti Walle härad af Skaraborgs län, $1^1/_4$ mil s.v. från Sköfde, $2^1/_4$ mil från Skara, vid 390 fots höjd öfver hafvet, och omgifves på hela norra, vestra och sydvestra sidorna af berget Billingen, i öster af Rådene och i söder af Stenstorp socknar i Gudhems härad; ett enstaka stycke af berget Billingen finnes i öster och vester, kalladt Möije- eller Tovatorpsberget, och ett annat stycke är Brunnhemsberget. Arealen är 4,050 tunnland, hvaraf 25 äro sjöar och kärr, af hvilka må nämnas Häggums-mosse, som till storleken merändels håller $^1/_4$:dels mil, nu i senare tider inhägnad, mer stadgad och gifver nu, vid fasta landet i synnerhet, ymnigt hö; den skulle genom dikning mycket kunna hjelpas och förbättras och slutligen förvandlas till hårdvall. För öfrigt är marken, såsom liggande vid foten af berget Billingen, bergaktig, men har i allmänhet, särdeles i byn, en fruktbärande, något sandblandad mylla. Åkerjorden är indelad i treskiften; medelafkastningen af sädesslagen hinner knappast till 5:te kornet. Kronopark är Billingen, på hvars område största delen af socknens odalegor ligga; å densamma eger socknen rättighet till utsyning och mulbete. Skogen är likväl här utödd; men flera fördelaktiga mossar och bränntorf finnas här. Några få hemman hafva små egna skogar, dem de sorgfälligt vårda. Boskaps- och biskötseln drifves här med någorlunda framgång; spannmål och boskap utgöra socknens handelsartiklar. Socknen, som år 1805 beboddes af 371 och 1859 af 562 personer, består af $9^{95}/_{96}$ mant. skatte, $2^1/_{24}$ mtl krono, $5^1/_4$ mtl frälse och taxerades 1857 till 62,855 rdr bko. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti fast skola, der under året 1859: 40 gossar och 30 flickor erhöllo undervisning. Kyrkan kallades fordom Häggenäs och skall, efter allmän berättelse i orten, varit annex till Sjögerstad. Af fornlemningar nämnes en ättestupa, som varit vid Bjesse sjö, och hvilken nu ser ut som ett litet enstaka berg vid sjön, mycket brant åt sjösidan till 16 à 18 alnars höjd. En ättebacke vid Bjesse-sjö kallas efter berättelse Bjessekulle; då i gamla tider Bjessar betydde mägtiga män, är icke den förmodan osannolik, att en betydlig man i hednatiden bott på Bjessegård, nu säteriet Bjersgård, och strax dervid finnes flera sammanhängande kullar, på hvilka stenkummel varit uppförda, men hvilka nu mer-

ändels äro nedsjunkna i jorden. I ängarna öster om Brunnhemsberg förekomma tvänne stora högar, den ena Kongshögen, den andra Konuhög, genom förkortning Kåhög kallad, af hvilka den sednare är upplagd i konisk form af jord, alldeles lik Uppsala högar och föga mindre. Uppe i toppen af densamma är en konisk insänkning, äfvensom i alla de större rören på de öfriga ättehögarna. Sihlborör, en vacker höjd, dit stenläggningar leda, har öfverst ett stort rör och många nedsatta bautastenar. Hästeskohall är en stor kalkstenshäll, på hvilken de gamle föregifva, att ett hästskomärke fordom varit uthugget; men luftens åverkan har nu gjort det osynligt. På Häggerums åkergärde förekommer en kedja af stora ättebackar, kallad Getharbergen, hvilka formera nästan en halfcirkel. Alla äro ofvanpå krönta med stora rör, med dubbla rader större stenar utomkring och någon stenläggning nedåt. — Af större gårdar och byar märkas: Häggerums by, skiftad i 57 lotter, häraf eges 1¼ mtl, tax. till 8,390 rdr rmt, af landtbrukaren B. J. Boman; säteriet *Häggum* 1 mant. med qvarn, tax. till 8,390 rdr, af J. Larsson; betesmarken är gemensam med byn på kronoparken Billingen; säteriet egdes 1812 af enkefru Öhman; — Bränneberg ½ mtl säteri, har vacker belägenhet på en höjd, tillhörde år 1816 prosten E. Österholm; år 1859 var det skiftadt i två delar och taxerades till 2,820 rdr rmt; Häggum, prestgården, 1 mtl, tax. jemte stommen ¼ mant. Tofvetorp till 5,820 rdr rmt; Häggum ½ mtl krono, tax. till 2,740 rdr, innehafves af kronojägaren A. Hök; klockarebolet, tax. till 150 rdr rmt. — Adress: Sköfde.

HÄGGÅNA. Ett halft mant. säteri uti Rommeleds socken och Flundre härad af Elfsborgs län, taxeradt till 4,650 rdr rmt, eges af Olof Svensson Ullgren. År 1826 tillhörde säteriet kornetten Olbers. I samma socken finnas dessutom två hemman *H.* af ¼ mtl hvardera, taxerade till 3,530 rdr och som egas af bönder.

HÄGLINGE. Annex-socken till Södra Rörums pastorat i Malmöhus län, ligger i Westra Göinge härad af Christianstads län, vid 236 fots höjd öfver hafvet, och omgifves i vester af Tjörnarp, i öster af Esphult, i söder af Södra Rörums socknar; arealen är 11,502 tunnland, af hvilka 445 äro sjöar och kärr. Här finnes tillräckligt utsäde och höbol, med bok-, ek- och surskog samt torfjord, utom i Westra Häglinge by, som har sandig och skarp åker. Socknen, som år 1805 beboddes af 713 och 1859 af 960 personer, består af 19³¹⁄₄₈ mtl, häraf 5¾ mtl skatte, ⅝ mant. krono, 11⁴³⁄₄₈ mant. frälse och ¾ mtl i Gärds härad samt ⅝ mtl skatte i Frosta härad; hela taxeringsvärdet 1857 var 90,850 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af 1 examinerad lärare jemte klockaren för 50 gossar och 40 flickor; dessutom undervisades hemma 24 gossar och 33 flickor; 9 barn saknade undervisning. Kyrkan är belägen ⅗ mil från moderkyrkan och 4¼ mil från Christianstad. Förr var Häglinge moderförsamling, men blef 1632 annex. Af gårdar och byar märkas: Westra och Östra Häglinge samt Ljunga byar; Ynglingarum 3⅜ mtl, Göingeholms säteri, Röslöf ⅝ mtl. I Gärds härad: Boarp ⅜ mtl, tax. till 2,800 rdr bko; Sjörup ⅜ mtl med såg och qvarn, tax. till 4,150 rdr bko. I Frosta härad: Sjöberg ⅝ mtl skatte. — Adress: Hörby.

HÄGNA. Gästgifvaregård uti Odhs socken af Gäseneds härad och Elfsborgs län, belägen ¼ mil från Odhs kyrka, om ¹⁷⁄₃₂ mtl, tax. till 2,700 rdr, innehafves af två bröder, gästgifvarne Samuel och Joseph Johansson. Härifrån skjutsas till: Timmelhed i sydost 1⅝ mil; Ljung i norr 1½ d:o; Borgstena i sydvest 1¼ d:o; Wäby i sydsydost 1¼ d:o; Heljarp i norr 1¾ d:o.

HÄHLE. Ett mant. frälse uti Stenkyrka socken, Tjörns härad och Göteborgs län, skiftadt i 4 delar, taxerade till 6,600 rdr rmt, egas af allmoge. Gymnasiihemmanet 1 mtl Hähle omnämnes i Holmbergs »Bohusläns Beskrifning» såsom det största och bästa hela hemman i häradet.

HÄKLAN eller HÄKLEKLINT i Tunhems socken af Westergötland, 170 fot hög, ligger vid södra ändan af Halleberg, mellan detta och Hunneberg; der är en ganska hög och besynnerlig ättestupa på södra sidan, vid pass 50 alnar hög. Ofvantill är *Walekäll*, som liknar ett hjerta och har å ömse sidor två halfrunda säten i berget, på hvilka de i hedendomen tyckas hafva suttit vid sitt offrande, inan de störtade sig utföre; derunder är en brunn eller damm, nu mer igenvuxen, hvaruti de döda blifvit tvagna, och sedan begrafna i de många der befintliga högarna. I denna dal mellan Halle- och Hunneberg stå *Hästevads Stenar*, hvarest fordom varit en ansenlig tingsplats, kallad Domare-Ringen, der de gamla hållit ting; här omkring äro många griftplatser. På en af dessa domarestenar blefvo konung Adolf Fredriks och drottning Lovisa Ulrikas namn inhuggna år 1752, då detta ställe besöktes af dem. Denna dal är af naturen, likasom med murar, af bergen så väl förvarad, att man der tyckes vara långt säkare för fiendtliga anfall än i den starkaste fästning; i berget är en stor grotta.

HÄLGBO i Åhls socken af Nedan-Siljans fögderi och Stora Kopparbergs län är (efter Tuneld) en bättre bebyggd egendom; på dess åker uppställde bruksskrifvaren Schedin, vid Dalupproret året 1743, de upproriska Dalkarlarna, och aftågade derifrån med dem till Falun. Här är f. n. gästgifveri, hvarifrån skjutsas

till Leksands Noret 1½ mil, till Smedsbo 1¾ mil.

HÄLJEBODA (Helgeboda). Ett mantal uti Eda socken och Jösse härad af Carlstads län, är deladt i 24 lotter, hvaraf $^{652}/_{3840}$ mtl med tullmjölqvarn och salusåg, taxerade till 4,837 rdr rmt, egas under *Häljeboda* stångjernsbruk, som, med 2 hamrar och 2 härdar samt oinskränkt smide, år 1859 hade en tillverkning af 2,111 centner stångjern; 1,217 centn. 20 ℔ manufaktursmide vid 1 knipp- och 6 spikhamrar. Bruket och ofvanstående del af hemmanet taxeras till 53,210 rdr rmt och egas af brukspatron M. von Krusenstjerna. De öfriga lotterna taxeras till c:a 20,000 rdr rmt. — Under Hannibals-fejden uppbrändes och sköflades Häljeboda först 1658, sedan 1674 af Danskarne.

HÄLJEBY (Helgeby). Ett mantal säteri uti Sunne socken af Fryksdals härad och Carlstads län, hvaraf ⅚ mtl samt $^{109}/_{960}$ mtl af Hvittaby och ⅛ mtl Arvidstorp, med ett sammanlagdt taxeringsvärde af 13,538 rdr rmt, egas af Gustaf Sundin; ⅙ mtl eges af färgaren M. Olsson på Gylleby, hvarunder Häljeby varit ladugård. Säterifriheten erhölls 1688.

HÄLJÖ. Frälsesäteri uti Tystberga socken, Rönö härad och Nyköpings län, af 1¼ mantal, med 1 mantal Hamra taxeradt till 12,040 rdr rmt, beläget vid Sibbofjärdens utlopp, blef bebygdt kring början af 1600-talet å 4 små gårdar: Blanketorp, Öfva, Ora och Hässlö, af hvilka de två sista nämnas år 1560 vid arfsskiftet efter Christina Gyllenstjerna. Säteriet tillhörde landshöfd. Sven Stenbock, död 1632, som på mödernet var beslägtad med Gyllenstjernorna; derpå hans enka, Brita Bjelke, och hennes sednare man, riksrådet Gustaf Banér, död 1689, omgift med Elis. Oxenstjerna; af denna fru såldes det 1723 till riksrådet grefve Nils Göransson Gyllenstjerna till Björksund, och har sedermera alltjemt haft samma egare som detta. Egare år 1859 voro kammarjunkaren grefve F. O. Mörner och häradshöfdingen grefve A. E. Mörner. Sedan Ryssarnes härjning här 1719 (se *Björkesund*) har gården ej haft någon betydligare åbyggnad. Då Stenbockarne och Banérerne egde Häljö, var det en vidlyftig egendom, hvartill äfven Mostena och Gärdesta i Lästringe socken hörde. Dessa blefvo sedan undantagna då gården såldes. Vid Häljö är en god lastbrygga, der den jernmalm, som i Tystberga grufvor uppbrytes, inskeppas. Hamnen är djup, men öppen för sunnan-stormarne.

HÄLLA. Skattehemman uti Krigsbergs socken, Bobergs härad och Linköpings län, bestående af ½ mantal, är väl bygdt, med trädgård, bränneri och mälteri, öfverflödig barr- och löfskog samt godt fiske i Motalaström. Belägenheten är bland de vackraste, nära Göta-kanals utlopp i sjön Boren och stora landsvägen, 2¾ mil från Linköping och 1¾ mil från Motala köping, ej långt från kyrkan. Egendomen har jemte Norrby varit reducerad, men från 1718 tillhört kapt. Tigerclou, död 1737; hans enka, frih. C. Lejonhjelm, till 1750; en fru grefvinna Sparre till 1772; öfverste-löjtn. Alb. Tigerclou till 1779; hans enka, V. C. Skytte; sonen Alb. Tigerclou 1828; grosshandl. Hjertstedt 1838; men år 1852 bönder; år 1859 egdes Hälla, jemte ¼ mtl Svansäter, tax. till 7,370 rdr rmt, af Carl Nilsson i Westanå.

HÄLLA. Gästgifvaregård uti Westra Husby socken, Hammarkinds härad och Linköpings län, af 1 mantal skatte, taxeradt till 4,290 rdr rmt, eges under Husby i Mogata socken. Ett annat hemman med samma namn i samma socken af 1 mtl, tax. till 537 rdr, har 3 egare af allmoge. Från gästgifvaregården skjutsas till: Tjellmo i öster 1½ mil; Nykyrka sydost 2 d:o; Dansjö (Örebro län) i norr 2 d:o.

HÄLLE. Ett mantal kronoskatte hemman uti Ljungs socken Fräkne härad och Göteborgs län, med Stendammen tax. till 9000 rdr rmt; eges åtminstone sedan 1845 af kommissarien J. F. Frankenberg. Hälle har fordom varit tingställe, är nu bebygdt af ståndspersoner med gammal åbyggnad, utsår 20 t:r, har äng till 220 sk℔, 4 torp och husbehofs-såg. På dess egor, vid Ljungskile, är inrättadt ett litet badhus med dousch, som begagnas af ortens innebyggare. Ifrån landsvägsbackarne ofvan detta hemman öppnar sig den vackraste utsigt åt Skredsviks- och Oroust-landet.

HÄLLEBERG. Ett och ½ mant. (efter Tuneld ½ mtl.) säteri uti Hällums socken af Barne härad och Skaraborgs län, beläget 2¾ mil från Lidköping och Skara samt 10 mil från Göteborg, nära landsvägen mellan sistnämda bägge städer, taxeras till 17,850 rdr rmt och eges af patron Friman. Säteriet tillhörde år 1812 enkefru Eva Reenstjerna. Jordmånen består af god och bördig lermylla, odlingsbar och stenfri. Karaktersbyggningen är af ek, under skiffertak, med 4 flyglar. Här är god trädgård, tillräckligt bete och mycken vattentillgång samt en i Lida-ån belägen mjölqvarn.

HÄLLEBYLE. Frälsehemman uti Gistads socken, Skärkinds härad och Linköpings län, af 1 mtl, taxeradt 1859 till 3,060 rdr rmt, egdes då af Samuel Carlsson i Påtorp, Gammalkil socken. Se vidare *Gistad* socken.

HÄLLEKIL. Ett mantal skatte uti Öfra Ullerud socken af Kils härad och Carlstads län, är skiftadt i 14 delar, tax. till 17,850 rdr. På egorna finnas några ättehögar.

HÄLLERSTAD. Ett mantal frälse-säteri uti Östra Ryd socken, Skärkinds härad och Linköpings län, beläget nära vid Hällestadsjöns södra ända, taxerades år 1859 till 22,500 rdr riksmynt och egdes då af Magnus Holstensson. Hällerstad förekommer år 1503 såsom af Sten Sture doneradt till hospitalet i Söderköping, sednare såsom arf och eget i Wasaslägten, och utbyttes af Tycho Larsson; skall efter en annan uppgift hafva tillhört Johan Gudmundsson, död 1570, och med morgongåfvorätt hans enka, Christ. Trulsdotter (Rosenstråle), samt genom hennes andra gifte, nämde Tycho Larsson (Gyllencreutz) till 1587; derpå sonen med förra giftet, Christer Johansson (död 1600?), som pantsatte det till riksrådet Göran Gera; inlöstes 1625 från dennes enka, M. Gylta, och Tyche Larssons barn af friherre Johan Pontusson de la Gardie, som derunder hade 6 hemman. Tillhörde sedan major O. J. v. d. Osten gen. Sacken; nämnes 1687 såsom fordom hörande under Norsholm; pantsattes af Sackens enka, A. Rålamb, omgift med ryttm. Clooth, till Henr. Scheibe; egdes 1726 af dennes måg, ryttm. Just. v. Yhlen, men afstods i köp och byte mot Täby till lagman Joh. Gyllencreutz; tillhörde på 1750-talet hans enka, E. Funck, sonen kapten C. G. Gyllencreutz och dennes son, ryttm. F. Gyllencreutz; derpå genom köp fru öfverstinnan Löwen omkring 1783, och åter genom arf hennes måg, F. Gyllencreutz; genom nytt köp öfverste Morath omkr. 1800; hans måg, general-auditör Netzel; major P. M. Fries; sekr. C. H. Braad 1825, hvilken här egde samlingar af böcker, handskrifter och naturalier; vidare stadskassör Hallgren; 1850 tre bönder; 1853 förutnämde nuvarande egare.

HÄLLERÖ. (Se vidare hvad som blifvit nämdt om denna egendom under *Hellerö*). Egendomen är belägen 5 mil från Westervik, 6 mil från Söderköping, och i annonsen till försäljning i Juli 1861 beskrifven som följer: vid hufvudgården bebyggd med rymligt karaktershus jemte 2:ne flyglar och erforderliga ladugårdsbyggnader samt vid utgården med nödiga bonings- samt ladugårdshus, är till en del begränsad af Saltsjön och har en sammanräknad egovidd af 2,567 tunnl., deraf 300 tunnl. åker och 185 tunnl. äng samt det öfriga hagmark och skog; jordmånen är af bördig beskaffenhet, ängarne utmärkt gifvande, och uti hagarne, beväxta med löfskog, finnes ymnigt mulbete; skogen är mer än tillräcklig för gårdens behof och lemnar icke obetydliga produkter till afsalu. Egendomen eger ett för afsättning fördelaktigt läge med egen lastplats helt nära gården, har godt saltsjöfiske, större trädgård, väderqvarn med 2 par stenar, husbehofssåg, rikhaltigt mergeltag samt 8 dagsverkstorp.

HÄLLESHULT. Gård uti Ölserud socken af Näs härad och Carlstads län, utgöres af $^{1}/_{2}$ mantal skatte, är skiftad i 6 delar. Häromkring finnas några stenkummel.

HÄLLINGE. Tre mant. säteri uti Östra härad af Jönköpings län, med qvarn och såg samt underlydande Hultaby 1 mant. säteri, tax. till 27,680 rdr rmt, eges af patron C. E. Gylling. Hällinge, fordom 1 mtl frälse, blef säteri först i början af 1800-talet, då Gerekulla i Lemnhults socken i stället blef frälsehemman; bebyggdes då till herregård af lagman Hummelhjelm. Köptes 1810 af kammarherren Stedt, som sedermera odlat, förbättrat och förskönat den. Hufvudbyggnaderna äro väl anlagda i en vacker park mellan 2:ne sjöar, och har flera trädgårdar. År 1813 anlades här ett manufakturverk med en knipp- och tvänne spikhamrar med tillräckligt vatten äfven för qvarnen oah sågen. Tillhörde 1829 major Gripenstedt. Manufakturverket nedlades af dess n. v. egare.

HÄLLSÖARNE äro tvänne strax norr om Strömstad belägna öar, af hvilka den ena eger en så romantisk natur, att folktron dit förlagt en Hesperisk trädgård, hvars paradisiska blomster-rabatter och träd dignade af gyllene frukter, omgärdade af en skidgård af guld och stål; likväl högst sällan, och aldrig mer än för ett enda ögonblick, uppenbarar den sig för den dit vinddrifne fiskaren.

HÄLLUM. Annex-socken till Skarstads pastorat af domprosteriet i Skara stift, är belägen uti Barne härad af Skaraborgs län, $2^{3}/_{4}$ mil v.s.v. från Lidköping, vid 280 fots höjd öfver hafvet; omgifves i norr af Ufvered i Kållands härad, i vester af Lefvene i Wiste härad, i söder af Skarstad och i öster af Ljung, den sistnämda i Skånings härad; upptager en areal af 787 tunnland. Lidaån skiljer denna socken ifrån de nästgränsande annexerna Warn och Önum och utgör äfven gränsskilnad mellan Barne och Skånings häráder. Marken är alldeles jemn. Jordmånen består af lera. Skog saknas helt och hållet. Socknen, som år 1805 beboddes af 186 och 1856 af 241 personer, består af 2 mtl skatte, $^{1}/_{2}$ mtl krono, $1^{5}/_{8}$ mtl frälse i Barne härad samt $3^{5}/_{8}$ oförm. mtl i Skånings härad och taxerades 1857 till 22,120 rdr bko. Egorna äro storskiftade. Kyrkan, af trä, $^{1}/_{4}$ mil från moderkyrkan, är byggd på okänd tid. I socknen märkas: säterierna Halla och Hälleberg, beskrifna på sina ställen. Det förra är beläget i Skånings härad. — Adress: Skara.

HÄLLUNGEN, STORA. En fjällsjö med romantiska stränder i Inlands Nordre härad, är en af Bohusläns största vattensamlingar, ehuru han blott eger $^{3}/_{4}$ mils längd. På vestra stranden af denna sjö reser sig den fordom borgkrönta, rysliga klippan Borgflog, hvars lodräta väggar, säkert till 300 fots höjd, hänga öfver vattenytan och tros till lika djup sänka sig under densamma. An-

blicken af denna klippmassa, kringgärdad af skogar och återspeglad i den lugna fjällsjön, är en af de sublimaste.

HÄLLUNGSTAD. Kronohemman uti Hede socken, Sörbygdens härad och Göteborgs län, om 1¼ mtl, är indraget militiæboställe och taxeradt till 6,000 rdr rmt. Det är den förnämsta gården i socknen, med årligt utsäde af 90 tunnor i jordmån af god beskaffenhet, men utsatt för öfversvämningar och nattfroster; ängen lemnar en afkastning af omkring 600 lass. På de skoglösa utegorna ligga 10 torp. Åbyggnaderna äro uppförda på en höjd, som fordom kröntes af en konungaborg, se *Hede* socken.

HÄLSBECK (Helsbeck). Ett mantal säteri uti Gillbergs härad och socken af Carlstads län, fick säterifrihet 1645; egdes 1840 af enkefru M. Nyssbeth; närvarande egaren är Nils Nilsson och taxeringsvärdet 34,425 rdr rmt.

HÄMRA. By uti Sidensjö socken af Norra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, består af 1⅕ mtl i 4 n:r och 8 delar, hvaraf en med gästgifvaregård, $^1/_{16}$ mil från kyrkan, hvarifrån skjutsas till Myra ½ mil, till Äskja 4 $^1/_{16}$ mil; till Botheå och Resele pastorat äro endast ridvägar.

HÄMRA. By uti Thorsåkers socken af Södra Ångermanlands fögderi och Wester-Norrlands län, omtalas i de äldsta sagorna, har ett dystert läge, omgifven af branta berg. Byn består af 1 $^{19}/_{36}$ mtl, skiftade i 5 delar, och taxeras till 10,500 rdr. Här går en färja öfver Ångermanelfven till Undrom nära Botheå kyrka. I närheten ligger den sköna skogsön Boteholm.

HÄNDÖ eller *Sundstorp*. Frälse-säteri uti Dunkers socken, Willåttinge härad och Nyköpings län, af ¾ mtl, med enbladig såg, tax. till 4,254 rdr rmt, och jemte ¼ mant. Sundshändö, ¼ mtl Dufvetorp, 2½ mtl frälse Röhl, ¾ mtl Qvattala, ¼ mtl Östertorp, 3 skattlagda torp samt Qvattala såg utgörande ett gods, tax. till 31,284 rdr rmt, som 1859 egdes af hofmarskalken och riddaren M. v. Wahrendorff. Händö skall vara gammal gård, år 1569 tillhörig Sten Banér, derpå Bengt Stigson, Carl Bengtson, dennes enka, Ursila Örneflycht; vidare Olof Göransson Hökeflycht, år 1663 Zacharias Silfverbrand. Sundshändö köptes såsom torp omkring 1600 af v. Masenbach, var 1615 rå och rör under Ökna i Gryt, derpå under Holmen; tillhörde sedermera Hökenflycht, 1663 biskop Joh. Matthiæ; år 1686 nämnes dennes måg, landshöfd. P. Franck, såsom egare till bägge; derpå N. Schönberg genom köp, enkefru Stjernankar, född Väck; 1769 hennes måg, Silfverbrand, och dennes slägt till 1820-talet, derpå Stenbeck, tills det kom under Åker. Röhl var säteri 1544 och tillhörde Esbjörn Torkilsson Bock; lydde 1686 och 1769, åtminstone delvis, under Århammar i Gryt; 1851 under Åker.

HÄNGELÖ. Säteri af 2 mantal uti Ånimskog socken, Tössbo härad och Elfsborgs län uti grefskapet Dal, med underlydande Östra Bodane ⅞ mtl., Hvisbohl ½ mtl., tax. till 27,450 rdr, egdes 1859 af Johan Grönqvists minderåriga barn. Gården har ett utsäde af 100 t:r. — År 1577 egdes säteriet af Kristoffer Andersson (Gyllengrip?); 1590 af riksrådet Knut Knutsson Lilje; 1597 af hans enka, fru Maglon; 1628 af Henrik Pedersson Måneskjöld; 1678 af kaptenen frih. Erik Ulfsparre, gift med Elisabeth Måneskjöld; kallas gammalt säteri 1681; köptes 1705 af brukspatronerna Johan Linroth, gift med Margreta Ertman, och Elias Linroth, gift med Anna Maja Dreffensköld; innehades 1754 af riksrådet grefve C. G. Löwenhjelm såsom disponent åt öfverstinnan Anna Maja von Mentzer, född Dreffensköld, och före hennes död, som inträffade på Nydala i Småland vid hennes 90:de ålders år, genom köp egare. Han utarrenderade Hängelö 1759 till f. kronolänsmannen i Tössbo, Anders Wennersten, för 400 daler silfvermynt årligen i 4 år; sålde derefter egendomen till brukspatron Thorsson, hvilken åter 1778 sålde den till Dals bergs-societet, hvarefter brukspatron Kristoffer Sahlin blef egare år 1792. Dennes måg, öfverste-löjtn. Elias Norlin, blef sedan egare och sålde 1844 Hängelö med flera fastigheter till brukspatronen F. Grönqvist, som innehade det till sin död 1856.

HÄNLUNDA (Hedenlunda). Ett och ½ mantal frälse-säteri uti Wadsbro socken och Oppunda härad af Nyköpings län, är beläget vid Weckelns nordöstra strand och taxeras med tegelbruk och qvarn till 27,390 rdr rmt samt utgör, med 11½ mtl i socknen, hvaribland må nämnas Berga 1 mtl frälse, Båresta 2 mtl, Torp och Ökna 2 mtl, Ellemora 1 mtl frälse samt Qvarnberga qvarn m. fl., ett gods, taxeradt till 92,759 rdr rmt, som eges af kammarherre S. Adelsvärd. Till Hendelunda skref sig Nils Hård 1544; det skänktes sedermera af hertig Carl 1582 till Hans Stuart; egdes med säterifrihet 1648—1679 af sonen Anders, och till 1683 af fru Brita Stuart, reducerades, men utbyttes åter till frälse 1684 af Henr. Falkenberg; innehades af hans enka till 1727; kom genom gifte till generalen friherre Hugo J. Hamilton, död 1748; stannade i slägten till början af 1800-talet; tillhörde 1816 och 1825 grefve N. Bonde, 1849 enkefru grefvinnan Bonde, 1851 grefve H. Hamilton.

HÄRAD. Annex-socken till Wansö pastorat af Öfver-Selö kontrakt i Strengnäs stift, ligger i Åkers härad och Nyköpings län, ⅝ mil vester från Strengnäs, vid en vik af Mälaren och vid 40 fots höjd öfver hafvet, mellan Söderfjärden och Wansö i

norr, Strengnäs socken i nordost, Länna i sydost samt Barfva i vester; upptager en areal af 10,993 tunnland, af hvilka 600 äro sjöar och kärr. Mellan de två sistnämda gränserna skjuter socknen ut i en smal spets, upptagen af allmänningsskog, med kärr; mellersta landet kring Öknasjön är ock skogmark, med åtskilliga höjder af 150 ända till 217 fot; den norra delen, kring sjöns utlopp i Ekságs-ån och vid Qvarnsjöns utfall, bägge till Söderfjärden, jemnare, mer odlade bygder med enstaka kullar, dock mot östra gränsen åter skogiga. Rådande jordmånen är norrut mest lera, annars sand och mojord; näringar äro åkerbruk, skogsbruk och något fiske. Socknen, som år 1805 beboddes af 800 och år 1859 af 827 personer, består af $11\frac{3}{4}$ mtl skatte, $3\frac{5}{8}$ mtl krono, $10\frac{1}{8}$ mtl frälse och taxerades år 1859 till 178,260 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år uti fast skola af 1 examinerad lärare för 30 gossar och 25 flickor, under det att 31 gossar och 26 flickor undervisades i hemmet. Lifiæhæred är socknens vanligaste namn i medeltidshandlingar, först sednare Hæradh. Den synes alltjemt ha varit annex till Wansö; kapellaner äro kända från 1605. Kyrkan är gammal, tillbyggd 1760, reparerad i sednare åren, har gamla bilder från medeltiden, åtskilliga nyligen renoverade oljetaflor samt grafvar för slägterna Morgonstjerna och Billberg, den förra under choret. I denna socken har Wårfruberga kloster och andra kyrkliga institutioner haft betydliga jordbesittningar. — Af fornlemningar nämnas grafhögar i norra bygden, i kyrkans vapenhus en runsten med inskriften: Kaubi : resti : stin : eftir : Svini : faþur : sin, samt en runsten vid Göksten på ett litet berg nedåt Sundet till. Landsvägen från Stockholm vesterut går här fram nära Söderfjärdens strand, förbi kyrkan, belägen $\frac{3}{4}$ mil från Strengnäs, och genom Ekságs gästgifvaregård, $\frac{3}{8}$ mil längre bort. — Af gårdar märkas: 2 mtl Göksten, 1 mtl Näsbyholm m. m., tax. till 55,700 rdr rmt, eges af kongl. sekret. J. L. Nauckhoffs sterbhus; $\frac{1}{2}$ mtl af Lattesta säteri m. m., tax. till 17,040 rdr rmt, eges af brukspatr. Celsing; 1 mtl Gredby, tax. till 9,400 rdr, eges af Erik Schyl; Harphus eller Arphus, vid fjärden, $\frac{1}{4}$ mtl frälsesäteri, taxeradt till 2,270 rdr, är nyligen satt i mantal, synes vara bebygdt af en Arph, gift med C. Rosenhane; egdes 1685 af G. Rosenhanes arfvingar, från 1706 af Grubbensköld; kom sedermera under Bergshammar, tillhör nu kapten A. Hacksell; — Stora Ekság, nära fjärden, $\frac{1}{4}$ mtl skatte, och Lilla Ekság $\frac{1}{4}$ mtl med gästgifveri, 2 qvarnar med tillsammans 7 par stenar, samt såg, lyder, jemte $1\frac{1}{8}$ mtl skatte och några lägenheter, tills. tax. till 25,230 rdr, under Åkers styckebruk; $\frac{1}{2}$ mtl Brunna, tax. till 3,860 rdr, eges af grefve Gyllenborg; Rosöga 1 mtl krono, tax. till 6,800 rdr, anslaget till Södermanlands regemente; bostället Kumla 1 mtl, tax. till 5,660 rdr, under skogsplanteringskassan; Storsvedet eller Brunnatorp $\frac{1}{4}$ mtl, komministersboställe; Svarfvartorp $\frac{1}{2}$ mtl, præbende till Strengnäs läroverk; Hofgårdsfören $\frac{1}{8}$ mtl, tax. till 850 rdr, anslaget till Södermanlands regemente: Staf eller Tunnbindaretorp, tax. till 920 rdr, är kronojägareboställe. — Adress: Strengnäs.

HÄRADSHAMMAR. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Wikbolands kontrakt af Linköpings stift, utgöres af 2 socknar; Häradshammar med annexet Jonsberg, samt innefattar $114\frac{1}{4}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 739 personer, uppgick 1855 till 2,938. — *Häradshammar*, modersocken uti Östkinds härad och Linköpings län, $2\frac{1}{4}$ mil öster från Söderköping, vid hafvet och 120 fots höjd öfver detsamma, ligger mellan Östra Husby i norr och vester, Kuddby i vestsydvest, Ö. Ny i sydvest, Rönö i sydvest och söder, Jonsberg i öster samt når i nordost till Bråvikens yttre del, hvaraf hit hör ett par nu mer landfasta och sammanhängande f. d. öar, Yxnö och Lönö, samt flera mindre holmar. Största utsträckningen från nordvest till sydost är nära $1\frac{1}{2}$ mil, annars är både längd och bredd ungefär 1 mil; åt söder skjuter en lång spets ned, och äfven vid hafskusten hör blott en strand af $\frac{1}{4}$ mil, som dock sedan utvidgas i besagda halföar. Arealen uppgifves till 13,770 tunnland, af hvilka 385 äro sjöar och kärr. Nästan alltsammans består af låga, skogbeklädda eller kala bergklumpar af större eller mindre vidd och utsträckning, mest från norr till söder eller sydost, samt af kärriga sidländа marker, omvexlande med mer eller mindre öppna slätter; de största af dessa sistnämda ligga mot vester. Ett par vattendrag stryka här fram, hvaraf det ena är det betydligaste på Wikbolandet. Det kommer från Lyngsjön i Östra Ny, går in i socknens södra del uti nordlig rigtning, vänder sig åt nordost till Fläten, och utgår genom denna åt söder och öster till Jonsberg, efter att hafva mottagit ett sydligt tillflöde från Gåssjön och andra gölar; längre i norr rinner ock en liten bäck till Jonsberg. Vester om Fläten ligger Gårdsjön, som genom Wara-ån utgår nordvestligt till Husby. Alla vattnen hafva mestadels sidlända stränder. Lyngs-ån går här och der mellan tämligen branta kullar och berg. Rådande jordmånen är än lera, bättre eller sämre, än svartmylla; åkerns utrymme är i det hela taget ej särdeles stort, betydligast i vestra bygden; på äng och bete saknas ej tillgång, ej heller på skog, ehuru här, som allestädes, medtagen. Utefter norra gränsen ligger Sandskogens häradsallmänning, vid den sydöstra Hinnerstorps; ett par mindre i sydost, Gulltorps och Wisäters, äro förskingrade. Hufvudnäringen är åkerbruk, med boskapsskötsel och bränvinsbränning; såsom binäringar något fiske, slöjd o. a.; tidtals har idkats

jernmalmsbrytning vid Herstad och Riseberga; kalkstensbrott finnas vid Holma, Gårdsjö och Särstad. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,070, 1855 af 1,454 och 1859 af 1,483 personer, består af 32¼ mtl skatte, 3¼ mtl krono, 6 mtl frälse och taxerades år 1859 till 380,240 rdr rmt. Det mesta består af byar och gårdar i allmogens ego; några hemman lyda under säterier i andra socknar eller tillhöra ståndspersoner. Under katholska tiden hörde här 8½ gårdar under kyrkliga stiftelser, 3 under kloster af 124. På 1600-talet har det mesta hört under Pfalzgrefliga husets vederlagsgods, en del under slägten Ulfsparre och annan adel. År 1852 räknades 125 sjelfegande, 44 arrendatorer, 40 jordtorpare, 19 stat-tagare, 27 fattighjon. — Hærsæmyo, Hersemme, Herzeme är sockneus vanliga namn i 1300-talets handlingar, i hvilka den ej sällan förekommer, Hershammar 1558 och kallas så ännu af allmogen. Socknen, som förut omfattat det som nu är Jonsberg, har åtskilliga gånger varit kongl. förläning, dels jemte, dels utom de andra socknarna i häradet, och har såsom sådan innehafts af riksföreståndare. Carl Knutsson, hans döttrar, prinsessorna Margareta och Magdalena, kon. Gustaf I:s dotter, Cecilia, samt Gustaf II Adolfs moder, enkedrottning Christina. — Kyrkan ombyggdes 1806 efter en nyss förut timad eldsvåda; hon har altartafla af Hörberg, orgelverk från år 1821, men ej torn. Gamla kyrkan har haft hvalf, uppburna af 11 pelare, samt små fönster och trånga dörrar, en altartafla i träsnitt, en graf i choret för slägten Ulfsparre till Hofgren i Jonsberg från 1686. Här är äfven riks-quardieren David von Kohlen begrafven år 1625. Han var son till Casper v. Kohlen, som af religionstvång måste lemna sitt fädernesland Böhmen. Kyrkan reparerades år 1792, då pelare och hvalf nedtogos, fönster och dörrar utvidgades m. m. Socknen har vanliga kassor och både fast samt ambulatorisk skola; år 1859 undervisades i den förra 59 gossar och 36 flickor, i den sednare 45 gossar och 39 flickor af en examinerad och en oexaminerad lärare, under det att 24 gossar och 55 flickor undervisades hemma. — Den väg, som förbinder Wikbolandet med Södermanland öfver Qvarsebosund, går fram genom socknens vestra del i rigtning från norr till söder mellan Ö. Husby och Ö. Ny, förbi kyrkan, som ligger 2½ mil från Norrköping, 6½ mil från Linköping, och Fjerdingstads gästgifvaregård, ¼ mil längre i söder, 2½ mil från Söderköping. Vid kyrkan utgår väg åt öster och sydost till Jonsbergs socken, vid hvars gräns den delar sig i tvänne. Den har ock utgrening åt sydost inåt socknen. — Af fornlemningar omtalas på Tåsby egor, uti en hage, kallad Troppbacken, söder om byn, en kullfallen runsten med oläsliga runor; på en höjd vid prestgårdens norra gärde flera ättehögar, uti hvilka urnor blifvit funna; gissningsvis antagas de hafva varit efter dem som stupat i Bråvalla slag, vid hvilken tid på denna höjd en offerlund skall hafva varit; på Herrestads egor den s. k. Farfars Tall, som längesedan är borthuggen; detta träd hade fått namn efter en bonde i Herrestad, vid namn Ragvald; han lefde i 15:de seklet och skall ha gått barfota till Rom för att hemta aflatsbref; han brukade bedja under denna tall, som ännu vördades på 1760-talet; — Lönö skans, hvilken varit belägen på Lönö egor, på en ö närmast farleden till Norrköping, midt emot klippan Råbocksholmen; denna skans skall allraförst ha blifvit anlagd i konung Carl IX:s eller kon. Gustaf II Adolfs tid, men reparerad i kon. Carl XI:s tid år 1677, då en kapt. Rottkirch fick befallning att med 100 man af allmogen bemanna denna skans, om Danskarne skulle försöka en landstigning. Efter slutad fred år 1679 lemnades skansen öde; bruksegaren G. de Besche fick då tillstånd att der låta afhemta och bortföra allt trävirke, hvilket äfven skedde; år 1719 lågo här ännu 26 jernkanoner, som en konstapel satt i ordning nedanför ett berg i afsigt att dermed afhålla Ryska skärgårdsflottan från Norrköping, men som manskap och ammunition fattades honom, måste han öfvergifva sin post; lemningar efter skansen synas ännu. — Af gårdar och byar märkas: Högby prestg. 1 mtl krono, tax. till 9,000 rdr rmt. Bland kyrkoherdar förtjenar nämnas Laurentius Laurinus Senior, 1609, död blind 1655. Han var en god Latinsk poet samt har utgifvit flera skrifter, bland annat en krönika öfver Sveriges konungar, allt ifrån Magog. Efter honom skall en med samma namn, Laurentius Laurinus, varit kyrkoherde här, och varit stamfader för adliga ätten Lagergren; — Sätterstad 1 mtl krono, militiæbost., tax. till 4,200 rdr; Hinnerstorp ¼ mtl krono, tax. till 1,200 rdr, skogvaktareboställe; Sänkdalen, oskattl. skogvaktaretorp; — Lundby 2 mtl skatte, tax. till 16,700 rdr, har 2 egare, tillhörde år 1853 J. P. Träskman; Sörby 3 mtl, med underl. taxeradt till 32,650 rdr, eges af löjtn. baron Aug. Funck på Almstad; Lönö 1 mtl skatte rusthåll, tax. till 25,000 rdr, eges af J. N. Lindhe, har som frälse tillhört riksrådet Gust. Kurck 1687; *Häradshammar*, 2½ mtl skatte, 1 mtl frälse, tax. till 19,450 rdr rmt, är skiftadt i 7 lotter; Hylinge 3 mtl skatte, tax. 17,680 rdr, är skiftadt i 6 lotter; Myrby 1 mant. skatte, tax. till 6,000 rdr, skiftadt i 4 lotter. — Adress: Östra Husby.

HÄRADSKÄRS BÅK, i Östergötlands skär, 1½ mil från Baresund, är uppbyggd 1741, synes 7 mil ut i hafvet.

HÄRBERGA (Herrberga). Annex-socken till Normlösa pastorat af Wifolka och Walkebo kontrakt i Linköpings stift, ligger uti Wifolka härad och Linköpings län, 2¼ mil vester från Linköping, vid 330 fots höjd öfver hafvet, mellan Normlösa i nordost, Weta

i öster och söder, Järstad i vester, mestadels på Svartåns östra sida, till en mindre del på den vestra; har en knapp half mils längd från norr till söder, ungefär $^{1}/_{4}$ mils bredd, och en areal af 2,708 tunnland, af hvilka 15 äro sjöar och kärr. Den är i allmänhet en slätt, särdeles åt norr och öster, med låga höjningar samt små jord- och sandkullar; mot söder förekommer någon dels jemn, dels kuperad skogsmark, på ömse sidor om ån. Denna går här mest i nordlig rigtning, dock med åtskilliga krökningar, och gör flera fall vid Öjebro. Landets rådande jordmån är dels svartmylla på ler- eller sandbotten, dels klapper på örbotten. Här är brist på skog, som måste anskaffas 3 à 4 mil från socknen. Växtlighet och klimat äro hufvudsakligen likartade med Normlösas, så ock nyodlingars karakter och följder samt näringsförhållanden; blott med det tillägg, att här finnas betydligare qvarnverk, bland de största i länet, 14 till antalet, med tillsammans 43 par stenar, vid eller nära Öjebro by, och några mindre fabriker af olika slag, Socknen, som år 1750 beboddes af 360, år 1805 af 457 och 1859 af 603 personer, består af 12 mtl skatte, 2 mtl krono, $3^{1}/_{2}$ mtl frälse och taxerades sistnämda år till 188,110 rdr rmt. En betydlig del utgöres af större byar, öfver hälften tillhör allmoge, och är äfven i dess hand ej mycket styckadt; intet säteri finnes. Vid katholska tidens slut lydde här 6 gårdar under kyrkliga stiftelser, 5 under kloster af samtliga 23, utom qvarnar; på 1600-talet har adeln innehaft ungefär hälften. År 1852 räknades 19 sjelfegande bönder, 4 arrendatorer, 8 jordtorpare, 30 backstugu- och inhysesbjon. — Harberga förekommer 1322, 1340 och oftare med egna kyrkoherdar, men har efter reformationen varit annex till Normlösa. Kyrkan, $^{2}/_{5}$ mil från moderkyrkan, är nybyggd åren 1796 och 97 med namnet Fredrika, har torn, altartafla af Hörberg, ny predikstol från 1844, en grafsten från katholska tiden o. s. v. Socknen eger vanliga kassor, en donation af Holmström samt fast skola, der under året 1859: 35 gossar och 26 flickor erhöllo undervisning af en examinerad lärare, medan 7 gossar och 11 flickor undervisades i hemmet; under året 1852 voro här 51 skolbarn. — Af fornlemningar omtalas en nu mer ej läslig runsten i kyrkan. Öjebro qvarnar nämnas tidigt i gamla egohandlingar, äfvensom åtskilliga gårdar. Landsvägen mellan Skenninge och Linköping går genom socknen från öster till vester, mellan Weta och Järstad, öfver Svartån vid Öjebro; derinvid möter en sydlig väg från östra delen af Weta, och fortgår åt norr till Normlösa förbi kyrkan, som ej ligger långt från landsvägen, $^{1}/_{2}$ mil från Skenninge. — Af gårdar, byar m. m. märkas: Södra Carleby $^{1}/_{2}$ mtl krono, tax. till 3,000 rdr rmt, komministersboställe; Öjebro eller Hålaqvarn med 4 par stenar, tax. till till 6,390 rdr, tillhör Wadstena hospital och arrenderas af Joh. Fr. Andersson; Gropeqvarnen under Ljung; Biskopsqvarnen under Mantorp i Weta; Nyckeforssens, Öjebropil- och Solberga-qvarnarna, med tillsammans 11 par stenar, och Fläckviks klädesstamp, tillhöra åtskilliga egare af allmoge; Öjebro, vid Svartån, $^{1}/_{2}$ mil från Skenninge, är den största qvarnby i Östergötland, ty här äro 12 qvarnhus med 37 par stenar; byn är skiftad i 26 delar och taxer. till 94,000 rdr rmt. Redan år 1373 tilldömdes af Bo Jonsson, på kon. Albrechts vägnar, hospitalet i Skenninge qvarnströmmen i Öjebro. Öjebro bro, hvaraf byn fått sitt namn, är ombyggd af sten 1797, med 7 hvalfbågar, och är en af de bästa i orten. I Svartån har man fiskat äkta perlor; — Härberga, $^{1}/_{2}$ mtl frälse, 2 mtl skatte, är skiftadt i 7 delar, frälsehemmanet lyder under Solberga säteri; fru M. S. de la Gardie köpte en gård i Härberga 1649; en tillhörde 1700 såsom frälse L. Ribbing, 1726 gr. C. G. Mörner; — Forssa, $3^{1}/_{2}$ mtl i 4 delar, tax. till 19,850 rdr; Mellan- och Södra Carleby byar. — Adress: Linköping.

HÄRENE. Annex-socken till Algutstorp pastorat af Geseneds kontrakt i Skara stift, är belägen i Kullings härad och Elfsborgs län, $2^{3}/_{4}$ mil n o. från Alingsås, vid 310 fots höjd öfver hafvet, eger en areal af 4,258 tunnland, af hvilka 128 äro sjöar och kärr. Marken är i allmänhet ojemn och bergaktig. Kullings- eller Lill-ån och Nossan flyta genom socknen. Jordmånen består af sand och sandmylla. Potates planteras här mycket, lin och hampa litet. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 345 och 1855 af 562 personer, består af $8^{1}/_{8}$ mtl skatte, 1 mtl krono, $4^{1}/_{8}$ mtl frälse och taxerades 1859 till 89,050 rdr rmt. Kyrkan, belägen $^{9}/_{10}$ mil från moderkyrkan, är af okänd ålder, byggd af sten, men liten, oaktadt hon blef tillbyggd år 1754. På venstra sidan om Nossan, vid torpet Wadebacken, finnes på en kulle en urgammal, fordom vacker, nu till större delen förstörd grafvård, upprest af ofantliga hällar. Tvänne grafkullar, af hvilka en är fullsatt med omkring 40 bautastenar, finnas äfven på åns venstra sida. — Af gårdar märkas: säteriet Ribbingsberg $1^{1}/_{2}$ mtl; Fötene i 27 delar; kungsgården Fötene, 1 mtl, tax. till 3,000 rdr, innehafves af major L. von Mentzer. — Adress: Skara.

HÄRENED. Annex-socken till Lidköpings stadsförsamling af Kållands kontrakt i Skara stift, belägen uti Kinnefjerdings härad af Skaraborgs län, $^{3}/_{4}$ mil söder från Lidköping, vid 240 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 8,771 tunnl., af hvilka 15 äro sjöar och kärr. Marken är i allmänhet jemn. Rådande jordmånen är lera; utsädet är hafra, korn, råg och hvete. Boskapsskötseln handhafves på bästa sätt, som betet och fodret medgifver. Af jordfrukter drifves största handeln med pepparrötter,

hvilka här på orten äro ryktbara för sin godhet. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 709 och 1855 af 1,152 personer, består af 10¼ mtl skatte, 4¼ mtl krono, 11 mtl frälse och taxeras till 171,155 rdr rmt. Härened med sina annexer var allt intill år 1677 ett särskildt pastorat, och Säfvareds församling var af ålder annex till Lidköping; men på nämda år blef denna socken, såsom belägen närmare staden, dermed förenad. Kyrkoherden Sven Hofs i Härened och Hofby församling son var stamfader till Reutersvärdska ätten. Kyrkan nybyggdes 1767 och erhöll namnet Sophia Magdalena, efter dåvarande kronprinsessan, den är rymlig och vacker. Socknen har en vexelundervisningsskola, stiftad år 1824. Resvelle och Östby kyrkor hafva fordom varit belägna i detta pastorat; man känner ej när de blifvit raserade. Lemningar efter den sednare finnas å kapellans-bostället Östby. Här finnes en runsten med följande inskrift: Rifnikr : auk : Kiali : auk : Brunulfr : auk : Kifulfr : satu : sten : þansi iftir : Fut : Faþur : sin : harþa : kuþon : þikn : Sva : hifir : osa : as : igi : mun : sum : kvin : ift : Vir : siþon : kaurun : Hialm : auk : Hiali : hiaku : runar. — Härenhed, eller Härarnes hed, anses hafva detta namn deraf, att talrika krigshärar här drabbat tillsammans. Norrmännen, under konung Harald, landstego på denna ort och besegrade landfolket; men Håkan Röde Jarl ankom hit, återtog det förlorade baneret och dref Norrmännen tillbaka till skeppen (Se härom vidare *Skofteby*). När kon. Harald fick underrättelse om banerets återtagande, sade han: »Än lefver Håkan Jarl». Deraf har det ordspråket uppkommit, att den, som tänker med allo makt förnya ett misslyckadt företag, säger: »Än lefver Håkan». År 1612, då Danskarne inföllo i Westergötland, var denna ort och Lidköpings stad i stor fara. Men herr Olof, den tiden kyrkoherde i Härened, underrättad om fiendens antågande, lät upptända eldar i skogen på den väg fienden skulle framtåga, och utställde en hop folk, hvilka slogo på trummor både natt och dag, hvaraf fienden förskräcktes och drog sig till Skara. Ifrån den tiden är följande sägen. När konung Christian intet fann i Lidköping, emedan all egendom var bortförd till Tiveden, plundrades kyrkan och en klocka togs med som byte. Men hunna hit till Härenhed, stannade oxarna som voro spända för klockan, hinsidan om ån, vid en bro gent emot prestgården, der den kloke herr Olof bodde, och så lyder sägen, att »om de än spänt 100 par oxar för klockan, kunde hon icke röras från rummet», och måste alltså Danskarne der lemna sitt rof. Klockan lät sig sedan lätteligen föras tillbaka till sin kyrka, der hon ännu hänger, ett minnesmärke från Danska fejden. I socknen märkas: Åker 1 mtl, Ulfvestorp 1 mtl, egas af konsul Chr. Westfelt på Hälltorp; Bronäs 1 mtl säteri, taxeradt till 22,950 rdr rmt, eges af hofkamrer W. Zachrisson; Kyrkoherdebostället 1 mtl, tax. till 4,500 rdr rmt, är beläget vid kyrkan, åbyggnaden är uppförd i början af detta århundrade. År 1812 uppgafs årliga utsädet till 50 tunnor. Skogen är otillräcklig och betet medelmåttigt; — Torpa Rättareg., tax. till 4,500 rdr; Lomsgården 1 mtl, tax. till 3,825 rdr, är sergeantboställe; Nättorp ¼ mtl, Grefveg. ½ mtl, Svartebo ½ mtl, höra till Westgöta-Dals regementes löningsfond. — Adress: Ldköping.

HÄRINGE. Egendom uti Wester-Hanninge socken, Sotholms härad och Stockholms län, belägen på udden Söder-Törn, utmed Land-, Lem- eller Lång-fjärden, en vik af Saltsjön, 3½ mil landvägen från Stockholm, utgöres af 3½ mant. frälsesäteri med betydliga egor, stor åbyggnad af tegel och underlydande 1 mtl Forss med mjölqvarn, 1 mtl Fällbrunna, ¼ mtl Grindtorp, 1¾ mtl Gryth, 2 mtl Hemfosa, 1 mtl Kullsta, 2¾ mtl West-Nora, 1 mtl Öst-Nora, 1⅓ mtl Nödesta med utjord samt frälseräntor af 11$\frac{1}{24}$ mtl, det hela taxeradt till 160,290 rdr rmt, eges af baron W. Löwen. Godset upptager, på betydlig längd uppåt socknen, 8,000 tunnland, och tillsammans med Hammersta i Ösmo dubbelt så mycket samt är ett af de betydligaste i länet. — Enligt sägnen har Häringe varit det gamla Sotholm, eller vikingen Sotes tillhåll. Efter någon borg finnas ännu lemningar på en udde tätt invid gården, hvilka visa, att fästet varit af gråsten och försedt med 4 torn. Under dessa torn satt mäster Abraham af Ångermanland fängslad, tills nya messboken af samtliga presterskap väl var gillad och konung Johan ej mer behöfde frukta något motstånd. Utanför trädgården och nämda udde synas ganska tydligt, då sjön är lugn, trenne nedsänkta fartyg, hvilka sagan tillegnar Sote. De af kongl. flottans officerare, som besett stället, anse dem likna de i sednare tider byggda galererna. — Under sitt nuvarande namn nämnes Häringe 1278. Den närvarande gårdens åbyggnad är dels af gråsten, dels af tegel, och synes vara uppförd i 8:de eller 9:de århundradet. Man håller före, att Häringe, ifrån konung Stenkils tid, omkring år 1010, varit ett ansenligt gods samt att det tillhört Svenska konungahuset; ej såsom kronogods, men som enskild egendom och som lifgeding innan drottning Christinas tid. Såsom kungsgård lydde till Häringe: Nynäs 35, Munsön 18, Norrön 1¼, Lund 1¼ samt Björnholmen ¼ mtl. Efter kristna religionens införande blef Häringe anslaget till Strengnäs biskopssäte; men utbyttes af Sten Sture d. Ä. 1496 från biskop Cort och utgjorde då 12⅔ öresland, hvarefter det genom arf öfvergick till Wasaslägten; innehades eller beboddes af flere dess medlem-

mar, men synes emellanåt ha varit bortgifvet i förläning, såsom till riksrådet Per Olofsson Hård och Johan Pedersson Bååt; än anslaget till krigshospital 1566, än bortbytt af konung Johan III till Erik Andersson till Bjurum, men var i hertig Johans hand 1610; enligt kon. Gustaf Adolfs bref d. 28 April 1628 erhöll riksrådet grefve G. Horn Häringe och Hammersta i utbyte mot Fyholms gård i Westmanland. Konung Gustaf II Adolfs bref till Axel Oxenstjerna af den 1 April 1628, angående Tyska kriget, är dateradt Häringe samma dag. Det innehades ock af Horns dotter, enka efter friherre L. Cruus, men reducerades; tillföll genom utbyte sonen, öfverste G. Cruus; egdes omkr. 1699 af hans svåger, riksrådet grefve F. Wrede; från 1712 af dennes dotter, enkefru grefvinnan Lilje; från 1730 af hennes måg, riksrådet Magn. J. de la Gardie, och af hans slägt till 1767; köptes då af generalmajoren friherre Fabian Löwen, som gjorde det till fideikommiss. — Man förmodar att huset, som är försedt med starka, tjocka tegelmurar, blifvit uppbygdt den tid det tillhörde de andliga; det blef omändradt 1766, och till gårdens förskönande äro tid efter annan betydande anläggningar gjorda. Trädgården utgör 7½ tunnland, är försedd med flera hundrade träd af de utvaldaste fruktsorter. I en äng på andra sidan fjärden, midt för gården, ligger det af v. Dalin i sin Svenska Historia bland märkvärdiga berg upptagna Fruberget, hvilket skall hafva erhållit sitt namn deraf, att en fru, som antagit kristendomen vid dess införande i Sverige, der, i en ännu bibehållen grotta, med sitt hushåll dolt sig undan förföljelsen, men blifvit röjd genom sin tupps galande och derefter mördad (se vidare art. *Fruberget*). På Häringe fanns ett porträtt af ärkebiskop Laurentius Petri, men som är lemnadt till Gripsholm; ett af tzar Peter I är qvar.

HÄRJA. Annex-socken till Sandhems pastorat uti Wartofta härad af Skaraborgs län, 2¼ mil o.s.o. från Falköping, vid 530 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Welinge, i vester af Kimbo och i söder af Utvängstorp samt omfattar en areal af 12,752 tunnland, af hvilka 395 äro sjöar och kärr. En fjellrygg går igenom socknen och är i Nykyrka socken belägen knappt ½ mil från sjön Stråken, på hvars andra sida är en stor bergsrygg, hvilken är högst vid Lilla Rya; härifrån har man utsigt åt bergen vid Grenna, på andra sidan sjön Wettern. Folkmängden utgjordes 1805 af 601 och 1859 af 830 personer; hemmantalet består af $10^{25}/_{64}$ mtl skatte, $1^{33}/_{64}$ mtl krono, $1^{15}/_{16}$ mtl frälse. Barnundervisningen bestreds år 1859 af en med Utvängstorp gemensam lärare i ambulatorisk skola för 33 gossar och 27 flickor. Kyrkan skall vara byggd af en konung vid namn Harje, som varit anförare för Hunehären under Klubbfejden, är af sten och ombyggdes 1767. År 1672 d. 29 Okt. försålde Virginia Hand till Hölared och Tyraholm åt riksdrotset grefve P. Brahe frälsehemmanet Bosarp 1¼ mtl, år 1859 taxeradt till 6,800 rdr rmt, egdes då af A. Sandberg. Här äro grifthögar, hvaribland skall finnas förutnämda kung Harjes hög; vid Hamred, så är de gamles berättelse, har han hållit en strid med landets invånare. En liten bro på en obetydlig byväg har af honom fått namnet Kungsbro. I 17:de århundradet har man i jorden, i denna sock n, funnit sporrar och stigbyglar m. m. Domaresäten skola hafva funnits på flera ställen. Af gårdar märkas vidare: Grimmestorp 1 mtl, har vacker åbyggnad, tillhörde år 1816 kammarjunkaren C. G. König, som betydligt uppodlat denna egendom; eges nu af Königs arfvingar. Här var fordom en knipphammare, som nu är raserad; en mjölqvarn med ett par stenar är i dess ställe uppförd; — Bäckåkra, kapellansboställe. — Adress: Falköping.

HÄRJEVAD. Annex-socken till Saleby pastorat af domprosteriet i Skara stift, belägen i Skånings härad af Skaraborgs län, 2 mil s.s.v. från Lidköping, vid 270 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Trässberg, i öster af Saleby och Ljung, i söder af Skarsta och Hällum i Barna härad, i vester utgör Lida-ån gränsen mot Ufvered och Hjerpås socknar i Kållands härad; den eger en areal af 1,157 tunnland. Jordmånen består dels af sand, lera och kalk, dels af lermergel, på några ställen till 1½ aln under jordskorpan. Största utsädet är af korn. Som trädet är enda betesmarken och stor brist är på gärdsel i denna slättbygd, der man på 4 mils afstånd måste hemta skog till gärdsel och bränsle, så att man ej förmår inhägna flera gärden, måste vintersäden sås sent, nämligen ej förr än årsgrödan på vårsädsgärdet är afbergad och kreaturen på detta gärde få insläppas till bete. Af sådan orsak blir afkastningen af vintersäden ringa. Boskapsskötseln är fördenskull ock i vanmagt. En af socknens näringsgrenar är vallmarstillverkning, hvaraf säljes till handlanderna i Borås. Socknen, som år 1805 beboddes af 274 och 1859 af 325 personer, består af 2¼ mtl skatte, 1 mtl krono, 6½ mtl frälse och taxerades 1857 till 58,375 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en oexaminerad lärare uti ambulatorisk skola för 18 gossar och 25 flickor, under det att 6 gossar och 8 flickor undervisades hemma. Kyrkan, af trä, med klockstapel, hvari hänger blott en klocka, är liten och belägen vid ån Lidan, vester om Härjevads by, nära ¾ mil från Saleby. Härjevad säges förvara minnet af en konung Harje (se Härja), som der gått öfver, undan sina förföljande fiender. — I socknen märkas: Härjevad Skatteg. 1 mtl i 4 delar, ibm Larsg. i 4 delar, ibm Kärreg. i 3 delar, ibm Hulan 1 mtl, ibm Lars Töseng., ibm Erik Svensg. i 5 delar, ibm Rafvag. 1 mtl, ibm Storeg. 1 mtl, taxerad till 6,530 rdr rmt, eges af grefve Hugo

Hamilton under Bierhallstorp. — Adress: Lidköping.

HÄRLINGSTORP. Sätesgård uti Wings socken och Walla härad af Skaraborgs län, består af 3½ mtl jemte underlydande Ingevaldstorp 1 mtl kronoskatte, Lilla Olofstorp ¼ mtl, Wing ¼ mtl skatteg., ibm Sjögården ½ mtl frälse, ibm Backgården ⅜ mtl frälse, och taxerades 1859 till 31,150 rdr rmt. Härlingstorp, jemte flera gårdar i Stenum, Skärf och Lundby socknar i samma härad, tillsammans 20⅝ mtl, utgör ett gods, som eges af h. exc. frih. Gyllenhaals sterbhus. Af dessa gårdar är Östomten, 2 mtl berustadt säteri i Stenums socken (se denna art.), Ingelstorp 1 mtl i Skärfs socken, Tranum 4¾ mtl, under olika namn, och Rökstorp 1 mtl frälse i Lundby socken. Härlingstorps hufvudgård är belägen ⅛ mil från Wings kyrka, 1 mil från Skara, 1¾ mil från Sköfde, ⅛ mil från Hornborga- och ⅛ mil från Wingsjön, hvilka bägge sjöar sammanbindas af samma å, som går helt nära gården, ¼ mil — raka vägen — från foten af berget Billingen, ¼ mil från mötesplatsen Axevalla hed och ½ mil från Warnhems klosterkyrka samt ⅜ mil från Skärfs gästgifvaregård. — Med visshet känner man icke något om Härlingstorps egare, förr än i första hälften af 1600-talet, då en adlig ätt tog namn af samma gård. Det var Lars Jonsson till Härlingstorp, död 1618, hvars söner, Jonas och Nils, 1627 introducerades på Svenska riddarhuset med namnet Ållonsköld eller Härlingstorps-slägten. Denna ätt utgick dock hastigt, ty både Jonas och Nils Larssöner dogo ogifta, hvarefter Härlingstorp öfvergick till Hästehufvud-ätten genom Lars Jonssons dotters, Anna Ållonskiölds, gifte med guvernören öfver Ingermanland, Anders Ericsson, adlad Hästehufvud, till Ranaker, Sjöberg och Härlingstorp. Han hade i trädgården planterat en från Riga inkommen växt, kallad Kiers, hvilken sedan i grannskapet blifvit utvidgad och tjent till nödföda för menniskor. Af den fromma Anna Ållonsköld blefvo den stupade hjeltens vid Leipzig, Johan Liljehöks, barn upptagna som egna; men hon dog snart och Hästehufvud blef sedermera omgift med Brita Kafle, död d. 16 Juni 1663. B. Kafle var dotter af landsh. Bengt Erlandsson Kafle till Lidingenäs och Malin Larsdotter Soop till Dagsnäs och Algö, genom hvilket sednare gifte Härlingstorp sannolikt kom i Kafleslägtens ego, ty den 16 Jan. 1694 dog en jungfru Anna Bengtsdotter Kafle, som, enl. inskriften å hennes grafsten i Wings kyrka, varit egarinna af Härlingstorp. En Anna Beata Kafle blef gift med friherre Herman Johansson Wrangel, född d. 1 Nov. 1695, död d. 25 Dec. 1728; gift d. 25 Oktober 1715 med ryttmästaren Lars Gyllenhaal, född 1690, död d. 30 Maj 1756, genom hvilket äktenskap Härlingstorp synes hafva kommit uti Gyllenhaalska slägtens ego, deruti det allt sedermera förblifvit. Dess sednare egare af detta namn hafva varit: ofvannämda ryttmästares son, kammarherren Lorents Herman Gyllenhaal till Härlingstorp, Trestena m. m., född d. 6 Jan. 1723, död d. 9 Juli 1786; dennes son, Lars Herman till Härlingstorp, född d. 10 Okt. 1757, död den 2 Sept. 1830; dennes son, frih. Lars Herman, född d. 20 Mars 1790, f. d. justitie-statsminister, riddare och kommendör af Kongl. Maj:ts Orden m. m., hvilken, då han 1843 upphöjdes i friherrligt stånd, antog för den nya friherrliga ätten N:o 396 namnet Gyllenhaal till Härlingstorp, till åtskilnad från den äldre friherrliga ätten Gyllenhaal, för hvilken f. d. statsrådet m. m. friherre Carl Henrik är stamfader. Denne sistnämde egare, friherre L. H. Gyllenhaal, har på sednare åren låtit uppföra ett nytt och prydligt tvåvåningshus af trä samt utvidgat och förskönat trädgård och park. I Juli 1832 utnämdes denne egare till hofmarskalk af kon. Carl XIV under sin vistelse här på resa till Norge, och dog här 1858. — Om Härlingstorps äldre historia, åbyggnader, areal m. m. saknas alla underrättelser, hufvudsakligen till följd af den eldsvåda, som år 1840 förstörde dåvarande hufvudbyggnad med alla deri förvarade handlingar och kartor öfver egendomen, hvarföre ock arealen icke kan uppgifvas. Dock bör anmärkas, att inom Walle härad, såsom en sannolikt särdeles tidigt befolkad och bebyggd ort, gårdarnas areal i allmänhet är ovanligt inskränkt, i jemförelse med förhållandet i andra orter. Så har inom Wings socken hvarje helt hemman i medeltal 203 tunnl. (åker, äng, skog m. m. sammanräknadt), då t. ex. i Finnerödja socken af Wadsbo härad hvarje helt mantal har ungefär 1,686 tunnland.

HÄRLUNDA. Annex-socken till Skara stad, belägen i Skånings härad af Skaraborgs län, ¾ mil söder från Skara, vid 320 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Marum, i vester af Winköl, i söder af Wånga, i öster af Bjurum i Gudhems härad, samt omfattar en areal af 7,869 tunnland, af hvilka 250 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig, med höjder och dälder, mossar och mycket stenbunden jord, som gör den svår att odla, hvarföre hemmanen här hafva ringa utsäde. Rådande jordmånen är sandmylla i den ena hälften af socknen och sand i den andra. Skogen har intill sednare tider varit bjelplig, men brist börjar allt mer och mer blifva derpå, emedan närboende slättbönder årligen köpa sitt vedförråd härifrån. Socknen, som år 1805 beboddes af 794 och 1856 af 1,143 personer, består af 9¾ mtl skatte, 1½ mtl krono, 6 9/16 mtl frälse och taxerades år 1857 till 74,850 rdr bko. Härlunda och Bjerka socknar fingo år 1781 en af huggen sten sammanbyggd kyrka, kallad Bjerklunda, belägen på en höjd vid landsvägen; hon är ljus och rymlig. Under chorfönstret har öfverintendenten O. P. Tham

låtit inmura en huggen sten med denna påskrift: »Samma år som denna kyrka byggdes, skref kon. Gustaf III: Vi Gustaf III etc. Nit och myndighet kunna ofta gå för vida och misstaga sig om medlen att vinna sitt ändamål. En lydig menighet kan lätt öfvertalas. Men under vår regering skola de förra inskränkas inom sina lagliga gränser: Den sednare upplysas och dess underdåniga förtroende aldrig missbrukas. Ulriksdals slott den 11 Juni 1781.» Midt för kyrkan ligger socknens fattighus. Om barnundervisningen se art. *Bjerka*. I socknen märkas: säteriet *Höryda* 1 mtl, tax. med Döfva, Siggetorp, Gunnarstorp, Olofstorp, ½ mant. Jönstorp Slätten, till 12,000 rdr rmt och eges af Alex. Rehn; år 1812 tillhörde det J. F. Lundin; — Broke med qvarn, tax. till 6,080 rdr rmt, eges af öfverste-löjtn. Mannerfelt; *Härlunda* $2^{41}/_{96}$ mtl, med tegelbruk, tax. till 20,810 rdr rmt, eges af kapt. C. Tham, öfriga delen af byn är skiftad mellan 8 åboer. I denna by föddes Pehr Börjesson, adlad Reuterholm. Han blef ryttmästare 1700 och dog äfvenledes i denna by, der han egde 2 mtl. Han bevistade, såsom en tapper och oförtruten soldat, fältslagen vid Halmstad, Lund och Landskrona. Med honom sjelf utgick ätten; — *Herrtorp* 1 mtl krono, tax. med qvarn och såg till 10,950 rdr rmt, innehafves af major Åstrand; kapellansbostället Härlunda ½ mtl, tax. till 2,030 rdr rmt, beläget lägst ner i Härlunda by, har uppkommit för öfver 200 år sedan genom sammanskott af krono, skatte och frälse af byns jord, i stället för L. Trumpetaregården, som vid en jordransakning 1704 blef kapellanen frånkänd. Bostället är ringa till utsäde, men bättre till hö. I en hage här har fordom kyrkan varit belägen, hvaraf kyrkobalkarne ännu förvara minnet. — Adress: Skara.

HÄRLUNDA. Annex-socken till Skatelöfs pastorat uti Allbo härad af Kronobergs län, belägen 5 mil s.s.v. från Wexiö, vid 450 fots höjd öfver hafvet och gränsande i öster till Almundsryd af Kinnevalds härad, i söder till Jemshög i Bleking och Örkened i Skåne, i vester till Wirestad och i norr till Thorsås, hvarifrån hon är utbruten; är 1¾ mil lång och 1½ mil bred, med en areal af 32,585 tunnland, af hvilka 2,230 äro sjöar och kärr. Bland sjöarne märkas främst Femblingen på n.v. kusten, dock med största delen af sitt område inom Wirestad socken. Marken är öfver allt mycket stenig och backig, bevuxen med ljung, lingon- och blåbärs-ris samt har mossar. Rådande jordmånen är svartmylla och sand. Östra delen af socknen har tillräcklig skog, men den vestra ringa och otillräcklig. Socknen, som år 1805 beboddes af 927 och 1859 af 1,644 personer, består af $12^{5}/_{24}$ mtl skatte, 2½ krono, ½ mtl frälse och taxerades 1857 till 55,520 rdr bko. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare uti ambulatorisk skola, som år 1859 besöktes af 42 gossar och 63 flickor. Kyrkan, 2¾ mil från moderkyrkan, 2 mil från Thorsås, byggd på kronogrund af trä, utvidgades 1822, håller 35 alnar i längd, 15 alnar i bredd, 10 alnar i höjd; låg förr midt i tjocka skogen bland bergsrefvor, nu är skogen gallrad mer än nog. — Då herr Seved Bååt med sina bröder den 29 Jan. 1650 upphöjdes i friherrligt stånd, fingo de under länsrätt Härlunda, Thorsås och Skatelöf, med rättighet att skrifva sig herrar till Herrelund. — Af gårdar märkas: Häradsbäck med gästgifvaregård, Knihult, Knoxhult, Långhult, hela skattehemman; Långasjömåla ½ mtl, Håkan Sjögrens, den bekante förf:s af det oöfverträffade Latinska lexikonet, födelseort; Siggeboda 1 mtl krono, trumpetareboställe, beläget på gränsen mot Bleking; Thorbjörnahult ½ mtl frälse. — Adress: Wexiö.

HÄRLÖF. Annex-socken till Öjaby pastorat af Allbo kontrakt uti Allbo härad och Kronobergs län, belägen 1½ mil n.n.v. från Wexiö, vid 510 fots höjd öfver hafvet, gränsar i öster till Öhr, i söder till Öjaby, i vester till Lekaryd, i norr till sjön Furen på gränsen mellan Härlöf, Lekaryd, Moheda och Öhr; håller ½ mil i längd och bredd, omfattande en areal af 3,372 tunnland, hvaraf 7 tld tomtplatser, 952 inegor, 127 åker, 825 äng, 1,302 skog, 108 mossar och 51 sjöar, samt innehåller 3¾ mant. skatte, 1⅛ mtl krono, 2 mtl frälse och taxerades 1857 till 24,096 rdr bko. Utom Furen finnas endast 2:ne mindre gölar. Marken är till största delen bergaktig; rådande jordmånen är mullblandad lera och berömmes för sin godhet. Ängsmarken består mest af sidvall, är vidsträckt och intill gårdarne bördig. Höbolet, i förhållande till åkervidden, tillräckligt, betet icke så. Skogen, af gran, fur och björk, är tillräcklig för vedbrand och gärdselfång, men ej till byggnadsvirke eller afsalu. Socknen beboddes år 1805 af 214 och 1856 af 234 personer. Åkerbruk och boskapsskötsel äro hufvudnäringar. Bland binäringar är försäljningen af lera den indrägtigaste, fiske, jagt, biskötsel och bränvinsbränning obetydliga. Kyrkan, 1 mil från moderkyrkan, var fordom en offerkyrka af trä, ombyggdes af sten 1695, är 26 alnar lång, 12 bred, nu utdömd. Bland komministrar här märkes i synnerhet M. J. Dav. Lönegren, död 1830. Af gårdar märkas: Borsshult 1 mtl; Härlöf 2¼ mtl skatte; Härlöf ½ mtl krono, kapellansboställe; ibm ⅝ mtl pastors-stom; Härlöf 2 mtl frälse. Till Hærælde kyrka gaf Sacerdos Petrus i Berg 1 mark, då han i samma testamente bestämde sitt prædium in Hærælde med alla tillagor åt Nydala kloster. — Adress: Wexiö.

HÄRNA. Annex-socken till Wings pastorat af Åhs kontrakt i Skara stift, är belägen uti Åhs härad af Elfsborgs län, 2¼ mil v.n.v. från Ulricehamn, vid 500 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 5,485 tunnland, af hvilka 780 äro sjöar och kärr.

Marken är stenig och bergaktig; 4 mindre sjöar finnas i socknen. Jordmånen består till större delen af sandmylla. Skog finnes hjelpligt; några hemman hafva äfven deraf till afsalu. Socknen, som år 1805 beboddes af 391 och 1859 af 615 personer, består af $10^3/_{16}$ mant. skatte, $2^1/_4$ mtl krono, $^5/_8$ mtl frälse och taxeras till 58,000 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides af en examinerad lärare, gemensam för Wing, uti fast skola, der under året 1859: 10 gossar och 4 flickor erhöllo undervisning, under det att 41 gossar och 32 flickor erhöllo undervisning hemma. Kyrkan, belägen $^1/_4$ mil från moderkyrkan på en höjd midt uti Härna by, är af okänd ålder. På kyrkogården finnes en prydlig grafsten. Norr om kyrkan finnes en hög backe, kallad Konungshög, hvarest, ibland flera grafmonumenter, en runsten af ovanlig längd står upprest i midten af ett lågt rör af större gråstenar, och har följ. inskrift: Buli : resþi : stin : þensi : eftir : Bulu : mak : sin. Allmogen har en sägen om en träffning på stället, vid hvilket tillfälle mörkret hastigt inbrutit, konungen stupat och blifvit begrafven på platsen. Ett stenrör af ovanligt omfång är nära härtill, kalladt Konungsrör. Socknens namn samt benämningen Härmansbro, som, förmodligen till minne af krigiska händelser, blifvit gifven en bro i församlingen, i hvars grannskap flera bautastenar äro uppresta, äfvensom dylika ortnamn i nästgränsande Warnums socken, jemte en mängd minnesmärken i hela trakten, gifva vigt åt den gamla bland folket gängse berättelsen. — Ibland gårdar märkas: Tissås 1 mtl, med underlydande tax. till 9,800 rdr rmt; Härna by i 11 delar; Härna $^1/_2$ mtl och Bosgården $^1/_4$ mtl krono, tax. till 2,700 rdr, innehafvas af kapten G. W. Björnberg; Kyrkoherdebostället 1 mtl, tax. till 2,100 rdr, har i början uf detta århundrade af prosten mag. C. Hvarfner blifvit mycket förbättradt, dels i afsende på åbyggnaden, dels åkerjorden genom stenbrytning och anläggning af flera famnars dubbel stenmur samt vilda träds planterande m. m.; — Härna Brickagården $^1/_2$ mtl, tax. till 1,500 rdr, kapellansboställe; har äfvenledes i början på detta århundrade blifvit af kongl. hofpredikanten Lundén, på hans egen bekostnad så till man- som ladugård fullkomligt uppbygdt, hvarjemte han gjort flera förbättringar, dels genom dikning och vattenaftappning på oländiga mader, hvarest säd och gräsfrön blifvit sådda, dels genom oduglig åkers läggande till äng efter tillbörlig gödning och ny åkers upptagande samt jordens indelning i träden. — Adress: Falköping.

HÄRRUM. Kungsgård af $^3/_4$ mant. uti Tunhems socken af Wäne härad och Elfsborgs län, belägen vid foten af Hunneberg, taxeras till 6,300 rdr rmt och arrenderas af R. T. Boijson. Till gården höra vidlyftiga och goda egor.

HÄRRYDA. Annex-socken till Landvetters pastorat af domprosteriets Södra kontrakt i Göteborgs stift, ligger i Säfvedals härad af Elfsborgs län, 2 mil öster från Göteborg, vid 275 fots höjd öfver hafvet, omgifves i vester af Partilled, Råda och Källared socknar, de två sistnämda i Askims härad, i söder af Lindome i Halland, i öster af Sätila i Marks härad, i norr af Lerum i Wädtle härad, och omfattar en areal af 12,358 tunnland, af hvilka 1,575 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn och stenbunden; åkerjorden består af stark sandmylla; socknen har bjelplig skog. Allmogen tillverkar laggkärl, skeppsvirke, åror och stegar, hvilka afsättas i Göteborg. Folkmängden, som år 1805 var 599, uppgick 1859 till 1,219 personer. Hemmantalet består af $17^1/_2$ mtl skatte, 1 mtl frälse och taxeringsvärdet är 51,860 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i både fast och ambulatorisk skola af en examinerad lärare; under året 1859 utgjorde skolbarnens antal 122 gossar och 108 flickor; häraf undervisades hemma 7 gossar och 3 flickor. Kyrkan, belägen $^3/_5$ mil från moderkyrkan, är liten och af sten, åldern är okänd; murarne äro mycket tjocka och inuti fyllda med lös kullersten. I socknen märkas: Härryda $^1/_2$ mtl i 3 delar; Hufdaby 1 mtl i 4 delar; Stora Assmundstorp i 4 delar, hvaraf den största är på $^3/_8$ mtl, tax. till 3,000 rdr rmt; Skulltorp, $^3/_8$ mtl i 4 delar; Rya Westerg., tax. till 650 rdr rmt, är klockare- och skollärareboställe. — Adress: Göteborg.

HÄRSTAD (se Cathrineholm), fordom Horsnäs. Här må tilläggas det under nämda artikel om Herrestad anförda, att första kända egare är Jacob Jacobsson, adlad Pistol 1636. Hans son var ryttmästaren Axel Pistol, som, för sina tappra krigstjenster, år 1683 fick stadfästelse på erhållen donation af Härstad samt extension af hans då lefvande svärmoders, Catharina Stråles, innehafvande donation af Östragård och Öjagård i Kronobergs län. Han dog 1729.

HÄSSELBY. Fyra mantal frälse i Harbo socken och Wåhla härad af Westerås län, tillhörde 1859 Uppsala kongl. akademi och taxerades till 11,304 rdr rmt. På dess gärde finnes en runsten med följande knappt läsbara inskrift: Asgir uk Meginbiarn uk Litvi litu risa stin at Tubs fadur Asgitr.

HÄSSIÖ. Annex-socken till Ljustorps pastorat uti Medelpads fögderi af Wester-Norrlands län, ligger öfverst i norr, der Ångermanland med Häggdånger möter; gränsar i sydost til Tynderö, i vester till Ljustorp och i öster utgör Hafsjön gränsen. Socknen ligger 2 mil sydvest från Hernösand, vid 120 fots höjd öfver hafvet, håller 2 mil i längd och 1 mil i bredd samt omfattar en

areal af 30,780 tunnland, af hvilka 800 äro sjöar och kärr. Indals-elfven flyter förbi denna socken in i hafsviken Kringerfjärden vid Fjäls gästgifvaregård, dit öfverfarten sker från Timed-sidan, på stora Norrlandsvägen, som går genom socknen. Här finnas dessutom åskilliga små sjöar, såsom Krigsby-, Sunnensjö, Backås-, Byå- och Storsjön, men både insjöfiske och laxfångst hafva alldeles upphört efter den förfärliga öfversvämningen 1796, då floden steg ända upp till de höga strandbräddarne, förstörde hus och fruktbärande fält, och hvarefter vattnet blef så grumligt och gyttjigt, att laxen försvann. Marken är i allmänhet bergaktig, dock finnas här åtskilliga jemna trakter och dalar. Skog finnes tillräckligt. Största delen af utsädet består af korn, ungefär $^1/_{10}$ af råg. Här finnes det största höbol i orten. Socknen, som år 1758 beboddes af 652, 1805 af 898 och 1859 af 1,588 personer (år 1580 voro här allenast 49 bönder), består af $29^{31}/_{392}$ mtl skatte, $^1/_4$ mtl krono och taxerades år 1857 till 217,050 rdr bko. Näringar, utom åkerbruk och boskapsskötsel såsom hufvudgrenar, äro kolning till bruket och något bjelkhygge; af linneväfnader tillverkas till socknens behof. Fordom skrefs Hägg-, Högeller Hässjö, det sista är nu allmännast. — Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 besöktes skolan af 54 gossar och 35 flickor, under det att 49 gossar och 80 flickor erhöllo undervisning hemma. Uti den sköna Hässjödalen, $1^5/_8$ mil från moderkyrkan, ligger på en kulle med vidsträckt utsigt öfver en täck insjö, kyrkan, som för ej så långt tillbaka nybyggdes. Den gamla var från 1540. Gallerportar, upptill prydda med en sol, såsom uppståndelsens symbol. öppna ingången till kyrkogården, hvilken, liksom de flesta i Norrland, icke har några graftecken och är till och med utan grafkullar. Här skall fordom vid Asplund varit ett Wårfru- eller Mariæ-kapell, hvarefter ännu lemningar finnas. I det s. k. Brudnäsberget, ej långt från kyrkan, finnes en grotta, allmänt kallad Jutstugan, hvarom berättas att en Jutländning, vid namn Markus Christophersson, skall här tillbragt ett helt år, för att undgå straff för blodskam med sin syster. Efter ett års förlopp, sedan en ny konung bestigit thronen, framkom Markus, berrättade vid hemkomsten för alla kommande och gående en rörande historia om sitt lidande i fängelset samt att den nye thronföljaren benådat honom jemte flera andra brottslingar. Sagans trovärdighet lemnas i sitt värde. Sannolikt synes dock att någon tillbragt en längre tid i grottan, ty intill sednare dagar hafva der funnits lemningar af en stol och en säng, samt kol, äfvensom derstädes finnas stenar, begagnade till eldstad. Ingången till grottan undanskymmes af en hop större stenar samt ett större klippstycke. Grottan är $10^1/_2$ alnar lång, 5 alnar hög och $5^1/_2$ bred. — I socknen märkas: Lögdö och Åvika bruk; Ångard $25^1/_2$, Ytterå 36, Westerå $81^1/_2$, Westansjö 67, Söråker 50, Sunnansjö 62, Krigsby 47, allt mål, hvaraf 48 = 1 mtl· — Adress: Sundsvall eller Hernösand.

HÄSSLE eller Hässelö. Skattehemman uti Lerbo socken, Oppunda härad och Nyköpings län, af 1 mtl, tax. 1859 till 14,535 rdr rmt, är beläget vid Långhalsen; det egdes samma år af handl. P. A. Lindahl d. Äldre. Hässle bortgafs 1529 till Peder Månsson (Wäderhorn), innehades sednare af hans ättlingar, Gjord Andersson och Nils Gjordsson, död 1633; togs derpå i anspråk, för penningefordran, af öfverste Fitinghoff, men återvanns af Nils Gjordssons systerson, Joel von Hallen, 1674; kom under reduktionen och berustades, men stannade i slägten till 1727; försåldes då till grefve Johan Gyllenborg; ombytte sedermera ofta egare och tillhörde 1851 Lindahl.

HÄSSLÖ eller Hässle. Öfverstelöjtnantsboställe uti Badelunda socken, Siende härad och Westerås län, består af 4 mantal krono och innehades 1859, jemte 1 mtl Bjurhofda, taxerade till $52,462^1/_2$ rdr rmt, af öfverste Hägerflycht. Gården ligger särdeles vackert på en halfö, som är kringfluten af Mälaren, vid sundet, hvilket löper från Westeråsfjärden mellan Björnön och fasta landet ned åt Gäddeholm, och har ett vackert stenhus; på norra sidan af gården ligger en vacker löfskog. Gården har en väl brukad åker, ansenlig äng, nödtorftigt mulbete, godt fiske, men otillräcklig skog. Hässlö har på 1400-talet varit biskopens i Westerås, Lydika Abelssons, gård, hvilken här i socken hade mycken egendom, såsom Närlunda, Hälla, Hamre, Tible byar m. fl. Var sedan kronoegendom och blef år 1613 allodialiter doneradt af Kongl. Maj:t åt riksrådet marskalken Henrik Horn, född 1578 och död 1618 såsom lagman i Södra Finland. Sedermera reducerades gården 1683, men blef samma år den 10 Maj, tillika med Hälla och Hamra hemman, af Kongl. Maj:t förlänt åt riksrådet Henrik Henriksson Horn och hans fru i deras lifstid. Derefter blef gården öfverstelöjtnants-boställe vid lifregementet.

HÄSTBERGET i Stora Tuna socken af Dalarne har flera grufvor af magnetisk jernmalm, med 60 proc. halt.

HÄSTBERG. Jerngrufva uti Grangärdes socken af Westra Bergslags fögderi i Dalarna, öfver 1 mil från kyrkan, har god qvicksten. Hemmanet Hästberg, taxeradt till 2,754 rdr rmt, är skiftadt mellan bönder i 4 delar, hvaraf 2 på $^{107}/_{2688}$ samt de öfriga $^1/_{24}$, $^5/_{96}$ mantal.

HÄSTBÄCK. Hytta uti Karbennings socken, Norbergs härad och Westerås län, kallas Landforssbacken, ligger $^1/_2$ mil från Högfors söder ut vid stora vägen, som kommer

från Fernebo och går uppåt Norberg, taxerades 1859 till 24,936 rdr 60 öre. Bruket bestod på 1750-talet af 2 hamrar och 2 härdar, uppbyggda år 1632 och bibehållna genom 1689 års resolution. Den öfra hammaren har af ålder tillhört bergsmän; på 1750-talet tillföll den nedre, tillika med en del i Landfors eller Långsjöhytta, brukspatr. Ad. Ternsten, men ödelades 1767, då dess 50 sk℔ smide flyttades till Engelsberg, hvarifrån de dock år 1796 återflyttades hit. År 1840 hade Hästbäck 1 härd och 170 sk℔ priv. årligt smide af eget tackjern, utgörande i hammarskatt 1 sk℔ 14 l℔ samt egdes af S. v. Stockenström. År 1859 var smidet flyttadt till Högfors bruk, hvarunder hyttan hörer jemte $1\,^{19}/_{96}$ mtl, taxerade till 10,785 rdr 83 öre; det öfriga af Hästbäck, $^{59}/_{96}$ mant., tax. till 1,594 rdr 17 öre, har 3 egare.

HÄSTELIDS-ÅN, i Ydre härad af Östergötland, skiljer detta län från Småland.

HÄSTERYD. Ett mant. frälse-säteri uti Frinnaryd socken af Norra Wedbo härad och Jönköpings län, taxeradt till 11,100 rdr rmt, eges af handlanderna A. & F. Hernlund i Eksjö. Dess äldsta bekanta egare var fru Benedikta Niclisdotter, som år 1356 sålde detta, jemte flera andra gods i Wedbo härad, till Peder Bonde. Hans son, Phil. Pedersson Bonde, väpnare 1402 och 1408 samt Svea rikes råd och man 1435 och 1442, skref sig till Bordsjö och Hästeryd. Ifrån honom ända till lagmannen baron Christer Bonde, har det varit inom familjen. Göran Kåse, gift med väpnaren Göran Thordsson Bondes dotter, Margaretha, skref sig 1640 till Semstorp och Hästeryd. Efter nämde baron Bonde kom det, genom fideikommiss, år 1712 till ättegrenen af Björnö. Till gården hörer ymnigt höbol, skog och vedbrand till husbehof från sockenallmänningen.

HÄSTESKEDET är namnet på en fjellplan i Foss socken af Bohus län, hvarest fordom hölls marknad och kappränningar. På densamma reser sig Hästekullen, en af länets högsta punkter, från hvilken man njuter en herrlig utsigt af flera mils omfång åt alla sidor. I denna ort, på en gård, Hästesked benämd, bodde i konung Magn. Smeks tid den siste jätten, sagorna omtala. Han oroade bygden med öfverdåd och våldsgerningar och var, efter sägen, större än jätten Goliath, den bibeln omtalar. Men en stark och oförfärad man i Wiken tog trenne bepröfvade slagskämpar med sig och öfverföll jätten Wrål, så var hans namn, och vann på honom en seger samt slog honom ihjäl. Jättens anhöriga tänkte föra honom i kyrkogård; men, oaktadt de satte det ena paret hästar efter det andra för likvagnen, ända till 10 par, förmådde de dock ej flytta kroppen af stället, utan måste begrafva honom i en kulle, der han fallit, i Hästeskede gärde. Kullen är nu bevuxen med ljung och kallas Wrålshögen, och fyra stenar, en vid hufvudet och en vid fötterna samt en på hvar sida, utmärka hans ofantliga kropps lägerstad. En bondeslägt der i bygden, af större växt och styrka än andra der i landet, berömmer sig af att vara den siste jättens afkomlingar.

HÄSTHAGEN. Ett mantal frälse-säteri uti Wieslanda socken af Albo härad och Kronobergs län, för närvarande deladt i två delar, som egas af allmoge. Hästhaga, nu kalladt Hästhagen, har egts af: Riksrådet Thure Trolle 1530—44, dottern jungfru Margaretha Trolle, Erik Sparre enligt arfsskiftet 1584; Margaretha Sparre, Johan Sparres enka, på 1630-talet; Chr. v. Wettberg, gift med Cath. Wirænius; en Hammarsköld; M. J. v. Scheibe 1734, död 1751; mag. prim. Ambrosius Westring, domprost i Lund, 1757; qvarterm. Bråkenhjelm 1765; professorn, sedan kommersrådet, mag. primus E. Steuch 1770; komminister E. P. Hyltenius, sedan prost i Wieslanda; kapt. C. G. Gyllenskepp 1798; kronofogd. C. J. Eggertz 1801—1809; kronofogden, sedan landssekret. i Christianstad, Jer. Liffman 1811—13; sonen Jer. W. Liffman, född 1809, var rektor vid Athenæum i Gefle 1842; öfverinspektor J. Lundström 1813; H. Svensson 1816—22; sekret. N. S. Colliander från Fröderyd, C. G. Rogbergs och G. A. Tillanders morfader. Efter hans död köptes säteriet af en bonde.

HÄSTHALLA. Ett mant. säteri uti Skalmeja socken af Skånings härad och Skaraborgs län, beläget nära Skara, eges, jemte Forssa qvarn, $^{3}/_{16}$ mant. Lommag.; $^{5}/_{24}$ mtl Blomsg., $^{1}/_{4}$ mtl Tomten, med ett taxeringsvärde af 21,790 rdr rmt, af L. Ahlman. — Namnet Hästhalla skall gården fått från den tid då den varit ett Sture-gods, der hästar voro Sturarne tillhanda då de redo kring bygden till vapensyner eller i andra konungens ärender. — Landshöfdingen E. Soop köpte denna gård år 1656 af en baron G. Lejonhufvud. En kornett Soop var deraf egare omkring 1750. Hästhalla har i sednare tider tillhört en direktör Malm, som der uppfört ett vackert stenhus; år 1812 fältkamrer Sv. Fägersten och kapt. E. Carlsson.

HÄSTHALLEN. Ett stenberg i Thorshamns socken i Bleking, märkvärdigt för det minnesmärke, som här finnes efter de gamla Blekingska vikingarne, och består i en ristning i berget, som tyckes föreställa en skärgårdsflotta, bestående af 21 fartyg. Ristningen är ganska grof, dock kan man tydligen åtskilja åror, af hvilka hvar galeja har flere eller färre, från 8 till 30, allt efter dess storlek. De 2:ne största galejorna hafva på stenen en längd af $1\,^{1}/_{4}$ aln. Fyra galerer ligga i en rad, men före och efter dessa äro de öfriga helt oordentligt kringspridda.

HÄSTHOLMEN. Ö, hörande till Tromtö i Förkärla socken och Medelstads härad af Carlskrona län, bebos endast af fiskare. Under kriget i Gustaf III:s tid blef här upprättadt ett litet försvarsverk.

HÄSTHOLMEN. By uti Westra Tollstads socken, Lysings härad och Linköpings län, af $2\frac{1}{2}$ mtl, med utjord tax. till 15,380 rdr rmt. Häraf eges $\frac{1}{4}$ mtl af kapt. Rosén, $\frac{1}{2}$ mtl, med gästgifvaregård, tax. till 3,270 rdr rmt, af Lars Månsson. Flera gårdar af Hästholm ha hört under Alvastra och med detta blifvit reducerade. Från gästgifvaregården, belägen vid Wettern, midt emot staden Hjo, skjutsas till: Nyby i norr 1 mil; Ödeshög i söder $\frac{1}{2}$ d:o.

HÄSTVEDA. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Östra Göinge kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Hästveda, moderförsamling, och Farstorp, annex, samt innehåller $47\frac{17}{48}$ mantal. Folkmängden år 1856 var 2,844 personer. — *Hästveda*, modersocken i Östra Göinge härad af Christianstads län, belägen $3\frac{3}{4}$ mil från Christianstad, vid 250 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 7,938 tunnland, af hvilka 596 äro sjöar och kärr. Marken är bergaktig. Rådande jordmånen är stenblandad sandmylla. Skog finnes hjelpligt. Socknen, som år 1805 beboddes af 785 och 1859 af 1,356 personer, består af $16\frac{5}{12}$ mtl skatte, $2\frac{1}{10}$ mtl krono, $4\frac{2}{3}$ mtl frälse och taxerades 1857 till 114,100 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i både fast och ambulatorisk skola af 2 examinerade lärare för 32 gossar och 26 flickor i den förra och för 25 gossar och 38 flickor i den sednare; tillsammans 57 gossar och 64 flickor. Kyrkan skall fordom hetat Hästhvita, emedan en hvit häst skall derstädes vara kyrkogrim; så kallades de offer, hvilka det vidskepliga folket gjorde åt de gamla gudarna vid invigningen af en kristen kyrka, och bestod i något djur, som lefvande nedgräfdes i jorden. Sedermera berättades, att dessa djurs andar eller vålnader vankade omkring kyrkogården under nattens spökelsetimmar. Troligtvis underhölls denna vidskepelse af munkarna. Vandraren eller den vägfarande fruktade sig då hans väg om nattetid förde honom öfver en kyrkogård, och köpte han derföre gerna något helgonben eller annat skyddsmedel, som af de andeliga signades till hans trygghet. — År 1709 blef här ett Danskt parti dels nedgjordt, dels slaget på flykten. — Af byar och gårdar märkas: *Hästveda*, med jernvägsstation på Statens Södra jernbana; *Mannarp, Räfvinge;* Hästveda $\frac{3}{4}$ mtl och Farstorp $\frac{2}{3}$ mtl krono, tax. till 4,050 rdr bko, innehafvas af kyrkoherden; ibm $\frac{3}{16}$ mtl, innehafves af kantorn; $\frac{5}{8}$ mtl ibm, tax. till 3,000 rdr, innehafves af kronohejderidaren. — Adress: Christianstad.

HÄSTÄNGEN. Frälsehemman af $\frac{1}{4}$ mtl uti Täby socken, Danderyds Skeppslag och Stockholms län, beläget vid Rönningesjöns vestra strand, har lydt under Rydboholm. År 1859 uppskattades hemmanet till 4,500 rdr rmt och egdes då af kapten A. Heykensköld.

HÄSTÖ. Ö i Östkinds härad af Östergötland, har ett vakthus för sjötullbevakningen. På denna ö och Lits Lindö, der segelleden genom Hästströmmen är smalast, gjordes under 1788 och 1799 årens krig några skanskorgar och batterier, hvilka dock aldrig blefvo fullbordade och bestyckade.

HÄSTÖ. Ett gods uti Augerums socken, Östra härad och Carlskrona län, af $\frac{5}{8}$ mtl kronoskatte, 1859 tax. till 18,000 rdr rmt, beläget $\frac{3}{8}$ mil land- och $\frac{1}{4}$ mil sjöväg från Carlskrona och tillhörigt Carlskrona stads borgerskap, har ett utmärkt naturskönt och fördelaktigt läge samt innehåller, enl. karta, 277 tunnl. $24\frac{3}{5}$ kappl., deraf $\frac{1}{4}$ åker och äng, resten ypperlig betesmark med ek-, bok- och björkskog; det omgifves af Saltsjön, har 3:ne större trädgårdar med en mängd goda fruktträd, godt fiske och egen sjöbrygga. Till Hästö höra öarna Kålö och Långö samt Enholmen och Carlsholmen. Å egendomen finnas följande byggnader: corps de logis af timmer, paneladt och oljemåladt, under tegeltak uti 2:ne våningar, innehållande 18 boningsrum, 2:ne kök m. m., en nybyggd sädeslada med loge och redskapsskjul under halmtak m. m. Hemmanet utbjöds till salu i April 1861.

HÄTTORP. Herregård uti Tjellmo socken, Finspongs härad och Linköpings län, belägen vid Hättorps-ån, $\frac{1}{8}$ mil från kyrkan, består af 1 mantal skatte rusthåll och taxerades 1859, jemte en kronoäng, tullqvarn med 6 par stenar och grynverk, till 23,780 rdr rmt. Nära härintill ligger ett jernbruk, utmärkt genom sitt höga läge och präktiga vattenfall, med 1 härd, 1 hammare, $613\frac{1}{2}$ sk℔ privilegieradt smide, som 1859 taxerades till 26,070 rdr rmt. Till godset höra 1 mtl Kulla, Klefstena äng, $1\frac{1}{2}$ mtl Markebo rusthåll, 1 enbladig, 1 flerbladig såg, (tax. till 11,250 rdr), 1 mtl Skallebol, 1 Westermåsa, $\frac{1}{2}$ Årusthåll, $\frac{1}{2}$ Öfverkulla, $\frac{1}{2}$ Österby, det hela taxeradt år 1859 till 111,080 rdr rmt. Hättorps hemman har varit köpt af Lars Kagg 1646, reduceradt från arfvingarne såsom f. d. militiæhemman, tillhörde på 1750-talet och allt framgent slägten Tisell. 1825 och 59 brukspatronen och kommendören N. F. Tisell, som gjort betydliga nyodlingar, särdeles i mossar, hvaribland en nära bruket hålles vattenfri medelst uppfordringsverk; i Krigsbergs socken eger Tisell Klämmesbohl 1 mtl skatte, tax. till 10,500 rdr. Stångjernsbruket är privilegieradt 1743 och 1799, smidet var 1825: 1,147 sk℔, men nedsattes år 1848, då 2 härdar nedlades. Här befintliga grufvor och masugn ödelades redan

långt tillbaka. På 1690-talet omtalas här manufakturverk. De underlydande hemmanen synas alla, utom Kulla, hafva varit köpta af Louis de Geer på 1640-talet; Markebo och Å, det sednare inom Godegårds bergslag, tillhörde Joh. de Geer 1687; Österby var afyttradt till slägten Cruus, de öfriga till fru grefvinnan Karin Oxenstjerna; men alla blefvo reducerade och innehades sedermera af åtskilliga personer på olika vilkor. Kulla reducerades ifrån J. Schüttehjelms arfvingar.

HÄSTSJÖHYTTE. Masugn i Kroppa socken i Wärmland, har icke varit i gång sedan 1690.

HÖBERG. Ett mantal säteri uti Wånga socken och Skånings härad af Skaraborgs län, taxeradt till 8,330 rdr rmt, och med underlydande 7¹/₁₆ mantal, hvaraf äro 1 mtl Bränningen, 3/16 mtl Wånga, ½ mtl Nohltorp, taxeradt till 26,840 rdr rmt, eges af patron P. R. Gylling. Denna egendom, med vacker utsigt och belägenhet, tillhörde Bengt Thorsson år 1574; han var gift med Byrda Thorstensdotter (Krumme). Christopher Jöransson Liljehök, gift med Christina Pehrsdotter Store, innehade den 1598; han dog år 1626; Per Christophersson Liljehök, gift med Brita Soop, som dog 1631, var egare ännu 1665: Liljehökarnas grafvar och vapen äro i Wånga kyrka. Axel Kafle egde gården 1696. En kapten Bagge sålde den år 1760 till löjtn. H. R. Gyllenhaal, gift med en Wahlfelt. Höberg tillhörde 1812 och 1831 deras son, majoren Leonh. Gyllenhaal, gift med A. Hård. Denne egare har ansenligen förbättrat godset medelst ovanligt stora stenmurars anläggande omkring nästan alla gårdens egor och en ny ladugårds uppbyggande af sten. Han har äfven låtit uppföra en stor karaktersbyggnad, med nedra våningen af sten, och bildat en ansenlig insektsamling samt ett entomologiskt bibliothek. I ängarna finnes tillräcklig löfskog af ek, björk och al, men ingen barrskog, hvarföre en ansenlig trakt för 70 à 80 år sedan är inhägnad och besådd med gran- och furu-frön, hvaraf nu uppvuxit stora träd till gårdens nytta och prydnad. Åkern består af mull och sandjord.

HÖCKERSTAD. By uti Östra Ny socken, Björkekinds härad och Linköpings län, bestående af 1½ mtl skatte, 2 mtl frälse, på 4 nummer, är skiftad i 5 lotter, år 1859 taxerade till 19,050 rdr rmt. Häraf eger Anders Pettersson i Skappenberga ½ mtl skatte, 1½ mtl frälse, med en utjord Norjet, taxerade till 12,150 rdr rmt. En del af Höckerstad utbyttes 1383 af Wadstena kloster till Bo Jonsson. Två frälsegårdar egdes 1687 af Arvid Ivarssons enka, Märtha Kurck; 1700 af sonen, Carl Arfvidsson Natt och Dag, 1725 af dennes syster, fru grefvinnan Posse.

HÖCKERUM (Högerum). Två mtl säteri uti Wings socken af Åhs härad och Elfsborgs län, med utmärkt vackert läge tätt invid sjön Örn eller Mogden, midt emot Säby, nära kyrkan, 1 mil från Ulricehamn, 3 mil från Borås, 3½ mil från Vestra Stambanan och stationen Foglavik, samt inom 2 mil från blifvande Borås-jernbanan, har fordom varit kungsgård under namn af Wäderö och legat på en holme i sjön. Det är upptaget i kon. Erik XIII:s jordebok bland Sveriges slott och län samt blef i slutet af 15:de århundradet utbytt från kronan mot Gudhems kloster af en Svante Thure Jonsson. Wäderö lärer fordom varit befäst, såsom liggande nära riksgränsen; midt emot holmen synas ock lemningar efter försvarsverk samt ekpålar efter en bro öfver sjöviken. Enligt gammal tradition skall det tillhört slägten Blå. En runsten, som ligger vid Höckerum, föranleder till denna sägen, emedan man fordom derpå kunnat läsa, att Bolle Blå med två söner derunder ligga begrafna. En annan märkvärdig runsten fanns vid Höckerum år 1812. Uti Liljegrens Run-Urkunder finnes upptagen en med följande inskrift: Tulir : auk . Þurnir : karþu : kuml : þaisi : ifter : Þuri : auk : Klaka : sunu : sina — Af kända egare hafva varit: i slutet af 1500-talet rikskansleren Erik Sparre, gift med grefvinnan Ebba Brahe; deras måg, landshöfdingen friherre Gustaf Leijonhufvud; riksrådet frih. Peder Sparre; slägten Banér, baron von Hyltén, lagman Göthenstjerna; grefve Gustaf Adolf Sparre, död 1794, skref sig till Hökerum; egdes år 1816 af Göthenstjernas dotterson, öfverjägmästaren Tönne Oxehufvud, mördad härstädes den 24 Okt. 1830; fru M. Thorell år 1859. Säteriet, med derunder afhyste frälse 1 mtl Öndarp och 1 mtl Arnabo, i särskildt sambruk varande ½ mtl Skirg. Breg., ½ ibm Karteg., ¼ Westra Närabo och ¼ Öfrabo Öfre, underlydande af landtbönder bebodda frälsehemman ¾ mtl Närabo, ¾ Öfrabo, ½ Wing Klockareg., ½ ibm Ledsg., ½ ibm Lillegården, ½ Tåbol, ½ Björnkälla, ¼ Bogaqvarn, ¼ Slätthult, ¼ rå och rör Per vid qvarn och ¼ Sjöslätt, Vestra, eller sammanlagdt 10½ mtl, deraf flera förmedlade; äfvensom följande i Tolkaström belägne: Säby qvarn med 2 par stenar, Boga qvarn med 8 par stenar i trenne hus och enbladig såg, Pix qvarn med 4 par stenar i 2:ne hus, deribland 1 sikt, hvarintill finnes uppförd en vadmalsstamp, Broqvarn med 2 par stenar och skattlagdt ålfiske samt Ahlebo sågqvarn, utgörande ett gods, tax. till 50,150 rdr rmt. Åkerjorden är mager; största utsädet är af hafra. Ängen är stenig eller sank. Skog finnes hjelpligt af barr- och löfträd. Åbyggnaden består af en manbyggnad med två våningar samt 2:ne flyglar, med en trädgård. Samtliga åbyggnader, äfvensom qvarnverk, äro brandförsäkrade för tillsammans 31,200 rdr rmt. Enligt landtmäterihandlin-

gar, innehåller egendomens hela egorymd 2,002 tunnland, deraf 314 tunnl. åker, 914 tunnl. äng, 465 tunnl. betesmark och 509 tunnl. skog; varande vid hållen värdering i och för hypotekslån, egendomens derför sökta värde upptaget till 166,716 rdr. Så väl barr- som löfskog af alla slag är fullt motsvarig egendomens och underlydandes byggnads-, redskaps-, hägnads- och vedbrandsbehof. Af 22 torpare utgöras årligen 2,400 fria dagsverken, utom hjelpedagar och andra tjenstbarheter, och af 15 landtbönder utgöras körslor och dagsverken efter påbud.

HÖFRÖ. Två mantal säteri uti Jähla socken och Wilske härad af Skaraborgs län, fordom bestående af 1 mtl Olofstorp och 1 mtl Höfrö, nu mer sammanslagna, egas af enkefru Gustafva Fock och tax. med underlydande till 39,390 rdr rmt. Samma egarinna har, uti Grolanda socken af Frökinds härad belägna: 1 mtl Bro, 1 mtl Hässjö, 1 mtl Röne, $1\frac{1}{4}$ mtl Skjärfvum, 1 mtl Hätteberg m. fl., taxerade till 39,490 rdr. Dessa egendomar egdes år 1813 af fideikommissarien Ad. Fock.

HÖG. Annex-socken till Forssa pastorat uti Norra Helsinglands fögderi af Gefleborgs län, belägen 1 mil n.n.v. från Hudiksvall, vid blott 80 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 16,556 tunnl., af hvilka omkring 600 äro sjöar och kärr. Marken är merändels jemn. Rådande jordmånen består af god lera och svartmylla. Skogen uppfyller behofvet. Socknen, som år 1805 beboddes af 518 och 1859 af 583 personer, består af $29\frac{1}{5}$ mtl skatte, $\frac{11}{32}$ mtl krono och taxeras till 136,050 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; år 1859 utgjorde skolbarnens antal 31 gossar och 29 flickor, hvaraf voro 29 gossar och 29 flickor i fasta skolan. 2 gossar undervisades i allmänt läroverk. Kyrkan ligger 1 mil från moderkyrkan. I socknen finnas en mängd gamla högar, hvari hafva blifvit funna svärd och lerurnor, fyllda med aska, antydande att många kämpar från den gråa forntiden här hafva sina grafplatser. — Af byar märkas: Westanåker, Edsta, Tåsta, Sigsta, Frölland, Hjorsta, Hallsta, Glimsta, Holm, Forss, Lia, Gålksåker, Åsak. — Adress: Hudiksvall.

HÖGABERGET, uti Bärebergs socken och Skaraborgs län, på hemmanet Karstorps egor, har bergaktig fot, derofvanpå bördig äng, och är rundtomkring beväxt med löfträd. På några ställen har naturen i sjelfva berget danat slätt mark med på ömse sidor stående löfträd, så att gångarna likna alléer. Öfversta spetsen är någorlunda jemn, och på sidan af denna spets är en af naturen bildad löfsal. Härifrån synas Halle-, Hunne- och Mösseberg samt flera kyrkor.

HÖGALLID. Ett mantal säteri uti Ambjörnarps socken af Kinds härad och Elfsborgs län, taxeradt till 3,000 rdr, eges, jemte $\frac{1}{4}$ mtl Wisingsgärde, Ganås och Högalids qvarn, med ett sammanlagdt taxeringsvärde af 4,500 rdr rmt, af J. F. Scherman. Ambjörn skall enligt berättelse varit ställets förste egare. I början af 1500-talet skref sig höfvidsmannen Thord Björnsson till Högalid. År 1663 egdes det af öfverste-löjtnant Storck, sedermera af familjen Sture, jemte säterierna Tåsthult, Björkered m. fl.; derefter af kapten A. Gyllensvärd, rådman Linderbaum, v. häradshöfding J. G. Rydberg och 1829 af löjtnant J. Cassel.

HÖGANÄS. Bruksförsamling uti Luggude härad och Malmöhus län, 2 mil n.n.v. från Helsingborg, vid hafvet och 90 fots höjd öfver detsamma, afskildes, enl. Kongl. Maj:ts bref af d. 23 Nov. 1852, från Wäsby socken och förságs d. 1 Maj 1854 med egen pastor, kyrkoherden C. O. Olin, af hvilken de sednare uppgifterna om Höganäs blifvit meddelade. Kyrkan, byggd år 1853, är vacker och ändamålsenlig. Församlingen utgöres af skattehemmanen $\frac{2}{3}$ mtl Wäsby, $\frac{9}{16}$ W. Klappe, $\frac{5}{8}$ Hultabo, $\frac{1}{8}$ Tjörröd, $\frac{1}{4}$ Bräcke, $\frac{5}{32}$ Plöninge och $\frac{9}{32}$ Steglinge, tills. $2\frac{1}{3}$ mtl, och taxerades 1859, jemte stenkolsgrufvan, till 300,000 rdr rmt. Marken är jemn utan synnerligen märkbara höjder och dälder. Rådande jordmånen är lera och sandmylla af medelgod beskaffenhet. Årliga utsädet är 18 tunnor korn och 150 tunnor hafra, utom rotfrukter. Folkmängden, som, enligt 1855 års qvinqvennii-tabell, utgjorde på 361 hushåll 1,775 personer (af dessa voro såsom arbetare med befäl och kontorister, öfver 15 år, vid grufdriften anställda 315 man, vid tegelbruket och fabriken 173, gossar öfver 12 år i arbete 92), uppgick vid 1858 års slut till 1,902 personer, hälften af hvardera könet. Här finnas, utom brukspersonalen, tullkontrollör med vaktmästare, 2 handlande, 2 bagare, 1 färgare, 1 skräddare, 1 skomakare, 4 båtskeppare m. m. samt deras betjening och arbetare. Utskrifningsmanskapet utgjordes 1859 af 68 och gemenskapen af indelta arméen af 2 man; 5 backstugusittare funnos n. å. Den högre folkskolan, inrättad 1859 och hvartill rikets sist församlade Ständer beviljat anslag af 1,000 rdr rmt, går med stora steg framåt samt vinner ökadt förtroende. Ehuru statsanslag icke är beviljadt till mer än en lärare, har ytterligare en sådan antagits för att lemna undervisning i en förberedande afdelning. Skolbarnens antal utgjorde 1855: 166 gossar och 177 flickor, hvilka, utom högst få undantag, undervisades i allmänna skolan, 200 dagligen, de öfriga en dag hvarje vecka, sedan de inhemtat minimi kunskapsmått enl. Kgl. Stadgan för folkundervisning. År 1859 uppgick skolbarnens antal till 116 gossar och 130 flickor. Här märkes: *Höganäs'* stenkolsgrufva, den enda i landet, belägen 1 mil söder från Kullens fyrbåk. Af äldre handlingar inhemtas, att stenkolsflötsen bearbe-

tades på 1600-talet, och mot slutet deraf finna vi, att Skottar brutit stenkol i Helsingborgstrakten för Danska konungens räkning. År 1663 drefs arbetet genom bergsinspektor Casper Smidt. En häradshöfding Paulin erbjöd sig år 1697 att mot någon frihets åtnjutande bearbeta kolstrecken på sina egor i Helsingborgstrakten. Efter en genom kongl. Bergskollegii förordnande år 1727 anställd undersökning, om flera den tiden yppade stenkolsanledningar, uppgjorde herrar Swab, Ahlström m. fl. ett bolag, hvilket d. 18 Febr. 1757 (enl. Branting d. 13 Febr. 1737) erhöll privilegium, att i Luggude och Rönnebergs härader söka att bearbeta stenkolsbrott. Detta bolag, som bedref stenkolsfältet vid Wallåkra, bekostade vidsträckta undersökningar och upptäckte flera anledningar till stenkol, ehuru af sämre beskaffenhet och utan ordentlig strykning. Här, äfvensom i Boserups och Gidsholms stenkolsverk, belägna uti Luggude härad, tvänne mil inuti landet, fortsattes sedermera, dock utan särdeles framgång, och uti olika egares hand, stenkolsbrytningen till år 1776, då grefve Ruuth inköpte stenkolsgrufvan vid Boserup, hvilken han enskildt bearbetade i 10 år. Undersökningarne i grannskapet af Boserup fortgingo under tiden, utan att något lönande kol-lager der i trakten upptäcktes, till dess ändtligen en mer gifvande och vidsträcktare stenkolsflöts påfanns, hvilken, både i anseende till kolens bättre egenskap samt lokala belägenhet, ersatte de hittills saknade fördelarna. Arbetet upphörde derföre vid Boserup och förflyttades 4 mil derifrån till *Höganäs fiskläge* och hamn. För att med mera kraft utföra detta företag, upprättades år 1797 ett bolag genom förutnämde grefve E. Ruuth (född i Stockholm 1746 och död 1820), som har förtjensten af de stora anläggningarne vid Höganäs. Han lät först mekanikus Polheimer undersöka hela kusten mellan Helsingborg och Kullen; då Höganäs-trakten befanns erbjuda de största fördelar för stenkolsbrytning. Stafford, en Engelsman från Newcastle, inkallades, för att efter Engelsk method drifva grufarbetet. Då detta bindrades genom stora vattenmassor, som strömmade in i schakterna, anskaffades flera ångmaskiner för utpumpningen. Den största ångmaskinen, med 65 hästars kraft, gick dag och natt. Vattnet leddes till det djupaste schaktet, för att hålla de två öfra schakterna vattenfria, och sedan genom en kanal till hafvet, som tillika tjenat till kolens transport till de i hamnen liggande fartygen. Grufvornas afstånd från hafvet är $^1/_{16}$ mil. Sandsten, kol, brandskiffer och lera utgöra öfver hvarandra omvexlande lager. Hela kolflötsen räcker från Tofta kyrka, i sydost från Landskrona till Kullen, i en längd af inemot 6 och en sannolik bredd af 2 till 3 mil. Kolbrytningen fortgick sålunda i flera år, stundom med vinst och stundom med förlust, i förhållande till de större eller mindre kostnader, som måste användas för vattnets länsning, hvarigenom bolaget öfvertygades om sin oförmåga, att med egna krafter utföra ett företag af sådan omfattning, och erbjöd Staten vid 1818 års riksdag inlösande af Höganäs stenkolsverk. Rikets Ständer, som icke antogo detta anbud, beviljade i stället ett anslag af 75,000 rdr, med vilkor, att schaktet, inom 5 år, skulle vara afsänkt på nedra kolflötsen; om detta vilkor icke uppfylldes inom den bestämda tiden, skulle det beviljade understödet till Staten återbetalas. Under sådana förbindelser företogs arbetet vid början af år 1820. Men då, under indrifningen af en ort från Ryds schakt, en vattenåder tillstötte, hvilken icke kunde undanhållas med den nu i gång varande maskinen, och då 51,000 rdr af statsanslaget redan voro lyftade, ansågs den återstående delen otillräcklig för sänkningens fullbordan, hvarföre arbetet åter afstannade, och vid 1823 års riksdag uppstod fråga om att stenkolsverket för alltid skulle nedläggas. Rikets Ständers uppmärksamhet fästades på vigten och värdet för landet i allmänhet och flera näringsgrenar i synnerhet, å den nästan outtömliga tillgång, som der fanns på eldfast lera, hvaraf tegel blifvit tillverkad som befunnits bättre än det Engelska, hvarföre de beslöto, att Statens fordran, uppkommen genom låneförsträckning till grefve Ruuth, utgörande i kapital 199,560 rdr bko, jemte derå löpande räntor, skulle få afskrifvas och öfverlåtas till dåvarande intressenterna uti stenkolsverket, emot vilkor, att bolaget borde besörja teckning och uppbörd af en fond, stor 200,000 rdr bko, hvilken fond ovilkorligen skulle användas, dels för nedsänkning af det s. k. Ryds-schaktet, för arbetets bedrifvande på nedra flötsen, och dels för inrättandet af sådana fabrikationer, hvartill i synnerhet den ymniga tillgången på eldfast lera erbjuder rudimaterien. Genom denna öfverlåtelse inträdde nya bolaget i gamla bolagets förut innehafvande rättigheter och eganderätt till verket, med undantag likväl, att tullen å Engelska stenkolen, som förut var öfverlåten på gamla bolaget, indrogs och återgick till statsverket. Sedan detta Rikets Ständers beslut af Kongl. Maj:t i nåder blifvit gilladt och stadfästadt, utfärdades genast af dertill utsedde kommitterade, en anmälan till Svenska allmänheten, om subskription till ett nytt bolag, med den framgång, att inom kort $428^2/_3$ aktier voro tecknade, hvarje hel aktie till 500 rdr, motsvarande således en summa af 214,200 rdr bko, och hade det sålunda nya bolaget sin första sammankomst den 11 Juni 1825 samt emottog verket den 1 Aug. s. å.

Intill år 1846 förvaltades Höganäs stenkolsverks affärer af en i Stockholm varande direktion samt en på stället varande styresman. Denne sistnämde hade dock föga beslutanderätt, hvarföre han äfven i mindre väsendtliga frågor hade att vända sig till direktionen samt afvakta dess ordres. Detta

vållade månget hinder för ändamålsenliga åtgärder med afseende på verkets angelägenheter, och 1846 hade ställningen blifvit så betänklig, att allvarsam fråga uppstod om verkets försäljning till utländingar eller dess nedläggning. Lyckligtvis räddades verket då, derigenom att nu mera aflidne landshöfdingen i Malmö, F. Posse, och öfverjägmästaren och kommendören J. Sjökrona trädde i spetsen för ett nytt aktiebolag, hvilket inlöste det gamla bolagets aktier med 225 rdr rmt pr aktie. Styrelsen öfverflyttades på män, bosatte i Skåne och alla dess sammanträden hafva hållits på stället. Från den tiden har öfverjägmästaren Sjökrona varit ständig ledamot i Styrelsen och den som oafbrutet ledt stenkolsverkets alla affärer, beslutat uti dess minsta detaljer, utan att på stället funnits någon annan styresman. Att den styrelsen varit god, ådagalägges öfverflödigt af det lyckliga förhållande, som deraf resulterat dessa sista 12 à 13 år. Verkets skulder hafva ej blott blifvit godtgjorda och aktierna, till följd af den vinst de gifvit, stigit till ett värde af 750 à 850 rdr rmt, utan hela verket med dertill hörande eller i sammanhang stående fabriker för tegel-, krus- och ornamentstillverkning vunnit en tillväxt, som ingen tillförene vågat hoppas.

Omkring år 1812 var årliga afkastningen från grufvorna 60,000 tunnor och 260 arbetare sysselsattes derstädes. Redan år 1817 öfverstegs denna afkastning af blotta utskeppningen till andra delar af landet, hvilken utgjorde 75,536 t:r, och år 1842 var afkastningen 166,754 t:r. De sednare årens tillverkning, konsumtion och försäljning ses af följande:

år 1851 upptogs stenkol 181,111 tunnor,
» 1855 d:o d:o 178,044 d:o,
» 1858 d:o d:o 193,419 d:o,
år 1851 konsumerades på stället 109,881 t:r,
» 1855 d:o d:o 118,210 »
» 1858 d:o d:o 154,017 »
år 1851 försåldes 67,134 tunnor,
» 1855 d:o 88,420 »
» 1858 d:o 67,163 »

I afseende på stenkols-förbrukningen i Skåne läses i »Helsingborgs-Posten», att den icke något år varit så stor som 1860. För icke så många år tillbaka kunde med möda några få Engelska stenkol afyttras härstädes, och sällan till någon synnerlig profit å säljarens sida; men nu mer förbrukas denna vara i sådan mängd, att 15 à 18,000 tunnor stenkol, som hitkommo från England kort före jul, icke blott afyttrats till högt pris, utan icke på långt när förmått fylla vinterbehofvet. Vid Höganäs åtgår allt som kan anskaffas.

Utskeppningen utrikes var år 1844: 1,365 t:r och 1856: 9,255 t:r. Dessa stenkol äro mer användbara till fyrbåkseld än de Engelska, emedan de gifva en högre, ljusare och starkare låga. Genom anställda försök är utrönt, att kolen i schaktet N:o 17 äro till kolning och smide lika brukbara som de från Newcastle och angripa mindre jern och andra metaller vid uppvärmning, emedan de äro mer fria från svafvel.

Af eldfast tegel tillverkades år 1851 af alla slag 888,730 st.; år 1858: 1,433,002 st. År 1855 upptogs 42,775 t:r eldfast lera, nära dubbelt mot år 1851. Försäljningssumman för lerkärl, ornamenter m. m. af alla slag, som år 1851 var 30,600 rdr bko, uppgick 1858 till 62,250 rdr rmt.

Herr öfverjägmästaren Sjökronas och de öfriga direktions-ledamöternas omsorg har dock icke endast haft den materiela vinsten för bolaget till föremål; denna omsorg har sträckt sig på ett högst berömvärdt sätt äfven till den talrika befolkningen på stället. Dennas ekonomiska belägenhet har blifvit med stor omsorg sedd till godo. Nya, ljusa och glada bostäder hafva alla år blifvit byggda och de gamla förbättrade; arbetslönerna ökade till det fullt tillräckliga; sparbank, hvars insättningsbelopp d. 1 Jan. 1855 utgjorde 18,259 rdr, enkekassa, sjuk- och begrafningskassa ökade och vårdade; apothek inrättadt 1846 (filial till Helsingborg); ett förträffligt sjukhus uppfördt 1851; en examinerad läkare anställd, som på verkets bekostnad vårdar och förser de sjuke med erforderlig medicin. I samma förhållande har blifvit sörjdt för folkets andeliga väl. 1854 uppfördes ett bland de bättre, om ej bästa skolhusen i stiftet, alla arbetarnes barn njuta fri undervisning af 2:ne lärare. Slöjdskola för flickor inrättades 1850, i hvilken 40 à 50 flickor undervisas i alla vanliga fruntimmerarbeten, som för deras stånd kan komma i fråga — all undervisning kostnadsfri för barnen.

Höganäs har alltså ifrån att på 1760-talet vara ett litet fiskläge med 10 hus, på sednare tider mer fått utseende af en stad, med prydliga massiva byggnader, kanaler, jernväg, ångmaskiner, stenkärlsfabriker m. m. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Fleninge 2 mil; till Engelholm 2 1/4 mil.

HÖGBENA. Skattehemman uti Windö fjerding af Wermdö socken och skeppslag af Stockholms län, har blifvit afstått till kronan af Joh. Stenbock, delvis utbytt af Gripendal, tillhörde 1741 Hermelin, 1847 en bonde. År 1859 tillhörde 3/16 mtl Högbena jemte 1/4 mtl Fjellsvik, tax. till 1,760 rdr rmt, Erik Pettersson.

HÖGBO. Jernbruk uti Ofvansjö socken i provinsen Gestrikland af Gefleborgs län, är beläget 1 1/2 mil norr om socknens kyrka, 2 1/4 mil från Gefle, vid sjön Öjaren, som här nedanför faller i Jädra-ån, 1/4 mil från stora landsvägen. Detta bruk, vid hvilket i början blott idkats något bergsmanssmide, inrättades af bergmäst. Olof Larsson till stångjernsverk, privilegierades 1659 och 1666 med 2 hamrar och 4 härdar; det hade förut 14, men efter 1750 års tillökning 16 sk℔ hammarskatt. Stämpeln är en drufva med två qvi-

star. Assessor Dan. Tilas förmenas någon tid innehaft detta bruk, som sedan innehades af fru Catharina Bröms, enka efter biskopen dokt. Carlsson, och derefter af hennes arfvingar, som 1732 sålde sina delar till hofrättsrådet Mart. Martens; 1736 kom bruket åter till Cederströmska familjen genom börd af öfversten och kammarherren Hans Hierta (svärson till riksrådet baron Olof Cederström, son till fru Cath. Bröms i första giftet), som tillökte det och hvars efterkommande innehaft det tills grosshandelsbolaget Dan. Elfstrand & komp. i Gefle blef egare deraf och ännu 1859 innehade det. Smidet, som är oinskränkt, uppgick sistnämda år till 1,503 sk℔ $4\frac{1}{4}$ l℔ stångjern och 119 sk℔ $16\frac{3}{4}$ l℔ stål, som taxerades till 185,572 rdr rmt. Till bruket höra Edske masugn, belägen $4\frac{1}{4}$ mil härifrån i Thorsåkers socken, och hvarifrån det mesta tackjernet hemtas; ångsåg med 2 ramar, tax. till 30,000 rdr; qvarn med 1 par stenar; af byn Högbo, som består af c:a 90 öresland, höra $43\frac{6}{7}$ hit. Hela taxeringsvärdet är 240,375 rdr rmt. Kol tages af egna hemman och närmast belägna skatteskogar, förut äfven från en mot rekognition tillslagen allmänningstrakt, men som nu mer under Kungsfors bruk eges af brukspatron Petrés arfvingar. Två bergsmän i Högbo by hafva ännu efter gammalt rättighet till 25 sk℔ årligt stångjernssmide emot enkel hammarskatt; taxeringsvärdet för detta smide var år 1859: 1,020 rdr rmt. Stångjernet föres landvägen till Gefle. Bruket hörer till *Högbo* kapell, som, först uppfördt vid Westanby, $1\frac{1}{2}$ mil från moderkyrkan och invigdt d. 18 Sept. 1622 af erkebiskop P. Kenicius, flyttades på 1770-talet på brukets egor. Egaren af bruket tillsätter pastor och bestrider hans aflöning till större delen ensam. Den till kapellet hörande församlingen, som innefattar en trakt af Ofvansjö sockens norra del mot Wahlbo, nämligen, utom Högbo bruks tillhörighet, Högbo byar och Sefveräng, hade år 1805 en folkmängd af 713 och 1859 af 995 personer. Inom församlingen finnes fast skola, der sistnämda år 54 gossar och 41 flickor undervisades efter Rudensköldska methoden af pastorn jemte en examinerad lärare; dessutom erhöllo 18 gossar och 27 flickor undervisning hemma. Ifrån år 1747 har här hållits årlig marknad. Afståndet är $1\frac{1}{4}$ mil från adressorten Gefle.

HÖGBY. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ölands Norra kontrakt i Kalmar stift, utgöres af en socken, *Högby*, uti Ölands Norra Mot af Kalmar län, $7\frac{1}{2}$ mil nordost från Kalmar, vid 50 fots höjd öfver hafvet, omgifves å östra och vestra sidorna af hafvet, i norr af Böda och i söder af Källa socknar. Största längden är 1 mil och bredden $\frac{5}{8}$ mil samt hela arealen 13,839 tunnland, af hvilka 820 äro sjöar och kärr. Hemmantalet består af $30\frac{9}{16}$ mant. skatte, $3\frac{3}{4}$ mtl krono och taxeringsvärdet 1858 var 110,720 rdr bko. Pastoratet, som år 1705 beboddes af 1,289 och 1859 af 2,621 personer, är nästan öfverallt prydt af vackra lundar, och i norra delen finnas ännu barrskogar, som antyda grannskapet med Böda. Löfskog finnes hufvudsakligen i vester och söder. Mellersta delen upptages af det s. k. Alfvaret, som intager midtlandet längs hela ön, och der mullbetäckningen vanligen är ganska tunn. Alfvaret begränsas i vester af Vestra Landborgen, en oftast åt vester brant kalkbergs-sträckning längs ön i norr och söder, nära vestra kusten. Östra delen är deremot slättland, der rika rågskördar vittna om ett driftigt åkerbruk. Jordmånen består här af en jordblandning af lera, sand och mylla, som kallas örjord. Trenne smärre insjöar, Hornsviken, Wedby- och Wedborma träsk, samt enskiftsdelningen mellan hemmanen i byarna, hvilken här i socknen först antogs, bidraga hvar i sin mån till socknens företräde framför öns alla öfriga; de förra gifva pastoratet en skönhet, som intet annat eger, och den sednare har bidragit, att folkets uppmärksamhet på ett förmånligare åkerberedningssätt här blifvit tidigare väckt och vunnit mer stadga än i någon annan församling på ön. Inom socknen finnas skickliga timmermän och snickare. Så ofta derföre några nya byggnader inom Åkerbo härad skola uppföras, hemtas vanligen arbetare härifrån. Flera bland allmogen förfärdiga arbetsvagnar och annan åkdon. Äfven finnas dugliga smeder. Stenhuggning och skurning idkas nu icke mer. Marmorbrotten vid Horn och Wedby äro alldeles nedlagda. — Barnundervisningen, som år 1825 verkställdes blott af föräldrarna sjelfva, då ännu ingen ordentlig barnlärare blifvit antagen, bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren för 80 gossar och 45 flickor, under det att 28 gossar och 29 flickor undervisades enskildt samt 102 gossar och 167 flickor i hemmen. Tillsammans utgjorde skolbarnens antal 210 gossar och 271 flickor. Fattigvården bestrides, under pastors tillsyn, genom influtna gåfvor i fattigkassan. Sockenmagasin finnes sedan år 1814, då ett af de hvälfda kyrkotornrummen inreddes dertill, och till fond af hvarje $\frac{1}{4}$ hemman insattes 8 kappar torr råg. — Högby kyrka, med torn på vestra och en tillbyggnad åt östra sidan, är uppförd af sten och tillika med tornet spåntäckt; eger nog ljus genom 6 stora fönster, men är otillräcklig emot folkmängden. Hela kyrkans längd utgör $47\frac{1}{2}$, mellankyrkans bredd $12\frac{3}{4}$ och choret $16\frac{1}{2}$ alnar. Öfver östra tillbyggnaden äro stenhvalf uppförda med höga hvalfbågar; kyrkotaket deremot med trähvalf. Flera och långvariga reparationer hafva blifvit verkställda, hvilket en minnestafla, uppsatt på södra kyrkoväggen, utvisar. Den sista reparationen skedde, enligt inskriften öfver södra kyrkodörren på en svartmålad marmorskifva i förgyllda bokstäfver, år 1800 uti kon. Gustaf IV Adolfs 8:de regeringsår. Midt upp igenom torn-

taket stod fordom en hög conisk spira, som nedtogs 1808. Synbart är, att hela kyrkobyggnaden icke eger lika ålder. Sjelfva byggnadssättet visar, att östra delen, som är både högre och bredare, är sednare tillbyggd. I äldre tider har kyrkan egt en klocka, som hängt högst uppe i tornresningen, hvarest ännu märke synes efter nötning i balkarna. Denna klocka skall, enligt fornsägen, hafva blifvit borttagen af Danskarne. Altartaflan i korinthisk ordning, gjord af bildhuggaren Dahlström, föreställer Christi dop i halfupphöjdt arbete. Öfver sjelfva altarstycket är anbragt en sol med Jehovah. På kapitelerna af pelarne sitta 2:ne englar och hålla mellan sig en pappersrulle, hvarpå detta språk läses: »Thenne är min käre son, i hvilken jag hafver ett godt behag». Under altarstycket: »Jag såg andan nederkomma i dufvoliknelse etc. Joh. 1 k. 32—34 v.» På högra sidan om altaret föreställes i bildhuggeri: en qvinnobild (Evangelii emblem), som i venstra handen håller en kalk, i högra en mansbild med skägg (Lagens emblem), som åter i högra handen håller ett bart svärd, i den venstra en bok. Predikstolen är gammal, arbetad med 4 speglar, hvarpå de fyra djuren äro anbragta med rik förgyllning. Omkring predikstolskanten läse : »Men . mit . nampn . skal . blifva . herligt . ibland . Hedningarna . ifrå . soolenes . opgang . oc . til . hennes nedergang. Mala c. anz, 1596.» I choret äro tvänne väl arbetade altarskåp ifrån katholska tiden. I det ena finnes jungfru Mariæ bild med barnet, sittande på en thron. Dörrarne äro prydda med sköna målningar, dels ur Christi historia, dels ur påfviska legender. I det andra är Petri bild med himmelrikets nycklar. På ena dörren föreställes öfverst Mariæ bebådelse, hvaröfver engelns helsning läses i Longobardisk munkstil: »Ave Maria gracia plena dominus tecum.» På andra dörren synes öfverst Maria, knäfallande för Jesus-barnet. Ett epitaphium af Ölands-marmor är uppsatt öfver baron Creutz och hans enkefru, Eleonora Bredahl. Dopfunten, af brun Ölands-marmor, prydd med löfverk, eger inskriften anno 1654. En väl huggen grafsten, hvarunder hvilar Elaus Olai, prost 1652, död d. 19 Jan. 1657, ligger i choret. Omkring en kalk stå bokstäfverna E. O. S. och M. B. D. Kyrkans silfver består af: en kommunionkalk, vägande 54 lod, mod årtalet 1681; en silfverkanna om 50¾ lods vigt, skänkt af enkeprostinnan Stagnelius; en oblatask (15 lod) med denna inskrift: »Denna silfverask är förärad till Herrans hus och tempel i Högby af herr pastorn derstädes, Zacharias Brand, och dess kära hustru, Catharina Lothigia, år 1723»; en brudkrona, vägande 48 lod. I kyrkan hänga tvänne ljuskronor af messing och en af malm. — Socknen är rik på fornlemningar. På kyrkogården finnes en runsten, som är ovanlig deruti, att bokstäfverna äro skrifna afviga, ifrån höger till venster. Stenen är af tiden så förderfvad, att endast följande runor kunna läsas: **auk : Bjurn : Risur.** Mellan Wedborma träsk och Borga, på hemmanet Binnerbäcks egor, ligger Borgha-Edha, en af törnen öfverväxt borgmur. Uti Dödevi by finnes en märkvärdig stenläggning; vid kungsgården Horn ruiner och stensättningar. Se vidare under Borga, Dödevi och Horn. Vid Wedborm äro fornlemningarne (som utgöra flera smärre planerade cirkelformer, några spridda bautahällar, ett större stenrör, samt nordost om gården tomtningar) genom gårdens sönderstyckande (den är nu delad i 28 delar) och husens utflyttning till större delen rubbade eller förstörda. Då mag. Wallman år 1821 lät öppna tvänne runda planerade stenläggningar, fann han, jemte kol och brända ben, en sönderkrossad urna, utsirad med ritningar. I den mindre, som år 1825 af honom ytterligare granskades, upptog han flera smärre ringar af koppar samt en nål af samma ämne. Under gräfningar af salpetersjudare har man i Wedborms by upptagit en stenkista med ett obrändt lik. Ett skönt liggande granitblock, på öfra sidan jemnt och skinande, liksom glattadt af menniskohand, gör äfven detta ställe märkvärdigt. Allmogen kallar hällen Odins-sten och berättar, att forntidens krigsmän, när de drogo i fält, emot den slipade sina svärd. Den anses hafva varit en s. k. Skurusten, vid hvilken blotades till Oden för vapenlycka. Namnet Weborm (fordom Wiberum) syftar på ett allmänt offerställe. Strax vester om kyrkan finnas flera spridda pelarformiga bautastenar, men inga egentliga högar. Gaxa backar hafva deremot varit rika på fornminnen, som genom grustägt i sednare tider äro skingrade och till en stor del förstörda. Likväl upptäcker man en större mängd runda ättekullar, med och utan fotkedjor. Ur dessa äro upptagna obrända lik. Ännu synas spår efter några rektangelformer med resta pelarformiga stamstenar i hörnen och 3:ne mot hvarandra svarande midt på de längre sidorna. I en af dessa, kallad Storfurstens graf, har man funnit aska, kol och brända ben. På Gaxa backar är en slät guldring upptagen ur jorden. En domring finnes här af 9 i cirkel lagda klumpformiga graniter, som alla äro understödda af fotkulor, och några smärre cirklar, utlagda på marken af helt små graniter. Tvänne så kallade fotangelformer och en rund offerkrets med rest pelarformig bautasten i kanten ligga i sträckning från öster till vester. Fornlemningarne omkring Bläsinge gästgifvaregård äro nu till en stor del förstörda. Då för omkring 40 år sedan ett större stenrör, kalladt Stafverör, borttogs, fann man i midten en mängd brända ben, förrostade knifsblad, en knif med gjutet metallskaft och drifvet arbete m. m. Flera tomtningar af forntida hus finnas här äfven. Bland gårdar och byar märkas: Alfvedsjö, ¼ mil vester från kyrkan, 2⅝ mtl på 7 nummer, skiftade i 18 delar; uti inegorna finnes tät och vacker löfskog af

flera trädslag, i synnerhet ek; — Binnerbäck 3 n:r, skiftade i 14 delar, bestående af $^7/_8$ mtl, ligger $^1/_2$ mil n.n.v. från kyrkan; Bläsinge 6 n:r i 12 delar, hvaraf en har gästgifveri; Christinelund, nyhemman, $^3/_8$ mil vester från kyrkan, består af $^1/_4$ mtl, skiftadt i 8 delar; Dödevi 11 n:r i 25 delar, $^1/_2$ mil n.n.o. från kyrkan; Gaxa 6 n:r i 13 delar, nära kyrkan, med två väderqvarnar; kungsladugården Horn (se denna art.); Högby 3 n:r i 6 delar, 1$^1/_8$ mtl, nära vid kyrkan, har förut legat i skifteslag med prestgården och Skriketorp, men är nu derifrån skild. Här är väderqvarn med 4 par stenar; — Munkegård 1 n:r, $^1/_4$ mil n.o. från kyrkan; Norra och Södra Munketorp, $^1/_4$ mil norr om kyrkan. Dessa tre sistnämda gårdar hafva, jemte kungsgården Horn, under medeltiden varit donerade till Roma kloster på Gotland. De återtogos under Svenska kronan af riksföreståndaren Sten Sture år 1489. Öfver denna indragning klagade abboten i Roma hos kon. Hans i Danmark, enligt ett originalbref tillhörande universitetet i Köpenhamn; — Ranstad; Sandby 12 n:r i 26 delar, de flesta på $^3/_{16}$ mtl, ligger spridd på $^1/_4$ mil norr om kyrkan; Skogsby, $^1/_4$ mil v.n.v. från kyrkan; Wedby 8 n:r i 14 delar, $^1/_4$ mil n.n.v. från kyrkan, består af 2 mtl; Wiksjö i 3 delar, $^1/_4$ mil vester om kyrkan; Högby pastorsboställe, 1$^3/_8$ mtl, taxeradt till 3,560 rdr, ligger helt nära kyrkan. Ängen härtill är i allmänhet god och bördig. Åkern består till det mesta af mullblandad sand och på några trakter af mullblandad örjord. En del af utmarken ligger i sammanhang med inegorna intill Östersjön, en annan del $^3/_8$ mil n.v. från gården i den s. k. Sandby och Wedby skog. Åbyggnaden, uppförd af socknen, är i godt stånd. Sätesbyggnaden uppsattes år 1788. — Komministersbostället Gaxa $^3/_8$ mtl krono, tax. till 950 rdr bko. Östra Sundviken, norr om kyrkan, är en af de bättre hamnarne på Öland; Gaxahamn, söder om kyrkan, begagnas nu mer endast af allmoge. — Socknen ligger 4$^1/_2$ mil från adressorten Borgholm.

HÖGBY. Tre mantal frälse uti Willberga socken och Trögds härad af Uppsala län, har tillhört slägterna Fleming och Hammarfelt omkring 1740, m. fl.; lyder nu under Ekolsund (efter hvad som är kändt, från 1849) uti Husby Sjutolfts socken, och tax. till 35,100 rdr rmt. På 1730-talet uppfördes här en mycket vacker manbyggnad; uti dess trädgårdar finnas nästan alla i Sverige växande fruktslag. Till gården höra god åker och äng, men ingen skog, fastän egorna räcka intill Hummelviken.

HÖGBY. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Göstrings kontrakt af Linköpings stift, utgöres af tre socknar: Högby, med annexerna Westra Skrukeby och Hogstad samt innefattar 81$^3/_4$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 441, uppgick 1856 till 2,086 personer, — *Högby*, modersocken uti Göstrings härad och Linköpings län, ligger $^1/_4$ mil s.s.o. från Skeninge, vid 370 fots höjd öfver hafvet, mellan Järstad i nordost, Härberga och Mjölby i öster och sydost, Skrukeby i söder, Hogstad och Bjälbo i vester, Allhelgona med Skeninge stads egor i norr, och har $^3/_4$ mils längd från öster till vester med $^3/_8$ mils bredd i öster, $^1/_4$ i vester, samt upptager en areal af 4,814 tunnland, af hvilka 34 äro sjöar och kärr. Östra randen når ej fullt till Svartån och skiljes derifrån af den någorlunda höga sandåsen; en liten bäck går dock genom denna nejd till ån. Hufvudsakliga lutningen är mot norr, till grenar af Sken-ån. Stora och Lilla Skogssjöarne ligga på södra gränsen. Från denna norrut genom östra midten sträcker sig en sandig skogsås, ej utan kullar; utefter norra gränsen är ock tämligen magert land, dock mera jemnt, här och der sidländt; i sydvest, söder och sydost är mest bebygdt; det hela kan räknas för slättland. Rådande jordmånen är syr- och flygsand samt örjord; äng finnes föga, bete något, skog saknas ej alldeles. Hufvudnäringen är åkerbruk, med boskapsskötsel och bränvinsbränning. Socknen, som år 1805 beboddes af 503, år 1850 af 720 och år 1859 af 661 personer, består af 22$^3/_4$ mtl skatte, 2$^3/_4$ mtl krono, 1$^1/_2$ mtl frälse och taxerades 1859 till 114,790 rdr rmt. Det mesta består af byar, i allmogens ego. Två hemman, Lärketorp och Slommarp, höra i kyrkligt hänseende till Mjölby. Svåra tider omnämnas 1747 och 1826. Om förstnämda finnes antecknadt: »År 1747 var en grufvelig stark torka här i landet, så att de flesta brunnar och källor häromkring uttorkades och folket med kreaturen ledo stor brist på vatten. Det s. k. Dyet här vid Högby var så torrt, att therifrån utkjördes många hundra lass gjödsel. Sådant är ej skedt i mannaminne.» Samma dy blef år 1826 likaledes uttorkadt, ehuru den har tillgång på åtskilliga källdrag. — Högby omnämnes på 1300-talet, en dess kyrkoherde 1374; det torde från reformationen haft Skrukeby, och har från 1596 äfven Hogstad till annex. Bland kyrkoherdar må nämnas Claës Hansson Prytz, 1619. Han var, liksom fadren, Hans Claësson Prytz, som var kyrkoherde i Söderköping, mycket berömd för sina lyckliga predikogåfvor samt gjorde sig allmänt älskad af sina församlingar, och hans valspråk var: Christum Jesum passum agnesco Salvatorem; har slutligen från trycket utgifvit »Några enfaldiga Riim, sin älskelige käre församling till ett vänligt Valete», skrifna på Bråborg 1619, der han varit hofpredikant hos hertig Johan af Östergötland; dog som prost i Norrköping 1658. Hans son, Johan Claësson, föddes i Högby, blef adlad 1661 och kansliråd 1667, men dog innan han tillträdt embetet. Efter 7 års vidlyftiga resor kallades han till eloquentiæ-professor vid Uppsala akademi, men fann sig

mera hugad till »praxis politica». — Kyrkan, belägen på en ansenlig höjd och byggd af huggen kalksten, är af hög ålder och hade redan år 1374 curatus och provast; hon har hvalf, som fordom varit målade, torn, gammal altartafla i träsnideri m. m. Socknen eger åtskilliga kassor och fast skola, hvari år 1859 undervisades 37 gossar och 82 flickor af en examinerad lärare, under det att 6 gossar och 28 flickor erhöllo undervisning i hemmet. Bland fornlemningar nämnas 5 ättehögar vid kyrkan, ett domaresäte och trenne runstenar, hvaraf en i kyrkans sakristivägg har följande inskrift: þakir : risþi . stin . þansi . eftir . Asur . son muþurbruþur . sin . Iar . cotoþis . austr . i . Krikum. 28 st. grifthögar finnas på Högby bys egor; flera af dem äro omgifna med stensättningar. Inom nämde bys 2:ne ängar finnas ännu här och der lemningar efter en stenlagd väg ifrån Skenninge, då munkklostret flyttades derifrån till Högby sjö. — Landsvägen ifrån Skeninge söderut till Småland öfver Mjölby går igenom landet åt sydsydost mellan Allhelgona och Mjölby socknar; mindre vägar utgå åt vester till kyrkan, belägen $1/4$ mil från Skeninge; andra två, mellan Allhelgona och Hogstad och mellan Hogstad och Skrukeby, korsa hvarandra längst i sydvest. — Af gårdar och byar märkas: *Högby* 1 mtl krono, prestgård, tax. 1859 till 3,860 rdr rmt; *Högby* N:o 3, $3/4$ mtl krono, och Ullekalf N:o 1, $1/2$ mtl krono, taxerade 2,940 rdr, äro indragna militiæ-boställen; Stora Skogsjö $1/2$ mtl krono, tax. till 1,200 rdr, är komministersboställe; *Högby* N:r 1 $3/4$ mtl, N:o 2 $3/4$ mtl, N:ris 4—5 2 mtl, allt skatte, taxerade till 11,820 rdr rmt, har 3 egare af allmogen; en gård häraf blef vid reduktionen utbytt till kronan af Gripenhjelm, en af Märtha Kurck; — *Ullekalf* N:ris 2, 3, 5, 6, $2 1/4$ mtl, tax. till 8,370 rdr, har dels varit köpt af M. Lejonsköld, men till kronan utbytt af A. Tungel, dels ock kommit till kronan tillbaka genom byte från Christ. Gyllenstjerna, dels tillhört E. Horn och hans arfvingar; — *Slommarp* 1 mtl skatte, tax. till 5,090 rdr rmt, har egare af allmogen; det lemnades 1594 åt Jöns Persson på behaglig tid, gafs 1615 af hertig Johan till hans sekret., Måns Pedersson, hvilken häri stadfästades 1627; var sedan säteri, om ej för sonen Anders Gyllenclou, åtminstone för dess son David; reducerades såsom af gammalt hörande under Hofs kungsgård; utbyttes 1683, egdes 1692 af Joh. Bergenhjelm, men synes slutligen hafva blifvit återtaget, och räknades 1700, jemte Blirtorp och Ånetorp, såsom lydande under Wadstena slott; det tillhörde 1726 öfverstelöjtn. Ekenhjelm, som äfven åtnjutit säterifrihet derå; — Lärketorp 1 mtl skatte, doneradt till M. Palbitski, af honom såldt till And. Gyllenclou, indrogs 1690 till kronan; — *Norrby* 7 mtl skatte; häraf har en gård 1687 tillhört M. Lejonskölds enka, en såsom frälse H. Horn, 1700 B. Horn. En del af Blirtorp tillbyttes kronan från L. Eldstjerna; — Roxtorp 1 mtl frälse, egdes 1687 och 1700 af fru M. Silfversparre; Blekstorp nämnes 1382, Jönstorp, äfvensom Unatorp, 1352 ech 1460. — Adr.: Skeninge.

HÖGEBO. Skattehemman uti Dalskogs socken, Nordals härad och Elfsborgs län, består af $1/2$ mtl, hvaraf $1/4$ mtl eges af komminister Ahlin och $1/4$ mtl af Jonas Andersson; bägge äro taxerade till 2,400 rdr rmt. Krigsrådinnan Marg. Fryxell, född Langensköld, har gifvit $1/4$ mtl häraf till komministern i församlingen, enligt på Ekholmen d. 31 Maj 1839 utfärdadt gåfvobref af följande innehåll: »Mitt egande ett fjerdedels mantal efter helt räknadt uti kronoskattehemmanet Högebo, beläget i Nordals härad och Dalskogs socken af Elfsborgs län, bortgifver jag härigenom till herr komministern Nils Ahlin och dess fru, Anna Kajsa Ahlin, född Bergenhem, med hus och jord, som det nu befinnes, att i båda deras lifstid få begagna, bo och besitta samt disponera som annan välfången egendom, hvarvid tillträdet å densamma beräknas från den 25 Mars detta år, men efter båda deras död, är likaledes min öfvertänkta och bestämda vilja, att förutnämda $1/4$ mantal Högebo tillfaller komministersbostället Blekan i Dalskogs socken af Örs pastorat för everldeliga tider, att af man efter man af vördiga presterskapet, som bostället Blekan innehafver, få begagna, under lika vilkor i afseende på dess underhållande och skötande, som i lag och stadgar föreskrifves för sådana boställen; dock får jag härvid tillägga: Att den på Högebo befintliga ståndskog (så väl af herr kommin. Ahlin som dess fru, jemte då det tillfaller Blekan som tillökt boställe) endast får begagnas till gärdsel och vedbrand, men för öfrigt undantager jag densamma till fri disposition för hygge efter min anordning för mina öfriga inom Nordals härad egande hemman och säterier efter befogenhet, intill dess af mig annorlunda förordnadt varder. Och som bostället Blekan troligen kommer att blifva bostaden för komministrarne i Dalskog, så stannar af sådan anledning herr komminister Ahlins och dess frus efterlefvande arfvingar eller rättsinnehafvare ej i någon husrötebrist för Högebo, äfvensom ej i något ansvar för bristande hägnadsskyldighet; och i den händelse Ahlin och dess fru skulle finna sig föranlåtna på Högebo bygga några nya åbyggnader, skall dess arfvingar eller rättsinnehafvare efter båda dessas död ega rättighet sådana borttaga och från hemmanet afföra såsom annan deras egande egendom.» Denna egendom afkastar i arrende årligen omkring 100 rdr bko.

HÖGEBRO. Här föreföll en träffning år 1288 mellan Wisbyboerne och den Gotländska allmogen. Man känner ej af hvad skäl

missḧalligheterna utbrutit; men väl att det här kom till en drabbning, hvari bönderna blefvo slagna, ehuru de skola haft bistånd af härmästaren i Lifland. Drabbningen skall hafva stått tredje Söndagen efter Påsk. Bönderna repade likväl snart åter mod och ryckte ånyo fram mot staden, då fiendtligheterna bilades genom presterskapets bemedling, och konung Magnus Ladulås uppträdde med allvar emot Wisby-köpmännens tilltagsenhet.

HÖGERUD. Annex-socken till Stafnäs pastorat uti Gillbergs härad af Carlstads län, 6½ mil nordvest från Carlstad, vid 180 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 10,307 tunnland, af hvilka 4,500 äro sjöar ech kärr. Marken är till större delen bergaktig. Rådande jordmånen är sandmylla; största utsädet är af hafra. Skog växer ymnigt så väl till husbehof, som till kolning samt afsalu af sågblockar och bjelkar. Socknen, som år 1810 beboddes af 566 och 1859 af 985 personer, består af 8⅓ mtl skatte och taxerades 1857 till 78,484 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 af en examinerad lärare jemte klockaren uti ambulatorisk skola för 153 gossar och 155 flickor. Tiden för kyrkans uppbyggande är okänd, men omkring 1650 predikades här af pastorn i Arvika, Ingemar Sylvius. — På Homviks egor skall hafva funnits silfvergrufvor, som (efter Fernow) ingen rört vid. Här finnas flera stenkummel, såsom på Homviksön, Degernäset m. fl. ställen, af hvilka några synas bestå af 1 till 2,000 lass. — Af byar och gårdar märkas; Bofasterud, Högerud 1 mtl, med gästgifveri; Hungvik (trol. ofvannämda Homvik), Hög, Presthög, Tasebol, Yppersbyn, Hornslid, Ingersbyn. — Adress: Carlstad.

HÖGESTAD. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Ljunits och Herrestads kontrakt af Lunds stift, innefattar två socknar: Högestad, moderförsamling, och Baldringe, annex, samt består af $31^{3}/_{16}$ mtl. Folkmängden, som på 50 år ökats med 121, uppgick 1856 till 777 personer. — *Högestad*, modersocken, i Herrestads härad af Malmöhus län, är belägen 1 mil n.n.o. från Ystad, vid 90 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 2,175 tunnl., af hvilka 28 äro sjöar och kärr. Marken är ojemn med långt sluttande höjder och dalar. Rådande jordmånen är sandmylla. Skog finnes ej, men en ymnig torfmosse. Socknen, som år 1805 beboddes af 280 och 1859 af 327 personer, består af 13¾ mtl, betalande eganderättsafgift, 1⅛ mtl krono och taxerades 1859 till 109,600 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år uti fast skola af en examinerad lärare för 20 gossar och 18 flickor. Socknen utgöres af byn Högestad på 38 nummer, med nedannämda säteri och Attevads qvarn. Prestgården är ⅞ mtl, klockarebostället ¼ mtl. — Adress: Ystad.

HÖGESTAD (fordom Höjestad). Sätesgård uti förutnämda socken, består af 5¼ mtl frälse, taxerade till 25,945 rdr, med underlydande 8½ mtl insockne frälse på 20 nummer i Högestads by, och n:r 1, Högestad qvarn. Det hela, taxeradt till 94,790 rdr rmt, eges af grefve C. Piper. Gården eger ringa skog, men tillräcklig torfjord, en vattenmjölqvarn, ett ansenligt schäferi. Manbyggnaden består af ett gammalt stenhus, 2 våningar högt. Ladugården består af 3:ne mycket stora och kostbara grundmurade gråstensbyggnader. År 1697 egdes säteriet af J. Skeel Due; derefter af kon. Carl XII:s minister, Carl Piper, omnämd vid Christinehof. Under sin fångenskap i Ryssland öfversatte han från Tyskan alla till Joh. Arndts »Sanna Christendom» hörande böner, hvilka, jemte sjelfva boken, hans enka sedan på Svenska lät utgifva. Han hade genom god hushållning blifvit rik både på fastigheter och penningar, och donerade större summor till stipendiifonder vid Uppsala akademi och Linköpings gymnasium, dog dock sjelf under mycket elände och med ringa skötsel i Schlüsselburg 1716. Högestad inbegreps i det af hans enka stiftade Christinehofs fideikommiss, och har alltsedan med det förblifvit inom slägten. Sonsonen Carl Gustaf, död 1813, som under de oroliga partitiderna tagit afsked från tjenstemannabanan och sedan aldrig mer kunde förmås att söka något embete, gjorde den ändring i Piperska stipendiidonationen, hvilken kon. Gustaf III den 8 April 1782 beviljade, att af öfverskottsintresset en årlig lön af 90 rdr skulle anslås för en bibliothekarie vid Linköpings gymnasiibibliothek och det öfriga användas dels till bibliothekets behof, dels till tvänne stipendier för gymnasister. som alla, efter förslag, af grefliga Piperska ättens hufvudman skulle utnämnas.

HÖGEVALLA räknas af Sam. Puffendorf, uti inledningen till Svenska historien, bland de höfdingasäten och fästningar, dem kon. Erik XIII antingen låtit bygga i Sverige, eller, såsom förut byggda, användt åt sina Danska bondeplågare, och hvilket Dalkarlarne, under Engelbrechts befäl, i Juni månad 1434 intogo och uppbrände. Rhyzelius uppger uti sin Sviogotha Munita, att man icke kunnat med visshet bestämma, hvarest detta Högevalla varit beläget; men antager, att det torde hafva varit det slott, hvarefter lemningar funnos vid segelleden mellan Kungsör och Arboga.

HÖGFORS. Sätesgård med tillhörande jernbruk uti Karbennings socken, Norbergs härad och Westerås län, af ½ mantal, med qvarn, såg och tegelbruk, tax. till 9,380 rdr rmt, ligger 5¾ mil från Westerås och ⅜ mil från kyrkan, nordvest ofvanför sjön Snyten; härunder höra $^{1}/_{16}$ mtl Bennebo, ⅛ mtl Blomdal, ⅛ mtl Broarne, ¼ mtl Landforsen, ½ mtl Presthyttan, tax. till 6,990

rdr rmt. Åkerjorden är merändels mycket svag, består af tall- och skogsjord. Tillräcklig äng och skog finnes, äfvensom ett godt fiske i ån, som löper förbi hamrarne ut i sjön Snyten, likaledes i Högfors-dammsjön och Hällingen. Åbyggnaden, af trä, är vacker, med en prydlig trädgård. Man förmodar, att stället redan år 1605 blifvit såldt af Elisabeth Grip åt grefve Magnus Brahe. Bruket uppbyggdes 1633 af riksrådet och riksmarsken gr. Jac. Pontusson de la Gardie uppå dess egna frälseegor. År 1641 beslöt riks-bergsamtet, att han skulle få behålla tiondejernet af detta och Skärviks bruk i Skinnskattebergs socken, som han äfven egde, och i stället derför årligen gifva 300 daler silfvermynt. Hans enkegrefvinna, Ebba Brahe, fick år 1656 kronans tiondejern af af alla bruk i Karbennings socken. Denna tionde blef år 1685 återtagen, och förordnadt, att tionde af stångjernssmidet borde här, som af alla andra bruk, årligen erläggas till kronan. År 1689 blef bruket stadfästadt. Omkring år 1740 egdes bruket troligen af brukspatron Johan Petersson Couchois, hvilken ändrade namnet till Cosswa. Hans bägge söner, Michaël och Magnus, adlade Anckarsvärd, föddes på Högforss bruk vid denna tiden. Michaël blef landshöfding öfver Kalmar län och Öland, generallöjtnant 1805, dog 1838 på Carlslund vid Örebro. Han var en utmärkt militär, så till sjös som lands, och tjenstgjorde vid 1772 års regementsförändring under general-löjtnant frih. Sprengtporten på tåget från Finland till Stockholm. Magnus blef direktör vid dockbyggnaden i Carlskrona, dog 1812 på Krikerum. Han biträdde hofjunkaren Sval vid Guldverkets och Eksjö-Hofgårds koppargrufvas anläggning samt öfverdirektören Daniel Thunberg vid nya dockbyggningen i Carlskrona; förbättrade ansenligen bergssprängningskonsten och det äfven på 12 fots vatten; uppbyggde af sten inventariekamrarne i Carlskrona samt Lyckeby bro i Blekinge m. m. — Bruket har sedermera tillhört slägterna Königsmark, Posse, Wittfoth och Hebbe samt 1840 S. von Stockenström. Det har 4 härdar och 1,526 sk℔ stångjernssmide af eget tackjern, 153 sk℔ frälsesmide, 300 sk℔ manufaktur- och 170 sk℔ smide flyttadt från Hästbäck. Smidesstämpeln är ett sammanbundet HR inom en cirkel af punkter samt PR, bägge med en stjerna ofvanföre. Bruket har ock 2 kanalfartyg, som föra smidet till afsändningsorten Stockholm. Flera byggnader uppfördes här år 1809, samt ny smedja och qvarn med murad vattenreservoir år 1818 och 1819, allt af slagg. År 1859 egdes egendomen och bruket, tills. taxer. till 26,405 rdr 83 öre, jemte Persbo med underlydande i Norbergs socken, som taxerades till 32,293 rdr 75 öre, af Högfors bolag, hvari landshöfdingen baron K. Åkerhjelm har $^{2}/_{3}$ och löjtnant E. Ekenstjerna $^{1}/_{3}$.

HÖGFORS. Jernbruk uti Nya Kopparbergs socken och härad af Örebro län, beläget vid Högfors-ån, 9½ mil från Örebro, har en stångjernshärd med oinskränkt smidesrätt. Tillverkningen för år 1859 uppskattades till 42,140 rdr rmt; smidet är af eget tackjern. Till bruket, som eges af ett bolag, hörer inom socknen $^{29}/_{680}$ mtl och $^{1}/_{8}$ mtl Högfors, Södra Hörksgården $^{5}/_{8}$ mtl, Högfors qvarn med 2 par stenar och såg, $1^{557}/_{360}$ mtl Segerforsskogen, tax. till 7,650 rdr, $^{53}/_{2720}$ af Smedbergs grufva, delar af Aborrkärr, Aflångshyttan, $^{1}/_{4}$ mtl Blåmansbäcken, Rundberget, Ljusnarsbergsgården, Elgfall m. fl., alltsammans tax. till 158,650 rdr rmt. Bruket tillhörde 1828 inspektor Abenius och J. N. Eriksson.

HÖGFORS. Jernverk i Gräsmarks socken af Fryksdals härad och Carlstads län, har 2 hamrar och 3 smälthärdar samt 1 knipp- och spikhammare för manufaktur, med oinskränkt smidesrätt. Här tillverkades under året 1858: 4 202 sk℔ (= 16.809 cntr 15 ℔) stångjern, 797 sk℔ 12 l℔ (= 3,190 centn. 12 ℔) manufaktursmide, med ett sammanlagdt taxeringsvärde af 258,329 rdr 47 öre rmt. Hammarskatten var 57 centner 23,58 ℔ och gjorde à 7 rdr 97 öre 456 rdr 17 öre. På 1840-talet uppgifves den årliga tillverkningen till 1,800 sk℔. B. Dahlgren var då egare. För närvarande eger Kimsberg bolag detta bruk, som med tillverkningen och tullqvarn, bruks- och legosåg, $^{1612}/_{23040}$ mtl af Gräsmarken, $^{215}/_{960}$ mtl af Hedås, $^{168}/_{960}$ mtl af Mahlsjö, $^{27}/_{23040}$ af Sandvik, 2:ne torp samt Jansbrohults kopparverk, utgör ett gods med ett taxeringsvärde af rmt rdr 268,988 Samma bolag är äfven egare af Gustafsdals bruk; se denna art.

HÖGLID. Frälsehemman uti Allhelgona socken, Aska härad och Linköpings län, af ½ mtl, är för närvarande skiftadt i 2 lotter, en på $^{21}/_{100}$, en på $^{29}/_{100}$ och tills. taxerade till 5,870 rdr rmt, egas af allmoge. Höglid utbyttes från reduktionen af grefve Ludvig Lejonhufvuds arfvingar och tillhörde slägten ännu 1726.

HÖGLUNDA, fordom Hollene eller Höllne. Ett mantal frälsesäteri uti Nors socken, Grums härad och Carlstads län. En lund af löfrika björkar vid Norselfven derstädes vittnar, tillika med folkets allmänna berättelser, att här under hedendomen varit något heligt rum och offerställe. Att här varit begrafningsplats, intyga 10 till 12 ättehögar, hvaraf dock blott den mellersta är af någon synnerlig storlek. Gården antages hafva genom gifte kommit till Nils Brath a vapn mellan 1450 och 80. Denne Nils Brath, som antages härstamma från Bierkebenernes anförare, Halvard Bratte, som lefde 1225, under konung Håkan Håkanssons tid, skall hafva kommit från Norge under kon. Carl Knutssons regering, af hvilken han 1456, 4:de dag Jul, blef adlad och gjord till landt-

vårnsman i Wärmland. Hans son, Jöns till Höllene, blef stamfader för den adliga Bratteslägten, hvilken intill sednare tider förblef egare af gården. Nils Jonsson Bratt till Höglunda, den 8:de i nedstigande led från landtvärnsmannen Nils Anders Nilsson Bratt, gift med Anders Pedersdotter, sålde 1671 damfäste i Norselfven till brukspatr. Herm. Koltholf emot 1 tunna sill hvartannat år. Bland dessas 7 söner och 3 döttrar var kapt. Joh. Bratt, gift med Chr. Charl. Cruus, och korporal Thorbjörn Bratt, gift med Marg. Bäfverfelt. Dessas arfvingar sålde Höglunda till brukspatron Chr. von Nackrey. År 1840 egdes gården af brukspatron J. Nordström & komp. För närvarande är säteriet taxeradt till 40,800 rdr, och eges häraf $\frac{3}{8}$ af grefve Carl Pontus Rosen, gift med kommersrådet James Dicksons i Göteborg dotter. Han eger derjemte $\frac{1}{2}$ mtl L:a Höglunda, $\frac{1}{4}$ Lärum, $\frac{11}{64}$ i V. Mellbyn, $\frac{1}{64}$ i Åhrbäck, som allts. uppskattas till 25,800 rdr; $\frac{5}{8}$ mtl eges af Edsvalla bolag, jemte $\frac{1}{4}$ Däljnstad, $\frac{21}{64}$ i V. Mellbyn, $\frac{1}{4}$ Strand, $\frac{21}{64}$ Åhrvik, som allt taxeras till 36,113 rdr rmt. — Nu äro vi i tillfälle att till det, som blifvit anfördt under Edsvalla, tillägga: 1858 års tillverkning vid detta bruk för fem härdar uppgick till 5,644 sk℔ 10 l℔ 5 ℔ stångjern samt 549 sk℔ 17 l℔ 5 ℔ manufaktur och taxerades till 406,774 rdr; härunder hörande Höglunda qvarn taxerades till 45,000 rdr, sågverk till 67,500 rdr och tegelbruk till 3,000 rdr samt grofbladig såg till 2,550 rdr, alltså hela Edsvalla gods till 560,942 rdr rmt. Höglunda gårdar ega ansenligt utsäde, men ringa höslotter och äng samt skog till husbehof. För åstadkommandet af en förbättrad boskapsafvel, inhemtades af grefve von Rosen från England genom enskild försorg 1 tjur och 12 kor af Ayrshir-ras såsom stam för ladugården härstädes.

HÖGLYCKE. By uti Torpa socken, Ydre härad och Linköpings län, består af $1\frac{1}{2}$ mtl frälse, $1\frac{1}{2}$ mtl skatte, skiftade i 6 lotter, häraf en på 1 mtl, 3 på $\frac{1}{2}$ mtl, 2 på $\frac{1}{4}$ mtl och taxerades 1859 till 20,120 rdr rmt; egas af allmoge. Höglycke har tillhört dels Armsköldska, dels Mörnerska godsen, 1700 tillhört Gyllenstål, 1725 egde Svanhals allt frälset, 1786 fru Bursie en gård, Zetterstedt en half.

HÖGMÅLEHULT. Ett mantal frälse uti Högsby socken, Handbörds härad af Kalmar län, med pottaskebruk, är beläget i en angenäm trakt af skogsbygden; tillhörde år 1799 kommissions-landtmätaren J. Berg Peterson. År 1859 egde Anders Johansson $\frac{1}{2}$ mtl samt $\frac{1}{2}$ mtl Lixhult med såg och qvarn, tax. till 7,310 rdr rmt.

HÖGNALÖF. Ett mantal skatte uti Uråsa socken af Konga härad och Kronobergs län, med qvarn och tegelbruk taxeradt till 11,840 rdr rmt, eges af f. d. riksdagsfullmägtigen G. Johansson. Man förmodar att Högne, en konung samtidig med Ingiald Illråda, bott här. På egorna finnes en helsobrunn med lindrigt mineralvatten; den besökes årligen af 20 till 30 personer; upptäcktes af framlidne öfversten Chr. Boye, hvars helsa genom begagnande af detta vatten märkligt förbättrades; han blef 80 år gammal och nyttjade brunnen i 30 år. Högnalöf egdes 1770 af domprosten Westrings arfvingar och 1828 af bönder. Här i trakten skall finnas en runsten.

HÖGOM. Gård uti Selångers socken af Medelpads fögderi och Wester-Norrlands län, består af $45\frac{1}{2}$ mål = $\frac{15}{16}$ mant., taxerade till 20,000 rdr rmt och eges af Högoms bolag. Här är stor och prydlig mangårdsbyggnad af trä, med 2 vackra trädgårdar. Till gården hörer ymnigt höbol och hjelplig skog. På egorna har häradshöfding Teet 1680 funnit uti ättehögar urnor med stora ben, sporrar m. m.

HÖGSBOHOLM eller Ulfsbo. Säteri uti Skallsjö socken af Wädtle härad och Elfsborgs län, af 2 mtl, eges jemte Ullereds säteri 2 mtl, taxerade till 12,000 rdr rmt, af herr von Proschwitz på Floda säteri. Högsboholm och Örneberg blefvo säterier 1639, och tillhörde på 1680-talet lagman Örnevinge och derefter hans son; köptes sedermera af en von Döbeln och har sedan 1828 hört under Floda.

HÖGSBY. Regalt pastorat af 1:sta klassen, hörande till Handbörds kontrakt i Kalmar stift, utgöres af två socknar: Högsby, moderförsamling, och Långemåla, annex, samt innehåller $102\frac{13}{16}$ mantal, som är mer än hälften af häradets; pastoratet är i vidd och folkmängd det största i stiftet. På 50 år har folkmängden ökats med 2,537 personer; år 1855 uppgick den till 8,377 personer. — *Högsby*, modersocken uti Handbörds härad af Kalmar län, 7 mil n.n.v. från Kalmar, vid 250 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Mörlunda i Aspelands härad, i öster af Fliseryd, i söder af Långemåla och Kråksmåla, i vester af Fagerhult, samt omfattar en areal af 95,950 tunnl., af hvilka 6,850 äro sjöar och kärr. Hemmantalet utgöres af $32\frac{3}{8}$ mtl skatte, $11\frac{3}{4}$ mtl krono, $35\frac{1}{4}$ mtl frälse och taxeringsvärdet 1857 var 395,885 rdr bko. Socknen, som år 1805 beboddes af 4,456 och 1859 af 6,235 personer, har en ojemn, stenbunden och bergaktig mark, utom en sträcka af $\frac{3}{4}$ mil kring kyrkan, der jordmånen är lera, och sedan öfver allt ömsom svartmylla och sand. Bland bergen märkas: Heklaberg, der Emm-ån faller ut ur sjön Ryngen, och Blankan, ett smalt men ganska djupt svalg, der floden framtränger mellan tvänne klippor, samt Åboklint, ett ansenligt högt berg. Kyrkan, byggd af sandsten i en skön dal nära Emm-ån, hvari hon speglar sina högresta gaflar, är

ifrån katholska tiden, och skall enligt traditionen fordom varit täckt med messing och ovanligt herrligt beprydd, hvarföre utländningar föregifvit, att hon varit öfverdragen med guld. År 1686 borttogs ett så kalladt munkehus vid vestra gafveln; 1774 byggdes tornet af sten och år 1800 undergick sjelfva kyrkan reparation. Här förvaras en altartafla från katholska tiden, arbetad i trä samt målad och förgylld, på hvilken en god del af helgonlängden är föreställd. Den utgör ett verkligt konststycke. Kyrkan är försedd med vackra kyrkoprydnader, skänkta af egarne till Berga. I sakristian finnes en runhäll med inskriften: Tøsti : auk : K.. — .. tir : Bøkir : faþur : sin . . . .; och öfver kyrkodörren sitter en runsten, hvarpå står: Siktrukr × let × sitia × stein × þena × eftir × Haltan × faþur × sin × Kuþ × hial . . . . . Flockar, på 1600-talet s. k. Rime-Runaböcker, hafva blifvit funna i Högneshult. På kyrkogården finnes ett prydligt och kostbart grafchor, uppbygdt 1826 af häradshöfdingen och riddaren G. af Harmens på Ruda. — Barnundervisningen bestrides af 3 examinerade och 2 oexaminerade lärare i både fast och ambulatorisk skola; år 1859 utgjorde skolbarnens antal i den förra 85 gossar och 93 flickor och i den sednare 240 gossar och 267 flickor, medan 39 gossar och 42 flickor undervisades i hemmet, så att skolbarnens antal utgjorde tillsammans 364 gossar och 402 flickor. Socknen har apothek. Vid gästgifvaregården Staby, $^3/_{16}$ mil från kyrkan, är häradets tingshus. Vid Stora Hanåsa hålles årlig höstmarknad. — Socknen är känd i historien. En fördelning af Dackens medhållare i Handbörds och Aspelands härader uppehöllo sig i Högsby år 1543, der de med list togo och sedan dödade fogden Nils Svensson, utsänd till dem från Kalmar för att dagtinga. Den oförfärade Jacob Bagge skyndade då från Kalmar slott den 30 Juni med 700 man och tvang deras anförare att emot sina försäkringsbref träda på konungens sida, svärja honom trohet samt utnämna 24 bosatte män af hvardera häradet som borgen. En Harald i Walåkra här i socknen, som var länsman, blef afrättad vid kyrkan för sitt deltagande uti Dackefejden. — Sedan Danske befälhafvaren Gerdt Rantzau, vid medlet af Maj månad 1612 gjort en rörelse mot Svenska lägret i Ålhem, måste detsamma i största hast flyttas till Högsby, der fältöfverstarne Knut Hand och Jesper Kruus stodo med en liten del af Svenska krigshären samt allmogen från Handbörds och ofvanför liggande härader. Några obetydliga nederlag, dem fienden skall hafva lidit i grannskapet af Högsby, hindrade honom ej att utdrifva Svenskarne ur deras öfriga förskansningar på Hanåsa skog och Skräpple ängar, hvarigenom han öppnade sig väg till Wimmerby stad. Vid Tingebro, en ganska vacker och välbyggd bro öfver Emm-ån, 204 alnar lång, var då en liten skans, den Svenskarne innehade, sedan de öfvergifvit lägret vid Högsby. Men härifrån fördrefvos de derigenom att Rantzau lät befästa en hög backe, hvarifrån Svenskarne inom skansen lätteligen kunde beskjutas. Man har anmärkt lemningar efter dessa skansar vid bägge ändarne af bron, der helt nära Tingtälte backe finnes, hvilken så väl som bron har sitt namn deraf, att häradsting fordom hållits härstädes. Kyrkan, prestgården och socknen plundrades vid ofvannämda tillfälle. Likväl ledo Danskarne sednare ett nederlag härstädes (se Danska Stäket). Furstinnan Maria Eleonora hade här nattqvarter på uppresan från Kalmar till Stockholm för att krönas. Der nu Högsby prestgårds egor äro, har fordom kungsladugården Högsholm varit belägen. Kon. Carl XI, som, tillika med riksenkedrottningen och deras svit, låg öfver natten i prestgården d. 8 Sept. 1673, mönstrade här Kalmar regemente i Sept. 1688 och d. 12 Aug. 1692. — Af byar och gårdar märkas här: Kyrkoherdeboställe, $1^1/_4$ mtl krono, taxeradt till 5,830 rdr banko; Hammarby $^1/_2$ mtl krono, komministersboställe; Högmålehult 1 mant. frälse, beläget i en angenäm trakt af skogsbygden; *Åsebo* $3^1/_2$ mtl frälsesäteri, *Berga*, *Ruda*, *Odensvi*, *Fogelfors* jernbruk, taxerade till 149,961 rdr bko, se dessa artiklar; vidare finnas här 9 sågar och 4 pottaskebruk, hemmanen Dragseryd, Gillberga, Stora och Lilla Klebo, Mjösebo, Walåkra m. fl. — Adress: Staby.

HÖGSBYN. By i Dalsland uti Tisselskogs socken och Wedbo härad af Elfsborgs län, ligger i en omgifning af ängar och åkrar på en tämligen vidsträckt landhöjd, hvarifrån man njuter en behaglig utsigt öfver Rogvarpen. Denna lilla by, något öfver $1^7/_{24}$ mtl skatte, skiftad i 4 delar och taxerad till 9,750 rdr rmt, omgifves liksom ofvannämde insjö af skogbeväxta bergsryggar, och är anmärkningsvärd för de hällristningar, som finnas på en kalkstensklippa, hvilken ligger så nära vattenytan, att den vid storm öfversköljes. Bland ristningarne märkas många kanoter, en med 25 mans besättning; de flesta hafva dock vida mindre manskap. Här ses jemväl några större och mindre sköldar, flera fotsulor, ställda parvis jemte hvarandra, 2:ne öppna händer. Figurerna intaga en sträcka af 20 fot i längd och 8 i bredd. Här märkas äfven afbildningar efter en ganska liten, naken fotsula och en mycket stor hand, hvilka visa sig uppenbarligen vara sednare inskärningar.

HÖGSJÖ. Annex-socken till Gudmundrå pastorat uti provinsen Södra Ångermanland och Wester-Norrlands län, är belägen $2^1/_2$ mil norr om Hernösand, vid hafvet, hvaraf det omgifves i öster. I sydvest begränsas den af Säbrå, i vester af Stigsjö allmänning och i norr af Gudmundrå. Dess största längd är $3^3/_4$ och

bredd 1¼ mil samt areal 53,182 tunnland, häraf 968 sjöar, oberäknadt Mörtsjön och den del af Ångermanelfven, som ligger inom sockengränsen. Socknen, hvars läge är vid blott 75 fots höjd öfver hafvet, delas, genom de större grenar, som floden vid sitt utlopp bildar, i trenne större afdelningar, nämligen fasta landet om 41,651 tunnland, Hemsön om 10,515 tunnl. och Åbordsön om 1,016 tunnl.; den eger inga öppna slätter, utan utgöres helt och hållet af berg och dalsträckningar, genom hvilka smärre bäckar och vattendrag framlöpa. Ibland insjöar är Mörtsjön, upptagande en areal af 862 tunnl., störst. Jordmånen är af olika beskaffenhet: vestra delen har lera, den mellersta svartmylla, och skogsbygden har en magrare och sandaktigare lermylla med lika botten. Mulbete och skog äro öfver allt tillräckliga. Byarne ligga vidt kringspridda, merändels öfver allt åtskilda genom djupa dalar, höga backar och branta berg, hvarintill likväl ses skogsparker, som gifva en vacker utsigt. Ibland berg är Skuruberget märkligt af en djup och mycket bred ränna ned till foten, med en ovanlig grotta, och en källa derinvid, som har synnerligt godt vatten. Socknen, som år 1756 beboddes af 652, 1805 af 1,074 och 1859 af 1,981 personer, består af 26$^{3}/_{64}$ mantal och taxerades 1857 till 166,875 rdr bko. Sockensigillet visar en korp. — Af åkern erhålla sockenboerne merändels nödig säd till eget behof, utom i Finnmarken eller Fjällbygden. Genom boskapsafvel, gröfre väfnad, kolning och vedförsäljning förtjenas äfven något årligen. Strömmingsfisket idkas 2 à 3 veckor om sommaren af dem, som bo vid hafskusten, till husbehof. Insjöfiske är ej särdeles lönande, utom vintertiden, då lake fångas i Mörtsjön, öster om kyrkan, och Ranösundet; vid Mörtsjöns utlopp i Utansjö-ån fångas stundom laxöring och ål. Några mindre sågar äro ock der anlagda. Fastlandet, Hemsön och Åbordsön hafva från urminnes tider utgjort en enda församling, annex under Gudmundrå till 1844, då Hemsö skattemän, hvilka voro blott 19 till antalet, sökte skilnad, som medgafs uti sockenstämman d. 15 December s. å. Kapellpredikant blef anställd 1845 och öns gamla kapell flyttades från Utanö till Hultom på ett af åboerna för 1,300 rdr inköpt 1$^{5}/_{12}$ seland prestbol, innehållande 5 tunnl. 2 kappl. inegor samt 72 tunnl. 22 kappl. skog och utmark. Enligt sägnen skall på 1600-talet på denna ö hafva bott en adelsman, vid namn Knut Ingelsson Björnclou, från hvilken en af öns bondslägter skall härstamma; häraf anses benämningen »Hemsöadeln», som tillegnas öns åboer, härleda sig. — Socknens namn anses af några vara taget af en liten insjö, vester om kyrkan, som kallas Högsjön, vid en hög sandbacke, och som skall ligga till och med högre än Mörtsjön. Kyrkan, belägen 1$^{3}/_{5}$ mil från moderkyrkan, vid Mörtsjön, är af sten och nybyggd; öfver ingången läses: »Gustaf III:s 16:de regeringsår, 1788. Den gamla kyrkan blef 1721 bränd af Ryssarne. Socknen har ambulatorisk skola, der under året 1859 undervisning meddelades af en examinerad lärare jemte klockaren åt 67 gossar och 50 flickor, under det att 62 gossar och 83 flickor undervisades hemma. Här finnes en mineralkälla vid Mörtsals by, upptagen 1747. Sockenmagasinet, som förr stått på Utansjö egor, är flyttadt till korsvägen vid Weda, der gästgifveri hålles. Märkliga byar, gårdar och verk med utsäde, egor m. m. synas af i slutet af häftet bifogade tabell. — Adress: Hernösand.

HÖGSJÖ. Bruksegendom uti W. Wingåkers socken, Oppunda härad och Nyköpings län, belägen mellan Högsjön och Öljaren, 1$^{3}/_{8}$ mil från Nyköping, består af 1 mantal frälsesäteri, ¼ mtl Graf, ⅛ mtl Pampetorp, ⅛ mtl Sköttorp, ⅛ mtl Svenstorp, Galt 1 mtl kronoskatte, alla under eget bruk och tax. till 27,000 rdr rmt, jemte qvarn med 4 par stenar och såg, tax. 14,850 rdr, färgeri och vadmalsstamp, tax. till 6,000 rdr; samt bortarrenderade: 2 mtl Bresätter, ½ Bistorp, ½ Backen, ⅛ Baggelbacken, ⅛ Erikstorp, ½ Torp, 1⅛ Finninge, 1 Hamsta, 1 Knutstorp, 1 Mene, ½ Hult, ⅛ Karstorp, ⅛ Kikuren, ½ Land, ⅛ Pehrstorp, 1⅛ Ahlö, 1 Åhs, ⅞ Stora och Lilla Öläng m. m., Hamsta tegelbruk och Marjö såg. Masugn, ej alltid i gång; jernbruk med 4 härdar, 2 hamrar, 1,000 sk℔ privilegieradt smide, hvaribland 400 sk℔ frälsesmide af dels eget, dels köpt tackjern; knipp-, räck- och spikhamrar för 200 sk℔ manufaktursmide. Under åren 1851—55 nedlades på viss tid en härd med oinskränkt smidesrätt. Hela taxeringsvärdet år 1859 uppgick till 167,903 rdr rmt, då egendomen egdes af brukspatron F. G. von Aken. Säteriet har fordom såsom arf tillhört Wasaslägten; på 1500-talet Göran Hansson, gift med Märtha Tott; 1593 och 1607 sonen Tönne Göransson; derpå dennes svåger, Svante Eriksson Stålarm; 1640 dennes son, Åke; 1663 hans måg, landshöfd., sedermera riksrådet frih. Cl. Rålamb, död 1698. Under hans tid var den namnkunnige skalden, hofkansleren Ol. von Dalin informator här och författade sin Argus. Konung Carl XI vistades här ock ofta och bebodde en träbyggning, der en kammare med små blyfönster ännu i sednare tider kallades frökenkammaren, emedan den förmodligen varit bebodd af prinsessorna; denna byggning är sedan borttagen. Gården förblef inom Rålambs slägt till 1770; tillhörde 1788 och -95 brukspatron Chr. Eberstein och 1816 hans arfvingar; år 1825 kanslirådet G. af Segerström genom gifte med enkefru Eberstein, derpå v. Aken. Bruket anlades 1638, hade 400 sk℔ smide till 1732, fick då 400 dertill, sednast 1839 åter 333$^{7}/_{20}$ sk℔; men 1848 nedlades en härd med 500 sk℔. Masugnen anlades 1728, knipphammaren 1707, räckhammaren 1735,

spikhammaren 1738. Tillverkningen afsättes på Stockholm och Göteborg. Smidesstämpeln visar en sköld med bokstäfverna HR sammanbundna och en krona öfver. Egendomen har god jordmån af sand och lera, hjelpligt höbol af hårdvall, vacker mangårdsbyggnad af sten, jemte en stor och väl anlagd trädgård.

HÖGSRUM. Annex-socken till Repplinge pastorat uti Ölands Norra Mot af Kalmar län, $2\frac{3}{4}$ mil n.o. från Kalmar, vid 190 fots höjd öfver hafvet, omslutes af moderförsamlingen i norr, Gerdslösa i öster och Glömminge i söder och omfattar en areal af 8,632 tld, af hvilka 8 upptagas af vatten och kärr. Hemmantalet består af $7\frac{9}{16}$ mtl skatte, $2\frac{1}{2}$ mtl krono, och taxeringsvärdet för år 1857 var 60,500 rdr bko. Socknen, som år 1805 beboddes af 894 och 1859 af 1,033 personer, visar en naturbildning, som utgör en mellanlänk mellan fasta landets och Ölands alfvarformation. Vestra landtborgsbranten är öfverallt i södra sockendelen betäckt med grof röd sand, uti hvilken tall- och granskogen (Rälla-tall) uppnått en ansenlig storlek; i norra delen är väl sandjorden rådande, men den är mera mullblandad och derjemte finnes mullblandad lera. På denna del finnas ännu vester om Ekerum och Halltorp herrliga löfskogar, i synnerhet åldriga ekar, vittnande om hvad Öland varit. Ifrån vestra landtborgen får socknen åt öster ett mera öländskt utseende. Omkring Högsrum finnas kalkbrott, der flisan ligger nästan blottad. Kalkskifvan är vid Mossberga afbruten och bildar genom en fördjupning det s. k. Gladvattnet, en liten insjö. Östra delen af socknen är jemn, prydd med smärre lundar af ek, alm, hassel m. fl. Åkerbruket skötes med allvar; största utsädet är af korn, äfven ärtsäde idkas i vissa byar med fördel. Hvarken fiske eller några binäringar idkas af betydenhet. Barnundervisningen, som år 1825 skedde af föräldrar eller anhöriga, bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare för 11 gossar och 10 flickor, under det att ännu 39 gossar och 54 flickor undervisades hemma. — Kyrkan, 1 mil från moderförsamlingens, är uppförd af sten år 1822. Sakristian vid östra gafveln tillmurades vid samma tillfälle. Både kyrka och sakristia äro tegeltäckta. Kyrkan, ganska vacker, eger tillräckligt ljus genom 11 stora fönster och 2 half-fönster, med en stor dörr på södra sidan och en mindre i vester genom tornet. Taket, af 7 brädlängder, är rundpaneladt och omåladt. Golfvet består af grafstenar. Kyrkans längd är $40\frac{1}{2}$ och bredd 20 alnar inom murarna. Öfver ett gammalt grundmuradt, spåntäckt torn vid vestra gafveln, hänger kyrkans enda klocka, i en särskild uppförd trästapel. Altaret i gamla kyrkan stod längst fram i choret under en liten tillbyggd niche. Altarbordet bestod af en stor slät sten, och i den murade foten under densamma syntes åtskilliga hål samt ett stort fyrkantigt rum, klädt med bräder, i hvilka tecken efter öfvergången brand kunde upptäckas. Vid kyrkans ombyggnad, då gamla altaret nedtogs, fanns en liten träask, uti hvilken förvarades en bit af Erik den Heliges ben, inlagd uti ett karmosinrödt sidenband. Bredvid låg ett större stycke rökelse. Predikstolen, enkel, arbetad med speglar, uppsatt 1762, är i sednare åren ånyo målad. I choret står en skön dopfunt af Ölands-marmor, omkring hvilkens kant läses språket: »Låter barnen komma till mig» m. m., och på sidan »anno 1704». På stora gången finnas trenne stenar sedan katholska tiden. Den ena eger randskrift, som är så utnött, att endast få bokstäfver kunna urskiljas. Af de tvänne öfriga eger den ena en uthuggen vapensköld med 3:ne hjertan, utan inskrift; den andra en uthuggen kalk med oblat och O. O. (Olaus Olai) med Longobardisk munkstil. En välhuggen grafsten ligger på gången. Den är prydd med Corriska vapnet och har följande inskrift: »E. C. Thenne Sten hörer Manhaftig Major Elias Cor och sina arfvingar 1639. Daniel Cor. Peter Cor. Karrin Cor.» På kyrkogården vid södra kyrkodörren finnes en vacker grafsten, som betäckte Löfbergska murade grafven i gamla choret. Den är prydd med ringar i hörnen och eger en inskrift. Af fornlemningar märkas ruiner efter Wipetorps borg, strax bredvid Mossberga gård, der man funnit en afgudabild (se vidare denna art.). Nära häradsvägen mellan kyrkan och Bägby i Gerdslösa socken är en af Ölands märkvärdigaste andaktsvårdar, kallad Odens flisor. Den utgör 2:ne sammansatta kalkflisor; ursprungligen har monumentet utgjort 3:ne flisor. Den ena af $4\frac{1}{2}$ alnars höjd och $2\frac{3}{4}$ alnars bredd; den andra af 4 alnars höjd och $2\frac{1}{2}$ alnars bredd. Tjockleken är 8 tum. Det står på en liten landås, som sträcker sig i norr och söder, ifrån hvilken den skönaste anblick af kringliggande trakt framter sig. Bredvid flisorna synas tecken efter en förstörd ättehög, hvilken egt fotkedja och flisformig ättehäll. Ifrån Odens flisor sträcka sig åt norr oupphörliga stensättningar på 4 parallela smärre åsar, till en längd af $\frac{1}{8}$ mil. De äro mycket olika de ättehögar, som vanligen förekomma på ön och utgöra runda ättekullar med och utan fotkedjor. Deremot äro dessa stensättningar fyllda af dels rund, dels fyrkantig form, utan synnerlig sluttningshöjd; ibland dem finnes äfven en skeppsform, som af allmogen erhållit namnet Noachs ark. Skeppsformen, den vackraste på Öland, eger 45 alnars längd och 6 alnars största bredd; slutas i bägge ändar spetsig med en rest kalkstensskifva till stäf och en annan till aktersten. Randstenarne, smärre, klumpiga gråhallar, äro tätt sammanlagda. Tvärt öfver skeppsformen äro 15 stenrader lagda att föreställa roddarbänkar. Emellan 7:de och 8:de roddarbänken, nästan midt i skeppsformen,

är en granithäll upprest att föreställa mast. Längre åt norr äro tvänne andra kalkflisor sammanresta i likhet med Odens flisor. Hela denna nejd är en af de rikaste på fornminnen. Mellan kyrkan och Odens flisor äro några spridda flishällar uppresta, ett större rundt stenrör, sammankastadt af kalkhällar, blandade med graniter, och en skeppsform. Den är byggd af större klumpformiga granithällar med 2:ne större pelarformiga stenar till master. Skeppsformens längd är 56 och bredd 11 alnar. Äfven dessa stensättningar stå i förening med föregående. — Af byar och gårdar märkas: Abbantorp; Halltorp; 1¾ mtl, fordom kungsgård till år 1723 och då donerad med 20 års räntefrihet under skattemannarätt till Sv. Åderman för en uppfinning af ett nytt slags handgevär; — Ekerum 1¾ mtl, är väl bebygdt och har vacker belägenhet; — *Högsrum* 4 n:r, 3¼ mtl (hvaraf ½ mtl är komministersboställe och ⅞ mtl pastorsboställe), de öfriga på 12 delar, ligga strax söder om kyrkan. Byn eger god mullblandad örjord, mullblandad sand, otillräcklig äng, som till någon del är beväxt med vacker löfskog. Utmarken mellan kyrkan och Odens flisor lemnar ringa betestillgång. I byn finnes en väderqvarn. — Karum 3 n:r, 1¼ mtl i 6 delar på ¼ mtl hvardera och taxerade till 1,000 rdr, ligger n.v. om kyrkan; Mossberga ½ mtl skatte, är väl odlad och försedd med vackra åbyggnader på 1820-talet af dess dåvarande egare, löjtnant Oliwelöf. Nuvarande egare är kronolänsman D. O. Rosell. — Rälla 1 mant. skatte, taxeradt till 6,000 rdr bko, eges af landsfiskal Kindborgh; Rälla har fordom varit kungsgård, hvilket kon. Carl XI fann af kammar-archivi handlingar, hvarföre ock denna gård med alla dess tillhörigheter reducerades till kronan. Den siste, som arrenderade denna gård af kronan, var kommersrådet Palmqvist. Gården är praktfullt bebyggd. Manbyggnad af trä, 2:ne våningar hög med den vackraste utsigt. En smakfullt anlagd trädgård och planterad allé till landsvägen förskönar detta ställe. Utom gården begynner Rälla Tall, en tall- och granskog af ansenlig höjd i 42 delar; — Rönnerum, s.v. om kyrkan, 6 n:r i 11 delar; Sörby 6 n:r i 7 delar; Wedby, öster om kyrkan, 5 n:r i 9 delar på $^{3}/_{16}$ hvardera; Österskog, fordom krono-ekplanteringshage, belägen i gränsen mellan Runstens och Glömminge socknar, utgör 1¼ mtl, skiftade i 8 delar; Nytorp och Petersholm, hvardera på ⅛ mtl, äro kungsgårdar. Vid Stora Rör är färjeplats och postkontor. Lundtorps källa har svagt mineralvatten. — Socknen ligger 1½ mil från adressorten Borgholm.

HÖGSRUM. Två mantal frälsesäteri uti Fliseryds socken af Handbörds härad och Kalmar län, är väl beläget, bebygdt och odladt, har en tullmjölqvarn med 2 par stenar och spiksmedja, samt midt i ån, der strömmen delar sig, en vadmalsstamp. Gården har ansenlig skog, några små fiskrika insjöar samt tvänne lax- och ålfisken. Under detta säteri lyda frälsehemmanen Stora Finsjö ½ mtl, med såg och mjölqvarn samt ett lax- och ett ålfiske, 1 mtl Idhult, ½ mtl Fagerhult, ett annat af ½ mtl samt säteriet 2 mtl Ekhult. Egare år 1829 var öfverstelöjtnant G. R. Marcks von Würtemberg och nu Hultenheim. I slutet af 1500-talet skref sig till Högsrum tillsyningsmannen på Lyckeå och Avaskär Werner Slatte, gift med Karin Kyle. En gammal borg på en hög bergsklint, Tranehäll, finnes nära säteriet Högsrum.

HÖGSTA. By uti Bälinge socken af Bälinge härad och Uppsala län, bestående af 4 n:r och $3^{1}/_{16}$ mtl, skiftade i 13 delar; häraf eges N:o 3, ⅕ mtl, tax. till 3,000 rdr rmt, af Högsta hållskjuts-bolag. Härifrån skjutsas till Uppsala i söder 1¼ mil; till Läby i norr 1½ d:o.

HÖGSTENA. Annex-socken till Dala pastorat uti Gudhems härad af Skaraborgs län, 1½ mil n.o. från Falköping, vid 520 fots höjd öfver hafvet, med en areal af 1,990 tunnland, omgifven i norr af Segersta, i vester af Hvaltorp, i söder och öster af Tiarp och Kongslena socknar af Wartofta härad, är belägen på sydvestra sluttningen af Plantaberget och har ojemn jordmån, bestående till större delen af stenbunden svartmylla. Den kala Falbygden tager här sin början, och här synes intet tecken till skog, utom vid en enda liten gård, som har något löfskog. Kalkstensbrott finnas här liksom i pastoratets öfriga 3:ne socknar. Kalkbränning plägar ock stundom idkas, dock mera till egna behof än till försäljning. Nedanför berget i Högstena gärde och ängar finnes s. k. bleke eller hvitjord, som kunde med fördel nyttjas på åkern, men brukas här endast till spisars hvitlimmande. I större delen af socknen besås c:a två niondedelar af jorden med höstutsäde, till större delen råg, föga hvete; resten af åkern besås af vårsäde. Mulbetet är svagt. Socknen, som år 1805 beboddes af 286 och år 1855 af 389 personer, består af 10½ mtl skatte, 2½ mtl krono, 2 mtl frälse och taxerades år 1857 till 40,862 rdr bko. Kyrkan, belägen ⅖ mil från moderkyrkan, är af sten. I Nolgärdet har fordom varit en offerkälla, ännu kallad S:t Pers källa; äfven i Plantaberget finnes en källa, som förlorar sig under jorden och framkommer i Högstena by utur ett kalkberg; källan gifver ett både godt och ymnigt vaten. Nedanför berget är en stor flat sten med ett inhugget märke. — I socknen märkas af gårdar och byar: Högstena by, skiftad i 40 delar; två boställen Högstena, hvaraf det ena af ½ mtl uppskattas till 1,950 och det andra af ⅜ mtl uppskattas till 1,650 rdr rmt, äro indragna till kongl. Skaraborgs regemente; klockaretomten Högstena af ¼ mtl, tax. till 640 rdr rmt, har lydt under prest-

bordet allt sedan kon. Johan III:s tid, då det jemte klockarebolet i Borna löstes från kronan af dåvarande kyrkoherden, Kettil Johansson, som förärade dem till sina efterträdare, hvilket bevittnas af flera i kyrkan förvarade dokumenter (efter Lindskogs »Beskrifn. öfver Skara Stift»). Kyrkoherdens tilldelningsstom, af 1 mtl, taxeras till 2,700 rdr rmt. — Adress: Sköfde.

HÖGSTORP (Höxtorp). Skattehemman uti Bolstads socken af Sundals härad och Elfsborgs län, af 1 mantal, taxeradt till 10,300 rdr riksmynt, har 8 egare. Hertig Erik Magnussons enka, Ingeborg, gaf den 14 Mars 1321 detta hemman, jemte Brevik i Tösse, till Anund Sture för hans trogna tjenster. Han skall hafva varit den förste, som antog Sture-namnet; var riksråd och riddare, afled 1361. Han sålde Högstorp, Brevik, Knöttkärr och Toresby i Åmåls socken till biskop Petrus i Skara den 9 Sept. 1325.

HÖGSÄTER, NORRA och SÖDRA. Två mantal skatte i Gillberga socken, Gillbergs härad och Carlstads län, är skiftadt i 13 delar, hvaraf en på $^{127}/_{1008}$ mtl eges af landthandlanden D. Nilsson. Här på hemmanets egor finnes en ättehög af största slaget.

HÖGSÄTER. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Westra Dals kontrakt i Carlstads stift, utgöres af 5 socknar: Högsäter, med annexerna Rennelanda, Råggerd, Lerdal och Jerbo, samt innehåller 99$^1/_2$ mtl. Pastoratets befolkning, som på 50 år ökats med icke mindre än 3,349, uppgick 1856 till 7,144 personer. Marken i detta pastorat är bergaktig och ojemn; i Högsäter, Rennelanda, Lerdal och Jerbo socknar äro $^2/_3$ lera, men i Råggerd blott $^1/_3$. De fyra förstnämda socknarna hafva hjelplig skog, men den sistnämda har ymnigt deraf. — *Högsäter* (skrefs 1403 Höghasætir), modersocken uti Walbo härad och Elfsborgs län, i grefskapet Dal, 3$^3/_4$ mil n.n.o. från Uddevalla, vid 370 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 22,356 tunnl., af hvilka 2,180 äro sjöar och kärr; största längd är nära 1$^3/_4$ och största bredd nära 1 mil. Östra och vestra delarne äro bergiga och något skogbeväxta. Sjöar äro: Ragneruds- och Svingsjön, samt dessutom omkring 50 små tjärnar. Walbo-ån, i hvilken flera större och mindre bäckar tillflöda, rinner härigenom från norr till sydvest. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,445, år 1855 af 2,635 personer på 484 hushåll och 1859 af 2,646, består af 35$^1/_2$ mtl skatte, 4$^1/_8$ mtl krono och taxeras till 294,100 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare uti ambulatorisk skola, med 4 läs-stationer, för 210 gossar och 200 flickor; 2 gossar och 1 flicka undervisades hemma. Kyrkan, af sten, utan torn, men med sakristia, tillbyggdes 1752. Under kriget 1808 var hon använd till fältmagasin. På kyrkogården äro grafstenar och begrafningsplatser för Hedrénska och Fryxellska slägterna. För den sednare har kyrkan en årlig inkomst af 3 rdr silfverspecies. Fryxell-Langensköldska stiftelsen är omnämd vid Gunnarsnäs socken. Framlidna prostinnan härstädes, Maria Kajsa Hedrén, född Milde, har d. 30 Sept. 1843 skänkt 202 rdr 40 sk. bko, hvaraf årliga räntan endast för opåräknade behof tilldelas mindre bemedlade, men till fattigförsörjningen ej hörande gamla och sjukliga personer inom Högsäters pastorat. Anders Hedrén, adjunkt härstädes år 1775, var fader åt Johan Jac. Hedrén, som 1833 blef biskop i Linköping; han har utgifvit många predikningar, äfvensom öfversättningar rörande landthushållningen. — Af gårdar märkas: Bråsäter 1 mtl krono, tax. till 4,500 rdr rmt, komministersboställe; Högsäters prestgård 1 mtl, tax. till 7,500 rdr; Stocklanda Södre 1 mtl, tax. till 6,000 rdr, fahnjunkareboställe; Hede $^1/_2$ mtl, tax. till 3,300 rdr, fältväbelsboställe; $^3/_8$ mtl Bräcke, tax. till 2,300 rdr, profossbost.; $^1/_4$ mtl Sandåker, tax. till 2,300 rdr, mönsterskrifvareboställe; skattehemmanen $^1/_2$ mtl Bråsäter, tax. till 3,000 rdr; $^1/_2$ mtl Ekarebohl, tax. till 3,000 rdr; 1 mtl Härsängen i 2 delar, tax. till 9,600 rdr; 1 mtl Säter, häraf $^{235}/_{432}$ mtl tax. till 3,700 rdr, $^3/_4$ mtl Stockelanda tax. till 5,100 rdr; 1 mtl Ullstack, häraf $^1/_{16}$ mtl tax. till 4,800 rdr; Oxnäs bruksbolag eger gods härstädes, tax. till 44,000 rdr; Edstena & Åkesäters qvarnar, taxerade till 3,100 rdr. — Adress: Wenersborg eller Åmål.

HÖGTORP. Frälsesäteri af ett halft mtl uti Salems socken, Svartlösa härad och Stockholms län, beläget vid Södertelje-fjerden, utgör med qvarn och såg, $^1/_4$ mtl Hjelmsätra, $^1/_4$ mtl Laboda, $^1/_2$ mtl Käggeboda, ett gods, taxeradt till 61,650 rdr rmt, tillhörande enkefru E. M. Schöns arfvingar. Säteriet har tillhört en Copp, Ellika Appelbom, gift med sekreteraren i kammarkollegium Grels Gustafsson, i hans andra gifte, död 1640, och blef således moder till Anders och Mårten Grelssöner, bägge adlade med namnet Lindhjelm, och hvilka äfven egt Högtorp. År 1772 egdes säteriet af friherre Höpken, 1825 af Schön.

HÖGÅS. Annex-socken till Skredsviks pastorat, hörande till Elfsyssels norra kontrakt i Göteborgs stift, ligger uti Lane härad och Göteborgs län, 1$^1/_2$ mil vester från Uddevalla, vid 90 fots höjd öfver hafvet, bildande till någon del ett i Hafstens-fjorden utskjutande näs, som slutar sig uti den höga klippan Hafsten; omgifves i vester af Bokenäs och Skredsviks socknar, af den sednare äfven i norr; i nordost sammanhänger hon med Herrestads socken. Arealen är 4,235 tunnland, häraf upptagas 25 af vatten och

kärr. Hemmantalet består af 9 1/4 mtl skatte, 3 1/4 mtl krono och taxeringsvärdet år 1859 var 101,090 rdr rmt. Marken är till större delen bergig och skogig; för öfrigt eger socknen samma natur och gårdarne samma beskaffenhet, som Skredsviks, undantagandes att jordmånen här är något mera sandblandad och att tillgången på skalmergel saknas. Socknen, som år 1805 beboddes af 397, år 1855 af 575 på 109 hushåll och 1859 af 588 personer, har ambulatorisk skola (på 1840-talet uppgifves här icke vara någon skolinrättning, icke ens i hela pastoratet), der år 1859: 48 gossar och 51 flickor undervisades af en examinerad lärare, medan 3 gossar och 3 flickor erhöllo undervisning hemma. Kyrkan, belägen 3/4 mil från moderkyrkan, på en höjd ibland skogsdungar, har ett ganska intagande läge. Hon är för öfrigt, ehuru i sednare tider mycket förändrad, en af de oansenligaste i länet och består af en liten stenbyggnad med en tresidig mur i öster. Vid vestra gafveln är ett kort och tjockt trätorn, uppbygdt öfver en låg stenbyggnad, som tjenar till vapenhus. Kyrkans prydnader äro väl gamla, men värdelösa, och ifrån katholska tiden förvaras endast en liten primklocka. Tornets ringklocka förskrifver sig ock säkerligen ifrån äldsta tider; men den saknar annan påteckning, än den af 5 kors och några bomärken. En sägen är, att Högås kyrka varit ämnad att uppföras på Torps egor i Skredsvik, hvarest ett berg ännu kallas Kyrkoberget, men att byggnaden icke kunnat fulländas. I denna socken förekomma fornlemningar ytterst sparsamt. Några ättekullar, uti hvilka man gjort de vanliga fynden af lerurnor och benaska, hafva funnits på Åseklefven under Åsen. En bergshöjd vid Granehogen säges hafva i fordna tider varit befästad, och emellan Sund och Kristvik står en tre alnar hög bautasten, kallad Stastenen. En bonde på gården Kristvik skall i förra seklet haft ett sällsamt äfventyr. Han föll nämligen utföre en klippbrant af öfver 100 fots höjd och räddades derigenom, att han råkade falla på en död gumma, som satt under bergsbranten. Bonden trodde i början att han vållat gummans död, men märkte snart att hon frusit ihjäl. Om den af Ödman i sin »Bohusläns Beskrifning» omtalade krigshändelse, som tilldragit sig i Högås socken, uti Nötsund, skrifver A. E. Holmberg, »att derstädes lärer skett ett verkligt storslagt, emedan icke mindre än konungen af Danmark och ett litet majestät från Norge, samt en jarl, tillika med tre krigshärar, blifvit ombragta, att icke tala om Norske konungen Håkan och den frejdade Axel Thordsson samt konung Amunds båda söner från Uppland, hvilkas ömkeliga ändalykt i Skredviks socken blott var ett litet preludium till det stora dramat i Högås. Likasom uti en rätt tragedi endast sufflören och åskådarne böra blifva vid lif, låter ock Ödman blott en kockspojke och en öfverdådig sälle, vid namn mäster Henrik, slippa helskinnade ur leken. Denna saga, till hvilken Ödman ovedersägligen sjelf är fader, är icke annat än en misslyckad hoplappning af sägnerna om Axel och Walborg, om Ejnar Tambaskälfvers beteende i slaget vid Svoldern, och om Thorkel Lejras dråp af de fångne Jomsvikingarne, efter segern i Hjorungavåg». Ofvannämda Nötsund (fordom Nautasund) eller sundet mellan Högås och Torps socken på Oroust, omnämnes dock i Swerres saga, cap. 139. Under sitt krig med Baglerne låg denne konung här en gång med sin flotta (1198), och förlorade 12 af sina män, hvilka dräptes i en närbelägen skog, dit de i något ärende voro sända. — Af byar och gårdar märkas: kronohemmanen: Båröd Öfrag. 1 mtl, med liten åker och äng och ingen skog, men 4 torp och husbehofsqvarn; Båröd Nederg. 1 mtl, med 30 tunnors utsäde, men klent höbol, dålig skog, 4 torp och husbehofsqvarn, bägge taxerade till 12,300 rdr rmt, äro indragna militiæboställen för Bohusläns regemente, äfvensom 1 mtl Tånga, f. d. kapitensboställe, taxeradt till 12,000 rdr, som är ett af ortens bättre hemman. — Byarne: Båröd 1 mtl i 4 delar, tax. till 6,000 rdr; Halleröd, 1 mtl i 5 delar, tax. till 12,000 rdr; Hälla, 1 mtl i 2 delar, tax. till 5,400 rdr; Rotvik, 1 mtl i 2 delar, tax. till 7,510 rdr; Svälte, 1 mtl i 3 delar, tax. till 6,000 rdr; Åsen, 1 mtl i 6 delar, tax. till 12,000 rdr. — Adress: Uddevalla.

HÖGÅSEN. Ett berg i Wåthults socken och Jönköpings län, synes på flera mils afstånd och har lemningar efter en borg.

HÖIJ (Hög). Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Harjagers kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Höij, moderförsamling, och Käflinge, annex, samt innehåller 19 3/4 mtl. Folkmängden, som på 50 år ökats med 591, uppgick år 1856 till 1,227 personer. — *Höij*, modersocken uti Harjagers härad af Malmöhus län, är belägen 1 1/4 mil nordvest från Lund och 1 mil från hafvet, vid 75 fots höjd öfver detsamma, samt eger en areal af 1,273 tld, af hvilka 2 upptagas af vatten och kärr. Marken är jemn. Rådande jordmånen är lera. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 292 och 1856 af 603 personer, består af 10 13/24 mtl, utgörande en by på 26 nummer i 68 lotter och taxerades 1859 till 231,710 rdr rmt. Barnundervisningen bestrides i fast skola af en examinerad lärare; under året 1859 besöktes skolan af 60 gossar och 21 flickor; dessutom undervisades 1 gosse och 16 flickor i hemmet. Här märkas: N:o 3 Höij, 3/4 mtl krono, tax. till 9,530 rdr, fanjunkareboställe; N:o 8, 1 mtl, tax. till 9,530 rdr, pastorsboställ.e — Adress: Lund.

HÖIJA. Ett och 3/8 mantal frälsesäteri uti Gryta socken af Hagunda härad och Uppsala län, ligger på sluttningen af åsen vid

Örsundsbro, hvaröfver stora landsvägen går mellan Enköping och Uppsala. Midt öfver ån vesterut från gården ligger ett stort fält, der några socknar hafva sina ängstegar och kallas Rymningen. Denna gård har fordom under namn af Hya blifvit Måns Strångessons fader fråndömd, uti konung Gustaf I:s tid, derföre att han, oaktadt förbud, fört från Bergslagen 16 lod silfver till Måns Gullsmed, borgmästare i Uppsala. Sedermera har samma gård år 1571 d. 18 Mars af kon. Johan blifvit gifven åt Anders Månsson och hans arfvingar till everldelig ego; men från 1700-talet har Höija tillhört grefliga slägten Spens och eges för närvarande, jemte 2 mtl Eningböte, taxerade till 39,500 rdr rmt, af grefve J. M. Spens.

HÖJA. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Åsbo kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Höja, moderförsamling, och Sörby, annex, samt innefattar $43^{29}/_{48}$ mantal. Folkmängden år 1856 var 2,061 personer. — *Höja*, modersocken, omgifves i norr af Ribbelberga, i söder och sydost af Starby socknar, i vester af Kullaviken, samt omfattar en areal af 7,313 tunnland, af hvilka 4 äro sjöar och kärr. Marken är merändels jemn utan berg. Jordmånen består i allmänhet af fin sand och någon lera samt lermylla och grusjord. Hvarken skog eller torfmossar finnas. Socknen, som år 1805 beboddes af 728 och 1859 af 1,574 personer, består af $20^1/_{92}$ mtl skatte, $6^{127}/_{192}$ mtl krono, $4^1/_8$ mtl frälse och taxerades 1857 till 150,940 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i både fast och ambulatorisk skola, med 3 rotar, af 2 examinerade lärare för 76 gossar och 64 flickor i den förra och 63 gossar och 61 flickor i den sednare; dessutom undervisades 5 gossar och 19 flickor i hemmet och 2 gossar i allmänt läroverk; alltså tillsammans 146 gossar och 144 flickor. Kyrkan är belägen $^1/_2$ mil från Engelholm. — Af fornlemningar märkas i socknen qvarlefvor af 2:ne små batterier på Skörplinge egor och gent emot samt $^1/_{16}$ mil från Engelholm, hvilka skola hafva blifvit uppkastade under Christinas förmyndareregering af generalen Gustaf Horn. — Af byar och gårdar märkas *Höja* $1^3/_8$ mantal, med Skörplinge 1 mtl, taxerade till 12,330 rdr bko, egas af kammarherre Gyllenstjerna; Åsarp, Mardal, Bonnarp; *Höja* 1 mtl krono, ibm $^5/_8$ mtl mensalhemman; $^1/_6$ mtl Skörplinge, tax. till 8,930 rdr bko, innehafvas af kyrkoherden; Höja $^3/_8$ mtl krono, klockareboställe; Höja $^1/_2$ mtl d:o, kronolänsmansboställe; Höja $^1/_3$ mtl d:o, häradshöfdingeboställe. — Adress: Engelholm.

HÖJELYCKE och ALBIERA kallas 2:ne höga backar i Torrlösa socken af Malmöhus län. På den förra skall, enligt sägen, en jätte vara begrafven, hvilket en i kors liggande stensättning utvisar. På Albiera bodde, enl. folktron, fordom en trollgubbe, den der mycket umgicks med sina grannar, trollen och innevånarne i Kungaklint och Gjällaberg. Då Torrlösa kyrka skulle byggas och förläggas vid Östraby, bortskaffade gubben om natten alla materialier, som ditfördes om dagen, hvadan man måste uppskjuta med byggandet, till dess en med större kraft än gubben uppförde kyrkan i Torrlösa. Nu sade trollgubben sig ej kunna fördraga ljudet af denna nya »Torrlösa bjällko», hvarföre han beslöt att flytta till sina slägtingar i Möenklint. Vid sin afresa lemnade han till en förtrogen bonde ett skönt guldbroderadt bälte, med tillsägelse att aflemna detta såsom ett minne åt en flicka i det närbelägna hemmanet Wipenröd. Gubben hade nämligen fattat kärlek till flickan. Men bonden, som icke anade gubbens list, ville före aflemnandet skåda bältet på afstånd. Han band fördenskull detsamma om en ek på Albiera, för att betrakta det. Men knappt hade bonden gått afsides, förrän eken med dess rot for upp i skyn; och fick trollgubben i eken omfamna en helt annan brud, än den han åstundat.

HÖJEN. Ett mant. frälse uti Kräklinge socken af Hardemo härad i Örebro län, eges, jemte $^1/_4$ mtl Hammaren, 1 mtl Husby, 1 mtl Kräklingeby, $^1/_4$ mtl Kapellet, 1 mtl Nahlavi, $2^1/_2$ mtl Skoftesta, $2/_8$ mtl Sörby, 5 mtl Torp, $^1/_2$ mtl Westanbäck, tillsammans taxerade till 54,230 rdr rmt, af f. d. justitie-kansleren m. m. E. J. Bergensköld.

HÖJEN. Egendom uti Kopparbergs socken af Stora Kopparbergs län, är vackert belägen vid Hosjön och ej långt från Korsnäs' jernvägsstation och sågverk samt omkr. $^5/_8$ mil från Falun; den innehåller i areal 80 spannl. (16 = 1 mtl) odlad jord med en beteshage vid gården och fäbodar vid Logården samt skog; är bebygd för ståndspersoner, med försvarliga byggnader. Egendomen, tax. 1856 till 8,650 rdr bko, utbjöds till salu i Maj 1861 för enkefru Renströms sterbhus' räkning. — Af Höjen egas dessutom 54 sp. 11 sn. 10 bandl., taxerade 1856 till 4,005 rdr rmt, af allmoge.

HÖJEN. Mjölqvarn uti Arboga socken, Åkerbo härad och Westerås län, belägen strax utanför staden Arboga, vester ut vid ån, är i orten mycket beryktad för det goda mjöl, som der males; qvarnen har 7 par stenar och taxerades 1859 till 7,000 rdr, samt med tillhörande enbladig såg och laxfiske till 8,200 rdr rmt, eges af Arboga gjuteri-bolag. Höjens såg och laxfiske har i påfviska tiden varit klostrets och Helgeands-husets egendom. Efter Westerås Recess 1527 kom den till kronan och lades under kungsgården i Arboga. Qvarnen var då byggd i tvänne hus, af hvilka ett med 2 par stenar var för kungsgårdens behof; det andra, med 4 par stenar, begagnades af

allmänheten. År 1647 skänkte drottn. Christina denna ström och qvarn åt Arboga stad, med vilkor att der skulle inrättas manufakturverkstäder. Den innehades sedan af flera enskilda under förpantning eller arrende intill 1754, då den köptes till skatte af brukspatron Almgren för 777⅓ daler silfvermynt, och har sedan tillhört slägten Danckwardt-Liljeström. Bredvid qvarnen, der nu valkstamp är belägen, har det af kon. Gustaf II Adolf år 1625 inrättade kopparmyntverket varit beläget, der Arboga klippingar med flera myntsorter slogos åren 1626, 1627 och 1628.

HÖJENTORP. Kungsgård uti Eggby socken af Walle härad och Skaraborgs län, 1 mil från Sköfde, fordom kallad Agnatorp, Hygnatorp, Hägnatorp och Högnatorp, anses af B. Rhyzelius hafva tillhört Uppsala öde, men hvilket betviflas af Lindskog, som förmodar den hafva varit enskild egendom och tillhört Bondeätten, till dess den af biskop Bengt den Gode, som var af denna ätt och dog 1190, lades till Skara biskopsstol. Magnus Johansson Engel utfärdade den 20 Januari 1284 gåfvobref på Högnatorp till biskopsbordet i Skara. Vid hertigarne Eriks och Waldemars ströfvande i Westergötland år 1304 blef Bengt Algotsson på Agnatorp, lagman i Westergötland, af dem tillfångatagen. Rimkrönikan yttrar sig derom sålunda:

»Litet förr än Lodösö brann
Fingo the Herr Benedict Lagman.»

Hertig Erik Magnusson skall på Högnatorp, med den fagra Ingeborg och sonen Magnus, tillbragt sin sista julhelg 1317. Enligt 1527 års riksdagsbeslut blef Höjentorp reduceradt och tillerkändt Kongl. Maj:t och kronan. Hertig Carl tillsatte här år 1595 And. Gudmarsson til befallningsman. Det innehades från 1636 till 1644 af landshöfdingen öfver Skaraborgs län, Carl Siggesson Rosendufva, och ehuru det sedan blef doneradt till rikskansleren grefve Magnus de la Gardie, lära dock länets höfdingar residerat här till år 1660. Stället har den vackraste belägenhet i häradet, kalladt »Mång-insjö-landet», der insjöarne, omgifna utaf blomsterrika ängar och gröna, löfbevuxna kullar, sägas vara lika många som dagar i året; från gården synas åtminstone 32. Här hafva ock ofta kungliga personer uppehållit sig. Konung Carl IX, hvilken såsom hertig innehade Walla härad, har, liksom fadren, gamle kung Gustaf på Rydboholm, förtrott sitt minne åt några träd och med egen hand planterat de i trädgården stående 4 stora lindarna, som ock kallas hertig Carls lindar (en af dessa lindar skall år 1861 hafva blåst ned). Den tredje konungen, som vi veta gjort detsamma, är Carl XIV Johan. Höjentorp brändes af Danskarne under Ranzow år 1566; de ströfvade ända hit år 1612. Konung Carl XI besökte nästan årligen Höjentorp, då han der mönstrade sina Westgöta-regementen och jagade i trakten, samt skall hafva underskrifvit indelningsverket inom fyrkanten af ofvannämda lindar. Den 18 Mars 1647 blef gården förlänt, såsom förut är nämdt, till rikskansleren grefve M. G. de la Gardie, tillika med flera andra betydliga lägenheter och deribland 70 hemman i Walle härad. År 1681 reducerades den; men grefvens enka, furstinnan Maria Euphrosyne, erhöll tillstånd att behålla den på lifstid, hvarföre den ej förr än med 1688 års ränta hemföll till kronan. Sedan nyssnämde rikskansler under kriget med Danmark fört ett mindre lyckligt befäl i Bohuslän och vid Uddevalla, återfick han ej mer sitt embete i kansliet, utan vistades på Höjetorp, der han skref sina vindiciæ veritatis, dat. d. 17 Febr. 1678. År 1735 den 6 Mars (efter Anrep 1727) blef gården under ständigt arrende upplåten till dåvarande konsuln, sedermera kommersrådet Jon. Alströmer, hans arfvingar och rättsinnehafvare, för att der anlägga schäferi m. m. Den Angoriska kamelhårs-, bock- och getafveln sköttes här sedermera med mycken framgång. Detta arrende blef i sednare tider inskränkt och har år 1830 upphört samt gården genom utlyst auktion för kronans räkning bortarrenderad d. 10 Febr. 1832 på 30 år till fanjunkaren Ringblom. Den 6 Dec. 1837 transporterades arrendet på bruksidkaren Hörstadius, hvars arfvingar år 1859 innehade arrendet. Höjentorp, som består af 7 mtl, tax. till 27,000 rdr rmt och har 130 t:rs utsäde. — Det af gr. M. De la Gardie byggda vackra slott, hvari äfven var kyrka och kapell, afbrann uti Sept. 1722, just under det konung Fredrik och hans gemål här vistades; af detsamma visas några grushögar och källarhvalf. Åbyggnaden består nu af en vacker tvåvånings sätesbyggnad af trä med två flygelbyggningar och en rymlig ladugård. Trädgården har en mängd äldre och yngre fruktträd af flera slag. Här äro flera terrasser murade af slät hällsten. Gården eger fiske i 58 sjöar, af hvilka en stor del äro belägna inom gårdens enskilda egor.

HÖK. Härad i södra delen af Halland, omgifves i norr af Tönnersjö, i öster af Sunnerbo i Jönköpings län, i söder af Norra Åsbo härad i Christianstads län, och innefattar en areal af 192,063 tunnland, af hvilka 10,030 äro sjöar och kärr. Hök hör till Laholms kontrakt af Göteborgs stift och till Södra Hallands domsaga, med tingställe vid Stora Tjerby i Tjerby socken. Folkmängden, som år 1805 var 10,570, visar sig för 1859 jemte hemmantalet m. m., fördelade på de olika socknarne, af omstående tabell:

Socknarnas namn.	Hemmantal.	Folkmängd.		
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.
Weinge	$45\frac{59}{60}$	1,159	1,188	2,347
Tjerby	$14\frac{1}{4}$	306	308	614
Knäred	$43\frac{349}{480}$	1,037	1,111	2,148
Laholms landsf.	$33\frac{1}{8}$	920	945	1,865
Renneslöf. . . .	$24\frac{61}{72}$	990	1,081	2,071
Ysby	$11\frac{11}{16}$	425	450	875
Karup.	$28\frac{11}{24}$	662	736	1,398
Skummeslöf . .	$11\frac{17}{24}$	372	391	763
Hasslöf	$26\frac{5}{24}$	429	509	938
Woxtorp	$52\frac{7}{12}$	1,159	1,238	2,397
Hishult.	$42\frac{1}{8}$	696	769	1,465
Laholm	—	523	656	1,179
Summa	$334\frac{23}{36}$	8,678	9,382	18,060

HÖKABERG. Egendom uti Ledsjö socken af Kinne härad och Skaraborgs län, af ¼ mtl, taxerad till 5,260 rdr rmt, har ett behagligt men enstaka läge, nära Lunds brunn, mellan städerna Skara, Lidköping och Mariestad, med beqväm åbyggnad, löf- och barrskog; åkern består af lera och något sandmylla; här är ett bränneri med jernplåtskölna, till hvars drifvande finnes på egorna god torftägt, samt vattenledning från en närbelägen fiskrik sjö. Egare år 1859 var And. Tranberg.

HÖKATORP. Ett och ½ mantal säteri uti Lemnhults socken af Östra härad och Jönköpings län, beläget vid Trollebo och Lögesjöarne, med 5 torp och tillhörande ladugård ¼ mtl Bottningetorp, för närvarande taxeradt till 9,150 rdr riksmynt, eges från år 1836 af kapten J. G. Danielsson, son af prosten Danielsson i Korsberga. Dessa båda hemman, ⅝ mil i längd, nära ¼ mil i bredd, äro helt och hållet kringflutna af sjöar och dem sammanbindande bäckar. Här växer Arre (Alnus incana). På 10 geom. tunnland hafva varit 200 stenrör och 1,400 jordstenar att borttaga. Gamla hus med årtalet 1659 hafva af n. v. egaren ersatts med nya, och en trädgård med terrassformiga, stenlagda afsatser har anlagts. — Hökatorp donerades af drottning Christinas förmyndare 1659 och konfirmerades 1645 och 55 åt Z. Sabelfeldt, som dog som öfverstelöjtnant, gift med Cath. Stråle. Egendomen egdes af Sabelfeldtska familjen till 1714, då Sabelfeldts enka sålde den till fru Ch. Berghman. Den tillföll sedan hennes måg, öfverinspektoren Kjellman, 1724; derpå dennes måg, kapt. Runberg; så åter dennes måg, Fredr. von Jonston. Derpå blef (1776) ryttmästaren Anders Stålhammar egare. Dennes son, Anders Stålhammar, blef egare år 1804, och efter honom hans måg, nuvarande förutnämde egare.

HÖKBY (Höksby). Två mant. skatte uti Wendels socken af Örbyhus härad och Uppsala län, på 2 n:r, tax. till 5,720 rdr, eges af allmoge. Slägten Gyllenhöök härstammar från Anders Larsson Höök, som föddes 1550 på Höksbygård och slutligen blef fogde öfver Örbyhus län. Hans sonson var Pehr Gyllenhöök, född 1643, som under Carl XI:s Danska krig (1675—79) bidrog till afhjelpande af statens behof och underhöll på egen bekostnad fyra väl utrustade ryttare vid lifregementet; adlades 1687 med namnet Gyllenhöök, dog 1706.

HÖKEBERGET, nu mera kalladt Ekesberg, beläget nära invid Ekshärads kyrka i Wärmland. År 1675 öppnades en graf med stora uppresta stenar på detta berg, i hvilken man fann ett stort skelett efter en menniska, med en stålbåge på bröstet, hvilket antages vara efter en vid namn Hök, hvilken här bott och lärer vara en af Ekshärads förste bebyggare.

HÖKEFORS. Ett mant. frälse uti Tuna socken af Tunaläns härad och Kalmar län, har tillhört Stråleslägten, på 1770-talet öfverstelöjtn. Freidenfelt och år 1790 ryttmästaren Breitholtz. För närvarande eges det af J. P. Thunbergs enka och taxeras till 4,260 rdr rmt.

HÖKENSÅS. Skog, som till större delen är kronoallmänning; efter landsh.-emb. ber. åren 1843—47, ställd under allmän vård, med en areal af c:a 24,000 tunnl., sträcker sig från Broholms bro uti Sandholms församling genom Utvängstorp och Härja socknar, Welinge, Brandstorps och Daretorps socknar, hvilken sträcka utgör 3 mil i längd; dess bredd är 1½ à 2 mil. På 1600-talet voro Doms- och Risabro i Habo i söder, Wettern i öster, Mullsjön i Hjo socken i norr och Tidan i vester ansedda såsom gränser för Hökensås. Denna skog är dels mycket uthuggen, dels af skogseldar illa medfaren, hvilket sednare i synnerhet gäller om den så kallade Svedmoen, som äfven räknas till Hökensås. På Svedmoen finnas fiskrika sjöar, hvaraf Alfvasjön är den största, om c:a 30 tunnlands rymd. Ifrån sjelfva bergåsen har man de mest pittoreska utsigter.

HÖKHUFVUD. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Olands och Frösåkers kontrakt i Uppsala stift, utgöres af 2 socknar: Hökhufvud, med annexet Skefthammar, i Uppsala län, samt innefattar $85\frac{1}{24}$ mant. Pastoratets befolkning, som på 50 år ökats med 278 personer, uppgick 1859 till 1,959. *Hökhufvud*, modersocken uti Frösåkers härad och Stockholms län, belägen 1¼ mil från Östhammar, vid 120 fots höjd öfver hafvet, vid och omkring Olands-ån, mellan Harg i öster, Börstil i nordost, Walö i nordvest, samt Skefthammar och Ekeby af Uppsala län i sydvest, vester och söder, uppta-

ger en areal af 22,819 tunnland, af hvilka 580 äro sjöar och kärr. Nämda å utgör först vestlig gräns nära 1 mils väg, skär derpå socknen i tvänne delar, klyfver sig omkring Nattön och bildar slutligen sjön Rummaren vid gränsen till Börstil, allt i nordlig rigtning, genom en tämligen jemn, ofta sidländ och väl bebyggd dalgång. Den yttre trakten åt öster består mest af berg och skogsmark kring Wattenmåssen, som åt söder står i förbindelse med sjön Wellen, men åt norr utgår genom Hall-, Tran- och Wedika-sjöarne samt Farreka- och Fämåssarne till Rönmaren. Vestra delen af socknen, Sandby åtting, som fordom räknats till Uppsala län, har ock bergländig mark längst bort, med Råddarne måsse, hvarifrån ett vattendrag går till Gimo damm i Skefthammar. Norrut närmare slättbygden går en sandås. Rådande jordmånen i dessa yttre marker å ömse sidor är sand och mojord, i stora dalgången lera. Ortens näringar äro åkerbruk, ängs- och skogsbruk, körslor, fiske m. m. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,142 personer, år 1855 af 1,267 på 233 hushåll och 1859 af 1,337 personer, består af 14¾ mtl skatte, 3¼ mtl krono, 42 1/24 mtl frälse; till Sandby åtting särskildt höra 20 mtl frälse, 1 mtl krono; nästan allt består af byar eller mindre gårdar. År 1847 lydde 28 13/24 mtl, med räntor af 15⅛ mtl, under Gimo bruk. Taxeringsvärdet för år 1859 var rmt rdr 233,000. Skolbarnens antal uppgick sistnämda år till 106 gossar och 85 flickor; häraf undervisades af en examinerad samt 2 oexaminerade lärare 72 gossar och 59 flickor uti fast och ambulatorisk skola, 3 gossar i allmänt läroverk; resten erhöll undervisning i hemmet. Hökhodhi förekommer 1314, såsom hörande till Rodhin; Hökhouut i Oland nämnes 1316, jemte en mängd gårdar i Sandby åtting. En kyrkoherdes namn förekommer 1453, kapellanernas från 1593. Kyrkan är gammal, byggd af gråsten. — Af fornlemningar omtalas »Thore Höks» hög på prestgårdens egor, andra i vestra slättbygden i norr samt runstenar der och vid kyrkan. Vid Sandby förmenas ett kapell hafva stått. — En landsväg från Uppsala går genom Sandby åtting från söder till norr mellan Skefthammar och Walö, genom Lysta gästgifvaregård, 5¼ mil från nämda stad, 12 från Stockholm; en annan utgår åt öster öfver ån, förbi kyrkan, ¼ mil nordligare, och derpå dels till Harg, dels till Börstil. En mindre väg från Ekeby går genom socknens östra del utmed ån, mottager en annan från Skefthammar, och går slutligen sjelf öfver dit, nära Gimo. Ån är farbar för skutor. Tidtals bearbetade anledningar till jernmalm finnas vid Roddarne, Bogård och Wedika; till koppar vid Wedika, der före 1656 en kopparhytta har varit anlagd; slutligen till blyglans och silfver vid Bogård, der arbete varit drifvet för kronans räkning under kon. Gustaf I:s tid och omkr. 1604; samt vid Forss, långt i söder, der flera försök skedde från 1695 till 1718. — Af gårdar och byar märkas: Prestgården 1 mtl krono, tax. till 7,500 rdr, vid kyrkan, innehafves nu af kontraktsprosten F. v. Friesen; komministersbostället 1 mtl Lysta, tax. till 3,750 rdr; ¾ mtl i Wattensta, taxer. till 2,250 rdr, är häradsskrifvareboställe; det öfriga af byn är skiftadt i 13 delar; ½ mtl i Forss, tax. till 2.480 rdr, är kronolänsm.-boställe, det öfriga af byn är skiftadt i 10 delar; Åhnö i 16 delar. Kabinettskammarherren C. L. Reutersköld på Gimo eger 7⅔ mtl Risinge, Wedika 4¼ mtl, Roddarne 4¼ mtl, Borggärde 3⅞ mtl, Lysta 2 mtl m. fl., taxerade till 161,770 rdr. — Adress: Uppsala.

HÖKMORA. Fordom var här och vid Klingbo tvänne stångjernshamrar, belägna i Karbennings socken, Norbergs härad och Westerås län, vid Wenån; de voro uppbyggda i konung Gustaf II Adolfs tid, men voro redan på 1760-talet alldeles raserade, och allenast vid Klingbo finnes ännu en tackjernshytta.

HÖKÄLLA. Ett mantal säteri uti Säfve socken af Westra Hisings härad och Göteborgs län, taxeradt till 13,500 rdr rmt, eges, jemte underliggande inom Backa socken belägna frälsehemmanen 1½ mtl Stora och Lilla Hagen, af grefve E. F. von Saltza på Mem i Östergötland och har tillhört denna slägt allt ifrån medlet af 1700-talet. Beata Wilhelmina Kruse, enka efter generalmajoren Hugo von Saltza, testamenterade 1803 Hökälla till sin mans brorsöner. Hon dog här 1812. Denna egendom har den mesta skog af alla på Hisingen, men ett svagt åkerbruk. Åbyggnaderna äro goda och omgifvas af vackra trädgårdsanläggningar. En vexelundervisningsskola är här inrättad af egaren. Vid gården finnes en uråldrig ek, under hvilken, enl. traditionen, en grefve v. Ascheberg hållit sin bröllopsmåltid. Innebär denna sägen någon sanning, afser den otvifvelaktigt generalguvernörens son, chefen för enkedrottningens lifregemente C. L. v. Ascheberg, som skall hafva varit egare af Hökälla. På 1750-talet träffades här åtskilliga minnesmärken.

HÖKÖPING. Annex-socken till Arrie pastorat i Oxie härad af Malmöhus län, är belägen vid hafvet, med 50 fots höjd öfver detsamma, och omfattar en areal af 2,037 tunnl., af hvilka 4 äro vatten och moraser. Marken är mest öfver allt jemn, åkerjorden är bördig, bestående af något lera, mest mulljord, undantagandes några ställen, som ligga närmast hafvet, der sand är öfvervägande. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 398 och 1859 af 621 personer, består af en by om 16 mant. och taxerades 1859 till 251,340 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren för 43 gos-

sar och 48 flickor; dessutom undervisades 1 gosse och 10 flickor i hemmet. Kyrkan ligger $\frac{2}{3}$ mil från moderkyrkan. Utaf byn med 17 nummer eges N:ris 22, 30, $1\frac{3}{16}$ mtl, tax. till 17,890 rdr, af Jöns Andersson; N:ris 13, 31, 20, $1\frac{65}{432}$ mtl, tax. till 17,490 rdr, af Per Persson. Klockarebolet och länsmansbostället, 2 gatehus, hvardera taxerade till 750 rdr rmt. — Adress: Malmö.

HÖLEBO. Härad af Nyköpings län, består dels af öar, dels af kustbygder, å ömse sidor om Trosa-åns utlopp, och omvexlar med slätter, skogsmarker och bergskullar samt omfattar en areal af 82,736 tunnland, af hvilka 15,020 äro sjöar och kärr (eft. Forsell 4,250 tld). De små dalgångarne hafva till större delen god lera och ej just ringa åkerjord. Odlad jord är 9,310 tunnland, naturlig äng 2,050 tunnland. I förening med häraderne Rönö, Jönåker, Willåttinge och Oppunda, kallade Konungadömet, utgör detta härad en domsaga och i förening med Rönö och Jönåker 1:sta fögderiet. Af de 5 socknar häradet omfattar, höra de två östligaste, Mörkö och Hölö, till Södertelje prosteri, de tre öfriga, jemte Trosa stad, till Daga. Häradets hemmantal, folkmängd m. m., fördelade på de olika socknarna, visar sig af nedanstående tabell, uppgjord efter mantalslängden för år 1859.

Socknarnas namn.	Hemmantal.	Folkmängd.			Bevär.-mansk.	Backst.-sittare
		Mankön.	Qvinkön.	Summa.		
Trosa l.f. . .	$29\frac{7}{8}$	387	420	807	29	23
Wagnhärad	$39\frac{13}{24}$	504	557	1,061	31	26
Westerljung	$41\frac{1}{2}$	652	690	1,342	52	8
Mörkö	$37\frac{1}{4}$	546	542	1.088	58	14
Hölö	$62\frac{7}{8}$	712	739	1,451	34	20
Trosa stad .	—	185	263	448	20	—
Summa	$211\frac{1}{24}$	2,986	3,211	6,197	224	91

HÖLJERUD. Skattehemman uti Steneby socken, Wedbo härad och Elfsborgs län, utgörande med Hälgerud och Björnebyn 1 mtl, tax. till 5,400 rdr rmt, hörer under Billingsfors bruk, som 1859 egdes af brukspatron S:t Cyrs konkursmassa. Höljerud kallas gammal sätesgård 1681 och egdes då af majoren Sv. Liedeman.

HÖLJERUD, STORA och LILLA. Ett frälsehemman uti Långaryds socken af Westbo härad och Jönköpings län, bestående af $\frac{5}{8}$ mtl, med såg, qvarn och pappersbruk, det sednare anlagdt i början af innevarande sekel; häraf eges hälften af P. Kjellman jemte Lars och Jonas Kjellman; andra hälften eges af enkan Sara Rosenqvist. Det hela taxeras till 10,070 rdr rmt.

HÖLÖ. Socken och konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södertelje kontrakt af Strengnäs stift, ligger i Hölebo härad och Nyköpings län, $1\frac{3}{4}$ mil norr från Trosa, vid Östersjön och 40 fots höjd öfver hafvet, mellan de inre Mörköfjärdarne i öster, Ytter- och Öfver-Järna socknar i norr, Wårdinge med Långjön i vester, Wagnhärad i söder och sydvest, Tullgarnsfjärden i sydost; bildar, utom en sydligt utskjutande del mot sistnämda fjärd, en nästan fyrsidig figur af $\frac{3}{4}$ till 1 mils längd från öster till vester, och nästan lika bredd, samt upptager en areal af 18,144 tunnland, af hvilka 1,690 äro sjöar och kärr. Hafskusten och mellersta bygderna omvexla med bergkullar, små slätter och små sjöar, utgörande ett vackert kuperadt land; blott sydöstra kusten är mera bergländig och har å Wårdkasberget vid Tullgarn 166 fots höjd. Inåt gränserna mot vester och nordvest antaga bergen en mera sammanhängande natur, bildande utmarker ej utan skog mot Södertörn och Wagnhärad. Wattendragen äro obetydliga, utom Långsjön, som blott delvis hör hit, upptager smärre vatten inifrån landet och har utlopp till Wårdinge. Alla öfriga utgå till hafvet, såsom Simmsjön i norr, Lill- och Kyrksjöarne, med tillopp af Södersjön, samt Norbosjön sydligast. Delen kring Kyrksjöns östra ända räknas för en af de vackraste trakterna. Jordmånen är på slätterna till större delen lera; klimatet anses jemnare och helsosammare än på Mörkön. Af källor nämnes en mineralisk vid Lilla Åby, hvilken af gammalt, ehuru ej mycket, besökes och år 1801 blifvit af läkare pröfvad. Ortens hufvudnäring är åkerbruk; blott såsom binäringar kunna nämnas ängs- och skogsbruk samt trädgårdsskötsel; fisket är ringa, emedan ej någon egentlig skärgård hör till socknen. I sednare tider är ett marmorbrott upptaget vid Wrå. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,271 och år 1859 af 1,578 personer, består af $15\frac{1}{6}$ mtl skatte, $24\frac{5}{8}$ mtl krono, $23\frac{1}{2}$ mtl frälse och taxerades sistnämda år till 432,500 rdr rmt. Ej fullt $\frac{1}{3}$ af mantalen höra till Tullgarns kungsgård, ungefär $\frac{2}{5}$ egas af bönder. — Hole cum annexa in prepos. Torensi förekommer omkring 1314, äfvenledes utraque Hole, och särskildt Ofrahole 1435. Sockmen har nämligen varit delad i tvänne, sannolikt med hvar sin kyrka, den ena belägen $\frac{1}{2}$ mil i nordvest upp i landet, der ännu ruiner visas vid Broby; den kallas dock redan 1572 ödelagd. En och annan kyrkoherde nämnes från 1300-talet, kapellaner åtminstone från 1642. Den nuvarande kyrkan, med utmärkt vackert läge, ombyggdes 1792—96, af sten och tegel, $61\frac{3}{4}$ aln. lång, $24\frac{1}{4}$ aln. bred, $20\frac{1}{4}$ aln. hög, och blef då kallad Fredrik Adolfs kyrka till åminnelse af hertig Fredrik Adolf af Östergötland, hvilken då vistades på Tullgarn och ganska mycket medverkade till kyrkans förskönande; den har torn qvar från äldre tider, altartafla af Hörberg, flera dyrbarheter, skänkta från herrgårdarna, en mycket kostbar skrud, förfärdigad 1817 af prinsessan Sophia Al-

bertina, en graf för slägten Sture, hvari förvaras en fordom i kyrkan uppställd minnesvård af marmor öfver grefve Carl Sture, död 1598, samt andra grafvar för slägterna Lode och Björnberg. I sakristian finnes en trumma, som varit begagnad 1719, då Ryssarne landstego på hemmanet Stafs egor, men blefvo af allmogen, under dåvarande prosten Scharffs anförande, bortskrämda från orten. Denne bebjertade man samlade nämligen då så mycket folk, som i hast var möjligt, och tågade i spetsen för denna sammanrafsade trupp, beväpnad med liar, skäror, stänger, påkar och dylikt, fienden till mötes, hvarjemte han berättas hafva uppsatt en mängd hattar på de kringliggande höjderna, för att dermed inbilla fienden, att de sålunda betäckta buskarne utgjorde beväpnadt manskap. Sjelf var han försedd med den omnämda trumman, på hvilken han oupphörligt dundrade, och hvilken, i förening med några stekpannor, utgjorde hans krigsmusik. Fienden förskräcktes af detta larm och återvände skyndsamt till sina skepp. Öfver denna händelse har en årlig tacksägelsefest blifvit firad till 1777. — Socknen har två folkskolor, den ena vid kyrkan, den andra vid Tullgarn, den sednare stiftad af kronprins Oscar 1836. Skolbarnens antal 1859 utgjorde 65 gossar och 57 flickor; häraf undervisades 55 gossar och 46 flickor af två examinerade lärare; de öfriga, 10 gossar och 11 flickor, undervisades i hemmet. — Af fornlemningar inom socknen omtalas grafhögar, stensättningar, bauta- och runstenar flerestädes, hvaribland i synnerhet de på Sörby, Lido, Skilleby, Hejsta och Österby egor befintliga må räknas. En runhäll finnes vid vestra kyrkogafveln, en i Lida hage med inskriften: Tar : lit : raisa : stain : Þinsa : eftir : Ketilhaufþa : faþur : sin : boanta : koþan . Kuþ helbi : has : ant. Stensättningar och stenrös förekomma så väl på åtskilliga andra ställen inom socknen, som i synnerhet till en stor mängd uti tvänne under prestgården lydande beteshagar. På en hemmanet Winterhälla tillhörig äng vid Saltsjön märkes en skans, hvilken lärer blifvit uppkastad i Gustaf II Adolfs tid, under konungens krig med Sigismund i Polen omkring år 1624, i afsigt att dermed förhindra fiendens landstigning. I samma afsigt uppfördes äfven en bergskans på den midt emot liggande stranden i Mörkö socken. De blefvo likväl aldrig begagnade, utan snart utrymda. År 1568 blef, sannolikt på den s. k. Rännareslätten å Höle, eller Tullgarns-skogen, der landsvägen går fram, kon. Erik XIV:s krigsöfverste, Iwar Månsson (Stjernkors), slagen af hertigarne Johan och Carl, som vid detta tillfälle förlorade en tapper man, Volmar Wrangel, hvilken begrofs i kyrkan. — Allmogen har här i äldre tider känt jernets elektriska attraction, emedan de i åskväder ställt ett upp och nedvändt jernkärl framför huset. — Af gårdar märkas: kungsgården *Tullgarn*, med underlydande tax. till 66,330 rdr rmt; säteriet Edeby, tax. med underl. till 92,000 rdr rmt; Lida, skattesäteri; Wrå 1 mtl frälsesäteri, 1 mtl frälse; Kjulsta säteri, tax. till 20,120 rdr rmt; Staf $2\frac{1}{2}$ mtl, tax. till 15,550 rdr; 1 mtl Helleby, $\frac{1}{2}$ mtl Sörby, taxerade till 12,070 rdr, tillhör Nettelbladt; 1 mtl Wablåker, $\frac{1}{2}$ mtl Sörby, $\frac{1}{2}$ mtl Hemsta, taxerade till 13,780 rdr rmt, tillhöra v. länsman C. E. Åkerman; Åbyqvarns qvarn och såg, vid Kyrksjöns utlopp, taxerade till 13,500 rdr, hafva 2 egare; — Nackunga 1 mtl krono, prestgård, tax. till 6,750 rdr; komministern besitter $\frac{1}{4}$ mtl i Bökesta, taxeradt till 1,420 rdr; $\frac{3}{8}$ mtl Gräfsta är kronofogdeboställe; $\frac{3}{8}$ mtl ibm är häradsskrifvareboställe, hvardera tax. till 1,390 rdr rmt. — Adress: Södertelje.

HÖMB. Annex-socken till Hvarfs pastorat, belägen uti Wartofta härad af Skaraborgs län, 2 mil söder från Sköfde, vid 375 fots höjd öfver hafvet, omgifves i norr af Ljunghem af Gudhems härad, i vester af Kongslena, i söder af Aklinga, i öster af Fröjered, och omfattar en areal af 2,962 tunnland. Marken är merändels jemn och sidländ. Jordmånen består af sand och sandmylla. Skog finnes ymnigt. Socknen, som år 1805 beboddes af 478 och 1859 af 481 personer, består af $8\frac{3}{4}$ mtl frälse. Barnundervisningen bestreds sistnämda år af en examinerad lärare jemte klockaren uti fast skola för 24 gossar och 15 flickor, under det att 17 gossar och 29 flickor undervisades hemma. Kyrkan, belägen $\frac{3}{5}$ mil från moderkyrkan, är ljus och rymlig, byggd på 1700-talet af hofstallmästaren Gustaf Hård, och har sedan 1804 ett litet orgelverk. Hon är utan torn. Skogen, ett hemman af $\frac{1}{4}$ mtl, är kyrkan tillhörigt, hvaraf skatterätten blifvit försåld, så att kyrkan nu blott har frälseräntan. Största gården i socknen är Kaflås, 1 mtl med qvarn, hvarunder lyder hela socknens hemmantal, med undantag af Påfvarps by, som är skiftad mellan 6 åboer. Kaflås egendom, taxerad till 63,580 rdr rmt, eges af generalen m. m. baron Essens arfvingar; Homb by $4\frac{1}{2}$ mtl, äfven lydande under Kaflås, är i sednare åren ombyggd i reguliert skick, efter en af landtmätare förrättad tomtdelning. De flesta åboerne härstädes voro i anseende till jordmånens svaghet fordom fattiga, men sedan de fått anvisning att uppodla några tunnland nästan oduglig mark, äro de nu till större delen väl bergade. Jordmånen är sandmylla och utsädet är råg och hafre. Man förmodar att byns namn, som är sammandraget af Höhemb, kommit af de kring Ösan belägna sidlända maderna. — Adress: Sköfde.

HÖNESTRÖM. Jernbruk uti Elghults socken af Uppvidinge härad och Kronobergs län, är beläget nära Höneskruf, med manufakturverk, har 1 härd och 1 hammare samt oinskränkt smidesrätt. Tillverkningen för år

1859 uppgick till 1,955 centner 52 ℔ bergvigt och taxeringsvärdet upptages till 51,950 rdr rmt. År 1828 tillhörde bruket brukspatron Barchæus, nu enkefru friherrinnan Taube under Orrefors i Helleberga socken.

HÖNSEHYLTE SKANS. Så benämnes i allmänhet Trojenborg, som i hedendomen varit ett slott med detta namn, och Troja, en stad, på ett näs mellan Hakeqvarns-å, som här vidgar sig till en sjö, kallad Hafsbältan, och Hartgrepens Löjetråg, en liten sjö uti Allmundsryd socken i Småland. Ej långt härifrån ligger en gård, som ännu kallas Trojemåla, och skogen deromkring Trojaskog. — Om en prest, vid namn Per Dagsson, som bott vid Trojenborg, går den sägen, att han plöjt upp en del af vallen, hvarvid en mängd menniskoben kommit i dagen. När den derstädes utsådda rågen stack upp, kom Odin ridande från bergen hvarje afton, så stor, att han räckte öfver alla ladugårdshusen, med spjut i handen, och höll han då utanför förstugudörren, förhindrande alla, hela natten igenom, att gå ut eller in. Så skedde hvarje natt, till dess rågen skars. Presten tog väl två grödor af åkern; men för den myckna förtret Odin gjorde honom, igenlades denna åker.

HÖNSSÄTER. Egendom uti Österplana socken och Kinne härad af Skaraborgs län, belägen på Kinnekulles nordöstra sluttning mot Wenern, $3\frac{1}{2}$ mil från Mariestad och $2\frac{1}{2}$ mil från Lidköping, utgöres af $7\frac{3}{4}$ mtl, deraf Hönssäter af $1\frac{1}{2}$ mtl, Skagen $\frac{3}{4}$ mtl, Sjörås $\frac{1}{8}$ mtl med qvarn och såg, Tomesäter 2 mtl, Österplana $1\frac{1}{4}$ mtl m. fl., och utgör, jemte alunbruk, tax. till 33,000 rdr, kalkugn och tegelbruk, ett gods, som 1859 taxerades till 79,020 rdr, med grefve H. D. Hamilton till egare. Till egendomen hörer 90 tunnl. åker; ängarne äro beväxta med löfträd, något gran och furu finnes vid gården. Afkastningen är c:a 300 lass hö och mellan 3 à 400 tunnor spannmål. Trädgården innehåller 5 tunnland. — Förste kände egare var Ingemar Abrahamsson, hvilken år 1400 pantsatte denna egendom till Hemming Olsson. Ulfrid Abrahamsdotter lemnade år 1407 sin måg, Ficke Grupen, tillstånd att inlösa hennes egendom Hönssäter. Egert Grupendal testamenterade Hönssäter 1442 till sin fosterdotter, Brigitta, dotter af ståthållaren på Westenäs, Håkan Svensson (Bölja) och Anna, Carl Knutssons dotter. Brita Håkansdotter blef gift med häradsskrifvaren Amund Svensson Stake och Hönsäter kom sålunda i denna slägts ego, hvilken det tilllhört till 1790; af denna slägt hafva följande varit egare: Erik Amundsson Stake, slottslofven på Leckö år 1534, gift med Cecilia, dotter af Anders Persson till Ulfstorp; Olof Eriksson Stake, ryttmästare vid Westgöta kavalleri, gift med Karin, dotter af amiralen Matts Nilsson Kagg och stupade vid Halmstad 1563; Erik Olofsson Stake, hert. Carls af Södermanland råd och marskalk, gift 1589 med Ingeborg, dotter af Lage Axelsson Posse till Aspnäs, död år 1598; friherre Harald Eriksson Stake, Sv. riksråd och guvernör öfver Bohuslän, generallöjtnant vid kavalleriet, född 1598 och död 1677. Det var denne Stake, som så tappert värnade Westgötagränsen mot fienden och vann slaget på Sandgårds ängar; han var gift två gånger, först med Magdalena, enka efter Joh. Ekeblad, som stupade 1636 i Tyska kriget, och dotter af ryttmästaren B. Sparre till Rossvik m. m.; sedan med Catharina, dotter af riksrådet friherre Clas Bjelke till Wik; friherre, löjnanten Johan Haraldsson Stake, född 1691, var gift 1712 med Augusta Ch. Soop; då den sista ättlingen af denna slägt, friherre Harald Gustaf Johansson Stake, dog ogift 1795, ärfdes Hönsäter af ryttmästaren och riddaren H. G. Linck; denne sålde 1796 egendomen, som då skall hafva haft $16\frac{1}{2}$ mtl med underlydande, till hofjunkaren P. von Hofstén, gift med C. L. Geijer, hvilken innehade den till sin död år 1822, då den tillföll dennes måg, förutnämda nuvarande egare. Efter skedda undersökningar åren 1694 och 1700 erhöll egendomen under Johan Stakes tid, genom kammarkollegii utslag den 18 Juni 1702, jus patronatus till Österplana församling, i följd af de kostnader och byggnader hans fader, riksrådet och generalguvernören baron Harald Stake gjort vid kyrkan. Karaktershuset var redan före 1600-talet uppfördt till en våning, men påbyggdes till 2 våningar år 1667 af riksrådet friherre H. Stake. Vådeld öfvergick gården 1707, då 7 träbyggnader förstördes och öfvervåningarne på stenhusen skadades. Det blef sedan under hofjunkaren v. Hofsténs tid tillbygdt åren 1806 och 1807 och satt i dess närvarande skick. Strax nedanför Hönssäter ligger alunbruket, som blifvit, efter erhållna privilegier, med 2:ne enkla pannor anlagdt 1767 af ryttmästaren H. Linck och ökadt med tvänne pannor 1785. År 1797 beviljades dåvarande egaren, hofjunkaren B. von Hofstén, ytterligare privilegium på 4 enkla pannor, på den grund, att han förband sig använda skiffer till kokningen under alla 8 pannorna, i stället för ved, då skogen, som hörde till Hönssäter och dess i Forsshem belägna hemman, blifvit betydligt medtagen. Bruket flyttades på ny grund, nybyggdes och sattes i dess nuvarande goda skick. Enligt landsh.-embetets berättelser för år 1828 var här då 62 arbetare och tillverkningsvärdet steg till bko rdr 18,800. Sedermera har tillverkningen, för minskad afsättning, betydligt aftagit. På de sednare åren uppgick den öfverhufvud blott till 560 tunnor. En half fjerdingsväg från gården i Sjöråsviken är en hamn, som både för bruket och i andra afseenden är förmånlig.

En saga förtäljer oss huru ännu på 1600-talet sådana nejder, som äro utmärkta af en underbar och stor natur, varit af underbara

varelser befolkade. I de stora ödsliga bergens skrefvor och klippstugor bodde jättefolket, men i den ljusa engden kring Kinnekulle, i de gröna kullarne och dunkla löfdungarna, hade de milda och vackra ljuselfvornas slägte sitt tillhåll, såsom i följande saga förtäljes: »Fru Malin, Harald Stakes husfru, satt en sommarafton i sin sal på Hönssäter, då dörren öppnades och en vacker jungfru inträdde; det var en elfjungfru, mycket fager och ljuslätt, så att fru Malin väl kunde förstå, att hon var af ljuflingaslägtet. Hon bad med mycket mild röst att få låna fruns bröllopsklädning till sitt bröllop, som skulle hållas följande dagen. Det är efter sådana bröllop de gröna frodiga gräsfläckarne på ängarne, af folket elfdansar kallade, sägas hafva kommit Fru Malin ville icke neka den vackra jungfrun hennes begäran, utan stod genast upp, gick efter den önskade klädningen och lemnade den i elf-flickans nästan genomskinliga, fina händer. Med löfte att snart återkomma med lånet, ilade hon bort med lätta, ohörbara steg. Tredje dagen derefter fanns klädningen i salen; men ingen menniska hade sett elfbruden eller någon annan bära den dit. Icke litet förvånad blef fru Malin då hon betraktade sin klädning, nu fullsatt med prydnader och spännen af finaste guld. Till tack för lånet var vid klädningen fäst en skön guldring, infattad med ädla stenar af högt värde. Denna klenod förvarades sedan med denna sägen i Stakeska slägten.»

HÖNÖ. Ö, hörande till Öckerö socken, Westra Hisings härad och Göteborgs län, skiljd från ön Öckerö genom ett smalt sund, som blott kan passeras af mindre båtar, är nära $\frac{1}{2}$ mil lång och från $\frac{1}{16}$ till $\frac{1}{4}$ mil bred. Denna ö innehåller $4\frac{1}{4}$ hela hemman, deribland Hönö Bergeg. och Hönö Westerg., 2 mtl skatte i 29 delar, med väderqvarn, tax. till 16,540 rdr rmt; Hult 1 mtl i 16 delar; Röd $\frac{3}{4}$ mtl i 16 delar, tax. till 12,538 rdr rmt. Här är skolhus. År 1858 utgjordes befolkningen på ofvannämda hemman af 366 personer.

HÖRA. Förr en socken uti Kållands härad af Skaraborgs län, nu mera sedan år 1803 förenad med Hjerpås, består af $10\frac{3}{4}$ mtl och taxeras till $72,847\frac{1}{2}$ rdr rmt. Här märkas: säteriet Domö. med qvarn och torp taxeradt till 14,760 rdr rmt och eges af löjtn. Hægert; 1 mtl Stommen; 1 mtl Sjötorp, 1 mtl Hulebäck; Russelbacka 2 mtl med qvarn.

HÖRBY. By i Mjellby socken och Listers härad af Carlskrona län, består af $9\frac{5}{8}$ mtl, af hvilka $1\frac{5}{8}$ mtl äro frälse, har sidländ både åker och äng, hvarföre man säger: »Hörby gröe är landsens öe»; har otillräcklig skog och intet fiske; samt en skattlagd väderqvarn. Cronholm anför såsom bevis för sin mening, att Sjotansvad varit beläget vid denna by, att den bestått af flera öar med många vadställen, hvilket äfven skulle synas deraf, att då ett hus skulle byggas i Hörby och man gräfde en nog djup grop till en stor hörnsten, uppkom hafstång och en myckenhet salt vatten.

HÖRBY. Konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Frosta kontrakt af Lunds stift, innefattar två socknar: Hörby, moderförsamling, och Lyby, annex, samt består af $54\frac{2}{60}$ mantal. Marken i detta pastorat är i allmänhet ojemn och stenbunden, i synnerhet på östra sidan, som gränsar mot Espinge och Sallerups socknar. Rådande jordmånen är sandblandad mylla, på dels ler- och dels sandbotten. Någon skog af ek och bok växer här väl, men ej ymnig och icke en gång till innebyggarnes eget behof. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1,025, uppgick 1856 till 3,127 personer. — *Hörby*, modersocken i Frosta härad af Malmöhus län, ligger $3\frac{1}{4}$ mil o.n.o. från Lund, vid 170 fots höjd öfver hafvet, och omfattar en areal af 9,489 tunnland, af hvilka 565 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,257 och 1859 af 2,052 personer, består af $30\frac{1}{30}$ mtl bet. eganderättsafgift, $2\frac{7}{16}$ mtl krono och taxerades 1859 till 469,780 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 af tre examinerade lärare uti både fast och ambulatorisk skola för 137 gossar och 100 flickor i den förra och för 20 gossar, 15 flickor i den sednare; dessutom undervisades enskildt 5 gossar och 12 flickor samt 8 gossar i allmänt läroverk; tillsammans 170 gossar och 127 flickor. — Uti kyrkan är amiralitets-kapitenen Thijs Thijsen, adlad Ankarstjerna, begrafven. Han var son af kapiten Diedric Thijsen, som fick sin bane 1658 i sjöslaget i Öresund mot Holländska flottan, då den undsatte Köpenhamn. Han sjelf dog 1696 på örlogsskeppet Svan utanför Riga; men liket hemfördes och jordfästes med mycken pomp i Carlskrona, hvarefter det nedsattes i familjegrafven här i kyrkan, der ock vapnet ses. Skriftställaren Anders Lanærus föddes här 1738 och var son af klockaren i församlingen. Bland hans skrifter voro: »Försök om Europeiska och i synnerhet Svenska folkets seder och beskaffenhet», »Tal om vetenskaperna och deras utsigt under Gustaf III:s spira», »Fyra psalmer» m. m. — Af större byar märkas: *Hörby*, på 24 nummer i 30 lotter, utgörande $3\frac{7}{12}$ mtl skatte, $2\frac{3}{16}$ mtl krono, hvaraf prestgården 1 mtl, tax. till 7,500 rdr; mönsterskrifvarebost. $1\frac{1}{16}$ mtl, klockarebol $\frac{1}{8}$ mtl; med postkontor, häradets tingsställe och gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till W. Wram $2\frac{1}{2}$ mil, till Hurfva $1\frac{5}{8}$ mil, till Höör $1\frac{1}{4}$ mil. Vid stora vägen mellan Hurfva och Hörby ligger Ousbyholm, $1\frac{1}{8}$ mil från Hurfva. — Råby i 27 nummer, hvaraf 1—3 lyda under Ousbyholm. Några skattehemman i byn dels köptes, dels upptogos som öde af majoren Hans Henrik von Reppholt, och gåfvos ho-

nom och hans arfvingar år 1676, under Norrköpings besluts vilkor, i anseende till den kostnad, han å dem uti byggnad och uppodlingar användt. Han dog 1690 och ligger begrafven i kyrkan, der hans vapen med Tysk påskrift ses. — Tågarp 7/8 mtl skatte, 1/8 mtl krono; Herröd, 1 1/6 mtl skatte på 3 nummer; Köinge. — Adress: Hörby.

HÖRDA. Ett och 1/2 mant. skatte samt 1/2 mant. frälse uti Wirestad socken af Allbo härad och Kronobergs län; häraf eges 1/2 mantal af öfverfältläkaren Bergholtz; 1/2 mantal af en bonde; bägge delarne taxerade till 7,020 rdr rmt; härtill höra qvarn med 2 par stenar och såg med 1 blad, taxerade til 1,750 rdr rmt. Frälsehemmanet är äfven skiftadt i 2 delar. Från detta Hörda äro tvänne bondnamn tagna, som blifvit allmänt kända i Sverige. Pehr Hörberg, son af en soldat, Åke Hörberg från Hörda, född på Öfra Ön d. 31 Jan. 1746, började med att valla boskap, men kände ett oemotståndligt behof att utöfva målning, musik och skulptur, utbildade sig på egen hand till en konstnär, som ådagalade, yttrar Wieselgren, »att han, född i Italien, säkerligen ej stannat långt under dess konstnärer af första ordningen». Han kom i bondtröja till Stockholm, vann Sergels aktning, blef 1797 ledamot af Fria konsternas akademi, sedermera betitlad »hofmålare», och fick 1812 af kon. Carl Johan en årlig pension af 100 rdr bko. Död 1816 på sin gård Falla, 1/2 mantal i Hellestad i Östergötland; är begrafven i Risinge. Man har af Hörberg 84 altartaflor. Han målade med oljefärg, kalkfärg och limfärg; graverade i koppar, trä och papp, öfverförde gamla målningar på ny duk, gjöt teckningar i tenn, skar i horn och ben, modellerade i lera och lät bränna statyer till trädgårdsprydnader. Hans bildhuggerier sakna ej konstvärde. Han gjorde violiner och astronomiska instrumenter, schatuller och bildstoder. Åtskilliga af hans musikaliska kompositioner hafva ansetts utmärkta genom känsla och originalitet. Han är, slutar Atterbom i sitt företal till hans sjelfbiografi, »idealisk i det sublima». Silfverltolpe, »Gamla skolans organ», yttrade sig ock med stor aktning om detta fenomen, der natur och konst syntes vara ett. Den andra bonden med namn af Hörda är kämpen för Wärendska arfslagens förallmänligande i Sverige, Sven Heurlin, son af en från Wieslanda inflyttad bonde. Genom Korgl. Maj:ts nådiga stadfästelse har från d. 14 September 1845 Wärends urgamla arfs- och giftorätt blifvit hela Sveriges.

HÖREDA. Regalt pastorat af 2:dra klassen, hörande till Södra Wedbo kontrakt af Linköpings stift, utgöres af 2 socknar: Höreda, moderförsamling, och Melby, annex, samt innehåller 73/61 mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 611 personer, utgjorde 1855: 2,595. — *Höreda*, modersocken uti Södra Wedbo härad af Jönköpings län, 3/4 mil s.s.o. från Ekesjö, vid 610 fots höjd öfver hafvet, gränsar i öster till Hult, i söder till Melby och Björkö, i vester till Solberga, i norr till Eksjö landsförsamling: är 2 1/4 mil lång, 1 1/2 mil bred och omfattar en areal af 29,021 tunnland, af hvilka 2,280 äro sjöar och kärr, samt innehåller 28 1/8 mtl skatte, 10 1/4 mtl krono och 12 1/2 mtl frälse, taxerade år 1857 till 181,200 rdr bko. Af sjöar finnas 24 stycken större och mindre. Ungefär 1/3 af marken är mycket bergaktig, en tredjedel jemn och uppfylld af sand, och en tredjedel af lera och mulljord. Skog finnes knappt till husbehof. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,429 och 1859 af 1,782 personer, har ambulatorisk skola i 3 rotar, der samma år 89 gossar och 61 flickor undervisades af en examinerad lärare, under det att 6 gossar och 28 flickor erhöllo undervisning hemma. Kyrkan, 5 1/2 mil från Jönköping, är af sten, och af obekant ålder. År 1763 nedrefs norra sidan af muren och en tillbyggnad gjordes af sten. I grannskapet af kyrkan och vid Ryningsholm äro hedniska grafplatser. På det sednare stället äro äfven uppresta bautastenar bland ättehögarne. Vid Markestads by och bro äro tvänne runstenar, hvaraf den vid bron har följande inskrift: Irfr . karþi . . kuml . eft . . . . akut . . faþur sian ufs (irfr?). — Markesta och Sköttla blefvo år 1368 af fru Ingeborg Jonsdotter till Ryda gifna till nunneklostret i Kalmar, då hennes dotter blef nunna. — Af gårdar märkas här vidare: kyrkoherdebostället Höreda 1 mtl krono, tax. till 4,800 rdr; komministersbostället Kräpplehult 5/8 mtl, tax. till 2,850 rdr rmt; Hunnerstad, kronosäteri; Torseryd, skattesäteri; Sjustad eller Röningsholm, säteri; *Höreda*, 1 1/2 mtl skatte i 5 delar; Pershult, Kulla, Qvarnarp. — Adress: Ekesjö.

HÖRENDE, SÖDRA. Stångjernshammare i Westra Fernebo socken, Wagnsbo härad och Westerås län, är belägen 1/2 mil vester ut från kyrkan, nedanför Forss bruk vid Hörenda sjö; hade på 1750-talet 2 härdar, hammarskatten var 10 ℔. Egare då voro bergsmän; år 1825 tillhörde Sör-Hörende brukspatron Hebbes arfvingar och lagman Björkenstam. År 1859 hörde 3/4 mtl, tax. till 6,150 rdr rmt, under Engelsbergs bruk, och 2 mtl, tax. till 17,490 rdr, hade 8 egare af bergsmän. *Norr-Hörende*, tax. till 6,035 rdr rmt, hörer under Högforss bruk.

HÖRJA. Annex-socken till Finja pastorat, i Westra Göinge härad, omgifves i söder af Finja, i vester af Oderljunga, i norr af Röke och Wittsjö samt i öster af Wankifva socknar och omfattar en areal af 13,747 tunnland, af hvilka 85 äro sjöar och kärr. Socknen, som år 1805 beboddes af 635 och

1859 af 1,142 personer, består af $14\frac{5}{24}$ mtl skatte, $5\frac{13}{24}$ mant. krono och taxerades år 1857, jemte Finja, till 180,500 rdr bko. Uti socknens fasta skola undervisades år 1859 56 gossar och 52 flickor, i den ambulatoriska 20 gossar och 15 flickor af en examinerad och en oexaminerad lärare; dessutom undervisades 4 gossar och 16 flickor i hemmet. Kyrkan är belägen $\frac{3}{4}$ mil från moderkyrkan. — Af byar och gårdar märkas: Hörja, skiftad i 28 delar, tax. till c:a 80,000 rdr bko; Björkeröd, Rya, Aggarp, Röshult, Strandböke $1\frac{1}{2}$ mtl; Kjellstorp, med sågqvarn och stamp, tax. till 3,925 rdr bko; *Hörja* 1 mtl krono, sergeantboställe; Thorstensbygget, $\frac{1}{3}$ mtl ibm, innehafves af kronolänsmannen. — Socknen ligger $3\frac{3}{4}$ mil från adressorten Christianstad.

HÖRLE. Jernbruk uti Wernamo socken af Östbo härad och Jönköpings län, har, jemte Carlsforss bruk, 4 hamrar och 7 härdar med 3,000 sk℔ årligt smide, qvarn med 5 par stenar, valsverk och Carlsforss såg; det hela uppskattas till 283,250 rdr rmt och eges af herrar Grönvall & C:ni. Hörle bruk anlades år 1659 af Holländaren Laurentz Back; egdes efter honom af Justus Back; derefter af Holländarne von Lindt och Broowen; och genom gifte med den sednares enka, född friherrinna Liljecreutz, kom riksrådet grefve Gabriel v. Seth år 1740 i besittning af detsamma. Under ofvannämde grefves tid blef Hörle, med tillhörande bruk och lägenheter vid Taberg i Månsarps socken, fideikommiss för friherrliga Liljecreutzska ätten, och tillträddes efter grefve von Seths död af baron Carl Axel Liljecreutz, död här 1810. Han bevistade Pommerska kriget. Dennes äldsta son, baron Carl Liljecreutz, kom sedermera i besittning deraf, och sedan han år 1812 fått fideikommiss-egenskapen transporterad på Lundboholms säteri i Woxtorps socken, försåldes Hörle med tillydande bruk och lägenheter till major N. J. Ekerman, af hvars kreditorer de betydliga Hörleska egendomarne inköptes af bröderna, grefvarne John och Jacob Hamilton den 15 Dec. 1819, hvilka här stiftade en vexelundervisningsskola, öppnad d. 1 Mars 1828, der öfver 80 barn under och utom godset få kostnadsfri undervisning; öfverstelöjtn. grefve Jacob E. Hamilton har derjemte donerat 1,000 rdr bko till uppfostran af värnlösa fattiga gossar inom församlingen. Räntan utgår à 5 proc. efter d. 1 Jan. 1843. Om någon arbetsinrättning för fattiga barn framdeles uppstår inom Wernamo socken, så får kapitalet dermed förenas. De Hörleska verken äro länets största brukspossession. $8\frac{5}{8}$ mtl ligga under dessa bruk, jemte Tabergs norra hammare i Månsarps socken, Lomsjö masugn i Åkers socken samt Lindstadfors bruk m. m. Bruket har en stor mangårdsbyggnad, den betydligaste i hela orten, byggd af tegelsten år 1746, med en vacker trädgård, kringskuren af en kanal och omgifven af höga häckar af Amerikansk hägg.

HÖRNEÅFORS. Jernbruk uti Umeå socken af Westerbottens län, beläget $3\frac{3}{8}$ mil från staden, vid Horneå by och vattendrag mot gränsen af Ångermanland, anlades 1775 af direktör Ol. Biur, öfverinspektor Törnsten och brukspatron Joh. Rothoff, medprivilegier på 150 sk℔ manufaktursmide. För närvarande eger bruket 4 härdar och 4 hamrar, med en tillverkning af 1,800 sk℔ stångjernssmide, uppskattadt 1857 till 81,340 rdr bko. Till bruket hörer dessutom ett finbladigt sågverk, taxeradt till 6,000 rdr rmt; det eges nu af brukspatron Andersson. År 1850 utgjorde folkmängden på bruket och dess egor 279 och 1856: 178 personer. Bruket har egen kyrka tätt utmed landsvägen. Svenskarne blefvo här öfverrumplade under sednaste Ryska kriget, men lyckades dock omsider tillbakadrifva fienden.

HÖRNINGE. By uti Köpings socken och Ölands Norra Mot af Kalmar län, $\frac{1}{4}$ mil sydost om kyrkan, består af 6 n:r med $3\frac{5}{8}$ mtl, skiftade i 12 delar, hvaraf N:o 6, som utgör $\frac{1}{2}$ mtl, uppskattas jemte frälseräntan till 2,370 rdr och tillhör kyrkoinspektor Stagnelii arfvingar. Byns egor bestå af mullblandad ör- och lerjord; ängen liten, men god. Utmarks-anslaget nära byn utgör en större mosse med någorlunda bete. Vid utmarksdelningen erhöll byn en skogsdel af Ramsättra Tall. Någon del af inegorna är bevuxen med vacker löfskog.

HÖRNINGSHOLM. Ett mantal frälsesäteri uti Mörkö socken, Hölebo härad och Nyköpings län, beläget på Mörköns nordligaste spets, $1\frac{1}{2}$ mil från Södertelje och Trosa, $6\frac{1}{8}$ mil från Nyköping, nära Bårsundet, på en hög klippa, hvilken var forntidens Sijmonsöö eller Sjömansö, förmodligen från den tid, då vikingarne anställde sina sjötåg och vistades på dessa nära hafvet belägna öar; är nu ett af länets ansenligaste, likasom äldsta gods. Sägnen förmäler, att vikingarne förvarade sina fångar i de af naturen och konsten i sjelfva stranden bildade hålorna. Det namn, som stället nu har, härleder sig troligast från det trehörniga utseende, hvilket Sijmonsöö fordom hade, då den ännu icke var förenad med Mörkö. Anmärkningsvärd är äfven den tillämpning, hvilken Dalin och flera historieskrifvare gjort vid den Sturlessonska berättelsen om Granmar, fylkeskonung öfver Södermanland. Enligt denna berättelse seglade sjökonungen Hjordvard Ylfing in uti Myrkva-fjärden (Mörköfjärden) och landade der. När konung Granmar fick höra det, utskickade han sina män till honom och bjöd honom till gästabud, tillika med allt hans härfolk. Då omkring denna fjärd knappt något annat ställe finnes, der man kan landstiga och ännu mindre något, som historien kan tillägga någon ryktbarhet från forntiden, så blir denna förmodan så mycket sannolikare, att Sijmonsöö varit en af de borgar, på hvilka Granmar

bodde, och att det uti ålder kan jemföras, som icke sättas framföre Granmars borg. Stället förekommer 1310 under namnet Sijmonsö, såsom tillhörigt hertigarne Erik och Waldemar, och af dem undantaget från arfsskiftet med Birger, men såldt s. å. till Tyska Orden; nämnes år 1355 under sitt nuvarande namn, såsom tillhörigt Erik Carlson (Örnefot) och efter honom flera hans anförvandter; år 1380 riksrådet Bengt Philipsson Ulf; torde kort derefter under inre krig blifvit förhärjadt och nämnes ej mera på ett sekel; förekommer åter såsom tillhörigt Svante Sture, hvars hustru, fru Märtha Ivarsdotter, bekom det i morgongåfva; deras son, Sten, och dennes enka, Christ. Gyllenstjerna. Slottet sköflades af Chrisian II, men detta hämnades af deras anförvandt, Gustaf Eriksson Wasa, som återtog detsamma och lät kasta 70 man af den Danska besättningen i ett torn, sedan kalladt Juta-tornet. Svante Sture återställde slottet och uppbyggde ett rundt torn, hvaraf lemningar ännu finnas. Genom Sturens rikedomar och dertill Sturenamnets obefläckade glans, svågerlaget med Gustaf Wasa och de många barnens utmärkta egenskaper, var Hörningsholms-huset länge det förnämsta i riket, näst det kungliga, och ett hemvist för ära, stolthet och glädje. Glädjen försvann efter de rysliga Sturemorden 1867, men Svante Stures enka, fru Märtha, bibehöll stoltheten, ty slägten hade bibehållit äran. Två återstående söner och fem döttrar lofvade återföra äfven glädjen. Under deras uppväxande förestod emellertid fru Märtha Hörningsholms-huset och alla dess underlydande gods med ett förstånd och en kraft, som förvärfvade henne tillnamnet »kung Märtha». Sedermera har godset egts af riksrådet gr. Mauritz Sture, död 1592, samt hans enka, Anna Horn, som anses förehaft stämplingar med sin bror, Krister Klasson Horn, mot kon. Carl IX, och derefter sonen, grefve Svante Sture, död 1616, den siste af ätten; derpå hans enka, Ebba Leyonhufvud, död 1655; mågen, riksrådet Joh. Axelsson Oxenstjerna, gift med Anna Margareta, den sista af Sture-ätten på qvinnolinien; från 1657 Märtha Lejonhufvuds dotters sonson, Svante Banér, hvars moder, Ebba Grip, dock disponerade godset till år 1663. Banérska slägten innehade Hörningsholm till 1720, då det för gäld afstods till frih. Lennart Ribbing, gift med Elsa Elisabeth Banér. Lennart Ribbing följde såsom volontär hufvudarméen och bevistade slagtningen vid Pultava, samt kom med kon. Carl XII till Bender och deltog 1713 i Kalabaliken, der han blef fången, men friköptes; dog 1732. År 1719 härjades Hörningsholm af Ryssarne, och blef ej återställdt förrän det 1746, genom köp från Ribbings enka, kommit i landshöfd. grefve N. Bondes till Björnö ego. Denne lät 1748—52 uppbygga det n. v. stenhuset, efter ritning af öfver-intendenten Hårleman; det synes från landsvägen vid Pilkrogs gästgifvaregård, är 2 våningar högt, den nedersta från gamla tider, 72 till 84 alnar långt och försedt med flyglar. Enkan M. E. v. Dreyern, i orten kallad Ryska grefvinnan, hade godset från 1760 till 1770; derpå sonen, grefve N. Bonde, död 1816, och följande arfvingar af namnet. — Här friade. S Norby till Christina Gyllenstjerna, riksföreståndaren Sten Sture den Yngres enka, och här afled denna Stockholms hjeltemodiga försvararinna. Här tillbragte de af kon. Erik XIV mördade Sturarnes enka och moder, Märtha Lejonhufvud, sina sorgliga dagar, och härifrån bortförde Erik Stenbock sin Malin Sture — en tilldragelse, så ofta behandlad af skalder och romanförfattare. Här föddes kon. Erik XIV:s dotter, Sigrid, som de första åren uppfostrades under grefvinnan Märtha Leyonhufvuds vård. Det är äfven födelseort för den namnkunnige fältherren Johan Banér, som här i sin barndom, år 1604, skall hafva nedfallit från tredje våningen i runda tornet, men på ett underligt sätt blifvit räddad. Stället har varit befästadt både af naturen och konsten samt skansar anlagda på båda sidor om Skanssundet, som ligger nära Hörningsholm, vid sjövägen till Stockholm, ej mindre för att skydda stället, än inloppet till denna vik af Östersjön, som går härifrån till Södertelje. Nära Pilkrogs gästgifvaregård är en färjestad till Dåderön. Fornforskare hafva här anmärkt en runsten, på hvilken läses: Vraiþr . litu . raisa . stain . . . . Jarunt . faþur . sin . kuþan. Utom den gamla jordvåningen finnas spår till fordna torn och fängelser. En samling af gamla handlingar, porträtter m. m. förvaras på slottet. Bland underlydande gårdar äro några, som i medeltiden lydt under Strengnäs kapitels prebende Nora. Säteriet, med 3 mtl rå och rör (Sanda) och $^1/_4$ mtl frälse (Löten) under eget bruk, tax. till c:a 82,000 rdr rmt, samt $29\,^1/_2$ mtl underlydande, nämligen: 1 mtl Björkarö, 1 Ekeby, 1 Gåsta, 1 Nygård, 4 Näckna, $1\,^3/_4$ Lundby, $2\,^1/_4$ Nora, 1 Tormesta, 1 Uggeltorp, 2 Tuna, 1 Öhrsta, $^3/_4$ Berga, $^3/_4$ Skälby, $^3/_4$ Tegneby, $^3/_4$ Tramesta, $^3/_4$ Ytterberga, $^1/_2$ Brunna, $^1/_2$ Hosta, $^1/_2$ Håga, $^1/_2$ Kumla, $^1/_2$ Norrskära, $^1/_2$ Skjära, $^1/_2$ Skåra, $^1/_2$ Söderskåra, $^1/_2$ Wickelby, $^3/_8$ Egelsvik, $^1/_4$ Anklora, $^1/_4$ Axvik, $^1/_4$ Eke, $^1/_4$ Eneboda, $^1/_4$ Hammarby, $^1/_4$ Litsletorp, $^1/_8$ Sohlbacken, $^1/_8$ Bobacken, $^1/_8$ Klubben, $^1/_8$ Långö, $^1/_8$ Svalhagen, $^1/_8$ Tokvik, 3 utjordar och frälseräntor af $^5/_8$ mtl, utgör ett gods med ett sammanräknadt taxeringsvärde af 252,350 rdr rmt, som sedan 1861 eges af öfverstekammarjunkaren grefve G. Bonde på Säfstaholm. Trädgården, gamla parken och djurgården äro ansenliga.

HÖRNÄS (Hörnätt). By uti Själevads socken af Norra Ångermanlands Fögderi och Wester-Norrlands län, består af $1\,^{11}/_{18}$ mtl på 3 nummer och i 16 delar, taxerade till 14,200 rdr rmt. Här är gästgifvaregård, hvarifrån skjutsas till Spjute i Nätra $1\,^1/_2$

mil; till Bröstad i Arnäs, till kyrkan $^3/_8$ mil. I byn upptogs 1745 en mineralkälla. Näsberget på Hörnäs egor, hvarest finnas två högar med hopkastade stenar, hålles för att hafva varit en begrafningsplats.

HÖRRÖD. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Gärds kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Hörröd, moderförsamling, och Maglehem, annex, samt består af $20^{23}/_{24}$ mtl. Folkmängden utgjorde 1856: 1,884 personer. — *Hörröd*, modersocken i Gärds härad af Christianstads län, $2^1/_4$ mil från Christianstad, omgifves i n. af Degeberg och Huaröd, i s. af Brösarp, i öster af Maglehems socknar samt omfattar en areal af 5,300 tunnl., af hvilka blott 6 äro vatten och kärr. Marken är till större delen backig och mycket stenig. Rådande jordmånen är sand och grus. Gräsväxten är betydlig och ger ymnigt hö. Skog finnes till husbehof. Socknen, som år 1805 beboddes af 495 och 1859 af 696 personer, består af $2^3/_4$ mtl skatte, $1^5/_6$ mtl krono, $1^1/_2$ mtl frälse och taxerades 1857 till 32,531 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad lärare för 39 gossar och 25 flickor; dessutom undervisades 12 gossar och 10 flickor i hemmet. Kyrkan är belägen 3 mil från Christianstad. — Af större gårdar märkas: *Hörröd* $^3/_4$ mantal, tax. till 3,300 rdr, eges af grefve C. E. Piper, som derjemte eger $^7/_8$ mtl Grönhult, $^1/_6$ mtl Ribbetnaröd; Hörröd $^5/_6$ mtl krono, tax. till 3,700 rdr, är kyrkoherdeboställe; $^1/_4$ mtl har tillhört Lunds domkyrka genom donation 1395 af en adelig fru till Gladsax vid namn Ida; Mammölla mjölqvarn. — Adr.: Christianstad.

HÖRRÖD (nu mera Göingeholm). Säteri i Häglinge socken och Westra Göinge härad af Christianstads län, har en vacker belägenhet, $^3/_8$ mil från kyrkan. Det består af $1^1/_8$ mtl säteri, tax. till 8,900 rdr bko, och med underlydande $3^5/_{24}$ mtl i samma s:n tax. till 25,425 rdr bko. Grundläggaren af detta säteri är icke känd, men af Danska underrättelser upplyses, att det varit ett biskopssäte, och att Fredrik II den 12 Juli 1534 försålde detta gods till riksrådet och kommendanten på Hammerhus, Henrik Brahe till Widtsköfle, tillika med den s. k. biskopstionden, hvilken egarne af gården alltsedan varit innehafvare af; detta köp stadfästades af kon. Christian IV år 1603, hvarefter en Ramel varit egare af detsamma; sedermera en baron Mauritz von Pudebusch, som omsider förpantade det till frälsefogden Jacob Olsson, efter hvilkens död öfverdirektören Georg Danckwardt blef egare deraf; sonen, lagman Danckwardt, ärfde det 1745. Under hans tid blefvo de då alldeles förfallna byggnaderna åter uppbyggda; mangården med 2:ne grundmurade flygelbyggnader, en våning hög och täckt med tegel. Trädgården är anlagd söder om boningshuset, uti ett fyldt kärr, indelt i flera qvarter och försedd med goda fruktbärande träd. Under sistnämde egare fick säteriet omkring 1770 namnet Göingeholm och eges för närvarande af friherrinnan Raab. Enligt en sägen skall sätesgården varit belägen i Häglinge kyrkby, hvarest en gård ännu bär namn af Hofgården och der fordom varit ett kloster, hvarefter ännu lemningar skola finnas. Ifrån klostret skall ock hafva varit en gång under jorden upp i kyrkan. Nära vid stället, der gården nu ligger, på en jemn höjd, finnes en medelmåttig stor sten upprest, och rundtomkring denna tolf andra, hvilka gifva anledning till den förmodan, att här fordom varit någon domplats.

HÖRSNE. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Medel-kontraktet i Wisby stift, utgöres af en socken: *Hörsne*, uti Lina Ting, Norra Fögderiet af Wisby län, $1^3/_4$ mil o.s.o. från Wisby, vid 110 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 7,521 tunnland, af hvilka 2,500 äro sjöar och kärr, och består af $17^1/_8$ mantal skatte, $^1/_2$ mtl krono ($12^5/_8$ mtl skatte, $^1/_2$ mtl krono i Hörsne, $4^1/_2$ mtl i Bara) samt taxeras till 103,360 rdr rmt. Pastoratet, som år 1805 beboddes af 331 och 1859 af 423 personer, har nästan öfver allt jemn mark. Rådande jordmånen är sandmylla med lerblandning. Skogen uppfyller ej tillfyllest socknens behof. Kyrkan är byggd af sten år 1696. Här finnes ett porträtt af kon. Carl XII till häst. På kyrkogården finnes en liksten med munkstil. Bara här fordom belägna kyrka är längesedan öfvergifven och qvarstår utan tak, men med torn. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare för 21 gossar och 25 flickor. Här märkas af byar och gårdar: Lina, $1^1/_4$ mtl i 4 delar; Bunna, $^1/_2$ mtl i 2 delar; Timans i 7 delar, Dibjuss med såg i 3 delar; Nybjuss i 4 delar, af $^1/_4$ mtl hvardera; Lilla Mörby $^3/_8$ mtl, med tullmjölqvarn, taxeras till 4,700 rdr och eges af landtbrukaren M. Lyth, som äfven eger Möllgård $^5/_8$ mtl med såg, taxerad till 6,450 rdr rmt; Norrbys $1^3/_8$ mtl; Smiss i 4 delar à $^{11}/_{32}$ mtl och 2,250 rdr taxer.-värde hvardera; Mattsarfve i 3 delar; Anringe $^3/_4$ mtl i 3 delar. Kyrkoherdebostället $^1/_2$ mtl, taxeras till 3,300 rdr rmt. — Adress: Wisby.

HÖRTINGERUM. Två mant. skatte uti Gladhammars socken och Södra Tjusts härad af Kalmar län. Här är en spikhammare och mjölqvarn med 3 par stenar; gården tillhörde år 1799 enkefru lagmanskan Risellsköld (†1814). För närv. eges Hörtingerum, jemte Häggebo $^1/_2$ mtl, af brukspatron Tillberg; spikhammaren och qvarnen samt $1^{13}/_{44}$ mtl, taxeradt till $12,187^1/_2$ rdr, af häradshöfding L. A. Friis; $^9/_{44}$ mtl egas af J. F. Pettersson.

HÖRUP. Annex-socken till Löderups pastorat, i Ingelstads härad af Christianstads län, omgifven i norr af Hannas, i vester af Glemminge, i söder af Löderup och i öster

af Borrby socknar, har en areal af 2,430 tunnland, af hvilka 10 äro sjöar och kärr. Marken är jemn. Jordmånen består af lera och mylla. På skog är brist. Socknen, som år 1805 beboddes af 441 och 1859 af 672 personer, består af $4\frac{5}{16}$ mtl skatte, $2\frac{19}{48}$ mtl krono, $7\frac{19}{48}$ mtl frälse och taxerades 1857 till 70,528 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 i fast skola af en examinerad och en oexaminerad lärare för 65 gossar och 41 flickor. Kyrkan ligger $\frac{1}{5}$ mil från moderkyrkan och 2 mil från Ystad. — Socknen upptages af: byn Örum i 29 n:r, skiftade i 79 delar; byn Hörup i 15 n:r, skiftade i 11 delar, och säteriet Gyllerup, samt $\frac{1}{3}$ mtl, $\frac{1}{4}$ mtl, $\frac{5}{16}$ mtl och $\frac{1}{5}$ mtl krono Örum, taxerade till 3,525 rdr bko, hvilka hemman innehafvas af invalidhospitalet. — Adress: Ystad.

HÖSSNA. Konsistorielt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Redvägs kontrakt i Skara stift, utgöres af tre socknar: Hössna, moderförsamling, Gullered och Strengsered, annexer, samt innefattar 45 mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 388, uppgick 1856 till 2,056 personer — *Hössna*, modersocken uti Redvägs härad af Elfsborgs län, är belägen 3 mil från Jönköping, 1 mil från Ulricehamn, vid gränsen af Småland, vid 635 fots höjd öfver hafvet, på en höjd utmed landsvägen; denna höjd, som är ansenlig, kan nästan täfla med Billingen och Kinnekulle; eger en areal af 14,349 tunnl., af hvilka 836 äro sjöar och kärr. Uti denna församling har man anmärkt mossar, som, ehuru högt belägna, likväl äro fulla af vatten, och ur hvilka trenne bekanta floder leda sin upprinnelse, nämligen Falkenbergsån eller Ätran, Tidan och Nissan. I församlingen äro Strengsereds- samt Gullereds-, Norr- och Södersjön. Den höga bergssträckning, som går genom Göta rike ifrån Bohuslän genom Westergötland, Småland, omkring Wettern och sedan till Östersjön, kan anses som ett sammanhang eller stor gren af Seveberget och kallas af v. Linné Westgöta fjällar. Denna sträckning är den högsta ort i Göta rike, från hvilken de största floderna derstädes hafva sin upprinnelse. Det är på denna höjd utmed landsvägen, som löper mellan Göteborg och Jönköping, som Hössna är belägen. Från en höjd, kallad Hattåsen, der landsvägen går fram, $\frac{1}{2}$ mil öster om Gullereds gästgifvaregård, bär det utföre nästan hela vägen till Jönköping. Från denna höjd kan man se Kinnekulle, oaktadt afståndet är 12 mil. Ätran rinner äfven här upp uti Åramosse, $\frac{1}{2}$ mil söder om Hössna kyrka, medelst tvänne vattendrag. Åkern brukas här öfver allt i ensäde. Utsädet består mest af blandsäd och hafra. Ängen består dels af hårdvall, dels af mader. Mulbetet, inhägnadt, är någorlunda tillräckligt. Skogen består mest af gran; flera hemman äro i brist af skog. Socknen, som år 1805 beboddes af 879 och 1856 af 970 personer, består af $14\frac{31}{48}$ mtl skatte, $4\frac{7}{24}$ mtl krono, $5\frac{1}{4}$ mtl frälse och taxerades år 1859 till 115,490 rdr rmt. Barnundervisningen bestreds 1859 gemensamt med Gullered af en examinerad lärare uti både fast och ambulatorisk skola för 63 gossar och 46 flickor, under det att 4 flickor undervisades hemma. Inom pastoratet finnas 2:ne vackra kyrkor, Hössna och Gullered, bägge uppförda af sten på 1830-talet, samt kapellet Strengsered, som, ehuru utdömdt, begagnas tills vidare. I fordna tider funnos här ännu tvänne andra kyrkor, nämligen Kinneryd och Tisseryd; men som det ansågs nog drygt att underhålla så många kyrkor, blefvo de äfven utdömda, då Kinneryd flyttades till Hössna och Tisseryd förenades med Gullered. Ryktet förmäler, att vid Hössna, hvilket nu mera liknar slättbygden, fordom varit ansenlig skog, och att denna blifvit nedhuggen under krigsoroligheterna med Danmark, för att hindra de fiendtliga truppernas fortkomst från Ulricehamn. Äfven berättas, att en konung Hägge egt sin hofhållning $\frac{1}{4}$ mil öster om Gullered, samt att han låtit bygga en stad, som fått namnet Häggestad. Stället, der kungshuset skall hafva varit beläget, är öfverväxt med skog. Här märkas: Önnarp 2 mtl säteri, $\frac{5}{8}$ mtl Hössna lyder derunder; Hössna by $1\frac{7}{8}$ mtl, hvaraf $1\frac{1}{8}$ mtl taxerade till 6,000 rdr rmt, eges af prosten A. Essén; det öfriga är skiftadt i 3 delar, deraf $\frac{1}{4}$ med garfveri taxeras till 5,100 rdr; Kyrkoherdebostället $\frac{3}{4}$ mtl, taxeras, jemte Gullereds stom i Gullereds socken, till 3,600 rdr rmt. Halla $\frac{5}{8}$ mtl, taxeradt till 1,500 rdr, är kronolänsmansboställe; Holmarp $\frac{3}{8}$ mtl, tax. till 900 rdr, är sergeantboställe; Walared $\frac{1}{2}$ mtl, Pinebo $\frac{1}{4}$ mtl, innehafves af borgmästaren i Ulricehamn. — Adress: Ulricehamn.

HÖSTERUM eller HÖRSTERUM. Skattehemman uti Mogata socken och Hammarkinds härad af Linköpings län, om 1 mtl, med qvarn af 2 par stenar och såg, taxeradt 1859 till 42,620 rdr rmt, eges af majoren Carl Ekenstam. Hösterum har lydt under Liljestad och Stegeborg, men i sednare tider tillhört kapten Gyllenram, som bebyggde det med ett tvåvånings trähus; friherre Leyonhufvud i slutet af 1700-talet; brukspatr. Westerberg, far och son, och, genom gifte, förutnämde närvarande egare, som förbättrat och förskönat egendomen, anlagt vattenledning för qvarn, uppdrifvit både åker- och ängsbruk m. m.; trädgård finnes på stället och betydlig skog å egorna.

HÖTOFTA. By uti Åkarps socken af Oxie härad och Malmöhus län, på 12 n:r om $4\frac{15}{16}$ mtl skatte, $\frac{5}{8}$ mtl krono (enligt 1825 års jordebok $3\frac{9}{16}$ mtl sk., 3 mtl krono), taxerade 1859 till 110,850 rdr rmt, med 306 invånare; häraf hörer N:o 3, $\frac{1}{2}$ mtl skatte med 16 inv., till Ingestads socken. Taxeringsvärdet för detta hemman var 8,250 rdr, egare Per Klemedsson, som äfven eger $\frac{3}{16}$ mtl i

N:o 8, tax, till 3,750 rdr rmt. Kronohemmanet är ett hospitalshemman. Till byn hörer god och tillräcklig äng.

HÖXERÖD (Högseröd). Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Frosta kontrakt af Lunds stift, innefattar en socken: *Höxeröd*, i Frosta härad af Malmöhus län, belägen $2\frac{1}{2}$ mil o.n.o. från Lund, vid 175 fots höjd öfver hafvet, omfattar en areal af 5,462 tunnland, af hvilka 6 upptagas af vatten och kärr. Marken är till större delen jemn. Rådande jordmånen är grusmylla. Större delen af socknen har hjelplig skog. Folkmängden, som år 1805 var 570, hade 1859 stigit till 1,284 personer. Hemmantalet är $17\frac{5}{6}$ mtl bet. eganderättsafgift, 3 mtl kronogods, taxerade 1857 till 224,675 rdr bko. Barnundervisningen bestreds 1859 uti fast skola af en examinerad lärare jemte klockaren för 69 gossar och 57 flickor; dessutom undervisades enskildt 20 gossar och 20 flickor, 4 gossar och 12 flickor i hemmet; tillsammans 93 gossar och 89 flickor. Af byar och gårdar märkas: Höxeröd på 14 nummer i 53 lotter, bestående af $1\frac{1}{16}$ mtl skatte, $1\frac{43}{48}$ mtl krono, $\frac{7}{16}$ mtl frälse, häraf är 1 mtl krono prestgård, $\frac{1}{3}$ mtl krono klockarebol; N:ris 2, 4, 5, 12, $1\frac{55}{192}$ mtl Måsarp, $1\frac{1}{16}$ Bolleröd samt $4\frac{9}{16}$ mtl i olika byar, allts. tax. till 222,770 rdr rmt, egas af grefve De la Gardie på Löberöd; $\frac{1}{8}$ mtl Höxeröd med qvarn, tax. till 4,060 rdr, eges af handl. Håkan Andersson; grefve Beckfriis å Bosjö kloster eger $\frac{1}{2}$ mtl Bastarp, taxeradt till 3,900 rdr; byarna Sebbarp och Arup; Skiberöd 2 mtl krono, kaptensbost. — Adress: Lund.

HÖÖR. Regalt pastorat af 3:dje klassen, hörande till Frosta kontrakt af Lunds stift, består af två socknar: Höör, moderförsamling, och Munkarp, annex, samt innehåller $39\frac{15}{16}$ mantal. Folkmängden, som på 50 år ökats med 1,100, uppgick 1856 till 2,681 personer. — *Höör*, modersocken i Frosta härad af Malmöhus län, ligger $3\frac{1}{2}$ mil n.o. från Lund, vid 165 fots höjd öfver hafvet, och begränsas i söder af Ringsjön. Arealen uppgifves till 3,495 tunnland, af hvilka 335 äro sjöar och kärr. Marken är öfverhufvud kuperad, omvexlande med högre backar och dalar. Ängarna och kärren äro föga gräsbärande och för det mesta bevuxna med starr. Jorden, som hör till byn Höör, består för det mesta af sand och grusmylla, den öfriga är mera blandad med lera eller tunnt öfversådd med mojord. Ek- och bokskogar af utmärkt beskaffenhet finnas. På byns område finnes en liten bergkulle, kallad Anneklef, hvars lager består af trapp- och jernmalm. Detta är ett af de få ställen inom provinsen, der denna bergart i ett enstaka berg uppskjuter på öfvergångsbergen. Socknen, som år 1805 beboddes af 1,110 och 1859 af 1,922 personer, består af $27\frac{37}{48}$ mtl bet. eganderättsafgift, $\frac{23}{24}$ mtl kronogods och taxerades 1859 till 251,200 rdr rmt. Af säd frambringas utom till socknens behof äfven något till afyttring. Skogsprodukter utgöra en betydlig näringsgren för innebyggarne, och kommer en lifligare afyttring af desamma, äfvensom för qvarnstenar som här huggas, att beredas genom jernbanans utsträckning öfver byns område. Af qvarnstenarne utskeppas äfven en stor del, och den finare, fastare stenen tillhugges och användes till byggnader. Den mängd af dylik sten, som åtgår vid de fortfarande reparationerna af Lunds domkyrka hemtas uteslutande härifrån. På byn Höörs egor finnes äfven en art hvit lera, hvilken blifvit pröfvad vara af fast och god beskaffenhet sedan den blifvit bränd. Den kan med fördel användas till både gröfre och finare krukmakarearbeten, och förtjenar i detta afseende all uppmärksamhet. — I botaniskt hänseende är trakten den södra gränsen för åtskilliga växter, som allmänt norr härom trifvas i riket, såsom: Cornus suecia, Andromeda polifolia, Rubus Chamæmorus, Lycopodium complanatum, Chara gracilis (funnen i qvarnstensgrafvarna) m. fl. På de sandiga skogsbackarna växer en mindre allmän vickerart (Vicia cassubica) och den sköna sandliljan (Anthericum Liliago), som annars blott finnes i östligaste delen af provinsen. Den finnes dock här mycket sparsamt. En källa med mineralvatten finnes inom socknen. Dess vatten är af svafvel- och jernhaltig beskaffenhet. Källan har i urminnes tider varit ganska talrikt besökt. — Barnundervisningen bestreds år 1859 i fast skola af 2 examinerade lärare för 63 gossar och 39 flickor; 28 flickor undervisades af en oexaminerad lärarinna. — Af större byar och gårdar märkas främst den redan nämda *Höör*, $\frac{5}{8}$ mtl skatte, $4\frac{7}{16}$ mtl frälse på 20 nummer i 26 lotter, hvaraf en af $\frac{5}{8}$ mtl är prestgård, en af $\frac{1}{3}$ mtl klockaregård; N:o 2, $\frac{5}{8}$ mtl insockne och $\frac{1}{6}$ mtl uts. frälse, tax. till 9,530 rdr rmt, med färgeri, garfveri och stamp; egendomen har 230 tunnlands areal och afkastar 220 tunnor säd, 200 t:r potates, 100 lass hö; härtill hörer äfven en vacker ek- och bokskog; på hemmanets egor finnes den förutnämda helsobrunnen; härifrån fås äfven den mesta qvarnstenen. Egare är fabrikör P. Lillienberg. Såsom exempel på i huru små delar ett hemman ofta är skiftadt här i orten, må anföras en lott bestående af $\frac{26001}{262144}$ mtl, med garfveri; Maglasåta på 13 nummer i 29 lotter; Sätofta $2\frac{9}{16}$ mtl frälse på 9 nummer i 21 lotter; Fogdaröd i 10 lotter, hvaraf $1\frac{3}{9}$ mtl eges af hästläkaren Streiffert; Hjularp 1 mant. skatte, $1\frac{3}{4}$ mtl frälse på 9 nummer i 18 lotter. Säterierna Åkersberg och Holma. *Höör* gästgifvaregård $\frac{1}{4}$ mtl ins. frälse med 20 tunnl. äng och 35 tunnl. bokskog, eges af fru assessorskan Svedenborg. Från denna gästgifvaregård skjutsas till Åkarp $2\frac{3}{8}$ mil och till adressorten Hörby $1\frac{1}{4}$ mil.

Gårdar.	Hemmantal, förmedl.	Torp.	Qvarnar, sågar, inrättningar.	Backst.-sittare.	Hushåll.	S:a personer.	Gårdstomter, trädg. m. m.	Åker.	Äng.	Skog och utmark.	Mossar.	Sjöar.	S:a tunnland.	Utsäde.					Medelafkastning i tunnor, beräknadt för 5 år.					Underhållna kreatur.							Taxer.-värde i jemna tal år 1854 rdr rmt.	Skatter och onera rmt rdr.
														Råg.	Korn.	Hafra.	Ärter.	Potates.	Råg.	Korn.	Hafra.	Ärter.	Potates.	Hästar.	Oxar.	Kor.	Ungbosk.	Får.	Getter.	Svin.		
Bålen, kronosk., 3 n:r i 5 delar	3/4	5	—	—	9	39	3	14	86	1,188	40	5	1,336	1 1/4	19	—	3/4	25	9	95	—	3	100	7	1	29	5	28	—	2	6,112	241
Bäckland, kronosk.	11/12	8	3	—	20	72	5	32	137	1,344	68	45	1,631	1	27	—	—	36	6	135	—	—	144	7	1	35	8	37	—	6	6,525	298
By	57/96	5	—	—	9	65	3	26	137	775	23	43	1,007	1	20	2	—	27	5	80	8	—	108	4	1	29	4	27	—	4	4,500	294
D:o krono	13/192	—	—	—	—									—	2	—	—	2	—	6	—	—	6	1	—	3	—	3	—	—	—	19
Dal, kronosk., 2 n:r i 4 d.	2/3	3	—	—	7	45	3	12	48	1,205	—	—	1,268	1	15	—	—	15	6	75	—	—	75	4	1	19	4	22	—	4	4,612	208
Dalom	25/48	7	—	—	10	52	3	14	53	1,199	12	—	1,281	1	17	—	1/2	26	7	102	—	3	130	4	1	36	6	34	7	3	9,262	240
Flattom, m. 1 husbeh.såg	1/3	—	1	—	11	56	4	18	83	753	3	—	861	1/2	22	1	—	29	4	132	6	—	145	4	1	33	4	34	4	4	4,200	157
Grundsjö	13/48	1	—	—	1	5	1	3	92	752	25	23	896	—	1	1	—	1	—	3	3	—	4	—	—	2	—	2	—	—	900	75
Flöde	13/32	1	—	—	4	15	1	8	26	582	—	—	617	1/2	7	1	1/4	8	3	35	5	1	32	2	1	9	2	7	—	1	3,150	120
Högberg	1/2	3	—	—	5	13	2	7	30	1,886	75	4	2,004	1/2	9	1/2	—	12	2	36	2	—	48	2	1	12	2	12	—	1	2,400	144
Hundsjö	5/8	6	—	1	11	38	2	12	32	643	48	27	764	1/2	17	1/4	—	19	3	85	—	1	76	4	1	23	3	24	—	5	4,125	188
Hultom	1 13/144	9	—	—	13	80	4	17	88	1,823	105	31	2,068	2	22	1	—	32	16	132	6	—	160	7	1	38	6	36	5	5	6,487	270
Jude, med Boda utjord, husb.-qvarn, 3 n:r i 6 d.	65/96	4	1	—	11	59	4	32	176	1,444	8	30	1,694	3/4	26	—	—	31	6	156	—	—	155	7	1	40	9	43	—	6	7,762	237
Karlberg	1/6	2	—	1	4	13	1	3	6	690	25	10	735	1/8	4 1/2	—	—	6	1/2	18	—	—	18	1	—	5	1	8	—	1	1,425	51
Kärrby	27/48	4	—	—	8	45	3	18	83	598	—	4	706	3/4	19	—	1/2	21	6	114	—	3	105	4	1	25	4	25	—	4	4,625	183
Lillsala	25/48	4	—	1	9	52	3	11	80	1,742	227	25	2,088	—	14	—	—	15	—	42	—	—	45	5	1	23	4	16	10	3	3,075	156
D:o krono	25/96	—	—	—	6	22								—	2	—	—	2	—	6	—	—	6	1	—	4	—	4	—	—	—	62
Mörtsal, kronoskatte	41/48	2	—	3	3	15	3	12	45	1,222	65	87	1,434	1/2	10	—	1/4	12	3 1/2	60	—	1 1/2	60	2	1	9	2	7	—	1	4,762	178
Näs	7/16	1	—	—	11	33	2	9	36	732	110	—	929	1/2	10	—	1/4	11	3	50	—	1	—	4	1	11	3	11	—	2	3,150	132
Nordsjö, krono	31/92	—	—	—	4	15	1	4	30	943	72	—	1,302	—	4	—	—	4	—	12	—	—	12	2	—	8	—	9	10	—	600	11
Nordanö, kronoskatte	13/16	4	—	—	9	56	3	15	60	819	31	—	928	1 1/2	18	—	3/4	29	10	90	—	5	145	6	1	30	7	32	6	1	9,862	294
Nordansjö, krono, komminist.-bost.	25/48	2	—	5	11	33	2	8	59	675	14	—	758	1/2	8	—	1/2	12	—	—	—	—	—	2	1	12	2	9	—	2	2,850	120
Ramvik, kronoskatte	1 3/16	6	—	2	14	50	4	24	95	1,695	14	3	1,835	1 1/2	30	—	1	32	12	180	—	6	160	6	1	37	6	36	—	4	8,437	153
Utanö, med utjord prestbolet, 2 husbeh.-sågar	1 61/144	20	2	6	34	149	5	25	107	4,571	107	27	4,837	2	36	1/2	—	50	12	180	3	—	200	11	1	65	11	69	26	5	15,000	565
Wålånger, med husbeh.-såg och qvarn	1 61/96	6	2	4	17	82	5	35	164	1,322	1,557	31	3,114	2 1/2	34	—	1 1/5	48	20	204	—	9	240	10	1	48	9	48	2	6	14,062	532
Summa, inber. nedanstående inom socknen belägna hemman och verk	25 85/96	151	27	40	368	1,794	113	576	2,844	47,256	1,425	968	53,182	36 5/8	617	19 3/4	12	764	261	3,328	98	73	3,517	202	36	931	170	905	114	114	282,736	8,844

Qvisleå, kronoskatte 1/2 mtl; Ramsjö med husbehofssåg, 1/2 mtl; Ramsås 1/3 mtl, 3/8 mtl Rö, 1/4 mtl Sela med husbehofssåg och mjölqvarn, 11/12 mtl Sörutansjö; Skog med husbehofsmjölqvarn, 3/4 mtl; Utansjö 2/3 mtl, 1 1/6 mtl Westby, 5/8 mtl Westansjö med husbehofsqvarn, 13/16 mtl Weda, 11/24 mtl Ås, 1 1/24 mtl Åbord, 1 1/12 mtl Östby, 1/2 mtl Prestbordet gamla Wiken, 1/4 mtl frälse Sanna med husbehofssåg. Lägenheter utan mantal, som ej höra under hemman; 6 laxfisken, Utansjö tegelbruk, tullmjölqvarn, masugn, jernbruk finbladig såg, grofbladig såg, taxerade till 84,250 rdr, bet. i skatter år 1854: 477 rdr.

Då några af de ställen, som äro upptagna i tryckta förteckningen öfver dem, från hvilkas egare eller disponenter Redaktionen emottagit enskilda uppgifter, ej, som sig bordt, finnas uti Lexikonet, så får n. v. Utgifvaren härmed lemna resp. Subskribenter följande upplysning, som fritager åtminstone honom från all skuld till denna uraktlåtenhet. När arbetet öfvertogs af honom, var redan 32:dra häftet eller stafvelsen Hog- under tryckning, och då först kom honom nämda förteckning tillhanda; men förgäfves hafva alla hans bemödanden varit att någonstädes finna de lemnade uppgifterna till nedanstående ställen: Gerdhems Baggård, Gorsingholm, Grangärde, Gränsö, Gräntzö, Gustafsberg, Hagbyholm, Hallstahammar, Hambrö, Hammar, Haneberg, Harg, Hedegården, Helgestad, Herrestad, Hormstad, Hugelsta, Hälgesta, Höggarn, Krusenberg, Kurö, Lenna, Lindsnäs, Lovisedal, Lydinge, Malingsbo, Sahlsta, Signildsberg, Skokloster, Staby, Strömbacka, Strömsberg, Årnäs, Årsjö, Östtomta; hvarföre de, som lemnat uppgifter till dessa ställen, vördsamligen anmodas om ytterligare insändande af sina uppgifter antingen till närmaste bokhandel, eller ock under adress: »Åke C. W. Hammar, Stockholm, N:o 20 Stora Skinnarviksgatan». — På samma gång får Utgifvaren nämna, att uppgifterna till alla de öfriga ställen, som äro upptagna i förteckningen, finnas hos honom och skola på sina ställen införas, äfvensom sedermera inkomna, öfver följande ställen:

Kaflås, baronerna Essen; ***Kiholm; Kodebarken; Kyleberg***, Axel Dickson; ***Käggleholm***, Düben; ***Kärna*** socken; ***Lackalänga*** och ***Stäfvie***, professor Brunius; ***Lagerlunda; Laxå*** bruk, W. Cassel; ***Loviseberg***, C. Enblom; ***Limsta***, Hedin; ***Löddesborg***, S. af Petersens; ***Maråker***, Per Gillberg; ***Manhem***, Aug. Funk; ***Myrö***, F. Kalling: ***Mårsätter; Mölleröd***, Aug. Hane; ***Mörby***, A. W. Uhr; ***Nora; Nickebo***, C. F. Kjellborg; ***Ollorp***, C. G. Millqvist; ***Orelorp; Robertsforss***, St. Ekenstam; ***Ronneby, Norra***, G. A. Gethe; ***Skillinge***, Nils Persson; ***Skyrup***, frih. Staël von Holstein; ***Sophieholm***, A. W. Ångman; ***Stadra*** bruk; ***Stegeborg***, Werner von Schverin; ***Storlorp***, A. von Schéele; ***Strömsrum; Sundsholm; Tolefors*** eller ***Thorforss; Trystorp; Tynnelsö***, Fil. Hebbe; ***Waldemarsviks*** kopparverk, B. G. Bredberg; ***Warlofla; Ytterboda; Östanå***, Fil. Hebbe.

Rättelser och Tillägg.

Allgutsboda kyrka ligger 6¼ mil från Wexiö.

Arboga. Del. I, sid. 68, sp. 2, rad. 32 tillägges: 1628.

Avestad. Del. I, s. 116, sp. 1, rad. 43. Markus Kock var född i Lüttich d. 14 Febr. 1585, blef myntmästare i Bamberg 1613 och i Königsberg 1621. Ankom till Nyköping den 24 Dec. 1626. Anordnade myntverken i Nyköping, Säter och Arboga till slående af rundt mynt under år 1627. Död i Avestad d. 20 Nov. 1657.

sid. 116, sp. 2. Kammarkollegium beslutade d. 1 Juli 1641 att äfven kronans gårmakeri skulle från Säter flyttas till Avestad, samt aftalade d. 13 påföljande Aug. med M. Kock, att gårgöra all kronans koppar vid Avestad emot 9 D. Kmt sk℔ och 1 l℔s afbränning.

» 117, sp. 1, r. 7. Kopparmyntningen fortfor alla åren 1633—1642. Afstannade 1643 under myntverkets flyttning från Säter till Avestad, der den fortsattes ånyo 1644 till såväl skiljemynt som myntplåtar.

» 117, sp. 1, r. 24, står: 1642, läs: 1652. r. 33. Genom K. Br. d. 13 Juni 1659 fick M. Kocks barn förlängning af kontraktet med bergslaget på 6 år till 1667, då första reduktionen till kronan skedde af Avestads-verken, som då öfverlemnades på 20 års förpantning mot 82,000 rdr till M. Kocks söner, Isak och Abraham Cronström. Reduktionen återgick väl påföljande året, då det förklarades, att efter förpantningsårens slut verket åter skulle tillfalla Stora Kopparbergslaget; men 1686 skedde den andra reduktionen till kronan, då etc.

» 117, sp. 1, r. 46. Försåldes för 11,111 rdr 5 sk. 4 rst. spec.

» » » » r. 52, står: 1830, läs: 1831.

Carlberg. Del. II, sid. 6, sp. 1, tillägges: Genom K. Br. d. 10 Juli 1749 fick Carlbergs bolag rätt att, på samma vilkor som Gustafsberg, af egen koppar få slå myntplåtar.

Fiholm. Del. II, s. 58, sp. 2, r. 33. Fideikommissarie till detta Fiholm är kapt. gr. C. G. Ridderstolpe. Grefve Beckfriis åter är fideikommissarie till Fiholm i Södermanland (se Börringe).

Garpenberg. Del. III, s. 15. På grund af kontrakt mellan kammarkollegium och assessorn Johan Funck af d. 16 Sept. 1674 fick Funck, bland annat, rättighet att årligen i plåtar uppmynta 450 sk℔ koppar på samma vilkor som voro för Stora Kopparbergs-

laget gällande. Denna myntningsfrihet förnyades derefter flera gånger. Plåtarne af 2 och 1 dalers värden utsmiddes vid Garpenberg, men stämplades vid Avestad och skiljas från öfrige plåtar till 1715 med en stjerna mellan 2 liljor i värdestämpeln.

D. III, sid. 38, sp. 1, rad. 21 nedifr. står: 21 1/4, läs: 43 1/8.
» » 38, » 1, » 18 d:o läs: 1855: 3,640 personer.
Glemminge, » 2, » 7 d:o står: 252, läs: 25 1/2.
Gläborg, » 2, » 5 d:o läs: P. Rothe, ej Ruth.
Glömminge, » 1, » 13 uppifr. står: Mots härad, läs: Mot.
Gotland, sid. 76, » 2, » 29 nedifr. står: 1671, läs: 1676. På Gotland bildades 1860 ett fabriks-aktiebolag i ändamål att bedrifva hvitbetsodling och fabrikation af socker samt cement, äfvensom att tillgodogöra befintliga tillgångar af torf.
Gottorp, sid. 82, sp. 1, rad. 3 uppifr. står: Nyköpings län, läs: Linköpings.
» 82, » 1, » 12 » » d:o » d:o.
Grangärde, » 85, » 2, » 17 » » Näs, läs: Nås.
Graninge, » 88, » 1, » 15 » » 1640, » 1644.
Gransjö, » 88, » 2, » 21 » » Jönköpings, läs: Kronobergs län.
Granvik, » 88, » 2, » 23 nedifr. » Elfsborgs län, läs: Skaraborgs d:o.
Grenna, » 93, » 1, » 12 » » Ä., läs: Y.
Gripsholm, » 100, » 2, » 20 » » 1364, läs: 1384.
Grycksbo, » 107, » 1, » 14 uppifr. » 10 mtl, läs: ej fullt 1 mtl bergsfrälse.
Gryt, » 108, » 1, » 26 nedifr. » Qvidinge, läs: Qviinge.
Gräfsten, » 115, » 1, » 21 uppifr. » Erik Göransson, läs: Erik (Ulfsparre).
Gröneborg, » 120, » 1, » 13 » » Svingarn, läs: Svinnegarn.
Grönzinka, » 122, » 1, » 1 » Holland utgår.
» 127, » 2, » 1 » och rad 5 nedifr. står: Gudmundstorp, läs: Gudmundtorp.
Gullarp, » 2, » 7 nedifr. » rmt, läs: bko.
» 130, » 2, » 10 » » Flistad, läs: Flisby.
Gullbringa, » 2, » 15 uppifr. » Hallenberg, läs: Gyllenberg.
» 133, » 1, » 5 nedifr. och 19 uppifrån står: Hösna, läs: Hössna.
» 133, » 2, » 27 » står: Dyngö, läs: Dynge.
Gunnarp, » 136, » 1, » 26 uppifr. » Kinnevalds, läs: Kinds.
» 137, » 2, » 4 » efter Rademacher tillkommer: hvilken erhöll det 1731 under frälse- och säterifrihet i ersättning för sin kronofordran.
» 138, » 2, » 1 » står: Louis, läs: Carl.
Gustaf Adolfs kapell bildades 1765 af Uddeholmska bolaget.
Gustafsberg, sid. 143. Genom K. Br. till kammar- och bergskollegium den 9 Juni 1747 fick Gustafsbergs bolagsdelegare tillstånd att under frihetsåren få mynta en- och half-dalersplåtar, och de första sådana plåtar stämplades d. 23 Aug. 1748. De skiljas från andra plåtar genom ett krönt G i värdestämpeln.
sid. 142, sp. 2, rad. 19 uppifr. står: Naglem, läs: Naglum.
» 144, » 1, » 1 » läs: N:o 28 i Asarums by och N:o 71 i Dala.
Gyetorp, » 146, » 2, » 3 nedifr. står: Wietorp, läs: Wieletorp.
» 147, » 1, » 9 uppifr. » Gylla, läs: Gylle.
» 147, » 1, » 25 » » boställe för landshöfd., läs: majorsboställe.
» 147, » 1, » 1 nedifr. » Kronosäteri, läs: berustadt säteri.
Gyllebo, » 147, » 2, » 24 uppifr. » Wemmenhög, läs: Wemmerlöfs.
» 150, » 2, » 4 nedifr. » Gemmatorp, läs: Gimmatorp.
Gåfvetorp, » 2, » 5 » läs: på 1600-talet blifvit som gåfva.
» 156, » 2, » 3 » » grefve, läs friherre; detsamma rättas på sid. 157, r. 2 uppifr.
» 157, » 2, » 21 uppifr. » Donat, läs: Bonat.
» 159, » 1, » 19 nedifr. » Rydboholm, läs: Rydaholm.
» 160, » 2, » 29 » Mylleby utgår.
» 161, » 2, » 16 » Görrön (Djurröd).
» 163, » 2, » 21 » » Ahs, läs: Åhs.
» 164, » 1, » 10 » » Torpa, läs: Torna.
» 164, » 1, » 30 » läs: Knut Arvidsson Drake.
» 166, » 1, » 4 uppifr. » 1659, läs: 1676.
» 167, » 1, » 23 » » anlys, läs: analys.
» 168, » 2, » 15 nedifr. » Jää, läs: Jäå.
» 170, » 2, » 4 uppifr. läs: frälsesäteri.
» 181, » 1, » 10 » » Morsebo, läs: Mossebo.
» 181, » 1, » 17 » » 3 nummer, läs: 4 nummer.
» 181, » 2, » 19 » » Paulins, läs: Paulinus.
» 182, » 1, » 12 » adress: Ulricehamn och Redvägsberg utgår.

Hackvad, sid. 189, sp. 1, rad. 11 uppifr. (häraf höra 4 9/30 mtl till Sundbo härad) utgår.
Haga, i Solna socken. Den 19 April 1852 har kongl. kammarkollegium förklarat, att af det 1 mtl, som är frälsehemmanet N:o 1 Frösunda åsatt, Haga kongl. lustslott skall stå och svara för ½ mantal med thy åtföljande räntor och besvär samt deltaga för ¼ mantal i roten.
sid. 193, sp. 1, rad. 6 uppifr. står: Fullenäs, läs: Fållnäs.
» 193, » 1, » 8 » läs: Johan Thuresson (Tre Rosor).
Hallabo, " läs: af 1 mtl, hvaraf 27/32 etc.
» 207, » 1, » 11 » skall vara: af bostället Skåparyd, ½ mtl, som inlöstes till skatte år 1730, tillfaller räntan kyrkoherden jemte komministers-lönen af hemmanen.
» 209, sp. 1, rad. 5 nedifr. I Graus »Beskrifn. af Westmanland» står, att bruket anlades i kon. Carl X:s tid, i Tunelds Geografi, att det anlades år 1638. Hvilket som är orätt, kan ej uppgifvas.
» 211, sp. 2, rad. 24 nedifr. står: 1687, läs: 1678.
» 221, » 1, » 9 » läs: vid en vik af Helgeå, ½ mil fr. Christianstad.
» 221, » 2, » 12 uppifr. står: spannland, läs: seland, hvaraf 24 utgöra 1 mantal.
» 225, » 2, » 22 » läs: skatte och frälse.
» 226, » 2, » 20 » » majorsboställe, som innehafves af major Hård.
» 231, » 2, » 26 nedifr. » Gestriklands kontrakt.
» 237, » 2, » 10 uppifr. » Hannas.
» 247, » 1, » 8 och 10 uppifr. läs: Cantersten.
» 248, » 2, » 20 nedifr. läs: kronolägenheten.
Harnäs, » 251, » 1, » 19 » står: Wåhla, läs: Forssmarks socken.
Harphus, se Härads socken.
Harplinge, sid. 252, sp. 1, rad. 22 uppifr. » Lysigåkra, läs: Lyngåkra.
» 253, » 2, » 9 nedifr. läs: en bautasten vid vägen.
» 263, » 1, » 32 » » Söfdeborg.
Hedared, » 265, Kyrkan är 1842 sammanbyggd med Sandhults.
» 267, sp. 1, rad. 16 nedifr. står: på 1760-talet, läs: på 1750-talet.
» 271, » 1, » 19 » » 1660, läs: 1600.
» 271, » 1, » 2 » läs: Sandseryd.
» 277, » 1, » 14 uppifr. » ½ mtl, läs: ½ hytta,
» 281, » 2, » 24 » » kronoallmänning, läs: allmänning.
» 283, » 1, » 1 » läs: Wätte.
» 303, » 2, » 1 » Farsled till Tarsled.
Hemsö, läs här seland på alla ställen der trögds står.
» 304, sp. 1, rad. 1 uppifr. läs: Österunda, Hvittinge.
» 305, » 2, » 19 nedifr. står: Brattnäs, läs: Brattås.
» 305, » 2, » 21 » » mål, läs: seland.
» 322, » 2, » 44 uppifr. tillägges: Wåhla N:ris 1 & 2, 2 mantal.
» 322, » 2, » 51 » står: *och,* läs: *eller.*
» 323, » 1, » 47 » » (?), läs: (nu Kärnbo).
» 323, » 2, » 37 » » Fornay, läs: Tornoy.
» 324, » 2, » 6 » » altartaflan, läs: altarduken.
» 324, » 2, » 21 » » halfsyskon, läs: stjufsyskon.
» 325, » 2, » 9 » tillägges: ½ mtl rå och rör.
» 327, » 1, » 3 nedifr. står: Sjögde, läs: Sjögle.
» 332, » 2, » 2 uppifr. » 1869, läs: 1860.
» 336, » 2, » 4 » » 1716, läs: 1719.
» 340, » 2, » 20 » » 1780, läs: på 1700-talet.
» 345, » 1, » 3 » » Lyndby, läs: Lundby.
Hjellö, » 345. Tillägg: flera af slägten Hårdh hafva på 1500-talet skrifvit sig till Hjellö.
» 346, sp. 1, rad. 5 uppifr. står: kommittéens, läs: kommissionens.
» 346, » 1, » 12 » » Allhjelm, läs: Ahlehjelm.
» 349, » 1, » 29, 30, 31 uppifr. utgå.
» 359, » 1, » 29 nedifr. läs: landabok Hjortzbierge.
» 362, » 1, » 17 uppifr. läs: rdr spec.
» 363, » 2, » 1 » står: Skatta, läs: Skåtta.
» 374, » 1, » 19 » » 1687, läs: 1678.
Hoby, 2 mil från Carlshamn.
Hofgården, sid. 378, sp. 1, rad. 2 » » Kronobergs län, läs: Carlskrona.
» 380, » 1, » 15 » » läs: med Hofs län förstods fordom omkringliggande härader i Östergötland.
» 384, » 1, » 12 nedifr. » står: grefvinna, läs: Greta.

ADAMSBERG. Tillägg: med dertill hörande $1\frac{1}{8}$ mtl frälse Weka, Gottboda och Stafsätra, beläget i Rimbo socken, Sjuhundra härad och Stockholms län, har en egovidd, i enlighet med år 1839 upprättad karta, af 1,580 tunnland 27 kappl., hvaraf 163 tunnl. 29 kappl. åker och tomter, 176 tunnl. 6 kappl. äng, 39 tunnl. 28 kappl. odlingsbar mark, af hvilka båda sednare slag sedandess äro odlade 56 tunnl., 1,120 tunnl. 14 kappl. skog och hagmark samt 80 tunnl. impedimenta, vägar, diken m. m. Af åkerjorden, som till större delen består af stark lerjord, äro 40 tunnl. täckdikade. Outtömlig tillgång på dyjord finnes.

Egendomen är bebyggd med ett mindre corps de logis, beläget i en trädgård med omgifvande park. Lägenheter äro uppbyggda för 9 torpare, af hvilka endast 4 finnas, som utgöra 468 fria mans- och 216 qvinnsdagsverken jemte körningar m. m. Jorden till de öfriga fem torpen äro i sambruk med gården. Vid egendomen kunna födas 40 à 50 kor och ungnöt, 12 par dragare och 5 par hästar samt 100 får. Skogen, som till större delen består af groft virke till timmer och sågstockar, är belägen cirka 2 mil från lastageplats och eger betydligt värde. Vid egendomen är ett år 1856 nybygdt större ångbränneri, med 1,000 k:rs tillverkn. på dygnet.

BJERROME. Ett mant. säteri uti Wessige socken; häraf eges $\frac{1}{2}$ mtl med $\frac{1}{8}$ mtl Lilla Bjerrom, tax. till 6,150 rdr, $\frac{1}{2}$ mtl med $\frac{3}{8}$ mtl Lilla Bjerrom, tax. till 7,050 rdr, af två bönder. Dessutom består byn af $1\frac{2}{3}$ mtl, som egas af 5 bönder. Säteriet uppgifves orätt hafva $12\frac{1}{8}$ mtl underl. hemman.

BOHL. Egendom, belägen i Elings socken, Barne härad af Skaraborgs län, består af frälsesäteriet Bohl 1 mtl, frälse Bäck $\frac{1}{4}$ och kronoskatte Lanna $\frac{1}{4}$ mtl samt 9 st. större jordtorp, hvars hela egovidd, som dels finnes under fastställda rågångar, dels under fördelning, utgör ungefär 700 geometriska tunnland och hvarå den del, som är under eget bruk, vinter- och sommarföder 70 st. större nötkreatur, 10 hästar, utom får och svin. En outtömlig torfmosse, nära belägen, som tillika begagnas till jordblandningar, finnes, samt vacker löfskog i ängar och hagar till redskap och bränsle har gården tillgång på, liksom ännu återstående nyodlingar kunna tillvägabringas. Egendomen är i sednare tider så godt som nybyggd för beboende af ståndspersoner samt har en äldre trädgård med ädlare fruktträd och buskar. Ett väl ordnadt ysteri samt beqväma transporter af gårdens produkter förefinnas så väl till Alingsås som Göteborg, emedan Wårgårda jernvägsstation är belägen på endast $1\frac{1}{2}$ mils afstånd samt, om den föreslagna Håkantorpsbanan vinner framgång, endast $\frac{1}{4}$ mil till stationen. Genom torparnes betydliga handräckningar skötes egendomen väl och försvarligt af 1 rättare, 1 dräng och 2:ne pigor.

BORREBY i Malmöhus län har år 1861 blifvit inköpt af Svensk-Norska sändebudet i London, grefve Wachtmeister, för 440,000 rdr rmt.

BROBY. Egendom af 3 mtl frälse, jemte underlydande frälsehemmanet Rohlsta, 1 mtl, i Husseby socken, Erlinghundra härad och Stockholms län. Broby, som är beläget vid allmän landsväg, $3\frac{3}{4}$ mil från Stockholm, $1\frac{1}{4}$ mil från Sigtuna och nära sockenkyrkan, har en egovidd af 433 tunnl. 21 kappl., deraf 112 tunnl. 29 kappl. åker, 61 tunnl. 7 kappl. äng och 259 tunnl. 17 kappl. skog och hagmark. Åkerjorden, som till största delen är täckdikad och sedan tolf år indelad i fyraårigt vexelbruk, är den bördigaste i orten. Ängen, hvaraf större delen är odlad och bär artificiela foderväxter, kan till betydlig del öfversilas från 2:ne större genom egorna löpande vattendrag. — På skogsmarken finnas goda odlingslägenheter till omkring 40 tunnland, deraf c:a 25 tunnl. äro redan odlade. Skogen är för öfrigt indelad i trakthuggning och är tillräcklig för gårdens behof. Egendomens årliga afkastning har vanligast utgjorts af 7 à 800 tunnor spannmål, utom rotfrukter, och omkr. 300 parlass hö, med hvilken tillgång, jemte halmfodret och rotfrukterna, vanligen vinterfödas 11 par dragare och 26 à 30 kor, af hvilka sednare en betydlig afkastning erhållits genom försäljning af mjölk och smör. Egendomen är försedd med alla nödiga hus, hvilka äro rymliga och nybyggda under sista 10 åren. Manbyggnaden med sammanbyggda flyglar innehåller 16 rum och mjölkkällare samt en rymlig vind. På egorna finnas tvänne torp, som tillsammans årligen vid gården utgöra 200 karldagsverken på egen kost, samt öfverdagar efter budning mot nedsatt pris. — Rohlsta, som med sina egor gränsar intill Broby, kan skötas i sambruk med sistnämda ställe, är för närvarande utarrenderadt, och har försvarlig åbyggnad, 35 tunnl. 2 kappl. bördig åkerjord, 32 tunnl. 13 kappl. äng och 15 tunnl. 19 kpld betesmark.

BRUNNTORP. Egendom, belägen uti Wersås socken, Kåkinds härad och Skaraborgs län, består af $2\frac{1}{2}$ mantal frälsesäteri, $\frac{1}{2}$ mtl roteradt säteri samt $\frac{1}{4}$ mtl frälse, har en vacker belägenhet nära intill allmänna landsvägen mellan städerna Sköfde och Hjo, utmed ån Tidan, som på egendomens östra långsida utgör egogräns mot intill-liggande mark. Enligt upprättad karta af år 1854 innehåller denna egendom 231 tunnland åker, 78 tunnl. 19 kappl. naturlig äng, invid ån, 85 tunnl. 24 kappl. betesmark samt 160 tunnl. utskog, förutom 79 tunnland 15 kappl. åker, 5 tunnl. 26 kappl. äng och 11 tunnl. 12 kappl. betesmark, som innehafvas af torpare, eller tillsammans 652 tunnl. 2 kappl. Åkerjorden, sedan många år tillbaka skött i cirkulation, beräknad på ladugårds-

skötsel, består af lermylla på lerbotten med några få tunnland sand- och mylljord, är väl skött, har ett särdeles vackert sammanhängande läge i en figur rundtomkring hufvudgården, är, med undantag af c:a 5 tunnland, under de sednare åren alldeles stenröjd, så att radsådd och bearbetning med större redskaper går obehindradt. Ängen är till en del beväxt med björkskog, afkastar 200 parlass hö, är till största delen odlingsbar. Hagmarken är något beväxt dels med löf-, dels med barrskog, är öfver allt odlingsbar. Skogen, bestående af furu och gran, är mer än tillräcklig för egendomens alla behof. Alla åbyggnader utan undantag äro i godt skick samt brandförsäkrade i länets bolag. Vid egendomen födas nu och hafva i många år utfodrats väl 40 st. kor, 8 par oxar, 8 à 9 st. hästar, förutom ungnöt och får, och kan medelafkastningen af så väl naturligt som artificielt hö med säkerhet antagas till 500 parlass. Mjölken såldes 1861 på stället för 17 öre rmt pr kanna, och kan inkomsten härför beräknas till minst 2,500 rdr pr år. Årliga utsädet är 25 à 30 tunnor höstsäd samt 70 à 80 tunnor vårsäd, och har spannmålsafkastningen i medeltal uppgått till 6:te à 7:de kornet. Egendomen har närmare 3,000 fria dagsverken från underlydande, är hypoteksvärderad till 80,290 rdr rmt.

BRYGGHOLMEN. Säteri uti Wallby socken, Trögds härad af Uppsala län, har en vacker belägenhet invid och kringfluten af stora segelleden i Mälaren — från Stockholm till Enköping med flera ställen, är bebygdt för ståndspersoner med corps de logis, innehållande 9 större och mindre boningsrum och kök, tvänne flygelbyggnader, hvardera innehållande 5 boningsrum och med i öfrigt alla behöfliga uthusbyggnader, hvarjemte vid gården finnes en större trädgård med en mängd utmärkt goda fruktträd, äfvensom drifhus. Egendomens hela areal utgöres af något öfver 350 tunnl., deraf omkring 100 tunnl. bördig åker och äng samt återstoden af skog och hagmark, beväxt med grof, åldrig barr- och löfskog, hvaribland finnes en mängd ek och björk.

CHARLOTTSBORG. Egendom i Åsums socken, Gerds härad och Christianstads län, af $1/2$ mtl skatte med underlydande 1 mtl N:ris 7, 8 Härlöf, är tax. till 34,550 rdr rmt, eges af enkefru Kohrtz.

CHRISTINEFORS bruk i Tjellmo socken försåldes 1854 till herr N. F. Tisell, som ombyggt och begagnat till andra verkstäder den masugn, hvilken af förre egaren, brukspatron Wassrin, väl påbörjades, men ej blef färdigbyggd.

DALFORS, bruk i St. Kopparbergs län. Hälften af detta bruk har nyligen blifvit försåld af brukspatron A. W. Didron till brukspatron Jönsson på Liljedal i Wermland efter ett pris, beräknadt för det hela af 220,000 rdr rmt, utom inventarier.

DEGERÖ. Tillägg: enligt karta af år 1856 är hela jordarealen 628 tunnl., hvaraf 8 tunnl. tomter och trädgård, 108 tunnl. bördig åker, 161 tunnl. äng, 283 tunnl. gammal skog, 139 tunnl. sjöar. Samtliga onera uppgifvas till c:a 500 rdr rmt.

DERANÄS. Ett mantal frälsesäteri, med särdeles vackert läge vid en med flera egendomar omgifven insjö, jemte underlydande hemmanen Hyltan och Brunsberg, 2 till 1 förmedlade mantal frälse, i Agusmaryd socken och Kronobergs län, $1\frac{1}{2}$ à 2 mil från blifvande jernvägsstation. Till dessa hemman, som med fördel kunna skötas i sambruk och nyligen undergått laga skifte, finnas 1,124 tunnland jord, deraf i ett sammanhang 250 tunnl. lättodlad, sidländ mark med tillräckligt affall, 2:ne goda torp och betydlig skog. Tillfälle för anläggning af vatenverk finnes i ett mindre strömdrag med 7 alnars fall.

DUFNÄS. Egendom af $1/2$ mant. frälse, $7/8$ mil från Stockholm, på Sicklaön, med naturskönt läge, vid en vik af Saltsjön. Hela arealen utgör, enligt upprättade kartor och beskrifning, 504 tunnland, hvaraf 108 tunnl. trädgårdar, åker och äng. Skogen, återstående 396 tunnl., är väl vårdad och sparad. Årliga afkastningen är vanligen 100 tunnor spannmål, 1,000 ℔ hö samt 4,000 rdr i hyror för sommarställen, qvarn med 2 par stenar och två trädgårdar, allt i godt stånd. Egendomen är väl häfdad, har god vattentillgång, rikt fiske och daglig ångbåtskommunikation med Stockholm.

EKHOLMEN, uti Uppsala län. Tillägg: $1/4$ mil från sockenkyrkan. Egendomen består af följande fastigheter, nämligen: Ekholmen, $8\frac{9}{16}$ mtl berustadt säteri, Nyboda, 1 mtl skatterusthåll, Amnö 6 mtl, deraf $3\frac{1}{2}$ mtl skatterusthåll och $2\frac{1}{2}$ mtl skatte augment, samt skattehemmanet Säby N:o 5, $5/16$ mtl, tillsammans utgörande $15\frac{7}{8}$ mtl. Hemmanet Säby innehåller c:a 23 tunnland 20 kappl.; enligt en år 1850 upprättad landtmätarebeskrifning utgör arealen å Ekholmen, Nyboda och Amnö, som ligga i sambruk, tillsammans 3,505 tunnl. 14 kappl., deraf 726 tunnland $13\frac{4}{10}$ kappl. åker, 725 tunnl. $20\frac{3}{10}$ kappl. äng, 149 tunnl. $31\frac{6}{10}$ kappl. rör- och vassbotten, 694 tunnl. $19\frac{2}{10}$ kappl. hagar och backar samt 1,208 tunnl. $5\frac{5}{10}$ kappl. skog och impedimenter, hvilka sednare likväl allenast innehålla något öfver 11 tunnl. Hagarne hafva numera till större delen blifvit odlade och lagda i cirkulation med den öfriga åkern och ängsmarken. Å egendomen finnas 63 torp och lägenheter, som på egen kost och utan ersättning årligen utgöra 508 öke-, 6,722 mans- och 2,030

qvinns- eller hjonedagsverken. Egendomen är försedd med fullständiga åbyggnader, hvaraf mangården, jemte tvänne stora flyglar, äro af sten.

ERIKSBERGS egendom i Blekinge har nyligen blifvit inköpt af grosshandlaren H. S. Moberg i Stockholm för 108,000 rdr rmt.

FJÄLS egendom i Wester-Norrlands län, belägen vid Indals-elfvens utlopp, 2 mil från Sundsvall och 3 mil från Hernösand, eger, enligt en gammal karta, en egovidd i in- och afrösningsjord af emellan 2 à 3,000 tunnland, utomordentligt bördig åkerjord och växtlig skog, fördelaktigt lax- och sik-fiske i den invid gården framflytande elfven, tillfälle för anläggning af flera mekaniska verk uti en genom egendomen framströmmande bäck eller mindre å, hvarest anlagda såg och qvarn äro förfallna, men tröskverk ännu brukbart. Belägenheten är en af de behagligaste i orten och afsättningen af gårdens produkter lätt genom beqväm land- och sjökommunikation med tillgränsande städer och deremellan liggande talrika lastageplatser.

FORS bruk i Fernbo socken. Tillägg: är beläget helt nära Strömsholms kanal och Norbergs jernväg, bestående af cirka 5½ mantal, till största delen säteri och frälsenatur, med en areal om 3,000 tunnland.

FORSSVIK. Egendom uti Botilsäters socken, Näs härad och Carlstads län, af 1 mantal frälsesäteri med underlydande 1 mtl Byn, ½ Hösserud, 1 Kalfhagen, 1 Larserud, ½ Packerud samt frälseräntan af Rud, tills. 5 mtl, taxeradt till 307,214 rdr rmt. eges af kapiten Chr. Bratt. Egendomens areal är omkring 3,000 tunnland. Ett mtl Östra Brosäter, $^{7}/_{32}$ mtl Steglerud, tax. till 38,822 rdr rmt, egas af samma egare. Hela egendomen har på 1640-talet tillhört hertig Carl Philips naturliga dotter, Elisabeth Carlsdotter, som tillbytte sig underlydande hemman under frälsefrihet; 1686 Nils Liljehök, 1694 doktor Mathias Isser, 1749 kammarherren Mathias Wennerstjerna, 1784 lagman Bratt och har allsedan förblifvit inom slägten.

FORSSHAGA kanal och sluss, mellan Forsshaga och Dejefors i Clarelfven i Wärmland, fullbordades 1859. Inkomsterna under åren 1859—60 hafva uppgått till c:a 18,500 rdr pr år. Fyra gånger har trafiken under denna tid måst afbrytas till följd af det periodiska vattenflödet i elfven, som uppgått ända till 18 fot öfver lägsta vattenytan.

FORSÄNGESHOLM. Jernmanufakturverk i Arbrå socken, Södra Helsinglands fögderi och Gefleborgs län, anlagdt 1856, eges af f. d. smeden J. Norell i Forneby och taxerades 1858 till 4,650 rdr rmt.

FÖROHLA. Grufva i Svärtuna socken, Nyköpings län, hvarur 16,000 sk℔ jernmalm brötos under året 1856. Enkefru Angelique Lagerqvist på Norshammar egde 1860 hälften i dessa grufvor och ½ mtl Förohla, tax. till 1,690 rdr rmt; ¼:del egdes under Stafsjö bruk, som för egen tackjernsblåsning användt malmen; ¼:del egdes under Åkers styckebruk af baron Wahrendorff.

GARPHYTTE bruk, beläget i Örebro län, Lekebergs härad och Tysslinge socken, 2 mil från Örebro, har i fordna tider varit silfververk och troligen en kronans tillhörighet, enligt ett bref från »general-bergsembetet till slottsfogden på Örebro slott, Erik Gustafsson», af d. 15 Nov. 1638, och samma embetes instruktion för en grufstigare, af d. 12 Nov. 1640, deruti mycket nit och stor omsorg om detta verk, och grufvan i synnerhet, efter den tidens fromma sätt, framlyser uti 9 särskilda punkter, men särdeles uti den första, som påbjuder: *»och på det Gud allsmäktig måtte bevekas att thetta verket ytterligare välsigna, skulle vid grufvan förordnas vissa bönestunder afton och morgon, på hvilka han, stigaren, så väl som samtelige bruksfolket skola komma tillsammans och af särdeles dertill förordnad person, som läsa kan, böner föreläsa låta.»*

Icke dess mindre lärer detta silfververk, *»genom onda människors anbringan»*, såsom det heter, blifvit nedlagdt eller öde till år 1640, då tvänne borgare i Stockholm, Petter Bohm och Johannis Funk, detsamma, med förnyade privilegier, öfvertogo utan lösen, och synes äfven derefter vara drifvet, utan särdeles framgång, till slutet af 1680-talet, då grufvan ödelades.

Under tiden, och för att erhålla något skadestånd för den mindre lönande silfvertillverkningen, sökte och erhöllo dessa intressenter först uteslutande privilegium på så kalladt bleckmakeri, år 1661, konfirmeradt af regeringen under Carl XI:s minderårighet år 1662. Och sedan, efter det verket, genom förra egares obestånd, 1672 kommit i flera utländska egares händer samt slutligen 1678 blifvet öfverlåtet på direktören Christ. Geisler, synes väl detta bleckmakeri blifvit mycket försvåradt, om icke alldeles tillintetgjordt, genom Carl XI:s befallning till bergskollegium 1685, att privilegiera flera bleck-smiderier i riket; men icke dess mindre synes handteringen, med anläggande af nya hamrar för offörtent bleck eller plåtar, hafva fortgått under nya bruksegare ända till år 1706, då delegare sökte och erhöllo tillstånd att smida stångjern 500 sk℔ och bleckplåtar 200 sk℔ årligen.

Garphytte-verket egdes derefter af fru Sara Ehrenpreus 1743, och bestod då af 3 stångjernshärdar, 4 plåthamrar med 4 härdar, förtenarehus med dess tillbehör. En del i Kantarbo hytta, qvarn med 2 par stenar och en såg i samma damm med hyttan, hvarest äfven då varit en kopparhytta någon tid. Hela verket värderades år 1747 till 245,100 daler kopparmynt, och har ofta

från dess anläggning, i början af 1600-talet, varit omhägnadt, af monopolier och på allt sätt understödt både af regeringen och ständerna under mångfaldiga ombyten af egare; men synes icke dess mindre kunna räkna någon egentlig stadga och uppkomst förr än brukspatronen och riddaren Carl Ulr. Uggla blef egare till hela verket 1759, hvarefter han 1761 anlade ej mindre vals- och skärverket, privilegieradt till 800 sk℔ manufaktur af köpt ämnesjern och uppbygdt af bergsrådet och riddaren Sven Rinman, än ock en verkstad för »Weisnagelssmide» med 8 härdar, hvartill tvänne utländska mästare och 8 gesäller (Garpar) införskrefvos, hvarförutan 20 Svenska lärlingar antogos, samt dessutom en knipp- och spiksmedja af sten med 2:ne hjulstockar och 4 hamrar.

Brukspatron C. U. Uggla lemnade dessa verk år 1771, tillika med den äldre i samma ström varande stångjernssmedjan och plåtsmedjan med 4 härdar, sedan han förut vid riksdagen 1760, å egna och medintressenters vägnar, gjort ansökning om lån af 300,000 rdr emot hypotek af Garphytteverken, som af kongl. bergskollegii ombud då värderades till 3,845,329 dal. k:mt eller efter 45 sk. kurs till 366,221⅞ rdr, då alunbruket af samma namn särskildt värderades till 300,000 rdr. Låneansökningen återtogs dock sedermera, och försträcktes medel ifrån Holland af herrar Antoni Grill & söner, sedan brukspatronen Abr. Grill, såsom delegare och direktör af Garphyttan, derom underhandlat och hvarigenom desse herrar också blefvo egare en längre tid af hela bruket.

Bruket synes vidare år 1813 varit uti brukspatronerna Gustaf Westerbergs och P. J. Grills händer; år 1825 egdes det af just.-rådet och kommend. Sam. Noræus för ⅜, kammarherren baron Claes Rålamb för ⅛, brukspatron C. Möller för ¼, brukspatron F. A. Westerberg för ⅛ och lagmannen och ridd. Leon. Cassel för ⅛; men huru länge, är okändt, innan det hela såldes till brukspatronen och ridd. J. C. Holmqvist och af denne åter till brukspatr. P. Hinnerson (år 1834), hvilken nu, med ytterligare tillköpta egendomar, deraf är egare.

Hela bruket består för närvarande, sedan dess 4 plåthamrar äro nedlagda, af en smälthärd och en räckarehärd med 2 hamrar, ett skär- och valsverk, en spikhammarstock med 3 hamrar och en knipphammarstock med 2 hamrar. Årliga smidesrätten är 600 sk℔ gammalt ämnessmide, 200 sk℔ nytt d:o och köperätt till 800 sk℔ ämnesjern, eller tillsammans 1,600 sk℔; hvarförutan Lannafors smidesrätt, 893 sk℔, begagnas på arrende. Allt förvandlas för närvarande till manufakturjern och utskeppas dels på Stockholm och dels på Göteborg. Vidare höra till bruket en tullmjölqvarn med 2 par stenar, ett par husbehofs- och ett par sqvaltqvarnstenar, ett husbehofs-tegelverk, en d:o såg samt ett tröskverk för vattenkraft.

Eget tackjern för smidet hemtas ifrån Ymnings- eller Klunkhyttan på ¾ à 1¼ mils afstånd ifrån bruket, merändels i återfora under malmkörningen till dessa hyttor.

Bruksgården består af 2:ne reverterade flyglar med 25 rum, ett större magasin om 3 våningar, kontorsbyggning af sten med 7 rum jemte en mängd uthus af trä, hvilka, tillika med verkstäder och smedernas boningshus af sten, alla äro i godt stånd och under tegeltak.

Landtegendomen utgör 5¾ hemman kronoskatte, med cirka 4,500 tunnl. skog och inegor. Årliga utsädet vid gården på 2¾ hemman deraf, under egen brukning, är 15 tunnor råg, 40 à 50 tunnor hafra och omkring 20 t:r potates. Trädgården är anlagd med mycken omsorg och består af cirka 6 tunnland, med vacker belägenhet invid gården och 9:de eller nedra bruksdammen. — Bruket har egen folkskola och dessutom andel i 4 skolor. Folkmängden på bruket och tillydande egendomar i Tysslinge, Kihls, Hidinge och Knista socknar uppgår till 769 personer. Hela brandförsäkringsvärdet är 234,850 rdr rmt. Samtliga kronoskatter och kommunala utgifter för år 1856 voro 3,845 rdr rmt.

GELSEBO. Ett mtl frälsesäteri med underl. 2$^{15}/_{16}$ förmedl. till 1$^{15}/_{16}$ mtl af frälsenatur, en skattlagd vattenmjölqvarn med 1 par stenar, en husbehofs-vädersåg, 20 särskildt bebyggda jordtorp, i Mölltorps socken, Wadsbo härad och Skaraborgs län; tillhörde år 1860 hr Aug. Tham. Hufvudgården Gelsebo, ett af ortens vackraste herresäten, med stor och prydlig trädgård, ligger intill allmän landsväg, högt, sundt och särdeles naturskönt, mellan 2:ne små insjöar, har ¼ mil till egen lastageplats vid sjön Wiken, ⅝ mil till Forsviks kanalstation, jernbruk, såg och qvarn, ⅜ mil till sockenkyrkan, 1⅝ mil till Carlsborgs fästning, 2¾ mil till Hjo, 4 mil till Sköfde, 5 mil till Mariestad, 2¾ mil till närmaste jernvägsstation Moholm och ¼ mil till gästgifvaregården Hulängen, är bebyggd med en 2-vånings mangårdsbyggnad, innehållande 2:ne förstugor, 13 boningsrum, utom kök m. m., 2:ne flyglar med flera rum, nytt och rymligt spannmålsmagasin i 3:ne våningar samt erforderliga ladugårds- och andra uthus; varande alla byggnaderna å Gelsebo försäkrade i länets brandstodsbolag för 15,315 rdr och vid underlydande landtgårdar till 6,925 rdr, allt rmt. Egendomens egovälde, som har bestämda gränser, utgör omkring 3,000 tunnl., deraf 1,111 tunnl. äro mer och mindre beväxta med sågblock, timmer- och vedskog samt i hagarne med vacker barr- och löfskog; och enligt tillförlitlig jägeri-tjenstemans gjorda taxering, kan af barrskogen, utan skada för dess bestånd, årligen afverkas omkring 300 såg- och 500 byggnadstimmer samt 200 famnar ved och kan med fördel säljas till kringliggande skoglösare trakter. Åkerjorden, af sand- och lermylla i 7:årig cirkula-

tion, utgör 200 tunnland. Årligen födas vanligtvis 4 hästar, 50 nötkreatur och 40 får. Med undantag af 3 drängar och 4 pigor, som erfordras till arbetets eftersyn och kreaturens vård, utgöres allt arbetet af underhafvande landtbönder och torpare.

GERDSNÄS. Sätesgård uti Östra Herrestads socken, Ingelstads härad och Christianstads län, fordom kalladt Gåsnäs, förmäler sägnen, vara anlagdt af en Dansk öfverstelöjtnant med namnet Falck Lycke; sednare egare hafva varit en fru Rantzau, och då gården tillföll kronan, har den varit arrenderad af en Anders Ebeltoft. Sedermera köptes gården af landshöfd. baron Adlersten, genom hvars dotter, som blef gift med landshöfd. och ridd. W. von Lindenstedt, egendomen var i den sistnämdes besittning på 1760-talet. Vid den tiden uppgifves egendomen hafva bestått af 6 mantal säteri med underlydande $4\frac{1}{2}$ mtl ins. frälse, $18\frac{27}{32}$ mtl uts. frälse, 14 torp, 3 mjölqvarnar, fiske i 6 dammar, en liten skogslund vid gården af ek och andra slags löfträd, så ock i Allbo härad 2 skogslotter, beväxta med ung och gammal ek. För närvarande eges godset, bestående af 6 mtl säteri med underlydande $4\frac{95}{256}$ mtl ins. frälse af Östra Herrestad by, $\frac{1}{8}$ mtl Rågavad med qvarn inom socknen, allts. tax. till 186,690 rdr rmt, af löjtn. H. E. Rosencrantz.

GERÅSEN och i sambruk dermed förenade hemmanet Smedstorp, utgörande tillsammans 2 till $1\frac{1}{2}$ förmedlade mant. frälse, egdes 1860 af kapten C. A. Staaf. Denna egendom är belägen på en med vackra ekar och annan löfskog beväxt ås mellan Skarby- och Wiby-sjöarne, i den för sin naturskönhet allmänt kända Wiby socken af Grimstens härad och Örebro län, i närheten af sockenkyrkan och landsvägen mellan Wredstorps och Kumla-Blacksta gästgifvaregårdar, på $3\frac{1}{2}$ mils afstånd från Örebro och $2\frac{1}{2}$ mil från Askersunds stad samt en knapp $\frac{1}{2}$ mil från den under anläggning varande Vestra stambanan. Nästan alla åbyggnaderna vid Geråsen äro under de sistförflutna sex åren uppförda i ändamålsenlig, smakfull och nyare stil, med stor omsorg och kostnad, innehållande egendomens corps de logis, af trä med tak af jernplåt, tolf boningsrum och kök m. m. samt hvälfda källare under hela huset; brygghus, stall, spannmåls- och logebyggnader äro af sten, eller så kallade gjuthus. Åbyggnaderna äro försäkrade i länets brandförsäkringsbolag för 36,000 rdr rmt. Egovidden utgör 170 tunnl., hvaraf 56 tunnl. åker i cirkulationsbruk, 87 tunnl. äng och betesmark, deraf åtminstone 44 tunnl. äro tjenliga till odling, samt återstoden tomtplatser, soldattorp och skog. Jordmånen består af bördig svart- och sandmylla, och hafva under de sednare åren blifvit utsådda 8 à 10 tunnor höstsäd samt 30 à 40 tunnor vårsäd, jemte potates, morots- och turnipsfrö. Genom nyssnämda brukningssätt har höskörden uppgått till omkr. 200 parlass, om 40 à 50 l℔, hvadan ock 4 hästar, 3 à 4 par oxar, 1 tjur och 12 à 14 kor jemte några ungnöt och fårkreatur kunnat vinterfödas.

GLADHAMMAR. Under året 1860 har i denna församling en ny skola och ett sockenbibliothek blifvit inrättade samt en förliknings-kommitté bildad. Den nya skolan är försedd med egen examinerad lärare; sockenbibliotheket, som för närvarande innehåller omkring 100 band och öppnades den 30 Dec. 1860, anlitas redan med begärlighet, och förliknings-kommittéen hade vid dess första sammanträde att glädja sig åt ett lyckligt resultat, i det samtlige till behandling anmäldte mål blefvo till parternas ömsesidiga belåtenhet förlikte.

GRANVIKEN, vid Wettern, i närheten af Rödesund, är under året 1861 för 200,000 rdr rmt inköpt af Baldersnäs bolag.

GRUNNEBO. För kronans räkning har under året 1860 blifvit för en summa af 37,000 rdr rmt inlösta 19 tunnl. af hemmanet Grunnebo egor till mötesplats för Westgöta regamente. Grunnebo, beläget $\frac{7}{8}$ mil från Wenersborg, i Wassända gäll, vid stora landsvägen åt Uddevalla, har ett högt läge och utgöres för det mesta af sandjord, fördelar af stort värde för en kampementsplats.

GRÅDA. Tillägg: skrifves ock Grådö, belägen vid Dalelfven, $\frac{1}{2}$ mil från Hedemora stad. Arealen: 67 tunnland bördig åker, 50 tunnl. hag- och betesmark, 125 tunnl. skog af utmärkt god beskaffenhet.

GRÅMANSTORPS socken. Pappersbruket Klippan är beläget uti angränsande socknen Sönnarslöf.

GUNNARP, se Tjörnarps socken

GYLLENFORS bruksegendomar, belägna i Anderstorps, Refteleds och Båraryds socknar, Westbo härad och Jönköpings län, $7\frac{1}{2}$ mil från Jönköping och 9 mil från Halmstad, bestå af Gyllenfors jernbruk, med 2:ne stångjernshärdar, manufakturverk med en knipp- och en plåthammare; glasbruk med ugn för 8 deglar, mjölqvarn med 4 par stenar, såg med 2:ne ramar. Alla för dessa verk behöfliga bonings- och andra lägenheter äro på sednare åren uppförda och underhållna i utmärkt godt skick, hvaribland må särskildt nämnas ett i alla hänseenden särdeles komfortabelt corps de logis i 2:ne våningar, den undra af tegel, den öfra af sågadt timmer, beklädt med tegel och putsad kalkrappning, innehållande 14 boningsrum, tambur, kök, skafferier och 5 hvälfda källrar samt tvätt-, brygg- och badhus, iskällare m. m. Byggnaderna äro i allmänna brandförsäkringsverket för landet försäkrade

till 66,000 rdr rmt, hvartill kommer landtegendomen, bestående af $5\frac{1}{4}$ mtl, dels frälse, dels rusthåll och kronoskatte med 8 torp, innehållande i egovidd cirka 4,000 tunnland åker, äng och skog. Belägenheten vid allmänna landsvägen, som förer till städerna Jönköping och Halmstad, Göteborg och Wexiö samt vid Nissaströmmen, är treflig och omgifven af vidsträckta skogar i alla riktningar, större delen tillhörig en tarflig allmoge, hvarförutan i närheten af bruken på $\frac{1}{8}$ mils afstånd finnas ännu ej anlitade outtömliga mossar till bränntorf af utmärkt god beskaffenhet, en herrlighet framförallt numera ouppskattbar sedan denna brännmaterial på sednare tiden befunnits med fördel användbar vid glas- och jerntillverkningen. För transporterande af brukens effekter saknas aldrig formän från nästgränsande socknar. Under alla årstider är öfverflödig tillgång på vattenkraft, ej allenast för nu befintliga verkens drifvande, utan jemväl för flera, som den särdeles tjenliga lokalen med 22 fots vattenfall erbjuder till anläggning. Egendomen utbjöds till salu 1861.

GÅNGVAD, se Ösjö socken.

GÅRSTAD eller Rosenborg, som ligger uti Eskilsäters socken, Näs härad (ej i Bro socken), har blifvit inköpt af löjtnant A. F. Liljehök för 224,000 rdr rmt, med inventarier. Egendomen har fordom tillhört adliga ätten Roos af Hjelmsäter. Bland underlyd. hemman står Bjurrud, läs Björud. Tvänne större hällristningar, bestående af tvänne afbildningar af galerer eller drakar, finnas i sydvest från gården uti den s. k. Qvarnåsen (efter Dybeck Ringbohlsås). Endast ett ställe till i Wärmland har, efter hvad som är kändt, att framvisa en dylik hällristning.

GÅSEVADHOLM. Ett och $\frac{1}{2}$ hemman säteri i Töle socken af Fjäre härad och Hallands län, utgör, jemte Dahl 1 mantal säteri i Fjärås socken, och tillydande dels afhyste, dels arbets- och dels utarrenderade hemman, tillsammans med säterierna $57\frac{1}{4}$ mantal, genom framlidne direktören och kommend. af kongl. Wasaorden N. Sahlgrens testamente af 1761 och 1774, ett fideikommiss för dess descendenter, samt efter deras utslocknande ett kommenderi för kongl. Wasaorden sålunda, att samma egendom skall af Kongl. Maj:t för lifstiden förlänas en kommendör af samma Orden. Denna egendom, som efter framl. direkt. Sahlgrens död tillföll hans dotter, gift med kansliråd et frih. Claes Alströmer, och efter hennes barnlösa frånfälle år 1818 nuvarande innehafvaren, men disponeras sedan 1855 af hans son, friherre Carl Otto Silfverschiöld, eger i allmänhet en högst bördig jord, och har åkerbruket, hvilket vid sjelfva säterierna var ganska inskränkt, men redan på 1780-talet af förenämde friherre Alströmer, en son till den af fäderneslandets tacksamhet högt förtjente Jonas Alströmer, ordnades på ett rationelt sätt, genom verkställda skiften och sammandragande af hemman samt anläggande af 2:ne större ladugårdar, hvardera å öfver 400 tunnl., ökats till 1,200 tunnl.

Gåsevadholm som, ehuru omgifvet af en mindre vacker trakt, genom sitt läge å en holme i en fruktbar dal, omgifven af berg bevuxna med löfskog, har i sednare åren vunnit i prydlighet, förut beredd genom en vacker trädgård med växthus och drifverier, derigenom att den redan 1757 af sten uppförda sätesbyggnaden af nuvarande disponenten undergått ombyggnad i medeltidsstil. Dahl, egande en af naturen vacker belägenhet vid sjön Lygnern samt en i den orten tämligen betydlig bokskog, saknar deremot någon större åbyggnad. Rörande dessa egendomars äldre öden, kan i afseende å Gåsevadholm uppgifvas följande egare, nämligen: i början af 1500-talet en Peder Thorstenson, som förde i vapnet en flygande skräkta eller kastspjut i rödt fält och varit gift med en Margaretha Soop; derefter hans son, Nils Pederson, samt dennes dotter, Edla Nilsdotter, gift först med en Störle v. Storleff och sedan med Brynte Bertilsson Liljehöök; vidare hennes son i första giftet, Peder Störle, som 1513 af kon. Christian II erhöll bekräftelse på egandet af Gåsevad, hvilket någon tid innehafts af länsherren i Warberg, Ebbe Munck, som ännu innehade denna gård 1539, hvarefter ingen egare kan uppgifvas förr än 1627, då Claus Brockenhus till Norrskow, landsdoma repå Fyen, sålde egendomen till Henrik Podebusch till Kiörup på Fyen, hvilken, gift med Sidonia v. Einsiedel från Sachsen, 1649 sålde Gåsevad till Hans Machlier, hvilken, född i Skottland, men öfverflyttad till Göteborg såsom handlande och blifven borgmästare, adlades nyssnämde år samt då skref sig till Gåsevadholm, Hammarö, Hageby, Hökälla och Råda; och innehades egendomen af denna familj, nämligen landshöfdingen i Elfsborgs län, David Machlier, död 1708, hans son, amiralen friherre Maclean och hans enka och arfvingar, hvilka 1754 sålde den till direktör Sahlgren; — men beträffande Dahl endast att det i äldre tider skall hafva tillhört Wasa-familjen, samt att det 1757, då det inköptes af direktör Sahlgren, egdes af grefve Carl Julius De la Gardie.

GÖINGHOLM, se Hörröd.

HAGBYHOLM. Gård uti Haga socken af Erlinghundra härad och Stockholms län, af 1 mantal frälse, tax. 1859 till 10,800 rdr rmt, eges af herr J. W. Åbom. Af jordeböckerna synes detta hemman, kalladt Hageby, på 1760-talet hafva tillhört gr. Sparre, år 1825 ryttm. El. Ihre.

HALLFREDA egendom med tillhörande hemman, tillsammans $3\frac{1}{32}$ mtl kronoskatte, i Follingbo socken, Norra häradet på Gotland, 1 mil från Wisby. Denna egendom, med treflig belägenhet i den bördigaste trakten af ön, har 271 tunnland åker, 120 tunnl.

äng, 354 tunnl. skog och hagar samt 5 tunnl. impedimenter. Af ängen samt skog och hagar äro 400 tunnl. odlingsmark. Jordmånen består till största delen af svartmylla på lera eller svartmylla på sandblandad lera. Skogen är tillräcklig till gårdens alla behof.

HAMMARGÅRD. Ett mant. säteri uti Hanhals socken, Fjäre härad och Halmstads län, beläget vid Rolfs och Kongsbacka åar i Onsalafjorden, eges af löjtn. Oscar Lindhé. Jordmånen på denna egendom är af utmärkt beskaffenhet, bestående af djup svart- eller lermylla, på dels mergel, dels lerbotten. Utsädet är 120 à 130 t:r, och vid egendomen födas 110 st. hästar och nötkreatur. Se vidare Hanhals socken.

HEALT. Egendom uti Fagerhults socken och Christianstads län, af 3/4 mtl skatte rusthåll, och 1/2 mtl Höghult utsockne frälse i Åkarps socken, har stora odlingsfält. Utsädet är 50 tunnor, som gifva 6:te a 8:de kornet; ängarne afkasta 250 lass hö à 40 l℔ pr lass. Betydlig skog af alla slag, synnerligen bok och furu, samt en torfmosse hörer till egendomnn, hvars hela jordrymd uppgifves vara 900 tunnland. Egare är G. A. von Wowern. Healt uppgifves på 1700-talet hafva varit ett kronohemman.

HELGERUM i Gladhammars socken. Tillägg: arealen är 4,560 tunnland, deraf 430 tunnl. åker, 216 tunnl. äng, 2,269 tunnl. skog och 1,645 tunnl. betesmark. Jordmånen består af ler- och sandmylla samt torfmosse. Utsädet är vid 4 1/8 mtl, som äro under eget bruk, 250 tunnor säd och 120 t:r potates, och skörden blir i vanliga år 2,100 tunnor säd, 1,000 t:r potates och 350 lass hö; föder 16 hästar, 50 kor och 100 får och svin. Såldes 1859 till nuvarande egaren, baron C. A. Raab, för 345,000 rdr rmt.

HELLERUP. Tre mtl säteri uti Ljungby socken, Faurås härad och Halmstads län, med underlydande 1 mtl Gisselstad, 1 mtl Hellarp, 1/4 mtl Qvarnegård, 1/4 Töringe, 1/2 Tollstorp med qvarn, 1/28 mtl Backagård i samma socken, allts. taxer. till 33,000 rdr rmt, eges af löjtnant W. Muhl. Egendomen har sidlända egor, rådande jordmån af lera, stor ekskog på ängarna samt vacker trädgårdsanläggning. Gerhard von Lengereken, adlad Leijonkrantz och dotterson till de tappra försvararne af fästningen Gullberg, Mårten Krakou och Emerentia Pauli, skref sig till Hellerup. Han dog 1684 som burggrefve i Göteborg. Olof Silnecker, lagman i Halland, född 1636 och död 1692, har varit egare af denna egendom. År 1818 egdes säteriet af löjtnant W. R. Muhl och hr A. G. Muhl, samt uppgifves på den tiden hafva egt utmark för 2 hemman i Winberg och för 2 1/2 i Ljungby; underl. voro 4 1/2 ins. och 1/2 uts. frälsehemman.

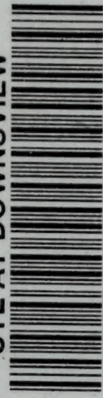
HERRDALS jerngrufva i Gräsmarks socken i Wärmland, drifven till endast några famnars djup, är anlagd på ett fattigt lager af blodsten. Malmen är, likasom alla jernmalmer i nejden, mycket qvarzblandad och derföre ganska hårdsmält. I grufvans öfversta del finnes ett litet lager af kalksten (till 1 à 2 alnars mägtighet och innehållande en god kalk), som torde förtjena att bearbetas särskildt för kalks vinnande till landtbruksbehof. Hela lagerbildningen, som är omkring 100 alnar lång, omgifves af den röda vanliga gneisen (efter L. J. Igelström).

HERRESTAD eller Skarked. Egenom uti Botilsäters socken, Näs härad och Carlstads län, af 1 mtl frälse med underlydande 1 mtl Lilla Herrestad, taxerad till 27,375 rdr rmt, eges af löjtnant Ax. R. Geijer. Af jordeböckerna upplyses, att dessa hemman jemte sätesgården Forssvik på 1640-talet tillhört Elisabeth Carlsdotter (hertig Carl Philips naturliga dotter), år 1749 kammarherren Mathias Wennerstjerna, år 1694 doktor Mathias Isser, år 1815 major Stuart. På egorna finnes en vattenmjölqvarn och en såg, båda räntefria, den förra enl. resolution af d. 31 Maj 1804, den sednare enl. resolution af år 1797.

HJORTSHÖG. F. d. löjtnantsboställe vid Skånska husar-regementet, 1 1/2 mant. krono i Kropps socken, Luggude härad och Malmöhus län, 1 mil från Helsingborg, 1/2 mil från Ramlösa brunn. Sista indelningshafvaren var en löjtn. Rosenblad. Åren 1831—41 var bostället bortarrenderadt till en bonde för 400 rdr rmt årligen; sedan indrogs stället till regementets lönefond och bortarrenderades för dess räkning åren 1842—53 till en bonde för 9,000 rdr rmt årligen, och är nu på 30 år (1854—84 bortarrenderadt till landtbrukhren R. Nettelblad för 120 tunnor säd, råg, korn och hafra, och 771 rdr rmt årligen. Såsom hästhemman äro till bostället anslagna 3/4 mtl Hjortshög i Kropps socken och 1 1/4 mtl Frillestad i Frillestads socken; dessa 2 mtl skola årligen till bostället utgöra tillsammans 12 öke- och 24 drängdagsverken, mot 12 1/2 öre för hvarje ökeoch 6 1/4 öre hvarje drängdagsverke, allt rmt. Arealen är 192 tunnl. 26,9 kappl. bestående till hälften af mylla på lerbotten, till hälften af kampermylla. All jorden är odlad och indelad i cirkulationsbruk. Årliga utsädet är 110 tunnor säd utom rotfrukter, och skörden i vanliga år 800 tunnor säd utom rotfrukter. Å gården födas 13 hästar, 30 fäkreatur, 20 får och 12 svin. — En höjd finnas å egorna, kallad »Bjeret», hvarifrån man ser Danska landet, ön Hven, 16 kyrkor och 6 herregårdar. Taxeringsvärdet år 1859 var 9,000 rdr rmt.

HJULSJÖ. Inom denna socken uppgick jernmalmsbrytningen 1856 till 23,674 sk℔ vid 12 grufvor på Bredsjö-, Gröndals-, Hjulsjö-, Grängsbytte-, Nya Hjulsjö- och Ånsjöfälten.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 16 12 11 06 015 2